Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

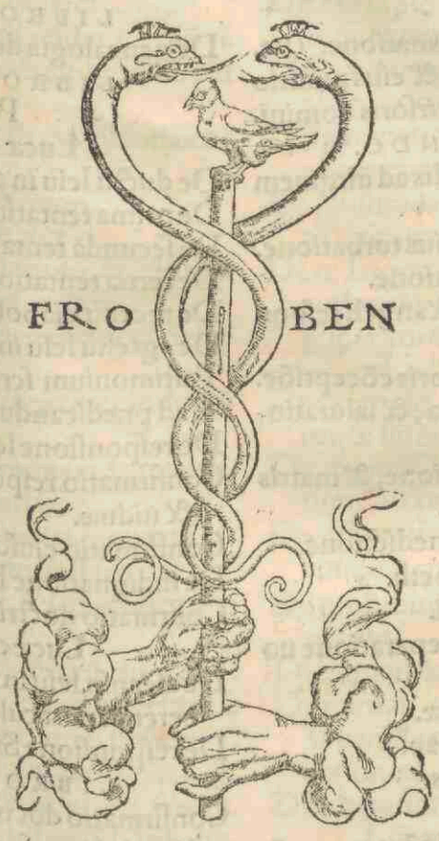
Omnia quotquot extant D. Ambrosij Episcopi Mediolanensis opera

https://hdl.handle.net/1874/429132

QVINTVS TOMVS

DIVI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI OPERVM,

COMPLECTENS SCHOLIORVM SEV Commentariorum in Euangelium Lucæ libros x. tum Commentarios in omnes Pauli epistolas.

BASILEAE M. D. LV.

DES▸ ERASMVS ROT▸ LECTORI S▸

In his Noui testamenti uoluminibus, quæ hoc quinto Tomo comprehenduntur, nihil admixtum alienum comperi, nisi quòd in singulas Pauli epistolas addidit argumenta nescio quis, Ambrosii titulo: aut certe quæ posuerat Ambrosius, contaminauit, præsertim in epistolas ad Romanos, ad Corinthios & ad Galatas, & ipsius commentarijs alicubi uidentur adiecta quædam, alicubi decurtata. Bene uale.

TITVLI RERVM QVAE IN HIS COMMENTARIORVM in Lucam x. Libris explicantur.

LIBRO PRIMO.

Proœmij Euangelij secundum Lucam explanatio.

Lucæ primo Capitulo.

De conditione ac laude parentũ sancti Ioannis baptistæ.
De ingressu Zachariæ in templũ domini.
De angeli apparitione.
De turbati Zachariæ confirmatione. (ne.
De incredulitate Zacharię, & eius punitio
De cõceptione Ioãnis pręcursoris domini.

LIBRO SECVNDO.

De missione angeli Gabrielis ad uirginem Mariam.
De salutatione Mariæ, & eius turbatione.
De Mariæ turbatæ consolatione.
De Marię interrogatione & angeli responsione.
De assensu Mariæ, & saluatoris cõceptiõe.
De abitu Mariæ in montana, & salutatione Elizabeth.
De Ioannis in utero exultatione, & matris spiritu sancto repletione.
De Mariæ ab Elizabeth benedictione.
De mora Mareĩ cum Elizabeth.
De ortu præcursoris domini.
De nomine pręcursoris, & reparatione uocis Zachariæ.
De prophetatione Zachariæ.

Lucæ secundo Cap.

De tempore ortus saluatoris.
De natiuitate saluatoris.
Interpositio narratiõis de aduẽtu magorũ.
De nati saluatoris manifestatione.
De angelorum laudatione.
De pastorum collocutione.
De conseruatione dictorũ in corde Marię.
De circũcisione saluatoris, & eius oblatio-
De Symeone & Anna. (ne.
De exordio disputationis Iesu.
De responsione Iesu ad matrem.
De subiectione Iesu.

Lucæ Tertio Cap.

De exordio prædicationis Ioannis.
Confirmatio per testimonium Esaiæ.
Redargutio maliciæ Iudæorum.
De responsione Ioannis ad populum cogitantem eum esse Christum.
Testimonium Ioannis de Christi aduentu.
De uirtute & iudiciaria Christi potestate.
De Iesu baptizato, & de patris testimonio.

LIBRO TERTIO.

De genealogia domini saluatoris.

LIBRO QVARTO

Præfatio.

Lucæ quarto Cap.

De ductu Iesu in desertum.
De prima tentatione Christi à diabolo.
De secunda tentatione Christi.
De tertia tentatione Christi.
De recessu diaboli à Christo.
De egressu Iesu in Galilæam ad docendũ.
Testimonium scripturæ de missione Iesu ad prædicandum & saluandum.
De responsione Iesu ad conciues suos.
Confirmatio respõsionis exemplo Heliæ (Naaman.
& uiduæ.
Confirmatio eiusdem, exemplo Heliśei &
De indignatione Iudęor. & eiectione Iesu.
Cõfirmatio doctrinę Christi per miracula.

Lucæ quinto Cap.

De ascensu Iesu in nauem Simonis, ut doceret, & miraculo quosdã ad se traheret.
De responsione Simonis.

LIBRO QVINTO.

Confirmatio doctrinæ Christi per miraculum de leproso mundato.
Confirmatio eiusdem per miraculũ de paralytico per tectum submisso.
De submittentium fide, Christum ad curationem mouente.
De scribarũ & Pharisæorũ reprehẽsione.
De mystica uocatione publicani.
De excusatione discipulorum.
De prima similitudine per Iesum data.
De secunda similitudine.

Lucæ sexto Cap.

De eo quod in sabbato secundo primo discipuli

scipuli Iesu uellebant spicas.
De curatiõe hominis habẽtis manũ aridã.
De oratione Iesu in monte, & electione duodecim Apostolorum.
De ascensu Iesu ad docendum turbas.
De sermone Iesu de beatitudinibus proborum.
De uę improborũ, & de instructione ad altiores gradus uirtutis, & inimicorum dilectione.
De prohibitione iudicationis.
De arbore mala, ex cuius similitudine improbi homines cognoscuntur.

Lucæ septimo Cap.

De seruo Centurionis curato.
De filio uiduę resuscitato.
De missione discipulorũ Ioãnis ad Iesum.
De scandalo in Christo cauendo.
De laudatione Ioannis à cõstantia mẽtis.
De laudatione Ioannis ab asperitate uestimentorum.
De laudatione Ioannis ab excellentia cognitionis.
De intelligentia præmissorum.

LIBRO SEXTO.

De iustificatione dei à populo, & contemptu à pharisæis & legisperitis.
De similitudine qua pharisæi & legisperiti confutantur.
De muliere peccatrice ingrediente domũ Simonis ad Iesum.
De responsione Iesu Simonem arguentis.

Lucæ octauo Cap.

De responsione Iesu, Cum ei nunciatũ esset matrem & fratres foris stare.
De ascensu Iesu in nauẽ, & sedatione tempestatis.
De eo quod secundũ Matthæũ duo homines dæmoniis afflati, Christo occurrisse narrentur: Lucas uero unum indicat.
De filia principis Synagogę resuscitata, & muliere fluxũ sanguinis patiẽte, sanata.
Qualiter discipuli à Christo missi, se habere debeãt ad eos, qui ipsos nõ receperint.
De refectione turbarum ex quinq; panibus, & duobus piscibus.
De interrogatione Iesu, Quẽ se esse dicant discipuli, ac responsione Simonis Petri.
De eo quid Iesus præcepit discipulis, ne eũ manifestarent.

LIBRO SEPTIMO.

De eo quod dominus Iesus quibusdã promisit uisionẽ glorię suę in uita præsenti.
De eo quod dominus Iesus assumpsit Petrũ, Iacobum, ac Ioannem, & duxit eos in montẽ, ostenditq; illis maiestatẽ suã.
De responsione Iesu respuentis eum, qui se sequi dixit quocunq; ierit.

Lucæ decimo Cap.

De missione discipulorũ ad prædicandũ.
De instructione discipulorum ad cauendã concupiscentiam temporalium.
De prohibitione salutationis in uia.
De condemnatione contemptorũ Euangelij, humiliumq; commendatione, & legis ignarorum confutatione.
De homine descendente ex Hierusalem in Hiericho, & incidente in latrones.
De exemplo Marthæ & Mariæ, per quas duæ uitæ designantur.

Lucæ undecimo Cap.

De exemplo discipulos ad instantiam & frequentiam orationis inducente.
De argumentis quibus Iesus cogitationes pharisæorum falsas esse conuincit.
De increpatione generationis nequam signum quærentis.
De similitudine qua ad ostensionem fidei adhortamur.
De redargutione interioris immundiciæ, multorũq; uitiorum pharisęorum & legisperitorum.

Lucæ duodecimo Cap.

De exemplo quo & timor mortis excluditur, & fides roboratur.
De irremissibilitate blasphemiæ in spiritum sanctum.
De responsione domini ad postulationẽ cuiusdã, qua auaritia abolẽda docetur.
De prohibitione solicitudinis de uictu & uestitu.
De uigilantia & negligentia seruorum.
De spirituali intellectu eius quod dñs dixit se uenisse non ut daret pacem, sed separationem.
De liberatione ab aduersario in uia.

Lucæ decimotertio Cap.

De parabola arboris fici quid significet.
De curatione mulieris quæ spiritum infirmitatis decem & octo annis habebat.
De cõparatione regni cœlorũ ad granum sinapis.
De cõparatione regni dei ad fermentũ q̃ mulier abscõdit in trib. mensuris farinę.

Lucæ decimoquarto Cap.

De curatione hydropici, & suasione humilitatis atq; pietatis.
De parata cœna magna, & multorum uocatione, simulq; omnium excusatione.

Lucæ decimoquinto Cap.

De oue centesima, & drachma decima perditis & inuentis.

De duobus filijs, adolescentiore, & seniore quibus pater substantiam diuisit.

Lucæ decimosexto Cap.

De eo quòd nemo seruus possit duob. dominis seruire, & de uillico iniquitatis, faciendis q; amicis de iniquo mammona.

LIBRO OCTAVO.

Quomodo lex & prophetæ usq; ad Ioānē.

De lege coniugij & uxore nō dimittenda.

De diuite induto purpura & byssо, & Lazaro mendico.

Lucæ decimoseptimo Cap.

De uenia largienda ijs qui in nos peccauerint, & se ab errore conuerterint.

De uirtute fidei per cōparationē ad granū sinapis, & de obsequio q; iure dño debet.

De eo quod in hora aduētus domini ad iudiciū qui in tecto est, nō descendat. &c.

De duobus in uno lecto, & duabus molentibus in unum, duobus q; in agro, quorū unus assumetur, & alter relinquetur.

Lucæ decimooctauo Cap.

De permittendis pueris uenire ad Christū & simplicitate puerili sectanda.

De responsione Iesu ad interrogationem cuiusdam principis qua asserit neminē esse bonum nisi solum deum.

De eo quòd facilius est camelū trāsire per foramen acus, quàm diuitē in regnū dei.

De honorandis parentibus atq; pascendis.

Lucæ XVIII. & XIX. Cap.

De illuminatione cæci & uocatione Zachæi.

De seruo qui unam minam à domino accepta decem acquisiuit.

LIBRO NONO.

De eo quòd dominus ascensurus Hierosolymam, uenit ad montem Oliueti, & inde duos discipulos misit. &c.

De eiectione uendentiū & ementiū in templo, ac euersione mensarū & cathedrarū.

Lucæ uicesimo Cap.

De uinea plantata, & colonis locata.

De confutatione Pharisæorum per interrogationem Christi de imagine & inscriptione denarij.

LIBRO DECIMO

De eo quod scriptum est, & à Christo Pharisæis obiectū est: Dixit dominus domino meo, Sede à dextris meis.

Lucæ XXI. Cap.

De futura templi destructione.

De signis futuræ destructionis templi.

De signo appropinquantis desolationis.

De uæ prægnantiū & nutriētiū in illis dieb.

De orādo ne fiat fuga hyeme uel sabbato.

De signis aduentus domini.

Lucæ XXII. Cap.

De homine portante amphoram aquæ, discipulis pascha paraturis occurruro.

De sponsione præmij discipulorū Christi, qui secū in tentationibus permanserūt.

De sacculo & pera tollendis, tunicaq; uendenda, & gladio emendo. (sti.

De tristitia, dolore, tædio & oratione Chri

De Iudæ osculo, & Christi traditione, comprehēsione, ac ligatione, Petriq; percussione. (gatione,

De Petri proditione per ancillā, & eius ne

De cassa proditoris pœnitentia. sione.

Lucæ XXIII. Cap.

Cur dñs à Pilato interrogatus tacuerit.

Cur dominus coram Herode tacuerit, nec aliquid fecerit & de reprehensione Pilati manus lauantis, & facta nō diluētis.

Cur dominus ab Herode uestе alba indutus, ad Pilatum fuerit emissus.

Quid designet quod dominus à militibus chlamide coccinea & purpurea tunica indutus. Quid etiam corona, flagella, illusoria adoratio, arundo in manus tradita, capitis percussio, significent.

De crucis Christi portatione, & uestimentorum regalium depositione.

Christus qualis crucem ascenderit, & de tituli scriptione ac positione super crucē.

De diuisione uestimentorum domini.

De duobus latronibus, uno rogante, ac uentiante, & altero cōuitiante.

De oblatione aceti, & potatione Iesu.

De cōmēdatione spiritus Iesu in manus patris, & traditione eiusdē: de tenebrarum quoq; offusione, petrarū scissione, ac cæteris signis tunc factis.

De cōmēdatione Mariæ matris discipulo Io. & percussione lateris post mortē eius.

De sepultura corporis Iesu, & diligētia mulierū circa illā.

Lucæ XXIIII. Ca.

De deuotarū mulierū atq; discipulorū ad monumētū aduētu, angelorū q; apparitiōe, ac dubitatiōib. circa hęc occurētib.

De hora dominicæ resurrectionis, & de Maria Magdalena, utrū una uel plures.

De manifestatione præterea domini Iesu post eius resurrectionem.

DIVI

DIVI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS IN EXPLANATIONEM EVANGELIJ SECUNDUM LUCAM, PRÆFATIO.

SCRIPTVRI Euangelij librum, quem sanctus Lucas pleniore quodammodo rerũ dominicarũ distinctione digessit, stylum ipsum prius exponendum putamus. est enim historicus. Nam licet scriptura diuina mundanæ euacuet sapientiæ disciplinam, quod maiore fucata uerborum ambitu, quàm rerum ratione subnixa sit: tamẽ si quis in scripturis diuinis etiam illa quæ miranda illi putant, quærit, inueniet. Tria sunt enim quæ philosophi mundi istius præcellentissima putauerunt, triplicem scilicet esse sapientiam, quod aut naturalis sit aut moralis, aut rationalis. Hęc tria iam & in Veteri testamento potuimus aduertere. Quid enim aliud significant tres illi putei, quorum unus est Visionis, alius Abundantiæ, tertius Iuramenti, nisi triplicem istã in patriarchis fuisse uirtutem? Rationalis est puteus Visionis, eò quod ratio uisum mẽtis acuat, & animi purget obtutum. Ethicus puteus Abundantię, eò quòd cedentibus Allophylis, quorũ speciei uitia corporis figurantur, uitæ Isaac liquorem mentis inuenit. Purum enim profluũt boni mores, & bonitas ipsa popularis abundat alijs, sibi restrictior. Tertius puteus Iuramenti, hoc est, sapientiæ naturalis, quæ ea quæ supra naturam, uel naturæ sunt, comprehendat. Quod enim affirmatur, & quasi deo teste iuratur, etiam diuina complectitur, cũ dominus naturæ etiam fidei testis adhibetur. Quid etiam tres libri Salomonis, unus de Prouerbijs, alius Ecclesiastes, tertius de Canticis canticorum, nisi trinæ huius ostendũt nobis sapientiæ sanctum Salomonem fuisse solertem? Qui de rationalibus & ethicis in Prouerbijs scripsit, de naturalibus in Ecclesiaste, quia uanitas uanitatum, & omnia uanitas, quæ in hoc mundo sunt constituta, uanitati enim creatura subiecta est, de moralibus autem & rationalibus in Canticis canticorum, eò quòd cum animæ nostræ amor uerbi cœlestis infunditur, & rationi mens sancta quadam societate connectitur, admiranda mysteria reuelantur. Euangelistis quoq; quam putas defuisse sapientiam, quorũ alij cum uarijs generibus sint referti, singuli tamẽ diuerso genere præstant? Est enim uere sapientia naturalis in libro Euangelij qui scribitur secundum Ioannem. Nemo enim, audeo dicere, tanta sublimitate sapientiæ maiestatem dei uidit, & nobis proprio sermone reserauit. Transcendit nubes, transcendit uirtutes cœlorum, transcendit angelos, & uerbum in principio reperit, & uerbum apud deum uidit. Quis autem moralius secundum hominem singula persecutus, quàm sanctus Matthæus, qui edidit nobis præcepta uiuendi? Quid rationabilius illo admirabili copulatu, quàm quod sanctus Marcus in principio statim locandum putauit: Ecce mitto angelum meum: &, Vox clamãtis in deserto: ut & admirationem moueret, & doceret hominem humilitate atq; abstinentia & fide placere debere, sicut ille sanctus Ioannes Baptista his ad immortalitatem gradibus ascendit, uestimento, cibo, nuncio? At uero sanctus Lucas uelut quendam historicũ ordinem tenuit, & plura nobis gestorum domini miracula reuelauit: ita tamen, ut omnes sapientiæ uirtutes Euangelij istius complecteretur historia. Quid enim præcellẽtius ad sapientiam naturalem, quàm quod spiritum sanctum creatorem etiam dominicæ incarnationis extitisse reserauit? Docet naturalia secreta spiritus. Vnde & Dauid docens sapientiam naturalem: Emitte, inquit, spiritum tuum, & creabuntur. Docet moralia in eodem libro, cum me in illis beatitudinibus docet mores, quemadmodum amare inimicum debeam, quemadmodum non referire & repercutere uerberantem, quemadmodum benefacere, mutuum dare cum desperatione recuperationis, & cum remuneratione mercedis. Merces enim facilius sequitur non expectantem. Docet etiam rationabilia, cum lego: Quoniam qui fidelis est in minimo, etiam in magnis fidelis est. Quid ad huc de naturalibus dicam, quòd docuit uirtutes cœlorum moueri, dominum solum esse unigenitum dei filium, in cuius passione tenebræ per diem factæ sunt, terra obscurata est, sol refugit? Ergo omnem quem mundana sibi prudentia falso uindicat principatum sapientia uere possidet spiritalis, præsertim cum audacius ut aliquid usurpemus, ipsa fi-

Rom. 8

Psalm. 103

Luc. 6

Luc. 16

des noſtra, ipſum myſterium Trinitatis ſine hac triplici ſapientia eſſe non poſſit, niſi ere
dámus & illum naturalem patrem qui nobis genuit redemptorem: & illum ethicũ, qui
patri uſq; ad mortem ſecundum hominem obediens, nos redemit: & illum rationabilẽ
ſpíritum, qui rationem colendæ diuinitatis, & uitæ regendæ humanis pectoribus infu-
dit. Nec quiſquam putet nos poteſtatis aut uirtutis feciſſe diſtantiam, cum hac calum-
1. Cor. 12 nia etiam Paulum poſſit inceſſere. Neq; enim diſtantiam fecit ille cum dixit: Diuiſiones
gratiarum ſunt, idem autem ſpíritus: & diuiſiones miníſteriorum ſunt, idem autem do-
minus: & diuiſiones operationum ſunt, idem autem deus, qui operatur omnia in omni
bus. Operatur enim omnia, & in omnibus filius, ſicut habes alíbi: Quia omnia & in om
Coloſ. 3 nibus Chriſtus. Operatur & ſpíritus ſanctus, quia omnia operatur unus atq; idem ſpíri-
1. Cor. 12 tus, diuidens ſingulis prout uult. Nulla ergo operationum diſtantia, nulla diſcretio eſt,
ubi uel in patre, uel in filio, uel in ſpíritu ſancto, nulli ſecũda plenitudo uirtutis eſt. Hæc
igitur cum legimus, diligenter conſideremus, ut in ipſis locis nobis poſſint meliús elu-
Matth. 7 cere. Qui enim quærit, inuenit: & qui pulſat, aperietur ei. Aperit ſibi diligentia ianuã ue-
ritatis, & ideo præceptis cœleſtibus pareamus. Neque enim ocioſe dictum eſt homini,
Geneſ. 3 quod nulli aliorum animantium: In ſudore uultus tui manducabis panem tuum. His e-
nim animalibus quæ natura irrationabília ſunt, iuſſu dei terra pabulum miníſtrare præ-
cepta eſt. Soli autem homini, ut rationabile quod accepit exerceat, uitæ curſus in labo-
re præſcribitur. Qui enim non eſt contentus animalium pabulo cæterorum, cui non ſa-
tis eſt lignum fructiferum, commune omnibus ad eſcam datum, ſed delícias ſibi uaria-
rum exquirit epularum, delícias ſibi tranſmarínis arceſſit è terris, delícias uerrit è fluctí-
bus, recuſare non debet, qui labore uictum requirit breuem, ſi laborem pro uita ſubeat
æterna. Itaq; ſiquis in hæc ſacratarum diſputationum certamina ueniens, exuat ſe uitæ
huius expoſitæ ad errorem ſolicitudine, & nudus malitiæ athleta pietatis, oleo ſpíritali
uelut quædam animæ membra perfuſus, ſuſcipiat certamina ueritatis, haud dubie per-
petua promerebitur ſacratarum præmia coronarum. Bonorum enim laborum nobilis
fructus eſt. Et quanto plura certamina, tanto præcellentior corona uirtutũ. Sed ad pro-
poſitũ reuertamur. Hiſtorico ſtylo diximus hunc Euangelíj librum eſſe digeſtum. De-
níq; deſcribendis magis rebus, quàm exprimendis præceptis, ſtudium uberius compa-
ratione aliorum uidetur impẽſum. Et ipſe Euangeliſta hiſtorico more à narratione ſum
pſit exordium. Fuit, inquit, in diebus Herodis regis Iudææ ſacerdos quidã nomine Za-
charias, eamq; hiſtoriam plena digeſtione perſequitur. Vnde etiam ij qui quatuor ani-
malium formas, quæ in Apocalypſi reuelantur, quatuor Euangelíj líbros intelligendos
arbitrati ſunt, hunc líbrum uolunt uituli ſpecie figurari. Vitulus enim ſacerdotalis eſt ui
ctíma. Et bene cõgruit uitulo hic Euangelíj líber, quia à ſacerdotibus inchoauit, & con
ſummauit in uitulo, qui omnium peccata ſuſcipiens, pro totius mundi uita eſt immolá-
2. Ioan. 1 tus. Sacerdotalis enim & ille uitulus. Idem quippe & uitulus eſt & ſacerdos. Sacerdos,
quia propitiator eſt noſter, aduocatum enim ipſum babemus apud patrẽ: uitulus, quia
ſuo ſanguíne nos diluit & redemit. Et bene accidit, ut quoníam Euangelíj líbrum ſecun
dum Matthæum díximus eſſe moralem, opinio huiuſcemodi non prætermitteretur.
Mores enim propriè dícuntur humani. Plericq; tamen hinc putant ipſum dominum no-
ſtrum in quatuor Euangelíj líbris, quatuor formis animalium figurari, quod idẽ homo,
idem leo, idem uitulus, idem aquila. Homo, quia natus ex Maria eſt: leo, quia fortior: ui-
tulus, quia hoſtia: aquila, quia reſurrectio eſt. Atq; ita in líbris ſingulis forma animaliũ fi
guratur, ut uniuſcuiuſq; líbris ſeries propoſitorum uideatur animalium aut naturæ aut
uirtuti, aut gratiæ, aut miraculo conuenire. Quæ licet omnia in omnibus ſint: tamen ple
nitudo quædam in ſingulis uirtutum eſt ſingularum. Ortum hominis alius deſcripſit u-
beríus, mores quoq; hominis præceptis uberioribus erudiuit: Alius à potentiæ cœpit
expreſſione diuinæ, quod ex rege rex, fortis ex forti, uerus ex uero, uiuida mortem uir-
tute contempſerit: Tertius ſacrificium ſacerdotale præmiſit, & ipſam uituli immolatio-
nem ſtylo quodam pleniore diffudit: Quartus copioſius cæteris diuinæ miracula reſur-
rectionis expreſſit. Vnus igitur omnia, & unus in omnibus, ſicut lectum eſt, non diſſi-
milis in ſingulis, ſed uerus in cunctis. Sed iam ipſum ſermonem adoriamur Euangelíj.

DIVI

DIVI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI COMMENTARIORVM IN EVANGELIVM SECUNDUM LUCAM, LIBER PRIMUS.

PROOEMII EVANGELII SECVNDVM LVCAM Explanatio.

QVONIAM quidem multi conati sunt ordinare narrationem rerum.] Pleraq; nostrorum, quemadmodum ueterum Iudæorum, paribus & generibus formantur & causis, atq; exemplorum similium pari usu, exituq; conueniunt, principioq; rerum & fine concordant. Nam sicut multi in illo populo diuino infusi spiritu prophetarunt, alij autem prophetare se pollicebantur, & professionem destituebant mendacio: (erāt enim pseudoprophetæ potius q̄ prophetæ, sicut Ananias filius Azot) erat autem populi gratia discernere spiritus, ut cognosceret quos referre deberet in numerū prophetarū, quos autē quasi bonus nummularius improbare, in quibus materia magis corrupta sorderet, quàm ueri splendor luminis resultaret: sic & nūc in Nouo testamēto multi Euāgelia scribere conati sunt, quæ boni nummularij nō probauerūt. Vnum autē tantūmodo in quatuor libros digestū ex omnibus arbitrati sunt eligendū. Et aliud quidē fertur Euangeliū, quod duodecim scripsisse dicātur. Ausus est etiā Basilides Euangeliū scribere, quod dicitur secundum Basilidē. Fertur etiā aliud Euangeliū, quod scribitur secundū Thomā. Noui aliud scriptū secundū Mathiā. Legimus aliqua, ne legantur: legimus, ne ignoremus: legimus, nō ut teneamus, sed ut repudiemus, & ut sciamus qualia sint in quibus magnifici isti corexaltant sutū. Sed Ecclesia cū quatuor Euangelij libros habeat, per uniuersum mundum Euangelistis redundat: hæreses cū multa habeant, unū non habent. Multi enim conati, sed dei gratia destituti sunt. Plericq; etiā ex quatuor Euangelij libris in unū ea quæ uenerunt, putauerūt assertionibus cōuenientia, referserunt. Ita Ecclesia, quæ unū Euangeliū habet, unū deū docet. Illi autem qui alium deum Veteris testamēti, alium Noui asserūt: ex multis Euangelijs non unum deum, sed plures fecerunt. Quoniam multi, inquit, conati sunt. Conati utiq; illi sunt, qui implere nequiuerunt. Ergo multos cœpisse nec implesse etiam sanctus Lucas testimonio locupletiore testatur, dicens plurimos esse conatos. Qui eñ conatus est ordinare, suo labore conatus est, nec impleuit. Sine conatu sunt enim donationes & gratia dei: quæ ubi se infuderit, rigare cōsueuit, ut nō egeat, sed redundet scriptoris ingeniū. Non conatus est Matthæus, nō conatus est Marcus, nō conatus est Ioannes, non conatus est Lucas, sed diuino spiritu ubertatē dictorū rerumq; omnium ministrante, sine ullo molimine cœpta cōpleuerūt. Et ideo bene dicit: Quoniam multi conati sunt ordinare narrationē rerum quæ in nobis cōpletæ sunt, uel quæ in nobis redundant. Quod enim redundat nulli deficit: & de cōpleto nemo dubitat, cum fidē effectus astruat, exitus prodat. Itaq; Euangeliū completū est, & redundat omnibus per uniuersum orbem fidelibus, & mentes omniū rigat, animumq; cōfirmat. Ergo fundatus in petra, & qui omnē fidei sumpserit plenitudinē, firmamentumq; constantiæ, recte discrimāt, qui salutaria domini gesta describunt, uel qui animū mirabilibus eius intendunt. Quid enim tam rationabile, q̄ ut credas, cū legis ea gesta quæ supra hominē sunt, potioris esse naturæ? At uero cū legis ea quę sunt mortalia, susceptī credas esse corporis passiones? Ita uerbo atq; ratione, nō signis fides nostra fundat. Sicut tradiderūt, inquit, nobis qui ab initio ipsi uiderūt, & ministri fuerūt uerbi.] Nō cōgruit ista elocutio, ut magis ministeriū uerbi uisum q̄ auditū esse credamus. Sed quia non prolatiuū uerbum, sed substantiale signatur uerbū illud quod caro factū est, & habitauit in nobis; non uulgare

uerbum,ſed illud cœleſte intelligamus, cui Apoſtoli miniſtrarunt. Et tamen in Exodo
Exod.20 lectum eſt: Quia populus uidebat uocem domini: & utiq; uox non uidetur,ſed auditur.
Vox enim quid eſt,niſi ſonus,qui non oculis cernit,ſed aure percipitur? Verũ altiſſimo
ingenio uoluit declarare Moyſes quia uox uidetur dei interioris enim mentis uidetur
obtutu. In Euangelio autẽ non uox,ſed illud quod uoce præſtantius eſt, uerbũ uidetur.
1.Ioan.1 Vnde & Ioannes ſanctus Euãgeliſta: Quod erat, inquit, ab initio, quod audiuimus, &
quod uidimus, & oculis noſtris perſpeximus, & manus noſtræ ſcrutatæ ſunt de uerbo ui
tæ, & uita apparuit, & uidimus, & teſtamur & annũciamus uobis de uita, quæ erat apud
patrẽ & apparuit nobis. Vides ergo quod uerbũ dei & uiſum eſt Apoſtolis, & auditum.
Non ſolũ enim ſecundũ corpus uiderũt dominũ, ſed etiam ſecundũ uerbum. Viderunt
enim uerbum, qui cum Moyſe & Helia uiderunt gloriã uerbi. Iſti enim uiderunt Ieſum,
qui in ſua uiderunt gloria: aliĳ non uiderunt, qui corpus tantummodo uidere potuerũt.
Non enim corporalibus, ſed ſpiritualibus oculis Ieſus uidetur. Denicq; Iudæi non uide-
runt eum, quia non uidebant in ſpiritu. Vidit eum Abrahã, quia ſcriptum eſt: Abraham
Ioan.8 diem meum uidit, & gauiſus eſt. Vidit ergo eum Abraham, qui dominum utiq; in cor-
pore non uidebat: ſed qui uidit in ſpiritu, uidit in corpore: qui autem uidit in corpore, &
Eſa.53 non uidit in ſpiritu, nec in ipſo uidit corpore quod uidebat. Vidit eum Eſaias: & quia ui
Rom.1 dit in ſpiritu, uidit & in corpore. Denicq; nõ habebat, inquit, ſpeciem neq; decorẽ. Non
uiderunt eum Iudæi. obcæcatum enim erat inſipiens cor eorum. Ipſe quoq; non ſe poſſe
Matth.24 à Iudæis uideri, teſtificatur dicens: Duces cæci liquantes culicem, camelum autem glu-
Ioan.19 tientes. Non uidit eum Pilatus, non uiderunt illi qui clamabant: Crucifige, crucifige eũ.
1.Cor.2 Si enim uidiſſent, nunquam dominum maieſtatis crucifixiſſent. Qui ergo deum uidit, nõ
uidit Emmanuel, hoc eſt, uidit nobiſcum deũ. Qui autem nobiſcum deum nõ uidit, nõ
potuit uidere quem Virgo peperit. Denicq; qui non crediderunt dei filiũ, nec filiũ uirgi
nis crediderunt. Quid eſt ergo deum uidere? Nolo me interroges, Euangelium interro
Ioan.14 ga, ipſum dominum interroga, imò docentẽ audi: Philippe, qui uidet me, uidet & patrẽ
qui me miſit: Quomodo tu dicis, Oſtende nobis patrẽ? Non credis quia ego in patre, &
pater in me eſt? Vtiq; non corpus uidetur in corpore, nec ſpiritus uidetur in ſpiritu: ſed
ſolus ille pater uidetur in filio, aut filius uidetur in patre. Non enim diſſimiles in diſſimi
libus uidentur, ſed ubi unitas operationis eſt, atq; uirtutis, & filius in patre, & pater uide
tur in filio. Quæ ego, inquit, opera facio, & ille facit. In operibus Ieſus uidetur, in operi-
bus filĳ & pater cernitur. Vidit Ieſum qui Galilæum illud myſterium id eſt, ex aqua ui-
num factũ uidit, quod nemo poſſet, niſi mundi dominus elementa cõuertere. Video Ie-
Ioan.9 ſum, quãdo lego, quia cæco liniuit oculos luto, & reddidit uiſum. Ipſum enim recogno
ſco, qui de luto finxit hominẽ, & ei uiuendi ſpiritum, & uidendi lumen infudit. Video
Geneſ.1 Ieſum, quando peccata condonat. Nemo enim poteſt peccata dimittere, niſi ſolus deus.
Marc.2 Video Ieſum, quando Lazarum ſuſcitat, & non uiderunt qui uiderunt. Video Ieſum, ui
Ioan.11 deo etiam patrem, quando oculos ad cœlum erigo, ad maria conuerto, ad terram retor-
Rom.1 queo. Inuiſibilia enim eius, per ea quæ facta ſunt, intellecta conſpiciuntur. Sicut tradide
runt nobis qui ab initio uiderunt, & miniſtri fuerunt uerbi. Gemina uirtus eſt in homi-
ne perfecto, ut & intentio ſit, & actio. Vtramq; igitur uirtutem ſanctus Euangeliſta A-
poſtolis defert. Non ſolũ enim uiderunt, inquit, ſed etiam miniſtri uerbi fuerunt. Inten-
tio uiſionis, actionis eſt miniſterium: finis autem intentionis eſt actio: principium actio
nis, intentio. Atq; ut proprio Apoſtolorum utamur exemplo, intentio eſt quod Petrus
Matth.4 & Andreas audita domini uoce dicentis, Faciam uos piſcatores hominũ: ſine ulla com-
perendinatione reliquerunt ſcalmum, uerbum ſecuti ſunt. Sed non ſtatim in intentione
Ioan.13 actio. Ne ibi quidem adhuc actio, ſed intentio, ubi dicit Petrus: Domine, quare nõ poſ-
ſum te ſequi modo? Animam pro te ponam. Erat enim intentio paſſionis, ſed nondũ e-
rat actio: licet in ieiunĳs iam eſſet actio, eſſet in uigilĳs, eſſet in contemptu corporalium
uoluptatũ. Hæc eñ eſt actio Chriſtiani. Neq; enim in omnibus rebus ſimul & intentio
et actio eſt: ſed cũ ſit rei alterius actio, alterius adhuc intẽtio eſt. Nã & ipſe Petrus cũ mul
Ioan.21 tã Apoſtolica uirtute perpeti peregiſſet, poſtea tamẽ quãdo dixit ei dñs, Tu me ſequere
tulit crucẽ ſuã, & ſecutus eſt uerbũ, atq; actionẽ ſubĳt paſſionis. Sed fuerit in Petro, An
drea, Ioanne, & cæteris Apoſtolis, & intẽtionis & actionis æqualitas. Et aũt nonnũquã

plus

plus in intentione quàm in actione, aut plus in actione quàm in intentione: ut in Euangelio cernimus inter sanctam Mariam & Martham fuisse distantiam. Alia enim uerbũ audiebat, alia festinabat circa ministerium, quæ stetit & ait: Domine non est tibi curæ, quòd reliquit me soror mea solam ministrare? Dic ergo illi, ut me adiuuet. Et dixit illi dominus: Martha Martha, Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea. Ergo in altera intentionis studium, in altera actionis ministerium redundabat: utrique tamẽ utriusq; uirtutis studium suppetebat. Siquidem & Martha, nisi audisset uerbum, ministerium non subisset: cuius actio, intentionis indicium est. Et Maria tantum gratiæ de utriusq; retulit perfectione uirtutis, ut ungeret pedes Iesu, & tergeret capillis, & totam domum suæ fidei odore compleret. Est etiam nonnunquam maxima intentio, cassa actio: ut si medicinæ animum aliquis intendat, & cum omnia medendi præcepta cognouerit, non exequatur officia: atq; ita fit, ut quia cassa actio, cassa etiam intentio sit. Et etiã in nonnullis uberior aliquando actio, exilior intentio: ut si aliquis baptismi salutaris sacramenta percipiat, & cognoscendis uariarum uirtutum præceptis animum nolit intendere, fit plerumque, ut per intentionis incuriam fructum actionis amittat. Ideo ergo utriusq; uirtutis plenitudo quærenda est, quam consequi potuerunt Apostoli, de quibus dicit: Qui ab initio uiderunt, & ministri fuerunt. ut per id quod uiderunt, diuinæ cognitionis intelligatur intentio: per id quod ministri fuerũt, eorum actio declaretur. Visum est, inquit, & mihi.] Potest etiam non soli uisum esse, quod uisum sibi esse declarat. Non enim uoluntate tantum humana uisum est, sed sicut placuit ei, qui in me, inquit, loquitur Christus: qui, ut id quod bonum est, nobis quoq; bonũ uideri possit, operatur. Quẽ enim miseratur, & uocat. Et ideo qui Christum sequitur, potest interrogatus cur esse uoluerit Christianus, respondere: Visum est mihi. Quod cum dicit, non negat deo uisu m, A deo enim præparatur uoluntas hominum. Vt enim deus honorificetur à sancto, dei gratia est. Denicq; plurimi uoluerunt scribere Euangelium, sed quatuor tantummodo, qui diuinam meruerunt gratiã, sunt recepti. Visum est, inquit, & mihi assecuto à principio, omnia diligenter ex ordine tibi scribere.] Prolixiorem hunc Euangelij librum quàm cæteros esse nemo dubitauerit. Et ideo non ea quæ falsa sunt, sed quæ uera, sibi uindicat. Denique etiam à sancto Apostolo Paulo testimonium meruit diligentiæ. Sic enim laudat Lucã: Cuius laus, inquit, est in Euãgelio, per omnes ecclesias. Et uere laudabilis est, qui meruit à tanto Gentium doctore laudari. Assecutũ itaque se non pauca dicit, sed omnia: & assecuto omnia, uisum est scribere non omnia, sed ex omnibus. Non eẽ scripsit omnia, sed assecutus est omnia: quia quę fecit, inquit, Iesus, si scribantur omnia, nec ipsum capere mundum arbitror. Aduertis enim quod consultè etiam ea quæ ab aliis sunt scripta, præterijt, ut diuersa in Euangelio gratia refulgeret: & proprijs quibusdã singuli libri mysteriorum gestorumq; miraculis eminerent. Diuiserunt enim sibi uestimenta domini milites Christi, quod suo loco plenius explanabitur. Scriptum est autem Euangelium ad Theophilum, hoc est, ad eum quem deus diligit. Si deum diligis, ad te scriptum est: si ad te scriptum est, suscipe munus Euangelistæ, pignus amici, in penetralibus animi diligenter asserua. Bonum depositum custodi, per spiritum sanctum, qui datus est nobis: frequenter inspice, sæpius discute. Fides pignori prima debetur, fidem sequitur diligentia, ne commissa tibi pignora aut tinea aut ærugo consumat. Quod enim tibi commissum est, consumi potest, Euangelium consumi non potest. Euangelium bonum pignus est, sed uide ne uel in animo tuo illud aut tinea aut ærugo consumat. Consumit tinea, si quod bene legeris, male credas. Tinea hæreticus est, tinea Fotinus est, tinea tua Arrius est. Scindit uestimentum, qui separat à deo uerbum. Scindit uestimentum Fotinus cum legit: In principio erat uerbum, & uerbũ erat apud deũ, & deus erat. Integrum enim uestimentũ est, si leges: Et deus erat uerbum. Scindit uestimentum, qui separat à deo Christum. Scindit uestimentũ, qui legit: Hæc est autem uita æterna, ut cognoscant te solum uerum deũ, nisi cognoscat & Christum. Non enim solum patrẽ uere deum cognoscere uita æterna est, sed etiam Christum cognoscere uerum deũ, uerum de uero, deum de deo, uita est sempiterna. Tinea est Christũ cognoscere sine diuinitatis fide, aut corporis sacramento. Tinea est Arrius, tinea est Sabellius. Patitur has tineas spiritus fluctuantiũ, patitur has tineas spiritus qui non credit quia pater & filius diuinitate

Luc. 10

2. Cor. 8

Ioann. 21

Ioann. 1]

Ioann. 17

unum

Ioan. 10 unum sunt. Scindit quod scriptum est, Ego & pater unum sumus, qui unũ per discretas substantias diuidit. Patitur hanc tineam spiritus qui Iesum Christũ in carne uenisse non credit, & ipse tinea est. Ipse est enim Antichristus. Qui autẽ de deo sunt, fidẽ tenent. Et in deo tineã pati non queunt, quæ diuidit uestimentũ. Omne enim quod inter se diuiditur sicut Satanæ regnum, nõ potest esse perpetuum. Et etiam ærugo animi, cum secularium sordibus cupiditatũ religiosæ acies intentionis obducitur, aut fidei puritas decoloratur nube perfidiæ. Aerugo mentis est rei cupiditas familiaris: ærugo mentis, incuria est: æruginis mentis est appetentia dignitatum, si in his summa spes uitę præsentis locetur. Et ideo ad diuina conuersi, acuamus ingenium, exerceamus affectum, ut gladiũ illũ quẽ uendita uestę emi dominus iubet, paratum semper & lucidum tanquam in uagina mentis re-
2. Cor. 10 conditum habere possimus. Arma enim spiritalia, & fortia deo ad destruendas munitiones militibus Christi debent semper esse præsentia, ne cum uenerit dux cœlestis militiæ situ nostrorum offensus armorum, à legionum suarum nos societate discernat.

ENARRATIO EVANGELII SECVNDVM LVCAM.

De conditione ac laude parentum sancti Ioannis Baptistæ.

CAP. I

F Vit, inquit, in diebus Herodis regis Iudææ, sacerdos quidam, nomine Zacharias, de uice Abia, & uxor eius de filiabus Aaron, & nomen eius Elizabeth. Erant autem iusti ambo ante deum, incedentes in omnibus mandatis & iustificationibus domini sine querela.] Docet nos scriptura diuina, non solum mores in ijs qui prædicabiles sunt, sed etiam parentes oportere laudari, ut ueluti transmissa immaculatæ puritatis hæreditas, in ijs quos uolumus laudare, præcellat. Quæ enim alia intentio, hoc loco sancti Euangelistæ, nisi ut sanctus Ioannes baptista nobilitetur parentibus, miraculis, moribus, munere, passione? Sic etiam sancti Samuel mater Anna laudatur, sic Isaac à parentibus nobilitatem pietatis accepit, quam posteris dereliquit. Sacerdos itaq; Zacharias, nec solum sacerdos, sed etiam de uice Abia, id est, nobilis inter superiores familias. Et uxor, inquit, eius de filiabus Aaron. Non solum igitur à parentibus sed etiam à maioribus sancti Ioannis nobilitas propagatur, non seculari potestate sublimis, sed religionis successione uenerabilis. Tales enim maiores habere debuit prænuncius Christi, ut nõ repente conceptã, sed à maioribus acceptã, & ipso infusam iure naturæ prædicare fidẽ dominici uideretur aduentus. Erant, inquit, ambo iusti ante deũ, incedentes in omnibus mandatis & iustificationibus domini sine querela. Quid adhuc refert qui peccatis suis solatia requirentes, sine peccatis frequẽtibus hominẽ putant esse
Iob 14. iuxta 70 non posse, & utuntur uersiculo quia scriptũ est in Iob: Nemo mũdus à sorde, nec si unius diei uitæ sit in terra, numerosi menses eius ab ipso? Quibus respondendum est prius, ut quid sit hominẽ sine peccato esse, definiant, utrum nunquã omnino peccasse, an desisse
Rom. 3 peccare. Si enim hoc putant sine peccato esse, desisse peccare: & ipse consentio. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria dei. Sin autem eum qui ueterem errorẽ correxerit, & in eam se uitæ transformauerit qualitatem, ut temperet à peccato, negant abstinere delictis: non possumus in eorũ conuenire sententiã, cum legamus: Quia sic dominus dilexit
Ephes. 5 Ecclesiam, ut exhibeat sibi ipse gloriosam, & non habentẽ maculam aut rugam, aut aliquid eiusmodi, sed ut sit sancta & immaculata. Nam cùm Ecclesia ex gentibus, hoc est, ex peccatoribus congregata sit, quomodo ex maculatis immaculata potest esse, nisi primo per dei gratiã, quod abluta à delicto sit, deinde quòd per qualitatem non peccandi abstineat à delictis? Ita nec ab initio immaculata (humanæ enim hoc impossibile naturæ) sed per dei gratiã, & qualitatem sui, quia iam non peccat, fit ut immaculata uideatur. Nec ociose iustos ante deũ dixit, incedentes in mandatis & iustificationibus domini: In quo patrem omnipotentem & filiũ comprehendit. Filiũ esse qui legem tulerit, manda-
ta præscripserit, etiam sanctus Euangelista declarat. Et bene iustos ante deũ. Non enim omnis qui iustus est ante homines, iustus est ante deum. Aliter uident homines, aliter uidet deus: homines in facie, deus in corde. Et ideo fieri potest ut aliquis affecta bonitate populari, iustus uideatur mihi, iustus autem ante deum non sit: si iustitia non ex mentis simplicitate formetur, sed adulatione simuletur. Absconditа eĩ mea homo nõ poterit,
Rom. 2 deprehẽdere. Perfecta igit laus est, ante deũ iustũ esse. Vnde & Apostolus: Cuius laus, inquit, nõ ex hominibus, sed ex deo est. Beatus planè ille, qui in cõspectu dei iustus est.

Beatus

Beatus ille, de quo dominus dignatus est dicere: Ecce uere Israelita, in quo dolus non est. Verus enim Israelita, qui deum uidet, & uideri se nouit à deo, & ipsi exhibet cordis occulta. Solus enim perfectior, qui ab eo probatur qui non potest falli. Iudicia enim domini uera, iudicia autem hominum sæpe falluntur: ut & iniustis iustitiæ gratiã frequenter adscribant, & iustum aut odio persequantur, aut mendacio decolorent. Nouit autem dominus immaculatorum uias, nec pro peccatore laudabilem, nec pro laudabili peccatorem, sed unumquemq; pro competentium iudicat ratione meritorum. Idem est enim arbiter mentis & facti. Diuina nanq; iudicia meritum iusti ex mentis habitu, non aliquo factorum exitu metiuntur. Plerumq; enim aut bona mens facti reprehensibilis exitu deformatur, aut improba cogitatio facti alicuius decore uelatur. Sed etiam quod bene feceris, si male cogitaueris, diuino iudicio non potest comprobari. Scriptum est enim: Iuste quod iustũ est persequeris. Nam nisi esset ut iustum iniuste faceres, nunquã dictum esset: Iuste quod iustum est persequeris. Et certe posse iustũ iniuste fieri, docuit nos ipse saluator, dicens: Cum feceris eleemosynam, noli tuba canere ante te. Et cũ oratis, non eritis sicut hypocritæ. Bona est enim misericordia, bona est oratio: sed potest in iuste fieri, si iactantiæ caussa aliquis pauperi largiatur, ut uideatur ab hominibus. Vnde sanctus Euangelista non solum iustos ante deum, & incedentes in mandatis omnibus & iustificationibus domini, sed etiam sine querela incedentes ait: Quod mire cum prophetico congruit dicto, quo Salomon in prouerbijs usus est, dicens: Prouide bona sem per coram deo, & coram hominibus. Nulla ergo querela est, ubi & mentis bonitas concordat & facti. Et plerumq; iustitia durior hominum querelam excitat. Quàm uero congruat uerborum ipsa distinctio, & ordo conueniat, diligenter aduerte. Incedentes, in quit, in omnibus mandatis & iustificationibus domini. Prius enim mandatum, secunda est iustificatio. Itaq; cum mandatis cœlestibus obedimus, in mandatis incedimus domini: Cum iudicamus, & congrue iudicamus, facere domini iustificationes uidemur. Plena igitur laudatio, quæ genus, mores, officium, factum iudicium comprehendit. Genus in maioribus, mores in æquitate, officium in sacerdotio, factum in mandato, in iustificatione iudicium.

Ioann. 1

Deut. 16

Matth. 6

Prouer. 26

Rom. 12

De ingressu Zachariæ in templum domini.

Factum est autem cum sacerdotio fungeretur Zacharias in ordine uicis suæ ante deum, secundum consuetudinem sacerdotij, sorte exijt ut incensum ponneret ingressus in templum domini, & omnis populus foris orabat hora incensi.] Videtur hic sanctus Zacharias summus designari sacerdos, quia sicut lectum est de priore tabernaculo, in quod semper intrabãt sacerdotes ministeria consummantes, uno tantum anni tempore intrabant in templum: in secundo autẽ semel in anno singulis summus sacerdos, non sine sanguine, quem offerret pro se, & populi delictis. Hic est ille summus sacerdos, qui adhuc sorte quæritur, quia uerus adhuc ignoratur. Qui enim sorte legitur humano iudicio non comprehenditur. Ille igitur quærebatur, & alius figurabatur. Ille quærebatur uerus in æternum sacerdos, cui dicitur: Tu es sacerdos in æternum, qui non hostiarum cruore, sed proprio sanguine patrem deum generi reconciliaret humano. Sed tunc sanguis fundebatur in specie sacerdos ordinabatur: nunc quia ueritas uenit, relinquamus speciem, ueritatem sequamur. Et tunc quidem uices erant, nũc autem est perpetuitas. Erat ergo, & certe erat, cuius uices etiam tunc gerebantur. Sorte ergo legebatur, ut introiret templum sacerdos. Si igitur in typo nullus poterat testis adhiberi, quid aliud significabatur, nisi eum sacerdotem esse uenturum, cuius sacrificium non esset commune cum cæteris, qui non in manufactis templis sacrificaret pro nobis, sed in sui corporis templo nostra peccata uacuaret? Sorte ergo quærebatur sacerdos. Ideo fortasse & milites uestimenta domini sortiebantur, ut quoniam in templo suo pro nobis dominus deferre sacrificium præparabat, circa ipsum quoq; sortis agitatio præceptum legis impleret. Propter quod ait: Non ueni legem soluere, sed adimplere Certe ut ipse esset, qui & expectatus in ueteri testamento, & mandato dei uideretur electus. Deniq; & super Apostolum Matthiam sors cecidit, ne Apostoli electio à mandato discrepare legis ueteris uideretur.

Hebr. 9

Psalm. 109

Ioan. 19

Matth. 5

Act. 1

De ange-

De angeli apparitione.

Apparuit autem illi angelus domini, stans à dextris altaris incēsi.] Non imme
A rito angelus uidetur in templo, quia ueri sacerdotis iam nunciabatur aduen
tus, & cœleste sacrificium parabatur, in quo angeli ministrarent. Et bene ap
paruisse dicitur ei, qui eum repente conspexit. Hoc enim specialiter aut de angelis, aut
de deo scriptura diuina tenere consueuit: ut quod non potest præuideri, apparere dica-
Genes. 18 tur. Sic enim habes: Apparuit deus Abrahæ ad ilicem Mambre. Nam qui ante non præ
sentitur, sed repentino uidetur aspectu, apparere memoratur. Non enim similiter sensi-
bilia uidētur, & is cuius in uoluntate situ est uideri, & cuius naturę est non uideri, uolun
tatis uideri. Nam si non uult, nō uidet: si uult uidetur. Apparuit enim deus Abrahę, quia
Act. 7 uoluit: alij, quia noluit, nō apparuit. Visum est etiā Stephano, cū lapidaretur à populo,
aperiri cœlū: uisus est etiam Iesus stans ad dexterā dei, & nō est uisus à populo. Vidit E-
Esaiæ 6 saias dominum Sabaoth, sed alius uidere non potuit: quia cui placuit, apparuit. Et quid
de hominibus loquimur, cum etiā de ipsis cœlestibus uirtu tibus & potestatibus lege-
Ioan. 1 rimus: Quia deum nemo uidit unquam? Et addidit quod ultra cœlestes est potestates.
Vnigenitus filius qui est in sinu patris, ipse enarrauit. Aut acquiescatur igitur necesse est
si deum patrem nemo uidit unquam, filium uisum esse in ueteri testamento, & desinant
hæretici ex Virgine ei principium dare, qui antequā nasceretur ex uirgine, uidebatur:
Aut certe refelli non potest, uel patrem, uel filium, uel spiritum sanctum, si tamen & spi-
ritus sanctus uisus est, ea specie uideri, quam uoluntas elegerit, non natura formauerit:
quoniam spiritum quoq; uisum accepimus in columba. Et ideo deum nemo uidit un-
quam, quia eam quæ in deo habitat plenitudinē diuinitatis nemo cōspexit, nemo men-
te aut oculis comprehendit. Vidit enim, ad utrumq; referendum est. Deniq; cum addi-
tur, Vnigenitus filius ipse enarrauit, mentium magis quàm oculorum uisio declaratur.
Species enim uidetur, uirtus uero narratur: illa oculis, hæc mente comprehenditur. Sed
quid de Trinitate dicam? Seraphin quando uoluit, apparuit, & uocem eius Esaias solus
audiuit. Apparuit angelus, & nunc præsto est, sed non uidetur. Neq; enim in potestate
nostra est uidere, sed in potestate illius apparere. Tametsi potestas non est uidendi, est
gratia promerendi ut uidere possimus. Et ideo qui habuit gratiā, meruit copiā: nos cō-
piam non meremur, quia deum uidendi gratiam non habemus. Et quid mirū si in præ-
senti seculo, nisi quando uult, dominus non uidetur? In ipsa quoq; resurrectione nō faci
Matth. 5 le est deum uidere, nisi ijs qui corde sunt mundo. Et ideo beati mundo corde, ipsi enim
deum uidebunt. Quantos beatos iam numerauerat, & tamen uidendi his deum nō pro
miserat facultatem? Si ergo ij qui mundo sunt corde, deum uidebunt: utiq; alij non uide
bunt. Neq; enim indigni deum uidebunt, neq; is qui deum uidere noluerit, potest deum
uidere. Nec in loco deus uidetur, sed mundo corde: nec corporalibus oculis deus queri
tur, nec circunscribitur uisu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu. Et
cum absens putatur, uidetur: & cum præsens est, non uidetur. Deniq; nec Apostoli om-
Ioan. 14 nes Christum uidebant, & ideo ait: Tanto tempore uobiscum sum, & adhuc me non co
gnouistis? Qui enim cognouit quæ sit latitudo, & longitudo, & altitudo, & profundū,
2. Cor. 5 & supereminentē scientię charitatem Christi: uidit & Christum, uidit & patrem. Nos e-
nim iam secundum carnem non noui mus Christum, sed secundum spiritum. Spiritus e-
nim ante faciem nostram Christus dominus, qui nos in omnem plenitudinem dei mise-
ricordia sua implere dignetur, ut uideri possit à nobis. Ideo ergo apparuit Zachariæ an-
gelus à dextris altaris incensi, quia apparuit cum uoluit, non apparuit qua mdiu noluit.
Apparuit autem à dextris altaris incensi, quia diuinæ insigne misericordiæ deferebat.
Psalm. 15 Dominus enim à dextris est mihi, ne commouear. Et alibi: Dominus protectio tua su-
Psalm. 120 per manum dexteræ tuæ. Atq; utinam nobis quoq; adolentibus altaria, sacrificium de-
ferentibus assistat angelus, imò præbeat se uidendum. Non enim dubites assistere ange
1. Cor. 5 lum, quando Christus assistit, quando Christus immolatur. Etenim pascha nostrum im
molatus est Christus. Nec uerearis ne turbetur cor tuum angeli uisione. Perturbamur e-
nim, & à nostro alienamur affectu, quando perstringimur alicuius superioris potestatis
occursu. Idem enim angelus qui occurrerit nobis, confirmare nos poterit, sicut turba-

De tur-
tum ante Zachariæ firmauit animum dicens:

De turbati Zachariæ confirmatione.

NE timeas Zacharia, quoniam ecce oratio tua exaudita est, & uxor tua Elizabeth pariet filium, & uocabis nomen eius Ioannem. Et erit gaudium tibi, & exultatio, & multi in natiuitate eius gaudebunt.] Plena semper & redundãtia sunt diuina beneficia, non exiguo constricta numero, sed uberi bonorum coacerua-
ta congestu: ut hic primo precationis fructus, deinde sterilis partus uxoris, tũ lætitia plu
rimorũ & magnitudo uirtutis, altissimi quoq; propheta promittitur, quinetiam ne qua
esset dubitatio, futuri quoque uocabulum designatur. Tantis igitur supra uotum fluen-
tibus, non immerito diffidentiæ pœna silentium est. quod in posterioribus explanabi-
mus. Solennis autem lætitia est in ortu & generatione sanctorum. Sanctus enim non so
lum parentum gratia, sed etiam salus est plurimorum. Vnde admonemur hoc loco san-
ctorum generatione lætari. Admonentur etiam parentes gratias agere non minus pro
ortu quàm pro meritis filiorum. Non enim mediocre munus est dei, dare liberos propa
gatores generis, successionis hæredes. Lege Iacob duodecim filiorum generatione gau
dere. Abrahę filius datur, Zacharias exauditur. Diuinum igitur munus, fœcunditas est
parentis. Agant itaq; patres gratias, quia genauerunt: filij, quia generati sunt: matres,
quia coniugij præmijs honorantur. Stipendia enim militiæ suæ, filij sunt. Vernet in dei
laudem terra, quia colitur: mũdus, quia cognoscitur: Ecclesia, quia deuotæ numerus ple
bis augetur. Nec ociose in principio statim Geneseos, dei iussu coniugium copulatur, nisi
ut hæresis destruatur. Sic enim deus coniugium probauit, ut iungeret: sic remuneratus
est, ut quibus sterilitas filios denegasset, pietas diuina concederet. Et erit magnus co-
ram domino.] Non corporis hic, sed animæ magnitudinem declarauit. Est corã domi-
no magnitudo animæ, magnitudo uirtutis. Est etiam paruitas animæ, & pueritia uirtu-
tis. Iustę enim animę, ut corporis numeramus ætates, non pro ratione temporis, sed pro
qualitate uirtutis: ut uir perfectus ille dicatur, qui careat errore pueritiæ, & lubricũ ado-
lescentiæ animi maturitate non sentiat. Pusillus autem, qui nullum adhuc uirtutis uidea
tur habuisse processum. Vnde illud in Hieremia, cum miseretur dominus deflentis Ef- *Hier. 31*
frem, & peccata propria deprecãtis, A iuuentute, inquit, mea dilectus mihi est filius Ef-
frem, puer in delicijs. Si enim non fuisset puer in delicijs, nunquam peccauisset. Et bene
utrumq; dixit, & in delicijs, & puerum. Est enim puer, qui non peccat. Ecce puer meus, *Esai. 42*
quem elegi. Per delicias itaq; peccauit, qui non ita erat informatus à domino, ut nescius
esset erroris. Ergo & si puer in delicijs non fuisset, & si in uirum perfectum uirtutis pro-
cessisset ætate, nunquam lapsus fuisset, ut illi necesse esset ueniam suorum petere delicto
rum, cum magis meritorum præmia sperare deberet. Quod etiam dominus noster in E-
uangelio uidetur exprimere, cum dicit: Nolite cõtemnere unum de pusillis istis. Sed lo- *Matth. 18*
co suo plura seruentur. Ergo pusillus contrarius est magno. Et si iuxta Apostolum, par-
uulus sub elementis est (cum enim essemus paruuli, sub elementis huius mũdi eramus)
ergo magnus supra elementa mundi est. Erit itaq; Ioannes magnus non uirtute corpo-
ris, sed animi magnitudine. Deniq; non fines alicuius propagauit imperij, non triũphos
aliquos bellici certaminis adoreis prę optauit, sed quod est amplius, in deserto prędi-
cãs, delicias hominum, corporisq; lasciuiam magna animi uirtute depressit. Paruulus er
go in seculo, magnus in spiritu. Deniq; quasi magnus, nec uitæ captus illecebris, senten
tiæ cõstantiam uiuendi desiderio mutauit. Et spiritu, inquit, sancto replebitur adhuc
in utero matris suæ.] Non dubium, uerum hoc angeli esse promissum, siquidem sanctus
Ioannes antequam nasceretur, matris adhuc in utero positus, spiritus sancti accepti gra
tiam designauit. Nam cum & pater eius & mater nulla ante mirabilia fecissent, in utero
parentis exiliens, domini euangelizauit aduentum. Sic enim habes quod cũ aduenisset
mater domini ad Elizabeth, ait illa: Ecce, ut facta est salutatio tua in auribus meis, exul-
tauit infans in utero meo. Nondum enim erat illi spiritus uitæ, sed spiritus gratiæ. Deni-
que & alibi uiuendi substantię prę currere sanctificãdi gratiam potuimus aduertere, cũ
dicit dominus: Priusquam te formarem in utero, noui te: & priusquam exires de uulua *Hier. 1*
matris, sanctificaui te, & prophetam in gentibus posui te. Alius enim est spiritus uitę hu
ius, alius gratię. Ille nascendo sumit exordium, moriendo defectum: iste non tẽporibus,
non ætatibus coercetur, non obitu extinguitur, non aluo matris excluditur. Deniq; &

sancta Maria plena sancto spiritu prophetauit: & Helisæus mortuus defunctũ cadauer hominis, tactu sui corporis suscitauit, & Samuel post mortem secundum scripturæ testimoniũ futura non tacuit. Et spiritu, inquit, sancto replebitur. Cui enim adest spiritus gratiæ, nihil deest. Et cui spiritus sanctus infunditur, magnarum plenitudo uirtutum est. Denicq; multos, inquit, filiorum Israel conuertet ad dominum deum ipsorum.] Non egemus testimonio quod plurimorum sanctus Ioannes corda cõuerterit, in quo nobis pro
Esa. 40 phetice scripturæ & euangelicæ suffragantur. Vox enim clamantis in deserto, Parate uiam domino, rectas facite semitas eius: & baptismata populis frequẽtata declarant cõuersæ plebis non mediocres factos esse processus: quia dum creditur Ioãni, credit Christo. Non enim de se, sed de domino prædicabat prænũcius Christi. Et ideo, Præibit in conspectu domini, in spiritu & uirtute Heliæ.] Bene ista iunguntur. Nunquam enim sine uirtute spiritus, nec sine spiritu uirtus est. Et ideo fortasse in spiritu & uirtute Heliæ, quia sanctus Helias & uirtutem magnam habuit & gratiam. Virtutem, ut ad fidem animos populorum à perfidia retorqueret. Virtutem abstinentiæ atcq; patientiæ, & spiritũ prophetandi. In deserto Helias, in deserto Ioannes. Ille coruis pascebatur, hic dumis, & calcata omni uoluptatis illecebra, parsimoniam prætulit, luxumcq; contẽpsit. Ille Achab regis gratiam non quæsiuit, hic spreuit Herodis. Ille Iordanem diuisit, hic ad lauacrũ salutare cõuertit. Hic cum domino uersatur in terris, ille cum domino apparet in gloria. Hic prioris, ille sequentis dominici præcursor aduentus. Ille post triennium pluuijs terram rigauit, & hic post triennium arescentem nostri corporis humũ fidei imbre perfudit. Quæ
Luc. 13 ris quod triennium sit? Ecce, inquit, anni tres sunt ex quo uenio quærens fructum in ficulnea hac, & non inuenio. Mysticus enim numerus debebatur, ut salus populis redderetur, Vnus in patriarchis annus. Denicq; de hominibus tunc anni prouentus fuit, qualis non fuit postea super terram. Alius in Moyse & prophetis cæteris, tertius in domini salLuc. 4 uatoris aduentu. Ecce, inquit, annum domini acceptum, & diem retributionis. Et ille pa
Matt. 21 terfamiliâs qui plantauit uineam, non semel exactores fructuum, sed sæpius destinauit. nam primùm seruulos, secũdò alios seruulos destinauit, tertiò autem filium suum misit. Venit ergo Ioannes in spiritu & uirtute Heliæ. Alterum enim sine altero non potest esse, sicut etiam in sequentibus reperitur, cum dicitur: Spiritus sanctus superueniet in te, et uirtus altissimi obumbrauit tibi. Sed fortasse hoc supra nos & supra Apostolos uideatur exemplum. Nam & ille sub Helia diuiso amne fluuialium recursus undarum in originẽ fluminis, sicut dicit scriptura, Iordanis conuersus est retrorsum, significauit salutaris lauacri futura mysteria, per quæ in primordia naturæ suæ qui baptizati fuerint paruuli malitia, reformantur. Quid quod etiam Apostolis suis ipse dominus uirtutem spiritus esse
Acto. 1 tribuendam promisit dicens: Accipietis uirtutem aduenientem in uos spiritum sanctũ:
Acto. 2 Deinde in sequentibus: Factus est, inquit, subito sonus de cœlo tanquam ui magna feretur spiritus. Bene ui magna, quia spiritu oris eius omnis uirtus eorum. Et uirtus est illa,
Psal. 32 quam sancto spiritu Apostoli consecuti sunt. Bene etiam præibit ante faciem domini sanctus Ioannes, qui prænuncius natus est, & prænuncius mortuus est. Et fortasse hoc mysterium in hac uita nostra hodiecq; celebratur. Præcurrit enim animæ nostræ quædã uirtus Ioannis, cum credere paramur in Christum, ut paret ad fidem animæ nostræ uias, & de uitę istius tramite tortuoso, rectas semitas nostri faciat commeatus, ne anfractulabamur erroris, quo omnis uallis animæ nostræ uirtutis fructibus possit impleri, & omnis secularium altitudo meritorum domino se humili magis timore prosternat, sciens nihil sublime posse esse quod fragile est.

De incredulitate Zachariæ, & eius punitione.

ET dixit Zacharias ad angelum: Vnde hoc sciam? Ego enim sum senex, & uxor mea processit in diebus suis. Et respondit ei angelus dicẽs: Ego sum Gabriel angelus, qui assisto ante dominum: & missus sum hæc annunciare tibi. Et ecce eris tacens, & non poteris loqui usq; in diem quo hęc fiant, propter quod non credidisti uerbis meis, quę implebuntur in tempore suo.] Condemnatur silentio increEsa. 40 dulitas sacerdotis, & fides prophetarum probatur oraculo. Clama, inquit. Et dixi: Quid clamabo? Omnis caro fœnum. Vides iubentis imperium, obtemperantis obsequiũ, interrogantis affectum, obsequentis oraculum. Credidit enim, qui quod clamaret expo-

scit;

scit: & quia credidit, prophetauit. At uerò Zacharias quia non credidit, non potuit loqui. Sed erat innuens illis, & permansit mutus.] Non unius mysterij, nec unius silentij est. Tacet sacerdos, tacet propheta. Nisi fallor, in uno uox totius plebis obmutuit, quia in uno totus ad dñm per Moysem populus loquebat. Cessatio sacrorũ, & silentium prophetarũ, taciturnitas prophetæ, & taciturnitas sacerdotis est. Auferam, inquit, ualidam uirtutẽ, prophetam & consiliariũ. Et uere abstulit prophetas, à quibus abstulit uerbum quod loqui in prophetis solebat. Et uere his abstulit uirtutẽ, à quibus dei uirtus recessit. Abstulit his consiliariũ, quos magni consilij angelus declinauit. Abstulit uocẽ, quia uox uerbi, non uocis est uerbũ. Nam nisi uerbum illud operetur in nobis, nullus est sonus uox ds. Vox Ioannes est: uox enim clamantis in deserto. Christus est uerbũ, hoc uerbũ operatur. Et ideo ubi desiuit operari, muta repente carẽs spiritu ueluti quædã animæ lingua conticuit. Transiuit enim ad nos dei uerbũ, & in nobis non tacet. Denicq; iam nõ potest Iudæus dicere, quod potest Christianus, quia experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christus. Et ipse erat innuens illis. Remansit ergo mutus Zacharias, & erat innuens illis. Quid est mutus, nisi quidam sine uerbo corporalis actus, indicare moliens nec exprimens uoluntatẽ: quidam suprema morte, uoce suppressa, mutus sermo morientiũ? Nonne tibi uidetur huic similis esse populus Iudæorum, ita irrationabilis, ut actuũ suorum non possit præstare rationẽ, qui in ultimo spei uitalis obitu constitutus, uocẽ quam habebat, amiserit, & titubantis actu corporis signũ uerbi cupiebat explicare, nõ uerbũ? Mutus ergo populus, sine ratione, sine uerbo. Cur enim tibi magis uideatur mutus esse qui sonum quàm qui mysteriũ nescit? Et est profecto uox operum, fideiq; clamor, sicut lectũ est: Sanguis fratris tui ad me clamat. Et ille clamat, qui in corde suo clamat per diẽ. Qui ergo cordis clamorem perdidit, perdidit & linguæ. Nam qui distinctionẽ fidei nõ tenet, quomodo potest tenere uerborũ? Et antè quidem Moyses dixerat quia loqui nõ poterat, sed postea quàm dixit, uerbũ accepit, & bonorũ operum edidit claritatẽ. Ergo sicut Moyses typus populi fuit, & typus legis, ita etiam Zacharias tacuit. Singula itaq; ut concurrant, considerandũ est. Verbum in utero, lex in silentio. Ioãnes appellatur, & Zacharias loquitur. Verbũ editur, lex absoluitur: Sed legis absolutio, uerbi est explicatio. Et ideo qui dixerit uerbum, loquitur, etiam si antè non sit locutus. Ab angelo iubetur tacere Zacharias, ab angelo uox premitur Iudæorum. Non enim humanæ, sed diuinę hoc potestatis imperiũ est, ut non loquatur deo, qui nõ credit Christo. Et ideo credamus, ut loquamur. Credat Iudæus, ut loqui possit. Loquamur spiritu mysteria, intelligamus rationem sacrificiorum ueterũ, ænigmata prophetarũ. Mutus est qui nõ intelligit legem, & ideo malo in Ecclesia quinq; uerba mente mea loqui, ut alios instruam, quàm decem milia in lingua. Linguæ enim in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus: prophetiæ autem non infidelibus, sed fidelibus.

Esa. 3

2. Cor. 13

Genes. 4

1. Cor. 14

De conceptione Ioannis præcursoris domini.

POst hos autem dies concepit Elizabeth uxor eius, & occultabat se mẽsibus quinq;, dicens: Quid mihi sic fecit dominus in diebus quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines?] Magna sanctis cura est uerecundię, ut plerunq; in ipsis pudor uoto sit, sicut hoc loco aduertimus sanctam Elizabeth, quę uticq; filios habere cupiebat, occultantem se mensibus quinq;. Quæ causa occultatiõis, nisi pudoris? Est enim unicuiq; officio præscripta ætas: & quod tempore decet, tempore non decet: æuiq; mutatio, facti uniuscuiusq; mutat sæpe naturam. Sunt etiam ipsi quædã tempora præscripta coniugio, quando dare operam liberis sit decorum. Dum anni uigent, dum suscipiendorũ liberorum spes est, dum generandi usus est in exemplo, copulæ quoq; usus in studio est. At uerò ubi matura æui senectus successerit, & ætas regendis liberis habilior quàm creandis, pudor est legitimi licet coitus indicia gestare, & grauari alienæ ætatis onere & tumescere aluũ non sui tẽporis fructu. Senes enim ab ipsa conclu duntur ætate, & iusto intemperãtiæ pudore reuocantur facere opera nuptiarum. Adole scentes ipsi plerunq; filiorũ uota prætendũt, & excusandũ arbitrantẽ ætatis calorẽ gene rationis affectu. Quanto magis senibus agere turpe est, quod adolescentibus pudor est cõfiteri? Quinetiã ipsi iuuenes sobria timore diuino corda qui tẽperant, suscepta plerũq;

sobole renunciant operibus iuuentutis. Et quid mirum de hominibus, si pecudes quoq; muto quodam opere loquuntur, generandi sibi studium, non desiderium esse coeundi? Siquidem ubi semel grauem aluum sibi senserint, & genitali aluo semẽ receptũ, iam nec concubitu indulgent, nec lasciuiam amantis, sed curam parentis assumunt. At uero ho-
Hier. 1 mines nec conceptis, nec deo parcunt: illos contaminant, hunc exasperant. Prius quàm te, inquit, formarẽ in utero, noui te, & in uulua matris sanctificaui te. Ad cohibendã petulantiam tuam, manus quasdam tui authoris in utero hominẽ formantis aduertis. Ille operatur, & tu sacri uteri secretũ incestas libidine? Vel pecudes imitare, uel deũ uerere. Et quid de pecudibus loquor? Terra ipsa à generãdi opere sæpe requiescit: & si impatiẽti hominum studio iactis frequenter seminibus occupetur, impudentiam mulctat agricolæ, & fœcunditatem sterilitate cõmutat. Ita quidem ipsis elementis ac pecudibus absit non cessare generandi, naturæ pudor est. Merito ergo etiã sancta Elizabeth erubescebat gratiam, etsi non cognosceret culpam. Nam etsi concepit de uiro, (Neq; enim aliter de hominis ortu fas est credere) tamen partus sui erubescebat ætatẽ. Et rursus caruisse se gaudebat opprobrio. Pudor est enim fœminis nuptiarum præmia non habere, quibus hæc sola est causa nubendi. Hoc igitur opprobrium consolatur sui pudore sublatũ, non conueniebant inter se concubitu coniugali. Neq; enim ea quæ senilem non erubeeo pudore, ut dixi, quod pudebat eam propter ætatem. Vnde intelligi potest, quia iam sceret coitum, erubesceret partum: & tamen erubescit onus parentis, quandiu nescit mysterium religionis. Illa quæ occultabat se quia conceperat filiũ, iactare se cœpit quia generabat prophetam. Et quæ erubescebat antè, benedicit: & quæ dubitabat antè, firmat. Ecce enim, inquit, ut uox salutationis tuæ facta est in auribus meis, exultauit in gaudio infans in utero meo. Itaq; magna uoce clamauit ubi domini sensit aduẽtum, quia religiosum credidit partum. Nulla enim causa erat pudoris, ubi prophetæ ortus datæ non affectatæ fidem generationis adscisceret.

DIVI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI COMMENTARIORVM IN EVANGELIUM Lucæ, Liber secundus.

De missione angeli Gabrielis ad uirginem Mariam.

EODEM autem tempore missus est angelus Gabriel à deo in ciuitatẽ Galilææ, cui nomen Nazareth, ad uirginem desponsatam uiro cui nomen erat Ioseph, de domo Dauid: & nomen uirginis Maria. Latent quidem diuina mysteria, nec facile iuxta propheticum dictum quisquam hominum potest scire consilium dei. Sed tamen ex cæteris factis atque præceptis domini saluatoris possumus intelligere & hoc propensioris fuisse consilij, quod ea potissimũ electa est ut dominum pareret, quæ erat desponsata uiro. Cur autem non antequã desponsaretur, impleta est? Fortasse ne diceretur quod conceperit ex adulterio. Et bene utrunq; posuit scriptura, ut & desponsata esset, & uirgo. Virgo, ut expers uirilis consortij uideretur: Desponsata, ne temeratæ uirginitatis adureretur infamia, cui grauis aluus corruptelæ uideretur insigne preferre. Maluit autem dominus aliquos de sui ortu quàm de matris pudore dubitare. Sciebat enim teneram esse uirginis uerecundiam, & lubricã famam pudoris, nec putauit ortus sui fidem matris iniurijs astruendã. Seruatur itaq; sanctæ Mariæ sicut pudore integra, ita inuiolabilis opinione uirginitas. Oportet enim sanctos & ab his testimonium habere qui foris sunt. Nec decuit sinistra uirginibus opinioe uiuentibus uelamen excusationis relinqui, quod infamata mater quoq; domini uideretur. Quid autem Iudæis, quid Herodi posset ascribi, si natum uiderent ex adulterio per-
Matt. 5 secuti? Quemadmodũ autem ipse diceret: Non ueni legem soluere, sed adimplere: si uideret cœpisse à legis iniuria, cũ partus innuptæ lege dãnet? Quinetiã locupletior testis pudoris maritus adhibetur, qui posset & dolere iniuriã, & uindicare opprobrium, si nõ agnosceret sacramentũ. Quid quod etiã fides Mariæ uerbis maior adsciscit, & mendacij causa

causa remoueret? Videretur enim culpã obũbrare uoluisse mẽdacio innupta prægnãs. Causam aũt mentiendi indesponsata habuit, despõsata nõ habuit: cũ coniugij præmium & gratia nuptiarũ partus sit fœminarũ. Non mediocris quoq; causa est, ut uirginitas Mariæ falleret principem mundi: qui cum desponsatã uiro cerneret, partũ non potuit habere suspectũ. Fallendi autem (ut dixi) principis mundi fuisse consiliũ, ipsius dñi uerba declarant, cum Apostoli iubent tacere de Christo, cum sanati prohibent gloriari de remedio, cũ dæmones præcipiuntur silere de dei filio, quod etiam Apostolus declarauit dicens: Loquimur dei sapientiam in mysterio abscõditam, quam nemo principũ istius seculi cognouit. Si enim cognouissent, nũquam dominũ maiestatis crucifixissent: hoc est, nũquam me redimi domini morte fecissent. Fefellit ergo pro nobis, fefellit ut uinceret: fefellit diabolum cum tentaretur, cum rogaretur, cum dei filius diceretur, ut nusquã diuinitatem propriam fateretur. Sed tamẽ magis fefellit principem seculi. Diabolus enim etsi aliquando dubitauit, cum diceret: Si filius dei es, mitte te deorsum: tamẽ uel sero cognouit, & discessit ab eo. Cognouerunt & dæmones qui dicebant: Nouimus te, quia es Ie sus dei filius. quid uenisti ante tempus torquere nos? Et ideo uenisse cognouerunt, quia præcognitum habebant esse uenturum. Principes autẽ seculi non cognouisse, quo magis ore possumus quàm Apostolicæ sententiæ probare documẽto? Si enim cognouissent, nunquam dominũ maiestatis crucifixissent. Dæmonum enim malitia facile etiam occulta deprehendit: At uero qui secularibus uanitatibus occupant, scire diuina nõ possunt. Bene autem sibi diuiserunt euangelistæ, ut sanctus Matthæus Ioseph ab angelo moneri induceret, ne dimitteret Mariam, Lucas Euangelista testimonium ferret quod non conuenissent, hic ipsa Maria fatetur cum dicit angelo: Quomodo fiet istud, quoniam uirum non cognoui? Sed & ipse sanctus Lucas uirginem declarauit dicens: Et nomen uirginis Maria. Et propheta edocuit, qui ait: Ecce uirgo in utero cõcipiet. Et Ioseph designauit, qui quoniam prægnantem uidebat quam non cognouerat, dimittere gestiebat. Et dñs ipse in cruce positus manifestauit cum dixit matri: Mulier, ecce filius tuus. Deinde discipulo: Ecce mater tua. Etiã utercq; testatus est, discipulus & mater: quia ex illa hora suscepit eam discipulus in sua. Vtiq; si conuenissent, nunquam uirũ proprium reliquisset, nec uir eam iustus passus esset à se discedere. Quomodo autem dominus diuortium præceptionis? Pulchrè autem docuit sanctus Matthæus quid facere debeat iustus, qui probrum coniugis deprehenderit, ut incruentum ab homicidio, castum ab adulterio præstare se debeat. Qui enim iungitur meretrici, unum corpus est. Ergo ubiq; in Ioseph iusti gratia & persona seruatur, ut testis ornetur. Os enim iusti mendacium nescit, & lingua eius loquitur iudicium. Iudicium eius loquitur ueritatem. Nec te moueat quod frequenter scriptura coniugem dicit. Non enim uirginitatis ereptio, sed coniugij testificatio, nuptiarũ celebratio declaratur. Denicq; quam non accepit, nemo dimittit. Et ideo qui uolebat dimittere, fatebatur acceptam. Simul etiam mouere non debet quod ait Euangelista: Non cognouit eam, donec peperit filium. Illud enim uelut idioma scripturæ est: sicut habes alibi: Donec senescatis, ego sum. Nunquid post illorũ senectutem deus esse desiuit? Et in Psalmo: Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis, Donec ponã inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Nunquid postea non sedebit? Vel quoniam qui causam agit, satis putat quod causæ est dicere, redundantia non requirit? Satis enim est ei ut causam susceptam astruat, incidẽtem differat. Et ideo qui incarnationis incorruptum susceperat probare mysterium, non putauit uberius prosequendum uirginitatis Mariæ testimonium, ne defensor magis uirginis, quàm assertor mysterij crederetur. Certe quando iustum docuit Ioseph, satis declarauit quod sancti spiritus templum, matrem domini, uterum mysterij uiolare non potuit. Didicimus seriem ueritatis, didicimus consilium: discamus mysterium. Bene desponsata, sed uirgo: quia est Ecclesiæ typus, quæ est immaculata, sed nupta. Cõcipit nos uirgo de spiritu, parit nos uirgo sine gemitu. Et ideo fortasse sancta Maria alij nupta, ab alio repleta, quia & singulæ Ecclesiæ spiritu quidem replentur & gratia, iunguntur tamen ad temporalis speciem sacerdotis.

Matt. 4
Matt. 8
1. Cor. 2
Matt. 1
Esa. 7
Ioan. 19
Matt. 5
1. Cor. 6
Matt. 1
Psal. 109
ibid.

De salutatione Mariæ, & eius turbatione.

T ingressus ad eam angelus, dixit: Aue gratia plena, dominus tecum, benedicta tu inter mulieres. Ipsa autem ut uidit eum, mota est in introitu eius.] Discesce uirginem moribus, discesce uirginem uerecundia, discesce mysterio. Trepidare uirginum est, & ad omnes uiri ingressus pauere, omnes uiri affatus uererori. Discant mulieres propositum pudoris imitari. Solam in penetralibus, quam nemo uirorum uideret, solus angelus reperit: sola sine comite, sola sine teste, ne quo degenere deprauaretur affatu, ab angelo salutatur. Discesce uirgo uerborum uitare lasciuiam: Maria etiam salutationem angeli uerebatur. Erat enim, inquit, cogitans, qualis esset hæc salutatio.] Et ideo cum uerecundia, quia pauebat: cum prudentia, quia benedictionis nouã formulam mirabatur, quæ nusquam lecta est, nusquam antè comperta. Soli Mariæ hæc salutatio seruabatur. Bene enim sola gratia plena dicitur, quæ sola gratiam quam nulla alia meruerat, consecuta est, ut gratiæ repleretur authore. Erubescebat ergo Maria, erubescebat etiam Elizabeth. Et ideo cognoscamus quid intersit inter mulieris & uirginis uerecundiam. Illa de causa erubescebat, hæc pro uerecundia. In muliere modus pudoris adhibetur, in uirgine pudoris augetur gratia.

De Mariæ turbatæ consolatione.

T ait angelus ad eam: Ne timeas Maria, inuenisti enim gratiam apud deũ. Et ecce concipies in utero, & paries filium, & uocabis nomẽ eius Iesum. Hic erit magnus.] Dictum est quidem etiam de Ioanne ab angelo, quia erit magnus. Sed ille quasi homo magnus, hic quasi deus magnus. Magnus em̃ dominus, & laudabilis nimis, & magnitudinis eius nõ est finis. Et uere ille magnus: quia inter natos mulierum propheta maior Ioanne baptista nemo est. Habet tamen maiorem, quia qui minor est in regno dei, maior est illo. Magnus autem Ioannes, sed coram dño. Et magnus Ioannes uinũ & sicerã nõ bibit, hic cũ publicanis & peccatoribus manducat & bibit. Ille abstinentia meritum colligit, cui potentia nulla naturæ, Christus aũt cui naturaliter suppetebat delicta donare, cur eos declinaret quos abstinẽtibus poterat præstare meliores? Simul mystice non dedignat̃ eorum conuiuiũ, quibus daturus est sacramentũ. Hic ergo manducat, ille ieiunat. Vtriusq; populi typus, in illo ieiunat, in hoc pascit̃. Sed ieiunauit & Christus, ne præceptũ declinares: manducauit cum peccatoribus, ut gratiã cerneres, agnosceres potestatẽ. Magnus ergo & Ioannes, sed huius magnitudo habet principiũ, habet finem: dominus autem Iesus idem est finis atq; principium, idem primus & nouissimus. Nihil ante primum, nihil ultra nouissimum. Neq; te generationis humanæ cõsuetudo in uitium trahat, ut putes non primum esse, quia filius est. Sequere scripturas, ut errare non possis. Primus filius dicitur. Lectum est etiam quia & solus pater, qui solus habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilẽ, sicut legisti: Et immortali soli deo. Sed neq; primus ante patrẽ, neq; solus sine filio. Si alterũ negas, alterũ adstruis, utrũq; sequere, & utrũq; confirmas. Nõ dixit, ego prior, & ego posterior: sed, Ego primus, & ego nouissimus. Primus est filius, & ideo coæternus. Habet enim patrẽ, cum quo sit æternus. audeo dicere, primus est filius, sed solus non est: & bene dico, & religiose dico. Quid eritis ad impietatem hæretici aures? Laqueos quos tẽditis, incidistis. Primus est filius, & solus non est. Primus, quia cum patre semper: solus non est, quia sine patre nũquam est. Non ego hoc dico, sed ipse dixit: Et nõ sum solus, quia pater mecũ est. Solus pater, quia unus deus: solus pater, quia una diuinitas patris & filij & spiritus sancti. Et quod unũ est, solum est. Solus pater, solus unigenitus, solus & spiritus sanctus. Neq; enim qui filius, & pater: aut qui pater, & filius: aut qui spiritus sanctus, & filius. Alius pater, alius filius, alius spiritus sanctus. Legimus enim: Rogabo patrem, & alium paracletũ mittet uobis. Solus pater, quia unus deus, ex quo omnia: Solus filius, quia unus dominus, per quem omnia. Solũ diuinitas facit, generatio & patrem testificat̃ & filium: ut nusquã filius sine patre, aut pater esse uideatur sine filio. Ergo nec solus, quia non solus immortalis, nec solus lucem habitat inaccessibilem, quia deum nemo uidit unquam, nisi unigenitus filius qui est in sinu patris, qui sedet ad dexteram patris. Et hinc quidam audent dicere inaccessibilem lucem esse quam habitat pater. Nunquid lux melior patre? Quę autem lux inaccessibilis ei, cui non est inaccessibilis pater? Et ipse lux uera, & genitor lucis æternæ, de qua dictum

Psal. 144
Matt. 11
ibidem.
1. Tim. 6
1. Tim. 1
Ioan. 8
Ioan. 14
Ioan. 1
ibidem.

dictum est: Erat lux uera, quæ illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundũ. Videne ipsa sit lux inaccessibilis quam habitat pater, habitat & filius: quia pater in filio, & filius in patre. Bene ergo magnus: late enim funditur dei uirtus, latè cœlestis substantiæ magnitudo porrigitur. Nihil præscriptũ, nihil circunscriptum, nihil emensum, nihil dimensum trinitas habet. Non loco clauditur, non opinione comprehenditur, non æstimatione concluditur, non ætate uariatur. Dedit quidẽ dominus Iesus hominibus magnitudinem, in omnem enim terrã exiuit sonus eorũ, & in fines orbis terræ uerba eorum: non in fines tamen mundi, non in fines cœli, non ultra cœlos. At uerò in domino Iesu omnia condita sunt in cœlis & in terra, uisibilia & inuisibilia, et ipse est ante oẽs, & omnia in ipso constant. Cœlum aspice, Iesus illic est: Terram intuere, Iesus adest. Ascẽde uerbo in cœlum, descende uerbo in infernum: Iesus adest. Etenim si ascenderis in cœlum, Iesus illic est: si descenderis in infernum, adest. Hodie cum loquor, mecum est, intra hoc punctum, intra hoc momentum. Et si in Armenia nũc loquitur Christianus, Iesus adest. Nemo enim dicit dominum Iesum, nisi in spiritu sancto. Abyssos opinione si penetres, illic quoque Iesum uidebis operari. Scriptum est enim: Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendit in cœlum? id est Christum deducere. aut quis descendit in abyssum? hoc est Christum à mortuis reducere. Vbi ergo non est, qui cœlestia, inferna, terrena compleuit? Bene ergo magnus, cuius uirtus mundum repleuit, qui ubique est, & erit semper, quia regni eius nno erit finis.

Psal. 18

1. Cor. 12

Rom. 10

De Mariæ interrogatione, & angeli responsione.

D Ixit autem Maria ad angelum: Quomodo fiet istud, quoniam uirum nõ cognouí?] Videtur hic non credidisse Maria, nisi diligẽter aduertas. Neq; enim fas est ut electa ad generandum unigenitum dei filium, fuisse uideatur incredula. Quo autem modo fieri posset, licet salua prærogatiua sit matris, cui profecto fuit amplius deferendum? Sed ut prærogatiua maior, maior etiam fides ei debuit reseruari: Quo ergo fieri modo posset ut Zacharias qui non crediderat, silentio condemnaretur: Maria autem si non credidisset, spiritus sancti infusione exaltaretur? Sed neq; non credere Maria, neq; tam temere debuit usurpare: non credere angelo, usurpare diuina. Neq; enim facile erat scire mysterium absconditum à seculis in deo, quod nec superiores potestates scire potuerunt. Et tamen non fidem renuit, non officium refutauit, sed accommodauit affectum, spopondit obsequium. Etenim cum dixit, Quomodo fiet istud? non de effectu dubitauit, sed qualitatem ipsius quæsiuit effectus. Quanto temperantior ista responsio, quàm uerba sunt sacerdotis? Hæc ait: Quomodo fiet istud? Ille respondit: Vnde hoc sciam? Hæc iam de negocio tractat, ille adhuc de nuncio dubitat. Negat ille se credere, qui negat se scire, & quasi fidei adhuc alium quærit authorem: ista se facere profitetur, nec dubitat esse faciendum, quod quomodo fieri possit, inquirit. Sic enim habes: Quomodo fiet istud, quoniam uirum non cognouí? Incredibilis & inaudita generatio ante audiri debuit, ut crederetur. Virginem parere, diuini est signum mysterij, nõ humani. Denicq; accipe, inquit, signum tibi: Ecce uirgo in utero accipiet, & pariet filium. Legerat hoc Maria, ideo credidit futurum: sed quomodo fieret, ante non legerat. Non enim quemadmodum fieret, uel prophetæ tanto fuerat reuelatum. Tanti enim inauditum mysterium non hominis fuit, sed angeli ore promendum. Hodie primum auditur, Spiritus sanctus superueniet in te, & auditur, & creditur.

Esai. 7

De assensu Mariæ, & saluatoris conceptione.

D Enicq; Ecce, inquit, ancilla domini, contingat mihi secundum uerbũ tuum.] Vide humilitatem, uide deuotionem. Ancillam se dicit domini, quæ mater eligitur: nec repentino exaltata promisso est. Simul ancillam dicendo, nullã sibi prærogatiuam tantæ gratiæ uindicauit, quę faceret quod iuberetur. Mitem enim humilemq; paritura, humilitatem debuit etiam ipsa præferre. Ecce ancilla domini, contingat mihi secundum uerbum tuum. Habes obsequium, uides uotum. Ecce enim ancilla domini, apparatus officij est: contingat mihi secundum uerbum tuum, conceptus est uoti. Quàm cito ergo etiam de impari conditione credidit Maria? Quid enim tam impar quàm spiritus sanctus & corpus? Quid tam inauditum, quàm uirgo prægnans contra legem, contra consuetudinem, contra pudorem, cuius carior cura est uirgini. Zacha-

rias autem non de impari cõditione,sed de seníli ætate non credidit:nam conditio con-
gruebat.Ex uiro & fœmina solennis est partus,nec incredibile debet uideri, ubi natura
concordat.Cum enim ætas naturæ sit, non natura ætatis,fit plerũq; ut ætas impediat na-
turam:non est tamen irrationabile ut minor cedat causa maiori, & potior prærogatiua
naturæ,usum inferioris excludat ætatis.Huc accedit quod Abraham & Sara filium in se
nectute susceperãt:& Ioseph filius senectutis est.Quod si quia risit Sara,reprehendit: iu
stius condemnatur qui nec oraculo credidit,nec exẽplo.Maria autem cum dicit, Quo-
modo fiet istud,quoniam uirum non cognoui?non uidetur dubitasse de facto, sed de fa
cti qualitate quæsisse.Liquet enim quod faciendum esse crediderit, quæ quomodo fie-
ret interrogauit.Vnde & meruit audire,Beata quæ credidisti.Et uere beata, quæ facer-
dote præstãtior:cum sacerdos negasset,uirgo correxit errorem. Nec mirum si dominus
redempturus mundum,operationem suam inchoauit à matre, ut per quam salus omni-
bus parabatur,eadem prima fructum salutis hauriret ex pignore.Et bene quæsiuit, quo
modo fieret.Legerat enim quia uirgo generaret,non legerat quomodo generaret.Le-
Esa.7 gerat(ut dixi)Ecce uirgo in utero accipiet:quomodo autem acciperet,in Euãgelio pri-
mum angelus est locutus.

De abitu Mariæ in montana,& salutatione Elizabeth.

E Xurgens autem Maria in diebus illis, abiit in montana cum festinatione in
ciuitatem Iudæ,& intrauit in domũ Zachariæ,& salutauit Elizabeth.] Mo-
rale est omnibus ut qui fidem exigunt,fidem astruant. Et ideo angelus cũ ab
scondita nunciaret,ut fides astrueretur exemplo,senioris fœminæ sterilisq; conceptum
uirgini Mariæ nunciauit,ut possibile deo omne quod ei placuerit assereret. Vbi audiuit
hoc Maria,non quasi incredula de oraculo,nec quasi incerta de nuncio,nec quasi dubi-
tans de exemplo:sed quasi læta pro uoto,religiosa pro officio,festina pro gaudio,in mõ-
tana perrexit.Quo enim iam deo plena,nisi ad superiora cum festinatione contẽderet?
Nescit tarda molimina sancti spiritus gratia.Discite & uos sanctæ mulieres sedulitatem
quam prægnantibus debeatis exhibere cognatis.Mariam, quæ antè sola in intimis pe-
netralibus uersabatur,non à publico uirginitatis pudor,non ab studio asperitas monti-
um,non ab officio prolixitas itineris retardauit.In montana uirgo cum festinatione, ui
go officij memor,iniuriæ immemor,affectu urgente nõ sexu,relicta perrexit domo.Di
scite uirgines non circuncursare per alienas ædes,non demorari in plateis, non aliquos
in publico miscere sermones.Maria in domo sera,festina in publico,mansit apud cogna
tam suam tribus mensibus.Etenim quæ propter officiũ uenerat,inhærebat officio.Man
sit mensibus tribus,non quòd domus eam delectaret aliena,sed quia frequentius uideri
in publico displicebat.Didicistis uirgines pudorem Mariæ,discite humilitatem. Venit
propinqua ad proximam,iunior ad seniorem: nec solum uenit, sed etiã prior salutauit.
Decet enim ut quanto castior uirgo,tanto humilior sit. Nouerit deferre senioribus. Sit
magistra humilitatis,in qua est professio castitatis,est & causa pietatis, est etiam norma
doctrinæ.Contuendum est enim quia superior uenit ad inferiorem, ut inferior adiuue-
tur:Maria ad Elizabeth,Christus ad Ioannem. Denicq; etiam postea ut sanctificaret ba-
ptismum Ioannis,dominus uenit ad baptismum. Cito quoq; aduentus Mariæ, & præ-
sentiæ diuinæ beneficia declarantur.

De Ioannis in utero exultatione,& matris spiritu sancto repletione.

S Imul enim ut audiuit salutationem Mariæ Elizabeth, exultauit infans in ute
ro eius,& repleta est spiritu sancto.] Vide distinctionem,singulorumq; uer-
borum proprietatem. Vocem prior Elizabeth audiuit,sed Ioãnes prior gra-
tiam sensit.Illa naturæ ordine audiuit,iste exultauit ratione mysterij.Illa Mariæ, iste do-
mini sensit aduentum:Fœmina mulieris,& pignus pignoris.Istæ gratiam loquuntur,il-
li intus operantur,pietatisq; mysterium maternis adoriuntur profectibus,duplicisq; mi-
raculo prophetant matres spiritu paruulorum.Exultauit infans,repleta est mater. Non
prius mater repleta,quàm filius:sed cũ filius esset repletus spiritu sancto,repleuit & ma-
trem.Exultauit Ioannes,exultauit & Mariæ spiritus. Exultãte Ioãne,repleẽ Elizabeth:
Mariã tñ non repleri spiritu,sed spiritũ eius exultare cognouimus.Incõprehẽsibilis em,
incõprehẽsibiliter operabat in matre.Et illa post conceptũ repleẽ,ista ante cõceptum.

De

De Mariæ ab Elizabeth benedictione.

B Enedicta tu inter mulieres,& benedictus fructus uentris tui.Et unde hoc mihi,ut ueniat mater domini mei ad me?] Nouit sermonem suum spiritus sanctus,nec unquam obliuiscitur.Et prophetia nõ solum rerum completur miraculis,sed etiã proprietate uerborũ.Quis est iste fructus uentris,nisi ille de quo dictum est:Ecce hæreditas domini,filij merces,fructus uentris? Hoc est, hæreditas dñi filij sunt, qui merces sunt fructus illius,qui de Mariæ uentre processit.Ipse fructus uẽtris est, flos radicis,de quo bene prophetauit Esaias dicens:Exiet uirga de radice Iesse,& flos de radice eius ascendet.Radix enim est familia Iudæorum,uirga Maria,flos Mariæ Christus: qui ueluti bonæ arboris fructus pro nostræ uirtutis processu nunc floret, nũc fructificat in nobis,nũc rediuiua corporis resurrectione reparatur.Et unde hoc mihi ut ueniat mater dñi mei ad me? Non quasi ignorans dicit.Scit enim esse spiritus sancti gratiã & operationem,ut mater prophetæ à matre dñi ad profectum sui pignoris salutetur. Sed quasi non humani hoc meriti,sed diuinæ gratiæ munus esse cognoscat, ita dicit: Vnde hoc mihi? hoc est, quantũ bonũ mihi accidit,ut mater domini mei ueniat ad me? nõ cognosco meum. Vnde hoc mihi? qua iustitia? quibus factis? pro quibus meritis? Non usitata hæc officia fœminarũ sunt,ut ueniat mater domini mei ad me.Miraculũ sentio, cognosco mysterium,mater domini uerbo fœta,deo plena est. Ecce enim ut facta est uox salutationis tuæ in auribus meis,exultauit in gaudio infans in utero meo.Et beata quę credidisti.] Vides nõ dubitasse Mariam,sed credidisse,& ideo fructũ fidei consecutã.Beata,inquit,quæ credidisti.Sed & uos beati qui auditis & creditis.Quæcunq; enim crediderit anima,& concipit & generat dei uerbũ,& opera eius agnoscit. Sit in singulis Mariæ anima,ut magnificet dominum:sit in singulis spiritus Mariæ,ut exultet in deo. Si secundum carnem una mater est Christi,secundũ fidem tamẽ omniũ fructus est Christus. Omnis enim anima accipit dei uerbum,si tamen immaculata & immunis à uitijs, interato castimoniam pudore custodiat, Quæcunq; igitur talis esse potuerit anima, magnificat dominum,sicut anima Mariæ magnificauit dominum, & exultauit spiritus eius in deo salutari suo.Magnificatur enim dominus,sicut & alibi legisti: Magnificate dominũ mecũ:Non quod domino aliquid humana uoce possit adiungi, sed quia magnificat in nobis.Imago enim dei Christus est: & ideo si quid iustũ religiosumq; fecerit anima.illa,imaginem dei,ad cuius est similitudinem creata,magnificat.Et ideo dum magnificat eam,magnitudinis eius quadam participatione sublimior fit:ut illam imaginem splẽdido bonorum colore factorum,& quadam æmulatione uirtutis in se uideatur exprimere.Magnificat autem anima Mariæ dominum,& exultat spiritus eius in deo:eò quod et anima & spiritu patri filioq; deuota,unum deum ex quo omnia,& unum dominum per quem omnia,pio ueneretur affectu.Sed Mariæ quo persona melior, eò prophetia plenior.Nec ociosum uidetur quod & ante Ioannẽ Elizabeth prophetat,& Maria ante domini generationem,serpunt enim iam tentamenta salutis humanæ. Nam sicut peccatũ à mulieribus cœpit:ita etiam bonum à mulieribus inchoatur, ut fœminæ quoq; mulieria quæ nescit errorem,religioso imitetur studio castitatem.

Pſal. 126

Eſai. 11

Pſal. 33

De mora Marię cum Elizabeth.

M Ansit autem Maria cum illa mensibus tribus, & reuersa est in domũ suam.] Bene inducitur sancta Maria,& exhibuisse officium, & mysticum numerũ custodisse.Non enim sola familiaritatis est causa quòd diu mansit, sed etiam tanti uatis profectus.Nam si primo ingressu tantus profectus extitit,ut ad salutationem Mariæ exultaret infans in utero,repleretur spiritu sancto mater infantis:quantum puto tanti temporis sanctæ Mariæ addidisse præsentiam? Mansit autem Maria cum illa mensibus tribus. Vngebatur itaq;, & quasi bonus athleta exercebatur in utero matris propheta:amplissimo enim uirtus eius certamini parabatur. Deniq; tandiu mansit Maria,quandiu Elizabeth pariẽdi tẽpus impleret. Quod si diligẽter aduertas, inuenies hoc nusquã positũ,nisi in generatiõe iustorũ. Deniq; impleti sunt dies ut pareret Maria, impletũ est tempus ut pareret Elizabeth,impletũ est uitæ tempus, cũ sancti uiri ex hoc uitæ curriculo demigrarũt.Plenitudinẽ iusti uita habet,inanes autẽ dies sunt impiorũ.

De

De ortu præcursoris domini.

Lizabeth impletum est tempus pariendi, & peperit filium, & audierunt uici
E ni & cognati eius, quia magnificauit dominus misericordiam suam cum illa,
& congratulabantur ei.] Peperit ergo filium Elizabeth, & congratulaban-
tur uicini. Habet sanctorum editio lætitiam plurimorum, quia commune est bonum. Iu
stitia enim communis est uirtus. Et ideo in ortu iusti, futuræ uitæ insigne præmittitur, &
gratia secuturæ uirtutis exultatione uicinorum præfigurante signatur. Pulchre au-
tem tempus quo fuit in utero propheta, describitur, ne Mariæ præsentia taceatur: sed
tempus siletur infantiæ, eò quòd præsentia domini matris in utero roboretur, qui infan
tiæ impedimenta nesciuit. Et ideo in Euangelio nihil super eo legibus, nisi ortum eius,
& oraculum, exultationem in utero, uocem in deserto. Neque enim ullam infantiæ sen
sit ætatem, qui supra naturam, supra ætatem in utero situs matris, à mensura perfectæ
cœpit ætatis plenitudinis Christi.

De nomine præcursoris, & reparatione uocis Zachariæ.

T factum est in die octauo uenerunt circuncidere puerum, & uocabant eum
E nomine patris sui Zachariam. Et respõdit mater eius, & dixit: Non, sed uoca
bitur Ioannes. Et responderunt ad illam: Nemo est in cognatione tua qui uo
cetur hoc nomine. Innuebant ergo patri eius, quem uellet uocari eum. Et accepit pugil
larem, & scripsit dicens: Ioannes est nomen eius. Et mirati sunt omnes. Continuo autem
resoluta est lingua eius, & apertum est os eius, & loquebatur benedicens deum.] Mire
sanctus Euangelista præmittendum putauit, quod plurimi infantem patris nomine Za
chariã appellandũ putauerunt, ut aduertas matri non nomen alicuius displicuisse dege-
neris, sed id sancto infusum spiritu, quod ab angelo antè Zachariæ fuerat prænunciatũ.
Et quidẽ ille mutus intimare uocabulũ filij nequiuit uxori, sed per prophetiã Elizabeth
didicit quod non didicerat à marito. Ioannes est, inquit, nomen eius. Hoc est, non nos ei
nomen imponimus, qui iam à deo nomen aecepit. Habet uocabulum suum quod agno
uimus, non quod eligimus. Habent hoc merita sanctorum, ut à deo nomen accipiãt. Sic
Iacob Israel dicitur, quia deũ uidit. Sic dominus noster Iesus nominatus est antequam na
4. Esdr. 7 tus, cui non angelus, sed pater nomen imposuit. Reuelabitur enim, inquit, filius meus Ie
sus, cum ijs qui cum eo iucundabũtur, qui relicti sunt in annis quadringẽtis. Et erit post
annos hos, & morietur filius meus Christus, & cõuertetur seculum. Vides angelos, quæ
audierint, nõ quæ usurpauerint nũciare. Nec mireris si nomen mulier quod non audiuit
asseruit, quando spiritus ei sanctus qui angelo mãdauerat reuelauit. Neq; poterat domi
ni ignorare prænuncium, quæ prophetauerat Christum. Et bene additur quia nemo in
cognatione eius uocabatur hoc nomine, ut intelligas nomen nõ generis esse, sed uatis.
Zacharias quoq; nutu interrogatur: sed quia incredulitas ei affatum eripuerat & audi-
tum, quod uoce non poterat, manu & literis est locutus. Scripsit enim dicens: Ioannes
est nomen eius. Et hic nomen non imponitur, sed astruitur: meritoq; continuo resolu-
ta est lingua eius, quia quam uinxerat incredulitas, fides soluit. Credamus & nos igi-
tur ut loquamur, ut lingua nostra quæ incredulitatis uinculis est ligata, rationis uo-
ce soluatur. Scribamus spiritu mysteria, si uolumus loqui: scribamus prænuncium Chri-
sti non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Et enim qui Ioannem loqui-
tur, Christum prophetat. Loquamur Ioannem, loquamur & Christum, ut nostrum quo
que os possit aperiri, quod in sacerdote tanto irrationabilis modo pecudis fræna nu-
tantis fidei coercebant.

De prophetatione Zachariæ.

T Zacharias pater eius impletus est spiritu sancto, & prophetabat dicẽs: Be
Ê nedictus dñs deus Israel.] Vide quàm bonus deus, & facilis indulgere pec-
catis. Nõ solũ ablata restituit, sed etiã insperata cõcedit. Ille dudũ mutus pro-
phetat. Hæc em̃ gratia dei maxima, qd̃ eũ qui negauerãt, cõfitent̃. Nemo ergo diffidat,
nemo ueterũ conscius delictorũ præmia diuina desperet. Nouit dñs mutare sententiã, si
tu noueris emendare delictũ, Et tu puer propheta altissimi uocaberis.] Pulchre cũ de
domino prophetaret, ad prophetam sua uerba conuertit, ut hoc quoq; beneficium esse
domini designaret: ne cũ publice enumeraret sua, quasi ingratus tacuisse quæ acceperat
beneficia

benestria uideretur, quæ agnoscebat in filio. Sed fortasse aliqui quasi irrationabilem mẽtis excessum putent, quod octo dierum alloquitur infantem. Verùm si teneamus, intelligimus profecto quod potuit uocem patris natus audire, qui Mariæ salutationem antequam nascerẽtur audiuit. Sciebat profecto alias esse aures prophetæ, quæ spiritu dei, non corporis ætate reserantur. Habebat intelligẽdi sensum, qui exultãdi habebat affectũ. Simul illud aduerte, quàm paucis Elizabeth, quàm multis Zacharias prophetet, & utercꝫ sancto repletus spiritu loquebatur: sed disciplina seruatur, ut mulier discere magis quæ diuina sunt studeat, quàm docere. Nec facile ullam prophetasse uberius quàm matrẽ dominí reperimus. Prophetissa Maria soror Aaron quàm cito cantici uerba concluſit? Eademꝫ ubi prolixius est locuta cum fratre, nequaquam sui pœnam sermonis euasit.

De tempore ortus saluatoris.

F Actum est autem in diebus illis, exijt edictum à Cæsare Augusto, ut censum profiteretur uniuersus orbis.] De ortu saluatoris dicturi, non putamus alienum, ut quo natus sit tempore requiramus. Quid enim professio secularium ad generationem domini pertineret, nisi ut aduertamus hoc quoꝫ diuinum esse mysterium? quia dum professio secularis obtenditur, spiritalis impletur, non terrarum regi dicanda, sed cœli. Professio ista fidei, census est animorum. Abolito enim synagogæ censu uetusto, nouus census ecclesiæ parabatur, qui tormenta non exigeret, sed auferret: & spiritaliter in typo plebs sua iam Christo nomina conferebat. Non hic spatia terrarum, sed mentium animorumꝫ cẽsentur: Nec describuntur limites, sed proferuntur: Nec ætas ulla distinguitur, sed omnis adscribitur. Nullus enim ab hoc immunis est censu, quia omnis ætas munifica Christo est: quem uagientes pueri martyrio confitentur, quẽ intra uterum positi exultatione testãtur. Nihil in hoc censu uereare terribile, nihil immitte, nihil triste: sola unum quẽꝫ fides signat. Vis Christi audire censores? Iubentur censere, sed nõ uirgis: nec terrore, sed gratia plebem quærere: recondere gladium, non possidere aurũ. Talibus censoríb. acquisitus est orbis. Deniꝫ ut scias censum non Augusti esse sed Christi, totus orbis profiteri iubetur. Quando nascitur Christus, omnes profitentur: quando mundus concluditur, omnes periclitantur. Quis ergo poterat professionem totius orbis exigere, nisi qui totius habebat orbis imperium? Non enim Augusti, sed domini est terra & plenitudo eius, orbis terrarum, & uniuersi qui habitant in eo. Gothis non imperabat Augustus, non imperabat Armenijs, imperat Christus. Acceperunt utiꝫ Christi censores, qui Christi martyres ediderunt. Et ideo fortasse nos uincunt, ut præsentia docent. Quoniam quem illi oblatione sanguinis fatebantur, huic Arriani quæstionẽ genetis inferebant. Hæc, inquit, professio prima facta est.] At qui pleraſꝫ iam partes terrarũ sæpe fuisse descriptas loquuntur historię. Hęc est ergo professio prima, nõ terrarũ, sed mentiũ, cui omnes profitentẽ, quia nullus excipitur, nõ præconis euocatione, sed uatis qui multo antè prædixit: Omnes gentes plaudite manib. iubilate deo in uoce exultà tionis: Quoniam deus summus terribilis, rex magnus super omnem terram. Deniꝫ ut scias censum esse iustitiæ, ueniunt ad eum Ioseph & Maria, hoc est, iustus & uirgo. Ille qui uerbum seruaret, ista quæ pareret. Vbi autem profitentur iustus & uirgo, nisi ubi nascitur Christus? Omnis enim spiritus qui confitetur Iesum Christum in carne uenisse, de deo est. Vbi autem secundum altiorem rationem nascitẽ Christus, nisi in corde tuo, & in pectore tuo? Prope est enim uerbum in ore tuo, & in corde tuo. Pulchre autem quod & præsidis nomen addidit, ut seriem temporis designaret. Præside, inquit, Cyrino facta est hæc prima professio.] Vt quasi consulem quendam signi gratia huic libro Euangelista adscripsisse uideatur. Nam si consules adscribuntur tabulis emptionis, quanto magis redemptioni omnium debuit tempus adscribi? Habes ergo omnia quę in contractibus esse consuerũt. Vocabulum summam illic potestatem gerentis, diem, locũ, causam. Testes quoꝫ adhiberi solẽt. Hos quoꝫ natiuitati suæ & generationi secundũ carnem Christus adhibuit, qui signarent Euangeliũ, dicens: Vos eritis mihi testes in Hierusalẽ.

Cap. II

Psal. 23

Psal. 46

Rom. 10

Acto. 1

De natiuitate saluatoris.

F Actum est autem, cum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret, & peperit filiũ suum primogenitum, & pannis eum inuoluit, & posuit in præsepio, quia nõ erat ei locus in diuersorio.] Breuiter sanctus Lucas & quõ, & quo tẽpore,

& quo loco ſecundum carnem Chriſtus natus ſit explicauit. At uerò de cœleſti generatione ſi quęras, lege Euangeliũ ſancti Ioannis, qui à cœleſtibus exorſus ad terrena deſcendit: illic inuenies & quando erat, & quomodo erat, & quid erat, quid egerat, quid agebat, & ubi erat, & quò uenerit, & quomodo uenerit, quo tempore uenerit, qua cauſa uenerit. In principio, inquit, erat uerbum: habes quando erat. Et uerbũ erat apud deum: habes quomodo erat. Habes etiã quid erat: Et deus, inquit, erat uerbũ. Quid egerat, Omnia per ipſum facta ſunt. Quid agebat, Erat lux uera quæ illuminat omnem hominẽ uenientem in hunc mundum. Et ubi erat, In hoc mundo erat. Quò uenerit, in ſua propria uenit. Quomodo uenerit: Verbũ caro factum eſt. Quando uenerit, Ioannes teſtimoniũ perhibet de ipſo dicens: Hic eſt de quo dixi, qui poſt me uenit, ante me factus eſt, quia prior me erat. Qua cauſa uenerit, Ioannes ipſe teſtatur: Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccatũ mundi. Si igitur generationẽ utranq; cognouimus, & utriuſq; unã eſſe cauſam quam mouere debet quod altiori conſilio Ioannis infantiã diximus prætermiſſam, Christi uenit aduertimus, ut pereuntis mundi peccatũ ſuſcipiens, peccati labem, & omniũ mortem in ſe qui uinci non poſſet aboleret: conſequens eſt ut nunc quoq; ſanctus Lucas Euangeliſta nos doceat, & uias domini ſecundum carnem creſcentis oſtendat. Nec quẽquam mouere debet quod altiori conſilio Ioannis infantiã diximus prætermiſſam, Chriſti uerò infantiam aſſeruimus eſſe deſcriptam. Nõ enim omnium eſt dicere: Factus ſum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifaciam: omnibus omnia factus ſum. Neq; de quoquã alio ita dici poteſt, quia uulneratus eſt propter iniquitates noſtras, & infirmatus eſt propter peccata noſtra. Ille igitur paruulus, ille infantulus fuit, ut tu uir poſſis eſſe perfectus: Ille inuolutus in pannis, ut tu mortis laqueis ſis abſolutus: Ille in præſepibus, ut tu in altaribus: Ille in terris, ut tu in cœlis: Ille aliũ locum in eo diuerſorio non habebat, ut tu plures haberes in cœleſtibus mãſiones. Qui cum diues eſſet, propter uos pauper factus eſt, ut illius inopia uos ditaremini. Meum ergo paupertas illius patrimonium eſt, & infirmitas domini mea eſt uirtus. Maluit ſibi egere, ut omnibus abũdaret. Me illius infantię uagientis abluunt fletus, mea lachrymæ illæ delicta lauerunt. Plus igitur domine Ieſu iniuriis tuis debeo quod redemptus ſum: quàm operibus quod creatus ſum. Non prodeſſet naſci, niſi redimi profuiſſet. Sed nemo intra uſum corporis formam omnem diuinitatis includat, Alia natura carnis eſt, alia diuinitatis gloria. Propter te infirmitas, in ſe potentia: propter te inopia, in ſe opulentia. Noli hoc æſtimare quod cernis, ſed quod redimeris agnoſce. Quia in pãnis eſt uides, quia in cœlis eſt nõ uides? Infantis audis uagitus, nõ audis bouis dominũ agnoſcentis mugitus? Agnouit enim bos poſſeſſorẽ ſuum, & aſina præſepe domini ſui, imò præſepiũ dixerim, ſicut ſcripſit qui tranſtulit. Nihil enim apud me diſtat in uerbo, quod non diſtat in ſenſu. Nam ſi orator illorum qui phaleras ſermonum ſequuntur, negat in hoc fortunas poſitas eſſe Græcię, hoc an illo uerbo uſus ſit, ſed rem ſpectãdam putat: ſi ipſi philoſophi eorum qui totos dies in diſputatione conſumũt, minus Latinis & receptis uſi ſermonibus ſunt, ut proprijs uterentur: quanto magis nos negligere uerba debemus, ſpectare myſteria, quibus uincit ſermonis uilitas, quod operum miracula diuinorum nullis uenuſtata ſermonibus, ueritatis ſuæ lumine refulſerũt. Deniq; aſinam illam rationabilem non ſucco delitiarum, ſed ſucco naturalis alimoniæ præſepia ſancta pauerunt. Hic eſt dominus, hoc præſepe, quo nobis diuinum myſteriũ reuelatum eſt, irrationabiles gentes pecudum intra præſepia more uiuentes, alimoniæ ſacræ ubertate paſcendas. Agnouit ergo aſina, ſpecies ſcilicet & forma gentilium, præſepe domini ſui. Et ideo dicit: Dominus paſcet me, & nihil mihi deerit. An mediocribus ſignis deus probatur, quod angeli miniſtrant, quod Magi adorant, quod martyres confitẽtur? Ex utero funditur, ſed coruſcat è cœlo: terreno in diuerſorio iacet, ſed cœleſti lumine fulget. Nupta peperit, ſed uirgo concepit: nupta concepit, ſed uirgo generauit. Docuit enim nos ſanctus Matthæus non mediocre myſterium, quod ſanctus Lucas, quia plene iam erat expoſitum, ſilendum putauit, ſatis ſe diuitem fore credens, ſi præſepe ſibi domini ex omnibus uindicaſſet.

Interpoſitio narrationis de aduentu Magorum.

I Stum igitur paruulum quem tu quaſi uilem qui infidelis es arbitraris, Magi ex Oriente uenientes tam longo ſpatio ſequebantur, & procidentes adorãt, & regem appellant, & reſurrecturum fatentur, offerentes de theſauris ſuis aurum,

Ioan. 1

1. Cor. 9

Eſa. 53

2. Cor. 8

Eſa. 1

Pſal. 22

Matt. 2

aurum,thus,& myrrham.Quæ sunt ista ueræ fidei munera? Aurum regi,thus deo, myrrha defuncto. Aliud enim regis insigne, aliud diuinæ sacrificium potestatis, aliud honoreſt sepulturæ,quæ non corrumpat corpus mortui, sed reseruet. Nos quoq; qui hæc audimus & legimus,de thesauris nostris talia fratres munera proferamus. Habemus enim thesaurum in uasis fictilibus. Si igitur in teipso non ex te debes æstimare quod es, sed ex Christo,quanto magis in Christo non tua debes æstimare,sed Christi? Ergo Magi de thesauris suis offerunt munera. Vultis scire quàm bonum meritum habeant? Stella ab his uidetur:& ubi Herodes est, non uidetur:ubi Christus est, rursus uidetur:& uiã monstrat.Ergo stella hæc uia est, & uia Christus: quia secundum incarnationis mysterium,Christus est stella.Orietur enim stella ex Iacob,& exurget homo ex Israel.Deniq; ubi Christus,& stella est.Ipse enim est stella splendida & matutina.Sua igitur ipse luce se signat.Accipe aliud documentũ: Alia uenerunt uia Magi,alia redeunt. Qui enim Christum uiderant, Christum intellexerant,meliores utiq; quàm uenerant reuertuntur. Duę quippe sunt uiæ:una quæ ducit ad interitum,alia quæ ducit ad regnum.Illa peccatorum est,quæ ducit ad Herodem:hæc uia Christus est,qua reditur ad patriam. Hic enim temporalis est incolatus,sicut scriptum est:Multum incola facta est anima mea. Caueamus igitur Herodem,mundanæ ad tempus præsulem potestatis,ut patrię cœlestis æternum consequamur habitaculum.Non electis tantum præmia ista proposita sunt,sed etiã omnibus,quoniam omnia & in omnibus Christus. Vides etiã quia non ociose uel de Chaldæis,qui peritiores in numeris habentur,Abraham deo credidit,uel Magi,qui licet magicis artibus conciliandæ sibi studium diuinitatis impendunt,ortũ in terris domini creditum fumeretur,& diuini timoris exemplum.Sed tamen qui sunt isti Magi, nisi qui(ut historia quædam docet)à Balaam genus ducunt,à quo prophetatum est: Orietur stella ex Iacob? Isti ergo sunt non minus fidei quàm successionis hæredes. Ille stellam uidit in spiritu,isti uiderunt oculis, & crediderunt. Viderunt nouam stellam quæ non erat uisa à creatura mundi. Viderunt nouam creaturam,& non solum in terra, sed etiam in cœlo gratiam noui hominis requirebant,secundum quod Moyses prophetice posuit quia orietur stella ex Iacob,& exurget homo ex Israel.Et cognouerunt hanc esse stellam, quæ hominem deumq; signabat. Adorauerunt paruulum. Vtiq; non adorassent,si paruulum tantummodo credidissent. Magus ergo intelligit suas cessare artes,tu non intelligis tua dona uenisse? Ille fatetur alienũ,tu non agnoscis promissum? Ille contra se credit, tu pro te non putas esse credendum? Natum ergo Magi nunciant regem. Perturbatus Herodes congregat scribas & principes sacerdotum,& interrogat ubi Christus oriatur. Magi tantummodo regem nunciant,Herodes Christum requirit. Ipsum igitur regẽ de quo interrogat,confitetur. Deinde cum ubi nasci haberet inquiritur, utiq; prænunciatus ostenditur.Neq; enim quæri poterat,qui nõ erat nunciatus. O amentes Iudæi,uenisse nõ creditis,quem uidetis:uenisse nõ creditis,quem dicitis esse uenturũ? Nunciate, inquit, mihi ut ueniam & adorem puerum.Insidiatur quidem Herodes, sed deũ non negat quẽ memorat adorandum.Deinde infantes occidi iubet. Cui alij nisi deo talis uictima debebatur? Expers licet sensus infantia,deum tamen pro quo interimitur confitetur.Hęc de Matthæo pauca libauimus,ut clareret infantiæ tẽpora diuinitatis operibus minime uacuisse.Quòd si ætas carnis ignara operis fuit, profecto deus erat qui diuinitatis operibus exercebat carnis ætatem.Qui etiam pastores faciebat in illa regione uigilare, custodientes uigilias noctis supra gregem suum.Videte ecclesiæ surgentis exordium. Christus nascitur,& pastores uigilare cœperunt, qui gentium greges pecudum modo antè iuuentes, in caulam domini congregarent,ne quos spiritualium bestiarum per effusas noctium tenebras paterentur incursus.Et bene pastores uigilant,quos bonus pastor informat.Grex igitur populus,nox seculum,pastores sunt sacerdotes,aut fortasse etiam ille sit pastor cui dicitur:Esto uigilans,& confirma:quia non solum episcopos ad tuendum gregem dominus ordinauit,sed etiam angelos destinauit.

Psalm.119

Numer.24

Numer.24

2.Cor.4

Numer.24

Apoc.3

De nati saluatoris manifestatione.

Ece angelus domini stetit ante illos.] Videte quemadmodũ diuina cura fi-
E dem astruat. Angelus Mariam, angelus Ioseph, angelus pastores edocet. Nõ
Matth. 2 satis est semel missum, duobus enim & tribus testibus stat omne uerbum.

De angelorum laudatione.

Et facta est cum angelo multitudo exercitus cœlestis laudantium deũ, & di-
E centium: Gloria in altissimis deo, & in terra pax hominibus bonæ uoluntatis.] Bene angelorum nominatur exercitus, qui ducem cœlestis militiæ sequebantur. Cui igitur laudem angeli, nisi domino suo dicerent? iuxta quod scriptũ est:
Psalm. 148 Laudate dominum de cœlis, laudate eum in excelsis, Laudate eum omnes angeli eius.
Marc. 1 Impleta igitur prophetia est. Laudatur de cœlis dominus, & uidetur in terris. De quo sanctus Marcus ait: Quia cum bestijs erat, & angeli ministrabant ei: Vt in altero miseri-cordiæ insigne, in altero diuinæ indicium potestatis agnoscas. Tuum est quod bestias patitur, suum quod ab angelis prædicatur.

De pastorum collocutione.

Et aiunt: Videamus hoc uerbum quod factum est, sicut dominus ostẽdit no-
E bis. Et uenerunt festinantes.] Vides festinare pastores. Nemo enim cum desidia Christum requirit. Vides pastores angelo credidisse: & tu patri, filio, spiritui sancto, angelis, prophetis & Apostolis crede. Vide quàm signanter scriptura singulorum libret momenta uerborum. Festinant, inquit, uerbum uidere. Etenim cum coro domini uidetur, uerbum uidetur, quod est filius. Non mediocre fidei tibi hoc uidetur exemplum, non uilis persona pastorum. Certe quo uilior ad prudentiam, eò preciosior ad fidem: Non gymnasia choris referta sapientium, sed plebem dominus simplicem requisiuit, quæ phalerare audita & fucare nesciret. Simplicitas enim quæritur, non ambitio desideratur. Nec contemnenda putes quasi uerba uilia prophetarum. A pastoribus etiam Maria fidem colligit, à pastoribus populus ad dei reuerentiam congregatur. Mirati enim sunt de ijs quæ dicebantur à pastoribus ad ipsos.]

De conseruatione dictorum in corde Mariæ.

Maria autem conseruabat omnia uerba hæc, conferens in corde suo.] Disca-
M mus sanctæ uirginis in omnibus castitatẽ, quæ non minus ore pudica quàm corpore, argumenta fidei conferebat in corde. Si Maria à pastoribus discit, cur tu declinas discere à sacerdotibus? Si Maria ante præcepta Apostolica tacet, cur tu post Apostolica præcepta magis cupis docere quàm discere? Disce personæ uitiũ esse non sexus: sexus enim sanctus. Deniq; Maria præceptum non accepit, exemplũ edidit.

De circumcisione saluatoris, & eius oblatione.

Circunciditur itaq; puer.] Quis est iste puer, nisi ille de quo dictum est: Puer
Esa. 9 C natus est nobis, filius datus est nobis? Factus est enim sub lege, ut eos qui sub
Galat. 4 lege essent lucrifaceret. Sistitur autem in Hierusalem.] Quid sit autẽ in Hierusalem sisti domino, dicerem, nisi in Esaiæ commentis antè dixissem. Circuncisus enim uitijs, dominico dignus iudicatur obtutu, quia oculi domini super iustos. Vides omnem legis ueteris seriem fuisse typum futuri. Nam & circuncisio purgationem significat delictorum. Sed quoniã prona quadam cupiditate peccandi humanæ carnis & mentis fragilitas inextricabilibus uitijs implicabatur, eò per octauum circuncisionis diem culpæ totius futura purgatio resurrectionis præfigurabatur ætate. Hoc est enim illud: Quia omne masculinum adaperiens uuluam, sanctum domino uocabitur.] Verbis enim legis promittebatur uirginis partus. Et uere sanctus, quia immaculatus. Deniq; ipsum esse qui lege signetur, in eundem modum ab angelo repetita uerba declarãt: Quod nascetur, inquit, sanctum uocabitur filius dei. Non enim uirilis coitus uuluæ uirginalis secreta reserauit, sed immaculatum semen inuiolabili utero spiritus sanctus infudit. Solus enim per omnia ex natis de fœmina sanctus dominus Iesus, qui terrenę contagia corruptelæ immaculati partus nouitate non senserit, & cœlesti maiestate depulerit. Nam si literam sequamur, quomodo sanctus omnis masculus, cum multos sceleratissimos fuisse non lateat? Nunquid sanctus Achab? Nũquid sancti pseudoprophetę, quos ad Heliæ preces ultor cœlestis iniuriæ ignis absumpsit? Sed ille sanctus, quem in figura futuri

futuri mysterij pia legis diuinæ præscripta signabãt, eo quod solus sanctæ ecclesiæ uirginis ad generandos populos dei immaculatæ fœcũditatis aperiret genitale secretũ. Hic ergo solus aperuit sibi uuluã. Nec mirum, hic enim dixerat ad prophetã: Priusquã te formarẽ in utero, noui te, & in uulua matris sanctificaui te: qui ergo uuluã sanctificauit alienam, ut nascereꝛ propheta, hic est qui aperuit matris suæ uuluã, ut immaculatus exiret. Hierem. 1

De Symeone & Anna.

Ecce homo erat in Hierusalem, cui nomen Symeon, & homo iste iustus et timoratus expectans consolationem Israel.] Non solum ab angelis & prophetis, & à pastoribus & parentibus, sed etiam à senioribus & iustis generatio domini accepit testimonium. Omnis ætas & uterq; sexus euentorumq; miracula fidem astruunt. Virgo generat, sterilis parit, mutus loquitur, Elizabeth prophetat, Magus adorat, utero clausus exultat, uidua confitetur, iustus expectat. Et bene iustus, qui non suam, sed populi gratiam requirebat: cupiens ipse corporeæ uinculis fragilitatis exolui, sed expectans uidere promissum, sciebat enim quia beati oculi qui uiderẽt. Nunc, inquit, dimittis seruum tuum domine.] Vide iustũ uelut corporeæ carcere molis inclusum uelle dissolui, ut incipiat esse cum Christo. Dissolui enim & cũ Christo esse, multo melius est. Sed qui uult dimitti, ueniat in templum, ueniat in Hierusalẽ, expectet Christum domini, accipiat in manibus uerbum dei, complectatur uelut quibusdam suæ fidei brachijs. Tunc dimittetur ut non uideat mortem qui uiderit uitam. Vides uberẽ in omnes gratiam domini generatione diffusam, & prophetiam incredulis negatam esse, non iustis. Ecce & Symeon prophetat, in ruinam & resurrectionem plurimorum uenisse dominum Iesum Christum, ut iustorum iniquorumq; merita discernat, & pro nostrorum qualitate factorum, iudex uerus & iustus aut supplicia decernat, aut præmia. Et tuam, inquit, ipsius animã pertransibit gladius.] Nec litera nec historia docet ex hac uita Mariam corporalis nec tis passione migrasse. Non enim anima sed corpus materiali gladio transuerberatur. Et ideo prudentiam Mariæ haud ignaram mysterij cœlestis ostendit. Luc. 10 Philip. 1 Hebr. 4

Viuum enim uerbũ dei & ualidum, & acutius omni gladio acutissimo, penetrans usq; ad diuisionem animæ & spiritus, artuum quoq; & medullarum, cogitationes cordis & secreta scrutatur animorum, quia nuda mentium & aperta sunt omnia dei filio, quem conscientiæ secreta nõ fallunt. Prophetauerat itaq; Symeon, prophetauerat Virgo, prophetauerat copulata coniugio, debuit etiam uidua, ne qua aut professio deesset, aut sexus. Et ideo Anna & stipendijs uiduitatis, & moribus talibus inducitur, ut digna planè fuisse credatur quæ redemptorem ueniſſe omnium nunciaret. Cuius merita cum alibi descripserimus, cum uiduas hortaremur, hoc loco quoniam ad alia properamus nõ putamus iteranda. Non ociosè tamen annos octogintaquatuor uiduitatis eius expressit, quia & septem duo decades, & duæ quadragesimæ, sacrum uidẽtur numerũ designare. Lib. de Viduis.

De exordio disputationis Iesu.

Et cum facti essent illi anni duodecim.] A duodecimo anno, ut legimus, dominicæ sumitur disputationis exordium. Hic enim prædicandæ fidei Euangelizantium numerus debebatur. Nec ociosè immemor suorum secundum carnem parentum, qui secundum carnem utique sapientia dei implebatur & gratia, post triduum reperitur in templo: ut esset indicio quia post triduum triumphalis illius passionis, in sede cœlesti & honore diuino fidei nostræ se resurrecturus offerret, qui mortuus credebatur.

De responsione Iesu ad matrem.

Quid est quod me quærebatis? nesciebatis quia in his quæ patris mei sunt oportet me esse?] Duæ sunt in Christo generationes: una est paterna, materna altera. Paterna illa diuinior, materna uerò quæ in nostrum laborem usumq; descendit. Et ideo quæ supra naturam, supra ætatem, supra consuetudinem fiũt, non humanis assignanda uirtutibus, sed diuinis referenda sunt potestatibus. Alibi eum ad ministeriũ mater impellit, hic mater arguitur, quia adhuc quæ humana sunt exigat. Sed cum hic duodecim describatur annorum, illic discipulos habere doceatur: uides matrem didicisse à filio, ne exigeret à ualidiore ministerium, quæ stupebat in iuniore miraculum.

De subiectione Iesu.

Tuenit Nazareth, & erat subditus illis.] Quid enim magister uirtutis, nisi of-
E ficium pietatis impleret? & miramur si patri deferat qui subditur matri? Nō
utiq; infirmitatis, sed pietatis ista subiectio est. Attollat licet sæuis emissus la-
tebris coluber perfidiæ caput, & serpentinis euomat uenena pectoribus, cum dicit se fi-
lius missum: maiorem hæreticus appellet patrem, ut imperfectum filium dicat, qui po-
test habere maiorem, ut alienis auxilijs asserat eum qui mittitur indigere: nunquid &
humano egebat auxilio, ut materno seruiret imperio? Deferebat homini, deferebat an
cillæ. Ipsa enim dicit: Ecce ancilla domini. Deferebat simulato patri, & miraris si deo de
tulit? An homini deferre pietas est, deo deferre infirmitas est? Vel ex humanis diuina
perpende, & quid patri amoris debeatur, agnosce. Pater honorificat filium, non uis ut fi
lius honorificet patrem? Pater uoce cœlesti in filio se complacere profitetur, non uis ut
filius humanæ amictu carnis indutus, cum humana uoce, humano loquatur affectu, pa
trem dicat esse maiorem? Nam si magnus dominus & laudabilis nimis, & magnitudi-
nis eius non est finis: utiq; magnitudo quę finem non habet, nec augmētum habet. Sed
cur non accipiam religiosis auribus filium patri in susceptione corporis obedientē, eū
religiose accipiam patrem filio deferentem? Disce potius tuæ utilitatis præcepta, & ex-
empla pietatis agnosce. Disce quid parentibus tuis debeas, cum legis à patre filium nō
uoluntate, non opere, non tempore discrepare. Etsi personis duo, potestate unum sunt.
Et utiq; nullum pater ille cœlestis laborem generationis expertus est. Tu matri debes
pudoris iniuriam, uirginitatis dispendium, partus periculum, matri longa fastidia, ma-
tri longa discrimina, cui miseræ in ipsis uotorum fructibus maius periculum est: & cum
ediderit quod optauit, partu absoluitur, non timore. Quid anxios patres loquar pro fi-
liorum profectu, & multiplicatos alienis usibus census, iactaq; agricolæ semina poste-
rorum ætatibus profutura? Nónne pro his obsequia saltem oportet rependi? Cur im-
pio patris uita prolixior, & communitas patrimonij uidetur angustior, cum Christus
non refugiat coheredes?

De exordio prædicationis Ioannis.

CAP. III Actum est uerbum domini super Ioannem Zachariæ filium in deserto.] Cō
F gregaturus ecclesiam dei filius antè operatur in seruulo. Et ideo bene posuit
sanctus Lucas factum esse dei uerbum super Ioannem Zachariæ filiū in de-
serto: ut ecclesia non ab homine cœperit, sed à uerbo. Ipsa enim est desertum, quia plu-
Esa. 54 res filij desertæ magis quàm eius quæ habet uirum. Deniq; ipsi dicitur: Lætare sterilis, &
exulta desertum, quia nullis adhuc conuenæ plebis operibus colebatur, nec ullum ad-
huc arbores illæ quæ fructum ferre poterant, meritorum suorum uerticem proferebāt.
Psalm. 51 Nondum uenerat qui diceret: Ego autem sicut oliua fructifera in domo domini. Non-
dum uitis illa cœlestes fructus palmitibus suis uerborum quodam suorum traduce mi-
nistrabat. Factum est ergo uerbum, ut quæ erat antè deserta, fructum nobis terra gene-
raret. Factum est uerbum, uox secuta est. Verbum enim prius intus operatur, sequitur
Psalm. 115 uocis officium. Vnde & Dauid dicit, Credidi, propter quod locutus sum. Prius credi-
dit, ut loqui posset. Factum est autem uerbum, ut sanctus Baptista Ioannes pœnitentiā
prædicaret. Et ideo plerisq; sancto Ioanni typum legis imponunt, eò quòd lex peccatū
denunciare potuit, donare non potuit. Lex enim unumquemq; qui uiam gentiū seque-
batur, reuocat ab errore, restringit à crimine, pœnitentiam suadet, ut gratiam consequa
Matth. 16 tur. Lex autem & prophetæ usq; ad Ioannem, Ioannes autem prænuncius Christi. Ita
lex ecclesiæ prænuncia, & gratię præuia est. Bene itaq; sanctus Lucas compendio usus
est, ut Ioannem declararet prophetam dicens factum esse supra eum uerbum dei, alia
non adderet. Nullus enim eget indicio sui, qui uerbo dei abundat. Vnum itaq; dixit, &
omnia declarauit. At uerò sanctus Matthæus & Marcus & uestitu & cinctu & cibo pro
phetam declarare uoluerunt, eò quòd uestitum de pilis camelorum habuit, & zonā pel
liceam super lumbos suos, locustas autē & mel syluestre edebat. Prænuncius enim Chri
sti non patiebatur immundarū perire exuuias bestiarū, ipso quoq; uestitus indicio desi
gnans Christum esse uenturum, qui beluinis induuijs, quæ contextæ sunt per nostrorū
deformitatem meritorū, gentilitatis immūdæ peccata susc ipiens, in illo trophæo crucis
amictu

amictu quodam se nostræ carnis exueret. Quid autem sibi uult, cinctus zonę pelliceæ, nisi quod caro ista quæ mentem prius grauare consueuerat, ea post aduentum domini, non impedimento cœpit esse, sed cingulo? Eò quod & iuxta Dauid, in salicibus organa nostra suspendimus, Et iuxta Apostolum, confidentiam non habemus in carne, & confidentiam habemus in corpore: non habemus in uoluptatibus, habemus in passionibus, quo spiritu feruens uigeat affectus, & ad omne accingamur obsequiũ cœlestium præceptorum, deuotione mentis intenti, atq; apparatu corporis expediti. Cibus quoq; propheticus, index officij, nunciusq; mysterij est. Quid enim tam ociosum ad hominis officiũ, quàm locustas quærere? & quid tam plenũ ad uatis mysteriũ? Nam quò magis ad fructum inutiles, ad usum laboris inertes, ad tactum fugaces, uagæ saltu, ore stridulæ sunt locustæ, eò conuenientius his populi figura gentilis aptatur, qui nullo usu laboris, nullo operis sui fructu, sine grauitate, sine uoce sonum querelę ederet, uerbũ uitæ ignoraret. Hic igitur populus cibus est prophetarum. Nam quò numerosior populus cõgregatur, eò uberior prophetici oris usus augetur. Ecclesiæ quoque gratia perfiguratur in melle syluestri, non intra aluearium legis plebis Iudaicæ fœtu reperta, sed in campis & foliis sylue gentilium errore diffusa, iuxta quod scriptum est: Inuenimus eam in campis syluæ. Et hic quidem mel syluestre edebat, annuncians populos de petra melle saturan dos: sicut scriptum est: Et de petra melle saturauit eos. Sic etiam Heliam corui cibo aduentitio & lucratiuo potu inter deserta pauerunt, ut indicio foret populos nationum te tro squalentes colore meritorum, qui ante cibum fœtidis in cadaueribus requirebant, nunc de se aduentitiam prophetis alimoniam præbituros. Cibus enim prophetarum, diuinæ uoluntatis effectus est, sicut ipse dominus declarauit dicens: Meus cibus est ut faciam uoluntatem eius qui me misit.

Psalm.136 *Philip.3*

Psalm.131 *Psalm.80* *3.Reg.17*

Ioan.4

Confirmatio per testimonium Esaiæ.

V Ox clamantis in deserto.] Bene uox dicitur Ioannes, uerbi prænuncius. Nam interrogatus ipse, Quid dicis de teipso? ait: Ego uox clamantis in deserto. Et ideo ait: Qui post me uenit, ante me factus est: quia uox præcedit in ferior, uerbum sequitur, quod præcellit. Ideo & à Ioanne baptizari uoluit, quia in hominibus uerbum consecratur uoce doctoris. Ideo fortasse & Zacharias uocem recepit, quia uocem locutus est.

Redargutio malitiæ Iudæorum.

G Eneratio uiperarum, quis ostendit uobis fugere à uentura ira? Facite ergò fructus dignos pœnitentiæ. Et ne cœperitis dicere: Pater noster Abrahã est. Dico autem uobis, quia potens est deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.] Argui quidem uidetur malitia Iudæorum, eò quòd uarij noxiæ mentis ueneno serpentinos lapsus, & terrena cubilia, non diuinæ aliquod mysterium cognitionis operentur: sed tamen cum dicitur: Quis ostendit uobis fugere à uentura ira? ostenditur his dei miseratione infusam prudentiam, ut gerant suorum pœnitentiam delictorum, futuri terrorem iudicij prouida deuotione metuentes. Ad generationem ergo non ad successionem referenda est comparatio uiperarum. Aut fortasse iuxta quod scriptum est, Estote prudentes, sicut serpentes: ostenduntur habere prudentiam naturalem, qui futura uideant, & sponte deposcant, sed adhuc noxia non relinquant. Et ideo admonen tur claritatem sibi magis operis quàm nobilitatem generis uindicare, quod nulla in successione prærogatiua sit, nisi fidei astipuletur hæreditas, quam dei nutu ad populos gentilium transferendam, sermone prophetico reuelauit dicens: Potens est deus de lapidibus his suscitare filios Abrahæ. Nam licet deus possit diuersas conuertere & commutare naturas, tamen quia mihi plus mysterium quàm miraculum prodest, in prænuncio Christi nihil magis quàm ædificationem ecclesiæ debeo surgentis agnoscere, quæ non rupeis saxis, sed uiuis lapidibus extructa, in habitaculum dei & fastigium templi cõuersione nostrorum surrexit animorum. Et enim parabat deus mentium nostrarum dura mollire, & de lapidibus offensionis excitare cultores religionis. Quid enim aliud quàm lapides habebantur, qui lapidibus seruiebant, similes utiq; ijs qui facerent eos? Prophetatur igitur saxosis gentilium fides infundenda pectoribus, & futuros per fidem Abrahæ filios oracula pollicentur, quibus per duritiam mentis saxeus quidam insensibilis irrationa-

Matth.10

rationabilisq; naturæ usus inoleuerat. Nam si lapidibus uiuis firmatos uiros fidei robo-
1.Pet.2 re sententia apostolica comparauit, iuxta quod scriptum est: Et uos tanquam lapi-
des uiui ædificamini in domos spiritales, in sacerdotium sanctum, offerentes hostias spi-
ritales: multo altius hic uidentur uoce prophetica lapidibus homines comparari, qui
ita humanæ sensum mentis amiserant, ut dum lapidibus putant diuinitatis alicuius in-
esse rationem, ipsi in naturam lapidū, non usu corporis, sed mentis habitu uerterentur.
Denicq; ex Abrahæ secundum carnem successione manātes, & principes Sodomorum
appellantur, & parietes dealbati: ita sibi prærogatiuam generis morum magis similitu-
do uindicat, quàm ordo maiorum. Quinetiam ut scias quia lapidibus comparati sunt
homines, arboribus quoq; homines comparauit subijciens propheta. Quia iam secu-
ris ad radices arborum posita est.] Exempli autem ideo facta mutatio est, ut illo compa-
rationis processu quidem intelligatur hominis clementior iam profectus. Nam illi antè
deformes ad usum, nudi ad ornatum, steriles ad fructum irrationabiles ad profectum,
iam in arborum speciem figurantur, quæ rationabili quodam naturæ munere decoræ
ad usum, ad aspectum uenustæ, ad fructum opimę, surgunt cacuminibus, funduntur bra-
chijs, replentur fructibus, frondibus uestiuntur. Atq; utinam nos fœcundarum usum ar-
borum possimus imitari, meritisq; crescentibus longæuæ humilitatis radice fundati,
sublimes ab humo, decori ad speciem, adultos fructuosorum operū uertices erigamus,
1.Cor.9 ne Euangelici securis agricolæ trunci radicem syluestris excidat. Væ enim mihi est, si
non Euangelizauero. Sed uox ista apostolica est. Væ mihi est, si non peccata defleue-
ro: Væ mihi est, si non media nocte surrexero ad confitendum tibi: Væ mihi, si dolū pro
xímo meo fecero: Væ, si locutus non fuero ueritatem. Ad radicem securis est posita, fa-
ciat fructum qui potest gratiæ, qui debet pœnitentiæ. Adest dominus qui fructū requi-
Luc.13 rat, fœcundos uiuificet, steriles reprehendat. Anni tres sunt ex quo uenit, & fructum in
Iudæis inuenire non potuit. utinam inueniat in nobis. Iussurus est succidi infructuosos,
ne terram occupent. Sed qui adhuc non habet fructum, conetur ut afferat in futurū. Bo
nus ille cultor agri interueniet pro nobis infœcundis, pro nobis infructuosis, ut dei spa
tium, patientia deferatur, ne forte & nos aliquem fructum ferre deo possimus. Singulis
quoq; generibus hominum conueniens tribuit sanctus Baptista Ioannes responsum, u-
num omnibus, ita, Publicanis, ne ultra præscriptum exigant: militibus, ne calumniā fa-
ciant, ne prædam requirant. Docens idcirco stipendia constituta militiæ, ne dum sum-
ptus quæritur, præda grassetur. Sed hæc & alia officiorum præcepta, propria singulo-
rum, misericordia communis est usus. Ideo commune præceptum omnibus officijs, om
nibus ætatibus necessarium, & ab omnibus deferendū. Non publicanus, non miles exci
pitur, non agricola uel urbanus, diues & pauper, omnes in cōmune admonentur ut con
ferant non habenti. Misericordia enim plenitudo uirtutum est. Et ideo omnibus est pro
posita perfectæ formæ uirtutis, ne uestimentis alimentisq; suis parcant. Misericordiæ ta
men ipsius pro possibilitate conditionis humanæ mensura seruatur, ut non sibi unus-
quisq; totum eripiat, sed quod habet, cum paupere partiatur.

De responsione Ioannis ad populum cogitantem eum esse Christum.

A Estimante autem populo & cogitante in cordibus suis de Ioanne ne forte ip
se esset Christus, respondit dicens: Ego quidem uos baptizo in aqua pœni-
tentiam.] Videbat ergo Ioannes cordis occulta. Sed cōsideremus cuius hęc
gratia. Quemadmodum autem prophetis palam fiant cordis occulta, Paulus ostendit
1.Cor.14 dicens: Occulta quoq; cordis eius manifesta fient, & procidens in faciē adorabit domi-
num, pronuncians quod uere deus est in uobis. Dei ergo munus est, qui reuelat nō uir-
tus hominis, qui diuino magis adiuuatur beneficio, quàm naturali cernit officio. Quo
autem proficit ista cogitatio Iudæorum, nisi ut secundū scripturas uenisse Christus pro-
betur? Erat enim, qui expectabatur: & ipse utiq; qui expectabat, nō is qui non expecta
batur aduenit. Quid autē ineptius q̄ quod is qui in alio estimat, in seipso esse nō credit?
Quem per mulierem uenturum putabant, per Virginem uenisse nō credunt. Quæ deo
secundum carnē dignior generatio, quàm ut immaculatus dei filius, immaculatę gene-
rationis seruaret etiam in suscipiēdo corpore puritatem? Et utiq; diuini aduentus signū
in uirginis partu non in mulieris constitutum est. Ego, inquit, uos aqua baptizo. Cito
probauit

probauit non esse se Christũ, qui uisibili operetur officio. Nã cum ex duabus naturis homo, id est, ex anima subsistat & corpore: uisibile per uisibile, inuisibile per inuisibile mysterium cõsecratur. Aqua enim corpus abluitur, spiritu animæ delicta mundãtur. Aliud agimus, aliud inuocamus: Licet etiam in ipso fonte sanctificatio diuinitatis aspiret. Nõ enim aqua omnis ablutio est, sed hæc inter se diuisa esse nõ possunt. Et ideo aliud fuit baptismũ pœnitentiæ, aliud gratiæ est. Istud ex utroq;, illud ex uno. Nam cũ cõmunia delicta sint mentis & corporis, purificatio quoq; debuit esse cõmunis. Et bene sanctus Ioannes se intellexisse significãs quid in cordibus cogitarent, & quasi nõ intellexit, declinans maiestatis inuidiã, non uerbo, sed opere declarauit nõ esse se Christũ. Opus enim hominis est gerere pœnitentiam delictorum, dei munus est gratiam implere mysterij.

Testimonium Ioannis de Christi aduentu.

V Enit autem fortior me.] Non comparationem fecit, ut ipso se tantum fortiorem dixerit Christum: (neq; enim inter dei filium & hominem ulla poterat esse collatio) sed quia multi fortes. nam & diabolus fortis. Nemo enim potest uasa fortis diripere, nisi prius alligauerit fortem. Multi ergo fortes, fortior nemo nisi Christus. Denicq; eousq; non fecit comparationem, ut addiderit: Cuius nõ sum dignus calceamenta portare.] Euangelicę prędicationis ostendens in Apostolos gratiam esse collatam, qui sunt calceati in Euangelium. Videtur tamen ideo hoc dicere, quod plerumq; Ioannes personã accepit populi Iudæorum. Vnde ad hoc referunt quod ait: Illũ oportet crescere, me autem minorari: quod ideo oporteret minorẽ fieri populum Iudæorũ, crescere populum Christianum. Denicq; & Moyses accepit personã populi, sed ille calceamentum non dominicũ portabat, sed pedum suorũ. Et isti calceati sunt calceamẽto fortasse non suorum pedũ: Ille autem soluere calceamentum pedũ iubetur suorũ, ut animi eius gressus & mentis corporei nexus uinculis absolutus, iter spiritale gradiatur. Apostoli autem calceamentum deposuerunt corporale, quando missi sunt sine calceamẽto, sine uirga, sine pera, sine zona: sed non statim dei calceamenta portarunt. Fortasse post resurrectionem domini portare cœperunt: antè enim ne cui gesta domini dicerẽt, monebantur. Denicq; postea his dicitur: Ite in orbem uniuersum, & prædicate Euangelium, ut Euangelicæ prædicationis uestigium proferentes, toto dominicorum seriẽ cunferrent orbe gestorum. Est igitur calceamentum nuptiale, Euangelica prædicatio. Sed de hoc opportunius aliquid in alijs explicabimus. Matth. 12 Ioan. 3 Exod. 3 Luc. 10 Mar. 16

De uirtute & iudiciaria Christi potestate.

I Pse uos baptizabit in spiritu sancto & igni, habens uentilabrum in manu sua & purgabit aream suam, & congregabit triticum in horreum suũ, paleas autem igni comburet inextinguibili.] Ventilabri indicio discriminandorum dominus declaratur ius habere meritorum, eò quod dum frumenta in area uentilantur, plena à uacuis, ab inanibus fructuosa ueluti quodã auræ spirantis examine separantur. Per hanc igitur cõparationem ostenditur, quod dominus iudicij die solidæ merita fructusq; uirtutis ab inanis iactantiæ exilium q; factorũ infructuosa leuitate discernat, perfectioris meriti uiros locaturus in mãsione cœlesti. Ipse enim perfectior fructus est, qui meruerit eius esse conformis: qui sicut granũ tritici cecidit, ut plurimos fructus afferret in nobis, inuisus paleis, inanibus meritis non amicus. Et ideo ante eum ignis ardebit, nõ natura sui noxius, utpote qui mala improbitatis exurat, splẽdorẽ probitatis accumulet.

De Iesu baptizato & dei patris testimonio.

F Actum est autem cum baptizatus esset omnis populus, & Iesu baptizato & orante, apertum est cœlum, & descendit spiritus sanctus corporali specie sicut columba in ipsum: & uox de cœlo facta est: Filius meus es tu, in te complacui.] Baptizatus est ergo dominus, non mundari uolens, sed mũdare aquas, ut ablutæ per carnem Christi, quæ peccatũ non cognouit, baptismatis ius haberẽt. Et ideo qui ad Christi lauacrum uenerit, peccata deponit. Pulchre autem in ijs quæ à cæteris dicta sunt, sanctus Lucas Euangelista compendiũ sumpsit, & intelligendum magis quod à Ioanne dominus baptizatus est, quàm expressum reliquit. Quæ autẽ dominici causa baptismatis, dominus ipse declarat dicens: Sine modo. Sic enim decet nos implere omnẽ iustitiam. Cum igitur tanta ad ædificationem Ecclesiæ suæ diuino deus fauore concesMatth. 3

serit,ut post patriarchas,prophetas,angelos,unigenitus descenderet dei filius,& ad la-
Psalm.126 uacrum ueniret,nónne uere atque diuine de Ecclesia cognouimus dictum:Nisi domi-
nus ædificauerit domum,in uanum laborant qui ædificãt eam? Nec mirum si homo æ-
dificare non potest,qui non potest custodire.Nisi dominus custodierit ciuitatem,in ua
num uigilant qui custodiunt eam.Hæc de quodam Psalmo. Audeo tamen etiam dice-
re ego, quod homo uiam non possit adoriri, nisi dominum habet præuium. Vnde
scriptum est:Post dominum deum tuum ambulabis. &, A domino diriguntur uiæ ui-
Prouer.20 ri.Denique ille perfectior: qui intelligeret se sine domino ambulare non posse, Vias,
inquit,tuas edoce me.Et ut ad historiam ueniamus, (Non enim simplicem tantum rei
gestæ seriem debemus haurire, sed etiam actus nostros ad æmulationem scriptorum
Exod.13 referre.)Ex Aegypto populus exiuit, nesciebat uiam quæ ad terram duceret sanctam.
Misit deus columnam ignis,ut per columnam populus uiam disceret. Misit etiam per
diem columnam nubis,ut neque ad sinistram, neque ad dexteram declinaret. Sed non
es talis homo, ut merearis & tu ignis columnam: non habes Moysen, non accipis si-
gnum.Nunc enim post aduentum domini fides exigitur,signa conduntur. Time deum
Psalm.33 & præsume de domino. Immittit enim angelus domini in circuitu timentium eum, &
eripiet eos. Vides utiq; quia ubiq; domini uirtus studijs cooperatur humanis: ut nemo
possit ædificare sine domino:nemo custodire sine domino,nemo quicquam incipere si
1.Cor.10 ne domino.Et ideo,iuxta Apostolum,Siue mãducatis,siue bibitis,siue quid facitis,om-
nia in gloriam dei facite,in nomine domini nostri Iesu Christi.In duabus enim epistolis
alibi in nomine domini nostri Iesu Christi,alibi in gloriam dei facere te præcipit:ut sci-
as eandem esse patris & filij gloriam, eandemq; uirtutem, nec in aliquo circa sui diui-
nitatem patrem & filium discrepare, qui circa præsidia nostra non discrepant. Docuit
igitur me Dauid quod nemo sine domino ædificet domum, custodiat ciuitatem. Do-
Genes.1 cuit me etiam Moyses quod nemo nisi deus fecerit mundum. In principio enim fecit
Genes.2 deus cœlum & terram.Docuit etiam quod hominem deus opere suo fecerit.Nec ocio-
se posuit:Finxit deus hominem de limo terræ, & insufflauit in faciem eius flatum uitæ,
ut actum quendam dei circa ædificationem hominis, usu quodam corporalis operatio
nis aduertas.Docuit etiam quia & mulierem fecit deus. Immisit enim deus soporem in
Adam,& obdormiuit,& sumpsit unam costam de latere eius,& repleuit locum eius car
ne:& ædificauit dominus deus costam quam sumpsit ab Adam,in mulierem. Non fru-
stra,ut dixi,corporalibus quibusdam manibus circa Adam & Euam Moyses deum in-
ducit operantem.Mundum deus fieri iussit,& factus est, & uno uerbo opus mundi scri
ptura indicat absolutum.Ad hominem uenitur, & manus ipsas quodammodo studuit
tibi propheta dei laborantis ostendere. Plus nescio quid in his intelligere, quàm lego,
opera dei elaborata me cogunt.Subuenit Apostolus æstuanti, & quod ego non intelli
gebam quid esset,Os de ossibus meis,& caro de carne mea: &, Hæc uocabitur mulier,
Ephes.5 quoniã de uiro suo sumpta est:diuino mihi spiritu reuelauit dicens: Sacramentum hoc
magnum est.Quod sacramentum? Quia duo erunt in carne una:& quia relinquet homo
patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ: & quoniam membra sumus corporis eius,
de carne eius,& de ossibus eius. Quis est iste uir propter quem mulier parentes relin-
quat? Relinquit parentes Ecclesia,quæ de Gentilibus populis congregata est:cui pro-
Psalm.44 phetice dicitur:Obliuiscere populum tuum,& domum patris tui. Propter quem uirum
nisi forte propter illum de quo dicit Ioannes: Post me uenit uir, qui ante me factus est:
De cuius latere domientis costam deus sumpsit.Ipse enim est qui dormiuit, & quieuit,
Ioan.19 & resurrexit,quoniam dominus suscepit eum.Quæ est huius costa,nisi uirtus? Quia tũc
1.Cor.15 quando miles latus eius aperuit,cõtinuo aqua & sanguis exiuit, qui effusus est pro secu
li uita.Hæc seculi uita,costa Christi est:hæc costa secũdi est Adam. Primus enim Adam
in animam uiuentẽ,nouissimus Adam in spiritũ uiuificantẽ. Nouissimus Adã Christus
est,costa Christi uita Ecclesiæ est. Nos ergo mẽbra sumus corporis eius,de carne eius,
& de ossibus eius.Et fortasse hæc est costa de qua dixit:Sentio de me uirtutẽ exisse.Hęc
Marc.5 est costa quæ de Christo exiuit,nec corpus eius imminuit. Nõ eñ corporalis sed spirita
lis est costa.Spiritus autẽ nõ diuiditur ipse, sed diuidit singulis prout uult. Hæc est Eua
mater omnium uiuentiũ.Si enim intelligas uiuentem cum mortuis quæri,intelligis eos
mortuos

mortuos esse qui sine Christo sunt, qui participes uitę non sunt. Hoc est enim Christi nō esse participes, quia Christus est uita. Mater ergo uiuentium Ecclesia est, quam ædificauit deus in ipso summo angulari lapide Christo Iesu, in quo omnis structura compaginata crescit in templum dei. Veniat ergo deus, ædificet mulierem illam quidem adiutricem Adæ, hanc uerò Christi. Non quia Christus adiumentū requirit, sed quia nos quærimus & desideramus ad Christi gratiam per Ecclesiam peruenire. Et nunc ædificatur, & nunc formatur, & nunc mulier figuratur, & nunc creatur. Et ideo nouo uerbo usa est scriptura, quia superædificamur super fundamentum Apostolorum & prophetarum. Et nunc domus spiritalis surgit in sacerdotium sanctum. Veni domine deus, ædifica mulierem istam, ædifica ciuitatem, ueniat & puer tuus. Tibi enim credo dicenti: Ipse ædificabit ciuitatem mihi. Ecce mulier omnium mater, ecce domus spiritalis, ecce ciuitas quæ uiuet in æternum, quia mori nescit. Ipsa enim est ciuitas Hierusalem, quæ nunc uidetur in terris, sed rapietur supra Heliam. Helias enim unus fuit. Transferetur super Enoch, cuius mors non inuenitur. Ille enim raptus est, ne malitia mutaret cor eius. Hæc autem diligitur à Christo quasi sponsa gloriosa, sancta, immaculata, sine ruga. Et quanto melius totum corpus assumitur, quàm unus assumptus est? Hæc enim est spes Ecclesiæ. Rapietur profecto, assumetur, transferetur ad cœlum. Ecce curru igneo raptus est Helias, rapietur Ecclesia. Non mihi credis? crede uel Paulo, in quo Christus locutus est. Rapiemur, inquit, in nubibus obuiam Christo in aera, & ita semper cum domino erimus. Ad hanc igitur ædificandam mittuntur quidem plures, mittuntur patriarchæ, mittuntur prophetæ, mittitur Gabriel archangelus, innumeri angeli diriguntur, & multitudo cœlestis exercitus deum laudat, quia ciuitatis huius ædificatio propinquat. Mittuntur plures ad eam, sed Christus eam solus ædificat. Verum non est solus, quia pater præsens est. Et si solus ædificat, gratiam tamen tantæ ædificationis non solus usurpat. Scriptum est de templo quod ædificauit Salomon, in quo typus Ecclesiæ fuit, quia tria milia sexcenti erant qui in humeris portarent, & septuaginta milia lapidum cæsores, & octoginta milia tollentes onera. Veniant angeli illi, ueniant lapidum cæsores, cædantur superflua lapidum nostrorum, aspera leuigentur. Veniant & qui in humeris portant. Scriptum est enim: Supra humeros tollentur. Venit ergo ad Ioannem, quoniam cætera comperistis. Venit ad Ioannis baptisma, sed Ioannis baptisma habebat pœnitentiam delictorum. Et ideo prohibet eum Ioannes dicens: Ego à te debeo baptizari, & tu uenis ad me? Cur uenis ad me, qui peccatum non habes? Ille enim baptizandus est à me qui peccatum habet. Qui autem peccatum non fecit, lauacrum pœnitentiæ cur requirat? Sine, inquit, modo: hoc est, dum Ecclesia ædificetur, decet nos implere omnem iustitiam. Quæ est iustitia, nisi misericordia? Dispersit enim dedit pauperibus, iustitia eius manet in æternum. Dedit mihi pauperi, dedit mihi inopi gratiam, quam antè non habui. Iustitia ergo eius manet in æternum. Quæ est iustitia, nisi ut quod alterum facere uelis, prior ipse incipias, & tuo alios horteris exemplo? Quæ est iustitia, nisi ut qui carnem susceperit, non quasi deus sensum aut ministerium carnis excluderet, sed quasi homo carnem uinceret, ut uincere me doceret? Docuit enim qua ratione possim terrenis concretam uitijs obnoxiæ carnis illuuiem sepelire criminibus, renouare uirtutibus. O uere dignam in ipsa humilitate domini prospicientiā. Quanto enim abiectior humilitas, tanto diuinior prouidentia. Iniuriarum suarum acerbitate deus proditur, & remediorū suorum usu, qui nullis remedijs indigeret, deus probatur. Quid enim tam diuinū ad populos prouocandos, quàm ut nemo refugiat lauacrū gratiæ, quando Christus lauacrū pœnitentiæ non refugit? Nemo se dicat exortē esse peccati, quādo Christus uenit ad remedium peccatorū. Si pro nobis Christus lauit, imò nos in corpore suo lauit: quanto magis nos nostra delicta lauare debemus? Quo igitur magis opere, quo magis mysterio deus (quanquā deus in omnibus) quàm hoc probatur, quando per totū mundū qua generis humani conditio diffunditur per separatarum diuortia tractusq; regionum, uno momēto in uno corpore deus fraudem uetusti erroris aboleuit, gratiā regni cœlestis effudit? Vnus enim mersit, sed lauit omnes: Vnus descēdit, ut ascenderemus omnes: Vnus omnium peccata suscepit, ut in illo omniū peccata morerent. Purificate igit uos, ut Apostolus dicit, quia purificauit se ille pro nobis, qui purificatione non eguit. Hæc de nobis.

Ephes. 5

Ephes. 2

Sapien. 4

1. Thes. 4

Matth. 3

Psalm. 111

Nunc

Nunc consideremus mysterium Trinitatis. Vnum deum dicimus sed patrẽ confitemur
Deut. 10 & filium confitemur. Nam cum scriptum sit, Diliges dominum deum tuum, & ipsi soli
Ioan. 16 seruies, negauit filius esse se solum, dicens: Sed non sum solus, pater enim mecũ est. Nec
nunc solus est: Pater enim se adesse testatur. Adest & spiritus sanctus. Nunquam enim
potest à se Trinitas separari. Denicꝙ apertum est cœlum, descendit spiritus sanctus cor-
porali specie sicut columba. Quomodo ergo hæretici dicunt quia solus in cœlo est, qui
non est solus in terris? Aduertamus mysterium quare sicut columba. Simplicitatẽ enim
lauacri requirit gratia, ut simus simplices sicut columbæ. Pacem lauacri requirit gratia,
quam in typo ueteri columba quondam ad illam arcam quæ sola fuit diluuij immunis,
aduexit. Docuit me cuius typus illa fuerit, qui nunc descendere dignatus est in speciem
columbæ. Docuit in illo ramo, in illa arca typum fuisse pacis Ecclesiæ, quòd inter ipsa
mundi diluuia spiritus sanctus ad Ecclesiam suam pacem afferat fructuosam. Docuit e-
Psalm. 54 tiam Dauid, qui prophetico spiritu cernens baptismatis sacramentum ait: Quis dabit
mihi pennas sicut columbæ? Venit ergo spiritus sanctus, sed attende mysterium. Ve-
nit ad Christum. Omnia enim per ipsum facta sunt, & in ipso constant. Sed uide bene-
uolum dominum, qui solus se iniurijs subdidit, solus gratiam nõ quęsiuit. Et ubi ædifica
Ioan. 14 uit Ecclesiam? Rogabo, inquit, patrem, & alium paracletum dabit uobis, ut uobiscum
sit in æternum, spiritum ueritatis, quem hic mundus non potest accipere, quia non ui-
det eum, nec agnoscit eum. Merito ergo se in corpore demonstrauit, quoniam in diuini
tatis substantia non uidetur. Vidimus spiritum, sed specie corporali: uideamus & pa-
trem, sed quia uidere non possumus, audiamus. Adest enim beneuolus deus, non dere
linquet templum suum. Vult omnem exædificare animam, uult eam ad salutem infor-
mare, uult lapides uiuos à terra ad cœlum transferre. Diligit templum suum, & nos dili
gamus eum. Si diligimus deum, præcepta eius seruemus. Si diligimus eum, nouerimus
1. Ioan. 2 eum. Qui enim dicit quia nouit eum, & præcepta eius non seruat, mendax est. Quomo
dò enim potest deum diligere, qui non diligit ueritatem, cum deus ueritas sit? Audia-
mus ergo patrem. Inuisibilis enim pater, sed & filius inuisibilis secundum diuinitatem.
Ioan. 1 Deum enim nemo uidit unquam. Cum ergo filius dei in eo utiq; quod deus est filius,
non uidetur, sed demonstrare se uoluit in corpore: & quia pater corpus non gerebat, i-
deò probare uoluit pater nobis in filio se esse præsentem, dicens: Filius meus es tu, in te
complacui. Si uis discere filium cum patre semper esse presentem, lege filij uocem dicen
Psalm. 138 tis: Si ascendero in cœlum, tu ibi es: si descendero ad infernum, ades. Si patris testimo-
nium quæris, audisti à Ioanne. Crede igitur ei, cui se baptizandum credidit Christus,
cui pater filium cœlesti uoce commisit, dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo com-
placui. Vbi sunt Arriani, quibus non placet filius, in quo complacuit pater? Hoc non e-
go dico, neq; hominum quisquam locutus est, neq; per hominem deus, neq; per ange-
los, neq; per archangelos, sed ab ipso patre uox de cœlo missa signauit. Deinde alibi i-
Matth. 17 dem pater repetit, dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo complacui: ipsum audite,
Ioan. 10 dicentem utiq;: Ego & pater unum sumus. Qui ergo filium non credit, non credit patri.
Testis est ille de filio. Si dubitatur de filio, paterno non creditur testimonio. Deinde cũ
dicit, In quo complacui: non aliena in filio, sed sua laudat, Quid est enim dicere, In quo
complacui, nisi quia omnia quæ habet filius, & pater habet: sicut & quæ patris sunt, filij
Ioan. 17 sunt? Filius dixit: Omnia quæ habet pater, mea sunt. Indifferentis enim diuinitatis po-
tentia non secernit inter patrem & filium, sed unam patri filioq; participat potestatem.
Credamus patri, cuius uoce elementa sonuerunt. Credamus patri, cuius uoci elementa
obsequium præstiterunt. Credidit mundus in elementis, credat in hominibus. Credidit
in exanimis, credat in uiuentibus. Credidit in mutis, credat in loquentibus.
Credidit in ijs quæ non habent sensum, credat in ijs qui
sensum ut deum cognoscerent con-
secuti sunt.

DIVI

DIVI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS COMMENTARIORVM IN EVANgelium secundum Lucam, Liber III.

De genealogia domini saluatoris.

IPse Iesus erat incipiens fere annorum triginta qui putabatur filius esse Ioseph.] De generationibus dicturi, quarum nonnullam uidemus in Euangelio secundum Matthæum, uel in hoc cuius interpretationem habemus in manibus, esse distantiam, quoniã non est credibile aduersantia sibi sanctos uiros potuisse dicere, de gestis præsertim domini saluatoris: quanto studio possumus, non dixisse eos discrepantia demonstremus. Et primum omnium neminẽ mouere debet quod ita scriptum est: Qui putabatur esse filius Ioseph. Bene enim putabatur, quia natura non erat. Sed ideo putabatur, quia eũ Maria quæ Ioseph uiro suo erat desponsata genuerat. Sic enim habes: Nonne hic est filius Ioseph fabri? Diximus suprà qua ratione per uirginem, diximus etiam qua ratione per desponsatam, & quare census tempore nasci uoluerit dominus saluator is. Non alienum etiam uidetur ut qua ratione fabrum patrem habuerit, declaremus. Hoc enim typo eum patrem sibi esse demonstrat, qui fabricator omnium condidit mundum, iuxta quod scriptum est: In principio fecit deus cœlum & terram. Nam etsi humana non sunt comparanda diuinis, typus tamen integer est, quod pater Christi igne operatur & spiritu, & tanquam bonus animæ faber uitia nostra circundolat, cito securim admouens arboribus infœcũdis, secare doctus exigua, culminibus seruare sublimia, rigida mentiũ spiritus igne mollitẽ, & in uarios usus omne humanum genus diuersa ministeriorum qualitate formare. Cum autem Ioseph magis quàm Mariæ generatio describatur, cum Maria de spiritu sancto generauerit Christum, & Ioseph à generatione domini uideatur alienus, dubitare possemus, nisi consuetudo nos instrueret scripturarum, quę semper uiri originẽ quærit. Sic enim habes: Phares fuit filius Iudæ princeps tribus, hic generauit Esrom, & Esrom generauit Aram, & Aram generauit Aminadab, & Aminadab generauit Naason, & Naason generauit Salmon, & Salmon generauit Booz, & Booz generauit Obeth, & Obeth generauit Iesse, & Iesse generauit Dauid. Viri enim persona quæritur, qui etiam in Senatu & reliquis curijs ciuitatum generis asserit dignitatem. Quàm deforme autem si relicta uiri origine, origo fœminæ quæreretur, ut uideretur patrẽ non habuisse ille totius mundi populis prædicandus? Sed etiam alibi diuerso ordine generationem docemus esse decursam, ne hic quoq; Euangelistæ discrepare uideantur, qui ueterem ordinẽ sunt secuti. Sic enim habes: Fuit homo ex Arath, & nomen eius Helcana, filius Hieremihel, filius Heli, filius Ozi. Vides & à patribus ad filios, & à filijs ad patres originis descriptionem ueteri more contextam. Vides ubiq; familiam per uirorum generationes esse decursam. Noli mirari si Matthæus ab Abraham usq; ad Ioseph, Lucas à Ioseph usq; ad Adam & ad deum generationum ordinem percurrit. Noli mirari quod Ioseph origo descripta est. Et enim secundum carnem natus, usum debuit sequi carnis, & qui in seculum uenit, seculi debuit more describi, maxime cum in Ioseph origine etiam origo sit Mariæ. Nam cum uir iustus fuerit Ioseph utique ex tribu sua & ex patria sua accepit uxorẽ, nec potuit iustus facere contra id quod lege præscriptũ est. Sic enim habes: Quia unusquisque in hæreditate tribus suæ patriæ adhærebunt filij Israel, nec de tribu ad tribum transibunt: & omnis filia quæ habet hæreditatem tribuum filiorum Israel, uni ex populo & ex tribu patris sui erit uxor. Itaque & census tempore ascendit Ioseph de domo & de patria Dauid, ut profiteretur cum Maria uxore sua.] Quæ ex eadem domo, & ex eadem patria professionem defert, utique eiusdem tribus & eiusdem patrię se esse designat. Cognata quoq; Mariæ inducitur Elizabeth. primò quod omnes Iudæi cognati, quemadmodum & Apostolus docuit dicens: Optabam enim anathema esse ipse pro fratribus meis, cognatis secundũ carnẽ, qui sunt Israelitę. Cognatæ ergo, quia ambæ Israelitæ erant: simul & cognatæ, quia ambę erãt ex tribu Iuda. Didicisti ex tribu Iuda Mariã, disce & Elizabeth. Nam exurgens Maria in diebus illis, abijt in montana cũ festinatione,

Genes. 1

Matth. 1

1. Reg. 1

Num. 36

Rom. 9

tione, in ciuitatem, inquit, Iudæ, & intrauit in domũ Zachariæ. Cum enim iuxta tribus
suas Moyses habitare unumquemq; præscripserit: utiq; cum in ciuitate Iudæ manserit,
erat & in tribu Iuda, maxime cum ex genere Elizabeth, fuerint sacerdotes, quorũ deus
portio est. Simul quàm pulchrum, ut cum illa prænuncium Christi, Christum illa gene-
rauerit, & altera de spiritu sancto conceperit, altera sancto repleta spiritu prophetaue-
rit, secundum carnem quoq; uideantur fuisse cognatæ, quæ secundum deũ spiritalis co-
Ephes. 5 gnationis consortio non carebant. Quòd si omnis fœminæ caput uir, secundum sanctũ
Apostolum: & sunt duo in carne una secundum legem diuinam: utiq; ij quibus una ca-
ro erat, & unus spiritus, quomodo poterat fieri ut uiderentur patriam & tribum habe-
re diuisam? Accedit illud quod etiã angelus Gabriel de domino prænunciauerat quòd
dabit illi deus sedem Dauid patris sui. Certum est igitur etiam Mariam de Dauid gene-
ratione manasse. Simul etiam dicimus nihil referre quo ordine generationis series ex-
primatur, cum iter hinc atq; inde sit peruium. Cur autem sanctus Matthæus ab Abrahã
generationem enumerare cœperit Christi, sanctus uero Lucas à Christo usq; ad deum
perduxerit, explanandum uidetur. Sed prius cur sanctus Matthæus cum ab Abrahæ: sed, Liber
Matth. 1 cœperit generationis ordinem, non ita posuerit, Liber generationis Abrahæ: sed, Liber
generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham. Et cur hos duos potissimum nomi-
nauerit, nequaquam prætereundum puto. Non enim ociose fidelissimi authores gene-
ris eliguntur, ut intelligamus quod in ipsa generatione carnis spiritalis magis succession
requiratur. Duo sunt enim isti uiri in quos manauerunt promissa diuina. Prior Abrahã,
qui ante Moysi legem, & ante populum Iudæorum propria derelinquẽs, & cognoscẽs
Genes. 15 deum, meruit fidei testimonium, quia credidit deo, & reputatum est ei ad iustitiam. qui
Genes. 12 etiam à deo accepit oraculum dicente sibi: Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de
domo patris tui, & uade in terram quam tibi monstrabo, & faciam te in gentem magnã
& benedicam te, & magnificabo nomen tuum, & eris benedictus, & benedicam bene-
dicentes te, & maledicam maledicentes te, & benedicentur in te omnes tribus terræ. Vi
des igitur congregationes gentium, & sacrosanctum ecclesiæ cœtum oraculo diuino
huic esse primo promissum. Et ideo is author generis debuit designari, qui instaurandæ
ecclesiæ sponsionem primus emeruit. Dauid quoq; merito & ipse author generis decla
ratur, quia cum iureiurando responsum quod ex ipso secundum carnem Christus futu-
Psalm. 131 rus esset, accepit. Sic enim scriptum est: Iurauit dominus Dauid ueritatem, & non pœni
Psalm. 88 tebit eum, de fructu uentris tui ponam super sedem meam. Et alibi: Semel iurauí in san-
cto meo, si Dauid mentiar, semen eius in æternum manebit, & sedes eius sicut sol in con
1. Paral. 17 spectu meo. Et in Paralipomenon: Et erit, cum completi fuerint dies tui, & dormieris cũ
patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, qui erit de uentre tuo, & parabo regnũ eius:
ipse mihi ædificabit domum, & erigam sedem eius in seculum. Ego ero ei in patrem, &
ipse erit mihi in filium, & misericordiam meam non dispergam ab eo, sicut dispersi ab
Esa. 11 ijs qui ante te fuerunt. Per Esaiam quoq; idem dominus deus generationem domini re
uelauit dicens: Exiet uirga de radice Iesse, & flos ex radice eius ascendet, & requiescet
super eum spiritus domini, spiritus sapientiæ & intellectus. Et infra: Et erit radix Iesse, &
Esa. 9 qui exurget imperare gentibus: in ipso gentes sperabunt. Et alibi: Puer natus est nobis,
filius datus est nobis, cuius principium super humeros eius, & uocabitur nomen eius,
magni consilij angelus. Adducam enim pacem super principes & salutẽ. & magna po-
testas eius, & pacis eius non erit finis, in sede Dauid, & in regno eius. In quo iuxta Aqui
læ quoq; interpretationem, non quasi de homine, sed de eo, qui ultra hominem esset, ui
dimus extitisse promissum. Idem enim interpretatus est: Puer natus est nobis, filius da-
tus est nobis, & facta est mensura in humero eius, & uocabitur nomen eius admirabilis
consiliarius, deus fortis, potens, pater futuri seculi, princeps pacis. Eius impleta est disci-
plina, & pacis eius non est finis, supra sedem Dauid, & supra regnum eius. Omnia con-
uenire de Christo, euidentibus signatur oraculis, nec posse diuinæ fructum potentiæ ad
Salomonis gratiam deriuari, qui Dauid filius fuit, cuius finis haud dubie cognoscitur.
Finis enim fuit regni Salomonis, & pacis, ut Regnorum lectionibus demonstratur. Ve-
rus est Christus, cuius regnum non habet finem. Deinde non multis Salomõ gentibus
imperauit, Christus uerò ecclesiam de nationibus congregauit uniuersis. Postremo ui-

uente

uente Dauid & natus est Salomon, & regnum est consecutus. Hic autem qui promitti-
tur, post mortem Dauid surrecturus esse monstratur, sicut habes: Quia cum cõpleti fue- 2. Reg. 7
rint dies tui, & dormieris cum patrib. tuis, suscitabo de semine tuo qui erit ex uentre tuo,
& parabo regnum eius: ipse mihi ædificabit domum, & erigam sedem eius in seculum.
Nunquid in seculum regnauit Salomõ, qui annis tantummodo quadraginta regnauit?
Ego ero, inquit ei in patrem, & ille mihi in filium, Quis est iste proprius dei filius, nisi cui
dictum est: Filius meus es tu, ego hodie genui te? Et misericordiam meam non dispergã Psal. 2
ab eo, & fidelem eum seruabo in domo mea, & regnum eius in seculũ. At uerò Salomo-
nem errasse ideo fortasse tam grauiter, ne errarent homines, & ad ipsum crederetur ma-
nasse promissum, diuinarum serie cognouimus lectionum. Aedificauit enim templum
Astarte idolo propter amorem mulierum, & indignatus est dominus in Salomonem. Si
igiẽ uiuente Dauid regnare cœpit (sic enim habes, quod cũ esset nũciatum Dauid regna
re Salomonem, adorauit rex Dauid in cubili suo, & dixit: Benedictus dominus deus Is- 3. Reg. 1
rael, qui dedit mihi hodie de semine meo sedentem in throno meo, & oculi mei uident)
si errauit, si offendit, uides quoniã promissi series Christũ spopondit. Et ideo istos duos
generis authores Euãgelista delegit. Vnũ qui promissum accepit de congregatione po
pulorum: alterũ qui de generatione Christi oraculum consecutus est: Et ideo licet ordi-
ne sit successionis posterior, prior tamen quàm Abraham in domini generatione descri
bitur: quia plus est promissum accepisse de Christo, quàm de ecclesia, quoniam eccles ia
ipsa per Christum. Ergo unus princeps generis secundum carnem, alter princeps gene-
ris secundũ spiritũ: alter secundũ seminis gratiam, alter secundũ populorũ fidem. Potior
enim qui saluat, eo qui saluatur. Et ideo Dauid filius dicit. Liber generationis Iesu Chri-
sti, filij Dauid. Eius enim primo loco debuit filius dici, cui clare filius est promissus: licet
Apostolus etiam Abrahæ Christum dicat esse promissum. Abrahæ enim dictæ sunt pro Gal. 3
missiones & semini eius. Non dicit, Et seminibus tanquam in multis, sed sicut in uno: &
semini tuo, quod est Christus: ut alteri proprietas generationis, principatus alteri defera
tur. Illi delatum est ut Iesus eius filius diceretur: huic quasi principi familiæ gentium prę-
rogatiua seruatur, ut ab Abraham generatiõis dominicæ manaret exordium. Qui enim
fidei author est, ipsum asserere scriptura quoq; debuit diuinæ generationis authorẽ. Vn
de & Lucas ad deum putauit originem eius esse referendam, quòd uerus Christi gene-
rator deus sit, uel secundum ueram generationem pater, uel secundum lauacri regenera
tionem mystici author muneris. Et ideo non à primo generationem eius cœpit describe
re, sed posteaquam baptismum eius explicuit, authorem omnium deum per baptismum
cupiens demõstrare. Christum quoq; à deo ordine manasse successionis asseruit, uniuer
sa contexens ut & secundum naturam, & secundum gratiam, & secũdum carnem dei fi-
lium demonstraret. Quod autem euidentius diuinę generationis indicium, quàm quod
de generatione dicturus, ipsum patrem præmisit loquentẽ: Hic est filius meus dilectus,
in quo cõplacui? Hic quoq; aliqui solẽt ferere quæstiones, quòd Matthæus ab Abrahã
usq; ad Christum quadraginta duas generationes enumerauerit, Lucas uerò quinqua-
ginta: & quòd per alias personas Matthęus, per alias Lucas generationẽ manasse descri
pserit in quo iam illud potest probari quod diximus, quia cum alios Matthæus maiores
dominici generis, alios uerò Lucas in ordinẽ generationis texuerit: ab Abraham tamẽ
& Dauid reliquos authores generis uterq; signauit. Quod uerò per Salomonẽ Matthæ
us generationem deriuandã putauit, Lucas uerò per Nathan, alteram regalem, alteram
sacerdotalem Christi familiã uidetur ostendere. Quod non ita accipere debemus, quod
alterum altero uerius, sed alter alteri pari fide & ueritate concordet. Fuit enim uere & se
cundum carnem regalis & sacerdotalis familiæ. Rex ex regibus, sacerdos ex sacerdoti-
bus: licet oraculum nõ de carnalibus, sed de cœlestibus exprimatur: quoniam & rex in
dei uirtute lætatur, cui iudicium à patre rege defertur, & sacerdos est in æternum, secun-
dũ quod scriptum est: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Be Psal. 109
ne igitur uterq; tenuit fidem, ut Matthæus per reges ductam originem comprobaret, et
Lucas per sacerdotes à deo transmissam in Christum seriem generis deducendo, sanctio
rem ipsam originem declararet. Simul in hoc quoq; uituli figura signatur, quòd ubique
sacerdotale mysterium putat esse seruandum. Nec mireris si ab Abraham plures secun-

dum Lucam ſucceſſiones uſq; ad Chriſtum ſunt, pauciores ſecundũ Matthæum, cũ per alias perſonas generationẽ fatearis eſſe decurſam. Poteſt enim fieri ut alij longæua trãſegerint uitam, alterius uerò generationis uiri immatura ætate deceſſerint: cũ uideamus complures ſenes cum ſuis nepotibus uiuere, alios uerò ſtatim filijs obire ſuſceptis. Illud quoq; aduertimus quòd ſanctus Matthæus, Iacob, qui fuit pater Ioſeph, filium Mathan eſſe memorauerit: Lucas uerò Ioſeph, cui deſponſata erat Maria, filium Heli, Heli autẽ filium Melchi eſſe deſcripſerit. Quomodo unius duo patres, id eſt Heli & Iacob? Quomodo etiã duo paterni aui, Mathan & Melchi? Sed ſi requiris, inuenies quod iuxta præſcripta legis ueteris duo fratres diuerſos filios uterinos ex una uxore generauerint. Traditur enim Mathan, qui à Salomone genus duxit, Iacob generaſſe filium, & uxore ſuperſtite deceſſiſſe, quam poſtea Melchi accepit uxorem, ex qua generatus eſt Heli. Rurſus Heli fratre ſine liberis decedente, copulatus eſt fratris uxori, & generauit filium Ioſeph, qui iuxta legem Iacob filius dicitur: quoniam ſemen fratris defuncti frater iuxta legis ueteris ſeriem ſuſcitabat. Ita duorum filius dictus eſt, non ab utroq; generatus, ſed quia alterius ſecundum generationem, alterius ſecundum legem factus eſt filius. In quo præſcripto legis futuram perpetuitatem defunctorum ſeminis nobis eſſe promiſſam nõ intellexit populus Iudæorum, ſed ſecundum literam accipiens, gratiam corrupit oraculi. Alius enim erat frater, qui defunctorum fratrum ſemen ſuſcitaret, non frater ſecũdum carnis germanitatem, ſed ſecundum gratiæ puritatem. Et ideo fortaſſe frater fratrem nõ redemit, redimet homo: quia non germanus frater ille, ſed dominus & mediator dei & hominum, homo Chriſtus Ieſus reſurrectionis gratiam propagauit. Licet ſit uerſiculi iſtius & alia interpretatio, quam ſuo dicemus loco. Non abſurdum autem uidetur, quod geminato myſtico numero quaternas denas generationes diuidendas ſanctus Matthæus putauit, ab Abraham uſq; ad Dauid, à Dauid uſq; ad tranſmigrationem Babylonis, à tranſmigratione Babylonis uſq; ad Chriſtum: in quo uices mutationum pariter deſigna uit. Ab Abraham enim uſq; ad Dauid tempora ſine regibus fuit populus Iudæorum. Regnum enim iuſtum à Dauid cœpit, deinde per reges actum genus omne eſt Iudæorum, & intemerata uſq; ad tranſmigrationem eorum regna manſerunt. Poſt tranſmigrationẽ uerò in occaſum degenerantis populi nobilitas circunciſa uergebat. De quinquaginta uerò generationibus quas ab Abraham Lucas contexendas putauit, numeri myſtici ſeruata gratia ſatis claret. Nã & decimus & ſeptimus numerus myſticus eſt, & tertio uterq; repetitus myſterium ſignat. Et Pentecoſte, cuius Lucas, & Teſſeracoſte, cuius Matthæus ſecutus eſt gratiam, ſatis ſuperq; numerum myſticum prodiderunt. Plericq; etiam miranturcur Thamar mulieris famoſæ, ut illis uidetur, Matthæus commemorationem in dominica generatione contexendam putauerit, cur etiam Ruth, cur eius quoq; mulieris, quæ Vriæ uxor fuit, & occiſo marito in Dauid nuptias commigrauit: cum præſertim Saræ & Rebeccę & Rachel ſanctarum fœminarum nuſquam fecerit mentionem. Sic enim habes: Abraham genuit Iſaac, Iſaac genuit Iacob, Iacob genuit Iudam & fratres eius: Iudas autem genuit Phares & Zaram ex Thamar. Non ocioſe utiq; huius mulieris Euangeliſta nomen inſeruit, de qua diuiſe interim tractandum uidetur. Primùm enim, ſi intendas animum, non hæc mulier tam famoſa, quàm iuſta. Non enim temporalis uſum libidinis requiſiuit, ſed ſucceſſionis gratiam cõcupiuit. Erat enim deforme liberos non habere: quod etiam legum ciuilium fuit authoritate multatum. Promiſerat eam filio ſuo Iudas, ſed diu pactarum fœdera diſtulerat nuptiarum, per moram promiſſi defunctus eſt ſponſus. Nondum uirginitatis, nondum uiduitatis ante Chriſti aduentum uerenabat gratia. Dolens ſe ſine filijs remanſiſſe, dolum ſtudio generationis commenta eſt, & Iudam conſilio præuertit, ut ſe eidem offerret ornatam, poſteaquam defunctam eius cognouit uxorem. Vides ubiq; mulieris uitam probari, quod nõ alienum præripuit thorum, non meretricio ſtudio quaſi meretrix adornata eſt. Non enim uagam captauit libidinem, ſed diu ſoceri fraudata promiſſis, ex ea familia quam delegerat, cõuerſo dolo fructum uoluit ſucceſſionis adipiſci. Quis itaq; caſtior illa, quæ tandiu expectauit promiſſum, an ille qui amorem ferre non potuit oblatum? Illa quę ſponſi familiam non refugit, an iſte qui meretricem putauit? Illa quæ oram ſui corporis uolentibus non permiſit adcopulam, an iſte qui quod ſtudio cœpit erroris, ad ſucceſſionis gratiam caſtitate mulie-

Pſal. 48
1. Tim. 2

De conceptu Thamar, & geminis eius.

ris

rtę consummauit: Illa quæ filios non habebat, & tempus conceptionis mora coniugij ti
mebat excludi, illa quæ grauitatem maturioris elegit: an iste qui ætatem adolescentio-
ris adamauit: Denicp ipse confessus est, dicens: Iustificata est Thamar magis quàm ego, Gen. 38
propter quod non dedi eam Selon filio meo. Itaq; illa experiri exactorem ipsum suę uo
luit castitatis. Denicp nunc postea uirum experta est, amictũ uiduitatis sumpsit à coitu.
Ille unius horæ impatiens, qui annosam puellam exegerat castitatis, luctum expulit, ue
stem mutauit, comam totondit, rogum deseruit, thorum amator ascendit. Sed non ita i-
stam defendimus, ut illum accusemus, imò utrumq; excusemus. Non autem nos, sed my
sterium quod copulæ illius fructus expressit. Generauit enim mulier Phares & Zaram
filios, generauit geminos. Vnde non ociose Matthæus utrũq; signauit, cum Phares tan
tummodo cõmemorationẽ causa deposceret. Phares enim genuit Esron, Esron genuit
Aram, deinde per ordinem singuli. Cur autem cum Isaac duos generauerit, Iacob plu-
res, singulorũ tantummodo quos successionis dominicæ causa poscebat, fecit scripturę
seriem mentionem, horum aũt utrumq; memorauit: nisi quia hic in utroq; mysteriũ est?
Tractauimus moralem locum, quia non opera meretricis exercuit, sed munera fœcun-
ditatis elegit. Tractemus historicũ, & mysticum uentilemus. Neq; enim sine mysterio
potest esse quòd annulũ & monile accepit, & uirgam. Non uilis persona, quæ meret ac-
cipere ornamentũ, signaculũ, potestatẽ: factorũ signaculũ, pectoris ornamentũ, regiæ
libertatis insigne. Ergo ut ordiamur historiam, cũ generaret Thamar, legisti, quia unus
de utero eius præmisit manum: quam corripiens obstetrix, coccum in eam ligauit, di-
cens: Hic exiet prior. Vt autem reuocauit manum puer in matris uterum, statim exiuit
frater eius. Dixit autem obstetrix: Quid incisa est per te sepes? Et uocauit nomen eius
Phares. Et post ipsum exiuit frater eius, in cuius manu erat coccum, & uocauit nomen
eius Zaram. Vides quanta ænigmata mysterium prodant? Manus præmissa, coccum li
gatum, reducta manus, uox obstetricis gemina quòd prior alter exiret, sepem alter inci
deret. Cur autem alter manũ præmisit ex utero, alter genitali præcessit exortu, nisi quia
per geminorum mysterium gemina describitur uita populorum: una secundum legem,
altera secundum fidem: una secundũ literam, altera secundũ gratiam? Prior gratia quàm
lex, prior fides quàm litera. Et ideo gratię typus manum ante pręmisit, quia gratię actus
ante pręcessit, qui fuit in Iob, Melchisedech, Abraham, Isaac & Iacob, qui per fidem sine
legeuiuebant. Credidit enim Abrahã deo, & reputatũ est ei ad iustitiam. Melchisedech
quoq; sancti gratiam præcedens sacrificij figura monstrauit. Præuenientes enim legem
patriarchæ sancti, præscriptorum uinculis absoluti, libera & consimili nobis Euangelij
gratia refulserunt. Iunior horũ frater, secũdus ordo pietatis. Primus ergo in patriarchis,
secundus in regib. & sacerdotibus est. Vtraq; enim uita secundũ deũ, quia illi quoq; qui
secundũ legẽ Moysi religiosam & piam militiam militabant, nõ sunt gratiæ & honoris
exortes, sed prior pietatis fructus in autoribus quàm hęredibus. Prior enim Zara, qui in
terpretatione significat Oriẽs. Lux enim pietatis, ueri splendor Orientis est, illius utiq;
qui dixit: Oriens nomen est mihi: cuius in patriarchis primitus radius lucis illuxit. Hi e-
nim primi uitæ suę actum in hoc seculo pręmiserunt, in quorũ manu nostri quoq; actus
tanquã plenioris corporis, qui adhuc naturæ quodã generantis utero tenebamur, figu-
ra præcessit. Sed media tanquã sepes obiecta legis est obseruatio, & quodammodo uita
maiorũ uideť incisa, de qua in typo illa obstetrix, fortasse iustitia, quæ nos emissos aluo
naturæ matris excepit, dixisse proditur: Hic exiet prior. Et reuera mirabilis ille erat or-
do pietatis, nõ à Moyse, nec ab aliquo homine, nec per hominẽ, sed munere quodam sa
pientiæ sponte se infundentis impressus. Prima igitur disciplina pietatis secundũ Euan-
gelium, quia per crucem & sanguinẽ credimus Christo: cuius Abraham diem uidit, & Ioan. 8
gauisus est: cuius Noe gratiam in typo Ecclesiæ figuratam, spiritali cognitione præsen-
sit: cuius Isaac uicem in sacrificio non recusauit: quem Iacob cum uinceret, adorauit: cu-
ius Esaias ruborem uidit uestimentorũ. nam secundũ Euangeliũ uita etiam prophetarũ
est: in cuius sanguine inter excidia mundi publicę futurũ salutis insigne Rhaab illa typo
meretrix, mysterio Ecclesia, figurauit: quæ multorũ conuenarũ copulam non recusat:
& quò coniunctior pluribus, eò castior, immaculata uirgo sine ruga, pudore integra, a-
more repleta, casta meretrix, uidua sterilis, uirgo fœcunda. Meretrix, quia à plurib. ama

1. Cor. 6 toribus frequentatur, cum dilectionis illecebra, & sine colluuione delicti. Qui enim adhæret meretrici, unũ corpus est. Vidua sterilis, quæ uiro parere non norit absente. Venit uir, & hunc populum plebemq; generauit. Virgo fœcunda, quæ hanc genuit multitudinem cum fructu amoris, sine usu libidinis. Sed ut ad historiam reuertamur, quid sibi uolunt obstetricis eloquia dicẽtis: Hic exiet prior, nisi quia eius typum gerebat, qui ortu corporis posterior, uirtute & ueritate primus existens, principatũ sibi omniũ uindicauit? Inde & Ioannes: Post me ueniet uir, qui ante me factus est. Quid sibi uult quòd cum in manu eius ligauit, nisi quia typus eius erat qui crucis indicio suæ, & sanguinis fusione actum illustrauit humanum? Itaq; posteaq; manum reduxit, quasi incisione facta sepis, exiuit frater eius, quem quasi medium parietem sepis uel maceriæ Apostolus nominauit, atq; ipse de incisione nomen accepit. Phares enim diuisio est. Vnde & Pharisæi nuncupati, eò q; à multorum se cõiunctionibus separarent. Beatius aũt & multo melius fuisset non incidisse sepem, sed unam eandem & indiuiduam permanere. Quod fieri potuit si ei uitæ quæ prior manũ misit, hoc est actum ostendit suum, cõsequens fuisset eius uitæ militia quæ secuta est. Multo enim melius, si circumcisus populus uitam maiorũ uoluisset imitari. Sic enim fuisset una spes, una macería, una ædificatio priorũ ac sequentiũ. Sed quia primũ illum uitæ actum, posterioris infirmitas non potuit implere, incisione sine dubio facta sepis eius siue maceriæ quæ secundũ deum ædificata erat, tanquam medius paries interiectus est, ut illa sepes, hoc est, perpetua atq; continua bonorũ morum ædificatio rumperet. Sepes enim est qua ager circundatur fructuosus, furis remouetur incursus, quæ culta concludit, deserta secernit. Macería quoq; domũ claudit. hæc si maEsa. 5 neat, domus tuta est. Deniq; auferam, inquit, maceriam eius, & erit in direptionẽ. Optemus ut hæc integra sit macería domus nostræ, domus spiritalis quæ in nobis est. Non enim ab homine exædificari potest, sed à deo uiuo, qui ait: Et maceriam circundedi. Perdiderunt igitur salutem, qui maceriam perdiderunt. Maneat ergo macería, maneat hæc
Eccl. 23 sepes. Vis scire q̃ sit utilis sepes? Sepi aures tuas spinis et tribulis, & noli audire linguam nequam. Sepes enim ista te defendit à culpa. Ergo dominus Iesus, qui postea secundum carnem uenit in lucem, ueteris illius munitionẽ sepis instaurans, in maiorũ nos actum,
Esa. 58 & antiquam simplicitatem fidei reformauit. Vnde de eo & propheta dixit: Vocaberis ædificator sepis. Tulit enim illum obicem qui unitatem mentis & corporis, seriemq; uitæ simplicis diuidebat, atq; ipse factus est pax nostra, qui fecit utraq; unum, & mediũ pa
Ephes. 2 rietẽ sepis soluit. Quẽ parietẽ exponit Apostolus inimicitias esse in carne. Has ergo inimicitias tulit dominus, & pacem refudit, legemq; mandatorũ in decretis euacuauit, ut duos conderet in unum nouum hominem: in quo non solum exteriorem & interiorem sed etiam Iudæum significat & Græcum, ut esset omnia & in omnibus Christus. Dominus enim sabbati superstitionem tulit sabbati corporalis, & quasi mediũ soluit legis parietem, qui nos ab ea pietate quæ secundum deum est, decretorũ difficultate prohibebat, eò quòd iuxta Moysi legem non erat facile atq; possibile gentibus militare deo, cũ inanis superstitio Iudæorũ purum affectum gentium à subeunda obseruatione reuocaret. Quid ergo? Lex inutilis? Absit, sed inutilis incredulis, infirmis necessaria, quæ lubricos & errantes præcepti salutaris austeritate cohiberet, & obseruationũ attentione concluderet. Bona aũt lex est, quia spiritalis. Ei autem non bona, qui non putat spiritalem, qui mente exiguus humilisq; factus, eam quæ super legem est, maiestatem scilicet Christi uidere non potuit. Quem utiq; tanq̃ supra illum parietem respiciens ille mente sublimis Esaias gloriam dei uidit, quę uidetur in montibus, non in collibus. Docuit itaq; nos Ecclesia in Canticis canticorũ, quòd iste paries domino nostro Iesu Christo obstare nõ potuit, uel ei qui secutus est Christum, dicens: Vox fratris mei: ecce hic uenit saliens super montes, & transiliens super colles. similis frater meus capreę, uel hinnulo ceruorum in montibus Bethel. Ecce hic retro post parietem nostrũ, prospiciens per fenestras, prospiciens per retia. Respondit frater meus, & dixit mihi: Surge ueni proxima mea, specio sa mea, columba mea: quoniã ecce hyems transiuit, pluuia abijt, discessit sibi, flores uisi sunt in terra, tẽpus secandi aduenit, uox turturis audita est. Flores Apostoli, tẽpus messis, fructus est Christus, uox turturis uox Ecclesiæ. Iure igitur dei filius posteaquam terrenos homines, nec gradiẽtes ad superna, & corporalibus inspexit angustijs coartatos.

(Non

(Nõ enim erat qui faceret bonũ, nõ erat usq; ad unũ.) descendere in terras ipse dignatus est, ut parietẽ illũ legis, hoc est, molem quandã & superstitionẽ intellectus corporalis auferret, quæ quasi premeret & obũbraret corda populorũ. Melior igit̃ macería quàm paries. Denicq; nõ bonus paries dealbatus. Quod nõ ocioſe dictũ est principi ſacerdotũ, eo quod medij parietis impedimẽta ſeruabat, quem dñs Ieſus abſtulit quaſi durã malitiam, quo clariorẽ obſeruantiã religionis infunderet, ut iam non unũ ludęorũ genus quaſi corporali quodã præſcripto legis incluſum, ſed oẽs gentes ad dei cultũ per Euangeliũ uocarent̃. Duo igitur gemini, duæ geminæ uitæ, duæ geminæ ſunt militiæ, ita ut prior melior ſit ſequente. Et ideo quod eſt melius, reformatũ eſt. Quis aũt neget Euangeliũ præſtare legi? Bona tamẽ lex, ſi ſupra literam mentem erigas. Litera enim occidit. Quid aũt habet hæc hiſtoria gratiæ, niſi lucem tanti myſterij uideremus? Docuit enim nos Apoſtolus ſanctus in ſimplicitate hiſtoriæ ſecretum quærere ueritatis, & in quaſdam non intelligibiles ſecundũ literam diſputationes ſenſum referre, ſcribẽs: Dicite mihi ſub lege uolentes eſſe, legẽ non audiſtis? Scriptũ enim eſt quia Abraham duos filios habuit, unũ ex ancilla, & unum de libera: ſed qui ex ancilla ſecundum carnem natus eſt: qui autem de libera, ſecundũ promiſſionem. Quę ſunt, inquit, per allegoriam dicta. Hęc enim ſunt duo teſtamenta. Et infrà: Quæ aũt ſurſum eſt Hieruſalẽ, libera eſt. Ad illam igitur, quam medius paries incidere & diuidere non potuit, mentis ſublimitate tendamus. Solutus eſt enim ſecundum intellectum corporalem ueteris ille paries teſtamenti: expulſa eſt ancilla, tenet̃ libera. Ex libera ſumus liberi. Libera eſt enim eccleſia, expulſa eſt ſynagoga. Seruiebat enim populus ludæorũ, remotũ eſt ſeruitutis iugum, quod noſtræ animæ quædã colla reprimebat, ne ultra parietẽ uitę prioris poſſimus aſpicere. Habemus iugũ bonum acleue, quod habenis pacis, & gratiæ uinculis magis erigat quàm deprimat copulatos. Hic eſt dñs, cuius Zara typus antè præceſſit, eò quod ex tribu & ex ſemine illius Zaræ dominus Ieſus ſecundum carnem nõ ſolum à fœmina, ſed etiam ſub lege generatus eſt, ut eos qui ſub lege erãt, redimeret precio ſui ſanguinis. Cuius figura ideo in manu illius Zaræ præceſſit, ut promitteret nobis quia uẽturus erat qui ueteris uitæ reuocaret uſum, & libertatẽ quam tribuerat primo illi Adæ, in Adam nouiſſimo reformaret, ut iam genus hominũ ſine lege eſſet ſeruitutis. Si igitur Thamar cognouimus propter myſterium inter dominicas generationes eſſe deſcriptã, Ruth quoq; ſine dubio pari ratione minime prætermiſſam æſtimare debemus, de qua ſenſiſſe uidetur Apoſtolus ſanctus cum alienigenarum uocationem gentium ſpiritu præuideret per Euangelium eſſe celebrandã, dicens quòd lex non ſit iuſtis poſita, ſed iniuſtis. Quomodo enim Ruth, cũ eſſet alienigena, ludæo nupſit? Et qua ratione in Chriſti generatione eius putauit Euãgeliſta copulæ commemorationẽ eſſe faciendã, quæ legis ſerie uetabatur? Non ergo ex legitima ſaluatorẽ generatione manaſſe uidetur eſſe deforme, niſi ad Apoſtolicam ſententiam reuertaris, quia lex non eſt iuſtis poſita, ſed iniuſtis. Hæc enim cũ eſſet alienigena & Moabitis, præſertim cum lex Moyſi prohiberet has nuptias, Moabitasq; excluderet ab eccleſia, (Sic enim ſcriptum eſt: Moabitæ non intrabunt in Eccleſiam domini uſq; ad tertiam & quartam generationem, & uſq; in ſeculum) quomodo intrauit in Eccleſiam, niſi quia ſancta & immaculata moribus ſupra legem facta eſt? Si enim lex impijs & peccatoribus poſita eſt, uticq; Ruth quæ definitionem legis exceſſit, & intrauit in Eccleſiã, & facta eſt Iſraelitis, & meruit inter maiores dominici generis computari, propter cognationẽ mẽtis electa, nõ corporis: magnũ nobis exemplum eſt, quia in illa noſtrum omniũ, qui collecti ex gentibus ſumus, ingrediendi in Eccleſiam domini figura præceſſit. Hanc igitur æmulemur, ut quia hæc moribus hanc prærogatiuã meruit aſciſcẽdæ ſocietatis ſuæ, ſicut hiſtoria docet: nos quoq; propter morum electionẽ in Eccleſiam dñi meritis ſuffragãtibus adlegamur. Etenim cum Iſraelitas in diebus Iudicũ ſuperioribus fames temporibus urgeret, à Bethleem ciuitate Iudæ, in qua natus eſt Chriſtus, abijt uir colere in agro Moab, cũ uxore & duobus filijs, Elimelech uiro nomen, mulieri Noemi. Filij eius acceperũt ſibi uxores Moabitidas, nomẽ uni Orpha, & nomẽ ſecundæ Ruth: & habitauerunt illic quaſi decẽ annis, & mortui ſunt. Sed derelicta mulier à duobus filijs, & uiro proprio deſtituta, cognito quod deus uiſitaret Iſrael, regredi domũ parãs, cœpit ſuadere ut domum propriã repeterẽt uxores filiorũ ſuorum. Vna cõceſſit, Ruth uerò cum ſocru manſit. Cui

Pſal. 13

2. Cor. 3

1. Tim. 1

Deut. 23

cum diceret ſocrus:Ecce iam conſponſa tua ad populum ſuum regreſſa eſt,& ad deos ſu
os,& tu reuertere pariter cum conſponſa tua:reſpondit Ruth: Non contingat mihi di-
mittere te,& redire ad deos meos:quia quocumq; tu ieris, ibo tecum:& ubi habitaueris,
habitabo.Populus tuus,populus meus,& deus tuus deus meus.Et ubi mortuafueris,mo
riar:& ubi ſepulta fueris,ſepeliar. Atq; ita duæ peruenerunt Bethleem. Hos igitur mo-
res,atq; hanc ſanctitatem erga ſocrum,pietatem erga defunctum, religionem erga deũ,
cum cognouiſſet Booz proauus Dauid,iuxta legẽ Moyſi,ut ſemen defuncti proximi ſu
ſcitaret,eam ſibi elegit uxorẽ. Refert autem aduertere quod & in agro pleno meſſis re-
perta,manipulos(ſicut ſcriptũ eſt)colligens,& ſocrui fructus reſeruans, nõ poſt iuuenẽ
abijt,ſed uirũ perfectũ ſecuta eſt,unde & meruit audire:quia mulier uirtutis es tu,et quia
bene feciſti miſericordiã tuam nouiſſimã,plus quàm primã.Nouiſſima enim miſericor-
dia eccleſiæ congregatæ præſtat priori.In quo nõ mediocre myſteriũ eſt.Quod breuius
hic cõprehendi,quia plenius in libris digeſſimus quos de Fide ſcripſi. Appropinquauit
enim qui lõge erat,quia elõgauit qui proximus erat,& calciamentũ proximi muliere ac
quiſiuit accepta.Mos enim erat,ut qui proximus erat,ſi nollet accipere in coniugiũ pro
pinquã ſuam,calciamentũ ſuũ ſolueret,& alij cederet.In quo non mediocre myſterium,
eò quod is qui alienigenam in typo ſumpſit,euangelizandi accepit facultatem. Deniq;
in typo has fuiſſe nuptias teſtatur benedictio ſeniorum dicentium: Det deus mulierem
quæ intrat domũ tuam ſicut Rachel,& ſicut Liam,quæ ædificauerunt domum Iſrael, &
facere uirtutem in Effrata,& ſit nomen tuũ in Bethleem, & fiat domus tua ſicut domus
Phares,quẽ peperit Thamar Iudæ.De ſemine tuo det tibi dominus ex hac puella. Et ac-
cepit Booz Ruth,& facta eſt ei in matrimoniũ,et peperit Obeth patrẽ Ieſſe,auũ Dauid.
Recte igitur ſanctus Matthæus per Euangelium gentes ad Eccleſiam uocaturus,autho
rẽ ipſum dñm gentilitiæ cõgregationis alienigenarum generationem ſecundũ carnem
aſſumpſiſſe memorauit:ut iam tunc eſſet indiciũ quod illa generatio ederet gentiũ uoca
torem,quem ſequeremur omnes ex alienigenis congregati,relinquentes paternam do
mum,& dicẽtes ei qui nos ad dei cultũ uocaret,uerbi gratia Paulo,aut cuicunq; epiſco-
porũ:Populus tuus,populus meus:& deus tuus,deus meus.Ergo Ruth ſicut Lia & Ra-
chel oblita populum & domum patris ſui,ſoluens uinculum legis, ingreſſa eſt in eccle-
Exod.3 ſiam.Soluit aũt calciamentum,qui nõ accepit eccleſiam.Et Moyſi dicitur:Solue calcia-
mentum pedum tuorum,ne ipſe ſponſus Eccleſiæ crederetur. Solus ille non ſoluit, qui
Mar.1 uerus eſt ſponſus.Et ideo dicit Ioannes:Cuius non ſum dignus ſoluere corrigiam calcia
mẽti eius.Ergo & hic typus eſt eò quod ædificaret domũ Iſrael.Quòd uerò cõmemo-
ratio eius dominicæ proſapię fuerit inferẽda,declarat myſterij altioris expreſſio,qua p-
phetatũ eſt ex genere eius in Effrata Chriſtum eſſe generandũ,cum dicitur:Det tibi do-
minus facere uirtutẽ in Effrata,& ſit nomẽ in Bethleẽ. Quæ eſt enim uirtus,niſi quæ per
Chriſtum gentium populos congregauit? Quod aũt nomen, niſi illud quod Bethleem
Mich.5 patria domini ſecundum carnem naſcentis eſt facta? Vnde per prophetam dictũ eſt: Et
tu Bethleẽ Iudæ nõ es minima inter principes Iuda.Ex te enim exiet princeps qui regat
populum meum Iſrael. Videmus igitur mulierum commemoratiõi hiſtoriam, moribus
myſterium conuenire. Neq; tamen abnuo, cum Thamar & Ruth defendo, peccatores
quoq; inter maiores dominici generis cõputatos: quorum cõmemorationem ſanctus
Lucas declinare deſiderãs,alium quendã ſucceſſionum ordinem tenuit. Neq; enim A-
chab,neq; Iechoniã,neq; poſtremo Vriæ uxorẽ nominãdos putauit, ut immaculatã ſa-
cerdotalis generis ſeriem declararet.Sed ut illi talis conſilij ſui ratio ſubſiſtit,ita etiã ſan-
cti Matthæi conſilium à ratione iuſtitiæ non abhorret. Nam cum euangelizaret domi-
num ſecundum carnem de Zara eſſe generatũ,qui omnium peccata ſuſciperet:ſubiectũ
iniurijs,ſubditũ paſſioni:ne huius quidem putauit exortem aſſerendum eſſe pietatis, ut
maculatæ quoq; originis nõ recuſaret iniuriam:ſimul ne puderet eccleſiam de peccato-
ribus congregari,cum dominus de peccatoribus naſceretẽ. Poſtremo ut beneficium re-
demptionis etiam à ſuis maioribus inchoaret,ne quis putaret originis maculam impedi
mento poſſe eſſe uirtuti,nec ſe inſolẽs de ſui generis nobilitate iactaret,né ue parentum
crimina uerecũdior erubeſceret,cui obũbrãdæ originis facultas daretẽ, flore uirtutis.An
uerò ſanctus Dauid,licet multa eius in myſterium figurentur, non eſt præcelſior, quòd
hominem

hominem se esse cognouit, & cõmissum super abrepta Vriæ uxore peccatũ, pœnitẽtiæ putauit lachrymis abluendum, ostendens nobis neminem uirtuti propriæ debere confidere: Habemus enim aduersariũ magnum, qui uinci à nobis sine dei fauore nõ possit. Et plerũq; illustribus & beatis uiris grauia peccata fuisse reperies, ut quasi homines tentationi patuisse cognoscas, ne uirtutibus egregijs plus quàm homines crederent. Si em Dauid, qui præsumptione uirtutis elatus dixerat: Si reddidi tribuentibus mala mihi. Et alibi: Ego aũt dixi in mea abundantia, non mouebor in æternum: statim insolẽtiæ huius pœnam se subisse memorauit, dicens: Auertisti faciem tuam à me, & factus sum conturbatus: si ipse dominici generis autor insolentiæ excepit offensam, quanto magis nos cæteri peccatores, quibus nulla suffragatur prærogatiua meritorũ, insolentiæ scopulum timere debemus, in quo naufragiũ fit bonorũ: præsertim cum tantus uir nobis & magisterij autor sit & exempli, qui quasi palinodiam quandam ad repropitiandũ dominũ in posteriorib. canendam putauit, dicens: Domine nõ est exaltatũ cor meũ, neq; elati sunt oculi mei. &, Dominus à dexteris meis ne cõmouear. Sciuit enim quando se sibi credidit, esse lapsum. Deniq; nihil aliud esse in homine designauit, nisi quia deum nouit. Sic enim habes: Quid est homo quod innotuisti ei, aut filius hominis quia computas eum? Si ergo Dauid insolentiam damnat, humilitatẽ induit, rectè in historia uxoris Vrię magisterium istud affectandæ humilitatis adsciscitur. Et tamen si ex ea natus est ille pacifico suo plebem gentiũ uindicabat, alij Ecclesia uiro nupserit uero Dauid. Dauid em uocatus est Christus, in parentis nomen adscitus: iuxta quod scriptum est: Inueni Dauid seruum meũ, cui nupsit Ecclesia, quę uerbi semine & spiritu dei plena, Christi corpus effudit, populũ scilicet Christianũ. Est ergo mulier, quæ uiuente uiro alligata est legi: & ideo mortuus est uir eius, ut nõ esset adultera, si esset cum alio uiro. Mysteriũ igitur in figura, peccatũ in historia: culpa per hominẽ, sacramentũ per uerbũ. De qua historia quo niam alibi plenius diximus, hic transcurrendũ uidet. Meritoq; sanctus Dauid de hac historia mysticũ psalmum quinquagesimũ scripsit propter Bethsabeæ nuptias, dicens: In plurimũ laua me ab iniustitia mea, & à delicto meo munda me. Si iniquitatem suam dei amicus cognoscit, & meritis suis obstare delictũ, si deniq; deo se peccasse confitetur: cur tu de confessione criminis erubescas, cum criminis cõmentum, non confessio sit pudori? Ergo cum Dauid Bethsabeæ historiam non prętermiserit in suis psalmis, ut in ea uel mysterium, uel actũ perfectæ pœnitentiæ nos doceret, iure uidemus etiam in generationibus dominicis non prętermissam, quia & ipse Dauid qui eam accepit in uxorem sibi, generationis dominicæ secundum carnem præcessor asseritur. Cuius speciale (ut diximus) meritũ, ut Ecclesiæ in hoc mysterio uideret exortũ, & acciperet oraculũ quod ex suo Christus genere nasceretur. Alterũ enim ad Ecclesiam pertinet, quod dixit: Ecce audiuimus eam in Effrata, inuenimus eam in campis syluæ. Alterũ specialiter ad dominici corporis susceptionem, quod oraculo manifestissimo reuelatur, cũ dicit: Ex fructu uentris tui ponam super sedem meam. Noli tamen tanto negligens esse promisso. nõ enim sine definitione datũ est. Sed si custodieris testamentum, & testimonia seruaueris domini, quæ in Euangelio se pollicetur esse dicturum: tibi quoq; copia sedis patebit æternæ. Hæc de uxore Vriæ. De Achab aũt satis claret, cui uxor Iezabel. Et de Iechonia, de quo satis idoneus autor est Hieremias maximi reum esse delicti: cui etiam quod habuit, nomen eripuit. Et ideo qui Ioachim in Regnorũ libris dicitur, Iechonias ab Hieremia est nominatus, dicẽte eo: Abiectus est Iechonias ut uas, nõ est usus in eo, propter quod proiectus est ipse, & semen eius. Terra terra audi uerbum domini, scribe uirum istum abdicatum, quia non exurget ex semine eius sedens in throno Dauid princeps adhuc in Iuda. Eo enim regnante Iudæam Babylonij uastauerunt, neq; postea unquam de semine eius regnũ quisquã in Iudæa potuit obtinere. Postea enim populus de captiuitate dimissus, sub sacerdotibus & tetrarchis fuit. Vnde etiam usq; ad Christi generationẽ manserę tetrarchæ, ne ipsi quidem, quantũ historia docet, regalis dignitatem generis reseruantes. Fertur enim ab his, qui siue argumentati, siue simpliciter docentes, siue ut uere astruentes tradiderunt nobis: quia Idumæi latrones Ascalonem urbem Palæstinæ ingressi, de fano Apollinis quod uicinum muris erat, Antipatrũ Herodis cuiusdam Hieroduli filiũ

Psal. 7
Ibid. 29
Ibid. 130
Ibid. 15
Ibid. 143
Ibid. 88
Ibid. 50
Ibid. 131

Quòd in Iechonia regnũ defecerit Iudæorũ.

Quòd Herodis regnũ nõ fuerit legitimum.

inter alios abduxere captiuum, quem pater redimere propter paupertatem nequiuit. Is igitur imbutus disciplinis & mysteriis Iudæorum, Hircano Iudææ regi amicitia copulatur, quem pro se ad Pompeium Hircanus legatum direxit: & quia legationis fructu potitus est, per eam gratiam partem regni affectauit. Occiso aũt Antipatro propter felicitatis inuidiã, filius eius Herodes postea sub Antonio senatusconsulto Iudæis regnare præceptus est. Cuius Herodes filius, & alij tetrarchæ. Quod ideo ex Græcorum historijs putauimus transferendũ, ut clareat Herodem nullo affinem generi Iudęorũ, regnum aduletorina fraude quæsisse. Deniq; conscius ignobilitatis suæ, ne qua posteris suis uel de prę scripto ueteri quæstio moueret, scripturas eorũ incendit: existimans quòd si indicia de publico sustulisset, nullis alijs testimonijs clarere posset, quin de patriarcharũ uel proselytorum ueterũ genere emanaret. Sed, ut pleraq; curæ humanæ sunt, cognitioni hoc & indagini ueritatis præiudicare nõ potuit. Ne nobis tamẽ possit præiudicare, uideamus, qui ueri regalisq; generis dicimus Christum, & per ueros & nobiles reges actũ domini genus: Sed ubi adulterina regnũ affectauit propago, successionẽ nobilitatis suæ, nõ potentiæ, sed generationis ordo seruauit. Tamen ipsum regem secundum honorem seculi non accipimus Christum. Quomodo ergo ex fructu uentris tui ponam super sedem meam? Quomodo & angelus de eo dicit quòd dabit illi dominus deus sedẽ Dauid patris sui, & regnabit in domo Iacob in æternum? Quomodo ergo regnare promittit, nec ostenditur? Aut quomodo ex semine Iechoniæ nullus regnaturus dicitur per prophetam? Si enim Christus regnauit, ex semine aũt Iechonię Christus est, propheta mentitus est, mentita sunt & oracula. Sed illic futuros ex semine Iechoniæ posteros non negat, et ideo de semine eius est Christus: & quòd regnauit Christus, non contra prophetiam est. Non enim seculari honore regnauit, nec in Iechoniæ sedibus sedit, sed regnauit in sede Dauid. Verũ cum ipse Iechonias Dauid sederit sedem, quemadmodũ soluit quod dictũ est quia Dauid sedem Iechoniæ posteri nõ sederunt, cum eadem sedes fuisse uideat amborum? Itaq; & nos sedem Dauid fuisse negare non possumus: nõ eandẽ tamẽ regis Dauid sedẽ quam Iechonias sedit: imò nec quisquam alius ex genere Dauid sedẽ Christus eius potuit sedere q̃ Christus: quia nec in aliquo alio semen eius æternũ est, sed in Chri-

Psal. 88 sto, sicut deus ipse reserauit, dicẽs: Semel iurauí in Christo meo, si Dauid mentiar, semẽ eius in æternũ manebit, & sedes eius sicut sol in conspectu meo. Quem igitur dicit hic? Non Salomonem utiq;, non Roboam, nõ Nathan, sed illum de quo solo potest dicere: Ponam in mari manũ eius, & in fluminibus dexterã eius. Ipse inuocabit me, Pater meus es tu, & ponam in seculum seculi semen eius, & thronum eius sicut dies cœli. Non utiq; hunc thronũ Salomon sedit, non Roboam, non Iechonias. Vis scire quis sederit? Is est de quo dicit angelus ad Mariam: Ecce concipies in utero, & paries filiũ, & uocabis nomen eius Iesum. Hic erit magnus, & filius altissimi uocabitur: & dabit illi dominus deus sedem Dauid patris sui, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit fi-

Ioan. 18 nis. Si angelo non credis, ipsi saltem domino crede dicenti: Tu dicis, quia ego rex sum. Nunquid ergo & ipse mentitus est, quia regnare se dixit, qui nõ regnauit in terris? Quo modo scriptura soluitur, quæ regnare eum dicit, & regnare nõ astruit? In abruptũ disputationis uenimus, hæremus in uado, & quodam ueritatis naufragio fluctuamus. Excitemus igit Christũ, ipsum interrogemus, ipse respondeat, interrogemus scripturas, inuenimus quia regnũ domini non est de hoc mũdo. Ipse enim dixit: Regnum meum nõ est de hoc mundo. Qui dicit nõ esse de hoc mundo regnum suum, ostendit esse supra mundum. Ita & erat regnum eius, & non erat: erat in seculo, supra seculum erat. Erat enim regnum aliud ueri Dauid, quod solus Christus accepit: & erat semẽ aliud Dauid, quod in æternũ manet, de quo solus generatus est Christus, qui solus uerus filius Dauid, cuius e-

Psal. 88 tiam solus nomẽ accepit, iuxta quod scriptũ est: Inueni Dauid seruum meũ, oleo sancto meo unxi eum. Quod utiq; nõ de propheta Dauid, sed de domino dici præmissa declarant. Scriptũ est enim: Posui adiutoriũ super potentẽ, et exaltaui electũ de populo meo. Solus enim potens, solus electus est Christus. Sanctorũ enim maius in fide quàm in generatione semen est. Et ideo Apostolus: Si enim qui ex fide sunt, hi filij sunt Abrahæ. Illud quoq; nõ prætermittendum putamus, quod à Dauid temporibus usq; ad Iechoniã, hoc est, usque ad captiuitatem, quum decem & septem fuerint reges Iudææ, quatuordecim

decim generationes ſanctus Matthæus poſuerit: & rurſus à Iechonia uſq; ad Ioſeph cũ uiritim generationes duodecim computentur, poſtea quatuordecim generationes deſcriptas eſſe memorauerit. Sic enim habes: Omnes generationes ab Abrahã uſq; ad Dauid, generationes quatuordecim: & à Dauid uſq; ad tranſmigrationẽ Babylonis generationes quatuordecim, & à tranſmigratione Babylonis uſq; ad Chriſtum generationes quatuordecim. Et primũ oportet cognoſcere, quod antè iam diximus, poſſe plures eſſe ſucceſſiones, pauciores generationes. Poſſunt enim diutius uiuere aliqui, & ſerius generare, aut certe penitus exortes generationis exiſtere. Itaq; non quæ regum, eadem generationum tempora. Vnde & Matthæus eos quos ad generationem non putauit pertinere, præterijt. Nam ſi propoſitũ eſſet ei ſucceſſiões deſcribere, rationabiliter moueremur cur cum in Regnorum libris & Paralipomenis conueniat quod poſt Ioram Ochozias regnauerit, & Ioas & Amaſias, Amaſiæ autem ſucceſſerit Ozias: ſanctus Matthæus tres illos reges præterierit, Ochoziam, Ioaz, & Amaſiã & poſt Ioram Oziam ſubiecerit. Sed non eum in regnum ſucceſſione, ſed in generatione ſubiecit: denicq; generationum relatorẽ ſe fuiſſe memorauit: potuit autem fieri ut & Ioram tardius generauerit, & Ioſaphat ſerius perceperit regnum, atq; ita Ioram patri ſuo, cui in poteſtate nõ ſucceſſit, in generatione ſucceſſerit. Quod uero poſt Iechoniam duodecim generationes enumeraſſe uidetur Euangeliſta, ſi diligẽter aduertas, hic quoq; quatuordecim generationum poteris inuenire rationem. Duodecim enim uſq; ad Ioſeph numerantur, non uſq; ad Chriſtũ. Tertiusdecimus eſt Chriſtus, ſed nihil refert utrum in duabus generationibus, an in una mẽdacium ſit. Tamen ne hic quidem cæcum aliquem ſcopulũ aut naufragiũ inuenias uerũ: patris, duos Ioachim, hoc eſt, duos Iechonias fuiſſe hiſtoria indicat: unũ ante trãſmigratio nem, alterum in ipſa tranſmigratione generatum, id eſt, patrem & filium. Ergo pater inter generationes ſuperiores eſt computatus, qui ſucceſſit Ioſiæ: filius inter poſteriores, qui ſucceſſit patri, id eſt, nepos Ioſiæ. Duos aũt fuiſſe Regnorũ libri indicant. Sic emẽ ſcriptum eſt: Et imperauit Pharao ſuper Iſrael, Ioachim filio Ioſiæ regnante in Iudæa pro Ioſia patre ſuo, & conuertit nomen Ioachim in regnando, & undecim annos regnauit in Hieruſalẽ. Quibus ſubiecit: Et reliqua uerborũ Ioachim, & omnia quæ fecit, nónne ſcripta ſunt in libro uerborum Regum, & in diebus eorũ quibus regnauerunt in Iudæa? Et dormiuit Ioachim cum patribus ſuis, & regnauit Ioachim filius eius pro eo. Filius decẽ & octo annorũ erat Ioachim, cum regnaret, & tribus menſibus regnauit in Hieruſalem, nomen matris eius Meſola: & omnia quæ fecit ſub oculis dñi pater eius, & ipſe fecit: & in diebus eius aſcẽdit Nabuchodonoſor rex Babylonis in Hieruſalem. Vides igiẽ quod alius fuit Ioſiæ filius, alius nepos. filius ille, cui Hieremias nomẽ impoſuit. nepos iſte, qui patris uocatus eſt nomine. Et bene ſanctus Matthæus à Propheta noluit diſcrepare: ut non Ioachim, ſed Iechoniam nominaret. Simul, ut ſupra diximus, Maiorem fructum dominicæ pietatis aſtruxit, ſi generis nobilitatem non in omnibus dominus requiſiuit: ſed de captiuis & peccatoribus congrue naſci uoluit, qui remiſſionem ueniebat prædicare captiuis. Non igitur ſuppreſſit alterum Euãgeliſta, ſed utrumq; ſignauit, quod uterq; Iechonias dictus ſit. Ita addito iuniore Iechonia, generationes quatuordecim computantur. Ergo illa Matthæus. Pulchre autem Lucas, quoniam filios Iacob plures non poterat cõprehendere, ne extra generationes euagari ſuperflua ſerie uideretur: licet in alijs, id eſt, longe multo poſterioribus, patriarcharum tamen nouiquã nomina prætermittẽda arbitratus ſit, ſed præ cæteris eligenda, Ioſeph, Iudæ, Simeonis, & Leui. Quatuor emẽ generationes in his, quorum iſti poſteri ſunt, cognoſcimus fuiſſe uirtutum. In Iuda, id eſt, illo ſuperiore, dominicæ per figurã paſſionis myſteriũ fuiſſe prophetatũ, in Ioſeph præceſſiſſe caſtitatis exemplũ, in Simeon uindictam læſi pudoris, in Leui officium ſacerdotis. Per Nathan quoq; expreſſam aduertimus prophetiæ dignitatẽ, ut quia unus omnia Chriſtus Ieſus, in ſingulis quoq; maioribus genera uirtutum diuerſa præcederent. Noe quoq; iuſtitiæ inter dominicas generationes commemoratio non debuit prætermitti, ut quia ædificator Eccleſiæ naſcebatur, eum ſui generis authorem premiſiſſe uideatur, qui eam in typo antè fundauerat. Nã de Mathuſala quid dicam, cuius ultra diluuiũ numerantur anni: ut quoniam ſolus eſt Chriſtus, cuius uita nullam ſentit ætatem, in maioribus quoq; ſuis nõ ſenſiſſe diluuia uideretur? Enoch uero, nónne manifeſtum & pietatis dominicæ, & diuinitatis

Quod ab Iechonia uſq; ad Ioſeph duodecim generationes ſcriptæ ſint, & quatuordecim cõputentur.

4. Reg. 23

4. Reg. 24

uinitatis indicium est, eò quòd nec mortem senserit dominus, & ad cœlum remeauerit, cuius generis autor raptus ad cœlum est? Vnde manifestũ est & Christum potuisse non mori, sed uoluisse, ut nobis mors illa prodesset. Et ille quidem raptus est, ne malitia mu-
Sap. 4 taret cor eius. Dominus aũt, quem malitia seculi mutare non poterat: eò unde uenerat, naturæ suæ maiestate remeauit. Sileturplanè parricida fratris. Neq; enim rationabile erat ut is qui percusserat fratrem, inter domini numeraretur autores: cum seruulos iste seruauerit, ut fraterni nominis honore donaret. Sed nec illud ociosum, quòd Seth præteritus non est, quem posteriore Adam generatione suscepit: ut cum duę sint populi generationes, signaretur in typo dominũ nostrũ Iesum Christum in posteriore potius quàm priore generatione numerandũ. Iam de ipso Adam, qui iuxta Apostolum figuram accepit Christi, quid pulchrius potuit cõuenire, quàm ut sacrosancta generatio a dei filio inciperet, & usq; ad dei filiũ deduceretur, creatusq; præcederet in figura, ut natus in ueritate sequeretur, ad imaginem factus preiret, propter quem dei imago descenderet? Etsi mysteriũ primi discutiamus erroris, ligũ scientiæ boni & mali fallente diabolo Eua suadente illegustauit, ut iste nobis priusquã sciret malũ, eligeret bonum: diriq; serpẽtis in-
Esa. 7 sidias Ecclesia suadente euacuaret, iuxta quod scriptum est: Quoniam priusquam sciat puer bonum aut malum, nõ credet malitiæ, ut eligat quod bonum est. Et priusquã sciat uocare patrem aut matrem, accipiet uirtutem Damasci, & spolia Samariæ. Hic enim est puer, cuius incunabula Magi spolijs Orientalibus referserunt, quia gens ante Christum incredula, de exuuijs idolorũ mutata iam fide manubias obtulit Domino triumphales. Hæc tibi frater de generatione Christi non incognita putaui prolixius prosequẽda, ne quis cum ista in Euangelijs minus atento animo recenseret, aliquatenus fluctuaret: quę sancti Euãgelistæ ad maiora miracula, & diuiniora domini gesta properantes, perstringenda breuius quàm diffundenda uberius putauerunt. Eorum igitur more, qui satis putant, ignaris uiarum quasi notas quasdam itineris & semitas demonstrare: spiritalis uiæ semitas colligentes, uidero utrũ secundo ueritatis euentu, certe religioso fidei ductu in mysteriorum secreta contendimus, uerentes ne quis ista cum legerit, quod prouerbialiter dicitur, quasi puer machæram, tractare per infantiã fortiora arma nesciret, magisq; uulnus ex imprudentia, quàm salutem ex lectione sentiret. Infirmos enim tela sua uulnerant, nec potest bene uti armis, qui ea ferre non nouerit. Et ideo circa fidẽ uir perfectus exigitur, in quo non per humum scientiæ reptet infantia, non debilis quædam, nec carens sensibus mysticæ cognitionis titubet ætas, quæ uirtute iuuentutis amissa, coronam glorioſi certaminis non requirat, & senescentis aquilæ modo, quæ prius aut lepore rapere pedibus consueuerat, aut anserem, æuo fessa minorum auium fœtus implumes requirat, qui solidiorem cibum afferre non possint.

DIVI AMBROSII MEDIOLANENSIS

EPISCOPI COMMENTARIORVM IN EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM, LIBER IIII.

PRAEFATIO.

NON absurdum, opinor, de generatione Domini confecimus opus, certè infructuosum non fuit dominicis diutius inhęrere maioribus. Nam si ij qui magnum mare littorali parant nauigatione transmittere, altioris compendiũ cursus itidem ut nos fiducię infirmitate uitantes, agrum & urbes littore diductas capti locorũ decore frequenter inuisunt: quanto magis nos in tanto non elementorũ, sed gestorum cœlestium siti profundo, uiciniores legere portus, & frequentes amare debemus excursus, ne quis longæ nauigationis tædio fatigatus, fastidij uomitum tenere non possit. Certè si quis intutæ ratis uitia infida perspexerit, tanquam frequenti librorum portu obiecto, licet aurium uela deponat, lectionis anchoram figat, non uidetur deseruisse nauigium, sed confecisse cursum, qui descendit in portum. Et pleriſque locis fortasse amœnitas locorum ipsa inuitet prætermeantem. Nam si Vlyssem illum, ut fabulæ ferunt (licet & propheta dixerit: Habitabunt in ea filiæ

ca filiæ Sirenum, erſi non dixiſſet Propheta, nemo tamẽ iure reprehenderat, cũ & gigã-
tes, & uallem Titanum ſcriptura cõprehenderit) Si ergo Vlyſſem illum poſt decem an
norum exilia, quibus bellatum in Ilio eſt, decemq; erroris annos feſtinantem ad patriã,
Lotophagi ſuauitate baccarũ tenere potuerunt, ſi horti Alcinoi retardarũt, ſi poſtremo
Sirenes cantu uocis illectũ, ad illud famoſum uoluptatis naufragium pene deduxerant,
niſi aduerſus illecebroſæ ſonitus cantilenæ inſerta cera ſociorum clauſiſſet aures: quãto
magis religioſos uiros cœleſtiũ factorũ decet admiratiõe mulceri? Atq; hic iam nõ bac-
carum ſuauitas haurienda, ſed panis ille qui deſcendit de cœlo: nõ olera Alcinoi ſpectã-
da, ſed ſacramenta ſunt Chriſti. Nam qui infirmus eſt, olera manducet. Nõ claudẽdę igit aures, ſed reſerandæ ſunt, ut Chriſti uox poſſit audiri: quã quiſquis perceperit, naufragiũ non timebit. Nõ corporalibus ut Vlyſſes ad arborẽ uinculis alligandus, ſed animus ad crucis lignũ ſpiritalibus nexibus uincĩẽdus, ne laſciuiarum moueat illecebris, curſumq; naturæ detorqueat in periculum uoluptatis. Figmẽtis enim poeticis fabula coloratur, ut uigium propter aurium ſuauitatem dulci uoce pepuliſſent, in uada cæca deductos & in fidaſtatione deceptos, naufragij miſerabilis ſorte conſumerẽt. Cõpoſitum hoc ſpecie, et ambitioſa comparatione fucatũ eſt, ut mare ſeculũ, uox fœminæ, littora uadoſa fingant. Quod aũt mare abruptius quàm ſeculũ, tam infidũ, tam mobile, tam profundũ, tam im-
mundorũ ſpirituum flatibus procelloſum? Quid ſibi uult puellarum figura, niſi cuiratæ uoluptatis illecebra, quæ conſtantiam captæ mentis effœminat? Quæ aũt illa uada, niſi noſtrę ſcopuli ſunt ſalutis? Nihil enim tam cæcum, quàm ſecularis ſuauitatis periculum: quæ dum mulcet animũ, uitã obruit, & corporeis quibuſdã ſcopulis ſenſum mentis illi-
dit. Merito igitur dñs noſter Ieſus Chriſtus ieiunio ſuo nos atq; deſerto aduerſus uolu-
ptatum informat illecebras, & tentari ſe à diabolo dominus omniũ patitur, ut in illo om
nes uincere diſceremus. Aduertamus igitur quia tria non ocioſe à domino principaliter
ordinata Euangeliſta deſcripſit. Tria ſunt enim quæ ad uſum proficiũt ſalutis humanæ, ſacramentũ, deſertum, ieiuniũ. Nemo enim niſi quis legitime certauerit, coronatur. Ne- 2. Tim. 2
mo autem ad certamen uirtutis admittit, niſi prius ab omnibus ablutus maculis delicto
rum, gratiæ cœleſtis munere conſecretur. Venit igitur dominus ad lauacrum, ut myſte-
rij gratia nobis & uiſu probaretur & ſenſu. Et quoniã lex cœlo & terris teſtibus promul
gatur, ut myſterium diuinitatis abſconditũ à ſeculis in deo plus crederes eſſe quàm legẽ,
non iam ad teſtimoniũ cœlum uocatur, ſed utitur teſtis officio, cum uox dei defertur è
cœlo. Simul ne fidei myſterium dubio mentis offendas, inuiſibilia tibi uiſibiliter declarã
tur operari. Venit dominus ad lauacrum. Omnia enim pro te factus eſt: ijs qui ſub lege
ſunt, quaſi ſub lege eſſet, cum ipſe ſub lege non eſſet. Circumciſus eſt, ut eos qui ſub lege
ſunt, lucrifaceret. His qui ſine lege erant, conuiuij communione ſociatus eſt, ut lucrare-
tur eos qui ſine lege uiuebant. Factus eſt infirmis infirmus per corporis paſſionem, ut in
firmos lucrifaceret. Omnibus poſtremo omnia factus eſt, pauper pauperibus, diues di-
uitibus, flens flentibus, eſuriens eſurientibus, ſitiens ſitientibus, profluus abundãtibus.
In carcere cum paupere eſt, cum Maria flet, cum Apoſtolis epulatur, cum Samaritana ſi
tit. In deſerto eſurit, ut cibus primi hominis, quem per præuaricationem guſtauerat, ieiu
nio domini ſolueretur. Noſtro periculo Adam ille ſcientiæ boni & mali famem ſoluit,
noſtro emolumento famem iſte ſuſcepit.

De ductu ipſius Ieſu in deſertum.

TVnc Ieſus ductus eſt in deſertum à ſpiritu, ut tentaretur à diabolo.] Cõuenit Cap. IIII
recordari quemadmodum de paradiſo in deſertũ Adam primus eiectus ſit,
ut aduertas quemadmodũ de deſerto ad paradiſum Adam ſecundus reuerte
tit. Vide enim quẽadmodum ſuis nodis præiudicia reſoluantur, & ſuis diuina beneficia
ueſtigijs reformẽtur. Ex terra uirgine Adã. Chriſtus ex Virgine. Ille ad imaginem dei fa
ctus, hic imago dei: Ille omnibus irrationabilibus animalibus, hic omnibus animãtibus
antelatus. Per mulierem ſtultitia, per uirginem ſapientia. Mors per arborẽ, uita per cru-
cem. Ille ſpiritalium nudus, arboreis ſe texit exuuijs: hic ſecularium nudus, corporis non
deſiderauit exuuias. In deſerto Adam, in deſerto Chriſtus. Sciebat enim ubi poſſet in-
uenire damnatum, quem ad paradiſum reſoluto errore reuocaret. Sed quoniam ſecu-

laribus

laribus indutus exuuijs redire non poterat, nec paradisi incola potest esse, nisi nudus à
culpa, exuit ueterem hominem, nouũ induit: ut quia soluí non queũt diuina decreta, per
sona magis quàm sentẽtia mutaret. Sed quí in paradíso sine duce iter amísit acceptum,
quemadmodum de deserto sine duce iter repetere posset amissum, ubi tentationes plu-
rimæ, nisus ad uirtutem difficilis, lapsus facilis ad errorem? Cum eadem sit uirtutis natu-
ra, quæ nemorũ, ut si adhuc exigua de terrenis ad superna se subrigunt, dum teneris ætas
adolescit frondibus, sæui ueneno dentis obnoxia facile aut succidi possit, aut uri. Si uero
alta se radice fundauerit, & ramorum sublimitate sustulerit, frustra iam uel ferarum mor
sibus, uel lacertis agrestium uel diuersorum flatuũ procellis arbor robusta tenet. Quem
igitur apponeret ducem contra tot illecebras seculi, contra tot uersutias diaboli, cum sci
ret nobis primo contra carnem & sanguinem, deinde contra potestates, cõtra rectores
mundi tenebrarũ harũ, aduersus spiritalia nequitię quę sunt in cœlestibus, esse luctamẽ?
Angelum apponeret? & ipse lapsus est, legiones angelorum uix singulis profuerũt. Se-
raphim dirigeret? & ipsum descendit in terras in medium populi immunda labia haben
tis, & unius tantum prophetæ appositio labia carbone mundauit. Alius dux requirẽdus
fuit, quem sequeremur omnes. Quis tantus esset dux qui prodesset omnibus, nisi ille qui
supra omnes est? Quis me supra mundum constitueret, nisi qui maior est mundo? Quis
tantus esset dux, qui posset masculum & fœminam, Iudæum & Græcum, Barbarum &
Scytham, seruũ & liberũ uno regere ductu, nisi solus qui est omnia & in omnibus Chri-
stus? Multi enim laquei quacũq; progredimur. Laquei in corpore, laquei in lege, laquei
in pinnis templorum, in crepidinibus parietum tenduntur à diabolo. Laquei in philoso-
phis, laquei in cupiditatibus. Oculus enim meretricis, laqueus est peccatoris. Laqueus
in pecunia, laqueus in religiõe, laqueus in studio castitatis. Exiguis enim momẽtis mẽs
inclinatur humana, & huc atq; illuc pro uersutia suadentis frequenter impellitur. Videt
aliquem diabolus religiosum uirum deo uenerabiliter deferentem, & quod sacrosanctũ
est æstimantem, nullius capacem iniuriæ, in ipsa eum religione supplantat, ut faciat non
credere quòd dei filius uere hanc nostram susceperit carnem, hoc nostrum corpus, hanc
nostrorum membrorum fragilitatem: cum utiq; passio corporis fuerit, diuinitas exors
iniuriæ manserit. Ita de religione fit culpa. Omnis enim qui negat Iesum Christum in car
ne uenisse, de deo non est. Videt integrum & illibatæ castimoniæ uirũ, suadet ut nuptias
damnet, quo eijciatur ab ecclesia, & studio castitatis à casto corpore separetur. Audiuit
alius quia unus deus, ex quo omnia: adorat, atq; ueneratur. Insidiatur ei diabolus, claudit
aures, ne audiat quia unus deus per quẽ omnia. ita nimia pietate impiũ esse cõpellit, ut
dum patrem à filio separat, patrem filiumq; confundat, & personam unã putet esse, non
potestatem. Itaq; dum mensuram fidei nescit, perfidiæ incurrit ærumnã. Quomodo igi-
Psal. 123 tur hos laqueos euitabimus, ut possimus & nos dicere: Anima nostra sicut passer erepta
est de laqueo uenantium: laqueus contritus est, & nos liberati sumus? Nõ dicit, Ego cõ-
triui laqueum, non ausus est hoc dicere Dauid: sed, Adiutorium nostrum in nomine do
mini: ut ostenderet unde laqueus solueretur, ut prophetaret quòd uenturus esset in hãc
uitam, qui cõtereret laqueũ fraude diaboli præparatum. Sed non potuit melius conteri
laqueus, nisi prædam aliquam diabolo demonstrasset: ut dũ ille festinaret ad prædã, suis
laqueis ligaret: & ego possim dicere: Laqueos parauerunt pedibus meis, & ipsi incide-
rũt in eos. Quæ potuit esse præda, nisi corpus? Oportuit igit hãc fraudẽ diabolo fieri, ut
susciperet corpus dñs Iesus, & corpus hoc corruptibile, corpus infirmum, ut crucifigere
tur ex infirmitate. Si enim fuisset corpus spiritale non dixisset: Spiritus prõptus est, caro
autem infirma. Audí igitur utramq; uocem, & spíritus prõpti, & carnis infirmæ. Pater si
possibile est, transeat à me calix ille. Hæc carnis est uox. Sed non quod ego uolo, sed qd̃
tu uis, habes deuotionem spíritus & uigorem. Quid repudías dignationẽ domini? Dig-
nationis est quod suscepit corpus meum, dignationis est quod suscepit iniurias meas, su
scepit infirmitates meas, quas utiq; natura dei sentire non potuit, cum etiam natura ho-
minis contemnere didicerit, uel sustinere ac perpeti. Et ideo sequamur Christum, iuxta
Deute. 10 quod scriptum est: Post dominum deum tuum ambulabis, & ipsi soli adhærebis. Cui ad-
1. Cor. 6 hęrebo nisi Christo? sicut Paulus dixit: Qui adhæret domino, unus spíritus est. Illius igi-
tur de deserto, ut ad paradisum redire possimus, uestígia persequamur. Et uidete quibus
itine-

itineribus reducamur. Nunc in deserto Christus est, agit hominem, instruit, informat, ex
ercet, ungit oleo spirituali. Vbi uidet robustiorem, per sata & fructuosa traducit: ut quan-
do querebantur Iudæi quòd discipuli eius sabbato de segete spicas uellerent. iam enim
apostolos suos in agro culto, & fructuoso opere collocauerat, postea in paradiso consti-
tuit tempore passionis. Sic enim habes: Hæc cum dixisset Iesus, cum discipulis suis trans- Ioan. 18
iit trans torrentem Cedron, ubi erat hortus, in quem introiuit ipse cum discipulis suis.
Agro enim fœcundo hortum esse potiorem docet Propheta in Canticis canticorum, di
cens: Hortus clausus soror mea sponsa, hortus clausus, fons signatus, emissiones tuæ para Cant. 4
disus. Illa est enim animæ pura & immaculata uirginitas, quæ nullo terrore pœnarũ, nul
lis à fide secularis uoluptatis illecebris, nullo uitæ amore traducitur. Deniq; uirtute do-
minum hominem esse reuocatum, præ cæteris hic Euãgelista testatur, qui solus inducit do
minum dicentem latroni: Amẽ dico tibi, hodie mecum eris in paradiso. Plenus igitur Luc. 23
Iesus spiritu sancto agitur in desertum.] hoc cõsilio, ut diabolum prouocaret. Nam nisi
ille certasset, non mihi iste uicisset. Mysterio, ut illum Adam de exilio liberaret. Exẽplo,
ut ostenderet nobis diabolum ad meliora tendentibus inuidere, & tunc magis esse cauẽ
dum, ne mysterij gratiam deserat mentis infirmitas. Quadraginta autem dierum, mysti-
cum numerum recognoscis. Tot enim diebus aquas abyssi effusas esse meministi, & tot
ieiunio dierum sanctificato Propheta refusam cœli serenioris esse clementiam. Tot ieiu
nio dierum sanctus Moyses perceptionem legis emeruit. Tot annos in eremo constitu-
ti patres panem angelorum & cœlestis alimoniæ gratiam consecuti sunt: nec antequam
mystici numeri tempus explerent, terram repromissionis intrare meruerũt. Tot ieiunio
dierum domini nobis in Euangelium patescit ingressus. Vnde si quis Euangelij gloriã,
fructumq; resurrectiõis optat adipisci, mystici ieiunij præuaricator esse nõ debet. Quod
& in lege Moyses, & in Euangelio suo Christus, utriusq; testamenti authoritate præscri-
plit fidele uirtutis esse certamen. Quid uero sibi uult quod Euangelista dominũ esuriisse
significauit, cum de Moysi atq; Heliæ ieiunio nihil tale uideamus expressum? Nunquid
hominum patientia deo fortior? Sed qui quadraginta diebus esurire non potuit, ostẽdit
se non cibum esuriisse corporis, sed salutem: simul ut aduersarium lacesseret iam timentẽ,
qui quadraginta dierum fuerat ieiunio uulneratus. Et ideo fames domini pia fraus est, ut
in quo diabolus maiora metuens iam cauebat, famis specie lactatus tentaret ut hominẽ,
ne impediretur triumphus. Simul illud disce mysterium, sancti spiritus opus, hoc est, di-
uinum fuisse indicium, ut tentandum se diabolo Christus offerret.

De prima tentatione Christi à diabolo.

Dixit autem illi diabolus: Si filius dei es, dic lapidi huic ut panis fiat.] Tria præ-
cipue docemur esse tela diaboli, quibus ad conuulnerandam mentem homi
nis consueuit armari. Gulæ unum, aliud iactantiæ, ambitionis tertium. Inde
autem cœpit, unde iam uicerat. Et ideo inde incipio in Christo uincere, unde in Adã ui-
ctus sum, si tamen mihi Christus imago patris uirtutis exemplum sit. Discamus igitur ca
uere gulam, cauere luxuriã, quia telum est diaboli. Laqueus tenditur cum mensa regalis
conuiuij præparatur, quæ constantiam sæpe mentis inclinat. Non solum enim cum audi
mus uerba diaboli, sed etiam cum uidemus eius copias, laqueũ uitare debemus. Didici-
sti igit diaboli telum: sume scutum fidei, loricam abstinentiæ. Sed quid sibi uult talis ser-
monis exordius, Si filius dei es: nisi quia cognouerat dei filium esse uẽturũ, sed uenisse per
hanc infirmitatem corporis non putabat? Aliud explorantis, aliud tentantis est: & deo
se profitẽ credere, & homini conatur illudere. Sed uide arma Christi, quibus tibi non si
bi uicit. Nam qui maiestate sua lapides in panem posse conuerti, naturæ alterius transfu
sione monstrauit, docet nihil tibi pro diaboli arbitrio nec declarandæ uirtutis contem-
platione faciendum. Simul in ipsa tentatione artificem diaboli disce uersutiam. Sic ten-
tat, ut exploret: sic explorat, ut tentet. E contra dominus sic fallit, ut uincat: sic adhuc uin
cit, ut fallat. Nam si conuertisset naturam, proderet creatorem. Medie ergo respondit di
cens: Scriptum est, Quia non in pane solo uiuit homo, sed in omni uerbo dei.] Vides
quo genere utatur armorum, quo hominem à spiritalis nequitiæ incursione defendat ad
uersus irritamenta gulæ septum atq; munitum? Non enim quasi deus utitur potestate.
Quid enim mihi proderat? Sed quasi homo commune sibi arcessit auxilium, ut diuinæ

pabulo lectionis intẽtus, famem corporis negligat, alimentum uerbi cœlestis acquirat. Huic intentus Moyses panem non desiderauit. Huic intentus Helias famem prolixioris non sensit ieiunij. Non enim potest qui uerbum sequitur, panem desiderare terrenũ, cum panis substantiam cœlestis accipiat. Humanis enim diuina præstare, non dubium est, & corporalibus spiritalia. Et ideo qui uiam ueram desiderat, illum panem expetat, qui per insensibilem substantiam humana corda confirmat. Simul cum dicit: Non in pane solo uiuit homo, ostendit hominem esse tentatum: hoc est, susceptionem nostrã, non suam diuinitatem. Sequitur iactantiæ telum, quo procliue delinquitur: quia dum homines gloriam uirtutis suæ iactare desiderant, de loco meritorũ suorũ & statione decidũt.

De secunda tentatione Christi.

E T duxit illum (inquit) in Hierusalem, & statuit eum supra pinnam templi.] Ita enim est iactantia, ut dum se putat unusquisq; ad altiora conscendere, sublimium usurpatione factorũ ad inferiora trudatur. Et dixit illi: Si filius Dei es, mitte te deorsum.] Vere diabolica uox, quæ mentem hominis de gradu altiore meritorum præcipitare contendit. Quid enim tam propriũ diabolo, q̃ suadere ut unusquisq; se mittat deorsum? Disce ergo & tu diabolum uincere. Agit te spiritus, sequere Christũ. Non te reuocet carnis illecebra, spiritu plenus disce cõtemnere uoluptates. Ieiuna, si uis uincere. Cõsequens est ut per hominem diabolus te putet esse tentandũ. Christus quasi fortior facie ad faciem tentatur, tu per hominem. Et illud diaboli uerbum est cum dicit: Homo fortis es, manduca & bibe, & similis mane. Noli te tibi credere. non erubescas egere præsidijs quibus non egebat Christus, & tamen ea non negligebat, ut te doceret di-

Luc. 21 cens: Cauete ne grauetur cor uestrum in uino & crapula. Non erubuit Paulus, qui ait:

1. Cor. 9 Sic enitor non ut aera cędẽs. Aera quidẽ non cædebat Apostolus, sed potestates aerias uerberabat. Sed castigo, inquit, corpus meum, & in seruitutem redigo: ne forte cũ alijs prædicauerim, ipse reprobus inueniar. Simul infirmitatẽ suam diabolus malitiamq; designat, quia nemini potest nocere diabolus, nisi ipse se miserit. Nam qui relictis cœlestibus terrena elígit, uoluntarium quoddam præcipitiũ uitæ labentis incurrit. Simul quoniam telum suum diabolus uidit obtusum, quo omnes homines propriæ subiecerat potestati, plus cœpit q̃ hominem iudicare. Sed dominus rursus nec ea quidẽ quæ de se fuerant prophetata, ad arbitrium diaboli putauit esse facienda, sed diuinitatis proprię auctoritate seruata, uersutiæ eius occurrit: ut quia scripturarum exemplum prætenderat, scri-

Ibid. 11 pturarũ uinceretur exemplis. Potestas enim est deo uincere, scriptura mihi uincit. Discere hic quoq; quia satanas transfigurat se uelut angelum lucis, & de scripturis ipsis sæpe diuinis laqueum fidelibus parat: Sic hæreticos facit, sic euiscerat fidem, sic iura pietatis impugnat. Ergo nõ te capiat hæreticus, quia potest de scripturis aliqua exempla proferre, nec sibi arroget quòd doctus uidetur. Vtitur et diabolus testimonijs scripturarũ, non ut doceat, sed ut circumscribat & fallat. Cognouit aliquem attentum religioni, uirtutibus clarum, signis & operibus præpotentem: iactantiæ tẽdit laqueum, ut huiusmodi uirum inflet tumore, quo pietati se non credat, sed credat iactantiæ: nec Deo deputet, sed sibi arroget. Ideoq; apostoli non in suo, sed in Christi nomine dæmonijs imperabant, ne

Act. 9 arrogare sibi aliquid uiderentur. Sic Petrus paralyticum curat dicẽs: In nomine Iesu Na-

2. Cor. 12 zareni surge et ambula. Disce etiam de Paulo fugere iactantiam. Scio, inquit, hominem siue in corpore siue extra corpus nescio, Deus scit, quoniam raptus est in paradisum, & audiuit uerba ineffabilia, quæ non licet homini loqui. Pro huiusmodi gloriabor, pro me autem non gloriabor, nisi in infirmitatibus meis. Ergo & hic diabolus quoniam fortem sensit, iactantiam prætendit, quæ etiam fortes decipit. Sed Dominus respondit ei: Non tentabis dominum deum tuum.] In quo & dominum & deum Christum, & patrem &

Iodn. 10 filium potestatis unius esse cognoscis, iuxta quod scriptũ est: Ego et pater unum sumus. Et ideo si unũ obtendit diabolus, occurre ei quia scriptum est, Sumus. Et distingue unũ, ne discernas potestatem: distingue unum, ne patrem filiumq; secernas.

De tertia tentatione Christi.

E T duxit illum diabolus iterum in montem altissimum, & ostendit illi omnia regna orbis terræ in momento temporis.] Bene in momento temporis secularia & terrena demonstrantur. Non enim tam conspectus celeritas indicat, quàm

quàm caducæ fragilitas potestatis exprimitur. In momento enim cuncta illa prætereũt, & sæpe honor seculi abijt, antequam uenerit. Quid enim seculi potest esse diuturnũ, cũ ipsa diuturna non sint secula? Docemur hic inanis ambitionis flabra despicere, quod omnis dignitas secularis diabolicæ subiaceat potestati, ad usum fragilis, & inanis ad fructum. Sed quomodo hic dat diabolus potestatem, & alibi legis, Quia omnis potestas à deo est? Nũquid potest quis duobus dominis seruire, aut à duobus accipere potestatẽ? Num ergo contrarium est? Minime. Sed uide quia omnia à deo. Neq; enim sine deo mũdus, quia & mundus per ipsum factus est. Sed licet à deo factus sit, tamen opera eius mala, quia seculum in maligno positum est, & ordinatio mundi à deo, opera mundi à malo. Ita etiam à deo potestatum ordinatio, à malo ambitio potestatis. Denicq; non est, inquit, potestas nisi à deo. Quæ autem sunt, à deo ordinatæ sunt. non datæ, sed ordinatæ: & qui resistit potestati, dei, inquit, ordinationi resistit. Hic quoq; licet dicat dare se diabolus potestatem, omnia tamen illa ad tempus permissa sibi esse non abnuit. Itaq; qui permisit, ordinauit: nec potestas mala, sed is qui male utitur potestate. Denicq; uis non timere potestatem? Fac bonum, & habebis laudem ex illa. Non ergo potestas mala, sed ambitio. Denicq; eousq; à deo ordinatio potestatis, ut dei minister sit qui bene utitur potestate. Dei, inquit, minister est tibi in bonum. Nõ ergo muneris aliqua culpa est, sed ministri: nec dei potest ordinatio displicere, sed administrãtis actio. Nam ut de cœlestibus ad terrena deriuemus exemplum, dat honorem imperator, et habet laudem, Quòd si quis male honore usus fuerit, non imperatoris est culpa, sed iudicis. Habent reum sua crimina, non quia potestas unumquemq;, sed malitia sua implicat. Quid ergo? Bonũ est uti potestate, studere honori. Bonum si deferatur, non eripiatur. Distingue tamẽ hoc ipsum bonum. Alius enim bonus in seculo, alius perfectæ uirtutis usus. Bonum est enim cognoscendæ diuinitatis studium, nullis occupationibus impediri. Nam etsi multa bona, una tamẽ est uita æterna. Hæc est autem uita æterna, ut cognoscant te solum uerum deum, & quem misisti Iesum Christum. Et ideo uitæ æternæ maximus fructus, & solus deus uitæ remunerator æternæ est. Solum deum & dominum nostrum adoremus, & ipsi soli seruiamus, ut solus ipse nos fructu remuneret amplissimo. Fugiamus omnia quæ diabolicæ subiacẽt potestati, ne tanquam malus tyrannus in eos quos intrà suum regnum inuenerit, acceptæ sæuitia potestatis utatur. Non ergo à diabolo potestas est, sed obnoxia tamẽ insidijs diaboli. Nec tamen ideo mala ordinatio potestatum, quia malo obnoxiæ potestates. Bonũ est enim deum quærere, sed quidam ipsius inquisitionis anfractus & error obrepit. Nam si inquisitor in sacrilegium sæua interpretatione uertatur, in deterius uertitur quærentis offensa, quàm si non quæsisset: nec tamen inquisitionis, sed quæsitoris est culpa: nec inquisitio obnoxia malo, sed quærentis affectus. Quòd si is qui deum quærit, propter fragilitatem carnis & mentis angustiam sæpe tentatur, quanto magis qui seculum quærit, obnoxius est? Atq; hoc ipso pernicioſior ambitio, quod blanda quædam est consiliatricula dignitatum, & sæpe quos uitia nulla delectant, quos nulla potuit mouere luxuria, nulla auaritia, subruere, facit ambitio criminosos. Habet enim forensem gratiam, domesticum periculum: & ut dominetur alijs, prius seruit. Curuatur obsequio, ut honore donetur: & dum uult esse sublimior, fit remissior, cum in ipsa potestate quod præcellit, alie num sit. Legibus enim imperat, sibi seruit. Dicet fortasse aliquis, quia solus qui malũ fecerit, timet: tamen qui mare nauigat, plus timet. E contra in immobili terrarum statione consistens, non solet timere naufragium. At si mobile conscendat elementum, frequentioribus obnoxius fit periculis. Fuge ergo seculi mare, & naufragium non timebis. Etsi frequenter arborum uertices spirantium uerberent flabra uentorum, solidatis tamen radicibus nullus occasus est. At in mari furentibus uentis, etsi non omnium naufragiũ, omnium tamen periculum est. Ita etiam aduersis flatibus nequitiæ spiritalis, nullus in arena uel in salo tutus est, & naues Tarsis uehementi sæpe spiritu conteruntur. Hæc moraliter. Cæterùm quod ad mysticum ordinem spectat, cernis uetusti erroris uincula suis resoluta uestigijs: ut primo gulę, secundo facilitatis, tertio ambitionis laqueus solueretur. Pellectus est enim Adam cibo, & in locum interdictæ arboris sententiæ facilitate trãsgressus. Temerariæ quoq; ambitionis crimen incurrit, dum similitudinẽ diuinitatis affectat. Et ideo prius dñs ueteris nexus soluit iniuriæ, ut nos iugo captiuitatis excusso, uincere

Rom. 13
Ioan. 1
1. Ioan. 5
Roma. 13
Ioan. 17

crimina ſcripturarum præſidio diſceremus. Quòd ſi dominus Ieſus propria non deſide-
rauit, tu aliena cur quæris? Si creator omnium ſeculi gloriam ſubeundæ paupertatis uir
tute contempſit, cur tu faſtidias quòd natus es, appetas quod indebitum eſt? Cur ea quę
ad uſum tibi diuturna eſſe nō poſſunt, ad ſupplicium diuturna depoſcas? Caue inſidias,
caue fraudes. Et hoc ipſo quod ad ſubruendum hominem totum uerſuta diabolus mun
dum fraude concutiat, totius ſeculi pugnet illecebris, eius tibi blandiciæ plus cauendæ.
Non Euam cibus flexerat, non mandatorum deſtituerat obliuio, ſed promiſſi honoris
ambitio illecebroſa decepit. Quæ ſi ſolum dominū adorare uoluiſſet, indebita nō quæ-
ſiſſet. Et ideo remedium datur quo telum ambitionis obtundas, ut ſoli domino ſeruias.
Caret enim ambitione religioſa deuotio.

De receſſu diaboli à Chriſto.

T conſummata omni tentatione, diabolus receſſit ab illo uſq; ad tempus.]
E Prope omnium criminū fontes, hæc tria genera demonſtrant eſſe uitiorum.
Neq; enim conſummatam omnem tentationem ſcriptura dixiſſet, niſi in his
tribus eſſet omnium materia delictorū, quorum ſemina in ipſa origine ſunt cauenda. Fi
nis ergo tentationū, finis eſt cupiditatum: quia cauſæ tentationum, cauſæ cupiditatum
ſunt. Cauſæ autem cupiditatū ſunt, carnis oblectatio, ſpecies gloriæ, auiditas potentiæ.
Quàm religioſum uidetur ut cōmorationem Chriſtianæ fœminæ non recuſes? ſed cre-
bra inde tentatio. Si attētos deo uiderit diabolus, ſuggerit ut decipiat. Sed tu quāuis de
poſito præſumas, caue tentationem, ſciens naturam. Hæc tria, ſi recorderis, etiā Pau
lus cauenda præſcribit, deſignans tres eſſe ſpecies peccatorū, à quibus liber, expectat iu
1. Theſſ. 2 ſtitię coronam. Neq; enim, inquit, in uerbo adulationis fuimus, neq; in occaſione auari-
tiæ, deus teſtis eſt, neq; gloriam quærentes ab hominibus. Et ideo diabolū uicit, coronā
petiuit. Vides ergo ipſum diabolū non eſſe in ſtudio pertinacem, cedere ueræ ſolere uir
tuti. Etſi inuidere non deſinat, tamen inſtare formidat, quia frequentius refugit trium-
phari. Audito itaq; dei nomine, receſſit, inquit, uſq; ad tempus. Poſtea enim nō tentatu-
rus, ſed aperte pugnaturus aduenit. Docet igitur te ſcriptura diuina, non ſolū cōtra car-
nem & ſanguinē, ſed contra inſidias ſpiritales tibi eſſe certamen. Vides magnificentiam
Chriſtiani uiri, qui certat cum rectoribus mundi: & licet cōſtitutus in terris, aduerſus ſpi
ritalia nequitiæ quæ ſunt in cœleſtibus, animi uirtute decernit. Non em̄ de terrenis con-
tēdimus, ut dimicemus in terra, ſed ſpiritalibus propoſitis præmijs de regno dei, & Chri
ſti hæreditate neceſſe eſt ſpiritalia prius impedimenta ſuperent̄. Corona propoſita eſt,
ſubeūda certamina ſunt. Nemo poteſt niſi uicerit, coronari: nemo poteſt uincere, niſi an
te certauerit. Ipſius quoq; coronæ maior eſt fructus, ubi labor eſt maior. Arta em̄ & an-
Matth. 7 guſta eſt uia quæ ducit ad uitā, lata uero & ſpatioſa quæ ducit ad mortē. Et ideo tentatio
nem nunq; timere debemus. Eſt em̄ cauſſa uictoriæ, materia triumphorū. Diues ille qui
Luc. 16 tentationē nō ſenſit in ſeculo, in pœnis eſt apud inferos: pauper ille Lazarus qui ita pau
pertate morboq; afflictus eſt & attritus, ut ulcera eius à canibus lamberentur, uitæ iſtius
labore miſerabilis, coronam gloriæ quæſiuit æternæ. Multæ enim tribulationes nō quo
rumcunq;, ſed iuſtorum. Deniq; quos diligit dominus ſæpe caſtigat. Petrus tentatus eſt,
ut negaret, negauit, ut fleret. Et quid de cæteris dicā? Nempe Iob erat probatus deo: ſed
licet probatus erat, uictor tamen nō erat. Probata erat deuotio uirtutis, tamen præmium
non habebat. Et ideo tentandus offertur, ut glorioſior redderetur. Illius quoq; certami-
nis refert ut gradum ſpectes. Non unum telum diabolus habet, frequētat ſpicula: ut aut
præmio uincat, aut tædio. Primo cupiditate uulnerat, ſecundo pietate, tertio ſanitate.
Mentis enim pariter & corporis pugnat ulceribus. Diuerſitas quoq; ipſa tentationum,
pro diuerſitate certantium eſt. Auaritię damno diues urgetur, pater diſpendio filiorum,
homo doloribus, corpus ulceribus. Quanta hæc tela? Vnde dominus noluit habere
quod perderet, & ideo pauper huc uenit, ne haberet diabolus quod auferret. Vis ſcire
Ioan. 14 quàm uerum ſit? Ipſum dominum dicentem audi: Venit huius mundi princeps, & in me
inuenit nihil. Noluit etiam paucorū eſſe pater, ut eſſet omnium. Fruſtra autem corporis
tentaretur ulceribus, qui contēneret omnes corporis paſſiones: ſimul ut oſtenderet no-
bis quod immaculata ſibi corporis hoſte depulſo uictoria deberet̄. Sed ille quaſi homo
ſuis tentat̄, hic publicis: Illi patrimonium auferetur, huic regnum orbis offert̄. Nec totus

ſine

sine fraude diabolus, qui exasperare dei filium uereretur: illum iniurijs tentat, hunc præ-
mijs. Ille quasi seruulus dicit: Dominus dedit, dominus abstulit, hic naturæ suæ disposi- Iob 1
tionisq; consçius sua sibi ridet offerri. Et ut ad illud reuertamur, ingruit nuncius super nũ
cium, congeminant uulnera, nec tamen fortis athleta mẽte turbatur. Adhibetur mulier
primæ fraudis illecebra: hic per uirginẽ natus, errori obnoxiam non habebat. Amici ad-
hibentur, qui prauis consilijs opprimant reluctantẽ, sed in omnibus quæ acciderunt ei,
nusquam peccauit Iob labijs suis in conspectu dei. Nam quod maledicit diei dicens: Per
eat dies illa in qua natus sum, & infra: Et maledicat ei is qui maledixit diem illam, qui ha
bet magnum cetum opprimere: ad prophetiam pertinet: eò quod diabolum tanquam
procelloſi seculi istius cetum dominus noster Iesus Christus oppressit: & generationis
suæ carnalis diẽ perire desiderat, ut dies eius in regeneratione numeretur. Pereat, inquit,
dies secularis, ut dies spiritalis oriatur. Ergo in tentatione sanctus Iob mysteria loquitur.
Qui enim uincebat seculum, Christum uidebat. Nos igitur non timeamus tentationes,
sed magis in tentationibus gloriemur, dicentes: Quando infirmamur, tunc potentes su- 2. Cor. 12
mus. tunc enim nectitur corona iustitiæ. Sed illa Paulo fortassis accommoda: nos autẽ,
quia plures coronæ sunt, quam cunq; sperare debemus. In seculo laurus corona est, coro
na est & scutum. At uero tibi proposita est corona deliciarum. Corona enim deliciarum
obumbrabit te. Et alibi: Scuto uoluntatis suæ circũdabit te. Gloria quoq; & honore quẽ
diligit dominus coronabit. Ergo qui uult coronã dare, tentationes suggerit. Et si quan-
do tentaris, cognosce quia paratur corona. Tolle martyrum certamina, tulisti coronas:
tolle cruciatus, tulisti beatitudines. Nonne tentatio Ioseph uirtutis est cõsecratio? Non-
ne iniuria carceris, corona est castitatis? Quemadmodum regni in Aegypto cõsortium
potuisset adipisci, nisi uẽditus fuisset à fratribus? Quod dei factum esse arbitrio, ut iustus
probaretur, ipse monstrauit dicens: Quemadmodum fieret in hodierno, ut pasceret po-
pulus multus? Non debemus igitur tẽtationes seculi pro malis timere, quibus bona præ
mia comparantur: sed magis rogare contemplatione conditionis humanæ, ut eas tenta
tiones subeamus, quas ferre possimus.

De regressu ipsius Iesu in Galilęam ad docendum.

E T regressus est Iesus in uirtute spiritus in Galilæam.] Cõpletur hoc loco pro
phetia Esaiæ dicentis: Regio Zabulon, & terra Neptalim, & cęteri Paraliam Esa. 9
inhabitantes, & qui secus maritima trans Iordanem Galilææ gentium, popu
lus qui sedebat in umbra mortis, lucem uiderunt magnam. Quis est enim lux magna, ni-
si Christus, qui illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum? Deinde librũ Ioan. 1
accepit, ut ostenderet seipsum esse qui locutus est in prophetis: & remoueret sacrilegia
perfidorum, qui alium deum dicunt ueteris Testamẽti, alium noui, uel qui initiũ Christi
dicunt esse ex uirgine. Quomodo enim cœpit ex uirgine, qui ante uirginem loquebat,
Spiritus domini super me?] Vides trinitatem coæternam atq; perfectam. Ipsum loqui-
tur scriptura Iesum deum hominemq; in utroq; perfectum, loquitur & patrem, & spiritũ
sanctum. Spiritus enim sanctus cooperator ostenditur, quãdo corporali specie sicut co-
lumba descendit in Christũ cum dei filius baptizaretur in fluuio, pater loqueretur è cœ-
lo. Quod igitur maius quærimus testimoniũ, quàm quod se fuisse qui locutus est in pro-
phetis, ptopria uoce signauit? Vngitur oleo spiritali, & uirtute cœlesti, ut paupertatem
conditionis humanæ thesauro resurrectionis rigaret æterno, captiuitatem mentis auer-
teret, cæcitatem illuminaret animorum, annum domini perpetuis diffusum temporibus
prædicaret, qui redire in orbem laboris nesciat, continuationem fructus hominibus &
quietis indulgeat. Atque ille ita ad omnia se curuauit obsequia, ut ne lectoris quidem a-
spernaretur officium. Nos uero impij, qui diuinitatis fidem miraculis operum colligen-
dam contemplatione corporis negabamus.

De responsione Iesu ad conciues suos.

A Men dico uobis, quod nemo Propheta acceptus est in patria sua.] Non me-
diocriter inuidia proditur, quæ ciuicæ charitatis oblita, in acerba odia causas
amoris inflectit. Simul hoc exemplo pariter & oraculo declaratur quod fru-
stra opem misericordiæ cœlestis expectes, si alienæ fructibus uirtutis inuideas. Asperna
tor enim dominus inuidorum est, & ab ijs qui diuina beneficia in alijs persequunt, mira

cula ſuæ poteſtatis auertit. Dominicæ quippe carnis actus, diuinitatis exemplū eſt, & in uiſibilia nobis eius per ea quæ ſunt uiſibilia demonſtrantur. Nō ocioſe itaq; ſaluator excuſat quod nulla in patria ſua miracula uirtutis operatus ſit, ne fortaſſis aliquis uiliorem patriæ nobis eſſe debere putaret affectum. Neq; enim ciues poterat nō amare, qui amaret omnes: ſed ipſi ſe charitate patriæ dum inuident abdicarunt. Charitas enim nō æmulatur, non inflatur, nec tamen exors beneficiorum patria diuinorum eſt. Quod enim maius miraculum, quàm quod in ea natus eſt Chriſtus? Videte igitur quid mali inuidia affe rat. Indigna propter inuidiam patria iudicatur, in qua ciuis operetur, quæ digna fuit in qua dei filius naſceretur.

1.Cor.13

Confirmatio reſponſionis exemplo Heliæ & uiduæ.

N ueritate dico uobis, multæ uiduæ fuerunt in diebus Heliæ.] Non quia He-

1 liæ dies fuerunt, ſed in quibus Helias operatus eſt: aut quia dies faciebat illis, qui in eius operibus lucem uidebant gratiæ ſpiritalis, & conuertebantur ad dominum. Et ideo aperiebatur cœlum uidentibus æterna & diuina myſteria, claudebatur quando fames erat, quia nulla erat cognoſcendæ diuinitatis ubertas. Sed de hoc plenius ſcripſimus cum de Viduis ſcríberemus.

Confirmatio eiuſdem exemplo Heliſæi & Naaman.

T multi leproſi erant in Iudæa temporibus Heliſæi prophetæ, & nemo eorū

E mundatus eſt niſi Naaman Syrus.] Euidenter hic ſermo nos domini ſalutaris informat, & ad ſtudium uenerandæ diuinitatis hortatur, quod nemo ſanatus oſtenditur, & maculoſi morbo corporis abſolutus, niſi qui religioſo officio ſtuduit ſanitati. Non enim dormientibus diuina beneficia, ſed obſeruantibus deferuntur. Et bene apto comparationis exemplo arrogantia ciuium retunditur inuidorū, dominicumq; factum ſcripturis docetur ueteribus conuenire, quod in libris quoq; Regnorū legimus gentilem uirum Naaman prophetico oraculo lepræ maculis abſolutum, cū plurimos Iudæorum lepra corporis pariter & mentis abſumeret. Siquidem etiam quatuor illos qui cogente fame in caſtra primi regis Syriæ tetenderunt, tradit hiſtoria fuiſſe leproſos. Cur igitur non curabat fratres, non curabat ciues, non ſanabat propheta conſortes, cum ſanaret alienos, ſanaret eos qui obſeruantiam legis & religionis conſortiū non habebant, niſi quia uoluntatis eſt medicina, non gentis, & diuinum munus uotis elígitur, nō naturæ iure defertur? Diſce Chriſtiane rogare quod cupias impetrare: faſtidioſos uiros cœleſtium profectus munerum non ſequuntur. Sed quamuis ſimplex expoſitio moralē informet affectum, gratia tamen non eſt occulta myſterij. Etenim cum poſteriora à ſuperioribus deriuentur, tum etiam ſuperiora poſterioribus aſtruuntur. Diximus enim in libro alio, in uidua illa ad quam Helias directus eſt, typum Eccleſiæ præmiſſum. Populus Eccleſiam congregauit, ut ſequatur populus ille ex alienigenis congregatus. Populus ille antè leproſus, populus ille antè maculoſus, prius quàm myſtico baptizaretur in flumine, idem poſt ſacramenta baptiſmatis maculis corporis & mentis ablutus, iam nō lepra, ſed immaculata uirgo cœpit eſſe ſine ruga. Merito ergo magnus Naaman in conſpectu domini ſui, & admirabilis facie deſcribitur, quoniam in eius typo ſalus futura gentibus declaratur, qui ſacratæ conſilio puellæ, quæ fractis uiribus ciuium in hoſtilē captiua uenerat poteſtatem, à propheta ſalutem ſperare cōmonitus, non terreni regis imperio, ſed diuinæ miſericordiæ liberalitate ſanat. Cur myſtico numero mergere iubetur? Cur Iordanis fluuius elígitur? Nón ne boni, inquit, Abana & Farfar fluuij Damaſci præ Iordanē? Sed iratus hos prætulit, Iordanem meditatus elegit. Neſcit enim ira myſterium, fides nouit. Diſce baptiſmatis gratiam ſalutaris, qui leproſus merſerat, fidelis emerſit. Diſce ſpiritalia ſacramenta ſignari. Corporis remedium petitur, mentis acquiritur. Abluitur caro, affectus diluitur. Non enim magis corporis quàm mentis lepram uideo fuiſſe mūdatam, quando poſt baptiſmum ueteris erroris colluuione deterſa, negat ſe dijs alienis hoſtias quas ſpoponderat domino litaturum. Diſce etiam congruæ præcepta uirtutis: probauit fidem, qui prę̄mia recuſauit. Diſce utroq; dictorum factorumq; myſterio quid ſequaris. Habes domini præceptum, uatis exemplū, gratis accipere, gratis dare, nec uendere miniſterium, ſed offerre. Non enim precio taxatur dei gratia, nec in ſacramentis lucrum quæritur, ſed obſequium ſacerdotis. Non tamen ſatis eſt ſi lucrum ipſe nō quæras: familiæ

familiæ quoq; tuæ cohibendæ manus sunt: nec hoc solũ expoſcitur, ut te ſolum castũ immaculatum q; custodias. Non enim dixit Apostolus, te ſolum, ſed teipſum castum custodi. Quæritur ergo non ſolum tua ab huiuſmodi nundinis, ſed etiam domus tuæ castitas. Oportet enim irreprehenſibilem esse sacerdotem, suæ domui bene præpositũ, filios habentem subditos, cum omni castitate. Si quis autẽ domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ dei diligentiam habebit? Instrue ergo familiam tuam, hortare, custodi: & si te fefellerit seruulus (humanam enim non excipio facultatẽ) prophetico deprehenſus repudietur exemplo. Cito turpem sequitur lepra mercedem, & pecunia corpus animũq; male quæsita cõmaculat. Accepisti, inquit, pecuniã, & possidebis ex ea agrũ, & uineas, & oliueta, & greges, & lepra Naaman adhærebit tibi & semini tuo usq; in æternum. Vides quia facto autoris, successio damnatur hæredis. Inexpiabilis est enim uenditi culpa myſterij, & gratiæ uindicta cœlestis transit ad posteros. Deniq; Moabitæ & cæteri non intrabunt Ecclesiam usq; ad tertiam & quartam generationem: tamdiu uidelicet, ut simplicius interpretemur, donec culpam autorũ multiplicis successio generationis abolearet. Sed cum illi qui in deum idololatriæ errore deliquerunt, in quartam generationem uideant esse mulctati: profectò durior uidet esse sententia quia Giezi semẽ usq; in æternum pro cupiditate habendi prophetica autoritate damnatur: præsertim cum dominus Iesus per lauacri regenerationẽ omnibus remissionem dederit peccatorum: nisi ut uitiorum magis quàm generis semen intelligas. Sicut enim qui filij promissionis sunt, æstimantur in semen bonum, ita etiam qui filij erroris sunt, æstimantur in semen malũ. Nam & Iudæi ex patre diabolo, non utiq; carnis successione, sed criminis. Ergo omnes cupidi, omnes auari, Giezi lepram cum diuitijs suis possident: & male quæsita mercede, non tam patrimoniũ facultatum quàm thesaurum criminũ congregarunt, æterno supplicio, & breui fructu. Nam cum diuitiæ sint caducæ, pœna perpetua est: quia neq; auarus, neq; ebrioſus, neq; idolis seruiens regnum dei possidebunt.

De indignatione Iudæorum, & eiectione Iesu.

E T repleti sunt ira omnes in synagoga hæc audientes, & surrexerunt, & eiecerunt illum extra ciuitatem.] Sacrilegia Iudæorum quæ multo antè dominus prænunciauerat per prophetas, & Psalmi uersiculo declarauerat quæ passurus esset in corpore constitutus, dicens: Retribuebant mihi mala pro bonis: in Euangelio docet esse completa. Nam cum ipse per populos beneficia diffunderet, illi iniurias irrogabant. Nec mirum si perdiderunt salutem, qui eiecerunt de suis finibus saluatorem. Moralis enim dominus: & qui docuerat exemplo sui Apostolos suos omnibus omnia fieri, nec uolentes repudiat, nec inuitos alligat, nec eijcientibus reluctatur, nec roganti-bus deest. Sic Gerasenos alibi, cum uirtutes eius sustinere non possent, quasi infirmos et ingratos reliquit. Simul intellige nõ ex necessitate fuisse, sed uoluntariam corporis passionem: nec captum à Iudæis, sed à seipso oblatum. Etenim quando uult capitur, quãdo uult labitur, quando uult suspenditur, quando uult nõ tenetur. Et hic in supercilijũ montis præcipitandus ascenderat: & ecce per medium illorum, mutata subitò uel obstupefacta furentium mente, descendit. Nondum enim hora uenerat passionis, quinetiam malebat adhuc Iudæos sanare quàm perdere, ut inefficaci furoris exitu desinerent uelle, quod implere non possent. Vides igitur & hic diuinitatis esse quòd non captus est, & illic uoluntatis esse quòd captus est. Nam quemadmodũ à paucis teneri potuit, qui à populo non tenetur? Sed noluit sacrilegium esse multorum, ut in autores culpæ crucis inuidiam retorqueret, atq; à paucis quidem affigeretur, sed pro toto orbe moreretur.

Confirmatio doctrinæ Christi per miracula.

E T in synagoga erat homo habens spiritũ immundum.] Et infrà: Surgens autẽ de synagoga intrauit in domum Simonis & Andreę. Socrus autẽ Simonis tenebatur magnis febribus.] Vide clementiã domini saluatoris, nec indignatione cõmotus, nec scelere offensus, nec iniuria uiolatus, Iudæam deserit: quinetiam immemor iniuriæ, memor clementiæ, nunc docendo, nunc liberando, nũc sanando, infidę plebis corda demulcet. Et bene sanctus Lucas, uirũ ab spiritu nequitię liberatũ antè prę misit, & substituit fœminæ sanitatẽ. Vtrumq; enim sexũ dominus curaturus aduenerat, prior sanari debuit, qui prior creatus est: nec prætermitti illa q̃ mobilitate magis animi

quàm prauitate peccauerat. Sabbato medicinę dominicæ opera cœpta significat, ut in de noua creatura cœperit, ubi uetus creatura antè desiuit: nec sub lege esse Dei filiũ, sed supra legem in ipso principio designaret: nec solui legem, sed impleri. Neq; enim per le-
Psal. 32 gem, sed uerbo factus est mundus, sicut legimus: Verbo domini cœli firmati sunt. Non soluitur ergo lex, sed impletur: ut fiat renouatio hominis iam labentis. Vnde & Apos-
Ephes. 4 tolus ait: Expoliantes uos ueterem hominem, induite nouum qui secundũ Deum creatus est. Et bene sabbato cœpit, ut ipsum se ostenderet creatorem, qui opera operibus intexe ret, & persequeretur opus quod ipse iam cœperat: ut si domũ faber renouare disponat, non à fundamentis, sed à culminibus incipit soluere uetustatem. Itaq; ibi prius manũ ad mouet, ubi antè desierat: deinde à minoribus incipit, ut ad maiora perueniat. Liberare à dæmone & homines, sed in uerbo dei possunt: resurrectionẽ mortuis imperare, diuinæ solius est potestatis. Nec quenq; mouere debet, quòd Iesu Nazareni nomẽ in hoc libro diabolus dixisse primus inducitur. Nec enim ab eo Christus nomẽ accepit, quod de cœ lo angelus ad uirginem detulit. Est enim huius impudẽtiæ, ut inter homines aliquid pri mus usurpet, & ad homines quasi nouum deferat, quo terrorẽ suæ potestatis incutiat.
Gen. 3 Deniq; & in Genesi primus deum homini nuncupauit: Sic enim habes: Et dixit serpens
Ibid. 2 mulieri: Quid uticq; dixit deus, ne edatis ab omni ligno? Vterq; igitur deceptus à diabo lo est, sanatus à Christo. Sequere cætera, & Euangelicæ lectionis disce mysteria, atq; in
1. Cor. 15 duorum sanitate publicæ sacramentum salutis agnosce. Sicut enim in Adam omnes mo riuntur, ita & in Christo omnes uiuificabuntur. Quis est ille qui in synagoga spiritũ dæ monij habebat immundum, nisi populus Iudæorum, qui quasi serpentinis spiritis reuin ctus, & innodatus diaboli laqueis, simulatam corporis mundiciam interioris mẽtis sor dibus inquinabat? Et bene in synagoga homo erat qui spititũ immundũ habebat, quia spiritum sanctũ amiserat. Introierat enim diabolus, unde Christus exierat. Simul osten ditur natura diaboli non improba, sed opera iniqua. Nam quem per superiorem naturã deum confitetur, opere negat: & in hoc apparet eius nequitia, & improbitas Iudæorũ, quod ita populo uesanæ cæcitatem mentis offudit, ut populus neget, quem dæmones confitentur. O peior magistro discipulorũ hęreditas: ille uerbo dominũ tentat, hi facto: ille dicit, Mitte te: isti adoriunt ut mittant. Si altiore consilio ista pendamus, animi debe mus intelligere & corporis sanitatẽ: ut prius animus qui serpentinis laborabat insidijs, absolutus sit. Anima enim nunq; à corpore uinceretur, nisi prius à diabolo teneretur. Nam cum anima corpus agat, uiuificet & gubernet, quemadmodum in eius illecebras captiua raperet, nisi & ipsa superioris alicuius potestatis uinculis stringeretur? Deniq; non prius Eua esuriuit, quàm serpentis uersutia tentauit, & ideo aduersus ipsum autorẽ peccati prius debuit medicina salutis operari. Fortassis etiam in typo mulieris illius so crus Simonis & Andreæ uarijs criminum febribus caro nostra languebat, & diuersarũ cupiditatũ immodicis æstuabat illecebris. Nec minorem febrem amoris esse dixerim, quàm caloris. Itaq; illa animũ febris, hæc corpus inflammat. Febris enim nostra auaritia
Ibid. 7 est, febris nostra libido est, eò quòd ignitæ sint cupiditates. Vnde & Apostolus ait: Si nõ se continent, nubant: melius est nubere quàm uri. Febris nostra luxuria est, febris nostra ambitio est, febris nostra iracundia est. Quæ licet corporis uitia sint, ignem tamen offi bus implicant, mentem, animum, sensumq; pertentant. Hæc prior diaboli solicitaẽ arte. Etenim ager bonus, uestis, monile, suadela serpẽtis est. Honorum gratia, sublimitas po testatum, epularum suauitas, forma meretricis laqueus est diaboli, & quasi quidam ne quitiæ spiritalis illecebrosus affatus, qui per carnis illecebram quæ cito fœminea quadã leuitate mollitur, animũ quoq; de gradu deijcit. Neq; enim formã mulieris animus prius quàm corporis oculus concupiscit. Deniq; quod non uideris non amabis: sed ubi caro concupierit, compatientis quoq; animi constantia defatiscit, & mens consortio amoris inflectitur. Duo enim in carne una sunt, ad quam mors irrepit sceleris effectu, tentante diabolo, carne suadẽte. Vehemẽtior tamen est animi quàm corporis febris, & ideo pro animi uoluntate corporis salus plerunq; contemnit, nec à periculis abstinet. Vnde non alienũ uidetur repetere quemadmodũ Theotimus cùm graui oculorũ incõmodo labo raret, & amaret uxorẽ, interdicta sibi à medico facultate coeundi, cupiditatis impatiẽs, atq; impetu libidinis raptus se moderari nequiuerit. Sciens ẽm prudensq; q̃ esset oculos amissurus

amissurus, priusquã conueniret uxori, in ipso æstu feruentis cupiditatis, & consuetudinis apparatu: Vale, inquit, amicum lumen. Sic febre libido flagrantior est, grauiusq; prę cipitat & inflammat. Sed ubi quis resipuerit à furore, tunc conscientiæ interioris uisus aperitur, factiq; succedit pœnitentia, & pudenda sui unusquisq; facinoris erubescit. Tũc deus timetur, & peccator se cupit celare, sed non potest: tunc caro arguĩ, diabolus accusatur: hæc quasi lena uitiorum, ille quasi autor erroris. Patescit deformitas. Nudũ est enim deo omne secretũ, nec illius ficus foliis, hoc est tegimine corporali, uel iactantia seculari flagitiorũ secreta uelanť. Et unusquisq; diuinũ peccati conscia formidat mente iudicũ, dicens: Qui super me montes cadant, in quibus me abscondam fissuris petrarũ cum uenerit confringere terram? Tunc tribulos & spinas animo caro, hoc est, curarũ morsus sollicitudinumq; generat, æstusq; quos sibi per concupiscentiam carnis animus ipse circũdedit. Etenim quasi clauis quibusdam suffigitur anima corporeis uoluptatibus, & cum semel adhæserit cupiditatibus demersa terrenis, difficile in altum potest unde descendit sine dei fauore reuolare. Actuũ enim suorum uincta laqueis, & deliciarũ secularium illecebris obnoxia iam tenetur. Hunc ergo Adam, hanc Euam dominus liberaturus aduenit, quorum alter ad imaginem dei factus, altera uirtutem sui accipiẽs uiri, quamdiu fuit subdita fortiori unam gerebant in uno spiritu deo placitam uoluntatem, & in paradiso positi dei, uitæ cœlestis operabantur alimoniam. Postea uerò quàm caro suadere diuersum, & legem cœpit primam nõ timere, paradisi exules facti, in hunc inferiorem dimersumq; locum peccati merito reciderunt. Nec quisquam putet incongruum esse si Adam atq; Eua in typo animæ & corporis æstimenť, cum in typo Ecclesiæ æstimentur & Christi. Nam cum duo esse in una carne Apostolus diceret, adiecit: Sacramentum enim hoc magnum est. Ego aũt dico in Christo & in Ecclesia. In quo ergo superni dei, in eo multo magis animi nostri potest esse mysterium. Sed hęret, suffixus est, captus est, & corporeis succensus febribus, compassione carnis ægrescit. Quærendus est medicus. Sed quis iste tantus est, qui saucię mentis medeatur ulceribus? Quis tantus est homo qui possit aliis subuenire, cum sibi ipse non possit? Quis aliis possit uitam reddere, quũ ipse mortẽ non possit euadere? Omnes enim in Adam moriunť, quia per unum hominem in hunc mundum peccatũ introiuit, & per peccatũ mors: & ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccauerunt. Illius igitur culpa, mors omnium est. Denicq; missi sunt sancti, missi sunt & prophetæ, qui oracula diuina loquerentur, nec quicquam promouere potuerũt. Quæramus ergo aliquem de angelis aut archangelis medicum. Sed quemadmodũ mihi possunt præsidium ferre ne peccem, quum ipse archangelus à peccato non potuerit abstinere? Quemadmodum ad paradisum angelus reuocare me poterit, cum ipse satanas & angeli sui sedem quam acceperant, seruare non potuerint?

Ephes. 5

Rom. 5

De ascensu Iesu in nauem Simonis ut doceret, & miraculo quosdam ad se traheret.

A Scendens autem in unam nauim quæ erat Simonis, rogauit eũ ut à terra duceret pusillum.] Vbi Dominus multis impartiuit uaria genera sanitatũ, nec tempore nec loco cœpit ab studio sanandi turba cohiberi. Vesper incubuit, sequebantur: stagnũ occurrit, urgebant. Et ideo ascendit in Petri nauim. Hæc est illa nauis quę adhuc secundũ Matthæũ fluctuat, secundũ Lucã repletur piscibus: ut & principia Ecclesiæ fluctuantis, & posteriora exuberantis agnoscas. Pisces enim sunt qui hanc enauigant uitam. Ibi adhuc discipulis Christus dormit, hic præcipit. Dormit enim trepidis, perfectis uigilat. Sed quemadmodum dormiat Christus, audisti dicentem in prophe ta: Ego dormio, & cor meum uigilat. Et sanctus Matthæus rectè non prætermittendũ putauit æternæ indicium potestatis, ubi imperat uentis. Non est enim humana doctrina, sicut audisti ludęos dicere, Verbo imperat spiritibus: sed cœlestis maiestatis insigne. Quod turbatum sedatur mare, & diuinæ uocis imperio obsequuntur elementa, atq; insensibilia sensum accipiunt obsequendi, diuinæ mysterium gratiæ reuelatur. Quòd fluctus mitescunt seculi, uerbo immundus spiritus conquiescit: non alterum altero refellitur, sed utrumq; celebrat. Habes miraculum in elementis, habes documentum in mysteriis. Ergo quia sanctus Matthæus illa prælibauerat, sanctus Lucas eam sibi nauim in qua Petrus piscareť elegit. Non turbať ista quæ Petrũ habet, turbatur illa quæ Iudam habet.

Cap. V

Cant. 5

Etsi

Etsi multa illic discipulorum merita nauigabant, tamen eam adhuc perfidia proditoris agitabat. In utraq; Petrus: sed qui suis meritis firmus est, turbatur alienis. Caueamus igit perfidum, caueamus proditorem, ne per unum plurimi fluctuemus. Ergo non turbatur hæc nauis in qua prudentia nauigat, abest perfidia, fides aspirat. Quemadmodum enim turbari poterat, cui præerat is, in quo Ecclesiæ firmamentum est? Illic ergo turbatio, ubi modica fides: hic securitas, ubi perfecta dilectio. Denique etsi alijs imperatur ut laxent retia sua, soli tamen Petro dicitur: Duc in altum.] Hoc est, in profundum dispu tationum. Quid enim tam altum, quàm altitudinem diuitiarum uidere, scire Dei fili um, & professionem diuinæ generationis assumere? Quam licet mens non queat hu mana plenè rationis inuestigatione comprehendere, fidei tamen plenitudo comple ctitur. Nam etsi non licet mihi scire quemadmodum natus sit, non licet tamen nescire quòd natus sit. Seriem generationis ignoro, sed autoritatem generationis agnosco. Nõ interfuimus cum ex patre dei filius nasceret, sed interfuimus cum à patre dei filius dice retur. Si deo non credimus, cui credemus? Omnia enim quæ credimus, uel uisu credi mus, uel auditu. Visus sæpe fallitur, auditus in fide est. An asserentis persona discutitur? Si uiri boni dicerent, nefas putaremus non credere. Deus asserit, probat filius, refugiẽs sol fatetur, tremens terra testatur. In hoc altum disputationis Ecclesia à Petro ducitur, ut uideat hinc resurgentem dei filium, inde spiritum sanctum profluentem. Quæ sunt autẽ apostolorum quæ laxari iubentur retia, nisi uerborum complexiones, & quasi quidam orationis sinus, & disputationum recessus, qui eos quos ceperint, non amittant? Et be ne apostolica instrumenta piscandi retia sunt, quæ non captos perimunt, sed reseruant: & de profundo ad lumen extrahunt, fluctuantes de infernis ad superna traducũt. Est & aliud apostolicum piscandi genus, quo genere solum Petrum piscari dominus iubet, di
Matt. 17 cens: Mitte hamum, & eum piscem qui primus ascenderit tolle. Magnum quidem est et
Rom. 13 spirituale documentum, quo Christiani uiri sublimioribus potestatibus docent debere esse subiecti, ne quis constitutionem regis terreni putet esse soluẽdam. Si enim censum Dei filius soluit, quis tu tantus es, qui non putes esse soluendum? Et ille censum soluit, qui nihil possidebat: tu autem qui seculi sequeris lucrum, cur seculi obsequium non re cognoscas? Cur te supra seculum quadam animi arrogantia feras, quum seculo sis mi sera cupiditate subiectus? Penditur igitur didrachma, quod erat precium nostræ re
Matt. 12 demptionis & corporis, in lege promissum, in Euangelio persolutũ, non ociose in ore
Rom. 10 pisces inuentum. Ex ore enim tuo iustificaberis. Et enim precium immortalitatis est no bis nostra confessio, quia sicut scriptum est, Ore confessio fit ad salutem. Et fortasse pri mus hic pisces, primus est martyr, in ore habens didrachma, hoc est precium census. Di drachma nostrum Christus est. Habebat igitur primus ille martyr, Stephanus scilicet, in ore thesaurum, cum Christum in passione loqueretur. Sed reuertamur ad propositũ lo cum, & discamus apostolicam humilitatem.

De responsione Simonis.

P Ræceptor, inquit, per totam noctem laborantes nihil cepimus, sed in uerbo tuo laxabo retia.] Et ego domine scio quia nox mihi est, quando non impe ras. Nemo adhuc nomen suum dedit, adhuc noctem habeo. Misi iaculũ uo cis per epiphania, & adhuc nihil cepi. Misi per diem, expecto ut iubeas, in uerbo tuo la xabo retia. O uacua prẽsumptio, ô humilitas fructuosa. Qui nihil antè ceperant, magnã in uerbo Dñi concludunt pisciũ multitudinem. Non hoc humanæ facũdiæ opus, sed iu pernæ uocationis est munus. Cedunt disputationes hominũ, fide sua plebs credit. Rum puntur retia, nec labitur pisces: uocant ad adiumentũ socij qui erant in alia naui. Quę est illa alia nauis, nisi fortè Iudæa, ex qua Ioannes & Iacobus allegunturꝰ Facta est enim lu dæa sanctificatio eius. Hi igit de synagoga ad nauem Petri, hoc est, ad Ecclesiam cõue nerunt, ut implerent ambas nauiculas. Omnes enim in nomine Iesu genu flectũt siue lu dæus, siue Græcus: omnia & in omnibus Christus. Sed mihi cumulus iste suspectus est,
2. Cor. 11 ne plenitudine sui naues pene mergant. Oportet enim & hæreses esse ut probent boni. Possumus tñ & aliam Ecclesiã intelligere nauẽ alterius. Ab una em plures Ecclesiæ de riuantur. Ecce alia solicitudo Petri, cui sua iam præda suspecta est. Sed nouit perfectus quemadmodũ seruare possit reconditos, qui scit quemadmodũ capere possit dispersos.

Quos

Quos in uerbo capit, uerbo credit: negat suam prædam, negat suum munus. Exi, inquit, à me domine, quia homo peccator sum.] Admirabatur enim dona diuina, & quo plus meruerat, hoc præsumebat minus. Dic & tu: Exi à me domine, quia homo peccator sum. ut respondeat tibi dominus: Noli timere indulgenti domino peccatum fateri. Noli timere etiam quę tua sunt domino deferre, quia quę sua sunt, nobis ille concessit. Nescit inuidere, nescit eripere, nescit auferre. Vides quàm bonus Dominus, qui tantum tribuit hominibus, ut uiuificandi habeant potestatem.

DIVI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI COMMENTARIORVM IN EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM, LIBER V.

Confirmatio doctrinæ Christi per miraculum de leproso mundato.

ET factum est cum esset in una ciuitatum, ecce uir plenus lepra et ipse procidens in faciẽ rogauit eum, dicens: Domine, si uis, potes me mundare. Et extendens manũ, tetigit eum, dicẽs: Volo, mundare.] Bene ubi leprosus mundatur, certus non exprimitur locus, ut ostendatur nõ unũ populũ specialis alicuius ciuitatis, sed omniũ populos fuisse sanatos. Bene autem & secundũ Lucam quarto signo ex quo in Capharnaum dominus uenit, iste sanatur. Nam si quartum diem sole illuminauit, & clariorem cęteris fecit diebus, cum illucescerent elementa mundi: & hoc clarius opus æstimare debemus. Et secundum Matthæum primus hic post benedictiones à domino sanatus inducitur: ut quia dixerat dominus: Non uenit legem soluere, sed adimplere: ille qui excludebatur à lege, purgari se domini potestate præsumens, non ex lege, sed supra legem esse gratiam iudicaret, quæ leprosi maculam posset abluere. Verũ ut in domino potestatis autoritas, ita in illo fidei cõstantia declaratur. Ille in faciem procidit, quod humilitatis est & pudoris, ut unusquisq; de suæ uitæ maculis erubescat. Sed confessionem uerecundia non repressit. Ostendit uulnus, remedium postulauit: & ipsa religionis & fidei plena confessio est. Si uis, inquit, potes me mundare. In uoluntate domini tribuit potestatẽ. De uoluntate aũt domini nõ quasi pietatis incredulus addubitauit, sed quasi colluuionis suæ conscius nõ præsumpsit. Cui morali quadam Dñs sanctitate respondit: Volo, mundare. Et continuò lepra eius discessit ab eo.] Nihil enim medium est inter opus dei atq; præceptũ, quia in præcepto est opus. Denicq; dixit, & facta sunt. Videtis igitur quòd dubitari non potest, quia uolũtas dei potestas est. Si ergo uoluntas dei, eius potestas est: qui unius uoluntatis trinitatem asserũt, unius utiq; asserunt potestatis. Itaq; statim lepra eius discessit, ut intelligas medentis affectum, qui ueritatem operi addidit. Denicq; secundum Marcum miseratus est eum dominus. quod est pulchrè positum. Et pleraq; talia posuerunt Euangelistę, qui nos in utroq; fundare uoluerunt, describentes signa uirtutis ad fidem, exprimentes opera uirtutis ad imitationem. Vnde et tangit, non dedignatus: & imperat, non diffisus. Hoc enim est indicium potestatis, quia quasi habens potestatem sanandi, & iubendi autoritatem, operandi testimonium non refugit. Volo ergo dicit propter Fotinum, imperat propter Arrium, tangit propter Manichæum. Nec unius tantũ lepra curatur, sed omnium quib. dicitur: Iam uos mundi estis propter sermonẽ quem locutus sum uobis. Si igitur lepręme dicina, uerbũ est, contemptus utiq; uerbi, lepra mentis est. Sed ne lepra transire possit in medicũ, unusquisq; dominicæ humilitatis exẽplo iactantiã uitet. Cur enim præcipit nemini dicere, nisi ut doceret nõ uulganda nostra beneficia, sed premẽda, ut nõ solũ à mercede abstineamus pecuniæ, sed etiã gratiæ? Aut fortasse etiã illa silentij causa est imperati, q; meliores putabat qui fide magis spontanea, q; qui speratis beneficijs credidissent. Offerre aũt iuxta legẽ se præcipit sacerdoti, nõ ut aliũ deferat, sed ut seipsum deo offerat spiritale sacrificiũ, ut actus præteriti colluuionẽ detersa, per cognitionẽ fidei, & sapiẽtię disciplinã, placitura deo hostia cõsecret. Omnis enim uictima sale salietur. Vnde & Paulus ait; Obsecro ergo uos fratres per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora uestra hostiam

Matt. 8

Ioan. 15

hostiam acceptabilẽ,placentẽ deo.Simul illud mirabile,q̃ eo sanauit genere quo fuerat obsecratus.Si uis,potes me mundare. Volo,inquit,mũdare. Habes uoluntatem, habes etiam pietatis effectum.Et extendens manũ tetigit eum.] Lex tangi leprosos prohibet: sed qui dominus legis est,non obsequit̃ legi,sed legem facit.Non ergo tetigit,quia sine tactu mundare non poterat: sed ut probaret quia subiectus non erat legi.Nec contagiũ timebat ut homines,sed quia contaminari nõ poterat qui alios liberabat: simul ut econtrario lepra tactu domini fugaretur,quæ solebat contaminare tangentem. Ostẽdere autem se sacerdoti iubetur,& offerre pro emundatione sua:ut dum offerret se sacerdoti,intelligeret sacerdos,non legis ordine,sed gratia dei supra legem esse curatũ.Et dum mandatur sacrificium secundũ præceptum Moysi,ostenderet dominus quia legem non solueret,sed impleret,qui secundum legem gradiẽs, supra legem sanare eos quos remedia legis non sanauerant,uideretur. Et bene addidit,Sicut præcepit Moyses.Lex enim spiritalis est,ideoq̃ uidet̃ sacrificium spirituale mandasse. Deniq̃ addidit: Vt sit in testimonium hoc uobis.hoc est,si deo credatis,si impietatis lepra discedat,si occultorum cognitor sit sacerdos,si puri testis affectus:unde potest ille magis sacerdos uideri, quem occulta non latent,cui dicit̃: Tu es sacerdos in æternũ secundũ ordinem Melchisedech. Psal.109

Confirmatio eiusdem per miraculũ de paralytico per tectũ submissõ.

E Tecce uiri portantes in lecto hominem qui erat paralyticus, & quærentes eum inferre,& ponere ante illum,& non inuenientes qua parte illum inferrent præ turba,ascenderunt super tectum , & per tegulas submiserunt illum in lecto in medium ante Iesum.] Non ociosa huius paralytici nec angusta medicina est, quando dominus & orasse prẽmittitur:non utiq̃ propter suffragium,sed propter exemplum.Imitandi enim specimen dedit,non impetrandi ambitum requisiuit. Et cõuenientibus ex omni Galilæa & Iudæa & Hierusalem legis doctoribus inter cæterorũ remedia debilium, paralytici istius medicina describit̃. Primum omniũ, quod ante diximus, unusquisq̃ æger petendæ precatores salutis debet adhibere,per quos nostræ uitæ compago resoluta,actuumq̃ nostrorum clauda uestigia uerbi cœlestis remedio reformẽt. Sint igitur aliqui monitores mentis,qui animum hominis,quamuis exterioris corporis debilitate torpentem ad superiora erigant.Quorum rursus adminiculis & attollere, & humiliare se facilis ante Iesum locetur, dominico uideri dignus aspectu. Humilitatem enim respicit dominus,quia respexit humilitatem ancillæ suæ. Luc.1

De submittentium fide,Christum ad curationẽ mouente.

Q Vorum fidem,inquit,ut uidit.] Magnus dominus,qui aliorum merito ignoscit alijs:& dum alios probat,alijs relaxat errata . Cur apud te homo collega non ualeat,cum apud deum seruus interueniendi meritum,& ius habeat impetrandi? Disce qui iudicas,ignoscere:disce qui æger es,impetrare. Si grauium peccatorum diffidis ueniam, adhibe precatores,adhibe Ecclesiam quæ pro te precetur,cuius contemplatione quod tibi dominus negare posset,ignoscet.Et quamuis historię fidem non debeamus omittere,ut uere paralytici istius corpus credamus esse sanatum:cognosce tamen interioris hominis sanitatem,cui peccata donantur.Quæ cum Iudæi asserunt à solo deo posse concedi,deum utiq̃ confitentur,suoq̃ iudicio perfidiam suam prodũt: qui ut opus adstruant,personam negant.Itaq̃ ab ipsis & operis sui dei filius accipit testimonium,& uocis suffragium non requirit. Perfidia enim confiteri potest, credere non potest.Itaque testimonium nõ deest diuinitati,fides deest saluti . Nam & ualidius est ad fidem quod confitentur inuiti: & pernicioſius ad culpam quod negant, qui suis assertionibus reuincuntur.Magna itaque infidæ plebis amentia, ut cum cõfessa fuerit solius dei esse donare peccata,non credat deo peccata donanti.Dominus autem saluos uolẽs facere peccatores, & occultorum cognitione Deum se esse demonstrat, & admiratione factorum adijciens,ait:

De Scribarum & Pharisæorum reprehensione.

Q Vid est facilius,dicere,Dimissa sunt tibi peccata:aut dicere,Surge & ambula?] Quo loco plenam speciem resurrectionis ostendit, qui mentis uulneribus corporisq̃ sanatis,peccata donat animorum,debilitatem carnis excludit . hoc est enim totum hominem esse curatum. Quamuis igitur magnũ sit hominibus peccata

peccata dimittere. (Quis enim potest peccata dimittere nisi solus deus, qui per eos, quo que dimittit, quibus dimittendi tribuit potestatem?) tamen multo diuinius est resurrectionem dare corporibus, quando quidem ipse dominus resurrectio est. Hic lectus, qui tolli iubetur, quid est aliud, nisi quia humanũ iubetur corpus attolli? Ipse est qui per singulas noctes lauatur à Dauid: lectus doloris, in quo anima nostra graui conscientiæ ægra cruciatu iacebat. Sed si quis secundum Christi præcepta se gesserit, iam nõ lectus doloris est, sed quietis. Miseratiõe etenim domini cœpit quies esse quod mors erat: qui nobis soporem mortis uertit in gratiam uoluptatis. Nec solum leuare lectum, sed etiam domum suam repetere, hoc est, ad paradisum redire censetur. Ea est enim uera domus, quæ hominem prima suscepit: nõ iure amissa, sed fraude. Merito ergo restituitur domus, quo niam uenerat qui nexum fraudis aboleret, ius reformaret. Nec mora ulla sanitatis interrantur abeuntem, & diuini operis miracula malunt timere quàm credere. Nam si crediderant. Et ideo isti, quia non diligebant, calumniabantur. Calumniantibus autem dicit: Quid cogitatis mala in cordibus uestris?] Quis hoc dicit? Sacerdos magnus, qui leprã uidebat in cordibus Iudæorũ, ostendit eos peiores esse leproso. Ille sacerdoti est se iussus offerre purgatus, hos sacerdos repudiat, ne alios quoq; lepra eorum contaminet. Psal. 6 1. Ioan. 4

De mystica uocatione publicani.

Sequitur mystica uocatio publicani, quem sequi iubet, non corporis gressu, sed mentis affectu. Itaq; ille prius auara de mercedibus, dura de laboribus periculisq; nautarum emolumenta conuerrens, uerbo uocatus, propria derelinquit qui rapiebat aliena, ac uile illud sedile destituens, toto post dominum uestigio mentis incedit. Conuiuiũ quoq; magni exhibet apparatum. Qui enim domicilio Christũ recipit interno, maximis delectationibus exuberantium pascitur uoluptatum. Itaq; dominus libenter ingreditur, & in eius qui crediderit, recumbit affectu. Sed rursus accẽditur inuidia perfidorum, & futuræ pœnæ species præfiguratur. Epulantibus enim fidelibus, & in illo cœlorum recumbentibus regno, perfidia ieiuna torquebitur. Simul ostenditur quantum interfit inter æmulos legis & gratiæ, quod illi qui legem sequuntur, ieiunę mẽtis famem patiantur ęternam: qui uero uerbum in interioribus animę receperunt, alimẽti cœlestis & fontis ubertate recreati esurire & sitire non possunt. Et ideo quia animo ieiunabant, murmurabant, dicentes: Quare cum publicanis & peccatoribus manducat et bibit?] Serpentina uox ista est. Denicq; hanc primam uocem serpens emisit, dicẽs Euæ: Quid utiq; dixit deus, Nolite manducare ex omni ligno? Ergo patris sui uenena diffundunt, qui dicunt: Quid utiq; cum publicanis & peccatoribus manducat & bibit? Vnde dominus cum peccatoribus manducando, etiam cum gentibus non prohibet nos inire conuiuium, dicens: Non egent qui sani sunt, medico, sed qui male habent.] Nouum medicamentum nouus magister aduexit. Hoc de terra non pullulauit. Imprudens enim est omnis creatura huius confectionis. Venite omnes qui incurristis peccatorũ uarias passiones, utimini peregrino medicamento, quo uenenum serpentis excluditur: quod non solum passionum abstulit cicatricem, sed etiã caussam diri uulneris amputauit. Hoc medicamentum non famem indicit, sed cibum animæ subministrat. Venit enim filius hominis manducans & bibens, & dicunt: Vorax est. Et ideo mens nostra non est ieiuna. Ieiunant hi, quibus abest Christus, qui bonorum meritorum copijs egent. At uero cui uirtus sua ad uoluptatem sufficit, qui sua domo recipit Christum, conuiuium magnum exhibet: hoc est, bonorũ operũ spirituale cõuiuiũ, quo dives populus eget, pauper epulat. Gene. 3 Luc. 7

De excusatione discipulorum.

Et ideo, inquit, ieiunare non possunt filij sponsi, quamdiu cum illis est sponsus. Venient autem dies, cum auferetur ab illis sponsus, & tunc ieiunabunt in illis diebus.] Qui sunt illi dies quibus à nobis Christus aufertur, maxime cũ ipse dixerit: Vobiscum ero usq; ad consummationem mundi? Ipse dixit, Non relinquã uos orphanos. Certum est enim quod si nos relinquat, salui esse nequeamus. Nemo tibi Christum potest auferre, nisi te illi ipse auferas. Non te auferat iactantia tua, non te auferat arrogantia, nec tibi de lege præsumas. Nõ enim uocare iustos uenit, sed peccatores. Matt. 28 Ioan. 14

Quomodo igitur dominus iustitias dilexit,neq; Dauid uidit iustũ derelictum? Aut quæ ista æquitas,si iustus relinquitur,peccator adsciscitur: nisi intelligas quod eos iustos dicit,qui ex lege præsumant,& Euangelij gratiam non requirant? Nemo autem iustificatur ex lege,sed redimitur ex gratia. Est igitur in lege iustitia, sed non per legem iustitia. Nam ipse Apostolus Hebræus ex Hebræis,secundum legem Pharisæus,secũdum iusti-
Philip.3 tiam,quæ in lege est,conuersatus sine querela,qui gloriatur ex lege, Quæ mihi,inquit, lucra fuerunt,hæc duxi propter Christum detrimẽta esse.hoc est,abieci iustitiam & gloriam legis. Iustitia enim legis sine Christo uacua est,quia plenitudo legis Christus est.Et ideo etsi est in lege iustitia,non est tamen per legẽ iustitia.Si enim per legem iustitia, ergo Christus gratis mortuus est.Mortuus est enim Christus,ut impleret iustitiam. Denique Ioanni dicẽti,Ego à te debeo baptizari,& tu uenis ad me? respondit:Sine modo. sic enim decet nos implere omnem iustitiam.Ergo non gratis mortuus,sed pro nobis mortuus est Christus,ut iusti fulgerent sicut Sol in regno patris sui. Sed non Iudæi iusti, quibus dicitur:Cum uideritis iustos intrare regnum cœlorum. Isti sunt iusti,qui percutientẽ non repercutiunt,qui inimicum diligunt.Si sic non accipimus,inuenitur contrariũ: Nõ
Rom.10 ueni uocare iustos.Sed illos non uocat, qui se iustos dicunt.Ignorantes enim deum, & suam iustitiam quærentes statuere,iustitiæ dei non sunt subiecti.Ergo usurpatores iustitiæ non uocantur ad gratiam.nam si gratia ex pœnitentia, utiq; qui fastidit pœnitentiã, abdicat gratiam.Isti erunt uulnerati,qui se sanctificant.Istis sponsus auferetur. Nobis autem non Caiphas,non Pilatus Christum abstulit,nec possumus ieiunare,quia Christum habemus,& Christi carnem epulamur & sanguinem. Quomodo enim uidetur ieiunare,qui non esurit? Quomodo uidetur ieiunare,qui non sitit? Quomodo autem sitire po-
Ioan.4 test,qui bibit Christum? cum ipse dixerit: Qui biberit de aqua quam ego dabo, non sitiet unquam.Deniq; de animi dictum ieiunio,etiam sequentia declarant.

De prima similitudine per Iesum data.

Dixit enim similitudinem ad illos;quia nemo commissuram de uestimẽto nouo immittit in uestimentum uetus.] Dixerat filios sponsi, hoc est filios uerbi,qui per lauacri regenerationẽ in ius diuinæ regenerationis assumpti sunt, quamdiu cum illis est sponsus,ieiunare non posse. Non utiq; hoc ieiunium relegat quo conficitur caro,& corporis luxuria castigatur.Hoc enim ieiunium nos commẽdat deo. Nam quemadmodum discipulos ieiunare prohiberet, cum ipse dominus ieiunaret: cũ postremo diceret nequissimos spiritus non nisi ieiunijs & orationibus superari posse? Deniq; etiam hoc loco ieiunium uestimentum appellauit uetus,quod exuendum Apo-
Colos.3 stolus æstimauit,dicens:Expoliate uos ueterem hominem cum actibus eius, & induamus eum qui baptismatis sanctificatione renouatur.In eandem igitur formam series cõuenit præceptorum,ne actus ueteris & noui hominis misceamus, cum ille corporalis exterior opera carnis operetur,& hic interior qui renascitur,nõ uerticolorem speciem uterum nouorumq; debeat habere gestorum, sed concolor Christo illum studio mentis imitari,cui renatus est in lauacro. Absint igitur decolora mentis uelamina,quę displicẽt sponso. Displicet enim ei,qui uestem non habuerit nuptialem. Sponso autem quid potest placere,nisi pax animi,puritas cordis,charitas mentis? Bonus sponsus dominus Iesus,hic nouo partu naturam nostram initiauit,huic desponsata corruptelis carnis absoluitur. Non filios mortales requirit,non Euæ delectatur doloribus: non uirum obnoxiũ culpæ requirit,non hæreditatem condemnati patris. Vidit enim carnis ulcera,quam antea concupiscebat:aduertit non esse pulchritudinem ueram,quę uitiorum habeat deformitatem. Et ideo quid tibi cum tali sponso fœmina? Require diligenter,& in omni corpore inuenies cicatricem. Cognosce alium magis sponsum,qui circundatur luce, cuius species non potest interire. Hunc tolle in animum tuum,consecra in templo tuo:tolle in corpore tuo,sicut scriptum est: Tollite dominum in corpore uestro. Huius thalamos ingredere nouos,huius spectato peregrinum decorem,hunc indue,hunc uide ad dexterã patris:& gaude quia talem habes sponsum. hic te uestiet benedictione, ne qua noceat scissura peccati. Seruemus igitur uestem, qua nos sacro dominus emergentes fonte uestiuit. Cito scinditur uestis,si facta non cõgruant:cito tineis carnis atterit, & ueteris hominis errore maculat. Ergo hic noua ueteribus copulare,in Apostolo aũt etiam nouis ue-

tera

tera superuestire prohibemur: sed exuere uetus, nouũ sumere, ut expoliati non nudi inueniamur. Expoliamur enim meliora sumpturi: nudamur aũt, cum indumentũ nobis aliena fraude detrahitur, non nostra uoluntate deponitur.

De secunda similitudine.

E Tnemo mittit uinũ nouum in utres ueteres.] Fragilitas humanæ conditionis aperitur, cum corpora nostra exuuijs defunctorũ animalium comparantur. Atq; utinam bonorum utrium usum possimus implere, ut sacramentum quod accepimus, reseruemus. Leuat iniuriam industria, si renouatis utribus noua uina creduntur. Et ideo utres hos plenos seruare semper debemus. uacuos enim cito tinea & ærugo consumit, gratia seruat impletos. Pulchrè autem operi huic talia præcepta conueniũt. Sextum est enim opus, quo Matthæus Leui noua quadam figuratur forma. Sexto autem die factus est homo. Sexto igitur Christi opere reformatur iam nõ uetus, sed noua creatura, & quędã forma peregrina. Et ideo tanq; noua creatura conuiuiũ Christo exhibet, eò q; & in ipso Christus delectaret, & ipse partẽ delectatiõis mereret habere cũ Christo. Ad hunc igitur informandũ præcepta dat dominus. Sequebat enim iam lætus, alacer, & exultans, dicens: Iam non publicanũ gero, iam non porto Leuin. Exui Leuin, postquam Christũ indui. Odi genus meum, fugio uitam meam priorem. solũ te sequor, domine Iesu, qui sanas uulnera mea. Quis enim me separat à charitate dei, quæ in te est? Tribulatio? an angustia? an fames? Ligatus sum fidei clauis quibusdam, & bonis compedibus charitatis innexus sum. Omne mandatum tuũ sicut cauterium impressum tene bo. Et si urit cauteriũ mandati, tamen putrefacta carnis exurit, ne ad uiuum serpat contagio. Etsi mordet medicamentum, tamen uitium uulneris tollit. Aufer igitur domine Iesu potenti machæra tua meorum putredines peccatorum: dum me habes ligatũ charitatis uinculis, seca quodcunq; uitiosum est. Veni cito incidens occultas & latẽtes uarias q; passiones: aperito uulnus, ne noxius serpat humor. Emunda omne quod fœtidum est peregrino lauacro. Audite me terreni homines, qui in peccatis uestris cogitatiões ebrias geritis. Et ego Leui talibus passionibus eram sauciatus. Inueni medicum qui in cœlo habitat, & in terris spargit medicamẽta. Hic solus potest sanare uulnera mea, qui sua nescit: hic auferre cordis dolorem, pallorem animæ, qui nouit occulta. Rom. 8

De eo quòd in sabbato secundoprimo discipuli Iesu uellebant spicas.

F Actum est autem in sabbato secundoprimo, cum transiret Iesus per semina- Cap. VI
ta, uellebant discipuli eius spicas, & manducabant, cõfricantes eas manibus suis.] Non solum comprehensione uerborũ, sed etiam usu ipso, specieq; gestorum incipit hominẽ dominus Iesus ueteris obseruatione legis exuere, nouoq; indumento uestire gratiæ. Itaq; eum iam in sabbato per seminata traducit, hoc est, admouet fructuosis itineribus. Quid sibi sabbatum uelit, quid seges, quid spicæ, nõ mediocre mysterium est. Ager enim est omnis hic mundus: agri seges, in satione humani generis fœcunditas numerosa sanctorum: spicæ agri, fructus Ecclesiæ, quos operibus discutientes suis apostoli pascebantur, nostro se alentes profectu. Stabat igitur seges iam fœcunda, uirtutum pullulantibus spicis, quibus nostri fructus meritò comparãtur. Neq; enim aut imbre marcescunt, aut sole torrentur, aut pluuijs humescunt, aut tempestatibus elidun-tur, aut à messorib. intra horreorũ felicia receptacula reconduntur. Receperat ergo terra iam dei uerbum, & cœlesti semine satus diuites fœtus ager almus effuderat. Esuriebãt discipuli salutem hominũ, & tanquam folliculis corporũ mentium fructus ad fidei lucẽ præclaris operum suorum miraculis eruebant. Sed hoc putabant Iudæi sabbato non licere. Christus aũt nouæ gratiæ munere designabat ociũ legis, opus gratiæ. Nec sine mysterio hoc ab Euangelista secundum Matthæum & Marcum sabbatum secundum positum puto, quoniam sabbatũ perpetuæ feriæ sunt resurrectionis æternæ. Vel in hoc igit seculo feriatis ac uacantibus superstitionibus Iudæorum, uel in futuro ferias ipsi perpetua solennitate celebrantes, quæ bona sunt terræ manducabimus, iuxta quod scriptum est: Illi manducabunt, uos uerò esurietis. Mirè tamen secundum Lucam, secundoprimum, non primo secundum sabbatum dixit. δευτεροπρωτον enim scriptum est. Præferre debuit quod præcellit. Secundum ideo, quia primũ antè ex lege præcessit, in quo etiam

pœna præscripta est si quis operaretur. Primum ideo, quia Sabbatum illud ex lege solutum est, quod erat primũ: & hoc primũ factum est, quod secundo est constitutum. Nam & cum operari Sabbato liceat, & operantis nulla sit pœna: Sabbati utiq; ex lege, cuius uis soluta est, nec nomen hærebat: sed tamen fuerit illud primũ ordine, hoc primũ mune re: nec ideo minus hoc, quia secundum. nam & Adam primus, nec comparandus secun-
1. Cor. 15 do Adam. Primus enim Adam in animã uiuentẽ, nouissimus Adam in spiritũ uiuificantem. Et primus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis. Prælatus utiq; secundus primo: ille enim caussa mortis, hic uitæ. Sic & secundo primum Sabbatum dicitur: secũdum, iuxta numerum, primum, iuxta operationis gratiã. Melius est enim Sabbatum quo impunitas datur, quàm quo pœna præscribitur. Prima lex, secundũ Euangelium: inferior tamen formido quàm gratia. Aut forte & primum hic in prædestinatione consilij, & secundum in sanctione decreti. Bene autem dominus in lege typũ futuri hoc quoq; demonstrat loco, & defensores legis arguit nescire quæ legis sunt: exemplum af-
1. Reg. 21 ferens quod Dauid cum esuriret, ipse cum socijs intrauit in domum dei, & panes propositionis sumpsit & manducauit, & dedit ijs qui cum ipso erant. Magnum & uere exemplum propheticum, quo primum non inania legis, sed solida utilitatis nobis sequenda produntur. Deinde quia Dauid cum socijs fugiẽs à facie regis Saul, hic præfiguratus in lege Christus est, qui cum apostolis principem mundi lateret. Quomodo autem ille obseruator legis atq; defensor panes & ipse manducauit, & dedit ijs qui secum erant, quos non licebat manducare nisi tantummodo sacerdotibus: nisi ut per illam demonstraret figuram, sacerdotalem cibum ad usum transiturum esse populorum? Siue quod omnes uitam sacerdotalem debemus imitari, siue quia omnes filij Ecclesiæ sacerdotes sunt? Vnigimur enim in sacerdotium sanctum, offerentes nosmetipsos deo hostias spiritales. Legi igitur iam superfluit doctrina Christi, nec legem soluit, sed implet, quia nec sabbatum soluit. Si enim sabbatum propter homines factum est, utilitas autẽ hominis postulabat esurientem hominem qui diu fuerat terræ fructibus abdicatus, ueteris famis ieiunia uitare: nõ utiq; lex soluitur, sed impletur. Quomodo igitur domino ad crimen obijcit, quod in seruo pro crimine non tenetur? Quid autem euidentius hac figura, quæ per totã curriit historiam? Intrauit Dauid in domum Abimelech sacerdotis, sed nec periculo mortis proposito hospitem recusat, declinat exulem sanctus animus sacerdotis. Tanta hospitalitatis est gratia, ut libenter in nos aliena pericula transferamus. Verùm hoc in historia morale, in mysterio propheticum est, quod nec præsumpto futuræ mortis exitio, uerum illum Dauid hospitio suæ mentis religiosi excluderẽt sacerdotes. Nec solum in huiusce modi domo uatis recepturus docetur Christus hospitium, sed etiam per figuram nequitiæ spiritalis manubias & arma sumpturus. Nam qui Christum recipit hospitio, intelligibilem illum Goliam spoliat suis telis. Quid uero euidentius, quàm quod in Abimelech domo quinq; panes petit Dauid, unum accipit, demonstrante typo quod iam non quinque libris sed Christi corpore cibus fidelibus pararetur, ut Christus corpus assumeret, ne quis de fidelibus esuriret? Nec Doech figura uacat, qui erat custos mulorũ, eò quòd nemo alius nisi infructuosi gregis custos Iudæ typum proditoris impleret. Iam illud quod pro Dauid receptione omnem Abimelech domum præter Abiathar principem tunc tẽporis sacerdotẽ Saul persecutus est, ostendit prophetia nobis quod nemo possit nocere uero principi sacerdotũ, qui solus est Christus. Hinc ad alia progreditur dominus Iesus. Nam qui totum hominem saluum facere disposuerat, per singula membra curabat, ut uere diceret: Mihi irascimini, quia totum hominem sanum feci in sabbato?
Ioan. 7

De curatione hominis habentis manum aridam.

ET erat ibi homo, & manus eius dextera erat arida. Itaq; hoc loco manum illam quam extendit Adam, & interdictæ arboris poma decerpsit, succis bonorum factorum salutaribus irrigauit: ut quæ crimine aruerat, bonis operibus sanaretur. In quo Iudæos redarguit Christus, qui malis interpretationibus legis præcepta uiolarent, æstimantes Sabbato etiam à bonis operibus feriandum, cum lex in præsentibus formam præfigurauerit futurorum: in quibus utiq; malorum feriæ futuræ sunt, non bonorum. Nam licet secularia opera conquiescant, non ociosus tamen boni operis actus est in dei laude conquiescere. Audisti igitur domini uerba dicentis: Extende manum

Communis ista generalisq; medicina est. Et tu qui putas manum habere te sanam, caue ne auaritia, caue ne sacrilegio contrahatur. Extende sæpius eam, extende ad illum pauperem, qui te obsecrat: extende ut proximum iuues, ut uiduæ præsidium feras: eripias iniuriæ, quem uides iniustæ contumeliæ subiacere: extende ad deum pro peccatis tuis. Sic manus extenditur, sic sanatur. Sic Hieroboam manum cum idolis sacrificaret, cõtraxit: cum deum rogaret, extendit.

De oratione Iesu in montem & electione duodecim Apostolorum.

F Actum est autem in illis diebus, exijt in montem orare, & erat pernoctans in oratione dei.] Non omnis qui orat, ascendit in montem: (est enim oratio quæ peccatum facit:) sed qui bene orat, à terrenis ad superiora progrediens, uerticem curæ sublimis ascendit. At ille non ascendit in montem, qui de seculi diuitijs, aut de honore solicitus est, non ascendit in montẽ qui fundi ius optat alieni. Ascendit ille qui deum quærit, ascendit ille qui cursui suo dominica adiumenta deposcit. Omnes magni, omnes sublimes montem ascenderunt. Non enim cuicunq; Propheta dicit: Ascende in montem excelsum, qui euangelizas Sion: exalta in uirtute uocẽ tuam, qui euangelizas Hierusalem. Non uestigijs corporalibus, sed factis sublimioribus in hũc montem si ascendas, sequeris Christũ, ut ipse mons esse possis. Montes enim in circuitu eius. Quære in Euangelio, inuenies solos cum domino montem ascendisse discipulos. Orat ergo dominus, non ut pro se obsecret, sed ut pro me impetret. Nam etsi omnia posuerit pater in potestate filij, filius tamen ut formam hominis impleret, obsecrandum patrem putat esse pro nobis, quia aduocatus est noster. Noli insidiatrices aperire aures, ut putes filium quasi infirmum rogare, ut impetret quod implere non possit. Potestatis author, obedientiæ magister, ad præcepta uirtutis suo nos informat exemplo. Aduocatum, inquit, habemus apud patrẽ. Si aduocatus est, debet utiq; pro meis interuenire peccatis. Non ergo quasi infirmus, sed quasi pius obsecrat. Vis scire quia quæ uelit possit? Et aduocatus & iudex est. In altero pietatis officium, in altero insigne est potestatis. Et erat, inquit, pernoctans in oratione Dei. Species tibi Christiani datur, forma præscribitur quam debeas æmulari. Quid enim te pro salute tua facere oportet, quando pro te Christus in oratione pernoctat? Quid te facere conuenit, cum uis aliquod officium pietatis adoriri, quando Christus missurus Apostolos, orauit prius, & solus orauit? Nec usquam alibi, si nõ fallor, orasse cum apostolis reperitur, ubiq; solus obsecrat. Dei enim consiliũ humana uota non capiunt, nec quisquam interiorum potest esse particeps Christi. Vis scire quia mihi nõ sibi orauerit? Vocauit, inquit, discipulos suos, & elegit duodecim ex ipsis.] quos ad propagandum auxilium salutis humanæ per terrarum orbem satores finobiles, sed piscatores & publicanos, quos dirigeret, elegit, ne traduxisse prudentia, ne redemisse diuitijs, ne potentiæ nobilitatisq; authoritate traxisse aliquos ad suam gratiã uideretur: ut ueritatis ratio, non disputationis gratia præualeret. Eligitur & Iudas, non per imprudentiam, sed per prouidentiam. Quanta est ueritas, quam nec aduersarius minister infirmat? Quanta moralitas domini, qui periclitari magis apud nos iudicium suũ quàm affectum maluit? Susceperat enim hominis fragilitatẽ, & ideo nec has partes recusauit infirmitatis humanæ. Voluit deseri, uoluit prodi, uoluit ab Apostolo suo tradi: ut tu à socio desertus, à socio proditus, moderate feras tuũ errasse iudiciũ, perisse beneficiũ.

Esa. 40

Psal. 124

1. Ioan. 2

De descensu Iesu ad docendum turbas.

G Et descendit, inquit, cum illis, & stetit in loco campestri.] Aduerte omnia diligenter, & quomodo cum Apostolis ascendat, & descendat ad turbas. Quomodo enim turba nisi in humili Christũ uideret? Non sequitur ad excelsa, non ascendit ad sublimia. Denicq; ubi descendit, inuenit infirmos. In excelsis enim infirmi esse non possunt. Sic enim Matthæus docet, in inferioribus debiles esse sanatos. Prius eñ unusquisq; sanandus est, ut paulatim uirtutibus procedentibus ascendere possit ad montem. Et ideo unumquemq; in inferioribus sanat, hoc est, à libidine reuocat iniuriam cæcitatis auertit. Ad uulnera nostra descendit, ut usu quodam & copia suæ naturæ compotes nos faciat esse regni cœlestis. Et sanabat hos quidẽ, sed in inferioribus relinquebat. Videsne aũt turbas, ut legisti, ascendit in montẽ. Et cum sedisset, accesserũt ad

eũ discipuli eius. Euangelizaturus enim, & benedictionũ de thesauro diuinitatis prom
pturus oracula, incipit esse sublimior. Hic autẽ etsi in humili stabat, tamen oculos eleua
Ioan. 12 uit. Sic etiam cum Lazarũ suscitaret, infremuit spiritu: sic etiam caput leuauit: ut mulieri
Ibid. 8 adulteræ peccata donaret. Quid est ẽm leuare oculos, nisi interius lumen aperire? De-
nicq; sanctus Matthæus: Aperuit, inquit, os suum: thesauros scilicet sapientiæ & scientię
dei, reclusis adytis templi sui reserauit. Ergo & tu aperi os tuũ, sed prius ut aperiatur im-
plora. Si ẽm Paulus in apertionẽ oris sui implorat auxiliũ, multo magis implorare te cõ
uenit. Ostendit etiam tibi clauem scientiæ, qua os aperiretuũ debeas, dicens Propheta:
Aperi os tuum uerbo dei. Verbum dei, clauis tui oris est, clauis scientiæ, oris tui clauis
est, qua laxatis silentij catenis, imperitiæ claustra reserantur.

De sermone Iesu, de beatitudinibus proborum.

Beati pauperes, quia uestrũ est regnũ dei. Beati qui nũc esuriũt & sitiũt, quia
B saturabunt. Beati qui nũc fletis, quia ridebitis. Beati eritis cũ uos oderint
homines.] Quatuor tm beatitudines sanctus Lucas dominicas posuit, illæ o-
cto uero sanctus Matthæus: sed in illis octo istæ quatuor sunt, & in quatuor istis, illæ o-
cto. Hic ẽm quatuor uelut uirtutes amplexus est cardinales: ille in illis octo mysticũ nu-
merũ reserauit. Pro octaua ẽm multi scribunt Psalmi, & mandatũ accipis, octo illis par-
tẽ dare fortasse benedictionib. Sicut ẽm spei nostrę octaua, perfectio est: ita octaua, sum-
ma uirtutũ est. Sed prius q̃ sunt ampliora uideamus. Beati, inquit, pauperes spiritu, qm
ipsorũ est regnũ cœlorũ. Prima benedictionẽ hãc utercq; Euãgelista posuit. Ordine ẽm
prima est, & parẽs quædã generatioq; uirtutũ: quia qui contẽpserit secularia, ipse mere-
bitur sempiterna: nec potest quisq; meritũ regni cœlestis adipisci, qui mundi cupiditate
pressus, emergendi nõ habet facultatẽ. Secunda benedictio: Beati, inquit, mites. Tertia:
Beati qui lugẽt. Quarta: Beati qui esuriũt & sitiũt iustitiã. Quinta: Beati misericordes.
Sexta: Beati mũdo corde. Septima: Beati pacifici. Et bene septima, qm eo die ab omnib.
mũdi operib. requieuit deus. Dies ẽm quietis & pacis est. Octaua: Beati qui persecutio-
nẽ patiunt propter iustitiã. Veni dñe Iesu, doce nos ordinẽ beatitudinũ tuarũ. Neq; ẽm
sine ordine dixisti primos beatos pauperes spiritu, secũdo beatos mites, & tertio beatos
qui lugẽt. Nã etsi cognosco aliquid, tm ex parte cognosco. Si ẽm Paulus ex parte cogno
1. Cor. 13 uit, quantũ ego possum cognoscere, qui Paulo quantũ uita, tm etiã uerbo inferior sum?
Vita ẽm uerbũ exigit & acquirit: sermo aũt sine uita nõ est sermo dei. Quãto me sapien-
tior Paulus? Ille gloriat in periculis, ego in successibus: Ille gloriat quia reuelationibus
nõ extollit: ego si quæ reuelationes mihi cõtingerẽt, gloriarer. Sed tm potest deus de la
pidib. istis homines suscitare, & uerbũ proferre de clausis, uocẽ elicere de mutis. Quòd
si asinæ oculos aperuit ut uideret angelũ, potẽs est & nobis q̃q; aperire oculos, ut possi-
mus dei uidere mysteriũ. Beati, inquit, pauperes. Nõ oẽs beati pauperes. Paupertas ẽm
Prou. 19 media est, possunt & boni & mali esse pauperes. Nisi forte ille intelligẽdus pauper bea-
tus: quẽ Propheta describit dicẽs: Quia melior pauper iustus, q̃ diues mendax. Beatus
Psal. 33 pauper qui clamauit, & dñs exaudiuit eũ. Pauper à crimine, pauper à uitijs, pauper in q̃
mũdi princeps nihil inuenit. Pauper illius æmulus pauperis, qui cũ diues esset, propter
nos pauper factus est. Vnde plene Matthæus aperuit, dicẽs: Beati pauperes spiritu. Pau
per ẽm spiritu nõ inflat, nõ extollit mente carnis suæ. Prima ergo ista benedictio est, cũ
deposuero omne peccatũ, & exuero omnẽ malitiã, & simplicitate cõtẽtus fuero, inops
malorũ, supereſt ut & mores meos temperẽ. Quid ẽm mihi prodest carere secularibus,
Matth. 11 nisi fuero mitis atq; mansuetus? Nã qui sequit uiam rectã, sequit utiq; illũ qui ait: Disci-
te à me quia mitis sum, & humilis corde. Depone igit quæ improba sunt, egeto uitijs se-
cundũ bonã paupertatẽ, mitiga affectũ tuũ, ut nõ irascaris: aut certe iratus ne peccaue-
Psal. 4 ris, iuxta qd scriptũ est: Irascimini, & nolite peccare. Præclarũ est ẽm motũ tẽperare cõ-
silio, nec minoris uirtutis ducit, cohibere iracundiã, indignationẽq; cõpescere, q̃ om-
nino nõ irasci: cum plerũq; illud lentius, hoc fortius æstimet. Cum hoc feceris, memen-
to quia peccator es: & lugeto peccata tua, lugeto delicta. Et bene tertia benedictio est
peccata deflentis, quia Trinitas est quæ peccata cõdonat. Abluet igit te lachrymis tuis,
laua fletib. Si tu ipse te fleueris, alius te nõ flebit. Nã si Saul deflesset peccata sua, Samuel
eũ nõ fleuisset, Habet unusquisq; quos fleat mortuos suos. Mortui sumus q̃n peccamus,
quando

quando implemur ossibus mortuorũ. Mortuus est sermo malus qui exit de ore, exit eñ de sepulchro malo. Sepulchrũ aũt patens est guttur eorũ. Ideo dicit Apostolus: Imitatores mei estote. Vult nos delictorũ meminisse nostrorũ. Paulus non habebat quod lugeret, ex quo in Christũ credidit, et tamẽ priora deflebat dicẽs: Quia nõ sum dignus uocari apostolus, quia persecutus sum ecclesiã Dei. Ille igit̃ peccator ante fidẽ, nos uerò adhuc peccamus post fidẽ. Qui peccator est, defleat se, et arguat se, ut fiat iustus. Iustus eñ accusator est sui. Ordinẽ igit̃ persequamur, quia scriptũ est: Ordinate in me charitatẽ. Deposui peccatũ, tẽperaui mores, delicta defleui, esurire incipio & sitire iustitiã. Aeger eñ cũ in graui morbo est, nõ esurit, quia ęgritudinis dolor excludit famem. Sed quę est ista fames iustitiæ? Qui sunt isti panes quos esurit iustus? Ne forte panes illi de quib. dictũ est: Iuuenis fui, & senui, & nõ uidi iustũ derelictũ, nec semen eius quærens panẽ. Qui esurit, ut̃ uiriũ quærit augmentũ. Quod aũt malus uirtutis incrementum, ꝯ norma iustitiæ? Post hæc: Beati, inquit, misericordes. Iustitiã enim sequit̃ misericordia. Vnde dictũ est: Dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in æternũ. Sed etiã qui misericordiã defert, mercedẽ amittit, nisi mũdo corde misereat̃. Nam si iactantiã quærat, nullus est fructus. Emũda igit̃ interiora mẽtis tuæ: & si diligẽter pectoris tui secreta mũdaueris, compatere ijs qui impugnant̃: & intellige quanti hominũ, quanti fratrũ tuorũ auxiliũ tuum quærant. Sed nisi tu prius interiora tua uacua feceris ab omni labe peccati, ne dissensiones cõtentionesꝯ ex affectu tuo prodeant, non potes alijs ferre medicamentũ. A te igit̃ pacẽ incipe, ut cũ fueris ipse pacificus, pacẽ alijs feras. Quomodo eñ potes aliorũ corda mundare, nisi tuũ ante mũdaueris? Profuisti igit̃ alijs, tulisti auxiliũ pluribus: festina, contende ad finẽ. Multi cũ essent exitus uitæ, unus dñs cõpetebat. Nam quod natũ erat secundũ carnẽ, oportebat secundũ carnẽ mori. Elegit passionẽ, ut morereꝯ pro nobis: & tu dic de omnib. quæ retribuit mihi: Calicẽ salutaris accipiã, & nomẽ dñi inuocabo: hoc est, passionẽ. Vnde etiã illis qui ad dexterã uel ad sinistrã sedere cupiebant, ait: Potestis bibere calicẽ quem ego bibiturus sum? Vsꝯ ad finẽ te ducit, usꝯ ad martyriũ persequit̃, & cõstituit beatitudinũ palmam. Vide igit̃ ordinẽ. Oportet te pauperẽ fieri spiritu. Humilitas enim spiritus, diuitiæ uirtutũ sunt. Nisi pauper fueris, mitis esse non poteris. Qui mitis est, potest lugere pręsentia: qui inferiora luget, potest desiderare meliora: qui superiora quærit, inferiora deuitat, ut & ipse à superioríb. adiuuet̃: qui miseret̃, cor suũ mundat. Quid est eñ mundare animũ, nisi sordẽ mentis abluere? Eleemosyna eñ à morte liberat: patiẽtia uerò perfectio est charitatis. Qui aũt patit̃ persecutionẽ, in ultimo certamine cõstitutus probat̃ aduersis, ut cũ legitime certauerit, coronet̃. Hos quidẽ gradus uolunt esse uirtutũ, per quos ab ultimis ad superiora possimus ascẽdere. Deniqꝯ sicut incremẽta uirtutũ, ita etiã sunt incremẽta pręmiorũ. Plus est eñ dei esse filiũ, ꝯ possidere terrã, & consolationẽ mereri. Sed quia & primũ pręmiũ regnũ cœlorũ est, & ultimũ pręmium regnũ cœlorũ est: nũquid æquale præmiũ incipientib. atqꝯ perfectis est? Num forte mystice docemur quia est primũ regnũ cœlorũ, illud apostolicũ: Dissolui & esse cum Christo? Habes primũ regnũ, qñ sancti rapiunt̃ in nubibus obuiã Christo in aera. Multi eñ dormientiũ surgẽt, isti in uitã æternã, illi in opprobriũ. Primũ ergo regnũ cœlorũ sanctis propositũ est in absolutione corporis: secundũ regnũ cœlorũ est post resurrectionẽ esse cũ Christo. Cũ fueris in regno cœlorũ, tũc processus est mansionũ: & si unũ regnũ, diuersa tñ merita sunt in regno cœlorũ. Post resurrectionẽ terrã tuã incipies possidere, absolutus à morte. Ille eñ cui dicit̃: Terra es, & in terrã ibis, nõ possidet terrã suã: nõ eñ potest esse possessor, qui non capit fructũ. Absolutus igit̃ per dominicã crucẽ, si tñ intra iugũ dñi fueris inuẽtus, consolationẽ in ipsa possessiõe reperies: cõsolationẽ sequit̃ delectatio, delectationẽ diuina miseratio. Quem aũt miserat̃ dñs, & uocat: & qui uocat̃, uidet uocantẽ: qui deũ uiderit, in ius diuinę generationis assumit̃: tũc demũ quasi dei filius cœlestis regni diuitijs delectat̃. Ille igit̃ incipit, hic repleꝯ. Nam & intra hoc seculũ multi in imperio Rom. sunt: sed maiorẽ imperij gratiã qui propiores imperatori sunt consequunt̃. Nũc dicamus quẽadmodũ quatuor benedictionib. sanctus Lucas benedictiões sit octo cõplexus. Et quidẽ scimus uirtutes esse quatuor cardinales, tẽperantiã, iustitiã, prudentiã, fortitudinẽ. Qui pauper est spiritu, auarus nõ est: Qui flet, nõ superbit: sed mitis est, & pacatus: Qui luget, humiliat̃. Qui iustus est, nõ negat quòd sit omnib. ad usum

Psal. 5
1. Cor. 4
Ibid. 15
Prou. 18
Canc. 2
Psal. 36
Matt. 20
Tob. 4
Philip. 1
1. Thess. 4
Dan. 12
Gen. 3

cõmuniter datũ. Qui miseret, largit de suo. Qui suũ donat, nõ quærit alienũ, nec dolum proximo suo struit. Connexæ igitur sibi sunt concatenataeq; uirtutes, ut qui unã habeat, plures habere uideatur: & sanctis una cõpetit uirtus, sed eius quę fuerit uberior, uberius est præmiũ. Quanta hospitalitas in Abrahã? quãta humilitas? quãta sanctitas, ut fratris filiũ ab hoste seruaret? quanta abstinẽtia, ut nihil de præda quæreret? Sed quia fide præstitit, fidei præ cæteris meruit principatũ. Ergo unicuiq; plura præmia, quia plura incentiua uirtutũ. Sed quod in aliquo merito copiosius, hoc etiã in præmio redũdãtius. Beati igitur pauperes spiritu. Habes temperantiam, quæ à peccato abstinet, seculum calcat, illecebrosa non quærit. Beati qui esuriunt & sitiunt. Qui enim esurit, esurienti compatit, compatiẽdo largitur, largiendo fit iustus: quia iustitia eius manet in æternũ. Vnde & in Matthæo sitim & famem intelligimus spiritalẽ, qua cibus iustitiæ desiderat, aut potus: quæ uirtus quasi materia quædam uirtutũ est, ut iustus æqualẽ se inferioribus præstet, dolum excludat, ueritatẽ requirat. Beati qui nunc fletis, quia ridebitis. Habes prudentiam, cuius est flere occidua, & ea quæ æterna sunt quærere, lugere secularia, quæ seipsa com-
1. Cor. 1 pugnent: deum pacis inquirere, qui stulta mundi elegit, ut confundat sapiẽtes: & qui ea quæ nõ sunt destruat, ut quæ sunt possit adipisci. Beati eritis cum uos oderint homines. Habes fortitudinem, sed eam quæ non odiũ mereat ex crimine, sed persecutionẽ patiat ex fide. Sic enim ad passionis peruenit coronam, si gratiam hominũ negligas, diuinam sequaris. Denicq; ut scias consummationẽ esse fortitudinis, passionem: Secundũ hęc, inquit, faciebant prophetis patres eorũ. quia prophetas ludęi usq; ad mortẽ corporis persecuti sunt. Est etiam fortitudinis, iram uincere, indignationemq; cohibere: ac per hoc fortitudo animum iuxta corpusq; confirmat. Nec perturbari sinit timore aliquo uel dolore, quibus uelut prauis interpretibus plerũq; percellimur. Ergo tẽperantia cordis habet, animiq; mundiciã, iustitia misericordiã, pacẽ prudentia, mansuetudinẽ fortitudo.

De uæ improborum, & de institutione ad altiores gradus uirtutis, & inimicorum dilectione.

V Ae uobis diuitibus, qui habetis consolationẽ uestram.] Licet in pecuniarijs copijs multa sint lenocinia delictorũ, pleraq; tamen sunt etiam incentiua uirtutũ. Quanq; uirtus subsidia non requirat, & cõmendatior sit cõsolatio pauperis, quàm diuitis liberalitas: tamẽ non eos qui habeant diuitias, sed eos qui uti his nesciant, sententiæ cœlestis authoritate condemnat. Nam ut ille pauper laudabilior, qui prompto largitur affectu, nec repagulis impendentis egestatis inhibetur, inopemq; se non putat, qui habet quod naturæ satis est: ita hic criminosior dives, qui uel Deo referre gratiam de eo debuit quod accepit: nec censum ad cõmunem usum datum sine usu abdere, defossisq; terræ incubare thesauris. Non census igitur, sed affectus in crimine est. Et quanquã tota ætate custodiæ miserabilis solicitas auara mens tendat excubias, quo nulla pœna grauior est, successorũ profutura cõpendijs anxio timore seruare: tamẽ quoniam auaritiæ studia, & desideria cõgerendi, inani quadam uoluptate pascunt: qui consolationem uitæ præsentis habuerunt, remunerationẽ perpetuę perdiderunt. Possumus hic tamen diuitem intelligere populũ ludæorũ, uel hæreticos, uel certe mundi philosophos, qui ubertate uerborũ, & quodam ambitiosæ facundię patrimonio delectati, simplicitatẽ ueræ fidei supergressi, thesauros inutiles condiderunt. Nónne tibi uideť hæreticus aliquis, cũ audis eũ de generatione dñi iuxta usum seculi disputantẽ, dives in uerbis, pauper in uiribus? qui putatse in hoc tẽpore locupletes habere diuitias: sed in futuro egestatẽ suæ fidei recognoscet, cibũq; perfidiæ, quẽ præsenti ætate ructauerit, æterno fidei cõmaceratus ieiunio, causam tanti sciet esse supplicij. Eritq; tempus, ut risus suos lugeãt, qui dicta nostra nũc rident. Quibus bene dicit: Væ cũ uobis benedixerint oẽs homines.] Nónne tibi uidetur his dicere, qui dudum in Ariminensi concilio perfidæ prævaricationis autores, cum imperatoris gratiam sequunť, dei gratiam perdiderunt? Qui cum placere potẽtibus aucupanť, maledicto se perpetuo subdidere. Ergo sanctus Matthæus præmijs ad uirtutẽ & fidẽ populos prouocauit, hic etiã à criminibus atq; peccatis futurorũ supplicíorũ denunciatione deterruit, qui non ocíose plurimorũ factorũ cœlestium enumeratione progressus, ad benedictionũ locũ serius uenit, ut populos diuinorum miraculis roboratos, ultra legis tramitem uirtutũ progredi uestigijs edoceret. Fuit

canendum

canendũ illic, ubi adhuc infirmæ plebis corda nutabant, hic tubæ clangore excitãda uir tus fuit. Docet hoc libri huius, quæ in proœmijs, & quæ in processu sermonis aperit ora tio. Illic qui infirmi sunt, adhuc quodã legis lacte potant, & ideo per legis tramitẽ ducũ tur ad gratiã, audiũt quæ legis sunt, ut ultra legẽ, legẽ sequẽdo ꝓcedant: hic Ecclesia fun datior nõ lacte imbuit, sed cibo uescit. Cibus em̃ ualidior est charitas. Deniq; inter tria maxima, spem, fidẽ, charitatẽ, maior est charitas. Ordinat igitur charitas, cum dicit: Di- Cant. 2
ligite inimicos uestros. ut cõpleat illud Ecclesiæ, quod antè iam dictum est: Ordinate in me charitatẽ. Ordinat enim charitas, cum charitatis præcepta formant. Vide q̃ ab altio ribus cœperit, & legẽ post benedictionis euangelicæ terga reiecerit. Lex uicissitudinẽ imperat ultionis, Euangeliũ inimicitijs charitatẽ, benignitatẽ odijs, uota maledictis, pa tientiã persequentibus, subsidia esurientibus, & gratiã remunerationis impertit. Quan- to athleta perfectior, qui nõ sentit iniuriam: Et ne uideat dominus legẽ dissoluere, in be neficijs uicẽ seruat, quam negligit in iniurijs. Sed tamẽ dicendo, Prout uultis ut faciant uobis homines, facite & illis similiter.] Vicissitudo ipsa cumulatior est, quando uotis a- ctus æquat. Nescit enim uirtus mensurã gratiæ, nec cõtenta referre quod acceperit, uult cumulare quod sumpserit: ne inferior sit beneficio, licet æquetur officio. Non enim cu- mulo tantũ, sed ordine & tẽpore beneficia pensant, cum in beneficio pari prior sit, qui prior cæpit. Beneficus enim est, qui gratiã ceperit, debitor qui retulerit. Aliud itaq; bene ficiũ est beneficij principatus. nam si qui pecuniã reddidit, nõ soluit gratiã, manet q̃ gra- tiæ debitor, etsi iam nõ sit pecuniæ: cur gratiã referendo putemus posse uacuari, cuius re latio acceptæ magis est testimoniũ, q̃ solutæ? Bono itaq; exẽplo imbuit Christianus, ut nõ contentus iure naturæ, gratiã eius requirat. Si enim cõmune est omnibus, etiã pecca toribus, redamare: cui genus professionis excelsius, studiũ quoq; debet esse uirtutis ube rius, ut diligat etiã nõ amates. Nam etsi nulla merita diligẽdi, usum amoris excludãt, nõ tamẽ uirtutes excluserint. Sicut enim in eo qui te diligit, pudet gratiã non referre, & gra tiæ amore referendæ amor tibi eius inolescit, quẽ antea nõ amabas: ita etiã in eo qui nõ amat, debes amare uirtutẽ: ut dum uirtutẽ amas, incipias eũ amare quẽ non amabas: cũ rara & caduca remuneratio sit amantis, sempiterna uirtutis. Quid aũt tam mirũ, q̃ per- cutienti maxillam, præbere alteram? Nonne omnis indignantis frangit impetus, ira se- datur? Nõnne fit per patientiã, ut sua amplius pœnitẽtia reuerberes uerberantẽ? Ita erit ut & iniuriã repellas, & gratiã quæras. Ac sæpe maximæ causæ amoris existũt, cũ patien tia insolẽtiæ, gratia refert iniuriæ. Et quidẽ, ut audire me memini, uel hoc solo presũ phi losophiæ superciliũ putamus, q̃ in tres partes illa sibi uidet diuisisse iustitiã. Vnã in deũ, quæ pietas uocat: alterã in parẽtes, uel reliquũ humanũ genus: tertiã in mortuos, ut his exequiarũ iusta soluant. At uerò dominus Iesus legis oraculũ ac philosophiæ fastigium supergressus, in eos q̃q; qui læserint, pietatis porrexit officiũ. Etenim si hostis qui tecum bello armis q̃q; certauerit, depositis armis misericordiã suæ salutis adipiscit, idq; plerunq; uel contẽplatione naturæ, uel ipsius belli iure defert, ut subiectis uita tribuat: quãto am plius meliore religionis cõtuitu deferendũ est? Nam cum prælatorem appetit̃ salutis 1. Cor. 13
causſa nõ moueat, nunquid mouere debet militẽ pacis? Itaq; illud Apostolicum, Quia charitas patiens est, benigna est, nõ æmulat, non inflatur, in his præceptis consummatũ uidemus. Si patiens est, debet patientiã uerberanti: si benigna est, nõ debet respondere maledictis: si nõ quærit quæ sua sunt, non debet resistere diripienti: si non æmulatur, o- disse non debet inimicum. Et tamen apostolicis diuinæ superfluunt præcepta pietatis. Plus est em̃ donare, q̃ cedere: plus est amare inimicos, q̃ non æmulari. Quæ omnia dn̄s & dixit, & fecit. Qui cum malediceret, nõ remaledixit: qui cũ percuteret, nõ repercus- 1. Pet. 2
sit, cum spoliaret, nõ restitit: cum crucifigeret, ipsis persecutoribus ueniã postulauit, di- cẽs: Pater, dimitte illis hoc peccatũ, quia nesciũt quid faciunt. Criminatores suos excusa bat à crimine. Illi crucẽ parabant, hic salutẽ & gratiã rependebat. Et tamẽ q̃m studia ipsa uirtutũ sine remuneratione torpescũt, & exemplũ nobis attulit, & mercedẽ spopondit è cœlo filios dei futuros pollicẽs, qui fuerint imitatores eius. Qui em̃ festinat ad prẽmiũ, fastidire nõ debet exẽplũ: quia quãto præcellẽtius prẽmiũ, tãto impẽsius officiũ. Quan- ta aũt misericordiæ merces, q̃ in ius diuinæ adoptionis adsciscit? Sequere igit misericor diã, ut merearis gratiã. Late patet benignitas dei, super ingratos pluit, malis fœcũda nõ

negat

negat terra prouentus. Idem mundi sol sacrilegos religiososq; pariter illuminat. Aut ut mystice ista pendamus, propheticis populum Iudæorum dominus pluuijs irrigauit, & solis æterni refulsit radijs, etiam non merentibus. Sed quoniã illi mundano rore madue runt, Ecclesia dei ad cœleste lumen adsciscitur: ita tamen, ut illis quoq; misericordiæ, si credant, prærogatiua seruetur. Addidit non temerè iudicandum, ne cum sis tui cõscius, ipse delicti in alterum cogaris ferre sententiam.

De arbore mala, ex cuius similitudine improbi homines cognoscantur.

N On est arbor bona, quæ facit fructus malos.] Magna etiam disciplina uirtutis, ut de infructuosis fructuosa non quæras, nec de incultis prouentum fœcunditatis expectes. Vnicuiq; enim sua cultura dat fructus. Neq; enim de spinis colligunt ficus.] In spinis istius mundi ficus illa non potest reperiri: quæ quia fœcundis fructibus melior est, bene species ei resurrectionis aptatur: uel quia, ut legisti, ficus dederunt grossos suos, quod iam immaturus, & inutilis, & caducus in synagoga fructus antè præcessit: uel quia immatura uita nostra est in corpore, matura in resurrectione. Et ideo procul à nobis debemus seculares solicitudines abdicare, quæ mordent animum, mẽtemq; adurunt, ut maturos fructus culturæ diligentis possimus adipisci: quod in incultis istius mundi reperire non possumus: quia non legunt de spinis ficus, neq; de tribulis uindemiant uuam. Alterũ ad mundum & resurrectionem, alterũ ad animam & corpus refertur: uel quia nemo peccatis fructum acquirit animæ suæ, quæ sicut uua proxima terris corrumpitur, in superioribus maturatur: uel quia nemo potest damnationẽ carnis euadere, nisi quem Christus redemerit, qui sicut uua pepẽdit in ligno. Procul igitur ab illa carne, quæ damnato homini tribulos generare præcepta est, leuemus oculos spiritales, tẽdamus manus ad Christum, ut eum uindemiare possimus. Omnium autem fundamentum docet esse uirtutum obedientiam cœlestium præceptorum, per quã dormus hæc nostra non profluuio uoluptatum, non nequitiæ spiritalis incursu, non imbre mundano, non hæreticorũ ppsit nebulosis disputationibus cõmoueri.

De seruo Centurionis curato.

Cap. VII P Vlchrè autem ubi præcepta compleuit, formam docetur suorum præceptorum exequi. Nam statim gẽtilis Centurionis seruus domino curandus offertur, in quo populus nationum, qui mundanæ seruitutis uinculis tenebatur, æger letalibus passionibus, beneficio dñi sanãdus exprimit. Quòd autẽ moriturũ dixit Euangelista, non fefellit. Moriturus em erat, nisi fuisset sanatus à Christo. Impleuit igit præceptũ charitate cœlesti, qui sic dilexit inimicos, ut morti eriperet, atq; ad perpetuæ spem salutis adsciscere. Quantum aũt diuinę humilitatis insigne, ut cæli dñs nequaquã dedignaretur Centurionis seruulum uisitare? Elucet fides in operibus, sed plus operat humanitas in affectibus. Quod utiq; non ideo faciebat, quia absens curare non poterat: sed ut formam tibi daret humilitatis imitandæ, quia iuxta humilioribus doceret ac supe rioribus deferendũ. Deniq; alibi Regulo dicit: Vade, filius tuus uiuit: ut scias & potentiam diuinitatis, & humilitatis gratiam. Ibi noluit pergere, ne in Reguli filio uideret ma gis diuitijs detulisse: hic ipse perrexit, ne uideret in Centurionis famulo conditionẽ despexisse seruilem. Omnes enim, seruus & liber, in Christo unũ sumus. Sed uide fidẽ prærogatiuam esse medicinæ. Aduerte etiã in ipso populo gentili perspicaciã esse mysterij. Dominus pergit, excusat Centurio, militariq; deposito tumore reuerentiã sumit, & ad fidẽ facilis, & ad honorificentiã promptus. Et bene Lucas etiã in occursum amicos dicit esse à Centurione transmissos, ne præsentia sua grauare domini uerecundiã uideret, & officiũ officio prouocasse. Hæc moraliter. Mystice aũt, quem Iudæorũ populus crucifixit, inuiolatũ ab iniuria manere desiderat populus nationũ: & quod ad fidem pertinet, sermoni credidit: hoc est, non hominis, sed dei potestate conijciens dari à Christo hominibus sanitatẽ. Quod uerò ad mysteriũ spectat, uidit in pectora adhuc gentiliũ non esse penetrabilem Christũ. Et ideo quia necdum cogitationis præteritæ maculas abluisset, grauari se magis domini putauit dignatione, q; iuuari. Sic illa uidua Sareptena indignã se prophetico iudicauit hospitio. Ideoq; dominus in uno isto fidem gentium præfert. Et quidẽ si sic legas, In nullo tantam fidẽ inueni in Israel: simplex intellectus & facilis est.

3. Reg. 17

Sin

Sin uerò iuxta Græcos, Nec in Israel tantam fidē inueni: fides huius etiam electioribus & deum uidentibus antefertur. Videte autem œconomiam, probatur fides Domini, & serui sanitas roboratur. Potest ergo meritum domini etiam famulis suffragari: non solū fidei merito, sed etiam studio disciplinæ. Spectate etiam alteram œconomiam dominicæ humilitatis. quæ non spondet, operatur. nam etsi nondum imperauerat sanitatem, tamen serui qui missi fuerant, sanum seruulum repererunt.

De filio uiduæ resuscitato.

1 Bat Iesus in ciuitatem quæ uocatur Naim, & ibant cum illo discipuli eius, & turba copiosa. Cum autem appropinquaret portæ ciuitatis, & ecce effereba tur defunctus filius unicus matris suæ. Et hæc erat uidua, & turba multa cum illa. Quam cum uideret dominus, misericordia motus dixit illi: Noli flere. Et accessit, & tetigit loculum.] Et hic locus utrinq; redūdat ad gratiam, ut & cito flecti diuinam misericordiam matris uiduæ lamentatione credamus, eius præcipuè, quæ unici filij uel labore uel morte frangatur, cui tamen uiduæ grauitatis meritum exequiarum turba conciliet: & hanc uiduam populorum turba septam, plus uideri esse q̄ fœminam, quæ resurrectionem unici filij suis lachrymis meruerit impetrare, eòquòd sancta Ecclesia populum iuniorem à pompa funeris, atq; à supremis sepulchri, suarum reuocet ad uitam contemplatione lachrymarum, quæ flere prohibetur eum, cui resurrectio debebatur. Qui quidem mortuus in loculo materialibus quatuor ad sepulchrū ferebat elementis, sed spem resurgendi habebat, quia ferebatur in ligno. Quod etsi nobis antè non proderat, tamen posteaquā Iesus id tetigit, proficere cœpit ad uitam, ut esset indicio salutem populo per crucis patibulū refundendam. Audito igitur dei uerbo, steterunt acerbi illi funeris portitores, qui corpus humanum letali fluxu naturæ materialis urgebāt. Quid enim aliud, nisi quasi in quodam feretro, hoc est, supremi funeris instrumento iacemus exanimes, cū uel ignis immodicæ cupiditatis exæstuat, uel frigidus humor exundat, uel pigra quadam corporis habitudine uigor hebetatur animorum, uel concreta noster spiritus labe, puræ lucis uacuus alit mentem? Hi sunt nostri funeris portitores. Sed quamuis suprema mortis spem uitæ omnis aboleuerint, & tumulo proxima corpora iaceant defunctorū, uerbo tamen dei iam mortua resurgunt cadauera, uox redit, redditur filius matri, reuocatur à tumulo, eripitur à sepulchro. Quis iste est tumulus tuus, nisi mali mores? Tumulus tuus perfidia est, sepulchrum tuum guttur est. Sepulchrū enim patens est guttur eorum, unde uerba mortua proferuntur. Ab hoc sepulchro te liberat Christus, ab hoc tumulo resurgis, si audias uerbum dei. Et si graue peccatum est, quod pœnitentiæ lachrymis ipse lauare non possis, fleat pro te mater Ecclesia, quæ pro singulis tanquam unicis filijs uidua mater interuenit. Compatitur enim quodam spirituali dolore naturæ, cū suos liberos letalibus uitijs ad mortem cernit urgeri. Viscera sumus de uisceribus eius. Sunt em̄ & spiritalia uiscera, quæ habet Paulus, dicēs: Ita frater egò te fruar in dño, refice uiscera mea in Christo. Nos ergo uiscera sumus Ecclesiæ, quoniam membra sumus corporis eius, de carne eius, & de ossibus eius. Doleat igitur pia mater, assistat & turba, nō solum turba, sed etiam multa, compatiatur bonæ parenti: iam resurges in funere, iam liberabe ris à sepulchro. Stabunt illi ministri tui funeris, incipies uitalia loqui, timebunt omnes. Vnius enim exemplo plurimi corrigunt̄. Laudabunt etiam Deum, qui tanta nobis remedia uitandæ mortis indulserit.

De missione discipulorum Ioannis ad Iesum.

2 T conuocauit duos de discipulis suis Ioannes, & misit ad dominum, dicens: Tu es qui uenturus es, an alium expectamus?] Non simplex intellectus in simplicibus est uerbis. Alioquin præsentibus superiora compugnant. Quomodo enim Ioannes quem in superioribus de patre demonstrante cognouit, hic nescit? Quomodo & ibi quem antè nesciuit, agnouit: & hic quem iam antè sciebat, ignorat? Nesciebam, inquit, eum: sed qui misit me baptizare, ipse mihi dixit: Super quem uideris spiritum descendentem de cœlo. Et dicto credidit, & demonstratum agnouit, & baptizatum adorauit, & uenientem prophetauit. Deniq; ego, inquit, uidi, & testimoniū perhibui, quoniam hic est filius dei. Vnde ergo fieri posset ut sic propheta tantus erraret, ut de quo dixerat, Ecce qui tollit peccatū mundi: adhuc eum Dei filium esse nō crederet?

Aut

Aut enim insolentiæ est ei tribuere diuina quem nescias, aut de dei filio dubitasse perfidia est. Non cadit igitur, non cadit in talem prophetam tanti erroris suspicio. Itaq; si intellectus simplicis formæ compugnat, spiritalem quæramus figuram. Et quia suprà iam diximus in Ioanne typum esse legis, quæ prænuncia fuit Christi: recte lex quæ pectoribus perfidorum tanquam æterna carceribus luce uacuatis corporaliter tenebatur inclusa, quam uiscera fœcunda pœnarum & fores amentiæ coercerent, plenum exitum testimonij dominicæ dispensationis sine euangelij nequit astipulatione perferre. Propheta uitico reuelauit, regnum cœlorum annunciauit in Psalmis, terram repromissionis in Lesu Naue manifestissime declarauit. Hæc omnia cum Ioannis quoq; congruunt testimonio, sed tamen tyrannicis mundi istius potestatibus quo minus lucem dominicæ resurrectionis effunderet, inclusa cohibetur. Mittit ergo discipulos suos ad Christū Ioannes, ut supplementum scientiæ consequantur, quia plenitudo legis Christus est, ut quoniam nutant plerunq; dicta sine factis, & fides plenior gestorum testificationibus q̃ uerborũ sponsionibus exhibet, quæ tunc in pectoribus Iudæorum uelut obserata lege nutabat, ipso spectaculo dominicæ crucis, & pleno resurrectionis testimonio panderetur. Et forte assi isti discipuli sunt duo populi, quorum unus qui ex Iudæis credidit, alter ex Gentibus, qui ideo credidit, quia audiuit. Voluerunt ergo isti uidere propter illud: Vestri autem beati oculi qui uident, & aures uestræ quæ audiunt. Sed etiam nos uidimus in Ioanne, oculis nostris perspeximus in apostolis, & manib. nostris perscrutati sumus in Thomæ digitis. Quod enim erat ab initio, quod audiuimus, & quod uidimus, oculis nostris perspeximus, & manus nostrę scrutatę sunt de uerbo uitæ, & uita apparuit nobis. Quando apparuit? Quando uidimus. Non sic apparebat antequam uideret. Gratias ergo domino, qui crucifixus est pro fide nostra, crucifixus pro cupiditatibus nostris. Mens mea in illo crucifixa est. Itaq; & nunc qui uetus Testamentum recensent antequam cognoscant Euangelium, & quasi quędam dominici corporis uestigia legunt, uenturum putant, & requirunt utrum ipse sit Christus dei filius, qui uenturus est. Et cum legunt quando cum Abraham locutus est, uel quando se ducem militiæ cœlestis ostendit, dicũt utique: Tu es qui uenturus es, an alium expectamus? Cum autem uenerint ad Euangeliũ, & cognouerint illuminari cæcos, & ambulare claudos, audire surdos, mundatos esse leprosos, mortuos resurrexisse, tunc dicunt: Vidimus eum, & oculis nostris perspeximus, & in uestigia clauorũ eius digitos nostros inseruimus. Videmur enim nobis uidisse quę legimus, spectasse pendentem, & uulnera eius spiritu Ecclesiæ scrutante tentasse. Si enī digito dei eijciuntur dæmonia, fides quoq; digito Ecclesię reperitur. Aut fortasse in parte quadam operatrice corporis nostri omnes uidemur inuestigasse dominicæ seriē passionis. Fides enim per paucos ad plures peruenit. Lex ergo Christum uenturum annunciat, euangelij scriptura uenisse confirmat. Nonnulli etiam de ipso Ioanne sic intelligũt, magnum quidem prophetam, ut Christum agnosceret, annunciaret remissionem peccatorum futuram, sed tamen non tanquam dubium, sed tanquam pium uatem, quē uenturum crediderat, non credidisse moriturum. Non igitur fide, sed pietate dubitauit. Dubitauit & Petrus, dicens: Propitius tibi esto domine, non fiat hoc. Ille fidei princeps, cui se Christus nondum dei filiũ dixerat, & tamen ille crediderat, de morte Christi nec Christo credidit. Pietatis affectus, non indeuotionis est lapsus. Denicq; alibi lauari sibi pedes recusat, ubi mysteriũ non agnoscit, dum dominico grauatur obsequio. Ergo moriturũ Christum nec sancti crediderunt. Quod enim oculus non uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, hæc præparauit deus diligentibus eum. Religiosus itaq; lapsus amoris, fidem non impedit. Denicq; dominus sciens neminē sine Euangelio plene posse credere, quia sicut fides à ueteri incipit Testamento, ita impletur in nouo: interrogatus de se, non uerbo aliquo, sed factis se esse signauit. Ite, inquit, renunciate Ioanni quæ uidetis & auditis: Cęci uident, claudi ambulant, surdi audiunt, leprosi mundantur, mortui resurgunt, pauperes euangelizantur.] Plenum sanè testimonium, quo dominum prophetā cognosceret. De ipso enim, non de alio fuerat prophetatum, quia Dominus dat escam esurientibus, dominus erigit allisos, dominus soluit compeditos, dominus illuminat

Luc. 10

1. Ioan. 2

Ibid. 1

Matt. 16

Psal. 145

minat cæcos, dominus diligit iustos, dominus custodit aduenas, orphanum & uiduã sus-
cipiet, & uiam peccatorum exterminabit. Quis ista, inquit, faciet? Regnabit dominus
in æternum. Ergo non humanæ ista, sed diuinæ uirtutis insignia sint, cæcis perpetuæ te-
nebras noctis aperire, defossorumq; oculorum uulnera infusa luce sanare, auditũ in au-
res insinuare surdorum, laxatis soluta membra reformare compagibus, in lucem quoq;
reiecto uigore uiuẽdi reuocare defunctos. Hæc ante Euangeliũ uel rara uel nulla. Rece-
perit licet Tobias oculos, unus est in exemplum, & tamen angeli fuit illa medicina, non Tob. 11
hominis. Helias mortuum suscitauerit, ille tamen rogauit & fleuit, hic iussit. Helisæus le 3. Reg. 17
prosum mundari fecerit, non tamen illic ualuit præcepti authoritas, sed figura mysterij. 4. Reg. 5
Non defecerit ad escam uiduæ esurientis, propheticis se multiplicans farina præceptis,
unam tamen uiduam farina illa, uel potius eadem quoq; sacramenti species præfigurata
seruauit. Sed tamen parua adhuc ista dominicæ testificationis exempla: plenitudo fidei,
crux domini, obitus, sepultura est. Et ideo cum illa superiora dixisset, addidit:

De scandalo in Christo cauendo.

B Eatus, inquit, qui in me non fuerit scandalizatus.] Crux enim etiam electis
scandalum posset afferre. Sed nullum hoc maius diuinæ personæ est testimo-
nium, nihil est quod magis esse ultra humana uideatur, quàm toto unũ se ob-
tulisse pro mundo, hoc uel solo plenè dominus declaratur. Deniq; sic designatus est à Io
anne: Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccatum mundi. Verum hoc non duobus illis ui- Ioan. i
ris Ioannis discipulis, sed nobis respondetur omnibus, ut ita credamus in Christum, si fa
cta conueniunt. Veniet enim qui hoc sibi nomen usurpet, quem licet nominis nõ que-
as appellatione secernere, factorum tamen consideratione discernas.

De laudatione Ioannis à constantia mentis.

Q Vid existis in desertum uidere? Arũdinem uento moueri?] Vbi præmonuit
discipulos Ioannis in crucem dominicam esse credendum, redeuntibus illis
conuersus ad turbas cœpit ad uirtutem pauperes prouocare, ne exaltari cor
de, mente instabiles, consilio infirmi, speciosa utilibus, æternis caduca præferrent: sed hu
mili spiritu crucẽ potius tollerent, quàm phaleras mundi huius extollerent, & quasi bea
ti pauperes, qui nihil haberent seculi quod amitterent, libenter corporis uitam cum im-
mortali gloria commutarent. Non ociosè igitur sancti Ioannis hic persona laudatur, qui
uitæ amore posthabito, iustitiæ formam nec mortis terrore mutauit. Quid, inquit, exi-
stis in desertum uidere? Deserto mundus hic comparari uidetur, adhuc incultus, adhuc
sterilis, adhuc infœcundus, in quem negat nobis ita dominus prodeundũ, ut mente car-
nis inflatos uacuosq; uirtutis internæ uiros, & fragili se gloriæ secularis sublimitate ia-
ctantes, pro exemplari quodam & imagine nobis putemus imitandos, quos procellis
mundi huius obnoxios uita immobilis inquietat, iure arundini comparãdos, in quibus
solidæ iustitiæ nullus est fructus, qui forensibus criniti phaleris, nodis obsiti, uacuo oris
strepitu sonori, nulla sui utilitate, frequenti etiam offensione, intus inania, foris speciosa
sectantur. Arundines sumus, nulla ualidioris naturæ radice fundati. Et si leuis aspiraue-
rit prosperioris aura successus, uago motu proximos uerberamus, inopes ad suffragan-
dum, faciles ad nocẽdum. Arundines fluuios amant, & nos labentia mũdi caduca q; de
lectant. Tamen hanc arundinem si quis de terræ euellat plãtarijs, & superfluis exuat, ex-
polians ueterem hominem cum actibus eius, & scribæ uelociter scribentis manu tempe
ret, incipit non arundo esse, sed calamus, qui præcepta cœlestium scripturarum penetra
libus mentis imprimat, tabulis cordis inscribat. De quo calamo habes dictum: Lingua
mea calamus scribæ uelociter scribentis, quod ad Christum alij referre uolunt. Vno igi-
tur loco & uerbum & calamus legitur & scriba. Verbum, quia de genitali patris proces- Psal. 4
sit arcano. Eructauit cor meum uerbum bonum. Calamus, quia caro Christi paternæ se-
riem uoluntatis expressit, & linguæ mãdata diuinæ sacri effusione cruoris impleuit. Scri
ba, quia calamo suo diuidua quadam distinctione, noui & ueteris Testamẽti, uel diuini
tatis & carnis paternæ nobis dispositionis mysteria reuelauit. Hũc calamum imitare tuę
carnis temperamento. Et calamum tuum, hoc est, carnem tuam tinge, non atramẽto, sed
spiritu dei uiui, ut quod scribis, æternum sit. Tali calamo Paulus illam epistolam scripsit
de qua dicit: Epistola nostra uos estis, inscripta non atramento, sed spiritu dei uiui. Tin- 2. Cor. 3

Psalm. 67 ge carnem tuam in Christi sanguine, sicut scriptũ est: Vt tingatur pes tuus in sanguine.
Et tu ergo uestigium animi tui, & mentis incessum, indubitata cõfessione dominicę cru-
cis tinge. Tingis carnem tuam in Christi sanguine, si uitia diluas, peccata detergas, mor-
2. Cor. 4 tem Christi in tua carne circunferas, sicut Apostolus docuit dicens: Mortificationem le-
su Christi in corpore nostro circumferentes. Noli ad terrena inflecti, ne arundinem tuã
frangas. Et ideo de Christo, quia non erat ad terrena curuandus, prophetatum est: Arun-
Matt. 2 dinem quassatam non confringet: quoniam carnem quam peccata quassauerant, resur-
rectionis uirtute solidauit. Bona arundo caro Christi, quæ serpẽtis diaboli caput, & mũ-
danæ cupiditatis illecebras patibulo crucis affixit.

De laudatione Ioannis ab asperitate uestimentorum.

Sed quid existis in desertum uidere? Arundinem uento moueri? Quid existis
uidere? hominem mollibus uestimentis indutum?] Non hic domini sermo
de uestibus, quanquam plerosq; mollioris cura uestis effœminet, qui quasi la-
næ onus ferre non possint, sericas uestes tectis per terram uertunt uestigijs, usuq; faci-
unt ut amictus oneri sit. Sed tamen alia uidetur hic indumenta signare, & nisi fallor, hu-
mana corpora, quibus anima nostra uestitur. Denicq; & Ioseph tunica ad speciem domi-
Gene. 37 nici corporis cruentata est. Et Apostolicum illud, Exuens se carne, principatus & pote-
Colos. 2 states omnes traduxit: quid aliud ostendit, nisi uice indumẽti corpus fuisse, quo se ita ex-
poliauit dominus in passione, ut diuinitas libera immunisq; maneret iniuriæ? Totus igi-
tur hic locus exemplo nos prophetico ad uirtutem subeundæ passionis hortatur. Deni-
que addidit: Ecce qui in ueste preciosa sunt, in domibus regum sunt.] Sunt etiam mol
Colos. 3 lia indumenta delicioſi actus & mores, propter quod nos hortatur Apostolus ut expo-
liantes ueterem hominem cum actibus eius, induamus nouum, in quo non dulcis illece
bra sit, ludusq; lasciuiæ, sed usus laboris & fructus, eò quod tenera corporis cura, luxuq;
& lasciuiarum cupiditate mollitos, nequaquam cœlestis aula suscipiat, ad quam duris la-
borioſæ gradibus uirtutis ascenditur. Hi uerò quibus fluida delicijs membra soluuntur,
regni cœlestis extorres, intra mundi huius habitacula consenescunt, quos rectores hu-
Ephes. 6 ius mundi atq; tenebrarum uocat Apostolus. Hi sunt enim reges, qui seculari quadã po-
testate dominantur, suorum æmulos operum receperunt.

De laudatione Ioannis ab excellentia cognitionis.

Sed quid existis uidere? Prophetam? Vtiq; dico uobis plus quàm prophetã.
Mala. 3 Hic est de quo scriptum est: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tu-
am, qui præparabit uiam tuam ante te.] Quomodo igitur in deserto Ioannẽ
uidere cupiebant, qui erat clausus in carcere? Quem nobis dominus proponit imitan-
dum, qui uiam domino non solum nascendi secundum carnẽ ordine fideiq; nuncio, sed
etiam prȩcursu quodam glorioſę parauerit passionis? Maior sane propheta, in quo finis
est prophetarum. Maior propheta, quia multi cupierunt uidere quem iste prophetauit,
Deu. 18 quẽ iste conspexit, quem iste baptizauit. Sed tamen nunquid & illo maior, de quo Moy
ses dixit, quia prophetam uobis suscitabit dominus deus uester? De quo dixit: Erit aũt,
omnis anima quæ non audierit prophetam illum, exterminabitur de plebe? Si igit Chri
stus propheta, quomodo maior hic omnibus? Nunquid Christum prophetã negamus?
Imò & dominum prophetarum assero, & hunc omnibus dico esse maiorẽ, sed inter mu-
lieris non uirginis natos. Maior enim fuit ijs quibus æqualis esse poterat sorte nascendi.
Alia ista natura est, nec cum humanis generationibus comparanda. Non potest homini
cum deo ulla esse collatio. suis enim quisq; præfertur. Denicq; eousq; cum dei filio nõ po
terat Ioannis esse ulla collatio, ut & infra angelos æstimetur.

De intelligentia præmissorum.

Amen qui minor, inquit, est in regno cœlorum, maior est eo.] Etenim quoniã
N angelum dixerat, hominibus iure prælatus est: & quia inter natos mulierum
potiorem declarauerat, ideo addidit: Nam qui minor est in regno cœlorum,
maior est eo. ut angelis sciret esse cedẽdum. Merito autem Ioannes suis præfertur æqua-
libus, à cuius diebus regnum cœlorum cogitur. Quę subobscura uidetur esse locutio, &
ideo eam de alio libro Euangelij putauimus deriuandam. Nam si literam sequamur, uti-
que inferior à potiore cogitur. Regnum autẽ cœli præstat humanis. sed cum sint aliqua
quæ

quæ cogendo densari feruntur, non est absurdum quia cogitur regnum, quando à pluri- Matth. 11
bus frequentatur, cogentesq; diripiunt illud. Si repetamus dominicũ illud quod scriptũ
est, dicente filio dei, Regnum dei intra uos est: aduertimus in nobis regnum cœleste soli Luc. 17
dari, cum Christus exploso mũdani principis regno, fugatisq; delicijs secularibus, intra
nostrorum secreta regnat animorum. Vis igitur menti affertur humanæ, quæ diuersis il-
lecebris delinita laborẽ fugit, uoluptatem expetit, cum uel metu supplicij coercita, uel
præmio prouocata uincere ipsa se nititur, & tanquam exantlatis laboribus palmã quæ
sibi plurimis aduersantibus subtrahebat, eripere contendit. Rapimus enim ex hoc mun
do palmam salutis, & quasi excubantibus obsessos serpentibus fructus peruigili labore
decerpimus, ita tamen, ut non furtiua sublatio, sed direptio sit triumphalis. Est & aliud
direptionis genus, quando alijs oblata diripimus. Qui sint igitur raptores isti, non labo-
ramus intelligere, cum & de Beniamin lupi rapacis genere nos manare nouerimus. Præ
cesserat Ioannes, ut iustificaret populum Iudæorum, ipse dominus uenerat ad oues per- Matth. 15
ditas domus Israel, apostolos destinauerat, ut fidem populi Iudæorum uel disputatione,
uel signis miraculisq; fundarent: sed cum illi munera sibi oblata defugerẽt, publicani &
peccatores in deum credere, in fidem coire cœperunt. In his igitur apostolica prædica-
tione regnum cœlorum cogitur, & fidelis populi aspiratione solidatur. Diripuit regnũ
illa, quæ fluxu sanguinis laborabat. Nam cũ dominus ad filiam principis synagogæ ten-
deret, furtiuo quodam tactu sanitatis remedium prælibauit. Diripuit regnum illa Cha-
nanæa, quæ à finibus suis egressa clamabat dicens: Miserere mei domine fili Dauid, filia
mea male à dæmonio uexatur. Vere hęc regnum coegit, pertinax in precibus, sapiẽs in
responsis, fidelis in uerbis. Prætereuntem reuocat, tacentem rogat, excusantem adorat,
negantẽ inclinat. Nónne tibi uidetur eripere, cum elicit quod negatur? præripere, quod
alijs reseruatur? Negauerat enim dominus panem filiorum dari canibus oportere: At il-
la consensit, & consentiendo diripuit dicens: Vtiq; domine. Nam & catelli edunt de mi
cis quæ cadunt de mensa dominorum suorum. Didicisti quemadmodum regnum cœle
ste rapiatur. Cogamus igitur & nos, diripiamus illud. Nemo enim nisi festinans, pascha
manducat. Sed quæ est ista quæ rapit regnum? Non improbitas, non lasciuia, non uolu-
ptas, sed illa de qua dicitur: Magna est fides tua, fiat tibi sicut uis. Ecce rapuit, quæ quod
uoluit, impetrauit: quod rogauit, extorsit. Rapuit & illa uidua, quę frequenter orando, si Luc. 18
non propter innocentiam, saltem propter importunitatẽ ut exaudiatur extorquet. Ra-
puit igitur ecclesia synagogæ regnum. Regnum meum Christus est, rapio illum Iudæis
missum sub lege, natum sub lege, nutritum iuxta legem, ut me qui eram sine lege seruа-
ret. Rapitur Christus, cum alijs promittitur, alijs prædestinatur. Rapitur Christus, cũ a-
lijs nascitur, alijs suffragatur. Rapitur Christus, cum ab alijs occiditur, sepelitur à nobis.
Rapitur insidiantibus, rapitur dormientibus. Habes ubi ipsi confessi sunt nos rapuisse,
se dormisse dicentes: Dicite, quia discipuli eius nocte uenerunt, & furati sunt eum no- Matth. 28
bis dormientibus. Surge igitur qui dormis, ne & tu cum dormis, Christum amittas. Sur- Ephes. 5
ge qui dormis, & exurge à mortuis. Vides mortuos esse qui dormiunt? Et ideo non inui
demus alijs, sed prouidemus nobis. Non enim mortui poterant seruare uiuentem. Exur
gant uel sero qui dormierunt, etiam qui Christum perdiderunt. Non sic amittitur Chri-
stus, ut nõ reperiatur, si tamen requiratur: sed uigilantibus regreditur, & exurgentibus
præstò est, imò omnibus adest, qui ubiq; semper est, qui complet omnia. Nulli enim defi
cit, nos deficimus. Nulli, inquam deficit, superabundat omnibus. Superabundauit enim
peccatum, ut superabundaret gratia. Gratia Christus est, uita Christus est, Christus est re Rom. 5
surrectio. Qui surgit igitur, inuenit esse præsentẽ. Rapitur ergo regnum cœlorum, cum
Christus à domesticis denegatur, à gentibus adoratur. Rapitur cum ab illis
repudiatur, colitur à nobis. Rapitur cum per hæreditatem non
agnoscitur, per adoptionem acquiritur.

DIVI AMBROSII MEDIOLANENSIS

EPISCOPI COMMENTARIORVM IN EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM, LIBER VI.

De iustificatione dei à populo, & contemptu à pharisæis & legisperitis.

ET omnis populus audiens, & publicani iustificauerũt deum, baptizati baptismo Ioannis: Pharisęi aũt & legisperiti consiliũ dei spreuerunt in se, non baptizati ab eo.] Aperuit sanctus Lucas specialibus adytis, quod quasi generalibus sanctus Matthæus subobscurũ reliquerat. Matth. 11 Ille enim ait: Et iustificata est sapiẽtia à filijs suis. Primũ quæ sit illa sapientia, hic uidemus expressum. Ait enim: Iustificauerunt deum. Deus ergo sapientia est, quia sapientia dei, filius est. Sapiẽtia per naturã, non per profectũ. Alia est sapiẽtia Dei patris uirtus, alia sapientia uirtus animæ. Illa nata est, hæc creata. Alia sapientia autor operum, alia opus. Opus enim mentis sapere prudẽter, sentire uiuaciter. Hæc dona naturæ sunt. Operator aũt non creatura est, sed creator: hoc est, nõ naturæ munus, sed munerator naturę. Iustificatur igit deus ipse per baptismũ, dum se homines peccata propria confitendo iustificant, sicut scriptũ est: Dic tu iniquitates tuas, ut iustificeris. Esa. 43 Et iustificatur in eo, quia nõ per contumaciam refutat, sed per iustitiã dei munus agnoscit. Psal. 10 Iustus enim Dominus, & iustitias dilexit. In eo ergo iustificatio dei est, si nõ ad indignos & obnoxios, sed ad innocentes per ablutionẽ factos uideat & ad iustos sua munera transtulisse. Iustificemus igit dominũ, ut iustificemur à domino. Quid sit iustificari deũ impensius requiramus. Apostolus dicit: Sit aũt deus uerax, omnis aũt homo mendax, sicut scriptũ est: Vt iustificeris Rom. 5 in sermonibus tuis, & uincas cum iudicaris. Psal. 50 Dauid quoq; dicit: Tibi soli peccaui, & malum corã te feci, ut iustificeris in sermonibus tuis, & uincas cũ iudicaris. Ergo is qui peccat, & confitet deo peccatũ, iustificat deũ cedens ei uincẽti, & ab eo gratiam sperans. Inmus igitur sicut pharisæi consiliũ dei. Consiliũ dei est in baptismate Ioannis. Quis igitur dubitet dei esse consiliũ in lauacro? Hoc est consiliũ quod magni cõsilij angelus reperit, Rom. 11 ꝙd nemo cognouit. Quis em̃ cognouit sensum domini? Hominis consiliũ nemo cõtemnit, dei cõsiliũ quis refutet? Ergo quasi filij matrẽ iustificemus, matrẽ sequamur. Scimus quia mater p̃ filijs se offert periculo. Matris sapiẽtiæ cõsilio, matris obediamus imperio.

De similitudine qua pharisæi & legisperiti confutantur.

Cantauimus uobis, & non saltastis: lamentauimus, & non plorastis.] Etsi nõ incongrua hæc puerorum uideatur esse persona, qui leuem corporis motum imprudentia adhuc maturioris grauitatis exercent: tamẽ ad altiorem sensum referri posse præsumo, eò quòd uideantur ludæi nec Psalmis primo, nec Threnis postea prophetícis credidisse. Psalmis ad præmia prouocati, Threnis ab errore reuocati. Cantauit Dauid, ut in salicibus nostra suspenderemus organa. Cantauit & ipse, & ante arcam domini non pro lasciuia, sed pro religione saltauit. Ergo non histrionicis motibus sinuati corporis saltus, sed impigræ mentis & religiosa corporis agilitas designatur. Sed non in triumphis, non in excidijs ludæorum secuta correctio est, qui diuinæ indulgẽtię muneribus prouocati, leuare mentem, corpus attollere, terrena deserere, cœlestia quærere debuerunt, & iniurijs captiuitatis attriti, deflere peccatum, quod culpa esset autor iniurię. Iustificata est ergo sapientia ab omnibus filijs suis. Bene ab omnibus, quia circa omnes iustitia reseruatur, ut susceptio fiat fidelium, reiectio perfidorum. Vnde plerique Græci sic habent: Iustificata est sapientia ab omnibus operibus suis: quod opus iustitiæ sit, circa uniuscuiusque merita seruare mensuram. Bene ergo dicit; Cantauimus uobis, & Exod. 15 non saltastis. Cantauit enim Moyses quando in mari rubro ad transitum ludæorum fluctus obriguit, unda circumstetit, eadem̃q; equos Aegyptiorum ascensores q; refusa demersit. Esa. 25 Cantauit Esaias dilectæ uineæ suæ canticum, significans asperam flagitijs fore Dan. 3 plebem, quæ fœcundis prius erat uirtutibus fructuosa. Cantauerunt Hebræi, quum uestigia eorum tactu flammæ rorantis humescerent, & intus extra q; ardentibus, omni-

omnibus, solos ignis innoxius lamberet nec adureret. Abacuc quoq; cantico publicam doctus mulcere mœstitiam, prophetauit dulcem domini fore fidelibus passionem. Cantauerunt ergo prophetæ spiritalibus modulis publicæ salutis oracula resultantes. Fleuerunt prophetæ Threnis flebilibus dura Iudæorum corda mulcentes. Docuit nos scriptura cantare grauiter, psallere spiritaliter. Docuit etiam saltare sapienter, dicente domino ad Ezechiel: Plaude manu, & percute pede. Neq; enim histrionicos fluxu corporis motus deus morum censor exigeret, aut indecoros strepitus uiris plaususq; fœmineos imperaret, ut tantum prophetam deduceret ad ludibria scenicorum & mollia fœminarũ. Non congruunt resurrectionis reuelata mysteria, & opprobria saltationis exacta. Sane est quidam proprius bonorum actuum factorũq; plausus, cuius sonus in orbem exeat, & bene gestorũ resultet gloria. Est honesta saltatio, qua tripudiat animus, & bonis corpus operibus releuat, quando in salicibus organa nostra suspendimus. Iubetur ergo propheta plaudere manu, & percutere pede: iubetur psallere, quia sponsi nuptias iam uidebat, in quibus desponsatur ecclesia, Christus adamatur. Et bonæ nuptiæ, quando uerbo anima, spiritui caro nubit. In his propheta Dauid nuptijs ludere nos uoluit, ad has inuitauit, quia suos posteros copulabat: & ideo lętior quàm cæteri, quasi in ipso actu positus nuptiarum, nos ad celebritatem festi muneris adhortatur, dicens: Exultate deo adiutori nostro, iubilate deo Iacob. Sumite psalmum, & date tympanum, psalterium iucundũ cũ cithara. Nónne actum quendam prophetæ saltantis aduertis? Deniq; alibi: Psallam tibi deus in cithara sanctus Israel. Gaudebunt labia mea cum cantauero tibi, & anima mea, quam redemisti. Audis citharizantiũ uoces, audis saltantium strepitus? Nuptias crede. Sume & tu citharam, ut pulsata spiritus plectro interiorum chorda uenarum, boni operis sonum reddat. Sume & psalterium, ut harmonia dictorum factorumq; tuorum concinat. Sume & tympanum, ut organum tui corporis spiritus moduletur interior, factisq; operantibus dulcis morum tuorum suauitas exprimatur. Sic psallebat propheta cum diceret: Veni huc à Libano sponsa, ueni huc à Libano. Hoc canticum cecinerũt pueri, nec auditi sunt. Qui pueri? De quibus dicit: Ecce ego, & pueri quos dedisti mihi. Sed hoc cãticum non in foro, non in plateis canebatur, sed in Hierusalem. Ipsa est enim dominicũ forum, in quo præceptorum cœlestium iura conduntur.

Abac. 3

Ezech. 21

Psal. 136

Psal. 80

Cant. 4

Esa. 8

De muliere peccatrice ingrediente domum Simonis ad Iesum.

Et ecce mulier quæ erat in ciuitate peccatrix.] Hoc loco plerisq; pati uidẽtur scrupulum, & serere quæstiones, utrumnam uideantur euangelistæ duo discordasse de fide, an uerò aliquam in dictorum diuersitate, diuersitatem signare uoluisse mysterij. Habes enim in euangelio secundum Matthæum, quia Iesus cum ueniisset in Bethaniam in domum Simonis leprosi, accessit ad eum mulier, habens alabastrum unguenti precioſi, & recumbente illo fudit super caput eius. Deinde isthic Pharisæus intra se dicit, quod si esset propheta, sciret peccatricem, & unguẽtum eius uitare deberet. Illic unguento effuso discipuli conqueruntur. Vtrumq; igitur explicãdum est, sed ante quod scriptorum ordine prius est, priorem quoq; ordinẽ interpretationis accipiat. Venit ergo dominus Iesus in domum Simonis leprosi. Apparet œconomia, quod leprosum non refugit, non uitat immundum, ut maculas humani corporis possit abolere. Dominus autem leprosi erat in Bethania, quæ per interpretationem domus obeditionis dicitur. Omnis igitur locus Bethania, portio autem totius loci domus Simonis. Nónne tibi uidetur Bethania mundus hic esse, in quo seruitij obedientis debemus obsequium? domum autem Simonis leprosi terram esse, quæ mundi portio est? Princeps autem seculi huius quidam leprosus est Simon. Ergo dns Iesus Christus ex illis superioribus locis uenit in hunc mundum, & descendit in terram. Non erat in hoc mundo, sed obediẽte patre missus est in hunc mundũ. Ipse dicit: Sicut misit me pater in hunc mundũ. Audiuit ergo mulier ista uenisse Christũ, intrauit in domũ Simonis. Neq; enim sanari potuisset hęc mulier, nisi Christus uenisset in terrã. Et fortasse ideo etiam ipsa ingreditur domũ Simonis, quod speciem cuiusdam habeat superioris, animæ scilicet uel ecclesiæ quæ descẽdit in terram, ut bono odore sibi populum congregaret. Hanc ergo mulierem inducit Matthæus supra caput Christi effundentem unguẽtum. Et ideo forte noluit dicere peccatricem. Nam peccatrix secundũ Lucam supra Christi pedes effudit unguentũ. Potest ergo

Matt. 26

Ioan. 20

non eadē esse,ne sibi contrariū euangelistæ dixisse uideantur. Potest etiam quæstio me
riti & temporis diuersitate dissoluí:ut adhuc illa peccatrix sit,iam ista perfectior. Etsi e-
nim personam non mutet ecclesia uel anima,tamen mutat profectū. Itaq; si cōstituas a-
nimam fideliter appropinquantem deo,non peccatis turpibus & obscœnis,sed pie ser-
uientem dei uerbo,habentem immaculatæ fiduciam castitatis, aduertis quod ad ipsum
Christi ascendat caput(caput aūt Christi deus est) & odorem meritorū spargit suorum.
2.Cor.2 Christi enim bonus odor sumus deo. Deum quippe honorat bonum fragrans odorē ui-
ta iustorū. Si hæc intelligas,uidebis hanc fœminam,uidebis plane beatā,ubicūq; prędi-
catum fuerit hoc euangeliū,nominari,nec eius unquam exolescere memoriā, eō quod
super caput Christi bonorum fragrantiam morum iustorumq; factorum effudit unguē-
tum. Qui accedit ad caput,nescit extolli,sicut ille frustra inflatus mente carnis suæ,& nō
tenens caput. Sed qui caput non tenet Christi,uel pedes teneat:quia corpus unū copula-
tum & subministratū crescit in augmentū dei. Altera est illa uel persona,altera uel profe-
ctu quæ propinqua nobis est. Nondum enim peccatis nostris renunciauimus. Vbi sunt
Psalm.94 nostræ lachrymæ?ubi gemitus?ubi fletus? Venite adoremus & procidamus ante eū, &
ploremus ante deum qui fecit nos:ut saltem pedes Iesu inuenire possimus. Nondū enim
possumus ad caput:peccator ad pedes,iustus ad caput. Habet tamen & quę peccauit un
guentū. Defer mihi et tu post peccata pœnitentiam. Quocunq; uel in domū indigni,uel
in domū pharisæi audieris iustum uenisse,contende prærípere hospitis gratiam,prępe
Matt.11 re regnum cœlorum. A diebus enim Ioannnis Baptistæ regnū cœlorum cogitur, & co-
gentes diripiunt illud. Vbicunq; audieris Christi nomen,accurrere.in cuiuscūq; interio-
rem domum Iesum intrasse cognoueris,& ipse festina. Cum repereris sapientiam, cū re-
pereris iustitiam in alicuius penetralibus recumbētem,accurre ad pedes:hoc est,uel ex-
tremam partem quære sapientiæ. Noli fastidire pedes. fimbriam illa tetigit:& sanata est.
Lachrymis confitere delicta,dicat de te quoq; iustitia illa cœlestis:Lachrymis suis riga-
uit pedes meos,& capillis suis tersit. Et fortasse ideo nō lauit pedes suos Christus, ut eos
lachrymis nos lauemus. Et bonæ lachrymæ,quæ non solum nostrū possunt lauare deli-
ctū,sed etiam uerbi cœlestis rigare uestigium,ut gressus in nobis eius exuberent. Bonæ
lachrymæ,in quibus non solum redemptio peccatorū,sed etiam refectio est iustorū. Iu-
Psal.41 sti enim uox est:Fuerūt mihi lachrymæ meæ panis die ac nocte. Et si ad caput Christi ac-
cedere non potes,tangat pedibus suis caput tuum Christus. Et fimbria eius curat, & pe-
des curant. Expande capillos,sterne ante eum omnes tui corporis dignitates. Non me-
Iudic.16 diocres capilli sunt,qui possunt tergere pedes Christi. Testatur hoc ille qui quandiu ca-
1.Cor.11 pillos habuit,uinci nequiuit. Denicq; & mulierem decaluatam orare non decet. Habeat
plane capillos quibus Christi circūuoluat uestigia,quibus suæ criniculis pulchritudinis
& decoris sapientiæ pedes tergat,ut extremo saltem diuinæ rore uirtutis humescant, fi-
gat iustitiæ pedibus oscula sua. Nō mediocris hæc meriti est,de qua potest dicere sapien
tia: Ex quo intraui,nō cessauit osculari pedes meos.] Vt aliud nisi sapientiā loqui ne-
sciat,ut aliud nisi iustitiā diligere nesciat,ut aliud nisi castitatē libare nesciat, ut aliud nisi
pudicitiā osculari nesciat. Osculū enim mutui amoris indiciū est:osculum pignus est cha
ritatis. Beatus qui potest & oleo ungere pedes Christi. Denicq; adhuc Simō nō unxerat,
sed beatior quæ ungit unguento. Multorum enim florū in unū collecta gratia spargit o-
dorū uarias suauitates. Et fortasse istud unguentū non alius possit nisi ecclesia sola defer
re,quæ diuersi spiraminis innumerabiles habet flores: quæ merito speciem accipit pec-
catricis,quia Christus quoq; formam peccatoris accepit. Et ideo nemo tantū potest dili
gere, quantum illa quæ in pluribus diligit. Nec Petrus ipse qui dixit: Domine,tu nosti
Ioan.21 quia diligo te. Nec Petrus ipse qui doluit quia interrogatus est:Amas me? Quod enim
manifestum erat,dolebat quasi incognitum quæri. Ergo nec Petrus ipse,quia ecclesiam
dilexit in Petro. Nec Paulus ipse,quia Paulus quoq; eius est portio. Et tu plurimum dili-
ge,ut & tibi remittatur plurimum. Multum peccauit Paulus,qui etiam persecutor fuit:
sed multum dilexit,qui usq; ad martyrium perseuerauit. Remissa sunt ei peccata multa,
quia & ipse multum dilexit, qui sanguini proprio pro dei nomine non pepercit. Vide
œconomiam:in domo pharisæi peccatrix glorificatur, in domo legis & prophetæ non
pharisæus, sed ecclesia iustificatur. Pharisæus enim non credidit, ista credebat. Deni-

que

que ille dicebat: Si esset hic propheta, sciret utiq; quæ & qualis esset mulier quæ tangit eum. Domus autẽ legis ludæa, quæ non in lapidibus scribit, sed in tabulis cordis. in hac iustificat ecclesia iam lege maior. Lex enim peccatorũ nescit remissionẽ, lex mysterium nõ habet quo occulta mundant: & ideo quod in lege minus est, cõsummat in euãgelio.

De responsione Iesu Simonem arguentis.

D Vo, inquit, debitores erãt cuidam fœneratori: unus debebat denarios quingentos, alter quinquaginta.] Qui sunt isti debitores duo, nisi populi duo: unus ex ludæis, alter ex Gentibus, fœneratori illi thesauri cœlestis obnoxij? Vnus, inquit, debebat denarios quingentos, alter quinquaginta. Nõ mediocris est iste denarius, in quo regis imago format, qui trophæũ habet imperatoris expressum. Non materialẽ fœneratori huic debemus pecuniã, sed meritorũ examina, æra uirtutũ. quarũ meritũ grauitatis pondere, iustitiæ specie, sono cõfessionis expendit. Væ mihi si nõ habuero quod accipiam, quia difficile quisquam est qui fœneratori huic integrũ debitum possit exoluere. Væ mihi si non petiero concedi mihi debitũ. Non enim nos ita Dominus orare docuisset ut peteremus dimitti nobis nostra debita: nisi sciret difficile aliquos Matt. 6
fore idoneos debitores. Sed quis est populus iste qui amplius debet, nisi nos, quib. amplius creditũ est? Illis credita sunt eloquia dei, nobis creditur partus uirginis. Habes talentum uirginis partum, habes fidei centesimum fructum. Creditus est Emmanuel nobiscum deus, credita domini crux, mors, resurrectio. Et si Christus pro omnibus passus est, pro nobis tamen specialiter passus est, quia pro Ecclesia passus est. Itaque non est dubium quod plus debeat quæ plus accepit. Et secũdum hominem plus fortasse offendit, qui plus debuerat: sed per misericordiam domini causa mutatur, ut amplius diligat qui amplius debuit, si tamen gratiam cõsequatur. Gratiam enim & qui reddit, habet: & qui habet, in eo ipso quod habet, soluit. Nam & reddendo habetur, & habendo redditur. Et ideo quoniã nihil est quod digne deo referre possimus: (Quid enim referamus pro susceptæ carnis iniuria? quid pro uerberibus? quid pro cruce, obitu, sepultura?) uæ mihi si non dilexero. Audeo dicere: Non reddidit Petrus, & ideo plus dilexit. Non reddidit Paulus. reddit quidem mortem pro morte, sed alia non reddidit, quia multa debebat. Audi ipsum dicentẽ quia non reddidit: Quis prior dedit illi, & retribuetur ei? Reddamus licet crucẽ pro cruce, funus pro funere, nũquid reddimus quod ex ipso, & per ipsum, & in ipso habemus omnia? Reddamus ergo amorẽ pro debito, charitatẽ pro munere, gratiã pro sanguinis precio. Plus enim diligit cui donat amplius. Sed reuertamur ad illã superiorẽ cuius consiliũ adhuc nec apostoli intelligũt, quod erat absconditũ à seculis in deo. Quis enim cognouit sensum dñi? Cõquerebant ergo discipuli quia mulier super caput effudit unguentũ, & querebant dicentes: Quare hoc sic perijt? Potuit em Matt. 26
uenundari precio, & dari pauperibus. Quid utiq; in eorũ cordibus displicuerit, non potest deprehẽdi, nisi mysteriũ intelligas. Luxurioli eñ hominis uel potius nõ hominis est olere unguentũ. Certe & ipsi qui olent, ungere se, nõ perfundere solent. Quid displicuit quia dictũ est: Potuit hoc uenũdari precio, & dari pauperibus? Certe & ipse suprà dixerat: Quicquid uni minimorũ horũ fecistis, mihi fecistis. Sed ipse mortẽ suã pro pauperibus offerebat. Nõ est igitur simplex figura, & ideo respõdit illis dei uerbũ: Quid molesti estis mulieri? Semper pauperes habetis uobiscũ, me aũt nõ semper habetis. Semper ergo tecũ pauperẽ habes, & ideo benefac. Num igit differre pauperẽ debes, quia semper tecũ est, cũ tibi propheta dicat: Ne dixeris pauperi, cras dabo? Sed ille de sola misericor Prou. 3
dia locutus est, hic aũt misericordiæ fidẽ prætulit, quæ tunc habet meritũ, si fide præcedente conferat. Mittens em unguentũ hoc in corpus meũ, ad sepeliendũ me fecit.] Nõ ergo unguentum dñs, sed charitatẽ dilexit, fidẽ suscepit, humilitatẽ probauit. Et tu si desideras gratiam, charitatẽ auge, mitte in corpus Iesu fidẽ resurrectionis, odorẽ Ecclesiæ, cõmunis charitatis unguentũ, & ita progrediens pauperibus dabis. Plus tibi pecunia illa proderit, si non tanquam affluentem tribuas, sed tanquam profuturam Christi nomine largiaris: si ita eam conferas pauperi, ut deferas Christo. Non ergo iuxta literã tantũmodo accipias superfusum capiti unguentũ, litera enim occidit: sed secundum spiritũ, 2. Cor. 3
quia spiritus uita est. Quod ergo istius mulieris unguentũ est? Quis audire potest? Quis tales aures habet, ut dicente Iesu uerbũ quod accepit à patre, imò quia ipse uerbum est,

possit tantam altitudinẽ capere mysterij? Et discipuli ex parte intelligunt, etsi non totũ intelligunt. Vnde & quidam putant dixisse discipulos unguenti precio emi fidem gentium debuisse, quæ sanguinis dominici tantum precio debebatur, quod uidetur uerisimile. Denicq; Ioannes Euangelista inducit sermone Iudæ Scarioth æstimatum trecentis
Ioan. 12 denarijs illud unguentum, sicut habes: Potuit enim uenundari trecentis denarijs, & dari pauperibus. Trecentorum autem æra, crucis insigne declarant: sed dominus non perfunctoriam mysterij præscientiam quærit, sed consepeliri in se fidem credentiũ mauult. Id tamen de cæterorum apostolorum uocibus intelligimus. Iudas aũt cõdemnatur auaritiæ, qui pecuniam dominicæ prętulit sepulturæ, qui etiam si de passione sensit, errauit. Tam uili auctione uult æstimari Christus, ut ab omnibus ematur, ne quis pauper deteretur. Gratis (inquit) accepistis, gratis date. Pecuniam non quærit diuitiarum altitudo, sed gratiam. Ipse nos precioso sanguine emit, non uendidit. De quo plenius diceremus, nisi à nobis ipsis tractatum alibi recordaremur. Ergo secundũ dicta domini, in quo sunt thesauri sapientiæ & scientię absconditi, quos nemo potuit pręuidere, operari me oportet in sepulturam eius: ut caro eius requieuisse, non corruptionem uidisse credatur, & mors corporis eius ita domum nostram odore sui cõpleat, ut credamus quia in manus patris cõmendauit spiritũ suum, & à morte sequestrata diuinitas, corporalium nõ subijt consortium passionum. Intellige quemadmodum corpus filij unguẽtum oleat. Corpus illud est quod exutum est, non quod amissum est. Corpus eius, traditiones sunt scripturarum. Corpus eius Ecclesia est. Corporis eius odor sumus: & ideo decet ut mortẽ corporis eius ornemus. Etsi nostros illa non requirat ornatus, sed requirunt pauperes. Orabo corpus eius, si fiam sermonum eius prædicator, & possim gentibus crucis aperire
1. Cor. 1 mysterium. Ornauit ille qui dixit: Quia prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam: ipsis uerò uocatis Iudæis atq; Gręcis, Christum dei uirtutem & Dei sapiẽtiam. Ornatur crux, cum id quod per imperitiam stultum putatur, per Euangelium sapientius æstimatur: ut possimus discere, quemadmodũ uirtus aduersaria per crucem domini destruatur. Misi in domini corpus unguentum, spiratus aduersaria per crucem domini destruatur. Misi in domini corpus unguentum, spirare incipit quod mortuum putabatur. Ideo unusquisq; adoriatur emere labore suo nisuq; uirtutum alabastrum unguenti: non uile aliquod atq; cõmune, sed precio sum unguentum alabastri, & unguentum pysticum. Si enim quis fidei congreget flores, & prædicet Iesum Christum crucifixum: in omnem ecclesiam, quæ Christi corpus est, mundo mortua, requiescens deo, fidei suæ transfundit unguentum. Olere incipit tota domus domini passionem, olere incipit mortẽ, olere incipit resurrectionem, ut possit unusquisq; ex
Galat. 6 hoc sacræ plebis numero dicere: Mihi aũt absit gloriari, nisi in cruce dñi nostri Iesu Christi. Spirat odor, redolet unguentũ in corpore, si quis possit, atq; utinã ego possim, confiteri loqui: Mihi aũt mũdus crucifixus est. Nõ amãti diuitias, nõ amãti honores seculi, nõ amãti quæ sua sunt, sed quæ Iesu Christi, nõ amãti quæ uidentur, sed quæ nõ uidentur, nõ
Philip. 1 cupido uitæ, sed ei qui festinat dissolui, & cum Christo esse, crucifixus est mundus. Hoc est enim crucem tollere, & sequi Christũ, ut & nos cõmoriamur & sepeliamur cum eo, ut unguentum quod ista mulier in sepulturam eius misit, olere possimus. Nõ mediocre istud unguentum est, quo Christi longe lateq; diffunditur nomen. Vnde etiam prophe
Cant. 1 tice dictum est: Vnguentum exinanitum est nomen tuum. Ideo exinanitum, ut maiore fides odore fragraret. Ex hac ergo muliere intelligimus illud Apostolicum quid sit: Su-
Rom. 5 perabundauit peccatũ, ut superabundaret gratia. Nam si in ista muliere non superabundasset peccatum, non superabundasset gratia. Agnouit enim peccatum, & detulit gratiam. Et ideo lex necessaria. Per legem enim peccatum agnoui. Si lex non fuisset, peccatum lateret. Agnoscendo peccatum, ueniam peto. Per legem enim genera peccatorum prævaricationis quoq; crimen agnosco. Curro ad pœnitentiam, gratiam cõsequor. Lex ergo autor est boni, quæ mittit ad gratiam.

De responsione Iesu cum ei nunciatum esset matrem & fratres foris stare.

Cap. VIII Ater & fratres mei hi sunt, qui uerbum dei audiunt & faciunt.] Moralis magister, qui de se cæteris præbet exemplum, atq; ipse præceptor, ipse etiã suorum executor est præceptorum. Prescripturus enim cęteris: Quoniam qui non reliquerit patrem aut matrem suam, non est filio dei dignus, sententię huic primus ipse

ipſe ſe ſubiecit: nō quo maternæ refutet pietatis obſequia (ipſius em̄ præceptū eſt: Qui nō honorauerit patrē & matrē, morte moriat̄) ſed quia paternis ſe myſteriis amplius q̄ maternis affectibus debere cognoſcat. Neq; tñ iniurioſe refutant̄ parētes, ſed religioſio res copulæ mentiū docent̄ eſſe q̄ corporū. Ergo nō debuerūt foris ſtare, qui Chriſtū uidere quærebāt. Propè eſt em̄ uerbū in ore tuo, & in corde tuo. Intus igit̄ uerbū, intus & lumē. Vnde & ille ait: Accedite ad eū & illuminamini. Si em̄ foris ſtantes nec ipſi agnoſcunt̄ parētes, & propter noſtrū fortaſſe nō agnoſcunt̄ exemplū: quemadmodū nos agnoſcemur, ſi foris ſtemus? Ne putet aliquis offendiculū eſſe pietatis, ubi mandatum legis impleť. Si enim relinquet homo patrē & matrē, & adhærebit uxori ſuæ, & erūt duo in carnē unā, rectè ſacramentū hoc in Chriſto ſeruat̄ & eccleſia. Et ideo parētes corpori proprio nō oportuit anteferri. Ergo hic nō (ut quidā hæretici tendiculas aucupant̄) mater negat̄, quę etiā de cruce agnoſcit̄, ſed neceſſitudini corporali, prę̄ſcriptorū cœleſtiū forma præferē. Illud quoq; intelligere nō abhorret, quia per figuram parentū demōſtrat Iudæis, ex quibus eſt Chriſtus ſecundū carnem, eccleſiam quæ credidit, præferendam.

Exod. 20

Rom. 10

Pſal. 33

Epheſ. 5

Ioan. 19

De aſcenſu Ieſu in nauim.

I Taq; qui ſe intelligeret propter diuinum in terras ueniſſe myſterium, Eccleſiæq; conuentum, relictis nauem aſcendit parentibus. Neq; enim quiſquam poterat hunc mundum enauigare ſine Chriſto, quando eos quoq; quib. dominus adeſt, tentationum ſecularium ſæpe procella perturbat. Et œconomia ſeruat̄ in apoſtolis, ut aduertas ſine tentatione neminem poſſe ex hoc uitæ curriculo demigrare, quia exercitiū fidei, tentatio eſt. Subiecti igitur ſumus nequitiæ ſpiritualis procellis, ſed quaſi peruigiles nautæ gubernatorem excitemus. Verùm & ipſi periclitari ſolent. Quē igitur gubernatorem requiramus? Illum utiq; qui non ſeruiat, ſed imperet uētis: de quo ſcriptum eſt: At ille ſurgēs increpauit uentū & tempeſtatem aquæ, & facta eſt tranquillitas.] Quid eſt ſurgens? Quieſcebat em̄. Sed quieſcebat corporis ſomno, cū intenderet diuinitatis myſterio. Vbi em̄ ſapiētia, ubi uerbū, nihil ſine uerbo fit, nihil ſine prudentia. Suprà habes, Quia pernoctabat in oratione, quomodo hic in tēpeſtate dormit? Sed ex primit̄ ſecuritas poteſtatis, q̄ omnib. timētibus ſolus intrepidus quieſcebat. Nō eſt ergo cōſors naturæ, qui non eſt conſors periculi. Etſi corpus dormit, operat̄ diuinitas, operatur fides. Deniq; dicit: Modicæ fidei, quare dubitaſtis?] Et bene arguunt̄ qui præſente Chriſto timebant, cū utiq; qui ei adhæret, perire nō poſſit. Ergo cōfirmauit fidē, refudit tranquillitatē. Ventū ceſſare præcepit, nō Aquilonē, non Africū, ſed illū utiq; uentū cui dictū eſt ab angelo Michael in epiſtola Iudæ: Imperat tibi dñs. Vnde etiā ſanctus Matthæus, Imperauit, inquit, uento & mari. Atq; utinā in nobis flatus eius aſperos cohibere dignet̄, ut fluctuanti uitę refuſa trāquillitas naufragij metū demat. Et ſi iam nō dormiat ſui corporis ſomno, caueamus tñ ne noſtri corporis ſomno nobis dormiat & quieſcat.

Iudæ 1

Matt. 8

De homine qui dæmonio afflatus, Chriſto nudus occurrit.

E T quoniam quæ loco ſuperiori perſtrinximus, delibaſſe ſatis eſt: nunc quia in libro ſecundum Matthæum duos homines in regione Geraſenorum dæmonijs afflatos Chriſto occurriſſe cognouimus, hic autē ſanctus Lucas unū inducit, eumdēq; nudū. (nudus enim eſt quicunq; tegumentū naturę ſuę & uirtutis amiſit) qua ratione de numero Euangeliſtę diſſonare uideant̄, non ocioſe prętereundū, ſed requirendū arbitror. Et quidē licet diſcordet numerus, tamē cōcordat myſteriū. Vir em̄ iſte qui habebat dęmoniū, populi figura gētilis eſt, opertus uitijs, nudus errori, patēs crimini. Duo illi quoq; ſimiliter figurā populi gētilis accipiūt, quoniā cum tres filios Noe genuerauerit, Sem, Chā, & Iaphet, Sem tantūmodo familia in poſſeſſionē adſcita eſt dei. Ex duobus illis diuerſarū nationū populi pullularunt, quorū alter maledictus, quòd nudatū patrē non texerat: benedictus alter, quòd auerſus licet, ne cōfuſionē nudati parentis hauriret, duce tñ patrē pietate texiſſet, et fraterni maledictū ſeminis eluiſſet. Quī multis, inquit, tēporibus agebat̄.] Vtpote qui à diluuio uſq; ad aduentū domini uexabatur furore demēti, rumpens uincula naturę. Nec immeritò etiā ſanctus Matthęus in monumentis illos habitaſſe ſignificauit. Siquidē taliū animę in quibuſdā habitare uident̄ tumulis peccatorū. Quid enim aliud ſunt corpora perfidorū, niſi quędā defunctorū ſepulchra, in quibus dei uerba non habitent? Agebatur ergo in loca deſerta, ſpiritaliū ſcilicet

infœcunda

infœcunda uirtutum: profugus à lege, discretus à prophetis, remotus à gratia. Nõ enim uno dæmonio, sed totius legionis laborabat incursu: quæ cum dominũ uidisset, cognouisset q; præscia dominici aduentus tempore in abyssos se esse trudendam, cœpit orare ut introeundi in porcos acciperet facultatem. Et primũ clementiam Domini debemus aduertere, quòd nullum prius ipse condemnat, sed unusquisq; sibi autor est pœnæ. Non mittuntur in porcos dæmones, sed ipsi petunt, quia cœlestis luminis claritatẽ sustinere non poterant: ut qui oculos dolent, radiũ solis ferre non possunt, sed tenebrosa eligunt, ut splendentia relinquant. Fugiunt ergo dæmones splendorem lucis æternæ, & ante tempus debita sibi tormẽta formidant, nõ prædiuinantes quæ futura sunt, sed quæ prophetata sunt recordãtes. Dixit enim Zacharias: Et erit in illa die, disperdet dominus nomina idolorũ de terra, & nõ erit ulterius memoria eorũ, & spiritũ immundũ exuram de terra. Docemur ergo quòd non semper manebũt, nec malitia eorũ possit esse perpetua. Nunc igitur illam metuentes pœnã, aiunt: Venisti perdere nos. Sed quia adhuc esse desiderant, iam ab hominibus recedentes, propter quos pœnam sciunt sibi esse subeundã, petunt mitti in porcos. Qui sunt isti porci, nisi fortè illi de quibus dictum est: Nolite dare sanctum canibus, nec miseritis margaritas uestras ante porcos, ne fortè cõculcent eas pedibus suis? Illi scilicet qui immundorũ usu animalium uocis & rationis expertes, lutulentis uitæ suæ actibus naturaliũ coinquinauerint ornamenta uirtutum. Qui impetu se runtur in præceps, quoniam nullius meriti contemplatione reuocantur: sed tanquã de superioribus ad inferiora per improbitatis procliue detrusi, suffocãtur in aquis, inter fluctuantia mundi istius, strangulatorũ in modum, intercluso pereuntes spiritus cõmeatu. Neq; enim in ijs qui fluido æstu uoluptatum huc atq; illuc feruntur incerti, ullius spiritus potest esse uitale cõmerciũ. Videmus igitur quia homo ipse sibi est autor ærumnæ. Nam nisi quis porci more uixisset, nunquã accepisset in eum diabolus potestatem: aut si accepisset, non ut perderet, sed ut probaret. Aut fortasse quia post domini aduentũ hos iam deprauare non poterat, non omnium hominũ, sed leuium iam quærit interitũ: ut latro non armatis insidiatur, sed inermibus, & iniurijs lacessit infirmũ, qui se intelligit uel à forti contemni, uel à potente damnari. Sed dicit aliquis: Cur hoc à deo permittitur diabolo? At ego dico, ut boni probentur, improbi puniantur. Hæc enim pœna peccati est. Denicq; lege, quia immittit dominus febrem, & tremorẽ, & malos spiritus, & cæcitatem, & omnia flagella iuxta merita peccatorum. Sed redeamus ad lectionem. Viderunt, inquit, hoc magistri gregum, & fugerunt.] Neq; enim aliquam philosophiæ professores, uel principes synagogæ pereuntibus populis possunt ferre medicinam. Solus est Christus qui aufert peccata populorũ, si tamen medendi patientiã non recusent. Cæterùm curare non dignatur inuitos, & cito infirmos deserit, quibus oneri uidet esse præsentiam suam, sicut Gerasenorũ populis: Qui exeuntes de ciuitate.] In qua specie synagogæ uidetur existere. Rogabant ut discederet.] quia timore magno tenebant. Infirma enim mens non capit dei uerbũ, nec potest pondus sustinere sapientiæ dei, fatiscit & soluitur. Et ideo diutius molestus non fuit, sed ascendit, & regressus est. Ascẽdit utiq; ab inferioribus ad superiora, à synagoga scilicet ad ecclesiam. Et reuersus per stagnum est.] ut hic ait: aut sicut Matthæus, per fretum. Inter nos enim & illos fretũ magnum est. Itaq; nemo de Ecclesia ad synagogam sine periculo transit salutis: sed & ille qui de synagoga ad Ecclesiam transire desiderat, crucem suam tollat, ut discrimen euadat. Cur autẽ non recipitur liberatus, sed domum redire censetur, nisi ut & iactantiæ causa uitetur, & infidelibus sit exemplo, quanquam domus illa naturale sit diuersorium? Et ideo qui remedium sanitatis fuerat consecutus, à tumulis & sepulchris in illam spiritalem domum redire præcipitur, ut fiat dei templum, in quo erat mentis sepulchrum.

Matt. 8

Zach. 13

Ibid. 7

De filia principis synagogæ resuscitata, & muliere fluxum sanguinis patiente sanata.

Et ecce uir cui nomen Iairus, & ipse princeps synagogæ erat. Et cecidit ante pedes Iesu rogans eũ ut intraret domũ suam, quia filia unica erat illi, fere annorum duodecim, & hęc moriebatur.] Reliquerat in Gerasenis synagogam Christus, ut diximus: & quem sui non receperant, excepimus alieni: excepimus quem expectabamus. Nec nobis igitur, à quibus expectabatur, defuit: nec ad illos, si rogetur, redire

redire fastidit. Vir enim iste princeps synagogæ, cui filia erat unica, pro synagogæ pereuntis remedio precatur, quæ urgebatur in mortem, quia deserebatur à Christo. Quem putamus synagogæ principem esse, nisi legem? Cuius contẽplatione dominus synagogam non penitus dereliquit, sed medicinam salutis credentibus reseruauit. Ad hanc ergo principis filiam dum properat dei uerbũ, ut saluos faceret filios Israel, sancta Ecclesia ex gentibus congregata, quæ inferiorũ lapsu criminũ deperibat, paratam alijs fide præripit sanitatem. Moraliter hunc locum satis putauimus exprimendum. Et ideo non illa quæ dicta sunt recensemus, sed mystica breui uolumus sermone perstringere. An nõ ita factum est, ut dei uerbum cum uenisset ad Iudæos, adscisceretur à Gentibus, & prius ab illis qui in legem nõ crediderant, in gratiam crederetur? Nam sicut illa quæ in medicos erogauerat omnem substantiam suam, ita etiam congregatio Gentium amiserat omnia dona naturæ, & patrimoniũ uitale prodegerat, sancta, uerecunda, religiosa, fide promptior, pudore constantior. Hoc est enim pudoris & fidei, agnoscere infirmitatẽ, non desperare ueniam. Verecunda ergo fimbriam tetigit, fidelis accessit, religiosa credidit, sapiens sanatam se esse cognouit. Sic sancta plebs Gentium quę deo credidit, peccatũ erubuit ut desereret: fidem detulit, ut crederet: deuotionem exhibuit, ut rogaret: sapiẽtiam induit, ut sanitatem suam & ipsa sentiret: fiduciam sumpsit ut fateretur, quod præripuisset alienum. Cur aũt retrò tangitur Christus? An quia scriptũ est: Post dominum Deum tuum ambulabis? Quid etiam sibi uult quòd & principis filia annorũ duodecim moriebatur, & mulier ista fluxu sanguinis ab annis duodecim laborabat, nisi ut intelligat quia quàm diu synagoga uiguit, laborauit Ecclesia? Defectus illius, huius est uirtus: quia illorum delicto salus Gentibus: & consummatio illius, huius exordium est: non naturæ exordium, sed salutis: quia cæcitas ex parte Israel contigit, donec plenitudo Gentium intraret. Non igitur tempore, sed specie sanitatis antiquior synagoga quàm Ecclesia, quia quàm diu illa credebat, ista non credidit, & per uarias corporis atq; animæ passiones immedicabili remedio ægra languebat. Audiuit ægrotare populum Iudæorũ, sperare cœpit salutis remedium, tempus uenisse cognouit quo medicus adesset è cœlo, surrexit ut occurreret uerbo, uidit quia comprimebatur à turbis. Nõ enim credũt, qui comprimunt: credunt, qui tangunt. Fide tangitur Christus, fide Christus uidetur: non corpore tangitur, non oculis comprehenditur. Neq; enim uidet, qui uidens non uidet: neq; audit, qui ea quæ audit non intelligit: neq; intelligit, qui non fideliter tangit. Denique ut fidẽ tangentis exprimeret, ait: Tetigit me aliquis. nam ego cognoui uirtutem de me exisse.] Quod est euidentis indicij, quia non intra possibilitatem conditionis humanæ, atq; intra corporis clausturũ inclusa sapientia, diuinitas coartata est. non capitur angustijs corporalibus, non tenetur, sed ultra fines nostræ mediocritatis uirtus exundat æterna. Non enim humana ope plebs gentium liberatur, sed dei munus est cõgregatio nationũ, quæ etiam breui fide misericordiam inclinat æternam. Nam si consideremus quanta sit fides nostra, et intelligamus quantus sit filius dei, uidemus quia comparatione eius fimbriam tantummodo tangimus, superiorem uerò uestimenti eius partem nequimus attingere. Si igitur & nos curari uolumus, fide tangamus fimbriam Christi. Non latet eũ quicunq; fimbriam tetigerit, qui tetigerit auersum. Neq; enim deus indiget oculis ut uideat, neq; corporaliter sentit, sed in se habet cognitionem omnium. Beatus ergo qui uel extremã partem uerbi contigerit: Nam totum quis potest comprehendere? Verùm ut ad illam quæ adhuc ægra est, reuertamur, ne per nostram moram dum diu Christi moramur ingressum, mortua esse credatur: Venerunt, inquit, serui, dicentes principi: Noli uexare illum, filia tua mortua est.] Et primùm illud cõsideremus, quòd suscitaturus mortuam, ad faciendam fidem hæmorrhousam ante curauit. Et ut scias, exempli gratia, stetisse sanguinis fluxum: dum illa petitur, ista curatur. Sic & resurrectio temporalis in Domini passione celebratur, ut & perpetua illa credatur. Sic & partura sterilis indicatur, ut conceptura uirgo credatur. Denique audiuit pariturum Elizabeth Maria, nec de sua generatione dubitauit. Venerunt (inquit) serui, dicentes principi: Noli uexare illum. Adhuc & hi incredituli ad resurrectionem, quam Iesus in lege prædixit, in euangelio compleuit. Itaq; quum uenisset in domum, paucos futuræ resurrectionis arbitros adsciuit. Non enim à multis continuo est credita resurrectio. Denique dicente Domino: Non est mortua

Rom. 11

mortua puella, ſed dormit: deridebant, inquit, eum.] Quicunq; enim non credit, irridet
Fleant igitur mortuos ſuos qui putant mortuos: Vbi reſurrectionis fides eſt, non mor-
Matt. 9 tis ſpecies: ſed quietis eſt. Nec illud abhorret Matthæi, quòd ait tibicinas fuiſſe in domo
principis, & turbam tumultuantem. Vel quia more ueteri tibicines ad incendendos ex
citandosq; luctus ferebantur adhiberi, uel quia per legis & literæ cantilenam, exultatio
nem ſynagoga non poterat capere ſpiritalem. Tenens ergo manum puellæ Ieſus, ſana-
uit eam, & iuſſit dare ei manducare.] Quod eſt teſtimonium uitæ, ut nõ phantaſma ſed
ueritas crederetur. Beatus ille cui manum ſapientia tenet. Vtinam meos quoq; teneat
actus, teneat manum iuſtitia, teneat dei uerbum, inducat in penetralia ſua; ſpiritũ auer-
tat erroris, conuertat ſalutis, dari mihi iubeat manducare. Panis enim cœleſtis dei uerbũ
eſt. Inde & illa ſapientia quæ diuini corporis & ſanguinis ſacroſancta altaria repleuit a-
Prou. 9 limentis. Venite, inquit, edite panes meos, & bibite uinum quod miſcui uobis. Quæ ta-
men tantæ diuerſitatis eſt cauſa? Suprà publice uiduæ filius ſuſcitatur, hic remouentur
plures arbitri. Sed puto quòd in eo quoq; pietas domini Ieſu declaretur, quia uiduæ ma-
ter uinci non patiebatur moras, & ideo ne amplius afficeretur, maturitas additur. Eſt e-
tiam forma ſapiẽtiæ in uiduæ filio, cito Eccleſiam credituram: in archiſynagogi filia cre
dituros quidem Iudæos, ſed ex pluribus pauciores.

Qualiter diſcipuli à Chriſto miſſi ſe habere debeant ad eos qui ipſos non receperint.

Cap. IX

E T quicunq; non receperit uos, exeuntes de ciuitate illa etiam puluerem de
pedibus ueſtris excutite in teſtimonium ſupra illos.] Qualis debeat eſſe qui
euangelizat regnum dei, præceptis euangelicis declaratur, ut ſine uirga, ſine
pera, ſine calceamento, ſine pane, ſine pecunia, hoc eſt, ſubſidij ſecularis adminicula nõ
requirẽs, fideq; tutus putet ſibi quo minus ea requirat, magis poſſe ſuppetere. Quæ poſ-
ſunt qui uolunt ad eum deriuare tractatũ, ut ſpiritalem tantummodò locus iſte formare
uideatur affectum, qui uelut indumentum quoddam uideatur corporis exuiſſe, non ſo-
lum poteſtate reiecta, contemptisq; diuitijs, ſed etiam carnis ipſius illecebris abdicatis.
Quibus primo omnium datur pacis atq; conſtantiæ generale mandatum, ut pacem fe-
rant, conſtantiam ſeruent, hoſpitalis neceſſitudinis iura cuſtodiant, alienum à prædica-
tore regni cœleſtis aſtruens, curſitare per domos, & inuiolabilis hoſpitij iura mutare.
Sed ut hoſpitij gratia deferenda iure cenſetur, ita etiam ſi non recipiantur, excutiẽdum
puluerem, & egrediendum de ciuitate mandatur. Quo non mediocris boni remunera-
tio docetur hoſpitij, ut non ſolum pacem tribuamus hoſpitibus, uerumetiam ſi qua eos
terrenę obumbrant delicta leuitatis, receptis apoſtolicæ prædicationis ueſtigijs, aufe-
rantur. Nec ocioſe ſecundum Matthæum domus quam ingrediantur apoſtoli, legenda
decernitur, ut mutandi hoſpitij neceſſitudinisq; uiolandæ cauſa non ſuppetat. Non ta-
men eadem cautio receptori mandatur hoſpitij: ne dum hoſpes eligitur, hoſpitalitas ip-
ſa minuatur. Sed hæc ut ſecundum literã de hoſpitij religione uenerabilis eſt forma præ
cepti, ita etiam de myſterio ſententia cœleſtis arridet. Etenim quum domus eligitur, di-
gnus hoſpes inquirit. Videamus igitur ne forte Eccleſia referẽda deſigneť, & Chriſtus.
Quæ enim dignior domus apoſtolicæ prædicationis ingreſſu, quàm ſancta Eccleſia?
Aut quis præferendus magis omnibus uidetur eſſe quàm Chriſtus, qui pedes ſuis laua-
re conſueuit hoſpitibus, & quoſcunq; ſua receperit domo, pollutis non patitur habita-
re ueſtigijs, ſed maculoſos licet uitæ prioris, in reliquum tamen dignatur mutare pro-
ceſſus? Hic eſt igitur ſolus quem nemo deſerere debet, nemo mutare. Cui bene dicitur:
Dñe, ad quem ibimus? uerba uitæ æternæ habes, & nos credimus. Vides executorẽ cœ
leſtium præceptorum, qui quoniam non mutauit hoſpitium, cœleſtis conſortium con-
ſecrationis emeruit. Fides igitur in primis Eccleſiæ quærenda mandatur: in qua ſi Chri-
ſtus habitator ſit, haud dubiè legenda. Sin uero populus perfidus, aut præceptor hære-
ticus deformet habitaculum, uitanda hæreticorum communio, fugienda ſynagoga cen
ſetur. Excutiendus pedum puluis, ne fatiſcentibus perfidiæ ſterilis ſiccitatibus, tanquã
humo, arido arenoſoq; mentis tuæ ueſtigium polluatur. Nam ſicut corporeas infirmita
tes populi fidelis ſuſcipere in ſe debet Euangelij prædicator, & tanquam proprijs ina-
nia geſta puluerì comparanda alleuare atq; abolere ueſtigijs, iuxta quod ſcriptum eſt:

Quis

Quis infirmatur & ego non infirmor? ita si qua est ecclesia quæ fidem respuat, nec apo- 2. Cor. 11
stolicæ prædicationis fundamenta possideat, ne quam labem perfidiæ possit aspergere,
deserenda est. Quod Apostolus quoq; euidenter asseruit dicens: Hæreticum hominem ad Tit. 2
post unam & secundam correptionem deuita.

De refectione turbarum ex quinq; panibus, & duobus piscibus.

A Et autem ad eos: Date illis uos manducare. At illi dixerunt: Non sunt nobis plusquam quinq; panes.] Quæ ratio est, quod cum in posterioribus Ioannis passio describatur, hic iam mortuus uerbis Herodis ostenditur? Ne forte illa, quia post legis defectū euangelicus cibus incipit ieiuna pascere corda populorū? Denicq; posteaquā illa quæ ecclesiæ typum accepit, à fluxu curata est sanguinis, posteaquā apostoli ad euangelizandum regnum dei sunt destinati, gratiæ cœlestis impertitur alimentum. Sed quibus impertiatur, aduerte: Non ociosis, non in ciuitate quali in synagoga uel seculari dignitate residentibus, sed inter deserta quærentibus Christū. Qui enim non fastidiunt, ipsi excipiunt à Christo, & cum ipsis loquitur dei uerbū: non de secularibus, sed de regno dei. Et si qui corporalis gerunt ulcera passionis, his medicinam suam libenter indulget: consequēs igitur erat, ut quos à uulnerum dolore sanauerat, eos alimonijs spiritalibus à ieiunio liberaret. Itaq; nemo cibum accipit Christi, nisi fuerit ante sanatus. Et illi qui uocantur ad cœnam, prius uocando sanantur. Si claudus fuit, gradiendi facultatem ut ueniret accepit. Si lumine erat priuatus oculorum, domum utiq; domini nisi refusa luce intrare nō potuit. Vbiq; igitur mysterij ordo seruatur: ut prius per remissionem peccatorum uulneribus medicina tribuatur, pòst alimonia mensæ cœlestis exuberet: quanquam nondum ualidioribus hæc turba reficiatur alimentis, neq; Christi corpore & sanguine ieiuna solidioris fidei corda pascantur. Lacte, inquit, uos potaui, nō esca: 1. Cor. 3
nondum enim poteratis, sed nec adhuc quidem potestis. In modū lactis quinq; sunt panes. Esca autem solidior, corpus est Christi: potus uehementior, sanguis est domini. Nō statim à primo epulamur omnia, neq; potamus omnia. Hoc primum, inquit, bibe. Est ergo primum quod manduces, est etiam secundum quod bibas. Est & primum quod manduces, est etiam secundum, est tertium. Primum quinque panes sunt, secundum septem, tertium ipsum corpus est Christi. Nequaquam igitur talem dominum deseramus, qui pro uniuscuiusque uiribus impertire nobis alimenta dignatur: ne aut infirmum ualidior cibus opprimat, aut ualidum exilia alimenta non satient. Qui enim infirmus est, olera manducet. Et ille qui iam uidetur laqueos infirmitatis euadere, de quinq; istis manducet panibus, & duobus piscibus. Certe si petere cibum uereretur, ipse relictis suis omnibus festinet ad dei uerbum. Dum audire incipit, incipit esurire. Incipiunt apostoli esurientem uidere. Et si illi adhuc non intelligunt quid esuriat, intelligit Christus. Scit quod non secularem cibum esuriat, sed cibum Christi. Dicat, Dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiāt in uia.] Bonus dominus studia exigit, uires ministrat. Vtinam domine Iesu uelis mecum istos ieiunos nō dimittere, sed impartitis abs te epulis reficias eos in uia, ut possint tuis alimonijs fortiores infirmitatem ieiunij non timere. Dicas utinam etiam de nobis, Nolo eos ieiunos dimittere. Causam mihi dicito, quare nolis ieiunos dimittere. Imò iam dixisti, quia si quem dimittis ieiunum, deficit in uia, hoc est, deficit uel in istius cursu uitæ, uel antequam ad caput perueniat uię, antequam perueniat ad patrem, & intelligat quod ex patre Christus est, & intelligat quod Christus è cœlo, & intelligat quòd Christus qui descendit, ipse est & qui ascendit: ne forte cum acceperit quod natus ex uirgine est, incipiat non dei uirtutem, sed hominis æstimare. Ergo ne deficiant in uia, inquit, date illis uos manducare. At illi dixerunt: Non sunt nobis plusquā quinq; panes, & duo pisces: nisi nos eamus & emamus in omnem hanc turbam escas.] Nondum intellexerāt apostoli cibum populi credentis non esse uenalem. Nouerat Christus, nouerat ipse nos potius esse redimendos, siras uerò epulas gratuitas. Nondum ergo habebant discipuli cibum qui redimere nos posset. Habebant tamen iam cibum qui satiare nos posset: habebant cibum qui confirmare nos posset. Panis enim confirmat cor hominis. Miseretur er- Psal. 103
go dominus, ne quis deficiat in uia. Si quis ergo defecerit, non per dominum Iesum, sed per se deficit: nec habes quod adscribas domino, qui uincit cùm iudicatur. Quid enim dicas ei, qui in te contulit omnia firmamenta uirtutis? Nonne ipse te genuit? nonne ipse

te pauit? Cibus eius uirtus est, cibus eius fortitudo est: Sed si tu negligentia tua uirtutem quam acceperas perdidisti, non alimentorum cœlestium, sed tuæ mentis tibi præsidia de fuerunt. Denique dominus sicuti super iustos & iniustos pluit, ita etiam iniustos pascit & iustos. Nónne in escæ uirtute cum iam deficeret in uia sanctus Helias, quadraginta am-
3. Reg. 17 bulabat diebus, & illam escam angelus illi dedit? Si autem te paucrit Iesus, & acceptam escam feruaueris, ambulabis non quadraginta diebus & quadraginta noctibus, sed au-
deo dicere, scripturæ fretus exemplis, quadraginta annis egrediens ab Aegyptijs fini-
bus, donec peruenías in terram multam, in terram fluentem lac & mel, quam iurauit do
minus daturum se patribus nostris. Huius terræ tibi uirtus requirēda est, quam possidet
mitis. Non istam terram dico quæ arida est, sed illam quę Christi confirmatur alimentis,
quæ sub imperio constituta regis æterni, sanctorum incolatibus frequentatur. Diuidit
ergo escas dominus Iesus. & ille quidem uult dare omnibus, negat nemini: dispensator
enim est omnium. Sed cum ille panes frangit, ut det discipulis, si tu manus nō extendas
tuas ut accipias tibi escas, deficies in uia, nec poteris in eum culpam tuam referre, qui mi
seretur & diuidit, sed his diuidit, qui cum eo etiam in deserto permanent, qui & primo et
Matt. 15 secundo & tertio die non recedunt. Sic enim habes alibi: Misereor huius turbæ, quia tri-
duum est iam quod perseuerant mecum. Quanta dignatio, quanta in eo hominibus spe
ratur humanitas? Nō uult ieiunos dimittere, non uult, ne deficiant in uia. Noli ergo de-
ficere à disciplina domini, neq; fatigeris cum ab eo increparis. Non fatigeris nūc, ne po-
stea fatigeris. Quid enim respondebis ei? Aut quomodo te excusabis, si escæ uirtutem
quam ministrat, amiseris? Non potes dicere quia escam nō dedit, quia dat omnibus. Nō
potes dicere quia noluit te bonum facere, ante quem posuit bonum & malum: ut nō ex
necessitate bonum tuum esset, sed uoluntarium. Multum enim refert inter cū qui ex ne-
cessitate inuitus aliquid agit, & inter eum qui ex uoluntate quod bonum est eligit. Si e-
nim inuitus hoc ago, dispensatio mihi credita est: si uolens, mercedem habeo. Conside-
remus ergo quia stabimus ante tribunal Christi, & si opus nostrum arserit, non habebi-
1. Cor. 9 mus quod excusare possimus. Dicet enim quod iam per prophetam locutus est: Popule
Mich. 6 meus quid feci tibi? aut in quo molestus fui tibi? Respō de mihi. Dicet & ei qui in uia de-
ficerit: Qua ratione defecisti in uia? Nónne panes fregi? Nónne benedixi? Nónne iussi
dari? Sed cur tu accipere noluisti? Quanti etiam præsentium deficient in uia, et post hos
1. Cor. 12 sermones, qui licet nostri sint, tamen quia nemo dicit dominum Iesum nisi in spiritu san-
cto, panes æstimandi sunt: Quanti, inquam, deficient, & in uias gentium transuersis iti-
neribus fornicantes abibunt? Atq; utinam unus, & non plures. Sed non Iesus author de
fectus, etiā si quis defecerit. omnibus enim distribuit qui sequuntur, siue quinq; milia, si-
ue quatuor milia sint. Non ociosus numerus, non ociosus ordo, non ociosæ reliquiæ mā
ducantium. Cur enim plures, id est, quinq; milia, quinq; panibus, hoc est numero minori
satiantur: pauciores uerò, qui sunt quatuor milia septem panibus, hoc est, numero redū-
dantiore pascuntur? Si enim facti tantum sequamur miraculum, uidetur esse diuinius
quod de minori numero pluribus abundauit. Cur ergo quod minus est, ei quod est am-
plius, quasi præstaret adiectum est? Prius enim quinq; milia quinq; panibus, postea ue-
ro quatuor milia septem panibus satiata legimus. Quæramus ergo mysterium, quod mi
raculo præstet. Itaq; uidentur illa quinq; milia quasi quinq; corporis sensus adhuc cor-
poralibus proxima alimenta accepisse de Christo, quatuor uerò milia etsi adhuc in cor-
pore sint, & in hoc mundo, qui ex quatuor constat elementis, non ociose tamen referū-
tur mysticæ accepisse escam quietis. Iam enim æquantur mundo supra mundum futuri.
Nam etsi in hoc mundo sunt, intra mundum tamen non sunt, quibus mysticæ quietis im-
partitur alimentum. Sex enim diebus mundus est factus, septimo requietum est die, &
dominus sanctificauit eum. Vltra mundum ergo quies, ultra mundū etiam fructus quie
Matt. 5 tis. Denique, Beati pacifici, ipsi enim filij dei uocabuntur. Nam cum deus supra mundum
sit, nemo utiq; potest deum uidere, nisi mundum prius spiritali transcendat obtutu. Se-
ptima itaq; benedictio pacatorum, septem etiam illis quatuor milibus fragmentorum
sportæ supersunt. Non mediocris hic panis est sabbatorū, panis sanctificatus, panis quie
tis. Et fortasse si primùm quinq; panes sensibiliter manducaueris, audebo & dicam, post
quinq; panes & septem, tertio iam in terra non manducabis panem, sed supra terrā man

ducabis

ducabis octo panes, sicut qui sunt in cœlestibus. Sicut enim septem panes, panes quietis: ita octo panes, panes sunt resurrectionis. Ergo isti qui septem aluntur panibus, triduo perstiterunt, & fortasse integram resurrectionis futuræ fidem & constantiam consecuti. Denique sanctorum uox est: Tribus diebus ambulabimus, ut epulemur Domino deo nostro. Sed illa suo loco. De quinque uero panibus sanctus Ioannes docuit me quod nesciebam, quod non docuerat sanctus Matthæus, non docuerat sanctus Lucas. Singulis enim diuersa impartita est gratia. Docuit, inquã, me, quinque istos panes hordeaceos fuisse. Et ideo non inepte dicimus escam istam esse habilem pecoribus. Cur enim primo hordeaceos? Quia primo lacte, deinde esca nutriendus qui accedit ad fidem. Nondum enim poteramus, & fortasse plerique nec adhuc possumus. Nam cum sint inter nos contentiones & dissensiones, nónne carnales sumus, & secundum hominem ambulamus? 1. Cor. 1
suis quæque apta sunt alimenta uirtutibus: & ideo prius hordeum, deinde triticum nobis ad alimoniã datur. Fortiori uerò, sicut Heliæ, de interioribus frumenti panis farinaceus 3. Reg. 4.
ministratur. Quem uatem non queunt contaminare, sed pascere peccatores. Nec solum panis & numeri, sed etiam accubitionis est differentia. Illi enim supra fœnũ discumbũt, isti supra terram recumbunt. Supra fœnum quinque millia, supra terram quatuor millia. Plus est terram premere, quàm supra fœnum iacere. Illi enim quibus adhuc sensus sunt corporales, mollioribus delectantur, & ideo supra fœnum recumbunt. Omnis enim ca Esa. 40
ro fœnum. Isti uero supra terram, quæ triticum & uinum gignit, & oliuam, cibum gratiæ consequuntur. Illi discumbunt, isti recumbunt. Maior enim est quædam requies recumbentis. Ibi duo pisces, hic sine numero. Vnde plerique septiformis spiritus gratiam in panibus definitam, in piscibus quoque duplicis testamenti figuram intelligendam putarũt. Non piget ergo æstimare quòd quatuor millia ex quatuor mundi collecta partibus in quibus Ecclesia figuratur, maioris gratiæ cibum sumant, iuxta quod scriptum est: Quia Matt. 8
uenient ab Oriente & Occidente & Septentrione & Austro, & recumbent cum Abraham & Isaac & Iacob in regno cœlorum. Vnde hic gratiæ patri aguntur à Christo. Non enim frustra illic benedictio tantum, hic etiam gratiarum est actio. Pro ecclesia quippe sua dominus patri gratias agere consueuit: quia quæ abscondit sapientibus, ea paruulis reuelauit. Benedictio igitur super nos, qui inferiores sumus: gratiarum actio super eos qui de infirmitatibus corporum suorum sacratis passionibus triumpharunt. Iam illud in superioribus prælibauimus, quia cum quinquageni discumbere iuberentur, licet sacrato numero, definito tamen, uidetur hic fundationis ecclesiæ populus, qui sine definitione numeri recumbit. Mysticum quoque est, quòd & manducans populus satiatur, & apostoli ministrant. Nam & in satietate repulsæ in perpetuum famis indicium designatur, quia non esuriet qui acceperit cibum Christi: & in apostolorum ministerio futura diuisio dominici corporis, sanguinisque præmittitur. Iam illud diuinum, quemadmodũ quinque panes quinque millibus populi redundauerint. Non enim exiguo sed multiplicato cibo populum liquet esse satiatum. Videres incomprehensibili quodam rigatu inter diuidentium manus quas non fregerant fructificare particulas, & intacta frangentiũ digitis sponte sua fragmenta subrepere. Qui hæc legit, quemadmodum iuges aquarũ miretur meatus, & liquidis fontibus stupeat continuos fluere successus. quando etiam panis exundat, & naturæ solidioris rigatus exuberat? Hæc igitur facta sunt, ut illa quoque quæ non cernimus, cerneremus. His euidẽter illorum quoque se designauit authorem, & totius naturæ creatorem materialis existere, quæ non (ut philosophi uolunt) reperta, sed facta, gignendis omnibus rebus successus defluos subministrat. Hoc quidem mirũ, quicquid de fluminibus haurias, signo dispendij non notari: quicquid de fontibus auferas, usurario quodam reparari meatu. Sed & fluminibus si nihil decedere, nihil tamen uidetur accedere: & fontibus ut cumulata fluenta produntur. At uerò hic panis quem frangit Iesus, mystice quidem dei uerbum est, & sermo de Christo: qui quum diuiditur, augetur. De paucis enim sermonibus, omnibus populis redundantem alimoniam ministrauit. Dedit sermones nobis uelut panes, qui in nostro dum libantur ore, geminantur. Visibiliter quoque panis iste, incredibili satione dum frangitur, dum diuiditur, dum editur sine ulla dispendij comprehensione cumulatur. Nec dubites uel quod ministrantium, uel in ore edentium cibus crescat, quando ubique nostri operis testimonium ad

firmamentum credulitatis adſciſcitur. Sic in nuptijs ex fontibus uina miniſtris operantibus colorantur, & ipſi qui impleuerant hydrias aqua, uinum quod nõ detulerant hauriebant. Comprehende, ſi potes, tanta rerum miracula. Hic edentibus populis creſcunt ſuis fragmenta diſpendijs, & de quinq; panibus maiores reliquiæ quàm ſumma eſt colliguntur: illic in alienam ſpeciem uertuntur elementa, nec ſuos patitur natura defectus, nec ſuos agnoſcit ortus, uſus tamen propríos recognoſcit. Quinetiam melior eſt mutati uini natura quàm nati: quia in arbitrio creatoris eſt, & quos uſus uelit aſſignare naturis, & quas naturas impartire gignẽdis. Vide quantis operibus opus aſtruat, dum aquã miniſter infundit, odor transfuſus inebriat, color mutatus informat, fidem quoq; ſapor hauſtus accumulat. Cõferant gentiles, ſi placet, cum Chriſti beneficijs, deorum ſuorum non facta ſed ficta. Ferunt certe eorum fabulæ fuiſſe regem quendam qui quicquid tangebat, aurum fiebat, ſed etiam conuiuia ipſa feralia. Nam & ipſa mantilia digitis apprehenſa riguerunt, & cibus in ore crepitabat, ferens non alimenta ſed uulnera: & in gutture potus hærebat, nec penetrare facilis, nec redire. Digna beneficia uotis, digna tãto munera precatore, digna liberalitas conferente. Talia ſunt idolorum beneficia, ut cum uidentur prodeſſe, plus noceant: At uerò Chriſti munera parua uidentur, & maxima ſunt. Deniq; non uni collata, ſed populis. Nam & cibus edentium in ore creſcebat, & uidebatur eſſe corporalis alimoniæ, ſed ſumebatur ſalutis æternæ. Cur autem quinq; millibus hominum plus redundat, quatuor millibus minus? Quia quatuor millia iſta triduo cum Chriſto fuerunt, & ideo ampliorem cœleſtis pabuli alimoniam receperunt. Nec ocioſæ quæ turbæ ſuperſunt, à diſcipulis colliguntur: quia ea quæ diuina ſunt, apud electos facilius poſſis quàm apud populos reperire. Vtinam mihi contingat audire: Collige quæ ſuperſunt. Si audiero & fecero, habebo multa quæ turbæ, habebo multa quæ pueri & mulieres edere nequiuerũt. Beatus ille qui poteſt colligere quæ etiam doctis ſuperſint.

Exod. 20 Videamus quomodo colligat. Dixit lex: Non mœchaberis. Fregit hunc panem Chri-
Matt. 5 ſtus, diuiſit hoc uerbum, non aliunde adijciens, ſed de ſuo partiens: Qui uiderit, inquit, mulierem ad concupiſcendum, iam mœchatus eſt eam. Habes fragmentum. de ſuo ad-
Ibid. 18 didit: Si oculus tuus dexter ſcandalizat te, erue eum. Habes aliud: Et ſi dextera tua ſcan-
Ibid. 5 dalizat te, abſcinde eam. &, Qui dimiſſam à uiro ducit, mœchatur. Vides ex uno quàm
Gen. 21 multa fragmenta. Moyſes dicit quòd Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, &
Galat. 4 unum de libera. Paulus dixit: Hæc ſunt duo teſtamenta. Diuiſit hoc uerbum, & inuenit myſterium. Beatus ergo qui colligit, quæ diuidit Chriſtus. Qua ratiõe autem cophinos
Pſal. 80 duodecim Chriſtus impleuit, niſi ut illud populi Iudaici ſolueret, Quia manus eius in cophino ſeruierunt? hoc eſt: Populus qui ante lutum in cophinis colligebat, hic iam per crucem Chriſti uitæ cœleſtis operatur alimoniam, & eò fidei cibum congerit, ubi erat antè cœnum perfidiæ gentilis. Nec paucorum hoc munus, ſed omniũ eſt. Nam per duodecim cophinos tanquam tribuum ſingularum fidei firmamentum redundat. Panis enim confirmat cor hominis.

De interrogatione Ieſu quem ſe eſſe dicant diſcipuli, ac reſponſione Simonis Petri.

Ixit autem illis: Vos quem me dicitis eſſe? Reſpondit Simon Petrus: Chriſtũ
D dei.] Nec turbæ quidem ocioſa opinio eſt, quia alij Heliam, quem uenturũ putant: alij Ioannem, quem decollatum ſciebant, aut unũ de prophetis priori-
bus ſurrexiſſe credebant. Sed hoc quærere ſupra nos eſt: alterius ſcientiæ, alterius pru-
1. Cor. 2 dentiæ eſt. Nam ſi Paulo apoſtolo ſatis eſt nihil ſcire niſi Chriſtum Ieſum, & hunc crucifixum, quid amplius mihi deſiderandum eſt ſcire quàm Chriſtum? In uno enim hoc nomine & diuinitatis & incarnationis expreſſio, & fides eſt paſſionis. Et ideo licet cæteri
Matt. 16 apoſtoli ſciant, Petrus tamen reſpondet præ cæteris: Tu es Chriſtus filius dei uiui. Complexus eſt itaq; omnia, qui & naturam & nomen expreſſit, in quo ſumma uirtutum eſt. Etiam' ne nos de generatione dei ſerimus quæſtiones, cũ Paulus iudicauerit nihil ſe ſcire niſi Chriſtum Ieſum, & hunc crucifixum, Petrus nihil aliud quàm dei filium putauerit confitendum? Nos & quando & quomodo natus ſit, & quantus ſit, humanę infirmitatis contemplatione rimamur? Sciuit Paulus quòd in iſtis magis offendiculum quæſtionis quàm ædificationis profectus eſſet, & ideo iudicauit nihil ſe ſcire niſi Chriſtũ Ieſum.

Sciuit

Sciuit Petrus quod in filio dei omnia sint. Omnia enim dedit pater filio. Si omnia dedit, æternitatem quam habet maiestatemq; transfudit. Sed quo prolabor lõgius? Fidei meæ finis Christus est, finis fidei meæ dei filius est. Non licet mihi scire generationis seriẽ, nõ licet tamẽ nescire generationis fidem. Crede igitur sic quemadmodum Petrus credidit, ut & tu beatus sis, ut & tu audire merearis: Quoniam non caro & sanguis tibi reuelauit, sed pater meus qui in cœlis est.] Caro enim & sanguis non queunt nisi quæ terrena sunt reuelare. At uerò qui spiritu loquit̃ mysteria, nõ carnis & sanguinis magisterio, sed diuina inspiratione fundatur. Noli ergo acquiescere carni & sanguini, ne carnis & sanguinis præcepta haurias, atq; ipse sanguis & caro fias, Qui enim carni adhæret, caro est: & qui adhæret deo, unus spiritus est. Non permanebit, inquit, spiritus meus in hominibus istis in æternum, propter quod caro sunt. Sed utinam caro & sanguis non sint qui audiunt, sed à carnis & sanguinis remoti cupiditatibus possint dicere singuli: Non timebo quid faciat mihi caro. Qui enim carnem uicerit, ecclesiæ fundamentum est: & si æquari Petro non potest, imitari potest. Magna sunt enim dei munera, qui nõ solum nobis quæ fuerant nostra reparauit, uerumetiam quæ sunt sua propria concessit. Refert tamẽ quid sibi uelit quod non alium turba opinabatur, nisi aut Heliam, aut Hieremiam, aut Ioannẽ Baptistam. Et Heliam forte, quia raptus ad cœlum est. Sed non Helias Christus. Ille rapitur, iste regreditur. Ille inquam, rapitur, iste rapinam non arbitratus est esse se æqualem deo. Ille petitis ignibus uindicatur, hic persecutores suos maluit sanare, quàm perdere. Cur autem Hieremiã putabant? Fortasse quia sanctificatus in uulua est. Sed non hic Hieremias. Ille sanctificat̃, iste sanctificat. Illius sanctificatio cœpit ex corpore, hic sanctus ex sancto. Cur etiam Ioannem populus putabat, nisi forte quia in matris utero positus, domini præsentiam sentiebat? Sed non hic Ioannes. Ille adorabat in utero, hic adorabatur. Ille baptizabat in aqua, Christus in spiritu. Ille pœnitẽtiam suadebat, hic peccata donabat. Et ideo Petrus non expectauit populi sententiam, sed suam prompsit dicens: Tu es Christus filius dei uiui. Qui est, semper est, nec cœpit ut esset, & esse non deficit. Magna autẽ Christi gratia, qui omnia prope uocabula sua discipulis suis donauit. Ego sum, inquit, lux mundi. & id tamen quo ipse gloriatur, discipulis nomen indulsit dicens: Vos estis lux mundi. Ego sum panis uiuus. &, Nos omnes unus panis sumus. Ego sum uitis uera. & tibi dicit: Plantaui te uitem fructuosam, omnem ueram. Petra est Christus. Bibebant enim de spiritali sequenti petra, petra autem erat Christus. Etiam discipulo suo huius uocabuli gratiam nõ negauit, ut & ipse sit Petrus, quod de petra habeat soliditatem constantiæ, fidei firmitatem. Enitere ergo ut & tu petra sis. Itaq; non extra te, sed intra te petram require. Petra tua actus est, petra tua mens est. Supra hanc petram ædificetur domus tua, ut nullis possit nequitiæ spiritalis euerberari procellis. Petra tua Christus est, fundamentum ecclesiæ fides est. Si petra fueris, in ecclesia eris, quia ecclesia supra petrã est. Si in ecclesia fueris, portæ inferi non prævalebũt tibi. Portæ inferi, portę mortis sunt. Portæ autem mortis, portæ ecclesiæ esse nõ possunt. Quæ autem sunt portæ mortis, hoc est, inferi: nisi singula quæque peccata? Si fornicatus fueris, portas mortis ingressus es. Si fidem læseris, portas penetrasti inferni. Si peccatum mortale commiseris, portas mortis intrasti. Sed potens est deus qui exaltet te de portis mortis, ut annuncies omnes laudes eius in portis filiæ Sion. Sunt enim portæ ecclesiæ, sunt portæ castitatis. Sunt portæ iustitiæ, quas iustus intrare consueuit, dicens: Aperite mihi portas iustitiæ, & ingressus in eas confitebor domino. Sed ut portæ mortis, portæ inferi: ita & porta iustitiæ, dei porta est. Hæc enim porta domini, iusti intrabunt per eam. Et ideo fuge pertinaciam delictorum, ne portæ tibi possint inferi prævalere. Si enim dominatum fuerit peccatum in te, mortis porta prævaluit. Fuge ergo contentiones, dissensiones, strepitus, tumultusq; discordiæ, ne portas mortis ingressus incurras. Dominus enim Iesus Christus prædicari se primo noluit, ne ullus strepitus nasceretur.

Galat. 1
1. Cor. 6
Gene. 6
Psal. 55
Ioan. 8
Hier. 2
1. Cor. 9
Psalm. 9
Psal. 117

De eo quod Iesus præcepit discipulis ne eum manifestarent.

INcrepat enim discipulos suos ne cui hæc dicerent, quod oportet filium hominis multa pati, & reprobari à principibus sacerdotum & senioribus & scribis, & occidi, & die tertio resurgere.] Et fortasse ideo hoc addidit, quia sciebat dominus difficile passioni & resurrectioni etiam discipulos credituros. Et ideo pas-

sionis & resurrectionis suæ assertorem se esse maluit, ut ex facto fides, non ex auditu discordia nasceretur. Ergo Christus noluit gloriari, sed maluit ignobilis uideri, ut passionem subiret. Et tu qui ignobilis natus es, gloriaris? Eadem tibi qua Christus ambulauit, gradiendum est uia. Hæc eius agnitio, hæc eius imitatio, per ignobilitatem & bonam fa-
2. Cor. 4 mam, ut glorieris in cruce, sicut ipse est gloriatus. Sic ambulauit Paulus, & ideo gloria-
Galat. 6 tur dicens: Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi. Sed uideamus cur secundum Matthæum reperiamus admonitos discipulos, ne cui dicerent quod ipse sit Christus, hic autem scriptum sit increpatos esse ne cui dicerent quod esset multa passurus, & resurrecturus. Videtis quod in uno Christi nomine omnia sint. Ipse enim Christus qui natus est ex uirgine, ipse est qui admirabilia fecit in populo, ipse qui mortuus est pro peccatis nostris, & resurrexit à mortuis. Vnum horum si retraxeris, retraxisti salutem tuam. Nam etiam hæretici habere sibi Christum uidentur. Nemo enim Christi nomen negat: sed negat Christum, qui non omnia quæ Christi sunt, confitetur. Multis igitur ex causis iubet tacere discipulos, ut fallat principem mundi, ut declinet iactantiam, doceat humilitatem: simul ne rudes & imperfecti adhuc discipuli maximæ prædicationis molibus opprimantur. Nunc qua causa etiam immundos spiritus iubeat tacere, consideremus. Sed & hoc nobis scriptura aperuit, quia peccatori dixit deus: Quare tu enarras iustitias meas? Et ne quis dum prædicantem audit, sequatur errantem. Impro bus enim magister est diabolus, qui falsa ueris sæpe permiscet, ut sub specie ueritatis testimonium fraudis obtexat. Etiam illud consideremus, utrum hic primum mandauerit discipulis, ne cui dicerent, quia ipse esset Christus, an uerò & ante mandauerit quando
Matt. 10 Apostolos duodecim destinauit, denuncians illis: In uiam gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne introieritis: ite autẽ ad oues quæ perierunt domus Israel: Aegrotos curate, leprosos mundate, dæmones eiicite, & discite quis in ea dignus sit, atque ibi manete. Itaq; nec hic mandatum uidetur ut Christum dei filium prædicarent. Ordo igitur disputationis est ordo tractatus: & ideo etiam nos cum aliqui ex gentibus uocantur ad ecclesiam, ita præceptorum seriem formare debemus, ut primo unum deum au-
Act. 17 thorem mundi omniumq; esse doceamus, in quo uiuimus & sumus & mouemur, cuius & genus sumus: ut non solum propter munera lucis & uitæ, uerumetiam propter cognationem quandam generis diligendus à nobis sit. Deinde opinionem illam quæ est de idolis destruamus, quod non possit auri argentiq; uel ligni materia uim in se habere diuinam. Cum unum deum esse persuaseris, tunc iudicio eius astrues per Christum nobis salutem datã: incipiens ab illis quæ gessit in corpore, & ea diuina describẽs, ut plus quàm homo fuisse uideatur, uictam unius uirtute mortem, mortuumq; ab inferis suscitatum: paulatim enim fides crescit, ut cum supra homines fuisse uideatur, deus esse credatur. Nã nisi probaueris quod facere illa sine diuina uirtute non potuit, quemadmodum potes probare in eo uim fuisse diuinam? Sed fortasse nobis parum authoritatis & fidei deferatur: lege sermonem Apostoli apud Athenienses habitum: qui si à primo destruere uoluisset cæremonias idolorum, sermonem eius aures gentilium respuissent. Ab uno igitur deo operatore mundi incipit, dicens: Deus qui fecit mundum, & cuncta quæ sunt in eo. Negare non poterant unum operatorem esse mundi, unum deum, unum omnium creatorem. Adiunxit, eò quod cœli & terræ dominus in manufactis non dignetur habitare. Deinde quòd intra auri argentiq; cassam materiem nequaquam uerisimile sit artificio hominis uim diuinitatis includi: erroris remedium docens esse studium pœnitendi. Tũc
Ioan. 1 uenit ad Christum, nec tamen deum maluit quàm hominem nuncupare, dicens: In uiro quo definiuit omnibus fidem, suscitans eum ab inferis. Qui enim tractat, debet audientium considerare personas, ne prius irrideatur quàm audiatur. Quando enim Athenienses crederent quia uerbum caro factum est, & de spiritu uirgo concepit, qui irridebant quia resurrectionem audierant mortuorum? Tamen & Dionysius Ariopagites credidit, & alij crediderunt in uirum, ut in deum crederent. Quid interest, quo quisque credat ordine? Non in principijs perfecta quæruntur, sed de principijs ad ea quæ perfecta sunt peruenitur. Ergo tali Athenienses informauit præcepto, talis nobis apud gentiles ordo seruandus est. At uerò cum Iudæos alloquerentur Apostoli, ipsum Christum esse dicebant, qui prophetícis nobis esset promissus oraculis: quem non authoritate sua dei filium

filium nominabant, sed utrum probatum, utrum iustum, utrum à mortuis suscitatum, illum utrum de quo dictum est: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Ita ergo & tu ad ea quæ difficile creduntur, authoritatem diuini sermonis adsciscе, & promissum eius aduentum prophetarum uoce designa, resurrectionem quoque multo antè compertam scripturarum testimonijs edoceto, non usitatam cum cæteris atque communem, ut in ipsam suscitati corporis assertionem, æternæ testimonium diuinitatis acquiras. Quum enim cæterorum corpora corruptionem probaueris subijsse post mortem: hunc utique de quo dicitur: Non dabis sanctum tuum uidere corruptionem, comprobas humanæ fragilitatis expertem, probas humanæ conditionis merita supergressum, Deo magis quàm hominibus conferendum. Quòd si ad sacramenta fidelium tendens catechumenus imbuendus sit, dicendum quia unus est Deus ex quo omnia, & unus Iesus Christus per quem omnia, non duos deos esse dicendos: perfectum quidem patrem, perfectum esse filium, sed unius patrem & filium esse substantiæ, uerbum æternum Dei: non quod profertur, sed quod operatur: ex patre gentium, non uoce editum. Prohibentur ergo Apostoli euangelizare eum Dei filium, ut euangelizarent postea crucifixum. Hæc est fidei gloria, si uere intelligas crucem Christi. Aliæ cruces nihil mihi prosunt, sola crux Christi mihi utilis est, & uere utilis, per quam mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Si mihi crucifixus est mundus, scio quia mortuus est, non diligo eum: scio quia peterit, non concupisco eum: scio quia corruptela consumit hunc mundum, quasi fœtidum uito, quasi luem caueo, quasi nociturum relinquo. Sed non statim per crucem possunt aliqui credere salutem mundo refusam. Astrue ergo per historias Græcorum hoc fuisse possibile, sicut interdum etiam Apostolus suadet incredulis, nec uersus refugit poeticos, ut fabulas destruat poetarum. Si enim reuocetur in memoriam, quòd legiones sæpe & magnos populos oblatis aliquorum mortibus historiæ Græcorum asserant liberatos: Si recordetur quòd imperatoris filia propter Græcorum exercitus transferendos ad sacrificium sit uocata: Si nostrum illud consideremus, quia sanguis taurorum & hircorum, & cinis uitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad carnem emundandam, sicut ad Hebræos scriptum est: Si pestilentia regionum aliquibus hominum contracta peccatis, unius alicuius morte asseritur esse resoluta, quod aut ratione prævaluit, aut dispositione conualuit, quo facilius in crucem Domini crederetur, proclive erit: ut qui sua negare non possunt, nostra confirment. Sed quoniam nullus hominum tantus esse potuit qui totius mundi peccata tolleret, neque Enoch, neque Abraham, neque Isaac, quilicet morti se obtulerit, seruatus tamen est, quia omnium non poterat abolere peccata (quis enim tantus homo, in quo omnium peccata morerentur?) idcirco non unus è plebe, non unus è numero, sed filius dei à Deo patre electus est: qui cum supra omnes esset, pro omnibus se posset offerre: quem mori oportuit, ut cũ esset fortior morte, alios liberaret: factus inter mortuos sine adiutorio liber, sine adiumento scilicet hominis liber à morte. Et bene liber, qui seruitutem cupiditatum repulit, mortis uincula nescivit. Psal. 2 Gal. 6

DIVI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI COMMENTARIORVM IN EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM, LIBER VII.

De eo quod dominus Iesus quibusdam promisit uisionem gloriæ suæ in uita præsenti.

DICO autem uobis, uere sunt aliqui hic stantes, qui non gustabunt mortem, donec uideant regnũ dei.] Semper dominus sicut ad præmia erigit futura uirtutem, atq; utilem secularium rerum docet esse contemptum: ita etiam infirmitatem mentis humanæ præsentium remuneratione sustentat. Arduũ quippe est crucem tollere, & animam periculis, morti corpus offerre, negare quod sis, cum uelis esse quod non sis, raroq; quamuis excelsa uirtus, futuris commutat præsentia. Difficile quippe uidetur hominibus, ut spem periculis emant, damnoq; præsentium futuræ lucrum mercẽtur ætatis. Ergo bonus & moralis magister, ne quis desperatione frangatur, aut tædio, quoniam uitæ dulcis illecebra constantem quoq; mulcet affectum, continuos uiuendi successus fidelibus pollicetur. Frigent enim solatia sub metu mortis, magnusq; amor uitæ ægre blanditias spei cum appetitæ salutis terrore compensat. Non habes igitur quod queraris, non habes quod excuses, arbiter omnium dedit & uirtuti præmium, & infirmitati remedium: ut præsentibus sustineatur infirmitas, uirtus futuris. Si fortis es, contemne mortem: si imbecillis, fuge. Sed nemo potest fugere mortem, nisi uitam sequatur. Vita tua Christus est, ipsa est uita quę mori nescit. Itaque si uolumus mortem non timere, stemus ubi Christus est, ut & de nobis dicatur: Vere sunt aliqui hic stantes, qui non gustabunt mortem. Non satis est stare, nisi ubi Christus est, stetur. Soli enim non queunt gustare mortẽ, qui possunt stare cũ Christo. in quo licet ex uerbis ipsius qualitate perpendere, ne tenuem quidem sensum morti habituros qui Christi uideantur meruisse consortia. Certe & si mors corporis libantis doloris, sunt etiam Aethiopum populi qui acceperunt in escam draconem. Absit à nobis uenenum draconis uorare. Habemus enim panem uerum, panem illum qui descendit de cœlo. Panem illum manducat, qui ea quæ scripta sunt seruat. Sunt ergo qui mortem non gustent, donec uideant regnum dei. Sunt etiam qui mortem non uideant, sicut scriptum est: Quis est homo qui uiuet, & non uidebit mortem? Sed quis est homo qui non moriatur, cum resurrectio nisi mortui esse non possit? Quamuis de Enoch & Helia nullam mortem corporis acceperimus, & de Euangelista Ioanne dominus dixerit: Sic eum uolo manere, donec uenio: tamen quoniam non de uno Ioanne hic putamus expressum, sed generale de multis hoc esse præceptum: non hic mors corporis, sed animæ denegatur. Sunt enim qui mortui uiuant, quoniam sunt qui uiuentes mortui sunt, sicut illa quæ uiuens mortua est, sicut scriptum est: Veniat mors super eos, & descendant in infernum uiuẽtes. Si ergo uiuus quis in infernum descendit (peccatum enim mortis in infernum descendit) sunt profectò quibus nec in morte corporis interemptus sit ordo uiuendi, sicut Abraham, Isaac, & Iacob, quos uiuere diuinæ sententiæ autoritate cõperimus, quoniam cum sit deus Abraham, Isaac, & Iacob, non utiq; mortuorum est Deus, sed uiuentiũ. Itaq; non de uno, sed de pluribus dicit. Neq; enim Petrus mortuus est, cui secundum dominicam sententiam inferi porta prævalere nõ potuit. Nec Iacobus & Ioannes filij tonitrui mortui, quibus in usum gloriæ cœlestis assumptis non prævalent terrena, sed subiacent. Esto ergo & tu Petrus, deuotus, fidelis, pacificus, ut portas ecclesiæ aperias, portas mortis euadas. Esto filius tonitrui. Dices: Quomodo possum esse filius tonitrui? Potes esse, si non in terra, sed in pectore Christi recumbas. Potes esse filius tonitrui, si te terrena non moueant, sed ipse potius ea quæ terrena sunt, mentis tuæ uirtute concutias. Tremat te terra, non capiat: uereatur caro potestatem animi tui, & concussa subdat.

Pſal. 88

Ioan. 21

1. Tim. 5

Pſal. 54

Eris

Eris filius tonitrui, si fueris filius Ecclesiæ. Dicat & tibi de patibulo crucis Christus: Ecce mater tua. Dicat & Ecclesiæ: Ecce filius tuus. Tunc enim incipis esse filius Ecclesię, quum in cruce uictorem uideris Christum. Nam qui crucem scandalum putat, Iudæus est, Ecclesiæ filius non est. Qui crucem stultitiam putat, Græcus est ille. Est autem Ecclesiæ filius, qui crucem triumphum putat, qui crucem Christi triumphantis agnoscit. Ergo ut scias quia Petrus, Iacobus & Ioannes mortem non gustauerunt, gloriam resurrectionis uidere meruerunt. Solos enim tres istos post hæc uerba in diebus octo assumpsit, & duxit in montem.] Quid est quod iste dicit, in diebus octo post hæc uerba? Ne forte quia is qui uerba Christi audit & credit, resurrectionis tempore gloriam Christi uidebit? Octaua enim die facta est resurrectio. unde & plerique psalmi in octaua scribuntur. Aut forte ut ostenderet nobis quia dixerat quòd is qui propter Dei uerbum perdiderit animam suam, saluam faciet eam, quoniam promissa sua in resurrectione restituat. Sed Matthæus & Marcus post dies sex assumptos hos esse memorarunt. De quo possumus dicere post sex millia annorum. Mille enim anni in conspectu dei tanquam dies una: sed plures quàm sex millia computantur anni. Et malumus sex dies per symbolum intelligere, quòd sex diebus mundi opera sunt creata, ut per tempus opera, per opera mundum intelligamus. Et ideo mundi temporibus impletis, resurrectio futura monstratur: aut quia is qui supra mundum ascenderit, & huius seculi momenta transcenderit, uelut in sublimi locatus, futuræ resurrectionis fructum expectabit æternum. Transcendamus igitur opera mundi, ut possimus facie ad faciem Deum uidere. Ascende in montem qui euangelizas Sion. Si in montem ascendit, qui euangelizat Sion, quanto magis qui Christum euangelizat, & Christum in gloriam resurgentem? Fortasse enim in corpore eum multi uiderunt. Multi enim secundum carnem cognouimus Christum, nunc autem iam non nouimus. Multi cognouimus, quia multi uidimus. Vidimus eum, & non habebat speciem neque decorem. Tres autem soli & tres electi ducuntur in montem. Putarem mystice in tribus genus hominum comprehensum, quia ex tribus filijs Noe genus omne defluxit humanum, nisi electos cernerem. Aut fortasse quia soli ex omnibus ad resurrectionis peruenire gratiam qui Christum confessi fuerint merebuntur, quia impij in iudicium non resurgunt, sed tanquam habito iudicio puniuntur. Tres igitur eliguntur, qui cum Domino ascenderent montem, quia & duo eliguntur, qui cum Domino uiderentur. Vtrinque sacratus numerus. Et hoc fortasse propterea, quia nemo potest resurrectionis uidere gloriam, nisi qui integrum mysterium trinitatis incorrupta fidei synceritate seruauerit. Petrus ascendit, qui claues regni cœlorum accepit: Ioannes, cui committitur domini mater: Iacobus, qui primus solium sacerdotale conscendit. Inde apparent Moyses & Helias, hoc est, lex & prophetę cum uerbo. Neque enim lex potest esse sine uerbo, neque propheta, nisi qui de dei filio prophetauerit. Et illi quidem filij tonitrui corporali gloria Moysem & Heliam speculati sunt, sed etiam nos quotidie uidemus Moysen cum Dei filio. Videmus enim legem in Euangelio quum legimus: Diliges dominum Deum tuum. Videmus Heliam cum dei uerbo, quum legimus: Ecce uirgo in utero concipiet. Vnde bene Lucas addidit: Quia dicebant excessum eius quem completurus erat in Hierusalem.] Docent enim te de excessu eius mysteria. Et hodie Moyses docet, & hodie Helias loquitur, & hodie in maiore gloria Moysen uidere possumus. Quis enim non potest, quando & populus Iudęorum eum uidere potuit, imò uidit? Vidit enim in gloria faciem Moysi, sed uelamen accepit, sed in montem non ascendit. Et ideo errauit, quia solum Moysem uidit, Dei uerbum simul uidere non potuit. Reuelemus igitur nos faciem nostram, ut reuelata facie gloriam Dei speculantes, in eandem imaginem transformemur. Ascendamus in montem, deprecemur Dei uerbum, ut in specie & pulchritudine sua appareat nobis, & confortetur, prospere procedat & regnet. Et hæc enim mysteria sunt, & referuntur altius. Etenim pro tua possibilitate tibi uerbum aut minuitur, aut crescit: ac nisi altioris prudentiæ cacumen ascendas, non tibi apparet sapientia, non tibi apparet mysteriorum cognitio, non tibi apparet quanta sit gloria, quanta sit species in Dei uerbo: sed Dei uerbum quasi quodam apparet in corpore, non habens suam speciem, neque decorem: & apparet quasi homo in plaga, qui ferre possit infirmitates nostras:

Ioan. 19

Psal. 89

2. Cor. 5

Esa. 53

Deut. 6

Esa. 7

apparet

apparet tibi quasi quidam sermo natus ex homine, literarum opertus inuolucris, uirtute spiritus non refulgens. Sed si dum hominem consideras, de uirgine credas esse generatum, & paulatim aspiret fides quòd de spiritu dei natus sit, incipis montem ascendere. Si in cruce positum triumphantem de morte uideas, non defunctum: si uideas quòd terra tremuit, sol refugit, tenebræ offusæ sunt oculis perfidorum, monumenta aperta sunt, mortui resurrexerunt, ut esset indicio quia gentilis populus qui mortuus erat deo, tanquam reseratis corporis sui tumulis, infuso crucis lumine surrexit: si hoc uideas mysterium, in excelsum ascendisti montem, alteram uerbi gloriam cernis. Vestimenta eius alia deorsum sunt, alia sursum. Et fortasse uestimenta uerbi sermones sunt scripturarum, & quædam intellectus indumenta diuini, quia sicut ipse Petro, Ioanni, & Iacobo in alterа specie apparuit, & uestitus eius albus refulsit, ita & oculis tuæ mentis iam diuinarum lectionum sensus albescit. Fuerunt igitur uerba diuina sicut nix, uestimenta uerbi candida nimis, qualia fullo super terram facere non potest. Quæramus hunc fullonem, quæ-

Esa. 1 ramus hanc niuem. Legimus ad uillam fullonis ascendisse Esaiam prophetam. Quis est fullo, nisi fortè ille qui delicta nostra lauare consueuit? Denique ipse dixit: Si fuerint peccata uestra sicut phœnicium, ut niuem dealbabo. Quis est iste fullo, nisi qui indumenta nostri intellectus abluit, & induens nos indumenta uirtutum, ablutis maculis corporalibus, solio solet offerre diuino? Audiui etiam, ut ad redarguendos eos de contrarijs su-

Psal. 118 mamus exemplum, duorum prudentium facundiam niui & apibus comparatam. Inueni quoq; dixisse Dauid: Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel & fauum meo. Et infrà: Lucerna pedibus meis uerbum tuum domine, & lux semitis meis. Verbū dei lux est, uerbum dei nix est. Super mel quoque & fauum est dei uerbum, quod ore diuino melle dulcior fluxit oratio, & perspicuæ niuis ritu mollioribus candent uerba sententijs. Vere hic solus sermo niuibus comparandus, qui de cœlo missus in terras, ieiuna nostrorum arua pectorum fœcundauit. Quod non usurpatoriè præsumptum, sed ex le-

Deut. 32 ctionis serie deriuatum Deus ipse testatur, dicens: Expectetur sicut pluuia eloquium meū, & descēdant uelut ros uerba mea, sicut imber super gramē, & sicut nix super fœnū. Vtinam domine Iesu mens mea pluuiæ tuæ humore uirideſcat, utinam terram meam nimis istius candore respergas, ne præpropero calore uernantis corporis arua luxurient, sed potius fotu niuali semina uerbi cœlestis pressa fœcundent. Nix cum cadit, aues cœli ubi inhabitent non habent, & lætior solito tritici prouentus exuberat. Vidit hanc gratiam Petrus, uiderunt & qui cum illo erant: licet somno grauati essent. Premit enim incomprehensibilis splendor diuinitatis, nostri corporis sensus. Nam si solis radium è regione oculorum contuentium corporea nequit acies sustinere, quomodo dei gloriam humanorum ferret corruptela membrorum? Eoq; purior & subtilior exhausta concretione uitiorum, corporis habitus in resurrectione formatur. Et fortasse ideo grauati somno erant, ut resurrectionis uiderent speciem. Post quietem itaq; euigilantes uiderunt maiestatem eius. Nemo enim nisi uigilans gloriam uidet Christi. Delectatus est Petrus, & quem seculi huius ille cebrosa non caperent, gratia resurrectionis illexit. Bonum est,

Philip. 1 inquit, nos hic esse.] Hinc & ille, Dissolui enim, & cum Christo esse, multo melius. Nec laudasse contentus, non solum affectu, sed etiam factorum deuotione præstantior, ad exædificanda tabernacula tria impiger operarius communis obsequij ministerium pollicetur. Et quamuis nesciret quid diceret, tamen pollicebatur officium: in quo non inconsulta petulantia, sed præmatura deuotio fructus pietatis accumulat. Nam quod ignorabat, conditionis fuit: quod promittebat, deuotionis. Sed non capit humana conditio in hoc corruptibili, in hoc mortali corpore facere tabernaculum Deo. Siue in animo, siue in corpore, siue alio aliquo loco fuge quærere quod non licet scire. Si Petrus nesciuit, quemadmodum tu potes scire? Si nesciuit ille qui promisit, & qui corporis terminos magnitudine animi nesciebat, quemadmodum scire nos possumus, desidia quadam mentis intra proseptum carnis inclusi? Denique placuit tanta deuotio Deo: Et inter hæc uerba facta est nubes, & obumbrauit eos.] Diuini spiritus est obumbratio ista, quæ non caligat affectibus hominum, sed reuelat occulta. Quæ etiam alio comperta est loco, dicente angelo: Et uirtus altissimi obumbrabit tibi. Cuius profectus ostenditur, audita Dei uoce dicentis: Hic est filius meus dilectus, ipsum audite.

dite.] Hoc est, non Helias filius, non Moyses filius: sed hic est filius, quem solum uidetis. Recesserant enim illi ubi cœpit dominus manifestari. Vides hanc non solum incipientium, sed etiam perfectorum, imò etiam cœlestium fidem esse perfectam, filium dei scire. Sed quoniam hæc iam suprà diximus, cognosce nubem istam non fumigantiũ esse montium nebuloso humore concretam, & coacti aeris caligine piceam, quæ cœlũ tenebrarũ horrore subtexat: sed lucidam nubem, quæ nos non pluuialibus aquis & humentis alluuione imbris immadidet, sed de qua mentes hominũ uoce Dei omnipotẽtis emissa, fidei ros rigauit. Et dum fit uox, inuentus est Iesus solus.] Itaq; cum tres essent, unus est factus. Tres in principio uidentur, unus in fine. Perfecta enim fide unum sunt. Denicq; hoc etiam dominus patrem orat, ut omnes unum simus. Nec solum Moyses & Helias in Christo unum sunt, sed etiam nos unum corpus sumus Christi. Ergo & illi tanquam in uno corpore recipiunt in Christi corpus, quia & nos unum erimus in Christo Iesu. Aut fortassis quia lex & prophetæ ex uerbo: quæ autem ex uerbo cœperunt, in uerbo desinunt. Finis enim legis est Christus, ad iustitiam omni credenti. Rom. 10

De responsione Iesu respuentis eum qui se sequi dixit quocunq; ierit.

V Vlpes foueas habent, & uolucres cœli nidos ubi requiescant, filius autẽ hominis non habet ubi caput reclinet.] Non uidetur conuenire rationi, ut simplicem fidelemq; istum arbitremur, qui domini dignatione respuitur, quum indefessi famulatus obsequium spopondisset. Sed dominus nõ obsequiorum speciem, sed puritatem quærit affectus. Denicq; suprà ait: Quicunq; receperit puerũ istum in nomine meo. Quo loco dominus simplicitatem sine arrogantia docet, charitatem sine inuidia, deuotionem sine iracundia esse debere. Nam & pueri mens prouectioris affectu recipienda suadetur, quia dum puer nihil sibi uindicat, formam uirtutis exequitur: etsi rationem nescit, culpam ignorat. Tamen quia pleriscq; non uirtus sed infirmitas uidetur sine ratione simplicitas: ut tu uerã suscipias admoneris, id est, ut exequaris industria munus naturæ. Et ideo ait: Quicunq; receperit puerum istum in nomine meo, me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui me misit.] Qui enim imitatorem Christi recipit, Christum recipit: & qui imaginem dei receperit, recipit deum. Sed quia imaginem dei non poteramus uidere, facta est ad nos per incarnationem uerbi præsentia, ut reconciliarẽ nobis quæ supra nos est diuinitas. Quod autẽ propensiori studio charitatis Ioannes plurimum diligẽs, & ideo redamatus plurimum, excludendum putat à beneficio eum qui non utatur obsequio, rectè non reprehenditur, sed docetur. Non reprehenditur, quia amore faciebat: sed docetur ut nouerit infirmorum esse firmorumq; distantiam. Et ideo dominus etsi fortiores remunerat, tamen non excludit infirmos. Sinite eos, & nolite prohibere. Qui enim nõ est aduersum uos, pro uobis est.] Bene domine, nam & Ioseph & Nicodemus occulti discipuli propter metum, in tempore tamen suum tibi officium non negarunt. Sed tamen quia alibi dixisti: Qui nõ est mecum, aduersum me est, & qui mecum non colligit, dispergit: aperi nobis ne uideatur esse contrarium. Et puto quia si quis mentium consideret scrutatorem, dubitare non debeat unusquisq; factum mente discerni. Denique alij dicit, Sequere me: alij, Vulpes foueas habent. Ille cogitur, iste remouetur: ut scias quia deuotus admittitur, indeuotus excluditur. Quòd uerò discipulos increpauit quia ignem super eos descendere gestiebant, qui non receperant Christum, ostenditur nobis non semper in eos qui peccauerint uindicandum: quia nonnunquam amplius prodest clementia ad patientiam, lapso ad correctionem. Denicq; Samaritani citius crediderunt, à quibus hoc loco ignis arcetur. Simul disce quia recipere noluit non simplici mente conuersos: nam si uoluisset, ex indeuotis deuotos fecisset. Cur autem non receperint eum, Euangelista ipse memorauit, dicens: Quia facies eius erat euntis Hierusalem.] Discipuli aũt recipi intra Samariam gestiebant, sed Deus quos dignaẽ uocat: & quẽ uult, religiosum facit. Nec discipuli peccant, qui legẽ sequunt. Sciebant enim & Phinees reputatũ ad iustitiã, quia sacrilegos interemerat: & ad preces Heliæ ignẽ descẽdisse de cœlo, ut prophetæ uindicaret iniuria. Sed uindicet, qui timet: uindictã nõ querit, qui nõ timet. Simul ostẽdit nobis in apostolis fuisse merita prophetarũ, quãdo eandẽ sibi potestatẽ quã propheta magnus emeruit, impetrandi iure præsumũt. Luc. 11 Num. 25 4. Reg. 1

Et

Et bene præsumunt, quia ad sermonem suum ignis de cœlo descenderet, quoniam filij sunt tonitrui. Dominus autem mire omnia, nec illum temere se offerentem recipit, nec in hos indeuotè dominum refutantes proprium cõmouetur, ut ostenderet quia non habet ultionis studiũ perfecta uirtus: nec ulla sit iracundia ubi plenitudo est charitatis: nec excludẽda infirmitas, sed iuuanda. Procul à religiosis indignatio, procul à magnanimis cupiditas ultionis, procul etiam à prudentibus inconsiderata commotio, & incauta simplicitas. Vnde & isti dicitur: Vulpes foueas habent. nec obsequium eius admittitur, cuius non probatur officium. Circumspectum etenim fidei esse debet hospitium, ne dum infidelibus nostræ domus interna reseramus, in alienæ perfidiæ casses improuida credulitate labamur. Sed ne illud improuide præterijsse uideamur, cur hic eos qui possunt per manus impositionẽ immundis imperare spiritibus in nomine Iesu, neget esse prohibendos: secundum Matthæum autem dicat his, Non noui uos, discedite à me omnes operarij iniquitatis: aduertere debemus non esse distantiam sensus, sententiarumq; discordiam, sed illud censeri, eò quòd non solum officium in clerico, sed etiã uirtutis opera requirantur: tantumq; esse Christi nomen, ut etiam parum sanctis opituletur ad præsidiũ, etsi non opituletur ad gratiã. Vnde se nemo iactare debet, nec purgati hominis sibi gratiam uindicare, in quo æterni nominis uirtus, non aliqua possibilitas humanæ fragilitatis operata sit. Non enim merito tuo diabolus, sed odio suo uincit. Quod potest homo, synceram exhibeat fidem, & obseruantiam mandatorũ religiosa mente custodiat, ne dicatur ei, Vulpes foueas habent. Fallax quippe animal, & insidijs semper intentum, rapinam fraudis exercet. Nihil tutum, nihil ocioſum, nihil patitur esse securum, quod inter ipsa hospitia hominum prædam requirat. Hæreticis autem uulpes comparat. Denique cum gentes uocet, hæreticos excludit. Vulpes enim plenum fraudis est animal, foueam parans, & in fouea semper latere desiderans. Ita sunt hæretici, qui domum sibi parare nõ norunt, sed circumscriptionibus suis alios decipere conantur. Iacob domum habitat, hereticus in fouea est, ut fraudulenta uulpes gallinæ illi euangelicæ dolum semper intendens, de qua scriptũ est: Quotiens uolui congregare filios tuos sicut gallina pullos suos, & noluisti? Ecce relinquetur uobis domus uestra deserta. Merito ergo foueas habent, quia domum quam habuerant, perdiderunt. Hoc animal neq; mansuescit unquã, unde & Apostolus ait: Hæreticum post unam correptionem deuita: neq; ulli usui est, aut cibo utile. Non enim de hoc dixit Christus: Meus cibus est, ut faciam uoluntatem patris mei qui in cœlis est. Quinetiam eas à fructibus suis relegat, dicens: Capite nobis uulpes pusillas exterminantes uineas: hoc est quæ minorem uineam, nõ maiorẽ exterminant. Et ideo Sampson ad caudas earum faces ligauit, & in segetes alienigenarum dimisit, eò quòd hæretici fructus incendere conantur alienos: latratibus magis sonori, quàm uocibus expoliti. Qui enim uerbum negant, nec uocem habent. Ad præsens ore liberi, sed in futurum finem iam uincti, caudæ facibus significantes sui finis incendium. Volucres quoq; cœli, quæ frequenter ad nequitiæ spiritalis similitudinem deriuãtur, ueluti nidos quosdam struunt in pectoribus improborum: & ideo filius hominis, quia abũdauit iniquitas, non habet ubi caput suum reclinet. Etenim dominante uersutia, cum simplicitati locus nullus sit, nulla potest in affectibus singulorum diuinitatis esse possessio. Caput enim Christi deus est: qui ubi mentem probarit innoxiam, supra ipsam quodammodo uim suæ maiestatis reclinat. Quod esse uidetur indicio, quia profusiore quadã gratia bonorum pectoribus inseratur. Itaq; ut aduertas deum non cultus aspernantẽ esse, sed fraudis: qui repudiauerat fraudulentum, eligit innocentem, dicens: Sequere me.] Sed hoc dicit ei, cuius patrem iam sciebat mortuum. Illum utiq; patrem de quo dictum est: Obliuiscere domum patris tui. Vide igitur quia dominus quos miseratur, etiam imprudẽtes aduocat, & postulanti paternæ ueniam sepulturæ respondit: Sine, mortui sepeliant mortuos suos, tu autem uade annuncia regnum dei.] Itaq; cum religiosum humandi accepimus officium, quemadmodum hic paterni quoq; funeris sepultura prohibetur, nisi ut intelligas humana posthabenda diuinis? Bonum studium, sed maius impedimentum. Nam qui partitur studium, deriuat affectum: qui diuidit curam, differt profectum. Ergo prius obeunda quæ maxima sunt. Nam & apostoli, ne occuparentur studio dispendi, ministros pauperibus ordinarunt. Et ipsis cum à Domino mitterentur, neminem in uia

Matt. 7

Ibid. 23

ad Tit. 3

Ioan. 4

Cant. 2

Iudic. 15

Psal. 44

in uia ſalutare præſcriptum eſt: non quo beneuolentiæ diſpliceret officiũ, ſed quo perſe quendæ deuotionis intentio plus placeret. Quomodo autem mortui ſepelire mortuos poſſunt, niſi geminã hic intelligas mortẽ: unam naturæ, alteram culpæ? Eſt etiam mors tertia, in qua peccato morimur, deo uiuimus, ſicut Chriſtus, qui peccato mortuus eſt. Rom. 6 Quod autem mortuus eſt peccato, mortuus eſt ſemel: quod autem uiuit, uiuit deo. Vna eſt igitur mors, qua copula corporis & animæ ſeparatur: non formidabilis, non timenda, cum diſceſſio quædam noſtri uideatur eſſe, non pœna: non metuenda fortibus, deſideranda ſapientibus, miſeris expetenda: de qua dictum eſt: Quærent homines mortem, & non inuenient eam. Apoc. 9 Eſt & alia, quæ ſecularium affert interitum uoluptatum, in qua non natura, ſed delicta moriuntur. Hanc mortem ſubimus conſepulti in baptiſmo & mortui cum Chriſto ab elementis huius mundi, cum actus patimur prioris obliuia. Hac morte mori uoluit cũ prophetaret Balaam, ut deo uiueret, & ideo dixit: Moriatur Num. 23 anima mea morte iuſtorũ, & fiat ſemen meũ ut ſemen eorum. Eſt & tertia mors quando Chriſtus, qui eſt uita noſtra, neſcitur. Scire autem Chriſtũ uita eſt ſempiterna, quæ nunc iuſtis præſto eſt in umbra, in futurum aũt erit facie ad faciem. Spiritus enim ante faciem noſtram Chriſtus dominus, de quo dixit: In umbra eius uiuemus in gentibus. In umbra Thren. 4 alarum eius ſperauit Dauid, in umbra eius cõcupiuit & ſedit eccleſia. Si tantum domine Ieſu confert umbra tua, quantum utiq; ueritas afferet? Quemadmodũ uiuemus, quãdo iam nõ erimus in umbra, ſed in ipſa uita? Nunc enim uita noſtra abſcondita eſt cũ Chriſto in deo: cum aũt Chriſtus apparuerit uita noſtra, tunc & nos, inquit, cũ eo apparebimus in gloria. Coloſſ. 3 Dulcis illa uita eſt quæ non habet mortem. Hæc aũt uita corporis habet mortem ſorte naturæ, quæ plerũq; etiam deſideratur. Habet etiam ipſa anima plerumq; mortem labe peccati. Anima enim quæ peccat, ipſa morietur. Cum aũt firmitate beatitudinis roborata cœperit obnoxia non eſſe peccato, iam non erit mortalis, ſed uitã carpet æternã. Ad hanc uitã fratres feſtinemus, mœſti in ſeculo, quia peregrinamur à domino. Multo aũt melius diſſoluĩ à corpore, & adhærere deo, ut & nos unũ ſimus apud omnipotentem deũ, & unigenitum dei filiũ uideamus per reſurrectionis gloriã in naturę claritatẽ cœleſtis aſſumpti, & inuiolabili cõcordia, animorumq; fœdere ſempiterno unitatẽ diuturnæ pacis imitati, ut cõpleatur id quod de nobis dei filius patrem orando promittit: Vt & ipſi unum ſint, ſicut & nos unũ ſumus. Non ergo paterni funeris ſepultura prohibetur, ſed neceſſitudini generis diuinæ religionis pietas antefertur. Illud conſortibus relinquiẽ, hoc mandatur electis. Aut quia ſepulchrũ patens guttur eſt impiorum, memoria eorũ abolenda præſcribitur, quorũ ſimul cum corpore meritũ occidit: nec reuocatur ab officio patris filius, ſed fidelis à perfidi cõmunione ſecernitur. Eſt enim propria quædam ſepultura iuſtorum, qualis illa de qua dictum eſt: Hæc enim mittens hoc unguentũ in corpus meũ, Matth. 26 ad ſepeliendum me fecit. Et ideo qui bona fide in ſe ſepelit Chriſtũ, ut cum eo reſurgat, diaboli perfidiam in ſe ſepelire non debet. Eſt & illa prophetica, ut ſupra ſepulchra maiorum quędã ponamus, quę lector agnoſcis, infidelis intelligere non debet: non quo cibus imperetur aut potus, ſed ſacræ oblationis ueneranda cõmunio reueletur. Nõ ergo interdictũ eſt muneris, ſed religionis myſterium, cõmunionem nobis cũ gentibus mortuis non futurã. Nam cum ſacramenta uiuorũ ſint, non uident mortui qui habẽt uitam.

De miſſione diſcipulorum ad prædicandum.

Ecce ego mitto uos ſicut agnos inter lupos.] Ad ſeptuaginta diſcipulos dicit hoc, Quos deſignauit & miſit binos ante faciem ſuã.] Qua ratione binos miſit? Quia bina miſſa ſunt animalia in arcã, hoc eſt, cũ mare & fœmina, immũda per numerum, ſed mundata eccleſię ſacramẽto. Quod cõpletum eſt oraculo quod ſanctus Petrus accepit, dicente ſibi ſpiritu ſancto: Quod deus mundauit, tu ne Act. 10 cõmune dixeris. Et aduertit dictum eſſe de gentibus, qui corporeæ magis generationis ſucceſſionem quàm ſpiritalis gratię ſequebantur. Hos mundauit dominus, & paſſionis ſuæ fecit hæredes. Mittens ergo diſcipulos in meſſem ſuam, quæ licet uerbo dei inſita, tamen culturæ laborem & ſolicitum munus operarij requirebat, ne aues cœli ſparſa ſemina diſſiparent, ait: Ecce ego mitto uos ſicut agnos inter lupos. Contraria ſunt iſta ſibi animalia, ut alia ab alijs deuorentur. Sed bonus paſtor lupos gregi ſuo timere non no- Cap. X

uit: ideoq; isti discipuli non in prædam, sed ad gratiam diriguntur. Solicitudo enim pa-
storis boni efficit, ut lupi in agnos audere nihil possint. Mittit ergo agnos inter lupos,
Esaiæ 66 ut compleretur illud: Tunc lupi & agni simul pascentur. Et quoniam proximè de uulpe
nobis non ingratus tractatus euasit, si iudicium uestrum fidele in figura minusculi ani-
mantis expertus sum, præsumo quod profunda mysteria quæ luporum specie uelantur,
studiorum uestrorum possim aperire suffragio. In specie uulpium hæreticos significa-
supra expressimus, qui promittunt nomine quod Christum sequantur, sed studio frau-
dis abiurant. Hos non suscipit dominus, sed à suo nido arcet & prohibet. Lupi quid si-
gnificare uideantur, debemus aduertere. Bestiæ nempe sunt quæ insidiantur ouilibus,
circa pastorales uersantur casas, habitacula dominorum intrare non audent, somnum ca-
num, absentiam aut desidiam pastoris explorant, ouium guttur inuadunt ut cito stran-
gulent, feri, rapaces, ijdemq; natura corporis rigidiores, ut se facile nõ possint inflecte-
re, impetu quodam suo feruntur, & ideo sæpe luduntur. Tum præterea si quem priores
hominem uiderint, uocem ei quadam naturæ ui feruntur eripere: si autem homo prius
eos uiderit, exagitari memorantur. Et ideo cauendum mihi est, ne si in hodierno tracta-
tu spiritalium mysteriorum gratia non potuerit refulgere, lupi me prius uidisse credan-
tur, & solenne uocis extorsisse suffragium. Nónne lupis istis hæretici comparandi sunt,
qui insidiantur ouibus Christi, fremunt circa caulas nocturno magis tẽpore quàm diur
no? Semper enim perfidis nox est, qui lucem Christi suæ nebulis interpretationis obdu
cere, & quantum in ipsis est fuscare conãtur. Versantur ergo circa caulas, stabula tamen
Christi intrare non audent. Et ideo non sanantur, quia in stabulum suum non uult eos
Luc. 10 Christus inducere, in quo curatus est ille qui de Hierusalem descendens incidit in latro-
nes: quem uulneribus alligatis, infuso oleo & uino, imponens in iumẽtum suum Sama-
ritanus ille duxit in stabulum, & sanandum stabulario dereliquit. Non accipiunt ergo
medicinam, qui medicum non requirunt. Si enim requirerent, non derogarent. Explo-
rant pastoris absentiam, & ideo pastores ecclesiarum uel necare, uel in exilium agere
contendunt: quia præsentibus pastoribus oues Christi incursare non possunt. Spoliare
ergo gregem domini & diripere conãtur, qui corporea quadam mentis intentione du-
ad Tit. 3 ri ac rigidi nequaquam solẽt à suo errore deflectere. Et ideo Apostolus ait: Hæreticum
hominem post unam correptionem deuita, sciens quia subuersus est qui eiusmodi est.
Hos scripturæ uerus interpres Christus illudit, ut inanes suos in uanum effundant impe
tus, & nocere non possint. Qui si quem uersuta disputationis suæ circunscriptione præ-
uenerint, faciunt obmutescere. Mutus est enim qui uerbum dei non eadem qua est glo-
ria confitetur. Caue ergo ne tibi uocem tollat hæreticus, si prior eum nõ ipse deprehen-
deris: serpit enim, dum latet eius perfidia. Si autem cõmenta impietatis eius agnoueris,
iacturam piæ uocis timere non poteris. Caue igitur uersutæ disputationis uenena, ani-
mam petunt, guttur inuadunt, uitalibus uulnus affigunt. Graues sunt morsus hæretico-
rum, qui ipsis grauiores & rapaciores bestijs, nullum auaritiæ finem impietatisq; nouc-
runt. Nec uos moueat quod formam prętendere uidentur humanam, quia etsi foris ho-
mo cernitur, intus bestia fremit. Et ideo eos lupos esse non dubium est, iuxta domini le-
Matth. 7 su diuinam sententiam, qui ait: Attendite uobis à falsis prophetis, qui ueniunt ad uos in
uestitu ouium, intus autem sunt lupi rapaces, ex fructibus eorũ cognoscetis eos. Si quis
ergo specie mouetur, fructũ interroget. Audis aliquem sacerdotem dici? Rapinas eius
agnoscis. Vestitum ouis habet, facta prædonis. Foris ouis, intus lupus est: qui modum
non habet rapinarum, qui tanquam in nocte Scythico membra duratus gelu, cruentus
ora, circũuolat quærens quem deuoret. Nónne uobis uidetur lupus, qui humanæ necis
insaturabili credulitate fidelium morte populorum, rabiem suam desiderat explere?
Vlulat iste, non tractat, qui negat uocis authorem, & sacrilego sermone bestiale mur-
murinterstrepit, qui non confitetur dominum Iesum æternæ præsulem uitæ. Audiui-
mus enim ululatus, cum in orbem eius gladius mitteretur. Dentes asperos, ora tumida
præferebat, & putabat quod uocem omnibus abstulisset, quam solus amiserat. Et ideo
ut hos lupos effugere possimus, docet dominus quid sequamur, dicens: Nolite portare
sacculum, neq; peram, neq; calceamenta.] Quid sit sacculum non esse portandum, alibi
Ibid. 10 euidenter expressit. Scripsit enim Matthæus quoniã dixit ad discipulos dominus: No-
lite

lite possidere aurum, neq; argentum. Si prohibemur aurũ possidere: quid eripere, quid auferre conamur? Si quod habes, donare præciperis, quemadmodum congeris quod non habebas? Qui prædicas non furandum, furaris? Qui dicis non mœchandum, mœcharis? Qui execraris idola, sacrilegium facis? Qui in lege gloriaris, per præuaricationem legis deum inhonoras? Nomen enim dei per uos blasphematur. Non sic apostolus Petrus, qui primus dominicæ executor sententiæ, ut ostenderet non in uacuum domini effusa mandata, cum poscereturà paupere ut ei aliquid pecuniæ largiretur, ait: Argentum atq; aurum non habeo. Ille gloriatur quod non habeat argentum neq; aurum, uobis pudori est minus adhuc habere quàm cupitis? Est ergo & pauperies gloriosa, quia est & beata paupertas, de qua scriptum est: Beati pauperes spiritu. Tamen non tam hoc gloriatur Petrus, quòd argentum & aurum non habeat, quàm quod seruet domini mandatum, qui præcepit: Nolite possidere aurum. Hoc est dicere: Vides me Christi esse discipulum, & aurum à me requiris? Aliud nobis multo pretiosius auro donauit, ut in nomine eius operemur. Itaq; non habeo quod non dedit, sed quod dedit habeo, In nomine domini Iesu surge & ambula. Sicut ergo qui horrea uult congerendis ædificare frumentis, dominicæ sententiæ authoritate reprehenditur: ita qui sacculum uult auro parare condendo, neuum reprehensionis incurrit. Non peram, non calceamenta.] Vtrunq; de corio mortui animantis confici solet, nihil autem in nobis dominus Iesus mortale uult esse. Deniq; ad Moysem dicit: Solue calciamentum pedum tuorum: locus enim in quo stas, terra sancta est. Mortale igitur atq; terrenum calceamentũ iubetur soluere, cum mitteretur ad populum liberandum. Huius enim minister muneris timere nihil debet, nec à suscepto officio mortis periculo retardari. Ipse enim cum defensionem fratrum, hoc est Iudæorum uoluntarius recepisset, calumniæ terrore reuocatus est ab incepto, & fugit ex Ægypto. Et ideo cum dominus affectum eius probasset, cõditionem autem uidisset infirmã, animi eius mentisq; uestigium mortalibus uinculis censuit exuendum. Quòd si quem mouet qua ratione in Ægypto calceati iubentur edere agnum, Apostoli autem sine calceamentis ad prædicandum euangelium diriguntur, is considerare debet quia in Ægypto positus, debet adhuc morsus cauere serpentis. Multa enim uenena in Ægypto: & qui in typo pascha celebrat, patere potest uulneri, qui autem minister est ueritatis, euitat uenena, nõ trepidat. Deniq; momordit Paulum uipera in Melita insula, & uidentes pendentem de manu eius uiperam incolæ loci illius putabant eũ esse moriturum. Sed ubi inoffensum stare uiderunt, deum esse dicebant, cui uenenũ nocere non poterat. Et ut scias hoc uerum esse, ipse dominus ait: Ecce dedi uobis potestatem calcandi super serpentes & scorpiones, & supra omnes uirtutes inimici, & nihil uobis nocebunt.] Non uirgas in manu iubentur tollere Apostoli. Sic enim Matthæus scribendum putauit. Quid est uirga, nisi proferendæ potestatis insigne, & ulciscendi in strũmentum doloris? Ergo humilis domini (in humilitate enim iudicium eius sublatũ est) humilis inquam domini præceptum, discipuli eius humilitatis officijs exequuntur. Eos enim misit ad seminandam fidem, qui non cogerent, sed docerent: nec uim potestatis exercerent, sed doctrinã humilitatis attollerent. Quo loco humilitati putauit etiam patientiam copulandam, quia ipse quoq; iuxta testimonium Petri, cum malediceretur, non remaledixit: cum percuteretur, nõ repercussit. Hoc est ergo dicere: Imitatores mei estote, ultionis studia deponite, insolentiam uerberantiũ non iniuriæ relatione, sed magnanimitate patientiæ supportate. Nemo in se debet quod in alio reprehendit imitari: grauiora contumacibus mansuetudo uulnera refert. Hoc pugno repercussit dominus uerberantem, dicendo: Qui te percutit in maxillam, præbe illi & alteram. Fit enim ut iudicio suo ipse se damnet, & quodam stimulo sui compungatur affectus, qui relatam sibi sedulitatem pro iniuria quam fecit, aduerterit. Habet tamen quos & cum uirga apostolos miserit, sicut Paulus testificatur dicens: Quid uultis? In uirga ueniam ad uos? an in charitate & spiritu mansuetudinis? Hanc uirgam etiam & Timotheo dedit Apostolus dicens: Argue, obsecra, increpa. Aut fortasse ante passionem domini, quæ nutantiũ populorum corda firmauit, necessaria sola fuerit mansuetudo, post passionem correptio? Certe mulceat dominus, increpet Paulus: suadeat, qui potest pectora etiam dura mollire: arguat qui non potest uniuersa suadere. Virgam igitur Paulus ex doctrina legis assumpserat.

Matth.10

Rom.2

Act.3

Matth.5

Ibid.10

Luc.12

Exod.3

Act.28

1.Pet.2

Matth.5

1.Cor.4

2.Tim.4

Prouer. 13 sumpserat. Legerat enim: Qui parcit baculo, odit filium suum. Legerat etiam quia agnũ
Exo. 12 manducantes, baculum in manibus habere præcepto prophetico iubebantur. Et ideo
Psal. 88 dominus in ueteri Testamento ait: Visitabo in uirga iniquitates eorum. In nouo autem
Ioan. 18 seipsum obtulit, ut ignosceret uniuersis, dicens: Si me quæritis, sinite hos abire. Et alibi
habes quia cum apostoli ignẽ de cœlo petere uellent, ut consumeret Samaritanos, qui
Luc. 9 Iesum dominũ intra ciuitatem suam recipere noluerunt, conuersus increpauit illos, &
ait: Nescitis cuius spiritus estis. Filius enim hominis non uenit animas hominũ perdere,
sed saluare. Perfectiores ergo sine uirga diriguntur, infirmiores cum baculo manducãt.
Sed & Paulus uirgam quidem minatur, sed in spiritu mansuetudinis uisitat delinquen-
tes. Deniq; ut scias mitem esse doctorem, eorum ipsorum quos arguit, consulit uolunta-
1. Cor. 4 tem. Quid uultis? inquit, in uirga ueniam ad uos? an in charitate & spiritu mansuetudi-
nis? Semel uirgam dixit, bis mitiora subiecit, adijciens mansuetudinem charitati. Prius
tamen minatus est uirgam, sed exhibuit mansuetudinem. Nam in secunda epistola ad
2. Cor. 1 eosdem Corinthios scribens ait: Testem deum inuoco in animam meam, quod parcẽs
Ibid. 2 uobis non ueni Corinthum. Audi qua ratione putauerit esse parcendum. Ne iterum, in
quit in tristitia uenirem ad uos. Abiecit uirgam & affectum charitatis assumpsit.

De prohibitione salutationis in uia.

T neminem salutaueritis in uia.] Fortasse quibusdam hoc durum & su-
B perbum, nec mansueti & humilis domini præcepto conuenire uideatur,
quod ille qui etiam accubitionis loco præcepit esse cedendum, hoc loco
mandet discipulis: Neminem salutaueritis in uia, cum iste communis sit usus gratiæ. Sic
inferiores superiorum sibi fauorem conciliare consueuerunt. Gentiles quoq; cum Chri
stianis habent huiusmodi officiorum commercia, quomodo dominus hunc usum hu-
manitatis auellit? Sed considera non hoc esse solum, Neminem salutaueritis, sed nõ fru-
4. Reg. 4 stra additum: In uia. Deniq; & Helisæus cum mitteret seruum suum ut baculum eius po
neret supra corpus pueruli defuncti, mandauit ei ne per uiam aliquem salutaret. Festina
to enim iubebat eum contendere, ut celebrandæ resurrectionis exequeretur officium,
ne confabulatione alicuius obuij mandato reflecteretur à munere. Ergo & hic non sa-
lutationis officium ac sedulitas aufertur, sed obstaculum impediendæ deuotionis abo-
letur: ut quando diuina mandantur, paulisper sequestrentur humana. Pulchra est salua
tio, sed eò pulchrior, quo præceptorum maturior executio diuinorum, quæ per moram
sæpe trahit offensam. Ideo autem & honesta prohibẽtur, ne solennis gratia obrepat offi
cij, & impediat ministerium, cuius mora culpa sit. Iam illa moralia: ne de domo ad domũ
quis uaga facilitate demigret, ut seruemus etiam hospitali in amore constantiã, ne coa-
litam amicitiæ necessitudinem facile resoluamus, ut pacis præferamus nuncium, ut ipse
primus ingressus pacis benedictione celebretur, cibo potuq; oblato oportere nos esse
contentos: uexilla fidei non premenda, & regni cœlestis euangelium prædicandũ, ex-
cutiendum de pedibus puluerem, si quis recipiendos ciuitatis hospitio non putauerit.

De condemnatione contemptorum euangelij, humiliumq; commenda-
tione, & legis ignarorum confutatione.

Docet etiam grauiori pœnæ obnoxios fore qui euangelium non sequendũ,
D quàm qui legẽ iudicauerint esse soluendam, eò quod Tyrus & Sidon si tan-
ta operationum cœlestium uidissent miracula, non despexissent remedium
pœnitentiæ. Istam quoq; uel affluentiam uel insolentiam secularem neq; cœlesti mune-
re comparandam, neq; rursus sine remedio derelinqui, cum unicuiq; sit subsidium pœ-
nitendi. Postremo aperit cœleste mysteriũ, quod placuerit deo ut paruulis magis quàm
prudentibus istius mundi suam gratiam reuelaret. Quod apostolus Paulus stylo ple-
1. Cor. 1 niore digessit dicens: Nonne stultam fecit deus sapientiam huius mundi? Nam quo-
niam in dei sapientia non cognouit hic mundus per sapientiam deum, placuit deo per
stultitiam prædicationis saluos facere credentes. Paruulum ergo accipiamus, qui se ex-
altare non nouerit, & phaleratis sermonibus artem suæ iactare prudentiæ: quod philo-
Psal. 130 sophi plerique faciunt. Paruulus erat qui dixit: Domine non exaltaui cor meum, neq; e-
lati sunt oculi mei, neq; ingressus sum in magnis, neq; in mirabilibus super me. Et ut sci-
res paruulum hunc non ætate, non sensu fuisse, sed humilitate sui, & quadam declina-

tione

tione iactantiæ, addidit: Sed exaltaui animam meam. Vides quàm excelsus fuerit hic paruulus, quanto uirtutum sublimis uertice? Tales nos paruulos uult esse Apostolus cum dicit: Si quis uidetur sapiens esse inter uos in hoc seculo, stultus fiat, ut sit sapiens. 1.Cor.3 Sapientia enim huius mundi stultitia est apud deum. Pulcherrimus connectitur fidei locus, quando omnia sibi tradita dicit à patre suo. Cum omnia legis, omnipotentem agnoscis: non decolorem, non degenerem patris. Cum tradita legis, filium confiteris, cui per naturam omnia unius substantiæ iure sunt propria, non dono collata per gratiam. Addidit: Nemo scit quis est filius, nisi pater: & quis est pater, nisi filius, & cui uoluerit filius reuelare.] Quem locum in ijs quos de Fide scripsi libellis, memini non esse præteritum. Vt scias autem quia sicut filius patrẽ quibus uult reuelat, etiam pater reuelat quibus uult filium, audi dicentem ipsum dominum Iesum cum laudaret Petrum quod eum filium dei esse confessus sit: Beatus es Simon bar Iona, quia non caro & sanguis reuelauit tibi, sed pater meus qui in cœlis est. Adhæret his lectio, qua exploduntur hi qui sibi legisperiti uidentur: qui uerba legis tenent, uim legis ignorant, & ex ipso primo legis capitulo docet esse legis ignaros, probans quod in principio statim lex & patrem & filium prædicauerit: incarnationis quoque dominicæ annunciauerit sacramentum, dicens: Diliges dominum deum tuum, & diliges proximum tuum sicut teipsum.] Vnde dominus ait ad legisperitum: Hoc fac & uiues.] At ille qui nesciret proximum suum, quia non credebat in Christum, respondit: Quis est meus proximus?] Ita qui Christum nescit, nescit & legem. Quomodo enim potest scire legem, cum ueritatem ignoret, cum lex annunciet ueritatem? Matth.16

De homine descendente ex Hierusalem in Hiericho, & incidente in latrones.

HOmo quidam ab Hierusalem descendebat in Hiericho.] Vt eum locum qui propositus est nobis, planius possimus absoluere, ueterẽ ciuitatis Hiericho repetamus historiam. Meminimus itaq; quòd Hiericho, sicut legimus in libro qui inscribitur Iesu Naue, magna ciuitas fuerit, muralibus septa parietibus, quæ non ferro peruia, non arieti posset esse penetrabilis: in ea Rhaab habitasse meretricem, quæ exploratores quos misit Iesus, hospitio recepit, consilio instruxit, postulantibus ciuibus abisse respondit. Abscondit in tecto, & ut se suosq; urbis excidio posset eripere, coccum in fenestra ligauit. Vrbis autem ipsius inexpugnabiles muros septem tubarum sacerdotalium sono, & populi iubilantis ululatu consono corruisse. Videte quẽadmodum unusquisq; propriũ seruet officium: exploratores excubias, mysterium meretrix, fidem uictor, religionem sacerdos. Hi periculum pro laude non metuunt, illa susceptos nec in periculis prodit. Iste solicitus fidem magis seruare quàm uincere, meretricis prius mandat salutem, quàm excidium ciuitatis. Religionis autem insignia arma sunt sacerdotis. Iam illud quis non plenum putet esse miraculi, quod ex tota urbe nemo seruatus est, nisi quem meretrix liberauit? Hæc simplicis historia ueritatis est: quæ si altius consideretur, admiranda signat mysteria. Hiericho enim figura istius mundi est: in quã de paradiso, hoc est de Hierusalem illa cœlesti eiectus Adam, præuaricationis prolapsione descendit: hoc est, de uitalibus ad inferna demigrans, cui non loci, sed morum mutatio naturæ suæ fecit exilium. Longe enim mutatus ab illo Adam, qui inoffensa beatitudine fruebatur: ubi in secularia peccata deflexit, incidit in latrones. In quos non incidisset, nisi his mandati cœlestis deuius se fecisset obnoxium. Qui sunt isti latrones, nisi angeli noctis atq; tenebrarum, qui se nonnunquam transfigurant in angelos lucis, sed perseuerare non possunt? Hi ante despoliant quæ accepimus indumenta gratiæ spiritalis, & sic uulnera inferre consueuerunt. Nam si intemerata quæ sumpsimus indumenta seruemus, plagas latronum sentire non possumus. Caue ergo ne ante nuderis, sicut Adam ante nudatus est, mandati cœlestis custodia destitutus, & exutus fidei uestimento, & sic letale uulnus accepit. In quo omne genus occidisset humanum, nisi Samaritanus ille descendens, uulnera eius acerba curasset. Non mediocris iste Samaritanus, qui eum quem Sacerdos, quem Leuita despexerat, non etiam ipse despexit. Nec uocabulo sectę despicias, quem uerbi interpretatione miraris. Samaritani etenim uocabulo custos significatur. Hoc habet interpretatio. Quis est custos, nisi ille de quo dictum est: Custodiens

Psal. 114 diens paruulos dominus? Itaq; sicut Iudæus alius in litera, alius in spiritu: ita est Samaritanus alius foris, alius in occulto. Hic ergo Samaritanus descendens quis est? Qui descendit de cœlo, & qui ascendit in cœlum, filius hominis qui est in cœlo. Videns semiuiuum, quem nemo poterat antè curare, sicut illam quæ fluxu sanguinis profluens, in medicos erogauerat omne patrimonium suum: uenit secus eum: hoc est, factus compassionis nostræ susceptione finitimus, & misericordiæ collatione uicinus. Et alligauit uulnera eius, infundens oleum & uinum.] Multa medicamina medicus habet iste, qui bus sanare consueuit. Sermo eius medicamentum est. Alius eius sermo constringit uulnera, alius oleo fouet, alius uinum infundit. Constringit uulnera austeriore præcepto, fouet remissione peccati, sicut uino compungit denunciatione iudicij. Et imposuit, in

Luc. 15 quit, in iumentum suum.] Audi quomodo te imponat. Hic peccata nostra portat, &

Esa. 1 pro nobis dolet, & pastor imposuit ouem lassam super humeros suos. Homo enim imentis similis factus est: & ideo supra iumentum suum nos imposuit, ne nos essemus sicut equus & mulus, ut per nostri corporis assumptionem, infirmitates nostræ carnis aboleret. Denique duxit nos in stabulum, qui eramus iumenta. Est autem stabulum, in quod fessi longo itinere succedere solent. Duxit itaq; in stabulum dominus, qui suscitat

Psal. 112 à terra inopem, & de stercore erigit pauperem. Et curam eius egit:] ne æger ea quæ acceperat, nequaquam præcepta seruaret. In quo agnouit asina præsepe domini sui. Sed non uacabat Samaritano huic diu in terris degere, redeundum eò erat unde descenderat. Itaq; Altero die.] Quis est iste alter dies, nisi forte ille dominicæ resurrectionis, de

Psal. 117 quo dictum est: Hic est dies quem fecit dominus? Protulit duos denarios, & dedit stabulario, & ait: Curam illius habe.] Qui sunt isti duo denarij, nisi forte duo testamenta, quæ imaginem in se habent æterni regis expressam, quorum precio uulnera nostra curantur? Redempti enim sumus precioso sanguine, ut ultimæ mortis ulcera uitaremus. Hos ergo duos denarios, licet horum quoq; librorum quatuor formas non absurdum

Philip. 3 sit intelligere, accipit stabularius. Quis? Ille forsitan qui ait: Æstimo ut stercora, ut Chri-

Marci 16 stum lucrifaciam, quo curam haberet hominis uulnerati. Stabularius itaq; ille est qui dixit: Misit me Christus euangelizare. Stabularij sunt illi quibus dicitur: Ite in orbem uniuersum: & prædicate Euangelium uniuersæ creaturæ, & qui crediderit & baptizatus fuerit, hic saluus erit. Saluus utiq; à morte, saluus à uulnere quod infixum est à latronibus. Beatus ille stabularius, qui alterius uulnera curare potest. Beatus ille, cui dicit dominus: Quodcunq; supererogaueris, reuertens reddam tibi.] Bonus dispensator, qui etiam supererogat. Bonus dispensator Paulus, cuius sermones & Epistolæ ueluti ei ratione quam acceperat, superfluũt. Moderatum domini mandatũ prope immoderato labore mentis & corporis executus, ut multos ab ægritudine graui spiritalis alloquij dispensatione releuaret. Bonus ergo stabularius stabuli eius in quo agnouit asina præsepe domini sui, & in quo greges clauduntur agnorum, ne frementibus ad caulas rapacibus lupis, facilis in ouilia sit incursus. Spondet ergo se rediturũ. Quando reuerteris domine, nisi in die iudicij? Nam licet ubiq; sis semper, & stans in medio nostrum non cernaris à nobis, erit tamen tempus quo uniuersa caro te aspiciat reuertentem. Reddes ergo quod debes. Beati quibus es debitor. Vtinam nos simus idonei debitores: utinam quod accepimus, possimus exoluere, nec nos aut sacerdotij aut ministerij munus extollat. Quomodo reddes domine Iesu? Promisisti quidẽ in cœlo bonis copiosam esse mercedem. Reddes tamen & cum dices: Euge bone serue & fidelis, quoniam super pauca

Matth. 15 fidelis fuisti, super multa te constituam, intra in gaudium domini tui. Ergo quoniam nemo magis proximus, quàm qui uulnera nostra curauit, diligamus eum quasi dominũ, diligamus & quasi proximum. Nihil enim tam proximum, quàm caput membris. Diligamus etiam eum qui imitator est Christi: diligamus & eum qui inopiæ alterius corporis unitate compatitur. Non enim cognatio facit proximum, sed misericordia, quia misericordia secundum naturam. Nihil enim tam secundum naturam, quàm iuuare consortem naturæ. Dictum est igitur de misericordia,

sed non una est forma uirtutis.

De

De exemplo Marthæ & Mariæ, per quas duæ uitæ designantur.

S Vbi citur Marthæ exemplo & Mariæ, alterius operibus actuosa deuotio, alterius religiosa mentis intentio dei uerbo: quæ si cũ fide congruat, etiam ipsis operibus antefertur, iuxta quod scriptum est: Maria optimã partem sibi elegit, quæ non auferetur illi.] Studeamus igitur & nos habere quod nemo nobis possit auferre: non ut perfunctoria, sed diligens audientia deferatur. Solent enim etiam ipsius semina uerbi cœlestis auferri, si secus uiam sint seminata. Agat te sicut Mariã desiderium sapientiæ. Hoc enim maius, hoc perfectius opus, nec ministerij cura à cognitione uerbi cœlestis auertat, nec arguas eos & ociosos iudices quos uideas studere sapientiæ. Hanc enim sibi cohabitantem Salomon ille pacificus asciuit. Nec Martha tamen in bono ministerio reprehẽditur: sed Maria, quod meliorem partem sibi elegerit, antefertur. Iesus enim multis abundat, & multa largitur. Et ideo sapientior, quæ quod principale aduertit, elegit. Deniq; Apostoli optimum non putauerunt relinquere dei uerbum, & ministrare mensis, sed utrumq; munus sapientiæ est. Nam & Stephanus ple nus sapientia, minister electus: & ideo qui ministrat, doctori deferat, & ministrantem doctor inuitet & prouocet. Vnũ enim corpus Ecclesiæ, & si diuersa membra, alterum altero eget: Non potest dicere oculus manui: Operam tuam non desidero. aut iterũ caput pedibus: aut auricula se negare esse de corpore. nam & si alia principalia, tamen alia necessaria. Sapiẽtia in capite, actus in manibus. Oculi enim sapiẽtis in capite eius. Quia ille uere sapit, cuius animus in Christo est, & cuius interior oculus erigitur ad superna. Et ideo sapientis oculi in capite ipsius, stultus autem in calcaneo. Act. 6 1. Cor. 12 Eccl. 2

De exemplo discipulos ad instantiam & frequentiam orationis inducente.

Q Vis uestrum habens amicũ, ibit ad illum media nocte, & dicet illi: Amice, cõmoda mihi tres panes?] Alius præcepti locus est, ut omnibus momentis non solum diebus, sed etiam noctibus oratio deferatur. Vides enim qđ iste qui media nocte perrexit, tres panes ab amico suo postulans, & in ipsa petendi intentione persistens, non defraudet oratis. Qui sunt isti tres panes, nisi mysterij cœlestis alimentũ? Quod si diligas dominũ deum tuũ: non solũ tibi, sed etiam alijs poteris emereri. Quis autem amicior nobis, quàm qui pro nobis corpus suum tradidit? Ab hoc media nocte panes Dauid petijt & accepit. Petijt enim quando dicebat: Media nocte surgebam ad confitendũ tibi. Ideo meruit hos panes, quos apposuit nobis edendos. Petijt cum dicit: Lauabo per singulas noctes lectũ meum. Neq; enim timuit ne excitaret dormientem, quem scit semper uigilantẽ. Et ideo scriptorũ memores, noctibus ac diebus orationi instantes, peccatis nostris ueniam postulemus. Nam si ille tam sanctus, & qui regni erat necessitatibus occupatus, septies in die laudẽ domino dicebat, matutinis & uespertinis sacrificijs semper intentus: quid nos facere oportet, qui eo amplius rogare debemus, quo frequentius carnis ac mentis fragilitate delinquimus, ut de uia lassis, & ijtius æui cursu, ac uitæ huius anfractu grauiter fatigatis, panis refectionis deesse non possit, qui hominis cor confirmet? Nec solũ media nocte dominus, sed omnibus prope docet uigilandũ esse momentis. Venit enim & uespertina, & secũda, & tertia uigilia, & pulsare consueuit. Beati itaq; serui illi quos cũ uenerit dominus, inuenerit uigilãtes. Si ergo desideras ut uirtus dei præcingat se, & ministret tibi: uigilandũ est semper. Multæ enim insidiæ sunt bonis, & grauis corporis somnus: quia si dormire mẽs cœperit, uigorem suæ uirtutis amittit. Excita igitur somnũ tuũ, ut pulses ostiũ Christi. Quod aperiri sibi etiam Paulus exposcit, non solũ suis, sed etiã populi orationibus obsecrãs se iuuari, ut aperiatur ostiũ sibi ad loquendũ mysterium Christi. Et fortasse illud est ostium quod apertum uidit Ioannes. Vidit enim, & dixit: Post hæc uidi, & ecce ostium apertũ in cœlo: & uox prima quam audiui tanquã tubam loquentem mecum, & dicẽtem: Ascende huc, & ostendam tibi quæ oporteat fieri. Apertum est igitur ostium Ioanni, apertum est ostiũ Paulo, ut nobis panes, quos ederemus, acciperet. Perseuerauit enim ostiũ pulsans opportune, importune, ut gentes mundani tramitis labore uexatas, alimoniæ cœlestis ubertate crearet. Ergo præceptiuus locus frequẽter orãdi, spes impetrãdi, ratio persuadendi: prius in præcepto, post in exemplo. Qui enim promittit aliquid, spem debet afferre promissi, ut monitis obediẽtia deferatur, promissis fides, quæ humanæ cõtempla- Cap. XI Luc. 11 Apoc. 4

tione pietatis in maius æternæ spem pietatis acquirit, si tamen æqua poscant, ne in pectum uertatur oratio. Nec erubuit aliquid sæpius postulare, ne uel diffidere de domini misericordia uideretur, uel arroganter dolere, quod non prima prece aliquid impetrauerit. Propter hoc, inquit, ter dominum rogaui: & ostendit quod frequenter deus ideo non concedat oratus, quod inutilia iudicet, quæ nos profutura credamus.

De argumentis quibus Iesus cogitationes Pharisæorum falsas esse conuicit.

Mne regnum in seipsum diuisum desolabitur.] Caussa dicti huius ea est, quod in Beelzebub principe dæmoniorum eijcere dæmonia dicebatur, ut ostenderet regnum suum indiuiduũ esse atq; perpetuum. Meritoq; etiã Pi-

Ioan. 18 lato respondit: Regnum meũ non est de hoc mundo. Et ideo qui non in Christo spẽ gerunt, sed in principe dæmoniorum eijci dæmones opinantur, eos regni negat esse perpetui. Quod spectat ad populum Iudæorum, qui huiuscemodi passionibus ad dæmonium eijciendũ, dæmonis accersebat auxilium. Nam quemadmodum potest, cum fides scindatur, regnum manere indiuisum? Etenim cum in lege sit populus Iudæorum, Christus quoq; secundum carnem ex lege generatus sit, quomodo regnũ potest Iudæorum esse perpetuũ, quod ex lege est, cum populus ipse diuidat legem, quando à legis popu-

lo Christus negatur, qui ex lege debetur? Ita ex parte se fides Iudaicæ plebis impugnat, & impugnando diuiditur, diuidendo dissoluitur. Et ideo regnum Ecclesiæ manebit in

Ephes. 4 æternum, quia indiuidua fides, corpus est unum. Vnus enim dominus, una fides, unum baptisma, unus deus & pater omnium: qui super omnes, & per omnes, & in omnibus. Quanta hic sacrilegi furoris amentia, ut cum dei filius ad immundos spiritus conteren-

dos, & ad manubias mundani principis auferendas susceperit carnem, & destruẽdę nequitiæ spiritalis hominibus quoq; dederit potestatem, diuidens spolia eius, quod insigne est triumphãtis, aliqui sibi adiumentum & præsidia diabolicæ potestatis adsciscãt,

cũ in digito dei, uel certe secundũ Matthæũ, in spiritu dei dæmones excludant? Vnde intelligitur indiuiduũ quoddã uelut corpus esse diuinitatis & regnũ, cum Christus dei dextera sit, spiritus aũt digiti specie uelut unius secundũ diuinitatem corporis seriem uideatur exprimere. Nónne uidetur indiuiduũ esse regnum, cum uelut corpus sit indiui-

Coloss. 2 sum? Habitat eñ (ut legisti) corporaliter plenitudo diuinitatis in Christo. Quod utiq; & de patre negare non poteris, & de spiritu negare nõ debes: nec tibi membrorũ comparatione nostrorũ portio quædã uideatur faciẽda uirtutis. Indiuiduæ eñ rei nõ potest esse diuisio, & ideo ad formam unitatis, nõ ad distinctionem potestatis referenda digiti

Ioann. 10 nuncupatio est, cũ & dextera dei dicat: Ego & pater unũ sumus. Sed licet iudiuidua diuinitas, distincta est persona, digitus tamen cũ dicitur, spiritus, operatoria uirtus significatur, quòd diuinorũ operũ sicut pater & filius, ita & spiritus sanctus operator sit. Da-

Psalm. 8 uid enim dicit: Quoniã uidebo cœlos opera digitorũ tuorũ. Et in xxxij. Psalmo: Et spi-

1. Corint. 12 ritu oris eius omnis uirtus eorũ. Et Paulus ait: Hęc omnia autem operatur unus atq; idẽ spiritus, diuidens singulis prout uult. Et hic cũ dicit: Quòd si in spiritu dei ego eijcio dæmonia, profecto peruenit in uos regnũ dei.] Simul ostendit imperialem quandam esse sancti spiritus potestatem, in quo regnum est dei. Nos quoq; in quibus habitat spiritus,

Luc. 17 regalem domũ habemus. Vnde & in posterioribus dixit: Regnum dei intra uos est. Et ideo diuinitatis, & dominationis, & imperatoriæ maiestatis consortem debemus æsti-

2. Cor. 3 mare spiritum sanctum, quia dominus est spiritus. Vbi aũt spiritus domini, ibi libertas. Cum immũdus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca inaquosa, quærens requiẽ, & non inueniens.] Hoc de Iudæorum plebe dictum ambigi non potest, quã dominus à regno suo in superioribus segregauit. Vnde omnes quoq; hæreticos & schismaticos à regno dei, & ab ecclesia intellige separatos. Et ideo non dei, sed immundi spiritus omnes schismaticorũ hæreticorumq; liquidò claret esse conuentus. Itaq; in uno homine totius Iudaici populi cõparatio est, à quo per legem spiritus immundus exierat. Sed quia in nationibus & gentibus per fidem Christi requiem reperire non potuit (immundis enim spiritibus Christus incendium est, qui in pectoribus gentilium, quæ antè arida erant, postea per baptismum rore spiritus sancti humescebant, iacula aduersarij ignita restinxerat) ideo regressus ad plebem est Iudæorum, quæ forensi & perfunctoria specie compta, animo manet interiore pollutior. Neq; enim sacri fontis irriguo aut abluebat

bat aut restinguebat ardorem: meritoq; ad eam spiritus redibat immũdus, adducens secum septem spiritus nequiores se, quoniam in hebdomada legis & octauę mysteriũ sacrilega mẽte cõmisit. Itaq; ut nobis multiplicatur septiformis spiritus gratia, ita illis immundorum spirituũ omnis cumulatur iniuria. Vniuersitas enim hoc numero aliquotiens comprehenditur, propter quod septimo die conclusis mundi operibus requieuit deus. Ideo & sterilis septem peperit, & populosa in filijs infirmata est. Denicq; ut scias Synagogæ populum deformari, ubi Ecclesiæ beatitudo laudatur, subiecit: Generatio hęc generatio nequam est, signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionę. Nam sicut Ionas fuit signum Niniuitis, ita erit & filius hominis.] In hoc quoq; Iudæorũ plebe damnata, Ecclesiæ mysterium euidenter exprimitur, quæ in Niniuitis per pœnitentiam, & in regina Austri per studium percipiendæ sapientiæ de totius orbis finibus congregatur, ut pacifici Salomonis uerba cognoscat. Regina plane, cuius regnum est indiuisum, de diuersis & distantibus populis in unum corpus assurgens. Itaq; sacramentum illud magnũ est de Christo & Ecclesia: sed tamen hoc maius est, quia illud in figura ante prędicit, nunc autem plenum in ueritate mysterium est. Illic enim Salomonis typus, hic autem Christus in suo corpore est. Ex duobus igitur constat Ecclesia: ut aut peccare nesciat, aut peccare desinat. Pœnitentia enim delictum abolet, sapientia cauet. Hoc in mysterio. Cæterum Ionæ signum ut typus dominicæ passionis, ita etiam grauiũ, quæ Iudæi cõmiserint, testificatio peccatorum est. Simul aduertere licet & maiestatis oraculum, & pietatis indicium. Namq; Niniuitarum exemplo & denunciatur supplicium, & remedium demonstratur. Vnde etiam Iudæi debent non desperare indulgentiam, si uelint agere pœnitentiam. *Ephes. 5*

De similitudine qua ad ostensionem fidei adhortamur.

N Emo lucernam accendit, & in abscondito ponit, neq; sub modio, sed super candelabrũ ut qui ingrediuntur lumen uideãt.] Ergo quia in superioribus Ecclesiã Synagogæ prętulit, hortatur nos ut fidem potius nostram ad Ecclesiam transferamus. Lucerna enim fides est, iuxta quod scriptũ est: Lucerna pedibus meis uerbum tuũ domine. Verbũ enim dei fides nostra est, uerbum dei lux est, lucerna est fides. Erat lux uera, quæ illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundũ. Lucerna aũt lucere non potest, nisi aliunde lumen acceperit. Hæc est lucerna quæ accenditur, uirtus scilicet nostræ mentis & sensus, ut drachma illa possit quę perierat reperiri. Nemo ergo fidem sub lege constituat. Lex enim intra mensuram est, ultra mensurã gratia. Lex obumbrat, gratia clarificat. Et ideo nemo fidẽ suam intra mensuram legis includat, sed ad Ecclesiã cõferat, in qua septiformis spiritus relucet gratia, quam princeps ille sacerdotũ fulgore supernæ diuinitatis illuminat, ne eã legis umbra restinguat. Denicq; lucerna illa quam matutinis uespertinisq; temporibus ritu ueteri Iudæorũ princeps sacerdotum solebat accendere, uelut sub modio sita legis euanuit: & ciuitas illa Hierusalem, quæ in terris est, quæ occidit prophetas, quasi in conualle fletus posita delitescit: illa autem Hierusalem quæ in cœlo est, in qua militat fides nostra, in illo altissimo omniũ locata monte, hoc est in Christo, Ecclesia nõ potest tenebris & ruinis huius mundi abscondi, sed fulgens candore Solis æterni, luce nos gratiæ spiritalis illuminat. *Psalm. 118* *Ioann. 1*

De redargutione interioris immunditiæ, multorumq; uitiorum Pharisæorum & legisperitorum.

N Vncuos Pharisæi prius quod deforis est calicis & catini, mũdatis.] Vides corpora nostra terrenorũ & fragiliũ expressione signari, quæ breui lapsu præcipitata frangantur: & facile ea quæ mens uoluit interna, per sensus & gesta corporis prodi: sicut illa quę calix interius continet, foris lucent. Vnde & in poste rioribus nõ dubiũ est uocabulo calicis passionem corporis declarari, cũ dicit dominus: Calicem quẽ mihi pater dedit, non uis ut bibam illũ? Bibit enim corpus suũ, qui corporalem fragilitatem spiritali absorbet affectu, & quasi in mentem animumq; transfundit, ut interioribus exteriorum imbecillitas hauriatur. Cernis igitur quod nos nõ exteriora huius calicis aut catini, sed interiora cõtaminant. Et ideo bonus præceptor docuit quẽadmodum nostri mundare corporis contagiũ debeamus, dicens: Date eleemosynã, & ecce omnia mũda sunt uobis.] Vides quanta remedia? Mũdat nos misericordia, mũdat *Ioan. 18*

nos

Ioann. 15 nos dei ſermo, iuxta quod ſcriptũ eſt: Iam uos mũdi eſtis propter ſermonem meũ, quem
Tob. 12 locutus ſum uobis. Nec hoc loco ſolũ, ſed etiam in aliis quanta gratia ſit, expreſſum te-
Eccl. 29 nes. Eleemoſyna enim à morte liberat. &, Cõclude eleemoſynam in corde pauperis, &
hęc pro te exorabit in die malo. Totus itaq; pulcherrimus ab hinc dirigit locus, ut quo-
niam nos ad ſtudium ſimplicitatis inuitat, ſuperflua ludæorum & terrena condemnet,
qui ſecundum corpus intellígendo quæ legis ſunt, uitro & catino propter fragilitatem
ſui non immerito cõparantur, quoniam ea de quibus nobis nullus eſt uſus, obſeruãt: ea
autem in quibus noſtræ ſpei fructus eſt, negligũt: & ideo peccatum grande cõmittunt,
dum meliora deſpiciunt: & tamen ipſis peccati abolitio promittitur, ſi miſericordia cõ-
ſequatur. Breuiter autem uitia eorum multa perſtringit, qui uilium fructuum decimis
conferendis omne ſtudium intendant ſuum, nec ullum futuri iudicij metũ, nec aliquam
dei habeant charitatem, cum opera ſine fide uana ſint. Prætereunt enim iudiciũ & cha-
ritatem dei. Iudicium ideo, quia non omnia quæ agunt, in iudiciũ referunt. Charitatem
ideo, quia non ex affectu deum diligũt. Sed ne rurſus fidei nos ſtudioſos faciat operum
negligentes, perfectionem fidelis uiri breui ſermone concludit, ut & fide & operibus
approbetur, dicens: Hæc oportuit facere, & illa non omittere.] Arrogantiam quoq; in
ctantiam q; redarguit ludæorum, dum primatus accubitionis in conuiuijs appetunt. In
ipſos quoq; peritos legis dãnationis ſententia promulgat: qui quaſi ſepulchra, quę non
apparent, ſpecie fallunt, uiſuq; decipiunt: ut cũ foris ſpecioſa promittant, intus oſſa ple-
na putoris includant. Quod faciunt pleriq; doctores, qui ab aliis exigunt, quæ ipſi non
Pſal. 5 queant emulari. Et ideo ipſi monumenta ſunt, ſicut & alibi dictum eſt: Sepulchrum pa-
tens eſt guttur eorum. Bonus etiam locus aduerſus ſuperſtitionem uaniſſimam ludæo-
rum: qui ędificando ſepulchra prophetarum, patrum ſuorũ facta dãnabant. Aemulan-
do autem paterna ſcelera, in ſeipſos ſententiam retorquebant. Etenim propheticorum
ædificatione tumulorũ, ſceleris eos qui occiderant arguebant, & ſimilium ęmulatione
factorum, ſe quoq; declarabant paternę iniquitatis hæredes. Non igitur ædificatio, ſed
æmulatio loco criminis æſtimatur. Neq; enim poſſunt hæreditariæ iniquitatis abſolui,
qui dei filium crucifigendo, quod grauius eſt, paternis cumulum ſceleribus addiderunt.
Et ideo bene alibi addidit: Implete menſuram patrum ueſtrorũ: quia nihil eſt ultra dei
iniuriam, grauius peccare quod poſſint. Propterea mittit ad illos Sapientia Apoſtolos
& Prophetas. Quis eſt ſapiẽtia, niſi Chriſtus? Deniq; in Matthæo habes: Ecce ego mit-
to ad uos prophetas & ſapientes. Arguuntur adhuc ſub nomine ludæorũ, & futuro ſup
plicio ſtatuuntur obnoxij, quia cum doctrinã ſibi diuinæ cognitionis uſurpent, & alios
impediant, nec ipſi quod profitentur agnoſcant.

Cap. XII.

De exemplo quo & timor mortis excluditur, & fides roboratur.

On ne quinq; paſſeres ueneunt dipondio? Et unus ex illis non eſt in obli-
N uione coram deo. Sed & capilli capitis ueſtri omnes numerati ſunt. Nolite
timere, multis paſſeribus pluris eſtis.] Pulcherrimum locum tenendæ ſim
plicitatis, & æmulandæ fidei. Saluator intexuit, ne ludaicæ perfidiæ more, alia prema-
Roman. 2 mus affectu, alia uoce ſimulemus, cũ ultimo tempore occulta cogitationum accuſan-
tium, aut etiam defendentium, ſecretum noſtræ mentis apertura uideantur. Quæ enim
maior eſt ſimplicitatis illecebra, quàm ut unuſquiſq; cognoſcat latebrã fraudis eſſe non
poſſe? Sed quoniam gemina eſt cauſſa perfidiæ, quia aut ex inolita malitia, aut ex acci-
denti metu naſcitur: ne quis metu territus poteſtatis, deũ quem corde cognoſcit, nega-
re cogatur, pulchrè addidit animæ tantũ formidabile eſſe ſupplicium, pœnam corporis
non eſſe metuendam. Mors enim naturæ finis, non pœnæ eſt. Et ideo mortem ſupplicij
corporalis eſſe defectũ, pœnã uero animæ eſſe perpetuam: eoq; deum ſolũ eſſe metuen
dum: cuius poteſtati non natura præſcribat, ſed eadẽ natura ſubiaceat. Mortẽ uero non
eſſe terribilem, quam locupletiore fœnore ſit immortalitas redẽptura. Inſpirauerat do-
minus ſimplicitatis affectũ, uirtutem mentis erexerat, fides ſola nutabat, bene eã de ui-
lioribus roborauit. Nam ſi deus obliuionem paſſerũ non habet, hominum habere qui
poteſt? Quòd ſi tanta eſt dei & tam æterna maieſtas, ut unus ex paſſeribus, aut noſtrorũ
numerus capillorũ præter ſcientiam dei non ſit, quàm indignum eſt æſtimare, quod fi-
delium corda dñs aut ignoret aut ſpernat, qui uiliora cognoſcat? Fortaſſe dicat aliquis,

Quomodo

Quomodo Apostolus dixit: Nunquid de bubus cura est deo? cũ uticq; bos passere pre- 1.Cor.9
ciosior sit? Sed aliud est cura, aliud scientia. Denicq; numerus capillorum non in actu
computationis, sed in facilitate cognitionis accipitur. Non enim solicitam deus curæ
numerantis intendit excubiam, sed cui cognita sunt omnia quasi numerata sunt om-
nia. Bene tamen numerati dicuntur, quia illa quæ uolumus seruare, numeramus. Possu-
mus tamen hic discutere aliquod intelligentiæ spiritalis arcanum, præsertim cum hoc
uideatur absurdum, ut homines non potius hominibus quàm passeribus comparen-
tur. Videntur enim quinq; isti passeres, quinq; esse corporis sensus, tactus, odoratus, gu
stus, uisus, auditus: qui modo passerum, si terrenarum sordium rimentur illuuiem, atq;
ex incultis locis & fœtidis cibum quærant, delictorum suorum laqueis occupati, ad su-
periorum operum fructus quibus epulantur animi, reuolare non possunt. Est enim le-
nocinantis quidam laqueus uoluptatis, qui nostrorum uestigijs animorum quædam
uincula subnectat, ut si igneum uigorem, puritatemq; naturæ, terrenæ materiæ sensus
hebetauerit, luxuriæ precio secularis addictum, sub quadam uitiorum auctione consti-
tuat. Sunt etiam quædam nostrorum nundinæ delictorum. Itaq; uariarum capti illece-
bris uoluptatum, aut uenundamur sub peccato, aut redimimur à peccato. Christus nos
redimit, aduersarius uendit, ille auctionatur ad mortem, hic redimit ad salutem. Vnde
bene Matthæus duos passeres posuit, corpus animamq; significans: quoniã caro quoq;,
si consentiens dei legi, & exuens se lege peccati, in naturam animæ sensuum puritate
transierit, alis ad cœlum spiritalibus eleuatur. Itaq; docemur quia uolandi nobis gra-
tiam natura dedit, uoluptas abstulit: quæ malorum escis grauat animam, atq; in natu-
ram corporeæ molis inclinat. Meritoq; posuit quia nemo illorum cadit sine uoluntate
dei. Quod enim cadit, uergit in terram: & quod uolat, ad fastigium immortalitatis eue-
hitur. Ne cui autem dubium esset quod Matthæus dixit, Lucas euidenter absoluit: quia
uoluntas dei, cognitio dei. Non enim quisquam uolũtate dei cadit, sed qui delictorum
suorum mole ruerit, deum latere non poterit. Nam & Iob ex dei uolũtate tentatur. De-
dit tibi aduersarium, sed proposuit præmium. Nec excuses fragilitatem, qui habes ima-
ginem, accepisti munitionem: unde & hoc proficit ad salutem, ut sine permissione dei
diabolum nocere non posse cognoscas, ne potentiam diaboli magis timeas, quàm di-
uinitatis offensam. Iam illud non dubium est, animæ passerem comparari, cum legeris:
Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo uenantium. Et alibi: Quomodo dicitis Psal.123
animæ meæ, transmigra in montem sicut passer? Ipsum quoq; hominem legimus com-
parari passeri, quia scriptum est: Ego autem quasi passer unicus in ædificio, scilicet ex Ibid.10.
duobus passeribus in unum passerem: hoc est, spiritalis substantiæ subtilitatem concor- & 101
dans, utriusq; alæ compage formatus. Ergo passer bonus est, cui uolandi natura suppe-
tat. Est etiam malus passer, qui uolandi usum terrenæ uitio labis aboleuerit: quales sunt
isti passeres, qui dipondio ueneunt. Alibi asse ueneunt, alibi dipondio. Quanta utilitas
delictorum? Mors enim uilis, sed preciosa uirtus. Etenim aduersarius tanquam captiua
mancipia uilioris precio æstimationis addidit: At uero dominus tanquam speciosa ser-
uitia, quæ ad imaginem & similitudinem sui fecit, idoneus sui operis æstimator, magno
precio nos redemit, sicut sanctus Apostolus dixit: Empti enim estis precio magno. Et 1.Cor.9
bene magno, quod non æstimatur ære, sed sanguine, quia pro nobis mortuus est Chri-
stus, qui precioso nos sanguine liberauit: sicut etiam sanctus Petrus in Epistola com- 1.Pet.1
memorat sua, scribens ad nos: Quia non corruptibilibus argento & auro, inquit, redem
pti estis de uana uestra conuersatione paternæ traditionis, sed precioso sanguine quasi
agni incontaminati & immaculati Christi Iesu. Et bene precioso, quia immaculati cor-
poris sanguis est, quia sanguis est filij dei, qui non solum de maledicto legis, sed etiam
de impietatis morte perpetua nos redemit. In summa igitur hic sensus est: Si dominus
uilibus auibus & infidelibus hominibus uel in oriundo sole, uel in terrena fœcundita-
te prospexit, si misericordiæ suæ omnibus munus impertit, haud esse dubitandum con-
templationem apud illum fidelium ualituram esse meritorum. Præclare autem & fi-
dem acuendo intexuit, & fidei ipsi uirtutum fundamenta subiecit. Nam ut fortitudinis
incentiuum est fides, ita fidei firmamentum est fortitudo.

De

De irremissibilitate blasphemiæ in spiritum sanctum.

T omnis qui dicit uerbum in filium hominis, remittetur ei: in spiritum au-
E tem sanctum qui dixerit, non remittetur ei.] Vtiq; filiũ hominis Christum intelligimus qui de spiritu sancto generatus ex Virgine est, quod parens eius in terris sola sit uirgo. Nunquid ergo maior est spiritus sanctus Christo, ut in Christum peccantes ueniam consequantur, in spiritũ sanctum delinquentes remissionẽ non mereantur adipisci? Sed ubi unitas potestatis est, nulla comparationis est quæstio, neq;
Psal. 144 cõtrouersia magnitudinis, cum magnus sit dominus, & magnitudinis eius finis esse nõ possit. Si igitur, quod credimus, unitas trinitatis est, indiscreta utiq; magnitudo, sicut in-
Matth. 10 discreta operatio. Quod in sequentibus demonstratur. Nam cum alibi dictum sit: Pater uobis dat quid loquamini, hic subiecit: Spiritus enim sanctus docebit uos in illa hora quæ oporteat dicere. Ergo si operatio una est, una est & contumelia. Sed ad proposita reuertamur. Hic uidetur quibusdam ut eundem & filiũ hominis & spiritum sanctũ Chri-
Thre. 4 stum intelligamus: salua distinctione personarũ, & unitate substãtiæ, quia unus & deus & homo Christus, idem spiritus, sicut scriptum est: Spiritus ante faciem nostram Christus dominus. Idem sanctus, quia sicut deus pater & filius deus, dominus pater & filius dominus: ita etiam & pater sanctus, & filius sanctus & spiritus sanctus. Denicq; Cherubin & Seraphin indefessis uocibus clamant: Sanctus, sanctus, sanctus, ut trinitas repetita tertia appellatione signetur. Si ergo utrumq; Christus est, quæ est diuersitas, nisi ut sciamus quia diuinitatem Christi nobis negare non liceat? Denicq; in persecutione quid quæritur, nisi ut Deum Christum negemus? Itaq; quicunq; non confitetur in Christo deum, & ex deo atq; in deo Christum, ueniam nõ meretur. Sed etiam quicunq; spiritus non confitetur Christum in carne uenisse, ex deo non est. Qui enim hominem negauit, deum negauit: quia deus in homine, & homo in deo Christus. Plericq; tamen illud tenẽt, ut eam blasphemiam dicant non esse ueniabilem, si quis Christum dicat in Beelzebub eijcere dæmonia, non potestate diuina.

De responsione domini ad postulationem cuiusdam, qua auaritia abolenda dicatur.

T ait ei quidam de turba: Magister, dic fratri meo ut diuidat mecum hære-
E ditatem. At ille dixit ei: Homo, quis me cõstituit iudicem aut diuisorem supra uos?] Totus hic locus ad subeundam pro confessione domini passionem, aut contemptu mortis, aut spe præmij, aut mansuri denunciatione supplicij, cui nunquam uenia laxetur, instruit. Et quoniam auaritia plerumq; solet tentare uirtutem, etiam huius abolendæ & præceptum subijcitur, & exemplũ, dicente domino: Quis me constituit iudicem aut diuisorem supra uos? Bene terrena declinat, qui propter diuina descenderat: nec iudex esse dignatur litium, & arbiter facultatum, uiuorũ habens mortuorumq; iudicium, arbitriumq; meritorum. Nõ ergo quid petas, sed à quo postules, intuendum est, nec maioribus intento animo parendum putes, minoribus obstrepẽdum. Vnde non immerito refutatur hic frater, qui dispensatorem cœlestium gestiebat corruptibilibus occupare, cum inter fratres patrimoniũ non iudex medius, sed pietas debeat sequestra diuidere: quanquam immortalitatis patrimoniũ, non pecuniæ sit hominibus expetendum. Frustra enim congregat opes, qui se his nescit usurum. Sicut ille qui cũ repleta horrea nouis messibus rumperentur, exuberantium sibi fructuũ receptacula præparabat, cui congregaret ignarus. Remanent enim in seculo cuncta quæ seculi sunt, & pereunt nobis quæcunq; cõgregantur hæredibus. Neq; enim nostra sunt, quæ nõ possimus auferre nobiscũ. Sola uirtus comes est defunctorũ, sola nos sequitur misericordia, quæ cœlestium dux præuia mansionum, pecuniæ uilis usura tabernacula defunctis acquirit æterna, sicut domini præcepta testantur, dicentis ad nos: Facite uobis amicos de iniquo mãmona, qui uos recipiant in æterna tabernacula sua. Bonum itaq; ac salutare præceptum & idoneum, quod uel auaros possit animare, quo studeant corruptibilia perennibus, terrena mutare diuinis. Sed quoniã plerumq; deuotio fidei infirmitate reuocatur, & ad conferendum patrimoniũ prompti, uictus sui consideratione retrahuntur, ideo addidit dominus dicens:

De

De prohibitione solicitudinis de uictu & uestitu.

NOlite soliciti esse animæ quid manducetis, neq; corpori quid uestiamini. Anima plus est quàm esca, & corpus plusquam uestimentum.] Nihil moralius ad faciendam fidem, omnia credentibus à deo posse conferri, quàm quod aerius ille spiritus uitale collegium animæ corporisq; contubernio fœderatũ, sine nostro labore perpetuat, nec salutaris deficit usus alimenti, nisi cũ uenerit dies suprema moriendi. Cũ igitur anima indumento corporis uestiatur, & uigore animæ corpus animetur: absurdum est ut uictus nobis copiam defuturã putemus, qui uiuendi iugem substantiam cõsequamur. Considerate inquit, uolatilia cœli.] Magnum sanè & aptũ quod fide sequamur exemplum. Nam si uolatilibus cœli, quibus nullũ exercitium cultionis, nullus de messium fœcũditate prouentus est, indeficientem tamen prouidentia diuina largitur alimoniam: uerum est caussam inopiæ nostræ auaritiam uideri. Etenim illis idcirco inelaborati pabuli usus exuberat, quod fructus sibi cõmunes ad escam datos, speciali quodam nesciunt uindicare dominatu: nos cõmunia amisimus, cum propria uindicamus: nam nec proprium quicquã est ubi perpetuum nihil est: nec certa copia, ubi incertus euentus. Cur enim diuitias tuas æstimes, cum tibi deus etiam uictum cum cęteris animantibus uoluerit esse communẽ? Aues cœli speciale sibi nihil uindicãt, & ideo pabulis indigere nesciunt, quia alijs uidere non norunt. Considerate lilia agri quomodo crescunt. Et infra: Si aũt fœnũ quod hodie in agro est, & cras in clibanum mittitur, deus sic uestit.] Bonus quidem sermo atq; moralis quo ad fidem nos misericordiæ conferendæ, uel iuxta literam, quia ad staturam corporis nostri, uel spiritualiter, quia supra mensuram staturæ nostræ sine dei fauore nil ualemus adiungere, comparatione nos floris & fœni sermo dominicus prouocauit. Quid enim tam morale ad persuasionẽ, quàm cum uideas quod etiam quæ sunt irrationabilia, sic dei prospicientia uestiantur, ut nullo horum uel ad gratiam egeant, uel ad ornatum: multo magis rationabilem hominẽ, si omnem sui usum in deo collocet, nec studio mutandi uiolet fidem, nunquam egere posse, eò quod iure præsumpserit de fauore diuino? Sed tamẽ ut etiam altius ista pendamus, quia non ociosum uidetur quod flos uel homini cõfertur, uel certe plus penè quàm hominibus in Salomone præfertur, qui tantum meruit ut uel in specie templum deo conderet, uel in mysterio Christi ecclesiam figuraret: Non alienum uidetur ut per claritatẽ coloris, angelorum cœlestium gloriam putemus expressam: qui uerè mundi istius flores sunt, quod eorum claritatibus mundus ornatur, & bonum odorem sanctificationis aspirãt. Quorũ præsidio fulti possumus dicere: Bonus odor Christi sumus deo in ijs qui 2.Cor.2
salui fiunt, qui nulla solicitudine præpediti, nullo usu laboris exerciti, diuinæ in se liberalitatis gratiam, & cœlestis seruant dona naturæ. Vnde bene & hic uestitus gloria sua Salomon, & alibi coopertus ostenditur, quod infirmitatem corporeę naturę ueluti uirtute quadam mentis adopertam operũ gloria uestiebat. Angeli uero quorũ natura diuinior, expers manet iniuriæ corporalis, recte licet maximo uiro, cõsideratione tamen nostræ iniuriæ præferuntur. Ergo quoniã per resurrectionem erunt homines sicut angeli in cœlis, nos quoq; exemplo angelorũ gloriæ cœlestis augmentum dominus, qui & illis eam tribuit, sperare præcepit, quo absorbeatur hoc mortale à uita. Oportet enim 1.Corint.15
corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatẽ. Plericq; etiam comparationem hanc secundum naturam floris & usum putãt propositi germinis aptiorem, eò quod lilia nullius annui usus cultum requirant, nec sicut erga prouentum fructuum cæterorum, ita etiam erga generationem istius floris, sollicitis in orbem redeat labor actus agricolis. Quibuslibet enim siccitatibus agri omne illud quod aliter in florem, quadam uirtute genitali ex sese atq; in se succi semper manentis animatur: ita ut cum foliorũ puberum caulem uideas aruisse, floris tamen natura uiuescat. Absconditur enim uiriditas, non amittitur. Ast ubi uernis fuerit prouocata blanditijs, indumentum germinis, comam floris lilij ue resumit ornatus. Quem locum nunc, quoniam alibi uberius tractatũ esse reminiscimur, perstrinxisse satis est, ne in eadem sit recursus. Illud delectat aduertere, quia non in asperitatibus montiũ, incultisq; syluarum lilia, sed in hortorũ amœnitate generantur. Sunt enim horti quidã diuersarũ pomiferi uirtutum iuxta quod scriptũ est: Hortus cõclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signa- Cant.4

tus,eò quod ubi integritas,ubi caſtitas,ubi religio,ubi fida ſecretorum ſilentia,ubi claritas angelorum eſt,illic cõfeſſorum uiolæ,lilia uirginum,roſæ martyrum ſunt. Nec incongruum quiſquam putet,quod angelis lilia comparẽtur, cum lilium ſe Chriſtus ipſe
Cant. 2 memorauerit,dicens:Ego flos campi,& lilium conuallium.Et bene liliũ Chriſtus, ubi martyrum ſanguis,ibi Chriſtus,qui eſt flos ſublimis,immaculatus, innoxius,in quo non ſpinarum offendat aſperitas, ſed gratia circunfuſa clareſcat. Sunt enim ſpinæ roſarum,quia tormenta ſunt martyrum.Non habet ſpinas inoffenſa diuinitas,quæ tormenta non ſenſit.Ergo ſi lilia uel angeli ſupra hominum gloriam ueſtiunt:nec in nobis miſericordiam dei deſperare debemus,quibus per reſurrectionis gratiã dominus ſimilẽ angelis ſpeciem pollicet. Quo loco etiam illam uidetur perſtringere quæſtionem, quam etiam Apoſtolus nõ omiſit,quia gentes huius mundi quærũt quomodo reſurgãt mortui,& quali corpore ueniant.Nam cũ dicat:Quæríte regnũ dei:& hæc omnia adíciẽtur uobis:] nec ad præſens,nec in reliquũ fidelibus oſtendit gratiam defuturã, ſi modo
Pſal. 54 qui diuina deſiderant,terrena non quærant.Indecorum quippe eſt homines curare de cibo,qui militãt dei regno. Nouit rex quemadmodũ familiam ſuam paſcat,alat,ueſtiat: & ideo dixit:Iacta in dominum cogitatum tuum,& ipſe te enutriet.

De uigilantia & negligentia ſeruorum.

IGnem ueni mittere in terrã,& quid uolo,niſi ut accendatur?] In ſuperiorí bus uigilare nos uoluit, per omnia expectantes momenta domini ſaluatoris aduentum,ne dum aliquis remittit & negligit, de die in diem opera ſua differens iudicij futuri die,uel propria morte prẽuentus,meritum ſuę cõmendationis amittat.Et illa quidem in omnes præcepti forma generalis: uerum ſeries ſequentis exempli diſpenſatoribus, hoc eſt,ſacerdotibus uidetur eſſe propoſita, quo ſciãt ſibi gra uem in futurum pœnã eſſe ſubeundam,ſi ſecularibus intenti delicijs, familiam domini plebemq; cõmiſſam ſibi gubernare neglexerint.Sed quia exiguus eſt profectus,& parua meritorũ gratia,ſupplicij metu ab errore reuocari,maiorq; prẽrogatiua charitatis & amoris:eò dominus ad promerendam ſui gratiam ſtudia noſtra acuit,& acquirendæ cupiditatem diuinitatis inflammat dicens:Ignem ueni mittere in terram] Non utiq; illum ignem cõſumptorem bonorũ,ſed bonæ uoluntatis authorem:qui aurea dominicę domus uaſa meliorat,fœnum uero conſumit & ſtipulam,ac ſeculaŕia omnia mundi uoluptate concreta,perituræq; opus carnis exurit, ignis ille diuinus qui flammigerabat in
Hier. 20 oſſibus prophetarum,ſicut ſanctus Hieremias dicit: Quia factus eſt ſicut ignis ardens:
Pſal. 49 flãmigerans in oſſibus meis.Eſt enim ignis domini,de quo dictum eſt: Ignis ante eum ardebit.Eſt & idem dominus ignis,ſicut ipſe dixit:Ego ſum ignis ardens, & non conſumens.Ignis enim domini,lumen æternum eſt. Quo igne illæ accenduntur lucernæ, de quibus ſuprà dixit:Sint autem lumbi ueſtri præcincti,& lucernæ ardentes.Et ideo quia nox eſt,huius diei uitæ lucerna eſt neceſſaria.Hunc ignem in ſe etiam Amaus & Cleophas à domino miſſum eſſe teſtantur dicentes: Nónne cor noſtrum ardens erat in uia, cum aperiret nobis ſcripturas? Euidenter itaq; docuerunt qualis iſtius ignis ſit operatio,qui ſecreta cordis illuminat.Et ideo fortaſſe dominus in igne uenturus eſt, ut reſurrectionis tempore uitia uniuerſa conſumat, ſuiq; conſpectu deſideria compleat ſingulorum,meritorumq; & myſteriorum lumen accendat. Tanta itaq; domini dignatio eſt, ut infundendæ nobis deuotionis, & conſummandæ perfectionis in nobis maturandæ pro nobis ſtudium paſſionis ſibi ineſſe teſtetur:qui cum in ſe nihil habuerit quod doleret,noſtris tamen angebatur ærumnis,& ſub tempore mortis mœſtitiam prætendebat, quã non ex metu mortis ſuæ,ſed ex mora noſtrę redemptionis aſſumpſerat, iuxta quod ſcriptum eſt: Et quomodo angor uſq; dum perficiatur?] Vtiq; qui uſq; ad perfectionem angitur,de perfectione ſecurus eſt. Sed etiam alibi: Triſtis, inquit, eſt anima mea
Matth. 16 uſq; ad mortem.Nõ propter mortem,ſed uſq; ad mortem triſtis eſt dominus: quia eum conditio corporalis affectus, non formido mortis offendit. Nam qui corpus ſuſcepit, omnia debuit ſubire quæ corporis ſunt:ut eſuriret, ſitiret,angeretur, contriſtaretur.Diuinitas autem commutari per hos neſcit affectus. Simul oſtendit quod in certamine paſſionis mors corporis, abſolutio anxietudinis,

non coaceruatio ſit doloris.

De

De spiritali intellectu eius quod dominus dixit se uenisse, non ut daret pacem, sed separationem.

P Vtatis quod pacem uenì dare in terram? Nõ dico uobis, sed separationem. Erunt enim ex hoc quinq; in domo una diuisi, tres in duos, & duo in tres diuidentur: Pater in filium, & filius in patrem: mater in filiã, & filia in matrẽ: socrus in nurum suam, & nurus in socrũ suã.] Cum in omnibus fere Euangelij locis spiritalis intellectus operetur, tamen in præsenti maxime: & ne quem duritia nudæ expositionis offendat, spiritali altitudine sensus series temperanda est, præsertim cũ sacrosancta religio moralibus disciplinis & mitibus pietatis exemplis etiã fidei exules ad reuerentiam tamen sui clementer inuitet, ut præuia fidei disciplina, mansuetudine sui superstitionũ dura dissoluat, & obnoxias erroribus mentes cogat etiã fide credere, quas potuit pietate mulcere. Etenim cũ fidei alta pectoribus non capiuntur infirmis, per ea quę præcepta sunt, ea quæ ueneranda sunt æstimant: ut iusta de iusto, sancta de sancto, bonorum suorũ bonum testentur authorem. Ergo dominũ illum qui simul diuinitatis reuerentiam, & pietatis gratiã sua lege cõplexus est dicens: Diliges dominum deũ tuum, & diliges proximũ tuum: ita nunc mutatũ esse opinabimur, ut abolere necessitudinum nomina, collidere pietatis affectus, charissimorũ pignorũ dissidia mandasse credamus? Et quomodo ipse est pax nostra, qui fecit utraq; unũ? Quomodo ipse dicit: Pacem meã do uobis, pacem meã relinquo uobis, si parentes à filijs, filios à parentibus dissidio necessitudinis separaturus aduenit? Quomodo maledictus qui nõ honorat patrem? religiosus, qui deserit? Sed si aduertamus quia prima causa religionis, secunda pietatis est, enodandã etiam hanc æstimabimus quæstionẽ. Oportet enim ut diuinis humana postpotuit habeas. Nam si officiũ parentibus exhibendũ est, quanto magis authori parentum, cui gratiã etiam pro parentibus tuis debes? Aut si illi omnino non recognoscunt parentẽ, quemadmodũ tu recognoscas? Non igitur dicit renunciandũ esse pignoribus, sed deũ omnibus præferendũ. Deniq; habes in alio libro: Qui diligit patrem aut matrem plus quàm me, nõ est me dignus. Nõ diligere parentes, sed deo præferre prohiberis. Etenim naturæ pignora, domini beneficia sunt. Nec quisquam debet plus amare beneficiũ q̃d accepit, quàm deum, à quo beneficiũ seruatur acceptum. Ergo etiam secundum literam pie intelligentibus expositio religiosa non deest: subest tamen quo altius referendũ putemus hunc sensum, quia addidit: Erunt ex hoc quinq; in domo una diuisi, tres in duos, & duo in tres diuidẽtur.] Qui sunt enim quinq;, cum sex personarum facta uideat subiectio, patris & filij, matris & filiæ, socrus & nurus? quanquã eadem mater quæ socrus accipi possit. Quæ enim mater est filij, socrus eius uxoris est: ut iuxta literã quoq; numeri non absurda sit ratio, liquidoq; clareat fidem uinculis nexã non esse naturæ, quia licet officio pietatis obnoxij, fide tamen liberi sunt. Nõ incongruũ quoq; uidetur si mystica interpretatione enodemus hũc sensum. Domus una, homo unus est. Vnusquisq; enim domus aut dei est, aut diaboli. Itaq; domus spiritalis, homo est spiritalis, sicut habemus in epistola Petri: Et uos tanquã lapides uiui ædificemini, domus spiritalis, in sacerdotiũ sanctũ. In hac ergo domo duo in tres, tres in duos diuidunt. Duos legimus frequenter animam & corpus. Quòd si duobus in terra conuenerit, efficiuntur utraq; unũ. Et alibi: Castigo corpus meum, & seruituti redigo. Aliud est quod seruit, aliud cui subijcitur. Si duos agnouimus, etiã tres agnoscamus: q̃d procliue ex illis duobus est intelligere. Tres enim animæ in corpore affectiones sunt, una rationabilis, alia cõcupiscibilis, tertia irrationabilis, hoc est, λογισικὸν, ὀρεκτικὸν, ἀργισικὸν. Non ergo duo in duos, sed duo in tres, & tres in duos diuidentur. Etenim per aduentum Christi homo qui erat irrationabilis, rationabilis factus est. Antè eramus similes bestiarũ, quæ rationem nesciunt. Eramus carnales, eramus terreni, iuxta domini sententiã: Terra es, & in terram ibis. Venit dei filius, misit spiritũ suum in corda nostra, facti sumus filij spiritales. Possumus etiã dicere quia in hac domo sunt alij quinq;, id est, odor, tactus, gustus, uisus, auditus. Ergo si secundũ ea quæ audimus aut legimus, separato sensu uisus atq; auditus, excludamus superfluas corporis uoluptates, quæ gustu, tactuq; & odore pariuntur, duos in tres diuidimus: eò quod mentis habitus uitiorũ non capiatur illecebris, sed æmulatione uirtutis à lenocinijs se uoluptatis abducat, ne fiat omniũ una consensio, quæ præcipitet in errorem, sed diui-

Matth. 22

Ephes. 2
Ioann. 14

Matth. 10

1. Pet. 2

1. Corint. 9

Gen. 3

dendo separent desideria cordis, & officia uirtutis. Aut si quinq; sensus accipimus corporales, uitia iam corporis & peccata se separant. Et fortasse quinq; sunt quos fratres
Luc. 16 suos ille in Euangelio diues luxuriosus appellat, qui cruciari describitur apud inferos, quibus mandari rogat ut nouerint in hoc seculo delicias abdicãdas, ut possint requiem habere post seculũ studio uirtutis. Possunt etiam uideri caro atq; anima ab odore, tactu, gustuq; luxuriæ separata, in una domo se aduersus incursantia uitia diuidentes: caro & anima subijcientes se dei legi, remouentes se à lege peccati: quorum licet dissensio per præuaricationem primi hominis in naturã uerterit, ut nequaquam sibi paribus ad uirtutem studijs cõuenirent, tamen per crucem domini Saluatoris, tam inimicitijs quàm etiam mandatorũ lege uacuatis, in societatis cõcordiam congruerunt, posteaquã Christus è cœlo pax nostra descendens fecit utraq; unum, & mediũ parietem maceriæ solEphes. 2 uens inimicitias in carne sua, legem mandatorũ in decretis euacuans, ut duos conderet in uno homine, faciens pacem, & reconciliaret utrosq; in uno corpore deo. Quis est uterq;, nisi unus interior, alter exterior? Alterũ ad animæ spectat uigorem, alterum refert ad corporis sensum. Quanquã inseparabilis affectus conspiratione concordet, cum caro subiecta meliori salutaribus obedit imperijs: non quo in naturam animæ subtilitate materiæ transfusa demigret, sed quia delicijs abdicatis ab omni defecata labe uitiorum, cœlestis cõuersationis tramitem obedientiæ affectione gradiatur, iam nõ ut antea legi mentis repugnans, sed per legem mentis & spiritum uitæ liberata à lege peccati, ut animæ caro fiat appendix, non iam lena uitiorum, sed æmula quædam, & quasi pedisequa uirtutis. Et rursus quando anima corporis nõ conniuet illecebris, nec carnalium uoluptatũ delectatione uincitur, sed mens pura, mũdiq; huius exuta famulatu, sensus corporis in suas illicit & attrahit uoluptates, ut audiendi legendiq; usu incremẽta uirtutis epuletur, atq; interioris succi spiritalibus nescitura famẽ satietur alimentis. Etenim ratio, cibus mentis est, præclaræq; alimonia suauitatis, quæ membra non oneret, neq; in naturę pudenda, sed ornamenta cõuertat: cũ libidinum uolutabrum cõmutatur in dei templũ, diuersoriumq; uitiorũ sacrarium incipit esse uirtutũ. Quod utiq; tunc fit, cum caro in naturam regressa, uigoris sui agnoscit altricem, atq; ausu deposito contumaciæ, moderantis animæ coniugatur arbitrio, qualis fuit cum inhabitanda paradisi secreta susceperit, antequam ueneno pestiferi serpentis infecta, sacrilegã famem sciret, diuinorumq; memoriam præceptorum animæ sensibus inhærentem, edacitatis studio præteriret. Hinc peccatum manasse proditur, tanquam corpore animaq; genitoribus, dum corporis natura tentatur, anima male sana cõpatitur. Quæ si appetentiã corporis refrenasset, in ipso ortu esset extincta origo peccati, quàm uelut uirili infusam corporis motu, male fœta anima etiã sui uigore corrupto alienis grauis oneribus parturiuit. Etenim ille ualentior & fortior sexus quodam ualido impetu uelut uirilis fertur affectus, hæc molliorem quàm uehementiorem studet tenere rationem. Ex his itaq; diuersarum cupiditatũ motus adleuit. Sed ubi in se anima redit deformis partus pudore cõuenta, degeneres abiurat hęredes, abdicans motus, exosa peccatũ. Caro quoq; grauium laborum defœnerata sorte, & usura iniuriæ miserabilis fatigata, ubi se cupiditatibus suis, quas sibi ipsa generauit, tanquam sentibus mundi doluit esse confixam, ueterem hominem festinat exuere, ut se sibi auferat, ne improuidam parentem successio peritura destituat. Rursus cupiditatum irrationabilis motus, quasi cuiusdam formæ decore fucato, uoluptatis lenocinijs illectans, eam sibi tanquã in usum societatis asciuit, ita uelut quædam corporis atq; animæ nurus uoluptas, motui prauæ cupiditatis innubit. Ergo quamdiu mansit in una domo cõspirantibus uitijs individua inseparabilisq; consensio, nulla uidebat esse diuisio. Vbi uero Christus ignem quo delicta cordis exureret, uel gladium qui significat exertæ aciem potestatis, quo spiritus medullarumq; secreta penetrantur, misit in terras: tũc caro atq; anima regenerationis innouata mysterijs, oblita quod erat, incipit esse quod non erat: ac se à ueteris uitij, quamuis sibi ante dilecti societate secernit, & quasi prodigę copulam posteritatis eliminat. ut diuidantur parentes in filios, dum intemperans motus temperantia corporis abdicatur, & anima declinat consortium culpæ, nec extraneæ illi & foris sumptæ locus remanet uoluptati. Filij quoq; in parentes diuiduntur, dum reuerenti hominis censuram senilem uitia uetusta declinant, pietatisq; normã uoluptas adolescentior

lescentior tanquam seriæ domus refugit disciplinã. Non incongruum quoq; est, si putemus quod & isti ideo se diuidant, ut meliores fiant parentibus, maxime cum in posterio ribus dixerit: Si quis uenit ad me, & non odit patrem aut matrem, & filios, & fratres, & Luc. 14
sorores, etiã animam suam, non potest meus esse discipulus. Et ideo secundũ simplicem intelligendi formam, gentilibus parentibus qui Christũ sequitur, filius anteferẽ. Religio enim præstat pietatis officijs. Illud quoq; secundũ altiorem interpretationem, quia de carne peccatũ nascitur, & uelut in utero carnis operatur, de quo ait Apostolus: Si autem quod nolo hoc ago, iam non ego illud operor, sed quod habitat in me peccatũ. Cũ Rom. 7
enim pro uita mundi huius effusus domini sanguis aboleuerit uitia, in gratiam ex offensione conuertitur. Superabundauit enim peccatũ, ut superabundaret gratia: fitq; ut ex Ibid. 5
peccato orta pœnitentia ad cõuersionem me propositi, & ad cupiditatem gratię spirita lis impellat. Itaq; quod erat mihi ad mortem, hoc erit in salutem. Ergo peccatũ irriguo fontis ablutum, ab ea unde generatum est carne secernitur: & dum unusquisq; cupit redimere delictum, fit ex serie culpæ, studiũ disciplinæ: cõcupiscentia quoq; rerũ malarũ, & quidã motus feruidior cupiditatis, dei uerbo in appetitum transfunditur diuinæ charitatis & amoris, atq; in eadem natura fit uaria disciplina, multoq; meliorem quàm antea uoluptatẽ sibi mysteriorũ cœlestiũ ille corporis atq; animæ appetitus acquirit. Alitur enim animus cognitione rerum, & cõperta futurorũ repromissione sublimior, animæ opera uetusta fastidit. Animalis enim homo non percipit quæ sunt spiritus dei. stultitia enim illi est. Spiritalis autem dijudicat omnia, ipse autem à nemine dijudicatur. 1. Corint. 2

De liberatione ab aduersario in uia.

D Vm uadis cum aduersario tuo ad magistratũ in uia, da operã liberari ab illo, ne forte condemnet te apud iudicem, & iudex tradat te exactori, & exactor mittat te in carcerem. Dico tibi, non exies inde, donec etiam nouissimum quadrãtem reddas.] Hoc etiã Matthæus posuit, sed ille specialiter, iste generaliter. Ille enim de reconcilianda pace dissidentium fratrum dicendũ putauit, hic de pœnitentia, & omnis emendatione delicti. Discutiamus igitur qui sit aduersarius, qui magistratus, qui iudex, quí ue exactor, quíd ue putemus esse quadrantem, quem nisi quis soluerit, mittatur in carcerem. Et iuxta Matthæũ quidem aduersarius est, cum quo minimè tibi in hac uita cõueniſſe uideatur, qui apud iudicem futurũ uiuorum atq; mortuorum, manentis simultatis te crimine persequatur. Iuxta Lucam aũt est aduersarius noster ille præcipue, qui serit illecebras delictorũ, ut habeat in supplicio participes quos habuit in errore consortes: atq; ideo socios quærit ad culpam, ut obnoxios prodat ad pœnam. Quem nobis cauendum Petrus Apostolus monet dicens: Aduersarius uester diabolus 1. Pet. 5
tanquã leo rapiens & rugiens quærit quem deuoret. Est aduersarius noster iuxta Matthæum, omnis uirtutis usus, & apostolicus & propheticus sermo, qui nos ad asperiora præcepta, & durioris uitæ documenta constringit. Cui consentire nos conuenit, ut eum operibus æmulemur, ne aliqua nostra contumacia ab eo desciuisse prodamur. Iuxta Lucam autem nemo nobis magis aduersarius quàm noster est lapsus, qui nos uitæ nostræ accusat indicijs: non quod accusationis ullius iudex futurus quærat officium, sed quod apud omnium cognitorem noster nos actus accusat, dum ab usu uirtutis apostolicisq; præceptis inuenitur alienus. Itaq; aduersarius nobis omnis uitiorũ est usus. Aduersaria nobis libido, aduersaria auaritia, aduersaria omnis improbitas, aduersaria omnis iniqua cogitatio, omnis denicq; mala cõscientia, quæ nos & hic afficit, & in futuro accusabit & prodet, sicut testatur Apostolus dicens: Testimonium reddente illis conscientia illorũ, Rom. 2
& inuicem cogitationibus accusantibus, aut etiam excusantibus. Quòd si conscientia unumquemq; prodit, quanto magis gestorum nostrorum opus ante deum præsto est? quod expressum in nostro corpore ultimo tempore recensebitur, & secretum cogitationis scriptum in cordibus nostris legetur. Demus igitur operam ut dum in hoc sumus uitæ curriculo cõstituti tanquam à malo aduersario, ita ab improbo liberemur actu, ne dum imus cum aduersario ad magistratum in uia, nostrum cõdemnet errorem. Ideo & secundum Matthæum ait: Esto consentiẽs aduersario tuo dum es cum illo in uia. ἴνοσδ autem Græcus dixit, hoc est, beneuolus. Si enim dum sumus in hac uita, exoluamus nos à uinculis diaboli, nec ille propter nos damnabitur, & nos à uinculis eius erimus alieni.

Vnde & pro Assyrio Psalmus inscribitur septuagesimusnonus. Bene enim cõsulis aduersario, & pro illo Assyrio, hoc est uano, bene facis, si eius laqueis exutus præstes hanc beneuolentiam, ut pœnam tui lapsus mortis euadat. Quòd si uinculis eius hæreas, tradet te tanquam reum magistratui, idem accusator & proditor. Quis est magistratus, nisi penes quem omnis potestas est, & qui pleni & perfecti temporis sublimẽ sibi uindicat dignitatem? Ad quem bonorum operum fretus conscientia, non timens aduersarium, sanctus Propheta festinat dicens: Sitiuit anima mea ad deum uiuũ: quando ueniam & apparebo ante faciem dei? Hic enim magistratus tradet reum iudici, ei scilicet cui uiuorum & mortuorum tribuit potestatem. Tribuit per naturam, nõ per gratiam. Nõ enim quam non habebat accepit, sed quam ex substantia patris cum generaretur assumpsit. Hunc magistratum tibi & iudicem monstrat, qui monstrauit & accusatorem, & ostendit quando sit reuelandus. In die, inquit, qua iudicabit deus occulta hominum secũdum Euangelium meũ per Iesum Christum dominum nostrũ. Hic igitur est iudex Iesus Christus, per quem occulta redarguuntur, & improbi operis pœna mãdatur. Vis scire Christum esse iudicem, qui exactori tradit, & in carcerẽ mittit? Ipsum interroga, imò ipsum lege in Euangelio dicentem: Tollite & mittite illum in tenebras exteriores. Exactores quoq; suos ipse monstrauit alio loco ubi dicit: Sic erit in cõsummatione seculi: Exibunt angeli, & separabunt malos de medio iustorũ, & mittent eos in caminũ ignis: ibi erit fletus, & stridor dentium. Supereſt nunc ut intelligamus quid sibi uelit figura quadrantis. Et uidetur usualis rei expressum nomine, intellectus spiritalis arcanum. Nam sicut qui pecuniam soluunt, debitum reddunt, nec prius euacuatur fœnoris nomen, quàm totius sortis ad minimũ usq; quocunq; solutionis genere quantitas uniuersa soluatur: sic compensatione charitatis actuumq; reliquorum uel satisfactione quacunq;, peccati pœna dissoluitur. Non ociosum etiam quia non æra (sicut alibi) duo, non assem, non denarium, sed quadrantem hoc posuit loco. Quadrantaria enim permutatio uelut quædam est compensatio: cum aliud redditur, & aliud significatur solutum. Ita & hic aut precio charitatis redimitur iniuria, aut iniuriæ æstimatione pœna laxatur. Quadrãtem autem in balneis dari solere reminiscimur, cuius oblatione ut illic unusquisq; lauandi accipit facultatem, ita & hic accipit eluendi: quia uniuscuiusq; peccatum suprascriptæ genere conditionis eluitur, cum tamdiu exercetur noxius pœnis, ut cõmissi supplicia erroris expendat. De Galilæis autem illis quorum sanguinem Pilatus miscuit cum sacrificijs eorum, figura quædam uidetur eos tangens, qui coactu diabolico non pure offerunt sacrificium, quorum oratio in peccatum, sicut de Iuda scriptum est proditore, qui prodi-

Psalm. 41

Rom. 2

Matth. 22 & 13

tionem sanguinis dominici inter sacrificia positus cogitabat.

De parabola arboris fici quid significet.

Cap. XIII

ARborem fici habebat quidam plantatam in uinea sua.] Quid sibi uult quòd in Euangelio suo dominus fici parabolã frequenter inducit? Habes enim alibi, quòd iussu domini, uiriditas omnis huius ligni frõdentis aruerit. Vnde intelligis omniũ creatorem, qui potest imperare naturis, ut uel arescant subito, uel uirescant. Alibi ex teneritudine arboris huius & folijs cõmemorat conijci solere æstatis aduentum, utroq; significans, & Iudaicæ plebis inanem quam prætendebat gloriam, uelut florem aduẽtu domini decidisse, quia operibus infructuosa durabat: & iudicij diem uelut æstatis aduentum, quo adulti fructus terrarum omnium reconduntur, ex plenitudine Ecclesiæ in quam Iudæi quoq; crediturí sunt, metiendum. Etiam hic ergo altioris sensus aliquod quæramus arcanum. Ficus in uinea est. Erat aũt uinea domini Sabaoth. quam dedit in rapinam Gentium. Itaq; qui uineam suam diripi fecit, hic etiam ficũ iussit excidi. Apta autem Synagogæ arboris istius comparatio est, quia sicut ista arbor foliis redundans fluentibus spem possessoris sui cassa speratorum prouentuum expectatione destituit: ita etiam in Synagoga dum doctores eius operibus infœcũdi, uerbis tamen uelut foliis redundantibus gloriãtur, inanis umbra legis exuberat, spes autem falsi expectata prouentus, populi uota credentis illudit. Est etiam in natura arboris quo magis credas Synagogæ speciem comparatione huius expressam. Etenim si diligenter inquiras, discretam ab usu arborum cæterarum, consuetudinem naturæ huius inueniesNanq; aliæ florem ferunt antequam fructum, pomaq; uentura prænuncio sui flore designant:

ſignant:hæc ſola ab initio germinat poma pro floribus. In alijs flos decutitur,& poma naſcuntur: in hac poma decidunt, ut poma ſuccedant. Ergo priora illa caſſa fructuum, uice floris emergunt. Ita præcoci quodam naſcendi uſu,quæ ordinem naturæ neſciunt, beneficiũ naturæ ſeruare non poſſunt. Etenim qua ſe medio detrudere de cortice gẽma cõſueuit, ea minutiſſima quæq; huius generis poma prorumpunt. De quibus legimus in Canticis canticorũ: Ficus producit groſſos ſuos. Itaq; cæteris albentibus primo uere Cant. 2
uirgultis,ſola ficus proprio neſcit flore caneſcere,eò fortaſſe, qđ nullus iſtius maturior ſit uſus in pomis. Nanq; ſuccedentibus alijs hæc quaſi degenerantia reſpuunt, & arenti infirma radice,renouatis quibus ſit ſuccus utilior exurunt. Manẽt tamẽ aliqua perrara, nec decidunt,quibus hic prouẽtus arriſerit: ut de medio duarũ uirgarũ clauiculo breui erumpente promergãt,quo geminis tecta præſidijs tanq; naturæ parentis gremio, ſuci ſotu plenioris inoleſcant. Ea clemẽtioris auræ prouocata temperie, & prolixioribus adultiora tẽporibus,ubi ſylueſtrẽ animũ ſucci prioris exuerint, ſpecie cæteris & maturitatis gratia præferunt. Specta nunc cultus & animos ludæorũ,qui quaſi primi fructus male feracis Synagogę,groſſi labentis ſimilitudine corruerũt,ut manſura ſupra æuũ no ſtri generis poma ſuccederẽt. Etenim primus Synagogæ populus quaſi radice operum infirmus arentiũ,ubertatẽ ſapientiæ naturalis haurire non potuit. Et ideo uelut inutilis decidit fructus,ut quaſi ex ijſdem clauiculis arboris fructuoſæ, de pinguedine religionis antiquæ,nouus eccleſiæ populus emergeret. Ergo ille qui erat, eſſe deſiuit, ut incipe ret iſte qui nõ erat. Primi tamẽ ex Iſrael,quos naturæ ualidioris ramus extulerat, ſub umbra legis & crucis,in utriuſq; ſinu,ſucco gemino colorati, groſſi matureſcentis exẽplo, pulcherrimorũ gratia fructuũ cæteris præſtiterũt,quibus dicit: Sedebitis ſuper duode- Matth. 19
cim thronos,iudicantes duodecim tribus Iſrael. Nec illud alienũ quod Adã atq; Eua primi illi noſtri ut generis ita erroris parẽtes,qui huius arboris texere ſe foliis,paradiſi exules eſſe meruerunt, cum domini deambulantis præſentiam tranſgreſſionis ſuæ conſcij declinarent,ut ſignificarent futurũ quod ultimis temporibus populus ludæorũ ſub domini ſaluatoris aduentu, qui eos uocaturus aduenit,exutũ ſe uirtutibus per diaboli tentamenta cognoſcens,& intecta conſcientiæ probra formidans,à religione deuius,preuaricatione confuſus,eſſet à domino receſſurus,uerborũ fluentiũ uelut foliorũ uelaminibus adopertus pudenda. Ergo illi qui folia de ficulnea nõ poma carpſerunt, eliminati ſunt à dei regno. Erant enim in animam uiuentẽ. Venit ſecundus Adam, & iam non folia ſed poma quærebat. Erat enim in ſpiritum uiuificantẽ. In ſpiritu autem fructus uirtutis acquiritur,dominus adoratur. Quærebat autem dominus,nõ quia fructum ficulneæ deeſſe neſciret,ſed ut oſtenderet in figura quia fructum ſynagoga iam habere deberet. Denicq; ex ſequentibus docet non ſe ante tempus uenisſe, qui per triennium uenit. Sic enim habet: Ecce anni tres ſunt ex quo ueni quærens fructum in ficulnea hac, & non inuenio. Succide ergo illam. ut quid etiam terram occupat?] Venit ad Abraham, uenit ad Moyſem, uenit ad Mariã, hoc eſt, uenit in ſignaculo, uenit in lege, uenit in corpore, Aduentũ eius ex beneficijs recognoſcimus. Alibi purificatio, alibi ſanctificatio, alibi iuſtificatio eſt. Circunciſio purificauit, ſanctificauit lex, iuſtificauit gratia. Vnus in omnibus, & unũ omnia. Nemo emm mundare poteſt, niſi qui metuit dñm. Nemo legẽ meretur accipere, niſi purificatus à culpa. Nemo accedit ad gratiã, niſi nouerit legẽ. Ergo populus ludæorũ neq; purificari potuit, quia circũciſionẽ nõ animi ſed corporis habuit: neq; ſanctificari, quia uirtutẽ legis ignorauit, quia carnalia magis q̃ ſpiritalia ſequebat (Lex autem ſpiritalis eſt) neq; iuſtificari, qui delictorum ſuorũ pœnitentiam non gerebat, & ideo gratiam neſciebat. Merito ergo nullus in Synagoga fructus inuẽtus eſt, & ideo iubetur excidi. Sed bonus cultor, & fortaſſe ille in quo Eccleſiæ fundamentum eſt, præſagiens alterũ ad gentes, ſe aũt ad eos qui ex circũciſione ſunt eſſe mittendũ, religioſe ne excidatur interuenit, fretus uocatione ſua, etiam populum ludæorũ per Eccleſiã poſſe ſaluari, ideoq; dicit: Dimitte illam & hoc anno, uſq; dum fodiam circa illam, & mittam cophinũ ſtercoris.] Quam cito duritiam ludæorũ ſuperbiamq; cauſſas eſſe ſterilitatis agnouit. Itaq; nouit excolere, qui nouit uitia deprehendere. Pollicetur dura cordis eorũ apoſtolicis ligonibus eſſe fodienda, ut longo incultu ſitũ mentis obductũ ſermo bis acutus inuertat,& corde proſciſſo excitet ſenſum aerio ſpiramine iam uigentem, ne radi

cem sapientiæ terrarum aceruus obruat, & abscondat. Cophinum quoq; stercoris dicit esse mittendum. Magna profecto uis stercoris, quæ tanta est, ut de infœcundis fœcunda, de arentibus uirentia, de sterilibus faciat fructuosa. In quo sedit Iob cum tentaret, & Philip. 3 uinci nequiuit. Et Paulus æstimat stercora, ut Christū lucrifaciat. Denicq; cum ante Iob plurima perdidisset, posteaq; sedit in stercore, non habuit quod ei diabolus posset auferre. Bona ergo terra quæ foditur, bonum stercus quod mittitur. Denicq; dominus de ter- Psal. 112 ra suscitat inopē, & de stercore erigit pauperem. Itaq; per intellectus exercitium spiritalis, & humilitatis affectū, etiam Iudæos in Euangeliū Christi cultor ille bonus fore existimat fructuosos. Memínerat enim quia per Aggæum dominus locutus est: Quoniam quarto & uicesimo noni mensis à die, quo fundatum est templum domini omnipotentis, uineam, inquit, & ficus, & malogranata, & ligna oliuæ, quæ nō afferūt fructū, ex hac die benedicam. quo reuelatur sub ipsum anni uergentis occasum, hoc est, seculi iam senescentis occiduo, sanctū dei templum (quod est Ecclesia) esse condendum, cuius gratia per sanctificationē lauacri, Iudæorū nationumq; populi fructū suorū possint habere meritorū. Ergo per naturam arboris, Synagogæ species indicatur, secundis prouētibus fructuosa. Nos enim ex patrū semine. Meritoq; Iudæi grossis labentibus comparantur, quod incrassato corde & prædura ceruice ad perennitatē sui peruenire nō possunt. Qui si moriantur, & quasi decidant huic mundo, ut in interiorē hominē per lauacri gratiam renascantur, erunt utiq; fructuosi. Perfidia autem hominum pertinacium Synagogam inutilem fecit, & ideo quasi sterilis iubetur excidi. Quod de Iudæis dictum, omnibus cauendum arbitror, & nobis maxime, ne fœcundum Ecclesiæ locum uacui meritis occupemus, qui quasi malogranata benedicti, fructus ferre debemus internos, fructus pudoris, fructus cōiunctionis, fructus mutuæ charitatis & amoris, sub uno utero Ecclesiæ matris inclusi, ne aura noceat, ne grando decutiat, ne æstus cupiditatis exurat, ne humoris imber elidat. Nonnulli tamen ficum istam per Allegoriam non Synagogæ sed malitiæ & improbitatis figuram putant: hi tamen in nullo distant, nisi quod pro specie genus eligunt. Id autē cauere se dicunt, quia dominus dixit ad ficum: Nunq; ex te fructus nascat in sempiternum. cum utiq; plurimos ex Iudæis credidisse, & credituros esse nouerimus. Sed qui credit, non Synagogæ iam fructus est, sed Ecclesiæ: nec ex Synagoga nascitur qui renascitur in Ecclesia. Sicut enim sunt qui ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis (si enim ex nobis essent, nobiscum mansissent) sic de ijs qui ex Iudeis credunt, dicimus, quia si ex Synagoga essent, in Synagoga manerent: sed propterea exierunt de Synagoga, ut ex Synagoga nō fuisse credant. Deinde pro malitia interueniret aliquis, & diceret excolendam ut fructū afferret, cum ideo uenerit dns, ut semina improbitatis aboleret.

De curatione mulieris quæ spiritum infirmitatis decem & octo annis habebat.

E Rat autē docens in synagoga eorū sabbatis, & ecce mulier quæ habebat spiritum infirmitatis annis decē & octo, & erat inclinata.] Quam cito quod de Synagoga diceret indicauit. Ad ipsam utiq; arborē uenisse se monstrat, qui in eadem prædicabat. Denicq; in muliere infirma quasi Ecclesiæ figura succedit, quæ cū mensuram legis & resurrectionis impleuerit, in illa quiete perpetua in sublime erecta fastigium, inclinationē nostræ infirmitatis sentire non poterit. Nec aliter curari potuisset hæc mulier, nisi quia legem impleuit & gratiam. Legem in præceptis, in lauacro gratiā, per quam mortui seculo resurgimus Christo. Nam in decem uerbis, legis perfectio est: in octauo numero, resurrectionis est plenitudo. Opus ergo sabbati signum futuri est, quod unusquisq; lege perfunctus & gratia, per misericordiam Christi corporeæ fragilitatis molestijs exuetur. Et ideo in signo antè per Moysen præmissa est sanctificatio, ut esset exercitiū futuræ sanctificationis, & obseruātiæ spiritalis, à secularibus operib. abstinendo. Denicq; & deus ab operibus mūdi quieuit, sed nō ab operibus sanctis, cuius sempiterna & iugis operatio est, sicut filius ait: Pater meus usq; modo operatur, & ego ope- Ioan. 5 ror: ut ad similitudinē dei secularia nostra opera nō religiosa cessarent. Hoc aūt nō intelligens Archisynagogus prohibebat quenquā curari sabbato, cum sabbatū futurarū typus sit feriarum. Et ideo nō operis boni sed mali feriæ sint, eoq; præscriptum sit ut nullam ferentes sarcinam delictorum, nec bonorum ieiuni operum sabbata post mortem futura

futurã celebremus. Vnde dominus ſpiritaliter uidetur reſpondere cum dicit: Hypocritæ, unuſquiſq; ueſtrum ſabbato non ſoluit bouem ſuum aut aſinũ, & ducit adaquare?] Cur autem non aliud animal indicauit, niſi ut oſtenderet aduerſantibus, licet Synagogæ principibus, futurũ tamen ut Iudaicus & Gentilitius populus ſitim corporis æſtũq; mundi iſtius dominici fontis ubertate deponat? Agnouit enim bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe domini ſui. Itaq; ille populus qui antea fœni uilis, quod priuſquam euellatur areſcit, alimonia paſcebatur, panẽ illum qui è cœlo deſcendit, accepit. Et ideo per euocationem duorum populorum Eccleſiam dicit ſaluam futuram, quæ tẽpore legis impleto, & dominicæ reſurrectionis ætate, tẽpus ſuæ abſolutionis acceperat. Quàm clemens ergo dominus, quàm pius in utroq;, cum aut miſeretur, aut uindicat. In Synagogæ typo arborem excidi iubet, in typo Eccleſiæ fœminam ſaluat. Quàm dulcis parabola: facilis autem ſolutio. Vinculum uinculo comparat, ut inſimulatio Iudæorum actu ipſorum redarguatur. Nam cum ipſi animalibus ſabbato ſoluant uincula, reprehendũt dominum qui homines à peccatorum uinculis liberauit. Eſa. 1

De comparatione regni cœlorum ad granum ſinapis.

C Vi ſimile eſt regnum dei? & cui ſimile illud æſtimabo? Simile eſt grano ſinapis, quod acceptum homo miſit in hortũ ſuum, & creuit, & facta eſt arbor, & uolucres cœli requieuerunt in ramis eius.] Docet nos præſens lectio, naturam comparationũ ſpectandam eſſe non ſpeciem. Itaq; uideamus cur ſublime regnum cœlorũ grano ſinapis comparetur. Nam memini etiam alio loco granum ſinapis lectũ, ubi fidei confertur, dicente domino: Si habueritis fidem ſicut granũ ſinapis, dicetis huic monti, tollere, & iactare in mare. Nec exigua hæc, ſed magna eſt fides, quæ monti poſſit ut ſe transferat imperare. Neq; enim mediocrem fidem dominus exigit ab apoſtolis, quibus aduerſus altitudinẽ extollentẽ ſe nequitiæ ſpiritalis ſcit eſſe certãdum. Vis ſcire magnam fidem? Lege in Apoſtolo: Et ſi habeam omnẽ fidem, ita ut mõtes transferam. Ergo ſi regnum cœlorũ ſicut granũ eſt ſinapis, & fides ſicut granũ ſinapis: fides utiq; regnum cœlorũ, & regnũ cœlorum eſt fides. Itaq; qui fidem habet, habet & regnum cœlorum. Et regnũ dei intra nos, & fides intra nos eſt. Legimus enim, Regnum dei intra uos eſt. Et alibi: Habete fidem in uobis ipſis. Deniq; Petrus qui omnem habuit fidem, regni cœlorũ claues ut & aliis reſeraret, accepit. Nunc ex natura ſinapis, quæ uirtus comparationis ſit æſtimemus: Granũ certe eius, res eſt uilis & ſimplex: ſi teri cœperit, uim ſuam fundit. Etiam fides primo ſimplex uidetur: ſed ſi teratur aduerſis, gratiam ſuę uirtutis effundit, ut alios quoq; qui uel audiunt, uel legunt, odore ſui compleat. Granum ſinapis martyres noſtri ſunt. Felix, nanq; & Victor, habebant odorẽ fidei, ſed latebant. Venit perſecutio, arma poſuerunt, colla flexerunt, contriti gladio per totius terminos mundi gratiam ſui ſparſere myſterij, ut iure dicatur: In omnem terram exiuit ſonus eorum. Sed aliàs teritur fides, aliàs premitur, aliàs ſeminatur. Ipſe dominus granum eſt ſinapis. Erat integer ab iniuria, ſed eum uelut granum ſinapis qui non attigerat populus neſciebat. Teri maluit, ut dicceremus: Chriſti enim bonus odor ſumus deo. Comprimi maluit. Vnde & Petrus dixit: Comprimunt te turbę. Seminari maluit uelut granum, quod acceptũ homo miſit in hortũ ſuum. In horto enim Chriſtus & captus, & ſepultus eſt. In horto creuit, ubi etiam reſurrexit, & factus eſt arbor, ſicut ſcriptũ eſt: Sicut arbor mali inter ligna ſyluæ, ita frater meus in medio filiorũ. Ergo & tu ſemina in horto tuo Chriſtum. Hortus utiq; locus plenus eſt florum & fructuũ diuerſorum, in quo gratia tui operis effloreat, & multiplex odor uariæ uirtutis exhalet. Ibi ergo ſit Chriſtus, ubi fructus eſt. Semina dominum Ieſum. Granum eſt, cum comprehenditur, arbor eſt cum reſurgit, arbor mundũ obumbrans. Granũ eſt cum ſepelitur in terra, arbor eſt cum eleuatur ad cœlum. Preme etiam cum Chriſto & ſemina fidem. Premitur fides, cum crucifixum credimus Chriſtũ. Preſſit fidem Paulus cum diceret: Et ego ueniens ad uos fratres, ueni non cum eminentia ſermonis aut ſapientiæ, prædicans uobis myſterium dei. Neq; enim iudicaui me ſcire aliquid inter uos, niſi Ieſum Chriſtum, & hunc crucifixum. Et quia docuit premere fidem, docuit & leuare, dicens: Nunc enim crucifixum iam non nouimus Chriſtum. Seminamus autẽ fidem, cum ex euangelicis & apoſtolicis & propheticis lectionibus credimus in domini paſſionẽ. Seminamus ergo fidem, cum eam uelut mollito & ſubacto ſolo

Matth. 17

1. Cor. 13

Pſal. 18

2. Cor. 2

Luc. 8

Cant. 2

1. Cor. 2

2. Cor. 5

ſolo dominicæ carnis operimus, ut quaſi uapore & cõpreſſu ſacri corporis fides ſe ipſa diſſeminet. Qui enim crediderit factum hominẽ dei filium: credit mortuum eſſe pro nobis, credit reſurrexiſſe pro nobis, credit aſcendiſſe pro nobis. Semino ergo fidem, cũ ſe-
Ioan. 12 pulturam eius interſero. Vis ſcire granũ Chriſtum, & ſeminatũ Chriſtum? Niſi granum tritici cadens in terram moriatur, ipſum ſolum manet: ſi autem mortuũ fuerit, multũ fructum affert. Ergo nõ errauimus, quia dixímus quod ipſe iam dixerat. Eſt aũt & granum tritici, quia confirmat cor hominis: & granũ ſinapis, quia cor hominis accendit. Et licet ad omnia utrunq; cõueniat, uidetur tamen granum tritici cum de eius reſurrectione tractatur. Panis enim dei eſt, qui de cœlo deſcendit, eò quod uerbum dei & reſurrectionis exemplum mentem alat, ſpem acuat, firmet affectum. Granum autem ſinapis, eò quod amarior & acrior ſermo ſit de domini paſſione. Amarior ad flendum, acrior ad cõmouendum. Itaq; cum audimus & legimus ieiunaſſe dominum, ſitiſſe dominũ, lachrymaſ-
Matth. 26 ſe dominũ, uapulaſſe dominum, dicentem dominũ ſub tempore paſſionis: Vigilate & orate, ne intretis in tentationẽ: uelut ſucco amarioris ſermonis increpiti, dulciores iuſto uoluptatũ ſuauitates corporalium temperamus. Ergo qui ſeminat granũ ſinapis, ſeminat regnũ cœlorũ. Ne deſpicias hoc granum ſinapis. minimũ quidem eſt omnibus ſeminibus, ſit autẽ cum creuerit, maius omnibus oleribus. Si granũ ſinapis Chriſtus, quemadmodum Chriſtus eſt aut minimus, aut creſcit? Verùm non per naturam, ſed per ſpeciem rurſus excreſcit. Vis ſcire minimũ? Vidimus eum, & nõ habebat ſpeciem
Eſa. 53 corẽ. Diſce maximũ: Specioſus forma præ filijs hominũ. Etenim ille qui nõ habebat ſpe-
Pſal. 44 ciem neq; decorẽ, excellentior factus eſt angelis, ultra omnẽ gloriam prophetarũ, quos infirmus Iſrael uelut olera manducauerat. Panem enim quo corda confirmantur, alterũ
Gal. 3 refutauerat, alterum non acceperat. Semen autem Chriſtus, quia ſemen Abrahæ. Abrahæ autem dictæ ſunt promiſſiones, & ſemini eius. Non dicit, & ſeminibus tanquam in multis, ſed ſicut in uno, & ſemini tuo, quod eſt Chriſtus. Nec ſolũ ſemen eſt Chriſtus, ſed etiam minimũ omnibus ſeminibus, quia nõ uenit in regno, non in diuitijs, non in iſtius mundi ſapientia. Subito autẽ uelut arbor ſublimem ſuæ uerticẽ poteſtatis effudit, ut di-
Cant. 3 camus: Sub umbra eius cõcupiui & ſedi. Et frequenter ſimul (ut arbitror) uidebatur &
Matth. 13 arbor & granũ. Granum eſt cum dicitur: Nónne hic eſt filius Ioſeph fabri? Sed inter hęc uerba creuit ſubito teſtantibus Iudæis, qui quaſi latæ arboris ramos nõ poterant cõprehendere, dicentes: Vnde huic iſta ſapientia? Granum igitur eſt figura, arbor eſt ſapientia. In cuius frondentibus ramis ille nycticorax in domicilio, ille paſſer ſingularis in ædificio, ille raptus in paradiſum, in aera rapiendus, & nubes, tuta iam ſede requieſcit. Requieſcunt etiam poteſtates, & angeli cœlorũ, & quicunq; ſpiritalibus factis euolare meruerũt. Requieuit ſanctus Ioannes cũ recumberet ſuper pectus Ieſu, imò & ipſe eius ar-
Philip. 3 boris ſucco uelut ramus extenditur. Ramus eſt Petrus, ramus eſt Paulus, poſteriora obliuiſcens, & ea quæ ſunt priora appetẽs. In quorũ ſinus, & quoſdam diſputationũ receſſus, qui eramus longe, nos ſcilicet ex nationibus congregati, quos diu per mare mundi procella & turbo nequitiæ ſpiritalis agitabat, aſſumptis uirtutũ remigijs aduolamus, ut nos umbra ſanctorũ ab iſtius mundi ardore defendat, certæ ſtationis iam ſecuritate uernãtes, eò quod anima noſtra grauibus antè ſicut illa mulier inclinata peccatis, ut paſſer erepta de laqueo uenantiũ, in ramos domini mõtesq; migrauit. Itaq; antè ſuperfluis obſeruationibus uani & inani leuitate uolitantes, nũc iam per fidem Chriſti ſoluti manus, & liberi à uinculis ſabbatorũ, bonis operibus intendimus, & in ipſis epulis libertatẽ habemus, intemperantiam excludimus, ne liberi à lege cupiditatibus ſeruiamus. Lex emẽ ligauit ſibi, ut abſolueret cupiditatibus. Gratia quę minorẽ abſtulit ſeruitutẽ, multo grauiora præcepit. Omnia nobis licent, ſed non omnia expediunt. Graue eſt enim poteſtate uti, ut ſub poteſtatem recidas. Deſiſte eſſe ſub lege, ut uirtute ſupra legem ſis.

De comparatione regni dei ad fermentum quod mulier abſcondit in tribus menſuris farinæ.

Vi ſimile æſtimabo regnum dei? Simile eſt fermento, quod acceptũ mulier
C abſcondit in farina, donec fermentatũ eſt totum.] Hæc de requirendis quęſtionibus comparatio, quæ tantũ ambiguitatis offundit, ut diuerſas habeat ſententias plurimorum. Opportune itaq; granum tritici ſuprà diximus Chriſtum, quia ſuberat

ſuberat nobis ſpiritale fermentũ: eoq; plerique fermentũ Chriſtum putãt, quod uirtutem attollat acceptam. Et quia fermentũ ex farina, ui non ſpecie generi ſuo præſtat: Chriſtus quoq; ex patribus æqualis corpore, ſed diuinitate incomparabilis præminebat. Igitur ſancta Eccleſia, quæ typo mulieris iſtius euangelicæ figuratur, cuius farina nos ſumus, dñm Ieſum in interioribus noſtrę mentis abſcondit, donec animi noſtri ſecreta penetra lia calor ſapientiæ cœleſtis obducat. Et quia in Matthęo legimus tribus mẽſuris abſconditum eſſe fermentũ, congruere uiſum eſt ut dei filium crederemus abſconditũ in lege, adopertũ in prophetis, euangelicis prædicationibus adimpletũ, ut perfectam fidem nobis acquirat ex omnibus, & ſcriptorũ collatione formatus, in nobis qui ſumus corpus ipſius, omnia & in omnibus impleat. Ipſe eñ erat uerbũ dei, atq; myſteriũ quod abſconditum eſt à ſeculis & à generationibus: quo nihil poteſt ad expreſſionẽ perẽnitatis eius atteſtatius dici. Erat enim profecto. Nam ita erat, ut abſcõditus ſacrilegis, manifeſtatus in ſanctis, prædeſtinatus ante ſecula, ſeruaretur ad gloriam. Hæc eſt autẽ gloria, ut poſſimus fratres inueſtigare myſteriũ abſconditũ à ſeculis in deo. Quod in deo, utiq; & ex deo. Neq; enim deus alienæ capax poteſt eſſe naturæ. Nec ſum dubius animi, quod aliqui de hoc mundo dictũ putent, donec fermentetur in lege, prophetis & euangelio, ut dominũ omnis lingua fateatur. Itaq; diſcutiamus omnia, diligẽtius requiramus. Nemo inuenit, niſi qui antè quæſierit. Ædificemus turrim, computemus ſumptus ſcripturarũ, cõferamus impenſas, ne quis etiam de noſtrum aliquo dicat: Hic uoluit ædificare, & nõ potuit conſummare. Qui ædificat, bonũ debet facere fundamentũ. Bonum fundamentum eſt fides, bonum fundamentũ eſt apoſtolorum & prophetarũ. Duobus enim teſtamentis fides noſtra conſurgit: nec iniuriam facit qui parẽ dixerit in utroq; perfectæ fidei eſſe menſuram, cum dicat ipſe dominus: Si crederetis Moyſi, crederetis & mihi. quia & in Moyſe dominus eſt locutus. Bene ergo in utroq; perfecta menſura, quia perfectus in utroq;: & fides utriuſq; una, quia unius eſt uirtutis & ſenſus oraculũ atq; reſponſum. Me tamen ſequi iuuat quod ipſe dominus docuit, fermentũ Eccleſiæ ſpiritalem eſſe doctrinam. Nam cum ſcriptũ ſit: Cauete à fermento Phariſæorum: & cum Apoſtolus dixerit: Non in fermento nequitiæ & malitiæ: oſtenditur quia doctrina fermentum eſt. Sed aliud eſt fermentũ zizaniæ, aliud tritici. Vnde & bonis authoribus acquieſcimus, ut dicamus quia Eccleſia renatũ hominẽ qui eſt in corpore & anima & ſpiritu, fermento ſanctificat ſpiritali. Sanctificatur enim corpus atq; anima per gratiam ſpiritalem, & accipit ſanctificationis augmentũ, cum per Eccleſiæ uelut quoddam fermentantis officiũ, ſcripturarumq; doctrinam, quæ uelut cœleſtium collatione ſermonũ & ubertate concreſcit, infuſus toto homini atq; permixtus uſus inoleuerit, ut fiant unũ etiam ipſa fermentum. Quod utiq; tunc fit, cum ſibi tria hæc pari quadam cupiditatũ lance conſentiunt, & æqualis aſpirat concordia uoluntatũ. Hoc igitur Eccleſiæ opus non tumultuarium, nec fortuitũ, ſed diuturna meditatione collatũ, ut hæc tria unũ ſint, integra à lege peccati. Cuius ſententiæ aſſertorẽ habemus Apoſtolum dicentẽ: Ipſe autem dominus ſanctificet uos per omnia, ut integer ſpiritus ueſter, & anima, & corpus, ſine querela in die domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruet. Quod per ſecularia quidẽ tentamenta non prouenit, niſi fermentũ illud cui comparatur regnum cœlorũ, mulier illa euangelica abſcondita in farinæ menſuris tribus, donec fermentetur totũ. Tres enim menſuræ ſunt, ut dixi, carnis, animæ, & ſpiritus. Quando carnis laſciuia non redundat, & anima corporalibus nõ incuruatur erroribus, ac menſura uiuendi in toto homine inoffenſa ſeruat. Sed quia menſurarũ æqualitas ſine adiumẽto Eccleſiæ atq; doctrinæ difficile perſeuerat, idcirco mulier illa quæ figurã Eccleſiæ gerit, tamdiu uirtutẽ illis doctrinę ſpiritalis admiſcet, donec fermenteſ totus ille interior homo cordis abſconditus, & in gratiã panis cœleſtis aſſurgat. Bene enim fermentũ doctrina dicitur Chriſti, quia panis eſt Chriſtus. & Apoſtolus ait: Quia unus panis, unũ corpus multi ſumus. Fit ergo unum fermentum, quando caro nõ concupiſcit aduerſus ſpiritũ, nec ſpiritus aduerſus carnem: ſed facta carnis mortifica mus, & anima ex afflatu dei flatũ uitæ ſumpſiſſe ſe conſcia, ſecularis neceſſitudinis contagia terrena declinat. Vnde & Apoſtolus nõ in carne, ſed in ſpiritu ambulare nos prę cipit: ut ſanctificari per lauacrũ regenerationis, ueterẽ hominẽ cum ſuis deſideriis exuentes, induti nouũ qui ſecundum Chriſtum creatus eſt, non in uetuſtate literæ, ſed in nouitate

Matth. 16
1. Cor. 5
Ioan. 5
1. Theſſ. 5
1. Cor. 10
Gal. 5
Eph. 4

uitate ſpiritus gradiamur, quo poſſit nobis etiam reſurrectionis tẽpore incorrupta corporis & animæ & ſpiritus manere cõmunio: & tunc omnia quæ petimus, impetremus.
Matth. 18 Quod pleriſq; uidetur etiam dominus ſignificaſſe cum dicit: Si duobus ex uobis conuenerit ſuper terram, de omni re quamcunq; petieritis, fiet uobis à patre meo qui in cœlis eſt. Itaq; alij duos, animam & corpus accipiunt, alij animam & ſpiritũ: ut ſi in terra, hoc eſt, in corpore ſibi anima ſpiritusq; conſentiant, nec ſe impugnent inuicem diuerſis cupiditatibus, omnia in effectum uideantur orata poſſe deduci. Quod ita fit cum fuerint utraq; unum, ſi ſubtractis inimicitijs uel ſolutis, duo condantur in unum nouum hominem, id eſt, anima & ſpiritus, ut oremus ſpiritu, oremus & mente. Licet pleriq; duos po-
1. Cor. 14 pulos accipiant, ex Iſraele & ex Gentibus, in unum reſurrectionis tempore congregandos, ut fiat in æternum manſura perfectio, & id quod ex parte eſt deſtruatur. Pleriq; autem uirum & uxorem conſentientes ſibi ſtudio charitatis accipiunt. Itaq; ſi in hac uita tres menſuræ in eodem fermento manſerint, donec fermententur & fiant unum, ut æqualitatum nulla diſtantia ſit, nec compoſiti ex trium diuerſitate uideamur, erit in futurum diligentibus Chriſtum incorrupta communio, nec compoſiti manebimus. Nam & qui compoſiti nunc ſumus, unũ erimus, & in unam ſubſtantiam transformabimur. Neque enim in reſurrectione aliud erit alio inferius, ſicut nunc fragilis in nobis eſt carnis infirmitas, & corporalis habitudo naturæ uel uulneribus patet, uel iniurijs ſubiacet, uel ſui oneris mole depreſſa, ſupra terras nequit extollere altius, atq; eleuare ueſtigium: ſed in ſimplicis creaturæ gratiam figurabimur, cum completũ fuerit quod dictũ eſt à Ioan-
1. Ioan. 5 ne: Chariſſimi, nunc filij dei ſumus, & nondum reuelatum eſt quid erimus. Sed ſcimus quia cum reuelatus fuerit, ſimiles ei erimus. Itaq; cum dei natura ſit ſimplex (ſpiritus eñ
Ioan. 4 deus eſt) nos quoq; in eandem imaginem figurabimur, ut qualis cœleſtis, tales & cœle-
2. Cor. 3 ſtes. Igitur ſicut portauimus imaginem illius terreni, portemus & imaginem huius cœ-
1. Cor. 15 leſtis, quam animus noſter debet induere. Et ideo primo ab hinc loco curatur hydropicus, in quo fluxus carnis exuberans animæ grauabat officia, ſpiritus extinguebat ardorem. Deinde docetur humilitas, dum in illo conuiuio nuptiali appetentia loci ſuperioris arcetur. Clementer tamen, ut perſuaſionis humanitas aſperitatem coercitionis excluderet, ratio proficeret ad perſuaſionis effectum, & correctio emendaret affectum, huic quaſi proximo limine humanitas copulatur, quæ ita dominicæ ſententiæ definitione diſtinguitur, ſi in pauperes & debiles conferatur. Nam hoſpitalem eſſe remuneraturis, affectus auaritiæ eſt. Poſtremum quaſi emeritæ militiæ uiro contemnendarũ ſtipendium præſcribitur facultatum: quod neq; ille qui ſtudijs intentus inferioribus poſſeſſiones ſibi terrenas coemit, regnum cœli poſſit adipiſci, cum dominus dicat: Vende omnia tua, & ſequere me, nec ille qui emit boues: cum Heliſæus occiderit, & populo diuiſerit quos habebat: & ille qui duxit uxorem, cogitet quæ mundi ſunt, non quæ dei. Non quo coniugium reprehendatur, ſed quia ad maiorem honorẽ uocetur integritas: quoniam mulier innupta & uidua cogitat quæ ſunt domini, ut ſit ſancta corpore & ſpiritu. Nam quę
ibid. 7 nupta eſt, cogitat quæ ſunt mundi, quomodo placeat uiro. Sed ut in gratiam, ut ſuprà cũ uiduis, ita nunc etiam cum coniugibus reuertamur, non refugimus opinionem quã ſequuntur pleriq;, ut tria genera hominũ à conſortio magnæ illius cœnæ æſtimemus excludi, Gentilium, Iudæorum, Hæreticorum. Et ideo Apoſtolus auaritiam dicit eſſe fugiendam, ne impediti more gentili, iniquitate, malitia, impudicitia, auaritia, ad regnum
Eph. 5 Chriſti peruenire nequeamus. Omnis enim aut immundus, aut auarus, quod eſt idolorum ſeruitus, non habet hæreditatem in regno Chriſti & dei. Iudęi autem corporali mi-
Pſal. 2 niſterio iuga ſibi legis imponunt, & ideo ſecundum prophetam: Dirumpamus uincula eorum, & proijciamus à nobis iugum ipſorum. Chriſtum enim recepimus, qui ceruicibus noſtris pietatis ſuæ iugũ mite ſuſpendit. Quinq; autem iuga ſunt, uerborum decẽ,
Ioan. 4 uel quinq; libri ueteris Legis, de quibus in Euãgelio uidet Samaritanæ dicere: Quinq; enim uiros habuiſti. At uero hæreſis uelut Eua fœmineo rigore fidei tentat affectum, & lubrica facilitate prolabens, lenocinia falſi decoris affectat, intemeratam negligẽs pulchritudinem ueritatis. Ideo igitur excuſant, quia nemini intercluditur regnũ, niſi ei quẽ ſuæ profeſſio uocis excluſerit. Dominus autẽ omnes clementer inuitat, ſed nos aut deſidia noſtra aut error auertit. Ergo & ille qui uillã emit, alienus à regno eſt. Emẽtes enim

atq;

atq; uendentes, Noe, ut legisti, tempore, diluuia sorbuerunt. Et ille qui iugum potius legis quàm gratiæ munus elegit, & ille qui propter ducendam excusat uxorem. Scriptũ est enim: Si quis uenit ad me, & non odit patrem suum, & matrem, & uxorem, nõ potest meus discipulus esse. Etenim si propter te dominus suæ renunciat matri, dicens: Quę est mater mea, aut qui fratres mei? cur tu domino tuos cupias anteferre? Sed neq; ignorare naturã, neq; seruire naturæ dominus iubet, sed ita indulgere naturæ, ut uenereris authorem, nec ab deo parentum amore desciscas. Itaq; post diuitum resupina fastidia, contulit se ad gentes, iubet bonos & malos introire, ut bonos augeat, malorum affectum in meliora commutet, ut compleretur illud quod hodie lectum est: Tũc lupi & agni simul pascentur. Inuitat pauperes, debiles, cæcos: quo ostenditur nobis uel quod nullum debilitas corporis excludat à regno, rariusq; delinquat cui desit illecebra peccandi: uel quod infirmitas peccatorum per misericordiam domini remittatur, ut nõ ex operibus, sed ex fide redemptus à crimine sit: ut qui gloriatur, in domino glorietur. Mittit itaq; ad exitus uiarum, prudẽtia enim in exitu canitur. Mittit ad plateas, quia misit ad peccatores, ut delationibus uijs ad angustam uiam uenirent, quæ ducit ad uitam. Mittit ad uias, & circa sepes, quod hi uidelicet apti sint regno cœlorum, qui nullis præsentium cupiditatibus occupati ad futura festinent, in quodam bonæ uoluntatis tramite constituti, & qui modo sepis, ab incultis culta secernant, & incursus arceant bestiarum, nouerint bona malaq; distinguere, & aduersus tentamenta nequitiæ spiritalis fidei munimen obtendere. Denicq; dominus ut uineam suam ostenderet fuisse munitam, Et sepem, inquit, circundedi, & circunfodi eam. Et Apostolus medium parietem sepis dicit esse sublatum, qui continuatio nem munitionis interruperat. Fides igitur & ratio quæritur, & quæritur in plateis, hoc est, in meatibus interioris affectus, quia scriptum est: In plateis tuis diffundantur aquæ tuæ. Nec hoc tamen plenum est, ut aliquis uocatus adueniat, nisi uestem habeat nuptialem: hoc est fidem habeat & charitatem. Et ideo qui pacem & charitatem non detulerit ad Christi altaria, tolletur pedibus & manibus, & mittetur in tenebras exteriores: Ibi erit fletus, & stridor dentium. Quæ sunt tenebræ exteriores? Nunquid illic quoq; carcer aliquis laturniæq; subeundę sunt? Minime. Sed quicunq; extra promissa sunt cœlestium mandatorum, in tenebris exterioribus sunt, quia mandata dei lumen sunt. Et quicunq; sine Christo est, in tenebris est, quia lumen interius est Christus. Ergo neq; corporalium stridor aliquis dentium, neq; ignis aliquis perpetuus flammarum corporalium, neq; uermis est corporalis. Sed hæc ideo, quia sicut ex multa cruditate & febres nascuntur & uermes: ita si quis non decoquat peccata sua uelut quadam interposita sobrietate abstinentiæ, sed miscendo peccata peccatis, tanquam cruditatem quandam contrahat ueterum & recentium delictorum, igne aduretur proprio, & suis uermibus cõsumetur. Vnde & Esaias ait: Ambulate in lumine ignis uestri, & flamma quam accendistis. Ignis est quem generat mœstitia delictorum. Vermis est, eò quod irrationabilia animæ peccata mentẽ rei sensumq; compungant, & quædam exedant uiscera conscientiæ: quæ tanquam uermes ex unoquoq; nascũtur, tanquam ex corpore peccatoris. Denicq; dominus id per Esaiam declarauit dicens: Et uidebunt membra hominum præuaricantium in me, & uermis eorum non morietur, & ignis non extinguetur. Stridor quoq; dẽtium prodit indignantis affectum, eò quod sero unumquemq; pœniteat, sero ingemiscat, sero irascatur sibi, quòd tam peruicaci improbitate deliquerit.

Matt. 12

Esa. 65

1. Cor. 1

Matt. 7

Matt. 12

Prou. 5

Esa. 50

Esa. 66

De oue centesima & drachma decima perditis & inuentis. Cap. XV.

Q Vis ex uobis, inquit, homo, qui habet centũ oues, & si errauerit una ex illis, nónne dimittit nonagintanouem in deserto, & uadit ad illam quæ erraurat?] Didiceras in superioribus abdicare negligentiam, uitare arrogantiam, deuotionem sumere, secularibus occupationibus non teneri, caduca non præferre petuis. Sed quia fragilitas humana firmum nequit in tanto seculi lubrico tenere uestigium: etiam aduersus errorem remedia tibi bonus medicus demonstrauit, spem ueniæ iudex misericors non negauit. Itaq; non ociose sanctus Lucas ex ordine tres parabolas posuit: ouis quæ perierat, & inuenta est: drachmæ quæ perierat, & inuenta est: filij qui erat mortuus, & reuixit: ut triplici remedio prouocati, uulnera nostra curemus. Spartum em triplex non rumpitur. Qui sunt isti, pater, pastor, & mulier? Nónne deus pater, Christus

Eccl. 42

paſtor, mulier Eccleſia? Chriſtus te ſuo corpore uehit, qui tua inſe peccata ſuſcepit. Quę
rit Eccleſia, recipit pater. Quaſi paſtor reuehit, quaſi mater inquirit, quaſi pater ueſtit.
Prima miſericordia, ſecunda ſuffragatio, tertia reconciliatio. Singula ſingulis quadrant:
Redemptor ſubuenit, Eccleſia ſuffragatur, author recõciliatur. Eadem diuini operis mi
ſericordia, ſed diuerſa pro meritis noſtris gratia. Ouis à paſtore laſſa reuocatur, drachma
quæ perierat inuenitur, ad patrem filius ſuis ueſtigijs redit, & plena condemnati erroris
Pſal. 31 regreditur pœnitentia. Vnde bene ſcriptum eſt: Homines & iumenta ſaluos facies dñe.
Quæ ſunt iſta iumenta? Dixit Propheta: Semen Iſrael in ſemen hominum, & luda in ſe-
men animalium. Itaq; quaſi Iſrael homo ſeruatur, quaſi ouis luda colligitur. Malo ergo fi
lius eſſe quàm ouis. Ouis enim à paſtore reperitur, à patre filius honoratur. Gaudeamus
igitur, quoniam ouis illa quæ perierat in Adam, leuatur in Chriſto. Humeri Chriſti, cru-
cis brachia ſunt. Illic peccata mea depoſui, in illa patibuli nobilis ceruice requieui. Ouis
illa genere eſt una, nõ ſpecie. Vnum enim omnes corpus ſumus, ſed multa membra. Et
1. Cor. 12 ideo ſcriptum eſt: Vos autem corpus eſtis Chriſti, & membra ex membris eius. Venit i-
Luc. 19 taque filius hominis ſaluum facere quod perierat. Omnes ſcilicet, quia ſicut in Adã om-
1. Cor. 15 nes moriuntur: ita & in Chriſto omnes uiuificabuntur. Diues igitur paſtor, cuius omnes
nos centeſima portio ſumus, habet angelorum, habet archangelorum, dominationum,
poteſtatum, thronorum, aliorumq; innumerabiles greges, quos in mõtibus dereliquit.
Qui quoniam ſunt rationabiles, non immerito hominum redemptione lætantur. Quã-
quam hoc quoq; proficiat ad incentiua probitatis, ſi unuſquiſq; conuerſionem ſuam gra
tam fore credat cœtibus angelorum, quorum aut affectare patrocinium, aut uereri de-
bet offenſam. Et tu igitur eſto angelis lætitiæ, gaudeant de reditu tuo. Non ocioſum e-
ſe lætitiam quod mulier illa drachma lætatur inuenta. Non mediocris hæc drachma eſt, in qua
principis eſt figura. Et ideò imago regis, cenſus Eccleſiæ eſt. Oues ſumus, oremus ut ſu-
per aquam refectionis nos collocare dignetur. Oues inquã ſumus, petamus paſcua. Dra
chmæ ſumus, habeamus precium. Filij ſumus, feſtinemus ad patrem. Nec uereamur quia
acceptum ſpiritalis patrimonium dignitatis, terrenis prodegimus uoluptatibus. Quod
pater in filium quem habebat theſaurum contulit: fidei cenſus nunquam exinanitur, li-
cet totum dederit, totum habet: qui quod donauerit, non amittit. Nec uereare ne te non
recipiat. non enim delectatur deus perditione uiuorum, iam occurrens uenienti tibi ca
Pſal. 146 dit ſupra collum. Dominus enim erigit cliſos. Oſculũ dabit, quod eſt pignus amoris pie
tatis. Stolam, anulum, calciamenta proferri iubebit. Tu adhuc iniuriam metuis, ille reſti
tuit dignitatem. Tu ſupplicium uereris, ille oſculum defert. Tu conuitium times, ador-
nat ille conuiuium. Sed iam ipſam parabolam diſcutiamus.

De duobus filijs adoleſcentiore & ſeniore quibus pater ſubſtantiam diuiſit.

Omo quídam habuit duos filios, & dixit illi adoleſcentior: Da mihi portio-
H nem ſubſtantiæ quæ me contingit.] Vides quod diuinum patrimonium pe-
tentibus datur. Nec putes culpam patris, quod adoleſcẽtiori dedit: nulla dei
regno infirma ætas, nec fides grauatur annis. Ipſe certe ſe iudicauit idoneum qui popo-
ſcit. Atq; utinam non receſſiſſet à patre, impedimẽtum neſciſſet ætatis. Sed poſtea quàm
domum patriam derelinquens peregre profectus eſt, cœpit egere. Merito ergo prode-
git patrimonium, qui receſſit ab Eccleſia. Peregre inquit, profectus eſt in regionem lon
ginquam.] Quid enim longinquius quàm à ſe recedere, nec regionibus ſed moribus ſe-
parari: ſtudijs diſcretum eſſe, non terris: & quaſi interfuſo luxuriæ ſecularis æſtu, diuor-
Epheſ. 2 tia habere factorum? Etenim qui ſe à Chriſto ſeparat, exul eſt patriæ, ciuis eſt mũdi. Sed
nos non ſumus aduenæ atq; peregrini, ſed ciues ſumus ſanctorum & domeſtici dei. Qui
enim eramus longe, facti ſumus prope in ſanguine Chriſti. Non inuideamus de longin-
qua regione remeantibus, quia & nos fuimus in regione longinqua, ſicut Eſaias docet.
Eſa. 9 Sic enim habes: Qui ſedebant in regione umbræ mortis, lux orta eſt illis. Regio ergo lõ
Thre. 4 ginqua, umbra eſt mortis: nos autem quibus ſpiritus ante faciem Chriſtus eſt dominus,
Cant. 2 in umbra uiuimus Chriſti. Et ideo dicit Eccleſia: In umbra eius concupiui, & ſedi. Ille igi
tur uiuendo luxurioſe conſumpſit omnia ornamenta naturæ. Vnde tu qui accepiſti ima
ginem dei, qui habes ſimilitudinem eius, noli eam irrationabili fœditate conſumere. O-
pus dei es, noli ligno dicere, Pater meus es tu, ne accipias ſimilitudinem ligni, quia ſcri-
ptum

ptum est: Similes illis fiant qui faciunt ea. Facta est autem fames per regionem illam.] Psal. 113
Fames non epularum, sed bonorum operum atq; uirtutum, quæ sunt miserabiliora ieiu
nia. Etenim qui cecidit à uerbo dei, esurit: quia non in solo pane uiuit homo, sed in om-
ni uerbo dei. Qui recedit à fonte, sitit: qui recedit à thesauro, eget: qui recedit à sapientia,
hebetatur: qui recedit à uirtute, dissoluitur. Merito ergo iste egere cœpit, qui thesauros
sapientiæ & scientiæ Dei, diuitiarumq; cœlestium altitudinem dereliquit. Egere ergo
ideo cœpit, & famē pati, quia nihil prodigæ satis est uoluptati. Semper famem patit sui,
qui alimentis perpetuis nescit impleri. Abijt itaq;, & hæsit uni ciuium.] Qui enim hæ
ret, in laqueo est. Et uidetur ciuis iste princeps esse istius mundi. Denique ad illam eius
mittitur quam emit, qui excusat à regno. Et pascit porcos.] Illos utiq; in quos petit dia
bolus introire, quos præcipitat in mare istius mundi, in sordibus ac fœtore uiuentes.
Philip. 3
Et cupiebat, inquit, siliquis implere uentrem suum.] Neq; enim alia cura est luxuriosis,
nisi ut uentrem suum impleant, quorum deus uenter est. Qui autem aptior huiuscemo-
di hominibus cibus, quàm is qui siliquæ modo intus inanis, foris mollis est, quo corpus
non reficitur, sed impletur, ut sit magis oneri quàm usui? Sunt qui porcos accipiant pro
gregibus dæmoniorum, siliquas pro exili uirtute inanium hominū, sermonumq; iactan
tia, qui nihil prodesse possunt: inani quadam philosophię seductione, & quodā sonoro
facundiæ plausu, pompam magis quàm utilitatem aliquā demonstrantes. Sed hæc diu-
turna oblectamenta esse non possunt. Et ideo nemo illi dabat.] Erat enim in regione
illius qui neminem habet: quia eos qui sunt, non habet. Omnes quippe gentes in nihilū
æstimantur. Solus autem deus qui uiuificat mortuos, & uocat quę non sunt, tanquā quę Rom. 4
sunt. In se autē reuersus dixit: Quantis panibus mercenarij patris mei abundant?] Be-
ne in se reuertitur, qui à se recessit. Etenim qui ad dominum regreditur, se sibi reddit: &
qui recedit à Christo, se sibi abdicat. Mercenarij autem qui sunt, nisi qui ad mercedē ser-
uiunt? qui sunt ex Israel, non id quod bonum est probitatis studio persequentes, nec uir
tutis gratia, sed utilitatis studio prouocati. At uero filius qui habet spiritus sancti pignus
in corde, secularis mercedis lucella non quærit, qui ius seruat hæredis. Sunt etiam mer-
cenarij qui conducuntur ad uineam. Bonus mercenarius Petrus, Ioannes, Iacobus, qui-
bus dicitur: Veníte, faciam uos piscatores hominum. Isti non siliquis, sed panibus abun
dant. Denicq; & collegerunt fragmentorum cophinos duodecim. O domine Iesu, si no-
bis auferas siliquas, & panes tribuas. Tu enim dispensator in domo es patris. O si nos
quoq; mercenarios digneris conducere, licet sero uenientes. Nam & undecima condu
cis hora, & æqualem dignaris mercedem soluere: æqualem mercedem uitæ, non glorię.
Neq; enim omnibus reposita est corona iustitiæ, sed ei qui potest dicere: Certamen bo- 2. Tim. 4
num certaui. Quod ideo non prætermittendum arbitratus sum, quia scio quosdam dice
re quod ad mortem sibi lauacri gratiam uel pœnitentiam reseruent. Primum, qui scis an
nocte proxima tua à te anima reposcatur? Deinde, cur putas ocioso tibi omnia posse de
ferri? Pone unam gratiam, unam esse mercedem: diuersum tamen brauium uictorię est.
Ad quod se non frustra Paulus extendit, qui post mercedem gratiæ, brauium tamen ut
apprehenderet sequebatur: quia sciebat etsi par esset merces gratiæ, palmam tamē esse
paucorum. Et quoniam in uineam domini uenimus, non uacui recedamus. Iuuat enim
fructus legere, mercenarios eius uidere. Quid enim sibi uult quod una die diuersis ho-
ris conducuntur operarij: nisi quia mille anni in oculis Domini sicut dies hesterna quæ
præterijt, & hora in nocte? Quæ est nox, nisi quæ præcessit, ut dies appropinquaret? Et
bene hora in nocte, quia mille anni sicut dies una. Nouit uim diei huius ille qui dixit: Ie- Hebr. 13
sus Christus heri & hodie ipse est, & in secula. Sciuit & ille diem esse multiplicē, qui scri Gen. 2
psit: Hic dies generationis cœli & terræ cum facta sunt, qua die fecit deus cœlum & ter
ram, & omne uiride agri. Cum enim suprà septem descripsisset dies, postea uno die om-
nia facta esse complexus est: totum mundi tempus ostendens in conspectu domini tan
quam diem unum, eò quòd ex incompositis atq; tenebrosis forma istius mundi diuini
operis claritate processerit. Ergo si dies totum tempus est mundi, habet utiq; etiam in
seculis horas suas: aut ipsa secula horæ sunt. Horæ autem diei duodecim sunt. Vnde be
ne in mysterio dies Christus, cuius Apostoli duodecim, qui cœlesti lumine distinctis in
se gratiæ uicibus refulserunt. Venit ergo paterfamilias, & prima hora conduxit opera-

rios fortaſſis eos qui à principio mũdi uſq; ad diluuiũ iuſti eſſe meruerunt, de quibus di-
cit: Et locutus ſum ad uos ante lucẽ, & miſi ad uos ſeruos meos prophetas ante lucẽ. Ter
tia poſt diluuiũ incipit, Noe cæterorũq; tempora cõprehendens qui quaſi boni operarij
in uineã deſtinantur. Ideo quaſi in prandio inebriatus eſt Noe. Sexta & reliquis Abrahę
Iſaac & Iacob patriarcharũ merita diſtinguuntur. Nona inclinante iam ſeculo, et tanquã
palleſcente luce uirtutis, lex & prophetæ, decolores mores hominũ notauerunt. Vnde
cimã, & quod ſupereſt diei, ſacer producit aduẽtus. Vnde & ipſe in Euãgelio dicit: Am-
Ioan. 12 bulate dum lucẽ habetis. Sed iam redeamus ad patrẽ: licet non uerear ne iſtius pœniten-
tiã gerentis exẽplo diu abfuiſſe uideamur. Nũquam enim abfuimus, qui uerſabamur in
uinea: in qua ſi & iſte manſiſſet, nunquã receſſiſſet à patre. Cauendũ tamen eſt, ne nos ei
recõciliationis faciamus morã, quam nõ fecit pater. Facile reconciliaẽ, quando impenſe
rogaẽ. Et ideo diſcamus quali pater obſecratione ſit ambiẽdus. Pater.] Inquit. Quàm
miſericors, quàm pius, qui nec offenſus patriũ dedignaẽ nomen audire. Pater, inquit,
peccaui in cœlũ & coram te.] Hæc eſt prima confeſſio apud authorẽ naturæ, præſulem
miſericordiæ, arbitrũ culpæ. Sed etſi deus nouit omnia, uocem tamen tuę cõfeſſionis ex-
pectat. Ore enim cõfeſſio fit ad ſalutẽ: quia ableuat pondus erroris quiſquis ipſe ſe one-
Prou. 18 rat: & accuſationis excludit inuidiã, qui accuſatorẽ præuenit confitendo. Iuſtus enim in
primordio ſermonis accuſator eſt ſui. Fruſtra aũt uelis occultare quẽ nihil fallas: & ſine
periculo prodas quod ſcias eſſe iam cognitũ. Cõfitere magis, ut interueniat pro te Chri-
1. Ioan. 2 ſtus, quẽ aduocatũ habemus apud patrẽ. Roget pro te Eccleſia & illachrymet populus.
Nec uereare ne nõ impetres. Aduocatus ſpõdet ueniã, patronus promittit gratiã, recon
ciliationẽ tibi paternæ pietatis pollicet aſſertor. Crede quia ueritas eſt: acquieſce, quia
uirtus eſt. Habet cauſam ut pro te interueniat, ne pro te gratis mortuus ſit. Habet & cau
ſam ignoſcendi pater, quia quod uult filius, uult & pater. Peccaui in cœlũ, & coram te.]
Non utiq; elementũ exprimit, ſed peccato animæ cœleſtia ſignificant dona ſpiritus im-
minuta: uel quia ab illius gremio matris Hieruſalẽ quæ in cœlo eſt, non debuit deuiare.
Iam nõ ſum dignus uocari filius tuus.] Deiectus em ſe exaltare nõ debet, ut merito ſuæ
poſſit humilitatis attolli. Fac me ſicut unũ mercenariorũ tuorum.] Nouit eſſe diſtan-
tiã inter filios, amicos, mercenarios, & ſeruos. Filius per lauacrũ, amicus per uirtutẽ, mer
cenarius per laborẽ, ſeruus per timorẽ. Sed etiã ex ſeruis & mercenarijs fiũt amici, iuxta
Ioan. 15 quod ſcriptũ eſt: Vos amici mei eſtis, ſi feceritis quæ ego præcipio uobis: iam nõ dicam
uos ſeruos. Hæc apud ſe dixit. Sed nõ ſatis eſt dicere, niſi ad patrẽ uenias. Vbi illũ requi-
ras? ubi inuenias? Exurge primò, qui ſedens antè dormiebas. Et ideo dicit Apoſtolus:
Surge qui dormis, & exurge à mortuis. Iniquitas in talento plũbeo ſedet. Moyſi dicitur:
Tu aũt hic ſta. Stãtes elegit Chriſtus. Exurge ergo, curre ad Eccleſiã: hic eſt pater, hic eſt
filius, hic eſt ſpiritus ſanctus. Occurrit tibi, qui audit te intra mẽtis ſecreta tractantem. Et
cum adhuc lõge ſis, uidet & accurrit. Videt in pectore tuo: accurrit ne quis impediat: cõ
plectit quoq; in occurſu præſentia eſt, in complexu clementia. Et quaſi quodam patrij
amoris affectu ſupra collũ cadit, ut iacẽtem erigat, & oneratũ peccatis atq; in terrena de
flexum reflectat ad cœlum, in quo ſuũ quærat authorẽ. Cadit in collum tuũ Chriſtus, ut
ceruicem iugo exuat ſeruitutis, & collo tuo iugum ſuaue ſuſpendat. Nonne tibi uidetur
cecidiſſe in collũ Ioannis, quando erat Ioannes in ſinu Ieſu, ceruice recumbens reflexa?
Et ideo uerbum apud deum uidit, quia erectus eſt ad ſuperna. Cadit in collũ, cum dicit:
Matt. 11 Venite ad me qui laboratis, & ego uos reficiam. tollite iugum meum ſuper uos. Cadit er
go hoc modo, ſi conuertaris. E iubet proferri ſtolam, anulum, calciamẽta. Stola amictus
eſt ſapientiæ, quo nuda corporis apoſtoli tegunt, eò quod ſe unuſquiſq; conuoluat. Et i-
deo ſtolas accipiunt, ut corporis infirmitatem ſapientiæ ſpiritalis uirtute conueſtiãt. De
ſapientia enim dictum eſt: Lauabit in uino ſtolam ſuam. Ergo ſtola ſpiritale indumentũ
& ueſtimentum eſt nuptiale. Anulus quid eſt aliud, niſi ſynceræ fidei ſignaculum, & ex
preſſio ueritatis? Calciamentum autem, Euangelij prædicatio eſt, & ideo accepit ſapien
tiam primam. Eſt enim & alia quæ myſterium neſcit, quæ accepit dictorum ſuorũ facto
rumq; ſignaculum, & quoddam monumentum bonæ intentionis & curſus, necubi of-
fendat ad lapidem pedem ſuum, & ſupplantatus à diabolo, dominicæ prædicationis of-
ficiũ derelinquat. Hæc eſt præparatio Euangelij, ad cœleſtẽ curſum dirigẽs præparatos,

ut

non in carne ambulemus, sed in spiritu. Occiditur & uitulus saginatus, ut carnem domini spiritali opimam uirtute, per gratiam sacramenti mysteriorum consortio restitutus epuletur. Nemo enim nisi qui timuerit deum, (quod est initium sapientiæ) nisi signaculū spirituale uel custodierit uel receperit, nisi dominum prædicauerit, sacramentis debet interesse cœlestibus. Qui autem anulum habet, & patrem habet, & filium, & spiritum sanctum: quia signauit nos deus, cuius imago Christus: & dedit spiritū pignus in cordibus nostris, ut sciamus hoc anuli istius qui in manu datur, esse signaculum, quo cordis interiora factorumq; nostrorum ministeria signantur. Ergo signati sumus, sicut & legimus: Credentes, inquit, signati estis spiritu sancto. Bene autem carnem uituli, quia sacerdotalis est uictima, quæ pro peccatis fiebat. Epulante patre inducitur filius, ut ostēderet quoniam paternus cibus est salus nostra: & patris gaudium, nostrorum redemptio peccatorum est. Et hic quidem si ad patrem referas, quia hostia pro peccatis filius est, delectatur pater reditu peccatoris, supra delectatur filius inuenta oue: ut scias quia una est patris & filij delectatio, una operatio in Ecclesiæ fundamento. Lætatur autē pater, quia filius perierat, & inuentus est: mortuus fuerat, & reuixit.] Ille perit qui fuit, non enim potest peri re qui non fuit. Itaq; gentes non sunt, Christianus est, iuxta quod supra dictum est: Quia elegit deus quæ non sunt, ut quæ sunt destrueret. Potest tamen & hic in uno accipi species generis humani. Fuit Adam, & in illo fuimus omnes: periit Adam, & in illo omnes perierunt. Homo igitur in illo homine qui perierat reformatur, & ille ad similitudinem dei factus & imaginem, diuina patientia & magnanimitate reparatur. Quid est ergo, Elegit deus quæ non sunt, ut quæ sunt destrueret? Id est, elegit populum Gentium qui nō erat, ut destrueret populum Iudæorum. Potest & de agente pœnitentiam dictum uideri, quia non moritur nisi qui aliquando uixit. Et ideo Gentes non moriūtur, sed mortuæ sunt. Etenim qui in Christum non credit, semper est mortuus. Et Gentes quidem cū crediderint, per gratiam uiuificantur. Qui uero lapsus fuerit, per pœnitentiam reuiuiscit. Sequitur locus, ut remittendis post pœnitentiam debeamus fauere peccatis: ne dum uenię alterius inuidemus, ipsi eam non mereamur à domino. Quis enim tu es qui domino cō tradicas ne cui uelit culpam relaxet, cum tu cui uolueris ignoscas? Vult rogari, uult obsecrari. Si omnium iustitia, ubi dei gratia? Quis tu es, qui inuideas deo? Et ideo notatur hic frater usq; adeo, ut de uilla uenire dicatur. hoc est, terrenis operibus occupatus, ignorans quæ sunt spiritus dei, ut deniq; nunquam pro se uel hœdum queratur occisum. Nō enim pro inuidia, sed pro uenia mundi agnus est immolatus. Inuidus hœdum quærit, innocēs agnum pro se desiderat immolari. Ideo & senior dicitur, eò quod cito aliquis per inuidiam consenescat. Ideo & foris stat, eo quod maleuolentia eum animi liuētis excludat. Ideo chorum & symphoniam audire non potest, hoc est, non illa theatralis incentiua lasciuiæ, nec aulicorum concentus sonorum: sed plebis concordiam cōcinentis, quæ de peccatore seruato dulcem resultet lætitiæ suauitatem. Constitue mihi aliquem ex his qui sibi iusti uidentur, qui trabem in oculo suo non uident, & alieni festucam uitij ferre non possunt. Quomodo indignatur quando alicui peccatum fatenti, & diu indulgentiā deploranti uenia relaxatur? Quomodo aures eius symphoniam populi spiritalem ferre non possunt? Hæc est enim symphonia, quando concinit in Ecclesia diuersarum ætatū atq; uirtutum uelut uariarum chordarum indiscreta concordia. Psalmus respōdetur: Amen dicitur. Hæc est symphonia quam sciuit & Paulus: & ideo ait: Psallam spiritu, psallā & mente. Hæc de parabola præsenti putauimus esse tractanda. Nec inuidemus si quis duos fratres istos uelit referre ad populos duos: ut sit adolescentior populus ex Gentibus, cui frater maior tanquam Israel beneficium paternæ benedictionis inuidit. Quod faciebant Iudæi cum quererentur quia Christus cum Gentibus epularetur: & ideo hœdum mali odoris sacrificium requisierunt. Iudæus hœdum requirit, Christianus agnum: & ideo illis Barabbas soluitur, nobis agnus immolatur. Vnde apud illos fœtor est crimen, apud nos remissio peccatorum: dulcis in spe, suauis in fructu. Qui hœdum quærit, expectat Antichristum. Christus enim boni odoris est uictima. Quæ res etiam in hœdo uidet, uel quia Iudæi ritum ueteris sacrificij perdiderūt: uel quia nullius sanguis his profuit, sicut Christi sanguis Ecclesiæ. Non enim redimere eos sanguis potuit Prophetarū. Impudens autem & similis illius Pharisæi iustificantis se arroganti prece, qui putabat

Ephe. i

1. Cor. i

1. Cor. 14

quod nunquam præterierit mandatum dei, quia legem seruabat in litera. Impius, qui accusabat fratrem quòd cum meretricibus paternam substantiam prodegisset, cum debuerit aduertere quia sibi dictum est: Meretrices & publicani præcedent uos in regno cœlorum. Stat autem foris, nec excluditur, sed nō ingreditur, ignorans uoluntatē dei de uocatione Gentiū: seruus iam factus ex filio. Seruus enim nescit quid dñs agat. Vbi cognouit inuidet, & torquet Ecclesiæ bonis, & foris stat. Foris enim Israel audit chorū & symphoniam, & irascitur: quia hic concinit plebis gratia, & consonat populi iubilatio. Sed bonus pater etiam hunc saluare cupiebat, dicens: Tu mecum semper fuisti.] Vel quasi Iudæus in lege, uel quasi iustus in cōmunione es: & es, si desinas inuidere. Et omnia mea tua sunt.] Vel Iudæus sacramēta ueteris Testamenti, uel baptizatus etiā noui possidēs.

De eo quòd nemo seruus possit duobus dominis seruire, et de uillico iniquitatis, faciendisq; amicis de iniquo mammona.

Cap. XVI

Emo seruus potest duobus dominis seruire.] Nō quia duo, sed quia unus est dominus. Nam etsi sunt qui mammonæ seruiunt, tamen nō ille nouit aliqua iura dominatus, sed ipsi sibi iugum seruitutis imponunt. Neq; enim iusta potestas, sed iniusta est seruitus. Et ideo ait: Facite uobis amicos de iniquo mammona. Iustè largiēdo pauperibus angelorum nobis cæterorumq; sanctorum gratiam comparemus. Nec reprehenditur uillicus, in quo discimus non ipsi esse domini, sed potius alienarum uillici facultatum. Et ideo licet peccauerit, tamen quia sibi in posterum ex indulgentia domini quæsiuit auxilia, prædicatur. Pulchrè autem iniquum mammona dixit, quia uerijs diuitiarum illecebris nos auaritiæ tentabat affectus, ut uellemus seruire diuitijs. Vnde ait: Si in alieno fideles non fuistis, quod uestrum est, quis dabit uobis? Alienæ nobis diuitiæ sunt quia præter naturam sunt: neq; nobiscum nascuntur, neq; nobiscum transeunt. Christus autem noster est, quia uita est. Deniq; in sua propria uenit, & sui eum nō receperunt. Ergo nemo dabit quod uestrum est, quia uestrum non credidistis, uestrum non recepistis. Argui igitur uidentur Iudæi & fraudis & auaritiæ. Et ideo qui in facultatibus fideles non fuerunt, quas cum alienas scirent (communem enim ad usum fructus terrarum à domino deo datus est omnibus) debuerūt utiq; participare pauperibus: nec Christum accipere meruerunt, quem Zachæus ut acquireret, dimidiam partem bonorum suorum obtulit. Ergo non seruiamus alienis, qui nullum dominum debemus scire præter Christum. Vnus enim deus pater, ex quo omnia, & nos in ipso: & unus dominus Iesus, per quem omnia. Quid ergo? Pater dominus, aut filius deus non est? Sed & pater dominus, quia uerbo domini cœli firmati sunt: & filius deus, qui est super omnes Deus benedictus in secula. Quomodo ergo nemo potest duob. dominis seruire? Vnus enim dominus, quia unus deus. Deniq; dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Vnde claret unum patris & filij esse dominatum. Vnus autem est, si nō diuidatur: sed totus in patre, totus in filio sit. Itaq; quia unius deitatis atq; dominatus asserimus trinitatem, unum deum & unum dominum confitemur. Qui autem aliam patris, aliam filij, aliam spiritus sancti memorant potestatem: plures deos, & plures dominos in Ecclesiam gentilis uitio erroris inducunt.

Psal. 32
Matt. 4

DIVI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI COMMENTARIORVM IN EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM, LIBER VIII.

Quomodo lex & prophetæ usq; ad Ioannem.

EX & Prophetæ usq; ad Ioannem.] Non quia lex deficit, sed quia incipit Euangelij prædicatio. Videntur enim minora cōpleri, cum potiora succedunt. Et ideo uim faciamus regno cœlorum. Omnis enim qui uim facit, uehementi studio properat, non torpenti lentescit affectu. Est ergo fidei religiosa uiolentia, segnitia criminosa. Lex multa secundum naturā, ut naturalibus indulgētior desiderijs ad iustitię studiū nos reuocaret: Christi naturā incidit, quia naturales q̄q; amputat uoluptates: & ideo uim faciamus naturæ, ut nō ad terrena demergat, sed ad superna se subrigat. De

De lege coniugij, & uxore non dimittenda.

OMnis qui dimittit uxorem suam, & ducit alteram, mœchatur: & qui dimissam à uiro ducit, mœchatur.] Prius dicendum arbitror de lege coniugij, ut postea de prohibendo diuortio disputemus. Quidam enim putant omne coniugium à Deo esse, maxime quia scriptum est: Quæ Deus coniunxit, homo non separet. Ergo si omne coniugium à Deo est, omne coniugium non licet solui. Et quomodo Apostolus dixit: Quòd si infidelis discedit, discedat? In quo mirabiliter & noluit apud Christianos causam residere diuortij, & ostendit non à Deo omne coniugium. Necq; enim Christianæ Gentilibus Dei iudicio copulantur, quum lex prohibeat. Sed occurrit illud quod ait Salomon: Domum & substantiam patres partiuntur filijs, à deo autem præparatur uiro uxor. Quod qui in Græco legit, non putat esse contrarium. Bene enim dixit Græcus ἁρμόζεται. Harmonia enim, conueniens & apta rerum omnium dicitur commissa connexio. Harmonia est, quum fistulæ organi per ordinem copulatæ, legitimæ tenent gratiam cantilenæ, chordarum' que aptus seruat ordo concordiam. Itaque non habent harmoniam suam nuptiæ, quando Christiano uiro Gentilis mulier non legitimè copulatur. Ergo ubi nuptiæ, harmonia: ubi harmonia, Deus iungit. Vbi harmonia non est, pugna atque dissensio est: quæ non est à Deo, quia Deus charitas est. Noli ergo uxorem dimittere, ne Deum tuæ copulæ diffitearis authorem. Etenim si alienos, multo magis uxorios debes tolerare & emendare mores. Audi quid dixerit dominus: Qui dimittit uxorem, facit eam mœchari. Etenim cui non licet uiuente uiro mutare coniugium, potest obrepere libido peccandi. Itaque qui author erroris, etiam reus culpæ est. Quo cum paruulis fœta dimittitur? Quo titubanti uestigio grandæua detruditur? Durum, si excludas parentem, pignora teneas: ut ad contumeliam charitatis, addas etiam pietatis iniuriam. Durius, si propter matrem filios simul pellas, quum magis redimere à patre liberi debeant culpam parentis. Quàm periculosum, si fragilem adolescentulæ ætatem errori offeras? Quàm impium, si eius destituas senectutem, cuius defloraueris iuuentutem? Ergo inhonoratum stipendijs & ueteranum imperator dimittat inglorium, atque imperij sui possessione detrudat, & rusticum laboris effœtum, agro suo propulset agricola. An quod in subditos nefas est, in comparem fas est? Dimittis ergo uxorem quasi iure sine crimine, & putas id tibi licere, quia lex humana non prohibet, sed diuina prohibet. Qui hominibus obsequeris, Deum uerere. Audi legem Domini, cui obsequuntur etiam qui leges ferunt: Quæ Deus coniunxit, homo non separet. Sed non solum hic cœleste præceptum, sed quoddam etiam opus Dei soluitur. Pateris ne oro liberos tuos uiuente te esse sub uitrico? aut incolumi matre, degere sub nouerca? Pone si repudiata nõ nubat. Et hæc uiuo uiro tibi debuit displicere, cui adultero fidem seruat? Pone si nubat: necessitas illius tuum crimen est: & coniugium quod putas, adulterium est. Quid enim refert, utrum id aperta criminis confessione, an mariti specie adulter admittas? nisi quod grauius est legem criminis fecisse, quàm furtum. Sed fortasse dicit aliquis: Quomodo Moyses mandauit dare librum repudij, & dimittere uxorem? Qui hoc dicit, Iudæus est: qui hoc dicit, Christianus non est. Et ideo qui hoc obijcit quod obiectum est Domino, respondeat ei Dominus: Ad duritiam, inquit, cordis uestri permisit uobis Moyses dare librum repudij, & dimittere uxores: ab initio autem non fuit sic. Moyses permisit, inquit, non Deus iussit. Ab initio autem dei lex. Quæ est lex Dei? Relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt ambo in carne una. Ergo qui dimittit uxorem, carnem suam scindit, diuidit corpus. Ostendit autem hic locus, quæ propter fragilitatem humanam scripta sunt, non à Deo scripta. Vnde & Apostolus: Denuncio, inquit, non ego, sed Dominus, uxorem à uiro non discedere. Et infrà: Cæteris, inquit, ego dico, non Dominus: Si quis frater infidelem habet uxorem: & reliqua. Itaq; ubi est impar coniugium, lex dei non est. Et addidit: Quòd si infidelis discedit, discedat. Simul idem Apostolus negauit legis esse diuinæ, ut coniugium qualecunq; soluatur: nec ipse præcepit, nec dedit deserendi autoritatem, sed culpam abstulit destituto. Hæc moraliter. Tamen quia suprà proposuit regnum Dei euangelizari, & cum dixisset de lege unum apicem non posse cadere, subiecit: Omnis qui dimittit uxorem suam, & ducit alterã, mœchatur. Rectè admonet

Matt. 19

1. Cor. 7

Prou. 19

Luc. 16

Gen. 2

1. Cor. 7

Apoſtolus dicens: Sacramentum hoc magnum eſt, de Chriſto & Eccleſia. Inuenis igit
Ioan. 6 coniugium quod nemo dubitet à deo iunctum, cum ipſe dicat: Nemo uenit ad me, niſi
pater meus qui miſit me, attraxerit eum. Ille enim ſolus potuit has nuptias copulare. Et
Prou. 19 ideo myſtice Salomon dixit: A deo præparatur uiro uxor. Vir Chriſtus, uxor Eccleſia
eſt. Charitate uxor, integritate uirgo. Quam deus traxit ad filium, non ſeparet perſecu-
tio, non auertat luxuria, non philoſophia deprædetur, non Manichæus contaminet, nõ
Arrianus auertat, non Sabellianus inficiat. Deus iunxit, Iudæus non ſeparet. Adulteri
Eſa. 50 ſunt omnes qui adulterare cupiunt fidei & ſapientiæ ueritatem. Quis liber, inquit, iſte
eſt repudij matris ueſtræ, quo dimiſi eam? Audiſti repudium, crede coniugium. Audiſti
quid Iudæorum plebi ipſe uir dicat: Ecce in iniquitatibus ueſtris uenditi eſtis, & pecca-
tis ueſtris dimiſi matrem ueſtram. Mane ergo tu in domo patris, mane cum ſponſo, eni-
tere ut placeas uiro. Mens quæ credidiſti deo, eſto fortis mulier, qualis illa uel anima Ec
cleſiaſtica, uel Eccleſia, de qua dicit Salomon: Mulierem fortem quis inueniet? Precio-
ſior autem eſt lapidibus precioſis, quæ talis eſt. confidit in ea uir ſuus. Videamus quid
hæc uiro faciat ſuo, quod opus eius, quod ſit obſequium, cur confidat in ea Chriſtus. Bo
na uxor uirum ſuum ueſtit. Veſtiat Ieſum fides noſtra corpore ſuo, ueſtiat carnem eius
diuinitatis ſuæ gloria, ſicut & illa bina ueſtimenta fecit uiro ſuo: ut & in præſenti & in fu
turo ſeculo honorificet eum. Non mediocris hæc fœmina, cuius tale textrinũ eſt: quam
non mollia lanæ fila carpentem, ſed precioſæ uirtutis penſa tractantem uir eius inueni-
at, quæ manus extollat in noctibus, & ad libram dirigat opus, morumq; ſuorum pon-
dus examinet, geſtorum quoque nouerit ſeruare menſuram, glorioſi ſubtegmen labo-
ris intexens: ſolicita quando uir redeat, anxia atq; ſuſpirans, & iam cum uiro ſuo eſſe de-
ſiderans, dicens: Moras facit uir meus uenire, feſtinabo ipſa ad eum, occurram ei facie
ad faciem, quum uenire cœperit in gloria ſua. Veni domine Ieſu, ut inuenias ſponſam
tuam, non contaminatam, non adulteratam: quæ non uiolauerit domum tuam, non
Cant. 3 mandata neglexerit. Dicat tibi: Inueni quem dilexit anima mea, introducat te in do-
Pſal. 103 mum uini (uinum enim lætificat cor hominis) inebrietur ſpiritu, agnoſcat myſterium,
loquatur oraculum.

De diuite induto purpura & byſſo, & Lazaro mendico.

H Omo autem quidam diues induebatur purpura.] Narratio magis quàm pa-
rabola uidetur, quando etiam nomen exprimitur. Non ocioſe autem hic
diuitem dominus perfunctum delicijs ſecularibus, in perpetuæ famis apud
inferos conſtitutum ſignificauit ærumna. Cui non immeritò quinq; fratres, id eſt, quin-
que ſenſus corporis, naturali quadam germanitate uidentur fuiſſe ſociati, qui immodi-
cis atque innumeris cupiditatibus æſtuabant. Lazarum uero in Abrahæ gremio quaſi
in quodam ſinu quietis & ſanctitatis receſſu locauit: ne illecti præſentiũ uoluptate ma-
neamus in uitijs, uel tædio uicti, laborum dura fugiamus. Siue itaq; Lazarus pauper in
ſeculo, ſed deo diues, ſiue apoſtolicus aliquis pauper in uerbo, locuples in fide (neque
enim ſancta omnis paupertas, aut diuitiæ criminoſæ: ſed ut luxuria infamat diuitias, ita
paupertatem commendat ſanctitas) ſiue ergo apoſtolicus qui ueram teneat fidem, uer-
borum infulas, fucum argumentorum, ambitioſa ſententiarum uelamina non requirat:
fœneratam mercedem accipit impugnans hæreticos, Manichæum, Marcionem, Sabel
lium, Arrium, Fotinumq;. Iſti enim non aliud quàm fratres ſunt Iudæorum, quibus per-
fidiæ germanitate nectunt. Reprimẽs quoq; carnis cupiditates, quæ illis, ut dixi, quinq;
ſenſibus uaporantur: fœneratam, inquam, mercedem accipit, cui cõpenſatio exuberan-
tium copiarum, & perpetuitatis uſura eſt. Nec alienum putamus, ut de fide quoq; opi-
nemur hunc eſſe tractatum, quam Lazarus abiectã de menſa diuitis colligit: cuius utiq;
ulcera ſecundũ literã diues faſtidioſus horreret, nec inter precioſas epulas unguẽtatoſq;
conuiuas fœtorem ulcerum lambentibus canibus ſuſtineret, cui odor aeris, & ipſa eſſet
natura faſtidio: quanquam inſolentia & tumor diuitum indicijs competentibus expri-
matur, quod ita conditionis immemores humanæ ſint, ut tanquam ſupra naturam ſui,
de miſerijs pauperum incentiua ſuarum capiant uoluptatum, rideant inopem, inſultent
egenti: & quorum miſereri deceat, his auferant. Vtrumq; ergo qui uolet, tanquam La-
zarus colligat. Cui ſimilem illum puto, qui cæſus ſæpius à Iudæis, ad patientiam creden-

tium

tium,& uocationem Gentium,ulcera sui corporis lambenda quibusdam uelut canibus offerebat, quia scriptum est: Conuertentur ad uesperam, & famem patientur ut canes. Pſal. 58
Quòd agnouit Chananitis illa mysterium,cui dicitur: Nemo tollit panem filiorum, & Matt. 15
mittit canibus. Agnouit hunc panem,non panem esse qui uidetur,sed illum qui intelligitur.& ideo respondit: Vtiq; domine. nam & catelli edunt de micis quæ cadũt de mensa dominorum suorum. Micæ istæ de illo pane sunt. Et quia panis uerbum est, & fides uerbi est,micæ uelut quædam dogmata fidei sunt. Vnde respondit dominus,ut ostende ret fideliter dictum,O mulier, magna est fides tua. O felicia ulcera,quæ perpetuum excludunt dolorem. O uberes micæ,quæ repellitis ieiunium sempiternum,quæ colligentem pauperem æternis expletis alimentis. Abijciebat uos de mensa sua Archisynagogus,quum propheticarum scripturarum & legis interna mysteria refutaret. Micæ enim sermones sunt scripturarum, de quibus dicitur: Et proiecisti sermones meos post te. Pſal. 49
Abijciebat uos scriba,sed Paulus diligentissimè colligebat,iniurijs suis legens plebem. Lambebant ulcera eius, qui morsu serpentis intrepidum excusso serpente uiderunt, & crediderũt. Lambebat ille carceris custos, qui uulnera Pauli lauit, & credidit. Beati canes,in quos ulcerum talium distillat humor, ut adimpleat cor, & impinguet fauces eorum: qui custodire domum, seruare gregem, cauere assuescant lupos. Pone nunc ante conspectum secularibus Arrianos studijs intentos,qui societatem potentiæ regalis affectant,ut armis militaribus impugnent Ecclesiæ ueritatem. Nónne tibi uidentur in quadam purpura & bysso stratis iacentes thoris,qui pro ueris fucata defendant, ditib.abundare sermonibus,cum iactant dominico terram tremuisse sub corpore,cœlum tenebris obductum,excita uerbo maria uel sedata, ueruntamen dei filium denegantes? Constitue & illum pauperem qui sciens non in sermone,sed in uirtute regnum dei esse, paucis quid sentiret expressit,dicens: Tu es filius dei uiui. Nónne illæ tibi uidentur egere diui- Matt. 16
tiæ,hęc redundare paupertas? Diues hæresis Euangelia multa composuit, pauper fides hoc solum Euangelium tenuit quod accepit. Diues philosophia plures sibi deos fecit, pauper Ecclesia unum deum nouit. Inter hunc igitur diuitem & pauperẽ chaos magnũ est,quia post mortem nequeunt merita mutari, eoq; in inferno diues inducitur cupiens aliquid de pauperis spiritu refrigerantis haurire. Aqua enim, refectio est animæ in dolo ribus constitutæ,de qua dicit Esaias: Et saliet aqua cum delectatione de fontibus saluatoris. Cur autem cruciatur ante iudiciũ? Quia luxurioso carere delicijs,pœna est. Nam & dominus dicit: Ibi erit fletus,& stridor dentium,cum uideritis Abraham, Isaac & Iacob,& omnes prophetas in regno cœlorum. Serus autem diues iste magister esse incipit,cum iam nec discendi tempus habeat,nec docendi. Quo loco euidentissime declarat dominus,uetus Testamentum esse fidei firmitatem, retundẽs perfidiam Iudæorum, & excludens nequitias hæreticorum, à quibus mens supplantatur infirmior. Ipsi enim pusilli sunt,qui adhuc nesciunt incrementa uirtutis. Licet autem aduertere quod in uilici illius superiore,& istius diuitis præsenti comparatione incentiuum misericordię sit. Et ibi fortasse sanctis quos amicos dicit, & quibus tabernacula tribuit, hic uerò docet pauperibus conferendum.

De uenia largienda ijs qui in nos peccauerint, & se ab errore conuerterint.

Ca. XVII

S I peccauerit in te frater tuus, increpa illum.] Quàm bene post diuitem qui cruciatur in pœnis, subiecit præceptum ueniæ largiẽdæ: his utiq; qui se ab errore conuertunt, ne quem desperatio non reuocet à culpa. Quàm uerò moderatus est,ut neq; difficilis uenia,nec remissa sit indulgentia,ne quẽ uel austera per cellat inuectio,uel cõniuẽtia inuitet ad culpã. Sic & alibi: Si peccauerit in te frater tuus, Matt. 18
uade & corripe eũ inter te et ipsum. Plus em̃ proficit amica correptio, q̃ accusatio turbulenta. Illa pudorẽ incutit,hæc indignationem mouet. Seruet̃ potius quod prodi metuat qui mouet̃. Bonũ quippe est ut amicũ magis te qui corripit̃ credat, q̃ inimicũ. Facilius enim cõsilijs acquiescit̃, quàm iniurię succumbit̃. Vnde et Apostolus, Corripite, inquit, fratrẽ ut erubescat, non ut inimicũ eum existimetis. Infirmus enim custos diuturnitatis est timor: Pudor aũt bonus magister officij. Qui enim metuit, reprimit̃, non emẽdatur: quem pudet facere, in naturam uertit. Pulchrè autẽ posuit: Si peccauerit in te, non enim

æqua

æqua conditio, in deum hominemq; peccare. Denicq; Apostolus, qui diuini est uerus in-
ad Tit. 3 terpres oraculi: Hæreticum, inquit, post unam correptionem deuita. quia non est æque
perfidia ut culpa ueniabilis. Et quoniam plerunq; per imperitiam error obrepit, corri-
piendum præcipit: ut aut pertinacia uitetur, aut prolapsio corrigatur. Verùm quid est,
Si septies conuersus fuerit ad te, dimitte illi? Num ueniæ numerus præfinitur? An uerò
quia cum septimo die requieuit deus ab omnibus operibus suis, post hebdomadã istius
mundi quies nobis diuturna promittitur, ut quemadmodum mala istius mundi feriata
cessabunt, ita etiam uindicta seueritas conquiescat? Sabbatum autem non solum dierũ,
sed etiam mensiũ est. Et ideo septimi mẽsis decima die sabbata sabbatorũ, nec solũ men-
sium, sed annorum quoq; : neq; annorum tantummodo, sed etiam generationũ. Postre-
mo ipsius mundi, cuius typus est sabbatum magnum: sicut in lege est hebdomada septi
ma, postquam celebratur annus Iubilæus. Quod mysterium nobis dominus uoluit re-
Matt. 18 uelare cum dixit: Non solum septies, sed etiam septuagies septies. Quia septima genera
Sap. 4 tione, ut habes secundum Lucam, Enoch raptus est, ne malitia mutaret cor eius: & in eo
aculeus doloris quieuit. Septuagesima autem & septima generatiõe dominus natus ex
Maria, humani generis in se peccata suscipiens remissionem tribuit omnium delictorũ.
Ergo quamuis secundum literam discas frequenter ignoscere, nec indignationem tene
re (nihil enim est quo possit offendi, cui ignoscendi est consuetudo) tamen agnosce my
Luc. 13 sterium. Neq; enim ociose sabbato dixit dominus mulieri: Dimissa es ab infirmitate tua,
ostendẽs plebi suæ, quæ sicut mulier illa uocata sequeretur, aduentu suo se remisisse pec
Gen. 4 cata. Septuagies itaq; & septies Lamech condemnatur, quia grauius delinquit qui sce-
lus dum punit, admittit. Omnem autem enormitatem sceleris baptismi sacramenta di-
mittunt. Discе ergo donare iniurias tuas, quia persecutorib. suis Christus ignouit. Nec
illud ociosum quod sabbato passus est, magnum significans fore sabbatũ, quo mors de-
strueretur à Christo. Quòd si Iudæi sabbatum ita celebrant, ut & mensem & annum to-
tum quasi sabbatum habeant: quanto magis nos resurrectionem domini celebrare de-
bemus? Et ideo maiores tradidere nobis Pentecostes omnes quinquaginta dies, ut pa-
scha celebrandos, quia octauæ hebdomadis initium Pentecosten facit. Vnde & Apo-
stolus quasi Christi discipulus, qui sciret diuersitatem temporũ, scribens ad Corinthios:
1. Cor. 16 Apud uos, inquit, forsitan manebo & hyemabo. Et infrà: Manebo autem Ephesi usque
ad Pentecosten. Ostium enim mihi apertum est magnum. Itaque apud Corinthios hye-
mem agit, quorum erroribus angebatur, quod eorum circa Dei cultũ frigeret affectus.
Cum Ephesiis Pentecosten celebrat, atq; his tradit mysteria: relaxat animum, quia fidei
cernebat ardore feruentes. Ergo per hos quinquaginta dies ieiunium nescit Ecclesia, si-
cut dominica qua dominus resurrexit, & sunt omnes dies tanquam dominica. Erit & a-
Ibid. 12 lia dominica qua dominicum corpus resurgat. Nouit hanc Paulus qui ait: Vos autem e-
stis corpus Christi, & membra ex membris. Hoc enim corpus Domini, & ossa de ossi-
Ibid. 15 bus eius capiti cohærebunt, caput autem Ecclesiæ Christus. Tunc ergo cessabit ieiunii,
quoniam in perpetua iucunditate fatigatio, cura, lassitudo cessabit. Tunc mors destrue
tur. Nouissima enim mors destruetur. Nam etsi cessauit in Enoch, & non est inuenta in
eo, destructa tamen non est. Ille enim raptus est, ut euaderet: Christus ut destrueret, im-
molatus est. Et ideo bene dixit: Vbi est mors uictoria tua? Vbi est mors aculeus tuus?
Apoc. 20 Ergo in hac resurrectione iterum Christus tanquã suo resurget in corpore. Beatus itaq;
qui habuerit partem in prima resurrectione. Sicut enim primitiæ dormientium Chri-
stus, sic tunc primitiæ resurgentium Ecclesiæ sancti eius. Hoc mysteriũ Petrus scire non
potuit. Fortasse scierit de Enoch: quis tamen potuit mysterium absconditum in deo hu
mana mente comprehendere? Veniat ergo Dominus in animam meam, in mentem
Psal. 22 meam, atque eam subijciat sibi, ut cum subiecta mens fuerit mea, dicam: Non timebo
mala, quoniam tu mecum es.

De uirtute fidei per cõparationem ad granum sinapis, & de obse-
quio quod iure domino debetur.

Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic arbori moro: Eradicare,
5 & iactare in mare: & obaudiet uobis.] De grano sinapis suprà dictum est,
nũc de arbore moro est disputandũ. Arborem lego, nõ tamen arborẽ credo.
Nam

Nam quæ ratio, qui profectus hic noster, ut arbor quæ laborantibus agricolis ferat fructus, eradicetur, & mittatur in mare? Licet hoc per uirtutem fidei, possibile iudicemus, ut sensibilibus imperijs natura insensibilis obsequatur: quid sibi uult tamẽ etiam ipsa arboris species? Legi quidem: Pastor eram caprarum uellicans mora. & puto prophetam Amos 7
significâsse nobis, quòd ex peccatorum grege peccator ipse conuersus sit: licet conueniat ut futurus Gentium propheta fructum quæsisse uideatur in sentibus, cibum ex sentibus eruisse, decolores & fœtidos greges Gentium, populos nationum, in suorum scriptorum pascuis locaturus, ut spiritali refectione pingueſcerent, ipse autem de peccatore conuerso lac spirituale mulgeret. Sed cum in alio Euangelij libro de monte sit dictum, cuius species nuda gignentium, uitium olearumq; ieiuna, infœcunda messibus, apta lapidis bestiarum, ferarumq; cursibus inquieta, extollentem se altitudinem nequitiæ spiritalis uideatur exprimere, sicut scriptum est: Ecce ego ad te mons corrupte, qui corrum Hier. 51
pis omnem terram: congruit ut hoc quoq; loco opinemur id dictum, quoniam fides spiritum excludit immundum, maxime cum arboris natura huic cõcurrat opinioni. Nam fructus eius primum albet in flore, deinde iam formatus irrutilat, maturitate nigrescit. Diabolus quoq; ex albenti angelicæ flore naturæ & potestate rutilante pręuaricatione deiectus, tetro inhorruit odore peccati. En tibi illum arbori moro dicentem: Eradicare, Luc. 8
& iactare in mare, tum legionem eiecit ex homine in porcos transire permittit: qui exagitati diabolico spiritu se in mare demerserunt. Hic igitur locus hortatorius ad fidẽ, docens moraliter etiam ea quæ solida sunt, fide posse dissolui. Ex fide autẽ charitas, ex charitate spes, & rursus in se sancto quodam circuitu refundũtur. Sequitur, ut nemo in operibus glorietur, quia iure domino debemus obsequium. Nam si tu non dicis seruo arranti, aut oues pascenti, Transi, recumbe (ubi intelligit quia nullus recumbit, nisi antè trãsierit. Denicq; & Moyses ante transiuit, ut magnum uisum uideret. Si ergo tu nõ solum nõ dicis seruo tuo, Recumbe, sed exigis ab eo aliud ministerium, & gratias ei non agis: ita nec in te patitur Dominus unius usum esse operis aut laboris, quia dum uiuimus, debemus semper operari. Ergo agnosce te esse seruum plurimis obsequijs defœneratũ. Non te præferas quia filius Dei diceris: agnoscenda gratia, sed non ignoranda natura. Neq; te iactes si bene seruisti, quod facere debuisti. Obsequitur sol, obtemperat luna, seruiunt angeli. Vas Gentium electus à domino, Non sum, inquit, dignus uocari apostolus, quia 2. Cor. 15
persecutus sum Ecclesiam Dei. Deinde alibi nullius se ostendens conscium culpæ, sub- 1. Cor. 4
iecit, Sed non in hoc iustificatus sum. Et nos ergo non à nobis laudem exigamus, nec præripiamus iudicium Dei, & præueniamus sententiam iudicis, sed suo tempori, suo iudici reseruemus. Post hanc reprehenduntur ingrati, atque ita demum ad tractatum futuri uenitur iudicij.

De eo quod in hora aduentus domini ad iudicium, qui in tecto est, non descendat, &c.

I Nilla hora qui fuerit in tecto, & uasa eius in domo, ne descendat tollere illa. Et qui in agro, similiter non redeat retrò. Memores estote uxoris Loth.] Interrogatus à discipulis dominus quando ueniret regnum Dei, ait: Regnum Luc. 17
dei intra uos est.] Vtiq; per ueritatem gratiæ, non per seruitutẽ culpæ. Itaq; qui uult esse liber, sit seruus in domino. Ea enim parte qua participamur seruituti, participamur & regno. Ait ergo, Regnum Dei intra uos est. Quando autem ueniret, nòluit dicere, sed dixit iudicij diem esse uenturum, ut terrorem omnibus iudicij imminentis incuteret, nec securitatem dilationis afferret. Et ne uideretur contristare discipulos si his aliquid negaret, ait in alio libro: De die autem & hora nemo scit, neq; angeli cœlorum, neque filius. Matt. 24
Bene medie posuit filium. est enim idem filius hominis, filius Dei, ut magis dictum secundum filium hominis æstimemus, quia temporum finem non per naturam hominis, sed per naturam dei nouit. Nec alienum tamẽ à fide est, si filium accipias dei. Quid enim est quod bonus pater filium celauerit, cui omnia dedit? Aut quomodo non dedit cognitionem temporis, cui dedit ipsius iudicij potestatem? Quomodo autẽ filius nescire potest quod pater nouit, cum in patre filius sit, & spiritus scrutetur etiam alta dei, cum ipse filius altitudo sit diuitiarum sapientiæ & scientiæ dei? Sed cur nolit dicere, ostendit alio Rom. 11
loco: Non est uestrum, scire tempora & annos, quæ pater posuit in sua potestate. Act. 1

Videtis

Videtis quò tẽdat qui trinitatẽ negat unius potestatis, ut sit aliquid quod nesciat filius? Cur enim celaret filiũ proprium pater? Aut enim inuidiæ causa nolumus alijs intimare quod scimus, aut ne forte prodamur. Sed nec inuidi in patrẽ, nec proditoris in filium suspicio cadit. Ergo unius sunt cognitionis, quia unius sunt potestatis. Denique qui signa nouit futuri iudicij, utiq; nouit & finem. Quid enim est quod nesciat ille sicut fulgor coruscans, eò quod lux dei filius interna mysterij cœlestis illuminet? In illa (inquit) hora, Ergo & horam nouit: sed nouit sibi, mihi autem nescit. Bene autẽ causam diluuij & incendij de nostris asserit prodidisse peccatis, quia deus malum non creauit, sed nostra bi merita repererũt. Edebant enim & bibebãt, uxores ducebant, & nubebant. Nõ quia coniugia damnent, neq; alimenta damnentur: cum in istis successiones, in illis naturæ subsidia sint: alioquin de hoc mundo est exeundum. Sed in omnibus modus quæritur, quicquid enim abundantius, à malo est. Sit aliquis consensus ad tempus, ut uacetis orationi, sit aliqua inter solicitudines mundi & intemperantiæ crapulam sobrietas religionis, & inducię castitatis. Ergo quia propter improbos necesse est probi in hoc seculo contritionem cordis animiq; patiantur, quo uberiorem mercedem accipiant in futurũ, remedijs instruuntur: ut qui in Iudæa sunt, fugiant in montes. Quæ est ista Iudæa? Noui
Psal. 75 enim & aliam Iudæam secundũ spiritũ, nõ secundũ literã. Notus in Iudæa deus. Quales
Luc. 21 autem isti montes qui possunt motum futuri cohibere iudicij, cum scriptum sit: Tremor ante te omnes occupabit, cœlum & terra transibunt? Quomodo terrarum portio manebit immunis, aut tueri me poterit, quæ nec ipsa seruat? Vbi igitur me ab ira eius abscõdam, qui conturbat profundũ maris? Si ascendero in cœlum, ibi est: si descendero in infernum, adest. Non ergo falli potest qui ubiq; est, sed placari. Adest itaq; iudicij dies: si uis non comprehendi, quotidie time, quotidie fuge. Quæris quomodo fugias? Ascẽde
Esa. 40 in montem qui euangelizas Sion. ut excelsorum uertice possis eminere meritorũ. Deus
3. Reg. 30 enim montium, & non uallium est. Ascende eò ubi Christus sedet ad dexteram dei, cuius fundamenta in montibus sanctis, & montes in circuitu eius. Mons tuus Paulus, mõs tuus Petrus est. Supra illorum fundamenta mentis tuæ locato uestigium. In lege dei atq; hæreditate fidei constitutos iudicij dies non ad pœnam inuenit, sed ad gloriam. Si quis etiam in tecto est positus, hoc est, superiora iam domus suæ eminentium q; uirtutum cumen ascendit, ad terrena mundi huius opera non recidat. Noui enim tectũ in quo Raab
Iosue 2 illa typo meretrix, mysterio Ecclesia, sacramentorum consortio populis copulata Gentilibus, exploratores quos Iesus direxit, abscondit: qui si ad inferiora descendissent domus, ab exploratoribus qui ad corripiẽdos eos missi fuerant, occidissent. Tectum ergo sublimis est mẽtis officium, animæq; fastigium, quo nuda corporis operitur infirmitas. Vnde mihi uidetur etiam paralyticus ille idcirco esse sanatus, qui à quatuor iuuenibus dimissus è tecto est: quia quatuor adminiculo uirtutum, prudentiæ, fortitudinis, temperantiæ atq; iustitiæ ad pedes Christi alta quadam se ratiõe subiecit. Nihil enim excelsius humilitate, quæ tanquam superior nescit extolli: quia nemo id affectat, quod intra se iudicat. Sed quoniam in iudicio uersamur, non digrediamur à tecto: ne dum uasa quæ in domo sunt cupimus auferre, capiamur. Non enim in omni domo sunt uasa aurea & argentea, sed in pleriscq; sunt lignea: nec omnes domus plenæ. sunt enim & uacuæ quas nouit propheta qui dixit: Quid factum est tibi nunc, quia ascendisti in domos uacuas, impleta est ciuitas clamantium? Et subiecit: Omnes principes tui fugerunt, quicunq; in te uulnerati sunt, & ad perfidiã de fide lapsi sunt. Vulneratus est Sabellius, uulneratus est Valentinus, uulneratus est Arrius. in domo enim uacua sunt reperti. Vis domum uidere plenam? Sequere Petrum, cum esuriret, ad domus superiora gradientem. ibi agnouit mysterium Ecclesiæ congregandæ, ut Gentilem populum non iudicaret immundum, quem fides posset ab omni mundare contagio. Vasa autem de luto sunt. Ergo uas corpus est. Et ideo caue ne desiderio corporis, præclara mẽtis studia derelinquas. Si Petrus non accepit mysterium in inferioribus situs, tu quemadmodum accipies? Ille accepit, quia ascendit ut euangelizaret dominum, passionem corporis non timeret. Ergo qui in tecto est, non descendat: & qui in agro est, non reuertatur retro.] Vnde intelligã qui
Luc. 9 sit ager, nisi ipse me doceat Iesus, dicens: Nemo mittens manum in aratrum, & respiciẽs retro, aptus est regno cœlorũ? Ociosus in uilla sedet, laboriosus in agro seminat: debilis

ad

ad focum, fortis ad aratrũ. Bonus odor agri. odor enim Iacob, odor agri pleni. Ager plenus est florum, plenus est fructuum diuersorum. Ara igitur agrum tuum, si uis dirigi ad dei regnum. Floreat tibi bonorum seges fœcunda meritorum. Sit uitis abundans in lateribus domus tuæ, & nouella oliuarum in circuitu mensæ tuæ. Dicat anima tua Christo, fertilitatis suæ conscia, & seminata dei uerbo, spiritalibus quoq; inarata culturis: Veni frater meus, exeamus in agrum. Ille respondeat: Introiui in hortum meum soror mea sponsa, uindemiaui myrrham meam. Quę enim melior quàm fidei uindemia, qua resurrectionis fructus reconditur, qua perpetuæ lætitiæ fons rigatur? Itaq; cum respicere prohibearis, multò magis redire prohiberis, & tollere tunicam. Comperisti enim quod ei qui tunicam te petierit, remittere debeas & pallium. Ergo directus ad dei regnum, opes & patrimonium nõ requiras. Nouit & aliam scriptura tunicam, de qua nos hortatur Apostolus dicens: Vt expoliantes ueterem hominem cum actibus eius, induti nouum, superioris tunicam non requiramus erroris. Vnde & illa ait: Nocte exui me tunicam meã, quo modo induram eam? Quod non solum renunciare peccatis, sed etiam memoriam omnẽ debeas actus superioris abolere. Denicq; Paulus superiora obliuiscens, culpam exuit, pœnitentiam non omisit. Et ideo dominus, Memores, inquit, estote uxoris Loth.] quæ ideo quia respexit retro, perdidit naturæ suæ munus. Retro enim Satanas, retro Sodoma. Quapropter fuge intemperantiam, declinato luxuriam. Et ut cognoscas quia nõ omnes possumus fugere in montem, recordare quia ille qui se à ueteribus studijs non reflexit (Sodomam enim ante delegerat) ideo euasit, quia peruenit ad montem. Illa quę infirmior fuit, quoniam ad posteriora respexit, nec mariti adiuta suffragio, ad montem peruenirẽ potuit, sed remansit.

Gen. 27

Psal. 127

Cant. 7

Coloss. 3

Cant. 5

De duobus in uno lecto, & duabus molentibus in unum, duobusq; in agro, quorum unus assumetur, & alter relinquetur.

1 Nilla nocte erunt duo in lecto, unus assumetur, & alter relinquetur.] Bene noctem dixit, quia Antichristus hora tenebrarum est: eò quod pectorib. hominum tenebras offundat, cum dicat se esse Christum, exurgentibus pseudoprophetis qui asserant nunc in desertis Iesum degere, ut uagæ errore opinionis illudãt: nunc in penetralibus, ut qui audierint, præcelsæ nomine potestatis arctentur. Christus autem sicut fulgur coruscans per uniuersum mũdum luminis sui globos spargit, Et ideo nec in desertis uagatur, nec aliquibus locis clauditur, quia cœlum & terrã ego impleo, dicit dominus. Sed luce fulgoris sui fulget, ut in illa nocte resurrectionis gloriam uidere possimus. Quid igitur sibi uult quod ait: Duo in lecto uno, & duæ molentes, & duo in agro: unus assumetur, & alter relinquetur? Nunquid iniquus deus, ut pares studijs & societate uiuendi, atq; indiscreta actuum qualitate, meritorum remuneratione discernat? Non ita est, sed pro actibus hominis, remunerationis est æqualitas. Non ergo merita hominum copulæ usus exæquat. Nam & pater in filium, & filius in patrem studio religionis insurgunt: quia non omnes quod adoriuntur efficiunt: sed qui perseuerauerit in finem, hic saluus erit. Tum deinde non forense obsequium, sed interiorem dominus rimatur affectum. Neq; enim si iuste offeras, & non iuste diuidas, acceptum est sacrificiũ deo. Ergo ex uno strato (Est enim stratum infirmitatis humanæ, quia scriptum est: Vniuersum stratum eius uersasti in infirmitate eius) unus relinquetur, alter assumetur. Qui assumitur, rapitur obuiam Christo in aera: qui autem relinquitur, improbatur. Duæ molẽtes in pistrino.] Sensus quidem est, quod hi significari uideantur, qui ex occultis alimenta quærant, & in apertum ex interioribus proferant. Sed tamen quid molant istæ mulieres, requirendum est. Nisi forte quod legimus in Esaia: Si offeratis similaginem, uanum est. ut similago sit, quæ à molentibus offeratur. Discutiamus ergo quæ molant, quid ue molant, quod ue pistrinum sit. Et fortasse mundus iste pistrinum sit: in quo aptius reor quòd humani corporis forma referatur, in quo anima nostra uelut quodam carcere includitur corporali, panem, si cõsulat boni, operatura cœlestem. In hoc ergo pistrino uel synagoga, uel anima obnoxia delictis triticum molendo madefactum, & graui humore corruptum, non potest interiora ab exterioribus separare: & ideo relinquitur, quia eius similago displicuit. At uerò sancta Ecclesia, uel anima nullis maculata contagijs delictorum, quæ tale molit triticum quod solis æterni calore sit torridum, quod deus quemad-

Matt. 10

Psal. 40

modum uoluit sic uestiuit, & angeli ab omni purgamentorũ labe mundarunt, bonam
similaginem de penetralibus hominũ Deo offerens, sacrificij sui libamenta cõmendat.
Nec solũ molentes duæ, sed etiam operantes duo erunt in agro uno, è quibus assũmetur
unus. Bonus seminator, qui non supra uias seminauerit, sed supra aratũ & cultũ solum,
ut fructũ humilitate pressum, non iactatione dispersum, terra multiplicet. Relinquitur
aũt seminator zizaniorum, ex quibus refutabilis imago conficitur. Qui sint aũt isti agri
colæ differẽtes, possumus reperire si aduertamus qua ratione duos vẽs, hoc est, duas mẽ-
tes esse in nobis Apostolus dixerit. Fortasse enim ideo, quia altera exterioris est homi-
nis, qui corrumpitur: altera interioris, qui per sacramenta renouatur. Et eò ille forsasse
deterior, qui extollitur frustra inflatus mente carnis suæ, & non tenens caput, qui à Do-
mini nostri Iesu Christi salutarium præceptorum obseruatione declinat. Ipse enim caput
omnium, qui autor est omnium. Alter est præstabilior, qui humilitatem diligit, sapientiã
Psal. 111 quærit, misericordiam non omittit: bonus scilicet seminator. Dispersit enim dedit pau-
peribus, iustitia eius manet in æternũ. Hic igitur spiritalis est, ille carnalis. Nam sicut uer
bis Apostolicis comprehendimus illum extollentem se tumido animo seductorẽ men-
te carnis inflari, ita etiam sanctum uirũ renouari spiritu mentis ostendimus, dicente eo-
Ephes. 4 dem: Renouamini aũt spiritu mentis uestræ. Duas ergo mentes esse demonstrat: unam,
quæ mens carnis efficitur iuncta peccato, alteram quæ spiritui copulata carnis abiurat
illecebras. Nec solum duæ mentes, sed etiam duæ leges in nobis sunt: quarũ utramq; no
Rom. 7 bis Apostolus explicuit, dicens: Condelector enim legi dei secundũ interiorem homi-
nem. Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & ca
ptiuantem me in lege peccati, quod est in membris meis. Est ergo lex interioris homi-
nis, est etiam exterioris. Illa quæ peccatum prohibet, ista quæ suadet. Illa quæ damnat er
rorem, ista quæ suggerit. Illa quæ mentẽ instruit, ista quæ tentat. Sunt etiam duæ aliæ ue-
hementiores in nobis leges, una dei, altera peccati, secundum eundem magistrũ qui ait:
Igitur ego ipse mente seruio legi dei, carne autem legi peccati. Et ostendit quòd si men-
tem tantum dicas, contrariam carni ostendas. Cum enim dicit Paulus se legi Dei mente
seruire, utiq; mentem per seipsam, nisi carne uincatur, bonam esse demonstrat, & natura
ita creatam, ut resistat errori. Itaq; cum uincitur, mens carnis est: non ex natura habens,
sed ex carne quod labitur: & quasi in nomen proprietatẽq; uictricis uicta succedit. Na-
tura autem aduersa carni est. Deniq; mente deo seruimus, carne peccato. Melior autem
mens erit, si cooperaria sancto spiritui religiosum non intermittat officium. Istę sunt igi
tur operantes in agro nostro quarum altera bonum fructũ diligentia dat, altera amittit
Leuit. 17 incuria: quam sanguinem legislator appellat, dicens: Anima omnis carnis, sanguis eius.
Gen. 9 Quò plerique referunt etiam illud quod scriptum est: Nõ manducabis carnem in sangui-
ne. ne uulnerib. animę cruentas corporis uoluptates, refectionis potius loco quàm rea-
tum sanguinis æstimemus, quos oportet dei uerbo refici. Est ergo cibus refectionis, est
cibus sanguinis. Sicut enim caro domini uere est cibus, ita sanguis uere noster est potus.
Bonam ergo de nostris operibus escam domino suggeramus, ne rursus cum uenerit, &
sicut in illa ficu pomũ non inuenerit, nostrorũ meritorum infœcũditate ieiunus propo-
situm pietatis auertat, dicens ad illam animam quam nudam pomorum repererit, & san
guine cruentam: Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum. Est ergo anima car-
Ezech. 18 nis omnis, sanguis eius. Est etiam præstabilior anima, de qua dixit deus: Omnes animæ
meæ sunt. sicut anima patris, ita etiam anima filij mea est. Nec illud prętereat, ut duos po
pulos interpretemur, id est, quòd in hoc mundo, qui frequentissime cõparatur, duo po
puli sint, unus credentium, alter qui non credit, relaturi meritorum uicem suorũ: & ideo
alter qui fidelis est, assumatur: alter qui infidelis, relinquatur. Duæ autem illæ molentes,
duæ animæ, uel certè Ecclesia atq; Synagoga. Non enim una tantum figura, sed multi-
plex in diuinis scripturis esse consueuit, ut unus sermo plures species cõprehendat. Itaq;
mens carnis, & anima carnis, & synagoga, idem triticum colligunt, & eandem similagi
nem molunt, quæ offertur inuanum. Mens autem quæ coniuncta est animæ, & anima
quæ receptrix est salutaris uerbi uel ecclesia Dei, excolunt & molunt ueræ legis simila-
ginem spiritalẽ, unde etiã panes propositionis fiunt, quos soli sacerdotes edunt, quibus
puriorẽ panem manducare præscriptũ est, illum utiq; qui descendit de cœlo. Omnes au-

tem

tem ſumus,ſi merita noſtra patiantur,iuſtitiæ ſacerdotes, qui unctione lætitiæ in regnũ & ſacerdotium conſecramur.Ergo ita exerceamus & colamus agrum noſtrum in iſtius culturæ munere conſtituti, ut in illa ſuperiore Hieruſalem ubi legis cuſtodia uera celebratur,habeamus ſimilaginem de manipulis noſtris, quos beati qui potuerint congregare,ut uenientes ueniant in exultatione tollẽtes manipulos ſuos.Iſti igitur fructus ſunt ſpiritales,& felices ueri prouentus laboris,qui nullo inutili imbre madefiãt.Fructus autem carnis corruptelæ obnoxius:& ideo qui carnalia ſeminauerit,carnalia metet.De agro uerò quid dicam,cum manifeſtum ſit in opere cultoris uel laudem eſſe uel culpam? 2.Cor.9

Et reſpondentes dixerunt: Vbi domine?] Hoc diſcipuli locuti ſunt:dominus autẽ ubi præmonuit & quò fugiendum,& ubi commorandum,& quid eſſet cauendum,comple xus eſt ſummam definitione generali,dicens: Vbi fuerit corpus, ibi congregabuntur & aquilæ.] Itaq; prius quæ ſint aquilæ conijciamus,ut quod ſit corpus definiamus.Iuſtorum enim animæ aquilis comparantur,quod alta petant,humilia derelinquant, longæuam ducere ferantur ætatem. Vnde & Dauid animæ ſuæ dicit:Renouabitur ſicut aquilæ iuuentus tua.Si igitur intelleximus aquilas, de corpore iam dubitare non poſſumus, maxime ſi meminerimus quod à Pilato Ioſeph corpus acceperit: Nonne tibi uidentur aquilæ circa corpus Maria Cleophæ,& Maria Magdalene,et Maria mater domini,apoſtolorumq; conuentus circa domini ſepulturam? Nonne tibi uidentur aquilæ circa corpus,quando ueniet in illa die cum intelligibilibus nubibus filius hominis, & uidebit eũ omnis oculus,& qui eum compunxerunt? Eſt etiam corpus de quo dictũ eſt: Caro mea uere eſt cibus,& ſanguis meus uere eſt potus.Circa hoc corpus ueræ aquilæ ſunt,quę alis circumuolant ſpiritalibus. Sunt & circa corpus aquilæ quæ credunt Ieſum in carne ueniſſe,quia omnis ſpiritus qui confitetur Ieſum Chriſtũ in carne ueniſſe,de deo eſt. Vbi ergo fides,ibi ſacramentum,ibi diuerſorium ſanctitatis. Eſt etiam corpus eccleſia, in qua per baptiſmi gratiam renouamur ſpiritu, & occidua ſenectutis in rediuiuas reparantur ætates. Pſal.102 Ioan.19 Apoc.1

De permittendis pueris uenire ad Chriſtum,& ſimplicitate puerili ſectanda. C. XVIII

S Inite pueros uenire ad me,& nolite eos prohibere, talium eſt enim regnum dei.] Atqui ætas hæc infirma eſt uiribus,inualida ingenio, immatura conſilio.Non ergo ætas præfertur ætati, alioquin obeſſet adoleſcere. Quid uotis opus eſt,ut æui maturitas conſequatur,ſi mihi meritum regni demptura cœleſtis eſt? Ergo deus uitæ proceſſum ad uitia dedit,non ad incrementa uirtutis.Et cur ipſe apoſtolos non puerilis,ſed prouectioris ætatis elegit? Cur autem pueros aptos regno dicit eſſe cœlorum? Fortaſſe quia malitiam neſciant,fraudare non norint,referire non audeant,ſcrutari ignorent opes,honorum ambitionem non appetant.Sed non ignorare iſta uirtutis eſt,ſed contemnere:nec continentiæ laus,ubi infirmitatis integritas.Nõ igitur puericia, ſed æmula puerilis ſimplicitatis bonitas deſignatur.Non enim uirtutis eſt nõ poſſe peccare,ſed nolle:atq; ita tenere perſeuerantiam uoluntatis,ut uoluntas infantiam,uſus imitetur naturam.Deniq; ipſe hoc ſaluator expreſſit,dicens:Niſi conuerſi fueritis,& efficiamini ſicut puer iſte:non intrabitis in regnum cœlorum. Quis eſt ergo puer imitandus apoſtolis Chriſti? num unus ex paruulis? Hæc igitur uirtus apoſtolorum? Quis ergo puer? Ne forte ille de quo Eſaias dicit:Puer natus eſt nobis,filius datus eſt nobis? Ipſe enim tibi puer dixit: Tolle crucem tuam,& ſequere me.Et ut agnoſcas puerum:Cum malediceretur,non remaledixit:cum percuteretur,non repercuſſit.Hæc eſt enim perfecta uirtus.Itaq; & in pueritia eſt quædam uenerabilis morum ſenectus,& in ſenectute innocẽs pueritia.Senectus enim uenerabilis eſt,non diuturna:nec numero annorum computata.Cani ſunt autem ſenſus hominis,& ætas ſenectutis uita immaculata. Vnde & ſcriptũ eſt:Laudate pueri dominum,laudate nomẽ domini:quia nemo niſi perfectus laudat dominum.Nemo enim dicit dominum Ieſum,niſi in ſpiritu ſancto.Quod uidetur de Eccleſiæ populo prophetatum,qui iunior ſeniorem populum Iudæorum uirtutis ſtudijs anteiuit.Et ideo illud:Ecce ego & pueri mei quos dediſti mihi. Iſti ſunt pueri qui dominum pullo aſinæ ſuperuectum propheticis uocibus proſequentes,redemptionem Gentium ueniſſe dicebant.Iſti ſunt pueri uel infantes qui Chriſti illa ubera ſuper uinũ hauſtu pleniore ſuxerunt.Ex ore enim infantium et lactentium perfeciſti laudem.Durum itaq; ali Eſa.9 Matt.16 1.Pet.2 Sapi.4 Pſal.112 1.Cor.12 Eſa.8

quibus & immite uideri potest, quod discipuli ad Dominum infantulos adire prohibebant: nisi uel mysterium intelligas, uel affectum. Neque enim inuidæ in pueros mentis asperitate faciebant, sed sedulæ seruitutis obsequia Domino deferebant, ne comprimeretur à turbis. Denique alibi scriptum est: Magister comprimunt te turbæ. Respuenda quippe est utilitas nostra, ubi diuinitatis iniuria est. Ergo fugiamus superbiam, sequamur puerilem simplicitatem: quia ueritas aduersaria superbiæ, simplicitas autem concurrens ueritati, in ipsa humilitate sublimis. Non enim in abiecto corde habitat Deus, sed sicut tradiderunt nobis prophetæ, thronus uirtutis exaltatus est, in eo scilicet, cuius eleuatur sapiētia ad altitudinem ueritatis. Nec sicut Cain fraterna specie dolum percussoris abscondat, sed foris intrac̄ sit frater. Hæc in affectu. In mysterio autem, quia prius saluari populum Iudæorum, ex quo & secundum carnem nati fuerant, gestiebāt. Sed & pro Chananæa muliere supplicarunt. Sciebant ergo mysterium, quod utrisque populis uocatio deberetur, sed fortasse adhuc ordinem nesciebant. Nunc distantiam intēde uerborum. Vbi ad se infantes accedere iubet, ut eos uel prædicatione uel manuum impositione benediceret, pueros appellat: ubi præcipit non scandalizandos, pusillos appellat. Non enim scandalizantur qui tanguntur à Christo, non labuntur qui Christo propinquant. Sed labuntur illi quos pusillos non ætatis exiguitas, sed uirtutis pusillitas facit. Simul etiam docet infirmos non esse tentandos, ne in nos eorum delicta uertantur, quorum preces ad dominum, etsi ipsi uirtutum meritis infirmi sint, angelorum tamē patrocinijs euehūtur. Nemo ergo irrideat pauperem, quia exacerbat illum qui fecit eum. Nemo tentet inualidum, ne angelos lædat. Nemo præcipitet infirmum, ne soluat beneficium redemptoris. Et ideo dixit: Væ huic mundo ab scandalis. quia crucem Domini plerique scandalum iudicarunt, quum dominicæ humilitas passionis, nostræ sit sacramentum salutis. ut adoriamur uirtutis officium, sumamus humiltatis exemplum. Vę igitur ei qui in crucem Domini non crediderit, qua scandalizantur infirmi. Expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo eius, & demergatur in profundum maris. In diuinis quidem scripturis non uerborum seriem, sed rerū pondus examinare debemus. Plus enim proficit ad reprimenda peccata, inauditi generis atq; deformis beluina quædam pompa supplicij. Tamen ne cui hinc quoque scandalum generetur infirmo, non ociose simul positum putamus, molam asinariam, collum hominis, profundum maris. Etenim cum asini typum populus Gentilis acceperit, nónne tibi uidetur tanquam molam asinariam uoluere, quandiu in imperitiæ suæ errore uersatur, naturæ quidem uinculis allegatus, ut uerbum emolat, deum quærat: sed opertæ mentis cæcitate suffusus, ut uultum animi erigere ad deum, & oculos cordis aperire non nouerit? Et ideo sine ulla cursus alacritate uestigijs in se sæpe redeuntibus inuitus usui laborat alieno. Tamen qui molam uoluit, consummandi aliquando finem operis habet, & exuendæ spem gerit cæcitatis. Cui uerò mola ad collum suspenditur, portat lapidem, qui portare domini iugum recusauit. Asinus ergo ad molam, cæcus ad lapidem, Gentilis ad saxum, qui adorat eum quē non uidet nec agnoscit. Deus enim non in manufactis habitat, nec in saxo agnoscitur, sed in spiritu. Vterq; igitur populus & gentilis & Iudæus pompa quadam sermonis huius exponitur, sed uehementior in Iudæos pœna decernitur. Gentilium enim memoria seculi istius fluctibus obruetur: & cœno mundi huius abolebitur, qui inter ea quæ non sunt, esse uoluerunt: & alienati à scientia dei, tanquam in profundum maris mersi sunt. At uerò Iudæi per patriarchas assumpti, circuncisione signati, per legem eruditi, nō tanquam ignoti peribunt, sed tanquam sacrilegi punientur. Etenim Athenienſibus ignotus deus, in Iudæa notus, sed non receptus. Et ideo qui ignorat, ignorabitur: qui prævaricatur, damnabitur. Nec ille exutus à culpa, qui suum nescíuit authorem: & ille exutus à uenia, qui dominum non recepit. Tolerabilius tamen est fidem non detulisse Christo, quàm manus intulisse.

Luc. 8

Matt. 15

ibid. 18

Act. 17

De responsione Iesu ad interrogationem cuiusdam principis, qua asserit neminem esse bonum nisi solum deum.

Interrogauit autem eū quidam princeps dicens: Magister bone, quid faciendo uitam æternam possidebo? Dicit autem ei Iesus: Quid me dicis bonum? Nemo bonus, nisi solus deus.] Versuta interrogatio, & ideo arguta responsio.

sio. Tentator enim princeps ille magistrum bonum dixit, qui deum bonum dicere debuisset. Nam licet & in diuinitate bonitas, & in bonitate diuinitas (nemo enim bonus nisi solus deus, omnis autem homo mendax: quicquid autem mendax, utiq; non bonũ) tamen addendo, Magister bone, in portione bonũ dixit, non in uniuersitate. Nam deus uniuersitate bonus, homo ex patre. Propterea dominus, Quid me dicis bonum, quem negas deum? Quid bonum dicis, cum bonus nemo nisi unus deus? Non ergo bonum se negat, sed deum signat. Bonus enim quid est, nisi plenus bonitatis? At uero cum scriptũ sit: Non est qui faciat bonum, non est usq; ad unum: utiq; de hominibus, non de deo dixit. Deus enim unus est, non unus è numero. Ita & Dei filius quasi unicus exceptus est, non quasi unus ex multis: & unigenitus est, non unus ex genitis. Et ideo nemo bonus non præiudicat Christo, quia nemo iudicat Christum. Nemo enim tanquam communiter de nobis dicitur, sed nihil Christo commune nobiscum. Quòd si quem mouet, quia nemo bonus nisi unus deus: moueat & illud, quia nemo bonus nisi deus. Quòd si à deo filius non excipitur, utiq; nec à bono Christus excipitur. Sed cum in deo filius persona alter, potestate unus sit: Vnus enim deus, ex quo omnia: & unus dominus, per quẽ omnia: deus autem & dominus nõ duo dij, sed unus deus sit, quia dominus deus tuus unus est: utiq; cum secundum maiestatem deus unus in utraq; persona sit, & bonus unus in utroque est. Nam quomodo nõ bonus, ex bono natus? Arbor enim bona bonos fructus facit. Quomodo non bonus, cum bonitatis substantia assumpta ex patre non degenerarit in filio, quæ non degenerauit in spiritu? Et ideo: Spiritus tuus bonus deducet me in uiam rectam. Quòd si bonus spiritus qui accepit ex filio, bonus utiq; & ille qui tradidit. Et cum bonus pater, utiq; & ille bonus qui omnia habet quæ pater habet. Aut si negatis filium habere bonitatem, negatis & patrem. Ratio euidens exemplis non eget, tamẽ uel autoritatem sequimini scripturarum. Scriptum est enim: Dominus iudex bonus domui Israel. De filio an de patre dicitur? Sed pater non iudicat quenquam, quia omne iudicium dedit filio. Ergo dominus bonus filius. Accipe aliud. Trinitatem utiq; confitetur qui ad baptismum ueniunt, quia baptizantur in nomine patris & filij & spiritus sancti. Ergo & patri & filio & spiritui sancto cõfitentur. Cũ ergo dicitur: Cõfitemini domino quoniã bonus: bonus utiq; pater, bonus & filius, bonus & spiritus sanctus, sed deus unus est. Et quia bonus dominus expectantibus eum. An non bonus, quia bona tribuit animæ quærenti eum? An non bonus, qui ait: Ego sum pastor bonus? Sed putatis ideo deum bonum, quia iudicium non habet, in quo est necessitas uindicandi. Quanquã iam præmissum sit iudicẽ bonũ esse domui Israel, tamẽ alibi habes: Quàm bonus deus Israel rectis corde. De quo igitur putatis dictum? de patre, an de filio? Si de patre, ergo nõ omnibus bonus. Cur ergo filio derogatis? Si de filio, ergo bonum Deum & filium confitemini. Ipse est enim benedictus deus Israel, quia uisitauit & fecit redemptionẽ plebi suæ. Ipse est rex & deus Israel, cui dicitur: Rabbi, tu es filius dei, tu es rex Israel. Sic igitur huic dicit: Quoniam tu bonum me non potes sentire qui tentas, quid me dicis bonum? Bonus quidem ego, sed rectis corde, cui bonum esse ex natura suppetat, non ex uersutia. Bonus ergo filius. Candor est enim lucis æternæ, & speculum sine macula dei maiestatis, et imago bonitatis illius. Quomodo ergo non bonus, qui est imago bonitatis? Sicut enim imago dei deus, sed unus deus: ita & diuinæ imago bonitatis bona, sed una bonitas. Mihi certe utile est bonum deum credere, quem meorum habiturus sum iudicem delictorum. illi uiderint qui credere bonum nolunt. Itaque quia legisperitus est iste qui tentat, sicut in libro alio demõstratur, bene dixit: Nemo bonus, nisi unus deus. ut admoneret quia scriptum est: Non tentabis dominum deum tuum. sed magis confiteretur domino, quoniam bonus. Denicq; eum sæpe perstringit. nam glorianti in lege quòd à iuuentute sua omnia custodisset, ut inanem iactantiam eius exponeret, ostendit ei adhuc deesse quod legis est. Et ideo ad misericordiæ præceptum tristis inducitur, ut in eum naturalis quædam detur forma sententiæ.

Psal. 115
Deut. 6
1. Cor. 8
Psal. 142
Ioan. 10
Deut. 6

De eo quod facilius est camelum transire per foramen acus, quàm diuitem in regnum dei.

F Acilius est camelum per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnum dei.] Magna uis, magnum pondus in uerbis. Quibus enim uerbis alijs, uehementius exprimeret, nõ debere iactare se diuitem in diuitijs suis, quàm talibus quibus definitur contra naturam esse diues misericors? Auser mihi lenocinia furcumq; uerborum, quæ solent eneruare sententias. Lactari iste non debuit, sed frãgi, qui misericordiam respuebat. Tamen si quos uerborum magis ornamenta, quàm sensus uirilis naturalis quidam habitus & forma delectant, quod boni faciunt petitores in uxore ducenda, ut mores discutiant, non decorem: nec aspectus offensione reuocent, cùm uirtute animi prouocantur: hi quoq; in uerbis mysterium quærant, quod est mens quędam & anima uerborum, nec in mysterio uerba discutiant. Camelus ergo in typo populus
1.Pet.5 Gentilis accipitur, quem leo ille quęrens quem deuoret, onustum thesauro propheticis
Isaiæ 30 agit affatibus in desertum. In tribulatione enim & angustia leo & catulus leonis, aspides & progenies aspidum uolantium ferebant in asinis & camelis diuitias suas. Et bene camelus pro Gentili figuratus est populo, quia superstitiõis deformitate degenerãs, prius quàm crederet populus nationum, beluinæ speciem fœditatis, absurda uestigia, ora turpia præferebat. Facilius igitur iste peccator per uiam intrauit angustã, quæ est uia Christi, qui proprij corporis passione mortis penetrans uiam, uelut acu redintegrauit scissa quædam nostræ uestimenta naturæ, quàm populus Iudæorum diues in lege, egenus in fide, præruptus in furore, probrosus in crimine. Potest etiam moraliter de omni intelligi
Luc.18 peccatore, & de arrogante diuite. Nónne tibi uidetur publicanus ille onerarius suorum conscientia delictorum, cum oculos ad deum non auderet attollere, uelut quidã camelus in foramen acus confessionis suæ remedijs facilius introire, quàm Pharisæus ille in regnum dei, arrogans in prece, iactans innocentiæ, præsumptor gloriæ, exprobrator misericordiæ, prædicator sui, criminator alieni, qui magis cõueniret dominum quàm rogaret? Si quis igitur horret camelum, horrescat eum qui factis fœdior sit camelo.

De honorandis parentibus atq; pascendis.

H Onora patrem tuum, & matrem.] Pulchre mihi hodie legitur legis exordiũ, quando mei natalis est sacerdotij. Quotannis enim quasi deintegro uidetur incipere sacerdotium, quando temporum renouatur ætate. Bonũ etiã quod legit: Honora patrẽ & matrẽ. Vos enim mihi estis parentes, qui sacerdotium detulistis. Vos, inquam, filij uel parentes, filij singuli, uniuersi parentes. Libenter enim meos dixerim uos uel liberos, uel parentes, qui uerbum dei auditis et facitis. Filios, quia scriptũ est:
Psal.33 Venite filij audite me. Parentes, quia ipse dñs dixit: Quæ mihi mater aut fratres? Mater
Marc.12 & fratres mei hi sunt, qui audiunt uerbũ dei & faciunt. Bene ergo lex quæ præmiserat,
Leui.20 Diliges dominum deum tuum, & diliges proximum tuum, subiecit: Honora patrem tuum, & matrẽ tuã. Primus enim gradus iste pietatis est. Nãq; hos authores tibi esse uoluit deus. Honora obsequijs, ut abstineas à contumelijs: quia ne uultu quidem lædenda pietas est parentũ. Sed parum est non lædere, quia lex prospexit ne patiantur iniuriã. Qui enim maledixerit patri uel matri, morte moriet. tu honora, ut bonus sis. Aliud est legis beneficium: aliud pietatis officium. Honora tuos, quia suos dei filius honorauit. Legisti
Luc.2 enim, Et erat subditus illis. Si deus seruuis, quemadmodum tu parentibus? Honorabat
Philip.2 igitur Ioseph & Mariã Christus, nõ naturæ debito, sed pietatis officio. Honorabat & patrẽ deum, quemadmodũ nemo potuit honorare, ut esset obediens usq; ad mortẽ. Hono
1.Tim.5 ra ergo & tu parentes. Est aũt honor nõ solũ honorificẽtiæ, sed etiã largitatis. Viduas honora, quæ ueræ uiduæ sunt. Honor enim est deferre pro meritis. Pasce patrẽ tuum, pasce matrẽ tuã. Etsi paueris matrẽ, adhuc nõ reddidisti dolores, nõ reddidisti cruciatus quos pro te passa est, non reddidisti obsequia quibus te illa gestauit, non reddidisti alimenta quæ tribuit tenero pietatis affectu, immulgẽs labris tuis ubera. non reddidisti famẽ quã pro te illa tolerauit: ne quid quod tibi noxium esset, ederet: ne quid quod lacti noceret, hauriret. Tibi illa ieiunauit, tibi manducauit: tibi illa quem uoluit cibum non accepit: tibi quem noluit cibum sumpsit: tibi uigilauit: tibi fleuit, & tu illam egere pateris? O fili quantum tibi sumes iudicium, si non pascas parentem. Illi debes quod habes, cui debes

quod

quod es. Quantum iudicium, si pascat Ecclesia, quos tu nolis pascere. Si quis fidelis, inquit, aut si qua fidelis habet uiduas, subministret illis ut nō grauetur Ecclesia, ut his quæ ueræ uiduæ sunt, sufficiat. Hoc de extraneis. Quid de parentibus? Non ociose diximus proximè, quia nos matris querela perstrixit: sed maluimus eum qui talis est publice monere, quàm domestice coercere. Et si nostra uoce non proditur, uel suo tamen erubescat affectu. Ne commiseris fili ut parentes tuos aliorum fames pascat: ne commiseris fili, ut ieiunia pauperum parentibus tuis cibum quærant. Si non propter gratiam & salutem, propter uerecundiam, pasce. Vel tu filia, nō pudet si te ingrediente in ecclesiam, alienis manus suas anus mater extendat, & prætermissa filia de extraneis stipem poscat, cum tu transeas sublimi collo, & nutibus oculorum, trahens uestem, habens inaures & dextralia & annulos, & reliqua quæ Esaias dicit? Quid si in te sermonem suum uertat, reposcens naturæ debitum, nutrimentorum precium, manus tuæ quod genitrici debetur officium? quid respondebis? Dabis ne alijs? Quid si tibi obijciant, Vade, prius matrem tuam pasce? Nam etsi pauperes sunt, impiam tamen non quærunt collationem. Nónne audisti suprà, quia diues ille in byssо & purpura recubans, cuius de mensa micas Lazarus colligebat, pœnis cruciatur æternis, quia non impartiuit alimenta? Si non donasse extraneis, graue est: quanto grauius excludere parentes? Sed dicis, quòd eras parentibus collatūrus, Ecclesiæ malle conferre. Non quærit donum deus de fame parentū. Vn de reprehendentibus Iudæis quia discipuli domini manus non lauarent, respōdit Iesus: Quicunq; dixerit: Munus quodcunq; est ex me, tibi proderit, non honorificabit patrē aut matrem. Quod propter obscuritatem sensus non imprudenter deflexímus. nam Iudæi dum hominum traditionem sequuntur, Dei negligunt. Discipuli traditionem Dei preferentes, hominum negligebant, ut manus non lauarent cum panem manducarent: quoniam qui lotus est totus, non habet necesse ut manus lauet. Lauerat eos Iesus, lauacrum aliud non quærebant. Vno enim Christus baptismate omnia soluit baptismata. Itaque quem lauerit Ecclesia, non habet necesse iterum lauare. Ergo mysterio intendebant discipuli, non sui mundiciā corporis, sed animæ requirentes. Hoc reprehendebant Iudæi, sed argutè redarguuntur à domino, quòd inania obseruēt, profutura despiciant. Et ideo illis dicit: Vos quare dicitis patri aut matri, quos lex præcipit honorari: Munus quodcunq; est ex me, tibi proderit? id est, cum petat aliquid ad sumptū egens pater aut mater à filio, quia legem timens Iudæus, excusationem non dandi requirit, dicere solet: munus quod ex me est tibi proderit, ut dicatam deo pecuniam pater religiosus accipere formidet. Sed hæc traditio hominum, excusationes obtexentium auaritiæ suæ. Cæterùm dei traditio est, ut prius pascas parentes. Nam si iuxta diuinum oraculum contumelia parentis morte luitur, quanto magis fames quę morte grauior est? Quo loco insolentem dominus infrænat iactantiam. Multi enim, ut prædicentur ab hominibus, Ecclesiæ conferunt quæ suis auferunt: cum misericordia à domestico progredi debeat pietatis officio. Da ergo prius parenti, da etiā pauperi, da illi presbytero quod tibi abundat terrenū, ut ab illo accipias spiritale quod tibi deest. Etenim qui honorat, honorabitur. Vide ergo quia ille cum accipit tradit: & accipit non quasi inops, sed quasi remuneratus maiore mensura. Da pauperi in requiem eius, ut & tu cōmunicans de tuo inopi, requiem consequaris. Sed ut pascendos scriptura dicit parētes, ita propter deū relinquendos parentes, si impediant deuotæ mentis affectum.

Esa. 3. 78

Luc. 16

Matt. 15

De illuminatione cæci, & uocatione Zachæi.

Ca. XVIII. Matt. 20

Factum est autem cum appropinquasset Hiericho, quidam cæcus sedebat secus uiam.] In libro secundum Matthæum, duo cæci inducūtur, hic unus. Ibi egrediēte Hiericho, hic appropinquante. Sed nulla discrepantia. Nam cum in hoc uno typus populi gētilis sit, qui sacramento dominico recepit amissi luminis claritatem, nihil interest utrū in uno medicinam, an in duobus accipiat, quoniā ex Cham et Iaphet Noe filijs originē ducens, in duobus cæcis duos generis sui prætendebat authores. Quod uidet etiā Lucas non omisisse, cum Zachæū subijcit, qui statura pusillus, hoc est, nulla nobilitatis ingenitæ dignitate sublimis, exiguus meritis, sicut populus nationum, audito domini Saluatoris aduentu, quē sui nō receperant, uidere cupiebat. Sed nemo facile Iesum uidet: nemo potest Iesum uidere cōstitutus in terra. Et quia nō pphetas,

non regnum habebat, tanquam formæ gratiam naturalis ascendit in sycomorum, uanitatem scilicet Iudæorum uestigio suo proterens, errata quoq; corrigens superioris ætatis: & ideo Iesum interioris domus recepit hospitio. Et bene ascendit in arborem, ut arbor bona bonos fructus faceret ac naturali excisus oleastro, & contra naturam insertus
Rom. 11 in bonam oliuam, fructũ posset legis afferre. Radix enim sancta, etsi rami inutiles: quorum infructuosam gloriam plebs gentiũ fide resurrectionis quasi quadam corporis eleuatione transcendit. Et ecce uir nomine Zachæus.] Zachæus in sycomoro, cæcus in
Cap. XIX uia. Quorum alterum dominus miseraturus expectat, alterum mansionis suę nobilitate nobilitat. Alterum sanaturus interrogat, apùd alterum se non inuitatus inuitat. Sciebat enim uberem hospitis sui esse mercedem. Sed tamen etsi nondum uocem inuitantis audierat, iam uiderat affectum. Verum ne cęcum illum tanquam fastidiosi pauperum cito relinquisse uideamur, & transisse ad diuitem: expectemus eum, quia expectauit et dominus: interrogemus eum, quia interrogauit & Christus. Nos interrogemus, quia nescimus: ille, quia nouerat. Nos interrogemus, ut sciamus unde iste curatus sit: ille interrogauit, ut in uno plures disceremus unde Dominũ uidere mereamur. Interrogauit eũ ut crederemus, nisi confitentem non posse sanari. Et cõfestim, inquit, uidit, & sequebatur eum magnificans dominum. Et perambulabat Hiericho.] Aliter enim non uideret, nisi sequeretur Christum: nisi dominum prædicaret, & nisi seculum præteriret. Cum diuitibus quoq; in gratiam reuertamur. nolumus enim offendere diuites, qui uolumus, si fieri potest, sanare omnes, ne cameli comparatione perstricti, in Zachęo citius quàm oportuit derelicti, iustæ habeant cõmotionis offensam. Discant non in facultatibus crimen hærere, sed in ijs qui uti nesciant facultatibus. Nam diuitiæ ut impedimenta impro bis, ita bonis sunt adiumenta uirtutis. Diues certe Zachæus, electus à Christo, sed dimidium bonorum suorum pauperibus largiendo, reddendo etiam in quadruplũ quæ fraude sustulerat, (Alterum enim non sat est: nec habet gratiam liberalitas, si iniuria perseuerat: quia non spolia, sed dona quæruntur) uberiorem mercedem quàm conferebat, accepit. Et bene princeps inducitur publicanorum. Quis enim de se desperet, quando & iste peruenit, cui cẽsus ex fraude? Et ipse, inquit, diues.] Vt scias non omnes diuites auaros. Quid sibi uult quòd nullius alterius staturam scriptura, nisi huius expressit? Quia statura pusillus erat?] Vide ne fortè malitia pusillus, aut adhuc pusillus fide. Nondum enim promiserat cum ascenderet, nondum uiderat Christũ, merito adhuc pusillus. Denique Ioannes magnus, quia & Christum uidit, & spiritum sicut columbam super Chri
Ioan. 1 stum manentem, sicut ipse ait: Vidi spiritum descendentem sicut columbam, & manentem super eum. Quæ autem turba, nisi imperitæ confusio multitudinis, quæ uerticẽ nequit uidere sapientiæ? Ergo Zachæus quandiu in turba est, non uidet Christum. supra turbam ascendit, & uidit: hoc est, plebeiam transgressus inscientiam meruit quem desiderabat aspicere. Pulchre autem addidit: Quia illa parte erat transiturus Dominus.] Vel ubi sycomorus, uel ubi crediturus: ut & mysterium seruaret, & gratiam seminaret. Sic enim uenerat, ut per Iudæos transiret ad Gentes. Vidit itaque Zachæum sursum.] Iam enim sublimitate fidei inter fructus nouorum operum uelut fœcundæ altitudine arboris eminebat. Et quoniam de typo ad moralia defleximus, inter tot credentiũ uolũtates dominica die relaxare animum, festiuitatem admiscere delectat. Zachæus in sycomoro, nouum uidelicet noui temporis pomum, ut in hoc quoq; compleretur illud:
Cant. 2 Arbor fici produxit grossos suos. Ad hoc enim Christus aduenit, ut ex lignis nõ poma,
Ioan. 1 sed homines nascerentur. Legimus alibi: Cum esses sub arbore fici, uidi te. Ergo Nathanael sub arbore, hoc est, supra radicem, quia iustus. Radix enim sancta. Sub arbore tamẽ Nathanael, quia sub lege: Zachæus supra arborem, quia supra legem. Ille domini occultus defensor, hic publicus prædicator. Ille adhuc Christum ex lege quærebat, iste iam supra legem relinquebat sua, & dominum sequebatur.

De seruo qui una mna à domino accepta, decem acquisiuit.

Cce mna tua decem mnas acquisiuit.] Bonus ordo, ut uocaturus Gentes, &
E Iudæos iussurus interfici, qui noluerunt regnare supra se Christum, hanc prę mitteret comparationem, ne diceretur, Nihil dederat populo Iudæorum unde poterat melior fieri? ut quid ab eo qui nihil recepit, exigitur? Non mediocris ista est

est mna, quam suprà mulier Euangelica quia non inuenit, lucernã accendit, lumine quę rit admoto, gratulatur inuentam. Denicp ex una decem mnas alius fecit, alius quinque. Fortasse iste moralia habet, quia quincp sunt corporis sensus: ille decem duplicia, id est mystica legis, & moralia probitatis. Vnde & Matthæus quincp talenta & duo talenta posuit. In quincp talentis ut sint moralia, in duobus utrumcp mysticum atcp morale. Ita quod numero inferius, re uberius. Et hic possumus decem mnas, decem uerba intelligere, id est legis doctrinam, quincp mnas, magisteria disciplinæ. Sed legis peritum in omnibus uolo esse perfectum. Non enim in sermone, sed in uirtute est regnum Dei. Bene autem quia de Iudæis dicit: Duo soli multiplicatam pecuniam deferunt: non utiq; æris, sed disputationis usuris. Alia est enim pecuniæ fœnebris, alia doctrinæ cœlestis usura. Denicp dominus cum dicit: Quare non dedisti pecuniam meam ad mensam?] non nostræ, sed suæ pecunię quærit usuram. Vnus intra terram abscondisse se dicit, quod rationem (quæ ad imaginem & similitudinem dei data est nobis) studio uoluptatis obruit, & tanquam in fouea carnis abscõdit. De alijs siletur, qui quasi prodigi debitores quam acceperant, perdiderunt. In duobus illis pauci sunt, qui per duas uices ad cultores uineę destinati sunt, in reliquis omnes Iudæi. Quam comparationem Matthæus etiam nobis uoluit aptare, quòd similiter ut dives qui pecuniam suam non impartit pauperibus, ita etiam qui doctrinæ suæ gratiam non diuidit imperitis, docere cum possit, haud mediocris reus est culpæ. De quo, quoniam in libris de Fide scriptis diximus, transcurrere melius fuit. Ciuitates aũt decẽ esse quæ possunt, nisi fortè animæ, quibus iure præponitur qui pecuniam domini & illa eloquia casta probata sicut argentum, mẽtibus hominum fœnerauerit? Nam sicut Hierusalem dicitur ædificata sicut ciuitas, ita sunt animæ pacificæ. Et sicut angeli præsunt, ita & hi qui uitam meruerint angelorum.

Luc. 15

1. Cor. 4

Psal. 121

DIVI AMBROSII MEDIOLANENSIS

EPISCOPI COMMENTARIORVM IN EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM, LIBER IX.

De eo quòd dominus ascensurus Hierosolymam uenit ad montem Oliueti, & inde duos discipulos misit, &c.

ET factum est cum appropinquasset ad Bethfage & Bethaniam, uenit ad montem qui uocatur Oliueti, misit duos discipulos suos, dicens: Ite in castellum quod contra uos est. In quod introeuntes, inuenietis pullum asinæ alligatum, in quo nemo sedit. soluite illum, & adducite.] Pulchre relictis Iudæis, habitaturus in affectibus Gentium templum Dominus ascendit. Hoc enim templum est uerum, in quo non in litera sed in spiritu dominus adoratur. Hoc Dei templum est, quod fidei series, non lapidum structura fundauit. Deseruntur ergo qui oderant, eliguntur qui amaturi erant. Et ideo ad montem uenit olиueti, ut nouellas oleas in sublimi uirtute plantaret. Quarum mater est illa quæ fursum est Hierusalem. In hoc monte est ille cœlestis agricola, ut plantati omnes in domo Dei, possint uiritim dicere: Ego autem sicut oliua fructifera in domo Domini. Et fortasse ipse mons Christus est. Quis enim alius tales fructus ferret olearum, non curuescentium ubertate baccarũ, sed spiritus plenitudine gentium fœcundarum? Ipse est per quem ascendimus, & ad quem ascendimus. Ipse est ianua, ipse est uia, qui aperitur, & qui aperit, qui pulsat̃ ab ingredientibus, & ab emeritis adoratur. Ergo in castello erat, & ligatus erat pullus cum asina. nõ poterat solui, nisi iussu domini. Soluit enim manus apostolica. talis actus, talis uita, talis gratia. Esto talis, ut & tu possis ligatos soluere. Nunc cõsideremus qui fuerint illi qui errore detecto de paradiso eiecti, in castellum sint relegati. Et uides quemadmodũ quos mors expulerat, uita reuocauerit. Et ideo secundum Matthæũ & asinam & pullum legimus, ut quia in duobus hominibus uterq; fuerat sexus expulsus, in duobus animalibus sexus uterq; reuocet̃. Ergo illic in asina matre quasi Euam figurauit erroris: hic

Psal. 51

Matt. 21

hic autem in pullo generalitatē populi Gentilis expressit: & ideo pullus reducit asinæ. Et bene in quo nemo sedit, quia nullus antequam Christus, nationum populos uocauit
Marc. 11 ad Ecclesiam. Denicq; secundum Marcum sic habes: Quem nemo adhuc sedit hominū. Alligatus autem perfidiæ uinculis tenebatur, iniquo addictus domino, errore famulatus, sed dominatum sibi uindicare non poterat, quem reum fecerat natura, sed culpa. Et
1. Cor. 8 ideo cum dominus dicitur, unus agnoscitur. Nam & multi dij, & multi domini: sed generaliter unus deus, & unus dominus. Itaq; si non exprimit, dominus definitur, non iam per adiunctionem personæ, sed per uniuersitatem naturæ. Marcus autem induxit ligatum ante ianuam, quia extra Christum quicunq; est, foris est in uia: qui autem in Christo est, foris non est. In transitu addidit, ubi nullius certa possessio, non præsepe, non alimenta, non stabulū. Misera seruitus, cui uagum ius est. Plures enim dominos habet, qui unū non habet. Alieni alligant, ut possideant: iste soluit, ut teneat. Vehementiora enim iura nouit esse, quàm uincula. Nec illud ociosum, quòd duo discipuli diriguntur: Petrus ad Cornelium, Paulus ad reliquos. Et ideo non personas designauit, sed numerum definit.
Act. 8 Tamen si quis est qui personas exigat, potest æstimare de Philippo quem spiritus misit in Gazam, quando Candacis reginæ baptizauit Eunuchū, & ab Asoto in Cæsaream per omnes ciuitates uerbum domini seminauit. Nec illud prætereundum quòd moxre mittendos asserit qui dirigendi erant, qui dominum Iesum in finibus Gentium prædicarent. Illi ergo directi cum soluerent pullum, nunquid suis uerbis usi sunt? Minime. Sed dixerunt sicut dixerat illis Iesus: ut agnoscas non suo sermone, sed Dei uerbo: nec proprio, sed Christi nomine fidem populis infudere Gentilibus: atq; aduersariæ potestates, quæ sibi nationū obsequia uindicabant, mandato cessere diuino. Vnde & apostoli propria Christo uestimenta substernunt, quo facti gloriam Euangelica prædicatione præferrent. In scripturis enim diuinis plerunq; uestimenta uirtutes sunt, quæ gentium duritiam aliquantulū propria quoq; uirtute mollirent, ut inoffensa uecturæ felicis obsequia sedulis affectibus exhiberent. Non enim mundi dominum forensi specie gestari dorso asinæ delectauit, sed ut latente mysterio penetralia nostræ mentis insterneret, & in secretis animorum interiore consessu mysticus uector insideret, quasi quodam corpore diuinitatis infusus, regens mentis uestigia, lasciuiam carnis infrenans, ut ductu pietatis assuetum populi gentilis edomaret affectū. Felices illos, qui talem internis renibus recepere uectorem. Felices plane illos, quorum ora ne multiloquio soluerent, uerbi cœlestis habena restrinxit. Quæ est ista habena fratres? Quis me doceat quemadmodū ora homi-
Ephes. 5 num aut restringat aut soluat? Monstrauit mihi habenam ille qui dixit: Vt detur mihi sermo in apertione oris mei. Sermo ergo habena est, sermo stimulus est, & ideo durū est
Act. 9 tibi aduersus stimulum calces mittere. Docuit igitur hic non aperire cor, stimulum peti, iugum ducere. Doceat & alius linguæ retinacula pati. Rarior enim tacendi uirtus est, quàm loquendi. Doceat plane ille, qui uelut mutus aduersus dolum non aperuit os suum, paratus in flagella, & uerbera non recusans, ut esset pia sessio dei. Disce à domesti-
Luc. 15 co dei gestare Christum, quoniam prius te ille gestabat, cum pastor errantem reduceret ouem. Disce sedula mentis tuæ dorsa substernere, disce esse sub Christo, ut possis esse su-
Psal. 37 pra mundum. Non quicunq; facile uehit Christum, sed ille qui potest dicere: Incuruatus & humiliatus sum nimis, rugiebam à gemitu cordis mei. Quòd si desideras nō moueri, super illa uestimenta sanctorum elutum fige uestigium. Caue enim ne lutulentis pedibus incedas, caue ne transuersis gressibus perstrata tibi propheticarum uiarum itinera derelinquas. Namq; ut tutior uenturis Gentibus esset incessus, propriis indumentis usque ad Dei templum, qui præibant Iesum, semitam munierūt. Vt tu sine offensione gradiaris, discipuli domini amictu se proprij corporis exuentes, inter aduersa turbarū uiam tibi suo strauere martyrio. Si quis tamen ita uult accipere, non renitimur quòd pullus iste iam supra Iudæorū uestimenta gradereť. Quid aūt sibi uelint ramorū fragmina, quæ utiq; incedentiū gressus implicare cōsuerunt? dubitarē profectò, nisi me in superioribus bonus mūdi totius docuisset agricola, quia iam securis ad radices arborū posita est, quæ sub aduētu Dñi saluatoris infœcūda succidat, & infructuosarū inanē gloriā Gentiū solo sternat, fideliū pedibus proterendā, ut renouatæ mētis spiritu nationes, uelut nouellarū arborū stirpes de uetustis possint germinare caudicibus. Ne ergo despicias hunc asellū.

nam

nam ſicut in ueſtitu ouium ſunt lupi rapaces, ita contrà ineſt homo cordis abſconditus ſub ſpecie beſtiali: quia ſub exuuijs corporis, quod nobis eſt cõmune cum beluis, mens deo plena uegetatur. Quod ad figuram hominũ pertinere, ſanctus Ioannes euidentius declarauit, addendo, Quia acceperunt ſibi medullas palmarũ. Iuſtus enim ut palma flo- Pſal. 91
ret. Et ideo aduentante Chriſto erigebant iam ſupra humeros hominũ uexilla iuſtitiæ, & inſignia triumphorũ. Quid miratur turba, quod operatur myſteriũ? Etſi neſciat quid miretur, miratur tamen quia in illo pullo ſapientia ſedet, uirtus inhabitat, hæret iuſtitia. Ne deſpicias aſinam quoq; iſtam, quæ quondam angelum dei uidit, quem homo uide- Num. 22
re non potuit. Et uidit, & detulit, & locuta eſt, ut agnoſceres poſterioribus temporibus ſub aduentu magni angeli, Gentiles illos ante aſinos locuturos. Pulchre autem ſecundum Lucam turbas laudantes Deum ad deſcenſum montis occurriſſe legimus, ut operatorem myſterij ſpiritalis ſignificarent ſibi uenire de cœlo. Turba igitur agnoſcit deũ, regem appellat, prophetiam repetit: Oſanna filio Dauid.] hoc eſt, redemptorẽ domus Dauid, expectatum ſecundum carnem Dauid filium uenire declarat: & hoc turba illa poſt exiguum crucifixura momentum. Vere memorabile diuinæ operationis inſigne, ut aduerſum ſe teſtimonium extorqueatur inuitis: cum deum negant affectibus, quem uocibus confitentur. Vnde & dominicũ illud: Si hi tacuerint, lapides clamabũt.] Neq; Luc. 19
enim mirũ ſi laudes domini contra naturam ſuam ſaxa reſpondeant, quem ſcopulis duriores prædicant peremptores. Aut fortaſſe quia obmuteſcentibus Iudæis poſt domini paſſionem uiui erant ſecundum Petrũ lapides clamaturi. Ergo compugnantibus licet affectibus ſuis, turba tamen deum ad templum ſuum cum laude deducit. Sed deus templum ſuum non mercatoris uult eſſe diuerſorium, ſed domicilium ſanctitatis: nec uendibili religionis officio, ſed obſequio gratuito uſum miniſterij ſacerdotalis informat. Conſidera igitur quid tibi ad exemplum uiuendi dominica geſta præſcribant.

De eiectione uendentium & ementium in templo, ac euerſione menſarum & cathedrarum.

Et eijciebat omnes uendentes & ementes in templo, & menſas numulariorum euertit, & cathedras uendentiũ columbas.] Generaliter itaq; ſuprà docuit ſeculares à dei templo abeſſe debere contractus, ſpecialiter autem nummularios pepulit. Qui ſunt nummularij, niſi qui de pecunia domini lucrũ quærunt, nec bona malaq; diſcernũt? Pecunia enim domini ſcriptura diuina eſt. nam & denarios ſeruis diſtribuit profecturus, & talenta diuiſit, & pro ſanitate hominis uulnerati duo æra ſtabulario dereliquit. Duobus enim teſtamentis uulnera noſtra curantur. Sed tu quaſi bonus nummularius eloquia domini, eloquia caſta, argentũ igne examinatum recõde, Pſal. 11
purgatum ſpiritu ſeptiformi, nec adulteram imaginem regis (quia & ſatanas transfigu- 2. Cor. 11
rat ſe in angelum lucis) impia cõmutatione ſuſcipias: nec imminutam principis tui figuram Arrianæ fraude perfidiæ, theſauro tuo miſceas: nec pecuniæ ſono aures tentes fidelium, ut religioſarũ audientiam ſcripturarũ tinnitus æris excludat, uel religioſis affectibus habendi cupiditas inferatur. Non ergo omnes excludantur nummularij. ſunt enim & boni. Denicq; pecuniam meam, inquit, dediſſes nummularijs, & ego ueniens, cũ uſuris recepiſſem eam. Quòd ſi nummus & ſcripturarũ, & uſura eſt ſcripturarũ. Cathedras uendentium columbas cur euerterit, ſecundũ literam non intelligo. Neq; enim nundinatores auium uindicare ſibi poterant honorati alicuius in nũdinis ſolij dignitatem. nam quæ prærogatiua dignitatis eſt in columbis? Admonet tamen dominici forma baptiſmatis, quando deſcendit ſpiritus ſanctus in columbæ typo, eiectorum de templo huiuſmodi mercatorũ, in eccleſia dei conſortium eos habere non poſſe, qui ſancti ſpiritus gratiam nundinentur. Gratis, inquit, accepiſtis, gratis date. Denicq; Simoni, qui ſanctifi- Matt. 10
candi munus precio in ſe putauit poſſe conferri, reſpondit Petrus: Pecunia (inquit) tua Act. 8
tecum ſit in interitum, quoniam gratiam dei putas te pecunia conſequi poſſe: nõ eſt tibi pars neq; ſors in hac fide. Vẽditores quoq; ouium & boum eos puto, qui de labore alieno uel ſimplicitate, fœdi auctionatores quaſdam nundinas aucupantur: aut quia oues eijciuntur, & boues, columbæ iubent auferri, populus uidetur Iudæus excludi. Effrem enim ſicut columba, quòd eorum dominus & ſucceſſiones oderit, & labores. Aes effunditur, ut gratia colligatur: menſa nummulariorum euertitur, ut domini ſubrogetur:

ara

ara deijcitur, ut erigantur altaria. Atq; hoc non aliqua succinctus manu diuitijsq; faciebat, sed flagello de restibus cędebat turbas, & nullus resistere audebat. Et nunc uirga uitur, nunc flagello (uirga enim recta est uirga regni tui.) Virga, ut corrigat: flagello, ut suadeat. Directa illic, hic moralis, quasi inflexa præcepto, qua peccatoris conscientia uelut lento uerbere flagellatur. Alij sunt enim terrores prophetici, aliæ Apostolicę suasiones: in utroq; tamen unius uerbi est disciplina. Et ideo flagellum de restibus fecit, quia funes ceciderunt, inquit, mihi in præclaris. etenim hæreditas mea præclara est mihi. Funes enim dicuntur, quibus agrimensores metandorum limites partiuntur agrorum. Et ideo tanquam bonus agrimensor synagogæ terminos distinguebat, & Ecclesiæ sacrilegos de templo iubebat exire. Nouus enim uenerat feracium metator animarū, qui agrorum genera, non spacia metaretur. Pulchre tamen non extentis funibus modus aliquis possessionis includitur, nec quasi definita dēsitate rei limites fidei terminant, sed flagello in immensum libero fines Ecclesiæ porriguntur: eliminantur Iudæi, non præscripto aliquo exilio, sed in termino, ut nusquam synagogæ locus in orbe remaneret.

Psal. 44

Ibid. 15

De uinea plantata, & colonis locata.

Cap. XX

Vineam plantauit homo.] Plericq; uarias significationes de uineæ appellatione deriuant. Sed euidenter Esaias uineam domini Sabaoth, domū Israel esse memorauit. Hanc uineam quis alius nisi deus condidit? Hic est ergo qui locauit, & peregre profectus est: nō quia ex loco ad locū profectus est dominus, qui ubicq; semper præsens est: sed quia est præsentior diligentibus, negligentibus abest. Multis autem tēporibus abfuit, ne præpropera uideretur exactio. Nam quo indulgentior liberalitas, eo inexcusabilior peruicacia. Vnde bene secundum Matthæum habes: quia & sepem circumdedit, hoc est, diuinæ custodiæ munitione uallauit ne facile spiritualium pateret incursibus bestiarum. Et fodit in ea torcular.] Quomodo intelligimus quid sit torcular, nisi forte quia psalmi de torcularibus inscribuntur: eò quòd in his mysteria dominicæ passionis, modo musti sancto feruente spiritu prophetarum, redundantius æstuauerint? Denicq; ebrij putabantur, quibus spiritus sanctus inundabat. Ergo & hic fodit torcular, in quod uuæ rationabilis fructus interior spiritali infusione deflueret. Aedificauit turrim, uertícem scilícet legis attollens, atq; ita hanc uineam munitam, instructam, ornatam locauit Iudæis. Et tempore fructuum seruulos misit. Bene tempus fructuum posuit, non prouentum. nullus enim fructus extitit Iudæorum, nullus uineæ huius prouentus, de qua dominus ait: Expectaui ut faceret uuas, fecit autem spinas. Itaq; nō lætitiæ uino, non spiritali musto, sed cruēto prophetarum sanguine torcularia redundarunt. Denicq; Hieremias in lacum missus est. Hæc enim erant torcularia Iudæorum: non uino repleta, sed cruore. Et licet generaliter prophetæ uideantur exprimi, dat tamen lectio ut illū qui lapidatus est, Naboth esse credamus: cuius & si nullum acceperimus propheticum uerbum, accepimus tamen propheticum factum, quia multos pro hac uinea futuros martyres proprio sanguine prophetauit. Quis autem est ille in capite uulneratus? Nimirum Esaias, cuius facilius compagem corporis serra diuisit, quam fidem inclinauit, constantiam ue detriuit, aut uigorem mentis execuit. Eò igitur factum est, ut cū plures alios destinasset, quos Iudæi inhonoros & inanes sibi, de quibus nihil potuerunt proficere, dimiserunt: nouissime etiam filium unicum mitteret, quem perfidi quasi hæredem remouere cupientes, occiderunt crucifigendo, eiecerunt negando. Breuiter itaq; quàm magna, quàm multa: primùm quia naturalis est bonitas, quæ plerunq; credit indignis: deinde, quia postremum malorum remedium Christus aduenit: tum quoniam qui hæredē negat, de autore desperat. Hæres autem Christus, idemq; testator. Hæres, quia morti propriæ superuiuit, & testamentorum quæ ipse condidit, tanquā hęreditaria in nostris profectibus emolumenta consequitur. Pulchre ergo interrogat, ut sua se ipsi damnent sententia. Venturum autem dominum dicit uineæ, quod in filio adsit etiam paterna maiestas, uel quod ultimis temporibus præsentior humanis aspiret affectibus. Ipsi itaq; in se sententiam dicunt, ut mali pereant, & ad alios colonos uinea transferatur. Qui igit sint coloni, quæ uinea, consideremus. Vinea typus noster est, quod populus de uitis æternę radice fundatus, supereminet terris: ac solum uiride prætexens, nūc gemmante flore pubescit, nunc circumfusa uiriditate uestitur, nunc mite iugum susćipit, cum maturioribus

Esa. 5

Matt. 21

Esa. 5

3. Reg. 21

brachijs

brachijs quasi sarmentis fœcundæ uitis adoleuerit. Agricola quippe omnipotens pater, uitis est Christus: at uero nos palmites: qui nisi fructum feramus in Christo, cultoris æterni falce succidimur. Recte igitur uinea Christi populus nominatur, uel quod crucis in fronte prætexat indiciũ, uel quod fructus eius postrema anni legatur ætate, uel quod omnibus ut ordinibus uinearum, ita pauperibus atq; diuitibus, humilibus atq; potentibus, seruis ac dominis in ecclesia dei æqua dimensio, nulla discretio sit: ut uitis maritatur arboribus, ita corpus animæ, anima quoq; corpori coniungatur. Vt uinea dum ligatur, erigitur: & recisa non minuitur, sed augetur: ita sancta plebs dum ligatur, exuitur: dum humiliatur, attollitur: dum reciditur, coronatur. Quinetiam ut tener surculus ueteri abscisſus ex arbore, in alterius fœtu radicis inseritur: ita populus hic sanctus surculi ueteris cicatricibus enodatis, in nouo illo crucis ligno tanquam gremio piæ parentis fotus inolescit. Spiritusq; sanctus sicut in altas dimissus terrarum scrobes, ita in hoc carcereum corpus infusus, aquæ salutaris irriguo diluit quicquid est fœtidum, membrorumq; nostrorum habitus in cælestem erigit disciplinam. Hanc uineam diligens agricola fodere, rigare, tondere consueuit: eruderatisq; terrenæ molis aggeribus, operta corporis nostri nunc sole torrere, nunc imbre perfundere, stirpare agrum solitus, ne sentibus gemma lædatur, ne luxuriet umbra foliorum, uerborumq; infructuosa iactantia uirtutibus obumbrando, maturitatem indolis naturalis impediat. Sed absit ut huic uineæ quicquam timeamus aduersi, quàm peruigil custodia Domini saluatoris aduersus omnes nequitiæ seculares illecebras muro uitæ uallauit æternæ, extendẽs palmites eius usq; ad mare. Domini enim est terra. Vbiq; deus pater colitur, ubiq; Christus dominus adoratur. Hæc est nostra uindemia. Læti igitur atque securi pars gremium suum, mitium funiculis oneret uuarum, alij cœlestia munera ore libemus, plericq; bonarũ gressibus uoluntatum diuini fructum muneris exprimentes, uestigia cothurnis nuda direptis, musto fluente tingamus. Locus enim in quo stamus, terra sancta est: & ideo calciamẽta soluenda sunt, ut spiritale uestigium sacrosanctę sedis tribunal ascendens, corporei nexus uinculis exuatur. Decet enim totius orbis hic esse uindemiam, ubi totius orbis est uinea. En tempus acceptabile, quo non hyemalibus perfidiæ caligantis pruinis annus riget, nec altis niuibus informis crusta blasphemiæ gelu durante concrescit, sed procellis sacrilegij liberata, nouos fructus terra iam parturit, ueteres præterit. Dissensionum quippe omnium procella deferbuit, cuncti secularis cupiditatis ardores, æstusq; omnes, quibus Italiæ populus per Iudaicæ olim, Arrianæ proximè sæuitatis incendia coquebatur, sereno iam spirami ne temperantur. Sedata tempestas est, concordia nauigat, fides spirat: certatim nautę repetunt fidei quos reliquere ortus, & dulcia patrijs oscula littoribus affigunt, liberatos se periculis, absolutos erroríb. gratulantes. Salue uinea tanto digna custode. Te nõ unius Nabuthæ sanguis, sed innumerabilium prophetarum, & (quod est amplius) pretiosiis cruor domini consecrauit. Ille licet non regalibus minis territus, constantiã metu pressit: non præmijs uberrimis prouocatus religiosum uendiderit affectum, sed studio regis obsistens, ne in hortulis suis maluarum olus succisa uite sereretur, quando aliud face re nequibat, parata uitibus incendia proprio cruore restinxerit, temporalem tamen uineam defendebat. Te uero in perpetuum multorum nobis martyrũ plantauit interitus. Te crux apostolorũ æmula dominicę passiõis usq; in orbis totius terminos propagauit.

Pſal. 23

De confutatione pharisæorum per interrogationem Christi de imagine & inscriptione denarij.

c Vius habet imaginem & inscriptionem?] Docet hoc loco dominus circunspectos nos in respondendo aduersus hæreticos uel Iudæos esse debere. Alibi dixit: Estote astuti sicut serpentes. Quem locum plericq; accipiunt, ut quia serpente suspenso Christi crux annunciata est, quo serpentinum nequitiæ spiritalis uirus aboleret, uideatur astutus ita esse debere sicut Christus, simplex sicut spiritus. En tibi serpentem illum, qui caput semper custodiat, letale uulnus excludat. Interrogatus à Iudæis utrum de cœlo accepisset potestatem, respondit: Baptismum Ioãnis unde est? de cœlo an ex hominibus?] Vt dũ illud de cœlo esse negare non auderent, ipsi se amentiæ confutarent, qui eius autorem negarent esse de cœlo. Postulatus didrachma, quærit de imagine. Alia enim imago dei, alia imago mundi. Vnde & ille nos admonet: Sicut

Matt. 10

1. Cor. 15

1.Cor.15 portauimus imaginem terreni illius, portemus & imaginem huius cœlestis. Imaginem Cæsaris non habet Christus, quia imago est dei. Imaginem Cæsaris non habet Petrus, Matt.19 quia dixit: Reliquimus omnia, & secuti sumus te. Imago Cæsaris non reperitur in Iacobo uel Ioanne, quia filij tonitrui sunt. Sed reperitur in mari ubi dracones illi contritis capitibus super aquam, & ipse draco maior comminutus caput, datus est in escam populis Psal.110 Aethiopum. Si ergo non habuit imaginem Cæsaris, cur dedit censum? Non de suo dedit, sed reddidit mundo quod erat mundi. Et tu si uis non esse obnoxius Cæsari, noli habere quæ mundi sunt. Sed si habes diuitias, obnoxius es Cæsari. Si uis nihil regi debere terreno, relinque omnia & sequere Christum. Et bene prius quæ Cęsaris sunt, reddenda decernit. Nec enim potest esse quis domini, nisi prius renunciauerit mũdo. Sed omnes renunciamus uerbo, non omnes renũciamus affectu. nam cum sacramenta suscipimus, Eccl.5 renunciamus. Quàm grauia uincula, promittere deo, & non soluere. Melius est, inquit, nõ uouere, quàm uouere & nõ reddere. Maior est contractus fidei, quàm pecuniæ. Redde promissum dum in hoc corpore es, prius quàm ueniat exactor, & mittat te in carcerem. Amen dico tibi, non exies inde, donec reddas nouissimum quadrantem. Matt.5

De tentatione Christi à Sadducæis.

I frater alicuius mortuus fuerit.] Sadducæi, hoc est, detestabilior portio Iudæorum, hoc loco dominum tentant, quorum aperte stultitia reprehẽditur. Mystice autem sententia retorquetur, quia excluserunt de se castitatis exemplum, dum secundum literam nubere cogitur & inuita, ut defuncti semen excitet frater. 1.Cor.9 Ergo litera occidit quasi lena uitiorum, spiritus autem magister est castitatis. Itaq; uidea- Ioan.4 mus ne hæc mulier Synagoga sit, quę septem uiros habuit: sicut Samaritanæ dicit: Quinque enim uiros habuisti. quia Samaritani quinq; tantum libros Moysi, Synagoga septẽ sequitur principaliter: & de nullo propter perfidiam suam hæreditarię posteritatis semẽ accipit. Et ideo partem cum uiris suis in resurrectione habere non poterit, quia spirituale præceptum secundum sensum carnis inuertit. Non enim frater carnalis aliquis denunciatus est qui semẽ fratris suscitaret defuncti: sed frater ille qui de mortuo populo Iudæorum sapientiam sibi diuini cultus ascisceret in uxorem, atq; ex ea semen in apostolis susciteret: qui quasi defunctorum reliquiæ Iudæorum, informes adhuc in synagogę utero derelicti, secundum electionem gratiæ reseruari, noui seminis admixtione meruerunt. Synagoga autem frequenter stolam accipit, quod est insigne coniugij, quasi author fidelium. Repudiata quoq; frequenter inducitur, quia mater est perfidorum: cui lex occidit corporalis, ut spiritalis resurgeret. Ergo sancta plebs dei si septem libros legis quadam coniugij charitate dilexerit, & quasi maritalibus obsecundarit imperijs, habebit in resurrectione cœleste consortium: non corporeæ colluuionis pudore confusa, sed diuinæ gratiæ dotata muneribus.

DIVI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS COMMENTARIORVM IN EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM, LIBER X.

De eo quod scriptum est, & à Pharisæis obiectum: Dixit dominus domino meo, &c.

DIXIT dominus domino meo.] Consummaturus præcepta dominus, etiam præuiam passioni fidem ac misericordiam testamenti sui fine concludit. Fidem in eo, ut Christum & dominum & deum nostrum, & ad dexteram dei sedere credamus: non quòd corporaliter sedeat, qui ubiq; est. Deniq; ipse in patre est, quia in substantia dei, una uirtus, quia una maiestas. Ipse ergo in patre, & in ipso pater: quia uerbum in deo, deus in uerbo. Ipse in patre, quia uerbũ: ipse ad dexteram patris, quia patri consors, nulli secundus. Ipse missus à patre, qui descendit de cœlo paternum impleturus arbitrium. Tolle hinc perfidiæ quęstiones, & plena est religio. Nec præfertur filius quia ad dexteram sedet: nec iniuriam patitur,

tur,quia mittitur.Gradus nõ quæritur dignitatis,ubi plenitudo est diuinitatis.Illud quo que considerandum,quia reprehendit eos qui Christũ filium Dauid dicunt.Et quomodo cæcus ille Dauid filium confitendo meruit sanitatem? Quomodo pueri dicentes,Osanna filio Dauid,præcelsæ prædicationis deo gloriam deferebant? Sed non reprehenduntur hoc loco quia Dauid filium confitentur,sed quia non credunt filium dei.Non enim alterum,sed alterutrum in fide uera est.Nam etsi in principio iudicauimus nihil nos scire nisi Christum Iesum,& hunc crucifixum:nunc tamen,utpote iudicio proximi,crucifixum iam non nouimus Christum,sed uenientem in nubibus operimur. Incredulus uulnera aspicit,fidelis obuiam Christo in aera raptus occurrit. Ergo & deum Christum & hominem esse credamus:unum in utroq;,non alterum,cui à patre subijciuntur inimici:non per infirmitatem potestatis suæ,sed per unitatem naturæ,quia in altero alter operatur.Nam et filius subijcit inimicos patri,qui patrem clarificat super terram:& dedit pater filio nomen,quod est super omne nomen,ut in nomine Iesu omne genu flectat. Sed & filius patri dicit:Nomen tuum manifestaui hominibus quos dedisti mihi. Dando autem nomen quod est super omne nomen,non plus dedit quàm habuit:sed totum quod habuit,dedit.Dedit autem hoc nomen,ut omnis lingua confiteatur deo: quoniam dñs Iesus in gloria est dei patris. Vide ergo singula.Pater subijcit filio,filius subijcit patri: Pater suscitat filium,filius ipse se suscitat. Vnde ait:Soluite hoc templum, & in triduo illud resuscitabo.Et pater dominus,& filius dominus:Dixit dominus domino meo: sed non duo domini,sed unus dominus:quia & pater deus,& filius deus:sed unus deus:quia pater in filio,& filius in patre. Vnus deus,quia una deitas. Sedes tua deus in seculum seculi:uirga recta est,uirga regni tui.Dilexisti iustitiam,& odisti iniquitatem,propterea unxit te deus,deus tuus.Sed unus deus,in quo & noui & ueteris testamenti doctrina concordat.Nam & in ueteri testamento scriptum est:Diliges dominum deum tuum.&,Dominum deum tuum adorabis,& ipsi soli seruies.In nouo: Vnus deus, & pater omnium. Sic & pater dominus,& filius dominus:sed unus dominus.Deniq; scriptum est: Nolite duobus dominis seruire.Hoc in nouo.In ueteri autem scriptum est: Audi Israel, Dominus deus tuus,deus unus est.Vnde Apostolus,ne duos deos diceret,aut duos dominos nominaret,aut derogaret uel filio,uel patri, Vnus,inquit,deus pater, ex quo omnia: & unus dominus Iesus,per quẽ omnia.Nam qui deus, & dominus: & qui dominus,deus. Deniq; scriptum est:Scitote quia dominus ipse est deus noster. Omnia ergo quæ pater habet,& filius habet.Deus pater secundum generationis rationem: deus filius secundũ imaginis unitatem.Dominus filius,quia omnia sibi,cum potestate posset,ratione subiecit:dominus pater,quia radix est filij.Sic nobis pater in filio personarum definitione distinguitur,potestatis unitate connectitur.Itaq; alter in altero,& unus in alterutro. Nam & patris gloria est,si non degenerauit in filio:& filij gratia,si pater uidetur in Christo.Ergo non degener,in quo unitatis summa maiestas:non alienus, in quo proprietas generationis expressio ueritatis est.

i.Cor.4

Philip.2

Ioan.17

Ioan.2

Psal.44

Deut.6 & 10

Ephes.4

Matt.6

1.Cor.8

Psal.99

De futura templi destructione.

NOn relinquetur lapis super lapidem,qui non destruatur.] Sequebatur de uidua locus:quam quoniam in libro quem de Viduis præscripsimus,prædicauimus,nunc sequestramus. Verum autem dictum est iuxta proposita de templo quod Salomon condidit: idq; primum ab hoste iudicij esse tempore subuertẽdum. Nihil est enim opere & manu factum,quod non aut uetustas conficiat, aut uis subruat, aut ignis exurat. Tamen est & aliud templum constructum ex preciosis lapidibus,& ornatum donis,cuius euersionem dominus significare uideatur:Synagogã scilicet Iudæorum,cuius structura uetus Ecclesia surgente dissoluitur.Est etiam templum in unoquoque,quod deficiente fide labitur:& maxime si quis falso Christi nomen obtendat, quo interiorem expugnet affectũ.Potest etiam ea esse expositio,quæ mihi plus prosit.Quid enim mihi prodest diem scire iudicij? Quid mihi prodest tantorum conscio peccatorũ, si dominus ueniat,nisi ueniat in meum animum, redeat in meam mentem, nisi uiuat in me Christus,in me Christus loquatur? Ergo mihi Christus debet uenire,mihi debet aduentus eius fieri.Fit autẽ domini secundus aduentus in defectione mundi, quãdo possumus dicere:Mihi autem mundus crucifixus est,& ego mundo.Sed hunc uirum talis mũ

Cap.XXI

Gal.6

di defectus in superioribus domus inueniat,ut cõuersatio huius in cœlis sit, tũc destrue tur templum corporale atq; uisibile:lex corporalis,pascha corporale,& pascha uisibile, azyma corporalia,& azyma uisibilia:audeo dicere, Christus temporalis, ut fuit Paulo antequam crederet:quia in eo cui mũdus deficit,Christus æternus est. Huic spiritale tẽplum,lex spiritalis,pascha etiam spiritale:quoniam semel Christus occiditur. Hic epula tur azyma,non ex fruge terrena,sed ex fruge iustitiæ.Fit ergo huic præsentia sapientiæ, præsentia uirtutis atq; iustitiæ, presentia redemptionis, Christus enim semel quidẽ pro peccatis populi mortuus est,sed quotidie peccata populi redempturus.

De signis futuræ destructionis templi.

Vm autem audieritis prælia,& opiniones præliorum, nolite terreri.] Inter-
C rogatus dominus quando templi esset futura destructio,& quod signũ esset aduentus eius,de signis docet,de tempore non putat intimandum. Sed Mat thæus interrogationem tertiam addidit,ut & tẽpli tẽpora destruendi,& signum aduentus,& consummatio seculi à discipulis quæreretur. Lucas satis putauit de cõsummatione seculi cognitum,si de aduentu domini disceretur. Verborum autem cœlestium nulli magis quàm nos testes sumus,quos mundi finis inuenit. Quanta enim prelia,& quas opiniones accipimus præliorum? Hunni in Alanos, Alani in Gothos, Gothi in Taifalos & Sarmatas insurrexerunt. Nos quoq; in Illyrico exules patria, Gothorũ exilia fecerũt: & nondũ est finis. Quæ omnium fames,lues pariter boũ atq; hominũ, cæteriq; pecoris, ut etiam nos qui bellũ non pertulimus,debellatis tamen pares fecerit pestilentia. Ergo quia in occasu seculi sumus,præcedunt quædam ægritudines mundi. Aegritudo mundi est fames,ægritudo mundi est pestilẽtia,ægritudo mundi est persecutio. Sunt aũt & alia bella quæ uir sustinet Christianus:diuersarum prælia cupiditatũ,studiorumq; cõflictus: multoq; graviores domestici hostes, quàm extranei. Nunc auaritia stimulat,nunc accendit libido,nunc metus terret,nunc iracundia exagitat,nunc ambitio mouet, nunc terre tentant spiritalia nequitiæ,quæ sunt in cœlestibus. Itaq; quasi quibusdam urgetur præ
lijs,& quibusdam terræmotibus quatitur mobilis animi nutãtis affectus. Sed fortior di-
Psal.16 cit:Si consistant aduersum me castra,non timebit cor meũ:Si exurgat aduersum me prę lium,in hoc ego sperabo. Stat in acie ferens hosti obuiũ pectus. etiam si quis Golias ex-
1.Reg.18 urgat immitis atq; præcelsus,timentibus tamen cæteris exurgit humilis quasi Dauid, re gis abijciens arma terreni,sumens fidei tela leuiora,& triplici sparto iaculum puræ confessionis intorquens,persecutoris uulnerat impudentiã,contemptor minarũ, negligẽs potestatũ,etiam idoneus in quo Christus loquatur. Alibi Christus,alibi pater,alibi spiritus loquit patris. Non discordant ista,sed cõgruunt. Quod unus loquit, tres loquuntur, quia uox una est trinitatis. Huic uictori, qui suo Goliã gladio peremerit, dũ mortẽ pro Christo excipit,fugatis Allophylis occurrũt iuuẽculæ,illæ scilicet sicut aquilę,dicentes: Percussit Saul in milibus,Dauid in decẽ milibus. Quod indicio est,uictores seculi prin cipibus anteferri. Deniq; mortuis regibus in perpetuũ martyres regnũ cœlestis gratiæ honore succedũt:& illi fiũt supplices,hi patroni. Est & alius Goliæ gladius,aliud diabo-
li telũ,sermo scilicet hæreticorũ,quẽ uir psallere scIens arripit,ut aduersariũ uincat: audi ens hic bella,nõ patiens,nec alicuius uento doctrinæ mobilis inquietus: nesciens famẽ uerbi,& scripturæ cœlestis ubertate satiatus,qui uanis hæreticũ uocibus personantẽ laceſſere nõ reformidet. Tũc qui est infirmus,expectet,ne præiudicium cæteris faciat con gressu impari. Veniat Dauid,cui Christus os aperiat ad eloquenda mysteria: ueniat ille Nazaræus,cuius capillus nõ cadat,uel nihil habens superfluum quod cadere possit, uel nihil de superioribus uirtutibus amissurus: integer sobrietate, fortis in pace,qui sensus oẽs usq; in finẽ & uerba custodiat. Prædicetur euãgeliũ,ut seculum destruat. Sicut enim præcessit in orbẽ terræ euangelij prædicatio,cui iam & Gothi & Armenij crediderũt,& ideo mundi finem uidemus:ita & à uiro spiritali euangelium prædicatur,quando oẽs sapientiæ progressus,& omnes formas uirtutis exequit,psallenti mente & spiritu nouisti
1.Cor.15 mam destruens mortem. Tunc enim finis, cum tradiderit in eo Christus regnum deo & patri:fueritq; iste subiectus ei,qui sibi subiecit omnia, ut sit deus omnia in omnibus. Et
Psal.75 prædicabitur euãgelium per omnes ciuitates Iudęæ. Notus est enim in Iudæa deus. Tũc enim ciuitates ædificantur Iudææ,quando uirtutum fundamenta ponuntur.

De

De signo appropinquantis desolationis.

C Vm uideritis circundari ab exercitu Hierusalē.] Vere Hierusalem ab exercitu obsessa est, & expugnata à principe Romano. Vnde & Iudæi putauerūt tūc factam abominationem desolationis, eò quòd caput porci in templum iecerint, illudentes Romani Iudaicæ ritum obseruantię. Quod ego nec furens dixerim. Abominatio enim desolationis execrabilis aduētus Antichristi est, eò quòd sacrilegijs infaustis mentium interiora cōtaminet, sedens iuxta historiam in templo, ut sibi diuinæ uindicet solium potestatis. Iuxta interpretationem autem spiritalem pulchre inducitur stare, eò quòd in affectibus singulorum uestigium perfidiæ suæ cōfirmare desideret, ex scripturis disputans esse se Christum. Tunc appropinquabit desolatio, quoniam à uera religione plerique lapsi errore descisscent. Tunc erit domini dies. quod etiam Apostolus euidenter exposuit, dicens obseruandū esse nobis quasi instet dies domini, ne quis nos seducat ullo modo: quia nisi uenerit discessio primum, & reuelatus fuerit homo peccati filius perditionis, qui aduersatur, & extollitur supra omne quod dicitur deus, aut quod colitur, ita ut in templo dei sedeat ostendens se tanquam sit deus. Ergo sedebit in tēplo, & in templo interiore Iudæorum, qui Christum negabunt: in templo non inuiolabili, sed corruptelæ obnoxio, quod aut perfidiæ inuoluat ruina, aut iracūdiæ uis subruat, aut cupiditatū ignis exurat. Et bene tunc ueniet dies domini, & breuiabuntur dies propter electos: quoniā sicut primus aduentus domini propter redimenda peccata, ita & secundus propter reprimēda delicta, ne plures perfidiæ errore labant. Tūc pseudoprophetę, tunc fames. Repete mihi Heliæ tēpora, & inuenies tūc prophetas cōfusionis, tunc lezabel, tunc famē, tunc ariditatē terræ. Qua ratione? Quia abūdauerat iniquitas, refrixerat charitas. Deniq; iustus in deserto, iniquus in regno est. Est & alius Antichristus author huius, diabolus scilicet, qui meam Hierusalem, meam animam certe animam Dei, animam pacificam obsidere nititur suæ legionis exercitu. Non est enim colluctatio nobis aduersus carnē & sanguinē, sed aduersus principatus & potestates, aduersus mundi huius rectores tenebrarū harum. Tunc est discessio, cum anima à seipsa descisscit. Et rursus cum dominū cogitat, tremit atq; turbatur. Tunc eum iste Antichristus tenet: donec de medio fiat, iustitia exulat, iniquitas regnat. Tunc fides rara, ut ipse quasi addubitans dominus dixit: Tunc ueniens filius hominis, nunquid inueniet fidem super terram? Vel in nostra utiq; terra, uel in orbe terrarum. Sic & alibi: Dominus respexit super filios hominum, si est intelligens, aut requirens deum. non quia dubitet deus, sed quia ita rara erat in hominibus fides, ut secundum opinionem hominum uideretur esse dubitandum. Ergo quando in medio templi est diabolus, desolatio abominationis est secundum Danielem prophetam. Cum autem unicuiq; laboranti Christi præsentia spiritalis illuxerit, tollitur iniquus è medio, & incipit regnare iustitia, quæ omnem fidelium mentibus euacuat principatum. Est etiam tertius Antichristus, aut Arrius, aut Sabellius: imò oēs sunt Antichristi, qui praua nos interpretatione seducunt. Et ideo qui legit, intelligat. Qui intelligit, non seducitur ut credat falsa pro ueris, more utiq; ludęorum, qui uerum Christū negauerunt: unde consequens erit ut credant uerū esse qui falsus est. sic & Arriani quod negant Christo, Antichristo non negabunt.

2.Thess.2

3.Reg.17

Ephes. 6

Luc.18

Psal.13

De uæ prægnantium & nutrientium in illis diebus.

V Ae illis quæ in utero habent, & ubera dantibus in illis diebus.] Ergo conceptio criminosa est? Atqui liberi præmia nuptiarum sunt. Et quomodo Sarā dominus benedixit, & peperit? Quomodo Anna orauit, & genuit? Quomodo Rachel filios benedicta suscepit? Nunquid errauerunt prophetæ? Quoniam dominus errare non potuit, sed in prophetis quoq; dominus est locutus, & ideo nec illi errare potuerunt. Quid ergo? Errare poterit discordia literarum? Sed quia ibi bellum est, conuertamur ad spiritum pacis. Pax enim dixit: Mulier cum parturit, tristitiam habet, quia uenit hora eius: cum aūt pepererit, iam non meminit pressuræ, & subiecit: Et uos modo quidem tristitiam habetis, iterū autem uidebo uos, & gaudebit cor uestrum: ut ostenderet perfectorū esse lætari, nutare infirmorū, quasi adhuc incerta metuentiū. Sed & hic in superioribus dixit: Edebant, & bibebant: nubebant, & uxores ducebant, ligantes scilicet se in hanc uitam, & solicitudinibus secularibus uincientes. Hæ sunt itaq; prę-

gnantes quibus uæ dicitur, quę aruinam suæ carnis extendant, & quibus intimorũ gressus pigrescant animorum, effœtæ uirtutum, fœtæq; uitiorum. Sed nec illæ prægnantes condemnationis exortes sunt, quæ in bonorum actuum molimine constitutæ, necdum aliquos suscepti operis dedere processus. Sunt enim & quæ de Dei timore concipiunt,
Esa.26 quæ dicunt: De timore tuo concepimus & parturiuimus. Sed non omnes pariunt, non omnes perfecti, non omnes possunt dicere: Peperimus spiritum salutis in terra. Nõ omnes Mariæ, quæ de spiritu sancto Christum concipiant, uerbum pariant. Sunt enim quę abortiuum excludant uerbum antequam pariant. Sunt quę in utero Christum habeant,
Gal.4 sed nondum formauerunt: quibus dicitur: Filioli mei quos iterum parturio, donec formetur Christus in uobis. Ergo qui adhuc in utero sunt, parturiuntur quasi imperfecti:
1.Cor.4 iam illi perfectiores, quibus dicitur: Ego uos per Euangelium genui. Multi patres per Euangeliũ, & multæ matres quæ Christũ pariunt. Quis mihi igit Christi mõstret parentes?
Matt.12 Ipse monstrauit dicens: Quæ mihi est mater, aut qui fratres? Qui fecerit uoluntatẽ patris mei qui in cœlis est, ipse mihi & frater, & soror, & mater est. Fac uoluntatem patris, ut Christi mater sis. Multæ conceperunt Christum, & non genuerunt. Ergo quæ parit iustitiam, Christum parit: quæ parit sapientiam, Christum parit: quę parturit uerbum,
Psal.7 Christum parturit. Est etiam quæ parturiuit iniustitiam, & peperit iniquitatem. Istis uæ prægnantibus, quæ corpore graues, ad euadendum periculum pigriores sunt. Istis uæ, quibus futuri partus, quo corpus omne concutitur, dolor integer. His futuri signa iudi-
Exod.21 cij, initia sunt dolorum. Docuit etiam Moyses esse prægnantem, quam si duo conculcaueriut litigantes, abortiuum cito inducant. Et ideo bona fœmina litem fugiat, pacẽ sequatur, ut partum possit absoluere, nec nouem mensium tempus expectet. Verbi par-
Sap.4 tus non in temporis sed diligenti ę plenitudine est. Consummatus autem in breui iustus impleuit tempora multa. At contrà cito anima imperfecta calcatur, & uerbũ quod con-
Matt.18 cepit, amittit. Sed uæ illi qui scan dalizauerit unum de pusillis istis, uæ illi qui prægnan-
Exod.21 tem calcauerit. nam si informe adhuc pignus excluserit, pecuniæ iactura est. si uerò formatum, reddet animam pro anima, o culum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu. Sed cur oculum aut manum, cu m abortiuus & manum habeat, & oculũ habeat, qui iam formatus excussus est? Vnde a pparet pro eo modo quo nocuit, unumquemq; damnandum. Si enim catechumenum qui s uel hæreticum, uel schismaticum tanquã de utero uel animæ uel ecclesiæ parturientes e xcusserit, leuius punitur: si fidelem, grauius.
2.Tim.2 Et ideo cauendum ne cum talibus litigando Ecclesiam c alces. Stultas enim pugnas, & sine disciplina quæstiones deuita, sciens quia generant li tes, quibus Ecclesia quasi parturiens totius corporis conculcatione uexatur. Ergo cito reple uentrem tuum, ut citius
Prou.12 possis partũ edere. Audi quomodo repleas, & quibus rep leas. Ex fructibus, inquit, oris sui uir impleuit uentrem suum, fructibus autem labiorum suorum satiabitur. De nutrien-
3.Reg.3 tibus quoq; docuit me illud Salomonis sublime iudicium, & illa duarum contentio fœminarum, quod etiam si iam partus dolore sint absolutæ, adhuc tamen confirmandorũ pignorum metu nutent: quia per temulentiam nutrienti somnus obrepat, paruulũ materter opprimat: neget suum, quærat alienum. Sed & illa quæ filium non peremit, periclitatur suo, quia iudicio hæret incerto. Ergo & nos, ne quasi imperfectorum parẽtes opetatus sus Isaac non fuit somno matris obnoxius, & ideo epulum magnum exhibuit Abra-
Gen.21 ham quando ablactauit filium. Ablactatus Dauid retributionem animæ suæ sperat. Nõ enim ut Corinthius in primordio fidei, escæ adhuc inualidus fortiori lacte potatur, sed iam pane solido firmatus, in plenitudinem perfectæ ætatis adoleuerat. Ergo nõ satis est cura generandi, nisi suppetat efficacia nutriendi. Itaq; & tibi tanquam Mariæ uerbum dei crescat, sapientia & ætate proficiat. Quod ita fit, si omnia dicta iustitiæ in corde custodias, nec senectutis tempus expectes: sed in prima ætate desponsatam uiro iusto sapientiam sine corruptela corporis tui cito cõcipias, cito parias, cito nutrias.

Vide mihi Paulum hesterno persequentem, hodie credentem,
die crastina prædicantem.

De

De orando ne fiat fuga hyeme uel sabbato.

O Rate ne fiat fuga uestra hyeme uel sabbato.] Cũ iudicij die uenturus sit dominus ante quem ignis ardebit, ignis aũt uis aut semper eadẽ, aut citius aduratæstate: quomodo orandũ dicit ne fuga nostra hyeme fiat? nisi forte quia is qui in mõtes fugit, frigus & glacie, procellas & grandinẽ delictorũ timere non debet, sed optare æstiuæ lucis serenitatẽ, ne lubrico corporis uestigia infirma labantur? Vnde & illa iam secura processu, iam firmis radicibus nixa lætat, dicens: Hyems abijt, tempus secandi aduenit. Hyeme enim arbores uetus suo honore despoliat, & asperitas frigoris teneras frondes in specie mortis interficit. Vere aũt resurgunt semina, & tanquã noua æstas naturæ uiridantis adolescit. Vere pascha est, quando seruatus sum: æstate est pentecoste, quando resurrectionis gloriam celebramus ad instar futuri. Orandum etiam ne sabbato te, hoc est, ab operibus ociantem ueniens dominus deprehendat. Et ideo iuxta legem operare diem in die, & esto spiritu feruenti, & labore peruigili. Nec ociosum illud, quia scriptum est: Sabbato humiliabis animam tuam. Et quia septuaginta annis populus in captiuitate durauit, tunc uiolata religio, obtrita libertas, pudicitia uulnerata. Ergo tunc tibi emigrandum ex hac uita, quando uirtutes uigent, uitia captiua sunt: nõ quando captiua est anima, & uigor eius & uirtus uacat, corporis peccata dominantur. *Cant. 2*

De signis aduentus domini.

E Runt signa in sole, & luna, & stellis.] Et prophetię uera series, & integra causa mysterij quod & captiui Iudęi secundò in Babyloniam Assyriam; ducentur, captiui in toto erunt orbe, quia negauerunt Christũ: & Hierusalem quæ uidetur, ab hostili exercitu calcabit, cadentibus Iudæis in ore gladij. Et Iudæa omnis à nationib. credituris subijcie in ore gladij spiritalis, qui est sermo bis acutus, & fient signa diuersa in sole, & luna, & stellis. Quæ signa secundũ Matthæũ euidẽtius exprimuntur. Tunc, inquit, sol obscurabit, & luna nõ dabit lumen suum, & stellæ cadent. Plurimis enim à religione deficientibus, clara fides obscurabitur nube perfidie: quia mihi Sol ille cœlestis mea fide uel minuit, uel augetur. Quemadmodũ si plurimi radios mundani Solis aspiciant, pro captu uidentis aut pallidior Sol uidetur, aut clarior: ita pro deuotione credentis unicuiq; spiritale lumẽ infundit. Et quemadmodũ menstruis cursibus Luna, uel terræ oppositu, cũ fuerit è regione Solis, uanescit: sic & sancta ecclesia, cũ lumini cœlesti uitia carnis obsistunt, fulgorem diuini luminis de Christi radijs nõ potest mutuari. Namq; in persecutionibus lucẽ dei solus plerunq; amor uitæ huius excludit. Cadẽt stellæ, illi utiq; resurrectionis gloria iã micantes, illi uiri sicut luminaria in seculo uerbũ uitę cõtinentes, illi uiri de quibus Abrahæ dictũ est, quia sicut cœlũ fulget & stellæ, sic & semen eius. Excident ergo hominib. patriarchæ, excident prophetæ, si persecutionis acerbitas cõualescat. Quæ oportet fieri, donec ecclesiæ in omnibus uirtutib. in singulis plenitudo cumulet. Sic enim probant boni, sic prodũt infirmi. Ergo uarij animorũ æstus ita graues erunt, ut delictorũ multitudine male cõscijs, futuri iudicij metu, sacri in nobis fons fontis arescat. Aret em perfidia, fides rorat. Nam uirtutes cœlorũ cõmouebunt. Et tunc uidebunt filiũ hominis uenientẽ in nubibus.] Fortasse quẽadmodũ Dñi expectat aduentus, ut eius præsentia in toto fiat uel hominis orbe, uel mũdi, quæ fit utiq; in singulis, cum omnibus affectibus receperint Christũ: sic etiam uirtutes cœlorũ aduentu Dñi saluatoris ac reditu (est enim uirtutum dñs) augmentũ gratiæ consequant necesse est, et plenitudine diuinitatis propius se infundente moueant. Sunt etiã uirtutes cœlorũ quæ enarrãt gloriã dei, & quæ pleniore Christi infusione moueant: uirtutes spiritales, quę uidẽt Christũ. Docuit nos Dauid quẽadmodũ hę moueant uirtutes dicẽs: Accedite ad eũ & illuminamini. Docuit etiã Paulus quẽadmodũ Christũ uideas. Cũ em cõuersus fueris ad dominũ, auferet uelamen, & uides Christũ. Vides illũ in nubibus. Non equidẽ puto q; in caligine tenebrosa & horrore pluuiali Christus aduenìat. Nubes enim quæ uident, cœlũ utiq; caliganti horrore subtexũt. Et quomodo in sole posuit tabernaculũ suum, si pluuialis erit eius aduẽtus? Sed sunt nubes, quę quia sic oportet, cælestis obtexũt mysterij claritatẽ. Sũt nubes quę rore gratię spiritalis humescãt. Aspice nubẽ in ueteri testamẽto: In colũna, inquit, nubis loquebat ad eos. Per Mosen utiq; loquebat, per Iesum Naue, qui solẽ statuit, ut plenioris luminis acciperet claritatẽ. Ergo Moses & Iesus nubes sunt. *Psal. 33* *2. Cor. 3* *Psal. 18* *Ibid. 98*

Esa. 59 Aspice quia uiri sancti nubes sunt, qui sicut nubes uolant, & quasi columbæ cum pullis
Super me nubes sunt Esaias, Ezechiel; qui mihi per Cherubin & Seraphin sanctitatem
diuinæ trinitatis ostendunt. Nubes sunt omnes. In his nubibus uenit Christus. Venit in
nube in Canticis canticorum, serena nube, & sponsi refulgens lætitia. Venit & in nube
leui, incarnatus ex uirgine. Vidit enim propheta sicut nubem uenire ab Oriente. Et be-
ne leuem nubem dixit, quam terrena uitia non grauarent. Vide nubem in quam spiritus
sanctus superuenit, & uirtus altissimi obumbrauit. Cum ergo apparuerit Christus in nu
bibus, concident se tribus terræ. Est enim quidam ordo criminum, & series peccatorũ,
quæ Christi dirimatur aduentu. Videte ficulneam, & omnes arbores cum producunt
iam ex se fructum, scitis quia prope est æstas.] Diuerso quidem modo, in unum tamen
concurrere uidetur euangelistarũ sententia. Matthæus enim de sola dixit ficulnea, cum
ramus eius tener fuerit: hic de arboribus omnibus. Verum siue cum fructus in omnibus
uiresçit arboribus, & ficulnea fœcunda iam floret, ut omnis lingua confiteatur iam deo,
confitente etiam populo Iudæorum, sperare domini debemus aduentum, quo tãquam
temporibus æstiuis resurrectionis fructus metentur: siue cum leuem fragilemq; iactan-
tiam homo iniquitatis tanquam folia Synagogæ ramos induerit, conijcere debemus ap
propinquare iudicium. Nam remunerare fidem dominus, & delinquendi finem afferre
festinat. Duplicem igitur habet figuram hæc ficulnea, uel cum dura mitescunt, uel cum
peccata luxuriant. Nam per fidem credentium quæ arebant antè, florebunt: & per gra-
tiam delictorum peccatores gloriabuntur. Ibi fructus est fidei, hic perfidiæ lasciuia. Fru-
ctum mihi ficulneæ agricolæ euangelici cultura promittit. Desperare non debemus, si
foliis ficulneæ peccatores se tanquam fraudis ueste texerunt, ut conscientiam uelarent.
Ergo folia suspecta sine fructu. Tales uestes paradisi exules habent.

De homine portante amphoram aquæ, discipulis Pascha paraturis occursuro.

Ca. XXII E Cce introeuntibus uobis in ciuitatem, occurret uobis homo amphoram a-
quæ portans.] Bonum est considerare ubi dominus pascha faciat. Secundũ
Matthæum habes, Ite in ciuitatem ad quendã. Primum maiestatẽ diuinitatis
aduerte. Cũ discipulis loquit & iam nouit quid alibi sit futurum. Deinde dignationem
eius intuere, quia non persona diuitis aut potentis eligitur, sed pauper ambitur, & angu-
stum hospitium pauperis amplis nobilium ædibus antefertur. Ite, inquit, ad quendam.
Sciebas domine nomen eius, cuius sciebas ministerium, cuius sciebas occursum. Sed id
eo sine nomine designatur, ut ignobilis æstimetur. Nihil hic compositum, ubi nõ expri-
mitur persona, sed causa. Secundum Marcum autem, lagenam aquæ portãs. Hic ergo a-
postolis mandat sequendus. Et quomodo paterfamiliãs? Vt agnoscas sanctitatis defini
tionẽ esse, nõ census. Quomodo in superioribus habẽs stratũ magnũ? Vt meritũ eius ad
uertas, in quo dominus cũ discipulis sublimiũ uirtutũ eius delectatione requiesceret. V-
tinam ergo mihi contingat amphoram aquæ portare, cõtingat lagenam aquæ portare,
quam portat paterfamiliãs, habens in superioribus stratum magnum. Quid est emã am-
phora, nisi mensura perfectior? Non mediocres qui mẽsuram habent. Deniq; dominus,
Luc. 6 Mensuram, inquit, bonam cumulatam, superefluentẽ dabũt uobis. Nam de aqua quid
Gene. 1 loquar? Super aquam ante ipsos mundi natales sanctus, ut legis, spiritus ferebatur. O a-
qua, quæ humano aspersum sanguine, ut præsentium lauacrorum figura præcederet, or-
bem terrarum lauisti. O aqua, quæ sacramentum Christi esse meruisti, quæ lauas omnia,
nec lauaris. Tu incipis prima, tu comples perfecta mysteria. A te principium, in te finis:
uel potius tu facis ut finem nesciamus. Per te fœtor tabidæ carnis aboletur, & pereuntia
situ uiscera aspersо sale in multam seruantur ætatem. Per te arentibus æstu corporib. dul
cis ad gratiam, salutaris ad uitam, suauis ad uoluptatem potus infunditur. Tu nomẽ pro
phetis & apostolis, tu nomen saluatori dedisti. Illi nubes cœli, illi sal mundi, tu fons uitæ
es. Quæ montibus pressa, non clauderis: quæ scopulis illisa, non frangeris: quæ terris in-
fusa, non deficis, sed intimis scaturiens uenis, aut spiritum incluſa uitalẽ inhalas, aut suc-
cum diffusa fertilem præstas, aut rigatum superfusa ad commodum subministras, ne sic-
catis exinanita uitalibus solennes neget terra prouentus. Omnium elementorum sub-
stantia, cœlum, aer, mare, & terra, te reddunt. Te prophetico percussa tactu, ut fitien-
tium rigares corda populorum, uomuit petra: te, cum de latere saluatoris erumperes,
percusso-

percussores uiderunt,& crediderunt: & ideo regenerationis nostræ de tribus una es testibus. Tres enim testes sunt,aqua,sanguis,et spiritus. Aqua ad lauacrum,sanguis ad pre- 1. Ioan. 5
cium, spiritus ad resurrectionem.

De sponsione præmij discipulorum Christi,qui secum in tentationibus permanserunt.

Ego quidem dispono uobis,sicut disposuit mihi pater regnum.] Regnum dei non est de hoc mundo. Non ergo æqualitatis homini ad deum, sed similitudinis æmulatio est. Solus enim Christus est plena imago dei,propter expressam in se paternæ claritudinis unitatem. Iustus autem homo ad imaginem dei est,si propter imitandam diuinæ conuersationis similitudinem mundum hunc dei cognitione contemnat, uoluptatesq; terrenas uerbi perceptione despiciat,quo alimur in uitam: unde & corpus Christi edimus,ut uitæ æternę possimus esse participes. Nō enim uictus & potus nobis præmij loco spondetur & honoris,sed communicatio gratiæ cœlestis & uitæ. Neq; duodecim throni tanquam aliqua corporalis sunt receptacula sessionis, sed quia secundum diuinam similitudinem iudicat Christus cognitione cordium,nō interrogatione factorum, uirtutem remunerans,impietatemq; condemnans: ita & apostoli in iudicium spiritale formantur remuneratione fidei,& execratione perfidiæ,uirtute errorem redarguentes,sacrilegos odio persequentes. Cōuertamur igitur, & caueamus ne in perditionem aliqua inter nos de prælatione possit esse contentio. Si enim contendebant apostoli,non excusationi obtenditur,sed cautioni proponitur. Si Petrus aliquando conuertitur,qui ad primam dei secutus est uocem,quis potest dicere cito se esse conuersum? Caue ergo iactantiam,caue seculum. Ille enim confirmare iubetur fratres suos, Matth. 19
qui dixit: Omnia reliquimus,& secuti sumus te. Deinde contuendum est quia non omnis honorificentiæ studium humilitas definitur. potest enim deferre alicui propter seculi gratiam,potentiæ metum,utilitatisq; contuitum. Tua ædificatio quæritur,non alterius honor: & ideo una datur omnibus forma sententiæ,ut non de prælatione iactantia sit,sed de humilitate contentio, eo quòd se dominus proponit imitandum. Egebamus omnium,ipse nullius: & tamen præbuit se humilitatis autorem, quum discipulis ministraret. Quod utiq; non faciebat studio utilitatis, sed exercitatione uirtutis. Petrus autē etsi spiritu promptus,corporis tamen adhuc infirmus affectu, denunciatur dominū negaturus. Neq; enim poterat diuinæ constantiam intētionis æquare. Passio domini æmulos habet, pares non habet. Ita non reprehendo quòd negauit,laudo quòd fleuit. Aliud commune conditionis est, aliud speciale uirtutis. Et ideo instruitur ad cauendum, non cogitur ad negandum.

De sacculo & pera tollendis, tunicaq; uendenda, & gladio emendo.

Vi non habet,inquit, sacculum, tollat similiter & peram. Et qui non habet, uendat tunicam suam,& emat sibi gladium.] O Domine, cur emere me iubes gladium,qui ferire me prohibes? Cur haberi præcipis, quem uetas promi? nisi forte ut sit parata defensio,non ultio necessaria,ut uidear potuisse uindicari,sed noluisse? Lex tamen referire non uetat,& ideo fortasse Petro duos gladios offerēti: Sat est,dicis,quasi licuerit usq; ad Euangelium: ut sit in lege æquitatis eruditio,in euangelio bonitatis perfectio. Multis hoc iniquum uidetur,sed non iniquus dominus: qui cum se posset ulcisci,maluit immolari. Est enim gladius spiritalis,ut uēdas patrimonium, emas uerbum,quo nuda mentis penetralia uestiuntur. Est etiam gladius passionis,ut exuas corpus & immolatæ carnis exuuijs ematur tibi sacri corona martyrij. quod ex benedictionibus dominicis colligere potes,qui summam omnium coronarum,si quis persecutionem patiatur pro iustitia,prædicauit. Deniq; ut scias quia de passione locutus est, ne Esa. 52
turbaret discipulorum animos, de se exemplum protulit, dicens: Quoniam hoc quod scriptum est,oportet impleri de me: Quòd & cum iniustis deputatus est.] Mouet tamē adhuc quòd duos gladios discipuli protulerūt, ne forte unum noui, alterum ueteris intelligamus Testamenti, quibus aduersus diaboli armamur insidias. Deniq; dicit dominus: Sat est.] quasi nihil desit ei quem utriusq; Testamenti doctrina munierit.

De

De tristitia, dolore, tædio, & oratione Christi.

Ater, si possibile est, transfer à me calicem hunc.] Hærent plerique hoc loco
P qui tristitiam Saluatoris ad argumentum inolitæ potius à principio, quàm
susceptæ ad tempus infirmitatis inclinant, & naturalis sensum cupiunt retor
quere sententiæ. Ego autem non solum excusandum non puto, sed etiam nusquam ma
gis pietatem eius maiestatemq; demiror. Minus enim contulerat mihi, nisi meum susce
pisset affectum. Ergo pro me doluit, qui pro se nihil habuit quod doleret: & sequestrata
delectatione diuinitatis æternæ, tædio meæ infirmitatis afficitur. Suscepit enim tristitiã
meam, ut mihi suam lætitiam largiretur: & uestigijs nostris descendit usq; ad mortis æ
rumnam, ut nos suis uestigijs reuocaret ad uitam. Confidenter ergo tristitiam nomino,
quia crucem prædico. Neq; enim speciem incarnationis suscepit, sed ueritatem. Debuit
ergo & dolorem suscipere, ut uinceret tristitiam, non excluderet. Neq; enim habent for
titudinis laudem, qui stuporem magis uulnerum tulerint quàm dolorem. Homo enim
in plaga, & sciens, inquit, ferre infirmitates, nos uult erudire: ut quia in Ioseph didicera
mus carcerem non timere, mortem uincere disceremus in Christo: &, quod est amplius,
quemadmodum futurę mortis mœstitiam uinceremus. Quomodo enim te imitaremur
domine Iesu, nisi sequeremur ut hominẽ, nisi mortuum crederemus, nisi uulnera uidis
semus? Quemadmodum discipuli crederent fuisse moriturum, nisi morituri tristitiam
comperissent? Sed adhuc dormiunt, & nesciunt dolere, pro quibus Christus dolebat.
Esa. 53 Ita enim legimus: Qui peccata nostra portat, & pro nobis dolet. Doles enim Domine,
non tua, sed mea uulnera: non tuam mortem, sed nostram infirmitatem; & nos æstima
uimus te esse in doloribus, cum tu non pro te, sed pro me doleres. Infirmatus enim es, sed
propter peccata nostra, non quia illa tibi infirmitas erat ex patre assumpta, sed pro me
susceptа: quia mihi proderat ut eruditio pacis nostræ esset in te, & liuore tuo uulnera
nostra sanares. Sed quid mirum si pro omnibus doluit, qui pro uno fleuit? Et quid mirũ
si moriturus pro omnibus tædiat, qui Lazarum resuscitaturus illachrymat? Sed & ibi
piæ sororis lachrymis cõmouetur, quia mentem humanam tangebant. Et hic alto ope
ratur affectu, ut quia in carne sua peccata nostra perimebat, mœrorem quoq; animę no
strę suæ animæ mœrore aboleret. Et fortasse ideo tristis est, quia post Adæ lapsum tali
Sap. 1 transitu nobis erat ex hoc seculo recedẽdum, ut mori esset necesse. Deus enim mortem
non fecit, nec lætatur in perditione uiuorum, & ideo fastidit quod ipse non fecit. Deni
que ait: Transfer à me calicem istum.] Quasi homo mortem recusans, quasi deus senten
tiam suam seruans. Oportet enim mori nos seculo, ut resurgamus deo: ut iuxta diuinam
sententiam lex maledictioni s resoluta, in terræ limum naturæ fine soluatur. Quod autẽ
ait, Non mea uoluntas, sed tua fiat,] suam ad hominem retulit, patris ad diuinitatẽ. Vo
luntas enim hominis temporalis, uoluntas diuinitatis æterna. Non alia uoluntas patris,
alia filij. una enim uoluntas, ubi una diuinitas. Disce tamen deo esse subiectus, nõ quod
ipse uis eligas, sed quod deo scias esse placiturum. Deinde uerborum ipsorum propríe
Ioan. 21 tatem consideremus. Tristis est, inquit, anima mea.] Et alibi: Nunc anima mea turbata
est ualde. Nõ ergo suscipiens, sed suscepta turbatur. Anima enim obnoxia passionibus,
diuinitas libera. Deniq;: Spiritus promptus, caro autem infirma. Tristis autem est non
ipse, sed anima. Non est tristis sapientia, non diuina substantia, sed anima. Suscepit enim
animam meam, suscepit corpus meum. Non me fefellit ut aliud esset, & aliud uideretur.
Tristis uidebatur, & tristis erat, non pro sua passione, sed pro nostra dispersione. Deni
Matt. 25 que ait: Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis. Tristis erat, quia nos paruu
los relinquebat. Cæterum quàm constanter se morti obtulerit, consequentia declarant:
quandoquidem quęrentibus occurrit, turbatos confirmauit, trepidos prouocauit, pro
ditorem osculi dignatione suscepit. Nec illud distat à uero, si tristis erat pro persecutori
Marc. 14 bus suis quos sciebat immanis sacrilegij pœnas daturos. Et ideo dixit: Transfer hunc ca
licem à me. Non quia deus dei filius mortem timebat, sed quia malos perire no
Luc. 23 lebat. Deniq; ait: Pater, ne statuas illis hoc peccatũ, ne exitialis esset
passio sua, quæ esset omnibus salutaris.

De

De Iudæ osculo, & Christi traditione, comprehensione, ligatione, Petriq; percussione.

Luda, osculo filium hominis tradis?] Magna diuinæ significatio potestatis, magna disciplina uirtutis. Et consilium proditionis aperitur, & adhuc patientia non negatur. Ostendisti domine quē proderet, dum occulta manifestas. Ostendisti etiam quem traderet, dum dicis, filiū hominis: quia caro non diuinitas comprehenditur. Illud tamen plus confutat ingratū, quòd eum tradiderit, qui quum esset dei filius, propter nos tamen filius hominis esse uoluisset. Quasi dicat: Propter te suscepi ingrate quòd tradis in hypocrisi. Ergo per interrogationē pronunciandum puto, quasi amātis affectu corripiat proditorē: Iuda, osculo filiū hominis tradis? hoc est, amōris pignore uulnus infligis? & charitatis officio sanguinē fundis? & pacis instrumento mortē irrogas? Seruus dominū, discipulus prodis magistrū, electus authorē? Hoc est illud: Vtilia uulnera amici, q̄ uoluntaria oscula inimici. Proditori hoc, pacifico uero quid dicitur? Osculetur me ab osculo oris sui. Et osculatus est eū.] Non quo simulare nos doceat, sed ut ne proditionē refugere uideretur, & plus afficeret proditorē, cui amoris officia non negaret, quia scriptū est: Cum odientibus pacē eram pacificus. Et signo dato, inquit, ab ijs qui cum fustibus uenerant cōprehenditur.] Sed dominū omniū mysteria nō arma tenuerunt. Deniq; locutus est, & ceciderunt retrorsum. Quò mihi legiones angelorū? Quò mihi cœlestis exercitus? uox domini sola plus terret. Hanc ille ad demōstrandum diuinæ maiestatis indiciū, qui in pectore Christi recumbebat, elegit. Volenti ergo iniecit manus turba, nectuntur uincula. O amentes, ô perfidi, non sic cōprehenditur sapientia, non sic tenetur iustitia. Nec discipulorū studia defuerunt. Deniq; Petrus eruditus in lege, promptus affectu, qui sciret Phineæ reputatū ad iustitiam quòd sacrilegos peremisset, percussit principis seruū. Sed dominus uulnera cruenta detorsit, mysteria diuina subiecit, ut seruus principis mūdi, hoc est, nō naturæ conditione, sed culpæ seculārium famulus potestatū, auris suæ uulnus exciperet, quia non audisset uerba sapientiæ. Omnis deniq; qui facit peccatū, seruus est peccati. Peccatis, inquit, uestris uenditi estis. Venditio propter peccata nostra, propter bonitatem aūt dei redemptio peccatorum. Aut si Petrus uolens percussit aurē, docuit quòd aurē habere in speciē nō deberēt, quā in mysterio non haberent. Sed bonus dns & ipsi refundit auditū, secundū prophetica dicta demonstrans & ipsos, si conuertantur, posse sanari, qui in passione domini uulnerauit sunt, eo quòd omne peccatū fidei mysterijs abluatur. Tollit ergo Petrus aurē. Quare Petrus? Quia ipse est qui accepit claues regni cœlorū. Ille enim condemnat qui & absoluit, quoniā idem & soluendi adeptus est potestatē. Tollit aūt aurem male audientis, tollit aūt gladio spiritali, aurem interiorē male intelligentis. Caueamus ne cui tollatur auricula. Legitur passio domini. si ad diuinitatē eius referimus infirmitatē corporeq; passionis, exciditur auricula, & excidit à Petro, qui nō passus est Christū prophetā æstimari, sed dei filiū docuit fideli confessione signari. Ergo cum legimus teneri Iesum, caueamus ne ab aliquo audiamus, & putemus eum secundū diuinitatē teneri, teneri inuitū, teneri quasi infirmū. Tenetur quidē, et ut dixit Ioannes, ligatur secundū corporis ueritatē. Sed uæ illis qui ligant uerbū. Ligant enim, qui tantummodo Christum hominem putant. Ligant qui præscium non putant, qui omnipotentem non confitentur. Mala uincula Iudæorum, quibus non Christum ligant, sed seipsos alligant. Ligatur autem in domo non pij alicuius & iusti, sed in domo Caiphæ, hoc est, in impia domo, ubi etiā moriturus pro omnibus prophetatur. Quàm amentes igitur qui beneficia diuina confitētur, & beneficiorum authorem persequuntur. Ideo aurem perdunt, quia perdiderunt auditus profectum. Auditum multi non habent, qui habere se credunt. In Ecclesia omnes habent, extra Ecclesiam nō habent. Aut fortasse ideo aurē tulit, ne amplius delinquerēt audiētes, qui audita seruare nō possent. Sic & aliquando cōfudit deus linguas extruentiū turrem ne se audirent, & opus suę impietatis augerent. Cōprehende, si potes, quomodo ad dexteræ salutaris attactū fugiat dolor, & uulnera nō medicamento compressa, sed tactu obducta sanentur. Operatorem suum limus agnoscit, & operatricem suam domini manū sequitur caro. Quomodo uult enim, opus suum creator instaurat. Sic & alibi cæco illi ui sus, luto supra oculos illito, quasi in naturā redierit, reformatur. Iubere potuit, sed operari

Prou. 27
Cant. 1
Num. 25
Esa. 50

rari maluit: ut cognoscamus ipsum esse qui è limo terræ corporis membra nostri uarijs apta formauit officijs, & infuso uigore mentis animauit. Venerunt ergo & comprehenderunt eum, grauius perituri studij sui fructu. nec intellexerũt infelices mysterium, nec uenerati sunt tam clementem pietatis affectum, quod etiam hostes suos non passus est uulnerari. Illi iusto mortem inferebant, persecutorum uulnera iste sanabat.

De Petri proditione per ancillam, & eius negatione.

Petrus uerò sequebatur à longe.] Et bene à longe sequebatur, iam proxime negaturus. Neq; enim negare potuisset, si Christo proximus adhæsisset. Sed fortasse in hoc nobis maxima sit admiratione reuerendus, quod dominum non reliquit etiam cum timeret. Metus naturæ est, cura pietatis. Alienum, quod timet: suum, quod non fugit. Quod sequitur, deuotionis: quod negat, obreptionis. Commune, quod labitur: fidei, quod pœnitet. Iam in domo principis sacerdotum ignis ardebat. Accessit Petrus, ut calefaceret se: quia clauso domino calor mentis etiam in ipso refrixerat. Quid sibi uult quod prima eum prodit ancilla, cum uiri utiq; magis eum potuerint recognoscere: nisi ut & iste sexus peccasse in necem domini uideretur, & ut iste sexus redimeret per domini passionem? Et ideo mulier resurrectionis accipit prima mysterium, & mandata custodit, ut ueterem prævaricationis aboleret errorẽ. Petrus ergo proditus negat. Ponamus enim negasse Petrum, quia dixit dominus, Ter me negabis. Et malo negasse Petrum, quàm dominum fefellisse. Quid negauit? Quod promisit incautè. Deuotionẽ considerauit, non respexit conditionem. Multatus quia dixit se animam ponere: quod non humanæ infirmitatis, sed diuinæ est potestatis. Cum tam grauem imprudẽtis sermonis multam luerit, quanta est pœna perfidiæ? Vbi tamen negat Petrus? Non in monte, non in templo, non in sua domo, sed in prætorio Iudæorum, in domo principis sacerdotum. Ibi negat, ubi ueritas nõ est. Ibi negat, ubi Christus captus, ubi Christus ligatus est. Quomodo enim non erraret, quem intromisit ostiaria, & interrogauit ostiaria, & ostiaria Iudæorum? Male Eua induxit Adam, male Petrum introduxit fœmina. Sed ille in paradiso labitur, ubi non ueniabilis culpa: hic in prætorio Iudæorum, ubi difficilis innocẽtia. Illi interdictus lapsus, huic prædictus error. Ille cõmissus huic præiudicauit, hic illum resoluit. Consideremus etiam quo in statu neget. Frigus, inquit, erat.] Si tempus cõsideremus, frigus esse non poterat. Sed frigus erat ubi Iesus non agnoscebatur, ubi non erat qui lucem uideret, ubi negabatur ignis consumens. Frigus ergo erat mentis, non corporis. Deniq; ad carbones stabat Petrus, quia algebat affectu. Mala flamma Iudaica: urit, non calefacit. Malus focus, qui quandam etiam sanctorum mentibus fuliginem erroris aspergit, iuxta quem etiã Petri interiores oculi caligarunt. Illi oculi non carnis & sanguinis, sed oculi mentis, quibus Christum uidebat. Dicet aliquis: Tu Iudæorum etiam elementa condemnas? Non condemno elementa, quia non sunt Iudæorum, sed Christi. Sed alia est quam condemno flamma perfidiæ. Hanc flammam condemno Iudæorum, Hier. 6 diuina secutus oracula. Dicit enim dominus: Argentum uestrum reprobum est Iudæorum, & focus reprobus Iudæorum est. Deniq; foco & auro Iudæorum caput uituli figuratum est, hoc est, sacrilegij principatus. Sed uideamus negandi tenorem, quem inter euangelistas uideo esse diuersum. Ita nouum fuit Petrũ potuisse peccare, ut peccatum eius nec ab euangelistis potuerit comprehendi. Itaq; Petrum pro Matt. 26 denti ancillæ quod ex illis esset qui cum Iesu Galilæo erant, prima uoce Matthæus posuit respondisse: Nescio quid dicas. Hoc etiam Marcus, qui secutus est Petrum, & ex ipso potuit uerius cognoscere. Prima uox negantis est Petri: qua tamen non negare dominum, sed à proditione se separasse mulieris uidetur. Quid tamen negauerit, cõsidera. Ex Mar. 14 illis utiq; se esse, qui cum Iesu Galilæo erant. Vel, ut Marcus posuit, cum Iesu Nazareno. Nunquid negauit cum dei fuisse se filio? Hoc est dicere: Nescio Galilæum: Nescio Nazarenum, quem dei filium noui. Habeant homines locorum uocabula, dei filiũ patria non potest nũcupare, cuius maiestatem locus nullus includit. Et ut scias hoc uerum esse, etiã Matt. 16 exemplo probatur. Nam alibi cum interrogaret dominus discipulos, quem me dicunt esse homines filium hominis? alij Heliam, alij Hieremiam dixerunt, aut unũ de prophetis: Petrus autem ait: Tu es Christus filius dei uiui. Nunquid & ibi negauit, quia Christũ non hominis filium, sed dei maluit confiteri? Certe quid hic putamus ambiguum, quod

etiam

etiam Christus probauit? Et aliud accipe. Interrogatus Petrus, Et tu ex illis es, qui cum Iesu Galilæo erant? uerbum æternitatis refugit. non enim erant, qui esse cœperunt. hoc est dicere, ille solus erat, qui in principio erat. Deniq; ait: Nõ sum ego. Illius est enim esse, qui semper est. Vnde & Moyses ait: Qui est, misit me. Rursus cum urgeretur quod ex illis esset, secundum Marcum negauit, ut scias euangelistam ueritati quàm gratiæ plus dedisse. Sed tamen negauit ex illis se esse, non Christum negauit. Negauit hominũ consortia, non dei gratiã. Negauerat ex illis se esse qui cum Galileo erant, non negauit cum dei filio. Deniq; secundum Matthæum proditus quod cum Iesu Nazareno fuisset, ait: Nescio hominem. Hoc idem & tertia uoce uterq; de quibus proposuimus euangelistæ cum iuramento eum respondisse posuerunt, quia nesciret hominẽ. Et bene negauit hominem, quem sciebat deum. Deniq; ubi iusiurandum est, cauta responsio est. Nam & si negauit Petrus, non tamen peierauit, quia nec dominus peieraturum esse memorauerat. Quod si in Petro dubium est, quàm periculosum est iusiurandum? Ioannes autẽ sic posuit, quoniam interrogatus ab ancilla Petrus, utrũ ex discipulis esset illius hominis, prima uoce responderit: Non sum. Non enim erat hominis apostolus, qui erat Christi. Deniq; & Paulus hominis apostolum se esse negauit, dicens: Paulus apostolus non ab hominibus neq; per hominem, sed per Iesum Christum, & deum patrem. Sed ne uidere tur ambiguum aliquod incarnationis afferre, subiecit: Qui suscitauit eum à mortuis. ut & hominem credas, cum deum ante credideris. Quod alibi quoq; eodem tenore custodit, ubi dicit: Vnus enim deus, & unus mediator dei & hominum homo Christus Iesus. Prius utiq; mediatorem dei quàm hominum nuncupauit. Non enim sat est utrumq; credere, nisi fidei ordo seruetur. Concordat igitur ubiq; responsio. Nam qui dixit, Nescio hominem: æquum erat ut interrogatus utrum esset ex discipulis hominis, diceret: Non sum. Itaq; non Christi discipulum se negauit, sed hominis negauit esse discipulum. Itaq; & Petrus & Paulus hominem negauerunt, quem dei filium fatebantur. Quod sensit Petrus, & Paulus expressit. hinc & ille profecit. Error Petri, doctrina iustorum est: & titubatio Petri, omnium petra est. Deniq; super undas titubat, sed dexteram porrigit Christus. In monte cadit, sed leuatur à Christo. Titubauit quidem Petrus in mari, sed ambulauit firmior. Titubatio Petri, nostra est firmitudo. Ibi cadit, quo nullus ascendit: ibi nutat, ubi nemo ambulat. Et tamen inter undas licet titubat, non labitur: nutat, non cadit: fluitat, non præcipitatur. Et si cecidit, in monte tamen cecidit. Sed felicius ille cecidit quàm alij steterunt, felicius cecidit, quem Christus leuauit. Iterum autem interrogatum num ex discipulis eius esset, Ioannes scripsit negasse. Et bene negauit, quia ex eius dicebatur esse discipulis, quem hominem in superioribus sunt locuti. Nam & tertio quod cum illo uisus esse negauit. hoc & de superioribus deriuatur. Cum illo quem hominẽ nuncupatis, non fui, sed à dei filio non recessi. Lucas quoq; scripsit Petrum interrogatũ utrum ex illis esset, respondisse prima uoce: Non noui illum.] Et bene dixit. Temerarium quippe erat, ut diceret quia nouerat eum, quem mens humana non potest comprehendere. Nemo enim nouit filium, nisi pater. Rursus secunda uoce secundum Lucam idem Petrus ait: Non sum ego.] Maluit uidelicet se negare quàm Christum. Aut quia uidebatur negare Christi societatem, utiq; se negauit. Certe cum de homine negat, in filium peccauit hominis, ut remitteretur ei: non in spiritum sanctum. Tertio quoq; interrogatus ait: Nescio quid dicas.] Hoc est, sacrilegia uestra nescio. Sed nos excusamus, dominus ipse non excusauit. Non enim satis est inuoluta responsio confitentis Iesum, sed aperta confessio. Quid prodest uerba inuoluere, si uideri uis denegasse? Et ideo Petrus non de industria sic respondisse inducitur, quia postea recordatus est, & tamen fleuit. Maluit em̃ ipse suum accusare peccatum, ut iustificaretur fatendo, quàm grauaretur negando. Iustus enim in principio accusator est sui. & ideo fleuit. Quare fleuit? Quia culpa obrepsit ei. Et ego foleo flere si culpa mihi desit, hoc est, si non me uindicem, si non obtineam q̃d improbe cupio. Petrus doluit & fleuit quia errauit ut homo. Non inuenio quid dixerit, inuenio quod fleuerit. Lachrymas eius lego, satisfactionẽ non lego. Sed quod defendi non potest, ablui potest. Lauant lachrymæ delictum quod uoce pudor est confiteri. Et ueniæ fletus consulunt, & uerecundæ lachrymæ sine horrore culpam loquunt̃. Lachrymæ crimen sine offensione uerecundiæ confitentur. Lachrymæ ueniam non postulant,

Exod. 3

Galat. 1

1. Tim. 2

Matth. 11

Prouer. 18

sed merentur. Inueni cur tacuit Petrus, ne tam citò ueniæ petitio plus offenderet. Antè flendum est, sic precandum. Bonæ lachrymæ, quæ lauant culpam. Deniq; quos Iesus respicit, plorant. Negauit primo Petrus, & nō fleuit: quia non respexerat dominus. Negauit secundo, non fleuit: quia adhuc non respexerat dominus. Negauit & tertio, respexit Iesus, & ille amarissimè fleuit. Respice domine Iesu, ut sciamus nostrū deflere peccatū, lauare delictum. Vnde etiam lapsus sanctorū utilis. Nihil mihi nocuit quod negauit Petrus, profuit quod emendauit. Didici cauere alloquia perfidorū. Petrus inter ludęos negauit, Salomon cōtubernio gentili deceptus errauit. Fleuit ergo amarissime Petrus, fleuit ut lachrymis suū posset lauare delictū. Et tu si ueniam uis mereri, dilue culpā lachrymis tuam. eodem momento, eodem tēpore respicit te Christus. Si in aliquo fortasse laberis: quia secretorū tuorum assistit testis, respicit ut recorderis, & fatearis errorē. Imitare Petrum dicentē alibi tertio: Domine, tu scis quia diligo te. Etenim quia tertio negauerat, tertio confitet. Sed negauit in nocte, confitetur in die. Hæc autē ideo scripta sunt, ut sciamus neminem iactare se debere. Nam si Petrus lapsus est quia dixit: Et si alij scandalizati fuerint, ego nō scandalizabor: quis alius iure de se præsumat? Deniq; & Dauid quia dixerat: Ego dixi in mea abundantia, non mouebor in æternū: eam sibi iactantiam obfuisse profitetur dicens: Auertisti faciem tuam à me, & factus sum cōturbatus. Vnde te euocē Petre, ut doceas me quid flens cogitaueris? Vnde, inquā, te euocem? De cœlo, ubi iam choro insertus es angelorū: an etiam de tumulo? quia non putas iniuriam & ibi esse unde dominus resurrexit? Doce nos quid tibi profuerint lachrymæ tuæ. Sed docuisti illico: Nam qui lapsus es antequam fleres, postquam fleuisti erectus es, ut alios regeres, qui teipse antè nō rexeras. Habebat ergo lachrymas Petrus, pio quas fundebat affectu: nō habebat proditor fletus quibus culpam ablueret, sed tormenta conscientię quibus sacrilegium fateretur: ut dum suo reus iudicio damnatur, & spontaneo supplicio facinus expiatur: pietas domini, qui se ipse nollet ulcisci, & diuinitas probaretur, qui conscientiam mentis inuisibili potestate interrogaret.

Ioan. 21

Matth. 26

Psal. 29

De cassa proditoris pœnitentia.

Matth. 27

Ecce, inquit, quod tradiderim sanguinem iustum.] Etsi cassa est pœnitentia proditoris, quia peccauit in spiritū sanctum, est tamen ullus in scelere pudor culpam agnoscere. Et quamuis ille non absoluitur, Iudæorū tamen impudentia confutatur, quos cum professio redarguat uenditoris, scelerati tamen sibi uindicant iura contractus, & exortes reatus esse se credunt, dum dicunt: Quid ad nos? tu uideris. Amentes plane, qui putāt solui se magis authoris scelere quàm teneri. In pecuniarijs causis refuso precio ius soluitur. Hi precium recipiunt, & sacrilegium persequūtur, ac pertinacibus studijs funestam sibi uindicant sanguinis auctionē, cum refunderet uenditor sacrilegij mercedem. Euidenter itaq; dum precium sanguinis à Iudæorū gazophylacijs separatur, & ager figuli ea qua uenditur Christus, comparatur pecunia, dum is locus humandis peregrinorū relíquijs dicatur, & prophetiæ impletur oraculū, & surgentis Ecclesiæ mysteriū reuelatur. Ager enim secundum diuina præcepta mundus hic omnis est: Figulus autem ille, qui nos formauit è limo: de quo habes in Veteri testamento:

Gen. 2

Quia finxit deus hominem de limo terrę. formandi per naturā, reformandi per gratiam habens pro suo arbitrio potestatē. Nam etsi propriis uitijs corruamus, per illius tamen misericordiam resumpto mentis spiritu secundum Hieremiæ oracula reformamur. Precium quoq; sanguinis est precium dominicæ passionis. Ergo precio sanguinis emitur mundus à Christo. Venit enim ut saluetur mundus per ipsum: in quo iuxta ut opus authoris & ius est. Venit ergo ut consepultos per baptismum & commortuos Christo, ad perpetuitatis gratiam reseruaret. Sed nō passim omnibus ad sepeliendū est locus. Nam etsi omnes mundus includat, non omnes reseruat. Et si cōmunis habitatio, tamen legitima sepultura est eorum scilicet, qui nunc sunt per fidem domestici dei, sed fuerunt in le-

Eph. 2

ge peregrini. Qui sunt isti nisi de quibus dicitur: Memores estote quod aliquando uos gentes quæ eratis in carne, alienati à conuersatione Israel, & peregrini promissionis testamentorum? Sed hi nunc iam non sunt aduenæ atq; peregrini, quoniam ciues sanctorum esse fidei iure meruerunt.

Cur

Cur dominus à Pilato interrogatus tacuerit.

S Equitur admirabilis locus, quo subeundæ æquanimiter iniuriæ moralis infunditur patientia pectoribus humanis. Accusatur dominus, & tacet. Et bene tacet, qui defensione non indiget. Ambiant defendi, qui timẽt uinci. Non ergo accusationem tacendo confirmat, sed despicit non refellendo. Quid enim timeret qui non ambiret salutem? Salus omnium suam prodit, ut acquireret omnium. Sed quid de deo loquor? Susanna tacuit, & uicit. Melior enim causa, quæ non defenditur, & probatur. Et hic Pilatus absoluit, sed absoluit iudicio, crucifixit mysterio. Verum hoc speciale Christi, illud humanũ, ut apud iniquos iudices magis uideatur noluisse, quàm non potuisse defendi. Cur autem dominus tacuerit, ipse præmisit dicens: Si uobis dixero, nõ credetis mihi: si uos interrogauero, non respondebitis mihi. Illud tamẽ præstantissimũ, quod maluit regem se probare quàm dicere, ut condemnandi causam habere non possent, qui quod obijciunt, hoc fatentur. C. XXIII Daniel. 13

Cur dominus coram Herode tacuerit, nec aliquid fecerit: & de reprehensione Pilati manus lauantis, & facta non diluentis.

H Erode autem cupiente aliqua mirabilia eius uidere, tacuit, & nihil fecit, quia nec illius crudelitas merebatur uidere diuina, & dominus iactantiam declinabat. Et fortasse typice in Herode omnes impij significantur, qui si legi nõ crediderint & prophetis, mirabilia Christi opera in euangelio quoq; uidere non possunt. Ad Herodem mittitur, ad Pilatum remittitur. Etsi uterq; reum non pronunciant, alienæ tamen crudelitatis studijs obsequuntur. Lauit quidem manus Pilatus, sed facta non diluit. Iudex enim nec inuidiæ cedere debuit, nec timori, ut sanguinem innocentis addiceret. Monebat uxor. Lucebat in nocte gratia, diuinitas eminebat, nec sic à sacrilega sententia temperauit. Similiter in hoc typum omnium iudicum arbitror esse præmissum, qui damnaturi essent eos quos innoxios æstimarent. Tolerabiliores tamen gentiles esse quàm Iudæos coniuncta Pilati persona demonstrat, & magis eos posse diuinis ad fidem operibus admoneri. Quales autem illi qui dominum maiestatis crucifixerũt? Nec immerito homicidæ absolutionem petunt, qui flagitabant innocentis exitium. Tales leges iniquitas habet, ut oderit innocentiam, scelus diligat. In quo tamen nominis interpretatio speciem dat figuræ. Barrabbas enim, patris filius Latine dicitur. Illi ergo quibus dicitur, Vos ex patre diabolo estis: uero dei filio patris sui filium Antichristum prælaturi esse produntur. Matth. 27 Ioan. 8

Cur dominus ab Herode ueste alba indutus ad Pilatum fuerit remissus.

R Tindutum illum ueste alba, remisit.] Non ociosum quòd ueste alba induitur ab Herode, immaculatæ tribuens iudicia passionis, quod agnus dei sine macula cum gloria, mundi peccata susciperet. In typo etiam Herodis atq; Pilati qui amici ex inimicis per Iesum Christum facti sunt, plebis Israel & populi Gentilis figura seruatur, quod per domini passionem utriusque sit futura concordia, ita tamen ut prius populus nationum capiat dei uerbum, & ad populum Iudæorum fidei suæ deuotionem transmittat, ut illi quoque gloria maiestatis suæ corpus uestiant Christi, quem antè despexerant.

Quid designet quod dominus à militibus chlamyde coccinea & purpurea tunica indutus fuerit. Quid etiam corona, flagella, illusoria adoratio, arundo in manus tradita, capitis percussio significent.

C Hlamydem autem coccineam induitur à militibus, & purpuream tunicam: in altera designans martyrũ palmas, in altera regiæ potestatis insignia, quod caro eius fusum toto orbe terrarum sanguinem esset susceptura pro nobis, & passio regnum paritura de nobis. Corona quoq; de spinis capiti eius annexa, quid aliud quàm diuini operis munus ostendit, quod de peccatoribus mundi tanquam seculi pœnis triumphalis deo gloria quereret? Nec flagella uacant, quia flagellatus est ipse, ne nos flagellaremur. Homo enim in plaga constitutus, & sciens ferre infirmitates pro nobis dolet, à nobis qui deum ante fugiebamus, flagella detorquens: tam patiens dominus, ut fugitiuorum uinculis proprias manus, fugitiuorum flagellis suum corpus offer- Matth. 27

ret. Detestabili itaq; mentis affectu, honoratum tamen Iudæi exitum produnt. Nam & compungentes coronant, & illudentes adorant. Etsi corde non credunt, quem perimũt confitentur. Illis defuerit boni operis affectus, deo tamen suus non defuit honor: qui salutatur ut rex, coronatur ut uictor, quasi deus & dominus adoratur. Arundo quoq;, uel secundum Matthæum, comprehenditur manu eius, ut humana fragilitas iam non sicut
Coloss. 2 arundo moueatur à uento, sed operibus Christi corroborata fundetur, & affixo cruci chirographo quod erat contrarium nobis, sententia uetusta cessaret: uel secundũ Marcum, caput eius percutiẽ, ut solidata diuinitatis attactu nostra conditio nutare non posit. Sed iam trophæum suum uictor attollat.

De crucis Christi portatione, & uestimentorum regalium depositione.

C Rux super humeros imponitur, ut trophæũ quod siue Simon siue ipse portauerit, & Christus in homine, & homo portaret in Christo. Nec discordant euangelistarum sententiæ, quando cõcordat mysterium. Et bonus ordo nostri profectus est, ut prius crucis suæ trophæum ipse erigeret, deinde martyribus tradendum erigendum. Non Iudæus est qui crucem portat, sed alienigena atq; peregrinus: nec
Matth. 16 præcedit, sed sequitur, iuxta quod scriptum est: Tolle crucem tuam, & sequere me. Non enim suam, sed nostram crucem Christus ascendit: nec mors illa diuinitatis, sed quasi hominis fuit. Vnde & ipse ait:
Psal. 21 Deus deus meus, respice in me, quare me dereliquisti? Pulchre autem ascensurus crucem regalia uestimenta deposuit, ut scias quasi hominẽ passum esse, nõ quasi deum regem: & si utrunq; Christus, quasi hominem tamen, non quasi deum crucẽ esse suffixum. Sed milites non Iudæi sciunt quo tempore qualia Christo uestimenta conueniant. Iudicio quasi uictor assistit, ad passionem tamen quasi reus humilis uenit. Nunc quoniam trophæum iam uidimus, currum suum triumphator ascendat, non arborum truncis aut quadrijugis plaustris manubias de mortali hoste quæsitas, sed patibulo triumphali captiua de seculo spolia suspendat. Non hic reuinctis post tergum brachijs gentes, nec excisarum urbium imagines, oppidorumq; captorũ simulacra cernimus, aut submissa captiuorũ regum colla miramur, qualis humanorum solet esse species triumphorũ, nec uictoriæ terminos regionis fine distinctos, sed ouantes populos nationũ, quæsitos non ad supplicium, sed ad præmium: reges liberis affectibus adorantes, uoluntarijs urbes studijs deditas, & in melius reformatas imagines oppidorũ, quas non fucus expresserit, sed deuotio colorauerit, fidei arma, uictoriarumq; iura toto orbe currentia, captiuum principẽ mundi, & spiritalia nequitiæ quæ sunt in cœlestibus, obedientia imperio uocis humanæ, subditas dominationes, uariarumq; uirtutũ species nõ sericis sed moribus emicantes. Fulget castitas, fides splendet, & induta mortis exuuijs deuotio fortitudinis: iam resurgit unius dei triumphus: fecit omnes prope iam homines triumphatores crux domini.

Christus qualis crucem ascenderit, & de tituli scriptione ac positione super crucem.

R Efert igitur cõsiderare qualis ascendat. Nudum uideo. Talis ergo ascendat, qui seculum uincere parat, ut seculi adiumenta non quærat. Victus est Adã qui uestimenta quæsiuit, uicit ille qui tegimenta deposuit: & talis ascendit, quales nos author deo natura formauit. Talis in paradiso homo primus habitauerat, talis ad paradisum homo secundus intrauit. Et ut non sibi soli, sed omnibus uinceret, manus extendit, quo omnia traheret ad se, ut nodo mortis exuta, iugo fidei suspensa, cœlestibus ea quæ prius erant terrena sociaret. Scribitur & titulus. Solet præcedere pompa uictores. At uero currum domini triumphalem præibat bona pompa resurgentiũ defunctorum. Solet etiam titulus subiugatarum gentium numerum designare. Sit in illis triumphis ordine quodam digesta miserabili deuictarũ præeuntium cõtumelios a captiuitas nationũ, hic redemptarum gentium uernat gratia. Digni tanto triumpho iugales, ut cœlum, terra, maria, inferna, à corruptela mutentur ad gratiam. Scribitur autem titulus & super crucem ponitur, non infra crucem quia principiũ super humeros eius. Prin-
Esa. 9 cipium autẽ quid est nisi sempiterna uirtus eius atq; diuinitas? Vnde & ipse interroga-
Ioan. 2 tus: Tu quis es? respondit: Principium, qui & loquor uobis. Legamus hunc titulum: Iesus, inquit, Nazarenus, rex Iudæorum.] Meritò supra crucem titulus, quia non humani

mani corporis, sed diuinæ potestatis est regnum quod habet Christus. Merito supra crucem titulus, quia licet in cruce erat dominus Iesus, supra crucem tamen regis maiestate radiabat. Vermis in cruce, scarabæus in cruce. Et bonus uermis, qui hæsit in ligno. Habac. 2. iuxta 70
Bonus scarabæus, qui clamauit è ligno. Quid clamauit? Domine, ne statuas illis hoc peccatum.] Clamauit latroni: Hodie mecum eris in paradiso. Clamauit quasi scarabæus: Deus deus meus respice me, quare me dereliquisti? Et bonus scarabæus, qui lutum corporis nostri ante informe ac pigrum, uirtutum uersabat uestigijs. Bonus scarabæus, qui de stercore erigit pauperem. Erexit Paulum qui æstimatus est stercora. Erexit Iob, qui sedebat in stercore. Non mediocris ergo titulus. Ipse autem crucis locus, uel in medio, ut conspicuus omnibus, uel supra Adæ, ut Hebræi disputant, sepulturā. Congruebat quippe ut ibi uitæ nostræ primitiæ locarentur, ubi fuerant mortis exordia.

De diuisione uestimentorum domini.

D Iuiduntur uestimenta, alij aliud sorte defertur. Dei enim spiritus non humana opinione comprehenditur, sed quasi quodam euentu inopinatus illabitur. Et fortasse milites isti, quatuor euangelistarum habeant typū, qui scripserunt titulum, quem omnes legamus. Lego titulum regis Iudæorum, cum lego: Regnum meū non est de hoc mundo. Lego caussam Christi supra caput eius scriptam, cum lego: Et deus erat uerbum. Caput enim Christi deus. Isti ergo seruabant Iesum, & hodie seruant, ne cui forte labatur, ne cui de passione descendat, quod petebat populus Iudæorum. Mihi planè Christus in passione moriatur, ut post passionem resurgat. Noluit descendere: ne descenderet sibi, sed moreretur mihi. Nobis ergo iam Christus seruatur, propter nos diuiduntur uestimenta eius. Non possunt singuli habere omnia, & ideo super tunica sors agitatur, quia non pro hominis uoluntate diuisio fit spiritus sancti. Diuisiones enim gratiarum sunt, sed operatus est spiritus, diuidens singulis prout uult. 1. Cor. 12.
Intuere nunc Christi uestimenta diuisa. Vbi illa quæram? Quære in Matthæo, inuenies penes ipsum solum chlamydem coccineam, penes Ioannem uestem purpuream, penes Marcum purpuram tantum, penes Lucam uestem albam. Hac enim sola pro sua fuit portione contentus. Quantos itaq; Christus sua ueste uestiuit? Puto autem quod non quatuor tantum, sed omnes uestiuit milites, & omnibus abundauit. Sed reuertamur ad euangelistas. Istæ itaq; quatuor partes non partes uestium, sed qualitates mihi uidentur esse uirtutum. Alius enim de regno sublimius scripsit, alius de hominis institutione diffusius. Lucas nitorem sibi sacerdotalis uestis elegit, Marcus uerborum textum nō desiderauit: Denicq; Ioannes quasi quasdam intexit sententias, quibus uestiat fidem nostram. Nónne tibi uidetur intextum illud: In principio erat uerbum, & uerbum erat apud deum, & deus erat uerbum, hoc erat in principio apud deum, omnia per ipsum facta sunt? At uero Marcus tanquam purpuræ fulgore cōtentus, sine ulla intextione uerborum, Initium, inquit, euangelij Iesu Christi filij dei. Ergo cætera uestimēta diuisa sunt Christi, uel gesta uel gratia: tunica non potuit diuidi, fides scilicet: quoniam non pro portione singulorum, sed pro iure communis est omnium. Quod enim non diuiditur, singulis manet integrum. Et bene desuper texta legitur. Sic enim texitur fides Christi, ut de diuinis ad humana descendat, eò quod ante secula ex deo natus, posteriore tempore susceptionem carnis assumpserit. Significatur igitur nobis eo, quod non debeat fides scindi, sed solida permanere.

De duobus latronibus, uno rogante ac ueniam consequente, & altero conuitiante.

A Men amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso.] Pulcherrimum affectandæ conuersionis exemplum, quod tam cito latroni uenia relaxatur: & uberior est gratia quàm precatio. Semper enim plus dominus tribuit quàm rogatur. Ille enim rogabat ut memor sui esset dominus cum uenisset in regnū suum: dominus autem ait: Amen amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso. Vita est enim esse cum Christo: quia ubi Christus, ibi regnum. Cito igitur ignoscit dominus, quia cito ille conuertitur. Vnde & illud solui uidetur, quia alij duos conuitiantes inducunt latrones, iste unum conuitiantem, unum rogantem. Fortasse & iste prius conuitiatus est, sed repente conuersus. Nec mirum si conuerso culpam ignoscebat, qui insultanti-

Psal. 2 bus ueniam relaxabat. Potuit enim de uno pluraliter dicere, sicut illud est: Astiterũt reges terræ, & principes conuenerunt in unum. Solus enim rex Herodes & princeps Pilatus, in Apostolorum actibus conspirasse aduersus Christum Petri uoce produntur.

Hebr. 11 Sic & ad Hebræos habes: In caprinis pellibus ambulabant, secti sunt, & leonum molas obstruxerunt, cum solus Helias meloten habuisse, Esaias sectus esse, Daniel leonibus intactus mansisse doceatur. Quàm execrabilis in facto iniquitas Iudæorum, ut quasi latronem crucifigerent omnium redemptorem. Bonus tamen in mysterio latro, qui insidiatus est diabolo, ut uasa eius auferret. Mystice tamen latrones duos populos peccatores significant per baptismum crucifigendos esse cum Christo: quorum dissensio, diuersitatem pariter credentium signat. Denique unus à sinistris, alter à dextris erat. Increpatio quoque futurum crucis scandalum etiam circa credentes reuelat.

De oblatione aceti, & potatione Iesu.

Et acetum offerebant Iudæi.] Bene ad consummanda omnia & corruptio syncerit atis hauritur, ut omnia cruci quæ uitiata fuerant figerentur. Acetum itaque bibitur, uinum cum felle non bibitur: non quia fel, sed quia admixtæ uino amaritudines recusantur. Nam utique amaritudines uitæ nostræ pro corporis conditione susce pit. Denique ipse ait:

Psal. 68 Dederunt in escam meam fel, & in sitim mea potauerunt me aceto. Sed synceritati non debuit amaritudo misceri, ut ostenderetur sine amaritudine futura immortalitas resurgentium. Quæ quoniam immortalitas in uase corruerat humano, reparatur in Christo. Ergo acetum bibitur, hoc est, uitiũ corruptæ per Adam immortalitatis aboletur in calamo, ut de corpore absorberetur humano. Nos quoque uitia nostra per incuriam mentis corporisque concreta transfundamus in Christũ, transfundamus per baptismum, ut crucifigamur in Christo. Transfundamus per pœnitentiam, ut ab illo nobis uini sanguinisque cœlestis incorrupta syncerit as refundat. Denique ubi acetum bibit, consummata sunt, inquit, omnia: eo quod assumptæ mortalitatis impletum esset omne mysterium, & exhaustis omnibus uitijs immortalitatis sola lętitia remansisset. Et ideo ait:

De commendatione spiritus Iesu in manus patris, & traditione eiusdem, de tenebrarum quoque offusione, petrarum scissione, ac cæteris signis tunc factis.

Pater, in manus tuas cõmendo spiritum meum.] Et bene cõmendatur spiritus, qui seruatur. Quod enim commendatur, utique non amittitur. Bonum ergo pignus spiritus, bonum depositum. Vnde & ille ait: O Timothee, bonũ

2. Tim. 8 depositum custodi. Commendatur ergo patri spiritus. Et ideo ait:

Psal. 15 Quoniam non derelinques in inferno animam meam. Vide autem magnum mysterium. Nunc commendat in manibus patris spiritum suum, nunc in patris gremio sedet, quia totũ alius nõ capit Christũ. Denique ego, inquit, in patre, & pater in me. Commendatur ergo patri spi-

Ioan. 14 ritus: sed cum sit in superioribus, illuminat & inferna, ut uniuersa redimant. Etenim Christus omnia, & in Christo omnia, licet in singulis Christus operetur. Caro moritur ut resurgat, spiritus patri cõmendatur, ut cœlestia quoque ab iniquitatis uinculo soluerentur, & pax fieret in cœlo, quam terrena sequerentur. Et hoc dicto tradidit spiritum.] Et bene tradidit, qui non inuitus amisit. Denique Matthæus ait: Emisit spiritum. Quod enim emittitur, uoluntarium est: quod amittitur, necessarium. Propterea addidit: Voce magna.] In qua dei professio gloriosa, usque ad mortem se pro nostris descendisse peccatis, (ergo nec ego erubescam fateri quod Christus non erubuit uoce magna profiteri) uel euidens manifestatio cõtestantis dei secessionẽ diuinitatis & corporis. Sic enim habes:

Matth. 27 Clamauit Iesus uoce magna dicens: Deus deus meus respice me, quare me dereliquisti? Clamauit homo diuinitatis separatione moriturus. Nam cũ diuinitas mortis libera sit, utique mors esse nõ poterat, nisi uita discederet: quia uita diuinitas est. Iam quæ sequuntur, ostendũt quia propter impietatẽ hominũ finis seculi sit futurus. Itaque significatur per dominì passionẽ occasura præsentia, ut oriantur futura. Tenebræ igitur offusæ sunt oculis perfidorũ, ut fidei lumen refulgeret. Sol occidit sacrilegis uel refugit, ut funesti spectaculum sceleris obumbraret. Petræ scissæ sunt, ut per prærupta saxorum ostenderetur futurum, quoniam uerbi uis pectorum dura penetraret, quo facilius ex cauis petrarum illi uenato-

uenatores quos Hieremias prædixit, dominum uenarentur. Monumẽtorum autem reseratio quid aliud, niſi clauſtris mortis effractis reſurrectionem ſignificat mortuorum: quorum in aſpectu fides, in proceſſu typus, quod in ſanctam prodeũdo ciuitatem præſentium ſpecie, declarabat in illa Hieruſalem quæ in cœlo eſt, futurum perenne diuerſorium reſurgentium. Etiam uelum ſcinditur, quo uel duorũ populorum diuiſio, uel myſteriorum ſynagogę profanatio declaratur. Scinditur ergo uelum uetus ut Eccleſia nouа fidei ſuæ uela ſuſpendat. Synagogæ uelamen aufertur ut religionis interna myſteria reuelato mentis cernamus obtutu. Deniq; iam etiam Centurio dei filium quem crucifixerat, cõfitetur. O duriora ſaxis pectora Iudæorum. Finduntur petrę, ſed horum corda durantur. Iudex arguit, credit miniſter, proditor ſcelus ſuum uoluntaria morte condẽnat, elementa fugiunt, terra cõcutitur, monumenta reſerantur: Iudæorum tamẽ immobilis duritia manet orbe concuſſo.

De commendatione Mariæ matris diſcipulo Ioanni, & de percuſſione lateris Ieſu poſt mortem eius.

5 Tabãt autem mulieres hæc uidẽtes.] Stabat & mater cum ſtudio pietatis, quæ ſua pericula poſthaberet. Sed & dominus ſuſpenſus in cruce, qui ſua pericula contemneret, pio matrem cõmendabat affectu. Quod non ocio ſe Ioannes pluribus proſecutus eſt. Alij enim mundũ deſcripſere concuſſum, cœlum tenebris obductum, refugiſſe ſolem. Addiderunt Matthæus & Marcus, qui humana atq; mortalia uberius proſecuti ſunt: Deus deus meus reſpice me, quare me dereliquiſti? ut ad crucem Chriſti ſuſceptionem peruenisſe crederemus conditionis humanę. Lucas autem competenter aſſeruit latroni ueniam ſacerdotali interceſſione donatam, & Iudæis perſequentibus eodem munere indulgentiam poſtulatam. Ioannes ergo qui plenius diuina penetrauit myſteria, non immerito laborauit, ut quæ deum generauerat, manſiſſe eam uirginem declararet. Solus ergo me docet, quod alij non docuerunt, quemadmodum in cruce poſitus appellauerit matrem, pluris putans quod uictor ſupplicior ũ atq; pœnarum, uictor diaboli, pietatis officia diuidebat, quã quod regnum cœleſte donabat. Nam ſi religioſum eſt quod latroni uenia donatur à domino, multo religioſius qđ mater honoratur à filio. Nec prępoſterum iudicetur, quod prius latronis abſolutionem quã matris appellationem ſcripſi. Qui enim uenerat ſaluos facere peccatores, nõ abſurdum ſi prius in meis ſcriptis ſuſceptum munus in redimenda ſalute peccatoris impleuit. Deniq; ipſe ait: Quæ eſt mater mea, & qui ſunt fratres mei? Quia nõ uenerat uocare iuſtos, ſed peccatores. Sed ibi pro loco, hic & in cruce nõ immemor matris, appellat eã dicens: Ecce filius tuus. Et Ioanni: Ecce mater tua. Teſtabatur de cruce Chriſtus, & teſtamentum eius ſignabat Ioannes. Dignus tanto teſtatore teſtis. bonum teſtamentũ non pecuniæ, ſed uitæ: quod non atramento ſcribitur, ſed ſpiritu dei uiui. Lingua mea calamus ſcribæ uelociter ſcribentis. Sed nec Maria minor, quæ ut matrem Chriſti decebat, fugiẽtibus Apoſtolis antè crucem ſtabat, & pijs ſpectabat oculis filij uulnera, quæ ſpectabat non pignoris mortem, ſed mundi ſalutem. Aut fortaſſe quia cognouerat per filij mortem mundi redemptionem, aula regalis putabat ſe & ſua morte publico muneri aliquid addituram. Sed Ieſus non egebat adiutore ad omnium redemptionem quia dixit: Factus ſum, ſicut homo ſine adiutorio inter mortuos liber. Suſcepit quidem matris affectum, ſed non quęſiuit hominis auxilium. Habemus igitur pietatis magiſteriũ. Doceat lectio quid maternus debeat affectus imitari, quid ſequi reuerentia filiorum, ut illæ ſe offerant in filiorũ periculis: illis amplius ſolicitudo materna, quàm ſuę mortis mœſtitia ſit dolori. Quo loci uberrimũ teſtimoniũ Mariæ uirginitatis perhibetur. Neq; enim abrogatur uxor marito, cum ſcriptũ ſit: Quod deus coniunxit, homo non ſeparet. Sed quæ pro myſterio coniugium prætexuit, completis myſterijs iam coniugio non egebat. Aut ſi moralia ſequimur, in mœrore caſtitas imperatur. Myſticum tamen eſt quod cõmendatur Ioanni inter cæteros iuniori: quod non ocioſis auribus debemus accipere. Periculoſa eſt enim mulieribus copula adoleſcentis, & ſpecies iuuentutis, ne qua forte aſſe curioſa exempli, incurioſa myſterij, quę luxuriari in Chriſto cupiens, Mariam ſpecie prætendat, non imitetur affectu, ſicut uulgus nunc male audit mulierum, relicto ſeniore marito ut iuniorem ſequatur. Diſcat ergo eccleſiæ hic eſſe myſteriũ, quæ popu-

Ioann. 19

Ioann. 19

Matth. 12

Ioann. 19

Pſal. 44

Pſalm. 87

Matth. 19

lo seniori specie antè copulata, non usu, posteaquam peperit uerbum, & in corporibus ac mentibus hominum per fidem crucis & sepulturam dominici corporis seminauit, ex præcepto dei societatē populi iunioris elegit. Quęro etiā cur ante mortem nō inueniamus esse percussum, post mortē inueniamus: nisi forte ut uolūtarius magis quàm necessarius exitus eius fuisse doceatur, & ordinem mysticū nouerimus, quia non antè altaris sacramēta, sic baptismū: sed baptismū antè, sic poculū. Deinde ut aduertamus quia licet corporis eius fuerit natura mortalis, licet qualitas similis, dissimilis tamen gratia. Nam utiq; post mortem sanguis in nostris corporibus congelascit. Ex illo aūt incorrupto liquet corpore, sed defuncto, omnium uita manabat. Aqua enim & sanguis exiuit: illa quę diluat, iste qui redimat. Bibamus ergo precium nostrum, ut bibendo redimamur.

De sepultura corporis Iesu, & diligentia mulierum circa illam.

Vid sibi etiam uult quod nō Apostoli sed Ioseph & Nicodemus Christum sepeliunt, unus iustus & constans, alter in quo dolus non erat? Talis enim Christi est sepultura, quæ fraudem iniquitatemq; nō habeat. Obstruitur igitur tergiuersandi locus, & domestico Iudæi testimonio reuincunt. Nam si Apostoli sepelissent, dicerent utiq; non sepultū, quem sepultū raptum esse dixerunt. Iustus autem Christi corpus operit sindone, innocens ungit unguento. Nanq; hęc non ociose distincta reperimus, quia iustitia uestit Ecclesiam, innocentia gratiam subministrat. Vesti ergo & tu domini corpus gloria sua ut & ipse sis iustus. Et si mortuum credis, operi tamen diuinitatis propriæ plenitudine. Vnge illud myrrha & aloe, ut bonus odor Christi sis. Bonum linteum misit Ioseph ille uir iustus, & fortasse illud quod Petrus uidit è cœlo ad Act. 10 se esse dimissum, in quo erant genera quadrupedum & ferarū & uolucrum, ad similitudinem Gentium figurata. Mystico igitur unguēto illo pystico consepelit ecclesia, quæ Ioann. 19 diuersitatem populorū fidei suæ cō munione sociauit. De hoc Ioseph in Ioanne solo inuenio, quòd occultus uenerit ad Pilatum propter metum Iudęorū. Quomodo iustus larebrā periculi timore quęsiuit? Ego aūt puto quòd ideo occulte petierit, ut corpus impetraret, non ut periculū caueret. Et tamen quid mirum si occultabatur iustus, quando occultabant & Apostoli iustorum magistri? Veni & tu uel sero, uel nocte, uel quacūq; hora: quādocunq; ueneris, inuenies Iesum ad suscipiendum paratum, nec minorem se- Matth. 20 rius uenientibus mercedem pia largitate soluentem. Nam & qui sexta hora uenit, non est mercede fraudatus: & qui undecima, plenitudinem mercedis accepit. Sed etiam Ni- Ioann. 19 codemus nocte uenit. Nox erat, quia adhuc nō erat resurrectio. Deniq; resurrexit Chri- Rom. 13 stus, & iustus ait: Nox præcessit, dies autem appropinquauit. Hunc Ioseph iustum Lucas dixit, Matthæus diuitem. Et merito diues hoc loco dicitur, ubi corpus suscepit Christi. Suscipiendo enim diuitem, nesciuit fidei paupertatem. Diues est ergo qui iustus est. Iustus igitur sindone inuoluit. Israelita uero & diuersos miscet uirtutū odores, & aloes mittit quasi libras centum, hoc est, perfectæ fidei quantitatem. Et ligauerunt corpus Iesu iuxta consuetudinem spiritalium ludæorum: non utiq; nodis perfidiæ, sed fidei ligaturis. Et posuerunt in horto. cui frequenter Ecclesia comparatur, quæ diuersorū habet poma meritorum, floresq; uirtutum. Nec ociose alius monumentum nouum dixit, alius monumentum Ioseph. Non habebat igitur Christus tumulū suum. Etenim tumulus his paratur qui sub lege sunt mortis, uictor mortis tumulum suum non habet. Quæ Eccl. 6 enim cōmunio tumulo & deo? Deniq; Ecclesiastes ait de eo: Qui meditatur in bonis, & sepultura non est illi. Specialis igitur pręter cōmunem omnium mortem mors Christi est, & ideo non cum alijs sepelitur, sed solus tumulo includitur. Omnia enim in similitudinem hominum habuit incarnatio domini, sed similitudo erat cum differentia. Natus est ex Virgine similitudine generationis, dissimilitudine conceptionis. Curabat ægros, sed imperabat. Aqua Ioannes baptizabat, hic spiritu. Et mors ergo Christi cōmunis secundum naturam corporis, specialis secundū uirtutem. Quis aūt est Ioseph cuius Luc. 9 in tumulo ponitur? Vtiq; ille iustus. Bene ergo Christus in monumento ponitur iusti, ut habeat filius hominis ubi caput suum reclinet, & iustitiæ habitatione requiescat. Bene autem nouo, secundum literam quidem, ne alius suscitatus à perfidis diceretur. Mystice uero quid possumus intelligere, nisi forte quia legimus: Sepulchrum patens est Psal. 5 guttur eorum? Ergo sepulchrum patens est guttur hominis, in quo perfidia letalis

& mortua

& mortua uerba conduntur, quod per uetuſtatem & incurſionem aliquarũ beſtiarum fatiſcit & ſoluitur: Eſt ergo ecõtrario monumentum in ſecretis hominum, quod ſibi in pectoribus duritiæ gentilis, penetrabili uerbo iuſtus excidit, fidei atq; doctrinæ operibus perpolitum, ut prætenderet in nationibus uirtus Chriſti. Cui pulcherrime lapis admotus eſt, ne pateret. Quicunq; enim in ſe bene humauerit Chriſtum, diligenter cuſtodiat, ne eũ perdat, ne' ue perfidiæ ſit ingreſſus. Vides enim quia Petrus & Ioannes priores intrare meruerunt. Deniq; Ioannes ipſe nõ antequam crederet introiuit. Et bene in petra exciſum dicitur, hoc eſt, in fidei firmamẽto, de qua ueri Iſraelitę dulcedinem mellis & oleum ſpiritale ſuxerunt. Sepelierunt enim Chriſtũ iuſtus & qui deum uidit. Non enim ſepeliunt Chriſtum, niſi qui deum credunt. Non omnes poſſunt ſepelire Chriſtũ. Deniq; quamuis religioſæ mulieres, longe ſtant: ſed quia religioſæ, locum diligenter obſeruant, ut unguenta afferant, & ſuperfundant. Solicite tamen & à monumento poſteriores recedunt, & ad monumentum priores reuertuntur. Et ſi deeſt conſtantia, non tamen deeſt diligentia. Sexus nutat, deuotio calet.

De deuotarum mulierum atq; diſcipulorum ad monumentum aduentu, angelorum quoq; apparitione, ac dubitationibus circa hæc occurrentibus.

D Eniq; reſurrectionis tempore præſto ſunt & cum uiri fugarentur, ſolæ tamen ab angelo ne timeant admonentur. Petrum euocant ſtudio priores, ſed poſteriores fiducia. Denique ille ſine metu aduenit, & conſtanter qui poſterior uenerat, primus ingreditur, quaſi qui claues regni ut alijs aperiret, acceperit. Terræ motus autem fidelibus reſurrectio eſt, imperitis metus. His, quia pigrum corpus à mortis ſopore ſe cõmouet: illis, quia tremore corporis & terrena mobilitate turbati, à reſurrectionis fide & credulitate deſciſcunt. Mane autem ſabbati uenerunt ualde tempore ad monumentum.] Magna oritur hoc loco pleriſq; dubitatio. Nam etſi non uidentur Euangeliſtæ dixiſſe contraria, tamen diuerſa dixerunt. Siquidẽ hic: Mane ualde tempore: Marcus: Valde mane: Matthæus, Veſpere ſabbati: Ioannes, Prima ſabbati cum adhuc tenebræ eſſent: mulieres ad monumentum ueniſſe dixerunt. Deinde hic duos uiros, Marcus unum iuuenem in albis ſedentem, Matthæus unum angelũ, Ioannes duos angelos in albis ſedentes uiſos eſſe memorarũt. Poſtremo, quod uix enodabile uideatur, Ioannes ſcripſit dictum Mariæ Magdalenæ: Noli me tangere. nõdum enim aſcendi ad patrem meum. Matthæus occurriſſe dominum ſcripſit Marię Magdalenæ, & alteri Marię, & illas acceſſiſſe & tenuiſſe pedes eius, & adoraſſe, euidentiſſima deſcriptione digeſſit. Quomodo ergo ſoluendum, niſi quatuor Euangeliſtas de diuerſis quatuor putes dixiſſe temporibus, ut & perſonas alias mulierum, & alias cõiũctas uiſiones? Deniq; aliæ cum unguento prima ſabbati ueniunt, aliæ ſine unguento ueſpere ſabbati. Iſtarum nomen exprimitur, illæ de Galilæa ſecutæ dominum deſignant. Quo loco ne quẽ ſpinoſæ interpretationis in fine offendat aſperitas, ubi ſuauia forte præſumpta ſunt: æſtimate iam nos complendi ſermonis uela ſubmittere, quoniam ad portũ uenimus, & nauis quæ curſu concito maria tranſmeauerit, ubi littori cœperit appropinquare, latentia cautium curſu perſtringit infracto. Ergo ne tanquam inerti gubernatori in arenis littoris ſermo mihi hæreat, tanquam uada cæca legam: tentandum iter quàm præcipitandum arbitror, quo rimoſa nobis fatiſcat oratio.

C.XXIIII.

Marc.16
Matth.28
Ioann.20

De hora dominicæ reſurrectionis, & de Maria Magdalena, utrum una uel plures: De manifeſtatione præterea domini Ieſu poſt eius reſurrectionem.

P Rimum igitur illud ſpectandũ eſt, quid eſt quod ſcriptũ eſt: ueſpere autem ſabbati quæ luceſcit in prima ſabbati, reſurrexiſſe dominũ. Sic enim habes, quia ueſpere ſabbati uenit Maria Magdalene & altera Maria uidere ſepulchrum. Et ecce terræ motus factus eſt magnus. Non enim die ſabbati, (nam ſiluerũt ſabbato ſecundũ mandatum) ſed poſt ſabbati diem nocte utiq; reſurrexit. Deniq; quæ mane uenerunt, licet ualde tempore, tamen iam dominũ reſurrexiſſe cognouerunt. Sic igitur temperandũ eſt, ut neq; mane dominica quæ eſt prima poſt ſabbatum, neq; ſabbato reſurrectio facta credatur. Nam quomodo triduum cõpletur? Non ergo ueſperaſcente die, ſed noctis ueſpere reſurrexit. Deniq; Græcus ſero dixit, hoc eſt, ὀψέ. Sero autem & horam ſignificat in occaſum diei, & cuiuſq; rei ſignificat tarditatem, quomodo ſi dicas.

Matth.28

Sero

Sero mihi ſuggeſtum eſt: id eſt, tarde. Sero uenit, id eſt, qui poſt præſtitutũ tempus aduenit, licet mane ſequenti die uenerit, ſero eſt tamen, ubi agendi tempus emenſum eſt. Eſt & ſero tempus noctis profundum, ut ſi dicas: ſero ad lucubrandũ ſurrexi, id eſt, nõ ueſpertino tempore, ſed profunda nocte ſurrexi. Vnde & mulieres ad monumentum accedendi habent facultatem, iam utiq; cuſtodibus quieſcentibus: & ipſi cuſtodes terrentur amplius, quod uſu uenit ſomno excitis. Poſtremo etiam principes ſacerdotũ congregati cum ſenioribus, nocte id factum eſſe cõfirmant, dicentes cuſtodibus: Dicite quia diſcipuli eius nocte uenerunt, & furati ſunt eũ nobis dormientibus: Ex tẽpore enim quod â cuſtodibus cõpererunt, argumentum fraudis arripiunt. Nam & Ioannes mane, cum adhuc tenebræ eſſent, Mariam Magdalenam ad ſe & ad Petrum ueniſſe ſignificat, & tamen ignaram factæ reſurrectionis inducit. Nam utiq; ſi adueſperaſcente die facta eſſet, ſtatim potuit innoteſcere. Mane eſt, & adhuc Petrus neſcit, neſcit Ioannes. Nũquid patiebatur dominus diutius torqueri diſcipulos ſuæ mortis incertos, ad quos ſtatim angelus domini geſtæ rei nuncias mulieres deſtinauit? Et ut ſcias nocte factũ, mulieres aliæ neſciunt, aliæ ſciunt: ſciunt quæ obſeruarunt noctibus & diebus, neſciunt quæ receſſerunt. Neſcit una Magdalene Maria ſecundum Ioannem, ſcit altera Maria Magdalene ſecundum Matthæum. Nam eadem & antè ſcire, & poſtea neſcire non potuit. Ergo ſi plures Mariæ, plures fortaſſe etiam Magdalenæ: cum illud perſonæ nomen ſit, hoc locorum. Denique alteram eſſe cognoſce. Illa admittitur pedes domini tenere, tangere dominum iſta prohibetur. Illa angelũ uidere meruit, hæc primo quum uenit, neminem uidit. Illa diſcipulis dominum reſurrexiſſe nunciauit, iſta raptũ eſſe ſignificat: illa gaudet, hæc plorat. Illi in gloria ſua iam Chriſtus occurrit, hæc adhuc mortuum quærit: illa domini uidit & credidit, hæc non potuit agnoſcere cum uideret. Illa fideli adorabat ſpiritu, hæc dubio mœſtificabatur affectu. Merito nimirum prohibetur tãgere dominum. Non enim corporali tactu Chriſtum ſed fide tangimus. Nondum enim, inquit, aſcendi ad patrem meum: hoc eſt, nondum tibi aſcendi, quæ uiuentem cum mortuis quæris: & ideo ad fortiores mittitur, quorum credere diſcat exemplo, ut illi reſurrectionem prædicent. Sicut enim in principio mulier auctor culpæ uiro fuit, uir executor erroris: ita nũquę mortem prior guſtauerat, reſurrectionem prior uidit, culpæ ordine, remedio prior. Et ne perpetui reatus apud uiros opprobrium ſuſtineret: quæ culpam uiro transfuderat, transfudit & gratiam: ueteriſq; lapſus compenſat ærumnam reſurrectionis indicio. Per os mulieris mors antè proceſſerat, per os mulieris uita reparatur. Sed quia conſtantia ad prædicandum inferior, ſexus ad exequendum infirmior, uiris euangelizãdi mandatur officiũ. Nam ſicut mulierum per Ieſum non ſolum culpa ſoluitur, ſed etiam multiplicatur gratia, ut pluribus ſuadeat quæ unũ antè deceperat: ita & uir, qui temere antè crediderat, fœneratũ munus recuperare debuit: ut qui ſibi ipſe fuerat ad credendum lubricus, fieret aliis ad prædicandum idoneus. Sed aduertamus ipſa uerba mandati. Noli me tangere. nondum enim aſcendi ad patrem meũ. Vade autem ad fratres meos, & dic eis: Aſcendo ad patrem meum, & patrem ueſtrum: deum meum, & deum ueſtrũ. Quomodo nõ aſcenderas domine Ieſu? Quemadmodum haberas, qui in manus patris commendaueras ſpiritum? Aut quando abeſſe potes, qui ſemper in patre es, cũ patre ſemper? Deniq; ipſe dixiſti: Si deſcendero in infernum, ades. Si ſumpſero pennas meas ante lucem, & habitem in extremo maris: etenim illuc manus tua deducet me. Aut quomodo aſcendis qui ubiq; ſemper es? Deſcendiſti quidem filius hominis, nec patri cum deſcenderas, abfuiſti: ſed deſcendiſti nobis, ut te oculis ac mentibus uideremus, ut in te crederemus. Ergo & aſcendiſti nobis, ut te ſequamur mentibus, quem oculis uidere non poſſumus. Aſcendiſti Apoſtolis, quibus dixiſti: Qui me uidit, uidit & patrem. Deniq; Ioannes ubi te quæreret, ſciuit. Apud patrem quæſiuit, & reperit. Et ideo ait: In principio erat uerbum, & uerbum erat apud deum. Aſcendiſti & Paulo, qui non contentus ſolus te ſequi, nos quoq; docuit, quemadmodum te ſequamur, & ubi te reperire poſſimus, dicens: Si ergo conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite, ubi Chriſtus eſt ad dexteram dei ſedens. Et ne oculorum magis hoc quàm animorum putaremus officium, addidit: Quæ ſurſum ſunt ſapite, non quæ ſuper terram. Ergo non ſupra terram, nec in terra, nec ſecundum carnem te quærere debemus, ſi uolumus inuenire. Nunc enim ſecundum

Matth. 28

Ioann. 20

Pſalm. 138

Ioann. 14

Ibid. 1

Coloſſ. 3

dum carnem iam non nouimus Christum. Deniq; Stephanus non supra terram quæsi- Act.7
uit, qui stantem te ad dexteram dei uidit. Maria aũt quæ quærebat in terra, tangere non
potuit. Stephanus tetigit, quia quæsiuit in cœlo. Stephanus inter Iudæos uidit absentẽ,
Maria inter angelos non uidit præsentem. Sed quare non potuerit illa tangere. Euãge-
lista ipse nos docuit, dicens: Quia cum te uideret, nesciebat quia tu es. Sic enim habes:
Conuersa est retrorsum, & uidit Iesum stantem, & nesciebat quia Iesus est. Merito tan- Ioann. 20
gere non potuit, quæ uidere non poterat: nam qui uidet, tangit. Itaq; quid interfit inter
illam & hanc Mariam, scriptura distinguit. Illa occurrit, ut Iesum uideat, hæc retrorsum
cõuertitur: illa salutatur, hæc redarguitur. Deniq; sic habes: Dicit ei Iesus: mulier. Quæ
non credit, mulier est, & adhuc corporei sexus appellatione signatur. Nam quæ credit, Ephes. 4
occurrit in uirũ perfectum, in mensuram ętatis plenitudinis Christi, carens iam nomine
seculi, corporis sexu, lubrico iuuentutis, multiloquio senectutis. Dicit ergo Iesus: Mu-
lier quid ploras? Quasi dicat: Non lachrymas nudas deus, sed fidẽ exigit. Bonæ lachry-
mæ, si Christum agnoscas. Quem queris? inquit. Molimina enim fera dominus cõdem-
nat. Sed bene addidit: Quem, nõ quo iste dubitet quem requirat, sed quia illa quẽ quæ-
rat, ignoret. Non enim Christum quærit, quem putat raptum. Adest Christus quemad-
modum quæritur. Nescitur ergo qui quæritur, quando non agnoscitur, cum uideat. De-
niq; Christum uidebat, & hortolanũ putabat. Sic enim habes: Illa existimans quia hor-
tolanus esset, dixit ei: Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi ubi posuisti eum, & ego
eum tollam. Et si fide incerta, tamen sermone non lubrica: & si hortolanum putauit, ta-
men dei filiũ designauit: & si adhuc non credat, tamen affectat ut credat. Ipse enim cor-
pus tulit, qui suscitauit. Ergo ueniabilis error mulieris, quæ licet dubitare non debuit
Christi corpus per gloriam resurrectionis assumptũ, doceri tamẽ gestit à Christo, & fi-
dem suam iam deuota promittit, ut & ipsa illud iam tollat è terris, & ad dexterã dei quę-
rat. Deniq; post hæc uerba non mulier, sed iam Maria uocatur. Aliud est enim cõmune
uulgi nomen, aliud speciale personæ Christũ sequentis. Et ad discipulos, licet nondũ ar
bitra, plenæ tamen fidei nuncia destinatur. Prohibetur autem tãgere, quia nondũ inha-
bitare in Christo corporaliter plenitudinem diuinitatis sicut Paulus acceperat: nõdum Coloss. 2
euacuauerat lubricum seculi, carnis ambiguũ: nondũ uitam uixerat Christi. Deniq; ista
nec adorat dominum, nec pedes tenet, sicut illa Maria: in qua utiq; nõ tam obsequium
corporale, quàm plenæ fidei designatur affectus, quod Christum & hominem & deum
credat. Deus est enim qui adoratur, homo autem qui tenetur. Non igit̃ tangi dominus sa
stidit à fœmina, cuius & Maria pedes unxit unguento: nec tactũ dedignatur, sed profe-
ctum docet: quia non omnes Christum possunt tangere resurgentem, quem tetigerunt
in hac uita & corpore cõmorantem. Qui uult Christũ tangere, sua membra mortificet,
& resurrecturo similis induat uiscera misericordiæ, non ambigat renunciare terrenis.
Quid est igitur: Noli me tangere? Noli manum adhibere maioribus, sed uade ad fratres
meos, hoc est, ad perfectiores. Quicunq; enim fecerit uoluntatem patris mei qui in cœ- Matth. 12
lis est, ipse meus & frater, & soror, & mater est. Quia resurrectio non facile nisi à perfe-
ctioribus capi potest, fundatioribus huius fidei prærogatiua seruatur. Mulieribus aũt 1.Cor. 14
docere in Ecclesia non permitto, domi uiros suos interrogent. Ad eos ergo mitto, qui 1.Tim. 2
domestici sunt: & accepit præscripta mandata. Nec fugit hoc loco sensisse quosdã ideo
Christũ noluisse tangi, quia nondũ receperat typũ quem cõmendauerat patri quasi ad-
huc eũ tangere non deberet. Ascendo ad patrem meũ, & patrem uestrũ, deum meũ, & Ioann. 20
deum uestrũ. Bene distinxit, quia mulieri loquebat̃. Non enim cõmunis nobis natura
cũ Christo, nisi cõditionis humanæ. Illi pater generatione propria, nobis adoptione uo
luntaria: illi per naturam, nobis per gratiam: illi deus unitate mysterij, nobis potestate
cœlesti. Dicit aliquis: Quomodo ergo Thomas cum adhuc non crederet, tetigit tamen
Christum? Sed ille nõ de resurrectione domini, sed de resurrectionis uidẽ qualitate du
bitasse: & tactu suo debuit me docere, sicut docuit & Paulus. Oportet enim hoc corru- 1.Cor. 15
ptibile induere incorruptionem, & hoc mortale induere immortalitatẽ, ut incredulus
credat, & cunctator dubitare nõ possit. Facilius enim credimus quod uidemus. Habuit
autem admirandi caussam Thomas, cum uideret clausis omnibus per inuia septa corpo
ribus inoffensa cõpage corpus insertũ. Et ideo mirũ quomodo se natura corporea per

impene-

impenetrabile corpus infuderit, inuisibili aditu, uisibili conspectu: tangi facilis, difficilis æstimari. Deniq; Conturbati discipuli existimabant se spiritum uidere.] Et ideo dominus, ut speciem nobis resurrectionis ostenderet: Palpate inquit, & uidete, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me uidetis habere.] Non ergo per incorpoream naturam, sed per resurrectionis corporeæ qualitatẽ imperuia usu clausa penetrauit. Nam quod tangitur, corpus est: quod palpatur, corpus est: in corpore autem resurgemus. Semminatur enim corpus animale, surgit corpus spiritale. Sed illud subtilius, hoc crassius, utpote adhuc terrenæ labis qualitate concretũ. Nam quomodo nõ corpus, in quo manebant insignia uulnerũ, uestigia cicatricũ, quæ dominus palpanda obtulit? In quo nõ solum fidem firmat, sed etiã deuotionem acuit, quod uulnera suscepta pro nobis cœlo inferre maluit, abolere noluit, ut deo patri nostræ precia libertatis ostenderet. Talẽ sibi pater ad dexteram locat, trophæũ nostræ salutis amplectens, tales illic martyres nobis cicatricis suæ corona monstrauit. Et quoniã sermo huc noster euasit, consideremus qua gratia secundũ Ioannem crediderint Apostoli, qui gauisi sunt: secundum Lucam quasi increduli redarguantur: ibi spiritum sanctũ acceperint, hic sedere in ciuitate iubeantur, quoadusq; induantur uirtute ex alto. Et uidetur mihi quasi apostolus maiora & altiora tetigisse, hic sequentia, & humanis proxima: hic historico usus circuitu, ille cõpendio: quia & de illo dubitari non potest, qui testimoniũ perhibet de ijs quibus ipse interfuit, & uerum est testimoniũ eius. Et ab hoc quoq;, qui Euãgelista esse meruit, uel negligentiæ, uel mendacij suspicionem æquũ est propulsari. Et ideo uerũ putamus utrumq;, non sententiarum uarietate, nec personarũ diuersitate distinctũ. Nam etsi primo Lucas eos nõ credidisse dicat, postea tamen credidisse demonstrat: & si prima consideremus, contraria sunt: si sequentia, certũ est conuenire. Ipsa igitur scripturæ uerba cõsideremus. Sic

Ioann. 20 ait Ioannes: Et gauisi sunt discipuli uiso domino. Dicit ergo his iterum: Pax uobiscum. sicut misit me pater, & ego mitto uos. Et cum hoc dixisset, insufflauit his, & dixit: Accipite spiritum sanctũ. quorum remiseritis peccata, remittuntur his, & quorum retinueritis, retenta sunt. Lucas autem dicit: Et quomodo cognouerunt eum in fractione panis. Cum hæc autem loquuntur, ipse stetit in medio eorum, & dicit eis: Pax uobis. ego sum, nolite timere. Conturbati uero & conterriti existimabant se spiritum uidere.] Et potest uideri hic plures fuisse: sed quia & hic sero resurrectionis die, nam adueſperascente iam die qui fuerant ingressi manere cum domino, ubi ille se repente subduxit, eadem hora ad discipulos hi duo remeasse produntur, quando palpandum se præbuit: & secundum Ioannem sero die illa una sabbatorum inducitur apparuisse discipulis, & uulnera obtulisse palpanda. ne quid ambiguitatis afferret, putauimus diligentius requirendũ. Videtur enim separatim se istis undecim demonstrasse, sicut se Ammaoni & Cleophæ seorsum iam uespere demonstrauerat: & quemadmodũ isti duo, ita etiam uidẽtur illi undecim ad confirmandos reliquos cõuenire potuisse. Deniq; conturbati sunt, ut habes secundum Lucam. Et ideo: Aperuit eis sensum, ut intelligerent ea quæ scripta sunt.] Hũc autem latius, illũ succinctius scripsisse non dubium est. Quomodo enim soli Cephæ uisum dicerent, si ab omnibus erat uisus? Sed sicut ex mulieribus Mariæ, & alij Marię Ma

1. Corint. 15 gdalenę, ita ex uiris Petro uisus est primo mane. Et Paulus sic ait: Tradidi enim uobis in primis, quia Christus mortuus est secundũ scripturas, & quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundũ scripturas, & uisus est Cephæ. Et ideo Marcus specialiter induxit iuuenem mandantem ut Petro & discipulis dicerent mulieres, quia surrexit domi-

Matth. 16 nus. Petrus ergo uidit solus dominũ. Deuotio enim parata semper & prõpta credebat, & ideo studebat frequentiora fidei signa colligere. Alibi cum Ioanne, alibi solus, ubiq; tamen impiger currit, ubiq; aut solus, aut primus: non contentus uidisse quę uiderat, petit intuenda: & quærendi domini amore succensus, non satiatur uidẽdo. Videt solus, uidet cum undecim, uidet cum septuaginta, uidet & quando Thomas credidit, uidet cum piscaretur: sed non uidisse cõtentus, impatiens desiderij, negligens captionis, immemor periculi, nõ tamen immemor reuerentiæ, ubi dominum uidit in littore, uestem texit, serum æstimans si cum cæteris nauigio perueniret. Sic cũ in mari dominus ambularet, super undas maris naturæ suæ oblitus occurrit. Sic cum à Iudæis dominus teneretur, aduersum turbas gladium solus exeruit. Sic & nũc cum dominus stetisset in littore,

periculoso

periculoso cõpendio religiosum maturauit obsequium. Non est igitur dubium credi-
disse Petrum, & credidisse quia dilexit, dilexisse quia credidit. Vnde & contristat quia
tertio interrogatur: Amas me? Is enim interrogatur, de quo dubitatur: sed dominus nõ
dubitabat qui interrogabat, non ut disceret, sed ut doceret: quem eleuandus in cœlum,
amoris sui nobis uelut uicarium relinquebat. Sic enim habes: Simon Ioãnis diligis me? Dam. 21
Vtiq; tu scis domine quia amo te. Dicit ei Iesus: Pasce agnos meos. Bene cõscius sui nõ
ad tempus assumptũ, sed iamdudum deo cognitum Petrus testificatur affectum. Quis
est enim alius qui de se hoc facile profiteri possit? Et ideo quia solus profitetur ex om-
nibus, omnibus antefertur. Maior enim omnibus charitas. Illud quoq; diligentius in-
tuendum, cur cum dominus dixerit: Diligis me: ille respõdit: Tu scis domine, quia amo
te. In quo uidetur mihi dilectio habere animi charitatem, amor quendam æstum, conce
ptum corporis ac mentis ardorem: & Petrum opinor non solum animi, sed etiã corpo-
ris sui circa dei cultum signare flagrantiam. Deniq; tertio dominus nõ iam: Diligis me?
sed, Amas me? interrogauit: & iam non agnos, ut primo, quodam lacte uescendos, nec
ouiculas, ut secũdo, sed oues pascere iubetur perfectiores, ut perfectior gubernaret. Et
ideo quasi perfecto in omnibus, quem caro iam reuocare non posset à gloria passionis,
corona decernit. Cum esses, inquit, iunior, cingebas te, & ambulabas ubi uolebas: cum
autem senueris, extendes manus tuas, & alius te præcinget, & ducet quò tu non uis. Bo
na senectus, non uitæ longæuitate imbecilla ad usum, sed maturitate uirtutis ad marty-
rium præparata, quę lasciuiam corporalium reprimat uoluptatum, nec indulgeat cupi-
ditatibus, dulcia quæq; declinet, speciosa non appetat. Caro enim cõcupiscit aduersum
spiritum, & transuersarios trámites gradiendi qua uelit, diuersarum sibi inuenit uolu-
ptatum. Bona uero mentis senectus, quæ non id quod suaue corpori, sed quod menti
utile putat, eligit: nec uoluptario corporis rapitur appetitu, sed repugnandi moderami
ne, quasi inuita reuocatur. Ergo & Petrus etsi paratus erat animo subire martyrium, ta-
men ubi periculum aduenit, constantiam mentis inflexit. Capit enim nos suauitate sui
cœlestis usus muneris. Nam quis martyrium non eligeret, si libenter mori posset? Ergo
& Petrus uidetur nolle, sed parat uincere. Et quid mirum si Petrus nolit, cum dominus
dicat: Pater, si fieri potest, transfer à me calicem hunc: ueruntamen non mea uoluntas,
sed tua fiat? Deniq; post tentationem præsumptionis suæ Petrus iam non audet uolun-
tatis perseuerantiam polliceri, sed quasi ad solatium sui consortium quærit alterius. Tot
igitur adducti uirtutis exemplis, Petrum credimus nõ potuisse dubitare. Ioãnem quoq;
credidisse manifestum est, dum saluatorem uideret: qui iam tunc credidit, posteaquam
uacuum corporis uidit sepulchrũ. Cur ergo Lucas inducit fuisse turbatos? Primo om-
nium, quia paucorum opinione sententiam maioris partis includit. Deinde quia & si
Petrus de resurrectione crediderat, turbari tamen potuit, cum uideret quod se domi-
nus cum corpore in ea quæ uestibulis obseratis & obstructis erãt septa parietibus, im-
prouisus infunderet. Lucas ergo historicè singula prosecutus est: ille finem spectauit,
hic seriem. Nam utiq; dicendo: Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent ea quæ scripta
sunt: etiam ipse discipulos credidisse profitetur. Spiritum autem sanctum uel illis unde-
cim quasi perfectioribus insufflauit, & reliquis postea tribuendum esse promittit: uel
ijsdem ibi insufflauit, hic spondet. Nec uidetur esse contrarium, cum diuisiones gratia-
rum sint. Alij enim datur sermo sapientiæ, alij autem sermo scientiæ secundum eundem 1. Corint. 12
spiritum, alteri fides in eodem spiritu, alteri gratia curationum, alij genera linguarum.
Ergo aliam insufflauit ibi operationem, hic aliam pollicetur. Ibi enim remittendorum
gratia tributa est peccatorum, quod esse uidetur angustius: & ideo inflatur à Christo, ut
credas spiritum Christi, & credas de deo spiritum. Deus enim solus peccata dimittit. Lu
cas autem linguarum gratiam descripsit effusam. Deniq; ibi habes: Accipite spiritum Ioann. 20
sanctum, quorum remiseritis peccata, remissa erunt. At uero in Actibus apostolorum
sic habes: Et repleti sunt omnes spiritu sancto, & cœperunt loqui uarijs linguis, quomo Act. 2
do spiritus dabat loqui his. Diuersitas autem uisionum, frequentiam famulantiũ signi-
ficat angelorum, iuxta quod dominus ipse promiserat, dicens: Et uidebitis angelos des- Ioann. 1
cendentes & ascendentes ad filium hominis. Atq; utinam cum Euangelij fine noster
quoq; sermo claudatur. Cur secundum Matthæum & Marcum mandat discipulis: Prę-

cedam uos in Galilæam, ibi me uidebitis, secundum Lucam uero & Ioannem etiam in-
1.Cor.15 tra conclaue obtulit se uidendum: Et quidem quod se uidendum frequenter obtulerit,
& plusquam quingentis fratribus, & Petro, & Iacobo, etiam Apostolico probauimus
Act.1 testimonio. Et Lucas in Actibus apostolorum docuit quod discipulis manifestauerit se
uiuere post passionem suam, in multis argumentis apparens his, & disputans de regno
dei. Ergo quia sæpius & diuersis apparuit, cum in Galilea quando sit uisus, nequaquam
præscriptum ac definitum tempus scriptura signauerit, in Hierusalem quando se obtu-
lerit, & diem & horam expresserit, timidiores intra conclaue uisitant̃, fortiores ad mon
tem conuenerunt. Deniq; intra conclaue ostijs clausis inducit Ioannes discipulos con-
gregatos propter metum Iudæorum, quos non undecim Lucas, sed plures scripsit fuis-
se. Istos autem Matthæus undecim solos in Galilæa conuenisse non siluit. Deniq; sic ha
Matt.28 bes: Undecim autem discipuli abierunt in Galilæam, in montem ubi constituerat illis
Iesus, & uidentes eum, adorauerunt, quidam autem dubitauerunt. Quibus docendi &
baptizandi tribuit potestatem. Undecim quoq; discumbentibus discipulis & Marcus
in fine apparuisse scribit, quando similiter prædicandi his per totum orbem mandat of-
ficium. Vnde hoc conuenientius arbitror, quod dominus quidem mandauerit discipu
lis ut in Galilæa se uiderent, sed illis metu intra conclaue residentibus, primum se ob-
tulisse, postea uero confirmatis animis illos Galilæam petisse. Vel certe hoc quoq; di-
ligentibus scriptoribus placuisse reperio: nihil obstat si dicamus pauciores intra con-
claue, in monte complures fuisse.

EXPLANATIONIS SANCTI AMBROSII IN EVAN-
gelium secundum Lucam Liber decimus explicit.

DIVI AMBROSII ME-
DIOLANENSIS EPISCOPI COM-
MENTARII IN EPIST. PAVLI AD ROMANOS.

PRAEFATIO.

PRINCIPIA rerum requirenda sunt, ut notitia earũ possit haberi. Tum demum enim facilius poterit caussæ ratio declarari, si eius origo discatur. Si ergo Epistolæ datæ modum ostenderimus, potest uerum uideri quod dicimus. Constat temporibus Apostolorum Iudæos, propterea quod sub regno Romano agerẽt, Romæ habitasse, ex quibus hi qui credíderant, tradiderunt Romanis, ut Christum profitentes, legem seruarent. Romani autem audita fama uirtutum Christi, faciles ad credendum fuerunt, sed male inducti, statim se correxerunt & manserunt in eo, utpote prudẽtes. Igitur ex Iudæis credentes, & improbe sentientes de Christo, legem seruandam dicebant, quasi non esset in Christo salus plena. Ideo negat illos spiritualem gratiam consequutos. Hi sunt qui & Galatas subuerterant, ut à traditione Apostoli recedẽtes iudaizarent. Quibus ideo irascitur Apostolus, quia docti bene, facile fuerãt traducti. Romanis autem irasci nõ debuit, sed laudare fidem illorũ: quia nulla uirtutũ uidentes insignia, susceperãt fidem Christi quãuis corrupto sensu. nõ enim audierant mysterium crucis Christi. Propterea quibusdã de Iudæa in urbem Romam aduenientibus, sicut Priscilla & Aquila, de edenda carne, & non edẽda quæstiones fiebant. Igitur quatuor modis scribit Romanis, (hi enim caput sunt omniũ gentiũ, ut in his discant cæteri) arguens ab initio genus hominũ, partim physica ratione, partim per legẽ. Primus modus est quo se ostendit quid sit, & cuius sit, & quid fuerit prius: quo & hæreses percutit. Secundus modus est, quo arguit quod naturæ ratione nõ se subiecerint uni deo: & quę inhonesta & turpia egerint

despecti

despecti ob hoc à deo, ut gratulentur credentes. Tertius modus est, quòd datam legem spreuerunt: unde anteponit Græcis Iudæos. Quartus modus est, quo docet Iudæos exorbitasse à Lege & Prophetis, & in causa Christi similes factos Gentibus, ut utrique indigeant misericordia dei, nõ per legem sperando salutem, sed per fidem Iesu Christi. Vnde omni industria id agit, ut à lege eos tollat, quia Lex & Prophetæ usq; ad Ioannem, & in sola fide illos Christi constituat, & quasi contra legem Euangelium uindicat: non destruens legem, sed præferens Christianismum. Ostendit enim sic promissum Christũ, ut illo adueniente Lex cessaret: non tota, quia abbreuiatio legis facta est, quæ compendio daret salutem. Multa enim ueteribus tradita sunt propter duritiam cordis illorum, ut oneri essent, quæ misericordia dei abbreuiauit, per Christum data præteritorũ remissione. Ingratus est enim misericordiæ dei, qui uult esse sub lege. Nam dixerat Moyses: Sic timentes facies filios Israel, ut quacunq; se uerterent, legem haberent, ut sine solicitudine omnino non essent. Vt igitur in Christo sine lege spem uitę salutisq; ponendam tradat, & ipsum esse dominum omnium doceat, sic incipit:

CENSVRA.

Scito lector, argumenta quæ præferuntur Epistolis, non esse Ambrosij, sed incepti cuiuspiã consarcinatoris. In hoc autem argumento prodigiosa erat exemplariorũ uarietas, ut facilè liqueret hic scribas suo arbitratu lusisse, uelut in suo campo. Si quis legat argumenta quæ ferũtur in Bibliis Hieronymi titulo, mox deprehendet aliquot huius rhapsodi centones. Qui utinam non similiter lusisset in ipsis commentarijs.

CAPVT PRIMVM.

PAulus seruus Iesu Christi.] Apud ueteres nostros ratione nomina cõponebantur, ut Isaac propter risum, & Iacob propter calcaneũ: ita & iste propter inquietudinem Saulus est nuncupatus. Postquàm autem credidit, ex Saulo Paulum se dicit, hoc est immutatũ. Et quia Saulus secundum supradictũ sensum, inquietudo seu tentando interpretatur, hic cum ad finem Christi accessit, Paulum se dicit: id est quasi ex tentatore factum quietum, humilemq;, uel paruulum, & quia pax est fides nostra. Cum prius enim tentationes ex æmulatione legis dei seruis inferret, post ipse tentationes passus est propter spem, quam antè amore Iudaismi negarat. Seruum autem Iesu Christi se profitens, à lege se exutum ostendit. Et ideo utrunq; posuit, id est, & Iesu, & Christi: ut & dei & hominis personam signaret, quia in utroq; est dominus, sicut & Petrus Apostolus testatur, dicens: Hic est omnium dominus. Quia ergo dominus est, & deus est. dicente Dauid: Quia dominus ipse est, quod hæreses negãt. Marcioni enim uidetur odio legis Christũ & corpus eius negare, Iesum profiteri: Iudæis aũt & Fotino propter zelum legis, Iesum negare quod deus sit. Nam quotiẽscunq; scriptura aut Iesum dicit aut Christũ, aliquando deum, aliquãdo hominem significat: sicut hoc loco inter cætera: Et unus, inquit, dominus Iesus, per quem omnia. quod utiq; ad dei filium pertinet: iuxta quod & deus est. Et alio loco: Iesus autem, inquit, proficiebat ætate & sapientia, quod utiq; homini competit. Vocatus Apostolus.] Propter quod deũ cognouit & fatetur, factus idoneus seruus, promotum se ostendit, dicens: Vocatus Apostolus, hoc est, à domino missus ad res eius agendas. Per quod ostendit hoc meritum se habere apud deum, qui seruit nõ legi, sed Christo. Dominus est enim filius hominis etiã sabbati. Segregatus in Euangelium dei.] Euangelium dei est bonum nũcium dei, quo peccatores ad indulgentiã conuocantur. Apostolus autem quoniam in Iudaismo locũ doctoris habebat, utpote Pharisæus, ideo à Iudaismi prædicatione segregatum se dicit in Euangelium dei, ut à lege dissimulans, Christum prędicaret: qui quod lex nõ potuit, credentes in se iustificaret. Igitur si lex dei data est per Moysen, & prædicatio nouæ legis, dei est, quid est quod differt, ut à lege quam deus dedit, translatũ se dicat in Euãgelium dei? Sic est hoc, quomodo qui à secũdo gradu accedit ad primũ, ut à bono ad melius. Lex enim à deo data est ad correctionẽ disciplinæ, Euangeliũ aũt dei est, per quod

1.Cor.8

Luc.2

Matt.21

mysteriũ dei manifestatur, quod latuit à seculis in deo: quod est Christus. Ad quod om-
nes inuitati apophoreta duplicia cõsequuntur. Remissam enim peccatorum accipiunt,
& filij dei fiunt, ut iam mori non possint secũda morte. Hinc est quod dominus in Euan
gelio: Hæc est, inquit, uita æterna, ut cognoscant te solum & uerum deũ, & quem misi-
sti Iesum Christum. Quod ante promiserat.] Vt probet ratam & integrã fidei spem esse
in Christo, iam prius Euangelium eius dicit à deo promissum: ut ex eo idoneũ illũ spon
sorem uitæ doceret, priusquam ueniret, testimoniũ ei datum ostendit, paria testãte Pe-
Act. 4 tro Apostolo. Nec enim aliud datum est, inquit, nomen sub cœlo, in quo oporteat nos
saluos fieri. Per Prophetas suos.] Vt manifestius salutarem esse aduentũ Christi signifi-
caret, etiã personas per quas promissionem signauerit, demonstrauit, ut quã uera & ma
gnifica sit promissio, ex his uideretur. Nemo enim rem uilem magnis præcurlorib. nun
ciat. In scripturis sanctis.] Hoc ad cumulũ uere protestationis adiecit, ut maiorem fidu-
tia damnant, & sacramentũ illic unius dei & incarnationis continetur filij dei pro salu-
te humana, testibus signorum prodigijs. De filio suo.] Dignum fuit, ut quia deus filium
suũ proprium mundo promittebat, per claros uiros illum promitteret, ut ex ijs quã po-
tentissimus esset qui prædicabatur, posset sciri, ut scripturis sanctis aduentum eius futu
rum insereret, & falsum non posset uideri, quod à sanctis prædicatũ est scripturis. Qui fa
ctus est ei ex semine Dauid secundũ carnem.] Eum qui erat dei filius secundũ spiritum
sanctum, id est, secundũ deum: quia deus spiritus est, & sine dubio factus est: factũ dicit
Ioann. 1 iuxta carnem dei filiũ ex semine Dauid, iuxta illud: Et uerbũ caro factũ est, ut iam unus
sit & dei & hominis filius Christus Iesus, ut sicut uerus deus est, uerus esset & homo. Ve
rus autem non erit, nisi sit ex carne & anima, ut sit perfectus. Qui enim ex æterno dei fi-
lius erat, ignorabatur è creatura: dum uult autem manifestari pro humana salute, uisibi-
lis debuit & corporeus fieri, quia & cognosci se uoluit per uirtutem, & hominem pec-
catis abluere in carne, morte deuicta. Et ideo ex semine Dauid fit, ut sicut de deo rex
ante secula natus est, ita & secundũ carnem ex rege ortum regium caperet, factus ope-
re spiritus sancti de Virgine, hoc est natus, ut reuerentia ei reseruata, ex hoc ultra homi
nem cognosceretur, qui ab humanæ legis natiuitate distaret, sicut prædictum fuerat ab
Esaiæ 7 Esaia Propheta: Ecce Virgo in utero concipiet. &c. ut cum nouũ factum uideretur, ac
laude dignũ, prouidentia quædam dei circa uisitationem humani generis futura dino-
sceretur. Qui prædestinatus est filius dei in uirtute secundum spiritũ sanctificationis ex
resurrectione mortuorũ Iesu Christi domini nostri.] Filium dei dicens, patrem signifi-
cauit deum. Addito aũt spiritu sanctificationis, ostendit mysterium trinitatis. Hic ergo
qui incarnatus quid esset latebat, tunc prędestinatus est secundum spiritũ sanctificatio
nis, in uirtute manifestari filius dei, cum resurgit à mortuis, sicut scriptum est in Psalmo
84. Veritas de terra orta est. Omnis enim ambiguitas & diffidentia resurrectione eius
calcata est, & cõpressa. Siquidem adhuc in cruce positũ: Centurio uidens magnalia, dei
filium confitetur. Nam & discipuli in morte eius dubitauerunt, dicente Cleopha in E-
Luc. 24 maus: Nos putabamus quia ipse erat qui incipiebat liberare Israel. Et ipse dominus ait:
Ioann. 8 Cum exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis quia ipse ego sum. Et iterum: Cum
& 12 exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me. id est, tũc cognoscar omniũ esse dominus.
Ideo autem non dixit ex resurrectione Iesu Christi, sed ex mortuorum, quia resurrectio
Christi generalem tribuit resurrectionem. Hęc enim maior uidetur uirtus in Christo &
uictoria, ut ea potestate operaretur mortuus, qua operatus fuerat & uiuus. Quo facto
apparuit illusisse mortem, ut redimeret nos: unde dominum nostrum hunc uocat. Per
quem accepimus gratiam & apostolatum ad obediendum fidei in omnibus Gentibus
pro nomine eius.] Post resurrectionem manifestatus filius dei in uirtute, gratiã dedit,
iustificans peccatores, & Apostolos confirmauit, quorum se hic sociũ dicit, ut cũ Apo-
stolus esset gratia dei, non esset sicut Iudæorum. A deo ergo patre per Christum domi-
num hanc acceperunt potestatem, ut uice domini signis doctrinam dominicam acce-
ptabilem facerent, & uirtutem quam in Saluatore zelarentur perfidi Iudęi, hanc in ser-
uis eius à turbis admirari uidentes, uehementius torquerentur. Testis enim doctrinæ
uirtus est, ut quia quod prædicatur, incredibile mundo est, gestis fieret credibile. Mis-

so

sos igitur Apostolos uocat, ut prædicarent fidem omnibus Gentibus, ut obedirent, & saluarentur: ut donum dei non iam solis Iudæis, uerũ etiam omnibus Gentibus concessum uideretur: & hanc esse dei uoluntatem, ut in Christo, & per Christum omnibus misereatur, uicarijs eius prædicantibus, hoc est, pro nomine eius: sicut alibi dicit: Pro quo legatione fungimur. In quibus estis & uos uocati Iesu Christi.] Hoc est legatione nobis fungentibus in omnibus Gentibus pro nomine Iesu Christi, inter quos estis & uos uocati, quia donũ dei omnibus missum est, ut cũ audiunt se inter cæteros uocatos, scirẽt se sub lege agere nõ debere, quia sine lege Moysi susceperunt cæteræ Gentes legẽ Christi. Omnibus qui sunt Romæ dilectis dei uocatis sanctis.] Quãuis Romanis scribat, illis tamẽ scribere se significat, qui in charitate dei sunt. Qui sunt hi, nisi qui de dei filio recte sentiunt? Isti sancti sunt, & uocati dicũtur. Sub lege enim agentes, malè intellígunt Christum, & iniuriã deo patri faciunt, cum an in Christo perfecta spes salutis sit, dubitant: ideo sancti nõ sunt, neq; uocati dicũtur. Gratia uobis & pax à deo patre nostro, & domino Iesu Christo.] Gratiã & pacem cũ ijs dicit esse qui recte credũt. Gratia est, quia à peccatis absoluti sunt: pax uero, quia ex impijs recõciliati sunt creatori: sicut dicit dominus: In quãcunq; domũ introieritis, & receperint uos, dicite, Pax huic domui. Et ut sine Christo nullã esse pacẽ & spẽ doceret, adiecit, gratiã & pacẽ nõ solũ à deo patre esse sed & à Christo Iesu. Deũ patrẽ nostrũ dicit propter originem, quia ab ipso sunt omnia: Christum autem dominum dicit, quia eius sanguine redempti, facti sumus filij dei.

P Rimùm quidẽ gratias ago deo meo per Iesum Christũ pro omnib. uobis, quia fides uestra annunciatur in uniuerso mundo.] Finita præfatione ante omnia gaudiũ suũ esse testatur, utpote Gẽtiũ Apostolus, quod cũ Romani regnarent in mundo, subiecerint se fidei Christianæ, quæ prudentibus seculi humilis & stulta uidetur. Cum ergo multa essent ex quibus gauderet in Romanis: erant enim disciplinæ memorabilis, & boni operis cupidi, studioslq; magis agendi bene, quàm loquendi, quod non longe est à religione diuina: in hoc tamen præcipuè se gaudere dicit, quia fides illorum in omni loco currebat: quamuis non secundũ regulam ab authoribus traditæ ueritatis, tamen quia quod ab uno deo erat, interposito nomine Christi cœperant uenerari, gratulatur, sciens illos posse proficere. Per quod etiam charitatem suã circa illos ostendit, quando cõgaudet bono cœpto illorum, & hortatur ad profectum. Gratias ergo agere se dicit deo suo duntaxat, quia adhuc illorũ non erat plenè, quia ex ipso est omnis paternitas: sed quia omnis dispositio salutis nostræ à deo quidẽ, sed per Christum est, non per legem, neq; per aliquem Prophetã, gratias quidem agere se dicit deo, sed per Christum: quia fama fidei illorum, erat profectus multorũ, ut hoc ipsum ad dei prouidentiã referat per Christum. Aut enim gaudebant roborati, qui crediderant, cæteri, quia uidebant principes suos fratres sibi factos in fide: aut certè qui non crediderant, poterant credere hoc exemplo. Facile enim facit inferior, quod fieri uiderit à potiore. Testis enim mihi est deus, cui seruio in spiritu meo, in Euangelio filij eius, quod sine intermissione memoriam uestri facio semper in orationibus meis.] Vt suadeat charitatem, deum testem dat, cui seruit. Ad quem & precem pro his facit, non in lege seruiendo, sed in Euangelio filij eius: hoc est: non in eo quod Moyses seruus tradidit, sed in eo quod filius dilectissimus docuit. Quantum enim distat seruus à domino, tantum distat Euangeliũ à Lege: non quod mala sit lex, sed quia melius est Euãgelium. Deo itaq; seruit in Euangelio filij eius, ut ostendat dei esse uoluntatem, ut credatur in Christũ. Cui & seruio. Quomodo? In spiritu meo inquit, nõ in circũcisione manufacta, neq; in neomenijs, & sabbato, & discretione escarũ, sed in spiritu, id est, in mente. Quia enim deus spiritus est, spiritu uel animo potius debet illi seruiri. Cui enim animo seruitur, ex fide illi seruitur. Hæc & dominus fatus est ad Samaritidẽ, putãtẽ quòd in monte adorari se deus uelit, dicens: Venit hora, & nunc est, quod ueri adoratores adorabũt patrẽ in spiritu & ueritate. Etenim pater tales quærit, qui adorent eũ. Spiritus est deus. Adorãtes ergo, in spiritu & ueritate oportet adorare: ut non locus orationem cõmendet, sed deuotus animus, hoc est in ueritate adorare in spiritu deũ spiritum & Christũ unũ ex quo omnia, & unũ per quem omnia. Hos quærit adoratores pater. Memorem ergo se illorũ in orationibus suis flagitat, ut seminet in illis charitatẽ. Facit enim illis desideriũ sui. Quis enim

non amet eum, quem audit memorem sui? Si enim ab ijs qui missi non erant, libenter acceperunt doctrinã sub nomine Christi adulteratis uerbis, quantò magis ab eo quem scirent esse Apostolum, & cuius uerba comitaretur uirtus, desiderarent audire? Obsecrans si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeam in uoluntate dei ueniendi ad uos.] Orationis suæ pro illis sensum ostendit. Deum enim se dicit rogare, ut Romam ueniret ad profectum illorum cum dei uoluntate, cuius prædicat donũ. Tunc enim profectus adest, si quod agendum est, cum dei uolũtate agatur. Orat ergo ut quacunq; ex caussa iam detur occasio qua ueniret ad Vrbem, quia occupatus erat alijs prædicando: Sic prosperũ iter reputans, si deo uolente ueniret, quia prouida est dei voluntas. Prosperum ergo iter est, non incassum laborem itineris subire. Hoc rogat, ut deus impleat, uocando illos ad suam gratiam. Auiditate animi loquitur. Desiderat enim illos, sciens & illis & sibi prodesse: sicut alibi dicit. Quod est gaudium nostrum & corona? Nónne uos in aduentu domini? Fructus enim Apostoli est uberior, si lucretur multos. Præterea maius gaudium est si potentes mundi conuertantur ad deum: quia quanto inimici grauiores sunt, tantò magis reconciliati necessarij. Voluntati itaq; eius sic occasio data est, ut coactus appellaret Cæsarem, & dirigeretur ex alia caussa ad urbem Romam deo uolente, ut impleret propositum uoluntatis suæ. Deniq; in naufragio posito astitit dominus, dicens: Noli timere Paule. Sicut enim testificatus es de me Hierosolymis, ita & Romæ. Desidero enim uidere uos, ut gratiam spiritalem uobis administrem ad confirmandos uos.] Confirmatio hæc tres personas requirit adiuuantis dei, ministrantis Apostoli, accipientis populi. Nunc ergo desiderij sui uoluntatem ostendit, quónam esset uoto circa illos. Cum enim dicit: Vt gratiam spiritalem uobis ministrem, carnalem illos sensum assecutos significat: quia sub nomine Christi non illa quæ Christus docuerat, fuerant assecuti, sed ea quæ fuerant à Iudæis tradita. Se autem cupere citius uenire, ut ab hac illos traditione abstraheret, & spiritale illis traderet donum, ut acquirat illos deo: participes illos faciens gratiæ spiritalis, ut in professione & fide sua essent perfecti. Hinc datur intelligi, superius non fidem illorum laudasse, sed facilitatem & uotum circa Christum. Christianos enim se profitentes, sub lege agebant simpliciter, sicut illis fuerat traditum. Nam misericordia dei ad hoc data est, ut lex cessaret: quod sæpe iam dixi: quia deus consulens infirmitati humanæ, sola fide, addita legi naturali, hominum genus saluare decreuit. Quid est, quod cum scriptis illos corrigat, & à carnali sensu abstrahat, præsentiam sui necessariam dicat, ut gratiam illis spiritalem ministret, cum ea quæ scribit spiritalia sint, nisi quia aliter dicta ad aliud solent referri, sicut ab hæreticis fit? Ideo desiderat ut præsens doctrinam Euangelicam sensu quo scribit, his tradat, ne sub authoritate literarum eius non auferretur error, sed firmaretur: quippe cum præsens quæ uerbis suadere non poterat, suaderet uirtute, ut magis illis proficiat additis. Id est, ut consolemur uobiscum per eam quæ inuicem est fidem uestram atque meam.] Consolari se dicit cum illis, si apprehendant spiritalia: quia quamuis congaudeat fidei illorum, dolet tamen quia non rectè acceperint fidem. Hoc affectu fuit Apostolus, ut aliena uitia quasi sua doleret. Ac per hoc consolemur, inquit, per unam atque eandem fidem, ut tunc consolatio una sit, si unius fidei efficerentur in Christo, ut administratio gratię spiritalis euangelizante Apostolo hunc præstaret effectum.

N On autem arbitror ignorare uos fratres, quia sæpe proposui uenire ad uos, & prohibitus sum usq; adhuc.] Propositum & uotum suum ostẽdit, quod quidem scire illos non ambigit, per eos fratres qui ab Hierusalem uel confinibus ciuitatibus caussa suæ religionis ad urbem ueniebãt, sicut Aquila & Priscilla, uotum eius insinuantes Romanis. Cum enim sæpe uellet uenire, & prohiberetur, sic factũ est ut scriberet epistolam, ne diu in mala exercitatione detenti, nõ facile corrigerentur. Fratres autem eos uocat, non solum quia renati erant, sed & quia erant inter eos, licet pauci, qui recte sentirent. Vnde dicit: Vocatis sanctis. Quid tamẽ est, Vocatis sanctis? Si enim iam sancti sunt, quomodo uocantur, ut sanctificentur? Sed hoc ad dei pertinet præscientiam, quia quos scit deus futuros sanctos, iam apud illum sancti sunt, & uocati permanent. Prohibitum tamen se dicit usque ad tempus datæ epistolæ, à deo utiq;

utiq; qui sciens adhuc imparatos illos, ad alias urbes direxit Apostolũ, quæ iam ad recipiendam ueritatẽ essent capaces, quamuis sub nomine agerent saluatoris: sed uitijs pro hibebantur carnalibus, ne digni iam essent addiscere spiritalia. Deniq; uolentes aliquã- do in Bithyniam ire, prohibiti sunt à sancto spiritu Paulus & Sylas. Cur, nisi sciret adhuc effectum deesse? Apud Corinthios autem commonetur Apostolus, dicente domino: Act. 16 Loquere, ne tacueris, quia populus mihi multus est in hac ciuitate. Nõ ergo ociosè pro- ibid. 18 hibitum se dicit, sed & causas morarũ discreuit. Et hos ut se præpararent adhortatus est, ut audientes sibi gratiam spiritalem ministrandam fore, dignos se efficerent, à uitijs carnalibus abstinentes, ad excipiendam eam. Vt aliquẽ fructum habeam & in uobis, sicut & in cæteris gentibus.] Pro utilitate cõmuni cupidum se ueniendi ad hos declarat, ut & hi salutem spiritalis gratiæ consequantur, ratam habentes fidei suæ professionem, & hic fructum habeat apud deum ministerij sui, propter quod lacessit illos ad fidem rectã, exemplo cæterarũ gentium. Promptior enim fit quis ad rem sibi traditam, si illi multos uideat assentiri. Græcis & Barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum.] Debitorem se dicit horũ quos memorat, quia ad hoc missus est, ut omnibus prædicaret: per quod etiam omnes significat debitores. Confiteri enim creatorẽ deum, ex quo omnia, & per quẽ omnia, debitus & honor est, & salus confitentis. Græcos autem Gentiles posuit, sed eos qui Romani dicantur siue natione, siue adoptione. Barbaros uero eos qui Romani nõ sunt, quorũ genus aduersum est, & sunt gentiles. Sapientes autẽ illos dixit, qui mundanis rationibus eruditi, sapientes uocantur in seculo, dum ante syderum speculatores sunt, aut mensuris, aut numeris, aut arti Grammaticæ student, aut Rhetoricæ, aut musicę. His omnibus ostendit nihil hæc prodesse, nec uere sapientes esse, nisi credãt in Christum. Stultos uero hos dixit, qui simplicitatem sequentes, harum rerum imperiti sunt. His omnibus missum se prædicare testatur. De Iudæis autẽ tacuit, quia magister Gentium est. Ac per hoc debitorem se profitetur, quia ad hoc accepit doctrinam, ut tradat: & cum tradit, acquirat. Itaq; quod in me est, promptus sum & uobis qui Romæ estis, euangelizare.] Quamuis missum se prædicare omnibus dicat Gentibus, promptũ tamẽ se Romanis asserit tradere Euãgelium gratiæ dei, apud quos regni Romani caput & sedes est. Ad membrorũ enim utilitatem pertinet uel requiẽ, si caput inquietum non fuerit. Ideo Romanorum pacẽ optat, ut non multum se iactet Sathanas, & uberiores fructus habeat operis sui. Nõ enim erubesco Euangelium. Virtus enim dei est in salutem omni credenti.] Hoc dicto illos tanguit à quibus acceperant nõ rectam fidem. Apostolorum tamen doctrinam uirtus cõmendabat, ut quia incredibile uidebatur quod prædicabatur, signa & prodigia ab apostolis facta, testimonio essent, non diffidendum de ijs quæ ab illis dicebantur, in quibus tanta uirtus inesset. Nulli enim dubium uerba uirtuti cedere, ac per hoc, quoniam illorum nulla uisa erant portenta, prædicatio illorũ sine uirtute dei erat. Ideoq; non se dicit erubescere Euãgelium dei, illos autem erubescere, quia quod illi tradiderant, in reprehensionem ueniebat, nec quoquam testimonio firmabat, & discordabat à doctrina apostolica. Virtus igitur dei est, quæ inuitat ad fidem, & dat salutem omni credenti, dum peccata donat, & iustificat, ut à secunda morte detineri non possit signatus mysterio crucis. Prædicatio enim crucis Christi, indicium est mortis euictæ, dicente apostolo Ioanne: Ad hoc enim uenit filius dei, ut solueret opera diaboli, ut omnis credens non teneatur à morte, quia signũ habet quod uicta mors est. Iudæo primum, & Græco.] Id est, huic qui est ex genere Abrahæ, & huic qui ex Gẽtibus. In Græco enim Gentilem significat, in Iudæo uero eum qui ex genere sit Abrahæ. Nam Iudæi ex tẽpore Iudæ Machabæi dici cœperunt, qui in causa cladis restitit sacrilegijs Gentiũ, & fiducia dei collegit populum, & defendit genus suum. Fuit aũt ex filijs Aaron. Quãuis ergo proponat Iudæũ causa patrũ, tamen similiter etiam ipsum indigere dicit dono Euangelij Christi. Si ergo & Iudæus nõ iustificatur nisi per fidẽ Christi Iesu, quid opus est esse sub lege? Iustitia em̃ dei reuelat̃ in eo, ex fide in fidẽ.] Hoc dicit, quia in illo qui credit, siue Iudæus sit, siue Græcus, iustitia dei reuelat̃. Iustitia dei dicit, quia gratis iustificat impium per fidem sine operibus legis, sicut alibi dicit: Vt in illo inueniar nõ habens Philip. 3 eam iustitiam quæ ex lege est, sed illam quæ ex fide est. Quæ ex deo est iustitia in fide, ipsam iustitiã dicit reuelari in Euangelio, dum donat homini fidem, per quam iustificetur,

tur. Ostenditur enim in eo ueritas & iustitia dei, dum credit & profitetur. Iustitia est dei, quia quod promisit, dedit. Ideo credens hoc esse se consecutum quod promiserat deus per prophetas suos, iustum deū probat, & testis est iustitiæ eius. Ex fide in fidem. Quid aliud est ex fide in fidem, nisi quia fides dei est in eo quod promisit: & fides hominis, qui credit promittenti, ut ex fide dei promittentis, in fide hominis credentis dei iustitia reuelatur? In credente enim iustus deus apparet: in eo autem qui non credit, iniustus uidetur. Negat enim ueracem deum, qui nō credit deum dedisse quod promisit. Hoc contra ludæos loquitur, qui negant hunc esse Christum, quem promisit deus. Sicut scriptum est:
Abac. 2 Iustus autem ex fide uiuit.] Propterea ad exemplum prophetæ Abacuch se conuertit, ut declaret olim ostensum iustum ex fide non ex lege uiuere, hoc est, non iustificari hominem apud deum per legem, sed per fidem. Vita enim ex fide non hæc præsens est, sed futura: quia iustus ex fide uiuit, sed apud deum.

R Euelatur enim ira dei de cœlo in omnem impietatem & iniustitiam hominum, eorum qui ueritatem dei in iniustitia detinēt.] Sicut enim in illo qui credit iustitia dei reuelatur, sicut suprà memorauí: ita & in eo qui non credit, impietas & iniustitia reuelatur. Ex ipsa enim cœli fabrica iratus illi deus uidetur. Idcirco enim tam pulchra astra condidit, ut ex ijs quantus & quàm admirabilis creator eorum est, possit agnosci, & solus adorari. Vnde scriptum est in Psalmo decimooctauo: Cœli enarrant gloriam dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum. Pernaturalem ergo legem reum facit genus humanum. Potuerunt enim id per legem naturæ apprehendere, fabrica mundi testificante authorem deum solum diligendum, quod Moyses literis tradidit: sed impij facti sunt non colendo creatorem: & iniustitia in eis apparet, dum uidentes dissimulant à ueritate, non fatentes unum deum. Quia quod notum est dei, manifestum est in illis.] Notitia dei manifestata est ex mundi fabrica. Vt enim deus, qui natura inuisibilis est, etiam à uisibilibus possit sciri, opus factum est ab eo, quod opificem uisibilitate sua manifestaret, ut per certum incertum possit sciri: ut per hoc quod cæteris impossibile est, ille esse deus omnium crederetur, qui hoc opus fecit. Deus enim illis manifestauit.] Manifestauit se deus, dum opus fecit, per quod possit agnosci. Inuisibilia enim eius à creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur.] Idem sensus est: quem repetit ut absolutius doceat: quia cum per se potentia & maiestas dei creaturæ oculis aspici non possit, opere mundanæ fabricæ intellecta conspiciuntur. Hoc igitur genere reos facit eos qui sine lege uixerunt & naturæ, & Moysi. Consuetudine enim peccandi obruerunt legem naturæ, obliterando memoriam eius. Legem autem quæ ad reformationem data fuerat, recipere noluerunt, ut duplici modo obnoxij fierent damnationi. Sempiterna quoque eius uirtus & diuinitas, ita ut sint inexcusabiles.] Vt omnino excusari impietas non possit, adiecit etiam uirtutem dei, & diuinitatem sempiternam cognitam esse ab hominibus, & stupore quodam hebetasse ad honorandum Deum: quem & esse, & operari ad utilitatem suam non ignorarent. Ea enim quæ humanis usibus euoluto anno gignuntur, ipsum decreuisse, nulli in dubium uenit. Aeterna ergo uirtus dei Christus est, per quem instituit quæ non erant, & manent in eo. Cuius si dudum persona agnita non est, opera tamen manifesta sunt. Diuinitas uero, quia in opere sibi decreto perdurant elementa rerum. Vt sint inexcusabiles. Multis enim modis qui reus conuincitur, excusari non potest. Quoniam cum cognouissent deum, non sicut deum magnificauerunt, aut gratias egerunt.] Vsque adeò non ignorauerunt, ut fatentur unum esse principium, à quo omnia initium sortita sint, cœlestia & terrestria, & inferna: & hunc unum esse qui omnibus decreuerit proprietates & officia naturaliter: & hæc scientes non egerunt gratias. De anterioribus loquitur, ut præsentes & futuros corrigat. Sed euanuerunt in cogitationibus suis.] Euanuerunt. Videntes enim mundum miro ornatu aptatum ab eo quem eius opificem cognouerant, dissimulauerunt. Et obscuratum est insipiens cor eorum.] Nebula erroris texit cor illorum, quia cum creatorem ex ijs quæ fecit pulchra, amplius honorificare debuerint, obtusi sunt relicto illo, hæc sola dicentes sibi sufficere ad culturā, quę uidentur. Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt.] Sapientes enim se arbitrantē, quia rationē physicam inuestigasse se putāt, scrutantes cursus syderum,

rum, & qualitates elementorum, dominum autem horum ſpernentes, ideo ſtulti facti ſunt: cùm ſi hæc laudanda ſint, quantò magis creator illorum? Solent tamen pudorem paſſi neglecti dei, miſera uti excuſatione, dicentes per iſtos poſſe ire ad deum, ſicut per comites peruenitur ad regem. Agè, nunquid tam demens eſt aliquis, aut ſalutis ſuæ immemor, ut honorificentiam regis uindicet comiti, cum de hac re ſi qui etiam tractare fuerint inuenti, iure ut rei damnentur maieſtatis? Et iſti ſe non putant reos, qui honorem nominis dei deferunt creaturæ, & relicto domino conſeruos adorant, quaſi ſit aliquid plus quod reſeruetur deo. Nam & ideo ad regem per tribunos aut comites itur, quia homo utiq; eſt rex, & neſcit quibus debeat rempublicam credere. Ad deum autem (quem utiq; nihil latet, omnium enim merita nouit) promerendum, ſuffragatore non opus eſt, ſed mente deuota. Vbicũq; enim talis locutus fuerit ei, reſpondebit illi: Et mutauerunt gloriam incorruptibilis dei in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis.] Sic obcæcatum eſt cor illorum, ut maieſtatem inuiſibilis dei, quem ex his factis agnouerant, non in hominis, ſed quod peius eſt, & inexcuſabile crimen, in ſimilitudinem hominum mutarent, ut forma corruptibilis hominis deus ab his uocetur, hoc eſt, ſimulacrum hominis: ut quos uiuos hoc nomine donare non audeant, mortuorũ imagines in gloriam dei recipiant. Quanta hebetudo, quanta ſtultitia, hos ſe ſapientes appellare ad ſuam damnationem, apud quos plus poteſt imago quàm ueritas, & mortui potiores ſunt uiuis? A uiuo enim deo recedentes, mortuis fauent, in quorum numero ſunt, ſicut ſcriptum eſt: Mortalis fingit mortuum manibus iniquis. Et uolucrum & quadrupedum & ſerpentium.] His ſubiectis, cumulauit ad pœnam hebetudinis, ut ultra ſtultitiam & uanitatem ſint huiuſmodi. Sic enim dei maieſtatem & gloriam minuerunt, ut horum quæ minima & parua ſunt, ſimilitudini dei honorificentiam darent. Primi enim Babylonij deum uocauerunt figmentum Beli cuiuſdam, quondam hominis mortui, qui principatum in eos dicitur egiſſe. Coluerunt & ſerpentem draconem, quẽ occidit Daniel homo dei, cuius ſimilitudinem habent. Ægyptij autem colebant quadrupedem quam dicebant Apin, in ſimilitudinem uaccæ: quod malum imitatus eſt Hieroboam, uaccas inſtituens in Samaria, quibus ſacrificarent ludæi: & uolucres, quia Coracina ſacra habent pagani. Harum tamen omnium rerum quas memorauí, ſimulacra coluerunt Ægyptij, & alia quæ nunc dicere non eſt neceſſe. Hæc ab his facta ſunt, qui ſe ſapientes æſtimauerunt in mundo. Quia enim inuiſibilem deum agnoſcentes, non honorauerunt iſta faciendo, nec in iſs quæ uiſibilia ſunt, ſapere potuerunt. Difficile enim in maioribus prudens, in minoribus non ſapit. Propter quod tradidit illos deus in deſideria cordis illorum, in immunditiam, ut contumeliſs afficiant corpora ſua in ſemetipſis.] Quoniam, inquit, ad iniuriam creatoris dei figmenta & ſimilitudines rerum deificauerunt, traditi ſunt illudendi: & traditi non ut illa agerent quæ nolebant, ſed ut illa perficerent quæ deſiderabant. Et hic bonitas dei eſt, cum dignum fuiſſet ſubiici illos, ut facerent quæ nolebant, & cruciarentur: quia licet bonum, ſi contra uoluntatem fiat, amarum & malum eſt. Iſti autem auertentes ſe à deo, traditi ſunt diabolo. Tradere autem eſt permittere, non incitare aut immittere: ut ea quæ in deſideriis concepe-
rant, adiuti à diabolo explerent in opere. Nec enim poſſunt huiuſmodi bonum cogitatum habere. Traditi ergo ſunt in immunditiam, ut contumeliſs afficiant corpora ſua in ſemetipſis. Cum præterita recolit, etiam præſentis temporis mala ſignificat: quia tradun
tur nunc uſq;, ut contumeliſs afficiant corpora ſua. Originis enim illius nunc uſq; ſunt homines, qui dicuntur corpora ſua dehoneſtare in inuicem. Cum cogitatio animę ſit in crimine, cur corpora dicuntur dehoneſtare, niſi quia macula corporis, indicium eſt peccati animæ? Cum enim corpus contaminatur, nemo ambigit animæ eſſe peccatum. Qui cõmutauerunt ueritatem dei in mendacium, & coluerunt & ſeruierunt creaturæ potius quàm creatori, qui eſt benedictus in ſecula, Amen.] Commutantes ueritatẽ dei in mendacium: id eſt, nomen dei, qui uerus eſt deus, dederunt iſs qui non ſunt dii. Lapidibus enim, uel lignis, uel cæteris metallis auferentes quod ſunt, dant illis quod nõ ſunt. & hoc eſt immutare uerum in falſum. Non enim uocantur iam lapis aut lignũ, ſed deus. hoc eſt ſeruire potius creaturæ quàm creatori. Non negant enim deũ, ſed ſeruiunt creaturæ: quo non excuſantur, ſed accuſantur magis, quia cognoſcentes nõ honorant deũ,

Sap. 15

Daniel. 14
2. Par. 13

qui

qui est benedictus in secula, Amen: hoc est, uerum. Deus uero benedictus ait in secula, quia permanet deus, diis autem gentium ad tempus impietas dat honorem: ideo non est uerum. In deo autem manet ueritas. Hanc benedictionē alio loco filio dei assignat, inter cætera dicens: Et ex quibus Christus secundum carnem, qui est deus benedictus super omnia in secula, Amen. Vtraq; ergo aut ad Christum pertinent, aut eadem dixit de filio, quæ & de patre.

P Ropterea tradidit illos deus in passiones ignominiæ. Nam fœminæ eorum immutauerunt naturalem usum, in eum usum qui est contra naturam.] Hæc irato deo propter idololatriam humano generi prouenisse testat, ut mulier mulierem turpi desiderio ad usum appeteret. Quod quidam aliter interpretantur, non perspicientes uim dicti. Quid est enim immutare naturalem usum, in eum usum qui est contra naturam, nisi sublato concesso usu, aliter uti, ut una atq; eadem pars corporis uiuscuiusq; inter se inuicem sexus aliter se ad usum præbeat, q̄ concessum est? Nam si illa est pars corporis quam putant, quomodo immutauerūt usum naturæ, cum habeat huiusmodi usum datū à natura? Superius iam dixerat traditos in immunditiam, nō tamen qualitatē operis immunditiæ ipsius ostenderat: quod nunc declarat. Similiter autem & masculi relicto naturali usu fœminæ, exarserunt in desiderio sui in inuicē, masculi in masculos turpitudinem operantes.] Nunc manifestauit quomodo superius de mulieribus quod dixit intelligi debeat. Quando enim subiecit, dicens: Similiter & masculi, exarserunt in desiderium sui: ostendit apertè peccatū mulierū. Deniq; non dixit de uiris quod immutauerunt naturalem usum in inuicē, quia huiusmodi usus huic parti concessus nō est. Et quid mirum, cum hodieq; tales mulieres reperiātur, ut sicut illud à uiris, ita & hoc à mulieribus sit inuentū? Deniq; si mulieres inter se accusant, & uiri similiter: ut manifestū est ut qui iam ueritatē dei immutauerunt in mendacium, immutarint & naturalē usum in eum usum per quē dehonestarent, rei facti mortis secundæ. Quoniā enim aliam legē dare nō potest Sathanas, nihil enim habet, cōcessa & licita in aliū ordinē uersat, ut dum aliter fiunt q̄ cōcessa sunt, sint peccatū. Et mercedem quā oportuit erroris sui in semetipsos recipientes.] Hanc dicit compensationē esse contempti dei, id est, turpitudinem & contaminationē. Hæc est enim prima causa peccati. Quid enim peius, quid deterius hoc peccato? Quantū enim idololatria per impium & grauissimū delictum est, tantum & compensatio eius horrenda, & persordida passio est. Et sicut nō probauerunt deum habere in notitia, tradidit illos deus in reprobū sensum, ut faciāt ea quæ nō conueniūt.] Propter errorem simulacrorū traditi sunt ad turpia facienda in inuicem, sicut iam dictū est. Et quia impunitatē horum æstimauerunt, incuriosum deum iudicantes, ac per hoc negligendum, hinc additum est, ut magis ac magis hebetati, ad omnia mala admittenda fierent promptiores: ut facta quę hominibus nō ambigerent displicere, deum nō crederent uindicare. Nunc enumerat omnia mala quæ illis superaddita sunt, ut uel sic conuersi ad naturalem intellectum, intelligerent irato deo hæc sibi prouenisse. Repletos, ait, omni iniquitate.] Hoc summatim locutus est, & subijcit membra iniquitatis: Malitia, inquit, impudentia, auaritia, nequitia, plenos inuidia, homicidijs, contentione, dolo, malignitate, susurratores, detractores, deo odibiles, cōtumelioſos, superbos, elatos, inuentores malorū, parentibus nō obsequentes, insipientes, incompositi, sine affectione, sine misericordia.] Caput iniquitatis, malitiam dixit, cuius opus impudicitiā posuit atq; auaritiam. Deinde adiecit nequitiam, cuius affectus inuidiam parit & homicidia, contentionē ac dolum. Post hæc subiecit malignitatē, quæ gignit susurrationes atq; detractiones: & quoniā hæc deo non displicere nō possunt, ait, deo odibiles. Deniq; quoniam nec hominibus placent, cōtumelioſos, inquit, superbos, elatos, inuentores, id est, auctores malorum. Imitatores enim facti patris sui diaboli, idololatriæ malum excogitarunt, per quod omnia uitia in mundo sunt nata, & perditio maxima. Nam diabolus quem ab initio scriptura peccare testatur, quanquam tyrannicæ præsumptioni studeat, non tamen id ausus est profiteri, ut dicat, ego sum deus. Denique inter cætera dicit ad dominum: Hæc omnia mihi tradita sunt: non dicit, à me sunt, uel mea sunt. Et in libro Iob potestatem sibi dari exposcit. Quamobrem peiores isti sunt, qui non tantum elementis, sed & figmentis tribuunt deitatem. Parentibus non obsequentes.] Quanta

Quanta autẽ insolentia arrepti sunt, ut nec parentes suos quos authores in natiuitate habent, agnoscerent: quippe se natos gauderent, illos per quos esse cœperant, contemnebant. hoc est esse sine intellectu, sine charitate scilicet dei. Nã erat inter illos charitas carnis. Hi dei iustitiam cognoscentes per legem naturæ, sciuerunt enim hæc deo displicere, sed hoc in animo ponere noluerunt. Insipientes, incompositos, sine affectione, sine misericordia. Quoniam qui hæc agunt, digni sunt morte: & nõ solum qui faciunt ea, sed etiam qui consentiunt facientibus.] Assensus enim participatio est. Qui cum iustitiam dei cognouissent, non intellexerunt, quoniam qui talia agunt, digni sunt morte.] Vsq; adeò iustitiam dei cognouerunt, ut non negent hæc omnia quæ faciunt, pœna digna & morte. Hæc omnia mala, corpus est peccatorum, cui mancipati, facti sunt potestatis eiusdem, ut faciant punienda. Hæc enim malorum caussa à Sodomitis cœpta est offensio ne dei, sicut suprà dictum est, & in omnẽ propè partem mũdi ramos suos extendit, iram dei idololatriæ caussa nuncians, quæ prima pars est erroris & impietatis, quam primum condemnat, ut cum hæc emendata fuerint, facile corrigantur & morum uitia. Sublato enim malitiæ semine, nequitiæ fructus arescent. Non enim dat arbor fructus, cuius exci sæ sunt radices. Nam ideo & Moyses Sodomæ & Gomorrę gesta memorauit, exitumq; nõ tacuit, ut timorem poneret huius rei uitandæ. Non ergo hoc uitium & cõtaminatio dehonestatæ uitæ ab hoc admittitur, qui in animo cogitat deũ. Sunt quidam qui se reos non putant si non operentur quæ mala sunt, assentiunt autem facientibus. Assentire est autem, si cum possit reprehendere, taceat, aut audiens has fabulas aduletur. Sciẽs enim impurus & malignus non ignorari quæ agit, & minime se uitari, sed & honori esse, gloriatur fore se talem: nec confundi potest in his, quando uidet faueri sibi, & obsecundari ab ijs qui non sunt tales, & ita est, ut qui fomitem præbeant delictis illorum: ideoq; dignum est ut pari crimine rei habeantur. Sunt iterũ alij qui non solum faciunt mala, sed etiam qui consentiunt facientibus, ut non solum faciant, sed & talibus consentiant. Duplex ergo horum est nequitia. Non enim tam mali sunt qui faciunt, & facientibus contradicunt. Scientes enim nefaria, non illa uindicant. Illi enim tam nequissimi sunt qui faciunt, & consentiunt facientibus, ut nec deum timeant, increscere cupientes mala. ideo hæc minime uindicant, ut suadeant non illa esse uitanda.

CAPVT II.

Q. Vapropter inexcusabilis es ô homo omnis qui iudicas. in quo enim iudicas alterũ, teipsum condemnas. Eadem enim agis quæ iudicas.] Quoniam facientem maligna, & consentientem facientibus, morte dignos ostendit: ne forte hic qui facit, & nõ consentit facientibus, excusare se posse putaret, docet huiusmodi inexcusabilem fore. Non enim iustum est ut huic impunè cedat, quia per hypocrisin ostendit se non talem, cum peior esse deprehendatur. Fallit enim, ut dum puniendus sit, honore dignus appareat. Scimus autẽ quoniam iudicium dei est secundum ueritatem in eos qui talia agunt.] Hoc est, nõ ignoramus deum iudicaturũ de his in ueritate, quando nosipsi de his iudicamus. Si enim nobis displicent, quanto magis deo, qui uerè iustus est, & opus suum zelatur? In ueritate ergo cum dicit iudicaturum deum de his, terrorẽ incutit, ut quẽ perfidi incuriosum rerũ humanarũ dicunt, iste malos secundũ ueritatẽ iudicaturũ ostendat, hoc est, uerissimè reddere secundum mensurã uniuscuiusq;, nõ parcere. Existimas aũt ô homo, qui iudicas de ijs qui talia agunt, & facis ea, quia tu effugies iudicium dei?] Hoc est, nunquid quia tibi examen datũ est potestatis iudicandi de malis & stupris, cum eadem agas, & non est qui te ad præsens iudicet, effugies iudiciũ dei? Non utiq;, quia si iudicium dei in mundo euasisti, quia omnis hæc potestas & iudicium à deo est, in futurũ non euades. Per se enim iudicaturus est deus, apud quem cessat adulatio & personarũ acceptio. Aut certe si iustũ alicui uideẽ ut huiusmodi immunis à pœna sit, dicat. Quod si iustum est ut nõ euadat, credat deum iudicaturũ, ut & quod iustum esse iudicat, uerum sit & impleatur, & deum conditorem mundi prouidenter & curiose, operis sui merita requisiturum fateatur. Si enim fecit & negligit, malus opifex dicitur quia per id quod negligit, non bona se fecisse quæ fecit, ostendit. Sed quia bona fecisse negari non potest: (indignum est enim bonum mala fecisse) curam eorum necesse est agere dicatur, quia contumelia eius erit & accusatio, si bonorum à se factorum negli-

negligens inducatur: quippe cum eius nutu ac prouidentia uita ipsa sustẽtetur ministe-
Matth. 5 rio elementorum, sicut ipse dominus dicit: Qui solem suũ oriri facit super bonos & ma-
los, & pluit super iustos & iniustos. Qui ergo ista præstat, curam non agit, ut conseruet
quod fecit, ut amantes se remuneret, spernentesq; condemnet? An diuitias bonitatis e-
ius & patientiæ & longanimitatis contemnis? ignoras quoniam bonitas dei ad pœni-
tentiam te adducit? Hæc dicit, ut nõ iam se putet euasisse, si illum bonitas dei patitur diu
peccantem, nec patientiam eius putet contemnendam, quasi non curantem res huma-
nas. Intelligat autem ideo se dissimulari, quia non in hac uita iudicium dei promissum
est futurum, ut in uentura uita pœniteat illum iudicem deum non credidisse. In pœna e-
nim positus sine fructu pœnitentię pœnitebit, quia non credidit iudicium dei quod ui-
det uerum. Necesse est enim ut acrius emendetur, imò pœnis perennibus torqueatur,
quem patientiæ longanimitas non emendauit. Seueríssimè loquitur, sciens malignam
mentem non posse nisi timore à uitijs facile reuocari. Secundum duritiam autem tuam
& impœnitens cor thesaurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij dei, qui
reddet unicuiq; secundum opera sua.] Impunitatem sperans peccatorum, non solũ du-
rat inconuertibilis & intractabilis manens, sed adhuc acerbius peccat, securus quod nõ
sit ultio futura, cor habens impœnitens, ignorans quia iram sibi congregat in diem iræ.
Necesse est enim seueriori pœna ut plectatur, imò flammis perennibus torqueatur, qui
longa dei patientia non solum se emendare noluit, sed adhuc addens ad contemptum
exaggerauit peccata. Dies iræ est peccatoribus, quo puniẽtur. ideo lapsis est ira, qui sen
tiunt pœnam in die reuelationis iusti iudicij dei. Reuelabitur enim, id est, agnoscetur,
quod modo futurum negatur: ideoq; cum ostenditur quod non esse creditur, reuelatur.
His enim ostenditur qui negant, quia credentibus manifestum est: ut confiteantur etiã
inuiti iustum iudicium dei, cum unicuiq; reddet secundum opera sua. Nunquid nõ hæc
fatebuntur iuste fieri, cum uiderint mala inuicem facta ulcisci? lis qui secundum patien-
tiam boni operis, gloriam & honorẽ & incorruptionem, quærentibus uitam æternã.]
Quoniam iudicium dei iustum prædicat, quale bonis futurũ est, declarat, his uidelicet,
qui patientiam dei scientes, partim ad correptionem, partim ad maiorem ultionem nõ
se corrigentium protelati, priorum operum pœnitentes, bene uersantur freti fiducia fi-
dei, ne diu hic positi damnum incurrant promissæ uitæ. Dabit ergo eis gloriam & hono
rem. Et ne non hoc ualde magnum ad comparationem præsentis uitæ uideretur, quia
& hic glorioſi uidentur & honorati, adiecit, & incorruptionem: ut ex eo alia gloria & al
ter honor intelligeretur, quando incorruptio simul comitabitur. In præsenti enim ho-
nor uel gloria frequenter amittitur, quia corruptibilis est qui dat, & quod dat, & qui ac-
cipit: In die autem iudicij dei incorruptis iam dabitur honor & gloria, ut sint tota uita
æterna. Ipsa enim glorificabitur substantia quadam immutatione meritorum. Hi ergo
quærunt uitam æternam, qui non solum bonæ professionis sunt, sed & uitæ. His uero
qui ex contentione, & qui diffidunt ueritati, obediunt autem iniquitati, ira & indigna-
tio, tribulatio & angustia.] Diffidentes de futuro dei iudicio per Christum, ac per hoc
& patientiam eius contemnentes, contendunt euacuare illud, cum sit uerum & stabile.
Credunt enim iniquitati. Iniquitas est enim negare, quod deus futurum prædixit. Tria
ergo alia posuit incredulitati condigna, dicens: Ira & indignatio & angustia. Ira est non
ei qui iudicat, sed illi qui iudicatur, dum fit reus. Irasci enim dicitur deus, ut uindicaturus
credatur. Nam dei natura ab his passionibus immunis est. Et ut non solum irasci, sed &
uindicare credatur adiecit, & indignatio: quam addendo super iram, iniuriam suam deũ
uindicaturum significat. Angustiæ uero sunt, quibus sententia constrictus tribulabitur
in pœna. Super omnem animam hominis operantis malum.] In hoc opere nõ solum
facta significat, sed & perfidiæ professionem. De incredulo enim dicit: & ideo superan
mam dixit, ut spiritalem pœnam intelligas, non corporalem, quia anima inuisibilibus
pœnis artabitur. Iudæi primum, & Græci.] Semper Iudæum anteponit prærogatiua
Patrum, ut aut coronetur primus, aut damnetur, quia sicut credens honorificentior est
propter Abraham, ita diffidens peius tractandus est: quia donum promissum patribus
refutauit. Gloria autem & honor & pax omni operanti bonum, Iudæo primũ, & Grę-
co.] Quemadmodum incredulis tria pœnalia posuit, sic & fidelibus tria magnifica, ut
honorem

honorẽ habeant geminũ, quasi filij dei. Gloria aũt sit in immutatione, pax uero eo quod bene uiuentes quieti erunt in futuro, nulla perturbatione cõmoti: quia omnis homo à contrarijs se abstinens, apud iudicem habet pacem. Non enim personarũ acceptio est apud deum.] Quoniam ostendit Iudæũ siue Grecũ non despici à deo, si tamen credat in Christum, sed accepto ferri ambobus iustitiam fidei, sic iterũ non credentes pariter reos esse, quia magis oberit circuncisio sine fide, & proderit præputiũ per fidem, ac per hoc docet personarũ acceptorem deũ non esse. Nec enim prerogatiuam generis sequitur, ut suscipiat causa patrũ diffidentem, aut abijciat à se propter indignitatem parentũ credentem, sed unumquemq; proprio merito aut remunerat aut condemnat. Quicunq; enim sine lege peccauerũt, sine lege peribũt.] Quomodo potest sine lege peccari, cũ omnes simul subditi simus legi naturali? Sed de Moysi lege dicit, cui Iudæi obnoxij sunt dũ nõ credũt, necnõ & Gentiles, sed iamdudũ, quia adiungere se illis noluerũt. Nõ credẽtes ergo Gentiles, duplici genere fiunt rei, quia neq; legi datæ per Moysen assenserunt, neq; Christi gratiam receperunt: ideo dignũ est ut pereant. Igitur sicut qui sine lege peccat, peribit: ita & qui sine lege legẽ seruauerit, iustificabitur. Iustitiam naturaliter seruans, cutos legis est. Si enim iusto non est lex posita, sed iniustis qui nõ peccat: amicus legis est: huic sola fides deest, per quam fiat perfectus, quia nihil illi proderit apud deũ abstinere à contrarijs, nisi fidem in deum acceperit ut sit iustus per utraq;, quia illa temporis iustitia est, hæc æternitatis. Et quicunq; in lege peccauerunt, per legẽ iudicabuntur.] Quoniam Iudæi legem habent, in qua salus illis promissa est: non credentes, uel nõ recipientes promissum, per legem iudicabuntur, sub qua uixerunt. Ipsa enim accusante pœnas exoluent. Nam prope grauior Iudæorũ caussa est apud eos ipsos quàm Gentiliũ. Sicut enim credentes præferuntur, ita & cũ diffidunt peiores inueniũtur. Plus enim displicet qui quod habuit amisit, quàm qui quod non sperauit, consequi non potuit. Iste enim nõ intrauit in regiam, ille foras missus est. Non enim auditores legis iusti sunt apud deum, sed factores legis iustificabuntur.] Hoc dicit, quia non hi iusti sunt qui audiunt legem, sed qui credunt in Christũ quem lex promisit: & hoc est facere legem. Omnis autem nõ facit legem qui non credit legi, dum non recipit, cui lex testimoniũ perhibet. Qui aũt in lege non uidetur esse, quia incircuncisus est carne, credit autem in Christum, hic fecisse legem dicitur. Et ille qui se dicit in lege esse, id est, Iudæus, auditor legis fit, non factor, quia non credit in Christũ scriptum in lege, sicut dixit Philippus ad Nathanael: Quem scripsit Moyses in lege & prophetæ, inuenimus Iesum. Cum enim Gentes quæ legem non habent, naturaliter quæ legis sunt faciunt.] Gentes Christianos dicit alio loco: Vobis enim dico Gentibus. qui incircumcisi neq; neomenias neq; sabbatum neq; escarum legem seruant, & duce natura credunt in Deum & Christum, id est, in patrem & filium. Hoc est enim legem seruare, deum legis agnoscere. Prima enim sapientiæ pars hæc est, timere deum patrem, ex quo sunt omnia: & dominum Iesum filium eius, per quem sunt omnia. Ipsa ergo natura proprio iudicio creatorem suum agnoscit, non per legem, sed per rationem naturę. opus enim opificem cernit in se. Hi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis.] Idem sensus est, quia dum natura duce credunt, opus legis ostendunt, non per literam, sed per cõscientiam. Opus autem legis est fides, quam cum dictis exhibet deo, naturali iudicio ostẽdit semetipsum legem sibi esse: quia quod mandat lex, ultro facit ut credat in Christum. Testimoniũ reddente ipsis conscientia ipsorum.] Teste interiore conscientia sua credunt, quia consci sibi sunt conuenire sibi quod credunt. Congruum est enim creaturæ credere & uenerari suum conditorem. Nec absurdum est ut dominum seruus agnoscat. Et inter se cogitationibus inuicem accusantibus, aut etiam defendẽtibus in die qua iudicabit deus occulta hominum, secundum Euangelium meum per Iesum Christum Dominum nostrum.] Quoniam Iudæos diffidentes, per legem dixit iudicandos fore: Lex enim illos accusabit, quæ Christum illis promisit, quem uenientem recipere noluerunt: Gẽtes autem quæ legem utiq; non habent, per conscientiam iudicabuntur, si credere noluerint, primum quidem accusatores erunt Gentiles credentes non credentium Gentilium, sicut Iudæis non credentibus dicit dominus de discipulis suis: Ipsi iudices uestri erũt: quia perfidia Iudæorũ iudicabitur fide Apostolorum, qui cum ex ipsis essent, illis diffidenti- Matt. 12

bus crediderunt. Deinde cogitationibus suis accusabuntur Gentiles, si compunctí creatoris fidem & uirtutem noluerint credere, aut si stupore quodam nõ considerant ut credant uerbis & gestis dominicis, defendentes se conscientia in die iudicij, quia non cogitauit se debere credere, & iudicetur non quasi maleuolus, sed quasi ignorans: non tamẽ sine pœna futuros, quia non licet ignorare. Gentes enim duplici genere significat, tam credentes quàm infidos. Superius enim de Gentibus credentibus dicit. Post autem subiecit etiam de his Gentibus qui non credunt: ut sicut per conscientiam suam laudantur credentes, ita & per conscientiam suam accusentur diffidentes. Quamuis enim sibi uideatur minimè reus qui non credidit, quia apud se tractare istud non potuit: ratione tamen conuincitur, quia nõ sibi suasit uerum hoc esse quod & uirtutum testimonijs uiderat confirmari, & multos sequi. Puto etiam sic posse intelligi, si tota quæstio de gentibus

1. Cor. 5 non credentibus dixisse credatur, quia ait: Quid mihi de ijs qui foris sunt, iudicare? Et

Ioan. 3 qui non crediderit, inquit, iam iudicatus est: & quia non resurgunt impij in iudicio. Sine

Psal. 1 lege enim peccantes, sine lege & peribunt. ac per hoc ante tribunal Christi stare non poterit, & reddere causas, quia resurgentes ducentur ad gehennam. Illi enim quos dicit in uicem cogitationib. suis accusari aut defendi in die iudicij dei, Christiani sunt ij, qui discordant à catholica, diuersa sentientes de Christo, aut de sensu legis in traditione ecclesiæ, siue Cataphrygę, siue Nouatiani, siue Donatiani, aut cæteri hæretici. Horũ cogitationes inuicem se accusabunt in die iudicij. Si intellexit quis ueram esse catholicam, & ne uideretur emendatus, sequi noluit, erubescens ab eo quod diu tenuit recedere, in die iudicij cogitatione sua accusabitur. Duę etenim cogitationes in homine inuicem se accusabunt, bona & mala. Bona accusabit malã, quia contradixit ueritati. Mala iterũ accusabit bonam, quia non secuta est ut sensit: & per hoc constituitur reus qui cogitauit sentiens bonam & uerã esse ecclesiã catholicam, & permansit in hæresi uel schismate. Eius autem cogitationes se inuicem defendent, qui semper hoc cogitauit, putans utile quod secutus est. Dicturus est enim: Semper in cogitationib. meis hoc putaui utile quod secutus sum, hæc fuit fides mea. Hic leuiorem habebit causam, quãuis emendandum sit, quia à conscientia sua non accusabitur in die iudicij. Hoc modo iudicabuntur occulta hominũ in die iudicij dei per Iesum Christum dominũ nostrum. Si autem tu Iudæus cognominaris,] Cognomen Iudæi est, quia ex prærogatiua parentũ est ut dicantur Israelitæ. Et tamen si totũ uelimus quod ad causam pertinet cõprehendere, cognomen Iudęis tripartito genere significandũ debemus aduertere. Primùm quia filij sunt Abrahę, qui ob fidei suæ meritũ pater positus est cunctarum Gentiũ. Deinde propter Iacob, qui augmentandæ fidei gratia Israel appellatus est. Cœpta enim patris dignitas nobilitatur in filijs. Tertio non magis propter Iudam, sed propter Christũ, qui ex Iuda ortus est secundum carnem, Iudæi cognominantur, quia in Iuda hoc significatum est, quod futu-

Iudic. 20 rum erat in Christo. Dictũ est enim: Iudas erit dux uester. & Iuda, te collaudant fratres

Gen. 49 tui. Quæ laus data Iudæ non probatur, sed Christo, quem omnes quotidie collaudant ij

Matt. 28 quos fratres suos dignatus est appellare. Ipse enim dixit mulieribus: Ite & dicite fratribus meis, quia præcedo uos in Galilæam. Quis enim non laudet eũ, cuius beneficio uiuit? Apostolus ergo sub hac significatione quę posterior numero, sed perfectior meritò est, totum uoluit cõprehendi, quod Iudæi non intelligentes, nomen sibi carnalis Iudæ defendunt. Et requiescis in lege, & gloriaris in deo, & nosti uolũtatem eius, & probas utiliora, instructus per legem.] Non magnum ualde uideri uult si Iudæus credat: quippe cum sit instructus per legem. Periculosum autem ualde si non credat, ducem enim habet legem. Sed ut præponatur credens, merito facit patrum, quia quãuis aliquis per se floreat, erubescit tamen in suis. Confidenscq; teipsum ducem esse cæcorum, lumẽ eorum qui in tenebris sunt, eruditorem insipientiũ, magistrum infantiũ, habentem formam scientiæ & ueritatis in lege.] Vera sunt hæc, quia legis documentum hoc est, erudire imperitos, & deo subijcere prophanos, uel per idololatriæ culturam impios. Promissio nanq; facta per legem est, ad melioris spei fiduciã prouocare. Recte ergo gloriatur in his Legisdoctor, quia formã tradit ueritatis. Si aũt non recipit eum quem lex promisit, frustra gloriatur de lege, cui iniuriã facit, dum Christũ spernit promissum in lege: & nec iam eruditor erit insipientiũ, nec magister infantiũ, nec lumen eorũ qui in tenebris

bris sunt, sed dux omnium horum ad perditionem. Qui ergo alium doces, teipsum nō doces.] hoc est, tu qui gentiles arguis quòd sine lege & Deo sint, teipsum non arguis. diffidens enim de Christo in lege promisso, in eisdem quæ arguis, inueniris. Qui præ dicas non furandum, furaris.] Facis enim quod prædicas fieri non debere. Dum enim fidem Christi per malam interpretationem subripis, negas Christum nostrū in lege pro missum. Qui dicis non mœchandum, mœcharis.) Adulteras autem legem, quando ue ritatem Christi tollis, & mendacium ponis. Vnde alio loco dicit: Adulteratores uerbi Dei. Qui execraris idola, sacrilegium facis.) Sacrilegus es, quando Christum quem lex & propheticus sermo deum significāt, negas. Dicit enim Esaias: Quia in te est deus, & non est deus præter te. Tu enim es deus, & nesciebamus, deus Israel saluator. Esa. 45
Nūquid ludæi de deo patre dicebant, Tu es enim deus, & nesciebamus: cum tota lex Dei patris authoritatem prædicet, ex quo sunt omnia? Sed quia filius dei semper quidē apparuit, latebat autem quis esset, tum post resurrectionem cognoscitur, dicitur q; ei in confessio ne: Tu enim es deus, & nesciebamus. Qui enim putabatur in lege tantum angelus, & dux exercitus Domini, quum intelligitur filius esse dei, dicitur ei cum gratiarum actio ne: Tu enim es deus, & nesciebamus. Per hoc ergo significat quia ipse esset qui apparue rat quidem patriarchis in deum, & pòst incarnatus est, sed non fuerat intellectus ab ho minibus. Qui in lege gloriaris, per præuaricationem legis deum inhonoras.) Præua ricator legis es, quando sensum legis qui de incarnatione & diuinitate Christi est, præ teris: & deum inhonoras, dum testimonium eius quod dedit de filio suo, non recipis. Ip se enim dixit: Hic est filius meus dilectus. Nomen enim dei per uos blasphematur inter Matt. 3
Gentes, sicut scriptum est. Hoc dixit Esaias propheta, quia dei nomen blasphematur in ter gentes, quando Iudæos pro noxijs suis traditos sibi non aduertebant, sed idolis suis dabant glorias, quasi Iudæorum deum uicissent in Iudæis. Ita tempore Apostolorū Dei nomen blasphemabatur in Christo, quia Iudæi Christum Deum negando, blasphema bant & patrem, sicut dicit Dominus: Qui me recipit, non me recipit, sed eum qui me mi Luc. 9
sit. Et ideo inter gentes blasphemabatur, quia credentibus gentilibus Iudæi suadere ni tebantur Christum deum non credendum, ut blasphemia gentiū à Iudæis uel Fotini au thoribus sit profecta. Circumcisio quidem prodest si legem obserues.) Potest dici e contra, si prodest circumcisio, cur prætermittitur? Sed tunc prodest si legem obserues. Tenenda ergo circumcisio est: & ut possit prodesse, seruanda est lex. Quid ergo prohi buit, quod prodesse, si lex seruetur, ostendit? Videtur ergo male prohibitum, quod non per se displicet, sed per alterius negligentiam frustrari dicitur. Si autem præuaricator legis sis, circumcisio tua præputium facta est.) Hoc est quod dicit, quia si lex seruata nō fuerit, Iudæus Gentilis efficitur. Sed circūcisionem pro genere posuit Abrahæ, quia ex Abraham circumcisio. nec enim poterat ædificare quæ destruxerat. Hoc enim ait, ut do ceat tunc prodesse ex genere Abrahæ esse, si lex seruetur: id est, si in Christum credatur, qui promissus est Abrahæ, quia & suum meritum habent iustificati per fidem, & hono re patrum sublimantur. Omnis enim salus in lege, de Christo est. Hic ergo seruat legem qui credit in Christo. Si autem non credit, transgressor est legis, quia non recipit Chri stum quem lex ad iustificationem uenturum cecinit, quam ipsa dare non potuit: & nihil illi proderit dici filium Abrahæ, quia hic secundum meritum filius est Ahrahæ, qui fidē sequitur, per quam dignus deo extitit Abraham. Vnde ait: Circumcisio tua præputium facta est, id est, Gentili similis factus es non credens in eum qui in signo circumcisionis promissus est Abrahæ. Si igitur præputium iustitias legis custodiat, nónne præputiū illius in circumcisione reputabitur? Iustitia legis fides est Christiana, sicut alio loco di cit: Finis legis Christus, ad iustitiam omni credenti. Ideo manifestum est quia si Gentilis credat in Christum, sit filius Abrahæ, qui pater est fidei. Et iudicabit quod ex natura est præputium legem perficiens, te qui per literam & circumcisionem præuaricator es legis.) Credens gentilis duce natura in Christum, condemnat ludæum, cui lex promise rat Christum, & aduenienti ei credere noluit. Quanto ergo Gentilis maiori dignus est gloria, qui per solam naturam intellexit authorem, sicut dicit Petrus apostolus: Autho- Act. 3
rem uero uitæ interfecistis, tanto magis Iudæus puniendus est, qui neq; per naturā, neq; per legem Christum agnouit autorem. Non enim qui in manifesto Iudæus est, neq;

palàm in carne circumcisio, sed qui in occulto Iudæus est, & circumcisio cordis in spiritu, non litera, cuius laus non ex hominibus, sed ex deo est.) Non est obscurũ quia circumcisionem carnis negat laudem habere apud deum. nec enim Abraham ideo iustificatus est quia circuncisus est, sed quia credidit, iustificatus est: postea aũt circumcisus est. Cordis autem circumcisionem laudabilem apud deum esse. Circumcidere enim cor, ampudiatato errore agnoscere est creatorem. Et quia circũcisio cordis futura erat, primus Moyses dixit: Circumcidetis duritiam cordis uestri. Et Hieremias similiter: Circuncidite præputium cordis uestri. Hoc dixit Iudæis idola sequentibus. Velamen est enim circa cor, quod conuersus ad deum circumcidit, quia fides aufert nebulam erroris, & tribuit perfectam dei cognitionẽ in mysterio trinitatis, quod incognitum erat à seculis. Huius ergo circumcisionis laus ex Deo est, occulta hominibus. Cordis enim meritum est quod aspicit deus, non carnis. Nam Iudæorum laus ex hominibus est. Gloriantur enim in carnis circuncisione quod ex patribus sit. Vnde in alia epistola inter cætera ait: Et gloria in pudendis eorum, qui terrena sapiunt. hoc est, qui circumcisionem, carnis gloriã putant. Terrena enim sapit, qui in carne gloriatur. Qui uero in spiritu gloriaſ, huius laus ex deo est. spiritu enim non carne creditur.

Deut. 10

Philip. 3

CAPVT III.

Q Vid ergo amplius est Iudæo, aut quæ utilitas circumcisionis? Multũ per omnem modum. Primum quidem, quia credita sunt illis eloquia dei.] Quanq; multa sint quę ad honorificentiam & meritum pertineant feminis Abrahæ, hoc tamen solum aperte memorat: quia maximè laudis eorum est, ut legem per quã addiscerent rectum à peruerso distinguere, digni iudicarẽtur accipere, ut post hoc primũ cætera qualia sint, possint intelligi. Quoniam aũt Iudæis carnalibus, id est, incredulis nihil proficere testimoniũ generis ostendit, ne omnes, id est, & credentes & non credẽtes male tractasse uideretur, docet multum utile esse Iudęis credentibus, quia filij sunt Abrahæ. His enim eloquia dei sunt credita, dum legem quæ peccatis hominum obsoleuerat, quasi impune peccaretur apud deum, meritò Patrum reformatam accipiũt, & populus dei uocantur. Aegyptus quoq; propter iniurias illorum diuersis plagis percutitur, cœlesti pane cibantur, omnibus gentibus terrori sunt, testante hoc Rhaab meretrice: quibus etiam Christus saluator ad sanctificationẽ promissus est. Ideo ait multũ utile Iudæis per omnem modum, quia filij sunt Abrahæ. Anteponuntur enim gentibus, sed qui credunt. Quid enim si quidam illorum non crediderunt? Nunquid incredulitas illorũ fidem Dei euacuauit? Absit.] Non, inquit, quia aliqui Iudæorum credere noluerunt quæ deus promisit filijs Abrahæ, idcirco præiudicabitur cæteris Iudæis ne digni dicanſ acciperе quod deus promisit fidelibus: quippe cum sic facta sit promissio, ut credentib. proficeret. Igitur non indignatus Deus propter illorũ perfidiam, id est Iudæorũ, non dabit reliquis credentibus uitam ęternam, quam promisit futuram per fidem Christi: quia qui non crediderunt, ipsi se indignos fecerunt sine præiudicio cæterorũ. His dictis cõmendat credentes Iudæos, quia nihil obest eis quia multi ex illis credere noluerunt. Est enim Deus uerax, omnis autem homo mendax, sicut scriptũ est: Vt iustificeris in sermonibus tuis, & uincas dũ iudicaris.] Vt firmaret quod suprà dixit, quòd Deus in promissione sua fidelis est, & omnis homo mendax, exemplum propheticum subdidit ex psal. 50. quo & deum uerbis suis iustificari, & hominẽ mendacem incredulitatis causa significauit. Vtrumq; enim legitur in libro Psalmorũ, quia Deus iustus & uerax est, & omnis homo mendax. Mendacem hominem dicit, dum non credit quod promisit deus. Negans enim daturũ Deũ quod promisit, mendax est, & dum ipse mendax est, multis ex causis deũ mendacẽ pronunciat, quando promissis eius non credit. Igitur omnẽ hominẽ mendacem dicit qui diffidens est de promissis dei. Maxime tamen hoc ad Iudæos pertinet, quorum causa tractat hoc loco Apostolus, qui uidentes Christum negauerũt hunc esse quem promisit deus, ac per hoc mendaces pronunciantur. Deus autem uerax est, quia misit Christum sicut promisit: & sic uincit cum iudicatur, quia dabit quod daturus negatur. Dum enim non ei creditur, mendax iudicatur. Ille aũt cum dat quod iudicaſ non daturus, uincit, ostendens se ueracem: illum aũt mendacem, qui non credit uerbis eius. Videbit enim Dei filium in maiestate, quem negat: uidebit & carnis resurrectionẽ, & sciet

uictam

uictam esse perfidiam pollicitatione & ueritate dei. Nam & Christus cum iudicatus est, uicit. Inique enim occisus reum fecit diabolum; quem non iam peccando superauerat, ut secundo uictus amitteret quos tenebat.

S I enim iniustitia nostra dei iustitiam cõmendat, quid dicemus? Nunquid iniquus deus, qui infert iram? secundum hominem dico. Absit.] Hoc iuxta sensum prophetæ Dauid dicit Apostolus. Dauid enim quia peccauerat caussa Uriæ Ethei, sciens quia promissio peccatorib. dari non potest, exorat ut iustificatio uerborum dei uincat iudiciũ quo iudicant ij qui peccant, & pœnitentem reformet sanctificans, ut det ei quod iustis se daturum promisit. Ac per hoc subiecit: Si enim iniustitia nostra iustitiam dei cõmendat, etc. id est, si quia nos peccatores sumus, deus iustificatur, iniquus erit si uindicet. Nam si iniustitia nostra ei proficeret, sine dubio iniquus erat si peccantes damnaret, quia iniustitia nostra deum facit iustũ, si peccantibus nobis det quod promisit sanctis: quia quamuis peccatores simus, reformamur tamen per pœnitentiã, ut non iam peccatores, sed abluti promissionẽ mereamur accipere. Nõ ergo hic sensus est in uerbis prophetæ Dauid cum dicit: Tibi soli peccaui, & malum coram te feci, ut iustificeris in sermonibus tuis, & uincas dum iudicaris: quia maleuolorũ hominum praua interpretatione asseritur, ut peccata hominũ & mali actus dei iustificatione proficiant, & per mala nostra bonus appareat, & iniustitia nostra illum iustum ostẽdat. Quoniã itaq; iniquus non est deus cum irrogat iram, iam non peccatis nostris iustificatur, quia si peccatis nostris iustificaret, iniquus erit si uindicaret. Sed quia non est iniquus cũ uindicat, manifestũ est quia iustitia nostra dei iustitiam non cõmendat. Si autem cõmendaret, nõ uindicaret, quia iustus est. Ac per hoc subiecit: Secundum hominẽ, inquit, dico. Absit. hoc est, absit ne deus iniquus dicatur, quia hoc homini cõpetit, quem cõstat & errare & falli & fallere. Nam deus immutabilis perseuerat, nec potest non amare quæ fecit. Aliquin quomodo iudicabit deus hunc mundum?] Verum est, quia non erat iustum ut iudicaret Deus mundũ si peccata eius ipsi proficerẽt, ut nutu eius peccantes dum ueniam consequunt, deus bonus uideret: & si non peccarent, non uideret iustus. si enim nõ peccent, non habendo cui remittat, non erit bonus. Si enim ueritas dei in meo mendacio abundauit in gloriam ipsius, quid adhuc & ego tanquã peccator iudicor?] Manifestũ est quia si ad gloriam dei proficit mendacium hominũ, ut ille solus uerus appareat, peccatores non sunt dicendi qui peccant: quia non uoluntate, sed impulsu eius uidebuntur peccare, quod absit. Et non sicut blasphemamur, & sicut aiunt nos quidam dicere: Faciamus mala, ut ueniant bona.] Nunc aperit quorũ causa hęc solicitè & cum reuerentia disputat. A peruersis enim hoc opponebatur, quasi hic esset sensus prædicantiũ remissionem peccatorum, ut facerent mala, & uenirent bona: hoc est, peccarent, ut remittẽdo illis deus uideretur bonus, secundum quæ suprà dicta sunt: quod blasphemũ appellat, et abiicit à sensu diuinæ doctrinæ. Nec enim peccare debere fides tradit, quippe cum iudicaturum deum prædicet, sed delinquentibus consulit ut recuperata salute sub lege Dei uiuentes iam non peccent. Ideoq; subiecit: Quorum damnatio iusta est.] id est, horũ hominum qui æmulatione inuidiæ istud de nobis interpretantur quod suprà dictum est, damnatio iusta est. Hæc enim iactabant Iudæi, ut doctrinam apostolicam criminarent, dicẽtes quod remissionem peccatorũ prædicant, peccandi fomitem præbeant, ut quasi securi homines de remissione, promptè peccarent: quum constet post acceptam fidem periculosum peccare, & hoc prædici credentibus.

Q Uid ergo? præcellimus eos? Nequaquam. Causati enim sumus Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse.] hoc est, quid adhuc immoramur latius loquentes? Ostendimus enim redditis causis, tam Iudæos quàm Græcos, id est Gentiles omnes reos esse, ideoq; frustra legem seruari. Primũ enim Græcos ostẽdit reos iuxta legẽ naturæ, & quod neq; legẽ Moysi receperint: quamobrẽ pessima eorũ & pergrauissima causa. Deinde etiã Iudæos ostendit reos, qui sub lege dei uiuere uidentur, ac sibi merito patrũ defenderẽt dignitatẽ, ex eo præcipuè, quod promissionẽ patrũ spreuerint, dei gratiã in irritũ deducentes. Ad quam rem firmandã exemplũ propheticũ subdidit ex psal. 13. dicens: Sicut scriptũ est quia non est iustus quisquã.] Ab iniustitia cœpit mala eorũ enumerare, & partim peiora subiicere, ut manifestaret in his nullam spem uideri,

Psal. 50

deri, nisi implorent misericordiã Christi qui peccata remittit. Deinde adiecit: Nõ est intelligens.] Verũ est, quia si daret operam intelligere, iniustus nõ esset. Nõ est qui quærat deum.] Nec istud occultũ est, quia si intelligeret quid prodesset, deũ quæreret, & nõ
3.Reg.15 sicut Asa rex Iuda, qui post multa dei beneficia sic deprauatus est, ut infirmitatẽ pedum
2.Par.16 passus propheta præsente nõ quæreret deum. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt.] Nemini dubiũ quia omnes nõ quærentes deum, inclinant ut auxiliũ quærant, à uanitate: uanitas aũt est idolum, ideo inutiles fiunt. Non est qui faciat bonũ, non est usq; ad unum.] Quia neglecto deo inutiles facti sunt, bonũ utiq; facere nõ possunt. Iam enim deprauati proficiunt in peius. Sepulchrũ patens est guttur eorũ,) Iam malis man cipati, bonos, si posset fieri, deuorare uolebant: ut sicut sepulchrũ patet ad recipiẽda cadauera, ita & aduersus bonos guttur eorũ. Linguis suis dolose agebant.) Qui tam malis operibus adsueuerant, quæ loquebant, in fallacia erant. Venenũ aspidũ sub labijs eorum.) Hoc dicit, quia uerba huiusmodi hominũ muscipula sunt. Ad hoc enim loquũtur, ut decipiant: ut sicut per labia serpentis uenenũ infunditur, ita & per labia eorũ dolus & captio. Quorũ os maledictione & amaritudine plenũ est.) Manifestũ est quia contra bonos mali semper maledicta & amara proponunt, in conuitiũ illorum prorumpentes & detractionẽ. Veloces pedes eorũ ad effundendum sanguinẽ.) Hoc de nece prophetarum dixit, quos occiderunt impigrè, ad bonum segnes, ad parricidiũ ueloces. Contritio & infelicitas in uijs eorũ.) Quoniã citati erant ad malefaciendũ, iter ipsorum uel gressum tribulatũ & infelicem pronunciat. Et uiam pacis non cognouerunt.) Via pacis lenis est & inturbata. Omnis enim bona uita tranquilla est, & actus modesti ipsi sunt pacifici, & per ipsos itur ad deũ. Illi ergo nolentes hæc scire, elegerũt uiam tribulationũ, per quam itur in gehennam. Non est timor dei ante oculos eorũ.) Quoniã huiusmodi
Eccl.1 sine sensu sunt, dei timorẽ non habent. Initium enim sapientiæ timor domini, dicit Salomon. Et non dixit timorem dei hos non habere: sed, non est, inquit, timor dei ante oculos eorũ. Videntes enim tam maligna opera sua, & non horrentes, timorẽ dei dicuntur ante oculos non habere. Istos omnes & propheta Hieremias significat, dicens inter cætera: Tunc omnes insurrexerunt in prophetã domini, uolentes occidere eum. Et sequit: Omnis aũt populus nõ permisit. Illos ergo omnes dicit, sed malos: & hos omnes, sed bonos. Neq; enim quia dicit, Omnes declinauerũt, totã penitus plebẽ significat: sed hanc partem plebis, sicut & memoratus propheta dicit: In qua omnes mali se condiderunt. Semper enim duo populi sunt in una plebe. Hic est ergo populus quem increpat Dñs
Matt.22 sub nomine Hierusalem, dicens: Hierusalem Hierusalẽ, quæ occidis prophetas. Et alio
Ibid.20 loco: Generatio, ait, mala & adultera, & natio uiperarũ. De huiusmodi queritur etiã pro-
Esa.1 pheta Esaias, dicens: Væ genti peccatrici, semini pessimo. Per malam enim uoluntatem dum fructus malos faciunt, semen eorum pessimũ est. Et quia si uoluerint, possunt con-
Ephes.2 uerti, uox probat Apostoli in alia epistola dicentis: Eramus & nos aliquando filij iræ, sicut & ceteri. Scimus aũt quoniam quæcunq; lex loquit, ijs qui in lege sunt loquit.) Manifestũ est quia hos increpat lex qui & primũ non crediderunt duci suo Moysi, neq; prophetis parentibus suis, quos & persequentes occiderũt, neq; apostolis cognatis suis secundum carnem, quorũ sanguinem effuderunt, semper impij, et in deũ rebelles, ut per legem damnent, cuius autoritatẽ contemnendã putauerunt. Sicut enim omniũ malorũ una est causa in malo, ita & cunctorũ bonorũ. In istis ergo omniũ similiũ arguitur malũ. Hæc ad ludæorũ confusionẽ pertinent, qui sibi & parentibus suis testimoniũ ex lege ferebant. Vt omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mũdus deo.) Hoc dicit, quia ludæis in peccatis constrictis, omnis mundus subditus fit deo. Nulli enim dubiũ est, quia pagani obruti sunt delictis et impietatibus, ac per hoc totus mundus deo prostratus est, ut possit ad indulgentiã peruenire. omnis enim mundus, ludæi erant & Gentiles, à quibus segregati sunt fideles. Quando ergo ludæos qui legem acceperunt à deo, à quibus facta promissio est, peccatis probat obnoxios, dubiũ non est omnes Græcos reos esse mortis, quamobrẽ omne os obstruatur, ait, & subditus fiat omnis mũdus deo, dum omnes rei approbati indigent misericordia dei, tam ludæi quàm etiam Græci. Quoniam quidẽ non iustificabit ex operibus legis omnis caro coram deo.) Non ideo minimè iustificatos homines asserit apud deũ, quia legem iustitiæ nõ seruauerũt in præceptis: sed

quia

quia sacramentū mysteriȝ dei quod in Christo est, credere noluerūt. Per hoc enim decreuit deus iustificare hominē, non per legē, quæ ad tēpus iustificat, non apud deū. Ideo legem seruantes in tempore, iusti sunt nō apud deū, quia fides per quam iustificant homines apud deū, nō est in eis. Maior enim fides est quàm lex: quia lex ad nos pertinet, fides ad deum. Idcirco lex temporalē habet iustitiam, fides æternam. Nam omnem carnē dicens, omnem hominē significauit, sicut & propheta Esaias ait: Et uidebit omnis caro salutare dei. id est, uidebit omnis homo Christū dei, in quo salus omniū continet. Et idcirco in carne significant, quia peccatis obnoxiȝ sunt. Sicut enim iustitia spiritales facit, ita & delicta carnales, ut ex actu nomen accipiat homo. Per legē enim agnitio peccati.) Per fidem aūt abolitio. ideo sequenda fides est. Quæ est hæc lex per quam dicit cognitū esse peccatū, & cognitū quomodo? Videmus enim ueteres nō ignorasse peccatū, quia & Ioseph in carcerē missus est, licet per calumniā, & pincerna & pistor Pharaonis causa peccati. Quomodo ergo latebant peccata? Triplex quidē lex est, ita ut prima pars de sacramento diuinitatis sit dei: secunda aūt quæ congruit legi naturali, quæ interdicit peccatū. Tertia uero legis factorū, id est sabbata, neomeniæ, circūcisio, &c. Hęc est ergo lex naturalis, quæ per Moysen partim reformata, partim autoritas eius firmata in uitȝs cohibendis, cognitū fecit peccatum, non quod lateret, sicut dixi, sed ostendit peccata quæ fiunt, nō impune futura apud deū, ne forte quis ad tēpus euadens, legē illusisse putaret. hoc est ergo quod lex ostendit. Nunc uero sine lege iustitia dei manifestata est, testimoniū habēs à lege & prophetis.) Apertū est quia iustitia dei sine lege apparuit, sed sine lege sabbati & circuncisionis & neomeniæ & uindictæ, non tamen sine sacramento diuinitatis dei, quippe cū iustitia dei de sacramento Dei sit. Nam quando quos lex reos tenebat, iustitia dei ignouit illis, sine lege utiq; hoc fecit: quia iniquos lex uindicatura erat, hæc donauit illis peccatū. Et ne hoc forte contra legē factū putaretur, adiecit iustitiā dei testimoniū habere ex lege & prophetis, hoc est, quia ipsa lex ex alia parte olim istud futurū dixerat, quia uenturus erat qui homines saluaret: quod legi concessum nō erat ut peccata donaret. Ideo aūt iustitia dei dicta est, quæ uidet esse misericordia, quia de promissione originē habet: & cum promissum dei redditur, iustitia dei dicitur. Iustitia enim dei est, quia redditum est quod promissum est. & cum suscipit cōfugientes ad se, iustitia dicitur, quia non suscipere confugientem, iniquitas est. Iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi.) Quid est aliud per fidem Iesu Christi, nisi quia ipsa dei manifestatio Christi est? Per fidem enim prædicationis Iesu Christi agnoscitur donum dudum promissum à Deo uel sumitur. In omnes & super omnes qui credunt.) hoc est, super omnes Iudęos & Græcos, credentes ueri dei iustitiam. Non enim est distinctio. omnes enim peccauerunt, & egent gloria dei.) Quia dixerat super omnes Iudæos & Grecos dei esse iustitiam, ut hoc probaret, adiecit: Omnes enim, ait, peccauerunt, tam Iudæi quàm Græci, ut ostenderet nihil profuisse legem sine fide. Sic enim lex data est, ut & fides esset in lege, quæ futuram speraret salutem. Quamobrem mors Christi omnib. profecit: quia & hic in seculo quid credendum & obseruandum est docuit, & de inferno omnes eripuit.

Iustificati gratis per gratiam ipsius.) Iustificati sunt gratis, quia nihil operantes, neque uicem reddentes, sola fide iustificati sunt dono Dei. Per redemptionem quæ est in Christo Iesu.] Gratiam Dei in Christo esse testatur, quia uoluntate Dei à Christo redempti sumus, ut manumissi iustificaremur, sicut & ad Galatas dicit: Christus nos redemit, offerens se pro nobis. Permisit enim se uolenti diabolo, sed impræscio. Putans enim se Christum posse retinere, ueluti accepit eum: sed quia uirtutem eius ferre nō potuit, omnes quos tenebat, simul cum illo amisit. Quem proposuit Deus propitiatorem fidei.] Hoc dicit, quia in Christo proposuit Deus, id est, disposuit propitium se futurum humano generi, si credat. In sanguine ipsius.) Ideo in sanguine ipsius, quia morte eius liberati sumus, ut & manifestaret illum, & mortem passione eius damnaret. Gal. 3

Ad ostensionem iustitiæ suæ.) Hoc est, ut promissum suum palàm faceret, & quo nos à peccatis liberaret: sicut antè promiserat: quod quum impleuit, iustum se ostendit. Propter propositum præcedentium delictorum, in patientia Dei.) Sciens Deus propositum benignitatis suę, quo censuit peccatoribus subuenire, tam ijs qui sunt apud superos, quàm his qui in inferno tenebantur, utrosque diutissime expectauit, euacuans

cuans ſententiam quia iuſtũ uidetur omnes damnari, ut oſtenderet nobis quod olim de
creuerat liberare genus humanũ per Chriſtũ, ſicut promiſit per Ieremiam prophetã, di-
Hier. 31 cens: Propitius ero iniquitatibus eorũ, & delictorũ illorum nõ memorabor. Et ne forte
Eſa. 56 hoc donũ ſolis Iudæis promiſiſſe uideretur, per Eſaiam dicit: Domus mea domus oratio-
nis uocabitur in omnibus gentibus. Quamuis enim Iudaiſmo facta promiſſio ſit, præſcius
tamen deus, quod donũ eius reprobaturi eſſent impij Iudæi, gentes ſe ad percipiendam
gratiam ſuam promiſit admittere, quorũ æmulatione in iram miſſi cruciarent Iudæi. In
hoc tẽpore.) id eſt, tẽpore noſtro, quo dedit deus quod olim promiſerat dandũ tempo-
re quo dedit. Vt ſit iuſtus, & iuſtificans eum qui eſt ex fide Ieſu Chriſti.] Rectè ait, quia
ut ſit iuſtus, dedit quod promiſit. hoc aũt promiſit, iuſtificare ſe credentes in Chriſtũ. Di
Abac. 2 cit aũt in Abacuc: Iuſtus autem ex fide uiuit. ut dum dei fidem habet & Chriſti, ſit iuſtus.

Bi eſt ergo gloriatio tua? Excluſa eſt. Per quam legem? Factorum? Nõ, ſed
V per legem fidei.] Reddita ratione, ad eos loquitur qui agunt ſub lege, quod
ſine cauſa glorientur blandiẽtes ſibi de lege, & propter hoc quòd genus ſint
Abrahæ, uidentes non iuſtificari hominem apud Deum, niſi per fidem. Arbitramur
enim iuſtificari hominem per fidem ſine operibus legis.] Gentilem dicit hominẽ pro
certo haberi quod iuſtificetur credens, nulla faciens opera legis, id eſt, ſine circumciſio-
ne, aut neomenijs, aut ueneratione ſabbati. An Iudæorum deus tantum? nonne et gen
tium? imò & gentium.] Sine dubio omnium deus unus eſt. Nec enim ſoli Iudęi poſſunt
ſibi uindicare quòd deus illorum non etiam gentium ſit, eũ relegant ab uno Adam om-
nium eſſe originem, & nullum aduenam uolentem ad legem accedere prohiberi. De-
nique aliquanti exierunt cum illis in eremum Aegyptij, qui ſuſcipi iubentur, tantum ut
circumciderentur, & pariter cum illis ederent azyma uel paſcha, necnon & Cornelium
donum dei accepiſſe gentilem nõ Iudaizantem, & quod iuſtificatus ſit, diuino teſtimo-
nio comprobatum. Quoniam quidem unus Deus, qui iuſtificauit circumciſionẽ ex
fide, & præputium per fidem.] In circumciſione Iudæos ſignificat, eò quod ex fide pro-
miſſionis iuſtificati ſunt credentes hunc eſſe Chriſtum, quem in lege promiſerat Deus.
In præputio uero gentes ſignificat per fidem Chriſti iuſtificatos apud deum. Tam enim
Gentiles quàm Iudæos non aliter quàm credẽtes iuſtificauit. Quia enim omnium unus
eſt Deus, una ratione omnes iuſtificauit. Quid ergo prodeſt carnis circumciſio, aut quid
obeſt præputium, quando dignitatem & meritum non facit niſi fides? Legem ergo
euacuamus per fidem? Abſit. Sed legem ſtatuimus.] Non utiq; lex exinanitur per fidẽ,
ſed adimpletur. Firmatur enim ſtatus eius, quando quod futurum dixit, fides iſtud adue
niſſe teſtatur. Hoc propter Iudæos, qui putant fidem Chriſti legi eſſe inimicam, ignoran
tes ſenſum legis. Non ergo euacuat legem, cũ illam ceſſare debere iam docet, quia tem-
pore ſuo rectè illam datam aſſerit, ſed iam agere non debere. In ipſa enim lege dictũ eſt,
tempore exolutæ promiſſionis legem ceſſare debere. Angelus enim Gabriel Danieli
prophetæ deſiderium huius rei ſciendæ habenti, oſtendit, inter cætera dicens aduenien
te Chriſto chriſma, id eſt, unctionem regalem ceſſare, quæ poteſtas intellígitur. Et iudi-
cium, ait, non erit amplius, quod eſt lex, et tolletur ſacrificiũ meum. Ideo, inquit, meum,
Luc. 16 ut ſciretur oblationem ueterem ceſſaturam. Quem ſenſum adaperiẽs ſaluator. Lex, ait,
& prophetæ uſq; ad Ioannem. Et quia lege Moyſi ceſſante meliora præcepta daturus e-
Hier. 31 rat deus, Hieremias propheta cecinit dicens: Ecce dies ueniunt, dicit dominus, & con-
ſummabo domui Iſrael & domui Iuda teſtamentum nouum, non ſecundum quod dedi
patribus eorum. His utiq;, qui uenientem Chriſtum ex promiſſione receperũt. Ideo ſal-
uator: Non ueni, ait, ſoluere legem aut prophetas, ſed adimplere. Et quia domus dei nõ
tantum in ſola Hieroſolyma, ſed & in cæteris locis futura erat, ait Zacharias propheta:
Zach. 12 Ponam Hieruſalem in omnibus gentibus, quæ eſt Eccleſia.

CAPVT IIII.

Vid ergo dicemus inueniſſe Abraham patrem noſtrũ ſecundum carnem?]
Q Poſtquam oſtendit non poſſe per opera legis quenquam iuſtificari apud
Deũ, inducit nec Abraham potuiſſe aliquid mereri ſecundũ carnem. Carnẽ
dicens, circumciſionem ſignificauit, quia nihil quæſiuit Abraham per circumciſionem.
Antè eẽ iuſtificatus eſt quàm circumcideret. Si enim Abrahã ex operibus legis iuſtifi-
catus

catus est: habet gloriam, sed non apud deum.] Hoc proponentis est. Nam Abraham ex fide iustificatus est, quod nulli dubium est: ideo habet gloriam apud deum. Sed quia qui legem seruant siue Moysi, siue naturæ, iustificantur ad præsens, ne rei sint in præsenti iudicio: ideo ait, Ex operibus legis si Abraham iustificatus est, non habet apud deum gloriam: quia qui fecerit, inquit, legem, uiuet in ea: id est, non morietur ut reus, nec tamē meritum ex hoc habebit apud deum, sed fidei causa. Quid enim dicit scriptura? Credidit Abraham deo, & reputatum est ei ad iustitiam.] Manifestauit non ideo Abraham gloriam apud deū habere, quia circumcisus est, aut quia abstinuit se à peccato: sed quia deo credidit. hinc & iustificatus est, laudis suæ præmium in futuro consecuturus. Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum.] Absolutum est ei qui legi factorū, id est Moysi subiectus est, aut naturali, non imputari meritum ad mercedē, ut gloriā habeat apud deū. Debitor est enim facere legē, quia necessitas imposita est per legem, ut uelit nolit faciat legē, ne damnet, sicut alio loco dicit: Qui aūt contemnunt, ipsi sibi damnationem adquirunt: quia ad præsens rei sunt. Credere autem, aut non credere, uoluntatis est. Neq; enim quis cogi potest ad id quod manifestum non est, sed inuitatur: quia non extorquet, sed suadetur. Quamobrē assentiens præmijs afficiendus est, sicut & Abrahā quod non uidit credidit. Ei uero qui nō operat.] id est, ei qui obnoxius est peccatis, quia non operat quod mandat lex. Credenti aūt in eū qui iustificat impiū, reputatur fides eius ad iustitiam.] Hoc dicit, quia sine operib. legis credenti impio, id est Gentili in Christū, reputatur fides eius ad iustitiam, sicut & Abrahæ. Quomodo ergo Iudæi per opera legis iustificari se putant iustificatione Abrahæ, cum uideant Abraham non ex operibus legis, sed sola fide iustificatum? Non ergo opus est lege, quando impius per solam fidem iustificatur apud Deum. Secundū propositum gratię dei.) Sic decretū dicit à deo, ut cessante lege solam fidem gratię dei poscceret ad salutem. Sicut & Dauid dicit.] Hoc ipsum munit exēplo prophetæ. Beatitudinē hominis, cui deus accepto fert iustitiā sine operibus.) Beatos dicit, de quib. hoc sanxit Deus, ut sine labore & aliqua obseruatione, sola fide iustificent apud Deū. Temporis ergo beatitudinē prædicat quo natus est Christus, sicut etiā ipse dns ait: Multi iusti & prophetæ cupierunt uidere quæ uidetis, & audire quæ auditis: & nō audierunt. Beati quorū remissæ sunt iniquitates, & quorū tecta sunt peccata. Beatus uir cui nō imputabit dominus peccatū.) Manifestē beati sunt, quibus sine labore uel opere aliquo remittunt iniquitates, & peccata tegunt, nulla ab his requisita pœnitentię opera, nisi tantū ut credāt. Beatus etiam hic uir est, cui nō imputabit dominus peccatū. Remittere & tegere & nō imputare, una ratio, & unus est sensus. Omnia ēm uno modo obtinent & donant. Videtur autem quibusdā tripartita ratio esse in his dictis, quia diuersis propheta usus est uerbis, & quia à plurali numero ad singularem descendit. Cum enim uerba dei in ubertatē gratiæ, quia peccati diuersa sunt nomina, per delictorū uocabula enumerare uult, latius locutus est, unius tamen significationis sunt uerba, quia & cum tegit remittit, & cum remittit non imputat. Ad laudem enim gratiæ dei prolixius loquitur, ut amplificet donū Dei. Tres enim gradus fecit, propter delictorū uarietatē. Quorū primus gradus est iniquitas, uel impietas, dum non agnoscit creator. Secūdus uero fit grauiū peccatorū operibus, tertius uero leuiū. Hos tamē omnes in baptismate obliterari. Tribus his gradibus totius peccati corpus significauit. Quemadmodū autē ad pœnitentiū personam potest pertinere, cum dicit: Beati quorū tecta sunt peccata: cum constet pœnitentes labore & gemitu remissionē peccatorū acquirere? Aut quomodo martyrio congruit quod dicit: Beatus uir, cui non imputabit dominus peccatū: cum sciamus gloriam martyrij passionibus & pressuris acquiri? Propheta autē tempus felix præuidens in Saluatoris aduētu, beatos nuncupat, quibus sine labore, uel aliquo opere per lauacrum remittuntur & tegunt, & non imputantur peccata. Apostolus tamen propter plenitudinem temporum, & quia plus gratiæ in apostolis est, quàm fuit in prophetis, maiora protestatur quę ex dono baptismatis consequimur, quia non solum remissionem peccatorum accipere nos, sed iustificari, & filios dei fieri profitetur, ut beatitudo hæc perfectam habeat & securitatem & gloriam. Beatitudo ergo hæc in circumcisione tantum manet, an & in præputio?) Id est: Nunquid beatitudo ista Abrahæ, tantum filijs concessa est, an & ijs qui

Matt. 13

qui incircumcisi sunt? Si enim illo tẽpore non prohibitę sunt gentes accedere ad legem & promissionẽ Abrahæ, qui fieri poterat ut tẽpore Christi prohiberentur uenientes ad gratiã, quando dei gratia plenius inuitauit? Dicimus enim.] hoc est, sensu legis loquimur. Quia reputata est Abrahæ fides ad iustitiã.] Ab origine incipit, ut omnẽ tergiuersationẽ cauillationis excludat, quia qui à capite excluditur, non habet unde incipiat facere quæstionẽ. Quomodo ergo reputata est? cum in circumcisione esset an in præputio? Non in circumcisione, sed in præputio, & signũ accepit circũcisionis, signaculũ iustitiæ fidei quæ est in præputio, ut sit pater omniũ credentium per præputiũ, ut reputetur & illis ad iustitiã.) Abraham cũ esset in præputio, credidit deo. Quid credidit? Semen se habiturũ, id est filiũ, in quo omnes gentes iustificarẽtur per fidẽ in præputio, sicut & Abraham iustificatus est. Nam circumcisionẽ, signũ accepit iustitiæ fidei. Credẽs enim se filiũ habiturũ, huius rei signũ accepit quam credidit, ut quid credens iustificatus sit, cerneretur. Non ergo circũcisio aliquid habet dignitatis, sed signũ est tantùm. Quod signũ ideo accipiebant filij Abrahæ, ut scirentur eius filij esse, qui credens deo hoc signum acceperat, ut æmuli essent paternæ fidei, & crederẽt in Iesum qui promissus est Abrahæ, cuius in figura natus est Isaac. Nec enim in Isaac omnes gentes benedicuntur, sed in Christo:

Act. 4 quia nõ est aliud nomen datũ sub cœlo, in quo oporteat saluos fieri, dicit Petrus apostolus. Vt sit pater circumcisionis eorũ qui non solũ ex circumcisione sunt, sed & eorũ qui sequuntur uestigia fidei, quæ est in præputio patris nostri Abrahæ.) Hoc dicit, quia credens Abrahã, primus factus est pater nõ solũ circumcisionis, sed cordis: nõ tantũ eorum qui sunt ex origine, sed & eorũ qui credunt ex gentibus. Secundũ carnẽ enim Iudæorũ pater est, secundũ fidem uero omniũ credentiũ. Non enim per legẽ promissio Abrahæ aut semini eius, ut hæres esset mundi, sed per iustitiam fidei.) Manifestũ est quia neq; adhuc lex data erat, neq; iam erat circumcisio, quando promissio facta est Abrahæ credenti, & semini eius quod est Christus, qui omniũ peccata ablueret. Vnde dicit Ioãnes

Ioan. 2 Baptista: Ecce agnus dei, qui tollit peccatũ mundi. Nõ ergo merito seruatæ legis hæres factus est mundi, sed fidei. Hæres autẽ mundi, hæres est terræ, quam in filijs consecutus

Psal. 2 est. Christus aũt hæres est gentium, ut Dauid canit: Et dabo tibi gẽtes hæreditatẽ tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Ipsi enim morimur & uiuimus. Si enim qui ex lege sunt, hi sunt hæredes.) id est, si ij qui ex lege uel sub lege sunt, hæredes ex lege sunt. Euacuata est fides, abolita est promissio.) Manifestum est quoniam si ex lege hæreditas, promissio quæ ex fide facta est ad Abraham, in irritum uenit. Sed non est per legem facta promissio, sed per iustitiam fidei. Ostendit enim Apostolus quid mali sit, hæreditatem sperare ex lege. Lex enim iram operatur.) Vt penitus ostendat non posse iustificari hominem per legem apud Deum, neque promissionem per legem fieri potuisse. Lex, ait, iram operatur. Ad hoc enim data est, ut reos faceret delinquentes. Fides autem donum est misericordiæ Dei, ut per legem rei facti, ueniam consequantur. idcirco fides gaudium operatur. Non contra legem loquitur, sed anteponit illi fidem: quia qui per legem salui esse non poterant, gratia dei saluantur per fidem. Non ergo lex ira est, sed iram operatur peccanti, id est pœnam, dum non ignoscit, sed uindicat. Pœna enim per iram generatur: ira autem nascitur ex peccato, ac per hoc relinqui uult legem, ut ad fidem confugiatur, quæ delicta ignoscit ut saluet. Vbi enim non est lex, nec prę uaricatio.) Hoc dicit, quia sublatis reis de potestate legis data uenia, prævaricatio nulla est. Iustificati enim sunt, qui per prævaricationem legis fuerant peccatores. Cessat enim factorum lex, id est, obseruatio sabbatorum, neomeniarum, circumcisionis, escarum discretio, animalis mortui aut sanguinis mustelæ obseruatio. Ideo ex fide secundum gratiam, ut firma sit promissio omni semini.) Firma esse non potest promissio omni semini, hoc est, omni homini ex omni gente, nisi fuerit ex fide, quia origo promissionis ex fide est, non ex lege, quia qui sub lege sunt, rei sunt. Promissio autem reis dari non potest, ac per hoc purificandi sunt prius, sed per fidem, ut digni fiant dici filij Dei, & sit firma promissio. Si enim filios dei se dicant, cum sint rei, hoc est, sub lege non est firmum, quia filij dei liberi sunt à peccato. Si ergo qui sub lege sunt, eruẽdi de sub lege sunt, ut promissionem mereant accipere, quãto magis qui sub lege nõ sunt? Nõ ergo expedit ut se mittat sub lege, ut possit cõpendio medelam uulneris inuenire. Non ei qui ex lege est tantum,

sed

sed & ei qui ex fide est Abrahæ.] Hoc est quod suprà dixit, Omni semini, tam Iudæorũ, qui utiq; ex lege ueniebant, quàm gentiliũ, qui fidẽ sequunt Abrahæ, quam Gentilis habuit ut esset iustus. Sine lege enim credidit Abraham, ideoq; magis gentilibus iungitur Abraham ut firma sit eis promissio, credentibus ei cui credidit Abraham. Qui est pater omniũ nostrũ, sicut scriptũ est: Quia patrẽ multarũ gentiũ posui te.] Confirmauit exemplo legis, Abraham omniũ patrẽ esse, sed eorũ qui credunt: & sic firmam esse promissionem, ũ fidei causa recedatur à lege: quia promissio regni cœlorũ iustis deputata est, non peccatoribus. Et qui sub lege sunt, sub peccato sunt, quia omnes peccauerunt: nec posse aliquẽ & sub lege esse, & gratiam consequi, sicut & ad Galatas ait: Euacuati estis à Christo, qui in lege iustificamini, à gratia excidistis. Ante eum cui credidisti deo.] Vt unum deum omniũ doceat, alloquit gentiles, Abraham ipsi Deo credidisse, & iustificatũ esse ante eum, in quem & gentes credunt, ut iustificent, ut nõ sit distantia Iudæi & Græci in fide, quia sublata circuncisione & præputio, unũ fiunt in Christo, quia & Abrahã in præputio credidit, & iustificatus est. Qui uiuificat mortuos, & uocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt.] Hoc dicens ad fidẽ Abrahæ gentes inuitat: quia cum esset in præputio credens deo, cuius nunc fides prædicat in Christo, uiuificatus est cũ sua coniuge. Cũ essent enim obsoleta ætate seniores, reuiruerunt, ita ut nõ diffideret habiturũ se ex Sara filiũ, quã sterilẽ sciebat, & in qua iam fluxus muliebris naturæ defecerat, ut per hæc non curent neq; de præputio, neq; de circũcisione, & prompti sint circa fidẽ: securi, quia credunt ei qui uiuificat mortuos, nec aliũ esse qui hanc habeat potestatẽ, & cũ uoluerit esse quod non sunt, statim eius uoluntate subsistunt. Ideo Abraham quum pater adhuc non esset, uocatus est pater multarũ gentiũ, & credidit, securus de dei potentia. Vt aũt pater Christi idem esse deus crederet cui credidit Abrahã, tale signũ datum est in Zacharia & Elizabet, cum promissio redditur mundo, & imminẽte Christo, quale datũ fuit in Abraham & Sara quando signata promissio est, ut simili genere emortua corpora senectute generarent sanctum Ioannem, sicut natus fuerat & Isaac. Qui cõtra spem in spem credidit.] Manifestum est quia dum spem non haberet generandi Abraham, credidit deo, fidem habens contra spem generare se, sed sciens omnia posse Deum. Vt fieret pater multarum gentiũ, secundum quod dictum est, Sic erit semen tuum.] Hoc in libro Genesios dictũ est. Ostendens enim illi stellas cœli, dixit: Sic erit semen tuũ. quod credens, iustificatus est. Credidit enim quod mundo impossibile uidet, dum in rerũ naturã non caderet, ut possint senes generare, & tanta copia multiplicari semen eorũ, ut numerari non possit. Ideoq; preciosa est fides, quia cõtra id quod scit aut uidet, credit futurum: hac spe consolans se, quia deus est qui promittit, de quo sentiri plus par est, quàm humana imbecillitas capit. Et non infirmatus fide, nec considerauit corpus suum emortuum, quum iam ferè centum esset annorum, & emortuam uuluam Saræ. In repromissione autẽ Dei non hæsitauit diffidentia, sed confirmatus est fide, dando gloriam deo, certũ habẽs quia quod promisit, potens est & facere: ideoq; æstimatum est illi ad iustitiam.] Hac laude dignum prædicat Abraham, quia cum se sciret non posse, infirmitatẽ suam fide firmauit, ut crederet se posse per deũ, quod sciret fieri per mundi decreta non posse. Magni ergo meriti est apud deum, qui contra scientiam suam deo credidit, nõ dubitans posse illum, utpote deum, quod scit secundũ mundi rationem fieri non posse. Pro certo enim habet deum ultra rationẽ mundi esse. Nemo enim intra id esse dicendus est quod creauit. Ideo huiusmodi remunerandus est à deo, quia autori suo plus tribuit, quàm ipse sapit. Quod quidem nullius precij esset, si omnes æqua sentirent: sed multorum diffidentia cõmendatur fides credentium apud deum. Hortatur ergo gentes ad hanc fidei firmitatem, ut dei promissionem & gratiam sine aliqua ambiguitate suscipiant, securi exemplo Abrahæ: quia inde credenti laus crescit, si quod incredibile est, & mundo stultum uidet, creditur: quia quanto impossibile putatur quod credit, tanto magis honorabilior erit credens. & uere tamẽ stultum esset hoc credere, si sine deo fieri diceretur. Et ideo tanto laudabilior est Abrahæ fides cæterorum fide, quia nullis signorum prodigijs attracta est. Quoniam aũt mũdus certa lege & potestate gubernat, & regitur modo definito à deo: homines autem amore carnis circa rationẽ studiosi, Deum huius opificem neglexerũt, deus, ut errorem auferret, & Deum se omniũ demonstraret, hoc se posse & fecisse prædicari

Gen. 17

Galat. 5

Gen. 15

dicari uoluit, quod mundo impossibile est, ut qui hoc crederēt, damnatis ijs qui ratione mundi inflati deum neglexerunt, discreti saluarentur dei dominio mancipati. Nō autem scriptum est tantum propter ipsum solum, quia reputatum est illi ad iustitiam, sed et propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum, qui suscitauit Iesum Christum dominum nostrū à mortuis, qui traditus est propter peccata nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram.] In Abraham formam datam dicit Iudæis & gētibus, ut exemplo eius credamus in deum & in Christū, & in spiritum sanctum, & reputetur nobis ad iustitiam. Quamuis differat quòd non creditur, unū tamen donum habet fides. Hoc ergo consequimur, quod credimus. Credentes enim Christum dei esse filium, à Deo adoptamur in filios. Nihil enim ultra potuit donare credentibus, quàm ut filij dei dicantur, perfidis abdicatis. Nos enim filij dei uocamur, illi autem nec serui digni sunt nuncupari. Pro infinita enim magnificentia sua deus hoc donauit diligētibus se, quod sua dignum est maiestate, non quod homines mereantur: quia in dono plus magis dantis quàm accipientis considerat sublimitas, & ex eo plus accipit laudis, cū paruulis magna dona largitur per Christū, qui nostri causa occidi se passus est, ut nos data uenia, à secunda morte erueret, id est, à pœna inferni: & surrexit, ut pro lætitia triūphi mortis euictæ, gratia nos iustificationis donaret, ut digni essemus dici filij dei. Antè passionē enim qui baptizati sunt, solam remissionē acceperunt peccatorū, quorū zelo satanas occidit saluatorē: post resurrectionē uerò, tā ij qui prius q̄ isti qui postea baptizati sunt, omnes iustificati sunt per datam formā fidei trinitatis, acceptoq; spiritu sancto, qui signū est credētium, quòd sint filij dei. Et ut ad cumulum nobis iustificationis proficeret, resurgens præceptis suis authoritatem tribuit, ut eorum æmulos nos hac fiducia faceret, per quam iustificemur, meritis nos augeremus, per quam gloriam adepti clari appareamus in regno Dei, quia iustificati à morte teneri non possumus. Passione enim saluatoris uicta mors, quę prius causa peccati dominabatur, iustificatos ab eo retinere non audet.

CAPVT V.

1 Vstificati igitur ex fide, pacem habeamus ad deum, per dominum nostrum Iesum Christum.] Pacem cum deo habere fides facit, non lex. Hęc enim nos deo reconciliat sublatis peccatis, quæ nos deo fecerant inimicos. Et quia dominus Iesus huius gratiæ minister est, per ipsum pacificati sumus deo. Maior enim fides quàm lex est. Lex enim nostra causa est, fides dei. Et lex ad præsentem disciplinam pertinet, fides uerò ad salutem perpetuam. Sed qui de Christo non ita sentit ut debet, ad fidei præmia non poterit peruenire, quia fidei non tenet ueritatē. Per quem & accessum habemus in gratiā istam in qua stamus, & gloriamur in spe gloriæ filiorum dei.] Manifestum est per Christū nos aditum habere ad gratiam dei. Ipse enim est arbiter Dei & hominū, qui nos doctrina sua erigens, sperare fecit donū gratiæ Dei, stantes fide eius. Ideo stantes, quia prius iacuimus: credentes aūt erecti sumus, gloriantes in spe claritatis quā promisit deus nobis. Non solum autem, sed & gloriamur in tribulationibus nostris.] Quoniam per tribulationes oportet nos intrare in regnum dei, ideoq; & in his gloriandum docet. Spei autem addita tribulatio, augmētum facit præmij. Index enim fixæ spei tribulatio est, quæ testimonium perhibet ad coronam. Vnde Dominus ait: Beati eritis cum uos persequentur, & dicent omne malum aduersum uos propter iustitiā dei. Gaudete & exultate, ecce enim copiosa est merces uestra in cœlo. Contemnere enim præsentia, & quæ oblectamento sunt, & in pressura non cedere spe futurorū, magni meriti est apud deum. Ideoq; in tribulationibus gloriandum est, quia tanto plus accepturū se credit, quanto in tribulatione se uiderit fortiorem. Scientes quòd tribulatio patientiam operatur.] Hoc est tribulationē patientiam operari, si tribulatio ipsa motū nō patiatur infirmitatis aut dubitationis. Patientia autem probationem.] Manifestum est, quia patientia si talis fuerit qualem diximus, firma uidebitur probatio. Probatio autem spem.] Spes in eo qui probatus uidetur, non immeritò dicitur. Dignus enim scietur, accepturus remunerationem in regno dei. Spes aūt non confundit, quia charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctū, qui datus est nobis.] Spes non confundit, dum stulti & hebetes à perfidis iudicamur, credentes quæ mundana carent ratione. Pignus enim charitatis dei habemus in nobis per spiritū sanctum datum nobis. Fidele enim esse promissum

Matt. 5

promissum dei probat spiritus sanctus datus apostolis, & nobis, qui diuersis linguis prę stitit ut imperiti loquerentur, cum interpretationibus, ad confirmandam spem, & ut charitatem dei commendaret in nobis, ut quia charos falli impossibile est, securos nos faceret de promissione, quia & deus est qui promisit: & ijs quos charos habere uult, promisit. Quia enim fidei nostræ rationem humana uerba asserere non ualent, uirtutũ testimonio, quæ cum tacent clamant, rationabilis approbatur, ad confusionem prudentium mundi: qui audacia uerborum terrenis armis contra cœlestia dimicant, & carnalibus aduersus spiritalia, & prudentes se dicere non erubescunt. Nam sicut peregrini hominis improbabilis origo in terra aliena est, ita & fidei nostræ ueritas peregrinatur in terris: & quia natura eius uerbis explicari non potest, uirtutis, quæ maior res est, testimonio commendatur.

V Quid enim Christus cum adhuc peccatores essemus secundũ tempus, pro impijs mortuus est? uix enim pro iusto quis moritur. Nam pro bono forsitan quis audeat mori?] Si pro incredulis ac deo inimicis Christus ad tẽpus mortis se dedit: (Ad tempus enim mortuus est, quia tertia die resurrexit) quanto magis cum in illum credimus, auxilijs suis muniet nos? Ad hoc enim pro nobis mortuus est, ut & uitam & gloriam nobis acquireret. Itaq; si pro inimicis mortuus est, quantum præstet amicis, debet intelligi. Apud homines ergo, id est secundum tempus mori uisus est. Ille enim apud inferos pro salute animarum irreuerentes & nequam spiritus iudicabat. Tempora ex mundo sunt, ubi oritur & occidit sol, & luna crementum & decrementum facit, & dies & nox in statu suo non perseuerant. Res enim quæ tempori & ætati subiecta est, mutabilis semper est. Huic ergo tẽpori Christus mortuus est, dum excessit è corpore. Vbi autem tempus non est & ætas, ibi non solum uiuus, sed & uictor repertus est. Hinc uoluit affectum saluatoris erga nos cõmendare cum dicit: Vix pro iusto quis moritur: Christus autem pro impijs mortuus est. Si enim pro iusto uix aliquis moritur, pro impijs quomodo potest fieri ut quis moriatur? Et si pro bono uno forte audeat quis mori, aut forte non audeat, quia utrunq; difficile esse significat: quemadmodum uideri potest, ut audeat aliquis pro multorum impietatibus mori? Si enim quis pro iusto aut bono audeat forte mori, miseratione quadam illectus, aut affectu bonorum operum eius: pro impijs uerò non solum quod suadeat mori deest, sed & quod in lachrymas prouocet. Christus autem mortuus est pro impietatibus populi, & adhuc nõ sui, ut omnia quę mundus diffidit, faceret credibilia. Duos ergo gradus fecit, iusti, & boni. Quãuis enim & iustus bonus dicendus sit, tamen genera ipsa posuit: iustum exercitio significans, bonum uerò natura, qui simplicitate innocens dicatur. Vnde quamuis melioris meriti sit, quantum ad locum istum pertinet, iustus quàm bonus: tamen pro bono, inquit, forte aliquis audeat mori, ut quia miserabilior causa innocentiæ est, ad hoc cogi forte aliquem posse significet. Deniq; optant parentes pro infantibus bonis mori, non dicam uxores pro bonis maritis. Nam si uelimus de bono & iusto proponere, aliquando meliorem iustum deprehendimus, aliquando præponẽdum bonum. Si enim iuxta dei legem iustus est, melior bono est, sed illo qui necdum secum laborauit ut amplificaret se bonis. Exercitio enim bonum naturæ suæ iustus meliorabit. Si autem iuxta mundum fuerit iustus, præponitur illi bonus, propter innocentiam: quia huiusmodi non est sine impietate iustitia. Itaq; omnis natura, bona est: iustitia autem legis dei, fructus est competẽs naturæ. Ideoq; iustitia bonitas est, unde iusti semper appellãtur & boni. Non tamen semper boni iusti, quia non propter opera uocantur boni, sed propter innocentiam. Iustitia enim perfecta est bonitas dum explet opere naturæ suæ bona. Commendat autem suam charitatem deus in nobis.] Sic cõmendat suam charitatem, dum adhuc inimicis beneuolus est, & mittit qui saluet eos, cum utiq; non mereantur. Quoniam si cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est, multo magis iustificati nunc in sanguine ipsius, salui erimus ab ira per ipsum.] Hoc dicit, quia si pro peccatoribus filium suũ deus occidi permisit, quid faciet pro iustificatis, nisi seruet eos ab ira? id est, tutos illos præstet ab illusione diaboli, ut securi sint in die iudicij, cum cœperit perfidos ultio deuastare? Quoniam enim bonitas dei nullum perire uult, mortem dignissimam dedit, ut intelligentibus dei gratiam circa se, adderet dignitatem & gloriam, ingratis cumularet pœnã.

Ingrati ij sunt qui deo uocante dissentiunt, dei gratiam abnuentes, ut in proposito erroris & malignitatis permaneant. Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus deo per mortem filij eius: multo magis reconciliati salui erimus in uita ipsius.] Manifestum est, quia si ut reconciliaret nos sibi deus, filium suum morti tradidit, quanto magis reconciliatos saluos faciet in uita ipsius? Nõ enim poterit minime diligere amicos, qui prodest inimicis. Si enim mors Saluatoris profuit nobis adhuc impijs: quanto magis iustificatis uita ipsius cum resurgit à mortuis? Quia sicut mors eius à diabolo nos eruit, ita & uita eius de die iudicij dei nos liberabit. Non solum autem hoc, sed & gloriamur in deo, per dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationẽ accepimus.] Non tantum pro accepta salute & securitate deo gratias agendas docet, sed & gloriandũ per Christum Iesum in deo, qui dignatus est ex impijs & inimicis dici nos suos amicos, ut omnia beneficia per Christum consecutos nos gaudeamus: ut quia per ipsum cognouimus deum, gloriantes in eo reddamus ei honorificentiam parem deo patri, ipso sibi ideneo teste prædicante: Vt honorificent, inquit, filium sicut honorificãt patrem. Post dei ergo patris prouidentiam, & donum quod dedit per Christum, ut personam filij nobis gratam faceret, quia per unum Christum redempti sumus ab uno deo patre, adiecit: Propterea sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors, & sic in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccauerunt.] Quoniam superius dei gratiam per Christum datam ostendit secundum ordinem ueritatis, nunc ipsam unius dei patris, per unũ Christum filium eius declarat, ut quia Adam unus, id est Eua (& ipsa enim Adam est) peccauit in omnibus, ita unus Christus filius dei peccatum uicit in omnibus. Et quia propositum gratiæ dei erga genus humanum ostendit, ut ipsa primordia peccati ostenderet, ab Adam cœpit, qui primum peccauit, ut prouidentiam unius dei per unum reformasse doceret quod per unum fuerat lapsum & tractũ in mortem. Hic ergo unus est per quem saluati hanc illi reuerẽtiam, quam deo patri, debemus, ipso uolente. Dicit enim idem alio loco: Qui in his seruit Christo, placet deo: cum scriptum sit: Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Si ergo soli deo seruiendum dicit, & Christo seruire præcipit, in unitate dei est Christus, nec dispar aut alter deus, quando cum soli deo seruiendum lex cõmonet, Christo seruiens deo placere dicatur. Igitur sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors: ita & per unũ Christum damnatio & mors peccati, præstans uitam æternã. Quod inferius declarat. In quo, id est, in Adam, omnes peccauerunt. Ideo dixit, in quo, cum de muliere loquatur, quia non ad speciem retulit, sed ad genus. Manifestum itaq; est in Adam omnes peccasse quasi in massa. Ipse enim per peccatum corruptus, quos genuit omnes nati sunt sub peccato. Ex eo igitur cuncti peccatores, quia ex ipso sumus omnes. Hinc enim beneficium dei perdidit dum præuaricauit, indignus factus edere de arbore uitæ, ut moreretur. Mors autem dissolutio corporis est, cùm anima à corpore separatur. Est & alia mors, quæ secunda dicitur in gehenna, quam non peccato Adæ patimur: sed eius occasione propriis peccatis acquiritur, à qua boni immunes sunt, tantum quod in inferno erant, sed superiori, quasi in libera, quia ad cœlos ascendere non poterant. Sententia enim tenebantur data in Adam: quod chirographũ in decretis morte Christi deletum est. Sententia enim decreti fuit, ut unius hominis corpus solueretur super terram, anima uero uinculis inferni detenta exitia pateretur. Vsq; ad legem enim peccatũ erat in hoc mundo. Peccatum autem non imputabatur, cum lex non esset.] In Adam omnes dicit peccasse, sicut suprà memorauí, & usq; ad legem datam non imputatum esse peccatum. Putabant enim se homines apud deum impunè peccare, sed non apud homines. Nec enim lex naturalis penitus obtorpuerat, quia non ignorabant, quia quod pati nolebant, alijs facere non debebant. Nam usqueadeò non ignotum fuit peccatũ inter homines, ut Iacob cum idola sua apud illum quæreret socer eius Laban, in quo inuentum fuisset furtum, morte dignum iudicaret: & Ioseph quamuis per calumniam, tamẽ quasi reus clausus in carcere est, & pistor & pincerna Pharaonis ob delictum similiter passi sunt, & Moyses occiso Aegyptio atterritus lege est. Quomodo ergo non imputabatur peccatum cum lex non esset? aut quomodo uindicabatur, nisi lex sciretur? Lex naturalis semper est, nec ignorabatur aliquando, sed putabatur ad tempus tantũ authoritatem habere,

Deut. 6
Matth. 4

habere,non & apud deum reos facere. Ignorabatur enim quia iudicaturus est deus genus humanum,ac per hoc non imputabatur peccatum, quasi peccatum non esset apud deum:incuriosum deum asserentes. Vbi autem lex data est per Moysen, manifestatum est curare deum res humanas, & non impune ijs futurum qui malefacientes, quacunq; ex causa in præsenti euadunt. Nam utiq; qui inter se, magistra iustitia uel natura, peccata non inulta censebant: quanto magis deum hæc quem mundi sciebant opificẽ, requisiturum non debuerant ignorare? Quippe cum Sodoma & Gomorra per ignem adiudicata sit deperire,quod oblivio quidem texerat,Moyses autem ut firmaret deum iudicem fore,scribendo manifestauit. Sed cum prætermisso deo figmenta cœperunt in honorem dei recipere deprauati mente,partem legis naturalis,quæ prima est, calcauerũt: Quia lex naturalis tres habet partes, Cuius prima hęc est,ut agnitus honoretur creator, nec eius claritas & maiestas alicui de creaturis deputetur. Secunda aũt pars est moralis, hoc est,ut bene uiuatur,modestia gubernante. Congruit enim homini habenti notitiã creatoris,uitam suam lege frænare,ne frustretur agnitio. Tertia uerò pars est docilis, ut notitia creatoris dei,& exemplum morum cæteris tradatur,ut discant quemadmodum apud creatorem meritum collocatur. Hæc est uera & Christiana prudentia.

S Ed regnauit mors ab Adam usq; ad Moysen in eos qui peccauerũt.] Quoniam non imputabatur peccatum antequam lex daretur per Moysen, sicut dixi,ipsa usurpationis impunitate regnabat mors, sciens sibi illos deuotos. Regnabat ergo mors securitate dominationis suæ tam in hos qui ad tempus euadebãt, quam in istos qui etiam hic pœnas dabant pro malis suis operibus. Omnes enim suos esse uidebat:quia qui facit peccatum,seruus est peccati. Impune enim cedere putantes, magis delinquebant:circa hæc tamen peccata promptiores, quæ mũdus quasi licita nutriebat. Quo facto gaudebat Satanas,securus quod causa Adæ relictum à deo hominẽ in possessionem habebat. Regnauit ergo mors in eos qui peccauerunt,in similitudinẽ prævaricationis Adæ,qui est forma futuri.] Quod in subiectis monstrabimus. Itaq; nõ in omnes mortem regnasse manifestum est, quia non peccauerunt omnes in similitudinem prævaricationis Adæ,id est,non omnes contempto deo peccauerunt. Qui autem sunt qui contempto deo peccauerunt,nisi qui neglecto creatore seruierũt creaturæ,deos sibi constituentes quos colerẽt ad iniuriam dei? Nam & Thara pater Abrahæ,& Nachor & Laban proprios deos sibi uindicabant. Et peccatum Adæ non longe est ab idolatria. Prævaricauit enim putans se hominem futurũ deum. Aestimauit enim hoc magis profuturum,quod diabolus suasit,quàm quod deus iussit,in loco dei diabolum statuens. Vnde & subiectus est diabolo. Similiter & hi transgresso deo, dum creaturæ seruiunt,peccant simili non eodem modo:quia simili modo solet habere aliquid dissimile. Nec enim potest dici quia & hi qui præceptum acceperunt non edendi de arbore,sicut Adam,fuerunt qui peccauerunt,non præterito deo,sed in lege naturali. Qui enim intellexit,siue ex traduce,siue iudicio naturali,& ueneratus est deum,nulli honorificentiam nominis ac maiestatis eius impertiens, si peccauit (quia impossibile est non peccare) sub deo peccauit,non in deum,quem iudicem sensit: ideoq; in huiusmodi mors non regnauit. In hos autem, sicut dixi, regnauit, qui sub specie idolorum seruierunt diabolo. Propterea quod lex in authoritate non erat promulgata,iudicem deum præsentire nequiuerunt. Maxima enim pars mundi deum fore iudicem ignorabat: perpauci autem in quos non regnauit mors. In quos autem regnauit post istam mortem quæ prima dicitur,à secunda excepti sunt ad pœnam & perditionem futuram. In quos autẽ non regnauit,quia non peccauerunt in similitudinem prævaricationis Adæ, sub spe reseruati sunt aduentui Saluatoris in libera,sicut legitur de Abraham,quia quamuis apud inferos fuerit,discretus tamen erat longo interuallo,ita ut chaos esset ingens inter iustos & peccatores. Si inter iustos & peccatores chaos ingens erat,quanto magis inter impios, ut iustis esset refrigerium,& peccatoribus æstus,impijs uero ardor,ut ante iudicium quo unusquisq; dignus esset non lateret? Ac per hoc ergo regnabat in eo mors, quia uidebat operæ subtilitatis suæ profecisse eis ad pœnam quasi inimicis. Non enim latuit illum ad hoc factũ hominẽ in mundo,ut imperium unius diei prædicaret,quod prævaricatus est Satanas,ac si in Græco non ita cautũ dicatur. Sic enim dicitur scriptũ: Etiam in eos mor Ioan. 8

tem regnasse qui nõ peccauerũt in similitudinẽ præuaricationis Adæ. Totum enim hic complexus uidetur, ut quia mors, id est, dissolutio per inuidiã facta est diaboli, & in eos qui nõ peccauerunt, regnasse mortẽ dicat. Moriũtur enim: quod uoti est Satanæ. Quod si uerũ esset, nõ oportuit dici: Regnauit mors ab Adam usq; ad Moysen, si ab initio usq; ad finẽ regnat in omnes. Aut forte gradus fecit, ut ab Adam usq; ad Moysen regnauerit, & à Moyse usq; ad Christũ, à Christo uerò usq; ad finẽ, ut ad quam utilitatẽ hæc locutio proficeret, cùm nec sic locutus probetur. Dixit enim, Ab Adam regnauit mors usq; ad Moysen, propter quod lex non erat manifestata, ut data lege sub authoritate eius uiuerẽt, scientes quid cauerent, ne regnaret in eos mors. Igitur qui ante legẽ hoc seruauit, natura duce quod postea lex mandauit, nunquid potest dici quia mors regnauit in eum? Nam uide quid de eo scriptũ sit: Peccatũ, inquit, non imputabatur cum lex non esset, & adiecit: sed regnauit mors ab Adam usq; ad Moysen, eo utiq; tempore quo lex nõ erat: & conuenit ut quia antequã lex daretur, mors regnauit, in eos regnasse dicatur qui peccauerũt in similitudinẽ præuaricationis Adæ, sicut suprà memorauimus. Sicut em̃ post legẽ datam qui fornicationi aut idolis seruierunt, cõtemnentes legislatorẽ, regnauit in eos mors: ita & ante legẽ qui sensum legis præsenserunt, honorificantes authorẽ eius, nõ utiq; regnauit in eos mors. Propterea enim regnasse dicit̃, quia cognitio unius dei euanuerat in terris. Deniq; sic cœpit data lex: Ego sum, inquit, dominus deus tuus, qui eduxi te de Ægypto, de domo seruitutis. nõ erunt tibi dij alij præter me, & non facies tibi idolum, neq; ullam similitudinẽ. Data igitur lex est, ne mors regnaret, ut abolitis peccatis prioribus, uni deo obsecundaret genus humanũ. Vnde alio loco dicit idem Apostolus: Non regnet peccatũ in uestro mortali corpore, ut obediatis ei. Quo dicto ostendit etiam nunc regnare mortẽ, si lex contemnatur. Quod enim regnum mortis est, nisi cum fit uoluntas eius, dum imperat ad perniciem obedientis? Cuius imperij uoluntas caput est idololatriæ. & tamen sic præscribitur nobis de Græcis codicibus, quasi nõ ipsi ab inuicem discrepent, quod fecit studium cõtentionis. Quia enim propria quis authoritate uti nõ potest ad uictoriam, uerba legis adulterat, ut sensum suum quasi uerba legis asserat, ut non ratio, sed authoritas præscribere uideatur. Constat autem quosdã Latinos olim de ueteribus Græcis translatos codicibus, quos incorruptos simplicitas temporum seruauit & probat: postq; autem à concordia animis dissidentibus, & hæreticis perturbantibus torqueri quæstiones cœperunt, multa immutata sunt ad sensum humanum, ut hoc contineretur in literis, quod homini uideretur. Vnde & ipsi Græci diuersos codices habent. Hoc autem uerũ arbitror, quando & ratio & historia & authoritas obseruatur. Nam hodie quæ in Latinis reprehenduntur codicibus, sic inueniuntur à ueteribus posita, Tertulliano, Victorino, & Cypriano. Primum igitur in Iudæa cœpit destrui regnum mortis, quia notus in Iudæa deus. Nunc autem in omnibus gentibus quotidie destruitur, dum magna ex parte ex filijs diaboli fiunt filij dei. Itaque non in omnes regnauit mors, sed in eos qui peccauerunt in similitudinem præuaricationis Adæ, sicut suprà memorauí. Adam autem ideo forma futuri est, quia iam tum in mysterio decreuit deus per unum Christum emendare, quod per unum Adam præuaricatum erat, sicut dicitur in Apocalypsi Ioannis apostoli: Agnus, qui occisus est à constitutione mundi. Deniq; subiecit:

Exod. 20

Rom. 6

Psal. 75

Ed non sicut delictũ, ita & donum.] Propter quod enim formam esse dixit unius Christi unum Adam, ne & causam Adæ talem significasse putaretur, qualis & Christi est, ait: Sed non sicut delictum, ita & donum: quia in eo tantum forma Adam Christi est, quia quod unus peccauit, unus emendauit. Si enim unius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia dei, & donum in gratia unius hominis Iesu Christi in plures abundauit.] Hoc est, si unius delicto multi mortui sunt imitantes præuaricationem eius: magis gratia dei & donum in plures abundauit confugientes ad se. Plures enim gratiam consequuntur, quàm mortui sunt delicto Adæ. Vnde manifestum est non de hac morte quæ omnibus cõmunis est significasse, quia omnes omnino moriunt̃, & non tamen omnes gratiam consequunt̃. Neq; mortẽ in omnes regnasse, sed in eos qui delicto Adæ mortui significantur, quos in similitudinẽ præuaricationis Adæ dicit peccasse. Si sunt quos dicit unius delicto multos mortuos, gratiam autẽ dei in plures

S

res abundare, quia & in ijs qui delicto Adæ mortui dicuntur, similiter peccãtes, & in ijs qui non peccauerũt in hac Adæ præuaricationis similitudine, dei gratia abundauit. Paterno autem peccato ex dei sententia erant apud inferos, gratia dei abundauit in descẽsu saluatoris, omnibus dans indulgentiam, cum triumpho sublatis eis in cœlum. Et non sicut per unum peccantẽ, ita est & donum. Nam iudicium quidem ex uno in condemnationem: donum autẽ ex multis delictis in iustificationẽ.] Manifeste diuersum est, quia uno Adæ peccato condemnati sunt, qui in similitudinẽ præuaricationis eius peccauerunt. Gratia uero dei per Christũ non ex uno delicto, sed ex multis iustificauit homines, dando illis remissionẽ peccatorũ. Hoc ad magnificentiam pietatis dei & Christi loquitur, ut cum delicto Adæ multi tenentur à morte secunda in inferno inferiori, donum tamen gratiæ dei, cum iustum esset plecti illos, nõ solum ignoscit illis, sed & iustificat. Si enim unius delicto mors regnauit per unũ, multo magis qui abundantiam gratiæ & donationis & iustitiæ, accipiunt, in uita regnabunt per unũ Iesum Christũ.] Contuendum est unũ esse sensum, & in nullo differre. Mortem enim dicit regnasse, non regnare: quia qui intellexerunt per legẽ iudicium dei, sublati sunt de eius imperio. Regnauit aũt, quia sine manifestatione legis timor dei in terris non erat. Superior ergo sensus est, ut quia mors regnauit ab Adam usq; ad Moysen in eos qui peccauerũt in similitudinẽ præuaricationis Adæ, multo magis gratia regnet abundantia doni dei in uitam per unũ Iesum Christũ. Si enim mors regnauit, quare nõ magis gratia regnet, quæ multo plures iustificat, quàm hi sunt in quos regnauit mors? quãto magis gratia regnare credenda est, quæ confert uitam per Christum? Igitur sicut per unius delictum in omnes homines in cõdemnationem: sic & per unius iustitiam in omnes homines in iustificationẽ uitę.] Hoc est, sicut per unius delictum omnes condemnationem meruerunt similiter peccantes: ita & in iustitia unius omnes iustificabuntur credentes. Si qui autem condemnationem hanc generalem esse putant, simili modo & iustificationem generalem accipient. Sed non est uerum, quia non omnes credunt. Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt plurimi: ita & per unius obedientiam iusti constituentur multi.] Quos supra omnes dixit, hic plures & multos significat. Plures enim delictum Adæ secuti sunt præuaricando, non omnes: & multi iusti constituentur per fidem Christi, non omnes. Non ergo in eos regnauit mors, qui non peccauerunt in similitudinem præuaricationis Adæ. Lex autem subintrauit ut abundaret delictum.] Potest dici econtrà, Non ergo oportuit dari legem, ne peccata increscerent. Si enim ante legem minus peccatũ est, nõ opus fuit lege. Plane necessaria fuit lex, ut ostenderet imputari apud deum peccata, quæ impune fieri credebantur: ut de cætero scirent quid deuitare deberent. Vnde Esaias propheta: Lex, inquit, adiutorio data est. Vt quia ipsi naturæ quodãmodo inserta sunt iustitiæ semina, addita lex est, cuius authoritate & magisterio, ingenium naturæ proficeret ad fructum iustitiæ faciendum. Sicut enim natiuitas interit, nisi nutrimenta habeat quibus fota adolescat: ita & naturale iustitiæ ingenium nisi habeat quod respiciat & ueneretur, non facile proficit, sed ægrotat, & superuenientibus cedit peccatis. Consuetudine enim delinquendi premitur, ne crescat in fructũ, & per hoc extinguitur. Prouidenter ergo data est lex, sicut testatur propheta: sed populus ueterem consuetudinem sequẽs multiplicauit peccata. Ipso enim usu plus cœpit peccare, quàm antea peccauerat, & sic factum est ut data lege non minuerentur, sed abundarent peccata. Apostolus enim ostendit quid prouenerit data lege, nõ quid lex fecerit. Quomodo autẽ legis uitio crescebant peccata, quæ cõminatur ne peccetur? sed subintrasse dicit, ut abundaret peccatũ. Verum est, quia quasi profutura intrauit, & cum humilitate: postea autem cœpit dominari eis quibus præceperat ne peccarent, & peccabant: Ostendere enim cœpit lex abundantiam peccatorum: cumq; interdixerat, plus fiebant, quàm facta erant. Igitur hoc modo ut abundaret delictũ, data est lex. Cõmendans enim Apostolus fidem, per quam utiq; peccata delẽtur, legẽ dixit fecisse ut abundaret peccatum, sicut suprà dixi: quia nõ data est ut abolerentur peccata, sed ut abundarent, dum & ante legem peccatores ostendit, & post legem reos omnes tenuit. Vbi autẽ abundauit peccatum, superabundauit gratia.] Manifestum est quia cum abundaret peccatum, superabundauit gratia, dum donum dei uenit ex promissione, & omnium peccata contexit,

ut diaboli inuidia nihil se profecisse doleat. Quia enim cum data esset lex ad utilitatem humanam, id egit diabolus, ut suadendo illicita inuerteret, ut quod profuturum datum erat, in contrarium proficeret, dum mandata contempta sunt, ut nõ utilitas ex lege commendatio gratiæ dei, sed iudicium ad uindictam procederet: tunc iustus atq; misericors deus, ut gloriam diaboli quam de triumphato homine quæsierat exinaniret, filium suũ uenturũ decreuit, qui omnia peccata donaret, ut maior fieret lætitia ex dono gratiæ, q̃ fuerat luctus ex peccato. Gaudium enim donũ dei etiam his profecit, de quibus triumphare non potuit Satanas. Idcirco superabundauit gratia super peccatũ quod suasit Satanas. Vt quemadmodum regnauit peccatum in mortem: ita & gratia regnet per iustitiam in uitam æternam, per Iesum Christum dominum nostrum.] Peccatum regnauit uidendo opus suum peccantibus in mortem proficere, in qua gloriabatur: simili modo ut & gratia regnet per iustitiam in uitam æternam, per Iesum Christum dominũ nostrũ, ut sicut per Adam cœptum peccatũ regnauit, sic & per Christũ gratia. Sic autem regnat gratia per iustitiam, si accepta remissione peccatorum iustitiam sequimur, ut uidens gratia fructum se habere in bonis quos redemit, regnet in uita æterna, sciens nos futuros æternos. Superabundat ergo gratia, quia peccatum ad tempus regnauit: gratia autem in æternum. Dei enim regnum est gratia regnante, sicut diaboli regnum erat peccato regnante. Totum tamen ad Christum refert, ut omnis gratia dei à Christo discatur. Ad superiorem igitur sensum respondet dicens:

CAPVT VI.

Q Vid ergo dicemus? Permanebimus in peccato, ut gratia abundet? Absit.] Hoc est, nunquid semper peccandum est ut donum dei abundet, tegens nostra peccata, ut semper remissionem peccatorũ sperantes, quia deus pius est, Christi gratiam proferamus? Non utiq;. Ideo enim nostri misertus est deus per Christũ, ut de cætero non peccantes, & meritum nobis & dei gratiam in nos regnare faciamus. Aufert enim regnum gratiæ dei, & tradit peccato, qui rursus redit ad ueterem hominem, id est, ad ritum præteritæ uitæ. Duabus enim ex causis misericordiam accepimus, ut & diaboli regnum excluderetur, & dei imperium ignorantibus prædicaretur, per hoc ipsum dignitate nobis quæsita. Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc uiuemus in illo?] Hoc dicit, quoniam uiuentes peccato, mortui eramus apud deum. Qui peccat enim, uiuit peccato: sicut qui non peccat, uiuit deo. Superueniente ergo gratia dei per Christum, & nos per fidem lauacro spiritali regenerante, cœpimus uiuere deo, mortui autem esse peccato, qui est diabolus. hoc est tamen mori peccato, liberari à peccato, fieri autem seruum dei. Itaq; mortui iam peccato, non redeamus ad malam pristina, ne iterum uiuamus peccato, & morientes deo amissa dignitate pœnam quã euasimus incurramus.

A Nignoratis quia quicunq; baptizati sumus in Christo Iesu, in morte eius baptizati sumus?] Hoc dicit, ut sciamus baptizatos nos iam non debere peccare, quia cum baptizamur, cõmorimur Christo: hoc est in morte eius baptizari. Illic enim omnia peccata nostra moriuntur, ut innouati deposita morte resurgere uideamur ad uitam, ut quomodo Christus mortuus peccato resurrexit, ita & nos per baptismum spem resurrectionis habeamus. Baptismũ itaq; mors peccati est, ut alia sequatur natiuitas, quæ corporis manente compagine, hominem mente innouat, sepulta omni malorum actuum uetustate. Consepulti ergo sumus cum illo per baptismũ in mortem, ut quemadmodum Christus resurrexit à mortuis per uirtutẽ patris, ita & nos in nouitate uitæ ambulemus.] Hæc dicens, etiam istud significat quod primũ est, quia Christus corpus suum à mortuis excitauit. Ipse enim uirtus est dei patris, sicut dicit: Soluite templum hoc, & ego tribus diebus excitabo illud. Hoc autem, inquit, dicebat de templo corporis sui, & quia resurrexit in nouam uitam, quæ iam mori nesciat. Noua autem dicitur, quia à Christo data est, quæ est disciplina Christiana. Nos autem baptizati consepulti sumus Christo, ut de cætero hanc uitam sequamur, in qua Christus resurrexit. Baptismum itaq;, resurrectionis pignus est & imago, ut iam in præceptis Christi manẽtes, ad præterita denuo non reuoluamur. Qui enim moritur, iam non peccat. mors enim finis peccati est. Nam & ideo per aquam celebratur, ut sicut aqua sordes corporis abluit, ita &

Ioan. 2

ita & nos per baptiſmum ab omni peccato ſpiritaliter purgatos & innouatos credamus, ut quod incorporale eſt, inuiſibiliter abluatur. Si enim complantati ſumus ſimilitudini mortis eius, ſimul & reſurrectionis erimus.] Tunc nos fœliciter dicit poſſe reſurgere, ſi ſimilitudini mortis eius fuerimus complantati, id eſt, ſi in baptiſmo omnia uitia deponentes, in nouam uitam translati, de cætero non peccemus, per quod ſimul & reſurrectionis illius ſimiles erimus. Similitudo enim mortis, ſimilem præſtabit reſurrectionem. Quod in epiſtola ſua Ioannes Apoſtolus memorat dicens: Scimus quia cum apparuerit, ſimiles ei erimus. hoc eſt, mortales & glorioſi reſurgemus. Nec enim hæc erit ſimilitudo, ut nihil diſtet, quia ſimilis erit in corporis gloria, non in diuinitatis natura. Sciẽtes hoc, quia uetus homo noſter ſimul crucifixus eſt, ut deſtruatur corpus peccati, ut ultrà non ſeruiamus peccato. Qui enim mortuus eſt, iuſtificatus eſt à peccato.] Multa innectit & iterat, ut baptizatos doceat iam non debere peccare: maxime ne ad idololatriam reuertantur: quod grauiſſimum crimen & caput totius erroris eſt, ne perdant gratiam acceptam à deo per Chriſtum. Hominem ergo ueterem, actus præteritos dicit, quia ſicut nouus homo per fidem & puram uitã dicitur, ita & uetus homo per diffidentiam & malos actus. Hos actus crucifixos dicit, id eſt mortuos, ut corpus deſtruatur peccati, quod eſt cuncta crimina. Omnia enim peccata ſimul corpus appellat, quod deſtrui dicit per bonam uitam, & fidem catholicam. Si autem mortui ſumus cum Chriſto, credimus quod etiam ſimul uiuemus cum illo.] Manifeſtũ eſt hos qui carnem crucifixerunt, id eſt, mundum cum uitijs & concupiſcentijs eius, mori mundo, & cõmori Chriſto, æternæ, quoq; uitæ ac ſalutari coimaginari, ut gloriæ Chriſti ſimiles effici mereantur. Caro uero, id eſt, corpus ſic crucifigitur, ſi deſideria eius calcentur, quę manente in ea peccato creantur ex præuaricatione primi hominis cœpta. In carne enim diabolus crucifigitur. Ipſe enim eſt qui fallit per carnem. Caro ergo aliquando mundus, id eſt elementa, aliquãdo uero corpus hominis intelligitur, uel ipſa anima ſequens corporea uitia. Scientes quod Chriſtus reſurgens ex mortuis, iam nõ moritur, mors illi ultra nõ dominabitur. Quod enim mortuus eſt peccato, mortuus eſt ſemel: quod autem uiuit, uiuit deo.] Securitatem æternitatis in reſurrectione Saluatoris oſtendit: ad quam uenire contingit, ſi melioris uitæ fuerit æmulatio. Qui enim bene agendo uiuit deo, hic uere uiuit, ęternam enim habet uitam. Ita & uos exiſtimate uos mortuos eſſe peccato: uiuentes autem deo in Chriſto Ieſu domino noſtro.] Sic loquitur, ut doceat non aliter mori poſſe peccato, & deo uiuere, quàm ut in Chriſto ſit omnis ſpes: quem dominũ noſtrum appellat, ut nihil legis ad ſalutem proficiat capeſſendam in futuro ſeculo, quando non aliter deo uiuitur, quàm per Chriſtum.

NOn ergo regnet peccatũ in ueſtro mortali corpore, ut obediatis concupiſcẽtijs eius.] Mortale corpus eſt ex cauſa præuaricationis Adæ: fide autem Chriſti fore creditur immortale. Vt autem ad promiſſionem hanc ueniatur, non obediendum dicit peccato, ne regnet in noſtro mortali corpore. Regnat autem dum imperat: ſi autem non regnat, non uidebitur corpus hoc eſſe mortale, quia in ſpe æternitatis eſt. Non propter diſſolutionem dixit mortale corpus, ſed propter pœnã gehennę, ut ille mortalis dicatur, qui in gehennã mittendus eſt, quia qui peccato obediunt, mortem ſecundã non euadunt, à qua ſaluator in ſe credẽtes liberauit. Mortale ergo dicens corpus, totũ hominẽ ſignificauit, quia qui obediũt peccato, mortales dicuntur. Anima enim, inquit, quę peccat, ipſa moriet, id eſt, totus homo, nemo enim ſine corpore iudicabitur. Sed neq; exhibeatis mẽbra ueſtra arma iniquitatis peccato.] Oſtendit diabolũ noſtris nos iaculis impugnare. Occaſio enim dat illi per noſtra peccata, ut deſerẽte nos deo, accepta poteſtate illudat & mortificet nos. Ideo mẽbra noſtra ab omni opere iniquitatis cõtinere debemus, ut inimicus noſter inermis inuẽtus ſubijciatur. Et non dixit: Exhibete corda ueſtra, ſed mẽbra ueſtra: membris enim miniſtris erratur, nõ toto corpore. Sed exhibete uos deo tanquam ex mortuis uiuentes.] Mortẽ, ignorantiam, & infidelitatem cum mala uita ſignificat, quia uita eſt cognoſcere deum per Chriſtum. Quia enim nemo ſine parente ortũ ſumit uitæ, omnia autem à deo orta ſunt ad uitam per Chriſtum: idcirco qui non cognoſcit parentem omnium eſſe deum per Chriſtum, uitam habere non dicitur, hoc eſt, ſic hic habetur ac ſi non ſit. Ipſe enim ſe-

Exch. 1

metipsum esse negat, dū sine parente deo esse putat. Itaq; ignorātia & turpis uita, mors est. Vita uero ista mortem acquirunt, non mortem hanc quæ cōmunis est omnibus, sed mortem gehennæ, sicut suprà memorauí: ut cognitio parentis dei & sancta conuersatio uita sit, non hæc quæ occasui subiacet, sed illa futuri seculi, quæ uocatur æterna. Quam ob rem exhibete uos deo, inquit, quem cognoscentes profeciſtis in salutem, ut inhonestæ uitæ renunciantes, sitis ex mortuis uiuentes. Et membra uestra arma iustitiæ deo.] Tanta nos modestia conuersationem nostrā uult gubernare, ut actus nostri iustitiæ dei proficientes, non mundanæ iustitiæ, quia mundi iustitia sine fide est Christi, sine qua nō uita, sed mors est, arma prębeant illi ad defendendos nos: cui cum arma per opera bona præbemus, dignos nos facimus adiuuari ab ea, quia iustitia dei indignos despicit. Vbi enim iustitia dei fuerit, ibi habitat spiritus sanctus ad adiuuandam imbecillitatem nostram. Sicut enim peccato arma præbemus cum male agimus: ita & iustitiæ cum recte uersamur, membra nostra custodientes ab omni turpitudine. Peccatum autem uestri non dominabitur, non enim sub lege estis, sed sub gratia.] Si secundum præcepta quæ dat ambulemus, peccatum nobis dicit nō posse dominari. Iis enim dominatur, qui peccant, non enim ita ambulantes ut præcipit, sub lege sumus: si uerò non peccemus, nō sumus sub lege, sed sub gratia. Si aūt peccemus uertimur sub lege, & incipiet nostri dominari peccatum: quia qui facit peccatum, seruus est peccati: & necesse est quod sit sub lege quandiu remissam non accipit. Peccatū enim authoritate legis reum facit peccatorem: ac per hoc cui data remissio est, & custodit se ne de cætero peccet, neq; peccatū ei dominabitur, neq; sub lege est. Cessat enim circa eū authoritas legis, qui liberatus est à peccato. Quos enim reos tenet lex, traditi sunt illi à peccato. Qui ergo peccatis exutus est, non potest esse sub lege. Quid ergo? peccabimus, quia nō sumus sub lege, sed sub gratia? Absit.] Quoniā lex à deo est, ac per hoc ne forte opponeretur, ipse sibi propositum: si ex deo est lex, inquit, cur non debemus esse sub lege? Hoc cognoscit, ac docet cīte dei uoluntate, qui legis author est, à Christo nos liberatos de sub lege. Quāuis enim recte data sit lex, data est enim ut reos ostenderet apud deum, qui peccauerunt ante legē, & timori esset, ut de cætero non peccaretur: sed quia infirmitate imbecillitatis suæ genus humanum à peccatis se inhibere non potuit, factum obnoxium mortis inferne, motus deus pietate clemētiæ suę, qua semper humano generi subuenit, prouidit per Christum qua ratione desperatis iam daretur medela, ut remissione peccatorum accepta, eruti à lege quæ illos habebat obnoxios, reuelati & reparati, deo adiuuante per fidem, uitijs à quibus prius subacti fuerant, repugnarent: ideoq; non peccaturos quasi legē sperantes, sed ipsius dei prouidentiā secuti sumus per Christum. Nescitis quia cui exhibetis uos seruos ad obediendum, serui estis eius cui obedistis, siue peccati in mortem, siue obeditionis ad iustitiam?] Nunc ne aliud profitentes, aliud faciamus, & cum dei serui dicimur, gestis serui diaboli inueniamur: præmonet & denunciat eius nos seruos esse, cuius & uoluntatem explemus operibus, & non parum obesse deum confiteri esse dominum, & actibus diabolo famulari. Nam hoc olim deus denotat & accusat, dicens: Plebs hæc labijs me honorat, cor autem eorum longe est à me. Et dominus ait in Euangelio: Nemo potest duobus dominis seruire. Et in lege dictum est: Deus non deridetur. Gratias autem deo, quod cū fuissetis serui peccati, obedistis ex corde, in eam formam doctrinæ in qua traditi estis. credentes autem in Christum serui facti sumus iustitiæ.] Eius enim dicimur serui cui obedimus. Et quia iustum est obedire Christo, & ipse enim iustitia est, & quæ præcepit, iusta sunt: ideirco dicit seruos nos factos iustitiæ ex corde, non ex lege: ex uolūtate, nō ex timore, ut professio nostra animi iudicio probatur. Per naturam enim inducti sumus ad fidem, non per legem, in qua forma doctrinæ dei imperio facti sumus qui finxit naturam. In natura enim habemus, ut cognoscamus à quo, & per quem, & in quo sumus creati. Forma ergo doctrinæ est, in quam tradidit nos creator naturaliter, hoc est quod suprà dixit: Ipsi sibi sunt lex, dum uident naturæ suæ esse quod credunt, ut quod Iudæis Lex & Prophetæ prædicarunt de Christo, hoc Gentiles ex corde confiteantur. Hinc gratias refert domino, quia cum essemus serui peccati, obediuimus ex corde credentes in Christum, ut seruiremus deo, non per legem Moysi, sed per legem naturæ. Humanum dico propter infirmitatem carnis uestræ.]

Ioan. 8

Esaiæ 19
Luc. 16
Galat. 6

ſtrę.] Dum infirmitatem carnis memorat, minus ſe ſignificat exigere ab homine, quàm dignũ eſt circa dei culturam. Deniq; ſubinfert: Sicut enim exhibuiſtis membra ueſtra ſeruire immunditiæ & iniquitati ad iniquitatem: ita nũc exhibete membra ueſtra ſeruire iuſtitiæ in ſanctificationem.] Vt occaſionem nobis auferret timoris accedendi ad fidem, quę quaſi importabilis nobis & aſpera uideretur, ea menſura nos deo ſeruire præcepit, qua prius famulabamur diabolo: cum utiq; propenſius deberemus ſeruire deo quàm diabolo: quippe cum hic ſalus, illic damnatio operetur: medicus tamen ſpiritalis nõ plus à nobis exigit, ne dum præcepta quaſi grauia fugeremus, perpendentes infirmitatem noſtrã maneremus in morte. Vnde dominus: Tollite, inquit, iugum meum ſuper uos, & diſcite à me quia mitis ſum & humilis corde, & inuenietis requiẽ animabus ueſtris. Iugum enim meũ ſuaue eſt, & onus meũ leue. Cũ enim ſerui eſſetis peccati, liberi eratis iuſtitiæ. Quem ergo fructũ habuiſtis tũc in illis in quibus nunc erubeſcitis? nã finis illorũ mors eſt.] Manifeſtũ eſt quia qui liber eſt à deo, ſeruus eſt peccati. Dũ peccat enim, recedit à deo, & fit ſub peccato. Quales ergo ſunt fructus peccati, in quib. addiſcentes bonã uitã cõfundimur, eo quod dudũ turpiter uixerimus: & nõ ſolũ hoc, quia & ſententia paganorũ turpis & fœda eſt, maxime quæ in Phrygia inuẽta eſt, in qua niſi ſpurcities interſit, ſacramentũ mutum eſt, & torpeſcit religio? Ecce maculis plena libertas, & ſqualoribus obligata, cuius opus turpem mercedem habet: cuius finis mors. Finẽ dixit exitum uitæ & actuũ, cui aut mors aut uita ſuccedit. Sed hoc loco mors duplex: à morte enim ad mortẽ tranſitur. Nũc uerò liberati à peccato, ſerui facti deo, habetis fructum ueſtrũ in ſanctificationem, finem uerò uitã æternam.] Hoc eſt, ſi accepta remiſſione peccatorũ, bonorum actuũ æmuli fuerimus: acquirimus ſanctitatem, finem uerò habebimus, id eſt exitũ, uitam perpetuam. A morte enim hac quam finem dixit, tranſimus ad uitam quæ ſine fine eſt. Nam merces peccati mors eſt.] Quæſtum peccati mortem dicit, quia peccatum mors. Ac per hoc qui de cætero abſtinent ſe à peccatis, ſtipendium accipiunt uitam æternam: quia qui non peccant, alieni ſunt à morte ſecũda. Gratia autem dei uita æterna, in Chriſto Ieſu domino noſtro.] Sicut enim ſequentes peccatum, acquirunt mortem: ita & ſequentes gratiam dei, id eſt fidem Chriſti, quæ donat peccata, habebunt uitã æternam: ut gaudeant ſe ad tempus diſſolui, ſcientes ſe hanc uitam cõſecuturos, quæ & omni tædio careat, & ſucceſſionem nõ habeat. Quam ſanctus Simeon exoptans petijt ſe hinc diſſolui, ut iret in pacem, id eſt, uitam quæ nullam patitur inquietudinem. Et hoc donum à deo per Chriſtum nobis datũ dominum noſtrum teſtatur, ut deo patri gratias per nullum alterum niſi per ſuum filium agamus.

CAPVT SEPTIMVM.

A Nignoratis fratres, ſcientibus enim legem loquor.] Vt animos eorum firmet in doctrina diuina, exẽplo humanæ legis utitur, ut per terrena ſuadeat cœleſtia, ſicut & à mũdi creatura deus agnoſcitur. Quia enim unius eſt totum, licet diuerſæ ſint res, ex aliqua tamen parte, ſibi inuicem ſimiles ſunt. Sciũt ergo legem Romani, quia non ſunt Barbari, ſed cõprehenderunt naturalem iuſtitiam, partim ex ſe, partim ex Græcis, ſicut & Græci ex Hebræis. Quamuis enim ante Moyſen non latuerit lex, ſed ordo non erat, neq; authoritas, non leges Romanis ex Athenis perlatæ ſunt. Non ignorantibus ergo legem dicit: Quia lex dominatur homini quanto tẽpore uiuit.] Non eſt occultum omnem uitam hominis eſſe ſub lege naturæ quæ data eſt mundo: hęc lex generalis eſt. Nunc uerò aliam proponit ſpecialem, quãuis & ipſa generalis eſt: ſed dum non recipitur ab omnibus, fit ſpecialis, per quã uult probare aſſertionem ſuã. Gradatim enim uult tradere ueritatem. dicit ergo: Nam quæ ſub uiro eſt mulier, uiuente uiro alligata eſt lege uiri. Quod ſi mortuus fuerit uir eius, ſoluta eſt à lege uiri. Igitur uiuẽte uiro uocabitur adultera, ſi fuerit iuncta alteri uiro.] Hæc lex de Euãgelio eſt, nõ ex Moyſe, neq; ex iuſtitia terrena. Aliquid ergo duce natura, aliquid ex lege Moyſi addiſcẽtes, perfecti facti ſunt per Euangeliũ Chriſti. Sequenti ergo exẽplo apertius ſuadet Chriſtianiſmũ exutum eſſe à lege factorũ, nõ ab omni lege, nec ultra iam expedire eſſe ſub lege, ne gratiã dei euacuet reuerſus ſub legem, quia dei gratia liberauit à lege hominem, ut ſpiritu, id eſt, mente ſeruiat deo. Sicut enim mulier mortuo uiro libera eſt à lege uiri, nõ à lege naturæ: ita & hi gratia dei liberati à lege erunt, à qua tenebantur

Matth. 11

bantur rei, ut mortua illa sit, ut Christianismo uincti nō sint adulteri. Si enim lex apud illos uiuit, adulteri sunt, & nihil illis proderit dici Christianos, quia obnoxij erunt ultioni. Nec enim legis erit adulter, sed Euangelij, qui mortua lege uinctus Euangelio, post redit ad legem. Mortua enim lex dicitur, cum cessat eius autoritas. Quod si mortuus fuerit uir, liberata est à lege uiri, ut non sit adultera, si uincta fuerit alteri uiro.] Sublati à lege accepta remissione peccatorum, & iuncti Euangelio, non sunt adulteri legis, quia mortua apud illos est. Si autem seruantes legem accedere se putant ad Euāgelium rei erunt & adulteri, quia uiua lege iunxerunt se fidei, & erunt in utroq; adulteri. Itaq; fratres mei & uos mortificati estis legi per corpus Christi.] Quoniam saluator noster corpus suum diabolo crucifigere permisit, sciens pro nobis esse cōtra illum, idcirco per corpus Christi saluos nos dicit factos. Mori enim legi, deo uiuere est, quia lex dominatur peccatoribus. Cui ergo dimittūtur peccata, moritur legi: hoc est liberari à lege. Itaq; per corpus Christi hoc consequimur beneficium. Tradens enim corpus suum saluator, mortem uicit, & peccatum damnauit. In ipso enim peccauit diabolus, cum illum innocentem occidit, qui peccatum omnino nesciret. Cum enim hominem sibi peccati causa defenderet, inuentus est in eo reus, in quo accusabat. Hinc factum est, ut omnes credentes in Christum eruātur à lege sublato peccato, quia uictum peccatum, quod est diabolus, per corpus Christi, non habet autoritatem in eos qui ad illū pertinent à quo uictus est. Dum enim non peccat & occiditur, quasi reus uicit peccatum de peccato, hoc est, diabolum proprio peccato, quod in eo admisit, damnauit, & chirographum quod peccato Adæ decretum erat, deleuit, quādo ab inferis resurrexit, data huiusmodi forma credentibus sibi, ut à morte secunda teneri non possent: ac per hoc mortui sumus legi per corpus Christi. Qui enim legi mortuus non fuerit, reus est: & qui reus est, secundā mortem euadere non potest. Vt sitis alterius qui ex mortuis resurrexit, ut fructificemus deo.] Hoc dicit, quia ideo mortui sumus legi, ut de cętero Christi simus serui solius. hoc erit fructificare deo. Acquiritur enim deo, qui in gratia eius manet dignus resurrectione promissa. Cum enim essemus in carne.] Cum in carne sit, negat se esse in carne. Est enim in corpore, quia hic dicitur esse in carne, qui aliquid sequitur quod lege prohibetur. Igitur in carne esse multifarie intelligitur. Nam omnis incredulus in carne est, id est, carnalis, & Christianus sub lege uiuens in carne est, & qui de hominibus aliquid sperat, in carne est: & qui male intelligit Christum, in carne est: & si quis Christianus luxuriosam habet uitam, in carne est. Hoc tamen loco in carne esse intelligamus, quia ante fidem in carne eramus. sub peccato enim uiuebamus, hoc est, carnales sensus sequentes uitijs & peccatis subiacebamus. Sensus autem carnalis est, non credere spiritalia, id est, sine cōmixtione uirginem peperisse, & ex aqua & spiritu sancto hominem denuo nasci, & solutam animam à copula carnis rursus in carne surgere. De his diffidens, in carne est. Hinc uitia, ait, peccatorum, quæ sunt per legem, operabantur in membris nostris, ut fructificarent morti.] Manifestum est quia qui non credit, sub peccato agit, & captiuus trahitur ad uitia admittenda, ut fructum faciat morti secundæ. Lucrum enim tunc facit mors cum peccatur. In membris tamen dicit uitia operari, non in corpore, ne occasio esset male tractantibus corpus, quia in maliloquio lingua arguitur, & in furto manus corripitur, & indissimulantes aures increpantur, & ita in cæteris, quamuis de corde exeant, membrorum tamen ministerio explentur operibus. Disputatio hæc tangit Iudæos, & eos qui Christiani dicuntur, & sub lege uolunt uiuere, ut discentes carnales se esse, recedant à lege. Vitia tamen peccatorum quæ dominari in carne à Gentibus dicit per legem ostendi, non per legem fieri demonstrat. index enim peccati lex est, nō genitrix, reos faciens peccatores. Nunc autem soluti sumus à lege mortis in qua detinebamur.] Soluti sumus à lege, dum remissionem peccatorum accepimus. Non enim habet in nos potestatem, infidis enim & peccatoribus dominatur. Lex autem mortis ideo dicta est, quia punit reos: mortificat enim peccatores: non ergo mala est, sed iusta. Quamuis enim malum sit patientibus quod infertur à lege, sed illa non est mala, quia iuste infert iram. Itaq; non mala est peccatoribus, sed iusta, bonis uero spiritalis est. Quis enim dubitet spiritale esse prohibere peccare? Quia hoc non potuit, ut saluaret hominem remittendo peccata, lex fidei data est, quæ credentes liberaret à dominio legis

legis,ut possint reparare se ad uitam,quos lex tenebat ad mortem. Ipsis enim lex mortis est,quibus iram operatur causa peccati. Ita ut seruiamus in nouitate spiritus, & non in uetustate literæ.] His legem tangere putatur,quam quidem ad cõparationem legis fidei inferiorem facit,non tamen inimicam iudicat.Nã ideo dicit nos erutos à lege mortis,ut seruiamus legi fidei,quæ nobis præsidium contulit salutare,quod uetus lex nõ potuit,ne gratiæ beneficium inanire uideamur,legi ueteri seruientes.Lex uetus non crimi nis uticp nomen est,sed temporis uel ætatis.Senuit enim,quia cessauit.Lex autem spiritus ipsa est lex fidei,quia fides in animo est,nec operibus addiscitur,sed corde creditur: & mens ipsa intelligit naturæ suæ esse quod credit,nec oculis cernitur,aut manibus palpatur:& quæ sperantur dona,nõ uisibilia sunt nec terrena,sed spiritalia.Vetus ergo lex in tabulis lapideis formata est: lex autem spiritus in tabulis cordis spiritaliter scribitur, ut sit æterna.Litera autem legis ueteris ætate consumitur. Est & alia interpretatio legis spiritus, ut quia prior lex ab opere malo inhibuit:hæc autem cum nec in corde peccare debere dicit:lex spiritus uocatur, ut totum hominem faciat spiritalem. Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit.] Quoniam legem mortis hanc dixit,& erutos nos ab ea gratulatur,& in illa deo seruiri negat: ne iniquam hanc asserere putaretur, hoc purgat cum dicit:Absit. Sed peccatum non cognoui, nisi per legem.] Non ergo peccatum est lex,sed index peccati.Ostendit enim & quæ latebant peccata, & quæ impune futura non essent apud deum.Quo comperto homo factus est reus, & ideo non uidetur gratias agere legi. Quis enim libenter habeat eum qui sibi pœnam imminere annunciat? Legi autem fidei gratias agit, quia qui per legem Moysi reus factus est,per legem fidei reconciliatus est deo, quamuis & illa iusta & bona sit. Ostendere etenim imminens periculum,bonum est.Sed huic magis gratias agit, per quem ereptus de periculo uiuit. Nam & concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces.] Exod. 20
Non discreuit concupiscentiam hanc à peccato,sed miscuit,hoc significans, quia cùm nec suspicio quidem esset istud non licere apud deum,cognoui,inquit, esse peccatum. Sub sua persona,quasi generalem agit causam.Lex itacp cõcupiscentiam prohibet,quę propterea quod oblectamento est, non putabatur esse peccatum. Simplex enim uidebatur causa,concupiscere aliquid proximi,sed hoc lex prodidit esse peccatum. Secularibus nanqp hominibus nihil tam inultum uidetur & placidum, quàm uoluptas. Occasione ergo accepta peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam.] Omnem dicens concupiscentiã,cuncta peccata significat.Suprà enim concupiscentiam iuxta legem memorat,cui nunc cætera addens uitia,omnem dixit concupiscentiam operatã in hominem impulsu diaboli,quem in peccato significat, ut in contrarium fieret homini lex, quæ data erat ut prodesset. Videns enim diabolus auxilium per legem homini prouisum,quem in cõditione se tam propter peccatum Adæ, quàm propter ipsius habere gratulabatur,intellexit factum aduersum se.Quem uidit enim factum sub lege, pro certo habuit de suo sublatũ dominio. Agnouerat enim homo quomodo pœnam inferni euaderet. Hinc exarsit iracundia aduersus hominem, ut illi legem inuerteret,ut prohibita admittendo,deum rursus offenderet, & denuo in potestatem diaboli caderet.Cœpit non imperare,sed subtiliter fallere,quoniam in lege data amisit dominium diabolus,sciens hominem ad dei iudicium de cætero pertinere. Sine lege enim peccatum mortuum erat.] Hoc duplici genere intelligendum est, ut & diabolum in peccato sciat significatum, hoc ipsum peccatũ quod uocatur peccatũ.Mortuus enim dicitur fuisse diabolus,quia cessabat ab illusione hominis ante legẽ, sed erat quasi quietus: securus enim erat de possessione eius.Peccatum mortuũ esse dixit, quia putabatur quod nõ imputaretur apud deum:ideo apud hominem mortuum erat, quasi impune peccaretur.Nam non latebat peccatum,sicut supra dixit,sed ignorabatur hoc, quia deus iudicaturus est. Quod cum data lege manifestum est reuixisse peccatũ.Quare reuixit,nisi quia ante uixerat, & postea desidia hominum mortuum æstimatum est, cum uiueret? Putabatur enim non imputari peccatum cum imputaretur. Viuens ergo pro mortuo habebatur. Ego autem uiuebam sine lege aliquando.] Quid est sine lege uixisse, cum lex semper fuerit, sicut supra memoraui, nisi quia sine timore dei homo uiuebat, securus quod non esset deus iudicaturus actus humanos? Sed cũ uenisset

mandatum,

mandatũ,peccatum reuixit.] Ideo dixit reuixisse peccatum,ut significaret quia antè ui
xerat:postea autem desidia hominum mortuũ æstimatum est cum uiueret,sicut assolet
falsa fama fieri peregrinis.Hoc ergo significat quod in initijs nõ latuerit peccatũ impu-
tari apud deum,hoc est uixisse:sed cũ consuetudo peccandi hoc obliterasset,mortuum
æstimatum est:ut crimen cum persona deficere putaretur.Cum autem data esset lex uel
reformata,reuixit apud eos,apud quos mortuum æstimatum erat,cœperunt enim scire
imputari peccatũ.Ego autem mortuus sum.] Mortuus est homo,quia uidet se reũ esse
apud deum,qui ante se putabat nõ futurum obnoxiũ ex his quę peccabat.Et inuentum
est mihi mandatum quod erat ad uitam,hoc esse ad mortem.] Verum est,quia lex ad ui
tam data est:sed cum hominem non solum de præterito,sed & de futuro peccãtem reũ
fecit,facta est lex data ad uitam,esse ad mortem:sed,ut dixi,peccãti,quia obedientibus
proficit ad uitã.Nã peccatũ occasione accepta per mandatũ seduxit me,& per illud oc-
cidit.] Peccatũ hoc loco diabolũ intellige,qui author peccati est. Hic occasionem per
legem inuenit,quomodo crudelitatem suam de nece hominis satiaret,ut quia lex cõmi
nata est peccatoribus,homo instinctu eius prohibita semper admittens offenso deo ul-
tionem legis incurreret,ut ab ea quæ illi profutura data erat, dãnaretur. Quia enim in-
uito illo data est lex,exarsit inuidia aduersus hominem, ut eo amplius uitiosis uolupta-
tibus macularet, ne manus eius euaderet.Itaq; lex quidem sancta & mandatũ sanctum,
& iustum,& bonum.] Vt nihil aduersæ suspicionis remaneret in lege, sic illam cõmen
dat,ut non solũ iustam hanc, sed & sanctam & bonam pronunciet. Nam mandatũ le-
Matth.19 gem intelligi,Euangelicus sermo testatur. Ait enim:Si uis ad uitam uenire, serua man-
data.Quod ergo bonũ est mihi,mors est? Absit.] Vere absit. Vnde enim fieri potest,ut
bonum esse probatur,mors intelligatur? Sed peccatum ut appareat peccatũ, per
bonum mihi operatum est mortem.] Diabolum per bonũ occasionem dicit accepisse
ut malum operaretur homini,dum illum seducit ad mortem:quia ut ea quæ ante legem
malè gesta sunt,per illecebrã cupidinis probarentur esse peccata, & de cætero uitaren-
tur,data est lex manifestata in literis. Tunc incensus est Satanas per bonum utiq; : quia
enim uidit prouideri homini,illicita illi suasit, ut pro uita ei mors ,pueniret. Quod qui-
dem negligentiæ humanæ adscribendum est,quæ uigorem naturæ suę infirmauit cupi-
ditate peccandi,ut suggestiones aduersarij reprimere non posset. Inimicus tamẽ quem
in peccato significat,ut appareat esse inimicus, per legem accepit occasionem operari
homini mortem.Dum enim ad illicita illum suadet,apparet esse inimicus. Quanquã &
ante legem mortem homini procurauerit,excepa prima causa Adæ:post legem tamen
maiores ei pœnas apud inferos,ubi mors secunda est, adinuenit. Minus enim criminis
est ante legem manifestatam peccasse,quàm post legem. Vt fiat supra modũ ipsum pec
catum peccans per mandatũ.] Quid est supra modũ,quasi datus sit modus delinquen-
Gen.15 tibus,cũ peccare non liceat? Sed dei uerba sunt dicentis : Non sunt cõpleta peccata A-
morræorum.Per quod ostendit mensuram quandam esse delictorum, quam cũ imple-
uerint peccatores,uita digni minimè iudicentur, sicut & Pharao quia istum modũ im-
pleuerat,dei uirtutes & signa in illum ostensa sunt,per quæ cæteri territi ad emolumen
ta uitæ se exercerent,ut in mortuo uita discatur.Sed alius est modus quem tractat Apo-
stolus.Vt ostendat enim plus peccatũ esse sub lege,quàm fuerat ante legem : supra hũc
modum peccatorũ ampliorem modum significat creuisse post legem,inuidia & astutia
Satanæ,ut prouidentia dei contraria fieret homini,cũ timore legis minime peccare de-
buerit.Ideo deus ut inuidiam diaboli uinceret, & prouidentiam homini ratam faceret,
mutauit ordinem,mittens saluatorem Christum, qui & diabolum uinceret, & statuta
dei erga hominem firmaret.

Cimus enim quod lex spiritalis est.] Quoniam scientibus legem loquitur,
S ideo ait:Scimus quia lex spiritalis est:nec se enim darẽt sub lege,nisi agno-
scerent istam esse spiritualem.Ego autem carnalis sum uenditus sub pecca
to.] Legem Moysi spiritalem uocat,quæ est data in tabulis: quæ quia peccare prohi-
bet,spiritalis est,quippe cum uisibilia & carnalia coli prohibeat. Hæc ad cõmendatio-
nem legis pertinẽt,ne culpa digna putaretur:quia seueritatem exercuit in peccatores.
Hominem autem carnalem appellat,dum peccat. Venditus sub peccato, hoc est uen-
ditum

ditum esse sub peccato, ex Adam qui prior peccauit, originem trahere, & proprio delicto subiectum fieri peccato, sicut dicit Esaias Propheta: Venditi, inquit, estis peccatis uestris. Adam enim uendidit se prior, ac per hoc omne semen subiectum est peccato. Esa. 50
Quam ob rem infirmum esse hominem ad præcepta legis seruanda, nisi diuinis auxilijs muniatur, hinc est: unde ait: Lex spiritalis est, ego autem carnalis sum uenundatus sub peccato. hoc est, lex firma est & iusta, & caret culpa: homo autem fragilis est, & paterno subiugatus delicto, ut potestate sui uti non possit circa obedientiam legis: ideo ad dei misericordiam confugiendum, ut seueritatem legis effugiat, & exoneratus delictis, de cætero deo fauente inimico resistat. Quid est enim subiectum esse peccato, nisi corpus habere uitio animæ corruptum, cui se inferat peccatum, & impellat hominẽ quasi captiuum delictis ut faciat uoluntatem eius? Hinc dominus inter cætera ait: Venit diabolus, & tollit quod seminatum est in cor illorum, ne salui fiant. Vnde idem Apostolus Luc. 8
in alia epistola ait: Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, contra spiritalia nequitiæ in cœlestibus: quos satellites constat esse Satanæ. Nam ante præuaricationem hominis priusquam se manciparet morti, non erat his potestas ad interiora hominis accedere, & cogitationes aduersas inserere. Vnde astutia eius factum est ut confabulatione per serpentem hominem circũueniret. Ephes. 6
Postquam autem circunuenit eum & subiugauit potestatem in eum accepit ut interiorem hominem pulsaret, copulans se menti eius, ita ut non possit agnoscere quid suum sit in cogitatione, quid illius, nisi respiciat legem. Quod enim operor, non intelligo.] Non intelligit quod operatur, quia uidet aliud se per legem scire, & aliud agere. Non enim quod uolo, hoc ago: sed quod odi, illud facio.] Subiectus peccato, facit utiq; qđ non uult. Si autem quod odi, illud facio, consentio legi.] Probat legem recte prohibere, quando inuitum se hoc facere quod lex uetat profitetur, & naturæ suæ dicit esse quod mandat lex: quia quod extra facit, odiosum sibi dicit. Nunc autem iam non ego operor illud, sed quod inhabitat in me peccatum.] Quoniã lege uidet prohiberi quod agit, consentit non debere fieri, ac per hoc aliud esse cuius impulsu hæc agit, declarat, id est, peccatum. Peccatum autem ideo semper nominat, cum sciatur diabolus esse cũ angelis suis: quia nisi peccasset primus homo, hæc non prouenirent, ac per hoc peccatum est quod ea omnia facit. Scio enim quoniam nõ inhabitat in me, hoc est, in carne mea, bonum.] Non sicut quibusdam uidetur, carnem malam dicit, sed quod habitat in carne, non esse bonum, sed esse peccatum. Quomodo inhabitat in carne peccatum, cum non sit substantia, sed præuaricatio boni? Quoniam primi hominis corpus corruptum est per peccatum, ut possit dissolui: ipsa peccati corruptio per conditionem offensionis manet in corpore, robur tenens diuinæ sententiæ datæ in Adam, quod est signum legis diaboli, cuius instinctu peccauit Adam. Per id ergo quod facti causa manet, inhabitare dicitur peccatum in carne, ad quam diabolus accedit quasi ad suam legem, & manet quasi in peccato peccatum, quia caro iam peccati est, ut decipiat hominem suggestionibus malis, ne homo faciat quod præcipit lex. Nam uelle adiacet mihi.] Tam bona asserit quæ iubet lex, ut naturaliter sibi placere dicat, & uelit facere. Perficere autem bonum non inuenio.] Et placet ergo quod lege iubetur, & uoluntas est faciendi: sed ut impleatur, potestas & uirtus deest: quia sic pressus est potestate peccati, ut non possit ire quò uult, neq; ualeat aut audeat contradicere, quia potestatis eius alter est dominus. Homo enim iam consuetudine peccãdi grauatur, & facilius succumbit peccato quàm legi, quam scit bona docere, ac si uelit bona facere, premit illum consuetudo adiutore inimico. Non enim quod uolo, facio bonum: sed quod nolo malum, hoc ago.] Sæpe repetit, ut dilucidet. Hoc ergo est quod suprà dictum est, quia ut captiuus per supradictas causas illud cogitur facere quod uult peccatum. Si autem quod nolo, hoc facio: iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum.] Hoc est quod iam suprà memorauit, quia pressus & subiugatus peccato, nõ sitam, sed illius perficit uoluntatem. Nunquid quia inuitum hominem dicit peccare, immunis debet uideri à crimine: quia hoc agit quod non uult, pressus ui potestatis? Non utiq; Ipsius enim uitio & desidia hęc cœpta sunt. Quia enim mancipauit se per assensum peccato, iure illius dominatur. primum enim suadet, ut uicto iam dominetur. Apostolus autem ut gratiã dei præferat, hęc

exponit de quantis malis hominẽ liberauerit, ut quæ exitia ex Adã trahit, quæ uerò beneficia per Christũ consecutus est, cui nec lex quidem subuenire potuit, demonstraret.

Inuenio igitur legẽ uolenti mihi facere bonũ, quia ineſt mihi malũ.] Legem Moysi asserit uoluntati suæ dare consensum contra peccatũ quod in carne habitat, quod aliud cogit facere, quàm quod uult homo & lex. Condelector enim legi dei secundũ interiorem hominẽ.] Animũ his oblectari dicit quæ à lege traduntur: hic est interior homo, quia nõ in animo habitat peccatũ, sed in carne, quia est ex origine carnis peccati, & per traducem fit omnis caro peccati. Si enim anima de traduce esset & ipsa, & in ipsa habitaret, quia anima Adæ magis peccauit quàm corpus, sed peccatũ animæ corrũpit corpus. In carne ergo habitat peccatũ quasi ad ianuas animæ, ut nõ illam permittat ire quò uult. In animo autem si habitaret, nunquã se cognosceret homo: nunc autem cognoscit se, & delectatur legi dei. Video autem àliam legem in membris meis, repugnantẽ legi mentis meæ, & captiuũ me ducentẽ in legem peccati, quæ est in mẽbris meis.] Duas leges memorat, ex quibus unã in membris suis uidere se flagitat, id est, in exteriore homine, qui est caro uel corpus. Hæc lex aduersa repugnat animo, trahẽs illũ captiuum in conditionẽ peccati, ne ultra egrediens inueniat assertorem. Alia est lex mentis, quæ est Moysi, uel naturalis, quæ est in animo. Hæc pressa est uiolentia peccati, negligẽtia quidem sua, quia dum diligit uitia, subiecit se peccato, ut ipsa cõsuetudine teneretur captiua. Dominatur enim homini cõsuetudo. Quatuor quidem leges nominat. Primã legẽ spiritalem, quæ est etiã naturalis, quæ reformata est per Moysen, & posita in authoritate. ipsa est dei lux. Deinde legẽ mentis consentientem legi dei. Tertiã legẽ peccati, quã ex præuaricatione primi hominis in membris dicit habitare. Quartã uerò quæ in membris uidet dum suggeritur mala, & recedit. Sed hæ leges iteratæ quatuor uidentur, cum sint duæ, id est, boni & mali. Lex enim mentis ipsa est lex spiritalis, siue Moysi, quæ uocatur lex dei. Peccati uerò lex eadem est quæ & illa quã in membris dicit uideri, quę cõtradicit legi mentis nostræ. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per Iesum Christũ dominum nostrum.] Infelicem hominem dicit, quia nascitur sub peccato. Numquid non uere infelix est homo, qui in hanc hæreditatẽ prę-uaricationis successit, hospitem secũ habens peccatum, per quod ad illum aditũ habet Satanas? Gradus enim fabricauit Adam, per quos ad filios eius expoliator ascẽdit, nisi clementissimus dominus motus misericordia gratiam suam per Christum dedisset, ut reuelatum genus humanũ, remissione peccatorũ accepta, de cætero possit resipiscere presso & damnato peccato. Potest enim exoneratus malis & purgatus resistere aduersario, potestate accepta cõtra illum, dum adiuuatur à deo. Hic quasi legem fidei tertiam inducit potiorem, quam & gratiam uocat, quæ ex lege tamen spiritali originem habet, quia per hanc liberatus est homo: ut quia Moyses dedit legem, deditq; & dominus, dugę dicantur, una tamen intelligatur quantum ad sensum & prouidentiã pertinet. Illa enim initiatrix est salutis, hæc uerò consummatrix. Sed non hanc partem legis dico, quæ in neomenijs est & in circuncisione & in escis, sed quæ ad sacramentũ dei pertinet & disciplinam. Gratia ergo dei liberatus est homo de corpore mortis huius. Hanc dicit mortem quam supra ostendit in necem hominis per peccatum inuentam apud inferos, quę appellatur secunda. Corpus autem mortis est, cuncta peccata. Multa enim unum corpus sunt, singula quasi membra uno authore inuenta, ex quibus homo ereptus gratia dei per baptismũ, supradictã mortem euasit. Nec enim in carneo corpore positus de eo ipso ereptũ se diceret, sed hoc corpus dixit quod superius per baptismũ & obseruantiã legis destrui significat. Nam & cũ dicit, de corpore mortis, ostẽdit aliud corpus esse nõ mortis. Igitur ego ipse mente seruio legi dei.] Legi dei cum dicit, & Moysi significat legem & Christi. Carne autem legi peccati.] Ego ipse, id est, qui liberatus sum de corpore mortis. In corpore est: quomodo liberatus est de corpore mortis, nisi quia liberatus est à cunctis malis? Remissio enim peccatorũ omnia tollit peccata. Liberatus ergo de corpore mortis, gratia dei per Christum mente uel animo seruio legi dei: carnem legi peccati, id est diaboli, qui per subiectam sibi carnem suggestiones malas ingerit animæ. Quia ergo duplex est homo, carne conuersus & animo, legi dei mente seruire se dixit, quia animus deuotus est deo, & recuperata sui potestate repugnare potest

peccato

peccato quod per carnẽ operatur. Quia enim caro corrupta est, & morti subiecta, quæ sic facta erat ut societate & coniunctione animæ nõ moreretur, recepit desideria quorũ quasi honorem quendã transfert ad animum, ut etiam ipse generetur. Sed quid respuit illam mortem? Gratia dei. Mente seruio legi dei: carne autem legi peccati, sicut dictum est. Iam enim liber animus, & in cõsuetudinem bonã reuocatus, spiritu sancto adiuuante malas suggestiones potest spernere. Reddita est enim illi authoritas qua audeat resistere inimico. Qui enim iam non est obnoxius, minime poterit indagari in uitijs. Caro autem quia iudiciũ non habet, neq; capax est discernendi (est enim bruta natura) non potest inimico aditũ claudere, ne ueniens intro eat, atq; animo contraria suadeat, ac per hoc carne, ait, seruio legi peccati. Cum enim unus homo carne constet & anima, ex illa parte qua sapit, deo seruit: ex altera autem qua stolidus est, legi peccati. Si autem homo in eo quod factus est perdurasset, nõ esset potestas inimico ad carnem eius accedere, & animæ cõtraria susurrare. Vt autem totus homo minime reparatus fuisset Christi gratia ad statũ pristinum, sententia obstitit data in Adam. Iniquum enim erat soluere sententiam iure depromptam. Idcirco manente sententia, prouidentia dei remediũ inuentum est, ut redhiberetur homini salus, quam proprio uitio amiserat, ut hic sanatus crederet quia aduersarius eius deuictus potentia Christi, non auderet transpuncta sententia primæ mortis hominem sibi defendere, adunato genere Adę, ne ad primæ originis redderetur facturam iam totus permanens immortalis.

CAPVT OCTAVVM.

NIhil ergo nunc damnationis est ijs, qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant.] Verum est, quia nulla damnatio est horum qui sunt in Christo Iesu, legi dei deuotione animi seruientes. Lex enim spiritus uitæ, in Christo Iesu liberauit me à lege peccati & mortis.] Securitatem flagitat homini per gratiam dei ut de suggestionibus diaboli non sit solicitus, dũmodo spernat illas. Nihil enim oberunt homini apud mortem secundã, quia lex fidei, id est, spiritus libe rauit hominem à morte secunda damnato peccato. Nec obesse iam homini, quia carni ineſt peccatũ: si modo repugnet illi memor auxilij dei, sed & coronãdus est qui peccati in carne manentis premit consilia. Magnę enim solertiæ est, domestici hostis insidias euitare. Lex ergo spiritus uitæ, ipsa est lex & fidei. Nam & Moysi lex spiritalis est, quia prohibet peccare: non tamen uitæ, quia reis mortis peccata remittere non potest, ut uiuificet morituros. Hæc uerò quia & peccare non uult, & à morte reuocat, lex spiritus uitæ appellatur, non per literam cõstans, sed per spiritum, quia corde creditur, & spiritus est, quod creditur. Hæc itaq; lex in Christo Iesu, hoc est, per fidem Christi liberat credentem à lege peccati & mortis. Lex peccati est quam in membris dicit habitare, quæ suadere nititur aduersa. Lex uerò mortis, Moysi lex est, quia mortificat peccatores. Nã & in alia epistola inter cætera dicit de authoritate legis: Si ministratio mortis formata in lapidibus fuit in gloria. Non ergo mirum si lex spiritalis dicatur, & lex mortis, cũ & euangelium eodem modo sit. Dicit enim alio loco inter cætera: Alijs odor uitæ ad uitam, alijs odor mortis ad mortem. Quos enim opinio uirtutum, aut rerum gestarum uisus aut auditus attrahebat ad fidem, his odor uitæ erat euangelium. Illis autem quorum sensum inflãmabat facta uirtus ad contradicendũ, mortis erat odor prædicatio fidei. Vna ergo cum sit fides, diuersitatem præstat hominibus, sicut & sol cum sit unus, ceram soluit, lutum stringit. Qua ergo quis mente odoratus fuerit fidem, sic & proficiet illi. Sed dicitur forte: Si eadem præstat fides quæ & lex, cur non etiam ipsa ex parte lex mortis dicatur? mortificat enim non credentes. Sed non ita est. Fides enim data est quę iustificat confugientes ad se, ut remittat eis quos lex tenet reos, ut agentes sub fide, liberi sint à peccato. Nam sub lege agentes obnoxij sunt. Qui ergo non obediunt fidei, non occidentur à fide, sed à lege, quia non accedentes ad fidem: rei tenentur à lege: ideoq; omnes qui malo animo odorantur uerba fidei, remanent in morte. Videamus nunc quid interſit cum dicitur lex spiritalis, & lex spiritus. Hoc interest, quia idcirco dicitur lex spiritalis, quia præcepta dat per quæ non peccetur: quia qui non peccat, spiritalis uocatur, æmulus superiorum cœlestium. Lex aũt spiritus propterea uocatur: quia deus, cuius fides est, spiritus est. Illic ergo uerba sunt, hic res. Illic quæ dei sunt, hic deus ipse. Quia quod im-

2. Cor. 3

2. Cor. 2

possibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, deus filium suũ mittens in similitudinem carnis peccati, de peccato dãnauit peccatum in carne.] Hæc dicit ut baptizatos securos reddat quia liberati sunt à peccato. Quoniam quod impossibile erat, inquit, legi. Cui impossibile? Nobis scilicet impossibile erat mandatum legis implere, quia subiecti eramus peccato. Ob hoc deus filium suũ misit in similitudinem carnis peccati. Hæc est similitudo carnis, quia quãuis eadem caro sit quæ & nostra: non tamen ita facta in utero est & nata, sicut & caro nostra. Est enim sanctificata in utero, & nata sine peccato, & neq; ipse in illa peccauit. Ideo enim uirginalis uterus electus est ad partum domini cum, ut in sanctitate differret caro domini in carne nostra. In causa enim similis est, non in qualitate peccati substantiæ. Propterea ergo similem dixit, quia de eadem substantia carnis, non eandem habuit natiuitatem, quia peccato subiectum nõ fuit corpus domini. Expiata est enim à spiritu sancto caro domini, ut in tali corpore nasceretur quale fuit Adæ ante peccatũ, sola tamen sententia data in Adam. Misso ergo deus Christo, de peccato damnauit peccatũ, hoc est, peccatum peccato proprio damnauit. Christus enim cum à peccato crucifigitur, quod est Satanas, peccauit peccatũ in carne corporis saluatoris. Quo facto damnauit deus peccatum in carne, ibi utiq; ubi peccauit: sicut & in alia epistola ait: Detriumphans illos in ipso, id est in Christo. Nam & solet dici de quocunq; dãnato: in qua causa damnatus est? respondetur: utputa, in homicidio. Ita & peccatũ in carne damnatũ, hoc est, in peccato quod admisit in carne. Hoc itaq; peccato reus factus Satanas, amisit dominium retentarũ animarum, ut iam signatos signo crucis in qua uictus est, in secunda morte tenere non audeat. Quamobrem ad securitatem nostrã hæc tractat Apostolus. Vt iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundũ carnem ambulamus, sed secundũ spiritum.] Ideo damnatũ dicit peccatum, ut impleretur in nobis iustificatio legis datæ à Moyse. Sublati enim de conditione legis, facti sumus amici eiusdem. Iustificati enim amici legis sunt. Quomodo autem impletur in nobis iustificatio, nisi cum datur remissio omnium peccatorũ? ut sublatis peccatis iustificatus apparet mente seruiens legi dei. Hoc est non secundũ carnem ambulare, sed secundũ spiritum, ut deuotio animi, qui est spiritus, nõ consentiat desiderio peccati, quia per carnem seminat concupiscentias animę quod ineſt peccatũ. Si damnatum est peccatũ, quomodo ineſt? Damnatũ est, & à saluatore triplici genere damnatũ. Primo enim in loco damnauit peccatum, dum nõ peccauit dissentiens à peccato. Deinde in cruce peccatũ, quia peccauit, damnatũ dicitur. Vnde sublata est illi authoritas quasi peccati qua detinebat homines in inferno propter delictũ Adę, ut de cætero in quibus signum crucis est, detinere non audeat. Tertio damnauit peccatũ, dum irrita fecit delicta remissione peccatorum cõcessa. Cum enim peccator causa admissi peccati damnatus esset: ignoscens aũt ei damnauit in eo peccatũ. Itaq; si & nos saluatoris exemplo non peccemus, dãnamus peccatum. Qui enim secundũ carnem sunt, quæ carnis sunt, sapiunt.] Hoc dicit, quia qui suggestioni quæ fit efficitur per carnẽ, obtemperat: quæ carnis sunt, sapit. Hoc enim illi suaue uidetur, quod sequitur, contra fas appetens usum & sententiam erroris carnis, in carne enim mundanus error signatur quacunq; ex parte. Qui uerò secundũ spiritũ, ea quę sunt spiritus sentiunt.] Manifestũ est quia qui se à carnis desiderijs cõtinet, iuxta legem mentis uiuit. Hoc enim illi utile uidetur sapere, quod conueniat legi.

N Am prudentia carnis, mors est.] Prudentia carnis peccatũ est, quod generat mortem. Prudentia enim ideo dicitur, cũ res stulta sit, quia secularibus hominibus errores ex uisibilibus concepti siue in sensu siue in actu cõtra legem dei, prudentia uidentur: maxime quia omnis industria & astutia illorum in eo est, ut peccent. Sapere enim sibi uidentur si istud diligentius curent, cum nihil stultius sit quàm peccare. Est & alia prudentia carnis, quæ mundanis rationibus inflata, negat aliquid fieri quod mundi careat ratione. Vnde deridet Virginis partũ, carnis resurrectionem. Prudentia autem spiritus, uita & pax. Vere hæc est sapientia, quæ uitam acquirit & pacem. Sequens etiam spiritalia contemptis illecebris uitæ præsentis, æternam habebit uitam cum pace, id est, sine inquietudine. Vbi enim perturbatio est, & pœna est.

Quoniam sapientia carnis inimica est deo. Legi enim dei non est subiecta, nec enim potest.] Non carnem dixit inimicam, sed sapientiam carnis: id est, non substantiam: sed aut

aut malos actus, aut cogitationem, siue asseuerationem quæ nascitur de errore. Sapientia ergo carnis est primo in loco, astrorum ab hominibus præsumpta disputatio, deinde uisibilium oblectatio. Hęc inimica deo sunt, quia elementorum dominum, & opificem mundi his coæquant quæ fecit, astruentes nihil posse fieri, prętерquam mundi continet ratio. Quamobrem negant deum fecisse ut Virgo pareret, aut mortuorum corpora resurgerent: quia stultum est, inquiunt, ut deus faceret ultra quàm sapit homo. O prudentes mundi, qui putant deum non debere aliter facere quàm ab eo facit cõdita creatura, ut ipse similis creaturis putetur. Sic cæcati sunt, ne uideant qualem contumeliam deo faciant. Opus enim quod in laudem suam prædicandã facere dignatus est, isti uituperantes, incredulum & stultum asserunt, ac per hoc dei legi subiecta esse non potest ista carnis prudentia: ad hoc enim studium suũ exacuunt, ut deo Gentes repugnẽt. Qui enim in carne sunt, deo placere non possunt.] Sapientes mundi in carne sunt, quia sapientiæ student per quam dei legi repugnent. Quicquid enim contra legem dei est, carnale est, quia ex mundo est. Totus enim mundus caro est. Omne enim uisibile carni deputatur. cognata enim sunt carnis, imò elementa carnis. Ideoq; qui mundanis rebus obtemperat, in carne est. Vos autem non estis in carne, sed in spiritu.] In carne positi dicuntur non esse in carne, si assentientes Ioanni apostolò, mundum non diligant. Sententia enim homini suam quasi fingit naturã, ut hoc appelletur quod sentit. Si tamen spiritus dei habitat in uobis.] Hoc ideo ambigue dicit, quia in legem inducti, non adhuc perfectæ erant fidei, sed spem in eis uidebat perfectionis. Vnde aliquando quasi perfectis loquitur, aliquãdo quasi perfecturis, hoc est, aliquando laudat, aliquando cõmonet: ut si secundum supra memorata uersentur iuxta legem naturæ, in spiritu esse dicantur: quia spiritus dei in eo habitare non potest, qui carnalia sequitur. Si quis autem spiritũ Christi non habet, hic non est eius.] Spiritum dei nunc spiritum dicit Christi, quia omnia patris, filij sunt. Hoc ergo dicit, quia qui supradictis erroribus subiectus est, ad Christũ nõ pertinet: spiritum enim eius nõ habet, quem ut filius dei esset, acceperat. Duabus enim ex causis deserit hominem spiritus sanctus, cum aut sensum carnis habet, aut gesta. Itaq; per hæc ad bonam cõuersationem hortatur. Quamuis enim bonitate dei erigantur homines, non erunt tamen filij dei uocati nisi sic uixerint ne indigni concesso nomine uideantur. Corpus quidem mortuũ est propter peccatum, spiritus uerò uita propter iustificationem.] Peccati causa corpus mortuum asserit eorum quos deserit spiritus sanctus, nec ad istum, id est, spiritum quis eorum passione potest peruenire. Spiritus enim dei nescit peccare. Ad iustificationem enim datur, ut adiutorio suo iustificet. Ergo quia peccare nescit, uita est. Mori enim non potest, quia per peccatum mors: ac per hoc sibi peccator oberit, non spirituí quem accepit. Nec enim spiritus erit in causa, qui uult iustificare. Signum enim iustificationis hoc est in homine, ut per id quod inhabitat in eo, iustificatus appareat esse filius dei. Non enim in ficto homine, neq; in corpore subdito peccatis potest habitare spiritus sanctus, sicut dicit Salomon. Si quis autem denuo carnaliter uiuat, desertus ab spiritu sancto, in iniustitia sua morietur. Corpus autem dicens, totum hominem significat mortuum peccati causa: sicut & à Propheta sub uocabulo animæ totus homo significatur, quasi à parte totum. Ait enim: Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Nũquid sine corpore? Hic corpus pro toto homine posuit, ille animam. Et alius Propheta carnem dicendo, totum hominem significat. Ait enim: Videbit omnis caro salutare dei. Et quoniam baptizato datur spiritus sanctus, etiam ipsius esse spiritus dicitur. Idcirco cætera hominis ad comparationem eius corpus appellauit. Præterea anima dum peccat, caro dicitur. hoc enim uocatur quod sequitur: sicut sæpe iam dixi. Simili modo & dominus cum in passione sua diuinitatem suam minime formidare uellet intelligi, sed hominis esse mœstitiam, ait: Spiritus quidem promptus est, caro uerò infirma: ut in spiritu deum, in carne uerò hominem significaret. Quod si spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in uobis: qui suscitauit Iesum à mortuis, uiuificabit & mortalia corpora uestra propter inhabitantem spiritum eius in uobis.] Ipsum sensum eadem tractat ratione. Corpora enim dixit, per quæ homines significat. Et quia supra dixit propter peccatũ corpus mori morte secunda, hic iterum propter bonam uitam mortalia corpora uiuificari promisit, id est totũ hominem. Igitur fratres debito-

Sap. 1

Ezech. 18

Esa. 40

res ſumus nõ carni, ut ſecundũ carnem uiuamus.] Rectũ & manifeſtũ eſt nõn nos adin-
uentioni Adę, qui carnaliter egit, obſecundare debere, qui prior peccans mortẽ nobis
hæreditatis titulo reliquit: ſed legi Chriſti ſeruire nos debere, qui nos ſpiritali ratione à
morte ſupradicta redemit. Huic enim debitores ſumus, qui nos carnalibus uitijs ſordi-
datos per lauacrũ ſpiritus ablutos iuſtificauit, & filios dei fecit. Prius enim in carne po-
ſiti exemplo Adæ uiuebamus ſubiecti peccatis: nũc uerò liberati reddere debemus ob-
ſequium redemptori. Quod quidem obſequiũ nõ illi utiq; proficit, qui nullius eget, ſed
nobis uitã acquirit æternam. Sic enim diligit nos, ut ſibi imputet quod proficit nobis.
Si enim ſecundũ carnem uixeritis, moriemini.] Nihil uerius: quia ſi ſecundũ Adã ui-
xerimus, moriemur. Adã enim præuaricãs uendidit ſe peccato, carnique deputat. Omne
enim peccatũ, caro eſt. Propter quod enim deforis uitia & delicta naſcũtur ex ſenſibus,
id eſt de auditu, uiſu, tactu, odoratu, uel guſtu, carni deputãtur. Omnis enim cogitatio,
dum foras reſpicit, incurrit delictũ. Nam & primi hominis deforis peccatum natum eſt.
Secundũ carnem ergo uiuere, mors eſt. Omnis enim actus carnis, extra legẽ eſt. Si aũt
ſpiritu facta carnis mortificaueritis, uiuetis.] Corpus uult lege animæ gubernari. Vnde
oſtendit, quia ſi duce ſancto ſpiritu actus & cõſilia carnis, quæ huius mundi inſtiganti-
bus poteſtatib. cõcinnantur, fuerint repreſſa, ne agẽdi accipiãt poteſtatẽ: uitã præſtari.
Mortificati enim dicunt ſi ceſſent: nõ ſunt enim ſi ceſſant, quia peccatũ nõ eſt, ſi nõ fiat.

Vicũq; enim ſpiritu dei aguntur, hi filij ſunt dei.] Hos dicit ſpiritu dei agi, in.
quorũ actibus conſilia principum & poteſtatum huius mundi non uiden-
tur. in quorũ enim uidentur, nõ ſunt filij dei, ſed diaboli: quia qui de deo na-
1. Ioann. 3 tus eſt, nõ peccat: dicit Ioannes Apoſtolus. Hoc eſt enim quod probat dei filios & dia-
Ioann. 8 boli. Vnde dominus ad Iudęos quod male agerent, & parricidiũ cogitarent, ait: Vos de
patre diabolo eſtis. Non enim accepiſtis ſpiritũ ſeruitutis iterũ in timore.] Hoc dicit,
quia accepto ſpiritu ſancto timore malorũ actuum exuti ſumus, ut de cætero nihil tale
agamus, unde iterũ timeamus. Ante enim ſub timore eramus, quia lege data omnes rei
ſunt conſtituti. Spiritũ ergo timoris legem dixit, quia homines peccati cauſa in timore
cõſtituit. Lex autem fidei, quæ in ſpiritu adoptionis ſignificatur, lex ſecuritatis eſt: quia
timore nos eruit dum donat peccata, ac per hoc ſecuros nos fecit, ac dicitur ſpiritus nõ
timoris ſecundũ hunc modum. Sed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorũ, in quo cla-
mamus, abba pater.] Gratia dei à timore liberati, accepimus ſpiritum adoptionis filio-
rum, ut cõſiderantes quid eramus, & quid dono dei ſumus adepti, magna cũ diligentia
uitã noſtrã ordinemus, ne nomen dei patris in nobis iniuriã patiatur, & ea omnia quæ
euaſimus, ueluti ingrati incurramus. Talẽ enim gratiã cõſecuti ſumus, ut audeamus di-
cere deo, abba, id eſt pater. Ideoq; cõmonet ne accepta fiducia in temeritatẽ uertatur. Si
enim huic uoci qua dicimus, abba pater, diſſimilem cõuerſationem exhibeamus, iniu-
riam deo facimus uocantes eũ patrem. Idcirco enim bonitate ſua hoc nobis indulſit qd
ſuper naturã noſtram eſt: ut quod ſubſtantia indigni ſumus, operibus mereamur. Ipſe
ſpiritus teſtimoniũ dat ſpiritui noſtro, quod ſumus filij dei.] Bene agentibus nobis, &
per hoc ipſo manente in nobis ſpiritu ſancto, huic uoci & animo noſtro quo clamamus
in oratione, abba id eſt pater, ſpiritus dei teſtimoniũ dat, dum manet in nobis, quoniam
nõ temere dicimus, abba pater. Dignã enim uitã huic uoci exhibemus, & hoc eſt teſti-
monio filiorũ, ſi in eos per ſpiritũ uidetur ſignũ paternum. Si aũt filij, & hæredes: hære-
des quidẽ dei, cohæredes aũt Chriſti.] Cũ deus pater nullo modo mortuus, poſſit dici,
Chriſtus aũt eius filius mortuus dicat̃ cauſa incarnationis, quid eſt ut is qui mortuus eſt,
ſemper uiuentis hæres eſſe dicat̃, cùm hęredes utiq; nõ niſi mortuorũ ſint? Sed hęc cau-
ſa humanitatis nõ diuinitatis eſt. Nã apud deum quæ apud nos hæreditas dicitur, donũ
eſt patris in filios obedientes transfuſum, ut uiuus uiuentis hæres ſit merito proprio, nõ
neceſſitate defuncti. Vnde & dominus in Euangelio non magis humana quàm diuina
ratione uiuum uiuentibus ſubſtantiam partitum eſſe, licet in parabola, ſignificauit. Nec
enim parabola abſurda ratione componitur. Vt ergo promptos nos ad obediendum
deo patri faceret, hac ſpe exhortatur dicens dei nos futuros hæredes, cohæredes au-
tem Chriſti: ut quia ſpes magna præmij eſt, tanto magis in dei rebus propenſiores eſ-
ſemus, poſtponentes curam mundanorum. Quid ſit autem cohæredem eſſe filij dei,

ab

ab apostolo Ioanne docemur. Inter cætera enim ait: Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus. Si tamen compatiamur, ut & simul glorificemur.] Quomodo glorificari cohæredes Christi possimus declarat, dicens: Si tamen compatiamur, ut & simul glorificemur. Videamus ergo quid sit compati. Compati est persecutiones tolerare propter spem futurorum, carnemq; crucifigere cum uitijs & concupiscentijs, hoc est, uoluptates & pompas seculi spernere. Cum enim hæc omnia mortua fuerint apud hominem, crucifigit mundum, futuri seculi uitam credens, in qua se sperat cohæredem Christi futurum. Existimo enim quod non sint condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis.] Exhortatio hæc ad superiora pertinet, per quam ostendit parua esse quæ hic possunt à perfidis irrogari ad comparationem decreti muneris in futuro seculo. Propterea ad omnia exitia paratos esse debere, quia magna pro his repromissa sunt præmia, ut in tribulatione consoletur se animus, & spe crescat. Nam & quosdam, imò multos scimus pro præsentibus lucris ad modicum utiq; profuturis quàm asperos & duros subire labores, & ad quæ aliquando, quia ipsa uita fragilis est & incerta, peruenire non possunt. Nautæ pro quibus commodis tantis se procellis & tempestatibus credunt, cum sciant in his magis mortem ante oculos esse, quàm uitam? Et milites spe præsentis præmij, cum incerta uictoria sit, in gladios insurgere non dubitant. Quanto ergo magis pro Christo patiendum est, cuius etiam protelata sunt nobis beneficia, qui pro paruis magnifica, & pro temporalibus perpetua præmia, cum gloria pollicetur? Pro Christo dicimur pati, cum non illi sed nobis proficiat quod patimur. Sed quia ille occasionem quærit remunerandi nos, hoc præcipit. Vt bonus enim uel profusus largitor causam quærit quomodo donet aut indignis aut uerecundis. Denicq; ut ipsa exitia tolerari possint, ipse suggerit uires. Nam expectatio creaturæ, reuelationem filiorum dei expectat.] Quoniam præsentis temporis passiones indignas dixit ad futuram gloriam, subiecit quod creatura hoc expectet, ut compleatur numerus filiorum dei, destinatus ad uitam: ut tunc demum etiam ipsa creatura possit liberari à seruitute corruptionis, & cessaret in uitio. Vanitati enim creatura subiecta est non uoluntaria.] In domini & creatoris potestate posita creatura, non utiq; sponte subiecta est uanitati. Non enim proderit sibi quod subiecta est, sed nobis. Quid est ergo in quo uanitati subiecta est, nisi quia quæ generat, caduca sunt? Operatur enim ut fructus faciat corruptibiles. Corruptio ergo ipsa uanitas est. Omnia enim quæ nascuntur in mundo, infirma, caduca, & corruptibilia, ac per hoc uana sunt. Vana sunt enim, quia statum suum tenere non possunt. Nam cuncta deformata per fluxum semper in se redeunt confusa in naturam. Dicit de his & Salomon, quia omnia hęc uanitas. Nec discordat ab his Dauid, dicens: Veruntamen uanitas omnis homo uiuens. Manducare enim, & bibere, & res mundi curare, nónne uanitas est? & prodest tamẽ ipsa uanitas. Proficit enim hominibus natis in mundo, ut per hæc in corporibus exercitati, discant mysteriũ creatoris. ad cõparationẽ enim æternorũ uana sunt. Nam in suo bona sunt, quippe cũ sint necessaria. Sed propter eum qui subiecit illam in spe.] Quæ spes? Statim subiecit dicẽs: Quoniã & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptelæ in libertatẽ gloriæ filiorũ dei.] Quoniã contradicere nõ potest creatura conditori suo, eius causa subiecta est, nõ sine spe. Habet eñ in labore posita hoc solatium, quoniam habebit requiem, cum crediderint omnes quos scit deus credituros: quorum etiam causa subiecit: Scimus enim quòd omnis creatura ingemiscit & parturit usq; adhuc.] Parturire dolere est. Ipse sensus est, quia omnis creatura per quotidianum laborẽ ingemiscit & dolet. Vsq; modo tamdiu significat, quamdiu legitur. Ipsa enim elementa cum solicitudine operas suas exhibent, quia & sol & luna non sine labore statuta sibi implent spatia, & spiritus animalium magno gemitu arctatur ad exhibenda seruitia. Nam uidemus illa gementia cogi inuita ad laborem. Hæc ergo omnia expectent requiẽ, ut à seruili opere liberentẽ. Si autẽ hæc esset seruitus quæ ad deum proficeret promerendum, gauderet, nõ doleret creatura: sed quia nostri causa subiecta est seruituti corruptionis, dolet. Videt enim quotidie opera sua interire. quotidie enim oritur & occidit opus eius. Recte ergo dolet, cuius operatio nõ ad æternitatẽ pertinet, sed ad corruptionẽ. Quantum ergo datur intelligi, satis de nostra salute solicita sunt, scientia ad liberationẽ suam proficere maturius, si modo nos citius agnoscamus

1. Ioan. 3

Eccles 1
Psal. 138

authorem. Hęc itaq; ſcientes, omni cura diligentiaq; dignos nos præbeamus, alijs quoque ut exemplo ſimus, non noſtra ſolum miſeratione commoti, ſed & eius cauſa quæ diebus ac noctibus iniurias patiens ingemiſcit. Solemus enim in alienis cauſis propenſius uigilare. Non ſolum autem illa, ſed & nos qui receptaculum ſpiritus habemus, noſipſi intra noſipſos ingemiſcimus expectãtes redemptionem corporis noſtri.] Poſt creaturam mũdanam adiecit etiam nos hoc expectare, & ingemiſcere ad deum, ut hinc liberemur cuncti deſtinati ad uitam, quia Chriſtianis mundus hic pelagus eſt. Sicut enim mare aduerſis excitum procellis, inſilit, & tempeſtatem nauigantibus facit: ita & ſeculum perfidorum conſpiratione commotum, perturbat fidelium mentes: & tanta diuerſitate hoc agit inimicus, ut quid primum euitandum ſit, ignoretur. Si enim poteſtas deſinit eſſe aduerſum nos, priuatorum mentes exagitat: ſi & hi compeſcãtur, per domeſticos conflat incendium. Et ſi hoc ſopitum fuerit, arte ſua inter ipſos germanos facit diſcordiam: ut quatuor angulis pulſata domus, ex aliqua parte faciat ruinã. Propter quod
Lucæ 2 uno conſilio fugiendum eſt hinc Chriſtianis. Exemplum enim debent ſequi ſancti Simeonis, qui ſciens bellum hic geri contra perfidiam, in pace dimitti ſe poſtulauit. Hoc
Matth. 6 eſt quod ſinguli orantes pro omnibus oramus, ut ueniat regnum dei. Tunc enim erit liberatio corporis noſtri, id eſt, omnium Chriſtianorum. In corpore enim omnes ſignifi-
Rom. 12 cauit, quia ſumus alter alterius membra. Apoſtolus quidem quaſi uir diuinus bene ſentit de nobis, dicẽs: quia ingemiſcimus ut hinc liberemur, ſicut & ingemiſcebat Simeon. Sed uideo oblectatione mundi nos teneri. Igitur per hæc quæ ſupra dicta ſunt, oſtendit quam uim creatura patiatur noſtri cauſa, quando nos quibus obſequium eius proficit, quicq; dei ſpiritum adiutorẽ habemus, ingemiſcimus ut hinc liberemur, ut promiſſa conſequamur præmia. Quanto magis ergo creatura ingemiſcit, quæ neq; adiutorem habet ſpiritum ſanctum, neq; in ſua cauſa laborat, addicto hoc, quòd ea quæ labore ſuo generat ut alimẽtis ſeruorum dei proficiant, contra fas uidet idolis immolari. Vnde plus dolet, & optat citius liberari, ſciens hoc ad iniuriam proficere creatoris.

Pe enim ſaluati ſumus.] Hoc dicit, quia ſperãdo quod promiſit deus in Chriſto, nobis meritum fecimus ut liberemur. Ergo in ſpe liberati ſumus, quia nõ aliud futurum eſt quàm credimus. Spes enim quæ uidetur non eſt ſpes.] Manifeſtum eſt non eſſe ſpem quæ uidetur, ſed quod non uidetur: ac per hoc credentes præmijs afficiendi ſunt: quia quæ non uident, ſperant. Nam quod uidet quis, quid ſperat? Sed ſi quod non uidemus, ſperamus, per patientiam expectamus] Dubium nõ eſt ea ſperari quæ non uidentur. expectantur enim futura. Hæc expectatio patiẽtia eſt, quæ multum meretur à domino: ut de die in diem expectans cupiat uenire regnum dei, & non dubitet quia tardat. Similiter autem & ſpiritus adiuuat infirmitatem noſtræ orationis.] Quoniam ſuperius ingemiſcere nos, & precari liberationem memorauit, & in dolore poſiti aut quæ lõge futura dicta ſunt, mox fieri uolumus, aut cito tolli, per quę ad meritum perueniamus: & uidemur imbecilla oratione precari, dum illi denegatur effectus. Infirma eſt enim, quia contra rationem poſtulat: ac per hoc infirmitatem hanc à ſancto ſpiritu dato nobis adiuuari oſtendit. Adiuuat autem, quia quæ aut antè petenda ſunt quàm peti debeant, aut ſunt contraria, non ſinit fieri. Nam quid oremus ſicut oportet, neſcimus.] Infirmitatem orationis noſtræ ignorantiam ſignificare declarauit. Fallimur enim putãtes prodeſſe quæ poſcimus, cum nõ proſint. Deniq; eidem Apoſtolo ter
1. Cor. 12 tio deprecanti ut tentationes ab eo ceſſarent, quia crebræ erãt, dictũ à domino eſt: Sufficit tibi gratia mea. nam uirtus in infirmitate perficit, id eſt, ſic meritũ quis collocat, dum in tribulationibus patiens inuenit. Didicit ergo contra ſe eſſe quod petebat. Eſt & alia
Matth. 20 quando ſuperba & ſtulta petitio, ſicut fuit duorũ apoſtolorũ Iacobi & Ioannis quibus incõgrua & immenſa poſcentibus dictũ eſt: Neſcitis quid petatis. Sed ipſe ſpiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.] Non humanis eloquijs poſtulare pro nobis dicit ſpiritũ domini, ſed more naturæ ſuæ. Cum enim quod de deo eſt, deo loquit: eo more loquat neceſſe eſt, quo ille loquitur de quo eſt. Nemo enim cum ciue ſuo alia lingua loquit. Superfundit enim ſe precibus noſtris ſpiritus datus nobis, ut imperitiã & prouidentiã noſtrã motu ſuo operiat, & illa nobis à deo petat quæ proſint nobis. Qui autem ſcrutatur corda, ſcit quid deſideret ſpiritus, quia ſecundum deum poſtulat pro ſanctis.]

ſanctis.] Manifeſtum eſt quia deo cui nihil tacitum eſt & occultum, nota eſt precatio omnium ſpirituum: quanto magis ſpiritus ſancti qui eiuſdem utiq; ſubſtantiæ eſt, eloquitur non impulſu aeris, neq; ut angeli, aut ſicut cætera ex creaturis, ſed ſicut competit eius diuinitati? Deo ergo loquitur, cum nobis tacere uidetur, quia & uidet cum non uideatur, & hæc petit quæ ſcit deo placere & nobis prodeſſe. Tunc ſanè pro nobis interponit ſe idem ſpiritus, cum ſcit nos per ignorantiam non per iactantiam cõtraria poſtulare. Scimus autem quoniam diligentibus deum omnia procedunt in bonum, iis qui ſecundum propoſitum uocati ſunt ſancti.] Hoc dicit, quia diligentes deum etſi imperitè precati fuerint, non illis oberit, quia propoſitum cordis illorum ſciens deus & ignauiam, non illis imputat quæ aduerſa poſtulant, ſed ea annuet quæ danda ſunt deum amantibus. Vnde & dominus: Scit autem, inquit, pater ueſter quid uobis opus ſit, antequam petatis ab eo. Hi ergo ſecundum propoſitum uocantur, quos credentes præſcit deus futuros ſibi idoneos, ut antequam crederent ſcirentur. Nam quos præſciit, & prędeſtinauit.] Iſtos quos præſciit futuros ſibi deuotos, ipſos elegit ad promiſſa præmia capeſſenda: ut hi qui credere uidentur, & non permanent in fide cœpta, à deo electi negentur: quia quos deus apud ſe elegit, manent. Eſt enim qui ad tẽpus eligitur, ſicut Saul & Iudas. nõ de præſcientia, ſed de præſenti iuſtitia. Conformes fieri imaginis filij ſui.] Hoc dicit, quia ideo prędeſtinantur in futurum ſeculum, ut ſimiles fiant filio dei, ſicut ſuprà memoraui. Vt ſit ipſe primogenitus in multis fratribus.] Recte primogenitus, qui ante omnẽ creaturam nõ factus, ſed natus eſt: ad cuius exemplũ deus homines in filios ſibi adoptare dignatus eſt. Eſt & primogenitus in regeneratione ſpiritus. Eſt & primogenitus ex mortuis uicta morte aſcendens in cœlos. Primogenitus igitur in omnibus frater noſter dicitur, quia homo dignatus eſt naſci. Dominus uerò eſt, quia deus noſter eſt, ſicut dicit propheta Hieremias: Hic eſt deus noſter.

Matth. 6

Q Vos autem prædeſtinauit, illos & uocauit.] Vocare eſt cogitantem de fide adiuuare, aut cõpungere eum quẽ ſciat audire. Et quos uocauit, ipſos & iuſtificauit: quos aũt iuſtificauit, hos & magnificauit.] Hoc dicit quod ſuprà, quia quos præſciuit deus aptos ſibi, hi credẽtes permanẽt, quia aliter fieri nõ poteſt: niſi quos præſciuit deus, ipſos & iuſtificauit: ac per hoc & magnificauit illos, ut ſimiles fiant filio dei. De cæteris quos nõ præſciit deus, nõ eſt illi cura in hac gratia, quia nõ præſciit. ac ſi credant, aut eligantur ad tẽpus, quia uidentur boni, ne iuſtitia cõtempta uideatur, non permanent ut magnificentur, ſicut & Iudas Scarioth, aut illi ſeptuaginta, qui electi poſt ſcandalũ paſſi receſſerunt à ſaluatore. Quid ergo dicemus ad hæc? Si deus pro nobis, quis contra nos?] Manifeſtũ eſt quia deo nobis teſtimoniũ perhibente: quis eſt qui audeat accuſare nos, quando ipſe qui iudex eſt, ante præſciit nos, & idoneos iudicauit? Qui proprio filio ſuo nõ pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illũ.] Sic ſecuros nos debere eſſe fidei cauſa hortat, ut deũ quaſi præſciũ antequam ex impijs fideles eſſemus, filium ſuũ pro nobis morti tradidiſſe oſtendat. Quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit?] Deum olim decreuiſſe dicit remunerandos credentes in Chriſtũ. Si enim quod maius & præcipuũ eſt pręſtitit nobis, ut filium ſuum uerũ & chariſſimũ traderet propter nos adhuc impios: quare non quod minus eſt, feciſſe credatur pro nobis credentibus ſibi? Iam enim parata ſunt credentibus præmia. Minus eſt enim nobis omnia cum illo donare, q̃ illum noſtri cauſa morti tradere. Quis accuſabit aduerſus electos dei?] Neminem audere nec poſſe iudiciũ & præſcientiam dei in nobis retractare, apertum eſt. Quis eſt enim qui poſſit hæc quæ deus probat, improbare, cũ nemo æqualis ſit deo? Deus qui iuſtificat.] Hoc in Eſaia propheta eſt, quod hic quaſi ſuũ ponit, quia nemo eſt alius qui quod probat deus, arguat. Aut ne forte ipſe nos deus accuſet: ſed nõ poteſt quos iuſtificat accuſare. Et quis erit qui condẽnet? Chriſtus, qui mortuus eſt, imò qui & reſurrexit, & eſt in dextera dei, qui etiã interpellat pro nobis.] Deũ, quia nos iuſtificat, accuſare nos negat: ſimul & Chriſtũ damnare nos nõ poſſe, quia eo affectu diligit nos, ut moreret pro nobis: & reſurgẽs, ſemper cauſas noſtras agit apud patrẽ. Cuius poſtulatio contemni nõ poteſt, quia in dextera dei eſt. hoc eſt, in honore quo deus eſt, ut de deo patre ſecuri, & Chriſto filio eius qui iudicaturus eſt, in fide eorũ lętemur. Hinc eſt illud quod dicitur Petro apoſtolo: Ecce expoſtulauit Satanas ut uos uentilet ſicut triti-

Luc. 22

triticum: ego autem rogaui pro te, ne deficiat fides tua. Hoc ergo modo interpellat pro nobis saluator. Sciens enim impudentiam & altitudinem aduersarij nostri, cum se commouet aduersum nos, si non ei assentiamus: saluator noster interpellat pro nobis, ne aliquid uiolenter præsumat circa nos, ut arceatur insolentia eius. Hac causa tamen dicitur filius interpellare, cum ipse agat totũ, & æqualis sit deo patri, ut quia unus dicitur deus, ne pater & filius singularis uel unio putaretur, ad personarum distinctionem sic loquitur scriptura, ut & filium non disparem tradat: & patrem, quia pater est, & quia ab ipso sunt omnia, præferat. Quis nos separabit à charitate Christi?] Hoc est, quis nos auertere poterit à dilectione Christi, qui nobis tam magna & innumera præstitit beneficia? Tribulatio?] Sed non facit, quia dilectionem firmi Christiani nulla uincunt tormenta. Amantis enim plus incitatur charitas, si eum cuius sensit beneficia prohibeatur amare. Dum enim putant se immerita eius seminare, suscitat beneficia. An angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius? Sicut scriptũ est: Quia propter te morte afficimur tota die, æstimati sumus uelut oues occisionis. Sed in his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos.] Hoc scriptum est in Psalmo 43. Manifestũ est ergo hæc omnia quæ enumerat, exitia, tribulationes, pressuras, & mortem nõ posse conferri uel comparari charitati Christi, quam seminauit in nobis. Multò enim maiora eius beneficia habemus, quàm hæc sunt omnia quæ uidentur aduersa. Si enim morimur pro illo, quod grauius uidetur in his: & ille mortuus est pro nobis. Sed ille ut prodesset nobis, nostra autẽ mors non illi proficit, sed nobis. Temporalem enim uitam rependimus, ut nobis rependatur æterna. Et quid mirũ si serui moriantur pro bono domino, quando dominus mortuus est pro seruis, & malis? Vincunt ergo beneficia, & exhortantur animum ad perseuerandum propter eum qui dilexit nos. Confido enim quia neq; mors.] Confidentia hæc de sponsione Christi est, qua promisit in tribulatione adiuuare sibi dicatam fidem. Neq; uita, neq; angelus, neq; uirtus, neq; altitudo, neq; profundum, neq; præsentia, neq; futura, neq; alia creatura poterit nos separare à charitate dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro.] Hæc sunt omnia quæ ad abductionem nostram à diabolo inferuntur, quæ idcirco memorat, ut muniat nos: ut si aduenerint, confidentes de spe & auxilijs Christi, armati fide aduersus hæc repugnemus. Quid enim si mors illata fuerit? non'ne lucrum est maximum, occasionem inuenire qua citius eatur in regnum promissum? Neq; si præsens uita promissa nobis fuerit dignitate munita, debet nos auertere ab spe & beneficijs Christi, quem scimus, quia non solum in futuro, sed & in præsenti proderit nobis. Nec quidem si se angelus nobis ostendat ad seducendos nos, suborna-tus fallacijs patris sui diaboli præualere debebit aduersum nos, cum sciamus Christo ut magni consilij angelo nihil præponendum. Neq; si uirtus ab aliquo facta fuerit, sicut dicitur facta à Simone Mago, qui dicitur in aera sursum, ut populo Christi scandalo esset, uolasse, fidem nostram debebit minuere, scientium saluatorem nube famulante susceptum ascendisse supra omnes cœlos. Neq; si in altitudinem se nobis ostendat, de qua dicit idem Apostolus: An ignoratis altitudinem Satanæ? à deuotione nos domini Iesu debebit auferre, quem scimus descendisse de cœlo, ut terrena spiritalibus sociaret. Neq; si per phantasiam, qua seducere meditatur, profundum nobis ostendat horrore mirandum, qua territi forte succumbamus illi: nec sic dignum est ut Christo fidem frangamus, quem scimus nostri causa in profundum terræ descendisse, & morte pressa genus humanum liberasse. Neq; si futura nobis spondeat, quæ promisit Euæ, assensum dabimus illi, discreti à Christo quem uirtute & natura deum credimus & scimus. Nec si arte & sublimitate astutiæ suæ aliam creaturam fingat ad horam, sicut finxerũt Iamnes & Mambres palam Pharaone, conueniens est ut per hæc à deo creatore uero nos reuocet, quem nõ ignoramus per Christum filium suum creaturam condidisse in ęternum existentẽ. Quibusdam uidetur aliam creaturam dixisse de idolis, sed non est uerũ, quia hanc debuit significare, quam sub admiratione seductionis uidetur fingere Satanas. Nam quis seducatur fidelium ad hæc, à quibus recessit manifestato errore? Sed ista meditatur & fingit, per quæ etiam electos possit seducere. Nulla ergo sunt quæ nos possint à charitate dei separare, quę est in Christo Iesu. Deus enim charitatem suam in Christo nobis ostendit, dum tradidit illum pro nobis.

Caput

CAPVT NONVM.

VEritatem dico in Christo, non mentior, testimoniũ mihi reddente conscientia mea in spiritu sancto, quia tristitia est mihi magna, & cõtinuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis cognatis secundum carnem, qui sunt Israelitæ.] Quoniam superius contra Iudæos loquitur, qui ex lege iustificari se putant: nunc ut uotum suum & affectum circa eos ostendat, teste cõscientia sua in Christo Iesu & in spiritu sancto dicit se loqui, ut nõ uelut inimico illorũ fides haberi nõ possit. Ideo Christum & spiritũ sanctum, quos nihil latet, testes dat: & quorũ testimonium reprobari nõ potest, qui sic perhibent testimoniũ Apostolo, dum cõmendant eum uirtute signorũ, quæ faciebant per illum. Qui enim tam magnum præsidiũ Christi, & præcipuam charitatẽ erga genus humanũ ostendit & dignatio eius gloriosa, & immortalia præmia repromissa: ac per hoc dolet genus suum quod est secundum carnẽ, quia incredulitate sua hoc perenni & salutari beneficio se priuarũt. Ergo optabam, ait, nõ opto: quia scit fieri nõ posse ut tam honestũ membrũ nullo præcedente uitio abscinderetur à corpore Christiano. affectum tamẽ & dilectionem circa genus suum ostendit. Quorũ adoptio est filiorũ.] Iuste se dolere probat, quando prędicat laudem generis eorũ: quia olim filij adoptati affectũ & gratiam dei patris irritũ habuerunt. Adiecit adhuc, ut & alios dolere pro his faciat, dicens: Et gloria, & testamenta, & legis constitutio, & obsequium, & promissa, quorum patres, & ex quibus Christus secundum carnẽ, qui est super omnia deus benedictus in secula, Amen.] Tanta præconia nobilitatis & dignitatis generis Iudæorũ & promissionũ enumerat, ut omnibus pro his dolorẽ incutiat: quia nõ recipiendo saluatorẽ, prærogatiua patrũ & promissionis meritum perdiderũt, peiores gentilibus facti, quos prius quia sine deo erant, abominabant. Propensius enim malum est dignitatẽ perdidisse, ꝙ non habuisse. Interea de saluatore dicit: Qui est super omnia deus benedictus in secula, Amẽ. Quando enim nulla paterni nominis fit mentio, & de Christo sermo est, non potest differri ne deus dicatur. Frequẽter enim scriptura propter unius dei professionẽ, si de deo patre loquitur, & deo adiungit filium, deum patrem uocat, & filium dominũ. Si quis autẽ non putat de Christo dictum, Qui est deus: det personam de qua dictũ est. De patre enim deo hoc loco mentio facta est. Sed quid mirũ si in hoc loco Christum deum super omnia aperta uoce loquetur, de quo alia in epistola hunc sensum tali sermone firmauit, dicens: Vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorũ? Hæc sunt omnia, super quæ deus Christus est. Neq; enim, exceptis his, sunt aliqua, ut nõ super omnia deus Christus sit: nec potest genu flecti ab omni creatura, nisi deo. Deniq; Ioannes apostolus insciũs cum angelum uellet adorare, audit ab eo: Ne feceris: quoniam cõseruus tuus sum: deum adora. Nec dominus utiq; adorari se pateretur, nisi quia deus est. Si quo minus, usurpasse dicendus est, & peccasse: quod absit: cum ipse diabolum increpans, dominum deum adorandum, & ipsi soli seruiendum ostendat. Nihil ergo præiudicatur deo patri, cum adoratur Christus ut deus: quia & cum soli deo seruiendũ dicatur, seruitur & Christo. Dicit enim alio loco: Qui in his seruit Christo, placet deo. Quid ergo supereſt, nisi ut pater deus, & filius deus, & nihilominus unus deus credatur & uterq;? Siue enim patrem quis adoret, siue filium, unũ deum dicitur adorare: & seruire patri aut filio, uni deo seruitium exhibetur. Nulla igitur in his discretio est, quia qui adorat filium, adorat & patrem: & qui seruit patri, seruit filio. Et ut sine adulatione deitatis huius professionem esse doceret, in conclusione posuit Amen, hoc est, uerum: ut Christum deum super omnia in ueritate ostenderet benedictum in secula.

Philip. 2

Apoc. 19

Rom. 14

NOn autẽ excidit uerbum dei.] Non excidit uerbum dei dicentis: In Isaac uocabitur tibi semen. id est, hoc euenit, quod dixit deus futurum, ut non hi dicerentur semen esse Abrahæ, qui filij eius essent secundum carnem: sed isti qui fidem acceperunt, per quam natus est Isaac, reformatam tẽpore Christi: nõ iam specialem, sed generalẽ: ut quod Abraham credidit de Isaac, isti crederent de deo & Christo, qui natus est dei filius ad salutẽ humani generis redhibendã. Neq; enim omnes qui sunt ex Israel, hi sunt Israelitæ: neq; quia semen sunt Abrahæ, omnes filij: sed in Isaac uocabitur tibi semen.] Vult intelligi, non iam ideo dignos esse omnes, quia filij sunt Abrahæ, sed

Gen. 21

hæ,ſed illos eſſe dignos,qui filij promiſſionis ſunt:id eſt,quos præſcijt deus promiſſionem ſuam ſuſcepturos,ſiue ex Iudæis,ſiue ex Gentibus. Hi enim digni ſunt dici Iſraelitæ,id eſt,uidentes deũ,qui credunt.Nam de Iſaac utiq; omnes hi filij ſunt Abrahæ, quia omnis propago generis Iudęorum ex Abraham per Iſaac eſt.Sed quia ſicut dixi,hi ſunt uerè filij Abrahæ,qui promiſſionem ſequuntur,quę in Iſaac facta eſt, ac per hoc reliqui filij non ſunt dicendi Abrahæ.Abraham enim credens Iſaac accepit propter fidẽ, quia credidit deo.In quo myſterium futurę fidei deſignatum eſt,ut illi eſſent fratres Iſaac,qui eandem fidem haberent,in qua Iſaac natus eſt: quia Iſaac in typo ſaluatoris natus eſt ex promiſſione:ut qui crediderit Chriſtum Ieſum promiſſum eſſe Abrahę, hic ſit filius Abrahæ,frater uerò Iſaac. Dictum eſt autem Abrahæ: Quia in ſemine tuo benedicentur *Gen.26* omnes gentes.quod utiq; in Iſaac factum non eſt,ſed in eo qui in Iſaac promiſſus eſt Abrahæ,qui eſt Chriſtus, in quo omnes gentes benedicuntur credentes. Cæteri ergo Iudæi filij ſunt carnis,dum promiſſione priuantur: nec deputari poſſunt merito Abrahæ, qui fidem non ſequuntur per quam dignus extitit Abraham. Id eſt,non qui filij carnis, hi filij dei: ſed qui filij promiſſionis ſunt,æſtimantur in ſemen.] Edicit filios carnis & filios dei.Hi enim ex concupiſcentia carnis nati ſunt,iſti uerò ex fide ſpiritaliter,ſecundũ quod promiſſum eſt Abrahæ,ut hi æſtimarentur ſemen eſſe,qui crederent. Promiſſionis enim uerbum hoc eſt:Ad hoc tempus ueniam,& habebit Sara filium.] Hoc in Ge- *Ibid.18* neſi habetur,quod prefiguratum in Chriſto eſt,ut futurus Chriſtus promitteretur filius Abrahæ, in quo promiſſionis uerbum impleretur, ut in Chriſto benedicerẽtur omnes Gentes.Quando enim promiſſio facta eſt Abrahæ,& audiuit: Quia in ſemine tuo benedicentur omnes gentes: Chriſtus utiq; illi promiſſus eſt ex traduce Iſaac, in quo hoc impletum uidemus. Non ſolum aũt hæc,id eſt Sara,ſed & Rebecca ex uno concubitu habens Iſaac patri noſtro.] Non tantum ergo Saram in typo dicit generaſſe Iſaac,ſed et Rebeccam uxorem Iſaac.Sed alia cauſa eſt in Iſaac,alia in Iacob & Eſau:quia Iſaac in figura ſaluatoris natus eſt,Iacob uerò & Eſau duorum populorum habent typum: id eſt, credentium,& non credentium:ut cum ex uno ſint,diuerſi ſint tamen. In ſingulis enim & genus ſignificatur,ut hi unius generis dicantur,quia in cauſa fidei unũ ſunt,uel perfidiæ. Vnus enim ſignificatur in multis,non per traducem carnis,ſed per cõmunem cauſam:quia & ex Eſau Iacob filij dicendi ſunt, & ex Iacob Eſau imputandi ſunt filij. Non enim quia Iacob laudatur,omnes ex eo nati filij eius merito dicendi ſunt: aut quia Eſau diſplicet,omnes ex eius origine reprobi ſunt:cum uideamus & de Iacob traduce natos factos perfidos,& de Eſau fideles & deo charos.Nam quia & de Iacob multi ſunt perfidi,dubium non eſt. Omnes enim Iudæi non credentes aut credentes ex eo habent originem,Et quia de Eſau ſunt boni & fideles, probat Iob, qui eſt ex filijs Eſau quintus ab Abraham,hoc eſt,nepos Eſau. Nam cum nondũ nati fuiſſent, aut aliquid egiſſent bonum uel malum:ut ſecundum electionẽ propoſitum dei maneret,non ex operibus,ſed ex uocante dictum eſt:Quia maior ſeruiet minori,ſicut ſcriptum eſt: Iacob dilexi, Eſau *Malach.1* autem odio habui.] Hoc in Malachia habetur. Præſcientiam dei flagitat in his cauſis, quia non aliud poteſt euenire, quàm nouit deus futurũ. Sciendo enim quid unuſquiſq; illorum futurus eſſet, dixit: Hic erit dignus, qui erit minor: & qui maior, erit indignus. Vnum elegit præſcientia,& alterum ſpreuit.Et in illo quem elegit, propoſitum dei manet:quia aliud non poteſt euenire quàm ſcijt & propoſuit in illo,ut ſalute dignus ſit.Et in illo quem ſpernit,ſimili modo manet propoſitum quod propoſuit de illo, quia indignus erit.Hoc quaſi præſcius,non perſonarum acceptor.Nam neminem damnat,antequam peccet:& nullum coronat,antequam uincat. Hoc pertinet ad cauſam Iudęorum, qui ſibi prærogatiuam defendunt,quod filij ſint Abrahæ.Apoſtolus autem conſolatur ſe,ut quia dixerat dolorem habere ſe cordis continuum cauſa incredulitatis eorũ, quorum adoptio erat filiorum,& legis conſtitutio,& ex quibus Chriſtus ſaluator,ſicut & ipſe ait:quia ſalus ex Iudæis eſt: tractata lege inuenit quia non omnes qui ex Iſrael ſunt, credituri ſunt:neq; quia dicuntur filij Abrahæ,omnes Abrahæ filios dicendos,ſicut ſuprà memorauí.Minuit ergo dolorem ſuum,inueniens olim prædictum quòd non omnes eſſent credituri: ut his ſolis doleat, qui per inuidiam in incredulitate laborant. Poſſunt tamen credere quòd ex ſubiectis aperit.Incredulis tamen prædictis non ualde do-

lendum

lendum est: quia non sunt prædestinati ad uitam. Præscientia enim dei olim hos non sal uandos decreuit. Quis enim plangat eum qui olim mortuus habetur? Sed subintrantibus gentibus, quæ sine deo prius erant, & salutem quam illi perdiderũt, accipientibus, exsuscitatur dolor: sed iterum quia ipsi sibi perditionis causa sunt, sopitur. Præscius itaq; deus malæ illos uoluntatis futuros, non illos habuit in numero bonorum, quamuis dicat saluator illis septuaginta discipulis quos elegerat secũda classe, qui ab illo postea recesserunt: Nomina uestra scripta sunt in cœlo. Sed hoc propter iustitiam, quia hoc est iustum, ut unicuiq; pro merito respondeatur. Quia enim boni erant, electi sunt ad ministerium, & erant scripta nomina illorum in cœlo propter iustitiam, sicut dixi: secundũ præscientiam uero in numero erant malorum. De iustitia enim deus iudicat, non de præscientia. Vnde & Moysi dixit: Si quis peccauerit ante me, delebo eum de libro meo: ut secundum iustitiam iudicis tunc uideatur deleri, cum peccat, iuxta præscientiã uero nunquam in libro uitæ fuisse. Hinc & apostolus Ioãnes de huiusmodi ait: Ex nobis exierũt, sed non fuerunt ex nobis. si enim fuissent ex nobis, permansissent utiq; nobiscum. Non est personarum acceptio in præscientia dei. Præscientia enim dei est, qua definitum habet qualis uniuscuiusq; futura uoluntas erit, in qua mansurus est, per quam aut damnetur, aut coronetur. Deniq; quos scijt in bono mãsuros, frequẽter ante sunt mali: & quos malos scijt permansuros, aliquotiẽs prius sunt boni. Vnde cesset querela, quia deus acceptor personarum non est. Nam & Saul, & Iudas Scarioth ante fuerunt boni, dicente scriptura de Saul: Erat uir bonus, & nõ erat illo melior in filijs Israel. Et de Iuda Scarioth dicit Petrus apostolus: Qui sortitus est sortem ministerij huius, id est apostolatus. Quomodo igitur ministerium salutare sortiretur, nisi esset bonus? In sorte enim dei iudicium fuit dignum illum fuisse tempore quo electus est: sicut & illi septuaginta, quos suprà me morau i. Hinc est unde & Iudas post mali totius admissum scelus pœnitentia motus laqueo uitam finiuit, Non potest enim in aliquo omne bonum penitus obliterari, quippe cum natura non possit immutari, sed uoluntas: nõ in omnibus tamen causis, quia remanet in natura, quod testimonio sit creatori.

Luc. 10

Exod. 23

1. Ioan. 2

1. Reg. 9

Act. 1

Matt. 27

Q Vid ergo dicemus? Nunquid iniquitas apud deum? Absit.) Quia enim unũ diligit, & alterum odit: nunquid, ait, iniquus deus est? Non plane, sed iustus. Scit enim quid faciat, & nec retractandum est eius iudicium. Hoc in Malachia propheta habetur: Iacob dilexi, Esau uerò odio habui. Hoc iam de iudicio dicit. nã prius de præscientia ait: Maior seruiet minori, sicut & de prescientia Pharaonẽ damnandum censuit, sciens se non correcturum: apostolum uerò Paulum persequentem elegit, præscius utiq; quod futurus esset fidelis. Hunc ergo præuenit ante tempus, quia necessarius erat: & Pharaonem ante futurũ iudiciũ damnauit, ut crederetur iudicaturus. Moysi enim dicit: Miserebor cui misertus ero: & misericordiam præstabo cui misericordiã præstitero.) Ergo miserebor, inquit, eius cui misertus ero: hoc est, eius miserebor, cuius prescius eram quod misericordiam daturus essem, sciens conuersurũ illum, & permansurũ apud me. Et misericordiam præstabo ei cui misericordiam præstitero: id est, ei misericordiam dabo, quem præscij post errorem recto corde reuersurum ad me: hoc est, dare illi cui dandum non est, neq; non dare illi cui dandum est: ut eum uocet quem sciat obaudire, illum autem non uocet quem sciat minime obaudire. Vocare autem, est compungere ad recipiendam fidem. Igit̃ non uolentis neq; currentis, sed miserentis est dei.) Recte, quia non in uoluntate petentis, sed in dantis arbitrio debet esse quod poscitur. An enim dandum sit, dantis debet iudicio pensitari. Nam Saul peccans cum petisset ueniã, non accepit: at contrà Dauid peccans, & ignosci sibi postulans, ueniam consecutus est. Ex hoc utiq; dantis dei & non dantis iudiciũ sequendũ est: quia non iniuste iudicat, qui omnes saluos uult, manente iustitia. Inspector enim cordis scit petentẽ, an hac mẽte poscat, ut mereatur accipere. Et quamuis periculosum sit iudiciũ dei discernere, tamẽ propter diffidentes, ut mens eorũ medelam cõsequi possit, ne putent iudiciũ dei iniustũ, dicentes: Vnũ uocat, & alterũ negligit: sic arbitrantes excusari posse damnandos, rebus istud potius probemus quàm uerbis. Vbi em̃ rerũ gestarũ exẽpla sunt, nemo audet quæri, nec aliquam excusationẽ obtendere. Duo fuerunt, Dauid & Saul: Inquiramus historias qualis unusquisq; eorũ reperiat̃ post iudiciũ dei, ut si Saul bene egisse, postquã misericordiam

Mala. 1

Gen. 25

Exod. 33

ricordiam non accepit, probetur: iniustum, quod absit, dei iudiciũ arbitremur: aut si Da
uid accepta misericordia deum contempsisse inueniatur: an in eo manserit, in quo mise-
ricordiam cõsecutus est, & utatur dispendio. Vterq; eorũ necessitatem passus est regni.
Et quanta fuit necessitas Dauid, ut filius eius uellet eum regno priuare? In qua necessi-
tate flens, nudo pede iter faciebat, ut fugeret rex & dux populi dei, intantũ humiliatus,
ut & in faciem sibi seruo suo maledicenti non responderet, ut per patientiam deum sibi
propitium faceret, per quem regnũ sibi credidit reseruari. Saul autem nec in tali necessi-
tate inuentus, quia maius malũ est intestinũ bellum quàm externũ, insuper furens, quia
semel & iterũ non sit auditus, cum esset indignus: nec in prece perstitit, ut meritũ sibi fa
ceret per q̃d esset dignus: sed impatiẽs, & de dei iudicio indignatus, ab idolis quæ prius
uelut nullius momenti damnauerat, auxiliũ requisiuit. Ecce iustũ esse iudiciũ præscien-
Exod. 9 tiæ dei, etiam nolentibus manifestũ est, Dicit enim scriptura Pharaoni: Quia in hoc ip
so te seruaui, ut ostendam in te uirtutẽ meam, & ut adnuncietur nomen meũ in uniuer
sa terra.] Alij codices sic habẽt: Ad hoc te suscitaui, ut ostendã in te uirtutẽ meam. Siue
seruaui, siue suscitaui, unus est sensus. Hoc enim dicit, quia cum Pharao (quod nomẽ re-
gum erat apud Aegyptios, sicut & apud Romanos reges Augusti appellantur) hic er-
go Pharao cum tantis malis esset reus, ut uiuere nõ deberet, nunquã futurus bonus: ne
se aut merito uiuere, aut deum quem sæpe fallendum censebat, ad uindictam dandã im
potentem putaret, audit à deo: Ad hoc te seruaui, ut ostendam in te uirtutem meam, &
ut adnuncietur nomen meũ in uniuersa terra. ut in hoc cæteræ gentes addiscerent non
esse aliũ deum præter hunc qui Iudæorũ erat, & factus est Christianorũ: quamuis & illi
Christiani fuerint, & nos nunc simus Iudæi propter Iudam ex quo Christus est secundũ
carnem: quia Iudæi ueteres sperantes futurum Christũ redemptorem, Christiani erant.
Iosue 2 Nam Rhaab meretrix dicit exploratoribus missis à Iesu Naue, qui prius Auxes diceba
tur: Auditæ sunt hic uirtutes & plagæ quæ factæ sunt in Aegyptũ à deo uestro, & con-
territi sunt nimis. timent enim à facie uestra. Ad hoc ergo seruatus est Pharao, ut multa
signa & plagæ ostenderentur in illum, quasi iam mortuũ. Suscitatus aũt dictus est, quia
cum apud deũ mortuus esset, modicũ tempus accepit ut uiuere uideret: ut esset in cuius
pœnam & uaria tormentorũ genera usq; ad mortẽ, omnes qui sine deo erant, metu terri
ti, hunc solum uerum deum esse cum admiratione maxima faterent, à quo hæ uindictæ
sunt. Hoc etiam genere antiqui medici in hominibus morte dignis, uel mortis senten-
tiam consecutis, requirebant quo modo prodessent uiuis ea quæ in homine latebant: ut
apertis his cognoscerẽt causas ægritudinis, ut pœna moriẽtis proficiat ad salutẽ uiuẽtis.

Igitur cui uult misereẽ, & quem uult indurat. Dicis itaq; mihi.] Ex persona
1 contradicentis loquitur, qui quasi putet deum neglecta iustitia alicui gratio
sum: ut unũ è duobus paribus accipiat, alterũ respuat: hoc est, unũ compun-
gat ut credat, alterũ induret ne credat. Cui quidem ex autorita te respõdit, seruata tamẽ
iustitia ex suprà memorata præscientia dei, dicens: Quid adhuc queritur? Voluntati e-
nim eius quis resistit?] Primũ docet quia resisti ei non potest. Est enim potentissimus ul
tra omnes. Deinde quia deus omniũ est, & parens, & ideo nulli male uult. Quæ fecit e-
nim, incolumia uult manere. Nec enim cõpetit ei ut iniustus sit, cuius beneuolentia tan
ta apparet, ut non solum faceret esse quæ non erant: uerũ ea ipsa uita æterna donaret &
gloria, ut opus eius aliquid maiestatis eius simile haberet. Qui ergo tam prouidus & bo
nus est, ambigi non debet quia iustus est. O homo tu quis es qui respõdeas deo?] Ma-
gna est, inquit, indignitas & præsumptio, hominem respõdere deo in aduersis, iniquum
iusto, malum bono, imperitum perito, infirmum fortissimo, corruptibilem incorrupto,
mortalem immortali, seruum domino, creaturam conditori. Nunquid dicit figmentũ
Esa. 45 ei qui se finxit: Quid me fecisti sic?] Hoc de Esaia propheta est, quod hic quasi propriũ
ponit, quo ostendit contra autorẽ opus eius queri non posse. In potestate enim autoris
est qualem uelit condere creaturam. An nõ habet potestatẽ figulus luti ex eadẽ massa
facere aliud quidem uas in honorẽ, aliud uero in contumeliam?] Manifestũ est uasa ali-
qua fieri ad honorẽ, quæ ad usus honestos sint necessaria: alia uero ad cõtumeliam, quæ
instrumento sint culinarũ: unius aũt esse substantiæ, sed differre uoluntate opificis in ho
norem. Ita & deus, cum omnes ex una atq; eadẽ massa simus in substantia, & cũcti pecca
tores

catores,alij miserẽ,& alterũ despicit nõ sine iustitia. In figulo enim sola uoluntas est,in deo autem uoluntas cum iustitia.scit enim cuius debeat misereri,sicut suprà memorauí.

Q Vod si uolens deus ostendere iram, & manifestare potẽtiam suam, sustinuit in multa patientia,in uasis iræ præparatis in interitum.] Ipse sensus est, quia uoluntate & longanimitate dei,quæ est patientia, præparantur infideles ad pœnam.Diu enim expectati conuerti noluerunt.Ideo ergo expectati sunt, ut inexcusabiles perirent.Sciuit enim deus hos nõ credituros. Et ut ostenderet diuitias gloriæ suę in uasis misericordiæ, quæ præparauit ad gloriam.] Patientia & longanimitas dei ipsa est,quæ sicut malos præparat ad interitum,ita & bonos præparat ad coronam. Boni enim sunt,in quibus spes fidei est. Omnes enim sustinet, sciẽs exitum singulorum. ac per hoc patientia est,quæ illos qui ex malis corrigunt,aut in bono perseuerantes sunt,præparat ad gloriam.Diuitiæ autem gloriæ sunt,dignitas multiplex præparata credẽtibus. Eos autem qui ex bonis fiunt mali, & in cœpto malo perdurant, præparat ad perditionem.Hoc est autem manifestare potentiam suam in multa patientia,quia cõputatur nõ uindicaturus,quia diu dissimulat:cum cœperit uindicare, apparebit eius potentia: qui cum possit statim uindicare,diu sustinuit,ut perfidi queri non possint damnati. Præparare est autem unumquemq; præscire quid futurum est. Quos & uocauit nos non solum ex Iudæis,sed etiam ex Gentibus.] Hos ergo quos uocauit, præparauit ad gloriã; siue eos qui prope erant,siue illos qui longe,sciens permansuros in fide. Sicut in Osee dicit: Vocabo non plebem meam,plebem meam:& non dilectam,dilectam. Erit enim in loco ubi uocabantur non plebs mea,ibi uocabuntur filij dei uiui.) Apertum est istud de gentibus esse prædictum,quia prius nõ erant plebs dei: postea autem ad opprobriũ Iudæorum,misericordiam accipientes,uocatæ sunt plebs dei: & qui dilecti antè non erant,abdicatis Iudæis adoptati in filios,& dilecti sunt:ut in loco ubi nõ uocabant plebs dei,ibi uocarentur filij dei uiui. Prius enim nusquam uocabantur filij dei, nisi in Iudæa, hoc est,Hierosolymis,ubi domus dei erat,sicut dicit in Psalmo 75. Notus in Iudæa deus.Postea autem in propheta Zacharia: Ponam,inquit,Hierusalem in omnibus gentibus.quia ubiq; futuri erant filij dei, & domus dei in omnib.locis, quæ est Ecclesia.Hinc dominus ait Iudęis: Quia tolletur à uobis regnũ dei,& dabit genti facienti fructus eius.

Osee 2
1.Pet.2
Osee 1
Zach.12
Matt.21

E Saias autem clamat pro Israel.) Hoc dicit,quia Esaias clamat pro ijs qui credunt in Christum.Hi enim uerè sunt Israelitę, sicut dicit dominus de Nathanael: Ecce uere Israelita, in quo dolus non est. Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris,reliquiæ saluæ fient.) Recedentibus Iudæis à merito & promissione patrum,dum illa non recipiunt: hi reliquiæ sunt,qui credendo in fide promissionis patribus factæ,sunt fideles effecti.A lege enim recedunt,qui in eum quem lex solum ad salutem sufficere promisit, non credunt. Igitur apostatæ habeantur necesse est, qui dum Christum non recipiunt, rei sunt uiolatæ legis.De maxima itaq; multitudine solos credentes dicit saluari, quos præscijt deus. Verbum enim consummans & breuians in æquitate, quia uerbum breuiatum faciet dominus super terram.) Saluari hos promittit,quos reliquos dicit per uerbum,quod iustè definiens,breuiauit dominus super terram.Conuenit enim ut in solo nomine domini & conditoris consequatur salutẽ creatura,hoc est per fidem:quia sublatis omnibus neomenijs,& sabbato, & circũcisione,& lege escarum,& oblationibus pecorum,sola fides posita est ad salutem. Quæ abbreuiata ex lege est: quia quod in fide est,in lege habetur quasi principale legis, dicente saluatore:De me enim scripsit Moyses.Abbreuiata ergo lege reliquiæ Iudæorum saluantur.Cæteri uero saluari non possunt,quia per definitionem dei spernuntur, per quã genus humanum saluandum decreuit. Et sicut prædixit Esaias: Nisi dominus Sabaoth reliquisset nobis semen,sicut Sodoma facti essemus,& sicut Gomorrha similes fuissemus.) Hoc semen,quod de omnibus solum relictum &reseruatum est ad reformationẽ generis humani,Christus est,& doctrina eius,sicut & ipse dicit: Semen est uerbum dei. Hoc ergo nobis olim promissum,sublatis quæ oneri erant legis,reliquit ad redemptionem,ut data remissione peccatorum non puniremur à lege, sicut perijt Sodoma. Saluatorem ergo relictũ nobis dicit ad suffragium uitæ,quam lex prouidere nõ potuit,quem ab initio deus nasci decreuit:qui propterea quod solus sine peccato inueniret, deuicto

Ibid.5
Esa.1
Luc.8

humani generis hoſte, omnium peccata deleret. Hoc & in Apocalypſi Ioānis habetur:
Apoc. 5 Quia nemo, ait, dignus inuentus eſt, ſiue in cœlo, ſiue in terra, qui aperiret librum & ſignacula eius, niſi ſaluator qui uicit mortem. Hoc ergo eſt ſemen quod olim promiſſum reſeruauit deus, ut tunc fructificaret, quando omniū tam Iudęorū quàm Gentilium peccata repleta erant. Fructus autem eius eſt indulgentia peccatorū. Niſi enim Chriſtus fuiſſet reſeruatus, quem idcirco ſemen dicit, quia per ipſum reparatum eſt genus humanum, interiſſet progenies Abrahæ, eo quod peccatis obruti erant, & lex eis prodeſſe nō potuit. Idcirco hunc ſequendum docet, qui præſidium contulit uitæ.

Vid ergo dicemus? Quod gentes quæ non ſectabantur iuſtitiam, cōprehenderunt iuſtitiam: iuſtitiam aūt quæ ex fide eſt.] Quoniam iuſtitia eſt ex lege, quæ credita mundo eſt, quæ prohibet peccare: idcirco gentes non hanc iuſtitiam dicit comprehendiſſe, quæ natura magiſtra dinoſcitur, ſed eam iuſtitiam quæ ex fide eſt Chriſti. Deo enim hæc uera iuſtitia eſt, & permanens, ſi ipſe agnoſcatur. Quid enim eſt tam iuſtū, quàm cognoſcere deum patrem, ex quo ſunt omnia: & Chriſtū filium eius, per quem ſunt omnia? Prima ergo hæc iuſtitia eſt, agnoſcere creatorem, deinde cuſtodire quæ præcipit. Gentes ergo quæ prius non requirebant iuſtitiam, id eſt legē, quæ creatori teſtimoniū perhibebat, ueniente Chriſto adſecuti inuenerunt iuſtitiam ſupernabundantem plus quàm ſcribarū & phariſæorū. Qui enim tunc quod minus eſt non ſectabantur, cōprehenderunt poſtea quod maius eſt: Iudæi aūt in lege poſiti, qui proficere magis debuerant, deteriorauerunt. Nam Iſrael ſectando legē iuſtitiæ, in legem iuſtitiæ non peruenit.] Perfectio legis fides eſt, quam gentes apprehendētes, totam legem implere uidentur. Iudæi aūt dum per inuidiam ſaluatori non credunt, iuſtitiam quæ in lege mandata eſt uindicantes, id eſt ſabbatū, circumciſionē, &c. in legē non peruenerunt, hoc eſt, legem non perfecerunt: & qui nō perficiunt legem, rei ſunt iuxta legem. Hic enim implet legem, qui à lege Moyſi peruenit ad fidē Chriſti. Quare? Quia non ex fide, ſed quaſi ex operibus.] Spernentes enim fidem, quæ, ſicut dixi, perfectio legis eſt, ex operibus legis iuſtificari ſe dicebant, id eſt, per ſabbatū, neomenias, circunciſionē, &c. immemores ſcripturæ dicētis: Quia iuſtus ex fide uiuit. Iuſtitia aūt legis idcirco dicit, quia iuſto iudicio dei hæc Iudæis data ſunt propter duritiam cordis illorum: ut ſi muſtelā forte quis mortuā calcaſſet, aut tetigiſſet aliqua morticina, aut ſi forex in uas ruiſſet, immundum diceret: quod magna cum ſolicitudine obſeruantes, ex quacunq; cauſa incurrebāt ut immundi eſſent. Si aūt ſanguis muſtelæ pauimentū maculaſſet, non leui cura expiandum erat, & ut à cibis melioribus abſtinerēt. Sabbatū uero & circunciſio propriam habuerūt iuſtitiam tēpore ſuo, quia in figura data ſunt. Hoc dñs per Ezechiel prophetam
Ezech. 20 oſtendit, inter cætera dicens: Propterea dedi illis præcepta non bona. erant enim inreue-
Hier. 31 rentes & infidi. In aduentu aūt Chriſti, quia ſalutare donū daturus erat, per Ieremiā prędicat, dicens: Dabo illis teſtamentū nouum, non quale dedi patribus illorū. Hoc teſta-
Act. 15 mentū legem uocat, in quam non peruenerūt, ſicut ſuprà memoraui. Nam cū gentibus quæ crediderant, hanc ſarcinam obſeruationis Iudæi credentes uellent imponere, tunc apoſtolus Petrus ait: Quid imponitis iugū ſuper ceruicē fratrū, quod neq; nos, neq; patres noſtri portare potuerunt? A tempore enim Chriſti indulgentia data eſt promiſſa in
Eſa. 8 & 28 lege. Ait enim Eſaias propheta: Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem ab Iacob, & hoc illis à me teſtamentū, cum abſtulero peccata eorū. hoc eſt nouum teſtamentum à deo promiſſum in Chriſto. Offenderunt enim in lapidē offenſionis, ſicut ſcriptū eſt: Ecce pono in Sion lapidē offenſionis, & petram ſcandali: & qui crediderit in illum,
1. Pet. 2 non confundetur.] Hoc in Eſaia habetur. Multorū relatione compertū eſt, in petra uel
Dan. 2 lapide Chriſtū eſſe ſignificatū. Daniel enim propheta lapidem hunc dicit, qui abſciſſus à monte ſine manibus percuſſit & cōminuit omnia regna, & repleuit omnē terrā. quod euidenter de Chriſto dictū eſt. Et in lege petra de qua fluxerūt aquæ, Chriſtus eſt appellatus. Petra aūt, inquit, erat Chriſtus. Et Petrus apoſtolus inter cætera ad Iudæos ait: Hic
Act. 4 eſt lapis qui reprobatus eſt à uobis ędificantibus. Offenſio ergo poſita in Sion, Chriſtus eſt. Sion uero altitudo eſt, ſiue ciuitas ipſa Hieruſalem, quæ propter notitiam dei nō immerito excelſa dicta eſt, in qua Saluator à deo patre ſuo poſitus prædicator, offenſio factus eſt Iudæis, dum ſe filiū dei prædicat, natus de ſpiritu ſancto ex muliere. Per corpus

autem

autẽ eius ſcandalum paſſi ſunt, & dicebant: Nónne mater & fratres eius apud nos ſunt? Quomodo ergo hic dicit: Quia de cœlo deſcendi? Nolebant enim uerba geſtis cõparare, ut perinde agnoſcerent nõ abſurdũ eſſe quod ſe dicebat de cœlo deſcendiſſe, quaſi corpus operaretẽ, & non deus latens, operibus tamen ſe prodens in corpore. Petra ergo hæc ſcandalũ eſt Iudæis & offenſio, quæ petra ſine dubio caro intelligit̃ ſaluatoris. Hæc excíſa ſine manibus propterea, quia ſine uiro de ſpiritu ſancto facta de uirgine eſt.

CAPVT DECIMVM.

F Ratres uoluntas quidem cordis mei, & obſecratio fit ad deum pro illis in ſalutem. Teſtimoniũ enim perhibeo illis, quod æmulationem dei habent, ſed non ſecundũ agnitionem.] Quoniam à lege uult eos auferre credẽtes, quia uelamen eſt Iudæis, ne hoc odio Iudaiſmi facere uideretur: oſtendit affectũ ſuum circa illos, & legi dat multum, ſed docet tempus iam ſeruandæ legis non eſſe: ac per hoc proꝓuidere ſe illis uelle teſtatur, ſi modo audiant illum, ac probent ſuum non eſſe inimicum, quando & teſtimoniũ perhibet illis nobilitatis & traditionis paternæ. Ignorantes em̃ dei iuſtitiã, & ſuam quærentes conſtituere, iuſtitiæ dei non ſunt ſubiecti.] Per ignorantiam dicit non illos credidiſſe in Chriſtũ: æmulationẽ quidem dei habentes, ſed uoluntatem & conſiliũ eius neſcientes. contra deũ agebant, quem ſe defendere teſtabant̃. De ijs dicit, qui non maleuolentia & inuidia, ſed errore Chriſtũ non receperunt. Quibus & Petrus apoſtolus dicit: Scio fratres quia per ignorantiam geſſiſtis, ſicut & principes ueſtri. Ignorantes enim hunc eſſe Chriſtum, quem promiſerat deus, alterũ expectandũ dicebant. Huic iuſtitias ſuas quas ex lege habebant anteponentes, qui eſt dei iuſtitia in fide. Iuſtitia enim ipſe eſt, quia quod promiſerat deus, in ipſo impleuit. Finis enim legis Chriſtus ad iuſtitiam omni credenti.] Hoc dicit quia perfectionem legis habet, qui credit in Chriſtũ. Cum enim nullus iuſtificaretur ex lege, quia nemo implebat legem niſi qui ſperaret in promiſſum Chriſtũ, fides poſita eſt quæ crederet perfectionem legis, ut omnibus prætermiſſis fides ſatisfaceret pro tota lege & prophetis. Act. 3

M Oyſes enim ſcripſit iuſtitiam quæ ex lege eſt: quia qui fecerit homo ea, uiuet in ea.] Hoc dicit, quia iuſtitia legis Moyſi reos illos non faciebat ad tẽpus, ſi ſeruaretur: id eſt, uiuebant faciendo legem. debitores enim erant. Hoc dictũ eſt in Numeris, & in Leuitico. Quæ aũt ex fide eſt iuſtitia, ſic dicit: Ne dixeris in corde tuo, Quis aſcendet in cœlum?] Hoc in Deuteronomio dictum eſt, quod hic interpretatur in Chriſto, dicens: Hoc eſt Chriſtũ deducere. Aut quis deſcendit in abyſſum? hoc eſt Chriſtũ ex mortuis reducere.) Hoc proprium Apoſtoli eſt. Itaq; iuſtitiam hanc dicit eſſe fidei, ſi non dubitetur de ſpe dei quæ in Chriſto eſt, ne deficiens dicat: Quis potuit aſcendere in cœlũ? quia ideo paſſus eſt, ut expoliatis inferis uirtute patris, deuicta morte reſurgens, cum animabus ereptis in cœlum aſcenderet. Omnis enim quicũq; uiſo ſaluatore apud inferos ſperauit de illo ſalutem, liberatus eſt, Petro apoſtolo hoc teſtante. Dicit enim, quia & mortuis prædicatus eſt. Qui de his ergo in corde ſuo non dubitat, iuſtificatur ex fide. Ex lege autem iuſtificari timor facit. Timet enim legem, quia uidet illã pœnam inferre peccantibus. Ideo nõ magna iuſtitia legis eſt, nec meritũ collocat apud deũ, ſed ad præſens: fides autem quia incredulis iuſtitia eſt, mercedem habet apud deũ, de quo quod non uidetur ſperat̃. Sed quid dicit ſcriptura? Prope eſt uerbũ in ore tuo, & in corde tuo.) Hoc ſcriptũ eſt in Deuteronomio, quia nõ eſt longè ab animo noſtro uel ore, quod nobis dicitur ut credamus. Quamuis enim oculis non uideatur, à natura tamen animorũ & loquendi ratione nõ diſcordat, quod credimus. In ipſa enim natura inſerta ſunt uelut ſemina, quæ auditu & uoluntate exculta fructificant teſtimoniũ creatoris. Hoc eſt uerbum fidei, quod prædicamus.) Nullum opus dicit legis, ſed ſolam fidem dandam in cauſſa Chriſti. Quia ſi confiteaꝛis in ore tuo dominum Ieſum, & credideris in corde tuo quod deus illum excitauit à mortuis, ſaluus eris. Corde enim creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem.) Quæ ꝙ ſuperius locutus eſt, hic illa manifeſtauit: hanc eſſe regulam fidei, credere dominum Ieſum, & non erubeſcere profiteri quia deus illum ex mortuis reducens, deduxit illum in cœlum cum corpore: unde uenturat incarnandus: ne incurrat ſententiam euangelicam dicentem: Multi, inquit, ex principibus crediderunt in Ieſum, ſed palàm non profitebantur, propter Iudæos. Maluerũt enim

Leuit. 10

Deut. 30

Ibidem

Ibidem

Ioan. 12

enim gloriam hominum magis, quàm gloriam dei. Dicit enim scriptura: Omnis qui
Esa.28 credit in illum, non cõfundetur. Cum enim examen cœperit fieri omnium rerum in die
iudicij, & omnia falsa commenta uel dogmata in confusionem deduci, tunc in Christũ
credentes tripudiabunt uidentes omnibus manifestari, quia quod crediderunt, uerum
est: & prudens, quod stultum putabatur. Aspicient enim inter cæteros se solos glorio-
sos & prudentes, qui æstimati fuerant contemptibiles & stulti. Illic est enim uera proba-
tio, ubi remuneratio & condemnatio. Non est enim distinctio Iudæi & Græci.] Ge-
neraliter omnes aut confundi propter diffidentiam dicit, aut sublimari causa credulita-
tis: quia sine Christo apud deũ nulla salus est, imò pœna est, aut mors. Nec enim Iudæos
commendare poterit prærogatiua patrum, aut legislatio, qui meritum & promissionẽ
patrum non receperunt. Gentes aũt nullum habent testimonium quo uel secundũ car-
nem cõmendentur nisi credant in Christum. Nam idem dominus omniũ, diues in om-
nibus qui inuocant illum.] Manifestũ est ad omnes hoc pertinere, siue Iudęos, siue Grę
cos: quia sine inuocatione domini Christi nemo uiuit apud deum. Cum ergo omnium
dominus sit, cõsentiente Petro apostolo, & dicente: Hic est, inquit, omnium dominus:
diues tamen non est nisi in ijs qui inuocant illum, qui ipsi accipient remunerationem.
Perfidis uero non est diues, quia participes non sunt bonorũ eius. Neq; enim accipient
quod daturum illum nõ crediderunt. Non dixit deũ diuitem credentibus, sed inuocan-
tibus illũ: ut postquã crediderit, nõ desinat animus id postulare, quod à deo semper do-
Luc.18 ctus est postulandum: quia in Euangelio Lucæ dicit propter aduersarium, quia subtilis
& uersutus est, semper orandũ esse. Credentibus aũt sola datur remissio peccatorũ. Se-
quitur aũt ut precibus deditus, liberetur à malo, & possit consequi quod promisit deus
toto corde uigilantibus. Omnis enim quicunq; inuocauerit nomen domini, saluus
erit.] In Michęa dictũ est. Ipse enim deus qui uisus est Moysi dicit: Nomẽ mihi deus est.
Hic est filius dei, qui ideo & Angelus & deus esse dictus est, ut non ipse esse à quo sunt
omnia, putaretur, sed hic esse per quem sunt omnia, ut ad id pertineat, quia deus dictus
est, quod unum sunt pater & filius. Angelus aũt ad hoc, quia nũcius promissæ salutis est
missus à patre: & missus ideo dicitur, ut non ipse pater esse credatur, sed ab eo genitus.
ideoq; quicunq; inuocauerit nomen domini, saluus erit. Hoc sensu & Moyses locutus
Deut.18 est: Quicunq;, ait, non audierit prophetam illũ, exterminabitur de plebe. Si ipse est om-
nium dominus, ipse inuocatur à seruis. Et quia uerum est, adiecit:

Q Vomodo ergo inuocabunt, in quem nõ crediderunt?] Certe Christo non
credunt Iudæi ipsi quem dixit dominũ. Hoc sequitur quod suprà dixi, quia
prius credendum est, ut sit fiducia postulandi. Aut quomodo credent ei
quem nõ audietunt? Apertũ est non posse credi illi cui obedientia denegatur. Quo-
modo autem audient sine prædicante? Nec hoc obscurũ est, quia qui prędicanti resistit,
authorem eius non recipit. Aut quomodo prædicabunt, nisi mittantur?] Neq; istud
recipit quæstionem, quia non erunt ueri apostoli, nisi à Christo mittantur, nec poterunt
prædicare sine authore: nulla enim his signa uirtutum perhibent testimonium. Sicut
Num.1 scriptum est: Quàm speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona.]
Esa.52 Hoc Propheta dicit Naum. Pedes dicendo, aduẽtum significat Apostolorum circum-
euntium mundum, & regnum dei aduentare prædicantium. Aduentus enim ipsorũ illu
minabat homines, uiam ostendens qua itur in pace ad deum, quam primus Ioannes Ba
ptista uenerat præparare. Hæc pax est, ad quam festinant credentes in Christũ. Deniq;
Luc.2 sanctus Simeon, quia in mundo discordia erat, lætus in ortu Saluatoris: Nũc, ait, domi-
ne dimittis seruum tuũ in pace. quia regnum dei pax est. Omni enim amputata discor-
dia, omnes uni deo genu flectent. Denicq; Hierusalem superior ciuitas pacis interpreta-
tur, quæ est mater nostra. Sed non omnes obediunt Euangelio.] Verũ est, quia quã-
uis illustretur mundus splendore disciplinæ dominicæ: sunt tamẽ qui repugnent, qui lu
men tenebras uocant. Horum enim sic errore acies obtusa est mentis, ut nec ueri lumi-
Ioan.1 & 12 nis recipiant splendorem. Quos accusat Euangeliũ, dicens: Lux in tenebris lucet, & te-
Esa.53 nebræ eam non comprehenderunt. Esaias enim dicit: Domine, quis credidit auditui
nostro?] Hoc est, quis credidit quæ audiuimus abs te, & loquimur? Firmauit exemplo
prophetico Iudæos esse contradictores Euangelicæ ueritatis. Lex enim Iudæos incre-

pat,

pat, quia sicut fuit apud ueteres, ita & nunc est. Hunc enim numerum non tangit, qui fidem non recipit. Ergo fides ex auditu, auditus autem per uerbum Christi.] Manifestum est quia nisi dicatur aliquid, nec audiri potest, nec credi. Sed dico: Nunquid audierunt?] Hoc est, audierunt, & credere noluerunt. Quamuis enim fides ex auditu sit, sunt tamen qui audientes non credunt. Audiunt enim & non intelligunt: quoniam malevolentia obcæcatum est cor illorum. In omnem enim terram exijt sonus eorum, & usq; ad fines orbis terræ uerba illorum.] Vsqueadeo prædicationem dei à Iudæis auditam esse testatur, ut etiam impletum orbem diuina annunciatione pronunciet. Ipsa enim fabrica mundi prędicat creatorem. Quod enim Psalmographus de creatura dixit, hoc Apostolus de Euangelistis. Quia ubiq; audita est, & peruenit in omnem locum prædicatio nominis Christi. Vbi enim præsentia hominis prædicantis defuit, sonus tamē & fama peruenit, sicut peruenerat opinio factarum uirtutum in Aegypto ad omnes Gentes, teste Rhaab meretrice. Si enim in omnem locum peruenit, non potuerunt non audire Iudæi apostolicam prædicationem, ut nemo ex his excusatus sit à crimine diffidentiæ. Sed dico: Nunquid Israel non cognouit?] Hoc est, cognouit: Nec quia per supradicta testimonia genus Israel incredulitatis caussa arguit, cum dolore de omnibus Israelitis queri uideretur, non negat Israel cognouisse & assecutum esse quod illi promissum fuerat in lege: sed eum qui spiritu magis Israel est quàm carne, quem & deus præscierat crediturum. Omnes enim audierunt, & non omnes crediderunt. Primus Moyses dicit:] In cantico Deuteronomij: Ego ad æmulationem uos adducam in non gentem, in gentem insipientem, in iram uos mittam.] Indignantis uerba sunt, propter quod semper diffidentes inuenti sunt Iudæi, & omnibus malis, unam assignat generationem & caussam: dum præsentes increpat ibidē, tāgit magis futuros, ad quos hoc pertinet. Omnium enim horū una damnatio est, si permanēt in diffidentia. Aemulatio ergo illis data est inuidentiæ, dum uident gentem, quæ prius sine deo fuit, sensuq; bruta erat, deum suum appellare, qui fuerat Iudæorum, & donum illis promissum assecutum, per quam zelum passi iracundia distenderentur, ut malitiæ incredulitatis suæ mercedes exoluerent. Nulla enim res sic consumit hominem sicut zelus: quem ideo deus ultorem posuit incredulitatis, quia graue peccatum est. Nam semper in ira missi excruciantur, quando audiunt legem & prophetas ad nos pertinere, qui in Christum credimus. Esaias audet, & dicit: Palàm factus sum non quærentibus me, & inuentus sum inter eos qui me nō interrogabant.) Quoniam suprà uerbis Moysi usus est de exclusione Iudæorum, ad hoc quoq; Esaiæ prophetæ exemplum subdidit, ut de eius persecutione apertius doceret deum expulsis Iudæis, ultrò Gentibus gratiam obtulisse ad opprobrium & necem Iudæorum. Hæc enim Esaias propheta ex persona Christi testatur. Ad Israel autem quid dicit? Tota die expandi manus meas ad populum non credentem & contradicentem.) Hic Israel carnalis est, hoc est Abrahæ filij, sed non secundum fidem. Nam Israel uerus & spiritalis est, qui credendo uidet deum. Tota die, semper significat. Semper enim corrupti sunt: propterea increpantur non crediturí, ut sciāt quia ipsi sibi caussa sunt perditionis. Potest hoc & de Saluatore accipi, qui in cruce extensis manibus, interficientium se peccatum arguit. Caussa enim illa clamat sceleratum facinus Iudæorum: superius quòd ausus sit dicere Esaias de ijs qui deo fuerant inimici, ostendit hos amicos futuros: & eos qui Israelitæ dicebantur, propter quod inobedientes erant, ut inimicos abijciendos.

Deut. 32

Esa. 65

CAPVT VNDECIMVM.

DIco igitur: Nunquid repulit deus hæreditatē suā? Absit.] Quia populū Israel incredulū ostendit, nunc ne omnem Israel dixisse diffidentem putaretur, ostendit nō repulisse deum hæreditatem suā, quam præscijt, id est filios Abrahæ, quos fideles sibi fututos scijt. Nec enim promitteret eis regnū, si sciret nullum ex ijs crediturum. Hæreditas ergo domini iuxta legem filij sunt Abrahæ, sed credentes. Nam & ego Israelita sum ex semine Abrahæ, de tribu Beniamin.] Exemplo suo docet partem Israel saluatam, quam præscijt deus saluandā, aut adhuc posse saluari: & partem Israel propter iugem diffidentiam perditioni deputatam. Non repulit deus plebem suā quam præscijt.] Hoc est quod dicit saluator: Pater, quos dedisti mihi, custodiui: & nemo

Psal. 18

Iosu. 17

& nemo ex his periit, nisi filius perditionis. Ita & hi quos præscijt deus credituros, nemo ex his à promissione repulsus est: quia sic factum est, sicut præscijt deus futurum. An nescitis in Helia quid dicit scriptura, quomodo postulat deum contra Israel? Domine
3.Reg.19 prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt, & ego relictus sum solus, & quærũt animam meam. Sed quid dicit illi responsum diuinum? Reliqui mihi septem millia uirorum, qui non curuauerunt genua ante Baal.] Aperta sunt hæc. Ostendit enim non solum Heliã remansisse qui deuotus deo nõ adorauerit idola: sed & multos qui in fide dei permanserunt, sicut & ex Iudæis non pauci crediderunt. Huic rei historia cõgruit, quia multi per speluncas occultati sunt propter Achab regem Samariæ, & Iezabel uxorem eius, qui pseudoprophetis credentes, dei prophetas persequebantur, & populũ ad idolatriam hortabantur. Sic igitur & in hoc tempore reliquiæ secundum electionem gratiæ saluæ factæ sunt.] hoc est, Ita, inquit, & nunc hi remanserũt in legis promissione, recedentibus multis quos ante præscijt deus. Qui enim susceperunt Christũ quasi in lege promissum, ij in lege steterunt: qui enim non illũ receperunt, à lege recesserunt. Ideo credentes reliquiæ dicuntur, hoc est, remanentes in lege. Si autem gratia, iam non ex operibus.] Manifestũ est quia gratia donũ dei est, non debita merces operibus, sed gratuita ratione, misericordia interueniente, cõcessa. Alioquin gratia iam nõ est gratia.] Verũ est, quia si merces est, nõ est gratia. Sed quia merces non est, sine dubio gratia est: quia ueniam dare peccantibus non aliud quàm gratia est, his qui non requirunt, sed offertur illis ut credant. Duplex ergo gratia est, quia hoc competit deo, qui abundat misericordia, ut & requirat quos gratis curet.

Vid ergo? Quod quærebat Israel, hoc non est adsecutus: electio aũt consecuta est.] Israelitæ ij carnales sunt, qui ex operibus legis iustificari se putantes, non sunt adepti ut iusti essent per fidem apud deum. Propterea cum omnes rei sint per legem, quia maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quę scripta sunt in libro legis, ut faciat ea. Qui autem per fidem iustificari se crediderunt, consecuti sunt electionem, ut iustificati filij Dei fierent, memores scripturæ dicentis: Quia iustus ex fide uiuit, id est, non ex lege. Cæteri uero excæcati sunt, sicut scriptum est.] In
Esa.6 Esaia loquit: Dedit illis deus spiritũ compunctionis, oculos ut nõ uideant, & aures ut
Matth.13 non audiant, usq; in hodiernum diem. Et Dauid dicit: Fiat mensa eorum in laqueum,
Ioan.12 & in captionem, & in scandalum, & in retributionem illis. Obscurentur oculi eorum
Act.28 ut non uideant, & dorsum illorum semper incurua.] Ideo mensam maledicit malorum,
Psal.68 quia illic decipi solent innocentes. Dolo enim uocantur ad conuiuium, ut perimantur.
2.Reg.13 Sic enim Ammon filius Dauid deceptus est à fratre suo Abessalon, & malignus Holofernes per epulum sanctam Iudith putauit se posse decipere, & in mensa sceleratí Hero-
Marc.6 dis sæuierunt maligni in caput Ioannis Baptistæ. Vnus sensus est duorũ prophetarũ de huiusmodi hominibus, qui ab initio infidi & repugnantes inuenti sunt hostes bonorũ. Sed aliqui illorum emendati sunt & correcti, licet tarde: quidam uero in pertinacia manentes, seueritatem sententiæ non euaserunt, in perpetuum curuati, hoc est, excęcati ne decætero possint ueritatis uiam aspicere, quam maleuolentia aspernati fuerant, declinantes ab ea, & ad salutis gratiam peruenire. Qui enim cũ intellexisset, credere noluit: id debet consequi quod uult, ne de cætero possit fidem recipere, & saluari, quam sciens prudensq; abnuit. Exempla igitur prophetarum supradicta duplicẽ continent sensum. duobus enim modis decreta sunt, & scripta. Duo etenim genera hominum hic continentur. unum est quod maleuolentię suæ causa excæcatur in sempiternum, ne saluetur. Sunt etenim pessimæ uoluntatis, usqueadeò ut intelligentes dicant se nescire quod au-
Ioan.10 diunt. Denique dicebant de Saluatore: Quid est quod dicit? Nescimus quid loquitur. Quid eum auditis? Dæmoniũ habet, & insanit. Alia autem pars quę uerè Israel est, contradicebat illis: Hæc uerba non sunt dæmonium habentis. Nunquid dæmonium potest cæcorum oculos aperire? Dum inuident ergo Saluatori, nolebant uideri intelligere quæ audiebant: ut dum à legisperitis & pharisæis non intelligi uidetur, res absurdas, & quæ extra legem essent, loqui putaretur: quæ res etiam alios à fide posset auertere.
Lucæ 11 Vnde audiunt à Saluatore: Vos habetis clauem scientiæ, & neque uos intratis, neque alios finitis introire. Quis enim non leuium, sed paulo grauiorum, Legisperitorum, & pha-

& Phariſeorum conſiliũ & ſententiam nõ ſequeretur, & qui uiderẽt legis defenſores: Deniq; ijs qui uere Iſraelitæ ſunt, dixerunt: Nunquid aliquis ex principibus credidit in illum: ut inde iuſte uiderẽt non credidiſſe, ſi multos cõſpirationis ſuæ ſocios feciſſent: quia quod à paucis defenditur, ſolet non probatum uideri. Ideo excæcati ſunt, ne decætero poſſint credere, & ſaluari. In uoluntate ergo ſua adiuti ſunt, ut quoniam ſcientes uerum, dicebant eſſe falſum: decætero non intelligerent quod eſt uerũ, ut uerum haberẽt, ſed falſum quod uolebant. Alterum genus eſt, quod cum iuſtitias legis ſectatur, iuſtitiã Chriſti non recipit: ex quo iam non per inuidiam malæ uoluntatis hoc agit, ſed errore. æmulando enim traditionem patrũ cæcantur ad tempus: quia cum deberent ex magnalibus Chriſti addiſcere hunc nõ poſſe fallere, cuius tam magnifica uirtus in rebus geſtis appareret, & prædicationem eius teſtamento nouo promiſſo per prophetas comparare, & exinde profiteri hunc eſſe qui promiſſus eſt, negligentes contra deum, & hominibus aſſentientes inuenti ſunt. Propterea ergo cęcant, ut admiſcentibus ad promiſſionẽ eorum, ipſa æmulatione, dum inuident gentibus, reuertantur ad fidem Chriſti.

D Ico ergo: Nunquid ſic offenderunt, ut caderent? Abſit.] Hoc dicit quod ſupra memorauí, quia non ſic diffiderunt, ut nunquã iam crederent: id eſt, non ita propter improbitatẽ ſuam cæcati ſunt, ut curari nõ poſſent: ſicut diabolũ legimus cecidiſſe, dicente Eſaia propheta: Quomodo cecidit de cœlo lucifer? caſum apoſtaſiam ſignificauit. Non ergo hos ſic offendiſſe dicit ut caderent, ſed offenſionis ſuæ cauſa ad tempus obtuſos. Sed illorum delicto ſalus gentibus, ut illos æmulentẽ.] Hoc eſt quod dixit, quia propter peccatum illorũ gentibus ſalus data eſt. Quia enim donum dei recuſarunt Iudæi, translatum eſt hoc ad gentes, ut æmulatione zeli accẽſi Iudæi conuerterentur ad Chriſtũ, zelantes promiſſionem patrum. Quòd ſi delictũ illorum diuitiæ ſunt mundi, & diminutio eorũ diuitiæ gentiũ, quanto magis plenitudo illorum?] Manifeſtum eſt quia ſi delictũ illorum profuit mundo, dum horũ diſpendio plures habet bonos, quia multo plures ſunt Gentes quàm Iudæi: & diminutio eorum, quod eſt damnũ promiſſionis, diuitiæ gentiũ, per id quòd lucrati ſunt uitam æternã, quanto magis plenitudo eorum? Apertũ eſt quia magis diues erit mundus hominibus bonis, ſi & ij qui excæcati ſunt, conuertantẽ. Ex magna enim parte ſaluabitur mundus. Mundo homines ſignificantẽ, ſicut dictum eſt de Saluatore: Ecce mundus totus abijt poſt illum. Eſa. 14. Ioan. 12.

V Obis enim dico Gentibus, quàm diu quidem ego ſum gentium apoſtolus, miniſterium meum glorificabo, ſi quo modo æmuler carnem meam, ut ſaluos faciam aliquos ex illis.] Oſtendit gentibus quo affectu diligat Iudæos. Nam miniſterium ſuum, quo apoſtolus gentium eſt, honorificat, ſi propter affectum generis ſui data opera etiam Iudæos acquirat ad fidem. Honorificentior enim fiet, ſi & illos, ad quos non miſſus eſt, lucretur ad uitam. Patribus enim in laude maxima erit, ſi fratres inuenerint qui perierant. Si enim amiſſio eorũ reconciliatio eſt mũdi, quæ eſt aſſumptio, niſi uita ex mortuis?) Hoc dicit, quia ſi non credentib. Iudæis Gentes reconciliatæ ſunt deo, ad incrementũ mundi circa fidem Chriſti, quæ erit in hac parte, & quanta plenitudo ſalutis ſi aſſumantẽ & Iudæi ad fidẽ Chriſti, niſi ut ex mortuis uiuificet mundus in hominibus? Quia ergo profectus eſt, dandam dicit operã ut credant, quoniã cæcitatis obtuſio tempore cõpenſati delicti auferẽ, ut uoluntatis ſuæ recipiant liberũ arbitrium. Quòd ſi delibatio ſancta eſt, & maſſa.) Manifeſtũ eſt quia quod unius ſubſtãtiæ eſt, unũ eſt: ac per hoc non poteſt delibatio ſancta eſſe, & maſſa immunda. Delibatio enim de maſſa eſt. Ideoq; oſtendit nõ poſſe indignos dici ad fidem, hos quorũ iam patres adepti ſunt fidem: quia ſi pars Iudæorum credidit, cur non & alia pars poſſe credere dicatur? Et ſi radix ſancta, & rami.] Immutatis uerbis eadem repetit, ut ſenſum commendet duobus exemplis. Quod ſi aliqui ex ramis fracti ſunt.) id eſt, ſi aliqui non crediderunt ex eis, excíſi à promiſſione. Tu aũt cũ eſſes oleaſter, inſertus es in illos, & ſocius factus es radicis & pinguedinis oleæ.) Hoc ſignificat, quia non credẽtibus multis Iudæis, gentes inſitæ ſunt per fidẽ in ſpem promiſſionis, ut dolori eſſet Iudæis. Sed nõ iuxta legem agriculturæ, quia bonũ ſurculũ inſerunt in bonam arborẽ. Hi enim cum eſſent in radice mala, inſerti ſunt in bonam arborẽ. Ideo oleaſtrum dicit inſertum, ut fructum ſurculus radicis afferat ſocius eius effectus. Noli gloriari aduerſus ramos.) hoc eſt, noli gaudere

dere in incredulitate illorũ. Displicet enim deo si quis exultet in malis alterius, sicut dicit Salomon. Nec enim causa gentium abiecti sunt, sed quia non crediderunt, occasionem dederunt ut prædicaretur Gentibus. Quòd si tu gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te.] id est, si te extuleris super illos, in quorum insertus es radicẽ, insultans generi quod te ut ex malo bonus esses suscepit: nec stabis si illud per quod stas destruis. Dicis itaq; fracti sunt rami, ut ego insererer.] Ex persona gentilis credẽtis loquitur, qui exultandum putat in casu Iudæorum diffidentium, dicens: Illorũ reprobatio locum fecit gentilibus. Sed non sunt reprobati à deo ut gentes intrarent, sed seipsos reprobos fecerunt spernentes donum dei, unde occasionem dederunt gentibus ad salutem. Quam extollentiam reprimi uult, ut magis saluti congaudeatur, non ægritudini insultetur. Facile enim decipitur qui gaudet alienis malis. Bene.] id est, rectè dicis, quia fractis ramis insertus es. Sed incredulitate fracti sunt.] hoc est, non propter te, sed suo uitio. Illis enim diffidentibus, ad æmulationem illorum tu uocatus es ad salutem. Ideo gratias debes agere dono dei per Christum, non illis insultare, sed petere, si malum illorum tibi contulit salutem, ut & ipsi redeant ad originem. tunc placebis Deo, qui tui misertus est. Ideo enim te aduocauit, ut per tuam æmulationem reduceret & illos ad gratiam. Tu autem fide stas.) Quia Iudæi per diffidentiam lapsi sunt, hos fide dicit stare: quia quum prius perfidiæ causa iacerent, credendo stare cœperunt. Noli altum sapere, sed time.) id est, noli superbus esse, sed & caue ne & tu offendas. Si enim deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat.) Verum est, quia si illos qui prærogatiua patrum dignitosi erãt, quibus etiã facta repromissio est, deo in filios adoptati, incredulitatis causa excæcauit: quid his, si dubitauerint, aut si se extulerint, faciet, qui nulla cõmendatione sublimati sunt, quiq; cum nullius dignitatis essent, honorati sunt? Vide ergo bonitatem & seueritatem dei: in eos quidem qui ceciderunt, seueritatem: in te autem bonitatem, si permanseris in bonitate. alioquin & tu excideris.) Bonũ deum Gentibus esse testatur, quia cum idola sequerent, digni utiq; morte: patientia sua expectauit illos, & nec sic requirentes se, ultro uocauit illos, & peccata eis remisit: Iudæis autem seuerus est. excæcauit enim eos, quia donum dei spreuerunt. Hos tamen nunc significat Iudæos, qui propter maleuolentiam suam in perpetuum cæcati sunt. unde eos & cecidisse dicit. illos autem quos suprà memorauit offendisse, non tamen cecidisse, quia ad tempus cæcatos illos ostendit: ac per hoc seuerum deum in eos fuisse, ut in perpetuum cæcati essent apostatæ. Sed & illi si non permanserint in incredulitate, inserent. Potens est enim Deus iterum inserere illos.) Ostendit iustitiã dei non in seueritate manere circa illos quos excæcauit ad tempus: quia non sic illos excidit, ut non possit illos iterum inserere si cõuertantur, qui per prophetam dixit: Reuertentes ad me replantabo. ut hoc sciẽtes Christiani gentiles, nõ insultent Iudæis, certi reseruari illis quasi lapsis misericordiam dei. Nam si tu ex naturali excisus es oleastro, & cõtra naturam insertus es in bonam oleam: quanto magis hi qui secundum naturam inserẽtur suæ oleæ?] Oleam, fidem per quam Abraham iustificatus est, accipimus: oleaster uerò, quia agrestis & infructuosa natura est, perfidiam significat: ac per hoc si ij qui semper inimici dei fuerunt, conuersi in fidem Abrahæ inserti sunt, ex cuius origine non sunt: quanto magis Iudæi, si post diffidentiam credant, paternæ reddendi sunt naturæ, inserti iterum in suam promissionem?

N Olo enim ignorare uos fratres mysterium hoc, ut non sitis uobisipsis sapientes: quia obtusio quędam ex parte Israel facta est, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret.) Non est obscurum quia ad tempus cæcitatis obtusio facta est Iudæis, ijs qui dum æmuli legis sunt, non uiderunt donum uenisse promissum à Deo quod prædicabatur à Christo. Zelo enim excæcati sunt, putantes legem factorum nunquam debere cessare. Vnde sabbatum zelabantur. qua offensione ex parte obtusi sunt, ut pro incredulitate sua cruciarentur, uidentes Gentes proficeri cum gaudio, consecutos repromissionem Abrahæ: copia tamen admissa Gentium, abstergeretur caligo ab oculis mentis eorum, ut possint credere: ut spiritum compunctionis prohibens à cordibus eorum qui eis præstat cæcitatem, reddat eis arbitriũ liberum uoluntatis, quia non de maleuolentia erat incredulitas, sed de errore emendarentur, ut postea saluarentur. Sicut scriptũ est.) Vt probaret donum illis reseruatũ à deo; exem-

exemplũ Esaiæ prophetæ in subiectis ponit, ut hac gratia qua liberati sunt Iudęi credentes, & hos liberari posse doceret, quia non erat exinanita, sed semper abundat. Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem ab Iacob, & hoc illis à me testamentum, cum abstulero peccata eorũ.] Exempli huius ratio semper manet & diu sunt qui credãt. Hic enim dominus Iesus qui de cœlis uenturus promissus est ad liberationem humani generis, ipse quotidie remittit peccata cõuersis ad se, nec statim non credentes condẽnat, sed expectat, sciens posse proficere ad agnitionẽ Dei. Secundum Euangeliũ quidem inimici propter uos.] Causa incredulitatis inimici sunt Euangelij, ut error & delictum illorum Gentibus aperiret uiam ante tempus intrandi ad fidem, sicut suprà memorauí. Prius enim ubiq; omnib. Iudæis prædicandũ erat, tũc demũ & Gentib. oportebat credi uerbum dei. Sed quia non crediderunt, ablatum ab eis regnum, datum est gẽtibus. Itaq; non insultandum his præmonet, quorum delictum profuit gentibus. Illi enim insultandum est cuius peccatum obfuit aliquibus. Non ergo perfidiæ illorum gratulandum est, sed dolendũ si tardant conuerti: ut quomodo peccato illorum gauisæ sunt Gentes, quia saluatæ sunt: sic conuersione eorum lætẽtur. ipsorum enim occasione dei gratiam citius perceperunt. Secundum electionem autem dilecti propter patres.] Quamuis grauiter peccauerint Iudæi reprobando donum dei, & digni sint morte: tamen quia filij sunt bonorum, quorum prærogatiua & merito plurima à deo beneficia perceperũt, regressi ad fidem suscipientur cum lætitia, quia dilectio in his dei exuscitatur memoria patrum. Sine pœnitentia enim sunt dona & uocatio dei.] Verũ est, quia gratia dei in baptismate non quærit gemitum, aut planctum, aut opus aliquod: nisi solam ex corde professionem. Ne enim quia grauiter deliquerant nõn recipiẽdo promissum dei, & quia quę graiter peccantur, non nisi fletu & gemitu ad ueniã pertinent: ne ideo illos non posse iam accipere misericordiam putarent, quia dolere illos non uidebant: ostendit hoc inter primordia fidei non requiri. Donũ em̃ dei gratis donat peccata in baptismo. Sicut enim & uos aliquando non credidistis deo, nunc autem misericordiam consecuti estis propter illorum diffidentiam: ita & isti nunc non crediderunt in uestra miseratione, ut & ipsi misericordiam consequantur.] Incredulitatem gentium memorat, ut ipsi rubore non se iactarent insultantes Iudæis qui non crediderant, sed oblectarẽt illos ut agnoscerent promissum dei. Quia enim uos, inquit, gẽtes, cum his eloquia dei credita sint, repugnantes fuistis: nunc autem misericordiam accepistis, non uestro merito, sed ad horum opprobrium: quare non magis isti conuersi accipiant misericordiam, qui prius in lege dei conuersati sunt, & quibus facta promissio est?] Conclusit enim deus omnia in incredulitate, ut omnium misereatur.] Gentes porrò ab antiquis temporibus in impietate & ignorantia uersabantur, utpote sine deo: propter quod manifestata lex in literis est, qua possent infrenari præcipites. Et quoniam uersutia aduersarij cumulari peccata cœperũt, ut per interdictum magis reus homo constitueretur: deus clementia bonitatis suæ semper homini procurans, ut quod sine lege peccatum erat, & in lege, posset deleri: hoc decreuit, ut solam fidem poneret, per quam omnium peccata abolerentur: ut quia nulla spes per legem omnibus hominibus erat, dei misericordia saluarentur. Hoc est omnia cõclusisse in incredulitate, ut tunc decretum donum à deo ueniret, quando omnes diffidẽtia laborarent, ut gratia muneris esset gratissima. Itaq; nemo se iactet. miserum est enim superbum esse eum cui ignotum est.

O Altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ dei, quàm inscrutabilia sunt iudicia eius, & ininuestigabiles uiæ ipsius.] Excelsum & immensum deum in diuitijs sapientiæ & scientiæ suæ cum omni laude & gratiarum actione testat: est enim consilium & iudicium eius incomprehensibile. Nam sciens ab initio conuersationes & opera hominũ, quia neq; sola seuerítate iustitiæ saluari posset hominũ genus, neq; sola misericordia ad profectum meritorum peruenire, unoquoq; tempore decreuit quid esset prædicandum: antè tamen permittens unumquemq; suo iudicio, quia natura ipsa duce cognoscit iustitia. Et quia autoritas naturalis iustitiæ obtorpuerat cõsuetudine delinquendi, data est lex, ut humanum genus terrore manifestatæ legis frenaretur. Sed quia non se cohibẽtes, rei tenebantur à lege, prædicata misericordia est, quæ ad se confugientes saluaret: refutantes autem cæcaret ad tempus, ad promissionẽ eorum

Sap. 9
Esa. 40
1. Cor. 2

gentes

gentes inuitans, quæ prius iustitiam dei per Moysen datam sequi noluerunt, ut horum saluti dum inuident, ipso zelo ad radicis Saluatoris originem se reformarēt promissæ in lege. Hæc est altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ dei, qua tam Iudæos quàm Gentes multifaria prouidentia acquisiuit ad uitam. Quis enim cognouit sensum domini? aut quis consiliarius fuit? aut quis prior dedit illi, & reddetur ei?] Hoc in Esaia scriptum
Esa. 40 habetur. Manifestum est solum deum esse qui nouerit omniū consilia, & hunc unū esse, qui nullius egeat, quia ab ipso sunt omnia: ac per hoc consilium eius à nullo nec cōprehenditur, nec metitur, quia inferiora superioris sensum scire nō possunt. Deniq; Iudæis credētibus impossibile uidebatur consiliū esse & uoluntatem dei ad redemptionē gentium: simili modo & Gentibus arduum & incredulum uidebatur, Iudæos qui non crederant, posse conuerti, aut credentes suscipi ut saluarentur. Inter cætera hoc est consiliū dei quod latuit, nec potuit cōprehendi. Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia: ipsi gloria.] Quia ratione sensus & consilium dei inuestigari non potest, declarauit. Ex ipso enim, inquit, & per ipsum, & in ipso sunt omnia, ipsi gloria. Hoc dicto aperuit sensum qui occultus erat mundo. Quia enim omniū creator est deus (fecit enim ea quæ non erant, ut essent) ideo ex ipso sunt omnia. Et quoniam ab ipso sunt, per filiū eius qui eiusdem utique substantiæ est, esse cœperunt, cuius opus, patris est opus. Quia ergo ipse operatur per filium, per ipsum sunt omnia. Et quoniam quæ sunt ex deo, per Deum sunt, post renata in spiritu sancto sunt, in ipso sunt omnia, quia & spiritus sanctus de deo est patre: unde & scit quæ in Deo sunt. Ergo & in spiritu sancto pater est, quia quod de patre est Deo, non potest aliud esse quàm est Deus pater. Ac per hoc ipsi gloria, quia ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia. Itaque quia quæ ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia, ut essent, esse cœperunt, sensum & consilium eius scire non possunt. Ipse autem scit omnia, quia in ipso cuncta. Patefecit mysterium Dei quod superius dixit non ab eis ignorari debere.

CAPVT XII.

Philip. 4 Ephes. 5 1. Thess. 4

O Bsecro itaq; uos fratres per misericordiam dei, ut exhibeatis corpora uestra hostiam uiuam, sanctam, placentem Deo, rationabile obsequium uestrum: & nolite confirmari huic seculo, sed reformamini in nouitate sensus uestri, ut probetis quæ sit uoluntas dei, quod bonum & placitum & perfectum est.] Per misericordiam dei orat illos, per quam saluatur humanum genus. Post tractatum enim legis & fidei, populi natura Iudaici & Gentilis ad bonam uitam agendam hortatur. per hanc enim spes fidei obtinetur. Cōmonitio est ergo hæc, ut memores sint quia misericordiā acceperunt: & uigilent circa obsequium eius à quo illis data est, per quem ex impijs gratis iustificati sunt: sciētes hanc esse hostiā uiuā, sanctā, & Deo acceptabilē, si corpora nostra incontaminata seruemus, dissimiles secularibus, qui uoluptatibus studen. Hæc enī est uoluntas dei, sanctificatio uestra. Nam corpora subiecta peccatis, non uiua habent, sed mortua. sub desperatione enim promissæ uitæ sunt. Ad hoc enim peccatis dono dei abluimur, ut decætero mundam uitam agentes, dei amorem in nos prouocemus, non iritum facientes opus gratiæ eius. Nam apud ueteres ideo oblata occidebatur hostia, ut homines peccati causa morti subiectos significaret. Nūc autem quia per donum dei purificati sunt homines, & à morte secunda liberati, uiuam hostiam debēt offerre, ut signū sit uitæ æternæ. Non enim, sicut tunc, corpora pro corporibus immolantur: nunc uero non corpora, sed uitia corporis perimenda sunt. Vt autem obsequij nostri effectum habere possimus, seruata iustitia pudorem custodiamus. Nihil enim proficit pudor, nec rationalis potest uideri neglecta iustitia. Hoc erit conformem fieri spiritaliū, renouatum in spiritu ac fide, hoc scire quod placeat deo, nec aliud bonum & perfectum esse.

D Ico enim per gratiam quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter uos, nō plus sapere quàm oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem, & unicuique sicut diuisit deus mensuram fidei.] Aperte ostendit hoc debere nos sapere, quod iustitiæ terminos non egrediatur, ut non nobis solis utile sit, sed & nulli obsit. Hæc est enim prudentia, prodesse magis aliquibus quàm obesse, & contentum esse debere sorte quam mensus est deus, merito & fidei uniuscuiusq;, nec sibi defendere quod non sibi cōcessum uidet, hoc est, non plus sapere, quia uni totum concedi non potest. Nec enim si quis

si quis bonæ uitæ est, ex eo sibi etiam doctrinæ prudentiam debebit defendere: aut quia peritiam habet legis, Leuitarũ sibi obsequium uindicare debebit. Hortatur ergo & docet per gratiam sibi datam. Hæc gratia peritia intelligitur dominicæ disciplinæ, per quã humilitati & iustitiæ studendum tradit.

Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autẽ membra nõ eadem habent officia: ita multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra.] Exemplo corporis docet non posse nos singulos omnia, quia sumus inuicem membra, ut alter alterius egeat: ac per hoc curam nostri inuicem nos agere debere, nec alterum alij obsistere, quia inuicem officijs nostris opus habemus. Hoc est diligere Christũ, si inuicem se membra exhortentur, ut impleant modum quo corpus in Christo perfectum sit. Habentes autem donationes dei diuersas secundum gratiam quæ data est nobis.] Nunc ipsa officia deputata membris merito fidei enumerat, ut cum uiderit membrum quod sibi deputatum officium est, nõ perstrepat alteri cui uiderit aliud traditum, sed congaudeat, ut corpus ecclesiæ sit perfectum. Siue prophetiam secundum rationem fidei.] A prophetia incipit, quæ prima probatio est rationabilem esse fidem nostram. Denicq; credentes accepto spiritu prophetabãt. Hæc ergo datur pro modo accipientis, hoc est, quantũ caussa exigit propter quam datur. Siue ministerium in ministrando.] Ad obsequium ecclesiæ præbendum intantũ minister firmatur, quantum credit debere se obsequi, ne ultra fidem laborans in obsequio, fatigetur incassum, quia hoc sequitur unumquenq; quod conatur ex corde. Siue qui docet in doctrina.] Similiter dicit adiuuari doctorem in doctrina, ut inquantũ fides eius est ad docendum, intantũ inspiretur ad tradendam disciplinam cœlestem. Siue qui exhortatur in exhortatione.] Et hunc eodem modo in eo ipso in quo tendit, auxilio spiritus præparari, ut habeat gratiam dum prouocat. Lacessit enim fratres ad bonum, aut incredulos ad fidem. Qui tribuit in simplicitate.] Huic dicit qui bono animo tribuit, auxilia semper suppeditare procurante spiritu, ut non desit tribuenti simpliciter, dicente Salomone: Qui tribuit pauperibus, non indigebit. Hic ergo tribuit simpliciter, qui nõ in simulatione hoc agit ut laus ei ab hominibus detur, sed ut à deo per hoc ipsum meritum consequatur. Qui præest, in solicitudine.] Eum qui curam ut præsit fratribus suscipit, iuxta fidem suam accipere uigilantiam & authoritatem, ut proficiat in quo solicitus est, habens in illis fructum quibus præest. Qui miseretur in hilaritate.] Hunc quoq; secundum sensum suum qui læto animo misericordiam facit, non quasi nolenti extorqueatur, fundari & roborari à deo ut in hac re nullam infirmitatem patiatur, sciens dictum à Salomone: Dum habes occasionem, benefac. Sed hoc multipharie intelligendum est. Sub uno enim uocabulo multiplex est intelligentia. Nam suprà dixit, Qui tribuit in simplicitate: quid erat opus iterare, nisi quia sub uno misericordiæ nomine multa bona opera significauit? Peccantibus etenim ignoscere, misericordia est: & in necessitate aliqua posito uel oppresso opem ferre, misericordia est: & nudum uestire, & esurienti panem frangere, & paruulum expositum colligere, & cadauer operire, & alia operari, misericordia est. Ideò si hæc impigrè & sine tædio fuerit operatus, habebit huius operis & in præsenti & in futuro mercedem. Omnis ergo misericordia, & simpliciter & cum gaudio fieri debet, ut simplicitas excludat hypocrisim, gaudium uero fretum futuræ spei testetur examen. Dilectio sine simulatione.] Huic menti quæ hoc meditatur, ut ideo diligat fratrẽ, quia scit hoc placere authori deo, non ut in adulatione præsentis uitæ hoc agat, subuenit spiritus: ut quia hoc deuota mente quærit, obsequijs possit. Audiuit enim dictum à domino: Præceptum nouum do uobis, ut diligatis inuicem. Odientes malum, adhærentes bono. fraternitatis amore inuicem benigni, honore mutuo præuenientes.] Non magnum dicit euitare malum, nisi adhæreatur bono. Illud enim de timore fit, hoc de amore: nec benignum esse nec fraternitatis amorem, si nõ mutuis se obsequijs præuenerint. Solicitudine non pigri.] Hoc est quod dicit propheta Hieremias, quia maledictus qui facit opera domini negligenter. Piger enim in conuersatione diuina, sine spe est: ideo subiecit: Spiritu feruentes.] Hoc est, in exercitio diuini operis aut legis non sit tepidus, sicut dicitur in Apocalypsi Ioannis: Quoniam tepidus es, inquit, euomam te ex ore meo. Quotidiana enim meditatio tollit stuporem,

1.Cor.12
Eph.4
Prou.28
Amos 5
Eph.4
1.Pet.2
Ibid.5
Ioan.13
Hier.48
Apoc.3

& facit uigilantem. Opera enim domini sunt quæ mandat fieri pro utilitate ecclesiæ, id est, fratrum. Tempori seruientes.] In Græco dicitur sic habere: Deo seruientes. quod nec loco cõpetit. Quid enim opus erat summam hanc ponere totius deuotionis, quando singula membra quæ ad obsequia & seruitia dei pertinent, memoret? In omnibus enim ijs quæ enumerat, plenum deo seruitium exhibetur. Seruire tempori quid sit, alibi Eph. 5 soluit cum dicit: Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt: ut sciatis quemadmodum unicuiq; respondeatis. Quoniam autem dixerat, Spiritu feruentes: ne hoc sic acciperent, ut passim & importunè uerba religionis ingererent tẽpore inimico, per quod forte scandalum excitarent, statim subiecit: Tempori seruientes. ut modestè & cum honestate aptis & locis & personis, & apto tempore religionis fidem loquerentur. Sunt enim quidam & in hoc tempore quo pax est, qui sic perhorrent uerba dei, ut audientes cum magna ira blasphement uiam Christi. Nam & ipse seruiuit tempori quando quod noluit, fecit. Inuitus enim circuncidit Timotheum, & raso capite purificatus secundum legem ascendit templum, ut Iudæorum sopiret insaniam. Spe gaudentes.] Postquam dixit, Tempori seruiẽtes: adiecit, Spe gaudentes: ut si forte propter iniquitatem temporis non liceat de fide publice loqui, sed esse in metu, spe gaudeat, quia hæc tristitia parit lætitiam. In tribulatione patientes.] Hoc est, spe gaudere, in tribulatione patientem esse. De gaudio enim spei tolerat tribulationem, sciens multo maiora esse quæ pro his promissa sunt. Orationi instantes.] Necessaria est ualde oratio, quia ut tribulatio Hebr. 13 possit tolerari, precibus insistendum est. Memorijs sanctorum communicantes.] Manifestum est quia qui preces suas exaudiri uult, æmulus debet esse uitæ sanctorum. Cum imitatur enim, communicat, ut hoc sit memorem esse & communicare, imitari actus illorum: & si sumptibus indigent, communicandum eis, sicut dicit alio loco: De 1. Cor. 16 collectis quæ fiunt in sanctos. Et ad Galatas: Vt pauperum memores essemus. Ho- Gal. 2 spitalitatem sectantes.] Imitator & amator sanctorum hospitalitatem sectatur, exem- 1. Pet. 4 plo sancti Abrahæ, & Loth uiri iusti. Benedicite, & nolite maledicere.] Vt Christianos per omnia nouos faciat, etiam ab hac illos consuetudine auferre uult, quæ omnibus communis est, ne irato animo incitati ut prius, facile maledicant, sed ut magis uicta iracundia benedicant, & laudi sit disciplina dominica. Gaudere cum gaudentibus, 1. Cor. 12 flere cum flentibus.] Hoc est quod alio loco dicit: Si quid patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra: & si lætatur unum membrum, congaudent omnia membra. Cum enim quis fideli solatio est in necessitate, erigit animum eius, & apud deum sibi collocat meritum, quia membrum diligit corporis Christi: & si cum infideli condoleat, prouocat magis illum ad affectum disciplinæ dominicæ. Idipsum inuicem sentientes.] Hoc est, quod dictum est, compati debere in tribulatione: sicut & in alia dicit epistola: Gal. 6 Considerans teipsum, ne & tu tenteris. Alter alterius onera portate. Non alta sapientes.] Alta sapere, superbia est. Nam & diabolus cum alta sapuit, apostatauit. Ne elatio sit in animo, & præsumens forte de incolumitate actus sui, non condoleat fratri suo, sed exprobret quasi peccatori. hæc superbia est, quæ cum se præponit, offendit. Quod & dominus denotat dicens: Eijce trabem prius de oculo tuo, & tunc uidebis eij cere festucam de oculo fratris tui. Ipsa enim elatio peccatum est: ac si non sit peccator, (quod impossibile est) fit peccator dum superbit. Denicq; dicit Salomon: Superbis deus resistit. Sed humilibus consentientes.] Hoc est, ut deposita superbia alienam caussam Prou. 3 suam faciat, & suam quasi alienam, ut habeat gratiam apud deum: quia qui se exaltauerit, humiliabitur. Nolite esse prudentes apud uosmetipsos.] Istud in Esaia propheta scriptum est, quod hic quasi proprium ponit, ut iustitia cõmunis habeatur, non ut sibi quis iustus sit, cæteris autem iniustus. Nemini malum pro malo reddentes.] Hoc est quod Matth. 5 dominus dicit: Nisi abundauerit iustitia uestra plus quàm Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum dei. Mandatum enim in lege erat: Diliges proximum tibi, & odio habebis inimicum tibi. Hæc, quantum uidetur, iustitia est: sed ut abundet iustitia Christianorum, docentur nõ reddere malum pro malo, ut perfecti sint, & pro hoc merces illis reddatur in iudicio dei. Supergredi enim uidetur ipsam iustitiã, cum quod licet, ut melior sit, nõ facit cœlestis iustitiæ imitator. Mundi ergo iustitia à deo illi concessa ad tempus innocentem facit, cœlestis autem perfectum ut meritum habeat apud deum.

Prouiden-

Prouidentes bona nõ tantum coram deo, sed etiam coram omnibus hominibus.] Prouidere est bona futura ante oculos habere, ut ea gerantur quæ possint postquam facta fuerint in reprehensionem non uenire, sed magis laudi esse, siue apud deũ, siue apud homines. Ne quis existimet quia deo licita non displicent, idcirco & non curandum si fratri scandalo sint, hoc præmonet, quia illud fieri debet quod & deo non displiceat, & fratri scandalum non sit. Etsi liceat enim, & fratrem scandalizet, deo non placet, quia deus saluti studendum monet. Sic ergo prouidẽtur bona coram deo & hominibus, si ea quæ licent, sic agantur, ne scandalum faciant. Si fieri potest, quantum ex uobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes.] Omnibus pacificos uult esse, qui diuinam seruant iustitiam. Viderit si quis hanc pacem spreuerit, ut sit tali uiro impacificus, cum aut reprehendi forte ab illo non uult, aut inuidet bonis eius: quod ad illum tamen pertinet, nõ discordat à bene agentibus. Hic est enim impacificus, qui prætermissa uolũtate legis, sutũ ius sequitur: quanquam dicat Dauid: Cum ijs qui oderunt pacem, eram pacificus. Sed hoc necessitatis erat propter potentiam personarum, ut uel obsequijs humilitatis uincatur, quem sic extollit superbia, ut mãdata legis spernat. potest fieri ut & de timore dei pacificum se quis præbeat illi qui odit pacem. Quando enim uicem malis reddere non uult, pacificus est. hoc est de bono uincere malum, ut uel obsequijs uincatur, quẽ mandata legis non uincunt. Ergo si fieri potest, inquit, quod ex uobis est, ut bene agentes pacem habere uideamini. Iam si non fuerit amator pacis, tu tamen uis esse pacificus, quantum ad te pertinet. Si autem irreuerens & blasphemus quis sit, & pacem habere cum illo non possis, non utique tibi adscribendum erit, quia Ioannes apostolus illum qui negat in carne Christum uenisse, nec saluari permisit. Nos ergo parati simus, si fieri potest, ut cum omnibus pacem habeamus: alijs uero repugnantibus fiat impossibile, non ex nobis, si de nobis tantum querela non deponatur. Qui enim nullum lædit, apparet esse pacificus. Non uosmetipsos defendentes charissimi, sed date locum iræ.] Vt pacis fœdera seruari possint, ab ira dissimulandum monet, maximè quoniam per iram solet peccari, quando quis furore commotus plus exigit quàm postulat causa delicti, aut sibi ipsi incommodum præstat, si grauiora peccata incompetenti uindicta uult exequi. Debilem enim efficit, quem potuit emendatum habere & sanum. Vnde & Salomon, Noli, ait, iustus esse multum. Est enim, inquit, qui perit in sua iustitia. Volens enim singulis peccatis respondere circa uindictam, mortem potest inuenire tam sibi quàm ei quem plagis affligit. Solent enim in pœnam delinquere. Non solum autem de subiectis uindictam prohibet competentem, sed & de paribus & magnis, hoc est, de fratre forte in nos peccante non quæramus uindicare, sed remittamus dei iudicio reseruantes, ne dum ab ira detinemur, inueniat locum inimicus in quo suggerat & suadeat quod cõtra nos est. Scriptum est enim.] Vt fortius suadeat, exemplo legis hoc confirmat dicens: Scriptum est enim: Mihi uindicta, ego retribuam, dicit dominus.] Vt si minimè à nobis fiat quod docet, deum à nobis contemptum ostendat. Duplici ergo genere proficitur si deo remittatur uindicta, quia & cum iracundiam uincit, perfectus fit, & dei iudicio uindicabitur. Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi. hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius.] Non nudam uindictam deo reseruari debere ostendit, sed & beneficia dari inimicis: ut uere ostendamus non meritis nostris habere nos inimicos, quos ut ab inimicitijs desinant, obsequijs uincere nitimur. Qui si in inimicitijs perdurauerint impietate mentis suæ, nostra obsequia proficient illis ad pœnam: aut certè obsequiorum nostrorum sedulitate compuncti, ueluti carbones mortui reuiuiscent. Vt ergo nos intantum perfectos faciat, ut non solum nosipsos, sed & alios acquiramus ad uitam, inimicis non solum uicem reddere prohibet dominus per Salomonem, uerum etiam humanitate ad amicitiam prouocare hortatur. Noli uinci à malo, sed uince in bono malum.] Hæc interpretatio Apostoli est cohortantis ne uicem reddamus inimicis, sicut dictum est. Multum enim proderit nobis, si malitiæ cedamus. Vincit enim malum, qui ad tempus uinci uidetur ab illo. Et Saluator enim sic uicit malum, dum non restitit. Contra se enim agit malitia, & dum uincitur, uincere se putat. Id enim agit inimicus, ut nos de proposito nostro abstrahat, occasionem quærens quomodo peccemus. Ideo si prouocati ab illo, uicem illi non reddamus, uincimus illum in bo-

Pſal. 119

Eccl. 7

Deut. 32

Hebr. 10

Prou. 25

no. Ideo enim non reſiſtimus, ut bonum ſeruemus neglecta iuſtitia, quia cogit iuſtitia ad retribuendum.

CAPVT XIII.

Omnibus poteſtatibus ſublimioribus ſubditi eſtote. Non eſt enim poteſtas niſi à deo.] Quoniam cœleſtis iuſtitiæ legem ſequendam mandauit, ne ab hac præſenti diſſimulare uideretur, hanc commendat: quippe cum niſi hæc fuerit obſeruata, illa cuſtodiri non poſſit: hæc enim quaſi pædagogus eſt, quæ paruulos imbuit, ut poſſint potioris iuſtitiæ uiam ſequi. Nemini enim poteſt imputari miſericordia, niſi habuerit iuſtitiam. Vt ergo ius & timorem legis naturalis confirmet, deum author eius teſtatur, & miniſtrantes eam dei ordinationem habere. Ideo adiecit: Quæ autem ſunt, à deo ordinatæ ſunt.] Vt nemo putet quaſi humana commenta contemnenda. Vident enim ius diuinum humanis authoritatibus deputatum. Hic ergo ſubiectus eſt poteſtati, qui ſe terrore dei ab ijs abſtinet quæ prohibet. Itaq; qui reſiſtit poteſtati, dei ordinationi reſiſtit.] Hoc contra illos qui per potentiam fortem, aut quia aliquid deprehendi ſe poſſe non credunt, & per hoc illudere ſe legem putãt. Oſtendit his dei eſſe legem, & non euaſuros iudiciũ dei, qui ad tempus aliquo pacto euadunt. Qui autem reſiſtunt, ipſi ſibi damnationem acquirunt.] Manifeſtum eſt quia unuſquiſq; operibus ſuis aut iuſtificabitur, aut condemnabitur. Qui enim audientes legem peccant, inexcuſabiles ſunt. Nam qui principantur, non ſunt timori bonis operibus, ſed malis.] Principes hos reges dicit qui propter corrigendam uitam, & prohibenda aduerſa creantur, dei habentes imaginem, ut ſub uno ſint cæteri. Vis autem non timere poteſtatem? Bonum facito, & habebis laudem ex illa.] Laus ex poteſtate tunc ſurgit, cum quis innocens inuenitur. Dei enim miniſter eſt tibi in bono.] Manifeſtum eſt ideo rectores datos, ne malum fiat. Si autem malefeceris, time. non enim ſine cauſſa gladiũ portat.] Hoc eſt, ideo comminatur, ut ſi fuerit contemptus, uindicet. Dei enim miniſter eſt, uindex in iram in eum qui male agit.] Quoniam futurum iudicium deus ſtatuit, & nullum perire uult, hoc in ſeculo rectores ordinauit, ut terrore interpoſito omnibus uelut pædagogi ſint, erudientes illos quid ſeruent ne in pœnam incidant futuri iudicij. Ideoq; ſubditi eſtote, non ſolum propter iram, ſed etiam propter conſcientiam.] Recte dicit ſubiectos eſſe debere non ſolum propter iram, id eſt, ultionem præſentem, (parit enim ira uindictam) ſed & propter futurum iudicium: quia ſi hic euaſerint, illic eos pœna expectat, ubi accuſante conſcientia ipſa punientur. Nam & idcirco tributa pendimus. Miniſtri enim dei ſunt in hoc ipſo ſeruientes.] Ideo dicit tributa præſtari, uel quæ dicuntur fiſcalia, ut ſubiectionem præſtent per quam ſciant non ſe eſſe liberos, ſed ſub poteſtate degere, quæ ex deo eſt. Principi enim ſuo, qui uicem dei agit, ſicut deo ſubijciuntur, ſicut dicit Daniel propheta: Dei eſt, inquit, regnum, & cui uult dabit illud. Vnde & dominus, Reddite, ait, quæ ſunt Cæſaris Cæſari. Huic ergo ſubijciendi ſunt ſicut deo, cuius ſubiectionis probatio hæc eſt, quia illi pendunt tributa. Matth. 22

Reddite ergo omnibus debita.] Reddi uult ab omnibus debita, quia & potentes ſunt debitores minoribus, ut reſpondeant meritis illorum. Cui tributum, tributum: cui uectigal uectigal.] Primum ea quę ſunt poteſtati rebus debita exoluí iubet, quia maior in his cauſſa aut neceſſitas eſt. Cui timorem, timorem.] Timorem poteſtati exhibendum docet, quia timor prohibet peccatum: deinde aut parenti, aut domino terreno, ut gratias agat in filio aut ſeruo Chriſtiano. Cui honorem, honorem.] Poteſt hic honor etiam circa eos eſſe qui ſublimes uidentur in mundo, ut uidentes humilitatem ſeruorum Chriſti, laudent magis quàm uituperent euangelicam diſciplinam. Nemini quicquam debeatis, niſi ut inuicem diligatis.] Pacem uult nos habere, ſi fieri poteſt, cum omnibus, dilectionem uerò cum fratribus, & hanc tamẽ honore ſeruato. Idcirco autem debitores dicit, quia homini qui dignus honore eſt, ſiue præſente ſiue futuro, dignum eſſet debitum inclinari. Illi enim quis inclinatur à quo honorem accepit: ideo debitor dicitur. Si enim non hoc feceris, principi tuo, ſuperbus es. aut enim merito quis aut ætate honorandus eſt. Qui enim diligit proximum, legem impleuit.] Legem datam à Moyſe implet qui diligit proximum. nam nouæ legis mandatum eſt etiam inimicos diligere. Nam non adulterabis, non occides, non furaberis, non Deut. 5

non concupiſces.] Hoc Moyſes ſcriptum accepit à deo, ad reformationem legis naturalis. Et ſi quod eſt aliud mandatum, in hoc uerbo conſummatur, Diliges proximum tuum ſicut teipſum.] Hoc ſcriptum eſt in Leuitico. Manentibus itaq; ſupradictis mandatis in dilectione impleri legem ſignificat, ſicut dixi. ac ſi ſint alia mandata quæ nunc tacuit, tamen pro omnibus mandatis dilectio ſatisfacit. Nam ſi ſe humanum genus ab initio dilexiſſet, iniquitas in terris non eſſet. Exordium enim iniuſtitiæ diſcordia eſt: ideoq; iniquitatis dilectio, iniquitas eſt: quia quod malo malum eſt, bono bonum eſt. Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo enim legis eſt dilectio.] Malum nō operatur, quia bona eſt dilectio, nec peccari poteſt per illam quę legis eſt perfectio. per legis uerba ad ſenſum euangelicum peruenit. Ideo enim quod ſummum eſt legis, memorat, ut huic euangelium ſocier, oſtendens unius eſſe ſenſum authoris. Sed quia tempore Chriſti addi aliquid oportuit: non ſolum proximos, ſed inimicos diligi præcepit. Vnde ſubditur: Plenitudo legis eſt dilectio. ut iuſtitia ſit diligere proximum, abundans uero & perfecta iuſtitia etiam inimicos diligere. Inimicum autem diligere quid aliud eſt, quàm optare deſinere illum ab odio, & nihil aſperum petere aduerſus illum? Hoc eſt amare illum, ea illi optare per quæ deum habeat propitium. hæc eſt cœleſtis iuſtitia, hæc deo patri ſimiles facit, qui non colentibus ſe annua dona largitur. Nam & dominus in cruce poſitus poſtulat pro inimicis, ut plenitudinem iuſtitiæ quam docuerat, demonſtraret.

E Thoc ſcientes tempus, quoniam hora eſt iam nos de ſomno ſurgere.] Tempus eſſe dicit quo ad meritum proficere debeamus. Hoc eſt de ſomno ſurgere, operari bonum, quaſi in die, hoc eſt, palàm. Illicita enim in nocte, id eſt, in abſcondito fiunt. Iam enim in manifeſtatione poſiti, quod eſt in notitia dei, agnoſcentes quid ſequi debeamus, dare operam debemus ut purè uiuentes ad promiſſum præmium ueniamus excuſſo ſomno, id eſt, ignorantia ſiue negligentia. Propior enim eſt nunc noſtra ſalus, quàm cum credidimus.] Manifeſtum eſt quia poſt lauacrum bene uiuentes, & charitati ſtudentes, non longe ſunt à merito reſurrectionis promiſſæ. Bona enim uita Chriſtiani, ſignum eſt ſalutis futuræ. Nox præceſſit, dies autem appropinquauit.] Noctem ueterem hominem ſignificauit, qui per baptiſmum innouatus eſt. Hunc præceſſiſſe dicit quaſi noctem, diem autem appropinquaſſe, cuius lumine ueritas nobis apparuit, ut ſciremus quid agere debeamus. Prius enim ignorantes Chriſtum in tenebris eramus: at ubi didicimus, lux nobis orta eſt. tranſiuimus enim à falſo ad uerũ. Abijciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis.] Tenebrarum ſunt opera uita carnalis, quæ illecebris agitur ſecularibus. hæc digna eſt tenebris: ſicut dicit dominus: Tollite illum, & ligatis manibus & pedibus mittite in tenebras exteriores. Induere arma lucis, geſta ſunt bona: quia ſicut mali actus tenebris deputantur, quia occultè fiunt ab his qui male agunt: ita & qui bene agunt, palàm agunt, quia non uerentur, ſed gaudent. Boni ergo actus arma lucis ſunt impugnantes tenebras, quæ ſunt uitia carnis. Sicut in die honeſtè ambulemus.] Verum eſt, quia publicè non peccatur, ſic agamus quomodo agitur publicè. nihil enim tam publicum quàm ueritas. Non in commeſſationibus & ebrietatibus.] Cōmeſſationes ſunt luxurioſa conuiuia, quæ aut collatione omnium celebrantur, aut uicibus ſolent à contubernalibus exhiberi, ut neminẽ illic pudeat aliquid inhoneſtè dicere aut facere, quia unuſquiſq; præſumit quod ſuum conuiuium fit. Solent enim in aliena menſa pudore coerceri: ſed hic ad hoc conuenitur, ut fœda illic congeratur copia uini, & incitetur libidinis diuerſa uoluptas. Idcirco euitanda præcipit huiuſcemodi conuiuia. Non in cubilibus & impudicitijs.] Poſt luxurioſum conuiuium & ebrietatem hoc ſubiecit quod ſequitur, id eſt concubitus impudicus. Hic enim huius laſciuiæ eſt fructus. Non in contentione & æmulatione.] Recte ab his coerceri monet, quia omnis cõtentio & zelus inimicitias parit, quas tenebras uocat, quia ad lucis præmium peruenire non poſſunt. Sed induite dominum Ieſum Chriſtum. Et carnis curam ne feceritis in deſiderijs.] Curam carnis prohibet, id eſt, uoluptatem: ut omne quod prohibetur per legem, non deſideretur, aut certe deſideratum uincatur. Ipſa ſunt enim opera carnis: ut his exuti induant dominum Ieſum Chriſtum, id eſt, innouati per Chriſtum, ab his malis ſe retineant. Hic enim induit Chriſtum, qui ſe ab omni erro-

re & turpitudine separauerit, ne in cõuiuio cœlestium nuptiarum sine ueste eius inuentus turpiter abiectus tenebris mancipetur: si quo minus, non sunt induti Iesum Christũ dominum nostrum, super cuius nouam uestem ueteres pannos induunt. Exuti enim uetterem hominem, in nouitate uitæ manendum est.

CAPVT XIIII.

INfirmum autem in fide assumite, non in disceptationes cogitationũ.] Quoniam ex Iudæis erant qui Romanos ad fidem Christi assumpserant admixta lege, sicut in primordio epistolæ memorauí: ideo quibusdam uidebaꝫ prohibitam carnem edere non debere: Aliquibus aũt qui sine lege Christum sequebantur, uidebatur cõtra legẽ licere edere. Et per hoc ipsum disceptationes erant inter eos, quas Apostolus cõcordiæ & saluti studens, diuina disputatione aufert, ostendens neq; edenti prodesse apud deum, neq; non edenti obesse. Infirmum esse dicit, qui propterea quod Iudæi prohibiti sunt, timet edere. Hunc ergo uult remitti iudicio suo, ne scandalum passus à charitate, quæ quasi mater est animarum, recedat cum mentis perturbatione, cum Christiani pacifici debeant esse & quieti. Alius enim credidit edere omnia.] Hic fiducia lectionis nõ dubitat omnia edenda quæ data sunt humanis usibus. Legit enim in Ge-
Gen. 1 nesi omnia bona ualde esse quæ creauit Deus, ideo nihil reiiciendum, quia neq; Enoch qui primus deo placuit, neq; Noe qui in diluuio solus iustus inuẽtus est, neq; Abraham ille amicus dei, aut Isaac aut Iacob iusti & dei amici, inter quos & Loth fuit, aut cæteri iusti ab his abstinuisse legũtur. Is uero qui infirmus est, olera manducet.] Igitur quia hoc putat ut ille olera edat, ideo suadendum non est ut carnem edat, ne cum scrupulo edat, & uideatur peccare, quia propositum suum non custodit. Itaq; qui edit, non edentem non spernat: & qui non edit, edentem non iudicet.] Quia uoluntatis est edere aut non edere, ac per hoc quæstio hinc fieri non debet. Ad hoc enim facta sunt omnia, ut uoluntati subiaceant: quia domínio humano subiecta sunt. Deus enim illum assumpsit.] Assumptus est à deo, dum ad gratiam uocatus est. Tu quis es qui iudicas alienũ seruum? suo domino stat, aut cadit.) Manifestum est seruum non debere conserui uoluntatem iudicare, cui lex in hac parte tradita non est. Nam qua conscientia edat aut nõ edat deus iudex est, cuius seruus est. Stabit autem: potens est enim deus statuere illum.) Stabit, inquit, domino suo, propterea quia neq; si edat, reus est: neq; si non edat, culpabilis: si tamen deuotione hoc agat, non euitans hanc uelut contrariam. Nam alius quidem iudicat diem inter diem.) hoc est, alicui placet interpositis diebus edere. Nam sunt quidam qui quarta feria carnem non edendam statuerunt, sunt qui sabbatis, sunt iterum qui à Pascha usque ad Pentecosten edant. Alius autem iudicat omnem diem.) Hic omnem diem iudicat, qui nunquam edit. Vnusquisque in suo sensu abundet.) Hoc est, unusquisque suo consilio remittatur. Qui sapit diem, Domino sapit.) Verum est, quia qui semper abstinet, Deo placere se putat. Et qui edit, Domino edit.) Domino edit, quia gratias agit creatori. Et qui nõ edit, Domino non edit, & gratias agit Deo.) Gratias agit, dum fatetur Dei esse creaturam, & bona creata, sed se dissimulat ab ea non condemnare.

NEmo enim nostrum sibi uiuit, & nemo sibi moritur.) Sibi uiueret aliquis, si non ageret sub lege. At qui freno legis gubernatur, non sibi utiq; uiuit, sed Deo qui legem dedit, ut secundum uoluntatem eius uiuat. Et qui moritur, simili modo deo moritur, ipso enim iudice aut coronabitur aut condemnabitur. Siue enim uiuimus, domino uiuimus: siue morimur, domino morimur.) Idem est sensus. Siue ergo uiuimus, siue morimur, Domini sumus.) Verum est omnes nos Domini esse quasi seruos in conditione & redemptoris dominio, & unũquemq; pro merito suo tractari. In hoc enim Christus & uixit, & mortuus est, & resurrexit: ut & mortuorũ & uiuorum dominetur.) Per Christũ dominum facta est creatura, quæ per peccatum alienata est ab authore, facta captiua: quam deus pater, ne opus eius periret, misso filio suo de cœlis ad terras, docuit quid faciendo manus piratarũ effugeret. Propter quod & occidi se passus est ab inimicis: ut descendẽs ad inferos quia innocẽs erat occisus, reũ faceret peccatũ, ut quos tenebat apud inferos, amitteret. Quoniã ergo uiuis ostẽdit uiã salutis, ac se obtulit pro eis, mortuos uero liberauit de inferno, tam uiuorum q̃ mortuorũ dominat: ex

ex perditis enim iterum reformauit sibi illos in seruos. Tu autē quid iudicas fratrem tuum in non edendo? aut tu quare spernis fratrem tuum in edendo? omnes enim stabimus ante tribunal Christi.] Docet non oportere iudicare, hac re, quia non cōtinetur in lege propterea cum deum iudicem expectemus. Scriptum est enim: Viuo ego, dicit dominus, quia mihi flectet omne genu, & cōfitebitur omnis lingua deo.] Hoc in Esaia scriptum est, quia omnis lingua confitebitur deo in fide Christi. Nam quia occisus resurrexit futurus iudex, recte ait: Viuo ego, dicit dominus: & nō solum uiuo, sed & iudicaturus sum, & inimici fatebuntur in me, & genu flectent cognoscentes me deum de deo. Esa. 45

Itaq; unusquisq; nostrum pro se rationem reddet deo.] Quoniam, inquit, nos pro nobis inuicem reddituri sumus rationem, non nos in hac parte quæ suprascripta est, alterutrum cōdemnemus. Non ergo amplius inuicem iudicemus.] Id est, scientes hoc, cessemus à discordia. Sed in hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri, uel scandalum.] In eo iudicādum monet quod prosit, quod potest & authoritate legis defendi. Nulli autem fratrum carnem edenti aut non edenti fiat scandalum.

S Cio & confido in domino, quia nihil cōmune per ipsum.] Manifestum est quia Saluatoris beneficio omnia munda sunt, qui de sub iugo legis eruens homines & iustificās, reddidit statum pristinum libertatis, ut digni sint uti tota creatura, sicut & ueteres sancti. Qui autem adhuc sub lege sunt, non licet illis uti aut edere quæ prohibet lex, quia indulgentiam datam spernunt. Non enim secundum naturā suam, sed cùm contra interdictū eduntur, immunda sunt. Denicp in lege ait: Erūt immunda uobis. Ei plane qui existimat aliquid esse cōmune, illi cōmune est.] Siue qui ex Iudæo Christianus est, siue Gentilis fidelis putat esse aliquid tale uitandum, ipse est quem scriptura infirmum dicit. Dubitando enim est infirmus, apud istum immundum est quod putat non edendum: & quia non hoc superstitione facit, sed timore, suo iudicio remittendum.

N Am si propter escam frater tuus contristatur, iam non secundum charitatem ambulas.] In alia epistola dicit: Esca uentri, & uenter escis, & hunc & has deus destruet. Quia non de esca aut placet quis deo aut displicet, ideo charitatem sectandam monet, qua nos deus liberare dignatus est. Sic enim ait: Deus autem propter charitatem nimiā misertus est nostri. Qui ergo huius beneficij memor est, hāc excolit, nec illi aliquid anteponit, sed prætermittit maxima, quæ scit promissionem non parare apud deum. Noli cibo tuo perdere illum, pro quo Christus mortuus est.] Quantū ualeat salus fratris ex morte Christi cognoscitur. Itaq; qui scit quantum cōster, confirmare illum debet, non scandalizare, ut re friuola faciat illi scrupulum, & incipiat hęsitare an māducanda caro sit nec ne, qui forte simpliciter edebat, securus de conscientia sua. At uero cum adeunt controuersiæ, incipiet perturbatione in dei creaturam peccare, & erit in iniuriam creatoris, quæ proficiet ad perditionem dubitātis. Non ergo blasphemetur bonum nostrum:] Hoc est, doctrina dominica, cum sit bona, & salutaris, non debet per rem friuolam blasphemari. Blasphematur autem cum dubitatur de dei creatura. Potest & sic intellígi bonum nostrum blasphemari, quia qui bona opera habet, si in alia reprehendatur re minima, bonum illud suum obfuscat, & incipiet bonū eius blasphemari per malum eius, sicut scriptum est in Ezechiel, Iustitia iusti non proficiet si errauerit. Tale est, si quis decorus neuum forte habeat in fronte, aut nasum collisum, unde deformetur species eius. Ideoq; illa monet sectanda, quæ bonis reliquis non tollant fauorem. Non est enim regnum dei esca & potus.] Manifestum est quia nemo per escam placet deo aut displicet. Sed iustitia & pax, & gaudium in spiritu sancto.] Hos in regnum dei dicit intrare qui iustitiam sequuntur, sed Christianam habentes pacem quam dominus dedit dicens: Pacem meam do uobis, pacem relinquo uobis. ex qua oritur gaudium in spiritu sancto. Disceptatio autem non habet gaudium, sed iram: ideo non illic respicit spiritus sanctus, quia gaudet in solis pacificis. Sicut enim ex nobis contristatur, sic & gaudet de nobis. Qui enim in hoc seruit Christo, placet deo, & probatus est hominibus.] Quoniam Christus nos redemit, ideo ait: Qui in hoc seruit Christo, quasi redemptori placet deo. Quare? Quia ipse misit Christum, ut redimeret genus hominum, sicut ipse dominus ait: Qui non honorifi- 1. Cor. 6 Eph. 2 Ezech. 33 Ioann. 14

cat filium, non honorificat patrem qui misit illũ. Qui ergo placet deo, probatus est hominibus. Quomodo? Accepit enim donũ per quod appareat dignus deo. Itaq; quæ pacis sunt sectemur, & quæ ædificationis sunt, inuicem custodiamus.] Quoniam discceptatio discordiam parit, ideo ut pacifici esse possimus, ab intentione edendi aut non edendi dissimulare nos docet. Aedificationis autem uiam sequi hortatur, ut cum pace ea conferamus, per quæ inuicem nos ædificemus, ab ijs quæ infructuosa sunt & magis contraria declinantes. Collatio enim potest prodesse. Est enim excitans mentem, si tamen uincendi studium contemnatur. hoc est enim quod parit litem. Noli propter escã solucre opus dei.] Homo opus dei est, & iterũ opus dei est dum reformatur per regenerationem. Et esca opus dei est: sed non homo propter escam, sed esca propter hominem. Multum enim distat, ideo noli, inquit, hoc opus dei quod clarum est, dissoluere propter id quod humillimum est. Hoc est saluti fratris studere, non curam escæ agere ut fratrem contristes. Beneficium enim dei irritũ facit qui fratrem liberatũ à peccato, per discceptationem rursus prouocat ad peccandũ, soluens in ipso opera Christi quæ gessit ut hominem à peccato liberaret. Omnia quidem munda sunt.] Verum & manifestũ est omnia munda esse: quippe cum in Genesi legatur omnia quæ deus fecit, esse bona ualde.

Gen. 1 Sed malum est homini qui per offensionem edit.] Cum ergo per naturam omnia bona & munda sint, dubitantibus tamen fiunt immunda, & erit illi offendiculum qui cum dubitat, edit tamen immunda conscientia, quia quod sibi inutile putat, facit: ideo nulli contradicendum est quid in hac re sequatur. Bonum est non edere carnem, & non bibere uinum.] Cum de sola carne ageret, adiecit & potũ: ut confoueat eos qui ab his abstinent, per id quod licitum est & carnem edere & uinum bibere. Ne contristarentur ab illis qui his utuntur, dedit eis respirandi solatium, ut & in uoluntate sua quiescerent, & discceptatio per quam discordia fit, cessaret. Cum enim non latet bonum esse, & carnem edere, & uinum bibere, & econtra carnem non edere, & non bibere uinum, bonum esse addiscunt, nemo litigat. Creatura enim data est ad usum uolentibus, nõ tamen necessitas est impositа aut uolenti aut nolenti. Neq; enim in quo frater tuus offendit, aut scandalizatur, aut infirmatur.] Eadem dicit, non debere fratri qui infirmũ animum sibi cõstituit ad edendum, fieri quæstionem, ne perturbatus offendat, nescíens quid teneat.

Tu fidem habes penes temetipsum. habe coram deo.] Hoc est, tu qui edis securus, quia creatura dei bona est, non opus est ut de altero iudices, quia plus est ut pacem habeas cum fratre. Hoc enim utile est apud deum. In esca enim utilitas carnis est, in pace uero, & carnis & animæ: ac per hoc ab huiusmodi discceptatione cessandũ est, ut unusquisq; in proposito cordis sui maneat. Beatus qui non iudicat semetipsum in eo quod probat.] Vnumquemq; proprio iudicio censet condemnandũ, qui quod dicit nõ debere se facere, facit: & hunc beatum qui non aliud facit, quàm sibi utile probat. Qui autem discernit quid ederit, damnatus est.] Verum est, quia qui iudicat non edendum, & edit, damnatus est. Ipse enim se damnat, quando id quod sibi inutile asserit facit. Quia non ex fide.] Non utiq; ex fide edit, qui edendum negat, & edit. Omne autem quod non est ex fide peccatum est.] Recte peccatum appellatur, quod aliter fit, quàm probatum est. Quoniam Romani in lege inducti erant sicut in primordio epistolæ memorauí: aduenientibus autem qui rectius crederent quæstiones mouerentur de edenda carne & non edenda, & horum pars qui edendam & non probandam dicerent, melior uideretur, quia omnia munda ualde sunt: infirmos dicit qui edendam negarent siue ex Iudæis, siue ex Gentibus, & remitti illos in proposito cordis sui. Nec enim obest nõ edere, aut prodest erga deum edere: ne quauis ratione astricti, per quod tamen cum scrupulo ederent, delinquerent.

CAPVT XV.

Debemus autem nos firmiores infirmitates inualidorũ portare.] Recte ait debemus, quia oportet doctores infirmos firmare, & imperitos erudire cum mansuetudine: ne prouocati contendere uelint: & ne dum humiles uidentur, in peius proficiant. Et non nobismet ipsis placere.] Hoc est, non quod nobis prosit & placeat uindicare, sed & quod fratribus, quia inuicem curã nostri agere debemus. Vnusquisq; nostrũ proximo suo placeat in bonũ ad ædificationẽ.] Nũc personã suam

ſuam diſcreuit. Hos enim cõmonet ut charitati ſtudentes proximis placeãt ad id quod eſt utile. Hęc eſt ędificatio, ſicut alibi ait: Ego inquit, omnia omnibus perplaceo. Nam & Chriſtus non ſibi placuit, ſed ſicut ſcriptum eſt: Detractiones exprobantium te ceciderunt ſuper me.] Saluatorem non ſibimetipſi dicit placuiſſe, ſed deo patri, quia dicit: Non enim deſcendi de cœlo ut faciam uoluntatem meam, ſed uoluntatem eius qui miſit me patris. Et quia cum hæc diceret, contradicentibus Iudæis quaſi peccator occiditur, pſalmographus ex perſona eius uerba facit ad deum patrem, dicens: Detractiones exprobantium te ceciderunt ſuper me. Hoc eſt, ego cum uoluntatem tuam facerem, dixerunt me peccare in te, qui non me recipiendo, quem miſiſti, exprobauerunt te: quia Iudæi cum peccarent in deum non recipientes quem miſit Chriſtum, inſuper & occiderunt eum quaſi peccantem in deum. ſic peccata peccantium in deum ceciderunt ſuper Chriſtum. Innocens enim à peccatoribus occiditur quaſi blaſphemus, ſicut ſcriptum eſt in Euangelio.

1.Cor.10
Pſal.68
Ioann.6

Q. Vęcunq; enim ſcripta ſunt, ad noſtram confirmationem ſcripta ſunt: ut per patientiam & exhortationem ſcripturarũ, ſpem habeamus.] Manifeſtum eſt, quia quæcunq; ſcripta ſunt, ad noſtram diſciplinã ſcripta ſunt, ut ex ipſa exhortatione proficiamus ad ſpem, nõ diffidentes de promiſſis ſi adhuc tardẽt. Deus autem patientiæ & conſolationis det uobis unum inuicem ſapere ſecundũ Ieſum Chriſtum, ut unanimes uno ore honorificetis deum & patrem domini noſtri Ieſu Chriſti.] Quaſi ad ſalutem miſſus Apoſtolus bono uoto plebem proſequitur, optãs ut deus det eis unum ſenſum ſapientiæ ſecundum Ieſum Chriſtum, ut iuxta doctrinam Chriſti ſapiant. Tunc enim poterunt dilectionem ſeruare exemplo domini, dicentis: Maiorem hac dilectione nemo habet, quàm ut animam ſuam ponat pro amicis & fratribus ſuis: & ita uno ore, una confeſſione laudare deum patrem in Chriſto, ſi inuicem ſe iuxta ſenſum Chriſti fuerint exhortati: ut ſine ceſſatione laudent deũ: omnia quæ fecit per Chriſtum: & poſt errorem lapſa per eundem iterum erigere & reformare dignatus eſt, duplex dans beneficium, miſericordiam & cognitionem. Propter quod aſſumite alterutrum, ſicut & Chriſtus aſſumpſit uos in honorem dei.] Sic aſſumpti ſumus à Chriſto, dum infirmitates noſtras accepit, & ægritudines noſtras portauit, ut hoc exemplo nos inuicem noſtras infirmitates per patientiã confirmemus, ut nomen honoris dei aſſumptum in nos non euacuetur. Filũ enim dicimur dei per gratiã Chriſti. Dico enim Chriſtum miniſtrum fuiſſe circunciſionis propter ueritatem dei in hoc ut confirmaret promiſſiones patrum.] Originem cõmendat Iudæorum. In circunciſioue enim filios ſigni ficat Abrahæ, quibus miſſus Chriſtus miniſtrauit patribus gratiam repromiſſam. Vnde Saluator: Ego enim ſum, inquit, in medio ueſtrum, non ut miniſtrer, ſed ut miniſtrem, ut ueritas in promiſſione facta patribus probaretur. Circunciſio enim carnis data eſt Abrahæ in figuram circunciſionis cordis, quam poſtea Propheta futuram ſignificauit, dicens: Circuncidite duritiam cordis ueſtri. Huius uerbis circunciſionis promiſſe miniſter Chriſtus eſt, hoc eſt, prædicator. Dehinc Apoſtolis, ut circunciſis carne miniſtraret cordis circunciſionem, ſic ait: Sicut me miſiſti in hunc mundũ, ita & ego miſi eos in hũc mundum. Circunciſio autem cordis eſt, ſublata erroris nebula agnoſcere creatorem, deum patrem, & filium eius Chriſtum, per quem creauit omnia, ut ueritas dei implere-tur. Promiſerat enim daturum ſe miſericordiam & promiſerat patribus Iudæorũ. Nam dixerat Abrahæ: In ſemine tuo benedicentur omnes Gentes. Et ad Dauid dixit: De fructu uentris tui ponam ſuper ſedem meam. &, Orietur ſtella ex Iacob. Gentes autem ſuper miſericordiam honorare deum.] Quia enim his nulla promiſſio erat: quaſi indigni, per ſolam miſericordiam aſſumpti ſunt ad ſalutem, ut per confeſſionem honorent deum, quia increduli inhonorent. Sicut ſcriptum eſt: Propter hoc confitebor tibi in Gentibus & nomini tuo canam.] Exemplo prophetico probat. Scriptum eſt enim in Pſalmo decimoſeptimo, Gentes admittendas ad gratiam Dei ad percipiendam ſalutem. Vox enim Chriſti eſt, qua futurum dixit quod in Gentibus prædicatio eius fructum habitura eſſet confeſſionis ſacramenti dei: ideo gratias ex hoc agit filius obedientiæ Gentium. Vnde in Euangelio ait: Confitebor tibi pater, domine cœli & terræ, quia abſcondiſti ea à ſapientibus & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis,

Ioann.15
Luc.22
Deut.10
Ioann.17
Geneſ.26
Pſalm.131
Num.24
2.Reg.22

uulis,quoniã bonum placitum ante te. Confessio ergo ista unius dei est in trinitate, ex qua surgit lætitia,ut post ueri confessionem lætus decantet misericordiam & donũ dei.

Et iterũ dicit:Lætamini Gentes cum plebe eius.] Hoc in cãtico Deuteronomij. Et
Deut. 32 iterum dicit:Laudate omnes Gẽtes dominũ,& magnificate eum omnes populi.] Hoc in Psalmo centesimo decimo sexto.Olim decreuisse deum ostendit interueniente misericordia sua concordes facere Iudæos & Gentes,ut gratiam adepti Gentiles socij fierẽt Iudæorũ,qui & ipsi olim dono dei plebs eius erat nominata. Sed iam nobiles Iudei, hi uero ignobiles,per misericordiã nobilitati sunt, ut simul omnes læti sint agnitione ueritatis,& laudantibus Gentibus deum magnificent omnes populi, duodecim tribus unum deum qui auxit numerũ plebi suæ adiunctis Gentibus.Deniq; cum disceptarẽt Iudæi contra apostolum Petrũ causa Cornelij,reddita sibi ratione quieuerũt magnificantes dominũ,dicentes:Forsitan deus & Gentibus pœnitentiã tribuit ad consequendam
Act. 11 Esa. 11 uitam. Esaias dicit:Erit radix Iesse:& qui exurget regere Gentes,in eum Gentes sperabunt.] Vt maiorem fiduciã Gentibus faciat,& spem nõ dubiã multis testimonijs firmat decretum dei hoc fuisse,ut omnes Gentes benedicerentur in Christo,ne insolentia infidentium Iudæorũ cõtristaret & dubios redderet credentium animos Gentiũ, quasi frustra sibi spem promittant,quod à deo Abrahæ accepto feratur fides Iudæorũ,ut ipsa lætitia & securitate crescerent.Quare tamen Christus ex radice Iesse, & non ex radice Booz uiri iusti,aut ex radice Obed:Sed quia Dauid filius dicatur propter regnũ, ut sicut ex deo natus in regem est,ita & ex Dauid rege ortũ haberet iuxta carnem, ideo radix Iesse arbor Dauid,quæ fructum fecit per ramũ qui est Maria uirgo,quę genuit Christum. Deus aũt spei repleat uos omni gaudio & pace in credendo, ut abũdetis in spe & uirtute spiritus sancti.Certus sum autem fratres & ego ipse de uobis,quia & ipsi pleni estis dilectione,repleti omni scientia,ita ut possitis alterutrũ monere.] Hæc exhortationis sunt.Per laudem enim prouocat eos ad meliorem & intellectum & uitam.Qui enim uidet se laudari,data opera elaborat ut uera sint quæ dicuntur. Ideo nõ dixit ut inuicem se doceant,sed admoneat.Hoc enim solet moneri quod cum sciatur, aliquando subterfugit animo,aut negligenter habetur.Cætera non sunt obscura, ut indigeant explanatione. Audacius aũt scripsi uobis fratres ex parte tanquã in memoriã uos reducens propter gratiã quæ data est mihi à deo,ut sim minister Christi Iesu in Gentibus,sanctificans Euangeliũ dei,ut fiat oblatio Gentiũ accepta & sanctificata in spiritu sancto.] Non enim temere se scripsisse significat,authoritatem sibi datã per dei gratiã dicens, ut omnibus Gentibus audeat scribere,admonens & confirmans propositũ eorũ in Christo,ut solicitudinem suã ostendat in ministerio Euangelij quasi magister Gentiũ, & sacrificium eorũ possit acceptũ fieri sanctificationis caussa in spiritu sancto. Quicquid enim fide integra & mente sobria offertur,à spiritu sancto purificatur. Habeo igit glo riam in Christo ad deum,nõ enim audeo aliquid loqui eorũ quæ per me nõ efficit Christus in obedientiã Gentium uerbo & factis,potestate signorum & prodigiorum in uirtute spiritus sancti.] Gloriam habere se dicit apud deum per Christum Iesum. Credens enim & seruiens Christo Iesu in conscientia pura, meritum sibi fecit apud deum patrẽ, intantum ut nihil deesse dicat quod non per illum operatus sit Christus ad exhortationem Gentium,dando signa & prodigia per manus eius,ut prædicationem eius uirtus cõmendaret.Hinc est unde gloriam se ostendit habere in Christo ad deum. Seruiẽs enim Christo gloriam habet ad deum,intantum ut indigere non habeat aliquid diuinæ uirtutis,quod sibi præstitum non sit à deo: sed omnia se, quia idoneus inuentus est dispensator,cõsecutum quæ ad conuersionem Gentiũ per signorum uirtutem proficerẽt, profitetur:quod eo proficit:ut se non minus potuisse probet quàm cæteri Apostoli qui fuerant cum domino, nec aliquid minus inter Gentes uirtutum operatũ esse deum, ut per hoc ipsum crescant,uidentes hanc se gratiam assecutos,quã assecuti erant Iudei,qui sibi prærogatiuam uindicabant patrũ. Ita ut ab Hierusalem in circuitu usq; Illyricum repleuerim Euangelium dei, & filij eius Iesu Christi. Sic autem hoc prædicaui Euangelium non ubi nominatus est Christus , ne supra alienum fundamentum ædificarem.]Non sine caussa illic se prędicare niti dicit,ubi non nominatus est Christus,sciens pseudoapostolos aliter quam oportebat Christum tradere. Ad hoc enim circumibant,

ut sub

ut sub nomine Christi alijs dogmatibus populum mancíparent: quod postea corrígere maximi erat laboris. Idcirco præuenire uoluit, ut inuiolatæ prædicationis uerba traderet audientibus, & integra línea superficies ordinata, incolumis fundamenti robur haberet. Et quia magíster datus est Gentibus, oportebat eum solícitè hoc curare, ut illic doceret ubi Christus non fuerat nunciatus, & ut authoritatem suam firmaret, & laborũ suorum plenum fructum haberet ex ijs quos plantauerat. Hinc est unde omnia loca ecclesiæ occupauit. Hæreses autem postea subtilitate malignantes, sub nomine Christi legis & fidei sensum corrumpere nitebãtur. Quod testimonio legis monuit, dicens: Sicut scriptum est: Quia quibus non est annunciatum de eo, uidebunt: & qui non audierunt, intelligent.] In Esaia habetur. Vt ergo hic intellectus uerus atq; inuiolabilis esset de uero dei filio, se festinasse semper dicit imbuere Gentes euãgelica ueritate. Propter quod impediebar plurimum uenire ad uos, nunc uero ulterius locum nõ habens in his regionibus, cupiditatem habens ueniendi ad uos ex multis iam præcedentibus annis, cum in Hispaniam proficisci cœpero, uidebo uos, & à uobis præmitti illuc, si uobis primum ex parte fruitus fuero.] Quod in capite epistolæ memorat, dicens: Quia sæpe, inquit, proposui uenire ad uos, & prohibitus sum usq; adhuc: nunc absoluit, ostendẽs qua caussa impeditus sit, ut uolens uenire aliud ageret quod imminebat, ut excluderet pseudoapostolorum praua cõmenta: & denicq; postquam omnibus in circuitu prædicauit, iam uacare sibi dicit uenire Romam, quod olim optauerat. Romanos igitur, quia in lege inducti fuerant, interim per epistolam corrigit. Illos autem qui nõ audierunt adhuc prædicationem, utilius esse præsentia sui doceri, ut fundati recta fide difficile aliud aliquid reciperent. Venturum tamen se promisit tempore quo ad Hispaniam erat iturus, quia illic Christus non erat prædicatus, ut occuparet mentes illorum. Et quia pseudoapostolis difficile fuit iter ad illos, ideo tardius si iret, non erat molestum. Nunc uero proficiscar in Hierusalem ministrare sanctis. Probauerunt enim Macedonia & Achaia collationem aliquam facere in pauperes sanctorum qui sunt in Hierosolyma.] Prius tamen iturum se dicit ministrare sanctis Hierusalem: per quam rem Romanos scire uult quia huiusmodi operibus studendum est. Qui enim per misericordiam uiuunt, & iustificati sunt apud deum, huic inseruire debent. Debitores enim sunt eorum: quoniam si spiritualium eorũ participes factæ sunt Gentes, debent & in carnalibus ministrare eis.] Quippe cum debitores eos dicat Iudæorum credentium, ut sicut in spiritalibus participes eorum facti sunt, ita & hi cõmunicent corporalibus necessitatibus illorum, ut gaudentes ex Iudæis credentes collaudent prouidentiam dei in salutem ipsorum per ministerium eorum. Hi enim totos se diuinis dedentes obsequijs, & nihil mundanum curantes, exemplum bonæ conuersationis præbebant credentibus. Intantum denicq; nos humanos & misericordes uult esse Apostolus, ut & debitores nos dicat circa eleemosynam largiendam, & bonis operibus exercendum cum alacritate cordis: quia qui misericordiam à deo sperat, debet esse misericors, ut probet se recte hanc sperare: quia si homo misereretur, quanto magis deus? Retributio enim hæc est uel merces, ut qui accipiũt misericordiam, misericordiam faciẽt. Vnde dominus: Beati, inquit, misericordes. ipsorum enim miserebitur deus. Hoc igitur cum consummauero, & assignauero eis fructum hunc, proficiscar per uos in Hispaniam. Scio enim quoniam ueniens ad uos, in abundantia benedictionis Christi ueniam.] Certus de dispositione & gratia dei, promisit se in abundantia benedictionis uenturum quam prædicat Christi. Benedictio autem hæc signorum uirtus est per quam confirmati sunt. Obsecro ergo uos fratres per dominum nostrum Iesum Christum, & per charitatem spiritus sancti, ut solicitudinem impartiamini mihi in orationibus pro me ad dominũ, ut liberer ab infidelibus qui sunt in Iudæa.] Dehinc orat ut adiuuetur in orationibus ut euaderet manus Iudæorum infidelium: non quia ipse minus mereatur, sed ordinem sequitur, ut ab ecclesia fiat oratio pro rectore suo. Multi enim minimi dum congregantur, unanimes fiunt magni, & multorum preces impossibile est ut non impetrent. Si ergo & ipsi cupidi sint uidendi Apostolum, impensius orent ut inde liberatum possint susc ipere illum in gaudio charitatis. Et munerum meorum oblatio accepta fiat in Hierosolyma sanctis ut ueniam ad uos cum gaudio per uoluntatem Iesu Christi, & refrigerer uobiscum.] Etiam hoc

Esaiæ 52

Roman. 1

Matth. 5

orandum

orandum dicit ut miniſtratio munerum eius accepta fiat ſanctis in Hieruſalem, & omnia cum uolũtate dei facere ſe oſtendat, ut quia deuotus eſt animus eius ad ferenda munera, etiam illorum animo dei iudicio reſpondere ſibi uult, ut intellecta charitate illius erga ſe cum illo unanimes deo gratias agant. Magnus enim profectus eſt ei, cuius miniſterio læti effecti, deũ laudibus proſequuntur. Deus autem pacis ſit cum omnibus uobis, amen.] Deus pacis, Chriſtus eſt, qui ait: Pacem meam do uobis, pacem meam relinquo uobis. quem optat eſſe cum his, ſciens dixiſſe Ieſum: Ecce, ego uobiſcum ſum omnibus diebus, uſq; ad conſummationem ſeculi. Tales ergo iſtos cupit eſſe, ut ſit cum illis dominus Chriſtus Ieſus, qui amputata omni diſcordia erroris humani dedit, ac oſtendit quid ſit uerum ut in ipſa ueritate maneant pacifici.

Ioan. 14
Matth. 28

CAPVT XVI.

Commendo autem uobis Phœbem ſororem noſtram quæ eſt miniſtra ecclesiæ apud Cenchris, ut eam ſuſcipiatis in domino digne ſanctis, & aſſiſtatis illi in quibuſcunq; deſiderauerit ueſtri. etenim ipſa quoq; aſtitit multis, & mihi.] Phœbem uenientem cõmendat ſororem cõmunem, id eſt, de lege, quam ut meritò cõmendet, ait hanc miniſtram eſſe eccleſiæ Cenchris: & quia multis adiutorio fuit, digne ipſam dicit adiuuandam peregrinationis cauſſa. Vt autem ſine intermiſſione excipiendam illam & aſſiſtendum illi in neceſſitate, ſi peruenisſet, ſuaderet, etiã ſibi illam affuiſſe teſtatur: ut quanto ſublimior perſona eius cæteris ſit, tanto magis reddere huic debitum obſequium per charitatem oſtenderet. Salutate Aquilã & Priſcillam adiutores meos in Chriſto Ieſu, qui pro anima mea ſuas ceruices ſuppoſuerunt: quibus non ſolum ego gratias ago, ſed & cunctæ eccleſiæ gentium, & domeſtica eorum eccleſia.] Hi ex Iudæis fuerunt, qui credentes facti ſunt ſocij laboris apoſtoli, quia recte crediderant, ut etiam ipſi exhortarentur cæteros ad fidem rectam. Denicq; Apollo quãuis fuerit exercitatus in ſcripturis, ab his tamen uiam domini diligẽtius inſtructus eſt, ideo ſocios laboris ſui dicit eos, ſed in Chriſto Ieſu. Cooperarij enim eius fuerunt in euangelio dei. Aquila uir Priſcillæ eſt, quos non ocioſe Romam ueniſſe manifeſtũ eſt. Propenſiores enim erant in dei deuotione. Nam ad cõfirmationem Romanorũ, ij omnes quos ſalutat, his fuiſſe intelliguntur. Vnde dicit non ſolum ſe, ſed & omnes Gentium eccleſias gratias his referre, tangens & Romanos, ut his obediant, quos ad profectum gentium audiunt laborare ad exhortandam fidem in Chriſto. Quos intantũ laudat, ut periculà pati pro eo non abnuerent. Inimicitias enim & Iudæorum & falſorum fratũ ſubire non aſpernati ſunt, dũmodo Apoſtolum obſequijs & charitate iuuarent. Falſi fratres ij erant, qui credentes in Chriſtum, legem tamen ſeruandam dicebant, nõ ſufficere ad plenum ſalutis effectum Chriſtum putantes, quod Apoſtolus deſtruebat: quare & perſecutiones ab his patiebatur. Horum etiam domeſticos & uernaculos ſalutat, quos eccleſiã appellat, quia ſanctorũ uirorum erant diſcipuli circa fidem. Salutate Epænetum dilectum meũ, qui eſt primitiuus Aſiæ in Chriſto.] Huius Epæneti etiam præſentem dignitatem non tacet, ut oſtendat & dignitoſos credere, & inuitet primos Romanorũ ad fidem, aut certe humiles creſcerent. Salutate Mariam, quæ multũ laborauit in uobis.] Cõmonet hos nomine Mariæ quam intelligimus ad exhortationem illorum impẽſius laboraſſe, ut gratias illi agant. Salutate Andronicum & Iuliam cognatos & concaptiuos meos qui ſunt inſignes in Apoſtolis, qui ante me fuerunt in Chriſto Ieſu.] Hos cognatos & iuxta carnem & ſecundum ſpiritum, quomodo & Angelus dixit ad Mariam: Ecce Elizabeth cognata tua &c. quos etiam Apoſtolis prioribus obſecutos cum teſtimonio ſui declarat, & ſecũ per captiuitatem paſſos fidei cauſſa, ideoq; iſtos plenius honorandos. Salutate Ampliandum dilectũ meum in Chriſtum.] Hunc quaſi amicum ſalutat, ſed in domino amicũ, non tamen qui interfuerit labori eius aut captiuitati. Salutate Vrbanum adiutorem meũ in Chriſto.] Nõ ſolum iſtum ſuũ adiutorem dicit, ſed & cęterorum fuiſſe ſocium in exhortatione credulitatis. Stachin quoq; dilectũ meũ.] Hunc Stachin quamuis dilectũ uocet, tamen ſubijcit illũ Vrbano participi operis euangelici. Salutate Apellem probum in Chriſto.] Hunc Apellem non quaſi amicũ ſuum aut participem operis ſalutat, ſed propter quod tentationibus probatus eſt, & in Chriſto fidelis inuentus. Salutate eos qui ſunt ex Ariſtoboli domo.] Ariſtobolus iſte cõgregator

Luc. 1

gregator fuisse intelligitur fratrum in Christo: cuius factum sic probat, ut eos quos congregabat, dignos salutatione sua designet. Salutate Herodionem cognatũ nostrum.] Hunc quem cognatum tantũ uocat, ostendit deuotum in charitate renascibilitatis, non tamen uigilantiam illius designat. Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in domino.] Narcissus hic illo tempore presbyter dicitur fuisse, sicut legitur in alijs codicibus. Et quia præsens non erat, uideris qua caussa eos in domino salutet ut sanctos qui ex eius erãt domo. Hic autem Narcissus presbyter officio peregrini fungebatur exhortationibus firmans credentes, & quoniam non sciebat Apostolus merita illorum qui cum illo fuerant, sic dixit: Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo in domino, hoc est, quos scitis dignos esse ex his salutatione mea, qui in domino posuerunt spem suam, illos salutate nomine meo. Salutate Triphænam & Triphosam, quę laborant in domino.] Has uno honore dignas declarat in Christo. Salutate Persidem charissimã, quæ multum laborauit in domino.] Ista antepositа uidetur supradictis, quia multum laborauit in domino. Labor hic in exhortatione est, & in ministerio sanctorum, & in pressura, & in egestate propter Christum, quia domus suas relinquebant fugati, & opprobrio erant infidis. Salutate Rufum electũ in domino, & matrem eius & meam.] Ideo istum Rufum præposuit matri propter electionem administrationis gratiæ dei, in qua mulier locum nõ habet. Electus enim erat, id est, promotus à domino ad res eius agendas. Matrem tamen tam sanctam habuit, ut Apostolus suam quoq; matrem hanc uocaret. Salutate Asyncletum, Phlegontam, Herman, Patrobam, Hermen, & qui cum eis sunt fratres.] Hos simul salutat, quia sciebat eos esse concordes in Christo, hoc est, iunctos in amicitiam Christianam. Salutat simul & fratres qui erant cum eis, quorum nomina prętermisit. Salutate Philologum, & Iuliam, & Nereum, & sororem eius, & Olympã, & omnes qui cum eis sunt sanctos.] Hi omnes unanimes intelliguntur fuisse, quos hac caussa simul salutat quorum meritum ex ijs qui simul cum eis erant dinoscitur. Sanctos enim nuncupat eos, ut merito illos salutare uideatur. Salutate uos inuicem in osculo sancto.] Omnes quibus scribit & quos nominat, iubet salutare se inuicẽ in osculo sancto, id est, in pace Christi, non in desiderio carnis, sed in spiritu sancto, ut religiosa sint oscula non carnalia. Salutant uos omnes ecclesiæ Christi.] Per hoc intelligitur dici ecclesiam, quæ non sit Christi. Vnde & Dauid conspirationem iniquorum ecclesiam malignantium uocat. Omnium ergo locorum illorum ecclesias dicit eos salutare, ut crescant in fide. Hoc ergo ad superiorem sensum retulit, ut ostendat Christum esse in quo salus est, & hunc esse cuius populus fidelis est, & cuius nutu uiuit cũcta creatura. Author enim uitæ hic est, sicut dicit Petrus apostolus, non lex in qua quidem illorum putabant sperari debere. Oro autem uos fratres, ut obseruetis eos qui dissensiones & offendicula præter disciplinam quam uos didicistis, faciunt, & declinate ab illis. Hi enim tales Christo domino Iesu non seruiunt, sed suo uentri, & per illecebras ac blandimenta sermonum deprauant corda innocentium. Vestra enim obedientia in omni loco diuulgata est.] Hoc in loco de personis rupit pseudoapostolorum, quos in tota epistola cauendos monuit, sicut & nunc, sed sine manifestatione traditionem illorum compressit. Hi enim cogebant credentes Iudaizare, ut dei beneficium circa se inanirent, sicut suprà memoraui. Compositis enim genealogiæ uerbis tractatus sibi coaptabant ad commendationem traditionis suæ, per quos simpliciũ corda deciperent. Vestra enim obedienta, inquit, in omnem locũ diuulgata est, hoc est, quod in primordio epistolę dicit: Quia fides uestra prædicatur in uniuerso mundo. hoc significat, quod securus sit de obedientia eorum. Erat enim incredulum quod se subijcerent post cognitam ueritatem rei stultæ quasi prudentes. Gaudeo igitur de uobis.] Et hic sensus de superiore parte epistolæ est. Gaudet enim quia Romani qui regnũ habere uidentur, subiecerunt se fidei Christianæ. Volo uos proficere ut eruditi sitis in bonum, rudes uero in malum.] Eruditus in bono hic est, qui bona operatur: Rudes autem in malum ij sunt, qui ignorant opera mala, id est, usum malitiæ nesciunt. Deus autem pacis conteret Satanam sub pedibus uestris uelociter.] Id est breui. Hoc de aduentu suo dicit, quia aduentus eius opprimeret diabolum ob hoc quod isti spiritalem gratiam accepturi erant: cui rei inuidet Satanas, quia uult homines permanere in errore, ut discrepent cum sint unius professionis.

Gratia domini nostri Iesu Christi uobiscum.] Gratiam quam promisit illis in aduentu suo, iam optat esse cum illis. Si enim merentur accipere iam cum illis in spe. Salutat uos Timotheus consors laborum meorum, & Lucius & Iason & Sosipater, cognati mei.] Timotheus consors laborum eius est quasi coepiscopus, & cum magna solicitudine ecclesiam gubernabat, positus in inuidiam Iudæorum, usq; adeò ut inter initia circunciderentur propter scandalũ Iudæorum, ut quia matre Iudæa erat, doctor esse non posset incircuncisus. Illos uero cognatos dicit, partim generis, partim fidei caussa. Saluto uos ego Tertius qui hanc epistolam scripsi in domino.] Tertius nomine, non numero, hic est scriba epistolæ, cui concessit suo nomine salutare plebem Romanam, ad quam scribit, ut cæteros salutent quos nominat. Adhuc enim rectores ecclesijs paucis erant in locis. Salutat uos Gaius hospes meus, & uniuersæ ecclesiæ.] Hic est Gaius, ut arbitror, ad quem scribit Ioannes Apostolus, exultãs in charitate eius quam exhibebat fraternitati, præbens sumptus illis necessarios. Et cum superius dicat: Salutant uos omnes ecclesiæ Christi: nunc iterat dicens: Salutant uos uniuersæ ecclesiæ. quod puto non ociosè iteratum. Nihil enim tantus uir & tam tractabilis superfluum ponebat. Sed quia salutant uos, inquit, omnes ecclesiæ Christi, id est, omnes sancti, sicut alio loco dicit: Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt. nunc subiecit etiam hos salutare qui sequentes sunt, ut benedictum populum significet ecclesiæ, quia in omni ecclesia duo sunt populi. Potest & duarum prouinciarum nominasse ecclesias, ut primum uniuersus, deinde alterius loci dixisset omnes ecclesias, aut certe Iudæorum & Gentilium.

Salutat uos Erastus, dispensator ciuitatis, & Quartus frater.] Dispensator ciuitatis est quasi curator, qui dictante iustitia gubernabat ciuitatem, maxime in precijs moderandis. Hos omnes ideo nominatim enumerat in salutatione Romanorum, ut scirent quales & quanti congaudent bono cœpto illorum. Ei autem qui potest uos stabilire secundum Euangelium meum, & prædicationem Iesu Christi, secundum reuelationem mysterij quod temporibus æternis in silentio fuit, manifestatum est autem nunc per scripturas prophetícas secũdum imperium æterni dei, ad obedientiam fidei in omnes Gentes cognitum, soli sapienti deo per Iesum Christũ, cui gloria in secula, Amen.] Deo patri ex quo sunt omnia, dat gloriam, ut cœptum Romanorum, quia potens est, dignetur implere, confirmando in fide animas eorum ad profectum euangelij, & reuelationem mysterij absconditi à seculis, manifestati autem per Christum, uel in Christo. Sacramentum enim quod latuit semper in deo, temporibus Christi declaratũ est, quia non singularis est deus, quia est apud illum ex æternis & sermo & paracletus, in qua ueritate omnem creaturã decreuit saluam fieri per agnitionem. Cuius quidem sacramenti ueritas per prophetas fuerat designata futuris quibusdam, soli deo cognitum sapienti: cuius gratiæ participes uoluit esse Gentes, quod latuit genus hominum. Solus ergo
Eccl. 1 est sapiens, quia ab ipso est omnis sapientia, sicut dicit Salomon: Omnis sapientia à domino deo est, & cum ipso fuit semper. Sapiẽtia ista, Christus est: quia de ipso est: & cum illo erat semper, per quem ipsi gloria in secula, Amen. Ideo nihil sine Christo plenum, quia per ipsum sunt omnia: qui cum agnoscitur, datur deo patri laus per ipsum, quia intelligitur per Christum, quasi per sapientiam suam in qua saluos facit credentes. Gloria ergo patri per filium, hoc est, ambobus gloria in spiritu sancto, quia uterq; in una gloria est. Gratia domini nostri Iesu Christi cum omnibus uobis. Amen.] In conclusione Christum ponit, per quem facti, & iterum reformati sumus gratia eius, ut mentibus nostris hæreat: quia si beneficiorum eius memores simus, semper nos tuebi-
Matth. 28 tur, sicut dixit: Ecce, inquit, ego uobiscum sum omnibus diebus usq; ad consummationem seculi.

DIVI

DIVI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI COMMENTARII IN EPISTOLAM BEATI PAVLI AD CORINTHIOS PRIMAM.

PRAEFATIO.

PRAECEPTO domini admonitus Apostolus resedit apud Corinthios annum & menses sex, docens inter eos uerbum dei. Hinc est unde magna cum fiducia charitatis affectu agit cum eis, aliquando cõmonens, aliquando arguens, aliquando blandiens ut filijs. Nam multæ causſæ sunt propter quas scribit ad eos. Quarum prima hæc est, quod more hæreticorum dissentientes ab inuicem, hominibus deuoti, Pauliani, & Petriani, & Apolloniaci dici uolebant, nõ Christiani: quod ualde exprobrat Apostolus. Erant tamen inter eos qui ab his dissentirent, Christo soli dicati. Secunda hæc est, quia eloquentia delectari cœperant & terrena philosophia, ut sub nomine Christi ijs imbuerentur quæ contraria sunt fidei. Tertia, eò quòd inflati essent quòd non iret ad illos Apostolus. Quarta, propter fornicatorem, quem inter se esse patiebantur. Quinta, ut cõmoneret de prȩterita epistola, quã ante hanc quæ prima dicitur scripserat. Sexta, quia inuicem sibi iniurias & fraudes faciebant, & infidelium potius examina requirebant. Septima causſa est, in qua designat licere sibi sumptus accipere, sed contemnere, ne forma esset rapacibus pseudoapostolis. Octaua uero est, ut respondeat epistolæ illorũ. Perturbari enim cœperant ab hȩreticis de matrimonijs. Nona est, in qua declarat sic debere unumquenq; manere ut credidit. Decima autem de uirginibus, eò quòd nihil sit sibi præceptum: Et reliquæ sunt quæ in corpore uidebuntur.

CAPVT I.

PAulus uocatus Apostolus Christi Iesu per uoluntatem dei.] Ad Romanos aliter cœpit, quia altera causſa est. His uero Apostolum se esse Christi Iesu dei uoluntate scribit: quia omnia quæ egit, filij dei egit uoluntate, qui dixit ad Paulum: Vade, ego longè ad Gentes mittã te. Hinc uocatus est Apostolus, hoc est dei uoluntate missus ad Gentes: Per quod etiam tangit illos quos neq; Christus miserat, neq; uerum erat quod docebant. Deum enim & Christum ideo frequenter nominat, ut Christum deum non ipsum patrem ostendat, sed esse Christum filiũ, esse & deum patrem, non in unione cum extenditur filiũ dici. Multæ enim sectæ emerserant, quȩ Euangelium Christi pro sensus sui arbitrio asserebant, ex quibus rami aridi extant nunc usq;, quarũ assertores ecclesias euertebant. Hinc Apostolus omnia quæ hæresibus contraria sunt ponit, ac se uerũ prædicatorem per id quod à Christo dei uolũtate missus est, asseuerat. Et Sosthenes frater.] Etiam istum sua cõmendat societate. Ecclesiæ Dei quę est Corinthi, sanctificatis in Christo Iesu.] Propterea ecclesię scribit, quia adhuc singulis ecclesijs rectores nõ erãt instituti. Et cum in multis arguat eos, ait: Sanctificatis in Christo Iesu. Sed ideo quia regenerati in Christo, sanctificati sunt: post autem cœperãt male cõuersari, ut ostenderet omnem ecclesiã sanctificatam fuisse in Christo, sed quosdam illorũ praua doctrina pseudoapostolorũ euersos à traditione ueritatis. Vocatis sanctis.] Hoc est, uocati estis ut sancti sitis: quod est, ut non recedatis à regula sanctificationis. Cum omnibus qui inuocant nomen domini nostri Iesu Christi, in omni loco ipsorũ & nostro.] Id est, cum Iudæis ueris iungit & Gentes, quia salus ex Iudæis est, ut in omni loco ubi Gentes quæ inuocant nomen domini nostri Iesu Christi, & ubi Iudæi supra memorati sunt, similiter sint omnes unum. Pseudoapostoli enim qui nomen Christi per prudentiam mundi prædicabant, id est, admixta philosophia, ueterem Legem & Prophetas reprobant: Negabant enim Christum uerè crucifixum, sed tantum uisum crucifigi, sicut Marcion & Manichæus. Vnde Apostolus: Nos autem, inquit, prædicamus Christum crucifixum. Neq; carnis resurrectionem fatebantur, quod Pro-

Ioann. 4

1. Cor. 1

Esa. 26 pheta Esaías clamat dicens: Qui in monumentis sunt, resurgent. Gratia uobis & pax à deo patre nostro, & domino Iesu Christo.] Ne quia dixerat: Qui inuocāt nomen domini nostri Iesu Christi: patris aut nomen aut donum tacuisse uideretur, & suspicionem forte aut occasionem daret unionis, docet quidem Christum rite inuocandum, sed omnem gratiam esse patris, ut & duos qui unum sunt, per diuinitatem ostenderet, & patris authoritatem præferret. Gratias ago deo meo semper pro uobis.] Quanquā omnibus in ecclesia scribat, sed ita significat cum aliquando corripit, aliquando laudat, ut unusquisq; cū epistola legitur, intelligāt quid pro se, quid aduersum dicatur. In una enim plebe duobus populis scribit, ut cum arguit, qui male conuersantur, sciant sibi hæc scripta: Similiter & cū laudat, sciat qui in regula manet, ad se hæc dici. Ideoq;, inquit, Gratias ago deo meo semper pro uobis, super gratia dei quę data est uobis in Christo Iesu.] Datam dicit gratiā à deo in Christo Iesu, quæ gratia sic data est in Christo Iesu, quia hoc constitutum est à deo, ut qui credit in Christum, saluus sit sine opere, sola fide gratis accipiens remissionem peccatorum. Quia in omnibus ditati estis in ipso, in omni uerbo, & in omni scientia.] Hoc significat, quia in accepta gratia & in uerbo ueritatis doctrinæ scientiam spiritalem assecuti permanserunt: ideoq; gratias agit in his deo. Sicut testimonium Christi confirmatum est in uobis.] Testimonium Christi cōfirmatum est in his: quia roborati in fide nihil de hominibus sperabant, sed omnis spes illorum in Christo erat, nullis uoluptatis illecebris capti. Ita ut uobis in nullo desit aliqua gratia, expectantibus reuelationē domini nostri Iesu Christi.] Manifestū est hunc expectare diem iudicij, qui circunspectus sollicitus est. Futurum iudicium dei dicit, in quo dominus noster Iesus Christus reuelabit, tam fidis, quàm infidis, ut cognoscant incredulí, ac sciāt uerum esse quod credere noluerunt, & pereant: fidi uero gaudeant plus boni inuenientes quàm putauerant. Qui & confirmabit uos usq; ad finem sine crimine in aduentu domini nostri Iesu Christi.] Alacri animo cōfisus de spe illorum securus est: quia inuiolati usq; ad futurum iudicium erunt. Qui enim inter tot discrimina sensuū & perturbationes diuersitatum immutari minime potuerunt: proculdubio in eodem mansuros se ostendunt. Cum hos laudat, illos qui errore Pseudoapostolorum deprauati fuerant, increpat. Dum enim horum fidem prædicat, illos ad pœnitentiam uocat. Fidelis deus: per quem uocati estis in societatem filij eius Christi, domini nostri.] Quis ambigat de promissis & fide dei, quia non erit aliter quàm dixit, filios nos adoptatos sibi, credentes in Christum? Hoc enim nobis donat quod credimus, ut quia credimus Christum filiū esse dei, hoc nos esse incipiamus mansuri in eadē dignitate, sicut manet Christus quem credimus filium dei. Societas enim fraternitas est, ut quomodo fidem dei incolumē in hac causa nobis futuram ostendit, ita nos non diffidentes & perfidi inueniamur, sed perseuerantes in adoptione. Obsecro aūt uos fratres per nomen domini nostri Iesu Christi, ut idipsum dicatis omnes.] Omnes nunc orat ut unum sentiant, hoc utiq; in quo renati dei filij appellati sunt. Ad omnem enim ecclesiam modo loquitur, ut ij qui dissentire cœperant, reuerterentur ad cœptam fidem, quam uidebant in his laudari qui in illa perseuerabant. Et non sint in uobis schismata. sitis autem perfecti in eodem sensu, & in eadem scientia.] Perfectos uult eos esse in eodem sensu quem illis tradiderat, ut non discreparent. Ad illorum enim exemplum quos suprà laudat, hos prouocat ut hoc sentiant ac defendant. Perlatum est enim mihi de uobis fratres ab ijs qui sunt Chloes.] Quāuis euersi fuerant, tamen fratres illos appellat, sicut & in Esaia propheta dicit deus ad illos qui secum erant, ut eis qui pseudoprophetis credebant, dicerent: Fratres nostri estis uos, ut per id nō dissentirent ab his, quasi fratres. Quod autem dicit, Ab ijs qui sunt Chloes, aliquibus uidentur homines esse manentes & fructificantes in fide Christi: aliquibus uidetur locus esse, utputa si dicatur, Ab ijs qui sunt Antiochiæ. Aliquibus aūt uidetur fœminam fuisse deo deuotam, cum qua multi essent colentes deum, quibus fides non negaretur, ut quod deferrent de Corinthijs uerum esset. Quod cōtentiones inter uos sint.] Contentiones inter eos esse dixerunt, ut ostenderent diuersitatem mentis illorū de disciplina dominica. Et quæ esset, subiecit dicens: Hoc autem dico, quod unusquisq; uestrum dicit: Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego uero Cephæ, ego autem Christi.] Errorem ostendit, sed authorum nomina non prodidit. Nec enim

in loco

in loco ſtabant, ſed circumibant ad euerſionem ſimplicium. Nam hos quos nominat ſine dubio boni erant doctores: ſed ſub eorum ſpecie falſos apoſtolos tangit. Si enim in his gloriandum negat, quantò magis in malis doctoribus? quorum doctrinam prauam in ſubiectis ſignificat. Inter eos tamen hos perſeuerantes deſignat qui dicebant ſe Chriſti eſſe non hominis: quos ſuperius laudat. Diuiſus eſt Chriſtus?] Diuiſum dicit Chriſtum, quia gloriam eius homines ſibi partiti ſunt. Sicut hæretici, qui ſe aut Fotinianos, aut Arrianos, aut Cataphrygas, aut Nouatianos, aut Donatianos, aut Manichæos uocari non horrent: ita & Corinthij diuerſorum hæreticorum nominibus ſubijci cœperant, ut uiderentur loco Chriſti homines uenerari, qui dum diuerſa de Chriſto accipiũt, diuidunt Chriſtum. Vnus enim hominem tantum accipit Chriſtum, alter deum purum ſine homine uel corpore fatetur, alius dicit per prophetas prædictum Chriſtum, alter negat prophetas de Chriſto locutos. Cum ergo Chriſtus unus ſit deus & homo, iſti ſibi alius aliud eius uindicantes, diuidunt Chriſtum, & ſub nomine ſuo eccleſias faciũt multas. Nunquid Paulus crucifixus eſt pro uobis?] Ideo à ſe cœpit, ne forte putaretur aliorum ideo refutare perſonas, ut ſuam cõmendaret. Si enim Chriſtus pro nobis, inquit, mortuus eſt, quomodo gratiam eius & beneficium hominibus imputamus ad eius iniuriam? Aut in nomine Pauli baptizati eſtis?] Si credentes autem, inquit, in Chriſtum baptizamur, ut in nomine eius iuſtificemur: quid eſt ut fidei huius homines nobis authores faciamus immemores cœptæ credulitatis? Gratias ago deo quòd neminem ueſtrum baptizaui, niſi Criſpum & Gaium, ne quis dicat quod in nomine meo baptizaui. Baptizaui autem & Stephanæ domum: cæterorũ neſcio ſi quem alium baptizauerim.] Gratias agit deo, quia non multos ex illis baptizauit, ne quia error ſub hac re cœperat, ex nomine eius error eſſet in plurimis: per hoc arguens & baptizantes & baptizatos, qui ad iniuriã Saluatoris baptiſmatis eius gratiã hominibus deputabant, illis diſſimulantibus gloriæ cauſa. Sic enim erant ſicut nunc Nouatiani & Donatiani, qui baptiſmum ſibi uindicant, à noſtris baptizatos reprobantes: & baptizati ab his gloriantur in perſonis eorum. Deniq; Chriſti nomine abdicato, Nouatianos & Donatianos uocari ſe gloriantur. Criſpus ergo & Gaius Corinthij ſunt, quos ad teſtimoniũ nominat, quia ſic baptizati ſunt ab Apoſtolo, ut nullam illi gloriam ex hac cauſa dandam addiſcerent. Stephanæ autem domus primitiæ ſunt Achaię, ſicut in poſtrema parte epiſtolæ ſignificat: quibus teſtimonium dat, quòd in miniſterium ſanctis ſe conſtituerant.

Non enim miſit me Chriſtus baptizare, ſed euangelizare.] Quoniã maius eſt euangelizare quàm baptizare, ideo non ſe miſſum baptizare dicit, ſed euangelizare, quia in epiſcopo omnium ordinationum dignitas eſt: caput eſt enim cęterorum membrorum. Per quod etiam illos humiliat, quibus illi multum dabant, propterea quod ab illis fuerant baptizati, ut ex eo ſcirent non magnum eſſe baptizare, quia non omnis qui baptizat, idoneus eſt & euangelizare. Verba enim ſolennia ſunt quæ dicũtur in baptiſmate. Deniq; Apoſtolus Petrus credentem Corneliũ cum ſuis iuſſit baptizare, nec dignatus eſt miniſtris aſtantibus hoc opus facere. Si enim defuiſſent, ipſe hoc ageret neceſſitate compulſus. Quantò ergo melior his ſit quos illi uenerabantur oſtendit, & non tamen hoc nomini ſuo decerni permiſit, ſciens periculoſum eſſe gloriam dei nomini hominis uindicare. eſt enim quaſi idololatria. Non in ſapientia uerbi, ut non euacuetur crux Chriſti.] Quia prędicatio Chriſtiana non indiget pompa & cultu ſeromnis, ideoq; piſcatores homines imperiti electi ſunt qui euangelizarent, ut doctrinę ueritas ipſa ſe cõmendaret teſte uirtute, ne hominum uerſutia & calliditate humanæ ſapientiæ acceptabilis uideretur, non ueritate, ſicut diſciplinæ ab hominibus inuentæ, in quibus non ratio, non uirtus, ſed uerborum quæritur compoſitio: ac per hoc gloriam ſuam quęrit qui fidem Chriſti uerbis exornare uult. Obſcurat enim illam ſplendore uerborum, ut non illa ſed ipſe laudetur. Sicut & pſeudoapoſtoli, ne ſtulti uiderentur prudentibus mundi, in ſapientia hominum Chriſtum prædicabunt duplici genere, ut & eloquentiæ ſtuderent, & ea quæ mundus in nobis ſtulta iudicat, euitarent: ut neq; incarnatum dei filium, & de Virgine natum docerent, neq; carnis futuram reſurrectionem, quia mundi iſtud ſapientia & ratio ſtultum iudicat: ac per hoc Apoſtolus non ſe in ſapientia hominũ dicit Chriſtum prædicare, ne euacuetur crux Chriſti, quia qui in ſapientia hominis Chriſtum

ſtum annũciant,negant ueritatem prædicationis:ſicut ſupra memorauí. Verbũ enim crucis pereuntibus quidem ſtultitia eſt.] Manifeſtũ eſt quia quibus crux Chriſti ſtultitia eſt,in perditione ſunt.inferni enim morte non ſunt erepti. His autem qui ſalui fiũt, uirtus dei eſt.] Non eſt obſcurum quia ijs qui credunt, dei uirtus eſt. Credunt enim nõ infirmitatem eſſe crucem Chriſti,ſed uirtutem,intelligentes mortem uictam eſſe in cru-

Eſa.29 ce:cuius ſignum qui habent,ſalui ſunt, quia ab illa teneri non poſſunt. Scriptum eſt
Abdiæ 1 enim in Eſaia:Perdam ſapientiam ſapientium,& intellectum prudẽtium reprobabo.] Perdit ſapientiam ſapientium,dum quæ illi negant poſſe fieri, facit, & reprobat intelle-ctum prudentium,cum deum quem incurioſum dicũt,aggreſſum probant ea quæ ſtulta putant,ut dei filius incarnatus de Virgine crucifigeretur pro humana ſalute:quod fa-ctum uere teſtatur uirtute,non uerbis. Vbi ſapiens?ubi ſcriba?ubi cõquiſitor huius ſeculi?] His dictis tam in Iudæos quàm Gentiles inuehitur, quia & Iudæorum ſcribæ & legiſdoctores deum filium habere ſtultum putãt credi.Simili modo & Gentes iſtud riſui deputant. Sed Iudæi, quia hoc non tam apertè in lege ſignificatum eſt, diffidunt: Gentiles uero,quia mundi ratio non iſtud recipit,(nihil enim dicit poſſe fieri ſine com-mixtione,) & ſtultum iudicant.Conquiſitor tamen ſeculi hic eſt, qui à cõſtellationibus agi mundum,& duodecim ſignis ortus & occaſus fieri decernit calculis, nihil omnino ſine horum motu putans poſſe fieri. Nonne ſtultam fecit deus ſapientiam huius mun-di?] Stulta eſt facta ſapientia huius mundi: putans enim ſe ſapere, inuenta eſt impru-dens.Quod enim impoſſibile iudicabat,poſſibile declaratũ eſt, deum incurioſum exi-ſtimans.Eſt aliquid hac aſſeueratione ſtultius,ut feciſſe dicatur mundum,& curam eius non agere?Vt quid fecit,ſi non ad illum pertinet quod fecit?Sed quia uident quoſdam feliciter mundo frui,quoſdam deprimi,& bene agentes deſpici,maleuolos gloriari,id-circo incurioſum deum eſſe crediderunt.Qui incurioſum deum dicit,non negat male-uolum aut iniuſtum.Aut enim iudicaturus eſt mundum, aut iniuſtus eſt diſſimulãs de bonis,& patiens fieri mala.Si igitur animaduertant ſepoſito odio diuinæ legis, poſſunt uidere cauſſam iſtam à nobis terminari,qui dei iudicium expectamus, in quo depreſſi exaltabuntur,& uiolenti humiliabuntur:quia non eſt perſonarum acceptio apud deũ.

Rom.2 Nam quoniam in ſapientia dei non cognouit mundus per ſapientiam deum, placuit deo per ſtultitiam prædicationis ſaluos facere credentes.] Non cognouit mundus,id eſt,homines deum in ſapientia eius:quia unicã maieſtatem eius figmentis dederunt uel elementis,diſſimulantes de eo,per ſapientiam carnis putantes hæc debere coli quæ ui-dentur.Propterea placuit deo prædicationem ordinare,quę illis ſtulta uideretur,ut cre-dentes quæ illi diffidũt,ſalui fierent,illis damnatis. Viciſſitudo ergo hæc eſt, per quam dei conſilio falſum à uero damnatur. Quoniam Iudæi ſigna petunt, & Græci ſapien-tiam quærunt.] Iudæi ſigna petunt, quia non diffidunt potuiſſe fieri, ſed an factum ſit

Num.17 quærunt,ſcientes uirgam Aaron aridam germinaſſe,& fructũ tuliſſe:Ionam à ceto glu-
Ionæ 2 titum,in uentre eius tribus diebus & tribus noctibus fuiſſe,& uiuum eiectum eſſe.Illud tamen præcipuè quærunt, ut aliquid tale uideant, quale eſt illud quod uidit Moyſes,

Ioan.9 & 11 deum in igne:unde dicunt:Nos ſcimus quia Moyſi locutus eſt deus,cum maius ſit mor-tuum Lazarum iam fœtidum quarto die uiuum de monumento exiſſe. Græci uero ſa-pientiam quærunt,quia nolunt audire præterquam quæ mundi ratione poſſibilia ſunt.

Nos autem prædicamus Chriſtum crucifixum,Iudęis quidem ſcandalum,Gentibus autem ſtultitiam.] Scandalum eſt Iudæis dum audiunt Chriſtum filium dei ſe profiten-tem,& ſabbatum euacuantem.Gentibus autem ſtultitia,quia ea audiũt prædicari,quæ dum rationi mundanæ non congruunt,inſenſata uidentur,ut partus Virginis, & reſur-rectio mortuorum. Ipſis uero uocatis Iudæis atq; Græcis, Chriſtum dei uirtutem, & dei ſapientiam.] Suadente uirtute,quæ potior uerbis eſt, credentes in Chriſtum intel-ligunt,Iudæi primum qui ſignum quærebant, Chriſtum dei eſſe uirtutem, & Græci ſi-militer uident Chriſtum dei eſſe ſapientiam: illam autem mundanam quã prius puta-bant prudentiam, maximam eſſe ſtultitiam. Virtus ergo dei eſt, quia per ipſum om-nia fecit pater deus.Sapientia autem idcirco:quia per ipſum cognitus eſt deus. Nec e-

Luc.10 nim poſſet cognoſci deus, niſi per eum qui eſſet de eo, quia nemo nouit patrem niſi fi-lius,& cui uoluerit filius reuelare. Quia quod ſtultum eſt dei, ſapientius eſt homini-bus.]

bus.] Stultum dei, inquit, non quia uerè ſtultum eſt, ſed quia ab hominibus, dum rationi mundanæ non conuenit, ſtultum putatur, cum ſit ratio ſpiritalis: ac per hoc ſapientius dignoſcitur eſſe hominibus, quia ſpiritalia plus ſapiunt quàm carnalia. Non enim ſpiritalia per carnalia ſunt, ſed carnalia conſtant per ſpiritalia: ideoque ſubiecta ſunt carnalia ſpiritalibus. Et quod infirmum eſt dei, fortius eſt hominibus.] Sine dubio cœleſtia uincunt terrena. Quamobrem infirmum dei non eſt infirmum, quia infirmitas Chriſti magna uictoria eſt. Vicit enim cum uictus uideretur, ſicut ait: Et uincas cum iudicaris. Victor enim exiſtit, qui iniuſtè occiditur, reum conſtituens à quo occiditur. Intuemini enim fratres uocationem ueſtram, quia non multi ſapientes ſecundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles.] Manifeſtum eſt quia rari ſunt qui mundi rationibus inflati magis quàm eruditi ſunt, hoc eſt, qui ſtellarum motus inſpiciunt & diſcernũt. Ipſos autem dicit & fortes ſecundum carnem, quos & prudentes. Et ideo fortes, quia paſſionem crucis Chriſti infirmam aſſerunt. Iniquitas enim fortis, & uincere ſibi uidetur ad tempus. Ipſi etiam nobiles per quos ſuperſtitionis ſuæ originem antiquitatis aſſignant, nos nouellos dicentes. Non ergo hanc aſſeuerationem elegit deus quæ in paucis eſt. Sed ſtulta mundi elegit deus, ut confundat ſapientes.] Stulta mundi ſunt, Virginem peperiſſe, & Dei filium crucifixum. Credi enim ſtultum hoc putat, ideo Deus ut hunc confundat, hos elegit qui hoc credunt, quod hic ſtultum iudicat. Confunduntur enim ſapientes, dum quæ pauci negant, multos uident fateri. Non eſt enim ambiguum multorum ſententias, paucorum anteponi ſententijs.

Et infirma mundi elegit deus, ut confundat fortia.) Idem ſenſus eſt, quia quod infirmum putant ij qui ſe prudentes exiſtimant in ſeculo, diffidentes de ſpe: à multis uirtus aſſeritur, quia multi credunt quam non credunt, ad illorum ruborem. Vident etenim infirma Chriſti nominata, dæmonijs imperare, prodigia facere. Infirma autem ſunt mundo iniuriæ, & paſſio Saluatoris neſcienti hæc ad uirtutem proficere, quia ideo iſta pati ſe permiſit, ut uinceret mortem. Iniuſtè enim pati, & poſſe reſiſtere & nolle: gloria eſt patientis, & damnatio occidentis. Et ignobilia huius mundi, & contemptibilia elegit Deus, & quæ non ſunt, ut ea quæ ſunt, deſtrueret.] Ignobilia ergo & contemptibilia elegit: non quia uere ignobilia & contemptibilia ſunt, ſed ſic iudicantur à mundo, quia ſpernunt rationes mundanas credendo in Chriſtum, ut ea quæ ſunt uere ignobilia & contemptibilia deſtrueret, quia ipſi magis iudicandi & contemnendi ſunt qui iudicant. Aſſeuerationem enim illorum error inuenit, nec fuit ab initio: noſtra autem diſciplina ab initio eſt. Deſtruitur ergo, dum ſine teſtimonio nudis uerbis aſſeritur: noſtra uero non uerbis ſolis, ſed & teſte uirtute probatur. Vt non glorietur omnis caro in conſpectu Dei.] Id eſt, ut ſapientia carnis erubeſcat in errore ſuo iudice Deo. Senſus enim carnis eſt diffidere Dei potentia, Virginem peperiſſe, quia hoc mundi ratio qui cognatus eſt carnis, non recipit. Ex ipſo autem uos eſtis in Chriſto Ieſu.] Ex ipſo, id eſt, ex Deo, qui omnipotens eſt eſſe nos in fide Chriſti. Dei enim propoſitum eſt, ut ueritatem eius & miſericordiam per Chriſtum diſceremus. Veritas eſt myſterium trinitatis. Miſericordia uero, quia cum eſſemus captiui, redemit nos. Qui factus eſt ſapientia nobis à Deo & iuſtitia & ſanctificatio & redemptio.] Ad confirmationem credentium Chriſtum dei uoluntate dicit egiſſe quæ geſſit, ut ſciamus uere nos ſapientiam didiciſſe, & ſanctificatos eſſe, & iuſtificatos, & redemptos à Deo per Chriſtum. Nemo enim redimit, niſi quod ſuum fuerat. Siue ergo quod redempti ſumus, ſiue quod ſanctificati, id eſt, ab opere carnis & idolorum immunditia purgati, ſiue quod iuſtificati, (Iuſtum eſt enim creatorem colere cæteris ſpretis,) ſiue quod ſapientes per id quod mundanos dicit imperitos: totum hoc Dei beneficium eſt per Chriſtum. Redemptio tamen noſtra hæc eſt. Obtulit enim ſe Chriſtus diabolo cupienti, ut peccati in ſe contradictionem auferret, & ſic captiuos eius erueret. Vt quemadmodum ſcriptum eſt: Qui gloriatur, in domino glorietur.] Hoc ſcriptum eſt in Hieremia Propheta nono capite. Dignum eſt quod dicit ſanctus Propheta, ut in domino gloriemur: quia non poterit confundi qui gloriatur in domino. Opera enim eius & magnificentia in rebus geſtis apparent. Ideoque confundantur, inquit, in idolis ſuis, qui non pluunt, nec fecerunt

Pſal. 50

2. Cor. 10

cœlum & terram. Simili modo & qui in hominibus gloriantur, quos sciũt utiq; nullius esse uirtutis. Quare & ait scriptura: Vana spes est in homine.

CAPVT II.

E

Tego cum uenissem ad uos fratres, ueni non cum eminentia sermonis aut sapientiæ, prædicans uobis mysterium dei. Neq; enim iudicaui me scire aliquid inter uos, nisi Christum Iesum, & hunc crucifixum.] Quoniam superius gradatim formam disciplinæ nostræ ostendit, nunc se non aliter illis tradidisse probat, quàm quæ ostendit, quia & in humilitate sermonis, & in stultitia prædicationis, sicut mundo uidetur, locutus est illis de Christo mysterium. Quod ideo mysterium uocat, quia quod incarnatum est, occultum erat à seculis apud deum deus uerbum. Hæreticos autem esse in quibus gloriabantur, quia & per eloquentiam, prauam doctrinam cõmendabant, & prudentiam mundi sectantes, crucem Christi euacuabant, erubescentes stulti appellari à mundo, ut neq; natum Christum ex Virgine prædicarent, neq; uere crucifixum docerent, quia stultum uidetur dei filium natum hominem fateri & cru-
1.Ioann.6 cifixum. Hos & apostolus Ioannes designat dicens: Qui negat Christum in carne uenisse, antichristus est: & qui negat filiũ, nec patrem habet: quia ipsum patrem sibi filium appellatum dicebant. Ex quibus Marcion traxit errorem, qui arguit quæ clausa uidentur, quia non illa manifestat, sed intelligi uult ex eo quod prudentia mundi inuenitur, quæ est religioni inimica. Quæ autem sunt quæ corripit, ex eius iudicio uult disci, ut quæq; nostra deridet uelut stulta, ea se omnia in Corinthijs reprehẽdere ostendat. Corpus enim ipsum memorat, ut ex eo membrorũ eius ratio dinoscatur. Corinthijs tamen manifesta erant, quia causas in quibus arguebantur, non ignorabant. Et ego in infirmitate & timore & tremore multo fui apud uos.] Christum enim in stultitia humanæ sapientiæ prędicans, odium sibi & persecutiones prouocabat, quasi rem uanam annuncians, & inimicam ludæis atq; Gentibus. Et sermo meus & prædicatio mea non in persuasione sapientiæ.] Ostendit non se ut hominum fauorem acquireret, humanæ sapientiæ placuisse, neq; uerborum arti studuisse, sed fidem authori exhibuisse, qui doctrinam suam non ornatu traditionis humanæ acceptabilem uoluit esse uerborum strepitu, sed ipsis rebus, quia res ante uerba sunt. Sed in ostensione spíritus & uirtutis dei.] Vt quia uerbis, quæ infirma iuxta uirtutem sunt, res fatuæ comptæ prudentes uidentur, deus prædicationem suam non testimonio uerborum uoluit commendari, sed uirtutis, ut uerbi stultitia iudicata factis se prudentium demonstraret spíritali ratione fundata. Vt fides uestra non sit in sapientia hominum, sed in uirtute dei. Sapientiam autem loquimur inter perfectos.] Hoc est, inter eos qui crucem Christi uirtutis testimonio sapientiam fatentur. Hi enim sapientes & perfecti sunt, qui fidem nõ magis uerbis habent, quàm rebus. Sapientiam autem non huius seculi.] Recte ait, sapientiam non huius seculi, sed futuri, in quo ueritas dei negantibus apparebit. Hoc enim seculum rationem hanc non capit infirmitate cogitationis terrenæ. Neq; principum huius seculi qui destruuntur.] Manifestum est non esse sapientiam hanc principum huius mundi, quia destruuntur ab illa, Christianitas enim errores quos hi inseruerunt ex-
1.Ioan.3 cidit, id est, idololatriam, auaritiam, & cætera uitia, sicut dicit Ioannes Apostolus: Propter hoc uenit filius dei, ut solueret opera diaboli. Sed loquimur dei sapientiã in mysterio quæ abscondita est.] Occultũ sensum manifestare se missum testatur, quem neq; principes neq; potestates scirent, neq; mundus audierit, ac per hoc stultum putari, quia incognitum est. Esse autem rationale & salutare teste uirtute, cui omnis intentio cedit ratiocinationis humanæ. Abscondita est ergo dei sapientia, dum non in uerbis, sed in uirtute est, non humana ratione possibilis, sed spíritus efficacia credibilis. Quam prædestinauit deus ante secula in gloriam nostram.] Vsqueadeo uera sapientia & cum deo semper fuisse declaratur, ut ante secula prædestinata in gloriam nostram dicatur qui credimus. Præscius enim deus errores futuros in mundo quem erat facturus, hoc decreuit ad confusionem illorum qui sibi stultitiam sapientiam facturi erant, ad nostram autem gloriam qui credituri eramus & credimus. Quam nemo principum huius seculi cognouit. Si enim cognouissent, nunquam dominum maiestatis crucifixissent.] Principes huius seculi non solum homines accipiendos Iudæorum ac Romanorum,

Romanorũ, ſed & hos principes ac poteſtates quos ſupra dixit, ad quos uere pertinet dictũ hoc, aduerſus quos nobis colluctatio eſt, ſpiritualis nequitiæ in cœleſtibus, quia conſilio ac uoluntate illorum crucifixus eſt Chriſtus. Deniq; poſt tentationes diabolus receſſit, ait, uſq; ad tempus. Et ipſe dominus: Princeps, inquit, huius mundi uenit, & in me inuenit nihil. Principes ergo huius ſeculi per ignorantiam dominũ maieſtatis crucifixerunt. Nam ludæorũ principes, quomodo principes huius ſeculi poſſunt intelligi, qui erant ſubiecti regno Romano? Et neq; Romanorũ principes crucifixerũt Chriſtũ, quippe cum dixerit Pilatus: Nullam cauſam mortis inuenio in eo. Vnde & manus lauit dicens ludæis: Innocens ego ſum à ſanguine iuſti huius, uos uideritis. Hi ergo principes crucifixerunt dominum, quos detriumphauit libere in ſemetipſo, quãuis dicat Marcus Euangeliſta de dæmonibus. Sciebant enim Chriſtũ ipſum eſſe Ieſum. Scierunt quidem ipſum eſſe, ſed qui in lege promiſſus erat: myſteriũ tamen eius quod filius dei eſt, neſciebãt. Hoc etiam & Petrus apoſtolus ad populũ ludaicũ dixit: Scio fratres quia per ignorantiam egiſtis hoc malũ, ſicut & principes ueſtri, non tamen huius ſeculi. Si ergo per ignorantiam ſerui occiderunt dominũ, peccatũ eis adſcribi nõ debet. Sed nõ licet ignorare. Et quãuis dominum eſſe neſcierint, tamen quia rem impiam faciebant, non erant neſcij. Dominus tamen maieſtatis crucifixus dicitur, cũ mori neſciat. Sed quia uerbũ caro factũ eſt, id eſt, dei filius incarnatus homo factus eſt, ipſi adſcripta eſt mors: quia ludæi non utiq; carnem perſecuti ſunt, ſed eũ qui operabatur per carnem: ac per hoc quãuis dominus maieſtatis mortem ignoret, quantũ tamen ad ludæorum uotum pertinet, & ad principũ huius ſeculi, dominũ occiderunt in carne. Sed ſicut ſcriptum eſt: Quod oculus nõ uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcendit, quæ præparauit deus diligentibus eum.] Hoc ſcriptũ eſt in Eſaia Propheta alijs uerbis. Per hoc exemplũ inopinatam rem factam dicit, & quæ non ſolũ in humanum ſenſum non caderet, ſed & cœleſtes potentias lateret, dei ſcilicet filiũ incarnatum, ut quod ſuprà dixerat, firmaret: quia ſi principes huius ſeculi dominũ hominem factum nõ intellexerunt, quanto magis homines? Sed ſi uerba offendiculũ uel ſcandalũ faciebant, uirtutibus tamen & ſignis fides nõ debuerat denegari. Infirmitati enim & ignorantiæ humanæ uirtus debuerat præponi, & credi quod humanæ rationi impoſſibile uidebatur: ideoq; diligentibus deum, id eſt, credentibus præparauit donũ hoc. Nobis reuelauit deus per ſpiritum ſuũ.] Quia principes ſeculi hoc ignorabant, deus hoc per ſpiritũ ſuum reuelauit credentibus: quia res dei non poteſt ſine ſpiritu dei addiſci. Nam nõ ſolum hominibus ſacramentũ iſtud miſſum ſe dicit declarare, ſed & principibus & poteſtatibus in cœleſtibus, qui dominũ crucifixerunt, ut hoc prædicante in terris, diſcant qui ſunt in carnalibus cœlis, qui degunt ſub elementis firmamenti. Hic ergo ſingularis apoſtolus eſt, qui hanc gratiã conſecutus eſt: quia trinitatis myſterium à nullo ſic potuit explanari: unde & uas electionis diuino iudicio uocitatus eſt. Spiritus enim omnia ſcrutatur, etiam profunda dei.] Quia enim de deo eſt hic ſpiritus, omnia nouit dei. Profunda autem ideo ait, quia omnem uirtutem & præſcientiam eius nouit: quod omnino creaturæ impoſſibile eſt.

Quis enim ſcit hominum ea quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis qui in ipſo eſt?] Manifeſtum eſt cogitationes noſtras à nullo ſciri, niſi ab animo noſtro, quem ſpiritum dixit. Deniq; in Euangelio inter cætera ſic ait: Et ſpiritus eius reuerſus eſt ad illam. Sic & quæ in deo ſunt, nemo nouit niſi ſpiritus dei.] Hic ſpiritus dei docuit nos, quos ſcit naturaliter non doctos, & docuit nos de myſterio Chriſti, quia non ſolum ſpiritus dei eſt, ſed & Chriſti.

Nos autem non ſpiritũ huius mũdi accepimus, ſed ſpiritum qui ex deo eſt.] Hinc ſcimus quia ſpiritum qui de deo eſt, accepimus: quia mundi ſpiritus non poteſt ſcire quæ ab hoc nobis inſinuata ſunt. Spiritus tamen mũdi hic eſt, per quem arripiuntur phanatici, qui ſine deo ſunt. Eſt enim inter mundanos ſpiritus potior: unde ſolet coniecturis quę mundi ſunt diuinare, quem pythonem appellãt. Hic eſt qui per ueriſimilia fallitur & fallit: hic eſt qui per Sibyllam locutus eſt, ſenſum noſtrorum ſecutus, locum uolens inter cœleſtes habere. Vt ſciamus quæ à deo donata ſunt nobis.] Quia enim dei ſpiritus datus eſt nobis, ſcimus quæ à deo donata ſunt nobis. Non enim poſſemus ſcire ſi mundi ſpiritum haberemus, quia non poteſt ſcire mũdi

ſpiritus.

Ephes. 6
Luc. 4
Ioann. 14
Luc. 23
Matth. 27
Act. 3
Ioann. 1
Eſa. 64
Act. 9
Luc. 8

ſpiritus. Senſum enim dei nemo nouit, niſi qui de deo eſt ſpiritus dei. Inferiora enim nō poſſunt ſuperiorum ſcire conſilium, neq; creatura conditoris ſui dinoſcere uolūtatem. Quæ & loquimur.] Vt hinc manifeſtum ſit ſcire nos quę à deo nobis donata ſunt. quia hæc & loquimur, ut & alij diſcant per doctrinam ſpiritalem. Prædicatoribus enim, id eſt, apoſtolis, inſinuata diuinitus ſunt quæ traderent populis, & addiſcerent principes huius ſeculi quid amiſiſſent mali. Non in doctrina uerborum humanæ ſapientiæ, ſed in doctrina ſpiritus.] Verba enim humanæ ſapientiæ hunc ſenſum non uident, neq; literarum ſtudijs apprehenditur, ſed per fidem ſpiritali ratione concipitur, dicente Eſaia propheta: Niſi crediderit is, neq; intelligetis. Naturali enim magis lege, quam curſu ſyderum, & calculis ſignorum quę in firmamento denotantur, adipiſcitur. Denicq; credentes nō humanis uerbis, ſed naturæ ſuę uident cōgruere quod credunt. Opus enim agnoſcit opificem: ideoq; euangelium animis noſtris loquitur ſpiritalia, excitans illos ad cognitionem ſui creatoris. Spiritalibus ſpiritalia comparantes.] Hoc eſt, ijs qui mundanam prudentiam refutant, ſpiritalem efficaciam tradere, quæ myſterio fidei continetur ad illuminandos ſenſus beneuolorum hominū. Credentes enim quæ mundi ſapientia ſtulta iudicat, ſpiritales ſunt. Animalis autem homo non percipit ea quæ ſunt ſpiritus dei, ſtultitia eſt enim illi.] Pecoribus enim ſimilis ſenſum ſuū in terram deprimit: ideoq; non aſſequitur niſi quæ uidet, nec putat aliquid poſſe fieri cū quomodo ſcit. Ideo quicquid aliter audit quam nouit, ſtultum iudicat. nihil enim æſtimat poſſe fieri ſine commixtione. Vnde ridet audiens deum filium genuiſſe, quem ſcit ſimplicem & incorporeū, & Virginem peperiſſe, & reſoluta corpora rurſum reuocari ad uitam: cum hæc magis ad laudem dei proficiant, ut credatur feciſſe cuius operis ratio inueſtigari non poſſit. Deus eſt enim qui fecit. imbecillitas enim humana ſtultum putat quod ſcientia ſua non concludit, cum hoc magis ſtultum deberet habere, & illud prudens: quod quia dei factum dicitur, non poteſt comprehendi. Et non poteſt ſcire, quoniam ſpiritaliter iudicatur.] Humanam traditionem ſequentes, dum unius dei fidem abnegant, ſpiritaliter factum eſt, quod ratione carnis inflati putant fieri non poſſe, & ſic reprobi adnotati, ſpiritaliter condemnati ſunt. Spiritalis autem dijudicat omnia, ipſe autem à nemine iudicatur.] Quoniam uera ratio ſpiritalium eſt, id eſt credentium, (hoc enim quis nunc cupitur quod credit) omnia iudicant. Ipſorum enim exemplo infidelitas dijudicabitur: ipſi autem à nemine iudicabuntur. Quis enim condemnet uera dicentem? Cum enim conſtet omnes inimicos fidei falſa tenere pro ueris, accuſatio illorum in irritū iam deducta eſt, ueri iudicio cōdemnata: Quia qui nō crediderit, inquit dominus, iam iudicatus eſt. Ioan. 3 Quis enim cognouit ſenſum domini, qui inſtruat eum?] Senſus dei eſt, quo hæc ſpiritaliter iuſſit fieri per quem mundi ſapientia ſtulta probaretur, negans poſſe fieri quod factum eſt. Quem ſenſum nullus eſt qui cognouerit, & diſpliceat illi ut emendet conſilium dei: quia qui cognouit, laudat potentiā dei: quem qui omnia negat poſſe, nec mundum credit feciſſe. Quid enim magnum eſt ut de ſe credatur generaſſe, qui non ambigitur cuncta ex nihilo feciſſe? Quippe cum dicat ſaluator: Apud deum autē omnia poſſibilia ſunt. Nos autem ſenſum domini habemus.] Hoc dicit quia qui credentes ſumus, eiuſdem, id eſt, diuinæ ſcientiæ ſenſum habemus.

Matth. 19

CAPVT III.

Ego fratres nō potui uobis loqui quaſi ſpiritalibus, ſed quaſi carnalibus.]

E Nunc his loquitur, qui propterea quòd ſeculi adhuc uoluptatibus ſeruiebant, carnales erant. Quamuis iam baptizati eſſent, & ſpiritum ſanctum accepiſſent: tamen quia poſt baptiſmum ſtatim ad ueterem hominem fuerant reuerſi, cui abrenunciauerant, dicuntur carnales. Spiritus enim ſanctus tunc permanet in eo cui ſe infuderit, ſi permaneat in propoſito regenerationis: ſi quo minus, abſcedit, ita tamen, ut ſi ſe reformauerit homo, redeat ad illum. Semper enim paratus ad bonū eſt, diligens pœnitentiam. Quaſi paruulis in Chriſto lac uobis potum dedi, non eſcam.] Quamuis renati eſſent in Chriſto, tamen non fuit dignū tradi his ſpiritalia. Accepta enim fide, quæ eſt uelut ſemen ſpiritale, nullum fructum deo dignū fecerunt, ut perfectionis uerba merentur addiſcere, ſed quaſi paruuli imperfectionis ſenſibus ſtudebant. Apoſtolus aūt uir diuinus, & medicus ſpiritalis, unicuiq; ſecundum uires eius tradebat, ne per imperfectionem

ctionem & imperitiam quis de rebus spiritalibus scandalum pateretur. Nondum enim poteratis.] Ostendit apertè nõ illos debuisse audire quæ cõfirmatis dicenda sunt. Sed neq; nunc potestis.adhuc enim carnales estis.] Hic ualde arguit temeritatem illorum qui querebantur dudũ se non audisse spiritalia, cum adhuc indigni essent audire. Pseudoapostoli enim promiscuè omnibus uno atq; eodem genere tradebant,nullius personam discernentes,ut acceptabiles fierent per hypocrisim cõmendati: cum constet dominum & authorem nostrũ Christum aliter populis,aliter discipulis inter fatũ, & inter ipsos apostolos fuisse distantiam. Tribus etenim discipulis gloriam suam in mõte osten dit,dicens illis ut tacerent uisum quandiu à mortuis resurgeret. Cũ enim in uobis æmulatio & contentiones sint,nónne carnales estis, & secundũ hominem ambulatis?] Indignitatis causam ostẽdit, quia de homine qui sperat auxiliũ,carnalis est. Qui autem spreta humanitate,de deo sperat:spiritalis est,quia deus spiritus est. Cum enim quis dicat,Ego sum Pauli,alius aũt,ego Apollo:nónne homines estis?] Sicut enim gloriantes in deo,& de ipso omnem gratiam sperantes,dij dicũtur à deo adoptati:ita & in homine gloriãtes,& homines & carnales dicunt sententia dei cõclusi,qui ait:Ego dixi,dij estis, uos autem sicut homines moriemini.A sua ergo persona incipit,ne forte putaretur per inuidiã magis personas illorũ destruere,ostendens magnũ errorem,& ad dei contumeliam pertinere,quando deo prædicato gloria datur hominibus. Quid ergo minus est à gentilitate,dum adhuc aliquid de hominibus speratur? Quid igitur est Apollo? quid uerò Paulus? Ministri eius cui credidistis.] Vt quia ministri sunt, spes in his non sit, sed in deo cuius ministri sunt.Illi enim gratiarũ actio deferẽda est,cuius donum est: hi uerò serui,quos etiã inuitos non oportet dispensare. Nunquid nõ Moyses coactus est ire ad Pharaonem,& Ionas inuitus missus est prædicare Niniuitis, & Ananias contradicens missus est Saulo manum imponere? Et unicuiq; sicut dominus dedit.] Id est,sicut uoluit & sciuit,diuisit singulis officia ministerij. Ego plantaui,Apollo rigauit, sed deus incrementũ dedit.] Plantare est euangelizare,& ad fidem attrahere:rigare uerò,baptizare solennibus uerbis.Peccata autem dimittere,& spiritũ dare,dei solius. Si ergo effectum salutis deus dat,nulla gloria in hac re hominis est.Scimus enim & spiritũ sanctum sine manus impositione datum à deo,& non baptizatũ consecutum remissionem peccatorum.Nunquid non hic inuisibiliter baptizatus est, quando donũ baptismatis consecutus est? Itaq; neq; qui plantat est aliquid,neq; qui rigat,sed qui incrementum dat deus.] Et plantata enim solent emori,& rigata ad effectũ fœcunditatis minime peruenire,nisi det deus uegetam uitam.Quãtum ergo ad honorificentiam dei pertinet, nihil est homo:quantũ autem ad ministerium pertinet,necessarius est ut honorificetur quasi seruus,non ut aliquid de illo speretur ad iniuriam dei. Qui autem plantat, & qui rigat,unum sunt.] Vnum sunt,quia ambo mercenarij sunt, quanuis diuersa sint illorum officia. Vnusquisq; autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem.] Quanuis enim unum sint,sed quia maior est qui euangelizat,quàm qui baptizat, ideo discreuit mercedes illorum:& non solum ad hoc, sed ad doctrinæ syncritatem pertinet,ut mercede sit dignus qui inuiolatam tradit doctrinam.

D Ei enim sumus operis participes,dei cultura,dei ædificatio estis.] Hoc ad apostolorũ personam pertinet,quos cõstat dei esse adiutores, dum uicarij sunt Christi. Secundũ gratiam dei,quæ data est mihi, ut sapiens architectus fundamentũ posui.] Gratiã sibi datam dicit,ut dignus esset prædicare Euangeliũ, ut & hoc dei esse ostenderet,non hominis.Secundũ hanc itaq; gratiam,ut sapientem architectum fundamentũ se dicit posuisse.Sapiens architectus est,qui iuxta disciplinã authoris collocat fundamentũ: id est, qui secundum traditionem saluatoris euangelizat. Alius autem superædificat.] Superædificia sunt,quæ post prædicationẽ apostolorũ à superuenientibus traduntur aut malis aut bonis doctoribus. Vnusquisq; autem uideat quemadmodũ superædificet.] Id est,ut superædificia cõgruant fundamento, ne si obliqua fuerint & friuola,ruinã faciant,manente incolumi fundamẽto:quia si male docuerit,Christi nomen permanet,quod est fundamentũ:doctrina aũt mala peribit, sicut dicit dominus:Omnis plantatio quam nõ plantauit pater meus cœlestis, eradicabitur. Fundamentum enim aliud nemo potest ponere,prẽter id quod positum est,quod est

Isai. 8

Ioann. 4

Psal. 81

Act. 9

Matth. 15

Christus

Christus Iesus.] Ideo nemo potest ponere aliud fundamentum, quia quamuis hæretici sint aliqui, non tamen docent nisi sub Christi nomine. Aliter enim cõmenta erroris cõmendare non possunt, nisi interposito saluatoris nomine prædicent, ut res contrarias & absurdas nominis dignitas faciat acceptabiles. Si quis autem superædificat supra fundamentum hoc aurum, argentum, lapides pretiosos.] Lapides pretiosi sunt, quos non corrumpit ignis. Tria genera posuit præclara in mundo, in quibus bonam doctrinã significauit. Ligna, fœnum, stipulam.] Tria alia genera posuit, sed friuola. In his corrupta & uana doctrina designata dinoscitur. Qui facit hoc opus, manifestus erit. dies enim declarabit, quia in igne reuelat.] Hoc est, mala doctrina in igne omnibus apparebit. nunc enim quosdam fallit. Et uniuscuiusq; opus quale sit ignis probabit.] Quia enim per ignem examinatio fiet, si in aliquo nõ inuenerit quod exurat, manifestat illum bonum fuisse doctorẽ. Mala enim & adultera doctrina idcirco in ligno, fœno, & stipula significata est, ut ostẽderetur ignis esse esca. Si cuius opus manserit quod superædificauerit, mercedem accipiet.] Cum enim nihil in illo sordis inuentum fuerit prauæ doctrinæ, ut in bono auro: ita erit ut tres fratres in camino ignis, mercedem uitam æternã cum gloria accepturus: quia sicut aurum & argentum, & lapides quos ignis non corrumpit, ita & bonus magister incorruptibilis permanebit. Si cuius opus arserit, damnum patietur.] Opus quod ardere dicitur, mala doctrina est, quæ interibit. Cuncta enim mala peribunt, sicut iter impiorum: quia non sunt substantiæ, sed asseuerationes peruersæ. Damnum autẽ pati, est pœnas perpeti. Quis enim in pœna positus iacturam non facit? Ipse tamen saluus erit, sic tamen quasi per ignem.] Saluum illum futurum dixit, quia nõ interibit substantia qua constat: sicut & doctrina mala peribit, quia accidẽs causa est. Ideo autem dixit: Sic tamen quasi per ignem, ut salus hæc non sine pœna sit: quia non dixit, Saluus erit per ignem, ut merito suo ab igni non combustus, saluus fiat examinatus per ignem: sed cum dicit, Sic tamen quasi per ignem, ostendit saluum illum quidem futurũ, sed pœnas ignis passurum, ut per ignem purgatus fiat saluus, & non sicut perfidi æterno igne in perpetuum torqueatur, ut ex aliqua parte operæprecium sit credidisse in Christum. Semper enim erubescat necesse est, qui se uidet falsum defendisse pro uero. Et simili modo semper fiduciam habebit dei, qui abiecto falso secutus est uerum, & spreta impietate succubuit pietati. Extra catholicam enim quicquid est, contrarium est. Nescitis quia templum dei estis, & spiritus dei habitat in uobis?] Templum dei nos dicit, ut deum in nobis habitare sciamus. In templo enim suo habitet necesse est. Et quia spiritum dei dicit habitare in nobis, deum significat intelligendum spiritũ sanctum. Si quis templum dei uiolauerit, disperdet illum deus. Templum enim dei sanctum est, quod estis uos.] Hæc idcirco præmisit, ut illos compungat, qui turpiter uiuentes, corpora sua uiolando corruperant, maxime ille qui uxorem patris habebat, ut antè esset reus, quàm causa illius in medium prorũperet. Deniq; simili, imò eodem modo, cum causam illius
1.Cor.1 iudicat, loquitur, dicẽs: An nescitis quia corpora uestra templum est spiritus sancti, quẽ
2.Cor.6 habetis à deo? Superius templum dei dixit, hoc autẽ loco templum spiritus sancti. Quis hic dubitet quia spiritum sanctum deum significauit? Nemo se seducat.] Id est, nemo proprio uel humano consilio putet se sibi prodesse. Ad superiorẽ sensum redit. Si quis uidetur sapiẽs esse inter uos in hoc seculo, stultus fiat ut sit sapiẽs. Hoc dicit, quia si quis intellígit salutẽ promissam, & mysterium incarnationis domini nostri Iesu Christi, stultus fiat: id est sapientiã mundi fugiat, ut stultus ab ea iudicetur, & tunc erit prudens: quia stultus seculo prudẽs est deo, dum credit deum fecisse quæ ratio mundi non capit, sicut suprà memorauí. Pseudoapostoli autem prudentes uolentes uideri in mundo, neq; deũ filium habere, neq; incarnationem ueram esse, neq; carnem posse resurgere prædicabãt. Sapientia enim huius mundi stultitia est apud deũ.] Sic stultitia est sapientia huius mũdi apud deum, dum facit deus quod mundus fieri posse negat, sapientiam illius stultitiã probat: & cum multos deos dicant, fides autem unum probet teste uirtute, in prudentia sua confundentur. Scriptum est enim: Reprehendens sapientes in astutia eorum.
Iob 5 Et iterum: Dominus nouit cogitationes sapientium, quoniam uanæ sunt.] Istud in Psalmo habetur nonagesimotertio. Deniq; idem sensus est. Sciẽs enim uanas cogitationes illorum, ut stultos esse probaret, sapientiam illorum reprehendit, ostendens uerum esse

quod

quod falsum dicebant,& falsum quod uerum putabant. Itaq; nemo glorietur in homine.] Quoniam enim humanæ cogitationes & consilia improuida & infirma sunt, non est gloriandum in homine, sed in deo, cuius consilium retractari non potest. quicquid enim homines sine deo sapiunt, stultum est. Omnia enim uestra sunt, siue Paulus, siue Apollo, siue Cephas, siue mundus, siue uita, siue mors, siue præsentia, siue futura: omnia uestra, uos autem Christi, Christus autem dei.] Alio loco dicit de eodem sensu: Nos autem seruos uestros propter Iesum. Seruos pro ministris posuit, ut nõ singulos sibi defenderent, cum omnibus uterentur, sicut & dominus dicit: Ego sum in medio uestrũ, nõ ut ministrer, sed ut ministrem. Nam mundus uticq; noster est, sed ut de illo secundum dei uoluntatem sentiamus, & decretos cursus eius in dei uoluntate ponamus. Et uita præsens concessa nobis est, sed ut modeste illam & cum dei gloria transigamus. Siue mors, ut pro Christo mori libenter habeamus spe promissionis futuræ. Siue præsentia, ut sic præsentibus utamur ne offendamus. Siue futura, ut futura credentes, ipsis nos magis quia meliora sunt, commendemus. Vos autem Christi, ut quomodo hæc iudicio nostro concessa sunt & subiecta: ita & nos Christo subijciamur, quippe cum per ipsum esse cœperimus & in prima origine, & regeneratione. Christus autem dei. Christus dei est patris sui prius filius faciens uoluntatem eius, ut & nos ipsius faciamus. Si ergo Christi sumus famuli, quid est ut ad eius iniuriam de hominibus aliquid speremus?

2.Cor.4

Luc.22

CAPVT QVARTVM.

1 Ta nos existimet homo ut ministros Christi, & dispensatores mysteriorum dei.] Hoc significat, quia minus de illo sentiebant aliqui Corinthiorum, sed ut hoc homo de illo sentiret quod & deus qui illum elegerat, ideo ministros Christi ait, & dispensatores mysteriorum dei. Quando enim non uerborum strepitu, neque humana sapientia nitebatur intelligi, debuit sacramẽtum Christi dispensare, in quo non uerba sed uirtus fulgebat, non per quod homo, sed deus gloriosus uideretur. Collega enim piscatorum, non aliter quàm illi Christum prædicabat. Cum ergo ministrum se Christi & sacramẽtorũ dei probat, pseudoapostolos notat, & abnegat Christi esse quod tradunt, per id quod discordarẽt à traditione apostolica. Hic iam quæritur inter dispẽsatores, ut fidelis quis inueniatur.] Hoc quod dicit, non solum ad pseudoapostolorum personam pertinet, sed & ad reliquorum qui accepta dispensatione, aut uerecundia, aut timore, aut certe commendationis suæ causa constanter arguere trepidabant aut malos sensus, aut mores. Hic enim tam constans erat, ut nec uitæ suæ parceret, dummodo fideliter omnia celebraret. Mihi enim pro minimo est ut à uobis dijudicer, aut ab humano die.] Quos in tantis uitijs reprehendit, miserum dicit ab his se iudicari: quippe cum nec à iustis iudicandum se sciret. Aut ab humana autem die, hoc est, quia nec à legibus mundo creditis iudicandus erat. Supergressus enim humanam iustitiam, cœlesti iustitiæ studebat, sicut dicit dominus: Nisi abundauerit iustitia uestra pluſquam scribarum & phari Matth.5
sæorum, non intrabitis in regnum dei. Humanum ergo diem cum dicit, significat & diuinum, in quo iudicaturus est Christus: quia sicut iurisconsulti seu pontifices, quos uocant sacerdotes, certos dies quibus iudicatur decreuerũt, ita & dies domini definitus est, quo iudicaturus est mundum. Sed neq; meipsum iudico. nihil enim mihi cõscius sum.] Apertum est, quia conscientiam puram habens solicitus de se non erat. Sed non in hoc iustificatus sum.] Nunc humiliat se, & loquitur ut homo qui possit culpam incurrere ne sciùs. Qui autem iudicat me, dominus est.] Recte ait, quantis enim humiliauerit se, tamen domino Christo plurimum dedit, quia potest quod hominem latet, dum occulta iudicat, manifestare, non ut reum faciat, sed prudentem. Quis enim homo est, quem non aliquid latet? Interdum enim aliquid utile putamus quod inutile est. Nec enim omnia membra aut latera conuersationis humanæ descripta habemus: ab ijs autem quæ grauia sunt, aperte prohibiti sumus. Nam quædam causæ nos fallere solent ex causis aliquibus ortæ, ut quod non est utile, putemus utile: quod leue quidem est, quia propositum liberum est. Itaq; nolite ante tempus iudicare, donec ueniat dominus.] Monet illos ne iudicent, cum iudicandi sint, & habeant duplex peccatum, sicut ait dominus: Nolite iudi- Matth.7
care, ut non iudicemini, sed expectate diem iudicij dei. ac si fideles & boni sint. Iniuria enim iudicis est, si ante cognitionem eius à seruo procedat iudicium aut sententia. Qui

illuminabit occulta tenebrarum,& manifestabit consilia cordium, & tunc laus erit uni-
cuiq; à deo.] Hoc dicit,quia in die iudicij nihil occultũ erit eorum quæ gesta aut cogita
ta sunt,& simplicitas & hypocrisis illic apparebit, ut & qui despectus habebatur, forte
appareat dignus:& qui aliquid esse putabatur,inueniatur reprobus.Omnia enim nuda
erunt in die iudicij,& tunc laus erit bene agenti uel cogitanti.Hic enim qui laudatur,im
probabile est,an dignus sit,sicut & in alio loco dicit: Non enim qui seipsum commẽdat,
2.Cor.10 probatus est,sed quem deus commendat.quem utiq; nihil latet.

H Aec autem fratres transfiguraui in me,& Apollo propter uos, ut in nobis di
scatis ne supra quod scriptum est unus pro uno infletur aduersus alterum.]
Transfigurauit hæc in se & Apollo,dum pseudoapostolorum glorias & tra
ditiones peruersas sub sua persona & Apollo euacuat, summatim illos designans nõ sin
gulatim,ne forte maior discordia in populo nasceretur.Nemo enim audiens nomen suũ
taxari,aut eius cui fauet,contentus est tacere.Tacito autem nomine si quis audiens ac si
de se intelligat dictum,dissimulat.Sub hac ergo propositiõe euacuauit personas illorũ,
cum dicit:Ego plantaui,Apollo rigauit,&c. ut in his discerent nihil dandũ hominibus.
Quis enim te discernit?] Id est,sunt aliqui qui amplius accipientes in baptismate aut in
doctrina,cæteros dicant minus consecutos. Hoc his loquitur, qui baptizatos ab alijs,
plus aliquid esse putabant:quorum eloquentia seducebantur, ut fuco quodam peruersa
recta putarent. Tanta enim discordia erat in populo , ut multa essent studia diuersarum
partium:& omnia dicta sua aptauit Apostolus sine manifestatione nominum omnibus
partibus,ut cum legeretur epistola,unaquęque pars ad se dicta susciperet audiens quod
causæ suæ intendi cognosceret. Quid autem habes quod non accepisti?] Nihil illum
boni ultra dicit consecutum ab alijs,quàm ab eo acceperat:ideo frustra queri. Quod e-
nim habebant,ab Apostolo acceperant.Ad unum autem uidetur loqui,quia ad partem
plebis loquitur. Si autem accepisti,quid gloriaris quasi nõ acceperis?] Hoc quasi in-
sultatores Apostoli agebant per imperitiam,ut eadem audientes quæ ab Apostolo iam
didicerant,illum euacuantes,de horum magisterio gloriarentur.Eloquentia enim com
mendati,prædicationis gloriam in se conuertebant. Apostolus uerò contemptibilẽ se
uolebat uideri,dummodo dei gloriam faceret acceptabilem. Iam saturati estis,iam di-
uites facti estis,sine nobis regnatis.]Ironia est, sicut dicunt.Irascentis eñ uerba sunt,nõ
confirmantis.In quibus enim tanta uitia arguit,regnare illos dicit. sic enim putabãt, glo
riantes de ijs quæ à pseudoapostolis tradebantur. Et utinam regnetis,ut & nos uobi-
scum regnemus.] Vt pius pater etiam ingratis filijs bene optat. Qui enim poterat fieri
ut sine apostolis regnarent? Quicquid enim non ab apostolis traditũ est,sceleribus ple-
num est.Sic tamen ordo fuerat dicere: Vt nobiscum regnetis.Sed quia præmiserat, Et
utinam regnetis,aliter dicere non potuit,nisi, Vt & nos uobiscum regnemus. Regnare
autem est de spe & promissis Christi securum esse,& gaudere in ijs quæ aduersa propter
nomen Christi accidunt. Lucrum enim afferunt,non detrimentum. Vnde alio loco di-
2.Cor.12 cit:Cum infirmor,tunc potens sum.

Vto enim,deus nos apostolos nouissimos ostendit,quasi morti destinatos.]
P Hoc ideo personæ suæ deputat, quia semper in necessitate fuit, persecutio-
nes & pressuras ultra cæteros passus,sicut passuri sunt Enoch & Helias, qui
ultimo tempore futuri sunt apostoli. Mitti enim habent ante Christum ad præparandũ
populum dei,& muniendas omnes ecclesias ad resistendum antichristo, quos & perse-
cutiones pati & occidi lectio Apocalypsis testatur.Horum ergo tẽpus suo tempori cõ-
parauit Apostolus dicẽs,quasi morti destinatos.Ad hoc enim uenturi sunt, ut occidan-
tur. Quia spectaculũ facti sumus huic mundo,& angelis,& hominibus.] Quia erunt
spectaculũ & Enoch & Helias usqueadeo, ut corpora eorũ in platea proijciãtur in con-
spectu totius populi infidelis:ita & apostoli spectaculũ facti sunt,quia publice ridebant
positi ad iniuriã & mortẽ quã passi sunt. Mundũ aũt angelos & homines dixit,quia &
angeli mali sunt, dicẽte Dauid in psalmo 77. Vexabat illos per angelos malos.Et homi
nes mali & increduli,his apostolorũ iniuriæ oblectamento sunt. Mundus autẽ idcirco
infidelitas dicitur,quia uisibilia sequitur. Nos stulti propter Christũ.] Verũ est, quia
amantes Christum stulti sunt mundo. Vos autẽ prudentes in Christo.] Qui prudẽs in
Christo

Christo iudicatur à perfidis, non rectè asserit Christum. Denicq; Marcion, quia negat filium dei, & incarnari deum potuisse, prudens est mundo: & Fotinus, quia non fatetur Christum per id quod natus est, deum, sapiens uidetur mundanis. Nos infirmi.] Infirmi ideo, quia sine adulatione & cum stultitia, sicut uidetur mundanis, prædicantes Christum iniurijs subijciebātur. Vos autem fortes.] Ideo fortes, quia sic profitebantur Christum, ne offenderent homines, ut essent securi. Vos nobiles.] Qui ēm Christum non fatetur, quia Abrahæ promissus est, & ab initio prædicatus, hic nobilis cōtra Christum est, quia antiquitatem promissi Christi alijs deputat. Nos uero ignobiles.] Ignobilis mundo est, qui Christum, quod mundus denegat, ab initio profitetur. Hęc igitur omnia supradicta, quæ negare uidetur, confirmat: & quæ quasi confirmare uidetur, negat. Irascentis enim uerba sunt, quæ negando confitetur, & cōfitendo negat. Vsque in hanc horā & esurimus & sitimus, & nudi sumus, & laboramus, operātes nostris manibus.] Liberè enim & iuxta uerā fidē sine aliqua adulatione Christū prædicantes, & gesta prauæ uitæ arguentes, gratiā apud homines nō habebant, & colaphizabātur, id est, iniurijs agebantur, & instabiles erant, quia fugabantur, ne in loco diu manentes, plures docerent. Ideo & manibus operabantur, quia non solū gratiā apud homines nō habebāt, uerū etiā ab his accipere indignū erat qui errori studebāt: sicut dicit in Psalmo 140. Oleū autē peccatoris nō impinguet caput meū. quia & libertatē arguēdi amittit, & peccat qui ab eo accipit, qui ideo dat ne corripiat. Maledicimur, & benedicimus] Male tractantes enim se hortabantur ad bonū. Persecutionē patimur, & sustinemus.] Quia persequentibus se non resistebant. Blasphemamur, & obsecramus,] Blasphemātes ēm rogabant ut permitterent sibi reddi rationē. Tanquā purgamenta huius mundi facti sumus, omniū peripsema usq; adhuc.] Non resistendo ulli, neq; uicē in malis reddendo, sed semper subijciendo, ut per patientiā prouocaret ad bonū, contemptibilis & despectus fiebat. Vsq; modo, id est, usq; nunc etiam apud Corinthios, pro quibus hæc quę suprà memorat mala passus est. Et quoniā humilitatē suam nihil in his proficere uidebat, queritur dolore cōmotus tantam subiectionem & iniurias nullum fructum habere potuisse, sed &, quod deterius est, in peius profecisse. Non ut confundā uos, hæc scribo.] Hoc est, nō ut ruborē uobis faciā, hæc scribo, sed ut corrigatis. Sed quasi filios meos charissimos moneo.] Adhuc se supplicem facit, ne correpti, & ad irā prouocati, admonitionē eius spernerēt: id agit ut medicus salutaris, qui putramina abscindens, dolorem illatum spe & blanditijs mitigat, ut ęger se curari permittat.

S I enim decem milia pædagogorum habueritis in Christo, sed non multos patres. Nam in Christo Iesu per euangelium ego uos genui.] His dictis ostendit nullū posse eo affectu diligere illos, quo ipse eos diligebat. Quis ēm alienos filios suis præponat in amore? Ac per hoc monita eius, qui & pro his tanta mala passus est, nō debere eos spernere. Obsecro ergo uos imitatores mei estote] Obneuolentiā sancti Apostoli, qui obsecrat filios ut imitentur patrē, hoc est, sponte rogat ægros ut recipiant medicinam. In his tamē sui illos imitatores uult esse, ut sicut hic multa exitia pro salute eorum ab incredulis passus est, & non cessit, dummodo per dies & noctes euangelizaret illis donū gratiæ dei: ita & illi manentes in fide eius & doctrina, nō reciperent falsorū apostolorū praua commenta, sed persisterent cōtemnentes opprobria aut detractiones, ut patri suo spiritali inuiolatum seruarent affectū. Ideo misi ad uos Timotheū, qui est filius meus charissimus, & fidelis in domino.] Hortat illos in hoc eodem Timotheo, quem ideo charissimum & fidelem filiū obtestatur in domino, ut in hoc discerent quid peccarēt. Cum enim huic testimoniū perhibet, illos arguit. Qui uos commonefaciat uias meas quæ sunt in Christo Iesu, sicut ubiq; in omni ecclesia doceo.] Per istum quē fidelem filium in domino cōfirmat, reuerti illos uult ad regulam à se traditæ ueritatis, ut commoniti uerbis & exemplis operum eius resipiscerent, cognoscentes non perperam se fuisse ab Apostolo doctos, quando eadē tenere omnes ecclesias discerent. Tanquā non uenturus essem ad uos, inflati sunt quidā.] Indignabantur quidam Corinthiorum, quia non ibat ad illos, nō desiderio, sed superbia, quod quasi indignos illos haberet: cum magis Apostolo hoc studium fuerit, ut de indignis faceret dignos. Habebat ergo uotum eundi, sed maiora erāt quæ agebat. Veniā autē

cito ad uos,si dominus permiserit.] Post commonitionem promittit se ire ad illos, sed si dominus permitteret,ut quia plus scit deus q̃ homo,si sciret operæprecium esse,permitteret:etsi non iret,dominũ non siuisse ostenderet, causa utiq; indignitatis illorum. Et cognoscam nõ sermonem illorum qui inflati sunt, sed uirtutẽ] Cõfundit illos, quia cum obliquè conuersarentur,indignabãtur, quasi digni essent ab Apostolo uisitari. Nec enim in sermone est regnũ dei,sed in uirtute.] Vt sicut regnũ dei nõ splẽdore uerborum commendatur,sed uirtute signorum:ita & hi non uerbis nudis,sed uirtute operum spiritualiũ dignos se ostenderẽt ab Apostolo uisitari. Quid uultis? In uirga uenia ad uos,an in charitate & spiritu mansuetudinis?] Terroris uerba infert,ut pudorẽ passi qui inflati erant,humiliarentur:ut si uerè apostoli præsentiam desiderarent, præparent se ad excipiendum eum,id est,abluerent se ab omni macula criminis,ueniẽs ad illos,lætitiam haberet quasi cum filijs charissimis.

CAPVT QVINTVM.

O Mnino auditur inter uos fornicatio,& talis fornicatio, qualis nec inter gentes.] Vt quàm graue sit istud peccatum ostenderet, nec ab ijs hoc dixit admitti,qui deũ nesciunt:ut proinde qua pœna hic multandus esset ostẽderet qui sub æterna & diuina iustitia cõstitutus,tanti sceleris crimẽ admiserat. Ita ut quis uxorẽ patris habeat.] Præmissi criminis prodidit genus,ut nõ solũ illũ aperte reũ mortis faceret,sed & adhærentes illi non immunes à crimine demõstraret.In quo enim difficile peccatur, plus facit reum. Et uos inflati estis, & non magis luctum habuistis.] Superbiã illorũ in tantum humiliat,ut non querulos iam,sed magis supplices faciat.Erãt enim & ipsi participes,dum paterentur reum tam ingentis facinoris secum incorreptum conuenire:ut omnes uno consilio abijcerent eum,si negaret emendaresse.Si autẽ quis potestatẽ non habet quẽ scit reum abijcere, aut probare nõ ualet, immunis est:& iudicis non est sine accusatione dãnare:quia & dominus ludã cũ fur esset, quia non est accusatus,minime abiecit. Vt tolleretur de medio uestrum,qui hoc opus fecit.] Cognito opere isto pellendum illum fuisse de cœtu fraternitatis. Omnes enim crimẽ eius sciebant,& non arguebant.publice enim nouercam suam loco uxoris habebat. In qua re neq; testibus opus erat,neq; tergiuersatione aliqua poterat tegi crimen.

E Go quidem sicut absens corpore, præsens autem spiritu.] Id est,absens facie præsens autem authoritate spiritus, qui nusquam abest. Iam iudicaui ut præsens,eum qui sic admisit in nomine domini nostri Iesu Christi cõgregatis uobis & meo spiritu cum uirtute domini Iesu, tradere nunc Satanæ in interitum carnis.] Quoniam carnis uoluptas à diabolo est,ac per hoc cum huic uoluptati remittitur,traditur Satanæ. Caro enim hoc habet in natura, ut intereat. Anima ergo cum se iungit desiderio eius infirmans spiritalem suum uigorem,simul interitum patitur.Itaq; si hic correptus stupri admissi erubesceret eiectum se,non interiret, pœnitentia subsequente. Non omnium consensu & præsentia, sed uirtute domini Iesu,id est sententia, cuius legatione fungebatur Apostolus, abijciendum illum de ecclesia. Cum eijcitur, traditur Satanæ in interitum carnis. Et anima enim & corpus intereunt, quando quæ contra legẽ,sunt,fiunt:Sed in hac aliter causa interitus carnis homini deputatur. Quam enim omnia peccata carnalem hominem præstent,hoc tamen specialiter delirium carnis est,quod sordibus maculata anima à libidine carnis,fit caro:sicut & corpus recte gubernatum,spiritale appellatur.Animus tamen aut uictus illecebris,totum hominem carneum facit:aut in uigore naturæ suæ manens,carni præstat ut spiritalis dicatur. Vt spiritus saluus sit in die domini Iesu Christi.] Tradi cõtaminatum supradictũ Satanæ,ut spiritus sanctus saluus sit in hominibus ecclesiæ in die iudicij.Deserebat enim omnes conuictus esset,non fieret saluus spiritus ecclesiæ in die iudicij.Deserebat enim omnes contaminationis causa,ut in die domini nudi ab spiritu sancto inuenti,audirent à iudice dominio:Recedite à me,nõ noui uos.Sicut dicit ad Romanos:Si quis autem spiritũ Christi non habet,hic non est eius.Et in alia epistola:Nolite contristare spiritum sanctũ dei. Si enim contristatur,deserit:& non erit saluus:non utiq; sibi,qui impassibilis est:sed nobis quibus datus est,ut per illum dei filij esse probemur.Res enim quæ amittitur, salua non est,non utiq; sibi,qui ubicunq; sit,necesse est sit:sed ei à quo amittitur.

Matth.7
Rom.8
Ephes.4

Non

N On bona gloriatio uestra.] Hoc est mala. Læti enim erant, cũ magis contristari debuerint in fratre tam acerbe peccante, sicut tristis fuit Samuel in Saul peccante. A quo crimine mali doctores aut dissimulabant, aut negligentius arguebant, sicut & Heli sacerdos filios suos peccãtes in deũ ne amari essent hominibus. Nescitis quia modicũ fermentũ totam massam corrũpit?] Ita & peccatum unius quod cognitũ non arguitur, multos contaminat: imò omnes qui norunt, & non deuitant, aut cum possint arguere, dissimulant. Non enim sibi uidetur peccare, quando à nullo corripitur aut uitatur. Expurgate uetus fermentum, ut sitis noua conspersio.] Hoc duplici genere accipiendũ est, quia est & fermentũ humana doctrina dicente Saluatore: Cauete à fermento Pharisæorũ, id est, à doctrina. Et ad malã ergo doctrinam cauendam, & ad hanc causam dictũ est, quia & eiecto fornicatore, uetus fermentum eijcitur. Ideo autem uetus, quia antiqui erroris peccatũ est. Noua autem conspersio, Christi doctrina est. Sicut estis azymi.] Azyma ex causa non fermentatæ farinæ dictum est, cum filij Israel eiecti sunt de Aegypto: ut fermentum uetustas haberetur, azyma autem nouitas. Abiectis enim ueteribus erroribus Aegyptiorũ in nouam legem inducti sunt: ita & Corinthij post paganorũ errores in Euangelium Christi inducti sunt. Hortatur ergo ut secundũ professionem suam quã ab Apostolo sub nomine Christi acceperant, & uiuerent iam uitæ nouæ cultores. hoc est azymos esse. Etenim Pascha nostrũ immolatus est Christus.] Secundum legem docet nouitatem paschæ ratione consistere, & ideo Christũ esse occisum, ut ex eo noua prædicatio, nouam faceret conuersationem, ut quia paschæ rationem colimus, ueterem uitã non sequamur. Pascha itaq; immolatio est, non transitus, sicut quibusdã uidetur. Prius enim pascha, & sic trãsitus: quia ante exemplũ est Saluatoris, & sic signum salutis. Nec enim ante signum quam crux. nam occiso uespere agno in Aegypto filij Israel pascha egerunt, ex cuius sanguine postes signauerunt, ut noctu Angelus transiens, ea loca nõ contingeret quæ sanguine agni fuerant oblita. Itaq; festa celebremus, non in fermento ueteri.] Hoc est, lætitiam habentes renouationis, facta uetera fugiamus, immunditiã omnem abijciẽtes à nobis, quę est corruptio: quia sicut fermentũ totam massam corrũpit, ita & mala uita totũ hominem. Ergo ut non solũ à turpitudine, uitæ nos obseruemus, sed & ab iniquitatis studio adiecit: Non in fermento malitiæ & nequitię, sed in azymis synceritatis & ueritatis.] Hoc est, ut synceritas mundam uitã faciat, ueritas autem omnem fraudem excludat.

§ Cripsi uobis in epistola: Ne cõmisceamini fornicarijs.] Scripsisse se significat prius, ubi cõmonet illos ne iungerent se malę uitæ hominibus. Et quia non intellexisse forte ea quæ scripserat, uidebant: nũc in hac epistola quid scripserit, interpretatur dicens: Non utiq; fornicarijs huius mũdi, sed à fratribus talibus scripsi recedendũ. Aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus: alioquin debueratis de hoc mundo exire.] Igitur intellectũ eorum arguit, qui putabant forte quia ab incredulis, fornicarijs, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus prohibuisset, nõ à fratribus: & ideo illũ qui uxorem patris habebat, inter se esse nõ ægrè ferebant. Si igitur his cõmisceamini, inquit, melius erat mori uos. Cõpendium est enim male agẽtibus si citius moriantur, quã diutius in peccatis uersentur. Nũc autem scripsi uobis, ne cõmisceamini. Si quis frater nominatur, est fornicator, aut auarus, aut idolis seruiens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax: cũ huiusmodi nec cibum quidem sumere.] Cum infideli non prohibuit cibum sumere, quippe cum dicat: Si quis uos uocat ex infidelibus *1.Cor.10* ad cœnam, & uultis ire: omne quod appositũ fuerit, manducate. Ideo ait: Quid enim mihi de ijs qui foris sunt iudicare?] Verum est quia perfidos episcopus nõ potest iudicare: cum fratre autem in quo uitia hæc reperiuntur non solum sacramenta nõ edenda, sed ne cõmunem escam docet, ut erubescat cũ uitatur, & se corrigat. Nonne de ijs qui intus sunt, uos iudicatis?] Iudicat quis, dum discernit cui fratri adhæreat, quem arguat, quem deuitet. Nã eos qui foris sunt, deus dijudicabit] Superius: Nolite, ait, ante tempus iudicare: hic non prohibet. Sed superius incognita per suspicionem maximè de rectore prohibuit iudicare, quia dei solius est occulta iudicare. Hoc aũt loco ut frater fratrem examinet etiam iubet, sicut alio loco dicit: Vosipsos tentate si estis in fide: ipsi uos probate. Qui autem foris sunt, in die iudicij damnabũtur, quia dixit dominus: Qui non *1.Cor.4*

crediderit, iam iudicatus est. In quo enim spes nō est, pro mortuo habēdus est. Auferte malū ex uobisipsis.] Adhuc cōmonet ut discernant à malis, & operib. & hominibus.

CAPVT VI.

Audet aliquis uestrū aduersus alterum habēs negocium, iudicari apud iniquos, & nō apud sanctos?] Iniquos duplici genere significat, quia & non credunt, & leges à deo mundo creditas, frequenter cum adulatione interpretantur, authoritatem horum idolis deputantes: ideoq; iniqui sunt. Et quia in ecclesia magis lex est, ubi dominus legis timeatur, melius dicit apud dei ministros agere causam: facilius enim de dei timore sententiam legis ueram promūt. Aut ignoratis quoniam sancti de mundo hoc iudicabunt?] Nihil ociosè dicit Apostolus. Ideo enim hunc mundum dixit, ut ostendat & alterum: quia & Ioannes apostolus: Nolite, ait, diligere hunc mundū. Et dominus in Euangelio: Sic, inquit, dilexit mundū, &c. Hic ergo mundus in errore est, nō ille superior, ad cuius similitudinem hic factus est. Vnde homo hic positus est ad imaginem dei factus, ut sicut in superiore mundo ab uno deo sunt omnia, ita & in hoc ab uno homine omnes haberent originem. Hinc est unde Moyses in Deuteronomio: Cum diuideret, inquit, altissimus Gētem, quemadmodū dispersit filios Adæ: statuit fines Gentiū secundū numerum Angelorum dei. Quid tam apertū hūc mundum superioris esse imaginem certa ex causa? Est enim & Hierusalem inferior, & illa superior, quam matrem nostrā uocat idem Apostolus. Est & inferior paradisus, in quo homo positus, mandatū & ut operaret, & ut custodiret, accepit. Est & ille cœlestis, in quo raptus Apostolus audiuit uerba arcana. Iudicabūt ergo sancti hunc mundū, quia exemplo fidei illorum perfidia mundi dānabitur. Et in nobis iudicatur mundus.] Tunc iudicatur hic mundus in nobis, si opus perfidorū hominum nō inueniatur in nobis. Indigni ergo sunt huiusmodi qui etiā de minimis iudicent?] Hoc est, non sunt utiq; indigni ij qui ipsum mundū iudicaturi sunt, ea iudicare quæ mundi sunt. Nescitis quoniā Angelos iudicabimus?] Addit plus dicēdo: Angelos iudicabimus, id est, potestates spirituales, quos alio loco tradit in cœlestibus degere, eodem genere iudicandos angelos à nobis, quo & mundus iudicabitur. Secularia igitur iudicia si habueritis, cōtemptibiles qui sunt in ecclesia, illos ad iudicandū constituite.] Secularia iudicia sunt, ad corpus pertinentia uel corporea. Et quia nō sic fieri debet, adiecit: Ad reuerentiam uestram dico.] Ne supra, quia negociū nominauit, sed quale, non significauit, sunt enim & diuina negocia, dicente eodem: Adiutor negocij mei, & secularia iudicia quia prohibuerat apud perfidos agenda, quanuis in ecclesia, sicut audierāt, à qualibuscunq; tamen putarent audienda aut terminanda: ad ruborem eorū ait: Contemptibiles qui sunt in ecclesia, illos ad iudicandū constituite. Sunt enim in ecclesia & lignea uasa. Tam enim intractabiles & inconsideratos eos significauit, ut imperitos forte ex fratribus, iudices eligerent: hoc de experto Apostolus. Sciebat enim quàm tepidi & improuidi in reliquis cautis fuerant deprehensi. Sic nō est inter uos quisquā sapiens, qui possit iudicare inter fratrem suum?] Quia ergo sunt, inquit, sapientes fratres, aliqui horum eligantur ad iudicandum, quorū iudicium meretur mundus. Magnus enim pudor est, si inter eos qui dicuntur deū cognouisse, non inueniatur qui examinare possit negocium iuxta ius Euangelicum. Ideo autem fratrem iudicem eligendū dicit, quia adhuc rector ecclesiæ illorū non erat ordinatus. Sed frater cum fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles.] Manifestum est quia infideles, aut arbitros, ut assolet, fieri postulatos significat, aut iudicem publicum, cui dici solet: Hodie dies sacrorum est, ius dici non potest.

Am quidem omnino delictū in uobis est, quod iudicia habetis inter uos.] Peccatum esse significat, quia frater cum fratre litigat, cum danda opera sit ut concordes sint quasi germani, maxime cum fides nostra paci studeat. Quanquā enim Christianus litigare non debeat, tamen si graue fuerit, & quod cōtemni non possit, causam ad ecclesiā deferat, ne & damnū ad præsens & offensionem fortè incurrat. Quare nō magis iniuriā patimini? quare nō magis fraudamini? Sed uos iniuriam facitis, & fraudatis, & hoc fratribus.] Nunc hoc corripit, quorum iniustitia iurgium generatur: quia non solum per fraudem admissam rei sunt, sed & partem habent delicti illorum, qui coacti iniuria aut fraude eorum, infideles rogant ad iudicandum: & cum

cum fraudem aut iniurias illatas persequi non deberent, non solum uindicãt, sed & ipsi fraudem & iniurias faciunt, ut punienda exempla fratribus tribuant. Et quid alijs faciendum credatur, qui non parcit suis?

An nescitis quia iniqui regnum dei non possidebunt?] Hoc dicens, ostẽdit illos nõ nescios peccare, ac per hoc grauius uindicandũ. Si enim immisericordes rei sunt apud deum, quanto magis iniqui? Nolite errare, neq; fornicarij, neq; idolis seruientes, neq; adulteri, neq; molles, neq; masculorum cõcubitores, neq; fures, neq; auari, neq; ebriosi, neq; maledici, neq; rapaces regnũ dei possidebunt.] Non hæc ideo memorauit, quasi nescirent, apud quos annum & sex menses sedit docẽs Euangelium dei, sed cõmonuit: ut restauraret in illis reuerentiam legis, & meritum ad regna cœlorũ. Et hæc quidã fuistis.] Ne omnibus hoc adscribere uideretur, aut certe omnes ab his criminibus immunes faceret si taceret, (prohibuisse enim uidebat, nõ reuelasse crimina illorum) idcirco sic ait: Et hæc quidam fuistis. Et ne ad irã illos prouocaret, adiecit: Sed abluti estis.] Vt agnoscentes crimina rei facti, statim respirarẽt audientes: Sed abluti estis. Solẽt enim aliqui pudorem pati, & corrigere cum de se audiũt bona. Sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine domini nostri Iesu Christi, & spiritu dei nostri.] Hæc omnia beneficia puritatis in baptismate consecuti noscunt: quod est fundamentum Euangelicæ ueritatis. Illic enim omnibus peccatis depositis, abluitur credens, iustificatur domini nomine, & per spiritum dei nostri deo filius adoptatur. Per hæc admonet illos quanta & qualis sit gratia, quam per ueram traditionẽ assecuti sunt: postea uerò contra hanc regulam fidei impulsu malorum doctorũ sentientes, his beneficijs se exuerunt. Vnde id agit, ut reuocet illos ad ueram & primam sententiam, ut recuperarent quod fuerant consecuti.

Omnia mihi licent, sed non expediunt.] Quibusdã uidetur propter libertatem concessi arbitrij dixisse Apostolũ, Omnia mihi licent, &c. ut liceat fornicari, nõ tamen expediat. Sed quomodo licet quod prohibetur? Aut certe si omnia licent, nihil potest dici illicitũ. Sed licet, non tamen expedit. Hæc susurrãt potius quã asserunt aut immemores, aut negligentes. Dicit enim Ioãnes Baptista ad Herodem: Non licet tibi habere uxorem fratris tui. Sed forte Ioãnes expers fuerit humani eloquij inspiratus in utero: quia si hoc est, dicere debuit, licet tibi, sed nõ expedit. Sed & dominus similiter mulieri Chananææ ait: Non licet accipere panem filiorũ, & mittere canibus. Et iterũ dicit dominus Iudæis: Non legistis quid fecit Dauid cũ esuriret, quomodo intrauit in domũ domini, & panes propositionis accepit, quos nõ licebat ei edere? &c. Omne ergo quod prohibetur, non licet, sed aliquando interueniente causa aliqua non expedit. Omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate.] Omnia sibi licere dicit, ea scilicet quæ & coapostolis eius licuerunt, quæ & lex cõtinet naturalis, nõ Moysi: quia multa prohibuit Moyses propter duritiã cordis populi increduli & ceruicosi. Tamen si ad causam respicias, aliud fuit in sensu Apostoli ut hæc loqueretur. Hæc enim præmisit postea acturus hanc causam, sicut fecit & de illo qui incestũ admiserat. Proponit enim designans quid acturus est postea. Denicq; statim ad superiorẽ sensum breuiter interim re cõmẽdata redit. Hoc eñ ideo dixit: quia licebat illi ab his sumptus accipere. Sed quoniã sciebat pseudoapostolos occasionẽ quærere accipiendi, noluit ab his accipere: ne causa uentris uigor Euangelicæ ueritatis torpesceret. Si enim ab ijs acciperet quos in tantis uitijs arguebat, authoritatem magisterij cõcessam sibi à domino inclinabat. Nõ enim potest cõstanter argui à quo accipit, maxime cũ ideo promptus ad dandũ sit, ut sibi humiliet præpositũ. Vnde & dicit: Sed ego sub nullius redigar potestate. Esca uentri, & uenter escis, deus aũt & hunc & has destruet.] Destructio uentris est, cũ edendi cessat officiũ: escæ uerò destructio tunc erit, quando steterit natiuitas. Pseudoapostoli aũt, qui nõ utiq; religionis causa, sed quæstus circũibant, peccantibus amari esse nolebant. Corpus autem nõ fornicationi, sed domino.] Nunc redit ad superiorem sensum. Et dominus corpori.] Quid dominus corpori? Subauditur, immortalitatem resuscitato præstabit. Corpus enim deo dicatum, dono spiritali remunerabitur merito ducis, id est animi. Deus uero & dominũ suscitauit, & nos suscitabit per uirtutem suã.] Idẽ sensus est, quem exẽplo uoluit dominicę resurrectionis firmare:

Marc. 6
Matth. 15
Luc. 6
1. Reg. 21
Marc. 2

uirtus tamen dei Christus est, quo nos suscitauit, & ipsum dominũ. Hoc dixit, quia ipse dominus corpus suum suscitauit: sicut & ipse dominus ait: Soluite templum hoc, & ego
Ioann. 2 tribus diebus suscitabo illud. Hoc autem dixit de templo corporis sui.

Escitis quoniã corpora uestra mẽbra sunt Christi?] Corpora nostra mem-
N bra Christi sunt, sed in nouum hominem qui secundũ deũ creatus est, quia ipse est caput ecclesiæ. Tollens ergo membra Christi, faciã membra me-
retricis? Absit.] Ait quia meretrici adhærentia membra desinunt esse membra Christi.

An nescitis quia qui adhæret meretrici, unũ corpus fit] Hoc dicit quia qui cõtamina tioni se admiscet, unũ fit cũ eo cui se admiscet. Fornicatio em̃ ambos unũ facit, ut quo modo in natura, sic & in macula unũ sint. Erũt, inquit, duo in carne una.] Manifestũ est, ut quia mulier de uiro est, ambo in carne una sint.] Qui aũt adhæret domino, unus spiri tus est.] Quoniam in bene agentibus spiritus dei est cõmunis cum deo & hominibus.

Vgite fornicationem.] Recte fugiendã monet fornicationem, per quam
F filij dei, fiunt filij diaboli. Omne peccatũ quodcunq; fecerit homo, extra corpus est.] Quia cætera peccata etsi per corpus generantur, non tamen animã ita carnali concupiscentia faciũt obstrictam & obnoxiam: quemadmodũ com-
miscerí facit animam cũ ipso corpore usus libidinis agens in opere carnalis fornicatio-nis: quia intantũ agglutinatur anima corpori, ut in ipso momento nihil aliud cogitare homini liceat aut intendere, quia ipsam mentem captiuã subdit ipsa submersio & absor bitio libidinis & cõcupiscentiæ carnalis. Vnde subditur: Qui autem fornicatur in cor pus suum peccat.] Ostendit grauissimum esse peccatũ, quia ex hoc omne deperit cor-pus, in cæteris autem peccatis portio perit, non totum. Totũ enim corpus uir est & mu lier, quia portio uiri est mulier. Quicunq; enim aliud peccatũ admiserit, extra se peccat: fornicarius uero in carnem suã peccat. Age, si laqueo uitam finiat, aut ferro se trucidet: non in corpus suum uidetur peccare, sed in animam, cui uim facit. Fornicari aũt corpo-rale delictum est, quod & corpus contingit, & animã. Non enim sine desiderio carnis, quia habet & caro propriũ motum, anima concupiscit ut peccet in carnem, quanuis si-ne anima nihil possit. Per id ergo quod in carnem quæ ex se est, peccat, (ad originem e-nim retulit.) in corpus suum dicitur peccare, ut desinat à fornicatione quasi sibi parcẽs. Nouatiano tamen hic qui fornicatur, non in corpus suum uidetur peccare, sed in Chri-sti. Aliter enim hoc pronunciat, ut etiã illum qui fornicat, in spiritum sanctũ dicat pec-care, propter caussam qua scissus est ab ecclesia. Hoc nulla ratione adstruí potest: cor-pus enim Christi non est unus aut duo Christiani, sed omnes, singuli aũt membra sunt. Quomodo ergo qui fornicatur, in corpus Christi peccat, cũ non omnes contaminet? Quod si ita esset, ut Nouatiano uidetur, cætera omnia peccata extra deũ essent, & so-la fornicatio peccatũ esset in deum: Etiã qui uadit ad idola non peccat in deum, nec qui negat in persecutione, quia omne peccatum quodcunq; fecerit homo, extra corpus est Christi, sicut illi uidetur. Si aũt & hoc aliter uoluerit pronunciare, ut neget aliquod ex-tra corpus Christi esse peccatũ, cogetur dicere, quia omnis quicunq; quodcunq; pecca-tum fecerit, in deũ peccat & in spiritũ sanctum, ut & fur, & periurus, & mendax in spíri-tum sanctũ peccare dicatur. Et quomodo est illud quod ait dominus: Quia omnia pec-
Matth. 12 cata & blasphemia remittentur hominibus: qui autem peccauerit in spiritum sanctum, non remittetur ei, neq; hic, neq; in futuro? Apparet utiq; exceptis cæteris peccatis aliud esse peccatum, quod peccatũ dicitur in spiritum sanctum. Quibusdam iterum uidetur quia fornicator ideo in corpus suum dicitur peccare, quia Ecclesiæ membrum est: & se contaminans, in Ecclesiam peccat, cuius membrum est. Qui ergo Ecclesiæ membrum est, dicendum est illi cum fornicatur: quia nõ sibi sed in Ecclesiam peccat. Porro autem dicit Apostolus, quia qui fornicatur, per id quod in portionem suam delinquit, in cor-pus suum peccat. An nescitis quia corpora uestra templũ est spiritus sancti, quem ha-betis à deo?] Superius templũ dei dixit, hic templum spiritus sancti: quia in substantia hoc est spiritus sanctus, quod deus. Hoc idcirco dixit, ut corpora nostra incontamina-ta seruemus, ut possit illic spiritus sanctus habitare. Et non estis uestri. Empti enim estis precio.] Manifestum est quia qui emptus est, non est sui arbitrij, sed eius à quo emptus est, ut non suam, sed illius faciat uolũtatem. Et quia charo precio empti sumus

propensius

propensius domino nostro seruire debemus, ne offensus, à qua nos redemit, morti nos reddat. Quàm enim carissimo precio nos emit, ut sanguinem suum daret pro nobis. Clarificate & portate deum in corpore uestro.] Hoc est clarificare & portare deum in corpore, ut secundum legem eius ambulemus. Per legem enim suam ipse uidetur in nobis. Portare tamen deum hoc est, imaginem dei in rebus bene gestis ostendere.

CAPVT SEPTIMVM.

D E his autem quæ scripsistis mihi, bonum est homini mulierẽ non contingere.] Prauis sensibus pseudoapostolorum exagitati, qui nuptias per hypocrisin, ut puriores cæteris uiderentur, spernendas docebant, hęc per epistolam ab Apostolo requirebant. Qui enim non oblectabantur, hac sententia, prætermissis cęteris, hoc solum requirũt. Quibus tamẽ respondit bonũ esse quidẽ mulierẽ non contingere, quanquam non illi istud simpliciter asserant. Tamen propter fornicationem.] Hoc est, ne quid contra legem admittatur, quando quod lex nõ prohibet, uitatur. Vnusquisq; uxorẽ suam habeat, & unaquæq; suũ uirũ habeat.] Solent enim qui cõpendium quærunt, errare. Qui enim fieri possit, ut hi ab uxoribus suis se abstinerent, quos in tantis uitijs reperit? Ideo ergo non permittit, ne ab licitis se abstinentes, inconcessa præsumerent, sicut faciunt Manichæi. Vxori uir debitum reddat, similiter aũt & uxor uiro.] Inuicem sibi subijci illos hac causa, ut quia unũ corpus sunt, una eorum sit & uoluntas in lege naturæ. Mulier sui corporis potestatem non habeat, sed uir: similiter & uir sui corporis potestatẽ nõ habeat, sed mulier.] Hoc dicit quod neq; uiro neq; mulieri liceat corpus suũ alij tradere. Inuicem enim sibi debitores sunt in hac causa, ne peccandi detur occasio. Nolite fraudare inuicem.] Hoc dicit, ut conueniat illis in re uxoria, ne dissensio generet fornicationem. Nisi ex cõsensu ad tempus.] Id est, ut ex condicto abstineãt se propter gratiarum actiones. Vt uacetis orationi.] Quanquã enim sine intermissione orandũ sit, (meditatio enim hæc omni die facienda est) tamen ut orationi insistaẽ, huic rei uacandũ præcipit interpositis temporibus ad dominũ promerendum. Vt enim misereatur, mundius exorandus est. Quanuis mũda sint cõiugia, tamen etiam à licitis abstinendũ est, ut facilius ad effectũ deducatur oratio. Nam & in lege sanctificari uolentes, inter cætera etiam ab uuis passis iussũ domini tẽperabant, ut fierent sanctiores. Cum enim quis etiã concessa non cõtingit, ostẽdit se uelle quod precatur accipere. Aliter. Quoniam coniugijs consiliũ dat ut ad ipsum dominũ reuertantur, abstinentes ab uxoribus suis, ut possint dignius accipere corpus domini. Et iterum reuertimini ad id ipsum.] Quoniam consiliũ coniugijs dat post dies orationis ad usum naturalẽ reuerti debere. Ne uos tentet satanas propter intemperantiã uestrã.] Interpositis diebus abstinendum monet, ne occasio detur diabolo, sicut dicit Petrus apostolus, Ecce diabolus ut leo rugiens circuit quęrens quẽ deuoret. Si enim causa filiorum creandorum ducitur uxor, non multũ tempus concessum uidetur ad ipsum usum: quia & dies festi, & dies processionis ipsa ratio conceptus & partus iuxta legem cessari temporibus his debere monstrant.

Hæc in scriptis codicibus non habentur.

1. Petr. 5

H Oc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium.] Manifestum est ideo hoc illum dare consilium, ut fornicationem excludat, nõ ut ad meliorem uitam tendentibus iter claudat. Volebã autẽ omnes homines esse sicut meipsum.] Quantũ ergo ad beneuolum & solicitũ magistrũ pertinet, omnes tales, si fieri posset, uolebat esse sicut seipsum. Qualis autẽ ipse erat, mox in subiectis ostẽdit. Sed unusquisque proprium donum habet ex deo, alius quidẽ sic, alius uerò sic.] Hoc est unusquisq; iuxta uotum suum donum dei habet, ut si uelit, ipsius nutu dei possibilitatem consequatur. Ideo non debet quis constringi, ne à licito prohibitus, illicita admittat, sed ipse sibi eligat quid sequatur.

D Ico autem non nuptis & uiduis, bonum est illis si sic permaneant, sicut & ego.] Nõ diceret, Bonum est innuptis ut sint sicut & ego: nisi esset integer corpore. Nec diceret, Omnes homines uolebam esse sicut meipsum. Si eñ habuerit uxorem, & hoc dixit, uirgines esse noluit. sed absit. Sic enim à pueritia spiritu ferbuit, ut huius rei studiũ non haberet: quippe cum iuuenculus anticipatus sit à gratia dei. Postquã dixit unumquemq; propriũ donum habere à deo, ostendit in qua re melius est

lius est esse propẽsiorem, quia in eo adiuuatur quis quod uidetur auiditate mẽtis appe
tere. Quod si se nõ cõtinent, nubant.] Imitari illos uult contendere ut se cõtineant.
Quod si impulsu carnis perseuerare se uiderint nõ posse, quia nec sunt promptiores in
eo ipso, ut adiuuentur à deo: (Illum enim deus iuuat, quem uidet tota uirtute contende
re) nubant itaq; si uri timent. Forte enim poterũt hoc postea adipisci. Digesto enim im
pedimento reparat se uoluntas robustiore uirtute. Melius est enim nubere, quàm u-
ri.] Non ideo dixit, Melius est nubere quàm uri, quasi bonum sit uri, ideo nubere me-
lius: sed consuetudinẽ secutus est. Solemus enim dicere: Melius est lucrũ facere, quàm
damnum. Vri ergo est, desideriis agi uel uinci. Cum enim uoluntas calori carnis cõsen
tit, uritur. Nam desideria pati, & non uinci: illustris uiri est & perfecti.

Is autem qui matrimonio iuncti sunt, præcipio nõ ego, sed dominus.] Post
Mat. 5. & 19 H quã innuptis & uiduis locutus est, hos alloquit̃ qui matrimonio iuncti sunt
Marc. 18 ore domínico: Vxorẽ à uiro nõ discedere. quod si discesserit, manere in-
Luc. 16 nuptã.] Hoc Apostoli cõsiliũ est, ut si discesserit propter malã cõuersationem uiri, iam
innupta maneat. Aut uiro reconciliari.] Quod si continere se, inquit, nõ potest, quia
pugnare non uult contra carnẽ, uiro reconcilietur. Nõ enim permittitur mulieri ut nu
bat, si uirum suũ causa fornicationis dimiserit, aut apostasiæ, aut si illicite impellente la-
sciuia, usum quærat uxoris: quia inferior non omnino hac lege utitur qua potior. Si ta-
men apostatet uir, aut usum quærat uxoris inuertere, nec aliter potest nubere mulier, nec
reuerti ad illum. Et uirũ uxorẽ nõ dimittere.] Subauditur aũt excepta fornicationis
causa. Et ideo non subiecit dicẽs, sicut de muliere, quod si discesserit, manere sic: quia ui
ro licet ducere uxorem si dimiserit uxorẽ peccantem: quia non ita lege constringitur
uir, sicut mulier. Caput enim mulieris uir est. Nam cæteris ego dico, non dominus]
Hoc dixit, ut ostendat quid proprio ore dominus iusserit, & quid huius authoritati con-
cesserit, quia & per istum dominus loquitur. Ait enim: An experimentum quæritis eius
2. Cor. 13 qui in me loquitur Christus?

I quis frater uxorẽ habet infidelẽ, & hæc cõsentit habitare cum illo, non di-
S mittat illã. Et si qua mulier habet uirũ infidelẽ, & hic cõsentit habitare cũ il-
la, non relinquat uirum] Hoc dixit quia inter illa primordia cũ ambo utiq;
essent gentiles, fiebat ut unus ex his crederet: & quia horrebant perfidi culturam dei, si
militer & credentes contaminationẽ præteriti erroris, ideo præcipit ut si cõtenti essent
habitare cum immutatis, contenti essent fideles cum illis. Sanctificatus est enim uir
infidelis per uxorẽ fidelẽ, & sanctificata est mulier infidelis in uiro fideli.] Habere illos
beneficium bonæ uoluntatis ostendit, qua horrorẽ nominis Christi non habenti ad tui
tionem hospitij pertinet, in quo signũ fit crucis, quo mors uicta est. sanctificatio eñ est.
Alioquin filij uestri immũdi essent.] Immũdi essent filij eorũ, si dimitterent uolentes ha
bitare secum, & alijs se copularent. Essent enim adulteri, ac per hoc & filij eorũ spurij,
ideo immundi. Nunc autẽ sancti sunt.] Sancti sunt, quia de coniugijs licitis nati sunt
& quia sub creatoris ueneratione nati sunt propẽsiore ex parte: quia sicut quicquid per
dicationem idolorũ fit, immundũ est: ita quicquid sub dei creatoris professione fit, san-
ctũ est. Quod si infidelis discedit, discedat.] Propositũ religionis custodit præcipien
do ne Christiani relinquãt coniugia: sed si infidelis odio dei discedit, fidelis nõ erit reus
dissoluti matrimonij. Maior enim causa dei est, quàm matrimonij. Non est enim fra-
ter aut soror seruituti subiectus in huiusmodi.] Hoc est, nõ debetur reuerentia cõiugij
ei qui horret authorẽ coniugij. Nõ enim ratũ est matrimoniũ quod sine dei deuotione
est: ac per hoc nõ est peccatũ ei qui dimittitur propter deũ, si alij se iunxerit. Contume-
lia enim creatoris soluit ius matrimonij circa eum qui relinquitur, ne accusetur alij co-
pulatus. Infidelis autẽ discedẽs, & in deũ & in matrimoniũ peccare dinoscitur: quia no
luit sub dei deuotione habere coniugiũ. Itaq; nõ est ei fides seruãda cõiugij, qui ideo re
3. Esdr. 9 cessit, ne audiret authorẽ esse Christianorũ deũ cõiugij. Nã si Esdra dimitti fecit uxores
aut uiros infideles, ut propitius fieret deus, nec iratus esset si alias ex genere suo accipe-
rẽt: (nõ eñ ita præceptũ his est, ut remissis istis alias minime ducerẽt) quãto magis si in
fidelis discesserit, liberũ habebit arbitriũ, si uoluerit nubere legis suæ uiro? Illud eñ nõ
debet imputari matrimoniũ, quod extra legẽ dei est: sed cum post cognoscit, & dolet
se deliquis-

se deliquisse, se emendat, ut ueniã mereatur. Si autem ambo crediderint, per cognitionẽ dei cõfirmant coniugiũ. In pace autem uocauit nos deus.] Verum est, quia non oportet litigare cũ eo qui discedit, quia odio dei discedit, ac per hoc nec dignus habẽdus est. Quid enim scis mulier si uirum saluum facias? aut unde scis uir si uxorem saluã facias?] Hoc dicit quia forte possunt credere qui nunc horrent nomen Christi. Nisi unicuique sicut diuisit deus.] Diuisit unicuiq; dominus quando saluetur, hoc est, scit quãdo possit credere, & sustinet illum. & hic docet expectandos eos, nec scandalum de his pati debere, quia custodienda est spes illorum. Si enim ipsi discesserint, dissimulandum ab his.

Vnum quemque sicut uocauit deus, ita ambulet.] Hoc est, ut si matrimonio iunctus est qui credit, non deserat, neque uir, neque mulier: sed sic maneat, siue Iudęus, siue Gręcus.

Sicut in omnibus ecclesiis doceo.] Vt suadeat, non se aliter his tradere dicit quàm cæteris: ut cùm cæteros huius fidei hoc doceri audiunt, promptius assequantur. Facile enim quis inclinatur si uiderit socium consensisse.

Circuncisus aliquis uocatus est? non adducat præputiũ.] Hoc est quod dixit, ut ita ambulet sicut uocatus est: ut Iudæus factus Christianus, non putet se fore indignũ quia præputiũ non habet, dans gloriã præputio.

In præputio quis uocatus est? nõ circuncidatur.] Vt gentilis uocatus nõ æstimet se debere circũcidi, per id quod filios Abrahæ audit præponi. Nec enim quia circuncisi sunt, præponũtur, sed merito Abrahæ, cuius filij sunt in utroq; si credãt: si quo minus, peiores erũt gentilibus. Deterius est enim fuisse & non esse, q̃ nunquã fuisse. Circũcisio nihil est & præputiũ nihil est.] Manifestũ est, quia nec obest nec prodest. Sed obseruatio mandatorum dei.] Id est, fides propitium facit deum, si bonis operibus approbetur. *Ephes. 4*

V Nusquisque in ea uocatione in qua uocatus est, in ipsa permaneat.] Hoc firmat quod suprà dixit. Seruus uocatus es? non sit tibi curæ: sed & si potes liber fieri, magis utere.] Hortatur ut bene seruiẽs de dei timore carnali domino, dignũ se faciat libertate, ne audiens forte, Seruus uocatus es? non sit tibi curæ: negligentior esset circa bonos actus carnalis domini & doctrina Christi blasphemaretur, & nec ille deum promereretur: qui in his terrenis bene seruiens, meritũ sibi collocat apud deũ, quia dixit dominus: Qui in minimo fidelis est, & in magno. Qui enim in domino uocatus est seruus, libertus est domini.] Ereptus enim à peccatis, quæ uere seruos probãt, libertus fit. Hic enim omnino seruus est, qui imprudẽter agit, sicut & ueteribus placuit. qui omnes sapiẽtes liberos appellarunt, imprudentes autem seruos. Vnde & Salomon: Seruo, inquit, sapienti liberi seruient. Hic ergo qui credit etsi seruus sit ad tempus, quia rem facit prudentẽ ut credat in Christũ, libertus fit domini. Si ergo peccata seruos faciũt, sicut Cham filius Noe peccati & imprudentiæ causa factus est seruus: cũ accipit remissionẽ peccatorũ, libertus efficitur. Similiter qui liber uocatus est, seruus est Christi.] Profectus est, ex libero seruũ fieri Christi. Liber enim erat à deo, quod maximũ crimen est, & ideo amissa amara & contraria libertate conditionẽ sortitus est quæ prodesset, sicut dicit dominus: Tollite iugũ meũ super uos, quia suaue est: & onus meũ, quia leue est. Superbiam itaq; abscidit, & unitatem fecit, ut neq; seruus pudore conditionis despectũ se putet, neq; liber elatione mentis inflatus, seruo se superponat. Precio empti estis, nolite fieri serui hominũ.] Verũ est, quia tã caro precio empti sumus, ut à nullo redimi potuissemus, nisi à Christo, qui omniũ dives est. Qui ergo precio emitur, magis seruire debet, ut aliquatenus uicẽ reddat emptori. A deo ergo empti, id est à Christo, serui hominum esse non debent. Serui autem hominum hi sunt, qui humanis se subijciunt superstitionibus. Apostolus tamen illud memorat, quod in capite epistolæ reprehendit, eò quod dicerent: Ego sum Pauli, alius autem, ego Apollo. dedit tamen articulũ, Christum fatendum deum, quando seruos Christi non hominis seruos appellandos ostẽdit. Vnusquisq; fratres in quo uocatus est, in eo maneat, apud deum.] Hoc est quod suprà dixit, quod ut plenè commendet, reiterat. *Matth. 11* *1. Pet. 1* *1. Cor. 8*

D De uirginibus aũt præceptũ domini nõ habeo.] Hoc ad scripta illorũ respondit, sicut suprà dixit: De quib. aũt scripsistis mihi &c. Cõsiliũ aũt do, tanquã misericordiã cõsecutus à dño, ut sim fidelis.] Præceptũ de uirginib. negat se accepisse, quia nõ poterat author cõiugij rẽ aduersam nuptijs imperare, ne factũ suũ prius tinũ accusaret. Cõsilium aũt, ait, do, nõ q̃ displiceat, neq; quod adulatiõe fucatũ sit, quia

ad hoc

ad hoc gratiam consecutus est,ut idoneus sit in dandis consilijs salutaribus. Existimo er
go hoc bonum esse propter præsentem necessitatẽ, quia optimum est homini sic esse.]
Bonum dicit esse uirginem permanere.Et ut hoc absolutius ostenderet,propter præsen
tem necessitatem,ait:quia optimum est,ut inter bonum & optimum nihil tam præclarũ
atq; utile esse cognosceretur,quàm est uirginitas:quia non solum apud deum uirginita-
tem commendatiorẽ docet,sed & apud uitam præsentẽ, dum necessitates temporis ne-
scit quas patitur coniugatio &mœrores partus,simulq; orbitates filiorũ ignorat. Vt er-
go ad hanc affectandam hortaretur,præsentis necessitatis exitia lucrari docet has quę il
lam dilexerint,ut cum non solum hanc apud deum locum meliorem habere discunt,ue
rumetiam in præsenti,omni industria hanc appeterent. Vnum enim est quod laborat,ut
affectũ carnis uincat,in cæteris omnibus libera.Quia enim caro in origine sua est & na-
tura,usus enim suauis uidetur & dulcis effectus:ideo hæc superare non breuis glorię est.
Vinctus es uxori:ne quæsieris solutionem.] Hæc remediorum cõsilia sunt. Dicit enim
non debere quenquam absolui ab uxore,causa fornicationis. Frequenter enim suas di-
mittentes,sub tegmine continentiæ,alias decipiunt,refrigescente proposito. Sed si me-
lius uult uiuere cum uxore sua positus, exhortetur illam,ut sine scandalo purius uiuant.
Solutus es ab uxore:ne quæsieris uxorem.] Vt sciens hoc magis deo acceptum,& à ne-
cessitate liberum,non quærat uxorem,ita tamen,ut à cęteris tẽperet.Si quo minus,quid
prodest desiderium carnis premere:hoc est,rem licitam spernere, & illicitis subiacere;
Si autem acceperis uxorem,non peccasti.] Non utiq; peccat: qui quod concessum est,
facit.Si uerò contempserit, meritum sibi collocat & coronam. Magnæ enim patientiæ
est,hoc non contingere quod prohibitum non est. Etsi nupserit uirgo,non peccauit.]
Non peccat,quia apud deum ex hac causa libera est. Tribulationes tamen carnis ha-
bebunt huiusmodi.] Hoc est,si à peccato liberi sint, in hac tamen uita tribulationes ha-
bebunt.gemitus uentris,nutrimenta filiorum,uictus,tegumenta,dotes, ægritudo,appa
ratus domus, uxoris necessitas, mariti dominatio. Ego autem uobis parco.] Parcit,
quãdo ad hæc magis prouocat,quæ tribulationes carnis & solicitudines memoratas ex
cludunt.Potest sic uideri parcere, cum permittit, & non contradicit uolentibus: quod
uiatum tempus & reliquum dicens,finem mundo imminere significauit,quamuis sciret
adhuc tempora supereesse.Sed aliter scribere non debuit propter hos qui lecturi hæc tũc
sunt,cũ perbreue supererit tempus ne semper dum longe esse putaretur dies iudicij,aut
non timeretur,aut falsum esse æstimaretur.Illud autem quod dicitur, cũ adhuc longe sit,
imminere,multum proficit.Terrorem enim incutit ad meliorem uitam agendam homi
nibus.Deniq; hic in præsenti quàm soliciti sunt ij qui apud iudices habent quę agant,cũ
2.Cor.6 actorũ dies dicitur imminere? Hoc sonat hic quod alio in loco dicit:Seductores, sed ue
races. Vt & qui habent uxores,ita sint ac si non habentes.] Quia enim mundi finis in
proximo est,non debere ad generandum esse solicitos, neq; ad usum ipsum deditos,ut
propensiores & uigilantes in diuinis operibus exercitati, circa curam legis imminente
prælio repugnent.Pressuræ enim erunt quales nunquam fuerunt,& multi casuri sunt in
laqueũ diaboli.Deniq; nullus nostrũ uult tempore suo hæc prouenire, timẽs prædictas
à Saluatore pressuras.Ideo sicut nobis optamus cõsulamus & alijs,ut à generationenos
filiorũ multorũ abstineamus,plus orationi & dei seruituti subiecti,prouidentes diẽ iudi
cij,ne & nos simus imparati per impedimẽta necessitatis præsentis, & illi incurrãt quod
nos timemus.Etiam à licitis ergo uult temperare fideles,ut nõ solum innocentes, sed &
glorioſi uideantur.Concessa enim præterire uirtutis est maximæ,& prohibita non desi-
derare,non longe est. Et qui flent,tanquam nõ flentes.]Scientes enim in proximo fi-
nem mundi, mox consolationem eorum futuram qui pro dei iustitia forte premuntur,
hac spe inter eos consolentur se. Et qui gaudent,tanquam non gaudentes.] In præsen
ti enim qui gaudent,sciant mox luctum uenturum,eis uidelicet qui mundo gaudẽt,am-
bigentes de dei iudicio. Et qui emunt tanquã non possidentes.] Credentes enim qui
emunt,paruum tempus supereesse mundo,sic agant, ut non omnem curã in rem cito pe-
rituram impendant, magis autem curam animæ suæ gerant, quam sciunt æternam.
Et qui utuntur hoc seculo,tanquam non utantur.] Id est,ut non præsumant de usu hoc,

quia

quia citò peribit corruente mundo. Præterit enim figura huius mundi.] Quia finiri mundum dixit, ostendit figuram eius præterire, & hunc esse finem, id est, non substantiam eius præterire, sed formam. Itaq; si forma mundi peribit, dubium utiq; non est, omnia quæ in mundo sunt interire. Ideo præterit, quia quotidie senescit mundus. Volo uos sine solicitudine esse.] Diminuta enim solicitudine seculi, in dei rebus propensius uigilat. Qui sine uxore est, cogitat quæ domini sunt, quomodo placeat deo.] Quomodo sine solicitudine simus, ostendit dicens: Qui sine uxore est, cogitat quæ domini sunt. Amputata enim solicitudine rei uxoriæ, quæ sola in mundo cæteris grauior est, ad deum promerendum animus erudítur: si tamẽ hac spe animus his molestijs se exuat, ut deo magis seruiat. Qui autem cum uxore est, solicitus est quæ sunt huius mũdi, quomodo placeat uxori.] Cura enim uxoris & filiorum, cogitatio mundi est. Nam inter cætera solent aliquando res puniendas admittere, ne illas offendant, sicut refert Zorobabel unus de tribus cubicularijs Artaxerxis. Magna enim amaritudo est in domo uxor tristis. Diuisa est mulier & uirgo.] Diuisa non utiq; natura, sed actu, quia legimus in Numeris mulieres uirgines appellatas. Alia ergo solicitudo mulieris, alia uirginis est: tamen cùm dicitur mulier, incertum est quid significet, nisi significatio subsequat. cùm autem dicit uirgo, manifesta locutio est. Hic Apostolus uirginem post mulierẽ posuit, ut mulierem non uirginem significaret. Per hoc enim uoluit ostendere uirginem liberam à tædijs & laboribus, quos patitur mulier uiro copulata. Quæ autem nõ est nupta, solicita est de ijs quæ domini sunt, ut sit sancta & corpore & spiritu.] Id est, animo. Dum enim spe cælestium, mariti & filiorum solicitudinem non suscipit, de domino cogitat, quomodo propositum deo deuotum custodiat, si tamen in corpore mundo animus terrena abijciens cælestibus studeat. Animus est enim qui aut sanctificat, aut polluit corpus. Quid enim prodest corpus mundum habere, & animam pollutã, cùm merito animæ aut honoratur corpus, aut damnatur? Nam quæ nupta est, cogitat quæ sunt huius mundi, quomodo placeat uiro.] Lege enim maritali constricta, solicita est quomodo impleat ius maritalis officij, subdita mundanis necessitatibus. Hoc autem ad uestram ipsorum utilitatem dico, non ut laqueum uobis injiciam: sed ad id quod honestum est.] Quoniam quibusdam asperum & graue uidetur, quod utilius aut melius est propter consuetudinem temporalis usus: ideo post rationem redditã hortatur affectu charitatis simpliciter hoc utilius, hoc honestius esse quod dicit. Honestum est, quia sanctum & mundum: utile uerò, quasi dignius est apud deum, & leue in seculo. Quid ergo dicimus, si uirgines de deo cogitant, & iunctæ uiris de mundo, quæ spes relinquitur nubentibus apud deum? Si enim ita est, dubium est de salute eorum. Nam uidemus uirgines de seculo cogitare, & matrimonio iunctos domínicis studere operibus. His uirginibus non imputabitur sanctimonium à deo, & his matrimonijs erit merces apud deum: quia cùm obligati essent terrenis nexibus, operam dederunt, ut in futurum aliquid immortalis præmij mererentur. Illis autem nõ solum non imputabitur uirginitas, sed & pœnæ subijcientur, qui sub tegmine melioris spei uitam & cõuersationem suam mundiali cura & solicitudine occupantes, pigros se ad dei opera agenda fecerunt: sicut dicit Hieremias propheta: Maledictus qui opera dei facit negligenter. Hi sunt de quibus in alia epistola dicit: Habentes quidem speciem pietatis, uirtutem autem eius abnegantes. Apostolus autem his loquitur, qui mira deuotione obsequi desiderant cælestibus præceptis, ostendens & docens quo compendio citius itur ad deum: quia qui propter deum promerendum uirgo manere uult, sciens quale præmiũ possit accipere, qui à licito temperat: ut melior fiat, simul omnia impedimenta carnis spernit, non nescius hæc esse quæ gressum currentis uelut oneribus compedum detinent. *Hier. 48* *2. Tim. 3*

Si quis autem turpem se uiderit supra uirginem suam, si sit ultra pubertatem, & sic oportet fieri: quod uult faciat, non peccat si nubat.] Propter quod superius uirginitatem tenendam & cõtinentiam reddita ratione hortatus est, ita ut penè ad comparationem earum coniugia inutilia & abijcienda uideantur: nunc ne nuptias negare putaretur, non peccare uirginem si nubat ostendit, sed rem maximi laboris aggredi, & qui apud deum præmium non habeat, sicut non habet pœnã. Christianos enim uult per omnia esse meliores. Si ergo aliqua in desiderio nuptiarũ est, iam

matura ad usum melius esse,ut secundum concessam legem publicè nubat,quàm occul
tè ista turpiter agat,& erubescatur in illa. Qui autem statuit in corde suo firmus,non
habens necessitatem,potestatem habet de sua uoluntate, & hoc decreuit in suo corde
seruare uirginem suam,benefacit.] Hoc dicit,ut qui uirginem habet cui animus ad nu
ptias non est,seruet illam:nec illi ingerat fomitem nuptiarum, quam uidet nubendi uo
luntatem non habere.Beneficia enim si præstanda sunt,quanto magis minime auferen
da? Itaq; & qui nuptum dat uirginem suam,bene facit.] Bene facit,quia licet quod fa
cit. Et qui non dat nuptum,melius facit.] Melius facit, quia & apud deum meritum
illi collocat,& seculi solicitudine illam liberat. Vxor uincta est lege quadiu uiuit uir
eius.] Hęc idcirco prosequit̃,ut doceat quia mulier etiã si à uiro fuerit eiecta,nubẽdi li-
centiã non habet. Si aũt mortuus fuerit uir eius,liberata est.] Etiã hæc ad supradictas
pertinent causas,ut ostendat q̃ beata sit uirgo,cùm nulli nisi soli deo subiecta sit. Vin-
cere enim uidetur naturalem subiectionem, quando quod per naturam humiliatũ est,
erigit. Cui uult nubat,tantum in domino.] Id est,quem sibi aptum putauerit,illi nu-
bat:quia inuitæ nuptiæ solent malos prouẽtus habere. Tantum autem in domino, hoc
est,ut sine suspicione turpitudinis nubat,& religionis suæ uiro nubat. hoc est in domi-
no nubere. Beatior autem erit si sic permanserit secundum meum consilium.] Cùm
dicit nubat,lege loquitur naturali,quanquã à deo primæ nuptiæ sint, secũdæ uerò per-
missæ sunt.Deniq; primæ nuptiæ sub benedictione dei celebrantur sublimiter: secũdæ
autem & in præsenti carent gloria.Concessæ sunt aũt propter incontinentiam, & quia
solent uiduatum iuniores incurrere:ac per hoc concedit secundas. Sed quia melius est
ut se contineat,ut dignior sit in futuro, consilium dat spirituali ratione præcipuum, ut se
contineat. Puto autem & ego spiritũ dei habeo.] Vt ratum & prouidum consilium
suum ostendat,humilitate uerbi hoc commendat alto sensu.

CAPVT OCTAVVM

De his autem quę idolis immolantur,scimus quia omnes sciẽtiã habemus.]
Nunc de scientia locutus est,& quæ sit scientia,non interim dicit, sed in sub
iectis ostendit dicẽs:Quia nihil est idolum. Scientia inflat.] Manifestum
est habentem scientiam in eo ipso gloriari,si non foris,quia prudens est uel apud se.Ge
nus enim scientiæ hoc est,ut gloriet̃ in sese.ideo inflat. Charitas uerò ædificat.] Itaq;
tunc scientia magna est,& sibi utilis,si charitate humilietur,ut amplius crescat. Tempe
ratur enim à dilectione,ut nõ satis mera sit,& inebriet scientẽ ut se extollat.Sicut enim
uinum non temperatum admixtione aquæ mentem alienat:ita & scientia superbum fa
cit,nisi fuerit temperata.Omnia enim sola insuauia sunt & nociua,quia nec panis solus
bene editur,nec reliqui cibi sine admixtione grati sunt,sed nociui. ideo charitas ædifi-
cat.Ipsa charitas uno licet uocabulo appelletur, multis tamen consistit. Sine patientia
enim non potest,neq; sine humilitate,neq; sine cordis simplicitate. Hi ergo inflati erãt
per scientiam,quia nihil est idolum, qui contra salutem fratrum imperitorum carnes sa
crificatorum edebant,scientes licere carnem edere: & quia nihil est idolum, ideo non
contaminari edentem.Hi scandalo erant fratribus,charitatem prę oculis non habẽtes:
quia plus erat carnem contemnere,quàm fratribus scandalum facere.Scientia enim il-
lorum destruebat animos imperitorum fratrum, putantium esse illic apud idolum ali-
quam gratiam,quando peritiores fratres interesse illic, & non horrere uidebant.Ideo
ait:Charitas ædificat,ut saluti fratrum studentes,scientiæ illic legibus non uterentur,ne
illis scandalum facerent. Quòd si quis existimat se aliquid scire, nondum cognouit
quemadmodum oporteat scire.] Eos ipsos qui in scientia gloriantur, ostendit non ita
cognouisse,sicut cognoscendum est. Dum enim charitatem, quæ mater omniũ bono-
rum est,non sectantur:non sciunt sicut oportet. Vt ergo scientia fructum habere pos-
sit,charitati se debet subijcere. Si uerò quis diligit deum,hic cognitus est ab eo.] Hic
diligit deum,qui charitatis causa scientiã mitigat,ut prosit fratri,pro quo Christus mor
tuus est. De cibis igitur qui simulachris immolantur.] Immolatorum nunc causam
ipsam pertractat,ut ostendat per rationem scientiam non solum non proficere charita
te contempta,sed & obesse. Scimus enim quia nihil est simulachrum, & quia nemo
deus nisi unus.] Verum est.Apud Christianos enim unus est deus. Licet sint qui di-
cantur

cantur dij & domini, siue in cælo, siue in terra.] A paganis enim & sol & luna & cætera sidera dij cælestes dicuntur: in terra Apollinem, Æsculapium, Herculem, Mineruam, deos dicunt & dominos. Nobis tamen unus deus pater, ex quo omnia, & nos in illo.] Omnia enim ex illo quæq; sunt, ubicunq; sunt. Nos autem cùm dicit in illo, discreuit nos à cæteris qui cùm ex illo sint, non tamen sunt in illo, dum adhuc non credunt.

Et unus dominus Iesus, per quem omnia, & nos per ipsum.] Omnia enim ex patre, sed per filium creata sunt. Sed cùm dicit, & nos per ipsum: per quem creati fueramus, reformatos nos per ipsum significat in dei cognitione: quia facti per ipsum cum cæteris, post stuporem mentis & ignorantiæ nos per ipsum agnouimus mysterium unius dei. Vnum ergo deum patrem dixit, & unum dominum Iesum filium eius: ut quia deus non potest non esse dominus, similiter & dominus intelligatur esse & deus, unum esse deum & dominum demonstraret, modum unius principij conseruando.

Sed non in omnibus est scientia.] Id est, non omnes norunt credentes mysterium dei unius, ideo quidam putant ex ijs qui credunt aliquid numinis in simulachris. Aliqui autem adhuc scientia simulachri, quasi simulachro immolatum manducant.] De plebe enim aliqui cum ueneratione simulachri manducabant de sacrificatis, quasi aliqua esset illic diuinitas.

Et conscientia illorum cùm sit infirma, coinquinatur.] Maculatur conscientia, si infirma est circa deum.

Esca autem nos non commendat deo.] Verum est, quia non ideo placebimus, si omnia ederimus, aut offendimus, si aliqua contempserimus. Neq; enim si ederimus, abundabimus: neque si non ederimus, deerit nobis.] Contempta enim sacrificiorum esca, non utiq; deerit quod edatur. Si autem sumpta fuerit, non abundabit, ita ut nihil requiratur, ac per hoc abijcienda, quia neq; sine illa non uiuitur, & scandalum fratribus est.

Videte tamen ne forte licentia uestra offensio fiat infirmis.] Hoc est, ne quia licere uobis edere carnem de sacrificio dicitis, per id quod nihil esse idolum scitis, offensionem generetis fratribus, qui nesciunt adhuc quia nihil est idolum.

Si enim quis uiderit eum qui habet scientiam in idolio recumbentem, nónne conscientia eius cùm sit infirma ædificabitur ad manducandum de simulachris?] Hoc ideo dixit, quia uidens quis fratrem peritum in idolio nouitatum recumbentem edere carnes sacrificiorum, putat illic esse aliquid gratiæ, & incipit & ipse edere carnes sacrificiorum, nõ illa conscientia qua ille peritiæ causa sciens nihil esse idolum, sed esse putat illic numen, quando fratrem peritum uidet illic edere, nec horrere.

Et peribit qui infirmus est in tua scientia frater, pro quo Christus est mortuus.] Peribit infirmus si edat contra unius dei fidem de sacrificatis. Quod quidem quasi irascentis uerba sunt, & ostendentis quid mali possit parere scientia, si non fuerit tẽperata à charitate. In tua scientia, id est, tua peritia illum occidis, quando à te fieri uidet, quod ille aliter intelligit. Et tu eris occasio mortis fratris, quem Christus ut redimeret, crucifigi se permisit. Ac per hoc ab scientia aliquando dissimulandũ docet charitatis causa: quia sine dubio plus est salus fratris, quàm cibus, quia licet quidem, sed non expedit. Hoc erit cognouisse sicut oportet scire.

Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam illorum infirmam, in Christo peccatis.] Quando enim charitatis non æmuli sunt qua Christus nos liberauit, peccant in Christo, non in Christum: quia in Christum peccare, negare est Christum: in Christo autẽ, in hæc quę sunt Christi. Sicut & hic qui sub lege est, in lege dicitur peccare: ita & ij qui sub Christo sunt, in Christo peccare dicuntur.

Propter quod si esca scandalizat fratrem meũ, non edam carnem in ęternum, ne fratrem scandalizem.] In tantum charitati studendum docet, ut licita pro illicitis habeantur, ne obsint fratri. Quantum enim mali est per illicita non delinquere, & per ea quæ concessa sunt offendere, ut lex seruetur in illicitis, & in licitis non custodiatur, dum inconsiderate eduntur? Lex enim sic permisit quæ cõcessit, ut modus tamen sit quem custodiant. Vxorem certe licet habere: sed si fornicata fuerit, abijcienda est: ita & carnem licet edere, sed si idolis oblata fuerit, respuenda est.

CAPVT IX.

NOn sum apostolus? non sum liber? nónne Iesum dominum nostrum uidi?] Cùm negare uidetur, confirmat. Iratus enim loquitur. Apostolum enim se probat, quia missus est ad gentes, dicente domino ad eum: Ego ad gentes

mittam te. Liberum autem se ostendit, quia nullius aliquid cõcupiuit, neq; in adulatione docuit. Iesum autem dominum nostrum uidit, dum oraret in templo Hierosolymis.

Nónne opus meum uos estis in domino?] Ideo opus eius sunt, quia ipse illos plantauit in domino, annum & sex menses euangelizans eis uerbum dei. Si alijs non sum apostolus, ueruntamen uobis sum.] Quia à Iudæis credentibus, & nihilominus legem seruantibus, apostolus esse negabatur. Iam enim circumcidi non debere docebat, neq; sabbatum custodiri. Cæteris autem apostolis propter scandalum ab hac re dissimulantibus, hic aliter uidebatur docere. ideo apostolus ab his negabatur. His enim erat apostolus, quia uiderant in eo uirtutis insignia. Nam signaculum apostolatus mei uos estis in domino.] Hoc enim prædicante conuersi sunt ab idolis ad fidem unius. Mea defensio ad eos qui me interrogant, hæc est.] Nunc incipit agere causam, quam superius præmisit, dicens: Omnia mihi licẽt, sed ego sub nullius redigar potestate. Esca uentri, & uenter escis. Sic ergo incipit causam hanc ut dicat: Mea defensio apud eos qui me interrogant, hæc est. Et quæ sit subijcit, dicens: Nunquid habemus potestatem manducandi & bibendi?] Hoc est quod dixerat, omnia mihi licent. Nunquid non habemus potestatem mulieres circumducendi, sicut & cæteri apostoli, & fratres domini, & Cephas?] Ideo addidit & Cephas, quia cùm primus esset inter apostolos, non refutabat sumptus oblatos. Cephas ipse est Simon Petrus. Mulieres enim desiderio doctrinæ dominicæ, & cupidæ uirtutum sequebantur apostolos, ministrantes eis & sumptus & seruitia, sicut & saluatorem sunt secutæ ministrãtes ei de facultatibus suis. Aut solus ego & Barnabas non habemus potestatem hoc operandi?] Hoc est, habemus potestatem operandi, sed nolumus. Pro accipiendi tamen, operandi ait, ut honestius loqueretur. Et ut hoc firmet, exempla subijcit, dicens: Quis militat stipẽdijs suis unquam? Quis plantat uineam, & de fructu eius nõ edit? Quis pascit gregem ouium, & de lacte earum non percipit? Nunquid secundum hominem hæc loquor?] Id est, nunquid humanam sententiam sequor? Nunquid non & lex eadem dicit?] Concordare docuit supradicta testimonia documentis diuinis, ut ostendat non sine causa utiq; nolle se ab illis sumptus accipere, quando tot exemplis ostendit & dandum & accipiendum esse.

Deut. 25 In lege enim scriptum est: Non alligabis os boui trituranti. Nunquid de bobus curat deo?] Interim paucis hoc absoluamus. In Iona enim propheta scriptũ est: Non parcam ciuitati in qua habitant plus quàm centum uiginti milia hominum, & pecora multa: Et Psalmographus: Homines & iumenta, inquit, saluabis. Quomodo ergo deus nõ curat de bob. & pecoribus? sed nõ curat de bob. & pecorib. propter hæc ipsa, sed propter nos, quorũ causa sunt facta: ideo de nobis curat, nõ de illis. Aut potius, inquit, propter nos dicit? propter nos enim scriptũ est.] Per figurã enim omnia dicta ad nos transeunt. Quoniã qui in spe arat & triturat, debet spei suæ fructũ percipere.] Verũ est, quia hac spe laborat, ut fructus capiat. Si nos uobis spiritalia seminauimus, magnũ est si nos uestra carnalia metamus?] Non dicit magnũ neq; par esse, si euãgelizãtes regnũ dei, & cælesti cibo ecclesiam saginãtes, alimenta corporis sumerẽt, ut tradẽtes æterna, consequerentur temporalia. Si alij potestate uestra utuntur, non ne magis nos?] Si enim ij qui per euangelium patres uestri non sunt, nec eundem affectum habent erga uos, facultatẽ habent accipiendi, quanto magis nos? Et subauditur uestri apostoli, quia Barnabas apostolus erat. Sed non sumus usi hac potestate, sed omnia toleramus, ne quod impedimentum demus Euangelio Christi.] Diu occultatum prodidit sensum. Ostendit enim sumptus ideo se nolle cùm liceret accipere, ne uigor euangelicæ autoritatis torpesceret. Pseudoapostoli enim peccantibus blandiebantur uolentes accipere, ita ut non sibi uiderentur peccare illis sub iecti. Sed quoniam hæc res contra euangelicam erat disciplinam, hic non uult accipere, ut liberè arguat, ne in illorum numero incueniat. Vt enim regulæ Christianæ ius maneret, licita illicita fecit, quia illi per licentiã offendebant. Nescitis quoniam qui in sacrarijs operantur, de sacrario uiuunt: & qui altario deseruiunt, altari participantur?] In sacrarijs legem gentilium significat, in altari uerò Iudæorum. Sic enim decreuit dominus per Moysem, ut de ijs quæ oblata erant partem sumerent sacerdotes. Ita & dominus Iesus ordinauit eos qui euangelium annunciant, de euangelio uiuere.] Non ergo deus per Moysem gentilium formam

mam ſecutus eſt: ſed ipſa naturalis ratio hoc habet, ut quis inde uiuat ubi laborat. Hanc ergo rationem ipſe naturæ & conuerſationi humanæ decreuit. Hæc tamen ad cumulum adhuc addens, grauat cauſam, ut non leue faciat neque odioſum, quod tantis teſtimonijs commendat: & tamen non ſibi proficere uult, ne libertatem arguendi humiliet. Ego autem nullo horum uſus ſum.] Poſtquam multis modis oſtendit licere accipere, ſibi tamen non opus eſſe. Obeſt enim accipere à peccantibus, ſicut ſuprà memoraui. Non autem ſcripſi hæc, ut ita fiat in me. Bonum eſt enim mihi magis mori, quàm ut gloriam meam quis euacuet.] Gloriam ſuam dicit in eo, ſi euangelij ſeueritas maneat, & mori magis eligit, quàm euangelij iura uiolare, ſciens hoc ſibi magis proficere ad futuram ſalutem. Debitum enim obſequium abnuit ab his ſibi impẽdi, ne per hoc accipiat fiduciam delinquendi. Nam ſi euangelizem, non eſt mihi gratia. Neceſſitas enim mihi incumbit.] Sicut dicit dominus: Cùm feceritis quæ dico uobis, dicite: Serui inutiles ſumus. quod debuimus facere, fecimus. Væ enim erit, inquit, mihi, ſi non prædicauero euangelium.] Miſſus enim ſeruus à domino facit etiam inuitus quod ſibi præceptum eſt: ſi quo minus, aſtringatur plagis neceſſe eſt. Denique Moyſes inuitus miſſus eſt ad Pharaonem, & Ionas coactus eſt prædicare Niniuitis. Nam ſi uolens hoc ago, mercedem habeo.] Manifeſtum eſt quia nemo accipit remunerationem eius rei quam inuitus agit. Si enim uoluntarius, dignus mercede eſt, quia conſentit domino: & quod uoluntate fit, melius fit. Si autem inuitus, diſpenſatio mihi credita eſt.] Nec hoc obſcurum eſt, quia qui indeuotus aliquid facit, non uoluntate facit, ſed neceſſitate. Quia enim uoluntatis ſuæ non eſt, facit inuitus quod ſibi præceptũ eſt. *Luc. 17*

Quæ ergo erit mea merces? ut euangelium annuncians, ſine ſumptu efficiam euangelium, ut non abutar poteſtate mea in euangelio.] Repreſſa uerborum iactantia gloriatur, & uult intelligi quanta dignus mercede ſit, quia poteſtate ſua non utitur in euangelio, dum reſpuit oblatos ſumptus, ne uim prædicationis humiliet. Hoc eſt licere, ſed non expedire propter ſalutem fratrum, ut corrigantur. Forma ergo uult eſſe cæteris, ut ubi uident non expedire, etiam licitis nõ utantur: ſi quo minus, de licito fient rei, quod ſic ſumunt, ut ad detrimentum proficiat.

N Am cùm liber ſim ex omnibus, omnium me ſeruum feci, ut plures lucrifaciam.] Liber ex omnibus eſt, cùm nulli in adulatione tradidit euangeliũ, nec cuiuſquam præter ſalutem aliquid concupiuit, neque ad delicias habendas ab aliquo ſumptus largiores mercedem hypocriſis accepit. Seruum autem ſic ſe omnium factum dicit, dum ſe per humilitatem ſimilem omnium mente imbecillium exhibuit, ut eos per patientiam firmaret ad ſalutem futuram, confouẽs animos illorum qui aut peccabant, aut res diuinas tardius ſequebantur, ut non aſpere ferrẽt reprehendi ſe. Et factus ſum Iudæis tanquam Iudæus, ut Iudæos lucrifacerem.] Non uidetur quaſi ſimulaſſe, ut omnibus fieret omnia, quod ſolent adulatores facere: ſed non ita eſt. Vir enim diuinus & medicus ſpiritalis ſciens omnium cauſas & uulnera, magna induſtria confouet illos, & compatitur. Cum omnibus enim hominibus quædam habemus communia. Factus eſt ergo Iudæis tanquam Iudæus, quia propter ſcandalum illorum circuncidit Timotheum, & purificatus aſcendit templum, ne occaſionem per eum acciperent blaſphemandi. Rem ergo fecit, quæ iam ceſſare deberet, ſed ſecundum legem fecit. Nam & conſenſit illis legem eſſe à deo & prophetas, & de illis oſtendit Chriſtum hunc eſſe qui promiſſus eſt, ut aſſenſus eius haberet effectum. Iis qui ſub lege ſunt, quaſi ſub lege eſſem, cùm ipſe non ſum ſub lege: ut eos qui ſub lege ſunt lucrifacerem.] Ii qui ſub lege ſunt, Samaritani noſcuntur. Legem etiam ſolam accipiunt, id eſt, quinque libros Moyſi. Sunt autem ex origine Perſarum & Aſſyriorum: quos rex Aſſyriorum ſublatis filijs Iſrael, in captiuitatem, poſuit ad incolẽda loca Samariæ. Ideo & ignem colunt more Perſarum. His ergo Apoſtolus, dum non negabant legem eſſe à deo, fiebat quaſi ſub lege: ſed ex ea illis miti uerbo Chriſtum intelligendum tradebat, ſicut & Samaritana illa quæ dixit ad dominum: Scio quia Meſſias uenit, docta per legem. Iis qui ſine lege ſunt, quaſi ſine lege eſſem, cùm ſine lege non eſſem dei, ſed in lege eſſem Chriſti.] Hoc dicit, quia cùm in lege Chriſti eſt, in lege dei eſt: quia quod Chriſti eſt, dei eſt: et quod dei eſt, Chriſti eſt, ſicut dicit: Omnia mea tua ſunt, et tua mea. *Ioan. 4* *Ioan. 17*

Vt eos qui ſine lege ſunt lucrifacerem.] Dum enim aſſentit illis, id eſt, gentilibus, iuxta phyſicam rationem mundum factum à deo, & quæ in eo ſunt, & animam eſſe immortalem, & ab ipſo nos originem habere. (Ita enim in Actis Apoſtolorum ait: Et ſicut quidam ex uobis dixerunt: Ipſius enim & genus ſumus) ſic fiebat quaſi ſine lege, per quod ſubintroducebat illis Chriſtum ipſum eſſe quem deus ad iudicãdum mundum præelegit, & ipſum eſſe per quem omnia fecit. Factus ſum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifacerem.] Infirmus factus eſt, dum propter fratres infirmos à licitis abſtinet, ne illis ſcandalum generet. Omnibus factus ſum omnia, ut omnes ſaluos facerem.] Hoc fuit uiri prudentis & ſpiritalis, ut omnibus omnia factus, propoſitum tamen religionis non excederet: quia ubi ceſſit, ad hoc ceſſit ut proficeret: nec aliud facit quàm lex mandauit. Omnia autem facio propter euangelium, ut particeps eius efficiar.] Hoc eſt, omnia ſupradicta facio, ut uoluntatis euangelicæ particeps efficiar, quã habet circa ſalutem humanam.

Act. 17

N Eſcitis quoniam qui in ſtadio currunt, omnes quidem currũt, unus autem accipit palmam?] Nunc aliud uult exponere. Itaque hoc exemplo oſtendit quanta ſit utilitas legis noſtræ, in qua nõ uni, ſed omnibus promiſſa eſt palma. Sic currite, ut comprehendatis.] Solicitè uult curri ad promiſſionem, quia magna eſt. Omnis autem qui in agone contendit, ab omnibus ſe abſtinet.] Ab his omnibus quæ uitanda eadem tradit diſciplina, cùm ſciant unum coronandum: quanto magis nobis obſeruandum eſt, quia omnibus promiſſa eſt ſalus? Et illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam.] Et in hoc multum diſpar donum eſt, ac per hoc diligentiores nos eſſe debere, quibus non terrenis & marceſcentibus floribus, ſed æternis conſerta gemmis in modum regalis diadematis ſpiritalis corona ſeruatur.

E Go igitur ſic curro, non quaſi in incertum.] Magna ſpe currere ſe profitetur, certum habens quid ſit promiſſum. Sic pugno, non quaſi aerem cædens.] Hoc eſt, nõ uerbis magis, ſed rebus cõtendo. Sed caſtigo corpus meum, & ſeruituti ſubijcio.] Caſtigare corpus, eſt ieiunijs illud agere, & illa ei dare quæ ad uitam proficiant, non ad luxum. Seruituti uerò ſubijcitur, dum nõ ſuam perficit, ſed ſpiritus uoluntatem. Ne forte alijs prædicans, ipſe reprobus inueniar.] Ideo ſe refrenare corpus ſuum oſtendit, ut remuneratione, quam alijs prædicat, etiam ipſe dignus habeatur, ne alijs curatis ipſe remaneret in uulnere. Ratam ergo ſpem prædicationis ſuæ affirmat, quando geſtis id ſe proſequi quod docet oſtendit: quia qui aliter agit quàm prædicat, ſuſpectos facit audientes, ut de promiſſis dubitent. Suo itaq; exemplo non magis uerbis quàm operibus exercendum hortatur.

CAPVT DECIMVM

Num. 9 Exo. 13

N Olo enim uos ignorare fratres, quia patres noſtri omnes ſub nube fuerũt, & omnes mare tranſierunt, & omnes in Moyſe baptizati ſunt in nube, & in mari.] Iudæorum exemplo, qui negligentia ſua offenderunt, ſolicitos nos uult eſſe. Ideoq; ſub nube dicit illos fuiſſe, quia omnia quæ geſta ſunt, in figura noſtri facta ſunt, ut ueritatis noſtræ illi habuerint imaginem. Contecti enim nube, & ab aduerſarijs ſuis tuti præſtiti, dum à morte liberati ſunt, baptizati dicuntur. Illis enim, id eſt Ægyptijs in mari mortuis, dũ hi duce Moyſe feliciter tranſeũt, erepti ſunt morte: quod præſtat baptiſmũ. Non enim illis præterita mala imputata ſunt, ſed per mare & per nubem purificati, præparati ſunt ad accipiendam legem & formam futuri ſacramenti noſtri. Et omnes eandem eſcam ſpiritalem ederunt, & omnes eundem potum ſpiritalem biberunt. Bibebant enim de ſequenti ſpiritali petra. Petra autem erat Chriſtus.] Manna & aquam quæ fluxit de petra, hæc dicit ſpiritalia: quia non mundi lege parata ſunt, ſed dei uirtute ſine elementorum commixtione ad tempus creata, habentia in ſe figuram futuri myſterij, quod nunc ſumimus in cõmemorationem Chriſti domini. Ideo & panis angelorum dictus eſt, quia uirtute qua angeli ſubſiſtunt, creatus eſt, hoc ſignificans, quia de cælis uenturus erat qui ſpiritaliter paſceret. Vnde & manna primum dominico die uenit de cælo ad ſaturitatem populi, Sequens tamen petra dicta eſt, quæ intelligitur Chriſtus. Vbi enim deficiebat humanum eis ſuffragium, aderat Chriſtus. ideo ſequeba-

Exo. 17 Num. 20

sequebatur, ut ubi defecisset, ille subueniret. Nec enim petra aquam dedit, sed Christus.

Sed non in pluribus eorum bene sensit deus.] Ideo hoc dixit, quia acceptum beneficium non intellexerunt. Prostrati enim sunt in deserto.] Dignum est ut qui magna consecutus, in paruis diffidens est, non solum hæc non adipiscatur, uerùm etiam amittat & illa. Quoniam ergo superius hortatus est ad meliora, se etiam id elaborare, ut ad promissionem dignus occurrat: nunc ut istud exempli terrore constringat, ac suadeat, Iudæos tunc simili modo dicit donum dei & gratiam sortitos sicut & nos: & quia indiligentes, & dubitantes de dei promissione fuerunt, prostratos esse in deserto, ut ideo semetipsum affligere se ostenderet, ne in illorum numero inueniretur: proinde elaborandum ut sui imitatores existerent.

H Æc autem in figura nostri facta sunt, ut non simus desiderantes mala, sicut & illi desiderauerunt.] Is sensus & ratio est, quam suprà memorauí.

Neq; simulachris seruientes, sicut quidam illorum.] Nunc hos tangit qui in idolio recumbentes, putabant non esse peccatum. Sicut scriptum est: Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere.] Ante idolum utiq; non se crederent immunes à crimine, qui in idolio epulabant. Nam Moyse in monte posito apud deum simulachro uituli facto, post oblationem dedicationis causa, sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere. Hæc luxuria est, qua semper oblectati, in dei rebus infideles inuenti sunt. Ideoq; instruit ne in hanc diffidentiã per assensum luxuriæ idolij incidamus. Neq; fornicemur, sicut quidam illorum fornicati sunt, & ceciderũt una die uigintitria milia hominũ.] Hoc illis retributum est, quãdo cum Madianitis mulieribus se cõmaculârunt. Ira enim dei extitit contra illos, quæ æmulatione Phinees sacerdotis habentis zelum dei sopita est, ne plures morerentur. Neq; tentemus Christum, sicut quidam eorũ tentauerunt, & à serpentibus perierunt.] Detrahentes de deo Christum tentasse dicuntur: quia Christus erat qui ad Moysem loquebatur. Deniq; ne nos in eadem causa inueniamur, cõmonet ne diabolo tradamur, cuius serpentes habent figurã.

Exo. 32

Ibidem

Num. 25

Iudi. 8

Neq; murmurauerítis, sicut quidam ex ipsis murmurauerunt.] Murmurare est falso adinuicẽ de præpositis & rectoribus queri, quantũ ad mentem loci pertinet, quia solet murmur fieri & iusta ex causa. Et perierunt ab exterminatore.] Hoc est, in locum Iudæ concesserunt anticipantes illum, quia tradens Christum exterminatus est de numero apostolorum à iudice deo. Per hæc exempla ad correctiorẽ nos uitam prouocat: ut monitis eius aut præmium, si obedientes fuerimus, aut propensiorem pœnam mereamur inobedientes. Non est enim ambiguum illos peccantes plus subijciendos tormentis, quibus peccantium pœnæ ad hoc relatæ sunt, ne peccarent.

Num. 21

H Æc autem omnia in figura contingebant illis: scripta sunt autem ad correptionẽ nostram, in quos fines seculorũ deuenerũt.] Fines seculorum nos sumus, quia tunc hæc ideo facta noscuntur circa retributionẽ illorũ, ut nobis essent exẽplo, qui postremo seculo futuri eramus in fide Christi. Pro utilitate enim nostra gesta sunt, ut si terrore horũ in dei timore manserimus, gloriã illis promissam accipiamus: si quo minus, geminabit nobis pœna illorũ: quia maior notitia legis plus facit reum. Propterea qui se putat stare, uideat ne cadat.] Hoc ad eos loquitur, qui præsumentes de scientia qua licitum est omnia edere, infirmis fratribus scandalo erant, & putantes aliquid se proficere doctrina pseudoapostolorum, deteriorauerant, & iudicabant Apostolum, cùm ipsi essent rei. Superbiam ergo amputat, ne per hanc tententur, sicut Iudæi tentati sunt, & perierunt. Tentatio uos non apprehendat, nisi humana.] Ac per hoc detrahentes Apostolo, dominum tentare uidentur, quia & tunc cùm Moysi detraherent, & dubitarent de eo, deum tentasse dicuntur. Omne enim quod probatũ non habetur, tentatur. Ideo ut hæc tentatio conuellatur, admonet cum terrore. Vt autẽ humana tentatio illos apprehendat, hortatur. Humana enim tentatio est propter spem dei diffidere de homine, quia una spes in homine, ut in necessitate aut pressura non desperet de deo, humanum auxilium requirendo, sicut & Iudæi qui dubitãtes de deo, idolorum admínicula exorabant, hoc est, humanum auxilium: quia dij paganorum terra sunt, & culturam idolorum humanus error inuenit. Propter Christum ergo pati humana tentatio est, per quam proficitur apud deum.

Idelis autem deus, qui non patietur uos tentari suprà quàm potestis, sed fa
F ciet cum tentatione etiam prouentum, ut possitis tolerare.] Ideo fidelem dicit deum, qui non patietur uos tentari super id quod potestis, quia datu-
rum se promisit deus diligentibus se regna cælestia, & det necesse est, quia fidelis est. Propterea ergo tribulatis pro se aderit, nec patietur tantum irrogari quod tolerari non possit, sed faciet ut aut cito cesset tentatio, aut si prolixa fuerit, det tolerandi uirtutem, alioquin non dabit quod promisit, quia uincetur qui patitur. Homo est enim infirmi-
tati subiectus, & non erit qui accipiat. Sed quia fidelis est deus qui promisit, subuenit ut impleat quod promisit. Denique breuiatos dies dicit dominus, ut saluentur electi, ut
Matth. 24 possint consequi regnum dei. Quomodo tamen à deo adiuuatur, si tantum permitta-
tur tentari, quantum potest? Adiuuatur plane, dum non plus permittitur ei imponi, quàm scitur ferri posse, ut quarto die pati non permittatur, qui scitur ultra non posse, tatur etiam nunc ut abstineant se ab omni societate idololatriæ, ut non solum spes, sed & animus inde tollatur, ne per hoc nascatur in deum tentatio. Nemo enim assiduus in idolio nihil speret de eo. Hinc enim sperare, dubitare de deo est: sicut & Saul relicto deo, qui ei fuerat delicti causa iratus, ad idololatriam se contulit, aliquid sperans de ea. Cui quidem & in præsenti obfuit, & in futurum gehennam ultricem prouidit. Quasi prudētes uos iudicate quod dico.] Exempla subjicit, ut facilius suadeat: quia cui uerba satis non faciunt, solent exempla suadere.

Calix benedictionis quem benedicimus, no'nne communicatio sanguinis
C domini est? Panem quem frangimus, non'ne communicatio corporis do-
mini est? Quia unus panis unum corpus multi sumus. Omnes enim de uno pane & de uno calice participamus.] Quoniam unum sumus, alter alterius membra: unum nos sentire debere dicit, ut fides una unum habeat sensum & opus.

Idete Israel secundum carnem.] Hoc est, discite homines uidentes deum,
V quemadmodum se habent carnalia, id est idololatria. Non'ne qui edūt hostias, participes sunt altaris?] Sicut enim nos de uno pane & de uno ca-
lice percipientes, participes & consortes sumus corporis domini: ita & qui edunt hostias, participes sunt altaris erroris. Quid ergo dico, quia simulachro immolatum ali quid est? non quia simulachrum est aliquid: sed quæ sacrificant, dæmonijs immolant.] Simulachrum uere nihil est, quia imago uidetur rei mortuæ, sed sub tegmine simula-
chrorum diabolus colitur. Nolo uos participes fieri dæmoniorum.] Ostendit illis ut unius dei fidem corrumperet satanas adinuenit. Vnde & Ioannes apostolus in epi-
1. Ioann. 3 stola sua dicit: Ad hoc uenit filius dei, ut solueret opera diaboli. Non potestis cali-
cem domini bibere, & calicem dæmoniorum. Non potestis mensæ domini communi-
Matth. 6 care, & mensæ dæmoniorum.] Sicut & dominus ait: Non potestis deo seruire & mam-
monæ. Quia qui calicem dæmoniorum bibit, calici domini insultat: & cùm mensæ dæmoniorum communicat, mensæ domini, id est altario obstrepit, & domini corpus cru-
cifigit. Idcirco enim Christus crucifixus est, ut dissolueret opera diaboli. Qui ergo facit opera diaboli, Christo repugnat. Aut æmulamur dominum? nunquid fortiores il-
lo sumus?] Vix fit ut humilis zeletur potentem. Scit enim non sibi competere in quo illi potest inuideri: sed aut inæquali inuidetur, aut propè æquali. Ideo Apostolus non posse dixit homines æmulari dominum Iesum. Præterea qui illum sciunt dominum, si quo minus, non uidetur eis dignus esse uocari dominus, quem zelantur ne dominus sit. Zelo enim satanas idololatriam inuenit, ut homines negando deum, idolis seruiant quasi dijs & dominis. Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt.] Omnia dicit licere, secundum legem naturæ. Omnia enim munda sunt. De escis enim agebatur, & carne idolis immolata. Nam quæ prohibita & interdicta sunt, quomodo dici possunt li-
cere, cùm hic etiam ipsa quæ concessa sunt, significet aliquando non expedire? sicut di-
Matth. 19 cit Petrus apostolus: Si hæc est causa uiri cum uxore, non expedit nubere. Omnia mihi licent, sed non omnia ædificant.] Idem sensus est, quia licet omnia edere: sed quod idolis immolatur, nō ædificat: quia scandalum facit fratri, sicut suprà dictum est: ideoq; à licitis

à licitis aliquando temperandum est, ut prosit. Hinc est unde sumptus ab ijs, cum ei liceret, noluit accipere, sciens non expedire.

O Mne quod in macello uenit, edite: nihil interrogantes propter conscientiam. domini est enim terra, & plenitudo eius.] Vt omnia munda ostenderet, exemplo Psalmi uicesimitertij hoc roborauit, quia nō potest immundū esse quod domini est. Et quoniam superius de escis ait, Omnia licēt: statim subsecutus est, Omne quod in macello uenit, edite, nihil interrogantes propter conscientiā. Hoc aūt ideo subiecit, ut libera sit cōscientia. Licet enim aliquid pollutū sit per accidentiā, id est oblationē idoli, cū hoc tamē nescit qui emit, nullū patit scrupulū, & apud deum immunis est.

S I quis uocat uos ex infidelibus ad cœnam, & itis: omne quod appositū uobis fuerit, edite, nihil disquirentes.] Hoc est simpliciter manducate quod apponitur, non interrogantes unde sit. Si uerò aliquis dixerit, hoc immolatitiū est, nolite manducare propter conscientiā. Conscientiam autem dico, non tuam, sed alterius.] Hoc perfectis loquitur, qui possunt contemnentes idololatriam, quia nihil est, manducare de sacrificio: certi quia quod sub dei creatoris nomine editur, nō potest poluere: sed quia alius qui idolis seruit, gloriabitur te edente de sacrificatis quasi uenereris idola, ideo non debet edi. Apud conscientiam enim ille lætabitur suam, quia uidet te libēter appetere quod idolis immolatū est. Vt quid enim libertas mea iudicat ab alia conscientia?] Hoc dicit quia cū ab idoli deuotione conscientia sit libera, quid opus est ut putet quia uenerationis causa edat idolis immolata? Iudicatur enim nō distare ab eo qui colit idola, quando non horret quod oblatum est simulacro. Si ego gratiæ particeps sum, quid blasphemor pro quo ego gratias ago?] Id est, si ego gratiæ dei communico, quia in ipsius nomine edo: quid opus est arbitrari hoc aliquem quia ego idolo deuotus sum, dū non horreo quæ oblata sunt idolo? hoc est, blasphemor. Et me ergo blasphemat, & ille in idolo suo gaudet: dum me putat participem, habet occasionem permanēdi in errore, & fratribus malum datur exemplum. Nam si præceptū est in lege, ut luci & aræ & tituli & ipsa idola confringantur, uide si non peccatum est non solum hæc non facere, sed & interesse epulis huiusmodi. propterea de sacrificatis non expedit edere.

S Iue igitur editis, siue bibitis, siue quid facitis, omnia in gloriam dei.] Per hæc subiecta declarauit in idolio edere, inimicū esse deo quauis licet cōscientia. Ad opprobrium enim dei unius hæc diabolo dicātur. Nam in gloriā dei edere & bibere & aliquid facere, hoc est, ut sub inuocatione creatoris cum modestia cōuiuium celebretur. In gloriam enim dei aliquid fit, cum in actibus & cōuersatione Christiani deus laudatur, uel cum filiorum procreatio à deo speratur. Sine offensione esto te ludæis, & Græcis, & ecclesiæ dei.] Sic temperandam conuersationem docet, ut nullus in ea scandalum patiatur. Offensio ergo ludæis fit, cum idola quæ illi abominantur, Christianum, qui se dicit legem & prophetas accipere, uident non horrere. Græcis uerò, id est gentilibus, hæc est offensio, si in eo in quo sunt, nō solum non arguantur, sed & promptiores fiant, dum uitantur uota idolorum illorum. Ecclesiæ autem dei fit offendiculum, quando quosdam ex numero suo uidet ijs quæ inimica sunt deo, adhærere. Sicut ego omnibus per omnia placeo, non quærens quod mihi utile est, sed multis, ut salui fiant.] Omnibus per omnia placere, est sine scādalo cuiusquam agere ad profectum utilitatis illorum, ut & illis & huic sit utile.

CAPVT VNDECIMVM.

I Mitatores mei estote, sicut & ego Christi.] Humanum est quod dicit, ut imitatores eius simus, qui à deo nobis magister indultus est. Si enim hic dei imitator est, quare non nos hominis? quia sicut deus pater misit Christum magistrum & authorem uitæ: ita & Christus misit Apostolos nobis magistros, ut eorū imitatores essemus, quia eius esse non possumus. Ita enim ait dominus ad patrē: Sicut me misisti in hunc mundum, ita & ego misi eos in hunc mundum. Et quia digni & imitatores eius erant, subijcit: Et pro eis sanctifico meipsum. Laudo autem uos fratres quòd omnia mea memoria retinetis, & quomodo ubiq; trado, traditiones meas tenetis.] Postquam mores & conuersationem illorum arguit, nunc traditiones uult corrigere. Ideo non hoc confirmat, sed succenset eis, quia cum esset Apostolus eorū, immemores erant

traditio-

traditionum eius, neq; quod adhuc non didicerant, ex aliarum ecclesiarum traditione sequebantur, ac per hoc quasi nouiter tradit illis, dicens:

Olo uos scire quia omnis uiri caput Christus est.] Ad autoritatem retulit,
v. quia homo à deo quidem, sed per Christum. Caput autem mulieris, uir.]
Quia quamuis & mulier per Christum, de uiro tamen facta est, ac per hoc
subijcitur uiro. Caput autem Christi, deus.] Dignum est ut filij caput pater dicatur,
quasi genitor eius. Aliter tamẽ caput uiri Christus est, & aliter uir mulieris, & aliter de-
us caput Christi est. Deus autem ideo caput Christi est, quia de eo uel ab eo genitus est.
Mulieris uerò caput idcirco uir est, quia ex eius costa dei uirtute formata est. Christus
autẽ ideo caput uiri est, quia per ipsum cùm non esset, formatus est. Vna ergo dictio di
uersam habet intelligentiam: quia & personæ discrepant & substantiæ.

Mnis uir orans aut prophetans uelato capite, deturpat caput suum.] Orare
o dicit deprecari. Prophetare autem, aduentũ fore domini uoce symboli post
orationem effari. Omnis aũt mulier orans aut prophetãs nõ uelato capi-
te, cõfundit caput suum. Vnũ est enim atq; idipsum, ut decaluata. Si aũt non uelaẽ mu-
lier, tondeaẽ. Si aũt turpe est mulieri tõderi aut decaluari, uelet caput. Vir enim non de
bet uelare caput, cùm sit imago & gloria dei.] Quamuis una substantia sit & uir & mu-
lier, tamẽ quia uir caput est mulieris, anteponẽdus tradiẽ, ut per causam & rationẽ ma-
ior sit, nõ per substantiã. Inferior ergo mulier uiro est. portio enim eius est, quia origo
mulieris uir est. Ex eo eñ est: ac per hoc obnoxia uideẽ mulier uiro, ut imperio eius sub
iecta sit. Honorificentiã & dignitatẽ uiri obstare dicit, ne uelet caput. Imago enim dei
incongruũ est ut celetur. abscondi enim nõ debet. Dei enim gloria uideẽ in uiro, mu
lier autẽ gloria uiri est.] Multum distat inter gloriã dei, & gloriã uiri. Vir enim ad ima-
ginẽ dei factus est, non mulier. Hæc est autem imago dei in uiro, quia unus deus unum
fecit hominẽ, ut sicut ab uno deo sunt omnia, ita essent & ab uno homine omnes homi
nes: ut unius dei inuisibilis, unus homo uisibilis, imaginẽ haberet in terris, ut unus deus
in uno homine uidereẽ autoritatẽ unius principij conseruare ad confusionem diaboli,
qui sibi neglecto uno deo dominiũ & diuinitatẽ uoluit usurpare. Quod propheta Eze
chiel significat, & Apostolus idem. Ait enim: Ita ut in tẽplo dei sedeat ostendẽs se quasi
2. Thess. 2 sit deus. Non est enim uir ex muliere, sed mulier ex uiro. Etenim non est creatus uir
propter mulierẽ, sed mulier propter uirũ. propterea debet mulier potestatẽ habere su-
pra caput propter angelos.] Potestatẽ uelamẽ significauit. Angelos episcopos dicit, si-
cut docet in Apocalypsi Ioannis. Et quia utiq; homines sunt, quod nõ corriperent ple
bem, arguunt: & quod rectum est in illis, laudat. Mulier ergo idcirco debet uelare ca-
put, quia nõ est imago dei, sed ut ostendat subiecta. Et quia præuaricatio per illam in-
choata est, hoc signi debet habere, ut in ecclesia propter reuerentiã episcopalẽ non ha-
beat caput liberũ, sed uelamine tectũ. Nec habeat potestatem loquẽdi, quia episcopus
personã habet Christi. Quasi ergo ante iudicẽ, sic ante episcopũ, quia uicarius domini
est, propter reatus originẽ subiecta debet uideri. Veruntamen neq; mulier sine uiro,
neq; uir sine muliere in dño] Ideo in domino, quia deus ex uno fecit ambos & unũ. una
enim caro & unũ corpus sunt in domino: hoc est, secundũ dominũ qui creauit. Denicq;
qui non credunt mulierẽ de uiro sumptam, hi sine domino, uel non secundum dominũ
credunt hominũ originem. Nam sicut mulier de uiro, ita & uir per mulierẽ.] Hoc fir
mauit quod dixit, quia ambo unũ sunt in natura, quia origo mulieris uir est, sicut legit
in Genesi factum à domino creatore. Omnia aũt ex deo.] Postquã gradatim expo-
suit singula ut omnia deo subijceret, unũ seruãs principiũ ait: Omnia aũt ex deo. ut neq;
mulier subiectionis suæ causa cõtristaretur, neq; uir quasi exaltatus superbiret. Vos
ipsi iudicate, decet mulierem non uelatam orare deum.] Hinc est unde superius illis
per ironiam succenset, dicens: Laudo, quia omnia mea memoria retinetis, & quomodo
ubiq; trado traditiones meas tenetis. Cùm enim hæc esset traditionis ratio, ut uelatæ es-
sent mulieres in ecclesia, illi contrà reuelatas eas in ecclesia patiebantur. Ideoq; iam nõ
autoritate traditionis quam neglexerant, sed per ipsam naturam suadere illis nititur ue
ritatem, dicens: Nec ipsa natura docet uos, quia uir quidam si comam habuerit, igno
minia est illi.] Hoc secundum legem locutus est: prohibet enim uirum esse comatum.

Mulier

Mulier autem si comam habuerit, gloria est illi, quoniam coma pro uelamine data est ei.] Naturaliter hoc honestum & propemodũ decretum uult esse, ut uelata mulier satisfaciat, & gratias agat deo. Coma ergo indicium uelaminis est, ut naturæ & uoluntas addatur. Deniq; nulla mulier reuelata addit potestatem. Si quis autẽ uidetur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neq; ecclesia dei.] Post rationẽ redditam, ut contentiosos uincat, autoritatem interponit: quia neq; Iudaismus hoc habuit, unde dicit: Neq; nos, neq; ecclesia dei. ut neq; Moyses, neq; saluator sic tradiderit.

Hoc autem præcipio non laudans quod non in melius, sed in deterius conuenitis.] Quomodo particulatim conuersationem illorum per correctionẽ emendat, ita & traditiones illorum, non laudans utiq;, sed uituperans eos.

P Rimum enim.] Primum dicendo, genus peccati ostendit unde orti sunt errores quos reprehendit. Vbi enim dissensio est, nihil rectum est. Conuenientibus uobis in ecclesiã, audio dissensiones esse, & partim credo. Oportet enim & hæreses esse, ut & qui probati sunt, manifesti fiant inter uos.] Sciendo nonnullos mente corruptos uersutia diaboli, dicit, oportet hæreses esse. Non utiq; uoluit, nec optauit, sed quia sint, futurum dixit: sicut & dominus: Oportet, inquit, uenire scandala. &: Oportet filium hominis pati. præscius, quia Iudas proditor erat futurus. Vt probati autem, cùm dicit, manifesti fiant inter uos: illos significat, qui in traditione accepta durantes, exemplum probationis erant Euangelicæ disciplinæ ad condemnationem cæterorum. Ii sunt quos in capite epistolæ significat, eo quòd dicerent: Nos uerò Christi: cùm alij dicerent: Ego Pauli, ego Apollo. Conuenientibus igitur uobis in unum, iam non est dominicam cœnam manducare. Vnusquisq; enim uestrum propriam cœnam præsumit in manducãdo, & alius quidem esurit, alius ebrius est. Nunquid domos non habetis ad edendum & bibendum? aut ecclesiam dei contemnitis, & confunditis non habentes?] Hos notat qui sic in ecclesiam conueniebant, ut munera sua offerẽtes aduenientibus presbyteris, quia adhuc rectores ecclesiis nõ omnibus locis fuerãt constituti, totũ sibi qui obtulerat, uindicaret schismatis causa. Dissensiones enim inter eos pseudoapostoli seminauerant, ita ut oblationes suas zelarentur, cùm una atq; eadẽ pro omnium oblationes benedicerent, ut ij qui (ut assolet fieri) nõ obtulerant, aut unde offerrent, non habebant, pudore correpti confunderentur non sumentes partẽ: & tam cito illud agebant, ut superuenientes non inuenirent quod ederẽt. Ideoq; si sic, inquit, conuenitis, ut unusquisq; suum sumat, domi hæc agenda, non in ecclesia, ubi unitatis & mysterij causa conuenitur, non dissensionis & uentris. Munus enim oblatum totius populi fit: quia in uno pane omnes significantur. Per id enim quod unum sumus, de uno pane omnes sumere oportet. Quid dicam uobis? Laudo uos? In hoc non laudo.] Apertum est: deprehenso & correpto errore, ut de cætero corrigant, & sciant hoc uerum quod dudum in primordijs ipsi didicerant: formam illis quæ à saluatore in re huiusmodi data est, iterat, dicens:

E Go enim accepi à domino, quod & tradidi uobis: quoniam dominus Iesus in qua nocte tradebatur, accepit panem, & gratias agẽs fregit & dixit: Hoc est corpus meum quod pro uobis frangitur. hoc facite in mei commemorationem. Simili modo & calicem postquam cœnatum est, dicens: Hoc poculũ nouum testamentum est in meo sanguine. hoc facite quotiescunq; biberitis in mei commemorationem.] Ostendit illis mysterium eucharistiæ inter cœnandum celebratum, non cœnam esse. Medicina enim spiritalis est, quæ cum reuerentia degustata, purificat sibi deuotum. Memoria enim redemptionis nostræ est, ut redemptoris memores, maiora ab eo consequi mereamur. Mortem domini annunciantes donec ueniat.] Quia enim morte domini liberati sumus, huius rei memores, in edendo & potando carnem & sanguinẽ, quæ pro nobis oblata sunt, significamus, nouũ testamentũ in his consecuti, quod est noua lex, quæ obedientẽ sibi tradit cælestibus regnis. Nam & Moyses accepto sanguine uituli in patera asperst filios Israel, dicẽs: Hoc est testamẽtũ quod disposuit deus ad uos. Hoc figura fuit testamẽti quod dominus nouum appellauit per prophetas, ut illud uetus sit quod Moyses tradidit. Testamentũ ergo sanguine constitutũ est, quia beneficij diuini sanguis testis est. In cuius typum nos calicẽ mysticũ sanguinis ad tuitionẽ

Matth. 18 Luc. 9

corporis

corporis & animæ noſtræ percipimus: quia ſanguis domini ſanguinem noſtrum redemit, id eſt totum hominem ſaluum fecit. Caro enim ſaluatoris pro ſalute corporis, ſanguis uerò pro anima noſtra effuſus eſt, ſicut prius præfiguratũ fuerat à Moyſe. Sic enim ait: Caro, inquit, pro corpore ueſtro offertur, ſanguis uerò pro anima. Ideoq; non manducandum ſanguinem. Si igitur apud ueteres imago fuit ueritatis, quæ nũc apparuit & manifeſtata eſt in ſaluatoris aduentu: quomodo hæreticis contrarium uidetur uetus no uo, cùm ipſa ſibi inuicem teſtimonio ſint?

I Taq; quicunq; ederit panem hunc, aut biberit calicem domini indigne domino, reus erit corporis & ſanguinis domini.] Indignum dicit eſſe domino qui aliter myſterium celebrat, quàm ab eo traditum eſt. Non enim poteſt deuotus eſſe, qui aliter præſumit, quàm datum eſt ab autore. Ideoq; præmonet ut ſecundum ordinem traditum deuota mens ſit accedentis ad euchariſtiam domini, quoniam futurum eſt iudicium, ut quemadmodum accedit unuſquiſq;, reddat cauſas in die domini noſtri Ieſu Chriſti: quia ſine diſciplina traditionis & conuerſationis qui accedunt, rei ſunt corporis & ſanguinis domini. Quid eſt autẽ reos eſſe, niſi pœnas dare mortis domini? Occiſus eſt enim pro ijs, qui beneficiũ eius irritũducunt. Probet autem ſe homo, & ſic de pane illo edat, & de poculo bibat. Qui enim manducat & bibit indignè, iudicium ſibi ipſi manducat & bibit, non diſcernens corpus domini.] Deuoto animo & cũ timore accedendum ad cõmunionem docet, ut ſciat mens reuerentiam ſe debere ei ad cuius corpus ſumendum accedit. Hoc enim apud ſe debet iudicare, quia dominus eſt, cuius in myſterio ſanguinem potat, qui teſtis eſt beneficij dei. Quem nos ſi cum diſciplina accipiamus, non erimus indigni corpore & ſanguine domini: gratias enim uidebimur reddere redemptori. Ideo multi in uobis inualidi & ægroti, & dormiunt multi.] Vt uerum probaret, quia examen futurum eſt accipiẽtium corpus domini, iam hic imaginem iudicij oſtendit in eos qui inconſideratè corpus domini acceperant, dum febribus & infirmitatibus corripiebantur, & multi moriebantur, ut in his cæteri diſcerẽt, & paucorum exemplo territi emendarentur, non inultum ſcientes corpus domini negligenter accipere, & eum quem hic pœna diſtulerit, grauius tractari fore, quia cõtempſit exemplum. Quòd ſi noſmetipſos diſcerneremus, non utiq; iudicaremur. Dum iudicamur autem, à domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur.] Hoc dicit, quia ſi noſmetipſi errores noſtros corrigeremus, nõ à domino iudicaremur. Et quia corripimur, tamen pro nobis eſt, ut timore ipſo emendemur. In paucis enim omniũ eſt emendatio, ne cum hoc mũdo, id eſt, cum infidelibus damnemur. Nihil enim differt ab infideli, qui inconſideratè ad menſam domini accedit.

I Taq; fratres cùm conuenitis ad manducandum, inuicem expectate. ſi quis eſurit, domi manducet.] Ad inuicem expectandum dicit, ut multorũ oblatio ſimul celebretur, ut & omnibus miniſtretur, & ſi quis impatiens eſt, domi terreno pane paſcatur. Vt non in iudicium conueniatis.] Hoc eſt, ne myſterium reprehenſibiliter & cum offenſione agatis. Cætera autem cùm uenero diſponam.] Caput prius ſalutis ordine agendum oſtendit, & quomodo in eccleſiam ab utroq; ſexu conueniatur, præſumit. In quibus rebus ſi error fuerit, non leue peccatũ eſt. Cætera aũt quæ ad ædificationẽ eccleſiæ pertinent, præſentia ſua ordinare ſe promiſit.

CAPVT DVODECIMVM

D E ſpiritalibus autem nolo uos ignorare fratres. Scitis quia gentes eratis, ſimulacrorum forma euntes prout ducebamini.] Spiritalia illis traditurus, exemplum prioris conuerſationis memorat, ut ſicut ſimulacrorum fuerunt forma, colentes idola, & ducebantur duce uoluntate dæmoniorum: ita & colentes deũ ſint forma legis dominicæ, ambulantes ſicut placet domino. Forma enim uniuſcuiuſq; legis in profeſſione & conuerſatione cultoris debet uideri. Ille enim forma & imago legis dei eſt, in cuius fide & conuerſatione euangelij ueritas lucet. Propter quod notũ uobis facio, quia nemo in ſpiritu dei dicit anathema Ieſum, & nemo poteſt dicere dominum Ieſum, niſi in ſpiritu ſancto.] Quoniam rationem ſpiritaliũ ignorantes, per ſingula chariſmata hominibus potius quàm deo dabant gloriam, non affecuti per ſpiritũ ſanctum hoc donum miniſtrari: & qui dominum Ieſum uocat, non ſine ſpiritu ſancto

hoc

hoc dicit.habet enim gratiam in eo ipso fidei suæ,propter gloriã nominis Christi. Non enim sine dono dei est,dominũ dicere Iesum.ac per hoc ostendit illis in omnib. dei esse laudem & gratiã: quia sicut idolorũ imago in ministris eius est, ordinem suum habens per singulos gradus,totum tamen hominis est:ita & in lege dominica gradus charisma tum sunt,officijs ecclesiæ,non utiq; meritis humanis indulti, sed ut membra ad ædifica tionem ecclesiæ pertinentia,quæ per se & in se habent gloriam,sicut est etiam in huma nis officijs.Scholæ enim sunt quæ positis in se dant dignitatẽ,ut loci honor hominẽ fa ciat glorioſum,nõ propria laus.Ait ergo:Nemo in spiritu dei dicit anathema Iesu.Vox enim quæ dicit anathema Iesu,humano est errore prolata.quicquid enim falsum est,ab homine est.Et nemo potest dicere dominum Iesum,nisi in spiritu sancto.Dictum enim ipsum quo significatur dominus Iesus,non adulatione hominũ,sicut & idola dij uocan tur,sed spiritus sancti ueritate profusum est.Quicquid enim uerum à quocunq; dicitur, à sancto dicitur spiritu.Ne ergo hominum fauorem existimarent in regula Christiana, & propter hoc se argui minime paterẽtur,sicut est & in simulachris:(homo enim adin uenit ut deus dicatur qui non est, ac per hoc subiecti sunt antistites illis) ostendit enim eis nullum beneficium esse humanum in eo cùm dicitur:Dominus Iesus,sed magis do num dei,qui dignatus est mysterium suum hominibus declarare.Etenim ipsa professio remissionem acquirit peccatorũ,sicut exaggerat dicatio idolorũ. Docet ergo eos quia non præstant religioni beneficiũ dicentes dominum Iesum,sed accipiunt: ne more ido lorum hominum putarent gratiam esse in lege domini, dum uocatur deus qui non est. Deniq; non intelligentes dei donum esse in fide, singuli singulos sibi homines delegerant quos sequerentur,dicentes:Ego sum Pauli,ego uerò Apollo. Superbiã ergo illorũ humiliat,ut patiantur se,sicut dixi,argui. Diuisiones autem gratiarum sunt.] Non hoc humanis meritis uult adscribi,sed gratiæ dei, ad honorificentiã nominis eius. Sicut enim qui dicit dominũ Iesum,in spiritu sancto dicit qualisuis sit:ita & in loco ordi nis officij ecclesiastici positus,gratiam habet,qualisuis sit:non utiq; propriam, sed ordi nis per efficaciã spiritus sancti. Vnde & inter initia dicit: Neq; qui plantat est aliquid, neq; qui rigat:sed qui incrementum dat deus. Idem autem spiritus.Et diuisiones mi nisteriorum sunt.]Per eundem spiritũ diuersa dona dicit præstari. Idem uerò domi nus.Et diuisiones operationũ sunt.]Iungit nunc Christum spiritui sancto. Idem autẽ deus qui operatur omnia in omnibus.]In tantum non hoc hominibus dandum quasi proprium,sed soli deo asserit,ut etiam donũ spiritus sancti,& gratiã domini Iesu, unius dei dicat operationẽ,ne gratia & donũ diuisum sit per personas patris & filij & spiritus sancti,sed indiscretæ unitatis & naturæ trium unum opus intelligatur,ut ad unum om nem gloriam redigat & diuinitatem. Diuisiones autem gratiarũ sunt officijs ecclesiæ, non humanis meritis deputatæ.Si enim spiritus sanctus idem dominus est,& dominus idem deus est,tres unus deus est.Cùm enim spiritus sancti gloria & potestas, & natura dei est,& dominus Iesus idem est in natura quod deus est,unus utiq; spiritus sanctus,& dominus Iesus,& pater deus est.Et singuli enim deus unus,& tres deus unus.Denique operante uno,tres operari dicunt,ut trinitatis mysteriũ in unius dei natura & potestate claudat,cùm sit immensum. Vnicuiq; autẽ datur manifestatio spiritus ad utilitatẽ.] Hoc est,donum accipit,ut diuinis retinaculis uitam suam gubernans, & sibi & alijs uti lis sit,dum exemplum bonæ conuersationis ostendit. Cuidam enim datur per spiritũ sermo sapientiæ.]Id est,datur illi prudentia non ex literis,sed corusco spiritus sancti,ut cor habeat illuminatũ & prudens,& discernat quæ uitanda sunt, quæ sequenda. Alij uerò sermo scientiæ secundũ eundem spiritum.] Hoc est,ut habeat scientiam rerum di uinarum. Alij gratia curationum in uno spiritu.]Id est, ut medelam tribuat infirmis, uel ægris. Alij fides in eodem spiritu.] Hoc dicit, ut fidei profitendæ ac uindicandæ pressa uerecundia accipiat facultatem. Alij operatio uirtutũ.] Potestatẽ dari signifi cat in eij ciendis dæmonijs,aut signis faciendis. Alij prophetia.]Id est,ut spiritu reple tus dicat futura. Alij discretio spirituũ.] Vt intelligat & iudicet quod dicitur,an spiri tus sancti sit,an mundani. Alij genera linguarũ,alij interpretatio linguarũ.] Interpre tari est,dicta illorũ qui linguis loquuntur uel literis,per donum dei fideliter interprete tur. Omnia aũt hæc operatur unus atq; idem spiritus,diuidens unicuiq; prout uult.]

Quod ſuperius trium perſonarum dicit, nunc per unum ſpiritum ſanctum agi profite-
tur: ut quia unius naturæ ſunt & uirtutis, quod unus operatur, operantur tres, unus ta-
men eſt deus, cuius gratia diuiditur ſingulis prout uult, nō ad meritum magis hominis,
ſed ad ædificationem eccleſiæ ſuæ: ut omnia quæ mundus imitari uult, ſed non implet,
quia carnalis eſt: hæc in eccleſia, quę domus dei eſt, ſingulorum officijs & dono & ma-
giſterio ſpiritus ſancti indulta, ad probationem ueritatis in ijs qui contemptibiles mun-
do ſunt, uideanť. Sicut enim corpus unū eſt, & mēbra habet multa: omnia aūt mem-
bra ex uno corpore cùm ſint multa, unū ſunt corpus: ita & Chriſtus. Etenim in uno ſpi-
ritu nos omnes in unum corpus baptizati ſumus, ſiue Iudæi, ſiue Græci, ſiue ſerui, ſiue
liberi, & omnes unum ſpiritum potauimus.] Per hoc docet nullius perſonam quaſi de
ſpecti contemnendam, neq; alicuius quaſi perfecta ſit præferendam, nec gloriam quæ
ſoli deo debetur, hominibus tribuendam: quando in omnibus unus atq; idem deus ſit
glorioſus: quippe cùm omnes & unum baptiſma habeamus, & unum atq; eundem ſpi-
ritum ſanctum. Hoc propter ſupradictam cauſam, quia in aliquibus gloriabantur, ali-
quos uerò uelut contemptibiles ſpernebant. Nam & corpus non eſt unum mem-
brum, ſed multa.] Hoc dicens oſtendit unitatem uarietatis officiorum, & diuerſitatem
hanc non diſcrepare in unitate poteſtatis, quando unitas corporis non in ſingularitate
conſiſtit, ſed in multis membris, ut inuicem ſibi præſtent quod debent. Si dixerit pes,
quia non ſum manus, non ſum de corpore: num propterea non eſt de corpore?] Hoc
eſt, non poſſe eum qui infirmus uidetur inter fratres, negari eſſe de corpore, quia nō eſt
potens. Si dixerit auricula: quia non ſum oculus, non ſum de corpore: num propter-
ea non eſt de corpore?] Non debere dicit illum qui paulo inferior eſt, nō neceſſarium
putari corpori, propterea quod de primis non ſit. Si totum corpus oculus, ubi eſt au
ditus? ſi totum auditus, ubi eſt odoratus?] Id eſt, ſi omnes unius eſſent officij & operis,
quomodo impletur reliqua neceſſitas corporis? cùm conſtet multis officijs opus eſſe
ad gubernacula corporis. Nunc autem deus poſuit membra unumquodq; in corpo
re ſicut uoluit.] Voluntatem dei, qua prouida & rationalis eſt, membra dicit corpori
aptaſſe, ut nihil deſit multis membris perfectum. Si autem fuiſſent omnia unū mem-
brum, ubi corpus?] Manifeſtum eſt, quia ſi omnes fuiſſent unius dignitatis, non dice-
rentur membra, neq; corpus: ideoq; uarijs membrorum officijs cōgubernatur. Omnia
enim unum membrum eſſe non poterant. Ideo autem multa ſunt, quia ab inuicem dif-
ferunt dignitate. Quod ſi eſſent omnia unum membrum, ubi corpus? nunc autem
multa quidem membra, unum autem corpus.] Hoc dicit, quia multa cùm inuicem ſui
egeant, non diſcrepant in unitate naturæ, quamuis diuerſa ſint: quia diuerſitas hæc in
unum concurrit, ut corporis utilitas expleatur: ſicut & ea quibus mundus ipſe conſtat,
cùm ſint diuerſa non ſolum officijs, ſed & naturis, ad unius tamen mundi proficiūt per-
fectionē, & ex omnibus his naſcitur temperies quædam in fructibus, qui humanæ pro-
ficiunt utilitati. Non poteſt autem dicere oculus manui, Opera tua non indigeo.]
Hoc eſt, non poteſt dicere potior inferiori, Non mihi opus es: quia oculus quidem ui-
det, ſed manus ſunt quæ operantur. Aut iterum caput pedibus, Non eſtis mihi neceſ
ſarij.] Id eſt, maior gradu & dignitate non poteſt ſine illo qui humilis eſt: quia eſt quod
humilis poteſt, quod non poteſt ſublimis: quia ferrum poteſt quod non poteſt aurum:
ac per hoc honorem capiti faciunt pedes. Sed multo magis quæ uidentur membra
corporis infirmiora eſſe, neceſſaria ſunt.] Manifeſtum eſt, quia quamuis aliquis digni-
tate ſublimis ſit, ſi ſubiectus tamen defuerit qui obſequijs ſuis illum faciat glorioſum, ip
ſa dignitas contemptibilis erit. Officium eſt, per quod dignitas conſtat. Tale eſt ſi impe
ratori deſit exercitus. Quamuis ergo magnus ſit imperator, neceſſarium tamen habet
exercitum. Membrum eſt enim corporis eius ante ſe habens tribunos, comites, magi-
ſtros. His omnibus inferiores ſunt milites, & magis neceſſarij ſunt, ſicut mēbra corpo-
ris quæ cùm inferiora uidenť, plus utilia ſunt. Sine oculis enim manus operatur, & am-
bulans uictum quæritat. At quæ putamus ignobiliora eſſe mēbra corporis, his abun
dantiorem honorē circundamus.] Similis eſt ſenſus, quia qui putantur ſine dignitate
eſſe, inuenimus in eis quod laudemus, ſicut & in membris: ut plus nobis placeat, quàm
quod in cæteris inuenimus. Quo enim honore dignæ ſunt manus, quando quod uolu-
mus

mus,tenemus: uel pedes, cùm quò uolumus imus: propterea & nos addimus eis honorificentiam,utputa pedibus,quos quia humiles sunt,& sine dignitate,calceamentis ornamus. Et quæ inhonesta sunt nostra,abundantiorem honorem habẽt.] Manifestum est,quia pudenda nostra,quę turpia uidentur,dum aspectus publicos uitant,honestate se contegunt,ne per irreuerentiam horreant. Simili modo & quidam fratrum cùm sint gestate & habitu inhonesti,non tamẽ sunt sine gratia,propter quod membra sint corporis nostri.Nam solent succincti pede nudo uesticula tetrica incedere. Quanquam ergo uideantur cõtemptibiles,magis honori sunt,quia solent uitam habere mundiorem. Quod enim hominibus uidetur despectum,solet à deo pulchrum iudicari. Quæ autem honesta sunt nostra,nullius egent.] Apertum est,quia caput non eget,neq; facies, neq; manus,ut his addatur per quod decorentur:ita & fratribus in quibus studium peritiæ,& conuersationis uiget honestas,nihil est quod à nobis addatur.Debitus enim illis redditur honor. Despectis uerò uel humilibus exhortatio necessaria est, per quã addatur illis aliquis honor ut fiant utiles: si quo minus, ipso contẽptu negligẽtiores circa se erunt,in quibus magis proficiendum est. Sed deus temperauit corpus ei cui deerat,abundantiorem tribuendo honorem: ut nõ sit schisma in corpore, sed pro inuicem solicita sint mebra.] Sic dicit à deo moderatum humanum corpus, ut omnia membra eius necessaria sint,ac per hoc pro se inuicem solicita, quia aliud sine altero esse non potest,& quod inferius putatur,magis necessarium est:sicut & de fratribus expositum est uel disputatum,quia nullus debet uelut inutilis despici. Et si quid patitur unum membrum,compatiuntur omnia membra.]Hoc de membris corporis carnis ambiguũ non est:quia si oculus,aut pes,uel manus capiatur ęgritudine aliqua infirmitatis,totum condolet corpus.Ita & nos docet condolere fratribus,si aliquid huiusmodi aut necessitatis emerserit. Siue glorificatur unum membrum,congaudent omnia membra.] Manifestum est, quia lætum est caput siue cætera membra, si pedes fuerint accurãti uel sani. Sic debemus & nos alacres fieri si fratrem aliquem uiderimus cultiorem,& auctum honestate morum,hoc est sanum esse consilio. Vos autem estis corpus Christi, & membra de membro.] Ostendit apertè nostram se causam per membrorum carnalium rationem tractasse,quia non omnes possumus eadem, sed singuli pro qualitate fidei & gratiam habemus concessam. Et quosdam quidem posuit deus in ecclesia primum apostolos.] Caput itaq; in ecclesia apostolos posuit,qui legati Christi sunt, sicut dicit idem apostolus:Pro quo legatione fungimur.Ipsi sunt episcopi,firmante istud Petro apostolo,& dicẽte inter cætera de Iuda:Et episcopatũ eius accipiat alter. Secundo prophetas.]Prophetas duplici genere intelligamus,& futura dicẽtes,& scripturas reuelantes: quamuis sint & apostoli prophetæ,quia primus gradus omnia subiecta habet. Deniq; pessimus Caiphas propter quod princeps sacerdotum erat, prophetauit, ordinis utiq; causa,nõ proprij meriti. Tamẽ specialiter erant prophetæ & scripturarũ interpretes,& futura dicentes:sicut erat Agabus,qui exitia & uincula huic apostolo prophetauit Hierosolymis,& famem cecinit,quæ facta est sub Claudio. Ideo quanquam melior apostolus,aliquando tamẽ eget prophetis.Et quia ab uno deo patre sunt omnia,singulos episcopos singulis ecclesiis præesse decreuit. Tertio doctores.] Illos dicit doctores qui in ecclesia literis & lectionibus retinendis pueros imbuebant more synagogæ,quia traditio illorum ad nos transitum fecit. Deinde uirtutes,deinde gratiam curationum.] Potest enim aliquis non esse episcopus,& habere in se donum uirtutis sanitatum.

2.Cor.5 Act.1

Act.11.21

Opitulationes,gubernationes.] Vt in rebus diuinis uigilet intellectu: ita tamen, ut in aliquibus quæ implere non conceditur, ab alio sumat quod non habet, quia totum uni concedi non potest. Sunt & gubernatores, qui spiritalibus retinaculis hominibus documento sunt. Genera linguarum.] Vt donum sit dei,multas linguas scire. Interpretationes linguarum.] Vt hoc alicui gratia dei impertiat, ut linguarum interpretandarum habeat peritiam. Nunquid omnes apostoli?] Verum est,quia in ecclesia unus est episcopus. Num omnes prophetæ?]Non est ambiguum,nõ omnibus concedi prophetiam. Num omnes doctores?]Ille doctor est,cui conceditur. Num omnes uirtutes?]Hic potest habere uirtutem, cui dat deus dæmonia eiícere. Num omnes gratiam habent curationum?] Quomodo potest fieri,ut omnes habeant dona cura-

curationum? Nunquid omnes linguis loquuntur?] Non utiq;, niſi qui accipit donum in hac re. Nunquid omnes interpretantur?] Ille poteſt linguas interpretari, cui dat deus. In ſupradictum ſenſum hæc inſerenda. Explanauit enim reddita ratione omnes habere diuerſas gratias, nec totum alicui concedi exemplo membrorũ. Exemplo enim corporis carnis, ſpiritale corpus inſinuat, ac per hoc in omnibus deum benedicendum, & in ipſius nomine gloriandum cuius gratia eſt. Hanc rationem etiam in rebus phyſicis inuenimus. Aurum enim cùm melius argento ſit, plus tamen in uſu argentum eſt: & cùm æs neceſſarium ſit, plus tamen ferro opus eſt. Nihil enim penè ſine ferro fit, cùm ſit inferius. Et poſt hęc: Æmulamini autem chariſmata meliora.] Hoc mox in ſubiectis abſoluit. Et adhuc magis excellentiorẽ uiam uobis demonſtro.] Gradatim illos ad utiliora prouehit, oſtendens illis gratiam ſupradicti omnis doni, quæ in hominibus uidentur, ſiue loquendi, aut curandi, aut prophetandi, non ad meritum hominis pertinere, ſed ad honorificentiam dei. Ideoq; nunc uiam ſe dicit illis oſtendere planiorem, qua itur ad cælum, quæ meritum collocat apud deum. Nam quia ſupradicta nõ ſemper ad meritum pertinent, dicit ſaluator: Multi mihi dicent in illa die, id eſt iudicij, domine domine, nónne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo uirtutes multas fecimus? Et quia non hoc ad meritũ pertinet, ſed officia ſunt eccleſiæ: ad confuſionem gentilium, & dei honorificentiam proteſtandam, dicit eis dominus: Recedite à me, non noui uos, operarij iniquitatis. Securi enim quia dei in illis operatio cernebatur, negligentes erga ſe fuerunt. Nam & illis ſeptuagintaduobus diſcipulis gaudentibus quòd dæmonia illis ſubdita fuerãt, dicit ſaluator: Nolite in hoc gaudere quòd dæmonia uobis ſubiecta ſunt, ſed in hoc gaudete, quòd nomina ueſtra ſcripta ſunt in cælo. Quare? niſi quia nomini dei ſubiecta ſunt, nõ hominis merito? Et quare nunc non ita fit, ut habeant homines gratiam dei? Inter initia fieri oportuit, ut fundamenta fidei acciperent firmitatem. Nunc autem nõ opus eſt, quia populus populum adducit ad fidem, cùm uidentur eorum bona opera, & prædicatio ſimplex.

Matth. 7

Luc. 10

CAPVT XIII

Si linguis hominum loquar, & angelorum, charitatem autem nõ habeam: factus ſum uelut æramentum reſonans, aut cymbalum tinniens.] Magna utique uidetur gratia diuerſis loqui linguis: plus autem aliquid eſt, etiam ſi poſſit angelorum linguam ſcire, id eſt, ſi ſpiritaliter cognitum poſſit habere angelicum motum. Sed hoc ad meritum non adſcribi, ſed ad dei gloriam ſubiectis oſtendit, dicens ſic eſſe ut æramentum reſonans, aut cymbalum tinniens: quia ſicut æramentum impulſu alterius reſonat, & cymbalum tinnit: ita & hic qui linguis loquitur, ſpiritus ſancti effectum habet, & motum ut loqui poſſit, ſicut & alio loco dicit ſaluator: Nõ enim uos eſtis qui loquimini, ſed ſpiritus patris ueſtri qui loquitur in uobis. Nam & aſinam locuta eſt humana lingua ad Balaam filium Beor, ut addiſceret dei maieſtatẽ: & pueri infantes in laudem dei proruperunt ad confuſionem Iudæorum. Saluator autem nõ ſolum iſtos, ſed & lapides ad condemnationem perfidorũ, & gloriam dei clamare poſſe oſtendit. Et inter ipſa primordia ad commendationem fidei, qui baptizabantur, linguis loquebantur. Et ſi habeam prophetiam, & ſciero omnia myſteria, & omnem ſcientiam: charitatem autem non habeam, nihil mihi prodeſt.] Vere nihil prodeſt. Ad dei enim gloriam prophetatur, ſicut dicit Dauid propheta: Non nobis domine, nõ nobis, ſed nomini tuo da gloriam. Nam & Balaam prophetauit, cùm propheta non eſſet, ſed ariolus: & Caiphas prophetauit, non merito, ſed dignitate ordinis ſacerdotalis: & Saul prophetauit, cùm iam inobedientiæ cauſa ſpiritu malo fuiſſet repletus: & propter dei cauſam non poſſet comprehendere Dauid, quem & occidere uolebat. Et ſi ſciero omnia myſteria.] Iudæ enim nihil profuit fuiſſe cum apoſtolis, & didiciſſe myſteria, cùm charitatis hoſtis tradidit ſaluatorem. Et propheta Ezechiel diabolum myſteria, leſtia ſcire oſtẽdit, quando increpata uoce in paradiſo illum dei fuiſſe, & precioſos lapides habuiſſe teſtatur. Quos lapides idem apoſtolus doctrinæ diuinæ myſteria ſigni ficauit, ut nihil profuit, quia charitatis immemor in ſuperbiam proſiliuit. Et ſi habeam omnem ſcientiam.] Nihil mihi prodeſt ſcientia, ſi charitas non ſit. Denicq; ſcribis & Phariſæis nihil profuit, dicente ſaluatore: Vos habetis clauim ſcientiæ, & necq; uos intratis

Luc. 11

tatis,neq; alios sinitis introire. Per inuidiam enim charitatem corrumpẽtes, scientiam eius ad nihilum deduxerunt. Nam & Tertullianus & Nouatianus non paruæ scientiæ fuerunt,sed quia per zelum charitatis fœdera perdiderunt,in schisma uersi ad perditionem sui hæreses creauerunt. Et si habuero omnem fidem,ita ut montes transferam.] Virtutes facere,aut dæmonia per fidem eijcere,dei uirtus & gloria est: nec hoc ad meritum proficit,nisi quis bonæ conuersationis fuerit æmulus, sicut suprà memorauí. Et si erogauero omnem substantiam meam.] Apertũ est,quia si omnis substantia impendatur, nihil proficit charitate neglecta, quia caput religionis, charitas est: & qui caput non habet,uitam non habet. Et si tradidero corpus meum ut ardeam, nihil mihi prodest.] Sine charitate nihil prodest,quia fundamẽtum religionis charitas est. Quicquid ergo sine charitate fit,caducum est. Charitas magnanima est, iucunda est. Charitas non æmulatur,non inflatur,non perperam agit,non ambitiosa est, non quærit quæ sua sunt,non irritatur,non cogitat malum,non gaudet in iniquitate,congaudet autem ueritati.Omnia tolerat,omnia credit,omnia suffert,omnia sperat.Charitas nunquam excidit.] Tanta præconia charitatis edocuit,ut nõ immerito hanc cæteris anteponere uideretur,& incassum laborare eos,qui alijs mandatis operam dant, huic non obtemperantes.Hinc ait Ioannes apostolus:Charitas deus est:ut qui charitatem non habet,sciat se deum non habere. Vnde & in alia epistola idem Paulus apostolus ait: Deus autẽ qui diues est in misericordia, propter multam charitatem suam misertus est nostri. Qui ergo charitatem nõ habet,ingratus est misericordiæ dei,quia non diligit per quod saluatus est. Vt proinde discerent, quia grauiter delinquebant qui escam fraternæ charitati præponebant.Nam hæc est quæ & in præsenti prodest,& in æternum cum deo permanet. Siue autem prophetiæ euacuabuntur,siue linguæ cessabunt,siue sciẽtia euacuabitur.Ex parte enim cognoscimus,& ex parte prophetamus:cùm autem uenerit quod perfectum est,euacuabitur quod ex parte est.] Omnia charismatum dona euacuari dixit,quia non tantum possunt comprehendere,quãtum ipsa ueritas habet. Neq; nos aut capere aut narrare possumus plenitudinem ueritatis. qui enim fieri potest ut lingua humana omne cõplectatur quod dei est? Ideo destruetur imperfectio nostra,non id quod uerum est euacuabitur:sed dum additur imperfectio,quod deest destruetur.destructio enim imperfectionis est,quando id quod imperfectum est impletur in uerum. Cùm essem paruulus,quasi paruulus loquebar,quasi paruulus sapiebam,quasi paruulus cogitabam:cùm factus sum uir,ea quę paruuli erant,destruxi.] Hoc dicit,quia exeuntes sancti de hoc mundo,plus necesse est inueniant,quàm nunc putant, sicut Ioannes apostolus de saluatore dixit: Tunc uidebimus illum sicuti est. In hac ergo uita paruuli sumus, ad comparationem futuræ uitæ:quia sicut uita hæc imperfecta est,ita & scientia. Videmus nunc per speculum in ænigmate,tunc uerò facie ad faciem.] Apertum est nunc imagines uideri per fidem,tunc res ipsas. Modo scio ex parte,tunc uerò cognoscam sicut & cognitus sum.] Id est,uideam quæ promissa sunt,sicut uideor. hoc est præsentẽ esse ad deum ubi Christus est. Manent autem fides,spes,charitas,tria hæc:maior autẽ horum est charitas.] Dignè maior est charitas, quia ut fides prædicaretur, & spes esset futuræ uitæ,charitas præstitit,sicut suprà memorauí. Vnde & Ioãnes apostolus:Ex hoc cognoscimus,inquit,charitatem eius,quia ipse pro nobis animã suam posuit. Iustè igitur maior charitas,per quam reformatum est genus humanum.

1.Ioan.4

Ephes.2

1.Ioan.3

Ibidem

CAPVT XIIII

Ectamini charitatem,æmulamini spiritalia,magis autem ut prophetetis.] Post charitatem, prophetandi studium magis habendum hortatur: quia quamuis magni sint spiritales gradus quos enumerat,hic tamẽ melior qui ad utilitatem ecclesiæ proficit,ut discant omnes diuinæ legis rationẽ. In quo enim quis animum dederit,in eo ipso accipit donum, dicente Salomone: Scire legem, sensus est optimus.Scientia enim charitate subnixa non inflatur,sed est mansueta, proficiens omnibus ad utilitatem. Qui enim loquitur linguis,non hominibus loquitur,sed deo.nemo enim audit. spiritu autem loquimur mysteria.] Hoc est quod dicit,quia qui loquitur incognita lingua, deo loquitur, quia ipse omnia nouit. Homines enim nesciunt,ideoq; nullus est ex hac re profectus. Spiritu autem loquimur, non sensu, quia ignorat

quod dicit. Qui enim prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, & exhortationem, & consolationem.] Ædificatur enim, quando quæstionum solutionem addiscit. Exhortatio autem illi fit, ut desiderium patiatur prophetādi. Consolatur uerò, quia contemptum disciplinæ in spe uidet. Scientia enim legis firmat animos, & prouocat ad spei melioris profectum. Qui loquitur lingua, seipsum ædificat: qui uerò prophetat, ecclesiam ædificat] Per id enim quod forte solus sit quod loquitur, se solum ædificat: nā qui prophetat, omnem plebem ædificat, dum intelligitur ab omnibus quid loquatur. Prophetas interpretes dicit scripturarum. Sicut enim propheta futura prædicit quæ nesciuntur: ita & hic dum scripturarum sensum, qui multis occultus est, manifestat, dicitur prophetare. Volo autem uos omnes loqui linguis, magis ut prophetetis.] Non poterat prohibere loqui linguis, quia superius donum istud dicit esse spiritus sancti: sed ideo prophetandi magis studium habendum, quia utilius est. Maior est enim qui prophetat, quàm qui loquitur lingua, nisi interpretetur.] Quia si interpretari poterit, non erit minor, quia ecclesiam ædificat. Hoc enim maius est, quod omnibus prodest. Hic enim per donum dei linguis loquitur, qui etiam interpretatur: sicut & illi duodecim in Actibus apostolorum. Nunc autem fratres, si uenero ad uos linguis loquens, quid uobis prodero, si non loquar uobis aut in reuelatione, aut in notitia, aut in prophetia, aut in doctrina?] Hæc omnia unum significant. Docere enim nemo poterit, nisi intelligatur. Tamen quæ sine anima sunt uocē dantia, siue tibia, siue cithara, si distinctionē sonis non dederint, quomodo cognoscetur quòd per tibiam canitur, aut quod citharizatur? Etenim si incertam uocem tuba dederit, quis se parabit ad prælium?] Quoniam exempla facilius suadent quàm uerba, exemplis commendat per quæ facile assequantur non debere illos in ecclesia loqui linguis, qui interpretari nō possunt. Vt quid enim loquatur, quem nemo intelligit? Ita & uos per linguam nisi significantem sermonem dederitis, quomodo scietur quid loquimini? Eritis enim in aera loquentes.] Hoc est, nihil proficientes. Vt puta genera linguarum sunt in hoc mundo, & nihil sine uoce.] Multa quidem genera sunt linguarum, inquit, sed habent proprias uocum significationes, ut intelligantur. Si ergo nesciero uirtutem uocis, ero ei cui loquor barbarus, & is qui loquitur, mihi barbarus.] Non utique id studendum monet, ut inuicem per incognitam linguam barbari sibi uideantur: sed quia concordiæ res est, his nitendum est, ut per unanimitatem intellectus, communi lætitia glorientur. Sic & uos quoniam æmulatores estis spirituum ad ædificationē ecclesiæ, quærite ut prophetetis.] Quia prodest scripturas explanare. Nam incitatur & gaudet animus quando aliquid de scripturis percipit: & quantum propensior in hac parte fit, tantum deferit uitia. propterea ad hanc partem studium monet applicandum. Ideo qui loquitur lingua, oret ut interpretetur.] Eum qui linguis loqui desiderat, orare debere ut accipiat donum interpretandi, ut proficiat cæteris studium eius. Si orauero lingua, spiritus meus orat, mēs autem mea sine fructu est.] Manifestum est ignorare animum nostrum si lingua loquatur quam nescit, sicut assolent Latini homines Græcè cātare oblectati sono uerborum, nescientes tamen quid dicant. Spiritus autem qui datur in baptismo, scit quid oret animus, dum loquitur, aut perorat lingua sibi ignota: mens autem qui est animus, sine fructu est. Quem enim potest habere fructum, qui ignorat quæ loquatur? Quid est ergo? Orabo spiritu, orabo & mente: psalmum dicam spiritu, psalmum dicam & mente.] Hoc dicit, quia cùm quis hac lingua loquitur quam nouit, tam spiritu quàm mente orat: quia non solum spiritus eius quem dixit datum in baptismo, scit quid oratur, sed & animus simili modo & de psalmo non ignorat. Cęterum si benedixeris spiritu.] Hoc est, si laudem dei lingua loquaris ignota audientibus. Quis supplet locum idiotæ? quomodo dicet amen super tuam benedictionem? quia nescit quid dicas.] Imperitus enim audiens quod non intelligit, nescit finem orationis, & non respondet amen, id est uerum, ut confirmet benedictio. Per hos enim impletur confirmatio precis, qui respondent amen, ut omnia dicta ueri testimonio in audientium mentibus confirmentur.

Nam tu quidem bene gratias agis.] De eo dicit qui cognita sibi loquitur, quia scit quid dicat. Sed alius non ædificatur.] Si utiq; ad ædificandam ecclesiam conuenitis, ea debent dici quæ intelligant audientes. Nam quid prodest ut quis lingua loquatur quam

quam ſolus ſcit,ut qui audit, nihil proficiat? Ideo tacere debet in eccleſia, ut iſ loquantur qui proſint audientibus. Gratias ago deo meo, quòd omnium ueſtrum lingua loquor.] Quoniam ſuperius linguis loqui,donum eſſe dixit ſpiritus ſancti,ideo ad deum refert quod omnium linguis loqueretur.Et ne forte quaſi æmulus per inuidiam hoc dicere uideretur,oſtendit ſe omnium quidem horum loqui linguis.& quia nõ ualde prodeſt: Sed in eccleſia,inquit, uolo quinq; uerba loqui per legem, ut & alios ædificem, quàm decem milia uerborũ in lingua.] Vtilius dicit paucis uerbis in apertione ſermonis loqui quod omnes intelligant,quàm prolixam orationem habere in obſcuro.Hi ex Hebræis erant,qui aliquando Syra lingua,plerumque Hebræa in tractatibus aut oblationibus utebantur ad commendationem.Gloriabantur enim ſe dici Hebreos propter meritum Abrahæ.Quod idem Apoſtolus pro nihilo habuit, dicens: Mihi autem abſit gloriari,niſi in cruce domini noſtri Ieſu Chriſti. Fratres,nolite pueri effici ſenſibus, ſed malitia paruuli eſtote, ut ſenſibus perfecti ſitis.] Perfectos illos uult eſſe, ut ſciant quid ad inſtructionem eccleſiæ ſit neceſſarium,ut recedentes à malitia & erroribus, iſs ſtuderent quæ proficerent ad utilitatem fratrum.Hic eſt enim ſenſu perfectus,qui id agit ut proſit alicui maxime fratri. In lege enim ſcriptum eſt, quia in alijs linguis, & in labijs alijs loquar populo huic,& nondũ me exaudient,dicit dominus.] Hoc dominus de his dixit quos præſcijt nec ſaluatori credituros. In alijs enim linguis & in alijs labijs loqui, nouũ teſtamentũ eſt prædicare,ſicut dicit Hieremias propheta:Ecce ueniẽt dies, dicit dominus,& conſummabo domui Iſrael & domui Iudæ teſtamentũ nouum,nõ ſecundum quod diſpoſui patribus illorum:hoc eſt,immutata ratione aliter loqui & ſe legis ueteris uerba habeãt,dum audiunt ſabbatũ ſolui,neomenias euacuari,circumciſionem ceſſare,ſacrificia immutari,eſcas dudum prohibitas licere edere, Chriſtum de deo deum prædicare:hoc eſt alijs linguis & alijs labijs loqui:& nec ſic perfidi deum obaudi re uoluerũt.Poteſt & ſic intelligi,ut quia multi Iudæorum maleuoli erant,& propterea dignum non erat his in reuelatione loqui euangelium,in parabolis loqueretur ad eos, & intelligentes ideo ſibi nõ reuelari quia mali erant, nec ſic ſe corrigerent ut mereri ſe facerent per explanationem audire ueba dei.Vnde dicunt diſcipuli ad dominũ:Domine,quare in parabolis loqueris illis? Et dominus: Quia uobis datũ eſt, inquit,noſſe myſterium regni dei,illis autem nõ:ut uidentes non uideant,& audientes non intelligant. ne indigni ſalutẽ percipẽrẽt.quod animaduertẽtes pro meritis ſuis factum,nec ſic conuerſi deo ſatisfacere uoluerũt. Itaq; linguæ in ſignum ſunt.] Hoc eſt,uelamine incognitæ linguæ obſcurati ſunt ſermones dei,ne uideantur à perfidis,ut cùm audiunt incognitæ linguæ, ſignum ſit quia propter perfidiam factum eſt ne audiens intelligat.

Non utiq; iſs qui credunt,ſed nõ credentibus.] Hoc eſt quod dixi,quia ad occultandos ſenſus incredulis proficiũt linguæ. Prophetia autẽ nõ incredulis,ſed iſs qui credunt.]Hoc eſt,nõ competit fidelibus audire linguas quas nõ intelligant, ſed infidelib. qui nõ ſunt digni intelligere,ſicut dicit Eſaias propheta:Vade & dic populo huic:Audire audietis,& nõ intelligetis,&c. Si cõuenerit uniuerſa eccleſia in unũ, & loquantur omnes linguis,introeant aũt infideles & idiotæ,nonne dicẽt,quia inſanitis?] Manifeſtum eſt,quia ſi omnes diuerſis linguis loquanẽ, tumultus fit quidam incõditus populi quaſi phreneſin patientis. Si aũt omnes prophetẽt,intret aũt aliquis infidelis uel idiota, increpaẽ ab omnibus, redarguiẽ ab omnibus, occulta cordis eius manifeſta fiunt,& tunc cadẽs in faciem,adorabit deum, pronũcians q; uerè in uobis deus ſit.] Cùm enim intelligit & intelligiẽ,audiens laudari deum & adorari Chriſtum, peruidet ueram eſſe & uenerandam religionẽ,in qua nihil fucatũ,nihil in tenebris uidet geri,ſicut apud paganos quibus uelanẽ oculi,ne quæ ſacra uocant perſpicientes, uarijs ſe uanitatibus cernant illudi.Omnis enim impoſtura tenebras petit,& falſa pro ueris oſtendit.Ideo apud nos nihil aſtutè,nihil ſub uelamine,ſed ſimpliciter unus laudatur deus,ex quo ſunt omnia,& unus dominus Ieſus,per quẽ omnia.Si enim nullus ſit qui intelligat, aut à quo ip ſe diſcutiaẽ,poteſt dicere ſeductionẽ eſſe quandam & uanitatẽ, quæ ideo linguis canitur,quia pudoris eſt ſi reueleẽ. Quid eſt ergo fratres? cùm conuenitis,unuſquiſq; ueſtrum pſalmum habet.] Id eſt,laudem dei per canticum eloquitur. Doctrinã habet.] Hoc eſt, ſenſuum per ſpiritalem prudentiam habet expoſitionem. Reuelationem

Ephes. 6

Eſaiæ 28

Hier. 31

Matth. 13

Eſaiæ 6

habet.] Id est, subest ei prophetia occultorum, quæ ad omnium mentem perueniat fa-
uente spiritu sancto. Linguam habet.] Vt eos qui lingua loqui poterant, non con-
tristaret, permisit eos loqui linguis: ita tamen, ut interpretatio sequeretur. Ideo ait:
Interpretationem habet.] Vt si interpres adesset, daretur locus loquendi linguis.
Omnia ad ædificationem fiant.] Conclusio hæc est, ut nihil in cassum in ecclesia ge-
ratur, hocq; elaborandum magis, ut & imperiti proficiant, ne quid sit corporis per im-
peritiam tenebrosum. Idcirco omnes paratos uult conuenire diuersis donis spirituali-
bus, ut ipsa auiditate animi uigilantes, inuicem se exhortati, meliora dona æmularen-
tur, ad illuminationem fratrum. Siue enim lingua quis loquitur per duos, ut mul-
tum tres, & particulatim ut unus interpretetur.] Hoc est, duo aut tres, non plus linguis
loquantur, & singuli, non simul omnes, ne insanire uideantur. Ideo ergo ut multum
tres, ne occuparent diem linguis loquentes, & interpretem illorum, & non haberent
prophetæ tempus scripturas differendi, qui sunt totius ecclesiæ illuminatores.
Quòd si non fuerit interpres, taceat in ecclesia: sibi autem loquatur & deo.] Hoc est,
intra se tacitè oret aut loquatur deo, qui audit muta omnia. In ecclesia enim ille debet
loqui, qui omnibus prosit.

Rophetæ autem duo uel tres loquantur, & alij examinent uel interro-
gent.] Ipsum modum tenuit dicendo: Duo aut tres loquantur, singuli
P autem, sicut suprà. Cæteros aut interrogare permisit de ijs quæ forte in
ambiguum ueniunt, aut quæ assequi aliquis non potest, quia diuersa
sunt ingenia, ut disputatione planiore dilucidentur. Quod si alij re-
uelatum fuerit sedenti, prior taceat.] Id est, permittat potior inferiori, ut si potest dicat:
nec ægrè ferat, quia potest & illi dari donum, ut dicat, cùm uidetur inferior, quod potio
ri concessum non est. Sicut enim totum uni concedi non potest, licet potiori: ita & non
potest alicui, quamuis inferiori, nihil impertiri, ut nemo sit uacuus à gratia dei. Po-
testis enim per singulos prophetare, ut omnes discant, & omnes exhortentur.] Hæc
traditio synagogæ est, quam nos uult sectari, quia Christianis quidē scribit, sed ex gen-
tibus factis, non ex Iudæis, ut sedentes disputēt seniores dignitate in cathedris, sequen-
tes in subsellijs, nouissimi in pauimento super mattas. Quibus si reuelatum fuerit, dan-
dum locum dicendi præcipit, nec despiciendos, quia membra corporis sunt. Et spi-
ritus prophetarum prophetis subiectus est.] Quia enim unus atque idem spiritus est,
qui tam prophetis futura dicentibus, quàm ijs qui reuelant scripturas, infundit se pro
ratione & qualitate caussarum, idcirco dixit: Subiectus est prophetis, ut ingenia accen
deret hac spe, quòd spiritus conatus adiuuet. Desiderio em̄ optimo ad dei res enarran-
das subuenit, ut impleat boni propositi uoluntatem. Nam & de saluatore idem dictum
1.Cor.9 est: Bibebant autem de spirituali sequente petra: petra autē erat Christus. Hoc est & sub-
iectum esse, quod & sequi. Sequebatur enim ut humanis suffragijs deficientibus ades-
set ad auxilium tribuendum. Ita & spiritus subiectus dicitur, ut conatus bonos adiuuet,
cùm suggerit. Subiectus enim uidetur, qui cœpta alterius perficit. Non est enim dis-
Ioan.14 sensionis res, sed pacis.] Quia ergo pacis res est, dicente saluatore: Pacem meam do uo
bis, pacem relinquo uobis: nemo alterum non sinat dicere, neque debet dicenti studio
contradicendi resistere, ne discordia fiat in corpore. Qui enim in pace uocātur, patien-
tiæ debent studere, ne pacis iura soluantur. Sicut in omnibus ecclesiis sanctorum
doceo.] Hoc dicto hortatur illos, ut quæ præcipit faciant, quando similiter se eccleſiis
sanctorum prædicare testatur. Aut à uobis uerbum dei profectum est, aut in uos so
los deuenit?] Arguētis uerba sunt. Sic enim inflati erāt, quasi ipsis promissa fuisset hæc
salus, & exemplo eorum cæteræ gentes uocarent̄ ad fidem, aut nō essent aliqui qui pos
sent accipere gratiam dei apostolis prædicantibus. Sic enim se iactabant, quasi benefi-
cium darent magis q̄ acciperēt accedentes ad fidē. Vnde dicit: Aut in uos solos deue-
nit uerbū dei? Omnis enim qui uult aliquid emere, quod scit ab alijs nō requiri, cū quo
dam fastidio accedit ad emptionem, quasi beneficiū præstiturus uendenti. Ideo hoc A-
postolus arguit in Corinthijs, qui tales se præbebāt elatione uanitatis, quasi ipsi nō obe
Act.13 dirent uerbis fidei, nemo esset qui crederet: sicut dicit Iudæis: Vobis primis oportebat
loqui uerba uitæ huius: sed quia repulistis ea, indignos uos facientes æternæ uitæ, ecce
con-

conuertimus nos ad gentes. Si quis existimatur propheta esse aut spiritalis, cognoscat quæ scribo uobis, quia domini sunt.] Hoc dicit tangens suprà memoratos falsos apostolos, à quibus fuerant deprauati, qui pro desiderijs hominum non diuina sed terrena docebant. Ideo hic nihil suum tradere se dicit, sed domini, ut quibus suadet, deo acquisiti non hominibus uideantur: qua fiducia & constanter prædicat, liberam habens conscientiam, quia non hominibus placere uult, sed deo. Vnde peccatoribus non blanditur ut crescant, sed admonet ut desinant. Si quis autem ignorat ignorabitur] Recte, quia qui nescit domini esse quæ loquitur Apostolus, & ipse à domino ignorabitur in die iudicij, dicente domino: Amen dico uobis, quòd nescio uos. Propter quod fratres æmulationem habete prophetandi.] Quamuis arguat hos, & in multis reprehendat & corripiat, eo quòd recesserant à traditione eius: tamen fratres hos uocat, quia dicit Esaias ad plebem domini: Dicite ijs qui non recte ambulant in uijs meis, fratres nostri estis uos. Vt ergo consolaretur istos post correctiones, fratres illos uocat: & ad æmulationem prophetiæ hortatur, ut assidua disputatione & explanatione legis diuinæ fierent structiores, ut possent dicere peruersas esse pseudoapostolorum prædicationes. *Matth. 25*

Et loqui linguis nolite prohibere.] Et hoc propter charitatem, ut qui possunt loqui linguis, & qui interpres fuerit præsens, non uetent, ne fiat dissensio. Omnia autē honestè, & secundum ordinem fiant.] Hoc est, secundum ordinem supradictum. Honestè autem illud fit, quod cum pace & disciplina fit.

M Vlieres uestræ in ecclesia taceant.] Nunc tradit quod prætermiserat. Superius enim uelari mulieres in ecclesia præcepit, modo ut quietæ sint & uerecundæ ostendit: ut operæpreciū sit, quia uelantur. Si enim imago dei uir est, non fœmina, & uiro subiecta est lege naturę: quāto magis in ecclesia debent esse subiectæ propter reuerentiam eius qui illius legatus est, qui etiam uiri caput est? Nō enim permittitur illis loqui, sed esse in silentio, sicut & lex dicit.] Quid dicit lex? Ad uirum tuum conuersio tua, & ipse tui dominabitur. Lex enim specialis est. Hinc Sara dominum uocabat Abraham uirum suum. Ac per hoc in silentio iubentur esse, ne supradictæ legis sentētia infirmetur, cuius memor Sara uiro suo erat subiecta, sicut dictum est. Quamuis una caro sit, sed duabus ex causis iubetur esse subiecta: quia & ex uiro est, & per ipsam intrauit peccatū. Si quid autē discere uolunt, domi uiros suos interrogent. Turpe est enim mulieribus in ecclesia loqui.] Turpe est, quia contra disciplinam est, ut in domo dei qui eas subiectas uiris suis esse præcepit, de lege loqui præsumāt, cùm sciāt illic uiros habere primatū, & sibi magis competere ut in domo dei precibus uacent, linguam retinentes, aures aperiant, ut audiant quomodo misericordia dei mortē uicit per Christum, quæ per eas regnauit. Nam si audeāt in ecclesia loqui, dedecus est, quia idcirco uelantur, ut humiliatæ appareant. Illæ autem se inuerecundè ostendunt, quod & uiris opprobrium est. In mulierum enim insolentia, etiam mariti notantur. *1. Tim. 2* *Gen. 3*

CAPVT XV

N Otum autem uobis facio fratres, quia euangelium quod prędicaui uobis, quod & accepistis, in quo & statis, per quod & salui efficimini, quod sermone annunciaui uobis, debetis tenere, nisi forte sine causa credidistis.] Ostendit illis quia si in hac causa quę subiecta est, à traditione eius seducti sunt, perdiderunt quod crediderunt. Omnis enim spes credentium in hoc sensu est, quia mortui resurgent. Quod autem dicit, in quo & statis, his dicit qui firmi erāt in fidē traditionis huius. Promiscuis enim loquitur, ut & ij qui in fide fixi sunt, gaudeant: & qui nutant, corripi se doleant & corrigantur. Tradidi enim uobis in primis, quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum scripturas.] Scripturas testamēti ueteris memorat, quæ futuram passionem domini cecinerūt. Dicit enim Esaias propheta: Vt ouis ad immolandum ductus est. Et inter cætera: Quoniam tolletur à terra uita eius, ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem. Hæc in Christo reperta noscuntur. Sed quia præteriti temporis significatio uidetur, nō est aduersum: quia apud deum qui omnium prescius est, nihil futurū est: ideo sic dicit quod futurum est nobis, quasi factum sit. Nam in Apocalypsi Ioannis apostoli dicitur: Agnus, inquit, qui occisus est à constitutione mundi. Quia enim aliter non fiet quàm scit deus, factum dicitur. nobis enim fit, nō deo, *Esaiæ 53*

quia

Psal.95 quia apud deum nihil est quod futurum dicatur. Et in psalmo ait: Dominus regnauit à ligno. Et Moyses de cruce eius ita significauit dicens: Tunc uidebitis uitam uestram pendentem ante oculos uestros, & non credetis. Idcirco enim in eadem causa & futuri temporis aliquando significantiã ponit, ne à peruersis non de Christo dictum defenderetur, si totum quasi præteritum significaret. Et quia sepultus est.] Nulli dubium mortuum sepultum esse, sicut dicit Esaias propheta. Et dabo malos pro sepultura eius. Et quia resurrexit tertia die secundũ scripturas.] Omnia in fide clausa sunt, ideo sub persona populi resurrectio domini tertia die futura descripta est. Dicit enim Osee propheta: Post biduũ & in tertio die resurgemus, & uiuemus in conspectu eius. In Christo enim omnes resurrexisse, sicut in Adam mortuos esse, nemo fidelium denegat. Simili modo & in psalmo sub persona hominis etiã de Christo significat, dicẽs: Omnia subiecisti sub pedibus eius, gloria & honore coronasti eum. Et quia uisus est Cephę.] Id est Petro. Hoc etiam Cleophas cum socio suo testatur, ut in Euangelio Ἤγγικεν, quod apparuit soli Petro. Postea illis undecim.] Et hoc in Euangelio continetur. Deinde apparuit plus quàm quingẽtis fratribus simul.] Hoc sua fide dicit. Ex quibus plures manent usq; adhuc, quidam autem dormierũt.] De his quibus post resurrectionem apparuit dominus, tũc multos dicit fuisse in corpore. Deinde apparuit Iacobo.] Singulariter Iacobo apparuit, sicut & Petro. Quod ideo puto factum, ut multifaria apparentia fidem resurrectionis firmaret. Postea apostolis omnibus.] Iterum omnibus apostolis uisus est in mõte ubi constituerat illis Iesus, sicut refert Matthæus euangelista. Antè in Hierusalem post dies octo resurrectionis suæ, id est dominica die ianuis clausis intrauit ad discipulos, ut Thomę animus firmaretur, sicut dicit Ioannes apostolus. In monte enim intelligitur mandata illis dedisse. Nouissimè autem omnium quasi abortiuo uisus est & mihi.] Apparuit illi primũ in cęlo, pòst oranti in templo. Abortiuum se dixit: quia extra tempus natus in Christo apostolatum accepit, iam Christo in cælos recepto cũ carne. Ego enim sum minimus omniũ apostolorũ.] Humiliat se, & temporis causam sibi asscribit. Tempore enim minor est, nõ dignitate. Sed quia & persecutor fuit, inclinat se dicens. Qui non sum dignus uocari apostolus, quia persecutus sum ecclesiam dei. Gratia autem dei sum id quod sum.] Deo dat gloriam qui eum elegit, & dignitatem suam non sibi defendit, sed indignum se dicit. Vnde uerè plus meretur, sciens dixisse dominum: Qui se exaltat, humiliabitur. Et gratia eius pauper in me nõ fuit.] Hoc dicit, quia non propter quod persecutus est, minorem gratiam in apostolatu accepit. Sed plus illis omnibus laborauí.] Addit ad causam, quia non solũ minoratus non est, sed & amplius propter constantiam qua uigebat in Christo, afflictus est: quod non ægreferens dignior factus est. Non ego autem, sed gratia dei mecum.] Ne se extulisse iactanter putaretur, statim se humiliat, cùm hoc ipsum nõ magis sibi, sed dei gratiæ asscribit: ut semper omnem gloriam reportet ad deum. unde iure exaltandus est. Siue igitur ego, siue illi, sic prædicamus, & ita credidistis.] Hoc est quod suprà significauit, quia non inferiorem gratiam in prædicatione accepit, quàm cæteri apostoli, sed unam atq; eandem. Vnde magis arguit perfidiam Corinthiorum, quia cùm manifestata esset credulitas hæc apud omnes ecclesias, hi ab hac fide & spe desciuerant quam subiecit, dicens: Si autem Christus prædicatur quod ex mortuis resurrexit, quomodo dicunt quidam inter uos, quoniam resurrectio mortuorũ nõ est? Si ergo resurrectio mortuorum non est, neq; Christus resurrexit. Si autẽ Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra, uacua est & fides uestra.] Hæc à falsis apostolis erant tradita, qui Christum neq; natum, neq; in carne passum, neq; resurrexisse asseuerabant: quos & Ioannes apostolus denotat, quod Christum in carne uenisse negabant. Vnde dicit: Qui negat Christum in carne uenisse, hic est Antichristus: & qui negat filium, nec patrẽ habet. Isti ambulabant, & quorundam fidem, ne imprudentes à mundi sapientibus iudicarentur, subuertebant: quia prudentes seculi stultum iudicant cùm audiunt resurrectionẽ mortuorum. Quod si, inquit, uerum est quia Christus non resurrexit, falsi sumus prædicatores, & fides uestra inanis est. Hoc enim crediderunt apostolo prædicante, quia mortui resurgent: & hac spe attracti sunt ad fidem. Quod utiq; ad detrimentũ illorum proficere asserit, si crediderunt quod futurum non est: & pudoris est ut aliquis profiteat hoc se credi-

Esaiæ 53
Ionæ 2
Osee 6
Psal.8
Luc.24
Act.9
Ioan.20
Ephes.3
Luc.18
1.Ioan.2

credidisse quod falsum est. Et uerecundiam ergo illis incutit, & labores illorum dicit infructuosos, si quod à falsis apostolis audierunt, uerum est, quia mortui non resurgent. quod nemo utiq; de se patitur audire: ut uidentes hoc contra se esse, reuerterẽtur ad primam fidem. Inuenimur autem & falsi testes dei, quia testimoniũ diximus aduersum deum, quòd suscitauerit Christum, quẽ non suscitauit.] Qui asserit quòd Christum deus à mortuis suscitauit, falsus est testis, si non est factum: uirtutem tamen dei prædicat, non utique ut inimicus, qui tam admirabile factum uirtuti eius asscribit. quod si uerum est quia excitauit Christum à mortuis, quid hinc dicẽdum est qui & testis contra deum falsus est, & opus eius stultitiam asserit? Si enim mortui non resurgent, neque Christus resurrexit. Quod si Christus non resurrexit, adhuc estis in peccatis uestris: Ergo & qui dormierunt in Christo, perierunt.] Terret illos, ut quia nemo sibi male uult, doleat illis hoc cœpisse credere quod contra ipsos est. Quis enim peccata sibi remissa nolit audire? Et qui dormierunt in Christo, perierunt. Addit ad terrorem, quia charorum suorum excessum nolint æstimare perditionem. Qui enim non timuerunt, sub hac spe de seculo exierunt, siue occidi non timuerunt, quia resurgere exemplo Christi crediderũt: quod si non est uerum, perierunt. Hoc illis dicit, quod amore suorum defunctorum nolunt audire, ut illis amputet quod prius per errorem uolebant audire. Si in hac uita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.] Manifestum est, quia & in hac præsenti uita, & in futura speramus in Christo. Nec enim hic deserit seruos suos Christus, sed dat illis gratiam, & in futuro erunt in gloria æterna. Si autem futuræ uitæ spes non esset, omnibus hominibus, quod dixit, miserabiliores essemus. Vt quid enim ieiunia, uigiliæ, exitus, munda uita, iustitia, misericordia, mors, si pro his nulla merces erit in futuro? Incredulí autem uel hac uita fruuntur.

Si enim Christus resurrexit à mortuis initium dormientiũ, quoniam quidem per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum.] Hoc dicens tangit pseudoprophetas, qui Christum natum negabant, ac per hoc non resurrexisse carnem: quia qui natus non est, nec moritur. Sic autem probat Christum à mortuis resurrexisse, quia homo fuit, ut dubiũ non sit hominẽ à deo à mortuis excitatũ: ut quia peccato hominis mors inuenta est, Christi iustitia resurrectionẽ meruerit mortuorũ. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes uiuificabunt.] Hoc dicit, quia sicut Adam peccans mortem inuenit, & omnes ex eius origine tenuit ut dissoluant: ita & Christus non peccans, & per hoc uincens mortem: (quia qui non peccat, uincit mortẽ, quia mors ex peccato,) omnibus ex eius corpore, acquisiuit uitam, id est resurrectionẽ. Quamuis ergo generalem tribuerit resurrectionẽ, ut sicut in Adam omnes siue iusti siue iniusti moriuntur, ita & in Christo omnes tam credentes quàm diffidentes resurgant licet, ad pœnam: increduli tamen uiuificari uidentur, quia corpora sua recipient, iam nõ morituri, sed passuri pœnam in eis sine fine: quod credere noluerunt. Vnusquisq; autem in suo ordine.] Nunc ordinẽ resurrectionis uult exponere. ne ideo putarent fabulosum esse, quia factum non est adhuc in cæteris, ordines illis exponit, & tempora quando factum sit, & quando futurum ut resurgant mortui. Initium Christus.] Sicut in Actibus apostolorũ testatur scriptũ esse in Moyse, si passibilis Christus, si prior surgẽs ex mortuis, &c. Prior ergo resurrexit, ut forma fieret credentibus sibi. Deinde ij qui sunt Christi in aduentu eius.] Hoc duplici modo intelligendum est, quia & in aduentu eius secundo sancti resurgent, iuxta fidem Apocalypsis Ioannis, sicut & in primo aduentu cùm resurrexit, multa corpora sanctorũ resurrexerũt ad protestationẽ euictæ mortis ac spoliatæ. Sub una ergo significatione duplicẽ aduentũ domini comprehendit. Deinde finis, cùm tradiderit regnũ deo & patri, cùm destituerit omnem principatũ, & omnem potestatem, & omnem uirtutẽ, & omnem dominationẽ. Oportet enim illũ regnare donec ponat omnes inimicos sub pedib. eius. Omnia enim subiecit sub pedib. eius. nouissimè inimica destruet mors.] Hoc dicit, quia tradito regno finis erit mundi, impleta resurrectione. Quod quidam territi asperitate sermonis, dũ quasi piè uolunt sentire, à proprietate sensus declinant. Horrent enim sonũ uerbi audientes, Cùm tradiderit regnum deo & patri: putantes traditionem hanc regni, si iuxta sonum uerbi intelligatur, uacuam remanere: ut si tradit, iam ipse non habeat, quasi pater tradens omnia filio euacuauerit se.

Psal. 109
Heb. 1. & 10
Psal. 8

Nam

Matth.11 Nam ipse dominus ait: Omnia mihi tradita sunt à patre meo. Et postea: Hæc est autem
Ioan.17 uita æterna, inquit, ut cognoscant te solum & uerum deum, & quem misisti Iesum Chri
stum. Ecce regnante filio regnat & pater. Quomodo autem tradens regnum filius eua
Luc.1 cuare se crederetur, cùm dicat angelus ad Mariam: Et dabit illi dominus deus sedē Da
uid patris sui, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis? Et Da
Dan.2 niel de eodem regno dicit inter cætera: Deus cæli excitabit aliud regnum, quod nun-
quam corrumpetur, & hoc regnum erit æternum. Nemo ergo dubitet filium semper re
gnaturum cum patre. Traditio autē hæc est regni, ut cùm omnia filio fuerint subiecta,
& adorauerint illum ut deū, destructa morte: tunc filius ostendit illis non se esse ex quo
omnia, sed per quem sunt omnia: & hoc erit tradere regnum deo & patri, ostendere ip-
sum esse ex quo omnis paternitas in cælis & in terra nominatur: & tūc erit finis. Destru
ctio tamen mortis est resurrectio mortuorū. Cùm autem dicat: Omnia subiecta sunt
Hebr.2 ei, præter eum qui subiecit ei omnia. Cùm autem subiecta illi fuerint omnia, tunc & ip-
se subiectus erit ei, qui illi subiecit omnia: ut sit deus omnia in omnibus.] Idem sensus
est, quem nunc aperit, ut manifestet quid sit tradere regnum filium deo & patri: hoc ta-
men addit ad sensum, quia tradens pater filio regnum non se subiecerit ei, sicut filius pa
tri se subiecit. Incongruum est enim ut pater subiiciatur filio. Omnia ergo subiecit pater
filio, ut similiter honorificetur filius, sicut honorificatur & pater. Cùm ergo omnia
concessa fuerint Christum deum substrata pedibus eius, tunc & ipse Christus dominus
subiicietur deo patri, ut sit deus omnia in omnibus.] Hoc dicit, quia cùm omniū princi
pum & potestatū & dominationū fuerit pressa superbia, & adorauerint Christū quasi
deum: tunc & Christus propter unicam autoritatem patris, deum quidem se ostendet,
sed de deo, ut unius principij sublimis & ineffabilis autoritas maneat. Hoc est subiice-
re se filium patri, hoc est deum esse omnia in omnibus: quia cùm discit omnis creatura
caput suum esse Christum, Christi aūt caput deum patrē: omnia in omnibus est deus pa
ter. hoc est, ut omnis creatura unum sentiat, una uoce omnis lingua cælestium & terre-
strium & infernorum confiteatur unum esse deum, ex quo sunt omnia. Si autē dixisset,
ut sit deus in omnibus, intelligeretur in omnibus quidem esse, sed per affectū aut com-
muniem sensum, non tamen ea ipsa ex ipso esse. Sed cùm dixit omnia in omnibus: hoc si
gnificauit, quia & ex ipso sunt, & in ipsis est. Ex ipso, quia ab ipso creata sunt: in ipsis au
tem, quia in omniū confessione unus erit deus. Non tamē sic subiicitur filius patri, sicut
filio creatura. Alioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis? Si omnino mor-
tui non resurgent, quid & baptizantur pro illis?] In tantū ratam & stabilem uult osten-
dere resurrectionem mortuorum, ut exemplum eorum qui tam securi erant de futura
resurrectione, ut etiam pro mortuis baptizarentur, si quē forte mors prēueniisset, timen
tes ne aut male, aut non resurgeret, qui baptizatus nō fuerat, uiuus nomine mortui tin
gebatur. Vnde subiecit: Quid & baptizantur pro illis? Exemplo hoc nō factū illorum
probat, sed fixā fidem in resurrectionē ostendit. Quid & nos periclitamur omni ho-
ra? quotidie morior pro gloria uestra, quam habeo in domino.] Dicendo, quid & nos
periclitamur? discreuit personas, ostendēs nō catholicos esse, qui pro mortuis baptiza-
bantur. Denique suprà dixit: Quid & baptizantur pro illis? nunquid & baptizamur pro
Iudic.11 illis? Nam & Iepte, quamuis in re quæ accepta fieri non posset, fidelis inuentus est, offe
rens filiam suam secundum uotum suum quod stultē uouerat. Non ergo factum proba
tur, sed perseuerantia fidei in exemplum profertur. Prædicantiū pericula & labores me
morat, dicens: Quid & nos periclitamur? & subaudiē, nisi quia speramus futurā resurre
ctionē, sicut suprà memorat. Securi enim quia post istam mortē uera uita sequetur, peri
cula non timent illata ab infidelibus propter zelum illorū quos quia crediderunt perdi
disse se, dolent. Solicitudinem ergo suam ostendit quam habebat erga salutem illorum
Esaiæ 58 propter gloriam promissam à domino, sicut & in lege dictum est: Exalta sicut tuba uo-
cem tuam. si te audierint lucraberis animas illorum. Ad hoc festinabat Apostolus sem-
per solicitus, ut gloria illi cresceret apud deum acquisitæ salutis multorū. Si secūdum
hominem ad bestias pugnaui Epheſi, quid mihi prodest, si mortui nō resurgent?] Hoc
est, si secundum humanū sensum (qui uidens hoc in rerum naturam non cadere, ut caro
iam soluta reformetur ad uitam, minime credit futuram resurrectionem mortuorum)

bestijs

bestijs offerri nõ timui, nihil profeci. Sed nõ hoc est, quia certus de promissa uita, nõ solum non timuit, sed & libenter bestijs offerri se passus est, sicut inter cætera ait in Actib. apostolorum: Ego enim non solum ligari, sed & mori paratus sum in Hierosolyma pro nomine domini Iesu Christi. Manducemus & bibamus. cras enim moriemur.] Hoc ab Esaia propheta dictum est: propter hos qui quasi nihil futurũ esset post mortẽ, uentri tantum studebant quomodo pecora, sicut & ij qui Corinthios deprauabant. Nolite seduci: Corrumpunt mores bonos colloquia mala.] Significat confabulatione malorum hominũ euerti posse bonorũ propositũ. Assiduitas enim prauí colloquij uitiat mentẽ, ac per hoc ab his cauendũ. Quicunq; enim acceptã fidem custodire uult, maxime inter ipsa initia obstrepẽtes debet uitare, ut impleat quod utile iudicauit. Vigilate, iusti estote, & nolite peccare.] Vigilandũ monet, ne circũuentione prauí sensus capti, & à fide abducti deprauarent, mortuorũ resurrectionẽ nõ credendo. Iustos esse prę cepit, ut nõ solum terrenã iustitiam excolant, sed & cælestem: quia terrena iustitia meritum non facit, sicut & nõ facit reum. Quid enim magnũ est aliena non tollere, quippe cùm hoc timoris sit? Magnũ est autem de proprio nõ habenti largiri. hæc est uera iustitia. & ut non peccent, subiecit. Vnde intelligi uoluit non se iustitiã temporalem seruandam mandasse, sed diuinam: quia qui cælestem iustitiã seruat, sine dubio in hac præsenti perfectus est. Ignorantiã enim dei quidam habent. Ad reuerentiam uobis loquor.] Propositũ dei ignorantes ij qui inter eos cõuersabant, mortuos resurrecturos stultum esse dicebant credere. Ideo pudorem illis incutit quasi imprudentibus. credebant enim eis, qui ignorantiã dei habentes, cõtra dei statuta docebant. Sed dicit aliquis, Quemadmodum resurgẽt mortui? quo aũt corpore uenient?] Hos dixit ignorantiã dei habere, quorum deprauatæ sententiæ uerba protulit, dicens: Quemadmodũ resurgent mortui? quo aũt corpore ueniẽt? Cui cõgruè respondit dicẽs: Stulte, tu quod seminas, nõ uiuificat, nisi moriat.] Cum animali homine nõ utiq; legis autoritate ait, ut exẽplis sua deat, quæ si reciperet, nõ erraret: sed physica ratione, de qua sibi blandit, ut nõ credat resurgere resoluta & mortua corpora. Ostendit enim mortua rursum reparari ad uitã, & multiplicata, ut confundat error humanus. Et quod seminas, nõ corpus quod futurũ est seminas, sed nudũ granũ, utputa tritici, aut alicuius cæterorũ. Deus autẽ illi dat corpus prout uoluit, & unicuiq; seminũ proprium corpus.] Si ergo nudum granum seminatur, ut dei nutu quodãmodo elemẽtorum ministerio uestitum resurgat, multa secum habens incrementa utilitatis humanæ: cur non credibile sit dei uirtute mortuum posse resurgere, meliorata tantum substantia, non numero multiplicatũ? Quid ergo requiritur ab infideli quo corpore resurgant mortui, cùm exempla prædicant ad fidem hanc melioratæ resurrectionis, non amissæ substantię: quia proprium corpus recipiet in quo creatus est Adam, iuxta exempla supradicta? Non omnis caro eadẽ caro. Alia quidem hominis, alia autẽ pecoris: alia caro uolatilium, alia caro piscium.] Cùm ex eadem massa omnis caro sit, unde & quomodo in his tanta diuersitas sit, ut una impẽsa faceret genera diuersa? Dicant nunc sophistæ mundi & scrutatores siderum, si ualent comprehendere quæ extra se sunt: cùm quid intra se sit nesciant. Deniq; omnes mundani philosophi quia mentem suam legi dei humiliare ut fidem eius susciperent noluerunt, diuersa semper & contraria asserentes, inanissimis disputationibus inuicem se confuderunt: quia in nullo horũ testificatæ ueritatis signũ agnitũ est, quod antepositum uerbis commendaret doctrinã: sicut & deus discreuit disciplinæ uestræ, quæ nõ uerbis probat, sed uirtute, cui non possunt uerba resistere. Quemadmodum ergo ex una impensa diuersa animantiũ caro est, ita & unius carnis homines, diuersi erũt dignitate in resurrectione: ut talis unusquisq; appareat qualis fuerit meriti, quippe cùm etiã hic diuersitatẽ corporum uideamus. Et corpora cælestia & terrestria: sed alia quidem cælestiũ gloria, alia autẽ terrestrium.] Cælestia corpora sunt resurgentiũ, terrestria autẽ antequã moriãtur & surgant: ut quia Christus cælestis est, ex eo corpora cælestia dicantur: ex Adam uerò, quia terrestris est, terrestria corpora. Alia claritas solis, alia claritas lunæ, & alia claritas stellarum. Stella enim ab stella differt in claritate.] Vnius naturæ cõparatione utitur ad indiscretæ substantiæ reddendam rationẽ: quia sicut sol & luna & stellę cùm sint unius quidem naturæ, diuersæ tamen claritatis sunt: ita & homines cùm sint unius ge-

Act. 21

Esaiæ 22

neris, merito tamen dissimiles erunt in gloria: ut claritati Solis, illorum dignitas exequetur, qui cētesimum numerum habent, qui ut perfecti essent, primi gradus æmuli fuerūt, de quibus dictum est: Tunc iusti fulgebunt sicut Sol in regno patris illorum. Lunari autem claritati hi comparandi sunt, qui sexagesimum numerum bonis operibus mercati sunt, ut secundi gradus meritum haberent. Stellis autem clarioribus eorum merita comparanda sunt, qui tricesimum numerum, tertij gradus dignitatem iustis laboribus quæsierunt. Sequentibus uerò stellis quæ inter claras & obscuriores mediæ sunt, peccatores homines coaptandi sunt, qui de tribus nullius gradus adipisci honorem uoluerūt. Tetricis autem stellis & omnium nouissimis, perfidorum resurrectio similis est: quia errorem secuti, stellis in errorem ducentibus comparandi sunt, sicut dicit in epistola sua Iudas apostolus. Infidelitas enim non potest claram resurrectionem habere: quia sicut carbo caliginem suo coopertus obcæcatur, ita & hi perfidia sua erroris tenebris circundati, luce carebunt. Ita erit & resurrectio mortuorum.] Exempla dat, ut non sit dubium resurrectionem mortuorum futuram, ut accepta ratione nemo ambigat. Seminatur in corruptela, surgit in incorruptela.] Seminare est sepelire ut corrumpatur: resurgere autem in incorruptela, iam exsuscitatum non posse corrumpi, sed habere claritatem immortalitatis. Seminatur in ignominia, resurgit in gloria.] In ignominia seminatur, dum in tetrico ponitur, fit fœtidum, & scatet uermibus: surget autem in gloria, quia excitatum & lumen erit, & nullam squaloris iniuriam patietur. Seminatur in infirmitate, surget in uirtute.] In infirmitate seminatur, quia immobile est, & irregibile: surget autem in uirtute, quia iam totum uiuum erit ac uegetum. Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale.] Animale corpus est, dum cibis sustentatur ut uiuat: spiritale autem, cum horum nihil indigebit conuersum in uitam. Omnia supradicta hoc sensu claudūtur. Nō enim corpus animale semper hic habere potest spiritum sanctum. Tunc uerò, id est in resurrectione, semper manebit in sanctis. Surget corpus spiritale quod possit ire obuiam

Gene. 2 Christo. Sicut scriptum est: Factus est primus homo Adam in animam uiuentem, nouissimus Adam in spiritum uiuificantem.] Notandum est quòd cum duos Adam dicit, eiusdem naturæ utroscp demonstrat. quod contra Manichæos & Apollinaristas facit, qui negant à dei uerbo perfectum hominem esse susceptum. Sed non prius quod spiritale est, sed quod animale, deinde quod spiritale. Primus homo de terra terrenus, secūdus homo de cœlo cœlestis. Qualis terrenus, tales & terreni.) Cœlestis dicitur, qui non humanæ fragilitatis ritu, sed diuinæ maiestatis nutu & conceptus est & enixus. Nam usque adeo naturam nostri habuit, ut secundus Adam dicatur, & homo. Et qualis cœlestis, tales & cœlestes.) Si ideo, ut hæretici uolunt, nostri generis assumptus homo non fuit, qui cœlestis dicitur: ergo nec isti naturæ nostræ sunt, qui cœlestes appellantur. Si uero de his nemo dubitat, nec de illo est ambigendum. Igitur sicut portauimus imaginē Adæ pornem illius terreni, portemus & imaginem huius cœlestis.) Peccator imaginē Adæ portat, iustus uerò imaginem Christi. Ergo sicut portauimus ueterem hominem ante baptismum, ita & post baptismum portemus nouum. Hoc autem dico fratres, quoniam caro & sanguis regnum dei non possidebunt, neq; corruptio incorruptelam possidebit.) Frequenter scriptura carnem pro operibus nominat carnis: ut ibi: Vos autem in carne non estis, sed in spiritu. Aliter caro sicut est, regnum dei non possidebit nisi immortalitate uestita. Ecce mysterium uobis dico.) Obscuritatem significat nominando mysterium. Omnes quidem resurgemus, non omnes immutabimur.) Omnes enim homines resurgent, sed soli qui regnaturi sunt, in gloriam mutabuntur. Siue ita: Omnes resurgemus, qui in aduentu Christi mortui inueniemur: non omnes immutabūtur qui in corpore sint reperti, quia soli sancti beatitudinis gloriam consequentur. In momento, in ictu oculi.) Per ictum oculi, nimiam breuitatem uult significare momenti, ut quanta sit dei potentia, ex resurrectionis celeritate cognoscas. In nouissima tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur.) Nouissimus aduentus intelligitur Christi. Mortui autem uel peccatores intelligendi sunt, qui etiam uiuentes mortui esse dicūtur, ut ad pœnam: aut immortales, ut absq; aliqua membrorum deminutione resurgāt. Vel certe simpliciter omnes mortuos resurgere dicit, & solos sanctos cum ijs qui uiui iusti inuenti fuerint, in gloriā immutari. Oportet enim corruptibile hoc.) Necesse est fieri quod

quod promissum est. Induere incorruptelam: & mortale hoc induere immortalitatem.] Et quod induit, & est similiter indumentum. Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est: Absorpta est mors in uictoria.) Vt euacuatis causis mortis per diuinam uictoriam, ac si absorpta non pereat. Vbi est mors stimulus tuus? ubi est mors uictoria tua?) Propheta ex persona iustorum loquitur insultãdo morti. Stimulus autem mortis est peccatum.) Sagitta mortis peccatum, per quod animæ iugulantur. Virtus uerò peccati lex.) Dum fortius & maius fit per scientiam peccatum. Deo autem gratias, qui dedit nobis uictoriam per dominum nostrum Iesum Christum.) Victoriam illius peccati in quo lex per carnalem nostram uoluntatem fuerat infirmata, quam Christus crucis exemplo destruxit. Itaq; fratres mei.) Reddita resurrectionis ratione, de qua hæsitabãt, hortatur eos in dei opere permanere, iam certos de retributione futura. Stabiles estote & immobiles, abundãtes in opere domini semper, scientes quòd labor uester non est inanis in domino.) Nemo uos de gradu spei futuræ ultrà permoueat.

Oseæ 13
Hebr. 2
1. Ioan. 5

CAPVT DECIMVMSEXTVM.

N Am de collectis quæ fiunt in sanctos, sicut ordinaui ecclesiæ Galatiæ, ita & uos facite.) De sumptibus dicit, qui per singulas ecclesias collecti Hierosolymã sanctis pauperibus mittebant. Per unã Sabbati.) Vna Sabbati dominica dies est, sicut in Euangelio dicit dominũ una Sabbati surrexisse. Vnusquisq; uestrũ apud se recondẽs quod ei bene placuerit, ut nõ cum uenero, tunc collectæ fiãt.) Vt paulatim reseruantes, non una hora grauari se putent, ut hilares datores dilígantur à deo. Cum autem fuero præsens, quoscunq; probaueritis per epistolã, hos mittã perferre gratiam uestram in Hierusalem. Quod si dignum fuerit ut ego eam, mecum ibũt.) Per se clarum est, quia utrũq; in eorum arbitrio derelinquit, ut & quod dederint, portetur: & per quos direxerint, ipsi eant. Veniam autem ad uos cum Macedoniam pertransiero. Nã Macedoniam pertransibo, nisi uos me deduxeritis quocunq; iero. Nolo enim uos nunc in transitu uidere. Spero enim me aliquantum temporis mansurum apud uos, si dominus permiserit.) Quia ita se agunt Macedones, ut non sit necesse mihi apud eos diutius remanere. Apud uos necesse est ut maneam uel hyeme. Multa enim sunt quæ corrigantur à nobis: sicut medicus ibi moram habet, ubi plures ægrotant. Manebo aũt Ephesi usq; pentecosten. Ostium autem mihi apertum est magnũ & euidẽs, sed aduersarij multi.) Ideo ibi permanebo, quia cum mihi euidens datus sit aditus prædicandi, sunt plurimi qui resistunt. Si aũt uenerit Timotheus, uidete ut sine timore sit inter uos: quia opus domini operatur, sicut & ego: ne quis illum spernat.) Sine tribulationis formidine, uel etiam uestri contemptus. Deducite aũt illum in pace, ut ueniat ad me. Expecto enim illum cum fratribus.) Nihil admittentes quod ad animi eius proficiat læsionem.

D E Apollo autem fratre notum uobis facio, quia multum illũ rogaui uenire ad uos cum fratribus: & utiq; non fuit uoluntas ut nunc ueniret: ueniet autẽ cum opportunum fuerit. Vigilate, state in fide, uiriliter agite, & confortamini: omnia uestra cum charitate fiant.) Vigilate, mentis oculis ad diaboli astutias præcauendas. State, quia stãtibus difficile somnus obrepit. Viriliter agite. Muliebris enim omnis inconstantia & uarietas iudicatur. Confortamini, ut sit in uestra uirtute profectus. Omnia non inanis gloriæ causa, sed charitatis gratia facere festinate. Obsecro aũt uos fratres, nostis domum Stephanæ & Fortunati & Achaici, quoniã sunt primitię Achaię, & in ministerium sanctorum se ordinauerũt, ut & uos subiecti sitis talibus, & omni cooperanti & laborãti in uobis. Gaudeo aũt in præsentia Stephanæ & Fortunati & Achaici, quoniam id quod uobis deerat, ipsi adimpleuerunt.) Quia præsentes sunt apud uos, & in illis magnũ potestis habere profectũ: siue quia mihi uenerunt pro uobis ministrare officium charitatis. Refecerunt autem & meum spiritum, & uestrum spiritum charitate.) Pro uobis uestrum, pro mea lætitia meum refecerunt. Cognoscite ergo huiusmodi.) Vnde alibi ait: Cognoscite eos qui ita ambulant, ut habetis formam nostram. Hic cognoscite, honorate, cognoscentes eorum studium uel laborem. Salutant uos ecclesiæ Asiæ. Salutant uos in domino Aquila multum & Priscilla cum ea quę in domo eorum est ecclesia: apud quos etiam hospitor.] Domesticam congregationem fraterni

tatis ecclesiam nominauit. Salutant uos fratres omnes. Salutate inuicem in osculo sanc
cto. Salutatio mea manu Pauli. Si quis non amat dominum Iesum Christum, sit anathe-
ma.] Sicut illis qui eum amant, redemptio uenturus est Christus: ita qui eum non amat,
anathema sit, id est, ut illos abominetur & perdat. Maranatha.) Magis Syrũ est quàm
Hebræum, tamen ex sermone utrarumq; linguarum aliquid Hebræum sonat, & inter-
pretatur, dominus noster uenit. Gratia domini nostri uobiscum.) Propriæ manus cõ-
sueta subscriptio. Charitas mea cum omnibus uobis.] Vt quomodo uos ego diligo,
ita & in Christo inuicem diligatis. In Christo Iesu.] Non secundum seculi charitatem.
Amen.] Cõfirmatio est benedictionis hic sermo, sicut superius ipse demõstrat: Quo-
modo, inquiens, dicit amen super tuam benedictionem?

DIVI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI COMMENTARII IN EPISTOLAM BEATI PAVLI AD Corinthios secundam.

PRAEFATIO.

Secundam epistolam Apostolus scribit Corinthijs, cuius hæc principalis est causa, quoniam in prima pro quorundam peccatis doctores eorum præcipuè corripuerat, & multum fuerant contristati. Nunc eos consolatur, suum eis proponẽs exemplum, & docens non debere ægre ferre quod pro aliorum sunt salute correpti, cum ipse pro aliena salute periculis quotidie & morti subiaceat.

CAPVT PRIMVM.

PAulus Apostolus Iesu Christi.) Quæritur cur in omnibus epistolis contra usum epistolarum primo suum nomen ponat, quàm eorum ad quos literæ destinantur. Sed hæc authoritas Apostolici ordinis, quia minoribus scribit: sicut etiã et iudices seculi solent ad eos quos regunt, scripta dirigere. Per uoluntatem dei.) Dei non hominum uoluntate: simul ut ostendat non sine patris uoluntate se missum à Christo. Et Timotheus frater ecclesiæ dei quæ est Corinthi.) Nõ dixit, Paulus & Timotheus, quia non ambo Apostoli. Ad Philippẽ ses uero, ubi non erat tanta authoritas necessaria, seruí ambo ponuntur. Cum sanctis omnibus.) Hic sancti possunt accipi sacerdotes, qui in prima ponuntur, dominum inuocantes: & ad Philippenses, cum episcopis & diaconis. Ideo autem postea nominãtur, ne parum intelligentes eos præmissos esse putarent, cum iam sint in ecclesia comprehensi.
Qui sunt in uniuersa Achaia.) Cuius est metropolis Corinthus. Gratia uobis & pax à deo. Benedictus deus & pater. Pater misericordiarum.) quia ex ipso est omnis misericordia. Et deus totius consolationis.) Id est perfectę cõsolationis, quia non est minus tribulatione solatium. Qui consolatur nos in pressura nostra.) Non in aliquibus, sed in omnibus. Vt possimus & ipsi consolari eos qui sunt in omni angustia, per exhortationem qua exhortamur & ipsi à deo.) Propterea liberamur, ut nos & alios consolari, & de tristitia liberare possimus. Aut ita formam nobis dat alios consolandi, ut per exhortationem qua ipsi à deo consolamur, agnoscamus quod deus timentium se neminem deserit. Quo relinquat, & multo magis in futuro remuneret, quos etiã in præsenti non deserit. Quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis.] Id est, pro nomine Christi. Ita & per Christum abundat etiam consolatio nostra.) Vt & Petrus est de carcere liberatus, & ipse Paulus uisione domini & uoce confirmatus in templo. Siue autem angustiam patimur pro uestra exhortatione & salute.) Quia uos ad salutem exhortamur, siue ut uobis exemplum tolerantiæ præbeamus. Nam manifestum est quia pro quo patimur, ipse nobis adest consolans nos per liberationem, eripiens nos de pressura interuentu maiestatis suæ. Siue autem pressuram patimur pro uestra exhortatione & salute, siue exhortationem consequimur pro uestra exhortatione quæ operatur per patientiam earundem passio-

passionũ quas & nos ipsi patimur. Et spes nostra certa est pro nobis, quia scimus quòd sicut socij estis passionũ, sic & consolationis eritis.) Generaliter loquitur, ut quia causa credentium persecutiones patiebantur à perfidis, subiecti iniurijs & cædibus: sic iterum auxilio dei liberarentur, ad consolationem credentiũ, ne scandalum passi à fide excideret: quia iniuriæ Apostolorum tentationes erant credentium, sicut scriptũ est in propheta Zacharia: Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis. Quamuis futura credant fideles, tamen inter ipsa primordia pressuræ nouellis faciunt scandalum. Putant enim ina nẽ esse promissionẽ, si ui oppressum uiderint prędicantẽ. Sed si iam firmus est credẽs, cõpatitur suo magistro, fidens de spe futura, ut simul cõsoletur cum quo & compatitur. Zach. 13

N On enim uolumus uos ignorare fratres de pressura nostra quæ facta est in Asia: quia supra modum grauati sumus supra uires, ita ut desperaremus nos etiam uiuere.) Ideo passiones pressurarũ indicat prope usq; ad mortẽ illatas, ut ostendat quę mala salutis illorum causa patiebantur, ut non grauius ferrent si corriperentur errores illorũ ab ijs qui hæc tam aspera tolerabant pro illis. Quis enim medicorũ non arguat susceptum suum negligẽtius se tractantẽ, ne cura medicinæ eius sine effectu remaneat? Sed ipsi in nobis responsum mortis habuimus, ut nõ simus fidentes in nobis, sed in deo, qui suscitat mortuos.) Tantam insolentiã iniquitatis significat insurrexisse contra fidei prædicatores, ut mortẽ ante oculos haberẽt. Deniq; erepti de ipia pressura, resuscitatos se dicunt. Sic enim afflicti fuerãt ut desperarent de prędenti uita. Sed quia deus præsidia sua non negat in necessitate positis, maxime suis, eripuit illos desperantes de semetipsis, fidentes aũt de deo. Nimia enim pressura deficere se profitebantur, nisi ad esset deus. Qui de tantis mortibus liberauit nos: in quo speramus, quia & liberauit accedente pro nobis etiam uestra oratione, ut in multorum facie donum quod in nos collatũ est, per multos in gratiarum actiõe celebretur pro nobis.) Hoc dicit quia gratia dei multorũ causa consolata est Apostolos, id est, omniũ credentium, quorũ causa & pressit ræ eis ingerebant: ac per hoc quia omniũ causa est, cuncti deo gratias referant cũ cessat tentatio: aut cum oritur, simul obsecrent. Gloria enim nostra hæc est, testimoniũ conscientiæ nostræ.) Hoc dicit quia de cõscientia sua præsumebãt, quia pura erat ab omni simulatione: quamobrẽ de dei auxilijs non diffidebant. Quia in simplicitate & synceritate, non in sapientia carnali, sed in gratia dei cõuersati sumus in hoc mũdo: abundãtius aũt apud uos.) Hæc gloria conscientię quam dixit, simplicitas & syncerítas. Et quia hęc de dei doctrina sunt, adiecit, non in sapientia carnali, sed in gratia dei: ut ostenderet non humanæ sapientiæ, sed euangelicæ prædicationi liberam se conscientiam exhibuisse. Prę terita replicat. Hoc enim significat quod in prima epistola arguit fucatam prędicationẽ iuxta humanum sensum aptatã, cuius prædicatores duplici genere in sapientia carnali accusat, quia & iuxta mundi sensum prædicabant, ne facile offenderẽt homines: & quæstus causa hoc agebant, proprijs lucris carnalibus studentes. Vnde Apostolus nunquã à Corinthijs sumptus uoluit accipere, ne his occasionem daret, eò quod similis eis esset in hac re. Hinc est quod dicit, abũdantius apud uos simpliciter cõuersati: quia cũ ab alijs acceperit, ab his noluit, ne arguendi eos authoritatem amitteret.

N On enim alia scripsimus uobis, quàm quæ legistis & cognoscitis.) Ea se dicit scribere quæ non solum literis cernerent, sed & operibus eius manifesta haberent, ut probaret ea quæ loquitur, gestis se implere, quibus uniuscuiusque mens & propositum discitur. Spero autem quod usq; ad finẽ cognoscetis, sicut & cognouistis nos ex parte, quia gloria uestra sumus, sicut & uos nostra in die dñi Iesu Christi.) Proficere illos sperat, ex eo quod iam cœperant meliores effici cognito affectu circa se Apostoli, & gloriabantur in eo uelut filij in patre charissimo. Vnde & Apostolus gloriã suam uideri testatur in filios obaudientes, & tunc debere uideri quando prodest, id est, in die iudicij dei. Hoc dicens, perseuerandum monet. Et hac fiducia uolueram prius uenire ad uos, ut secundam gratiam haberetis, & per uos transirem in Macedoniam, & iterum à Macedonia uenirem ad uos, & à uobis deduci in Iudæam.] Hac fiducia emendata est uita illorum. Iam enim & desiderare illos se significat, quos ante indignũ erat uidere. Plenam ergo gratiam habuissent de aduentu eius, quia imago est epistola: præsentia autem ueritas. Non est itaq; ocioſum quia uoluerat ire: & non ijt. Intellígi eñ

uult esse aliquos inter eos quorum causa uoluntatem suam non impleuit, ut adhibita c-
pera purificarentur. Hoc ergo cogitans nunquid leuitate usus sum? aut quæ cogito,
secundum carnem cogito, ut sit apud me est, non non?] Quoniam dixit, uolueram ueni
re ad uos: & non iui: idcirco nunquid leuitate usus sum? inquit. quia uidetur qui dicit ali
quid & non facit, leuitate uti. Ideo ne forte istud de Apostolo arbitrarẽtur, hoc purgat:
quia non istud leuiter, sed cum consilio fecit, ut non impleret quod dispoſuerat. Aut nũ
quid quæ cogito, inquit, secundum carnem cogito? Qui enim secundum carnẽ cogitat,
tunc non implet quæ disponit, quando aut personis amplioribus defert, aut certe lucris
aut apparatibus uincitur. quod Apostolus semper spreuit. Spiritalis autem tunc dispoſi
tum non implet, quando prouidẽtius aliquid pro salute animæ meditatur: sicut & Apo-
stolus ideo non impleuit quod uoluerat, ut per hoc ipsum meliores efficerentur, sciẽtes
ideo distulisse eum, quia quidam adhuc inter eos nõ se purificauerant à peccatis. Vt sit,
inquit, apud me est est, non nõ.] Hoc significat, quia nõ aliud egit quàm sciuit agendũ,
quia utilitas anteponenda est uoluntati. Hic sensus spiritalis est. Carnalis autem sensus
sic mutatur, ut anteponat uoluntatẽ utilitati. Fidelis autẽ deus, quia sermo noster non
Gala. 2 est, est & non.) Hoc est quod dicit & ad Galatas, Si quæ destruxi, hæc eadẽ ædifico, prę-
uaricatorem me constituo. Ideo ergo fidelem in se dicit dei prædicationem. Nam hoc fa
ciunt adulatores. Frequenter enim, ne homines offendant, quæ uera sunt prætermittũt.
Dei enim filius Iesus Christus qui in uobis est, qui per nos prędicatus est, per me & Syl
uanum & Timotheum, non fuit est & non, sed est in illo fuit.) Quantum ad idoneos prę
dicatores pertinet, hoc debet esse ut sit apud illos est est, non non, ut non aliud faciant qꝫ
sciunt utile. Quia enim frequenter aliud uolumus quàm est utile, ne uoluntas uincat uti
litatem, ideo Apostolus uoluntati suæ utilitatem præposuit, ne iret ad illos. In Christo
enim Iesu non fuit est & non, sed est in illo fuit: quia nunquam aliud uoluit quàm est uti-
le. Semper enim uoluntas eius cum utilitate est. nec immutatus enim est ut faceret inuti-
lem ut homo quod est utile, aut ut ambigeret de aliquibus, & mutaret uoluntatem.
Quotquot enim promissiones dei sunt, in illo est, & in illo amen deo ad gloriam per
nos.] Manifestum est quia semper in deo ueritas est, hoc est amen, manifestata per Chri
stum, post per Apostolos prædicata ad gloriam dei, signorũ uirtutibus testimoniũ per-
hibentibus uera esse quæ promisit deus per Christum dominum nostrum. Gloria enim
dei est, cum ab illo omnia, & per illum, & in illo esse dicuntur. Qui autem confirmat
nos uobiscum Christus dominus, & qui unxit nos deus, qui & signauit nos, & dedit pi-
gnus spiritum in cordibus nostris.] Christum dicit confirmare gentes in fide promissa
Ephc. 2 Iudæis, quia ipse est qui fecit utraq; unum, id est, circumcisionem & præputiũ, in uno no
uo homine faciens pacem. Dominus ergo cõfirmat, & deus qui unxit nos, id est, qui de-
1. Pet. 2 dit regiam honorificentiam, sicut dicit Petrus Apostolus: Quia sumus, inquit, genus re
gale, per unctionem spiritalem, cuius typus fuit in regibus Iudæorum. Qui & signauit
nos dando spiritum suum nobis pignus, ut nõ ambigamus de promissis eius. Si enim ad
huc mortalibus spiritum suum credidit, dubium non est, quia iam immortalibus addat
gloriam. Vnum tamen opus dicit patris & filij, quia & Christum dicit cõfirmare & deũ.
Quem enim confirmat filius, confirmat & pater: & cum dat spiritum pater, dat & filius:
Rom. 8 quia utriusq; est spiritus sanctus, sicut dicit ad Romanos: Si quis aũt spiritum Christi nõ
habet, hic nõ est eius. Quoniam ergo de perfectione hominis locutus est, trinitatis hoc
loco fecit mentionem. omnis enim summa perfectionis in trinitate consistit.

E Go uerò testem deum inuoco super animam meam, quod parcens uobis nõ
ueni Corinthum.) Nunc manifestat qua causa cùm uoluisset ire ad illos, di-
stulit, ut tunc iret quando iam propè omnes emendatos inueniret. His enim
nunc loquitur, qui uidebantur se uelle corrigere, sed operam non dabant ut hoc imple-
rent. Quia ergo corripere illos necesse erat, iter suum ad illos conuertit, ne contristaret
multos. & hoc fuit illis parcere. Quod ut mentibus eorum commendet, deum testem
dat, ne putarent se indignos esse, & contemni ab illo: quo comperto, ut præsenti-
am eius mererentur, emendarent se. Non quod dominemur fidei uestræ, sed adiuto-
res simus gaudij uestri. Fide enim statis.) Quoniã fides non necessitatis, sed uoluntatis
res est: ideo dicit, Non quod dominemur fidei uestræ. Dominatus eñ necessitatis causa
est.

est. Sed adiutores sumus, inquit, gaudij uestri. hoc est, quia sicut in malo opere tristitia est, ita & in emendatione gaudiũ. Huius gaudij adiutores sumus, inquit, quia uolẽtibus eis emendare se, offerunt cõmonitiones, ut quod uelle cœperant, possent implere.

CAPVT SECVNDVM.

D Ecreui autem hoc apud me, ne iterum in tristitia uenirem ad uos.) Apertum est quia ideo noluit ire, ne forte corripiens paucos, multos contristaret, ipse etiam contristatus. Compatiuntur enim omnia membra unius mœrori. Si enim ego contristo uos, & quis est qui me lætificet, nisi qui contristatur ex me?) Hoc dicit quia non uult eos contristare, sed quia peccatis studuerant, necesse erat illos cõtristari inuito Apostolo: ita tamen, ut de cætero obaudientes facti lætificarent eos qui contristabantur cum eis: ut qui corripiendo contristauerat eos, lætificaretur ex his dum corriguntur. Ideo & scripsi hoc ipsum, ne cum uenissem, tristitiam haberem à quibus oportuerat me gaudere, certum habens quia meum gaudium omnium uestrum est.) Idcirco dicit hæc se scripsisse, ut postea ueniens non esset unde contristaretur sublatis uitijs, sed gauderet cum eis quasi cum charissimis filijs: ut quia ab infidelibus tribulationibus afficiebatur, ab his utiq; gauderet qui crediderant. Gaudium enim Apostoli, purificatio est populi. Ideo enim gaudet, quia uituperatio non est in eis quos simul oportet gaudere. Nam ex multa pressura & angustia cordis scripsi uobis per multas lachrymas, non ut cõtristemini, sed ut cognoscatis charitatem quam habeo abundantius in uobis.) Manifestum est, quia quando hoc affectu quis aliquẽ corripit, ut plus illo doleat peccatis eius: non utiq; ut illum contristet corripit, sed ut ostendat illi quo amore diligat eũ. Qui enim non hoc affectu corripit, fratrem contristat. Insultat enim qui non condolet fratri. Si quis autem contristauit, non me contristauit, sed ex parte, ut non onerem uos oẽs.) Omnes hos quos dicit, sancti sunt. Duæ enim partes in populo sunt, sicut in prima epistola memorauí. Hi ergo ex parte sanctorũ sunt, quos contristatos in errore fratris significat, sicut & semetipsum. Hoc dicens onerauit peccantẽ, uel eum qui peccauerat. Plus enim fit reus in cuius delicto multi tribulantur: ac per hoc, Sufficit ei qui talis est, inquit, hęc quæ fit à pluribus obiurgatio.) Magnũ dolorẽ utiq; patitur qui delictũ suũ uidet pluribus horrere. Ita ut econtrà magis donetis & cõsoleminí, ne quo modo abundantiore tristitia absorbeatur qui eiusmodi est.) Afflicto homini peccati proprij causa subuenire præcipit, quia pœnitentia si de uero animo est, hoc est, si correptus statim in animo doleat, protinus habet fructum. Deniq; in Regnorum libro habetur quia Achab, cum arguisset eum propheta, cõmotus animo statim meruit ueniam. Et Dauid in causa Vriæ Ethei correptus, quia cognouit se peccasse, delictũ eius deletum est. Ita & Apostolus illum qui incestũ cõmiserat habens uxorem patris, obiurgatum & abiectum dolentẽ reuocari iubet, ne diu uidens se contristatũ sperni, desperans de se, daret animum ad mundum fruendũ, quasi qui locum apud deum iam non haberet. Hoc est maiori tristitia absorberi, desperantem de se conuerti ad admittenda peccata, quibus grauatus absorbeat à secunda morte. Hæc enim uera pœnitentia est, iam cessare à peccato. Sic enim probat dolere se sibi, si de cætero desinat. Propter quod obsecro uos, ut confirmetis in illum charitatẽ. Ad hoc enim & scripsi, ut scirem an in omnibus obedientes estis.) Quantum datur intelligi, obedientes hos factos in cæteris probat. Emendauerant enim quæ ad ordinem ecclesiasticum pertinent. Vnde etiam in hoc uult illos esse obedientes, ut confirmẽt fratrẽ in charitate, suscipientes eũ in cõmunione. Si cui aũt quid donastis, & ego.) Manifestum est quia quod iubet fieri, ipse facit: nec potest hoc abnuere, quod etiam obsecrans ut fiat scribit, cum haberet potestatẽ iubendi. Sed quia in prima epistola graue eius detulit crimen, ut horrerent illum omnes, nunc cum recipi illũ uult, orat ne adhuc exulcerato animo aduersum illum, durum illis esset habere cum illo communionem ecclesiæ. Neq; enim tanta in eis erat quanta in Apostolo prouidẽtia, ut statim intelligerẽt faciendum esse quod dicebat Apostolus in causa huius dũtaxat: ideo obsecrat ut dimittant illi, significans deum illi ignouisse, quia nihil sine dei spiritu agebat Apostolus. Nam & ego quod donaui, si quid donaui propter uos in persona Christi.] Hoc dicto grauat illos, quia si magister petentibus discipulis donauit cui uoluerunt peccatũ, quanto magis obaudire debent discipuli magistro? Et ut ratũ ei cui donauit, ostenderet apud

3. Reg. 11
2. Reg. 12

deum,ait in persona Christi se donasse quod donauit. hoc est, accepto tulisse Christum cuius legatione fungebatur,ut factum Apostoli factum sit Christi,sicut dixit: Quæcũq; solueris super terram,erunt soluta & in cœlo. Si ergo huic pro quo petierunt, per Apostolum Christus ignorauit: quanto magis huic iam ignotum erat,cui ut donent,ipse etiã hortatur? Ne possideamur à Satana. Nec enim ignoramus uersutias eius.) Hoc dicit quod suprà memoraui,quia consolatio debet subsequi fratrẽ delictum flentẽ, ne diu cõ tristatus & contemptus à charitate ecclesiæ,incipiat desperare de se,& uidens qui sem- per in insidijs & subtilis diabolus mentem eius uilem effectam, accedat, & suggerat ei, ut uel præsentibus fruat, qui de spe futuri præmij deiectus est,& pereat frater possessus à diabolo,cui ad hoc pœnitentia data erat,ut conuersus reformaret se, sicut dicit in Eze-

Ezech.18 chiele propheta: Nolo mortem morientis,quantum ut reuertatur & uiuat. Et iterũ: Con uertantur,inquit,& replantabo illos.

C Vm autem uenissem Troadem propter Euangelium Christi,& ostium mihi apertum esset in domino,non habui requiem spiritui meo, eò quod non in- uenerim Titum fratrem meum: sed uale illis dixi,& profectus sum in Mace- doniam.) Troadem se perrexisse significat ad prædicandum eis Euangelium Christi: & cum cœpisset prędicare,fuisse qui caperent uerbum fidei. Sed quia solatium Titi defuit, intolerabilis erat labor perstrepentium causa. Quamuis enim quidam eorũ aperuerant corda sua ad recipiendum sermonem dei: tamen impudentia infidelium non minima existebat,insurgens in Apostolum zelo credentium: & hęc duo ab uno impleri non po terant,aut fideles instruere,aut incredulis repugnare. Ideoq; uale illis facto qui suscepe- rant eum,profectus est in Macedoniam. Deo aũt gratias, qui semper triumphat nos in Christo Iesu.) Hoc est deum apostolos triũphare in Christo,uictores illos facere in fi- de Christi,ut calcata perfidia trophæum habeat fides,dum ex perfidis fiũt fideles, & ma leuoli non proficiunt in persequendo credentes. Et odorẽ notitiæ suę manifestat per nos in omni loco,quia Christi bonus odor sumus deo: in his qui salui fiunt, & in his qui pereunt.) Odor notitię dei,in Christo,& per Christum est. Odorẽ aũt idcirco dixit,quia sicut quædam res quæ cum non uideantur,per odorẽ tamen cognoscuntur,& intelligis in loco aliquo esse quod nõ uides: ita & deus quia inuisibilis est, per Christum se uoluit intelligi,ut prædicatio Christi (quæ utiq; inuisibiliter, sicut ad nares odor, ita ad aures peruenit) deum patrem insinuaret creatorẽ,& filium eius unigenitũ. Cuius rei legatio-

Ioan.17 ne fungentes Apostoli,(sicut dicit dominus ad deum,filius ad patrẽ: Sicut me misisti in hunc mundũ,ita & ego eos mitto in hunc mundũ) odorẽ notitiæ dei & Christi per sig- na & prodigia manifestarent. Vera hæc esse de deo & Christo prædicatio,uirtutis testi- monio probatur. Quæ ideo in odore significata est,quia cum deus nõ uideatur: per hãc quæ inuisibiliter operatur in Apostolis esse intelligitur,ut ueritas doctrinæ manifesteẽ. Qui ergo recte asserit Christum,bonus odor est deo,laude dignus in eo qui credit, nec uituperabilis in illo qui non credit. Qui uerò non recte asserit Christum,malus odor est deo,tam in his qui fidi sunt,q̃ in illis qui diffidunt: pro utriq; enim reus erit. Qui enim diffidit,idcirco uidetur non credere,quia peruersum est quod audit: & qui credit, malè credit. Apostolus ergo rationẽ legis locutus est, ut sicut in lege qui hostias bono uoto offerebat,bonus odor erat deo,& acceptabilis: ita & nunc prædicationis uirtus doctri- næ odorẽ præstat fragrantẽ deo. Quã ob causam auxilijs suis tutos præstabat deus apo- stolos,ut uerba cognitiõis eius infunderẽt patẽtib. auribus, siue ludæis, siue Gẽtilibus: addito his sacramento natiuitatis domini Iesu secundum uoluntatẽ dei & patris eius in unitate fidei salutaris,ad salutẽ credentium,& perditionem diffidentium. Alijs quidẽ sumus odor mortis in mortẽ.) Hoc dicit quia incredulis prædicatio crucis Christi odor mortis est. Alij enim uerbum dei sic accipiunt quasi pestẽ ex qua oritur mors,& necesse est ut iuxta fidem illorum fiat eis. Alijs aũt odor uitę ad uitam.) Verũ est quia fidis ser- mo auditus dei,nuncius est salutis æternæ,& secundum fidem illorũ continget eis. Siue ergo in his qui pereunt,siue in his qui salui fiunt, Christi bonus odor deo erant Apostoli,quia syncériter & sine adulatione prædicabant. Qui enim non credebant, ipsi sibi la-

Ezech.3 queum circundabant,his liberis,sicut dicit dominus ad Ezechiel prophetam: Tu præ- dica. si te audierint, lucraberis animas eorum. si quo minus, ipsi sibi uiderint: tu tamen liber

liber eris à perditione eorum. Et ad hæc quis idoneus? non enim sumus sicut plurimi adulterãtes uerbum dei, sed ex syncerítate sicut ex deo corã deo in Christo loquímur.] Pseudoapostolos tangit diuersos, qui corrupta doctrina uerba dei per malam interpretationem adulterabant, tollentes diuinum sensum, ponebant humanum. Ex quibus quidam zelum habentes traditionis Iudaicæ, nec de Christo bene docebãt: ideo minus idoneos hos dicit. Apostolos autem synceriter prædicasse, sicut ex deo datum est, ante deũ, id est, quomodo deus dedit: ipso teste in Christo loquebantur, non suam quærentes, sed dei gloriam. Hoc est in Christo loqui, eius honorem & potentiam prædicare.

CAPVT TERTIVM.

1 Incipimus iterum nosmetipsos commendare?] Quoniã pseudapostolos notat, praua eorum cõmenta designans: se aũt uerum prædicatorem testatur. uidetur iterũ commendare se, sicut in prima epistola. Et ne hoc uersutia aliqua terrestris lucri gratia facere uideretur, adiecit: Aut numquid indigemus, sicut quidã, commendatitijs epistolis ad uos, aut ex uobis?] Hoc dicens, & suum sensum purgat, & adhuc pseudoapostolos notat, quos proprij honoris & quęstus caussa circuire ecclesias probat, ad auferendam, non ad tribuendam salutẽ. Ex his erant quibus dicit dñs: Comedítis domos uiduarũ & pupillorũ, oratione longa orãtes, propterea accípietis maius iudicíũ. Hi enim & res eorum & animas inuadebant. Apostolus autem nec res eorum tangebat, & ueritate doctrinę animas eorũ saluabat. Non ergo carnaliter, sed spiritaliter se commendabat ad profectum salutis illorum, ut de illo hoc crederẽt quod erat: quia qui de bono male sentit, peccat: ac per hoc commẽdatio hæc istis magis proficit. Epistola nostra uos estis scripta in cordibus nostris.) Epistola, salutis indiciũ est. Recte ergo ait, quia salus Corinthiorum in corde erat Apostoli, & eorum qui cum illo erant. semper enim de salute eorum cogitabant. Cum ergo in corde sint Apostoli, & eorum qui cum ipso erant, epistola sunt scripta in cordibus eorũ: quia qui semper alicuius memor est, scriptus est in animo eius. Quæ cognoscitur & legitur ab omnibus hominibus, manifestati quia estis epistola Christi ministrata à nobis.) Apertum est quia cum dicuntur Christiani, epistola Christi sunt, indicantes salutem quam dedit deus in Christo omnibus hominibus, scribentibus Apostolis. dum enim docent, scribunt. Scripta non atramẽto, sed spiritu dei uiui.] Quoniam quæ promissa sunt, æterna sunt: idcirco dei spiritu scripta dicuntur, qui semper est: temporalia autem atramẽto, quod obsolescit, & perdit memoriam. Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.] Nunc legem ueterem pulsat, quæ primum data in lapideis tabulis abolita est, fractis tabulis sub monte à Moyse. Noua autem lex in animo scribitur, hoc est in corde, non per calamum, sed per spiritum. Quia fides æterna res est, ab spiritu scribitur, ut maneat. Vetera autem præcepta deficiente mundo cessabunt. Quomodo ergo differt lex à lege, ita differunt dispensatores illius legis à dispensatoribus legis fidei.

Matt. 23

Exod. 32

2 Iduciam autem talem habemus per Christum ad deum.] Quãta dignitas sit in Apostolis, manifestat cum dicit: Fiduciam autem talem habemus ad deũ per Christum. ut ostendat ueteres nõ hanc habuisse fiduciam ad deum, quia minor fuit administratio. Non quòd sufficientes sumus æstimare aliquid à nobis tanquam à nobis sit, sed sufficientia nostra ex deo est, qui & idoneos nos fecit ministros noui testamenti, non litera, sed spiritu. Litera enim occidit: spiritus autem uiuificat.) Quamuis præferat Apostolicam dignitatem, in dei tamen laudem prorumpit: non istud meritis humanis ascribens, sed eius gratiæ qui dignatus est pro uita humana salutarem prędicationem ordinare, quæ quos lex uetus reos tenebat, saluaret, data remissione peccatorum per Iesum Christum dominum nostrũ. Literæ enim ad hoc datæ sunt Moysi, ut contemnentes legem occideret secundum ius naturæ. Spiritus autem, id est, lex fidei, quæ non scribitur, sed animo continetur, uiuificat reos mortis: conuertentes tamen se, ut iustificati, de cætero non peccent. Rectè ergo data fuerat lex, ut timor esset peccandi. Sed quia fragile est genus humanũ, misericordia dei data est in prædicatiõe Apostolis: ut donatis peccatis euaderent mortem, credentes in Christum. Hæc est prædicatio noui testamenti, quod promiserat deus per prophetas. Quod si administratio mortis literis formata in lapidibus fuit in gloria, ita ut non possent intueri filij Israel in faciem Moysi propter

pter gloriam uultus eius,quæ euacuatur:quomodo non magis administratio spiritus e-
rit in gloria?) Manifestum est maiorem esse gratiam legis fidei,quã legis Moysi.Quam
uis enim ad hoc data sit lex Moysi ut prodesset, contempta tamen facta est lex mortis.
Ergo quia peccatoribus prouidere non potuit,uenit lex fidei,quæ hos saluaret,non so-
lum ignoscens,sed & iustificans eos.Multum ergo interest inter legem & legem. Tunc
Exod.34 enim maculati peccato uultum Moysi descendentis de monte cum lege, accepta in ta-
bulis,intueri non poterant,quia gloriosa facta erat facies eius,ne à peccatoribus posset
aspici,qui digni erant morte.Quæ nunc gloria euacuatur per legem spiritus,cum acce-
pta remissione peccatorum facti iusti,digni sunt aspicere & possunt gloriã dei, sicut ui-
derunt in monte Petrus & Ioannes & Iacobus gloriam Christi. Si enim in administra
Matt.17 tione damnationis gloria,multo magis abũdauit administratio iustitiæ in gloria.) Hoc
dicit quia amplius est donum iustitiæ dei per fidem Christi,quàm legis ueteris: quia ma
gis gloria in salute est,quàm in morte.quamuis iuste damnet,tamen ad laudem proficit
magis si indulgeat,ut possit reus corrigere se.Nec enim glorioſum factũ est id quod glo
rificatum est in hac parte propter excellentem gloriam.)Manifestum est non esse factũ
glorioſum quod uisum est in uultu Moysi glorioſum. Quando enim nulli profuit glo-
ria uultus eius,non habuit fructum gloriæ,sed magis obfuit:licet non suo uitio,sed pec-
cantium:tamen in hac parte gloria non est. Illa autem est magis gloria quæ abundat in
gratia,ut purificati homines dono dei,absterſa caligine possint uidere gloriam Christi.

Si enim quod euacuatur,fuit gloria:multò magis quod permanet,in gloria est.)Non
negat gloriam fuisse in lege,uel in uultu Moysi,sed non permansit in Moyse, quia figu-
ra erat in Moyse,non ueritas.ideo aduenientе saluatore cessauit figura,quia apparuit ue
ritas manens semper:ut quantum interest inter imaginem & ueritatem,tantum interſit
inter gloriam uultus Moysi,& gloriam Christi.ideo suprà dixit,propter excellentẽ glo
riam.Illa enim tanta erat gloria,quanta debuit credi seruo.Hęc uero tanta quanta est ge
nitoris eius,quia dominus Iesus Christus in gloria est dei patris.Sicut enim uespere stel-
læ glorioſæ sunt,oriente autem Sole euacuatur earum claritas: ita & Moysi gloria eua-
cuatur apparente gloria Christi. Habentes igitur talem spem,multa fiducia utamur.)
Spem habere nos dicit uidendi gloriam, non talem qualis fuit in uultu Moysi: sed eam
quam uiderunt tres Apostoli in monte,reuelante se domino. Hinc igitur conijcere de-
bemus quantum nobis contulerit diuina clementia, quantumcũ nos superioris gratiæ
dono ditare dignata est,quam dederat Iudæis.Iudæi enim, cum minor esset gloria uul-
tus Moysi,eam speculari non poterant:nos uerò non Moysi gloriam, quæ inferior est,
sed excellentem saluatoris gloriam uisuros nos credimus.Iudæi ergo serui gloriam non
meruerunt uidere: nos autem domini communis gloriam sumus uisuri. Ideoq; & nos
uicem reddere inquantum possumus debemus beneuolentiæ dei,ut propensiores si-
mus in eius amore, qui nobis fiduciam dedit, abluens nos à peccatis, uidendi glori-
am dei. Nunc itaque opus est ut crescat in nobis fiducia bonis actibus parata. Tan-
tum enim uidebimus, quantum credimus. Et non sicut Moyses ponebat uelamen
super faciem suam, ne intuerentur filij Israel usque ad finem eius quod euacuatur.]
Quoniam digni facti sumus per gratiam dei uidere gloriam Christi, idcirco, & non si-
cut Moyses,ait,ponebat uelamen super faciem suam,ne intuerentur filij Israel.Ideo po-
nebat uelamen,quoniam splendorem uultus eius ferre nõ poterant causſa peccati, quo
sublato potestas datur uidendi gloriam dei usq; ad finẽ eius: quia tamdiu non reuelatur,
quãdiu relicta lege conuertantur ad gratiam fidei,& sic euacuatur. Accedẽte enim dig-
nitate per fidem,euacuatur indignitas. Sed obtusi sunt sensus eorũ usq; in hodiernum
diem.)Tamdiu obtusos dicit,quãdiu nõ credunt.Quę obtusio infidelitatis causa obue-
nit.ideo conuersis ad fidem acuitur acies mentis,ut uideant diuini luminis splendorem.

Idipsum uelamen in lectione Veteris testamẽti manet dũ non reuelatur,quia in Chri
sto euacuatur.)Obtusio,ait,hæc in lectione Exodi manet,quãdiu credant.Nõ enim re-
uelatur,nisi credant.In Christo enim euacuaẽ,hoc est,per fidem Christi auferẽ uelamen.
Amoto enim delicto incipient uidere, quod obstante peccato uidere non poterant.

Sed usq; in hodiernum diem,cum legitur Moyses,uelamẽ est positũ supra cor eorũ.)
Manifestũ est quia cũ legitur hæc pars legis, sententia illorũ recitatur qui sunt sub lege.

Cum

Cum autem conuersus fuerit ad dominum, auferetur uelamen.] Conuerti ad dominũ hoc est, credere in Christum, ut agnoscẽs dominum, ueniam mereatur accipere. Hoc est auferri uelamen, sententiam euacuari qua tenebatur reus sub lege. Dominus autẽ spiritus est. Vbi autem spiritus domini, ibi libertas.] Quoniam deus spiritus est, per Christum legem dedit spiritus, non literis utiq; scriptam, sed per fidem animis intimatã: non quæ uisibilia doceat, sed inuisibilia credi suadeat: quę animus spiritaliter colligat, neque oculus cernat. Hæc lex dat libertatem, solam fidem poscens: ut quia quæ non uidet credit, de conditione eruí mereatur. Nos autem omnes reuelata facie gloriã domini speculantes, ad eandem imaginem reformamur à gloria in gloriam, sicut à domini spiritu.) Nos dicit omnes qui libertatem sumus consecuti dono gratiæ dei, gloriam domini per fidem speculantes, ad eandem imaginem transformari quam speramus: id est, ut similes inueniamur transacta hac uita imagini gloriæ Christi, sicut dicit Ioannes Apostolus: Scimus, inquit, quia cum apparuerit, similes ei erimus. A gloria in gloriã, sicut à domini spiritu: id est, sublati beneficio dei gloriæ Moysi, quam reatus causa cernere nequibamus, transformamur ad gloriam quam credimus dari nobis à domini spiritu. Tantum enim dabitur gloriæ, quantum dignum est dare deum per spiritum suum. Ideo enim dixit, Sicut à domini spiritu: ut ostenderet talem gloriam dari quæ sublimitati congruat dantis. Moysi enim gloria nec tanta fuit, nec perennis. Pro modo enim legis & gloriam percepit: ita & pro modo legis fidei in qua spiritus dei est, dabitur gloria credentibus. Tantũ enim concessit deus fidelibus, ut spiritum suũ det eis pignus illius gloriæ quã promisit.

CAPVT QVARTVM.

Q Vare habentes hanc administrationem prout misericordiam consecuti sumus, non deficimus.) Tantam spem dicit administrationis huius, ut non deficiat in pressuris confortatus fide promissionum. Vnde superius dicit: Multa fiducia utimur. Fidentes enim in his quæ promissa sunt, quicquid aduersum acciderit, tolerant. Quod non humanis meritis deputat, sed misericordiæ dei, quæ hominẽ primo abluit, deinde iustificat, adoptans filium deo, ut donet eum gloria simili gloriæ filij proprij dei. Sed renunciamus occultis dedecoris.) Vt illi gloriæ dignus sit homo, omnia turpia & polluta quæ fieri & cogitari possunt, amouenda docet, ut non solum de opere, sed & de cogitatione pellantur. Inuitantis uerba sunt. Sub sua enim & suorũ persona ad meliorem uitam hortatur, propter supradicta uitia quæ in his sæpe reprehẽdit. Possunt & hæc occulta dedecoris esse, quæ prauo sensu ad prędicandum meditantur ut fallant. Vnde subiecit: Non ambulantes in astutia, neq; adulterãtes uerbum dei.) Ad dedecus enim & deformationem eius proficit, qui subdola mente confingit doctrinam ad decipiendum corda simplicium. turpis enim inuenietur in die iudicij dei. Astutia eñ malæ mentis, ut id quod sibi libitum est expleat, uerba dei adulterat, ut sensum inuertat. Adulterare est autem, uerum sensum per falsum uelle excludere. Sed in manifestatione ueritatis commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominũ corã deo.) Hoc dicit quia in prædicatione euangelica nulli se fecit suspectum, addens amplius cũ dicit, coram deo: ut hoc ipsum non solum hominibus manifestum probet, sed etiã deo, cui nihil occultum est. Testimonium ergo dei implorat, ut uel sibi credatur, quia ita prædicat sicut datum est ab authore: & deus hoc modo testis est, dum dat signa & prodigia fidei per manus eius.

S Ed etsi opertum est Euangelium nostrum in his qui pereunt.) Verũ est quia increduli non uident, perfidia obcæcante splendorem uirtutis dei. Velamẽ enim est supra cor eorum, & obtusio infidelitatis, in Iudæis maxime. In quibus deus seculi huius obcæcauit sensus infidelium, ut non peruideant lumen Euangelij gloriæ Christi, qui est imago dei.) Deum dicit secularium hominum, quia maleuoli sunt erga fidem Christi, sensus obcæcare, ne uideant ueritatem Euangelij maiestatis Christi. Hoc ergo illis præstat quod uolunt. Quia enim maleuoli sunt homines, & intelligentes uerum dicunt esse falsum, in eo ipso adiuuantur, ne possint credere quod nolunt. Christum autem, cum sit imago dei, corporeum tantum asserunt: & relinquentes gesta eius, solius carnis faciunt mentionem: de quibus dixit Esaias: Obcæcauit oculos eorum ne uideant, & auribus ne audiant usque in hodiernum diem. Nec enim nosmetipsos Esa. 6

prædi-

prædicamus,sed Christũ Iesum dominum nostrum.] Hoc est,non nostram gloriam annunciamus,ne quis nos dicat propter nosipsos euãgelizare, ut nobis proficiat forte ad tempus:sed Iesum dominum nostrum annunciamus,subijcientes nos uirtuti maiestatique eius.Quando ergo nullum grauamus,nullum concutimus,& Christum dominum nostrum fatemur:quid est ut elati iudicemur,quasi aut pro nostra propria utilitate prædicare ut glorioſi appareamus? Nos autem seruos uestros propter Iesum.] Intantum se seruum Christi esse probat,ut iubente ipso ministrum se horum in prædicatione testetur,ut pro utilitate horum subiecti sint in ministerio Euangelij.Seruos ergo dicens, ministros significat:sed ut humiliter loqueretur,sic dixit:ut uere ostenderet non ad suã gloriam se prædicare Euangelium,sed ad claritatem domini nostri,cui obedit,cui seruit,sicut & ipse dominus ait: Ego sum in medio uestrum non ut ministrer, sed ut ministrem, Luc.2 non merito horum quibus ministrat,sed propter imperium domini. Quia deus qui dixit de tenebris lumen fulgere,illuxit in cordibus nostris, ad illuminationem cognitionis gloriæ suæ in facie Christi Iesu.] Hoc dicit quia misericordia dei factum est ut nos,inquit,qui fuimus increbiles in ignorantia,hoc est in tenebris, per nos daret deus lumẽ cæteris gentibus. Quantum se adhuc humiliat,ut dei solius & Christi gloriam præferat.Humiliatur enim,ut cognitionem habeant glorię dei per Christum.Ideo glorię dei, ait,cognitionẽ,id est,non dei solius,sed & Christi,qui est gloria eius:ut significaret non solum deum cognosci,sed & opera eius & misericordiam & prouidentiam qua condidit & saluauit genus humanum,uisus in Christo per gloriam uirtutis suæ.Habentes autem thesaurum hunc in uasis fictilibus, ut excellentia sit uirtutis dei, & non ex nobis.] Thesaurum sacramentum significauit dei in Christo,quod credentibus manifestatur:incredulis uerò quodam tectum est uelamine:quia sicut thesaurus in occulto ponitur, ita & sacramentum dei intra hominem,id est,in corde humano absconditur. Hũc ergo thesaurum in animo & corpore dicit esse à deo datum, ut eminentia uirtutis eius appareat per homines prædicatores duntaxat,ut reconcilietur omnis lingua creatori suo,non ad honorificentiam hominum,sed dei qui se manifestat per homines: qui cum humiles & imperiti essent, acceperunt potestatem à deo & loquendi magnalia, & agendi.Fictilia ergo uasa dicens,infirmitatem naturæ humanæ significat,quæ nihil potest nisi à deo acceperit uirtutem,& ad laudem suam deus per hæc se prædicet quæ infirma sunt, ut gloria illi detur,non homini qui ex luto fictus est. In omnibus pressuram passi,sed nõ coangustati.] Nunc ostendit propter quod idonei erant prædicatores,quia semper illis in necessitate affuit deus.Ideo pressuram,ait,passi,sed non coangustati:hoc est,non permi sit deus tantum nos opprimi ut cederemus. Inopiam passi,sed non destituti.] Id est,in inopia positis affuit pastor deus. Persecutionem passi,sed non derelicti.] Verum est, quia consulebat eis deus,ne satis sibi facerent de his inimici. Deiecti,sed nõ perimus.] Id est uerberibus prostrati,sed obstante deo non mortificati.Siue enim clausi siue uincu
Act.16 lati,adiutorio dei manus hostium euadebant. Deniq; Paulus & Sylas cum essent clausi iam cæsi,& pedes eorum iam essent in neruo conclusi:alacres hymnum canebant deo, fortiores ijs facti qui non erant cæsi. Semper mortem Iesu in corpore nostro circumferentes,ut & uita Iesu in corpore nostro manifestetur.] Dubium non est quia in martyribus Christus occiditur:& in ijs qui pro fide patiuntur aut exitus,aut uincula,aut uerbera,Christi passiones sunt,ut & uita eius in corpore eorum palã fiat. Passiones enim sunt
2.Cor.12 quæ ostendunt meritum ad futuram uitam quam promisit Christus. Vnde alio loco di-
Acto.14 cit:Cum infirmor, tunc potens sum.Et iterum: Per tribulationes oportet nos intrare in regnum dei.

Semper ergo nos qui uiuimus,in mortem tradimur propter Iesum: ut & uita Iesu palam fiat in hac mortali carne nostra.] Apertũ est quod dicit,quia ideo in mortem tradi, inquit, propter Iesum non recusamus cum possimus uiuere,ut uita qua resurrexit à mortuis Christus,huic mortali carni nostræ præstetur. hoc est non timemus mori propter resurrectionem promissam. Itaq; mors in nobis operatur, uita autem in uobis.] Hoc dicit,quia pro salute eorum morti subijciebantur. Gentibus enim prædicantes inimicitias sibi excitabant tam à Iudæis,quàm à gẽtibus usq; ad mortem. Habentes uerò eundem spiritum fidei.] Hoc est communem spiritum per quem firmatur

firmatur fides, habemus uobiscū. Ideo enim pro ipsis tanta patiebantur mala, ut inuicē sibi copularentur in fide. Secundū quod scriptū est: Credidi, propter quod locutus sum: & nos credimus, propter quod & loquimur.] Exemplū ideo dedit de Psalmo centesimodecimoquinto, ut ostēderet ideo se promptū esse ad omnia toleranda, quia credidit futurā resurrectionē. Securus ergo de futura uita, præsentis uitæ nō habet curam: quippe cum hoc credatur ut tūc illa beata uita speretur, si hæc cōtemnatur. Securus ergo quia quod credidit uerum est, audet hoc prædicare, ut cæteros spei suæ participes faciat. Scientes quod qui suscitauit dominū Iesum, & nos cū Iesu suscitabit, & constituet uobiscū.] Hac spe dicit laborari propter fidē, quia exemplū præcedit resurrectionis domini Iesu, quid futuri erunt qui credunt: quia sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes uiuificabuntur. Adā enim forma mortis est, caussa peccati: Christus uerò causa uitæ propter iustitiā, quia peccatum non fecit, nec dolus inuentus est in ore eius. Et quoniam participes hos communis fidei dixit: Resuscitatos, inquit, constituet uobiscū, ut unius fidei in una sint domo pacis. Cùm enim intelligunt quia pro ipsis patiuntur exitia, & isti solicíti sunt de passionibus horum uelut compatientes, simul & participes erūt in uita promissa: ut simul contristati, simul gaudeant. propter illos sic loquitur qui resurrectionē negabant, quos & in prima epistola exprobrat. Omnia eīm propter uos, ut gratia abundans per multarum gratiarum actionē abundet in gloriam dei.] A munere suo deus nullum uoluit esse alienum. Et quia nō omnes capiūt uerbū fidei, apostolus dei uoluntatem sciens, persecutiones & pericula pati nō timuit, dūmodo omnibus fideliter prædicaret, ut plures possent credere: ut abundās donum dei nō per paucorum gratiarū actionē minueretur ad contumeliam dei, sed multis proficiēs affluēret per multarum gratiarū actionē ad gloriā dei. Quāto ergo hic dignus honore est qui animam suā semper morti subiecit, ne donum dei longe aliter proficeret q̄ datū est? Nunquid non magna contumelia eius est qui cœnam faciens opulentam, ac multos inuitans, paucos habet in summa? Quapropter non deficimus.] Manifestum est hæc ad superiorem sensum pertinere. Vt enim deuotionē suā adhuc propēsiorē in dei rebus ostēdat, hæc subiecit quibus nullo genere deficere se probat quo minus id quod deo placitum est impleat, securus tamen de resurrectione promissa. Licet si exterior homo noster corrumpitur, sed interior renouat̄ de die in diē.] Pressuris, plagis, fame, siti, frigore, nuditate caro corrumpit̄, sed anima spe futuri præmij renouat̄, quia assiduis tribulationibus purgatur. Proficit enim in pressura, nō interit, ita ut accedentibus tentationibus quotidie acquirat ad meritū, quia & corpori corruptio hæc proficit ad immortalitatē merito animæ. Id enim quod in præsenti est momentaneū, & leue pressuræ nostræ, supra modum in sublimitate æternum pondus gloriæ operatur in nobis.] Præsentis temporis tribulationes quæ caussā fidei ingeruntur, momentaneas & leues dicit, quia sunt temporales: supra modū tamen in sublimitate æternum pondus gloriæ operari patientibus. Paruis enim laboribus magna redditur merces, & pro leui tribulatione supra modum sublimitas gloriæ pensabit̄ perpetuæ. Nō cōtemplantibus quæ uidentur, sed quæ non uidēt̄. Quæ enim uidentur, temporalia sunt: quæ uero non uidentur, æterna sunt.] Desiderium cœlestiū & spiritalium habētes hæc præsentia & terrena spernere profitetur, quia ad comparationem spiritalium hæc nulla sunt. Sic enim sunt hæc ad superna, quomodo figura ad ueritatem. Figura deperit, ueritas manet: ac per hoc exire de isto seculo non metuunt iusti, sed gaudent.

Psalm. 115

1. Cor. 15

1. Pet. 2

CAPVT QVINTVM.

Scimus enim quia si terrestris domus nostra huius habitationis dissoluatur, quia ædificationē ex deo habemus domum non manufactam æternam in cœlis.] Hac fiducia dicit non timendū dissolui de corpore uiolentia infidelium, aut sorte uitæ, quia præparata est huiusmodi hominibus habitatio in cœlis æterna: ut de temporali & terrena expulsi, in perpetuam domum recipiantur. Vnde & hoc optandum est, si fieri potest. Sed quia optandum non est, ne in tua gloria alius pereat: si tamē acciderit, libenter ferendum est. Terrestrē enim domū carnē hanc dixit, quia mortalis est: ut si de hac dissoluti fuerimus, ædificatā inueniamus in cœlis domū æternam. Hęc domus corpus immortale significat, in quo resurgentes semper erimus, cuius for-

ma iam in cœlis est in domini corpore declarata. Etenim in hoc ingemiscimus habitaculo nostro quod de cœlo est, superinduí cupientes: si quidẽ induti, nõ nudi inueniamur.] Propterea dicit in precibus ingemiscí, ut gloria promissa de cœlis possit resurgẽtes induere. Hoc ergo desiderantes insistunt precibus, ne resurgẽtes recepto utiq; corpore nudi, id est, alieni à promissa gloria inueniantur. Hoc enim opus est, ut induta anima corpore, dei iudicio superinduatur & gloria, quæ est immutatio in claritatẽ. Mors enim de terra est, resurrectio uero de cœlis, si tamen immutetur in gloriam. Alij codices sic habent: Si quidem expoliati, nõ nudi inueniamur. id est, si exeuntes de corpore Christum uestiti fuerimus: quia quicunq; in Christo baptizantur, Christum induunt. Ita q; si in forma baptismi & traditione manserimus, expoliati corpore nõ nudi inueniamur: quia in interiore homine habitat Christus, quẽ cũ induti, siue spiritu sancto dato nobis uidebimur, erimus digni superinduí promissa cœlesti gloria. In illũ enim decidet promissa claritas, quẽ uiderit signũ adoptionis habere. Nam cum sumus in isto corpore, id est, mortali, ingemiscimus grauati, eò quod nolumus exui, sed superindui, ut absorbeatur mortale hoc à uita.] Idẽ sensus est. Ideo enim dicit grauatos nos passionibus corporis, & ipsius mundi tempestatibus, postulationes ad deũ dirigere, ne immutemur uicti, & indigni efficiamur: sed ut cõtigerit exitus, perseuerantes in fide induti inueniamur sancto spiritu, qui in substantia Christus est. Tunc enim superindui promissa gloria poterimus, si exuti corpore, nõ despoliati à sancto spiritu fuerimus. Sic mortale absorbetur à uita, id est, ut resurgentes superinduamur im mortalitate cum gloria, ne ultra mori possit, aut passionibus implicari. hoc est absorberi à uita. Non enim dicendus est absorberi à uita, qui ad hoc surgit, ut pœnis agatur. Qui autem perficit nos in hoc ipsum, deus, qui & dedit nobis pignus spiritum.] Hoc quod ingemiscentes poscimus, id est, non ut exui, sed ut superindui mereamur, iuxta supradictum sensum, in die iudicij deum perficere dicit, quia qui promisit, & fidelis est, dãs huius rei implendæ pignus spiritum. Ipse est enim signaculum adoptionis nostræ.

F Identes igitur semper, & scientes quia inhabitantes in corpore peregrinamur à domino. per fidem enim ambulamus, non per speciem.] Manifestũ est quia per fidẽ cũ domino sumus, non per præsentiã: ac per hoc peregrinamur nõ fide, sed specie. Et quare, cũ idẽ dicat in Actibus apostolorũ: In ipso enim uiuimus & mouemur, & sumus: hoc loco peregrinari nos à dño dicit? Si ubiq; est, quomodo hic positi peregrinamur à domino? Sine dubio ubiq;, imò omnia in deo sunt. Sed quia sedes dei in cœlis est, & illic semper uidet: ideo hic positi, ubi nõ uidet, pergrinari ab eo dicimur. Quando enim nõ eum uidemus, licet præsens sit, absentes ab eo sumus.

Act. 17

Audemus ergo & consentimus magis peregrinari à corpore, & præsentes esse ad deũ.] Recte ait, audemus. Habẽtes enim fiduciã promissionis dei, & scientes multũ expedire illic esse quàm in corpore: cõsentiunt & optant excedere de corpore, ut requiescãt usq; in diem resurrectionis sub altare dei. Ideo enim cõtendimus siue præsentes, siue peregrinantes placere illi.] Id agendũ dicit, & bonis operibus insistendũ, ut siue in hac adhuc uita positi, siue ante tribunal Christi, præsentes placeamus ei. Vnde si disciplina seruetur, & hic & illic placebimus: quia qui hic placet, illic nõ displicebit. Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisq; propria corporis prout gessit: siue bona, siue mala,] Igit si iudicante Christo unusquisq; nostrũ facta corporis recipiet, nõ utiq; sine corpore adiudicabit bono aut malo. Et nõ dixit facta carnis, quia carnis uitia puniẽda semper: sed facta corporis, quia aliquando spiritaliter, aliquando carnaliter operatur.

2. Cor. 15

S Cientes igitur timorẽ domini hominibus suademus: deo autẽ manifesti sumus.] Quoniam ergo iudicium dei futurum est per Christum ad singulorũ discriminanda opera: idcirco Apostolus suadere se dicit ad bonum sensum & uitam, ut auditores eius securi sint de pœna futura, & ipse glorietur in his habens fructum laborum suorum, quia quorundam prauiloquio dies iudicij dei in dubium deducitur. Corrumpũt enim mores bonos colloquia mala. Hominibus suademus, ait, ut credant & prouideant ne incurrant & tunc pœniteant quando pœnitentia fructum non habet. Deo autẽ manifesti sumus. hoc eñ prędicabat quod deus iusserat, & hoc scire dicitur

citur deus quod bonum est. Deniq; male agentibus dicit: Nescio uos. Spero autē & in cōscientijs uestris manifestos nos esse.] Manifesta erat puritas eorū Corinthijs, quia neq; aliquando in adulatione fuerāt deprehensi, neq; prædicatio illorū displicuerat sanctis, nec ab aliquo illorum quicquam, ut assolet, occultè elicere tentauerāt, ut foris simplices apud turbas, intus uerò impostores essent: ideo conscientiā illorum pulsat, ut ipsi sibimet testes essent de ueritate eorum. Matth. 25

N On iterum nos cōmendamus uobis.] Quoniā superius ueram prædicationem suam obtestans, laudare se uisus est: idcirco nunc eadē significat, nō ad laudem suam hoc dicere se, sed ad eorum gloriā, ut gaudeant integrā prædicationem se addidicisse his annunciantibus. Sed occasionem damus uobis gloriandi pro nobis, ut habeatis ad eos qui in facie gloriantur, & nō in corde.] Hoc dicit, quoniam multi per elationem gloriabantur in se de apostolis, profitentes se ab his doctos qui semper cum domino fuerunt: ideoq; & hic dicit, dare se & his rationem per quam & ipsi glorientur aduersus eos, quia apostolus erat à quo & isti didicerāt. Vnde alio loco dicit: Nihil minus feci ab his qui ualde sunt apostoli. Quod quidē coactus dicit, ne silentiū eius istis obesset. Qui ergo in corde gloriat, superbiam reprimit: sciens quia humilibus deus dat gratiā, superbis autē resistit. Superborū em̄ mens fructū non facit deo dignum. Siue enim mēte excedimus, deo: siue sanū sapimus, uobis.] Hoc dicit quia si elatè uel superbè putatur locutus, quia laudare se uisus est uerū dicens: deo hoc remittendum. Si autem nō superbè intelligitur, sed ad gloriam audientiū esse locutus, Corinthijs proficere dicit: ut tunc sanum sit dictum audientibus, si ita intelligatur ut dictū est. Si autem iactanter putetur dictum uel ut insanum, deo dimittendū. Omnis enim superbia uelut insania habetur. Charitas enim Christi urget nos, hoc iudicātes, quod si unus pro omnibus mortuus est.] Quoniā Christus diligens genus humanum, ut eos redimeret, morti se dedit: ideo apostoli ut uicem ei reddant, homines ex aliqua parte exhortantur ad eius obsequiū: & ut eos attrahant, necesse est ut uerum se prædicare testētur, alijs praua docentibus: nec suum meritū taceāt, ut malorū doctorū pœnā designēt. Non ergo elatione mētis hæc agebāt, sed ut donum Christi intelligeretur ab omnibus, & fideliter deuoti ei gratiarū actiones referrēt. Propter Christi ergo charitatē, quæ & quanta dona eius circa diligentes eum sint, nō tacent, non iactantiæ causſa, sed ut inuitēt audientes ad eius deuotionē, ne mors Christi infructuosa uideretur, nō ut laus apostolorū nosceretur. Per meritum enim & gloriam apostolorū agnoscitur Christi gratia & beneficiū dei. Ergo omnes mortui sunt, & pro omnibus mortuus est: ut & qui uiuunt, nō iam sibi uiuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit.] Quia omnes necesse est mori causſa Adæ, pro omnib. mortuus est Christus, ut eos à secūda morte liberaret. Ideoq; qui uiuunt in corpore, scientes Christū mortuū esse pro se, sint ei subditi, profitentes hūc dominū. quia enim prodest eis mors eius, testimoninm perhibet resurrectio eius. Igitur hic sibi non uiuit, qui paratus est domini sui facere uoluntatem. 1.Cor.12 1.Pet.5

I Taq; nos ex hoc tempore neminē nouimus secundum carnem, etsi cognouimus secundum carnem Christum, sed nunc iam non nouimus.] Verū est quia Christo resurgente à mortuis iam cessat in eo carnalis natiuitas, cessat infirmitas corporis, cessat & passio mortis. Vsq; ad crucē enim suspicio fuit infirmitatis in Christo. Postea autē apparuit esse quod nō credebatur, sicut & ipse ait: Cum exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis quoniā ego sum. Hoc ergo idcirco apostolus memorat, ut ostendat qua deuotione obsequendū est Christo. Pro salute enim hominum non solū hominē se nasci non dedignatus est, sed & iniurijs agi, & mori uoluit: ut intelligentes quàm preciosa sit mors eius, propensius illi seruiant, nō quasi homini uicem reddentes, sed deo: quia unicuiq; pro persona eius & meritis refundēda obsequia sunt. Quare si qua est in Christo noua creatura, uetera transierunt: ecce omnia facta sunt noua.] Manifestū est quia per Christum renouata sunt omnia, si animaduertāt dignitatē eius. Nouus enim fit his quibus prius homo tantū uidebat, cū intelligitur esse deus, ut recedente infirmitate agnoscatur diuinitas, & cessante errore ueteri, qui introducta multorū deorū opinione, ab unius ueri dei fide trāsduxerat genus humanum, reuertantur omnia ad simplicitatis professionē, unū deum adorantia in trinitate. Omnia au- Ioan.8

nia autẽ ex deo.] Quãuis Christus nos redemerit, omnia tamẽ ex deo, quia ab ipso est omnis paternitas: ideoq; necesse est præferri personam patris. Qui reconciliauit nos sibi per Christũ, & dedit nobis ministeriũ reconciliationis, quoniã quidẽ deus erat in Christo mundũ reconciliãs sibi, non reputans illis delicta ipsorũ, & ponẽs in nobis uerbum recõciliationis pro Christo, pro quo legatione fungimur, tanquã deo exhortante per nos, orantes pro Christo recõciliari deo, eũ qui nõ nouerat peccatũ, pro nobis peccatũ fecit, ut nos essemus iustitia dei in ipso.] Deus omnipotens genitor Christi, cũ omnia quæ per Christũ fecerat, errore caduca fuissent effecta, creatoris sui oblita, Christũ dominũ nostrũ de sacris sedibus ad terrena uenire dignatus est: & factũ carne in specie hominis, ut forma esset hominibus quẽadmodũ ipsi deũ creatorẽ suũ pacificũ facerẽt. Deus ergo erat in Christo. Quomodo? Quasi in uicario aut legato, sicut fuit in prophetis: aut alter, nõ sicut fuit in prophetis, sic intelligi potest fuisse & in filio. Filius enim na-
Ioan. 14 turaliter natus est patris dei. Vnde dicit: Quia pater in me est, & ego in patre. Pater eñ per id intelligitur esse in filio, quòd una eorũ sit substantia. Ibi enim est unitas, ubi nulla est differentia: ac per hoc inuicẽ sunt, quia & imago & similitudo eorũ una est: ut uidẽs
Ibid. filiũ uidisse dicatur patrẽ, sicut & ipse dominus ait: Qui me uidit, uidit & patrem. Rectè ergo dicitur: deus erat in Christo, hoc est, pater in filio, mundũ reconcilians sibi, nõ reputãs illis delicta eorũ, quoniã creatura peccauit in deũ, nec pœnituit ut reuerteret ad eũ. Deus opus suũ nolẽs perire, misit filiũ suũ, per quẽ prædicata eis remissione peccatorũ, reconciliaret eos sibi per ipsum, per quẽ nos creauerat. Siue ergo per filiũ, siue per seruos deus exhortatur populũ: quia ad ipsum omnis summa referenda est, cuius uoluntate & prouidentia Christus incarnatus est ad salutẽ hominũ redimendã. Qui cũ reuerti uellet ad patrẽ, dispensationẽ acceptã à patre dedit discipulis. Orantes pro Christo recõciliari deo, hoc est quod dixi, quia pro Christo uicarios dedit apostolos, ut pro ipso prædicarent reconciliari deo. Eũ qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatũ fecit. Deum dicit patrem peccatũ fecisse filium suum Christum, eum utiq; qui peccatum nesciebat, id est, qui nõ peccauerat, quia factus caro non immutatus, sed incarnatus factus est peccatũ: sicut qui fit præfectus, nõ amittit quod erat, sed assumit utiq; quod nõ erat. Homo ergo factus, est caussa peccati, quẽ non tangebat sors, necq; dignitas nascendi hominẽ. Propter quod autẽ omnis caro sub peccato est, ideo factus caro factus est peccatum. Et quoniam oblatus est pro peccatis, non immerito peccatum nuncupabatur. Vt nos quia & hostia in lege quæ pro peccatis offerebatur, peccatum nuncupabatur. Vt nos
Esa. 53 essemus iustitia dei in ipso, qui peccatũ nesciebat, dicẽte Esaia: Qui peccatũ non fecit,
1. Pet. 2 nec dolus inuentus est in ore eius, quasi peccator occisus est, ut peccatores iustificaremur apud deũ in Christo. Zelũ enim passus est Satanas aduersus saluatorem, uidẽs eum docere homines quomodo sibi propitium facerent deum, abrenunciantes diabolo, & propter hoc occidit eum, nesciẽs futurũ aduersus se. Christus enim post crucem descendit ad inferos deuicta morte: quia peccatum nesciebat, teneri à morte nõ poterat: quia mors per peccatum inaniuit infernum, ut mors iusti peccatoribus proficeret, ut de cætero mors eos qui signum crucis habent, tenere non possit.

CAPVT SEXTVM.

A Diuuantes autem & obsecramus ne inuacuũ gratiã dei recipiatis.] Duplici genere Apostolus humanæ salutis curam subiacere contendit, ut & dei pro uidẽtię deuotus existeret, & hominibus charitatis officiũ exhiberet. Tem-
Esa. 49 pore enim, inquit, accepto exaudiui te, & in die salutis adiuui te.] Hoc scriptum est in Esaia propheta. Prædestinatam docet gratiam dei in tempore Christi. Sic enim decreuit deus affluere misericordiã suam, ut nomen Christi poscentibus auxiliũ largiretur. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis: nemini dãtes ullam offensionẽ, ne uituperetur ministeriũ nostrum.] Tempus adesse dicit, quo possint ad indulgentiã proficere peccatores. Tẽpus adesse dicit, quo morbis mortalibus medicamina possint infundi: & ideo se solicitum esse circa ægrorum salutem, ne fortè negligentia aliqua medicinæ gratia effectu careret, & bonę uoluntatis suæ. Fide ergo & uigilantia sua omnem offensionem negligentibus amputat, ne horum forte segnitia offensionis occasionem pareret discipulis: ac per hoc liberos se significant, quia quod salutare est, simpliciter om-

ter omni instantia prædicant. Vnde subiecit: Ne uituperetur ministerium nostrum.] Vituperaretur enim ministeriũ ipsorũ, si ea quæ uerbis docebant, operibus suis ut fierent exẽpla nõ darent. Sed in omnibus cõmendemus nosmetipsos ut dei ministri.] Dei ministri sine adulatione docent, ut ei cuius ministri sunt placeant, nõ sicut pseudo apostoli, qui sciẽtes nõ se à deo missos præsenti utilitati studebãt. In multa patiẽtia.] Patientia est quę saluat homines. Nisi eñ patientia abusus esset, quomodo saluasset Corinthios, quos post prædicationẽ suam tantis uitijs morum & erroribus diuersarum sectarum inuenerat inuolutos, quos patientia sua paulatim ad ueram doctrinam reuocat? In tribulationibus.] Pressuras pertulit, sciẽs quid à deo pro his sit promissum. In necessitatibus.] Necessitas erat etiã in pressura positũ docere, quia à dño erat missus. In angustijs.] Spe futuri angustatus perfidorum oppositionibus non cessit. In plagis.] A Iudęis & Gẽtibus cæsus frequẽter, nõ tacuit gratiã Christi. In carceribus.] Sæpe in carcerẽ missus cõtempta salute sua, etiã illic donũ dei prædicauit. In perturbationibus.] Intantũ deo deuotus erat, ut nec perturbatio fiduciã quã in deo habebat minueret. In laboribus.] Laborare nõ destitit manibus suis, ne cui grauis esset, certus hoc sibi proficere apud deũ. In uigilijs.] Tam solicitus erat circa officiũ sibi delegatũ, ut nec nocte cessaret. In ieiunijs.] Aliquãdo uolũtaria, aliquando necessitatis ieiunia pertulit causa penuriæ, & deo gratias egit spiritaliter se pascenti: quia ideo cõtentus erat, ne uentris causa inclinaretur. In castitate.] Castitatẽ siue corporis siue Euangelij uindicans, nõ paucos fecit inimicos. In scientia legis & Euangelij.] Scientiam nõ in sapientia humana, neq; in simulatione asserens, deo se fidelẽ dispensatorẽ Christi exhibuit. In magnanimitate.] Grandis animi erat in baiulandis infirmitatibus fratrũ & in contemptu mũdi huius. Vnde alio loco dicit: Mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. *Galat. 6*
In benignitate.] Benignus erat, quia sicut arguebat, ita & blãdiebat, ut post correptionẽ leni exhortatione cõsolaret. In spiritu sancto.] Spiritus sanctus effugit fictũ. *Sapien. 1*
Quoniã ergo synceriter docebat in spiritu sancto, dei donũ tradebat. In charitate nõ simulata.] Simulata charitas in his est, qui in necessitate deserũt fratres. Vnde hic semper necessitates fratrũ suas faciens, simplex erat in charitate. Cõpatiebatur eñ omnibus sicut alio loco dicit: Quis scandalizatur, & ego non uror? Hæc enim uera charitas est, si sua utilitate contempta eius curam agat quem diligere se profitetur, quod semper fecit apostolus. *2. Cor. 11*
In uerbo ueritatis.] Verbũ ueritatis erat in eius doctrina, quia nõ aliud tradebat, q̃ à domino acceperat. In uirtute dei.] Virtus in eo dei erat, quæ per signa atq; prodigia hunc idoneũ ministrũ probabat. Per arma iustitiæ, à dextris & sinistris.] Liberũ se significat fuisse & fidelibus & infidelibus & incredulis. Arma eñ iustitiæ perimunt iniquitatẽ. Per gloriã, & ignobilitatẽ.] His qui Euangeliũ dei gloriã æstimabant, manifeste integrũ se & fidelẽ prædicatorẽ dicit. Simili modo & eis qui uerba diuinæ doctrinæ ignobilitatẽ & deformationem putabant, fidelem se dei ministrũ exhibuit, dum nõ terretur, neq; pudorẽ patitur ea illis loqui quæ horrent audire. Per infamiam, & bonam famam.] Etiam his integrum se dei dispensatorem præbuit, qui fi dei bonam opinionem faciebant: & qui malam, dum non metuit hanc inuidiã, sed constans est. Vt seductores, & ueraces.] Incredulí seductores eos uocabant, fideles e cõtra ueraces & simplices eos pronũciabant. Nec hoc odio cedit, ut superducat fucũ ueritati. Vt ignoti, & qui cognoscimur.] malis ignoti erãt, bonis noti. agnoscebãt enim in his ueritatem. Vt morientes, & ecce uiuimus.] Odio illos habentes, quotidie putabant nõ euadere minas iniquitatis. Isti autẽ quia deo propitio docebãt, auxilio Christi tuti præstabãtur à morte præsenti & futura. Quasi tentati, & morti nõ traditi.] Tẽtati uidebañ, quando sic tractabañ ut cedere putarentur: & quia non uincebantur, morti non addicebantur. Hic enim addicit morti, qui in fide nõ permanet, & morti nõ huic, sed futuræ. Potest & de præsenti morte intelligi. Tentari eñ eos patiebatur deus, ut pressuris crescerent merita: non tamen permittebat eos occidi. Vt tristes, semper autẽ gaudentes.] Verũ est, quia tristitia hæc gaudiũ operatur: & qui eos iniurijs contristabant, gaudiũ eorum exaggerabant. Vt egentes, multos autẽ ditantes.] Quãtum ad præsentẽ uitam pertinet, pauperes uidebantur, sed spiritales diuitias credẽtibus largiebañ, egeni in terris, in cœlis diuites. Vt nihil habentes, omnia autẽ possidentes.]

Hoc fuit in apostolis gloriosum, ut sine solicitudine & nomine possidendi, nõ solũ ea quæ in possessionibus erant, sed & ipsos eorũ dominos possiderent. Omnia enim ne-
Act. 4 cesse erat ante eorum poni pedes caussa uirtutũ, sicut legimus in Actibus apostolorũ.

O S nostrum patet ad uos, ô Corinthij.] Hoc libertatis caussa loquitur, & pu-
ræ conscientiæ. Mali enim sibi conscia mens loqui trepidat, sensum perdit, in uerbis errat. Cor nostrum dilatatũ est.] Eorũ cor dilatatur, qui fiducia bonæ cõuersationis gaudent in sese, aut certe futuri spe præmij in tribulatione non angustantur: quia sicut in hac uita nisi præcesserit labor, reditus non sequitur: ita & in rebus diuinis si non exitia anteierint, præmiũ non sequetur. Non angustiamini in nobis: angustiamini autẽ in uisceribus uestris, eandem habentes mercedis retributionẽ.] Hoc dicit quia non oberat magistro si discipuli male uerterentur cõtemnentes uigorẽ doctrinæ, quia unusquisq; pro operibus suis mercedẽ accipiet: quia quod ad magistros
1. Cor. 3 pertinet, nõ tacuerunt, dicente domino ad Ezechielem prophetam: Exalta uocẽ tuam
Ezech. 2 & loquere ad plebem. si te audierint, lucraberis eos: si quo minus, tu animã tuam salua-
bis. Sicut filijs dico, dilatamini & uos, & nolite iugũ ducere cũ infidelibus.] Ad bonam conuersationẽ & spem eos hortatur, ut fidentes & purgantes conscientias possint in semetipsis gaudere, habentes fiduciam puræ mentis, sicut & eorum magistri, separãtes se ab infideliũ societate in operibus malis. Et bene ergo agendo & futura sperando dilatari uult illos animo. Qui enim operatur, laborat, & futura non credit, sicut infidelis, angusti animi est desperatione futuri. Quæ enim participatio iustitiæ & iniquitati? aut quæ societas lumini cum tenebris? quæue consensio Christi cum Belial? aut quæ participatio fideli cum infideli? uel quæ cõuentio templo dei cum idolis?] Manifestũ est hæc quæ enumerat, esse contraria: ac per hoc fugiendũ ab his docet, quia dicit do-
Matth. 6 minus: Nemo potest duobus dominus seruire. Lex enim iustitiam prædicat, ut fugiatur iniquitas. Lumen ostendit quod est ueritas, ut ab ignorantia quæ tenebræ sunt, receda tur. Christũ in dei mysterio annunciat, ut à diabolo qui se deũ mentiri uult, recedat. Credentibus uitã pollicetur æternã, ut perfidia exuti ab omni infidelium errore sint alieni. Idola prohibuit coli, quia templo dei sunt inimica. Vos enim templũ estis dei uiui.] Nihil tam inimicum homini quàm idola, quia ab unius dei fide cogunt recedere. Sicut
Leui. 26 dixit deus, quoniam inhabitabo in illis, & inter eos ambulabo, & ero illorũ deus & ipsi
Esa. 52 erunt mihi populus. Propter quod exite de medio illorũ, & separamini, dicit dominus, & immundum nolite tangere, & ego suscipiã uos, & ero uobis in patrẽ, & uos eritis mihi in filios & filias, dicit dns omnipotẽs.] Interim primæ causæ sensum explicemus, ut cuius personæ uerba sint, declaremus dicentis: Quoniã inhabitabo in illis, & inter eos ambulabo, & ero illorum deus, & ipsi erũt mihi populus. Hæc uerba Christi sunt. Hoc
Baruc. 3 est enim quod inter cætera Hieremias testatus est, dicẽs: Post hæc in terris uisus est, &
Ioan. 1 inter homines cõuersatus est. Hic eñ habitauit in nobis, dicẽte Ioãne apostolo: Et uerbum caro factũ est, & habitauit in nobis. Et quia deus noster est: dicit iterũ Hieremias: Hic est deus noster. Et quia populus eius sumus, dubium non est. ecclesia enim Christi est: ideoq; separari nos uult ab omni contaminatione, ut suscipiat nos in filios, sicut di-
Ioan. 13 cit: Filioli, adhuc modicum tempus uobiscum sum. Et quia omnipotens est, puto ambi-
Ioan. 5 gi non debere. Si enim, sicut ipse dicit, Quæcunq; facit pater, eadem & filius facit similiter: hoc est filium omnia posse quæ potest & pater: Si quid non potest pater, nõ potest
Matth. 19 & filius. Sed idoneus est filius, qui dicit de patre: Apud deũ autẽ omnia possibilia sunt. Hoc testimonio & nos ad puram uitã exhortatus est & dominũ nostrũ Iesum, iam olim dominum nostrum, & suscepturum nos in affectu charitatis suæ prædestinatũ ostẽdit.

CAPVT SEPTIMVM.

H Aec ergo habẽtes promissa charissimi, mundemus nosipsos ab omni inquinamento carnis perficientes sanctitatem spiritus in timore dei.] Manifesta sunt quæ dicit. Inquinamentum tamen carnis multifariè intelligendum est. Ideo etenim non dixit ab inquinamento carnis, sed ab omni inquinamento, ut tota uitia carnalia fugiamus. Omne eñ quod lex prohibet carnale est. Vt perficiamus sanctitatẽ spiritus in timore dei. Sanctitatẽ sic perficimus spiritus, si in timore dei recta sequamur, ut sub nomine Christi à peccatis nos abstinentes sancti simus. Qui eñ sine profes-

sione

ſione Chriſti à uitijs ſe cohibere uidentur, ſancti ſunt iuxta mundum, non ſecundũ dei ſpiritum: quia ſecundum deum hi mũdi ſunt, qui fideles ſunt: cæteri uerò qualeſuis ſint, immundi ſunt. Quicquid enim ſine Chriſto eſt, immundum eſt, ſicut dicit ad Titum, *ad Titum. 1*
Quia infidelibus nihil eſt mundũ. inquinata eſt enim eorum mens & cõſcientia. Ca
paces eſtote noſtri. nemini nocuimus, neminẽ grauauimus, neminẽ circunuenimus.]
Conſiderare uult illos quæ dicit, ut receptis his in animum, cõferant ſecũ uera eſſe quæ
loquitur, & ſpernentes hos quos tangit, omnem animũ transferant ad eos quos uident
uero affectu ſe diligere. Pſeudo enim apoſtoli erãt qui & nocebãt illis, corrũpentes ſen
ſus illorũ, & grauabant ſacculos eorũ circunuentione ſerpẽtinæ aſtutiæ. Nõ ad con-
demnationẽ dico.] Hoc eſt, nõ uos abijcio, ſed ut corrigatis moneo. Qui enim aliquẽ
condemnat, non illi dimittit. Prædixi enim, quia in cordibus noſtris eſtis ad commo
riendum & ad conuiuendum.] Ex prædictis uult illos cognoſcere quo animo loquat
ad eos. Quos enim participes uult habere & ad præſentes paſſiones pro Chriſto, & ad
futuram uitã: non utiq; illos abijcit, ſed ut participatione dignos ſe faciant, exhortatur.

M Vlta mihi fiducia ad uos, multa mihi gloriatio pro uobis. Repletus ſum cõ
ſolatione, ſuperabũdo gaudio ſuper omni preſſura noſtra.] Fiducia hæc de
primæ epiſtolæ correptione eſt, quã quia non aſperè ſuſceperunt, fiduciam
dederunt admonendi ſe. Viſi ſunt enim uelle corrigere ſe, unde gloriatur: pro his ani-
mũ etiã ſuũ conſolatũ ex hac parte pronunciat, intantũ ut in omni preſſura ſuperabun-
dare ſe gaudio obteſtetur. Videns enim eſſe ſpem in his pro quibus anguſtias patitur,
gaudet cũ tribulatur, certus mercedẽ ſe à deo accepturũ acquiſitæ ſalutis eorũ. Ete-
nim cũ ueniſſemus in Macedoniã, nullam requiẽ habuit caro noſtra.] Preſſuras & cæ-
des memorat, quas patiebant cauſa credentiũ, ut magis prouocet eos ad charitatẽ. Nul
lam, inquit, requiẽ habuit caro noſtra: ut cõpaterentur eis, certi quia pro ſalute fideliũ
animas ſuas traderent uſq; ad mortẽ. Antequam digereretur enim tribulatio & corpo-
ralis iniuria, altera ueniebat, ut requies patienti non eſſet. Nam quoniã ſenſu bruta eſt
omnis caro, idcirco nullam requiẽ hanc habuiſſe uel habere in paſſione ſignificat. Ani
mã autẽ, quanquam ipſa patiebatur in corpore, ex hac tamẽ parte requiẽ habere, qua
ſperat pro tribulationibus his quæ pro fide irrogant à perfidis, daturũ deum mercedẽ.
Deniq; in ipſa preſſura deo hymnos canebant. Sed in omnibus ſumus afflicti.] Iuxta *Act. 16*
hiſtoriã, domino uocante intrauerunt Macedoniã: & cum non pauci credidiſſent, inue
niſſentq; ſolatium Lydiæ mulieris quæ cum omnibus ſuis credidit: tunc factũ eſt ut ſpi-
ritum pythonem, id eſt, diuinum fugaret de ancilla quorundã, qui uidentes perdidiſſe
ſe non minimum quæſtũ quẽ puella referebat diuinando, concitauerunt ſeditionẽ Pau
lo & Sylæ, & traxerunt eos ad forũ ad magiſtratus: qui multas eis plagas imponẽtes mi
ſerunt eos in ima carceris, ita ut pedes eorum in neruo concluderent. Hæc eſt preſſura
quã paſſi ſunt in Macedonia, & hinc eſt unde dicit: Nullã requiẽ habuit caro noſtra.
Foris pugnæ, intus timores.] Pugnæ erant corpori, dum cædebantur: animo timores.
Illic enim timor eſt, ubi intellectus eſt. Sed timor hic propter eos erat qui crediderant,
ne paſſione eius ſcandalizarent. Nã ſibi quid iam timeret qui patiebat, ptæterea cũ di
cat in Actis apoſtolorũ, non ſolũ ligari, ſed & mori paratũ ſe pro nomine Ieſu Chriſti? *Act. 21*
Videtur enim totũ hominem afflictum in carne ſignificaſſe, ut ex parte ſpiritus qui ho
mini datur ut maneat, quia impaſſibilis eſt, affligi potuiſſe minime intelligat: ſed ut ho
mo totus ex parte corporis & animę afflictus in carne dicatur: ex parte uerò ſpiritus im
paſſibilis. Poteſt & ſic intelligi, ut foris pugnæ: id eſt, in publico à perfidis fierent cõtra
fidos, dũ furore pleni reſiſtebãt ueritati: cuius rei nuncius intus timores generabat, ubi
erat Apoſtolus. Quis em̃ homo non timeat anguſtias? Sed quia in dei rebus propẽſior
erat, timorem hunc ſpe ſuperabat. Sed qui cõſolatur homines, cõſolatus eſt nos deus
in aduentũ Titi.] Quoniã deus ſuorũ non eſt immemor, ſed ſemper dat eis in tribula-
tione ſolatium, accelerauit aduentum Titi, ut refrigerio eſſet poſitis in feruore. Magna
enim conſolatio eſt patientis, ſi ſecum habeat condolentẽ. Et non ſolũ, ait, in aduen
tu eius, ſed & in conſolatione qua conſolatus eſt in uobis.] Plus addit ad conſolationẽ
quia audiſſe ſe à Tito ſignificat cõuerſationis eorum promptam uoluntatẽ, intantũ ut
Titus qui dolorem habebat in obauditionis eorum, cõſolationem acciperet de pœni-

tentia illorum. Quantum affectum haberet circa eos, ostendit Apostolus, ut nec imà carceris, nec plagarum dolorem cõputaret scissi corporis, neq; neruum quopedes eius concluſi erant: sed audita correctione eorum lætaretur, immemor factus passionũ, deo gratias ageret pro eorũ salute, sic hoc æstimans quasi remunerationẽ tribulationum. Annuncians nobis uestrum desiderium.] Nunciauit Titus desiderium habere illos e- derium horum. Vestrum fletũ.] Correpti flebant, dolentes quia peccauerũt, nec ex- cusare nisi sunt, unde gloriatur in his. Vestrã æmulationẽ pro me.] Addiscẽtes enim charitatem apostoli erga se, cœperunt illũ defendere contra aduersarios. Ita ut ma- gis gauderẽ, quia etsi cõtristaui uos in epistola, non me pœnitet.] Manifestum non de bere pœniteri ex hac re quã secutus effectus est, quoniã seuerius in prima epistola cor- ripuit errores eorum. Non, inquit me pœnitet asperius scripsisse, quia hoc causa popo- scit. Etsi pœniteret, ait, uideo quia illa epistola etsi cõtristauit uos ad horã, nunc gau- deo.] Hoc dicit, quia si me pœniteret, inquit, propter charitatẽ, quia uos cõtristaui: con solatio succederet gaudij, quia profuit quod uos cõtristaui. Non quia cõtristati estis, sed quia contristati estis in pœnitentiã. Contristati enim estis secundũ deũ.] Idcirco ga uisum se dicit, quia cum pudore cõtristati sunt, non cũ ira. Qui enim reprehensus pudo rem patitur, corrigere se promittit: qui uerò irascitur, peiorẽ se futurũ ostendit. Vt in nullo detrimentũ patiamini ex nobis.] Vt omnia, inquit, nostra effectũ habeant in uo bis etiã quod contristauimus uos, pro uobis est. Quę enim secũdum deũ est tristitia, pœnitẽtiam ad salutem stabilem operatur.] Manifestũ est quod qui tristis est quia pec cauit, secundũ deum tristis est. dolet enim quia fecit quod odit deus. Hoc ad stabilitatẽ salutis pertinet. Tristitia aũt huius mundi mortẽ operatur.] Hoc dicit quia sicut se- cundum deum tristitia uitam operatur (pœnitet enim, & sperat dei misericordiã) ita se cundum mundũ tristitia mortẽ operatur. Detectus enim peccator tristis est quasi pu- niendus, non habens à quo speret misericordiã: etsi forte ad præsens defuerit qui uindi cet, dei tamen iudiciũ euadere non poterit. Ecce enim hoc ipsum secundũ deum con tristari, quãtam in uobis efficit solicitudinem.] Verũ est, quia qui pœnitet, solicitus est ne denuò peccet. Sed excusationem.] Recte, quia pœnitentia nõ habet excusatio- nem, sed confessionem. Sed timorẽ.] Ostendit timorem in peccato, qui delicti cau- sa ueniam postulat. Sed desideriũ.] Desiderat reformari se, qui se scit factũ per pecca tum deformẽ. Sed æmulationẽ.] Zelum incipit pati bonorum operum perficiendo rum, qui intellígit pro se esse quod corripitur. Sed uindictã.] Necesse est ut quis uin- dicet eum cuius erga se sentit affectum: & in seipsum uindicat, qui se causa delicti affli- git. In omnibus castos, uos exhibuistis esse negocio.] Quando omnia quæ ad profe ctum melioris spei pertinent, meditari uidentur zelum habẽtes Apostoli & præcepto ris sui. in omnibus officijs humanæ conuersationis, duce fide probos se uideri conten- dunt. Igitur etsi scripsi, non propter eum qui inique uersatus est.] Inique uersatum di cit illum qui incestum admiserat: necnon etiã hos tangit quos iniurias & fraudes fratri bus in prima epistola fecisse significat. Sed neq; propter eũ qui inique tractatus est.] Hi inique tractati sunt, qui à fratrib. cõtraria passi sunt. Hic sensus est quẽ in capite epi- 2.Cor.2 stolę memorat, ubi dicit: Si cui aliquid donastis, & ego. Ostẽdit enim non magis horũ causa qui peccauerunt, scripsisse remitti illis debere, sed magis propter eccleſiã, quia in uno male agente multi sunt qui confundantur, & in uno contumeliã aut fraudẽ patien te, multi sunt qui indignentur: quia si patitur aliquid unũ membrũ, compatiuntur om- 1.Cor.12 nia membra. Sed ut manifestaretur solicitudo nostra, quã pro uobis habemus coram deo.] Emendando iniustos, & pollutos sanctificando, & eccleſiæ recõciliando, totius populi solicitudinẽ se habere demõstrat, secundũ quod supra memorauí. Ideo & cõ solationẽ accepimus.] Accepisse se, ac per hoc & dare dicit consolationẽ. Accipit autẽ cum dicit corrigere uelle quos arguebat, ut per pœnitentiã se reformarent: Dat autem dum eos reuocat ad eccleſiã, ne diu cõtristati desperarẽt de se, & ad publicã & funestã uitam declinarent. In consolatione autem nostra, magis magisq; gauisi sumus super gaudio Titi, quia requieuit spiritus eius in omnibus uobis.] Correptos per primã epi- stolam audiens uelle corrigere, consolationẽ accepit. A Tito autẽ addiscens quia dolo

rem

rem paterentur erroris sui, auctus est in cõsolatione gaudio repletus, quia uoluntas eorum in opere cœperat approbari, Tito hoc idoneo teste cum lætitia animi referente. Quoniam in quibuscunq; pro uobis gloriatus sum, nõ sum confusus.] Antequã pergeret Titus ad Corinthios, audiuit ab eis, id est, ab Apostolo, & qui erant cum eo, bonam uoluntatem esse Corinthiorum in emendandis uitijs: ac per hoc regresso, & eadẽ referente, non utiq; confusus est Apostolus: sed alacer factus est, quia non aliter inuenerat Titus, quàm audierat ab eis. Sed quemadmodum omnia uobis in ueritate locuti sumus, ita & gloriatio nostra apud Titum ueritas facta est.] Exultãs in spiritu hæc scribit Apostolus, sic gaudens in his, ut efficaciam eorũ tam uerã probet, quàm est, & prædicatio eius ad eos in correptione duntaxat. Veritas enim arguentis in eo ipso, tunc uidet esse manifesta, si ij qui arguuntur, incipiant emendare se. Dum enim correpti immutantur, testimoniũ perhibent arguenti. Et uiscera illius abundantius in uobis sunt.] Animum & affectum Titi dicit esse in eis, quia uidit profectum illorum. Sancti enim animus in omni bono est. Reminiscentis omnium uestrum obedientiam, quomodo cũ timore & tremore excepistis illum.] Scientes Corinthij ab Apostolo esse missum Titum ad se qui in tantis uitijs ab apostolo fuerãt correpti, territi sunt in aduentu eius: Et quia uitã suã cœperant emendare, solliciti erant obedire præceptis eius: ut regressus animum Apostoli mitigaret eis: quamobrẽ Titum laudasse significat. In Tito enim Apostolum reueriti sunt. Gaudeo quod in omnibus confido in uobis.] Non solum in bona uoluntate eorum lætatus est, sed & in operibus bonis quibus quæ peccauerant, emendabant. Ideo in omnibus, inquit, confido in uobis.

CAPVT OCTAVVM.

NOtam autem facimus uobis fratres gratiam dei quæ data est in ecclesiis Macedoniæ, quòd in multa probatione pressuræ abundat gaudium ipsorum.] Quoniam deuoto animo perceperunt uerbum fidei, idcirco eis gratiam data à deo dicit, ut in tribulatione Pauli & Sylę quam suprà memoraui, scandalum non paterentur, sed in exultatione mentis acciperent confidentes de spe promissa, ut probatos se horum passionibus demonstrarent. Et quod profunda paupertas illorũ abundauit in diuitijs simplicitatis eorum.] Votũ eorũ prædicat, quia cũ tenues essent substantia facultatum, animus ipsorum dives inuentus est in ministerio sanctorum: pura enim conscientia operati sunt, non ut hominibus, sed ut deo placerent. Quia pro uiribus testimonio illis sum, & ultra uires uoluntarij fuerunt.] Quantum dignum fuit, & deo placitum, qui uires illorum sciuit, in facultatibus dederant ad ministerium: Et quia ex toto corde deo se dederant, amplius uolebant offerre quàm eorum uires admittebant. Cum multis precibus orantes nostram gratiam, & communionem ministerij quod est in sanctos.] Tam simpliciter & deuoto animo obtulisse illos ministeriũ quod ultra uires eorum erat prædicat, ut cum lachrymis deprecantes offerrent, ut uel sic cogerent accipi à se quod accipiendum non uidebatur: quia plus erat quàm poterat eorũ substantia, ne forte eis postea egestas boni operis pœnitẽtiam suaderet. Sed quia tales se ostenderunt ut puro animo iam præsentia postponentes futuris se promissionibus confidentia fidei cõfirmarent, accipi ab eis uisum est, ne boni cordis gratia fructũ amitteret. Et non sicut sperauimus, sed semetipsos primùm dederunt deo, deinde nobis per uoluntatem dei.] Idcirco, inquit, ab his accipi debuit: quia prius emendantes errores pristinos & uitæ uitia ac morum, ultra quàm sperabatur, deo se deuouerunt. Visum est enim simpliciter illos hoc agere, ut nec timeret cui offerebatur accipere: quia non utiq; hoc animo offerebant, ut redimentes præpositos suos, uitia eorum paterentur, ne arguerent, quia munera excæcant oculos, & uim authoritatis inclinant. Dantes ergo se deo, dum emendant uitia, deinde fratribus dum offerunt sumptus, contristari nõ debuerunt, qui ante prope quàm inciperent perfecti esse uoluerunt. Horum igitur exemplo inuitat Corinthios, ut ea quæ cœperant, hac exhortatione aucti, mente sedula consummarent. Ita ut rogaremus Titum, ut quemadmodum cœpit, ita cõsummet in uos etiam gratiam istam.] Quoniam Titi affectum sciebat syncerum circa istos, necnon hos obedientes ei: idcirco per ipsum etiam ad hoc opus exhortari illos facilius posse significat, ut quomodo in cæteris rebus exhortationis suæ habuit fructum in eis, haberet etiam

ret etiam in hac gratiam, ut ad ministerium sanctorũ promptos eos faceret: ut quia iam uitia emendabant, huius largitatis fructum haberent. Qui enim ad hoc dant ne arguantur, nullum fructum huius rei habebunt.

V Os autẽ quemadmodũ in omnibus abũdatis fide & sermone, & scientia, & omni solicitudine, & super illã quę ex uobis in nobis est charitatem, ut & in hac gratia abundetis.] Magis exhortatur illos, ut glorietur de his apud cæteras ecclesias. Hæc est enim probatio emẽdationis eorũ, si prompti sint ad ministeriũ sanctorum. Non secundũ imperium dico, sed propter aliorũ solicitudinẽ, & uestræ charitatis bonum comprobans.] Manifestum est quia nõ imperat, sed exhortatur, ut penuriã patiẽtibus mittant sumptus, & releuent solicitudinem illorum, bonũ animum suũ deo & hominibus ostendẽtes: pro qua re sine dubio mercedẽ accipiẽt. Nostis enim gratiã domini nostri Iesu Christi, quia propter uos pauper factus est cũ dives esset, ut illius inopia uos diuites essetis.] pauperẽ Christũ dicit factũ, quia deus nasci dignatus est homo, uirtutẽ potestatis suæ humilians, ut hominibus diuinitatis diuitias acquireret: ut sicut dicit Petrus apostolus, diuinæ essent cõsortes naturæ. Homo ergo factus est, ut hominẽ in deũ assumeret, sicut scriptũ est: Ego dixi, dij estis. Hoc modo exhortatur, ut largiendo quasi pauperes fiant, ut prosit paupertas eorũ, sicut Christi paupertas profuit nobis, & Christus quidẽ nostri non sui causa pauper factus est: nos autẽ, ut nobis proficiat. Et consilium in hoc do. Hoc enim uobis utile est, qui non tantũ facere, sed & uelle cœpistis ab anno priore. Nunc ergo & facere consummate, ut quemadmodũ prompta est uolũtas in uobis uelle, ita sit & perficiẽdi ex eo quod habetis.] Hoc dicit ut uoluntas illorum in opere appareat, si uera est secundum uires: ut tantũ det quantum potest & uult animus, ut munda fiat cõscientia, non in simulatione ut hominibus placeat, & mercedẽ apud deũ non habeat. Si enim uoluntas prompta est, secundũ quod nõ habet.] Quoniã Corinthij ad hoc opus ministerij prouocantur, hoc eis indicitur, ut nõ plus tribuant q̃ possunt: ne plus forte offerentes coacti non uoluntarij, grauati uiderentur sine mercede futuri: quia qui coactus aliquid facit, mercedẽ non habet. Ecclesiæ enim Macedoniæ ultro obtulerunt cũ precibus, ut probarẽt tota se uoluntate hoc facere, ut plus offerrent quàm poterant, i deoq̃ acceptabile fuit. Quanto eñ amplius obtulerũt, tanto plus accepturi sunt. Nam si tantum quis det, quantum uult aut potest, acceptum est. Iudicio enim uidetur hoc facere, ac per hoc tantum det, quantum potest & uult animus, ut rei huius possit habere mercedem. Non enim ut alijs refrigerium sit: uobis autem angustia.] Verũ est, quia sic dandum est, ut non egestatem præstet dantibus. Sed ex æquitate in hoc tempore.] Dicit hoc, ut quantum habet ad tempus, diuidat cum sanctis. Non enim plus exigitur, q̃ sibi debet retinere, quia diliges, inquit, proximũ tuũ sicut teipsum. Vnde Zacchæus: Ecce dimidium, inquit, bonorum meorũ do pauperibus. Vt uestra abundantia ad illorum inopiam, & illorum abundantia fiat ad uestram inopiam.] Hoc est quod dicit, ut quia iuxta tempus sancti inopiam patiuntur, deserentes omnia mundi, & se in diuinis solis operibus constituentes, ut doctrinæ & orationi insisterent ad profectum multorũ: ij qui credunt, quicq̃ artibus aut negocijs insistũt, aut certe facultates paternas habent, ministrent sanctorum inopijs: & iterũ sancti illic ubi diuites sunt, & isti inopes, cõmunicent eis, quasi uicẽ repẽdentes ministerio illorũ, sicut dicit dominus: Quandiu fecistis uni ex minimis istis, mihi fecistis. Vt fiat æqualitas, sicut scriptũ est.] Hæc est æqualitas, ut quia isti in hoc tẽpore ministrant sanctis, reddãtur illis uices in futuro. debitores enim sibi faciunt sanctos. Qui multũ habuit, nõ abundauit: & qui modicũ, non minorauit.] Hoc in Exodo legitur. Plus enim sancti habent in spe futuri seculi, magis q̃ ij qui tempore uidentur diuites: & tamen æquabũtur illic utiq̃, ut sicut beneficio horum sanctorum inopia sustentatur: ita & beneficio sanctorum diuites fiant hi in futuro seculo, in quo uidentur pauperes. Non enim totos se dederunt deo, ut hic pauperes, illic essent diuites: sed ex hac parte qua hic diuites sunt, illic pauperes, sanctorũ suffragio qui hic positi iam illic mente sunt, ditabuntur. Non enim qualecũq̃ meritum est de iustis laboribus ministrare sanctis. Gratias autẽ deo, qui dedit hanc ipsam solicitudinem pro uobis in corde Titi, quoniã consolationẽ quidẽ accepit.] Deus quia iustus est

2. Pet. 1
Psalm. 81
Matth. 22
Luc. 19
Matth. 25
Exod. 16

est,sciens Corinthios uelle proficere,Titi affectum incitat circa eos, ut adimpleret exhortatione sua uoluntatem illorum in opere bono,qui uidens profectum illorũ cõsolatus est,lętatusq; in eis. Cum sit aũt solicitior,uoluntarius profectus est ad uos.] Hoc est,uidẽs proficere illos circa bonos actus,solicitior factus est circa affectum illorũ: ita ut uoluntarius proficisceretur ad eos,qui prius etiam rogatus excusaret ab eis propter uitia illorum. Misimus autem cum illo fratrem nostrum, cuius laus est in Euangelio per omnes ecclesias.Non solũ autem,sed etiã ordinatus est ab ecclesiis comes peregrinationis nostræ in hac gratia quæ ministratur à nobis per domini gloriã, & solicitudinem nostrã.] Istum commẽdat,quia ignorabatur ab his,ut scirent in quanta iam essent boni opinione,ad quos tales uiri mittebant, ut cõgauderent cum eis, augentes eos in fide operationis dei:ad cuius gloriã solicite hoc agebãt uicarij Christi, ut cõditor deus cœli & terræ agnosceretur in his. Deuitantes hoc,ne quis nos uituperet in hac plenitudine,quę ministratur à nobis.] Quoniã de ministerio agebatur,ideo hoc subiecit,ne negligens circa curã pauperũ uel sanctorum iudicaretur,si hoc segnius ageret. De hac enim re cõstituerãt inter se apostoli,ut memores essent pauperũ:quod ad Galatas significat.Cum ergo inuituperabilis esset in omnibus Apostolus,ne in hac causa indiligens iudicaret, idcirco hoc se præmonere significat,ut hoc opere impleto in omnib.solicitudo eius & prouidentia appareret. Prouidemus enim bona nõ solum corã deo,uerũ etiam coram hominibus.] Prouidet bona corã deo,dũ quod iubet deus circa ministerium sanctorum uel pauperũ,fieri docet.Coram hominibus uerò prouidet bona, quia tales mittit ad hoc opus exhortãdum,qui probitate sua nõ faciant eis scandalũ, sed prouocent eos ne bona doctrina Apostoli per improuidos ministros eius in uituperationẽ caderet. Misimus autem cum illis & fratrẽ nostrum,quẽ probauimus in multis sępe solicitũ esse,nunc uerò multo solicitiorẽ multa fiducia uestri, siue per Titũ qui est socius meus & adiutor in uobis,siue per fratres nostros apostolos ecclesiarũ gloriæ Christi.] Titum ideo sociũ suũ uocat,quia & ipse episcopus erat. Cui ministrũ dedit notũ in omnibus ecclesiis ipsius prouinciæ.Quibus addit & Tertium fratrẽ,probatũ in multis operibus bonis atq; solicitũ.Per Titi autem relationem referentis bonã uoluntatẽ Corinthiorum & cæterorum missorum quos apostolos ecclesiarum gloriæ Christi appellat,solicitiorem se factum ostendit uidendi illos, & exhortandi ad ministerium sanctorum.Fiduciam enim accepit,audiens meliores esse factos Corinthios.Vnde fatagebat ad eos,certus quia obaudirẽt bona opera facere. Ostensionẽ ergo charitatis uestræ, & nostræ pro uobis exultationis demonstrate in ipsis in facie ecclesiarũ.] Commonet eos,ut in his quos mittit,dilectionem suam ostendant, ut bona quæ de ipsis audierant, uera probarent.Sic enim ostẽdebant profecisse se monitis Apostoli, si missos ab eo cũ honore excíperent,ut cæteræ ecclesiæ agnoscerent uera esse bona quæ de eis dici cœperant.Prouocat ergo animos eorũ,quia de quo bene sentiẽ,solet se meliorẽ præbere.

CAPVT NONVM.

NAm de ministerio quod fit in sanctos, superuacuũ est mihi scribere uobis. Scio enim promptam uoluntatem uestram, de qua pro uobis glorior apud Macedonas.] Et hæc oblectantis uerba sunt. Superfluũ enim esse dicit scribere de ministerio quod fit in sanctos, ut de his bene sentire uideatur. Superfluũ est enim si commoneas eum quem scias facturum.Sed ut diligentiam suam ostẽdat,necessariũ est ut scribat,& ut hos promptiores faciat,& quid de eis cæteris prædicet,manifestet.Nam superflua solent maiorem parere solicitudinẽ.Nam & dominus non dubitãs de amore erga se Petri apostoli,tertio dicit ei:Simon Ioannis amas me? Quæ trina repetitio quasi superflua uideẽ,sed prodest ad perfectionẽ monitionis, ut sciat magna se cũ diligẽtia debere curare quod frequenter mandatur. Quoniã Achaia parata est ab anno priore.] Post Macedonas Achaia,id est,ecclesię prouincię Achaię,nõ omnes,quia & Corinthij Achaici sunt,præparauerant se æmulatione ducti Macedonũ ut ministrarent sanctis.Quo dicto plus exhortatur Corinthios cũ dicit illos paratos ab anno priore, sed expectare iam hoc ut diuideretur ministerium illorũ pro uniuscuiusq; necessitate. Et uestra æmulatio prouocauit plures.] Post Macedonã Achaiã paratã dicit,deinde ut & Corinthij fiant parati secundum promissum suũ: cæteræ uerò ecclesiæ æmulatione

Ioan. 21

latione Corinthiorũ,dum audiũt illos prius multis erroribus fuisse implicatos, post au
tem corrigentes se bonæ uoluntatis effectos,incitati sunt ad bonum opus:quia si ij qui
post acceptam fidem male uersati sunt,hanc occeperant habere uoluntatẽ: quanto ma
gis isti in quibus hæc uitia non sunt reperta? Misi autem & fratres, ne gloria nostra
qua uos præferimus,inanis fiat in hac parte, ut quẽadmodũ dixi, præparati sitis.] Hos
fratres memorat quos suprà,id est Titũ,& quos ei adiunxit adiutores, qui impẽsius ex
hortarentur eos ad promissionem implendam in ministerio sanctorum:ut non solũ li
teris,sed & facie ad faciem oblectarent eos crebris admonitionibus, ne exultatio Apo
stoli qua in splendore animi eorũ gloriabatur,euacuaretur.Sæpius ergo hoc memorãs
solicitudinẽ suã circa eos ostendit,nolens illos confundi. Ne cũ uenerint mecũ Ma
cedones,& inuenerint uos imparatos,erubescamus,ut non dicã,omnes uos in hac par
te.] Manifestum est,quia si non hoc inuentũ fuerit quod testificatus est de his,& ipse e
rubescat in ipsis,& ipsi amplius confundant, quia nec propterea quòd testis eis extitit
Apostolus,id agere nisi sunt,quo uerum illud facerẽt, uel propter tanti uiri personam.
Necessarium ergo existimaui rogare fratres ut præcederent ad uos, & præpararent
promissam benedictionem hanc uestrã paratã esse:sed sic quasi benedictionẽ, nõ qua
si circunuentionem.] Vt solicitudinem suam adhuc manifestet, rogasse se dixit fratres
per quos admoniti adimplerent quod promiserant & nõ implebant. Cum suprà Titũ
dicat uoluntarium profectum,hoc est nõ illi fuisse extortum, sed mox ut audiuit,liben
ter amplexus est,ut uideatur uoluntarius ad illos profectus propter spem illorum:nũc
ideo se rogasse hos significat quasi nolentes ire,sed suum affectũ probat circa illos, quã
do uolentes ire insuper rogat,ut sine aliqua mora fiat quod & illi uolunt, & hic preca
tur.Hoc ergo agit cũ his,ut in promissiõe sua fideles sint, & se ideo cõmonere propter
existimationem illorum,nõ circunuenire,sed ut tantum offerant quantũ nõ pœniteat.
Hoc autẽ dico:Quia qui parce seminat:parce & metet.] Parcũ, auarũ significat,cui
extorquetur ut inferat.Pœnitet enim,quia promisit. Hoc de tarditate illorum colligit
qui olim promiserant,& diu deliberabant.Huic parco perparua messis est:quia cũ du
bitatione seminat. nescit enim prodesse quod facit. Qui autẽ in benedictione semi
nat,in benedictione metet.] Hic in benedictione seminat, qui bona uoluntate sub spe
futuræ retributionis hoc facit. Vnusquisq; secundũ propositũ cordis,non ex tristitia
aut necessitate.Hilarem enim datorem diligit deus.] Docet illos tunc prodesse hoc in
futurum,si læto animo fiat.Ex his enim qui inferũt hunc eligit deus cui retribuatur,qui
deuoto corde operatur,quasi thesaurizans sibi apud deum, quia qui inuitus facit pro
pter præsentẽ pudorẽ,ne alijs inferentibus turpis inueniatur,mercedem non habet.
Potens est autẽ deus omnem gratiã abundare facere in uobis.] Dei potentiã adesse il
lis exoptat,ut sicut in emendandis uitijs & doctrinæ ueritate compungit corda illorũ,
ita & in hoc faueat cœptis illorum, ut abundent in omni opere bono per gratiã dei.
Vt in omnibus semper omnẽ sufficientiã habẽtes,abũdetis in omni opere bono] Hoc
dicit & optat,ut in omni re semper sufficientes sibi sint dei nutu, nec indigeant ijs quæ
ad salutem necessaria sunt.Si ergo sufficientiã solam sibi eligant, poterunt in dei opere
abundare.Illud enim sibi retinendo quod sufficit, cætera in usus sanctorũ uel pauperũ
impendãt necesse est,& hoc erit abundare in omni opere bono.Licet enim exigui ho
minis parũ sit quod tribuit,abundat tamen,quia recto iudicio fit: & non solũ quæritur
Luc. 21 quantũ,sed & de quanto,& quo animo detur. Denicq; illa uidua in euangelio de paruo
laudata est: & qui multa mittebant laudati non sunt.Illius enim paruũ multum est,quia
plus misit cũ poterat.Diuites autẽ minus miserunt,cum plus possent: ac per hoc modi
cum illius quæ ultra uires suas misit,plus inuentũ est,quàm diuitum multũ, quia de eo
quod abundabat eis,miserunt.Qui ergo tantũ dat quantum potest,recte facit:uiduam
tamen illã ante se habet,quia hæc omne quod habuit,misit. Sicut scriptũ est:Dispers
sit dedit pauperibus,iustitia eius manet in æternũ.] Hoc in Psalmo scriptũ est centesi
mo undecimo.Per exemplum addit ad curã pauperũ,ut in omni opere bono abundẽt.
Si enim huius qui pauperibus largitur,iustitia manet in æternum: quanto magis eius
qui ministrat sanctis? Pauperes enim possunt dici qui publicani egeni sunt. Sancti eñ
discernuntur ab his,quia hi serui dei sunt,insistẽtes orationibus & ieiunijs, purã uitam
agentes,

agentes, sicut & Anna prophetissa, quæ non discedebat de templo, ieiunijs & orationibus seruiens die ac nocte, omnem mundi curam postponens. Misericordia ergo hæc, iustitia appellata est, quia sciens qui largitur, omnia deum cõmuniter omnibus dare, quia sol eius omnibus oritur, & pluit omnibus, & terram omnibus dedit, idcirco diuidit cum ijs qui copiam terræ non habent, ne beneficijs dei priuati uideantur. Iustus ergo est qui sibi soli non detinet quod scit omnibus datum: & iustus nõ solum in tempore, sed & in æternum, quia in seculo futuro hanc habebit secum in perpetuũ. Qui autem subministrat semen seminanti, & panem ad edendum ministrabit, & multiplicabit semen uestrum, & amplificabit fructum iustitiæ uestræ, ut in omnibus locupletemini in omni simplicitate.] Omnia dei sunt, & semina & nascentia dei nutu crescunt & multiplicantur ad usus hominum. Deus ergo qui hæc dat, ipse & iubet de his cõmunicari eis qui indigent, ac per hoc non poterit qui tribuit iuxta dei uoluntatem, dei nutu non augeri incrementis huiusmodi ad amplificandum fructum iustitiæ. Danti enim addit, ut eo amplius habeat unde largiri. Hæc est iustitia, ut quia deus dat, retribuat ex eo & homo ei cui deest. Hos enim uult ministros esse eorum, qui potiora eligentes copias præsentis temporis spernunt, totos se dei rebus obligantes. Vnicuicq; enim secundũ bonam uoluntatem deus prestat auxilium. Sancti enim qui nihil uolũt hic possidere, nisi uictum habere & uestitum: hos qui hæc habere uolunt, tutores illorum deus esse dispo suit, ut qui bene & simpliciter eis ministrauerit, amplificetur dei nutu, ut habeat unde largiri semper, & ad presens locupletatus, & in futurum. Semel enim seminans, bis metet, ita ut si futuris consulit spebus, nolit eos subiectos habere, sed magis se eis inclinet, quia à deo huius rei accipiet mercedem. Si enim ad præsens humiliari eos sibi uoluerit, spem futuri amittit. Hic enim accipit mercedem operis sui, non simpliciter hoc agens, sicut dicit dominus: Amen dico uobis, perceperunt mercedem suam. Quæ operatur per nos gratiarum actionem deo, quoniam ministerium officij huius nõ solum supplet ea quæ desunt sanctis. sed & abundat per multarũ gratiarum actionem in deo, per probationem ministerij huius magnificantes deum in subiectione confessionis uestræ in Euangelio Christi in simplicitate cõmunicationis in illos, & in ipsorum oratione pro uobis, desiderantium uos uidere propter superabundantem gratiam dei in uobis. Gratias deo super inenarrabili dono eius.] Hoc dicit quia quicunq; operatur per dispensatores doni dei hoc opus, unde gratiæ agantur deo, ab ijs qui necessarios sumptus accipiunt sub nomine Christi non mendicitati subiecti, sed deo, de cuius bonis ali se norũt: non tantum ab eis gratię illis referuntur, sed à reliquis fratribus, qui pro his gratias agãt deo, cõmendantes factum ipsorum domino, ut paucis tribuentes, multorum obsecrationibus deo cõmendentur. Probantes enim mentem eorum in hoc opere magnificãt in eis dominum, cuius spe firmati obediunt Euãgelio Christi in subiectione mentis, ne uelint eos sibi humiliari, ut præbeant quæ necessaria sunt sanctis. Et hoc erit in simplicitate hoc agere cõmunicationis illorum, cõmendantes se orationibus illorum, & desiderijs eorum. Quis enim non cupiat oculis uidere, necessitatibus suis propter dei nomen subiectos? Deniq; dei dona uocantur. Deo enim dat, qui in his ministrat, quia qui iubet fieri, ipsi imputatur quod datur. Gratias deo in his agentes, & super ineffabili dono eius. Donum enim dei est quod incitat homines ad bonũ opus, spes enim promissa lacessit ad ministerium supradictum. *Matth. 6*

CAPVT X.

1 Ipse autem ego Paulus obsecro uos per mansuetudinem & modestiã Christi, qui ad faciem quidem humilis sum in uobis, absens autem cõfido in uobis.] Hoc est quod nunc dicit, quia talis est absens, qualis & præsens. Nec enim humilis erat ad faciem adulatione aut subiectione alicuius rei, qui constantiam suam, sic zelabatur, ut aliquando etiam à licitis temperaret, ne inclinaretur. Vnde dicit in alia epistola: Omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate, esca uentri, & uenter escis, & hunc & has deus destruet. Ideo ergo absens obsecrat, & modestiã Christi interponit, ne præsens durior inueniatur causa uitiorum eorum, quàm est in epistola, ut cõponentes se qui adhuc non emendauerant, mollirent sibi rigorem Apostoli, ut moderatos eos inueniens, pressa seueritate læderetur in eis. Confidentiam itaq; fiduciam *1.Cor. 6*

ciam seueritatis significauit, quam forte in epistola tantum habere putabatur, non tamen præsens facie, quia in prima epistola seuerus & nimis rigidus uidebatur, & ideo cõmonet, ne eadem seueritate præsens utatur, sicut non sperabant.

R Ogo autem ut non præsens audeam per fiduciam qua existimor audere in aliquos, qui arbitrãtur nos secundum carnem ambulare.) Idem sensus est, quem ut dilucidet, repetit. Orat enim ut tales illos inueniat, ne cogatur irasci, sed ut requiescat cum eis. Hic ergo aperuit quod suprà significauit, & adhuc in subiectis plenius manifestat, hanc esse confidentiam quam hic fiduciam dixit, datæ sibi potestatis à Christo cuius uicarius est, ut uindicet in eos qui sub nomine Christi agentes non obaudiunt ut corrigant in quibus reprehenduntur. Hos dicit qui non recipiendo spiritalia quæ ab Apostolo dicebantur, sic eum existimabant quasi carnalia loqueretur, quæ recipienda non essent. Ideo dicit: Qui nos arbitrantur secũdum carnem ambulare: quia qui spernit spiritalia, putat illa carnalia. Nam in carne ambulantes, non secundum carnem militamus.] Hoc est, in corpore positi spiritaliter uiuimus. Spiritaliter autem uiuit qui facit quod placet deo. Hic ergo secundum carnem militat, qui deiderijs carnis obtemperat. Omnis enim error, caro dicitur. Christo autem ipse militat, qui obaudit ei in fide & disciplina. Arma enim militiæ nostræ non carnalia, sed fortia deo.] Ideo fortia, quia incorrupta. Omnia enim carnalia corrupta sunt. Arma ergo ideo, quia repugnant uitijs, signum habentia imperatoris sui Christi, qui hostis est uitiorum. Sicut enim Imperator per milites uindicat suum regnum: ita & saluator per nos seruos suos defendit unius dei professionem & disciplinam. Ad destructionem munitionum cogitationes destruẽtes: & omnem altitudinem extollentem se aduersus cognitionem dei.] Arma spiritalia fides est incorruptæ prædicationis. Per hæc deus uincit principes & potestates, quos constat ut sibi usurpent imperium, extolli cõtra fidem Christi, cogitationibus se hominum inferentes, ut auocent eos à dei dominio, quas cogitationes destruit ueritas fidei. Munitiones ergo principes dicit, & potestates & spiritalia nequitiæ, qui se extollunt, & armant infidelium animos ad contradicendũ Christo, contra quos pugnat dei lex, dissipans consilia eorum. In captiuitatem redigentes omnem intellectum ad obedientiam Christi perducentes.] Captiuat intellectum dum contradicentem ratione uincit, & ad fidem Christi cui prius repugnauerat, humilem & mansuetum inducit. Et parati in omnibus uindicare inobedientiam, cui impleta fuerit obauditio nostra.] Manifestum est, quia uindicat inobedientiam cum illã condemnat per obedientiam, tunc illam destruens quando eos qui resistunt, perducit ad fidem, ut perfidia ab ijs à quibus defendebatur, damnetur. Quę secundum faciem sunt, uidete.] Nunc uult eos quæ palam sunt cõsiderare, id est, ea quæ dicturus est, quia sunt aperta dijudicare. Dicit ergo: Si quis confidit se esse seruũ Christi, hoc cogitet iterum apud se, quia sicut ipse Christi est, ita & nos.] Iis loquitur quorum tãgit superbiam, qui de se præsumentes inflatione animi, minus quàm dignum erat de Apostolo sentiebant, quasi non egerent præceptis eius. Quos cõmonet ut si de se confiderent quia erãt serui Christi, non utiq; deberent de Apostolo dubitare, sed & de eo, quanuis impar sit, uel similiter sentire, cum utiq; magis præferre sibi deberent magistrum Gentium. Sed hic illos humilitatem in se docet, æquans se illis, cum esset uas electionis, & magister Gentium in fide & ueritate. Hoc uult ergo illos considerare, quod utiq; clara luce uidetur, quia de Apostolo nemo credentium non plus æstimet quàm de se, quanto magis nemo minus quàm de se debeat æstimare? Hoc ergo contestatur & docet, ne elatione mentis bonæ uitę meritũ perderent. Qui enim scit se aliquid esse, humiliet se, ut amplior fiat. Nam si & aliquid amplius gloriatus fuero de potestate nostra quam dedit nobis dominus in ædificationem non in destructionem uestri, non erubescam.] Nunc significat quia superius se humiliauit, ipsis se comparando, cum si se erigat, non erubescat, quia à domino accepit potestatem prædicandi, ut saluet, non ut perdat obaudientes. Si ergo hic qui à domino missus est, inclinat se, & comparat se inferioribus, quanto magis ij qui nullius erant testimonij, comparare se non deberent, non dicam præferre maioribus? Vt non existimemur quasi terrentes uos per epistolas.] Ipse potest uideri terrere per epistolas, qui neq; authoritatis alicuius est, neq; præsens fiduciam habet

bet arguendi: absens autem ideo audet, quia præsens timet. Quia epistolæ quidem graues & fortes, præsentia autem corporis infirma, & sermo contemptibilis. Hoc æstimet qui huiusmodi est, quia quales sumus uerbo per epistolas absentes, tales sumus & præsentes in opere.] Ideo non se alium esse absentem quam præsentem probat, quia non erat præsumptor. A domino enim potestatẽ acceperat. Cui enim non est data potestas, absens potest audere, præsens autem pudorem patitur. Ideo Apostolus non erubescit dum corripit, quia fiducia potestatis hoc agit. Hæc propter hos loquitur, qui nõ missi prædicabant adulantes, quia seipsos commendare uolebant. Non enim audemus coniungere aut comparare nosmetipsos quibusdam, qui seipsos commendant.] His seipsos commendant, qui non accepta potestate dominari uolunt, nomini suo uindicantes autoritatem. Qui enim mittitur, non sibi, sed ei à quo mittitur, uindicat potestatem: per quod etiam ostendit se à domino dispensatorem electum. Sic ergo non coniungit se aut comparat ijs, qui non missi prædicant, dum nihil ultra concessum præsumit. Sed ipsi in nobis nosmetipsos mensurantes, & comparantes nosmetipsos nobis, non in immensum gloriabimur, sed secundum mensuram regulæ quam partitus est nobis deus mensurã pertingendi usq; ad uos.] Tanta se uti dicit potestate, quanta concessa est ab autore, nec mensuram egredi. Idcirco nõ superba erit gloria, inquit, nostra, quando non egredimur terminum datæ potestatis. Gloriam pro autoritate posuit, qua utebatur in correptionibus peccatorum, ut saluos eos faceret. Nec tamen gloriari se dicit in extollentia potestatis, sed ad ædificationem illorum. Ostendit enim potestatem, de qua si gloriari uellet, non illum puderet, quia data est illi à domino. Sed hic sic illa utitur, ut non glorietur nisi in profectu credentium, corripiens constanter uitiosos, ut glorietur in salute illorum, ut potestas data saluti proficiat, non elationi. Duplici ergo gene re non se in immensum gloriari testatur, & secundum datam potestatem, sicut dixit, & quia non ultra quàm prædicatio eius personabat, uindicabat sibi autoritatem. De his enim confidebat, quos ipse fundauerat in fide Christi. Partitum enim dicit unicuiq; ad quos in prædicatione dirigeretur, ut singuli proprias aliquas ciuitates haberẽt, de quorum fide gloriarentur. Dei enim nutu Macedonibus prædicare aduocatus est hic Apostolus: & ut Corinthijs euangelizaret à domino admonitus est. Iis ergo audenter loquitur quos ipse fundauit, & ad quos dei nutu peruenit: cæteris non tali fiducia, quia in aliena regula erant, hoc est, in parte alterius euangelistæ. Non enim quasi non pertingentes usq; ad uos superextendimus nos.] Hoc est, non quasi non peruenimus usq; ad uos in prædicatione, sed destinati, deo mittente nos ad uos. Superextendi autem est, ultra extendi quàm conceditur. Sed non ultrà, quia mensuram dedit deus, quam seruarẽt euangelistæ eius, quam hic se custodisse testatur. Ideo enim hoc ostendit, ut sciant quoniam à deo ad hos directus est, ac per hoc obaudire illos debere monita eius, ne contemnentes, deo à quo missus est, resistere uiderentur. Nam usq; ad uos peruenimus in euangelio Christi, non in immensum gloriantes in alienis laboribus.] Hic manifestius apparet quod dicit, quia ipse illos fundauerat, ideo tanta fiducia ad hos loquitur. Nec enim labore alterius acquisiti fuerant ad fidem, sicut in alia epistola ait: In Christo enim per euangelium ego uos genui. 1. Cor. 4 Non ergo extra mensuram gloriatur, qui in labore suo gloriatur. Spem uerò habentes crescentis fidei uestræ, in uobis magnificari.] Quia fructum laboris sperat quæsitæ fidei eorum, idcirco non negligenter hoc agere se profitetur, ne tædijs & molestijs cederet: quia magnificari se credit apud deum, si augeantur in fide auditores eius, sicut dicit dominus: Pater, sicut misisti me in hunc mundũ, & ego misi eos in hunc mũdum, & pro eis sanctifico meipsum. Ioan. 17 Hoc dicit quia testimoniũ magistri est in discipulis obaudientibus. Vnde ait: In uobis magnificari secundum regulam nostram in abundantia, in regionibus quæ ultra uos sunt euangelizare.] Lætior de fide eorum ultra eos prædicaturum se necessario profitetur ad augendam gloriam prædicationis, ubi adhuc non fuerat prædicatum. Non in aliena regula præparatis gloriari.] Manifestum est, quia uir prudens non in his confidit, neque gloriam sperat, quę in aliorum laboribus constant. Ideo & Apostolus non audet in hos qui alijs prædicantibus crediderunt, ne in alienis laboribus gloriari uideretur, sed hoc nititur, ut eis prædicet, quibus non erat annunciatum, ut gloriam labori suo quærat. Qui autem

tem gloriatur,in domino glorietur.) Hoc dicto significauit ipsam confidentiam & gloriam domino dandam,cuius gratia est ut qui in potestate euangelica confidit, deo auctore confidat,ut quæstus omnis negocij diuini domino in lucrũ ueniat. Sed qui non accipit potestatem à domino,non potest in domino gloriari, quia gloriam suam quærit. Non enim qui seipsum commendat probatus est, sed quem dominus commendat.] Verum est, quia illum dominus commendat & probatus est, quem dignum habet ac mittit ut prædicet donum eius. Quem autem non mittit, non illum commendat.Ipse autem se commendat qui non missus prædicat, ac per hoc idoneus non est,sed præsumptor & reprobus.

CAPVT VNDECIMVM.

VTinam sustineretis pusillum imprudentiam meam, sed & patimini me.] Incipientem se uera de seipso narrare, insipientem se dicit, quia ad laudem eius uidetur pertinere.Propter quod dictum est: Non te laudent labia tua, sed proximi tui. Sed hic dolore cõpellitur propter hos qui cum de eo bene præ cæteris sentire deberent,indigne sentiebant. Zelans enim uos dei zelo,parauí enim uos uni uiro uirginem castam assignare Christo.] Quæ locutus est amore eorum dicturum se ostendit, ut non magis ad laudem eius proficiat, sed ad profectum horum, ut discant quemadmodum parenti suo in Euangelio faueant,quia uituperatio patris,detractio filiorum est:& laus filiorum,gloria patris est. Virgines ergo uult eos esse in fide. Vnde & corruptores fidei zelatur ab his ut in die iudicij incõtaminatos eos assignet iudici Christo. Hinc est unde in Apocalypsi Ioannis legitur:Hi sunt,inquit,qui cũ mulieribus non sunt coinquinati. uirgines enim permanserunt. Hi sequũtur agnum quocunq; ierit. In mulieribus errorem significauit,quia error per mulierem cœpit,sicut & Iezabel mulierem dicit propter uxorem Achab,quæ zelo Baal dei prophetas occidit, cum intelligatur idololatria,qua corrumpuntur mores,& fidei ueritas.Nam si mulieres, mulieres intelligas,ut ideo putes uirgines dictas,quia corpora sua intaminata seruauerunt, excludis ab hac gloria sanctos, quia omnes Apostoli exceptis Ioanne & Paulo, uxores habuerunt.Et uide an conueniat accusare Petrum Apostolum,qui primus inter Apostolos est,quanto magis inter cæteros? Timeo autem ne sicut serpens Euã seduxit astutia sua,sic sensus uestri corrumpantur à castitate quæ est in Christo Iesu.] Ostendit quæ causa cogitur uera de se protestari. Ad hoc enim gloriam sibi datam profitetur, non ut se laudet,sed ut illos deformet qui sub nomine Christi,contra Christum prædicabant, à quibus Corinthij seducebantur,& ueritas hæc his magis quàm ei proficeret.Hoc enim agit ne audiantur seductores quos diabolo comparauit propter astutiam malitiæ coagit ne audiantur seductores quos diabolo comparauit propter astutiam malitiæ corum,quia corrũpere fidelium corda à ueritate Christi conantur. Hoc ergo timens semper solicitus de eis est ne uiolentur.

NAm si is qui uenit,alium Christum prædicat quem non prædicamus: aut alium spiritũ accipitis, quẽ non accepistis,aut aliud Euangeliũ quod non recepistis:recte pateremini.] Quare,Recte ait pateremini, si alius uobis Christus prædicatus fuisset, cum dicat Galatis:Si quis uobis annunciauerit præterquam quod accepistis, anathema sit? Si Galatis peruersum erat aliud accipere, quàm ab Apostolis fuerat traditum: quomodo Corinthijs rectum erat si alius Christus prædicatus illis fuisset? Sed sciens Apostolus nunquam alium Christum quàm hunc qui crucifixus est prædicari, idcirco ait:Recte pateremini si uobis alius potior Christus ab ijs qui ueniunt prædicatus fuisset.Galatis autem anathema dixit,si aliud audirent quod non utiq; maius esset,sed contrarium.Porro aũt inquit,si ipse Christus prædicatur ab ijs qui à nobis annunciatur,& hoc Euangeliũ,quid causæ est ut nos inferiores habeamur , cũ nihil amplius ab illis addiscatur? Superius de pseudoapostolis loquitur fidei corruptoribus,hoc loco autem de ueris prædicatoribus,quia plebs Corinthiorum,uarijs erroribus fluctuabat,ut aliqui faueret pseudoapostolis,quidam eis à quibus compositis uerbis eadem audiebant quæ ab Apostolo audierant. Alij aũt Apostolis fauebant,quia cum domino fuerãt Apostolum suum Paulum deformantes,quia in carne non uiderit dominum. Existimo enim me in nullo inferiorem fuisse ab ijs qui ualde sunt Apostoli.] Nõ uult gratiam dei inferiorem

Prouerb. 27

Apoc. 14

3. Reg. 18

Galat. 1

riorem in se uideri, quia similiter docuit, & eadem fecit quæ faciebāt Apostoli, qui propensiores uidebantur, quia priores cœperant docere, & fuerant cū domino, unde maioris authoritatis esse putabantur: cum huius Apostoli electio cū testimonio sit, & amplius cæteris laborauerit, & dominum in templo orās uiderit, & locutus sit ei. Sed & si imperitus sermone sum, sed non scientia.] Hoc non ad Apostolos pertinet, quia non erant eloquentes, utpote sine literis, pleni tamen spiritu sancto: sed hos tāgit quos præferebāt Corinthij causa accurati sermonis, cum in religione uis sermonis necessaria sit, non sonus dulcis. Quomodo tamen se humiliat, ut imperitū se esse dicat in sermone? & ubi est illud quod Festus ait, Paule, inquit, Paule, multæ literæ te faciūt extorrem? Hoc ergo dicens, non se loqui nescire uoluit intelligi, sed propter eos qui non per fidem, sed propter eloquentiam cōmendari uolebant. Et in eo tamē se dixit imperitum quod non habet crimen. In eo autem quod nō caret crimine, & acquirit salutem, non se imperitū pronunciauit, quia qui imperitus est in sermone, reus non est apud deum, qui aūt scientiam dei non habet, reus est ignorantię: quia non licet ignorare, maxime quod pertinet ad salutem. Quamobrem Apostolus spreta eloquentia id agebat, ut fides teste uirtute acceptabilis esset, ut non fidem eloquentia cōmendaret, sed uirtus cui cedit eloquētia. Act. 26

In omnibus autem manifestus sum uobis.] Manifestū se dicit esse Corinthijs in omnibus, quia non ignorabant etiam loquendi habere illum peritiam, & hoc scientes alijs fauebant in eo quod istum inferiorem nesciebant, ideoq; cōmotus loquitur, quia hoc peius erat, ut cum scirent illum in nullo deesse, humiliarent illum cæteris: cum uidissent per eum non solum impleri prædicationem, sed & signa & prodigia fieri apostolica.

Aut nunquid peccatum feci meipsum humilians, ut uos exaltemini, quoniam gratis Euangelium dei prædicaui uobis?] Quoniam inflati erant eo quòd sumptus ab eis acipere noluit, & propter hoc alios ei præponebant, idcirco nūquid peccaui, ait, quia me humiliaui ut me indignum ad accipiendum iudicarem, quia inde mihi irascimini, cum hoc non peccati sit, sed gloriæ? Itaq; sic se humiliauit, cum id quod sibi debebatur, non exegit. Debitum enim erat ut sumptus ab ijs acciperet, quibus prædicabat Euāgelium dei, sicut dominus instituit, dicens: Dignus est operarius mercede sua: sed ut ad utilitatem eorum proficeret, refutauit. Duabus enim ex causis oblatos sumptus refutauit, ne & pseudoapostolis similis inueniretur, qui non ad gloriam dei, sed ad suam utilitatem prædicabant, ut non occasionem acciperent deprædādi. Alio enim non accipiente nō potest alter multum expetere, & ne uigor Euāgelicæ potestatis torpesceret. Qui enim à peccantibus accipit, arguendi authoritatem amittit. Sic ergo exaltantur, cum ideo ab eis nō accipitur, ut correpti emendentur, à morte eleuati ad uitam. Alias ecclesias expoliaui, accepto stipendio ad ministerium uestrum. Et cum apud uos essem & egerem, nulli grauis fui.] Onerat eos. Ostendit enim non solum noluisse se accipere ab eis, sed & ab alijs accepisse, & eis ministrasse. Et ut multū hoc ostendat fuisse, non parum, ait: Alias expoliaui ecclesias ad ministerium uestrū, non parua ergo significat se in eos impendisse. Cum enim dicit, expoliaui, multa accepta & data significat nō extorta. Vnde subiecit, Accepto stipendio. Stipendium est enim quod militans accipit ad sumptus uice mercedis. Ruborem ergo incussit eis, quia non utiq; dolo refutauit, quando ipse eis ministrauit, & ut per hoc ministeriū quod promiserāt facilius implerent, scientes se esse debitores, ut non ualde glorioſum iam sit ministerium eorum, sed debitum, ne uel inde se iactarent. Et cum apud uos essem, & egerem, nulli grauis fui.] Intantū eis proficere uoluit, ut egestatem suam consolaretur propter eorū salutem. Passus enim egestatem contentus fuit, ne illi aliquod scandalum paterentur. Qui enim dat, putat se exaltari, & iam se non patitur argui. Nam indigentiam meam suppleuerunt fratres qui uenerūt à Macedonia.) A Macedonibus semper accepit, quia prius uitia sua correxerunt. Et sicut à Corinthijs accipiendū non erat, ne illis in scandalum proficeret: sic iterum à Macedonibus accipiendum erat, ne bene seminantes fructum amitterent. In omnibus sine onere uestro me ipsum seruaui, & seruabo.) In eo semper se permansurum dicit, ac si se corrigant, propter pseudoapostolos, qui occasionem quærebant deprædādi eos. Est ueritas Christi in me quod gloria hæc nō infringetur in me in regionibus Achaię.) Hortatur omnem Achaiam ut ministrent sanctis, sibi autem non permittere, ne cœptā gloLuc. 10

riam non impleret. Gloria est enim à licitis abstinere, maxime ad aliorũ salutem. In Achaiæ ergo regionibus noluit uti, in cæteris usus est, & amplius promittit sub testimonio Christi, dicens in eo se mansurum, ne aliquando ab Achaiæ regionibus acciperet.

Quare? Quia nõ diligo uos? Deus scit.) Reddita ratione etiã dei scientiã testem dat dilectionis suæ quã habebat erga eos: quia non ideo nolebat accipere, quia nõ illos diligebat, sed ideo magis quia amabat eos, ut hoc ipsum prodesset illis: sicut dixi. Quod autem facio, & facturus sum, ut amputem occasionem eorũ qui uolunt occasionem, ut in eo quod gloriantur, inueniantur sicut & nos.] Gloria pseudoapostolorum in pecuniis erat accipiendis. Ideo Apostolus hoc refutauit, ne illis similis uideretur, quia nisi hoc ab Apostolo fuisset uitatũ, maior occasio illis data fuisset accipiendi, aut magis extorquendi, quando in hac re formam ab Apostolo datam ostenderent.

Viusmodi enim pseudoapostoli sunt operarij subdoli, transfigurantes se in
H Apostolos Christi.] Subdoli sunt, quia auaritiæ causa, nõ religiosa mente, neq; missi prædicabant Christũ, nomen sibi apostolicũ usurpantes. Nec utiq; mirum. ipse enim Satanas transfiguratur uelut angelus luminis.) Manifestum est quia frequenter multos fallit Satanas, ostendens se illis quasi angelum dei, ut decipiat. Vnde Iesus Naue solicitus, quæsiuit quis esset qui ei apparuit. Et Apostoli in naui per-
Marc. 6 territi putabant phantasma esse. Vnde Petrus apostolus dicenti domino: Nolite timere, ego sum: nõ facile credens ait: Si tu es, iube me uenire ad te super aquam. ut si firmiter posuisset pedem super aquas, sciret uerum esse quia nõ erat phãtasma quod apparebat.

Non ergo magnũ si & ministri eius transfigurantur, sicut ministri iustitiæ. Apostoli sunt, quorũ se hi socios mentiebantur, ut deciperent audiẽtes. Quorum finis erit secundũ opera eorũ.] Sine dubio, quia iudicabuntur huiusmodi secundũ animi sui nequitiam, quia non propter deum, sed propter suum uentrem simulãt se esse ministros dei. Finem tamen illorũ secundum opera illorum dixit, ut sicut opera & cura uentris interit, ita & hi interire intelligantur. Iterum dico, ne quis existimet me insipientem: alioquin uelut insipientem accipite me, ut ego modicum aliquid glorier.] Superiam dixit: Vtinam sustineretis pusillum imprudentiam meã, hoc nũc repetit. Semper enim proponit, quod postea multis interpositis prosequat. Quod ergo suprà proposuit, modo incipit enarrare. Nã uera dicturus, uelut insipientẽ se dicit, quia uidentur ad laudem eius pertinere. Vt & ego modicum, inquit, glorier.) Modicũ hoc dicit, quia in uerbis, non in sensu est. Non ergo uere ad gloriam suam hæc loquitur, sed uult illis ostendere quia quos putant glorioſos, nihil plus ab hoc habent: ac per hoc si putantur hi glorioſi, & ego, inquit. Ideo insipientis hoc esse dicit, ut ad laudem suam aliquid prosequatur, se autem coactum hęc loqui. Dolet enim ei ut illos putarent sublimes hoc contempto, qui nihil plus ab eo haberent. Quod loquor, non loquor secũdum deũ.) Secundum deum non loquitur, quia ad carnis tumorem hæc pertinent, nec de inflatione apud deum surgit gloria, quia apud deum humilitas glorioſa est. Sed quasi in insipientia in hac substantia gloriationis.) Nõ plenam dixit insipientiam, sed ex parte: ueritas enim est. Sed quia elatio uitiosa res est, ideo quamuis uerum sit quod dicitur, quasi in insipientia tamen est unumquemq; laudare se. Plena autem insipientia est, si se falsò quis laudet. Ille enim superbus de uero est, hic stultus de falso. substantia tamen gloriationis in hac caussa carnalis est, quia sicut flos fœni, ita decidit gloria ista. Quia multi gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor.) Hoc dicit quoniam aliqui ex Iudæis credentes præsumebant sibi quod essent filij Abrahæ. Hoc est secundum carnem gloriari, nobilitatem sibi carnis uindicare. Inde enim sibi defendunt generis prærogaEzech. 18 tiuam, quia filij eius dicuntur qui deo crediderit, cum anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Si ergo hæc gloria est, inquit, & ego gloriabor, quia & ego filius sum Abrahæ, sed nihil prodest filium esse Abrahæ apud deum, quia fides est quæ saluat, non propago generis Abrahæ. Ideoq; gloria hæc carnis est gloria, ut puta si dicatur, filius nobilis hominis. Libenter enim sustinetis insipientes, cum sitis ipsi sapientes.) Insipientes appellat, qui de carnis circuncisione gloriabantur. Et quia à Corinthijs portabantur ut glorioſi uiderentur, ideo Apostolus etiam se sustineri ab his uult, ut & ipse hoc se esse ostenderet quod erant hi, & non tamen gloriari ex hac prate secũdum deum: unde gloriam

tiam hanc insipientiam uocat. Gloriari enim se dicit secundum carnem, sed hoc stultum esse profitetur, ut & gloriam hanc inaniret, & se coactum in laudem carnis erupisse doceret. Igitur ironia est hæc. Nam quomodo prudentes sunt, qui sæpe reprehenduntur? Nónne plus sapit insipientia Apostoli, quàm horum prudentia? Hic enim sapiens sustinet imprudentes, qui patientia sua suffert eos ut possint proficere, ne prouocãs eos aut abijciens, peiores illos faciat: aut certe si in illis proficere nõ potuerit, suam modestiam custodit. Horum in Corinthijs nihil est. Quomodo ergo libenter sufferunt imprudentes, cum ipsi sint sapientes: nisi quia non sic uult intelligi sicut sonant uerba? Hoc in sensu & pronunciatione est, quia eadem quidem uerba non eundem habent sensum aliter pronunciata, ut aliquando confirmet, aliquando neget quod dicit. Hi enim ut prudentes, insipientes sufferebant falsos apostolos. Sustinetis enim si quis uos in seruitutem redegit.] Hoc uerum est, quia redigebantur in seruitutem, nõ per prudentiam, sed per stultitiam, ut famularentur pseudoapostolis. Si quis deuorat.) Nec hoc falsum est, quia contenti erant deuorari res suas à falsis doctoribus. Si quis accipit.] Accipere est aliquem dolo capere, ideoq; significat hos capi à dolosis magistris, & ferre quod nõ expedit. Si quis extollitur.] Extollentia superbia est. Hos ergo tangit qui superbi erant, male taxantes Apostolum, & his non displicebat. Si quis in faciem uos cædit.] In faciem cæditur, in cuius os iniuria irrogatur. Nũc hos significat, qui eò quòd essent ex genere Abrahæ, obtrectabant eis quòd essent incircũcisi, se præferentes, hos humiliantes. Secundum ignobilitatẽ dico.] Ignobilitatẽ dicit hoc quod suprà ait: Et ego gloriabor secundum carnem. Non enim dicit ad laudem pertinere, quia infirmus non erat, in quo se iactabant quos occultè tãgit. Vnde & adiecit: Quasi nos infirmi fuerimus in hac parte.] Manifestum est quia non erat in hac gloria infirmus in qua se præferebant credentes Iudæi quos hi patiebantur, quasi Apostolus eorum in hac re esset dissimilis, quia & ipse erat ex semine Abrahæ, ac per hoc infirmus non erat in hac gloria carnis. Infirmi autem hi iudicabant, qui applicíti fuerãt generi Abrahæ. Isti enim quasi firmi in eo quod illi se præferebant, eo quod essent Israelitæ, in hoc ipso uolunt se sufferri. Vt ostenderet in hac gloria carnis non se esse dissimiles & infirmos, cũ de sua causa loquitur, subinducit & Barnabæ personã socij sui. Vnde & in prima dicit epistola: Aut ego solus & Barnabas non habemus potestatem hoc operandi? Non ergo minores erant in hac gloria in qua se Iudæi iactabant, sed non inde plaudebant. Deniq; dicit: In quo quis audet? In insipientiã dico, audeo & ego.] hoc est, non fuisse infirmũ in gloria qua se iactabant Israelitæ, nec quidẽ in hac re prudentẽ iudicari. præferre enim se non solent prudentes. In insipientiam ergo dicit audere se in eo quod audent ij qui se iactant eò quod sint filij Abrahæ: ut gloriam eorũ inaniat, imprudentem se pronũciat, ne illi prudentes uiderẽtur in hac parte aut nobiles. Hebræi sunt? & ego. Israelitæ sunt? & ego. Semẽ Abrahæ sunt? & ego,) In his parem se eorũ de quibus suprà significauit ostẽdit, ut & detractiones eorum quibus indignus his iudicabatur, falsas ostẽderet. Ministri Christi sunt, uelut insipiens dico, magis ego.) Vera de se dicẽs insipientẽ se pronunciat, ut intelligatur coactus ad laudẽ suam prorupisse. Nam qui sponte ea refert quę ad laudem eius proficiant, imprudentẽ se nõ dicit. Ostendit ergo quæ sint quæ faciãt illum ministrũ Christi magis esse q̃ſ sunt reliqui prędicatores. Occasione enim inuenta, omniũ tangit personas etiam apostolorum, dolens quia dei gratia minor in hoc iudicabatur, cum eadem operaretur quæ cæteri apostoli, & fidei causa maiora exitia toleraret. Vnde & in alia epistola dicit: Plus illis omnib. laborauí. In laboribus plurimis.) Ideo in laboribus plurimis ait: quia & illi laborauerunt, sed non tantũ. Hic enim à mane usq; in quintam horam uictũ manibus quærebat, & exinde usq; ad decimã horam disputabat publice, tanto labore, ut con tradicentibus suaderet. In carceribus abundantius.) Apertũ est frequentius istũ missum fuisse in carcerẽ q̃ſ illos. In plagis supra modũ.) Ideo supra modũ, quia ultrà quàm oportuit. Nam & illi cæsi sunt, sed non tantũ. In mortibus sæpius.) Verum est, quia hic frequentius pericula sustinuit quàm cæteri. A Iudæis quinquies quadragenas una minus accepi.) Hoc dicit, quia quinquies flagellatus est à Iudæis, secundum legem Moysi accipiẽs plagas trigintanouẽ, sicut scriptũ est in Deuteronomio. Quod per quinq; ergo uices factũ est, hic summatim refert. Ter uirgis cæsus sum.) Hoc à Gentib. passus est.

1. Cor. 9

Ibid. 15

Semel lapidatus sum.] A Iudæis lapidatus est, in ciuitate Lycaonia. Ter naufragium feci.] Qui omni tempore legitur nauigasse, aduersis procellis facile fuit ter naufragium facere. Nocte & die in profundo maris fui.] Hoc factũ est quando missus est Romam cum appellasset Cæsarẽ. Tunc desperatione uitæ in alto, hoc est in profundo maris fuit, mortem ante oculos habẽs. Sic enim scriptum est in ipso loco: Ita ut desperaremus nos etiam uiuere. In itineribus sæpe.] Nunc alia narrat pericula, ut terra mariq; pro Christo uexatum se secundum carnem ostendat. Periculis, ait, fluminũ.] Si itinerum pericula recitat, quid est ut dicat periculis fluminum? Sed hyeme iter faciens, quia utiq; imbres assidui sunt, egredientibus fluminibus incurrebat periculum. Periculis latronũ.] Cum in ciuitate diabolus eum occidere non posset, latrones illi excitabat in uia, cum nihil ferret quæ latrones cuperent. Periculis ex genere.) Iudæorũ dicit persecutiones, qui fratres eius erant secundũ carnem. Dolebant enim, quia deserta lege ad Euangeliũ Christi se conuerterat. Periculis ex gentibus.) A gentib. persecutiones passus est, propter mysteriũ incarnationis domini nostri Iesu Christi, & unius Dei prædicationem. Periculis in ciuitate.) Vsqueadeò sub periculo fuit in ciuitate, ut per fenestram effugeret manus insidiantis sibi. Periculis in deserto.) Periculũ hoc à Iudæis fuit procuratũ, quando eum factis insidijs in uia uolebant occidere. Periculis in mari.) Iam superius dixit, ter naufragiũ feci, nocte & die in profundo maris fui: quod aliud fuit periculũ in mari? Sed hoc est periculũ quando in mari, hoc est in naui milites cogitauerant omnes custodias occidere ne quis enatans effugeret. Quod periculũ Centurio prohibuit interi ne Paulus occideretur, ut eum uiuum Romam perduceret. Periculis in falsis fratri-
Galat. 2 bus.) Falsi fratres ij sunt de quib. dicit ad Galatas: Propter subintroductos aũt falsos fratres, qui subintrauerũt explorare libertatẽ nostram, quam habemus in Christo Iesu. Hi enim partim Christiani erant, partim Iudæi, in neutro perfecti, qui zelo legis Apostolo inuidiam excitabant, eò q; prædicato Christo, legẽ iam cessare dicebat. Denicq; his perurgentibus Timotheũ compulsus est circuncidere. Fictus ergo Christianus est, qui emulatione legis persequitur Christianũ, hic est falsus frater. Si enim tantũ Iudæi erant hi, & propter Iudaismũ fratres eos falsos appellat, quid opus erat iterare? Iam enim superius dixit, Periculis ex genere. Sed secundũ carnem non sunt falsi fratres, in Christo aũt falsi sunt, quia non tota mente Christiani sunt. Fuerũt & alij falsi fratres, sicut Demas & Hermogenes. In labore & molestia.) Verum est, quia potest esse labor sine molestia. Sed hic ideo addidit, Et molestiã, ut laborẽ ipsum exitiosum ostenderet. In uigilijs multis.) Multę fuerunt eius uigiliæ, sed alię uolũtariæ, alteræ ex necessitate. In pressura enim positus, necesse erat ut uigilaret, dei quærens auxilium: & non solum diebus, sed & noctibus doceret, sicut dicit in Actibus apostolorum. In fame & siti.) Fugatus frequenter à Iudæis persequentibus, necesse erat ut famem pateretur & sitim per inopiam. In ieiunijs multis.) Sæpius ieiunauit, ut dei adminiculo protegi mereretur. Ieiunat enim, quidum habet quod edat, abstinet. In frigore & nuditate.) In frigore fuit, & nuditate, quan
Act. 28 do naufragium passus est. Denicq; ignem fecerunt, ait, & refecerunt nos propter pluuiã imminentem, & frigus, Barbari in insula Melitæ. Præter illa quæ extrinsecus sunt, instantia mea, quotidiana solicitudo omnium Ecclesiarum.) Solicitudo hæc, quam dicit quotidianam, de rationis usu descendit, ut omnibus diebus cõmissum sibi populum instruat. Illa autem quæ suprà memorat, superindicta sunt necessitate cogente. Dies enim ad opera datus est, nox ad requiem. Sed quia instabat necessitas, ut omnib. occurreret, etiam nocte docebat. Se enim affligere non dubitabat, ne dei gratia esset in ocio. Quis infirmatur, & ego non infirmor?] Compati se dicit omnibus, & condolere eo affectu, quo prouideat uulneri medicinam. Hoc autem ideo prosequitur, ut ostendat qua cura commissam sibi Ecclesiam tueatur & regat, ac per hoc in nullo se minorem debere iudicari cæteris apostolis: quippe qui, secundum quod claruit, plus illis omnibus laboraue rit. Maiore enim inuidia laborabat apud Iudæos præ cæteris apostolis: quia cum persequeretur Ecclesiam, subito immutatus, factus est defensor eiusdem, testificans atq; confirmans quòd Christum, quem prius ut hominem mortuum æstimabat, de cælo secum loquutum audierit. Cuius testimonium necessario multi sequerentur, scientes eum de persecutore non utiq; sine ratione factũ defensorem. Hac causa excruciabantur Iudæi;

& quæ-

& quærebant eum semper interficere. Quis scandalizatur, & ego non uror?] Scandalizari est carnis pati desiderium, quantum ad locum hunc pertinet: & quia etiam inuiti solent scandalizari, illecti forma aut pulchritudine corporis, aut propriæ carnis calore. Apostolus autem necessitatem humanæ naturæ considerans, uri se dicit: ut consulat talibus, compatiens infirmitati eorum: nec hos cõdemnans, sed cõmonens in humilitate sermonis, ut spe promissi præmij repugnent stimulis carnis, ne quis eorum qui eũ audiunt, desideriis carnis uicti, desperantes de se, putantes iam non accepto ferre deum si corrigant, & in eisdem manentes, depereant. Si gloriari oportet, in ijs quę infirmitatis meæ sunt, gloriabor.] Hoc dicit quia si gloriandum est Christiano, in humilitate gloriandum est, de qua crescitur apud deum. Vnde alio loco dicit: Cum infirmor, tunc potens sum. hoc est, cum humilior pro fratrum salute, tunc exaltor. Hinc gloriandum est, non de carnis progenie, quia est quis ex semine Abrahæ. 2. Cor. 12

CAPVT XII.

D Eus & pater Domini nostri Iesu Christi scit, qui est benedictus in secula, q̃ non mentior.] Deum testem dat, ut quæ dicit, facile credantur, propter hos duntaxat qui eum non ut uerũ apostolum honorificabant. Damasci princeps gentis Arethæ regis custodiebat ciuitatem Damascenorum, ut me comprehenderet: & per fenestram in sporta demissus sum per murum, & effugi manus eius. Gloriari oportet, sed non expedit mihi.] Princeps Damasci uidens Iudæos insidias tendentes Apostolo, implere uoluit per potentiam malam cogitationem eorum, ut ipse, si posset, eum cõprehenderet, & ut Iudæis placeret, & ut diligẽs in officio sibi credito uideretur, si eum quem perturbatorem audiret, causa quietis interficeret. Hoc inter ipsa primordia, tunc quando apparuit illi in uia dominus eunti Damascũ. Incensi sunt Iudæi uidentes eum qui uinctos credentes in Christũ uenerat perducere in Hierusalem, prædicare sectam quam uenerat condemnare: & sic factum est ut à discipulis per fenestram per murum in sporta demissus effugeret. Quod quidem indigne factum dicũt, quia nõ dei auxilio liberatus est. Sed quod ab hominib. fieri potuit, quid opus erat ut dei suffragio liberaretur? cum Dei suffragium tunc sit necessarium si humanum auxiliũ deficiat. Quo facto non sibi dicit expedire gloriari, quia præsentis uitæ gaudium fragile est. Si enim nõ euasisset, martyrium fecerat. Sed quia fugiendum in persecutione mandatum est, data opera effugit. Nec enim debet aliquis expectare ut in semetipsum peccetur. Ergo gloriandum dicit quia euasit, sed nõ expedit, inquit, propter superbiam: quia de humilitate crescitur, & auxiliũ dei mitibus proficit in elatis. Præterea quia gloriatur mortem se euasisse quæ pro fide infertur, inane uideri significat pati pro Christo: ideo nõ expedit gloriari. Veniam aũt ad uisiones & reuelationes domini.] Nunc ostensurus est quo sublatus est, ut proinde quanta & qualia sint quæ illi ostẽsa & dicta sunt, possint intelligi: ne sicut quibusdã uidebatur, minor cæteris apostolis crederetur. Scio, inquit, hominem in Christo ante annos quatuordecim, siue in corpore nescio, siue extra corpus nescio, deus scit, raptum huiusmodi usq; ad tertium cælum.) Vtrumq; confirmauit, quia utrumq; posse fieri non negauit, ut & sine corpore rapi potuisset, & in corpore. Et forte quibusdam uideatur non magnũ esse si homo Christi raptus est usq; ad tertium cælum, cum in tertio circulo dicatur luna esse. Sed non ita est, quia ultra omnia mundi fidera raptus intelligitur: & ideo magnificum & mirabile est quod narrat. Significat enim supra firmamentum, in tertium numero cœlum de spiritalibus cœlis raptũ semetipsum.

Et scio talem hominem, siue in corpore, siue extra corpus nescio, deus scit: quia raptus est in paradisum, & audiuit arcana uerba, quæ nõ licet homini loqui. Pro huiusmodi gloriabor.] Bis se raptum dicit à deo hinc usq; ad tertium cælũ, deinde in paradisum cælestem, in quo latroni dixit dominus quòd futurus esset cum eo: in paradiso, inquit, patris: illic ubi & ciuitas dicitur esse Hierusalem mater nostra. Quid ergo mirũ si post resurrectionem corpus iam expiatum atq; tenuatum factum immortale futurũ credatur in cælis, quando non dubitat Apostolus adhuc mortale corpus potuisse leuari ad cælos, & tolli in paradisum dei patris cælestem? Pro huiusmodi homine, id est, qui tam dignus est Deo ut hoc experiretur, gloriari se dicit: & non uult aperte dicere, quia de se loquitur, ne laudare se uideatur. Et Ioannes Apostolus, quum de se sciatur loqui, Luc. 23 Ioan. 21

Hic

Hic est,ait, discipulus quem diligebat Iesus, qui & recubuit in cœna supra pectus eius, ne glorioſe de ſe effari uideret. Pro me aũt nõ gloriabor,niſi in infirmitatib.meis.]Sic de ſe non gloriatur,dum non aperte de ſe profitetur.In infirmitatibus ſane,inquit, meis gloriabor.Exponere enim preſſuras paſſionum,& infirmitates anguſtiarum,non uide tur glorioſum,ſed flebile.idcirco ſe in his gloriari dicit:ſciens tamen quia ad profectum perducunt remunerationum cæleſtium. Quid enim tam glorioſum in futurum Chri ſtiano,quàm exitia pro Chriſto illata ſibi narrare? Nam & ſi uoluero gloriari, non e ro ſtultus. nam ueritatem dico.]Hoc dicit quia ſi meritum ſuum profiteatur quod ha bet apud deum, non erit imprudens.uera enim loquitur. Ergo ſi quis pro meritis ſuis quæ ſibi oſtenſa ſunt loquitur,non eſt utique ſtultus. Si autem taceat, eſt etiam prudẽs. Sed qua cauſa hic non palàm gloriatur,nunc ſubiicit,dicens: Parco autem,ne quis me exiſtimet ſuper id quod uidet me, aut audit aliquid ex me.] Oſtendit igit qua cauſa nõ aperte glorietur. Ne quis me exiſtimet,inquit, ultra gloriam meam tẽdere quam limes meritorum admittit. Hos ſignificat quos obtrectatores habebat cauſa legis, ſicut ſu prà memorauí. Nam utique meritorum gloriam bonum eſt non tacere, ut inuitentur credentes. Et ne ſublimitate reuelationum extollar, datus eſt mihi ſtimulus carnis, angelus ſatanæ,ut me colaphizet,ne extollar.] Deum bonis meritis prouidere teſtat dum permittit tentationibus hos deprimi, non ſolum ne laborum ſuorum fructibus ab dicentur,uerùm etiam ut augeantur his ad cumulum poſſeſſionis æternæ. Hoc ergo re medium datum eſt Apoſtolo,ut iniurijs preſſus,animo non poſſit extolli pro magnitu dine reuelationum:quia ocioſum pectus neceſſe habebat in ijs quæ uiderat extolli. Propter hoc ter dominũ rogaui,ut diſcederet à me, & ait mihi: Sufficit tibi gratia mea. Nam uirtus in infirmitate perficitur.]Stimulos diaboli, quos perfide mentibus inferẽs ad nocendum dei ſeruis inſtigat,ut ceſſarent ab eo, ter dominum deprecatum ſe fuiſſe, & non impetraſſe ſe teſtatur:non quia deſpectum ſe dicit,ſed quia inſcius contra ſe pe tebat ut ceſſarent ab eo tentationes,per quas perfectior fiebat.Ideo ad Romanos dicit:

Rom. 8 Nam quid oremus ſicut oportet,neſcimus. Vnde hoc ſibi dicit reſponſum, ut ſuffice ret ſibi gratia dei,qua aut uires tolerandi addebantur,aut tempus preſſuræ abbreuiaba tur,ut deuotio dum infirmitate preſſuræ accedentis nõ frangitur,probata uideat. Li bentiſſimè itaq; magis gloriabor in infirmitatibus meis,ut inhabitet in me uirtus Chri ſti.] Apertum eſt,quia tunc gloriandum docet,quando iniurijs humiliat. A Chriſto au tẽ uirtus tolerãdi præbetur,ut quia prius aſperæ,ac per hoc faſtidiendæ iniuriæ uideban tur,poſtea libẽter ſuſcipiendæ, ut Chriſti auxilio lenirentur. Libẽter ergo cædi ſe dicit, dummodo à Chriſto curetur, ſciendo plus addere medicinã Chriſti ad ſalutem, quàm infirmitas detrahit ſanitati. Propterea placeo mihi in infirmitatibus, in contumelijs. Cũ enim infirmor,tunc potẽs ſum.] Verum eſt,quia tunc uincit Chriſtianus cũ perdere putatur:& tunc perdit perfidia,cum ſe uiciſſe gratulatur. Plaudit ergo cũ illi inſultatur, & ſurgit cum premitur. Factus ſum inſipiens, uos me coegiſtis.] Cõpulſum ſe dicit ut quid eſſet oſtẽderet.Et nõ utiq; ſtultus eſt,quia de ſe uera loquutus eſt:ſed inclinat ſe ut manifeſtet,quia nõ uolũtate merita ſua oſtendit.Ego enim debui à uobis cõmendari.] Manifeſtũ eſt quia hi debuerãt teſtimoniũ ei perhibere aduerſus obtrectatores eius, a pud quos eccleſiã cõſtituit,& ſignorũ prodigia apoſtolus oſtẽdit, ut hoc tacente illi eũ defenderent quẽ patrẽ habebant in Euangelio Chriſti. Nihil enim minus feci, quàm illi ualde Apoſtoli.] Valde,hoc eſt nimis,ſicut quibuſdam uidebatur. Nam hoc erant, quod & apoſtolus Paulus.Hoc ergo dicit,quia minor nõ eſt neq; in prædicatione,neq; in ſignis faciendis,apoſtolis præceſſoribus ſuis,non in dignitate,ſed tẽpore. Nam ſi de tẽpore præſcribendũ putatur,antè cœpit Ioannes prædicare q̃ Chriſtus,& nõ Chriſtus Ioannem,ſed Ioannes Chriſtũ baptizauit.Nũ ergo ſic iudicat deus. Deniq; prior ſequu tus eſt Andreas ſaluatorem quàm Petrus:& tamen primatũ nõ accepit Andreas,ſed Pe trus.Quare ergo Apoſtolus quibuſdam non uidebatur,cum eadem poſſet per dei gra tiam quæ & Apoſtoli? ideo dolet, & cõpulſus oſtendit quid à dignatione domini me reatur.Hinc eſt unde non ſolum minorẽ ſe non eſſe coactus eſt profiteri,ſed & plus om nibus laboraſſe.His ergo diſplicebat, & non uidebatur eſſe apoſtolus, qui æmulatione paternæ legis prædicationẽ eius reſpuebãt quaſi inimici traditionis Moyſi, quia eã iam

ceſſare

cessare dicebat: apostolis magis fauentes, & istum his humiliantes, quia nõ illi tam constanter contra legẽ aliquid asserebant. Etsi nihil sum, tamen signa apostoli facta sunt in uobis, in omni patientia, signis, & prodigijs, & uirtutibus.] Sic se humiliat, ut erigat, patientiam tamen primam memorat, quia diu illos portauit quasi impatientes ægros, ut adhibita medicina signorum atq; uirtutum curaret uulnera erroris illorum. Quid est enim quod minus habuistis cæteris ecclesiis, nisi quod ego ipse non grauaui uos? Donate mihi hanc iniuriam.] Adhuc per humilitatem se cõmendat. Ostendit enim nõ minus illos aliquid habuisse cæteris ecclesiis, sed & amplius. Euangelium enim dei gratis his prædicauit, quod nullis concessum est ecclesiis, dicẽte domino: Dignus est enim operarius mercede sua. Si ergo pro bono opere iniuria, inquit, dignus sum, ignoscite mihi. Omnis enim stultus boni accusator est. Vt hos ergo imperitos ostẽdat, ueniam ab his postulat eius facti de quo laude dignus est. 1. Tim. 5

E Ece tertio hoc paratus sum uenire ad uos, & non uos grauabo.] Ne forte hoc inter initia fecisse putaretur ad cõmendationem suam, post autẽ mercedem euangelicæ prædicationis uelle accipere, ostendit in ea se uoluntate durare, ne factum suum postea emẽdare uideretur, & esset quod ab obtrectatoribus reprehenderetur. Non enim quæro quæ uestra sunt, sed uos.] Ostendit ideo se nolle accipere ab eis, ut illos ipsos lucraretur, ut intelligentes quia pecuniæ præponeret eos, tandẽ cognoscerẽt affectũ illius erga se. Nec enim debẽt filij parẽtibus thesaurizare, sed parẽtes filijs.] Patrem se eorũ significat, sicut in prima epistola dicit: Per euangeliũ ego uos genui. Carnales aũt parẽtes sunt, qui filijs thesaurizãt. Nam spiritales à filijs dignum est ut accipiant sumptus ad sustentandam uitã præsentẽ. Non enim magnũ est ut spiritalia tradentes, consequantur carnalia.] Hic autem in tantũ probat se nolle accipere, ut transferat causam carnalis patris ad spiritalẽ, ut nõ solum nõ ab his accipiat, sed & si potest fieri, ipse illis tribuat, sicut iã supradixit. Alias ecclesias exspoliaui, accepto stipendio ad ministerium uestrum. Hoc dicto tangit eos, ut intelligant quantus sit, & quid ij mereantur qui tanti apostoli prouidentiã neglexerũt. Ego uerò libentissimè impendã, & superimpendã, & ipse impendar pro animis uestris.] Nunc aperte affectũ & charitatẽ quam circa eos habebat, ostendit, quando nõ solum sua pro eis impendere & propensius pendere paratũ se dicit, sed & seipsum pro salute animarũ eorũ etiam mori, sicut & apostolus Ioãnes dicit: Quia exemplo saluatoris pro fratribus, inquit, etiam animas nostras debemus ponere. Plurimũ uos diligẽs minus dilígor.] Prouocat eos ad amorẽ, quia ipsi plus illũ deberẽt diligere, maxime per quẽ didicerunt uiã salutis, per quem & acquisiti sunt deo, ex perfidis facti fideles, & ex cõtaminatis purificati. Esto autem, Ego uos nõ grauaui, sed ut astutus dolo uos cepi.] Omnia quæ possent ex aduerso proponi, nõ tacet: ut se purget per omnia, quia nihil per circũuentionẽ egit apud eos, sed in simplicitate, sibi semel prospiciẽs, his duplici genere, ut & apud deũ prouideret eis, & hic censum illorũ nõ quæreret: sibi autẽ hoc sufficere quod à deo promissum est in futurũ. Forte enim suspicarentur ideo illum contẽpsisse, quia parua erãt quæ offerebantur, ut maiora consequeretur, ut circumspiciens merita sua nõ pecuniã refutaret, sed numerum indignum sibi æstimans contemneret. Num per aliquẽ eorũ quos misi ad uos, circumueni uos?] Hoc est quod dicit, quia quos misit, non illis hoc intimarunt, ut si uellent pacatum habere apostolum, dignam quantitatem personæ illius offerrent, quia ideo noluisset accipere, quia minus quàm dignũ fuit offerebatur. Quod compositum apostoli astutia intelligerent, ut quod egit, non per contemptũ, sed per auaritiam egisse probaretur. Rogaui Titum, & misi cum illo fratrem. Nunquid auarus in uos fuit Titus? nónne eodem spiritu ambulauimus? non ijsdem uestigijs?] Apertũ est, quia quando ab ijs quos misit, nihil tale dictũ aut factum est, una eorũ sententia probatur in bono, exclusa suspicione auaritiæ. Iterũ putatis q̃ excusemus nos apud uos?] Hoc est quod dicit, olim de nobis dubitatis, arbitrãtes quia nõ simpliciter agamus uobiscũ. A pseudoapostolis enim exagitabant, qui uolentes depręda ri eos, tergiuersatione hoc agere apostolũ asserebãt, quasi ut plus possit accipere. Corã deo loquimur: omnia autem charissimi pro uestra ædificatione.] Sic cupit illos uerũ & bene sentire de se, ut & ratione & testificatione satis illis faciat, quia nõ ut sibi prosit, talem se præbet, sed ut ad

ædificationem eorum proficiat,ut uel sic amorem illorum circa se prouocet,dum non grauat censum illorum,& authoritatem potestatis in arguendis uitijs non inclinat. Sine dubio enim prodest ei qui corripitur,ut emendet, si præpositus ideo oblata refutet, ut libere arguat. Timeo enim ne cum uenero,nõ quales uolo inueniam uos.] Quoniam non omnes adhuc quos in prima epistola corripit, emendauerant in quibus fuerant uitijs reprehensi,ideo cum autoritate uult uideri iturus ad illos, ut territi corrigantur,ut tales illos inueniat quales uult. Et ego inueniar à uobis non qualẽ uultis.] Hoc dicit ut tales se præbeant,ut conueniat eis cum Apostolo, ut inuicem congaudeant sibi. Ille em̃ inuenit aliquẽ qualẽ nõ uult,qui se talẽ facit ut discordet ab illo. Ne forte sint inter uos cõtentiones,æmulationes,animositates, dissensiones, detractiones, susurrationes,tumores,seditiones.] Nũc errores memorat quos in superiore epistola reprehẽdit,quando personis deferentes, & alterum alteri præponentes dissidebãt abinuicem. Ne iterum cum uenero, humiliet me deus apud uos, & lugeam multos ex ijs qui antè peccauerunt,& non egerunt pœnitentiam super immundicia, & fornicatione, & impudicitia quam gesserunt.] Hoc præmonet ut non illos tales inueniat, quales dudum inuenerat,cum uitijs diuersis operum immundorum,uel magis nominum: quia omne opus sine crimine est,sed inordinationis nomen facit crimen. Tunc enim est illicitum, cum aliter fit quàm concessum est. Illis ergo peccantibus se humiliari dicit,quia incipit ut pius pater peccata filiorum deflere. Quis enim pater non gaudeat bene agentibus filijs? Sic iterum necesse est lugeat si praue uersentur. Ideo admonet ut si qui præteritarũ fornicationum aut alterius immundiciæ uel impudicitiæ non egerunt pœnitentiam,sicut quidam quos significat egisse, nunc agerent: ut ueniens, sine tristitia esset cum eis. Cum enim dicit,Et lugeam multos ex ijs qui antè peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam,probat quosdam ex his egisse pœnitentiam,quosdam non egisse. Quod Nouatiano aduersum est,qui dicit fornicatores non posse peragere pœnitentiam,& recipi in communionem. Hic probat peregisse, ac per hoc receptos esse in pace Ecclesiæ. Tres ergo formas peccatorum probat,cum fornicationẽ,& impudicitiam,& immundiciam nominat.

CAPVT XIII.

Ertium hoc uenio ad uos.] Superius præparatum se dixit,nunc iam uenturum. In ore duum uel trium testium stabit omne uerbum.] Hoc secundum legẽ dixit,ut aliquis duobus aut tribus testibus aut purgetur aut cõdemnetur: ita & hi tertio aduentu Apostoli, ut purgati inueniantur commonet. Prædixi enim,& prędico,ut præsens secundo aduentu,& absens nunc,ijs qui antè peccauerunt, & cæteris omnibus, quia si uenero iterum, non parcam.] Pridem se dixisse significat præsentem,ut corrigerent,ne cum pudore corriperentur: & nunc iterum absentem se eadem dicere contestatur,ut post secundam correptionẽ,si se non emendauerint,parci eis non debeat. Quoniam probationẽ quæritis eius qui in me loquitur Christus.] Probationem quærunt Christi loquentis in Apostolo, dum præceptis non obediunt, uolentes probare si ausit uindicare, ut per id intelligatur esse fidæ autoritatis ut de cætero timeatur. Qui enim magistrum contemnit,emendari se quærit. Qui in uobis nõ infirmatur,sed potens est in uobis.] Potens est in his Christus, quia uiderunt in nomine eius mortuos excitatos,dæmones fugatos,paralyticos conualuisse, surdos audisse, mutis redditum affatum,claudos cucurrisse,cæcos uidisse. Hæc omnia uirtutis sunt,nõ infirmitatis. Deniq; hac causa attracti ad fidem sunt. Nam etsi crucifixus est ex infirmitate nostra,sed uiuit ex uirtute dei.] Verum est,quia propter peccata nostra crucifixus est Christus, ut mortem destruens, credentes sibi liberaret ab ea. Infirmari ergo se passus est propter nos,ut mortem uinceret nobis. Descendẽs enim ad inferos,qui omnino peccatum nesciebat,& quasi peccator occisus,chirographum Adæ deleuit,ut de cætero defuncti sub eius nomine,à morte non tenerentur,sed haberent fiduciam eundi ad cœlos. Propter infirmitatem ergo nostram occisus,reuixit uirtute patris,ut discipulis probaret quæ docuerat esse uera exemplo in se ostenso. Etenim nos infirmamur in illo.] Hoc ad apostolorum personam pertinet,qui eum, id est Christum prædicantes,infirmabãtur dum iniurijs agebantur,claudebantur,cædebantur. Sed uiuemus

Deut. 17

mus cum ipso ex uirtute dei erga uos.] Manifestum est quia si à perfidis infirmabãtur, apud credentes non erat hæc infirmitas, sed profectus: quia hinc potentiores fiunt fideles, dum infirmantur. Illata ergo mors à perfidis, uita est erga credẽtes. uirtute enim dei resurgent, ut uiuant cum Christo. Vosmetipsos tentate, si estis in fide: ipsi uos probate.] Inuicem ut se fratres discutiant, præcipit. Solicitiores fiunt enim si secum inuicem conferant. Tentationem ergo hãc probationem uoluit intelligi, quia omnis probatio tentatio est, non tamen omnis tentatio probatio. Si enim deus tentare dicitur, probatio est. Si autem diabolus tentare dicatur, tentatio est, quia euertere nititur. Et homo aliquando tentat ut probet, aliquando ut capiat. Aut non cognoscitis uos quod Christus Iesus in uobis est, nisi reprobi estis?] Hoc dicit quia si probare uos inuicẽ nescitis, non cognoscitis quia Iesus Christus est in uobis. & hoc est reprobum esse, nescire religionis & professionis suæ fidẽ. Qui enim fidei suæ sensum in corde habet, hic scit Christum Iesum in se esse. Spero autem cognituros uos quia non sumus reprobi.] Prouocat eos ad scientiam fidei, & rectæ uitæ. Cum enim cœperint scire Apostoli sui certã authoritatem & meritum apud deum, poterunt & circa se esse soliciti. Oro autẽ deũ ne quicquam mali faciatis, non ut nos probati appareamus, sed ut uos quod bonũ est faciatis, nos autem quasi reprobi simus.] Eo affectu quo semper orat pro eis, ut à malis temperent. Non ut nos, inquit, probati appareamus, id est, non ut in authoritate uideamur uobis peccantibus, sed ut uos quod bonum est faciatis: nos uerò ut quasi reprobi simus. Quid est hoc? Orat Apostolus ut reprobus sit? Non sane, sed hoc orat, ut his bene agentibus, dum non auderent corripere, quasi humilientur, & humiliati uelut reprobi appareant. Probati enim à deo uidentur, dum iudicant peccatores authoritate concessa. Si ergo quos iudicent non sunt, cessante in his authoritate quasi reprobi uidẽtur. Non enim possumus aliquid aduersus ueritatem, sed pro ueritate.] Hoc dicit quia potestas non est data contra ueritatem, ut arguant bene uiuentem, sed pro ueritate, ut uindicent in eum qui inimicus est legis. Ideoq; cessabit potestas, si quod bonũ est fecerint. Vnde & ad Romanos ait, capite duodecimo, Vis non timere potestatem? bonum fac, & habebis laudem ex illa. Cum ergo non timet bonum operando, euacuata est apud eum potestas. Hoc est quasi reprobum esse, quia hoc in eo cessat, unde probatur potestas. Gaudemus enim cum nos infirmamur, uos autem fortes estis.] Hoc est infirmari, non exercere potestatem. Hos autem optat fortes esse, ut bene agentes uitia uincãt, & prohibeant à se uindictam aut correptionem. Hoc & oramus in uestram consummationem.] Petit orans ut in eo perficiantur, nec peccent consummati in uirtute bonę uitæ, & incorrupta fide. Idcirco hęc absens scribo, ut non præsens durius agã.] Apertum est, quia ideo absens commonet ut correctiores illos inueniat, & non illic positus increpet cum pudore, ut erubescat qui peccat, in cœtu fraterno. Secundum potestatem quam dominus dedit mihi in ædificationem, & non in destructionem.] Hæc potestas est quam superius optat esse ociosam his bene agẽtibus: si quo minus excercere se in hac, ut ædificentur correpti, non morificati peccatores. Non enim destruuntur qui arguuntur ut corrigantur, sed ædificantur ad uitam. De cætero fratres gaudete, perfecti estote, consolationẽ percipite, idẽ sapite, in pace agite, & deus pacis & dilectionis erit uobiscum.] Gaudium hoc de emendatione erit, unde & poterit prouenire perfectio. Sed ante erit consolatio, ut spe futurorũ deserant præsentem oblectationem. Idem ait sapite. hoc propter ueterem discordiam, ut iam unum sentiant. In pace agite. si concordes fuerint, habebunt pacem. Et deus pacis & dilectionis erit, inquit, uobiscũ. Deus pacis est Christus, qui dixit: Pacẽ meã do uobis, pacem relinquo uobis. Ipse est & deus dilectionis, quia iterum ait: Nouum mandatũ do uobis, ut diligatis inuicem. Et in hoc, inquit, cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si dilectionẽ qua dilexi uos, habueritis inuicem. Alia tamen pax dei alia mundi est: quia & maligni & spurij habent pacem, sed ad damnationem. Christi enim pax libera est à peccatis. Perfidiã ergo fugit, dolum spernit, factis malis repugnat. Hæc deo placita est & amica, diabolo autẽ inimica. Hãc qui habuerit, habebit & dilectionẽ, simul & deum eorum ad tuitionẽ perpetuam. Salutate uos inuicem in osculo sancto.] Hæc salutatio ecclesiastica est, quia oscula hæc non carnalia, sed spiritalia sunt, quæ complexu corporũ animos copulant non desiderio carnis,

Ioann. 13

rio carnis, sed spiritus. Salutant uos sancti omnes.] Prouocat eos ad sanctitatem, ut & ipsi audeant reddere uicem sanctis in salutatione. Ideo enim à sanctis salutantur, ut illos imitentur. Gratia domini nostri Iesu Christi, & dilectio dei, & communicatio spiritus sancti sit cum omnibus uobis.] Trinitatis hic complexio est, & unitas potestatis, quæ totius salutis perfectio est. Dilectio enim dei misit nobis saluatorem Iesum, cuius gratia saluati sumus. Vt possideamus hanc gratiam salutis, communicatio facit sancti spiritus. Hic enim dilectos à deo, & saluatos gratia Christi, tuetur: ut trium perfectio, consummatio sit hominis in salutem.

DIVI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI COMMENTARII IN EPISTOLAM BEATI PAVLI AD GALATAS.

PRAEFATIO.

OMnis credens in Christum, & obseruans legem factorum, male intelligit Christum. Sicut & Symmachiani, qui ex Pharisæis originem trahunt, quia seruata omni lege Christianos se dicunt more Fotini Christum non deum & hominem, sed hominem tantummodo definientes. Si enim deum intelligerẽt Christum, nihil de lege factorum sperarent, id est de neomenijs, sabbato, circuncisione, & discretione escarum: quia qui deum & dominum legis colit, supra legem est: nec potest iudicari à lege, qui cum legislatore concordat. Denique non illorum causa lex data est qui deum colebant, sed eorum qui male & credebant & agebant ad contemptum creatoris. Vnde dicit ad Timotheum: Nec enim iusto lex posita est, sed iniustis & male uentibus. Et Moyses sic inquit, Timentes facietis filij Israel. Vnde & Galatæ, uel ij qui eos subuertebant, adhuc erroris nebula contectum cor habentes, non cernunt sensum Esaiæ prophetæ inter cætera dicentis: Verbum enim consummans & breuians in æquitate: quia uerbum breuiatum faciet dominus super terram. Si ergo hæc dicta intelligerent, à lege recederent, scientes à prædicatione Ioannis Baptistæ legem iam cessare, ut sola fides sufficiat ad salutem abbreuiata ex lege. In lege enim & de deo patre, & de Christo filio eius, & de spiritu sancto continetur prædestinatum in tempore, quod manifestum est in prædicatione. Nam si signaculi causa circuncidebantur filij Israel, ut exinde apparerent filij esse Abrahæ iuxta carnem, rite cessare debet circuncisio, quia signum habent credentes mortis euictæ, quo dinoscuntur filij esse Abrahæ, sed secundum fidem. Abrahæ enim promissus est qui ueniens uinceret mortem. Denique hunc expectabat Abraham: quem in spiritu sentiens natum, gauisus est, sciens se in breui introduci in cœlos. Vnde dicit dominus ad Iudæos: Abraham cupiuit uidere diem meũ, & uidit, & gauisus est. Tempore enim quo simul adhuc erant filij Israel in eremo, antequam uicini essent Gentilium, non sunt circuncisi. At ubi commisceri habebant gentibus, tunc à Iesu Naue circuncisi sunt de petra, quæ significat Christum: quia petra, inquit, erat Christus, ut significaretur per Christum futuram circuncisionem cordis: sicut dixerat Moyses, & Hieremias propheta: Circuncidite uos deo, & circuncidite præputium cordis uestri, ut amputata caligine, remissione accepta peccatorum, digni fierent uidere gloriam dei, quam sub lege positi uidere nequiuerant causa peccati.

Esa. 10

Ioan. 8

Deut. 10

Hier. 4

Vt ergo & Christum deum signaret: & non se ab homine ea didicisse quæ docebat, asseret, ita incipit:

CAPVT

CAPVT PRIMVM.

AVLVS Apostolus nõ ab hominibus,neq; per hominem,sed per Iesum Christum,&deum patrẽ,qui suscitauit eum à mortuis] Apostolum se non ab hominibus electum,& missum ad prædicandum testatur,sicut erant quidam,qui electi ab Apostolis mittebãtur ad ecclesias roborandas:neq; sicut alij,qui à Iudæis mittebantur ad disturbãdas ecclesias,quos pseudoapostolos uocat:sed à filio dei missum se:quẽ in hac causa idcirco hominẽ negare uidetur, quia præcepta quasi deus dedit,non quasi homo:& quem elegit,diuino iudicio elegit.Per quod idoneũ & firmũ se prædicatorẽ significat:quia multo utiq; melior est quem deus elegit,quàm quem homo.Neq; enim per hominem,sicut arbitrabantur de Christo qui hos cogebant circuncidi,sed per Iesum Christũ,id est, per eum qui deus & homo est.Quod statim aperit,cum dicit:Et deũ patrẽ, qui suscitauit eum à mortuis. Hoc dicto duas hæreses damnauit,& Manichæi,& Fotini:quia Manichæus Christum hominẽ negat,& non negat crucifixum:& Fotinus Christũ deũ esse non cõcedit,& tamen ipsum,se hoc est corpus suũ excitasse à mortuis negare non audet: ut Manichæus cum crucifixũ non negat,stultè eum hominẽ non fateri uideatur: & Fotinus impietate quadam deum negare,quẽ seipsum à mortuis excitasse fatetur. Legit em̃ dixisse dominum:Soluite templum hoc,& ego tribus diebus excitabo illud.Hoc autem dicebat de templo corporis sui.Igitur ipse excitans se à mortuis, corpus suũ significat se à mortuis excitasse: & nihilominus tamen à patre suo dicit excitatus,ppterea quod omnis uirtus filij de patre est,ut gesta filij facta sint patris, ex quo sunt omnia. Et qui mecũ sunt fratres,ecclesiæ Galatiæ.] Postquã authoritatẽ suam commendauit, adhuc auget ad causam,ut cæteros qui secum erant,omnes cõmotos aduersus eos ostẽderet.Quanuis sufficeret authoritas eius,nec possit refutari,tamen ut grauet factũ illorũ quo à prima fide destiterant,multos secũ accensos ad errorẽ illorum arguendũ designat.Facile enim poterit quis intelligere errare se, si se à multis uideat reprehendi. Gratia uobis & pax à deo patre nostro & domino Iesu Christo.] Vtriusq; beneficio tam patris q̃ filij genus hominũ subleuatũ ostendit.Nec minorẽ filiũ significat,cum eum dominũ nostrum uocat:neq; patrẽ maiorẽ,quia eum deum nostrũ appellat,quia nõ erit uerus deus pater,nisi & dominus sit:neq; uerus dominus filius,nisi & deus sit.Si ergo una gratia patris & filij erga nos est,quid est, inquit, ut de filio minus sentiẽtes,legem illi æquetis,ut partim Christo, partim legi seruiatis? cũ legeritis dominũ dicentẽ:Quia dominus est filius hominis,etiã sabbati.ut per hoc uideant quanta cõtumelia ab eis domino irrogẽt,quãdo comparant dominũ famulæ. Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris.] Aperte ostendit nihil prodesse legẽ,quãdo Christũ dicit obtulisse se ut pro nobis pateret,ut nos iustificaret quos lex reos tenebat:ut eruti à lege per fidẽ Christi, iam nõ peccatores essemus,sed iustificati secunda natiuitate,filij dei appellati.Cum enim in conditione diaboli genus humanũ teneretur,saluator obtulit se uolenti diabolo, ut illudens eũ potestate uirtutis suæ,(accipere enim uoluit quẽ detinere nõ potuit) auferret ei quæ malo iure tenebat obnoxia.Expoliatis itaq; inferis,trophæum animarũ pertulit ad patrẽ, ex quo sunt omnia:Quod lex utiq; facere nõ potuit.Quãquã enim profutura data sit,nobis tamen peccantibus cõuersa est ut fieret inimica, & cœpit occidere,non uiuificare. Christus autẽ donãs delicta,non solũ uiuificauit nos,sed & sibi sociauit,ut filij dei uocemur facti per fidẽ.Quantus ergo error est post gratiam reuerti sub lege,hoc est post acceptã libertatẽ uelle seruire,ut ereptus gladio,immemor beneficij denuo se uẽdat lanistæ:Accusator est em̃ emptoris,qui relicto eo rursum ad priorẽ dominũ redit. Vt liberaret nos de præsenti seculo maligno.] Hoc dicit quia ideo morti cõcessit se dominus,ut nos ab errore seculi liberaret, id est,ut ab intelligẽtia huius seculi, q̃d curriculis senescẽte ętate deuergit in finẽ,alieni facti, futuri seculi q̃d occasum nescit, participes simus in sensu unius dei.Præsentis em̃ seculi hæc est malignitas, quia nõ reddit cõgruã reuerentiã creatori suo deo,& restauratori Christo, dũ multos sibi deos cõfingit error humanus:aut dũ Christo à credẽtibus debita honorificẽtia nõ reseruat. Secundũ uoluntatẽ dei & patris,cui gloria in secula seculorũ,Amen.] Vt firmũ sit & plenũ autho-

Ioan. 2

Luc. 6

ritate quod dicit, quia Christus nos liberauit: addit quia istud fecerit cum patris voluntate. Miror quod sic tam cito transferimini ab eo qui uocauit uos in gratiã Christi, in aliud euangeliũ] Euangeliũ bonum nuncium est, ac per hoc & lex uetus euangeliũ est accepta lege factorũ. Sed hoc potius, in quo quod promissum est, solutũ est, per quod peccatores ad indulgentiã cõuocantur. Mirari ergo ideo se dicit, quia de optimo & maximo beneficio decidentes manciparunt se legi factorum, ut perderent quod fuerant consecuti, ut de accepta libertate ruerent in seruitutem, cito euersi: cũ mos sit ut paulatim aliquis de malo transeat ad bonũ. Hi autẽ de bono facile traducti sunt ad opera carnis, quæ sunt grauia. Raro enim cõtingit ut quis de lętitia cõfugiat ad exitia: ac per hoc admiratur hebetudinem illorũ, qui in securitate positi, labori se subijciebant inani. Tale est, si nauta insanus stans in portu, de tempestate securus laxet nauim in altum, ut per turbetur diuersis procellis. Ita & hi per stultitiam subegerunt se, ut dolores paterentur pudoris defecti, & iugum seruitutis legis susciperent, nulla huius rei spe prædicata. In aliud ergo euangeliũ uocati fuerant, quàm quod hi prædicabant qui eos subuerterant. Non tamen aliud ab eo quod Apostoli nunciabant, quod hi pseudoapostoli aliud esse asserebant ad inuidiã Apostoli qui eos instruxerat. Et ut Galatas per hanc fallaciã circunuenirẽt, necesse erat ut euangeliũ Apostoli aliud esse dicerent, cũ quod ratio saluatoris docebat: hoc aũt esse uerũ, quod ab eis cũ legis ueteris concordia prædicabatur. Hi sunt qui quæstiones fecerunt Paulo & Barnabæ de hac re, sicut continet in Actib. Apostolorũ. Isti enim docebant ex gentibus credentes, quia nisi circũciderentur more Moysi, & Iudaizarent, salui esse non possent. Nisi aliqui sunt qui conturbant uos, & uolunt conuertere Euangeliũ Christi.] Apertũ est, quia hoc agebant, ut conuerterent Euangeliũ Christi, immutantes traditiones, ut sub nomine Christi essent Iudæi: id est, conuertere Euangeliũ Christi in legem. Sed & si nos, aut angelus de cœlo, euangelizet uobis præterquam quod euangelizauimus, anathema sit. Sicut prædiximus, & nũc iterũ dico: Si quis uobis euangelizauerit præterquam quod accepistis, anathema sit.] Nemo miret Apostolũ, qui feritatem morũ manuetabat, sic esse commotũ. Pro Galatarũ enim salute indignat aduersus inimicos disciplinæ Christianæ. Indignatio enim hæc ostendit non leue peccatũ esse post acceptam fidem conuerti ad legem. Nam tam firmũ atq; uerũ euangeliũ quod eis prædicauerat asserit, ut etiam seipsos, id est Apostolos, si immutati forte aliter prædicarent, non audiri doceret, quorũ utiq; fama quod essent Apostoli Christi, peragrauerat omnem locũ. Aut si forte diabolus angelũ dei se fingens, ut facile possit audiri, de cœlis appareret contra hæc prædicans, sciretur esse contrarium, & abhominatio haberetur. Si ergo Apostolos Christi, quorum tam præclara opinio in signis & prodigijs erat faciendis, & angelum de cœlo, quem possit spiritalis ratio commendare, aliter docentes quàm ab Apostolo Paulo edocti erant, anathematizari præcepit: quanto magis quos nullum testimoniũ ad seducendũ potest commendare? Ideo autem iterat contestationem, ut confirmet eos in prima traditione. Iterata enim lex solicitiores reddit negligentes. Modo enim hominib. satisfacio, aut deo?] Hoc est, nunquid hominibus satisfacio, suadendo uobis reuerti ad gratiam Christi, aut deo? Non hominibus utiq;, sed deo: ut per satisfactionem reuertantur, ad deum quem spreuerant. Denicq; statim subiecit: Aut quæro hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, seruus Christi non essem.] Significat igitur hos à quibus fuerant euersi, non deo sed hominibus placere in Galatarum subuersione, sicut & semetipsum iamdudum, quando ecclesiam ut patrum traditionem uindicaret, persequebatur. Vt enim à Iudæis laudari possent, secundũ uoluntatem illorum legem seruandam dicebant: ne si uerum Euangelium Christi prædicarent, inimicos eos facerent. Hic autem Apostolus Paulus qui omni deuotione deo placeri docebat, nõ timebat homines offendere, dum modo dei gloriam cõmendaret. Omnia enim præsentia postponens, futuris se cõmendabat spebus, ut Christi idoneus seruus. Idonei autẽ serui esse non possunt, qui sub nomine domini proprijs lucris student. Sed forte contrà aliquis dicat: Ergo qui legẽ prædicabant quam deus dicitur dedisse, hominibus seruiebant? Quomodo ergo idonea lex esse dicitur, cuius prædicatio secundũ hominum uoluntates narratur temperata? Ante aduentũ domini lex iuxta dei uolũtatẽ prædicabat. Tempus enim ei debebatur ut serua-

ut seruaretur. At ubi autem uenit dominus promissus in lege, cessare oportuit legẽ, iuxta prædictam sententiam prophetarum. Vnde dicit dominus: Lex & prophetæ usq; ad Ioannem. Nec enim dignum erat ut præsente domino legis authoritas seruaretur. Ideoq; si quis de cætero legem seruandam putat, iam non domini uoluntati obtemperat, sed repugnat. Similibus enim suis satisfacit. Notum enim uobis facio fratres, Euangelium quod prædicatum est à me, quia non est secundum hominem. Neq; enim ego ab homine accepi illud aut didici, sed per reuelationem Iesu Christi.] Nunc principia epistolæ aperit. Ipsum enim sensum uult manifestare, quia non ea quæ docebat, ab homine didicerat, ut forte dubitaretur de ijs quæ docebat. Neq; secundum humanum iudicium apta erat eius prædicatio, ut indigna diuina authoritate uideretur: sed à dei filio dicit se didicisse per reuelationem, cum iam post resurrectionem esset in cœlis, sicut suprà memorauí, & ea quæ didicit, conuenire uoluntati maiestatiq; eius à quo se didicisse testatur. Spiritalia enim sunt quæ seruata meritum collocant apud deum. Illa enim carnalia sunt, quæ tempore suo seruata, nec meritum nec immeritum præstiterũt apud deum. Non seruata obfuerunt, quia & qui non fecerãt legem, sub maledicto erant: & qui fecerãt, nõ iustificabant apud deũ, quia iustus ex fide uiuit. Illa enim ut oneri essent, Abac. 2
seruanda mandata sunt, non dignitati. Audistis enim conuersationem meã aliquando in Iudaismo, quia supra modũ persequebar ecclesiã dei, & expugnabã eam, & proficiebã in Iudaismo super multos coætaneos in genere meo, abundantius æmulator existens paternarum mearum traditionum.] Propositũ suum quo prius iuxta carnẽ uigebat repugnans ecclesiæ, breuiter memorat: sed ut famulus Christi esset, hoc se reliquisse. Magis enim se deuotũ, quàm illos in uindicanda lege fuisse designat, nõ tamen propter hominũ fauorẽ, sed hoc putans utile apud deũ. Per ignorantiam enim, cum humanitati placeret, deo se seruire putabat, liberã habens conscientiam. Nesciebat enim iam tempus asserendæ legis non esse, doctrinã secutus patrũ, uidens aut in errore aut in maleuolentia constitutorũ, omni industria & feruore mẽtis id agebat, ut cæteris coæqualibus sibi æmulatione legis præstantior uideret, sic insaniẽs cõtra disciplinam Christi, ut nulli hominũ parceret fidei fœdera assecuto. Sed cùm dei reuelatione laborẽ hũc inanẽ esse didicisset, & magis contrariũ destitisse ab eo, & se fidei gratiæ subdidisse, ut profectus ei esset apud deũ. Si ergo hic qui Israelita est, & qui dignitate doctoris fultus erat apud Iudæos, eruditus à Gamaliele uiro prudẽtissimo, locũ habẽs cũ optimis uita hominibus, reliquit legẽ: quanto magis ij qui extra legẽ erant, legi se subijcere nõ debuerãt? Et si hic gaudet exisse se de sub iugo seruitutis, quid est ut hi libertatẽ suã obligauerint uinculis legis? Cũ autẽ placuit ei qui me segregauit de utero matris meæ, & uocauit per gratiã suã, reuelare filiũ suũ in me, ut euangelizarẽ eũ gentibus, cõtinuo nõ acquieui carni & sanguini.] Cum in lege haberet fiduciã, inscius iam tempus legis seruandæ nõ esse, & omni auiditate cõtenderet, putans dei se uoluntate hoc agere ut resisteret euangelio Christi, uidens deus æmulationẽ eius bonã, sed scientiã ei deesse, placuit ei uocare illũ ad gratiã suã, sciens iam idoneũ hunc esse ad prædicandũ euangelium filij eius gentibus: quia si in re minima tam uelox & fidus erat audacia conscientiæ, non adulatione cuiusquã: quanto magis in prædicando dono dei futurus esset cõstantior spe promissi præmij? Præscientia ergo dei segregatus est de utero matris suæ, id est, antequam nasceretur: uel statim natũ sciuit deus futurũ bonũ, sicut dicit ad Hieremiã prophetam: Hier. 1
Prius quàm te formarẽ in utero, noui te, &c. Ita & apostolũ Paulũ, sciens quid esset futurus, præuenit eum, ut antequã cõuerteretur uocaret eum, quia erat necessarius. Denicq; statim suscepit dispensationẽ doni dei omni postposita cura carnali. Nec enim consiliũ cuiusquam petijt, aut ad aliquẽ retulit quid esset acturus, sed protinus prædicauit Christum quia hic est filius dei. Nã sicut futuri mali frequenter antè sunt boni: ita & solẽt futuri boni prius esse mali. Neq; ueni Hierosolymam ad præcessores meos Apostolos sed abij in Arabiam, & iterũ regressus sum Damascũ.] Non fuisse dicit necessitatem electũ se à deo pergendi ad præcessores suos Apostolos, ut aliquid forte disceret ab eis, quia deus ei reuelauit per filium suum quomodo doceret. Hoc ideo loquitur, ut ostendat non aliud tenendum esse quàm quod docet, nec hominibus credi, sed deo, à quo se didicisse testatur, ac per hos eos qui illos in legem induxerãt, esse doctores falsos, quia

non à deo traditum erat quod docebāt. A Damaſco ergo in Arabiam profectus eſt ad prædicandū, ubi nullus erat Apoſtolorū, ut ipſe illic fundaret eccleſias, ne ſurrepētibus pſeudoapoſtolis Iudaiſmus ſeminaretur. Et inde iterū regreſſus eſt Damaſcum, ut uiſitaret quibus rudis prædicauerat Euangeliū gratiæ dei. Deinde poſt annos tres aſcendi Hieroſolymā uidere Petrū, & manſi apud eum diebus quindecim.] Dignū fuit ut cuperet uidere Petrum, quia primus erat inter Apoſtolos, cui delegauerat Saluator curā eccleſiarum: non utiq; ut aliquid ab eo diſceret, quia iam ab authore didicerat, à quo & ipſe Petrus fuerat inſtructus, ſed propter affectum Apoſtolatus, & ut ſciret Petrus hāc illi datam licentiam quam & ipſe acceperat. Veniens ergo ad eum, hoſpitio receptus eſt, & apud eum manſit dies quindecim, quaſi unanimus coapoſtolus. Hæc ideo manifeſtat, ut oſtendat concordiam ſe cum Apoſtolis habuiſſe, nec in aliquo diſſenſiſſe, ſicut ſuſurrabant de eo pſeudoapoſtoli, ut eum apud eccleſias gentium deformarent, & ſua mala ſimplicioribus inſererent, dicentes ea conuenire cum doctrina Apoſtolorum maiorum. Alium autem Apoſtolorum uidi neminem, niſi Iacobum fratrē domini.] Iacobum uidit Hieroſolymæ, quia illic erat conſtitutus ab Apoſtolis epiſcopus, qui & ipſe prius fuerat incredulus, ſicut dicit euangeliſta: Quia nec fratres eius, inquit, adhuc credebant in eum. Hic Iacobus filius fuit Ioſeph, qui ideo frater domini appellatus eſt, quia & Ioſeph pater eius, etiam domini pater nūcupatus eſt. Sic em̄ dicit Maria ad Ieſum in Lucæ euāgelio: Quid feciſti nobis fili? Et ego & pater tuus mœſti & triſtes quærebamus te. Et in euangelio Ioannis dicit Philippus ad Nathanael: Quem ſcripſit Moyſes in lege & prophetæ, inuenimus Ieſum à Nazareth, filium Ioſeph. Hoc ergo modo dictus eſt dominus frater Iacobi & cæterorum, quo & filius nuncupabat Ioſeph. Quidam enim ducti inſania hos ueros domini fratres de Maria natos impia aſſertione contendunt, cum Ioſeph non uerum eius patrem dicant appellatū. Si enim hi ueri erant fratres eius, & Ioſeph erit uerus pater: quia qui dixit patrem eius Ioſeph, idem dixit & fratres eius Iacobū & cæteros. Quæ autē ſcribo uobis, ecce corā deo quia nō mētior.] Quod ad commendationem eius pertinet locuturus, teſtem deū dat, quia ita ſe habent quæ dicturus eſt: ne forte uideretur compoſitum, cum perſonæ eius non cōueniat aliquid fingere. Sed cum ſe commendat, hos uult proficere. Commendatio enim hęc iſtis proficit, ut ſciant ea quæ ab hoc dicunt̄, eſſe ueriſſima. Deinde ueni in regionem Syriæ & Ciliciæ. eram autem ignotus facie eccleſiis Iudææ. ſolūmodo audiebant quia qui perſequebatur nos aliquando, nunc prędicat fidem, quam aliquando expugnabat. & in me magnificabāt deū.] Hoc dicit quia cum Iudaiſmū defenderat contra fidem, ſicut & hi à quibus fuerant Galatę euerſi: à deo electus eſt & doctus diſſimulare à Iudaiſmo & nouam legem prædicare, ita ut gauderent in eo ex Iudęis credentes quos prīdē perſequebatur, deo agentes gratias, qui de perſecutore fecit defenſorem: ut perinde ſcirēt Galatę circunuentos ſe, ut ſub nomine Chriſti Iudęos ſe profiterentur, circuncidentes carnem præputij ſui, cum Chriſti lex aliud imperet quàm Iudaiſmus. Illic enim circuciſio carnis eſt, hic cordis. Illic ſub elementis ſeruitur neomenijs & ſabbato, hic ſoli deo in ſpiritu, quia corde creditur. Illic conditio eſt cauſa peccati, hic libertas ex remiſſione peccatorum. Multa itaq; diſtantia eſt.

Ioan. 7

Luc. 2

Ioan. 1

Rom. 10

CAPVT SECVNDVM.

D Einde poſt annos quatuordecim iterum aſcendi Hieroſolymam cum Barnaba, aſſumpto & Tito. Aſcendi autem ſecundum reuelationem. expoſui illis Euangelium quod prædico gentibus, ſecreto autem ijs qui aliquid uidebantur, ne forte in uacuum currerem, aut cucurriſſem.] Quoniā multo tempore fama eius crebreſcebat apud omnes Iudęos, facie autem non uidebatur: perambulabat enim fundare & roborare eccleſias ſolita cōſtantia inter gentes: A Iudęis autem cauſa legis mala illi fiebat opinio, quaſi diſcordaret à prędicatione cęterorū Apoſtolorū: & hinc fiebat multis ſcrupulus, ita ut gentes poſſent perturbari, ne in aliud inducerētur ab eo quàm tradebant Apoſtoli qui cum domino fuerant. Nam ipſa occaſione ſubuerſi ſunt Galatę à Iudęis dicentibus quia aliud tradebat Paulus quàm Petrus. Hinc factū eſt ut admonitus reuelatione domini aſcenderet Hieroſolymā cū teſtibus prędicationis ſuæ id eſt Barnaba, & Tito, uno ex Iudęo, & altero ex Gētili: ut ſi quod de eo haberēt ſcandalum

dalum,horum teſtimonio tolleretur: adaperiens illis ſenſum prædicationis ſuæ. Cum Apoſtolis uerò ſecreto contulit,ut ſcirent non illum diſcordare à regula euãgelij, hoc eſt,ne putarent illũ in uacuum currere aut cucurriſſe, ſicut æſtimabant aliquanti ex Iudæis credentibus.Nec enim aliquid ab eis diſcere poterat:quia à deo fuerat inſtructus: ſed propter concordiam & pacem dei nutu factũ eſt, ut tolleretur ſcrupulus aut ſuſpicio fratribus aut coapoſtolis eius,& ut gentibus proficeret,cognoſcentibus quia concordabat euangeliũ eius cum Apoſtolis.Præterea cum legẽ didiciſſent, non moleſtari eos qui ex Gentibus credebant,ſed ut ab his tantũ obſeruarẽt,id eſt, à ſanguine & fornicatione & idololatria.Nunc dicãt Sophiſtæ Græcorũ, qui ſibi peritiã uindicãt,naturaliter ſubtilitate ingenij ſe uigere,quæ tradita ſunt gentib.obſeruãda:quæ ignorabãt, an quæ ſciebant:Sed quomodo fieri poteſt ut aliquis ea diſcat quæ nouit:Ergo hæc illicita eſſe oſtenſa ſunt gentibus quæ putabant licere, ac per hoc nõ utiq; ab homicidio prohibiti ſunt cum iubentur à ſanguine obſeruare, ſed hoc acceperũt quod Noe à deo didicerat,ut obſeruarẽt à ſanguine edendo cum carne. Nam quomodo fieri poterat ut Romanis legibus imbuti, quorum tanta authoritas in ſeruandis mandatis eſt,neſcirẽt homicidium non eſſe faciendum: quippe cum adulteros & homicidas & falſos teſtes & fures & maleficos & cæterorum malorum admiſſores puniant leges Romanæ:Denicq; tria hæc mandata ab Apoſtolis & ſenioribus data reperiuntur quæ ignorant leges Romanæ,id eſt,ut obſeruent ſe ab idololatria,& ſanguine,ſicut Noe, & fornicatione. Quæ Sophiſtæ Græcorum non intelligentes,ſcientes tamẽ à ſanguine abſtinendũ,adulterarunt ſcripturam,quartũ mandatũ addentes,& à ſuffocato obſeruandũ.quod puto,nunc dei nutu intellecturi ſunt,quia iam ſuprà dictum erat quod addiderunt. Sed neq; Titus qui mecũ erat.] Hoc eſt,illo ipſo tempore quo fui Hieroſolymis,inquit,Titus qui mecũ erat. Compulſus non eſt circũcidi.] Cum utiq; inter Apoſtolos, & eos qui ex Iudæis crediderant,eſſemus,nemo eum de his, id eſt, Titũ compulit circuncidi. Et ſubintelligitur,quid eſt ut uos circuncidamini,cum Titus ab Apoſtolis qui uidebantur aliquid eſſe,non eſt cõpulſus circuncidi,ſed ſuſceptus eſt incircunciſus: Propter autem ſubintroductos fratres falſos, qui ſubintrauerunt explorare libertatem noſtrã, quam habemus in Chriſto Ieſu,ut nos in ſeruitutem ſubijcerẽt,ad horã ceſſimus ſubiectioni,ut ueritas euãgelij permaneat apud uos.] Titum,quia Græcus erat,ſicut Galatę negat circunciſum. Quo dicto hos arguit,qui paterentur ſe circũcidi,cum eſſent Græci.Sed ne forte opponeretur ei quia ipſe circunciderat Timotheũ,nunc cauſas exponit cur fecerit quod faciendum negabat,dicens:Propter ſubintroductos autem falſos fratres,qui ſubintrauerunt explorare libertatẽ noſtram quam habemus in Chriſto Ieſu,ut nos in ſeruitutẽ ſubijcerent,ad horã ceſſimus ſubiectioni, ut ueritas euãgelij apud uos permaneat.Græci econtra dicunt,Nec ad horã ceſſimus. & hoc aiunt cõuenire cauſæ: quia qui fieri prohibebat,non oportebat,inquiunt,dicere ſe feciſſe, ne probaret eſſe faciendum.Sed Apoſtolus uir diuinus ſciẽs poſſe hoc opponi,ipſe illud proponit,ut prę ueniat calumnioſos:& reddi cauſas quibus cõpulſus eſt facere quod nolebat.Propter ſubintroductos autẽ,inquit,falſos fratres.Subintroductos dicit,quia cum dolo introierunt oſtendentes ſe fratres,cum eſſent inimici.Qui ſubintrauerunt,hoc eſt,cum humilitate intrauerũt fingẽtes amicitiã. Explorare libertatẽ noſtrã quã habemus in Chriſto Ieſu,ut nos in ſeruitutẽ ſubijcerẽt.Explorare eſt ſic intrare,ut aliud fingat,& aliud quęrat. Quo poſſent accuſare libertatẽ noſtrã quam habemus in Chriſto Ieſu.Libertas in Chriſto Ieſu hęc eſt,nõ ſubijci legi. Vt nos in ſeruitutem ſubijcerent,hoc eſt,ad hoc intrauerunt cũ dolo & fallacia,ut noſtrã libertatem ſeruituti ſubijcerẽt,cogentes nos ſubijci legi circũciſionis.Ad horam ceſſimus ſubiectioni,hoc eſt, ad horã nos ſubiecimus ſeruituti,humiliantes nos legi,ut circũciſo Timotheo ceſſaret dolus & ſcandalũ Iudęorum.Parati enim erant,ſicut datur intelligi, commouere illi tumultũ & ſeditionẽ. Fuit enim cauſa quomodo haberent aditũ calumnię faciendę. Timotheus enim erat matre quidem Iudęa,patre autem Greco.unde factum eſt ut ſecundũ legẽ circunciſus infans non eſſet. Volens autẽ Apoſtolus eum aſſumere ut ordinaret illũ Epiſcopũ,ſicut fecit: quia teſtimonium ei,inquit,bonum perhibebãt omnes loci illius: inſidias paſſus eſt Iudęorum.Explorabant enim ſi filium Iudæę incircunciſum ſuſciperet,parantes ſeditionem:

nem: quia si de Græcis contradicebat non esse circuncidendos, sicut & epistola ab Apostolis de hac re fuerat data, uel filios Israel circuncidi non uetaret: quia nihil de his in epistola eadē significauerant Apostoli: ex cuius authoritate plus sæuiebant credentes Iudæi, quia non prohibebat Iudæos filios suos circuncidere ipsa epistola. Tunc, inquit, accipiens eum, circuncidit propter Iudæos qui erant in locis illis. De Gentibus autem scandalū non habebant, unde Titus non est cōpulsus circuncidi. Ad horā ergo cessit, ut ueritas euangelij permaneat apud Gentes, cū non subijciunt se circuncisioni. Apud Iudæos autem non erat ueritas euangelij, quia credentes circuncidebant filios suos. In Christo enim Iesu neq; præputium, neq; circuncisio aliquid ualet, sed fides per dilectionem operans: Nam non solum historia, sed & literæ hoc indicant, quia cessit. Nā suprà dicit Titum, cum esset Græcus, non esse compulsum circuncidi, & subijcit dicens: Propter subintroductos autē falsos fratres. Quid iam sonat, nisi quia cessit ad horam propter subintroductos falsos fratres? Si quo minus, quomodo uerba aut sensus se sequerentur? Titum certe negat compulsum circuncidi. Propter subintroductos autem falsos fratres quid sonat, nisi quia cessit? Si autē propter subintroductos falsos fratres non cessit, non uoluntate non cessit. Nam cessurum se significauit si hoc est, sed propter subintroductos falsos fratres non cessit. Si ergo cedendum non fuit, quare falsi fratres dicuntur, quorum beneficio nō fecit quod faciendū non erat? Itaq; si hoc est, beneficium præstiterūt Apostolo, quia horum causa nō cessit quod cedere habebat. Cur igitur exploratores dicti sunt, si hoc illum facere nolebant quod facturus erat, sed propter istos non fecit? Si autem non erat facturus, sine dubio propter istos fecit: aliud enim non est. Literæ enim hoc indicant quia cessit, & historia factum exclamat. Quomodo enim ad horam negaret se cessisse, cum probetur propter Iudæos Timotheum circuncidisse, quod est ad horam cessisse, & secundum legem purificatum in templum ascendisse? Ille enim posset dicere nec ad horam se cessisse, qui nunquam inueniretur cessisse. Aut enim cessurus propter fratres falsos non cessit. aut nō cessurus propter fratres falsos cessit. Vnum ergo è duobus accipite. Falsi fratres tamen dicuntur, qui credentes iudaizabant. Ab his autē qui existimantur aliquid esse, quales aliquando fuerant, nihil mea interest. Deus personam hominis nō accipit.] Hoc significat, quia Apostoli prius simplices homines erant & imperiti, nullius dignitatis in lege: sed hoc non obesse. Quis enim accuset eū quē deus excusat? Quia non quæritur quis quid fuerit, sed quid sit. Præterita enim nec cōdemnant, nec uindicant. Sed tamē uult intelligi, quia & peritus erat in lege, & clarus uita: ac per hoc & in dispensationē euangelij præcipuus minister. Mihi eñ, qui existimabātur aliquid esse, nihil contulerunt.] Nihil dicit se ab Apostolis consecutū, sed à deo: quia qui imperitis sensum tribuit disciplinæ Christianæ, ipse & mihi, inquit, cū essem legisperitus, dignatus est impertiri sensum rationis huiusmodi. Quo modo ergo fieri poterat ut hic ab his disceret, quē peritum inueniens, peritiorem fecit gratia Christi? Sed contra cum uidissent quia creditum est mihi euangelium præputij, sicut Petro circūcisionis. Qui enim operatus est Petro in apostolatū circuncisionis, operatus est & in me ad gentes.) Petrum solum nominat, & sibi comparat, quia primatum ipse acceperat ad fundandā ecclesiā: se quoq; pari modo electum, ut primatū haberet in fundandis gentiū ecclesiis: ita tamē, ut & Petrus Gentib. prædicaret, si causa fuisset, & Paulus Iudæis. Nam uterq; inuenitur utrumq; fecisse: sed tamen plena authoritas Petro in Iudaismi prædicatione data dinoscitur, & Pauli perfecta authoritas in prædicatione Gentiū inuenitur. Vnde & magistrū se Gentiū uocat in fide & ueritate. Vnusquisq; enim pro uiribus suis & dispensationem sortitus est. Difficilius enim fuit eos qui longe à deo erant, ad fidem suā attrahere, & suadere, quàm proximos. Et sciētes gratiā dei, quæ data est mihi, Petrus & Iacobus & Ioannes qui uidebant columnæ esse, dextras dederunt mihi & Barnabę societatis, ut nos ad Gentes, ipsi uerò in circuncisionē, tantum ut pauperū memores essemus: quod solicite curaui hoc ipsum facere.] Ab Apostolis qui clariores inter cæteros erant, quos & firmitatis causa columnas appellat, quiq; cum domino semper in secretis fuerant, gloriā eius digni in monte respicere, ab his itaq; probatū dicit donū quod accepit à deo, ut dignus esset habere primatū in prædicatione Gentium, sicut & habebat Petrus in prædicatione circūcisionis. Et sicut dat

Petro

Petro ſocios uiros egregios inter Apoſtolos, ita & ſibi iungit Barnabam, qui diuino iudicio ei adiunctus eſt: gratiã tamen primatus ſibi ſoli uindicat conceſſam à deo, ſicut & ſoli Petro conceſſa eſt inter Apoſtolos, ita ut Apoſtoli circunciſionis dextras porrigerent Apoſtolis Gentiũ, ad concordiã ſocietatis demonſtrandã, ut utriq; ſcientes perfectionis ſpiritum in diſpenſatione euangelij ſe à domino conſecutos, in nullo ſe inuicẽ egere oſtenderent. Hoc ſolum tamen inter ſe conueniſſe, ut quod non ex præcepto uel dono domini fuerant inſtructi, quia facile erat hoc ex lege cognoſcere, hos quibus prædicabant, pauperum memores eſſe iuberent, ut miſericordiã per quam à deo redempti ſunt, colerẽt. Idcirco igitur hæc quæ inter ſe & Apoſtolos facta ſunt manifeſtat, ut ſciãt Galatæ quia quod ab eo acceperant, hoc uerũ eſt & probatum. Cum autem uenisſet Petrus Antiochiam, in faciem illi reſtiti, quia reprehenſus erat.] Poſt concordiam ſocietatis, & honorificentiã primatus, quam ſibi inuicẽ per gratiã dei detulerunt, nunc interueniente cauſa negligentiæ uel erroris, diſſidere inter ſe uidentur Apoſtoli, non in propria cauſa, ſed in ſolicitudine eccleſiæ. In faciem, inquit, illi reſtiti. Quid eſt hoc, niſi in præſenti ei contradixi? Et qua cauſa, ſubiunxit dicẽs: Quia reprehenſus erat? Reprehenſus utiq; ab euangelica ueritate, cui hoc factum aduerſabatur. Nam quis eorum auderet Petro primo Apoſtolo, cui claues regni cœlorum dominus dedit, reſiſtere: niſi alius talis, qui fiducia electionis ſuæ ſciens ſe non imparẽ, conſtanter improbaret quod ille ſine conſilio fecerat? Prius enim quàm ueniſſent quidam à Iacobo, cũ Gentibus edebat. Cum autem ueniſſent, ſubtrahebat & ſegregabat ſe, timens eos qui erant ex circunciſione. Et ſimulauerũt cum illo & cæteri Iudæi, ita ut & Barnabas cõſentiret ſimulationi eorũ.] Hi omnes Iudæi, qui conſenſerunt ſimulationi Petri & Barnabæ, bonę fidei fuerunt, ſed propter ſcandalũ illorũ qui ueniebant ab Iacobo, erant enim æmulatores legis, qui & legem & Chriſtũ æquo iure uenerarentur, quod contra fidei diſciplinã eſt, præſentibus eis non commiſcebãtur Gentibus. Timebant enim impetum audacię eorum, quia æmulabantur legẽ. Quod ſi ſolũ fuiſſet, non erat reprehenſibile: ſed in quo erratum eſt, in ſubiectis oſtendit. Nam & ipſe utiq; ceſſit animoſitati & audaciæ Iudæorum, timens ne per hoc quod facile eſt, ſurreperet ſcandalum quod difficile ſedaretur: quia & ſecundum legem purificauit ſe coactus, & Timotheum circuncidit inuitus. Sed cum uidiſſem quia non recta uia incedunt ad ueritatem euangelij, dixi Petro corã omnibus.] Ideo in ſolum Petrum inuehitur, ut in eo qui primus eſt, diſcerent cæteri. Si tu cum ſis Iudæus, gentiliter uiuis, quomodo Gentes cogis Iudaizare?] Nunc aperit cauſam reprehenſionis. Non enim aliquid fuiſſet erroris, ſi præſentibus Iudæis diſſimulaſſet à Gentilibus, timẽs ſcandalum. Sed hic tota cauſa reprehenſionis eſt, quia aduenientibus Iudæis ab Iacobo, nõ ſolum ſegregabat ſe ab eis cum quibus gentiliter uixerat, ſed & cõpellebat eos Iudaizare, cauſa timoris illorum: ut quid horum uerũ eſſet, ignorarent Gentiles. Sciebant enim ipſum ſecum non quaſi Iudæum uixiſſe. Poſt autẽ audientes ab eo quia Iudæorum inſtar ſequendum erat, hæſitabant utiq; quid eſſet uerum. Si enim hoc uerum erat ut iudaizarent: ipſum præuaricatorem tenebãt, quia gentiliter uixerat. Si autẽ illud melius erat, & uerũ, ut ſimpliciter uiuerent: euerſio erat gentilium per eius ignauiam, quibus adempto bono res laborioſa & inefficax tradebatur. Apoſtolus autẽ Paulus quando ad horam ceſſit, non hoc & ſuaſit, ſed rem ſuperfluam & inanem facere clamitauit, propter furorem Iudęorum. Cui quidẽ rei non ſuccubuiſſet, niſi cauſa interfuiſſet, qua audacia Iudæorum plurimorũ ſe iactaret. Erat autem Timotheus filius mulieris Iudææ, patre autem Græco. Vnde factũ eſt ut infans ſecundum legem minime circunciderẽtur. Inſidiabantur ergo explorantes ſi eum qui Iudæus natus, erat, incircunciſum aſſumeret: quod illicitum putabant generi Iudęorum: occaſionem quærentes qua eum euerſorẽ tenerent legis. hac cauſa ad horam ceſſit furori eorum. Nos natura Iudæi, & non ex Gentibus peccatores. Scientes autem quia non iuſtificatur homo ex operibus legis, niſi per fidem Ieſu Chriſti: & nos in Chriſtum Ieſum credidimus, ut iuſtificemur ex fide Chriſti, & non ex operibus legis.] Manifeſta ratione circunuentos eos oſtendit ut ſeruarent legem, in qua nemo iuſtificatur apud deum: quippe cum hi ipſi qui natura Iudæi ſunt, uolentes iuſtificari relicta lege, confugiãt ad fidem Chriſti. Quoniam ex operibus legis nõ iuſtificabitur omnis caro.] Nullũ hominem

minem iustificatum dicit ex operibus legis. Quicunq; enim iusti sunt, ex fide iustificati sunt: sicut Abraham, & Isaac, & Iacob, uel cæteri sancti. Si autem quærentes iustificari in Christo, inuenimur & ipsi peccatores: ergo Christus peccati minister est? Absit.] Quomodo Christus peccati minister potest esse, qui donat peccata? Ideo absit, inquit. Sed si iustificari uolentes per fidē Christi, lege seruimus, sub peccato nos esse profitemur: quia fides extrahit hominē à lege, ut iustus sit. Ergo si damus nos legi, peccatores inuenimur: quia qui sub lege sunt, sub maledicto sunt. Si enim quæ destruxi, hæc iterum reædifico, præuaricatorē me constituo.] Absolutū est. qui enim accedens ad Christum relinquit legem, de seruo fit liber. Quod si iterū redeat ad legē, ipse sui accusator existit, quia factū suum condemnat. Ego enim per legē legi mortuus sum, ut deo uiuam.] Hoc dicit quia per legē fidei mortuus est legi Moysi. moritur enim legi, qui liberatur ab ea: & uiuit deo, cuius fit seruus emptus à Christo. Christo confixus sum cruci.] Hic cōfigit̄ cruci Christi, qui æmulus uestigiorū eius nulla mundi cōcupiscētia capitur, ut deo uiuens, mundo mortuus uideatur. Qui enim non agit quæ mundi sunt uel erroris, mortuus est mundo. Viuo autē iam nō ego, sed uiuit qui in me est Christus] Non est ambiguum, in eo qui per fidem liberatur à morte, Christum uiuere. Morte ēm digno dum donat peccata, ipse uiuit in illo: eius præsidio ereptus est morti. Quod uero nunc uiuo in carne, in fide uiuo filij dei, qui dilexit me, & tradidit se pro me. Non sum ingratus gratiæ dei.] Quoniam futura uita promissa est Christianis, ideo qui nunc in hac uita auxilio dei munitus uiuit, in fide uitæ promissę uiuit. Hic enim imaginē eius contemplatur, quasi pignus habens uitæ futuræ, quæ per dei nutum Christi amore nobis quæsita est. Hic ergo non est ingratus Christo. qui in fide eius perdurat, sciens nullius se habere beneficium, nisi huius: & ad contumeliam eius proficere, si alterū ei comparet, cuius auxilium habere non potuit. Si enim per legē iustitia, ergo Christus gratis mortuus est.] Nihil tam apertum, quia si per legem potuisset homo iustificari, Christum non oportuerat mori. Sed quia lex dare remissionem peccatorū nō poterat, nec̄ secundum mortem detriumphans expoliare captiuis quos tenebat causa peccati, idcirco Christus mortuus est, ut ea præstaret, quæ lex non poterat: ac per hoc nō gratis mortuus est. Mors enim eius iustificatio peccatorum est.

CAPVT TERTIVM.

O Insensati Galatæ, quis uos fascinauit?] Irascentis cum miraculo uerba sunt, quia sic fuerant deprauati, ut nec se agnoscerent circunuētos. Procœmio usus est. Omnis enim qui fascinatur de bono transit in malum: sicut & hi de libertate & securitate ad seruitium & solicitudinem transierunt. Quorum ante oculos Christus Iesus proscriptus est.] Manifestum est quia stultorum oculis Christus proscriptus uidetur, id est expoliatus uel condemnatus. Prudentium uerò oculis & sensibus non solum non condemnatus, sed ipse mortem cruce sua damnasse uidetur. Passio enim domini uita nostra est, & destructio mortis. Sed quia hi indignè cœperant sentire translati ad legem, idcirco mentibus eorum Christum condemnatum uideri cōqueritur. Ideoq; subiecit: In uobis crucifixus est,] hoc est, sensu uestro crucifixus est, quasi homo. In quo enim spes plena non est, homo est. Ideo hi non putabāt plenam salutem esse in Christo, quia legem illi æquabant. In his uerò qui congruè intelligunt Christum uiuit in eis Christus. In Fotino crucifixus est. Hic enim uerè mortuus est, in quo Christus dicitur crucifixus, quia istud loco accusationis obijcitur. Hoc solum uolo discere à uobis, ex operibus legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei? Sic sine intellectu estis?] Adhuc cum stomacho loquitur. Dolet enim ualde super errore eorū, quia fabricam suam, qua eos per euangelium ędificauerat, uidebat esse destructam. Nō sic de Corinthijs motus est, quia quāuis carnales eos appellet, non tamen usq; adeo fuerāt mente capti, ut circuncidi se paterentur. Ideo & hi stulti & sine intellectu esse dicuntur, quia nec dolori carnis suæ consulere ualuerunt. Vsq; ad hoc enim solet quis induci, quod delectat, aut dolorem non prestat. Interrogantis ergo uerba sunt, quod interrogat, ex parte confirmantis, cum dicit: Hoc solum uolo discere à uobis, ex operibus legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei? Hoc ab eis quærit, in quo & gloriabantur, & negare non poterant, quia spiritum sanctum per fidem acceperant, nō per legē; ut resipiscentes agno-

tes agnoscerent quia donum dei, in quo gloriabantur, non ex opere legis acceperant, sed credentes in Christum, ut uel sic grati Christo legem quam sibi in nullo prodesse dicerant, relinquerent. Hoc proponit, quod illo in tempore negari non poterat, spiritū dei inesse credentibus. Ad rudimenta enim fidei commendanda, donum dei hoc manifestabatur hominibus, sicut inter ipsa initia factum est in Apostolis, & cæteris discipulis, necnon & in illis duodecim, quos quia in adulterino baptismate sub nomine baptismi Ioannis fuerant nō tincti, sed sordidati, Paulus Apostolus in Trinitatis nomine baptizari præcepit, quibus impositis manibus decidit in eos spiritus sanctus, & diuersarū linguarū ministrabat eloquia cum interpretatione earū, ut nullus auderet negare spiritum sanctū inesse eis. Quamobrē sine intellectu Galatas esse appellat, qui huius rei ignari, & conscij degradantes se, carnis curę se subiecerunt. Incipiētes spiritu, nūc carne cōsummamini?] Hoc dicit, quia cum ab inferioribus ad summa fidei ascensus sit, hi cōtra de summis in ima delapsi sunt. Per fidē enim spiritales effecti, cōuersi ad legē, perdiderant gratiam spiritus, quam fuerant consecuti. Consummatio enim perditionē significat, id est, finem. Tanta passi estis sine causa, si tamen sine causa.] Multa eos passos pro fide significat ab infidelibus. Tunc enim qui credebāt, cæteris opprobrio erāt, siue domesticis, siue extraneis. Nam digito signabantur quasi rei maiestatis. Vnde similiter Galatæ multa passi sunt insaniores experti: cuius rei meritum perdiderant mittentes se sub legē. Sed quia adiecit, Si tamen sine causa, ostendit sperare se posse reformari illos. Qui ergo præbet uobis spiritum, & operatur uirtutes in uobis, ex operibus legis, an ex auditu fidei?] Idem sensus est, cui adduntur uirtutis insignia, quę testimoniū præbent fidei, quod sit spe fida & rationabilis. Legem autem nulla uirtus comitatur, quæ attrahat ad eius spem: quia quæ uidentur, non sperantur, sed sunt temporalia, sicut lex factorum, quam suprà ostendimus. Sicut credidit Abraham deo, & æstimatū est ei ad iustitiam.] Ostendit exemplo Abrahæ, qui pater fidei est, iustitiam non ex operibus legis imputari, sed per fidem. credens enim iustificatus est, ac per hoc stultè & improuidè legi eos se subiecisse, quę non ad iustificationem data est. Cognoscitis ergo quia qui ex fide sunt, hi sunt filij Abrahæ.] Verum est quia credētes filij sunt Abrahæ, quia si Abraham ex fide iustificatus est primus, quotquot post hunc credunt, filij eius sunt, siue ex Iudæis, siue ex Gentibus. Præuidens autem scriptura quia ex fide iustificat Gentes deus, prænunciauit Abrahæ, quia benedicentur in te omnes gentes.] Hoc dicit quia forma est Abraham omnium credentium, ut hi benedicti in eo sint qui credunt. sequentes enim fidem eius, participes fiunt benedictionis eiusdē. Ergo qui ex fide sunt, benedicuntur cum fideli Abrahā. Quotquot enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt.] Manifestū est quia fideles cum fideli benedicuntur, quomodo infideles cum infidelibus puniuntur. Nam qui sub lege agunt, sub maledicto sunt, quia transgressores legis sunt. Scriptum est enim: Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea.] Hoc scriptum est in Deuteronomio, quia si quid legis præteriisset aliquis, maledictus haberetur. Et tanta mandata sunt, ut impossibile sit seruari ea. Vnde & Petrus apostolus in Actibus Apostolorum ait: Quid imponitis iugū fratribus, quod neq; patres nostri neque nos potuimus portare? Negligenti enim & superbo populo hæc data erāt, ut per omnē conuersationē legem haberēt. Quod autē in lege nemo iustificatur apud deū, manifestū est, quia iustus ex fide uiuit.] Ac per hoc recedendū à lege docet, ne iustitia per fidem quæsita depereat.

Lex autē non est ex fide, sed qui fecerit ea, uiuet in eis.] Nō est ex fide lex, quia nihil mandat credendum. Omnia enim eius manifesta sunt, ut seruans legē uiuat. Si quo minus necesse est plectatur: quia quod sciuit uitandum, admisit. Potest opponi è diuerso, & dici, Si in lege nemo iustificatur, quid est ut maledicatur qui aliquid præterit legis? Verum est, quia nemo per legem iustificatur, sed apud deū. Iustificatur autē apud mundum, ut securus sit in uita præsenti. Si autem apud deū iustificari uult, ut illi ad meritum proficiat in die iudicij, dei sequatur fidem. Alioquin hic securus, reus erit in futurū. Prodest ergo lex, sed quæ in tabulis scripta est. Nam cætera, sicut dixi, ut oneri essent data sunt. Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictū] Quoniā nemo poterat implere legē, rei erant omnes maledicto legis, ut uindicaret in eos. Christus au-

Genes. 15

Deut. 27

Act. 15

Abac. 2

ſtus autem homo natus, oblatus à patre pro nobis, redemit nos à diabolo. Morti enim uolentem offerens illum pro ijs qui maledicto legis erant obnoxij, maledictũ illũ fecit hoc modo, quo in lege hoſtia pro peccatis oblata, peccatũ nuncupabat: propterea pro maledictis oblatus, factus eſt maledictum. Nam & à Iudæis factus eſt maledictũ, dum quaſi peccator occiditur. Ideo non dixit: Factus pro nobis maledictus, ſed maledictũ. Is enim qui propter peccatũ propriũ morti offerebatur, maledictus fiebat. in ſua enim cauſſa moriebatur. Et ſi propius aſpicias, uidebis Chriſtum maledictũ eorum factum, à quibus occiſus eſt. Crux enim ſaluatoris, peccatũ & maledictũ eſt Iudæorum. Quia

Deut. 21 ſcriptum eſt, Maledictus omnis qui pendet in ligno.] Hoc Moyſes dixit in Deuteronomio de reis mortis, ut ſufficeret ſuſpenſis in ligno illic eſſe uſq; ad ueſperam, & deponi ad ſepulturam. Quia maledictus omnis, inquit, qui pendet in ligno, ut reo mortis ſufficeret hoc, quia ſuſpenſus moriebat in ligno, ne diutius ſi eſſet ſuſpẽſus, maius haberet opprobriũ mors eius quàm deberet: & fieret macula generi eius, ſi amplius mors eius publicaretur. Ac per hoc ſaluator innocens ſuſpenſus in ligno, non eſt maledictus, ſed maledictum illorum à quibus ſuſpẽſus eſt. Quantũ tamẽ ad Iudæos pertinet, quaſi peccatorem illum occidendum Pilato offerentes, maledictum illũ fecerunt, ut quaſi reus occideretur, cum eſſet innocens: quaſi dignus morte maledictus eſt iuxta legem. Vi-

Ioan. 11 dentes eñ multos aggregari doctrinæ eius, zelati ſunt dicẽtes: Ecce totus mũdus abijt poſt illũ. ac per hoc pro nobis occiſus dicitur: & duplici genere pro nobis. Cum enim putant illum occidi debere, ne doceret, nihil profecerunt, quia & doctrina eius creuit, & mortẽ euacuauit in paſſione ſua. Deſcendens enim ad inferos, genus hominũ libera uit, quia & ea cauſa occidi ſe permiſit, ſciens pro nobis eſſe contra diabolũ. Vt in Gẽtibus benedictio Abrahæ fieret in Chriſto Ieſu, ut benedictionẽ ſpiritus accipiamus per fidẽ.] Hoc dicit quia exprobratis & maledictis Iudæis, cũ ſibi de iuſtitia legis blandirent, occiſo ſaluatore quaſi ſabbati uiolatore, promiſſionis benedictio Abrahæ tran

Matth. 21 ſitũ fecit ad Gentes per fidẽ Chriſti Ieſu. Vnde dicit dominus Iudæis: Tolletur à uobis regnũ dei & dabit gẽti facienti fructus eius. Fratres ſecundũ hominẽ dico.] Hoc dicit quia exemplo humanæ cauſſæ cõmendare uult rationẽ diuinæ promiſſionis. Tamẽ hominis teſtamentũ cõfirmatũ authoritate, nemo irritũ facit, aut ſuperordinat.] Verum eſt, quia teſtamentũ defuncti iure factũ nõ poteſt ſcindi. Abrahæ dictæ ſunt promiſſiones, & ſemini eius. Nõ dicit & ſeminibus, quaſi in multis, ſed quaſi in uno, &

Geneſ. 26 ſemini tuo, quod eſt Chriſtus.] Hoc eſt quod ſcriptum eſt in Geneſi ad Abrahã: Et in ſemine tuo benedicẽtur omnes gentes terræ. Quod utiq; impletũ eſt in Chriſto, in cuius nomine omnes Gẽtes benedicuntur per fidẽ. Ideo non in multis, ſed in uno firmata eſt promiſſio, qui eſt Chriſtus. Hac diſputatione ſua Apoſtolus quaſi reos falſati teſtamenti deſignat, qui credentes in Chriſtum & de lege aliquid ſperant, ut nõ ſolũ ſalus promiſſa in Chriſto, ſed & in lege ſit. Ideo probat promiſſionẽ benedictionis in ſolo Chriſto factã. Hoc autẽ dico, teſtamentũ confirmatũ à deo in Chriſto, quæ poſt quadringentos & triginta annos facta eſt lex, nõ irritũ facit ad euacuandam promiſſionem.] In ſolo Chriſto firmatam benedictionis promiſſionem docet, ut legem poſt quadringentos & triginta annos datam oſtendat. Conſtituta enim promiſſione poſtea data eſt lex quæ non utiq; infirmaret promiſſionem, ſed quòd futura & quãdo uentura eſſet, ſignificaret. Si enim ex lege hæreditas, iam non ex promiſſione. Abrahæ autẽ promiſſionem donauit deus.] Duo ſibi cõtraria defendũt Iudæi. Nullo enim pacto, nulla ratione ſuaderi poteſt Iudæis, Abrahæ promiſſionem euacuatam per legem. Et recte, ſed aliud aduerſum improuida præſumptione defendunt, putãtes iuſtificationem ſine operibus legis prouenire non poſſe, cum ſciant Abraham, qui forma eius rei eſt, ſine operibus legis per ſolam fidem iuſtificatũ. Sed æmulatione quadam cæcati, non intelligunt neq; conſiderant quia ſi per legem iuſtificatio, excluditur promiſſio. Et ſi excluſa fuerit promiſſio, ſine dubio fruſtrabitur fides Abrahæ. Quod ne audire quidẽ ſe patiũtur Iudæi, ſcientes quia promiſſio ex fide eſt Abrahæ. Quæ promiſſio ex fide iuſtificat, nõ per legem, ſicut & Abraham iuſtificatus ex fide eſt. Hi ergo hæredes ſunt promiſſionis Abrahæ, qui illi ſuccedunt, ſuſcipientes fidẽ, in qua benedictus & iuſtificatus eſt Abraham. Teſtimoniũ ergo promiſſionis Abrahę teſtamentum appellatur, ut poſt mortem

eius

eius hæredes essent in promissione filij eius facti per fidem. Quæ causa cucurrit usq; ad Christum Abrahæ repromissum, ut post mortẽ Christi credentes, hæredes essent fidei Abrahæ per testamentum sanguinis Christi. Donum ergo quod promissum est Abrahæ, filijs eius in Christo solutũ est: quamuis & ipse Abraham consecutus sit donũ hoc illic ubi inuentus est. Quid ergo lex factorũ? Posita est donec ueniret semen cui promissum est.] Lex factorũ, id est Moysi, posita est in medio inter cœptã promissionem & semẽ cui facta promissio est, hoc est inter Abrahã & saluatorẽ. Ideo longe data post factam promissionẽ, ut ipsa distinctione aliud lex, & aliud promissio uideretur, ut populum dei à gentibus segregatũ erudiret sub dei timore, ut dignus fieret ad excipiendã promissionẽ, quæ est Christus. Lex tamen factorum ideo dicitur, quia docet quæ deo iubente corporaliter fiant de sacrificijs, de primogenitis, de decimis, & de cæteris talibus. Dispositа per angelos in manu mediatoris.] Angelos dicit dei nuncios, id est, Moysem, Iesum Naue, & cæteros pphetas usq; ad Ioannẽ Baptistã, de quo deus dicit: Ecce mitto angelũ meũ antefaciẽ tuam. Per hos ergo lex ordinata, dispositа est à deo, *Mala. 3* in manu, id est, potestate saluatoris. Ipse est enim mediator uel reconciliator dei & hominum, ut saluet quos uult ex ijs qui legẽ per supra memoratos angelos acceperũt. Ipse enim ait: Sicut enim pater suscitat mortuos, & uiuificat, sic & filius quos uult uiuificat. *Ioan. 5* Mediator aũt unius nõ est.] Sine dubio mediator, hoc est arbiter, non est unius, sed duorũ. Cum enim duo populi inuicẽ aduersum se dimicarent, semper dissidentes et inimici diuersitate doctrinæ, Saluator horũ arbiter uenit, amputans utriq; populis per quod discordabant, ut possent esse pacifici. Abstulit ergo gentibus numerũ deorũ, & famulatũ elemẽtorũ, quod scandalũ erat Hebræis. Abstulit & Iudęis opera legis, id est, Neomenias, circuncisionem & curam sabbati, & discretiones escarũ, & cætera quę abominabantur Gentiles: & sic facti sunt pacifici, qui prius fuerant inimici. Si ergo hæc ita se habent, quid est ut Galatæ hebetudine mentis arbitrũ istum corrumpant, conuersi ad Iudaismum? Iudiciũ enim saluatoris in irritũ ducunt, quando post factã pacẽ quasi pœnitentes de ea, subijciũt se illis quæ prius paci fuerãt inimica. Iuxta sensum ergo Galatarum Christus arbiter nõ est, quia inducti in legẽ, de duobus populis unũ fecerunt: & unius utiq; populi arbiter nemo est. Hunc eundẽ sensum ad Ephesios prosequitur, *Ephes. 2* dicens: Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraq; unum, & medium parietem maceriæ soluens inimicitiam in carne sua, legem mandatorum in decretis euacuãs, ut duos conderet in se uno nouo homine faciẽs pacem. Si in uno nouo homine fecit pacem, ambobus utiq; abstulit per quod dissidebant, & hoc eis statuit data sua lege, per quod essent pacifici. Hoc Galatæ irruperunt conuersi ad Iudaismum. Deus autẽ unus est.] Hoc dicit, ne Christum prædicando deum, quem arbitrum dicit uni deo, prædicasse putaretur contra legem & prophetas. Arbitrum ergo hunc per assumptionem carnis intelligi docet, sicut dicit ad Timotheum: Arbiter dei & hominũ homo Iesus Christus. Iuxta *1. Tim. 2* autem quod deus est, à patre hunc nõ separari, sed unum esse cum patre: Siue enim pater, siue filius, deus unus est. Deus enim naturæ nomen est & potestatis, quã in patre & filio indiuiduã manere ipsa nominũ ratio docet. Lex igitur aduersum promissa? Absit.] Absit utiq;, quia non est lex inimica promissionis, quippe cum confirmet eam. Nã primus Moyses dicit: Prophetã uobis excitabit deus de fratribus uestris. Hoc de Chri- *Deut. 18* sto dictũ Petrus Apostolus probat in Actis Apostolorũ septimo capite. Si enim data esset lex quæ posset uiuificare, uere ex lege esset iustitia.] Iustitiam hanc dicit, quæ apud deum imputat iustitia, id est fidei, quia & lex habuit iustitiã, sed ad præsens, nõ quę iustificaret apud deum. Remittere enim peccata non potuit, ut de peccatoribus faceret iustos: sed ad hoc data est, ut terrori esset, prouocans homines ad bonã uitam, irreuerentes puniens. Ideoq; nõ est data lex, quæ possit uiuificare, sed cõdemnare. Sed cõclusit scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Iesu Christi daret credẽtibus.] *Rom. 11* Hunc sensum & ad Romanos posuit dicens: Cõclusit deus omnia sub peccato, ut omnium misereatur. Hoc dicit quòd suprà memorauí, quia lex ad hoc data est, ut peccatores reos se scirent apud deũ. Manifestatis enim peccatis suis concluſi sunt, ut se excusare non possent, sed quærerent misericordiam, ut ueniens qui promissus erat Abrahæ, fidem solã ab eis posceret, quã habuit Abraham, ut & malorum suorũ ueniam, & iustificationem

Esa.59 cationem mererentur. Hoc enim manifestauerat deus per Esaiam prophetam dicens: Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatē ab Iacob: & hoc erit illis à me testamentum, cū abstulero peccata eorū. Prius enim quàm ueniret fides, sub lege custodiebamur, conclusi in eadē fide, quæ incipiebat reuelari. Hoc est quod dicit, quia antequam ueniret saluator, sub legis custodia agebamus ne peccaremus, ut ueniente promissione digni essemus. Hac em̄ spe lex tutos præstabat nos, ut uenienti Christo offerret nos, id est Iudæos. Itaq; lex pædagogus noster fuit in Christo Iesu, ut ex fide iustificaremur.] Idem sensus est, quia sub cura legis eramus, donec ueniret Christus, qui nos credentes iustificaret. Veniente autē fide, iam non sub prędagogo sumus. Omnes enim filij dei estis per fidem quæ est in Christo Iesu.] Sub pædagogo qui agit, potestatis suæ non est. Paruulus enim & lubricus ad peccandū sub pædagogi cura habetur. Veniēte autem Christo, qui quasi de minorib. facit maiores, liberati de potestate pædagogi, per ablutionē peccatorū, facti sumus filij dei cū essemus serui peccati. Quotquot enim in Christo baptizati estis, Christum induistis.] Hoc dicit quia credentētes dum immutantur, Christū induunt, quando hoc appellantur quod credunt. Nō est Iudæus neq; Græcus, non est seruus neq; liber, nō est masculus neq; fœmina. Omnes enim uos unū estis in Christo Iesu.] Nullam distantiam dicit credentiū, ut nulli pręiudicetur quid fuerit antequam crederet. Omnibus enim his unum decretum est donum. Apud deum enim nulla discretio personarum est, nisi morum & uitæ, ut homines unius fidei meritis distinguantur, non personis. Si ergo uos omnes unū estis in Christo Iesu, ergo Abrahæ semen estis secundum promissionem hæredes.] Semē Abrahæ sunt omnes credentes, quia Abraham pater est omnium credentiū. Et si filij sunt, necessario & promissionis eius hæredes, ut consequantur per fidē quod promissum est Abrahæ, ut participes sint iustificationis eius in regno cœlorum.

CAPVT QVARTVM.

D Ico autem quòd quamdiu hęres paruulus est, nihil differt à seruo, cùm sit dominus omnium, sed sub curatoribus & actoribus est usq; ad præfinitū tempus à patre.] Verum est, quia ius patres ordinauerunt, & usq; ad quam ætatem subiectus debeat esse adultus, statuerunt: ita ut quamdiu paruulus est, libertate sua uti non possit, neq; dominari quasi hæres, sed similis propè seruis in conditione est curatorum uel actorū. Hoc exemplo probat eos qui sub lege fuerunt, paruulos fuisse circa meritum, nec libertatē habuisse, quia in conditione legis erant subiecti causa peccati. Ita & nos cùm essemus paruuli, sub elementis huius mundi eramus seruientes.] In elementis neomenias significat & sabbatū. Neomeniæ em̄ sunt dies Lunares, quos observant Iudæi: Sabbatum uerò dies requietionis. Antequam ueniret ergo promissio, id est donū gratiæ dei, & purificās iustificaret credētes, quasi imperfecti & paruuli per legem dei, subiecti eramus cōseruis quasi pædagogis. Libertas em̄ nostra obnoxia erat causa peccati. Nihil tamen de elementis sperabāt Iudęi, sicut & Pagani, sed creatorem deū uenerabantur in creatura. At ubi uenit plenitudo temporis: misit deus filiū suū factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut filiorū adoptionem reciperemus.] Plenitudo temporis est completū tempus, quod præfinitū fuerat à deo patre quando mitteret filiū suum, ut ex uirgine factus quasi homo nasceretur subijciens se legi usq; ad tēpus baptismi, ut formā daret quomodo peccatores abluti, & à iugo legis erepti dignatione dei filij ei adoptarentur, sicut promiserat, redempti sanguine filij eius. Saluatorē autē necesse erat fieri sub lege, quasi filiū Abrahæ iuxta carnē ut circuncisus appareret is esse qui promissus Abrahę, uenerat Gentes iustificare per fidem, signū habens eius cui promissus fuerat. Ideo ultra neminem oportuit circuncidi, quia tamdiu cucurrit signum, quoadusq; ueniret qui promissus fuerat restaurare fidem in qua iustificatus est Abraham in præputio, ut credentibus nō opus sit circuncisio. Abraham autem ideo circuncisus est, quia filium se credidit habiturū in quo omnes Gentes benedicerentur. Ideo tamdiu cucurrit signum, donec ueniret qui erat promissus. Si autem hoc crederetur quod credidit Abrahā, non stetisset circūcisio, ne forte opponeretur, quia si Abrahā credidit, & circuncisus est, quare non circunciduntur credentes? Quoniam autē estis filij dei, misit deus spiritū filij sui in corda nostra, clamantē, Abba pater.]

pater.] Ab his cœpit, quibus & scribit, dicens: Quoniam autẽ estis filij dei, & subiũgit Iudæos, cum ait: Misit deus spiritũ filij sui in corda nostra. Quando autẽ dixit Gentes filios dei credentes in Christũ, quæ prius fuerant inimici, dubium nõ erat Iudæos credentes dici filios dei, quos constat iam pridem hoc nomine nuncupatos. Nomen enim olim acceperant uelut in imagine, ut postea cõfirmaretur per Christum, quia sine spiritu non erat plenum. Hoc est quod dicit & ad Romanos: Ipse spiritus reddit testimoniũ spiritui nostro quod sumus filij dei. Vt enim probaremur adoptati esse à deo in filios, spiritum suũ dedit nobis, qui signũ patris ostendat in filios, ut quia hoc non auderemus dicere in infirmitate & indignitate nostra, suggerat, ut audeamus dicere, Abba, quod est pater. Denicq; Iudæis hoc iamdudum non est concessum dicere. Itaq; iam non est seruus, sed filius.] Non est seruus, quia sublatus est potestate legis, socius factus est benedictionis proprij filij dei. Si autẽ filius, & hæres per deum.] Dubiũ non est, quia ideo quis adoptat sibi filiũ, ut hæredẽ illũ relinquat. Sed hæreditas ex morte alicuius prouenit. Quid est ergo ut mortales hæredes eius dicãtur, qui semper uiuit? Sed scriptura more nostro loquitur, ut intelligere possimus. Vt enim ostendat daturũ patrẽ filijs de bonis suis, hæc quæ daturus est, hæreditatem appellat. Sed tunc quidẽ ignorantes deũ, ijs qui non sunt dij, seruiebatis.] Quoniã prius per ignorantiam peccabant seruientes idolis, facile illis ignotũ significat: sicut dicit in Geneli Abimelech ad deũ: Domine, in quit, nunquid gentẽ ignorantẽ perdes? Nunc autẽ cognoscentes deum, imò uero cogniti à deo, quomodo iterum conuertimini ad infirma & egena elementa, quib. denuo seruire uultis?] Graue illorũ admissum adnotat, quia post cognitionẽ dei, ea quæ Paganorũ sunt, sequi cœperant. Et plus addit, quia nõ isti cognouerũt deum, sed magis cogniti à deo sunt. Cũ em hi nõ quærerent deũ, aduocauit eos ad suã gratiã: & hi ingrati, ad ea cõuerti cœperãt quæ tunc colebant quando ignorabãt deũ, ut uenerarẽtur infirma & egena elemẽta, & nõ tota mente Christũ, in quo omnis inhabitat diuinitas. Infirma & egena dicit elemẽta, quia imperfecta sunt. Ad regendũ enim mundũ inuicem egent sui: in Christo enim perfecta salus est. Dies obseruatis, & menses, & tẽpora, & annos.] Quæ elementa dixerit, nunc declarat. Diẽ Sol facit, menses cursus Lunæ. Tempora uero sunt uer, æstas, autumnus, hiems. quatuor hæc cõpleto numero proprio faciunt annũ. Dies ergo obseruãt qui dicũt, utputa, Crastino proficiscendum nõ est. Post crastinum enim nõ debet aliquid inchoari. & sic solent magis decipi. Hi autem colunt menses, qui cursus Lunæ perscrutantur, dicẽtes, utputa Septima Luna strumẽta cõficiendi non debent. nona iterũ Luna seruũ emptũ utputa domũ duci nõ oportet. & per hæc sacrilius solent aduersa prouenire. Tempora uera sic obseruãt, cũ dicunt: Hodie ueris initium est, festiuitas est, post cras Vulcanalia sunt. Et talia iterũ aiunt: Posterũ est, domũ egredi non licet. Annos sic colunt, cum dicunt: kalendis Ianuarijs nouus est annus. quasi non quotidie anni impleant. Sed ut Iani illius recolant memoriã bifrontis, hac superstitione utuntur, quæ longe debet esse à seruis dei. Si enim deus ex toto corde diligat, ipso propitio nulla debet esse formido neq; suspicio harũ rerum. Prospere enim potest cedere quicquid simpliciter sub dei deuotione fit. Timeo uos ne frustra laborauerim in uobis.] Duplici genere subuersi fuerant Galatæ, ut post dei gratiã nõ solũ ad legem conuerterentur, sed ad errores pristinos. Inducti enim uel euersi in legẽ, facile declinarant ad obseruantiã dierum & mensium. Sabbati enim obseruatio & Neomeniarum attraxerunt illos ad hæc. Ideoq; timeo uos, inquit, ne sine causa laborauerim in uobis. Sic enim uidebat eos in peius proficere, ut possent etiã à Christo penitus recedere.

Estote sicut & ego, quia & ego sicut uos.] Hoc dicit, ut dẽt operã corrigendi se, quia non est impossibile ut sint sicut ipse, quia & ipse hoc erat: id est, homo, quod & illi: & cum fuisset in errore persequẽs Ecclesiã, correptus cõuertit se. Fratres, obsecro uos, nihil mihi nocuistis.] Nũc mitius agit cum eis, & bona eorũ incipit memorare, ut post magnas correptiones bona opera sua audientes recrearentur, & data opera reformarent se, ne obiurgationibus diutius pressi, asperiores fierent exacerbati. nihil tamẽ sibi nocuisse illos dicit. Ipsis enim oberat delictum illorũ. Apostolus enim impleuerat officium dispensationis sibi creditæ, ut omni cum diligẽtia prædicaret eis: sicut dicit dominus ad prophetã Ezechiel: Tu, inquit, prædica. si te audierint lucraberis eos. si quo minus, tu

Rom. 8

Genes. 20

Ezech. 3

nus,tu ſaluabis animã tuã. Scitis quia per infirmitatem carnis euangelizaui uobis iã pridem,& tentationem ueſtrã in carne mea nõ ſpreuiſtis neq; reſpuiſtis.] In memoriã reuocat illis tempus quando primũ prædicauit illis Euangelium dei. Ipſo enim tẽpore iniurijs agebatur Apoſtolus,& cædibus infirmabatur. Infirmus enim uidet qui humiliatur,& non reſiſtit propter Euangeliũ dei. In hoc laudat conſtantiam eorum,quia nõ ſunt abſtracti à fide. Iniuria enim Apoſtoli tẽtationes erant Galatarum,in qua firmi inuenti ſunt,nõ dubitantes de fide. Poſſent enim ſcandalũ paſſi dicere: Quę eſt uirtus aut ſpes in hac fide,quando miniſter eius ſic humiliatur? Sed quia iam animum futuris ſpebus infecerant,præſentes exitus pro Chriſti nomine non pertimeſcebant,certi fidẽ noſtram non in terris,ſed in cœlis habere dignitatẽ,& pro his tribulationibus magna rependi præmia. Ruborem illis incutit, quia poſt hæc laudabilia circunuenti fuerant,ut uituperabiles uiderentur. Sed ſicut angelũ dei excepiſtis me,ſicut Chriſtum Ieſum.] Hoc magis laudat in eis,quia preſſuris nõ deformatus eſt apud eos,ſed commendatus ſcientibus pro ijs qui credunt,pati illũ exitia. Sicut ergo angelũ dei exceperunt Apoſtolũ,credentes donũ dei eſſe quod prædicat: ſic ei deferentes,quaſi ipſi authori domino Ieſu Chriſto. Quæ ergo erat beatitudo ueſtra?] Beatos hos fuiſſe dicit apud cæteras eccleſias,per id quod Apoſtoli iniurijs non frangebãtur,ſed creſcebant in fide. Teſtis enim ſum uobis,quia ſi fieri potuiſſet,oculos ueſtros eruiſſetis, & dediſſetis mihi.] Votũ eorũ circa religionẽ tam plenũ oſtendit fuiſſe, ut non ſolũ bene ab eis ſuſceptus ſit, ſed & fortes in fide inuẽti ſint: & quod ad laudẽ magis proficit,omnia penè ſua illi obtulerint profligãda. Hinc plus dolet,quia tãta charitas ſubuerſa fuerat praua doctrina. Ergo inimicus uobis factus ſum uerũ dicẽs uobis?] Hoc dicit,quia nõ poteſt fieri ut inimicus,inquit,ego uobis ſim,quorũ tanta ſenſi obſequia. Sed quia nemo ſe arguit uult errantẽ,idcirco inimicus uobis uideor,iuſte uos reprehendẽs. Aemulantur uos nõ bene,ſed excludere uos uolunt,ut eos æmulemini.] Inuidia ludæorũ ſubuerſos eos ſignificat. Videntes emi ſic illos proficere in Euãgelio, & tantã habere charitatẽ in Apoſtolo, id egerũt,quatenus illos deciperent. Erant emi legis cauſa Apoſtolis inimici ut manente nomine ſaluatoris,facerent eos Iudæos,gaudentes in euerſione eorũ. Non enim patiebant ut gratiã ſibi promiſſam audirẽt incircunciſis Gentibus datã. Ideo imitatores ſuos illos uoluerunt fieri, ut more eorũ circunciderentur. Aemulamini autẽ meliora dona. Bonũ æmulamini ſemper,& non ſolũ cũ præſens ſum apud uos.] Melio ra dona ſpiritalia ſunt,quæ imitati habebunt effectum apud deum. Hæc ſpiritalia & bona ſunt,quæ uult ut ſemper imitentur: nõ ad tempus,ſicut pridem, aut ſe præſente tantum,poſt autem ad aliud conuertantur,ſed uult illos de cætero perſeuerare in bono. Filioli mei quos iterũ parturio,donec Chriſtus formetur in uobis.] Primum per fidem illos genuerat in baptiſmo,ſed quia uelut per abortiuũ nati,deformati,& infirmi inuenti ſunt,nunc cum dolore conſilij reformat eos in Chriſtũ. Concipientes enim fidem,& ſenſum fidei minime aduertentes,formatũ Chriſtum in animis ſuis negantur habere. Si enim intellexiſſent gratiam dei in Chriſto,poſt fidem in ludaiſmum traducti nõ eſſent. Vellem autem præſens eſſe nunc apud uos,& mutare uocem meam,quia cõfundor in uobis.] Præſens uult agere cũ illis,ut mutet uocem ſuam de laude in uituperationẽ eorum,ut duplici genere confundantur,& de errore ſuo,& rubore Apoſtoli quẽ patiebatur apud eos quibus illos prætulerat. Dicite mihi, qui ſub lege uultis eſſe, legem nõ legiſtis? Scriptum eſt enim quia Abraham duos filios habuit, unum ex ancilla, & unũ
Geneſ.16 de libera.] Hoc in Geneſi habetur,quia cũ Sara generare non poſſet,erat enim ſterilis, Agar ancillam ſuã obtulit uiro ſuo Abrahæ in concubinã,ut quod generaſſet, adopta ret ſibi. Sic factũ eſt ut de Agar naſceretur Iſmahel. Poſt autẽ nutu dei promiſſus eſt Abrahæ filius de Sara uxore ſua,quæ erat ſterilis. hæc peperit Abrahæ Iſaac. Tunc cœpit
Geneſ.21 Abrahã duos habere filios,unũ de ancilla,& unũ de libera. Sed quidẽ qui de ancilla,ſecundum carnem natus eſt: qui autem de libera,per repromiſſionem. quæ ſunt per Allegoriam dicta.] Iſmahel,qui ex ancilla Agar natus eſt,ſecũdũ carnẽ natus eſt, quia iuxta cõſuetudinẽ natus eſt. Iſaac uerò quia per repromiſſionẽ nõ ſecundũ cõſuetudinẽ, ſed ſecundũ prouidentiã dei uirtute natus eſt, quippe cùm Sara & anus eſſet,& ſterilis. In typũ enim Chriſti natus eſt Iſaac. Ideo hæc per allegoriã aſſerit dicta,ut aliud ex alio

ſignificent

significent personæ Ismahel & Isaac. Ismahel enim Iudæorum significat natiuitatẽ, uel eorum qui serui peccati sunt: Isaac uero Christianorum, qui in libertate nascũtur. Liber enim fit qui accipit remissionem peccatorũ. Hæc enim sunt duo testamenta.] Moyses accipiẽs sanguinẽ uituli in craterа aspersit populũ dicens: Hic est sanguis testamẽti quod disposuit deus ad uos. Hoc est quod dixit. Vnum quidẽ à monte Sina in seruitutem generans, quæ est Agar.] Lex enim in monte Sina data est, quã Moyses recitans populo, librũ hunc testamenti appellauit, & tũc aspersit populũ sanguine, sicut dixit. Hæc lex reos tenuit peccatores, & cœperunt serui esse peccati, facti filij Agar quasi ancillæ. Sina autem mons est in Arabia, qui coniungitur huic quæ nunc est Hierusalem, seruiens cũ filijs suis.] Caussam Agar significare dicit Hierusalẽ terrenã, id est, synagogam, quæ in seruitutẽ generat, quos enim generat, sub peccato sunt. Illa autẽ quæ sursum est Hierusalẽ, libera est, quæ est mater nostra.] Hæc quã matrem nostrã dicit, regula est mysterij dominici, per quã renascimur in libertatẽ, sicut & ipsa libera est. Ideo & cœlestis dicitur, quia cœlũ sedes eius est: & quos generat, ibi erunt cũ ea: sicut dicit dominus: Pater, quos dedisti mihi, uolo ut ubi ego fuero, & hi sint mecũ. Hæc est & uita, quia immortalitate donantur qui credentes renascuntur per eã. Sic etenim de domino dictum est, Quia quod factũ est in illo, uita erat. Sicut eñ pater habet uitã, ita dedit & filio uitã, & uita erat lux hominũ. Hæc uita & lux, mater fideliũ est. In Esaia hoc habetur, quod subiectum est. Scriptum est enim: Lætare sterilis, quæ nõ paris, erumpe & clama quæ non parturis, quia multi filij desertæ magis quàm eius quæ habet uirũ.] Hanc terrenam Hierusalẽ uirum habere dicit, quia secundum carnem generat: illã autem cœlestem Hierusalem, quã dicit matrẽ nostram, sterilem appellat, quia non parit secundum carnẽ, nec dolores patitur: hoc est, non parturit. Generat autẽ sine passione spiritaliter exclamans in lætitia, quia deserta aliquando, (à quo nisi ab Adam, quia deserta uita secutus est mortẽ?) nunc plures filios habet quàm hæc quæ habet uirũ, id est, quæ carnaliter generat. Multo enim plures sunt Christiani Iudæis, sicut dicitur in Apocalypsi: Et uidi turbam magnã quam dinumerare nemo poterat ex omni tribu & Gente. Vos autem fratres secundũ Isaac promissionis filij estis.] Hoc est non carnis filij estis, sed dei, quia Isaac in typũ natus est filij dei: & uult eos subintelligere, quia facti filij dei cõuersi sunt ut essent filij carnis: si uerò resipiscãt, sunt filij dei. Sed quomodo tũc, qui secundum carnẽ natus fuerat, persequebatur eum qui secundũ spiritũ: ita & nunc.] Non solus Ismahel secundũ carnẽ natus est, sed & Esau, quia & ipse in populi Iudaici typũ natus est. De quo in Malachia propheta scriptũ est: Iacob dilexi, Esau uero odio habui. Hic persequebatur Iacob, qui in populi Christiani figura uocatus est Israel, hoc est, homo uidẽs deum. Similiter & Iudæos per inuidiam persequi significauit Christianos, unde data opera Galatas euerterant carnali astutia. Sed quid dicit scriptura? Eijce ancillã, & filium eius. Non enim hæres erit filius ancillæ cũ filio meo Isaac.] Hęc uerba Saræ sunt, quæ typum habet Hierusalẽ cœlestis, de promissione generans Isaac, ut eiecto filio ancillę, id est, Iudęo populo incredulitatis caussa abiecto, (serui enim peccati sunt, quibus data remissio peccatorum non est) hæres sit filius liberæ illius Hierusalẽ supernæ, qui est populus nouus regni cœlorum. Itaq; non sumus ancillæ filij, sed liberæ, qua libertate nos Christus liberauit.] Fuimus igitur ancillæ filij, dum peccatis eramus obnoxij: sed accepta remissa peccatorum à Christo, liberati sumus.

Exod. 24
Hebr. 9
Ioan. 17
Ioan. 1
Ioan. 5
Esa. 54
Luc. 23
Apoc. 7
Rom. 9
Mala. 1
Genes. 2

CAPVT QVINTVM.

STate ergo, & nolite iterum seruitutis iugo cohiberi.] Standũ monet in accepta gratia, ne redeuntes ad uetera, amittant donũ libertatis, quod fuerant consecuti. Ecce ego Paulus dico uobis, quia si circuncidamini, Christus uobis nihil proderit. Nũc aperte ueritatis & authoritatis suæ uim non tacet, dicens: Ecce ego Paulus dico uobis, id est, ego magister Gentiũ, cuius opus estis in Christo, palã uobis dico, quia nihil proderit uobis Christus, si circuncidamini. Ipse eñ dominus ait: Lex & prophetæ usq; ad Ioannem, ex quo regnũ cœlorũ prædicatur. Antequam ergo noua inciperet prædicatio, oportuit circuncidi: nunc autẽ lege fidei succedente, ea sequenda sunt quæ rudis ueritas iubet, quia uetus & nouũ admisceri non debent, authoritate domini prædicantis. Ait enim: Nemo additamentum panni rudis assuit uesti-

Act. 15
Luc. 16
Matth. 9

mento ueteri: tollit enim fortitudinem eius à ueſtimẽto, & maior fit ſciſſura. ac per hoc non ſolum nihil proderit fideli addita circunciſio, ſed & oberit. Maius enim malum eſt ex libero ſeruum fieri, quàm naſci. Teſtificor autem omni homini circuncidenti ſe, quia debitor eſt uniuerſæ legis faciendæ.] Poſſunt aliqui legem aliquatenus ſeruare, et non circuncidi. Nam multi Romanorum in Iudæa ſeruabant legem incircunciſi. Vnde
Act. 26 dicit Paulus Apoſtolus ad Agrippam regem Iudææ: Scio rex Agrippa, credis prophe tis: ſcio quia credis. Et Centurio, cuius ſeruus erat moriturus, qui mittens ad Ieſum, rogabat ut ueniret, & ſanaret ſeruum eius: cui teſtimonium perhibentes Iudęi, dicebãt ad
Luc. 7 Ieſum: Dignus eſt ut præſtes ei, diligit enim gentem noſtrã, & Synagogam ipſe ędifica uit nobis. Nemo tamen circunciſus non totã legem ſeruat. Debitor eſt enim, quia circunciſis data eſt lex. Hoc ideo dixit, quia tã hebetes ſe oſtendebant, ut digni eſſent om nia onera legis portare. Euacuati eſtis à Chriſto.] Quibus nihil prodeſt Chriſtus, euacuati ſunt à Chriſto: Erant enim gratia eius pleni, qua recedẽte euacuati ſunt. His enim loquitur, qui poſt acceptũ donum gratiæ dei circuncidi ſe maluerũt. Qui in lege iuſtificamini, à gratia excidiſtis.] Iuſtitia legis eſt, ſi ſeruentur quæ data ſunt. Ideoq; qui in his iuſtificari ſe uult poſt fidem, amittit gratiã: quia ad hoc uenit donũ dei, ut ceſſanti bus oneribus legis, iuſtificaret credentes apud deũ. Nos enim ſpiritu ex fide ſpem iuſtitiæ expectamus. In Chriſto enim Ieſu neq; circunciſio aliquid ualet, neq; præputium ſed fides, quæ per charitatem operatur.] Apertum eſt quod dicit, quia ſpes iuſtificatio nis in fide eſt per ſpiritum, nõ per opera legis. In fide enim ſpiritaliter deo ſeruitur deuo
Ioan. 4 tione mentis, & puritate cordis. Vnde dicit dominus ad Samaritanã: Deus ſpiritus eſt, & adorantes eum, in ſpiritu & ueritate adorare oportet. Ac per hoc neq; præputiũ ualet quicquam, neq; circunciſio, ſed ſola fides opus eſt in charitate ad iuſtificationem. Fides enim charitate fraterna debet muniri, ut perfectio ſit credentis. Denique ſaluator
Matth. 22 quod primum mandatum eſſet interroganti ſcribæ, reſpondit: Diliges dominum deũ tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & proximum tuum tanquam teipſum. In his, inquit, duobus mandatis tota lex pendet & prophetæ. Imperfecta ſunt itaq; cętera, quando in his duobus mandatis perfectio continetur. Currebatis bene, quis uos impediuit ueritati non obedire?] Exercitium illorum in opere fidei bonum fuiſſe teſtat, ſed nequitia malorum hominũ detentos, ne curſum ſuum efficacia perſeuerante conſummarẽt: unde ut reſipiſcant hortatur, de cætero nulli eorum credentes, qui ut opera legis ſeruanda ſuaderẽt, euãgelicæ ueritati nõ eos obedire ſinebãt. Suaſio ueſtra nõ eſt à deo, qui uocat uos.] Verum eſt, quia humano conſilio hoc agebant Iudæi, ut mitterent eos ſub legis iugũ: non dei iudicio, qui uocabat eos per Apoſtolũ ſuũ ad gratiã.
1. Cor. 5 Modicum fermẽtum totã maſſam corrumpit.] Hoc dicit quia licet quippiã legis ad miſcentes fidei, uiolant fidem, ne habeat fructum, aut ſit acceptabilis. Hoc ideo adiecit ne forte incolumem ſe putarent habere gratiam fidei, ſi pauca legis obſeruarent. Ego confido in uobis in domino, quia nihil aliud ſentietis.] Hac ſpe ſe dicit fidere de iſs, quia nõ ſponte, ſed circunuenti erroris uiam intrauerant: Ideo oſtenſo uero itinere, faci le eos poſſe reuerti confidit. Qui autẽ conturbat uos, portabit iudiciũ, quicunq; fuerit.] Quomodo qui errantẽ conuerti facit, remunerandus eſt, dicente Iacobo Apoſto-
Iacob. 5 lo in epiſtola ſua: Qui conuerti fecerit peccatorem, ſaluabit animã eius, & operiet multitudinẽ peccatorum: ita & qui recta incedentẽ uia, iter in deuiũ cogit flectere, damnationẽ cõſequitur, quicunq; fuerit. Hoc propter hos ſubiicit, ne qui ſibi meritum defenderent eò quod filij eſſent Abrahæ iuxta carnem. Deniq; exaltantes ſe dicũt ad Ieſum:
Ioan. 8 Nos filij Abrahæ ſumus. Ego autem fratres ſi circunciſionẽ prędico, quid adhuc perſecutionẽ patior?] Apertum eſt quod dicit. Ideo enim quaſi inimicus Iudæis habebatur, & non deſinebant à perſecutione eius, quia circunciſionem iam nõ ſtare docebat. Deniq; Iudæis compellentibus, & ſæpenumero falſas accuſationes contra eum deferẽtibus, obliquum iudicẽ uidens, coactus appellauit Cæſarem. Ergo euacuatũ eſt ſcandalum crucis.] Scandalum erat Iudæis prædicatio crucis, quia ſabbatum & circunciſionem euacuabat. Si autem admitteret circunciſionem, non eſſet ſcandalum, & pacifici
Ioan. 9 eſſent nobis Iudæi. Nam dicebant de ſaluatore: Non eſt hic homo à deo, qui ſabbatum non cuſtodit. Vtinã & abſcindãtur hi qui uos ſubuertũt.] Tale eſt hoc, quale & illud

ad Co-

ad Corinthios in prima, Qui non, inquit, amat dominum Iesum, sit anathema. Ex ipso grege morbido sunt & hi, quos sociat sententiæ eorum, ut abscindantur à misericordia dei, qui Galatas dei gratia exuerunt: & non solum spiritaliter, sed & carnaliter hos maledicit, ut quia circuncidi Galatas cogebant, ipsi abscinderentur, ut multiplicaret his dolor corporis. Vos enim in libertatē uocati estis fratres.] In libertatē uocati sunt, quia cum peccatis essent obnoxij, dei gratiam accipientes, remissa delictorum liberati sunt. 1.Cor.16

Tantum ne libertatem in occalionem carnis detis.] Hoc dicit ne acceptam libertatem occasio carnis adimat. Ad hoc enim circuncidi eos uolebant, ut in conditionē legis intrarent. Ideo monet ne dent occasionē consentiendo eis. Sed per dilectionē spiritus seruite uobis inuicē.] Non per affectū carnis charitatem habendam, sed per spiritus exhortatur, ut inuicē sibi subiecti sint. Vniuersa enim lex in uobis uno uerbo impletur: Diliges proximum tuū sicut teipsum.] Hoc scriptū est in Leuitico, quod supra dictum est, quia perfectio salutis per dilectionē operatur: quia qui non diligit fratrem, nō diligit deū, dicit Ioannes Apostolus. Quòd si mordetis inuicē, & comeditis, uidete ne ab inuicem cōsumamini.] Manifestū est, quia dissensio fratrū inimica est dilectionis. Ideo monet ut pacifici sint proficientes in bono. Contentiones enim generant iurgium, cuius fructus est uitæ consumptio. Dico autē, spiritu ambulate, & cōcupiscentiam carnis nō perficietis.] Postquā à lege factorū eos prohibuit, in qua sunt præcepta carnalia, nunc ut à uitijs carnis se abstineant præcipit. Hic enim spiritu ambulat, qui fugit peccata. Nunc caro cōcupiscit aduersus spiritum, spiritus uerò aduersus carnem: hæc enim sibi inuicē aduersantur, ut nō ea quæ uultis faciatis.] Duas leges proponit, sicut facit & in epistola ad Romanos, quæ inuicē aduersæ sunt, unam dei, alteram peccati. Quæ ideo in carne significatur, quia uisibilibus oblectat cupida peccatorū, ut his sibi aduersantibus, medius homo nō ea quæ uult agat. Diuina em lex premit & fugat legē peccati, consulens homini ut uigorē naturæ suæ custodiat, ne capiat illecebris. Illa econtrà in insidijs agens lacessit hominē blanditijs, ut spernat præceptū legis diuinæ. Cùm ergo cōsenserit homo legi dei, contradicit lex peccati, suadens homini ne faciat quod imperat lex diuina. Ediuerso autem lex dei reuocat hominē, ne faciat ꝗd suggerit lex peccati. Quod quidē homo nō uidet esse absurdum. scit enim naturæ suæ congrue se si faciat quod imperat lex dei. Denicꝙ gaudet quando hæc agit. Cùm autē ea operat quę suggerit lex peccati, uidet se turpē, & horret post factū: Ideocꝙ legis spiritus præcepta seruanda sunt, & carnalia fugienda. Ipsa enim conscientia se accusat si ei consentiat, sciens horrori esse quæ suggerit lex peccati. Quod si spiritu ducimini, nō estis sub lege.] Non est obscurū quia qui ducē habet spiritū sanctum, nō errat. Lex enim errantibus dominatur: sicut alio loco dicit: Iusto non est lex posita. Manifesta autē sunt opera carnis, quæ sunt, adulteriū, fornicatio, impuritas, obscœnitas, idololatria, ueneficia, inimicitiæ, contentiones, simulationes, iræ, simultates, dissensiones, hæreses, inuidię, ebrietas, comessationes, & quæ sunt his similia, quæ prædico uobis, sicut & prædixit, quod hi qui talia agunt, regni dei hæreditatē nō consequētur.] Hæc omnia & his similia legis peccati mēbra sunt, quæ Apostolus opera carnis appellat: quia errores isti ex mundo sunt, ex quo & caro. Omnia nancꝙ peccata deforis oriuntur ex parte carnis, nō ex parte spiritus: ideo nō absurde opera carnis dicunt. Fructus uero spiritus est, charitas, gaudiū, pax, longanimitas, benignitas, spes, lenitas, continentia, castitas, bonitas: aduersus huiusmodi nō est lex. Qui aūt sunt Christi, carnē suā crucifixerunt cū uitijs & cōcupiscentijs.] Nō dixit opera spiritus charitas est, sed fructus spiritus. Lex enim spiritus hæc quæ supra memorauit fructificat, ut ex his hæreditas regni cœlorū quæratur. Qui enim Christo deuoti sunt, hos dicit Christos, id est, unctos. Hi carnem, id est, mundū crucifigunt, quando hæc ex quibus errores oriuntur, condemnant. Hunc sensum et Ioannes Apostolus secutus ait, Nolite diligere hūc mundū, neꝙ ea quæ in hoc mundo sunt. Si quis diligit mundū, non est charitas patris in illo: quia omne quod in hoc mundo est, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorū. Qui ergo mundū, & quod in mundo est, nō cōcupiscit, hic carnē crucifigit. Neꝙ enim corpori humano hæc uitia adscribenda sunt, id est, idololatria, ueneficia, hæreses, inuidiæ, inimicitiæ, iræ, & talia. Sed ideo carnalia dicūt, quia ex parte mūdi sunt, sicut supra memorauī. Interea nō amplius 1.Tim.1 1.Ioan.2

plius quã decem res posuit quas fructus spiritus significat,ut in his omnia cõplexus uideatur secundum tabulas testamenti dei,in quibus non amplius quã decẽ uerba mandatorũ tradita sunt. Si uiuimus spiritu, spiritu & ambulemus Nõ simus inanẽ gloriã sectantes,inuicem prouocãtes,inuicẽ inuidentes.] Hoc dicit quia si bene & honestè uiuimus,bonos debemus habere & mores.Hoc est enim spiritu uiuere,incontaminatam habere:& sic spiritu ambulamus,si paci studeamus.hæc enim parit charitatẽ.Inanis autẽ gloria est uelle uincere ubi præmiũ nõ est,ut quis studiũ habeat contentionis & æmulationis,sciẽs quia hæc generãt discordias & lites.Seruũ aũt, inquit,domini nõ oportet litigare.Bonæ enim uitæ fructus aridos facit,perdẽs spẽ promissam castæ conuersationis.Bona enim & casta uita moribus ornanda est,& beneuolẽtia locupletãda.

CAPVT SEXTVM.

F Fratres,etsi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, uos qui spirituales estis,humiliate huiusmodi in spiritu mansuetudinis: considerans temetipsum,ne & tu tenteris.Inuicem onera uestra portate.] Nunc hos alloquitur qui firmiores erant,ne inflatione bonæ uitæ,eum qui forte à peccato circunuẽtus fuisset,spernendum putarent & abijciendũ.Ideoq; consulendũ his. Cum mansuetudine enim prouocandi sunt ad reformãdos se:quia si acrius authoritate fuerint correpti, non se patientur argui,sed & defendere incipient se,ne turpes uideantur:& incipient peiores fieri,Tolle enim hominem à contentione & audacia,& habebis eum subiectũ. Humilitas enim etiã superbos solet inclinare:Et ut cũ tota animi lenitate fieret adiecit, Ne & tu tenteris:ut uel hac causa non sperneret peccatorẽ,sciens & se posse peccare Et sic implebitis legem Christi.] Lex enim Christi omnes saluos uult fieri, ac per hoc qui fratri peccanti consulit ut redeat ad propositum,implet uoluntatẽ Christi. Si enim quis uidetur sibi esse aliquid,cum nihil sit, seipsum seducit. Opus autem suũ probet unusquisq;,& tunc in semetipso tantum gloriam habebit,& non in altero.] Verum est, nec latet quenquam,quia si actus nostros & mentem consideremus,nulli nos anteponimus,& nec facile quenquam iudicamus.Qui enim extollitur quasi aliquid sit, errat: nescit enim quia de humilitate crescitur.Verba enim saluatoris & gesta ante oculos nõ habet,qui cum sit omniũ dominus,humiliauit se,ut nobis formam daret quid sequi deberemus,si crescere uelimus:& si nos erigeremus, inclinaremur, quod facit imperitia cordis inflati,ut apud homines cõmendatior uideatur.Spernens enim & despiciẽs peccatores,iustum se uideri contendit,sicut & Pharisæus ille quẽ dominus denotat. Nunquid non uere hic imperitus est qui præsentis gloriæ cupidus est? Nunquid nõ uere de futuris desperat,qui mercedem iustitiæ in præsenti uult consequi? Quare? quia non est iustus in opere,sed per fallaciam fingit iustitiam.Qui enim uult iustus esse,alterum sibi præponit ut uere iustus sit.Vnusquisq; enim plus mala sua nouit, quàm alterius. Vnusquisq; enim suam sarcinã portabit.] Ad postremũ hoc uoluit innotescere superbis, quia nõ coinquinatur quis alieno peccato,dũmodo dissentiat,ut nemo uereat se iũgere peccatori,aut accedentẽ ad se suscipere,ut eũ lucretur. Cõmunicet autẽ is qui catechizat uerbo,hoc est,qui uerbũ audiens est: ei qui se catechizat,in omnibus bonis.] Hoc dicit, ut doctoribus audientes cõmunicent in omnibus bonis. Si autẽ aliter agãt quàm docẽt,in his illis nõ cõmunicandũ,sed dissentiendũ, ut magis lex tibi dux sit quã homo.Sibi enim oberit,nõ tibi:quia quæ doceris,obseruas. Nolite errare,deus nõ deridetur.] Nemini dubiũ est deo impostura fieri nõ posse,sed hoc ab eo unumquemque consequi quod meretur. Quod enim quis seminauerit,hoc & metet.Qui enim seminauerit in carne sua,ex carne metet corruptionẽ.] Hic carnalia uitia quæ in carne admitti solent significat,ut qui carnẽ suam corruperit, sciat se corruptelæ futurum obnoxium.Corrumpit autem corpus,qui incõcessa præsumit. Qui uero seminauerit in spiritu,de spiritu metet uitam æternã.] Homo Christianus spiritu cõstat & carne. Homo enim ad comparationem sancti spiritus caro est. Cum ergo spiritui dat assensum cohibens se ab ijs quæ contraria sunt,spiritaliter seminat,ut possit metere uitã æternã. Testimonium enim spiritus accipit,& immortalitatẽ loco mercedis.Sicut enim qui corrumpit dehonestans corpus suũ, nõ ad æternitatẽ sed ad corruptionẽ pertinebit:ita & qui intaminatum se custodit,uitã æternam consequetur. Hæc est enim æterna uita, uiuere sine

sine pœna,& habere gloriam.Nam si hic ad præsens qui in solicitudine est, negat se uiuere:quanto magis ubi alienus à deo ignẽ tortorem patietur? Bonũ autẽ facientes nõ deficiamus,tempore enim suo metemus infatigabiles.] Hoc dicit quia qui fortis est ad seminandum,fortis erit & ad metendũ.id est,sic recipiet,quomodo facit.Ideo prom ptos nos ad benefaciendum esse hortatur,nec fastidium pati debere securos,quia pro paruis magna recipiemus,&pro terrenis æterna tẽpore quo promisit deus. Ergo dũ tempus habemus,operemur bonũ ad omnes.] Gentiles tempus habent operandi malum.Homines enim sine deo,quomodo possunt operari bonũ? Christiani autem facti, tempus habent operandi bonũ ad omnes homines, ut post acceptã fidem bonũ opus proficiat mercedi promissæ.Tempus enim idcirco conceditur uitæ, ut iam iuste uersemur exemplũ dantes gentilibus. Maxime autẽ ad domesticos fidei.] Verũ est,quia faciliores & propensiores in bono circa fratres esse debemus,quia inuicẽ sumus membra.Huic ergo rei inseruiendum quæ prodest,nõ circũcisioni rei nunc inani. Scitote qualibus literis scripsi uobis mea manu.] Authoritatẽ dat epistolæ suæ. Cum enim dicit,Ego scripsi mea manu,obediri uult literis his.Vbi enim holographa manus est,falsum dici non potest, ne forte circunuenti excusarẽt de epistola,quasi aut falsa esset,aut non esset Apostoli,nolẽtes se reprehendi. Quicunq; uolunt placere in carne,hi cogunt uos circuncidi,ne crucis Christi persecutionẽ patiantur.] In carne placere,hominibus placere significat.Vt enim Iudæis propitijs aut non infensis uiuerent,quos pseudoapostolos dicit,sic Christũ prædicabant, ut & legẽ seruandã docerẽt: quod Apostolus nunquã metuit,sed constanter quod uerũ est nõ tacuit, & sibi & his prouidẽs quos docebat.Deniq; ego, inquit, non solũ ligari, sed & mori paratus sum in Hierosolyma pro nomine domini nostri Iesu Christi. Neq; enim hi ipsi qui circuncisi sunt,legẽ custodiunt,sed uolunt uos circuncidi,ut in uestra carne gloriẽtur.] Tale est hoc quale & illud dictũ ad Apostolũ Petrum:Si tu cum sis Iudæus,gentiliter uiuis:quomodo compellis gentes Iudaizare? Ita & hi cum ipsi legẽ non custodirent, cõuersantes iniuste:circuncisionem zelabantur,ut proinde uindices & amatores legis uiderent:cum constet hunc legem defendere & custodire qui iustitias eius exequitur,&mandatũ quod ad uitam pertinens datum est,non prætermittit.Talis ergo Galatarum excusatio erat. Hæc dicit,ut uel sic intelligant quia illudebantur uelut stulti & hebetes de quorum doloribus gloriarẽtur. Mihi uerò absit gloriari,nisi in cruce domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est,& ego mundo.] Quomodo pseudoapostoli tribulationes pro nomine Christi quasi nihil profuturas per hypocrisin redimebant erubescẽtes in his,ita & Apostolus gloriabatur de his,sciens magnam pro istis fore mercedem quemadmodũ & coapostoli eius,sicut scriptum est in Actis apostolorũ: Tunc, inquit, cæsi exierunt Apostoli de concilio, gaudentes quia digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliã pati.Cuius ergo omnis spes in Christo est,hic gloriatur in cruce eius, huic & mundus crucifixus est,certus amorem crucis Christi uitam esse, mundi uerò amorẽ parere mortem.Inuicem ergo sibi mortui sunt,& mundus Apostolo,& Apostolus mũdo,dum nihil concupiscit Apostolus mundi, & dum nihil habet mundus suum quod agnoscat in Apostolo,sicut & dominus ait:Ecce, inquit, princeps huius mundi uenit, & in me inuenit nihil. In Christo enim Iesu neq; circuncisio quicquam est,neq; præputium,sed noua creatura.Et quotquot hanc regulã sequuntur, pax super illos & misericordia,& super Israel dei.] Noua creatura est regeneratio nostra.hæc est quæ dat profectũ permanentibus.Super istos enim est pax dei.Qui enim cũ deo pacificus est, nullius inimicitiam metuit.Tutus enim est in protectione & misericordia dei,quæ promissa est & manet super Israel dei,non super Israel hominis.Iudæi enim nõ credentes, Israelitæ sunt secundum carnem.Duas ergo partes significauit super quas manet pax & misericordia dei,Iudæorum credentium,& Gentilium fidelium. De cætero nemo mihi molestus sit.] Molestias sibi noluit de cætero fieri,ut iterũ forte cogeretur scribere,sed iã correctiores illos uult fieri,ut amputatis erroribus post tanta tædia pausam haberet. Si autem duriores se præstarent,& inflexibiles in conuertendo, cessarent ab eo,ut illis operas suas & efficaciam impenderet, de quibus mercedem aut lucrum speraret.

Ego enim stigmata domini nostri Iesu Christi in corpore meo porto.] Hoc dicit iratus, quia

Act. 21

Gala. 2

Act. 5

Ioan. 14

tus, quia passiones quas credentium causſa patiebatur, inefficaces in illis uidebat, quò niam cõstantia & fide doctrinæ suæ pro Christo plagas & uincula pati non timuit. Sed passus est amore credentium cicatrices plagarum habere se in corpore, quo nõ minus fideliter eis prædicaret, sicut & pseudoapostoli, qui Galatas deceperant. Neminẽ itaq; uult sibi molestum esse, qui huic rei deuotus non est. Ista enim stigmata, id est, cicatrices plagarum testimonia sunt credẽtium eorum qui patiuntur, quod digni sunt futura pro missione. Gratia domini nostri Iesu Christi cũ spiritu uestro fratres.] Non legis gratiam dicit, sed domini nostri Iesu Christi esse cum spiritu illorum quos spiritales fratres appellat. Neq; enim penitus omnes fuerant euersi.

DIVI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI COMMENTARII IN EPISTOLAM BEATI Pauli ad Ephesios.

PRAEFATIO.

Ephesios non Apostolus fundauit in fide sed cõfirmauit, multa mala pro his
1.Cor.15 E passus à perfidis, sicut dicit: Si enim secundum hominem ad bestias pugnaui Ephesi, quid mihi prodest si mortui non resurgũt? Et quoniam pugnam suam non sine effectu profectionis illorum peruidet, gaudens in eis, ad meliora scriptis hortatur de urbis Romæ custodia, quia ueniens ab Hierosolymis in custodia sub fideiussore intelligitur degisse, manens extra castra in conductu suo.

CAPVT PRIMVM.

AVLVS Apostolus Christi Iesu per uoluntatem dei, sanctis omnibus qui sunt Ephesi, & fidelibus in Christo Iesu.] Solito more scribit. Apostolum enim se esse Christi Iesu dei uoluntate testat. Sanctis & fidelibus in Christo Iesu qui sunt Ephesi. Non solum fidelibus scribit, sed & sanctis, ut tũc uere fideles sint, si fuerint sancti in Christo Iesu. Bona enim uita tunc prodest ac creditur sancta, si sub nomine Christi habeatur: alioqui cõtaminatio erit, quia ad iniuriã proficit creatoris. Gratia uobis & pax à deo patre nostro, & domino Iesu Christo.] Gratiã dei cũ sanctis dicit esse & fidelibus, quẽ patrẽ nostrũ appellat, quia ab ipso sunt omnia & condita & restaurata: Christum autẽ dominũ nostrum, quia redemit nos offerens se pro nobis. Benedictus deus & pater domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spiritali.] Id est, nõ mundana, sed cœlesti benedictiõe, neq; corruptibili sed æterna, quia gloria Christianorũ nõ in terra sed in cœlo est, & est in Christo. Omne enim donũ gratiæ dei in Christo est, ut si quis spreto Christo benedici se à deo putet, errare se sciat. Aliter tamen benedicitur deus, & aliter homines. Vnũ quidẽ benedictionis nomen est, sed pro merito personæ debet intelligi. Nam & facere dicitur deus, & homines faciũt. Sed deus nutu solo impassibiliter facit, homines enim manu, conatu, labore, sudore efficiũt. Deus ergo benedicitur, cũ laudib. dignis extollit. Homines aũt sic benedicit deus, ut donũ gratiæ suæ eis impertiat, non secundum merita eorũ, sed secundum misericordiam suam. Et ideo dixit: Qui nos benedixit in benedictione spiritali, ut ostenderet perfectã benedictionem dari cœlestium credentibus Christo, ut pleni sint gloria cœlesti supra potestates subuecti cœlo-
Iodn.12 rum, Quia ubi ego, inquit, ero, illic & minister meus erit. Sicut elegit nos in ipso ante cõstitionẽ mũdi, ut essemus sancti & immaculati corã ipso in charitate.] Præscius deus
Rom.8 omniũ scit qui crediturí essent in Christũ, sicut dicit ad Romanos: Quos præscijt & uocauit nos, non solũ ex Iudæis, sed etiã ex Gentibus. Quos ergo deus uocare dicit, perseuerant in fide. hi sunt quos elegit ante mundũ in Christo, ut sint incontaminati coram deo in charitate, hoc est, ut amor dei sanctã illis faciat conuersationẽ. Nemo enim me-

lius

lius alicui obtemperat, & qui ex charitate obsequitur. Prædestinans nos in adoptionem filiorũ per Iesum Christum in ipsum.] Hoc dicit decreuisse deum, ut credentes in Christum adoptarentur deo in filios, ut caput ipsorũ sit Christus uerus dei filius. Secundum placitum uoluntatis in laudem claritatis suæ.] Tale placitũ dicit deum habuisse, ut ad laudem claritatis eius proficeret gratia data hominibus, ut salus nostra gloria dei sit. Qua gratificauit nos in dilecto filio suo.] Deus nobis gratiã dedit propter quod credidimus in filium eius Christum. Diligens enim unigenitũ suum amatoribus eius diuina munera largitur. In quo habemus redemptionem per sanguinẽ ipsius remissionem peccatorũ.] Duplicem gratiam flagitat, quia & redemit nos sanguine suo, & peccata nobis non imputauit: id est, redemit & manumisit. Secundũ diuitias gratiæ suæ, quæ abundauit in nobis in omni sapientia & prudẽtia.] Addit ad gratiam, quia post supra memorata beneficia donum accedit sapiẽtiæ & prudentiæ rerum spiritalium. Vt notum nobis faciat mysteriũ uoluntatis suæ iuxta placitũ suum quod proposuit in eo, & dispensationẽ adimpletionis temporũ, restaurãs omnia in Christo quæ in cælis sunt, & quæ in terra.] Hoc placuit deo, cuius consiliũ retractari non potest, ut ostenderet in Christo mysteriũ uoluntatis suæ tempore quo reuelari illud uoluit in agnitionẽ creaturæ. Voluntas autem eius hæc fuit, ut tunc propitius fieret omnibus qui in errore erant, siue in cælis, siue in terris, quando Christum manifestauit hoc donum esse credentiũ, ne illis imputarentur peccata, suscipiẽtibus fidem Christi. Omnis ergo creatura in cælis & in terris dum discit agnitionẽ Christi, restauratur ad id quod est cognita. Cùm enim ad unius dei fidem imbuitur, cognito mysterio saluatoris, ab errore quem ceperat restauratur, pro certo habens creatorem suum unum esse deum & dominũ. Hinc est unde & Ioannes in Apocalypsi dicit: Vidi Michael & angelos eius in cælo pugnare cum draco- Apocal. 12
ne & cum exercitu eius. Hæc repugnantia partim de errore est, partim de usurpatæ tyrannidis præsumptione. In quo sortiti sumus, prędestinati secundũ propositũ dei qui uniuersa creauit secundũ consilium uoluntatis suæ, ut simus in laudem gloriæ eius, nos qui antè sperauimus in Christo.] Hoc est quod dicit, quia dispensatio prędicationis his decreta est à deo, qui ex Iudæis credidẽrũt in Christũ. Vnde nullus ex gentibus ad apostolatũ electus est. Dignũ enim erat ex his eligi prędicatores, qui antè sperauerũt salutẽ quæ illis promissa erat in Christo. In quo & uos cùm audissetis uerbum ueritatis, Euangelium salutis uestræ, in quo & credẽtes signati estis spiritu promissionis sancto, qui est pignus hæreditatis nostræ, in redemptionẽ acquisitionis, in laudem gloriæ ipsius.] Laus gloriæ dei est, cùm multi acquirunt ad fidem, sicut gloria medici est, cùm multos curet. Ideo & ad gloriã dei pertinet quia gẽtes uocauit, ut salutis suæ medelam cõsequerentur per fidem promissam Iudæis, signũ habẽtes redemptionis atq; hæreditatis futuræ, spiritũ sanctum datum post baptismũ. Redempti enim hæredes designati sunt, si in regeneratione perdurẽt: ut fides prima ueniam, sancta uerò conuersatio perdurãs cum fide coronam mereatur. Propterea audita fide uestra in domino Iesu, & dilectione in omnes sanctos, non cesso gratias agendo pro uobis cõmemorationem uestri facere in orationibus meis.] Quoniam iuxta decretũ dei quo statuit gentes participes fieri promissionis Iudæorũ, audito Ephesii uerbo dei susceperũt fidem Christi, diligẽtes omnes sanctos sicut mandauit dominus, hac causa deo gratias agit pro conuersione & charitate eorum, qui dignatus est gentes concorporare Iudæis. Vt deus domini nostri Iesu Christi, pater claritatis det uobis spiritũ sapiẽtiæ & reuelationis in agnitione eius illuminatos habere oculos cordis uestri, ad hoc ut sciatis quæ est spes uocationis eius, quæ diuitiæ hæreditatis gloriæ eius in sanctis.] Manifestum est, quia se orare dicit pro eis, ut fidei suæ spem cognoscãt in remuneratione cælesti, quia cùm plenè scierint qui fructus est credentiũ, propensiores fient circa excolendam religionem. Iam enim in huiusmodi profectus fore uidetur, qui si antecẽ sciant promissionis gloriã, tam deuoti sunt, propensiores fient necessario cùm cognouerint. Claritatis tamen patrẽ uocat deũ, & Christi deum, cùm uerus pater Christi sit deus, & deus creaturę. Sed & ipse dñs eadem dicit: Ioan. 20
Vado ad patrem meũ & patrem uestrum, deum meum & deũ uestrum. Totius ergo claritatis pater est, quia ab ipso est omnis claritas, & potestas, & dignitas. Est & pater Christi, sed aliter, quia hic uerus filius est, & deus omnium, sed non ita Christi deus est. Sic enim

enim deus Christi est, quia deus de deo Christus est: cæterorum autẽ deus est caussa ter
Mala. 1 roris, sicut ipse dicit in Malachia propheta: Si deus ego sum, ubi est timor meus? Et
quæ est excelsa magnitudo eius in uos qui creditis secundũ operationem potentiæ for
titudinis eius quam operatus est in Christo suscitãs illũ à mortuis, & collocauit ad dex
teram sibi in cœlestibus super omnem principatũ, & potestatẽ, & uirtutem, & domina
tionẽ, & omne nomẽ quod nominatur non solũ in hoc seculo, sed & in futuro.] Exem
plum salutis credentium & gloriæ, in resurrectione saluatoris consistere profitetur, ut
ex ea cognoscãt fideles quid eis promissum est. Simili enim modo extollẽtur supra cœ
Ioan. 17 los futuri cũ Christo, sicut ipse dicit: Pater, uolo ut ubi ego fuero, & hi mecum sint, & ui
deant gloriam meum. Hoc propter incarnationem filij dei, ut etiam homofactus super
omnes cœlos esse dicatur, & super cunctam creaturã sedens ad dexteram dei, habẽs no
men dei per naturam, non per adoptionem, ut cognoscant illum esse filiũ dei qui illum
crucifixerunt. Honor enim quẽ illi dedit pater per generationem, tũc manifestatus est,
cum natus homo passus est, & uicta morte resurrexit, ascendens unde descenderat, sũ-
Psalm. 48 per omnes cœlos. Vnde dictũ est: Quia ueritas de terra orta est. Quia enim omne iudi-
Ioan. 5 cium pater filio dedit, idcirco ad dexteram dei sedere dicitur, quasi iudex. Deniq; ipse
Ioan. 16 dicit ad discipulos: Vsq; modo nihil petistis in nomine meo. petite, & ego faciam. Vn-
Matth. 26 de ait Iudæis: Amodo uidebitis filium hominis sedentem ad dexterã uirtutis, & uenien
tem cum nubibus cœli. Ex eo enim quo innotuit, adiri cœpit & postulari quasi iudex.
Et omnia subiecit sub pedibus eius, & ipsum dedit super omnẽ Ecclesiam quæ est cor-
pus & plenitudo eius, qui omnia in omnibus adimplet.] Patrẽ dicit filio omnẽ creatu-
ram subiecisse, ut quia omnia per ipsum fecit, ipse omniũ caput sit & dominus. Tunc il-
li omnia subiecit, quando illũ ante omnia genuit, ut per ipsum fierent quæ nõ erãt. Om
nem ecclesiam dicens, summatim totũ cõprehẽdit quod in cœlo est & in terra, ut in no
uum hominẽ membra eius efficiantur, dum cõfitentur hũc esse per quẽ facti à deo sunt
omnia. Subijciũtur enim illi quasi capiti membra ex quo trahũt originẽ, ut omnia in omnibus
adimpleat. Cum enim regressa fuerint ad cõfessionẽ unius dei flectentes genu Christo,
adimpletur in omnibus ut sit omnia, quia ab ipso sunt, ac per hoc ipse in eis est, quia uir
tute eius subsistunt. Recedentes enim à deo euacuare illum uidẽtur. Vnde alio loco di-
cit: Vt crescant omnia in incrementum dei.

CAPVT SECVNDVM.

E Tuos cũ essetis mortui delictis & peccatis uestris, in quibus aliquando am
bulastis secundum seculum huius mundi.] Mortuos dicit, quia errores secu
li sequuntur. Quicquid enim ab unius dei professione recedit, mortuum ha
betur, quia non manet in radice ex qua trahit originem. Secundum principem pote
statis aeris huius, spiritum qui nunc operatur in filijs diffidentiæ.] Principẽ potestatis,
id est, diabolum, significat seculi intelligentiã corrupisse, ut ab úno deo recederet, mul-
torũ deorũ opinionẽ suscipiẽs, ut socios illos suæ conspirationis efficeret, dum in eadẽ
impietate inueniuntur negantes unum deum. Principem ergo hunc erroris ideo aeris
dicit spiritum, ut ostendat quia hanc partem sibi usurpauit ad exercendam dominatio
nem. Alius est enim aer, & alius princeps: sed quia in mundo uel in aere dominatur, spi
ritus aeris appellatur. In quibus & nos aliquando cõuersati sumus in desiderijs carnis
nostræ, facientes uoluptates carnis & consiliorum eius, & eramus natura filij iræ, sicut
& cæteri.] Perfidiam significat dum desideria carnis memorat. Voluptas enim carnis
est uisibilibus oblectari, ut elementa quæ deus gubernacula mũdi instituit, deos appel
let, cum hoc nomen uni deo debeatur ex quo sunt omnia: ut sicut nullum participẽ ha-
bet ex his in uirtute, ita nullum habeat consortem in nomine. Christo autẽ idcirco hoc
nomen non negatur, quia sicut communis eis natura est, ita erit & nomen. Hoc tamen
inter patrem & filium interest, quia pater à nullo hoc accepit, filius autem per genera-
tionem omnia patris accepit, ut in uirtute & substantia & nomine nihil distet filius à
Ioan. 16 patre. Vnde dicit: Omnia quæ habet pater, mea sunt, & mea patris. Non ergo indignũ
neq; contrarium est si & Christus deus dicatur, sed de deo patre, ut unius dei author
tas conseruetur. Nam si quis aliud putat significare cum uoluntatem carnis flagitat,
sciat Apostolum mundam uitam habuisse, quia secundum iustitiam legis conuersatus
est sine

est sine querela. Sed quia persecutus est fidem Christi, idcirco conuersati, inquit, sumus in desiderijs carnis nostræ. Omne enim peccatū caro dicitur, maxime perfidia, quæ est totius sceleris mater. Nulli opera bona & castitas proderit, si sit perfidus. Perfidia enim hæc omnia maculat. Hinc est quod subdidit: Et eramus natura filij iræ, sicut & cæteri. Naturæ enim cum mala uoluntas supponitur, fit natura iræ, id est, quæ ultioni subijciēda sit, immutata non substantia, sed mala uoluntate. Hoc enim deputatur naturæ quod sequitur. Vnde ait in Esaia: Semen pessimum. Et quare sit semen pessimū, subiecit: Reliquistis enim dominum, ait, & ad iracūdiam prouocastis sanctum Israel: ut natura quæ deserit deum, pessimum semen dicatur. Degenerare est enim ab authore recedere: & cum malum exemplum cæteris præbet, malum est semen. fructus enim pessimos facit. Si uerò redeat ad authorem, bona erit natura, secundum Apostolū, qui immutatus dū agnoscit creatorem suum, uas electionis appellatur. Deus autem qui diues est in misericordia, propter multam charitatem misertus est nostri.] Hæ ueræ diuitiæ sunt misericordiarum, ut non quærentibus ultrò misericordia præstaretur, sicut dicit Esaias: Palam factus sum non quærentibus me. Hoc enim est abundare misericordia, ut & nō postulantibus tribuatur. Hæc tamen charitas dei est erga nos, ut quia fecit nos, nolit perire nos. Diligit enim opus suū. Ideo enim fecit, ut amaret quod fecit. nemo enim laborē suum odio habet. Et cum mortui essemus, conuiuificauit nos in Christo.] A deo alienati mortui eramus, gratia autem sua reuocauit nos, hoc est uiuificauit nos in Christo. Quia enim per ipsum nos fecit, iterum per ipsum nos reformauit in ipso, id est, ut eius membra simus: ipse est autem caput nostrum. Ipsum enim habemus deo præstante authorem uitæ nostræ, sicut dicit Petrus apostolus: Authorem uero uitæ interfeciſtis. Cuius gratia estis salui facti.] Huic dono addit & Gentes, significans saluatos nos gratia Christi. Et simul suscitauit & simul sedere collocauit in cœlestibus in Christo Iesu. Hoc dicit quod supra memorauí illic futuros sanctos etiā ex Gentibus, ubi & Christus est caput eorum. Vt ostenderet in seculis superuenientibus superabundātes diuitias gratiæ suæ in bonitate super nos in Christo.] Significat quia in futuro seculo immortale donum dei apparebit in remunerationem fideliū, quod oculus non uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit deus diligentibus eum. Hæ sunt superabundantes diuitiæ, ut tantum detur credentibus, quantum inuestigare non potest mens. Gratia enim salui facti estis per fidem.] Gratia fidei data est, ut credentes saluentur. Et hoc non ex uobis: dei enim donum est. Non ex operibus, ut ne quis glorietur. Ipsius enim sumus figmentum, creati in Christo in opera bona, quæ præparauit deus ut in illis ambulemus.] Verum est, quia omnis gratiarum actio salutis nostræ ad deum referenda est, qui misericordiam suam nobis præstat, ut reuocaret errantes ad uitam, non quærentes uerum iter. Ideoq; non est gloriandum nobis in nobis ipsis, sed in deo, qui nos regenerauit natiuitate cœlesti per fidem Christi, ad hoc ut bonis operibus exercitati, quæ deus nobis iam renatis decreuit promissa mereamur accipere.

Memoria retinentes uos qui aliquando eratis Gentes in carne, qui dicimini præputiū, ab ea quę dicitur circuncisio in carne manu facta, quoniam eratis illo in tempore sine Christo, alienati à conuersatione Israel, & hospites testamentorum, & promissionis eorum spem non habentes, & sine deo in hoc mundo.] Cōmonet Gentes ut reminiscentes quid fuerunt, (Erant enim carnales, & sine spe, nullam promissionis communionē habentes Iudæorum in Christo, Iudæis enim promissus erat Christus, non Gentibus) propensius gratias agant deo per Christum, qui misericordia sua fecit illos participes spiritalium, cum essent carnales. Ideo tamen circuncisio, ait, in carne manu facta, ut significaret aliam non manu factam spiritalem. Nunc autē in Christo uos qui aliquando longe eratis, facti estis prope in sanguine Christi.] Adhuc donum & gratiā dei cōmendat, cui nos semper uelut obnoxios gratias uult referre: Idcirco eī sanguine Christi proximos nos deo factos memorat, ut quantum affectum circa nos habeat deus, ostenderet, qui pro nobis filium suum mori permisit, ut & nos in fide eius durantes omnibus exitijs pro illo nobis illatis non cedamus, scientes plus illum de nobis mereri, & quęcunq; ab inimicis possunt inferri. Ille enim cum sit dominus, & nullius egeat, obtulit se pro nobis, ut non illi sed nobis magis proficeret. Nos enim etiā si nobis non proficeret,

Esa. 1

Act. 9

Act. 3

Esa. 64
1. Cor. 2

ficeret,forte cogeremur mori pro ipso domino seruí:quanto magis cum nõ solũ illius, sed & nostra mors nobis præstet effectum? Ipse enim est pax nostra,qui fecit utraq; unum,& medium parietem maceriæ soluens inimicitias in carne sua.] Pacem fecit inter circuncisionem & præputiũ passio saluatoris.Inimicitiã enim, quę uelut paries media erat,& diuidebat circuncisionem à præputio, & præputium à circuncisione,hãc soluit saluator,dans legem ut neq; Iudæus præsumens de circuncisione réprobaret Gentilem,neq; Gentilis fidus de præputio,id est,de paganitate abominaretur Iudæum, sed ut ambo innouati,unius dei fidem sequerentur in Christo.Omnia enim quæ docuit saluator,tunc firmauit cum resurrexit.Parietem tamen qui medius erat diuidens inter legem factorum & gentilitatem,maceriam siue sepem significauit,id est, non parietẽ stabilem neq; robustum,quia neq; gentilitas firma erat, quasi ab homine inuenta,neq; circuncisio & neomeniæ,escarum & sacrificiorum uel sabbatorũ stabilis & fixa obseruatio.Sic enim data sunt ut cessarent adueniente Christo. Quanuis enim deus hæc dederit,sed ad tempus:fidei autem firma & sine successore est prædicatio. Legem mandatorum in decretis euacuans, ut duos conderet in se in uno nouo homine faciẽs pacẽ.] Hoc est quod supra summatim memorauí:quia legem quæ data erat Iudæis in circuncisione,& in neomenijs,& in escis,& in sacrificijs,& in sabbato,euacuauit,hoc est,cessare iam iussit,quia oneri erãt:& sic fecit pacem. Vnde Petrus Apostolus dicit in Actis apostolorum: Quid imponitis iugum supra ceruicem fratrum,quod neq; patres nostri, neq; nos potuimus portare? Vt reconciliaret ambos in uno corpore deo per crucẽ.] Sublata inimicitia,morte sua Christus príus populos inter se reconciliauit,deinde deo patrí pacificos fecit,ut homines naturæ unius:quia diuersi facti fuerant per errorẽ membra efficerẽtur unius corporis nouí,cuius caput Christus est. Interficiens inimicitiã in semetipso,& ueniens euangelizauit pacem uobis qui longe, & pacem ijs qui iuxta: quia per ipsum habemus accessum utriq; in uno spíritu ad patrem.] Idem sensus est.Interfecit enim inimicitiam in se, dum pro omnibus tam Iudæis quàm Gentilibus mortuus est.Omnibus enim profecit mors saluatoris. Resurgens enim à mortuis damnatã morte,quæ tenebat omnes,ostendit quam spem haberent credẽtes in eum. Hinc mandauit prædicationem qua omnes conuocarentur ad deum patrẽ in unitate spíritus scissa discordia,ut siue Iudæi(qui prope ideo dicũtur, quia ipsorum patribus facta promissio est)siue Gentiles(qui ideo longe dicuntur,quia dei legem non receperunt datã per Moysem)sublato præterito ritu susciperent fidem Christi,per quam efficerentur unũ.

Ergo iam non estis hospites & incolæ, sed estis ciues sanctorum, & domestici dei.] Admonet illos ut memores sint beneficiorum dei,quia cum longe essent à cognitione & timore dei, misericordia eius adiuncti sunt, ut fierent participes eorum qui prope deum erant,ciues facti filiorum dei. Sicut enim quæcunq; gens Romanorum pacẽ sequí desiderauit,oblatis donis susceptа est ut essent ciues Romaní, quemadmodum & Tharso Cilicienses, unde Apostolus ciuem Romanum se dicit: ita & quicunq; fidei se Christianæ sociauerit,fit ciuis sanctorũ,& domesticus dei. Superædificatí supra fundamentum apostolorum & prophetarum.] Hoc est,supra nouum & uetus testamentum collocati.Quod enim Apostoli prædicauerunt,Prophetæ futurum dixerũt,quanuis dicat ad Corinthios: Deus,inquit,primum posuit in Ecclesia Apostolos: secundo, Prophetas.sed hi alij prophetæ sunt. Illo enim loco de ordinatione Ecclesiæ disputat, hic uero de fundamento Ecclesiæ.Prophetæ enim dispoſuerunt.nam Apostoli fundamenta iecerunt. Vnde dicit dominus ad Petrum:Super istam petrã ædificabo Ecclesiã meam.hoc est,in hac catholicę fidei cõfessione statuã fideles ad uitã. Nam & Dauid dispoſuit domum dei,& signauit locum ubi fieret,Salomon uerò fundauit eam. Ipso angulari lapide Christo Iesu,in quo omnis structura compacta crescit in templum sanctum in domino,in quo & uos coædificamini in habitaculũ dei in spíritu.] Hic sensus est unde dominus ait:Super istam petrã ædificabo Ecclesiam meam.Duos enim populos in se suscepit saluator,& fecit unum in domino, sicut & lapis angularis duos parietes continet in unitate domus firmatos. Fideles enim superficies sunt templi dei in spíritu conuersantes,ut possint hæredes fieri cœlestis habitationis.

CAPVT

CAPVT TERTIVM.

Vius rei gratia ego Paulus uinctus Christi pro uobis Gẽtibus.] Quoniam
H dispositionem clementiæ quæ fuerit ante mundum erga salutem Gentium
ostendit, nunc se legatione huius doni fungi dei prouisione Christo mitten
te declarat. Dominus enim post resurrectionem suã Apostolos suos uice sua misit præ
dicare, hunc dirigens ad conuersionem Gentiũ. Sic enim dixit ad eum: Vade, lõge ad
Gentes ego mittã te. Dominico ergo usus uerbo est cum dicit: Vobis qui longe, & pa
cem ijs qui iuxta. Si tamen audistis dispensationẽ gratiæ quæ data est nobis in uos.]
Vult eos scire quia dei iudicio à Christo missus est prædicare Gentibus mysterium gra
tiæ dei. Secundum reuelationem notum mihi factum est mysterium, sicut ante scri-
psi in modico, prout potestis intelligere prudentiam meã in mysterio Christi.] Osten-
sam sibi significat reuelationem mysterij dei, de quo prius breuiter se memorat scripsis
se, hoc est temperate, prout poterant capere prudentiam Apostoli in sacramento Chri
sti. Quod alijs seculis non fuit notum filijs hominum, sicut nunc reuelatum est sanctis
eius & prophetis, spiritu esse Gentes cohæredes & cõcorporatas & participes promis
sionis eius in Christo.] Hoc asserit ostensum à deo tempore Christi quod latebat, quia
Gentes participes futuræ essent gratiæ promissæ in lege. Quod ostensum dicit prædi-
catoribus sanctis & prophetis, id est, Apostolis & legis explanatoribus, non prophe-
tis ueteribus. Quamuis enim admitterentur prius ad legem Gentiles, sed circuncidi iu
bebantur: & prophetæ scierunt Gentes participes futuras doni dei. nam & hoc signifi-
cauerunt multis in locis. sed hoc latuit, quia sine circũcisione & sabbatis & neomenijs
& cæteris talibus gratiæ dei futuræ essent participes, ut absq; lege perciperent fidem
Christi, & saluarentur. Hoc est quod dicit spiritu esse Gentes cohæredes & concorpo-
ratas & participes promissionis eius in Christo. Qui enim spiritu deum colit, opere le-
gis opus non habet. Per Euangelium eius factus sum minister secundum donum
gratiæ dei quæ data est mihi secundum operationem uirtutis eius.] Per prædicationẽ
ministerij sui cognitum asserit donum quod disposuit deus Gentibus iuxta uirtutis suę
operationem. Operatio enim uirtutis eius est, quia Christum suscitauit à mortuis, deui
cta morte in qua omnes saluauit. Dispensatio tamen euangelij eius hæc est, qua agnita
est uoluntas dei quia Gentes sine opere legis saluare decreuit. Mihi minimo omniũ
sanctorum data est hæc gratia.] Humiliat se cum se minimum dicit, sciens humilitatem
profectum habere. Nam tantam gratiam sibi datam dicit, ut donum hoc quod ante i-
gnotum fuit præteritis seculis, sibi asserat cõcessum, ut hoc manifestaret Gentibus. Vi
de enim minimus sanctorum omnium uideri potest, qui antequam baptizaretur, uas
electionis appellatus est. Vt in nationibus euangelizem cõprehensibiles diuitias.]
Electum se probat ad prædicandũ donum dei diuitijs incomprehensibilibus Christi,
quas Gentibus iam desperatis largiri dignatus est, ut sine opere saluarentur per fidem.
Et manifestum est, quia nemo egregiũ & maximũ munus per indignã mittit personã.
Ostendens ergo quantum à deo mereatur, humiliat tamen se, ut meritũ eius crescat.
Et illuminem quæ est dispensatio mysterij abscoditi à seculis in deo qui uniuersa crea
uit.] Missum se dicit duplici modo docere Gentes mysterium quod fuit in deo ex quo
sunt omnia, ut per eum discant ac intelligant Christum semper in deo, & apud deum,
& quia sine circuncisione & cæteris legis mandatis dispositi saluare Gentes. Indigni
enim inuenti sunt Iudæi tantum ac talem habere doctorem. Sic enim Iudæi credebant
in Christum, ut legem tamen seruarent: quod odibile est apud deum. Denicq; dicũt A-
postoli ad coapostolum suum Paulum: Vides frater quot milia sunt in Iudæa creden-
tium: & omnes isti æmulatores sunt legis. Vnde factum est ut uas electionis ad Gen-
tes docendas mitteretur, ut uel ipsi fidei suæ spem plenam haberent, nihil in lege, sed in
solo Christo sperantes. Manifesto enim sacramento Christi tale donum datũ est, quod
perfectæ salutis haberet effectum. Sicut enim in magna uota maxime dantur apopho
reta, ita & magnifico manifestato mysterio gaudij & lætitiæ caussa tam egregio mune
re donati sunt homines, quod illis satis sit ad copiam salutarem. Vt nota fiat principi
bus & potestatibus in cœlestibus per Ecclesiam multiformis sapientia dei.] Tanũ de
hoc bene sensit deus, ut non solum Gentibus hunc magistrum daret, uerum etiam ut

per eum ueritas Christi innotescat spiritibus in cœlestibus, qui sunt principes & potestates. Potestates ideo, quia potentiores sunt inter cęteros spiritus. Principes autem, eò quod principent potestatibus, ut agnoscẽtes per Ecclesiã quæ multifariè ad uitã attracta est, in Christo unius dei manere mysteriũ, desinant ab errore. Id enim agitur, ut prædicatio ecclesiastica etiã his proficiat, & deserant assensum tyrãnidis diaboli, qua se aduersus dei unius fidem impia præsumptione armauit. Qui sensus in Psalmo xxiij. præscriptus est, ubi deus uniuersitatis dominus demonstratur, dicente dei spiritu per Dauid: Domini est terra, & plenitudo eius, orbis terrarum, & uniuersi qui habitant in eo. Et in subiectis, Tollite portas principis uestri, & eleuamini portæ æternales: & introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? Dominus uirtutum ipse est rex gloriæ. Dicit ergo his principibus qui in errore sunt in cœlestibus, siue ministris eius in terris, ut aufferant portas principis sui, id est, diaboli de mentibus suis, per quas multorum deorũ aserendorum error intrauit. Sunt enim temporales, quia omnis fallacia tempore claudi-
Psalm. 1 tur. Iter enim impiorum peribit. Vt autem æternas portas eleuent, hortante iustitia admonentur, quia ueritas in sempiterna secula perseuerat. Vnde ait in psalmo cxvij. Hęc porta domini, iusti intrabũt per eam. Manifestum est enim quia iusti per fidem intrant
Daniel. 2 in cœlos in regnum dei, quod nunquam corrumpi Daniel propheta testatur, dicens inter cætera: Exurget regnum aliud incorruptibile. Impij autem per incredulitatem in trant in infernum tartareum. Hic ergo rex gloriæ Christus est, qui deuicta morte resurgens apparet dominus esse & rex gloriæ. Virtute enim potestatis suæ qua subegit infe ros, manifestatur quia ipse est filius dei, qui unius dei regnũ in cœlis & in terris esse ad condemnationem tyrannidis diaboli prædicauit. Secundum propositum seculorum in Christo Iesu domino nostro, in quo habemus libertatem in confidẽtia per fidem ipsius.] Manifestum dicit Christũ seculo, quo proposuit deus ostẽdere mysterium suum pro salute humana, ut cognitio mysterij dei mortalibus conferret salutem, ut quasi dedicatio regni Christi hanc gratiam credẽtibus pro apophoretis largiretur. Licet enim infectum sit, nouum tamen uidetur ignoranti creaturæ. Propter quod peto ne deficiatis in tribulationibus meis, quæ sunt in gloria uestra.] Manifesta spe quæ est in mysterio Christi, commonet ne scandalum patiantur propter tribulationes quæ sanctis à perfidis irrogantur. Ad gloriam enim pertinet illorum, si in tribulatione magistri non fuerint scandalizati discipuli, hac spe firmati, quia fidelium pressuræ futuri seculi gloria erigentur. Hæc enim fidelium probatio est, si fidei suæ spem aduertant. Huius rei gratia flecto genua mea ad patrem domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis paternitas in cœlis & in terra nominatur, ut det uobis secundũ diuitias maiestatis suæ uirtute confirmari in spiritu suo.] Hoc flexis genibus precari se dicit, ut quia dignatus est aduocare Gentes ad cognoscendum mysterium uoluntatis eius, hoc etiam donet, quia dignum est, ut nutu eius firmentur in spiritu, hoc est, ut non illos perturbent carnalia exitia illata à perfidis, sed sint stabiles expectantes in futuro huius rei mercedem. In interiore homine habitare Christum per fidem in cordibus uestris.] In eo petit eos magis firmari, ut non ambigant, sed magis credant Christum habitare in se, quem non uident his oculis, ut spiritus datus hoc eis per dei donum infundat, ut certi sint de Christo quod uidet, & filius dei est, & habitat per fidem in cordibus nostris, ut cum fidem eius habemus in cordibus nostris, ipsum habere uideamur. Quod eo proficit, ut securi simus de auxilijs eius, quia nõ deserit nos, sed semper adest propter fidem suam quam uidet in nobis quippe cum ideo spiritus eius, qui & dei patris est, detur nobis, ut uice eius tutos præstet nos si ei assentiamus, ut occulta reuelet, per quem utiq; ipsum in nobis habitare ambigere non debemus. Est enim hic alius Paracletus: inter quos personarum distãtia est non naturæ: quia & de eius accipit, & à deo procedit. In quibus enim unius naturæ uni
Ioan. 17 tas est, inuicem sui sunt. Vnde dicit dominus: Omnia patris mea sunt, & mea omnia patris. Vt in charitate radicati & fundati possitis comprehendere cũ omnibus sanctis quæ sit latitudo, & longitudo, & altitudo, & profundum.] Hoc præstare dicit habitantem Christum uel spiritum in nobis, ut fundati simus in charitate dei deuincti beneficijs eius, & possimus cum sanctis, qui sunt Apostoli & Prophetæ, immensum & inæstimabilem cognoscere deum, omnia excedentem maiestate uirtutis suæ. Cum enim dicit la-

eit latitudo,& longitudo,& altitudo,& profundū:hoc utiq; ſignificat,ut ſicut in ſphæra tanta longitudo eſt quanta latitudo,& tanta altitudo quantum & profundum,ita & in deo omnia æqualia ſunt immenſitate infinitatis. Sphæra enim definito modo concluditur.Deus autem non ſolum implet omnia,ſed & excedit.Nec enim claudítur, ſed omnia intra ſe habet,ut ſolus ineffabilis & infinitus habeatur,& gratię huic inſufficienter agantur,qui cum tãtus ſit, dignatus eſt per Chriſtum hominem uiſitare peccatis & morti ſubiectum. Cognoſcere quoq; ſuperemínentem ſcientiam charitatis Chriſti.] Poſt dei patris infinitam & incomprehenſibilem cognitionem & inenarrabilem clementiam,Chriſti quoq; agnoſcere nos uult charitatem, quia ſupereminentis eſt ſcientiæ,& ſubintelligitur humanæ,ut ſuper ſcientiam hominum habeatur dilectio Chriſti. Quis enim poteſt colligere myſterij huius charitatis rationẽ, ut & deus hominis cauſa homo naſceretur,deinde moreretur pro hominibus,pro ſeruis dominus, pro creatura creator,pro impijs pius:Propter quid ita dilexit nos? Aut ut quid noſtrum haberet qui nullius indiget? nunquid non charitas hæc ſuper ſcientiam hominũ eſt? Aut quis hominum hanc poterit charitatem alicui exhibere? quamquam impar ſit, ac per hoc ſupereminet humana commenta. Hoc ergo uult nos ſcire, quia ſenſus noſter aſſequi non poteſt, nec perſpicere profunditatem beneficiorum Chriſti erga nos:ut perinde ſemper ei ſupplices & deuoti, & qui debitis nulla ratione ſatisfacere poſſumus, uel in fide eius uſq; ad mortem perſeueremus. Ille enim pro magnificentia maieſtatis ſuæ ea geſſit pro nobis,quæ ſibi indigna ſunt,ut & nos inquantum poſſimus ei famulemur. Vt impleamini in omnem plenitudinem dei.] Quia fides neq; in ſolo patre integra eſt neq; in ſolo filio perfecta,ideo adiecit: Vt impleamini, ait, in omnem plenitudinẽ dei. ut confeſſione & gratiarum actione ſicut patri, ita & filio honorificentia reſeruetur,& omnia quæ à deo patre ſunt,per filium facta & reſtaurata credantur, ut ſit plena perfectio diuinitatis in profeſſione credentium.Nihil enim deeſt Chriſtiano,quando deum patrem per omnia immenſum eſſe cognoſcit, charitatem quoq; Chriſti ineffabilem & ſupereminentem ſcientiæ humanæ profitetur. Ei autem qui poteſt ſuper omnia facere abundantius quàm petimus aut intelligimus ſecundum uirtutem quę operatur in nobis,ipſi gloria in Chriſto Ieſu,& in Eccleſia, & in omnia ſecula ſeculorum. Amen.] Ad patris perſonam hæc refert,ut quia melius ſcit quæ utilia & quæ non petenda ſunt, & quando danda,& qualia & quanta opus ſint,ipſe gubernet prouidẽtia & uirtute ſua ſibi credentes.Cui ideo gloria in Chriſto Ieſu, quia per ipſum omnia præſtat nobis: & quia honor patris in filio eſt,& in Eccleſia,id eſt, in populo quem ſibi adoptare dignatus eſt.In claritate enim filiorum,gloria patris eſt,dicente domino:Sic luceat lumen ue- Matth. 5
ſtrum coram hominibus,ut uideant opera ueſtra bona, & magnificent patrem ueſtrũ qui in cœlis eſt.In ſecula ſeculorum amen.id eſt,in æternum ueritas.

CAPVT QVARTVM.

O Bſecro itaq; uos ego uinctus in domino,ut dignè ambuletis uocatione qua uocati eſtis.] Hortatur eos,ut recte incedentes in præceptis domini,ad promiſſam gloriam poſſint peruenire.Sicut enim peritus medicus obſecrat infirmos,ut bene ſe agentes poſſint ſalutarem recipere ualetudinem,ita & magiſter Gentium hortatur ut fidei ſuæ digna opera facientes, poſſint percipere quæ promiſſa ſunt ſanctis,ſciẽs glorię ſuæ eſſe huius rei profectum. Cum omni humilitate animi & modeſtia,cum magnanimitate ſufferentes inuicem in charitate, ſolicitè ſeruantes unitatẽ ſpiritus in uinculo pacis.] Nũc diſſenſionẽ prohibet,charitati autem ſtudendũ monet, ne ſpiritum unitatis & pacis amittant,ac per hoc ut inuicem ſe ſufferant cum patientia. Modeſtia enim profectũ parit,quia cum ſe inuicem tolerant cũ lenitate animi monentes,corriguntur ad effectum,& pax in eis manebit,per quã filij dei non immerito uocabuntur,quia dixit dominus:Beati pacifici,quoniam filij dei uocabũtur. Perturbatio e- Matth. 5
nim uel inquietudo cõtentionem facit,quæ ſolet etiam ea quæ mala nouit,uelle defendere,ne cedere uideatur.Hinc oritur diſcordia,quæ corrumpit pacis fœdera.Vnũ corpus,& unus ſpiritus,ita ut uocati eſtis in una ſpe uocationis ueſtræ.] Propter pacem & concordiam hęc ſubiecit,ut quia unum corpus eſt Eccleſia,unum ſapiat populus,quia unum eſt quod creditur. Vnus dominus,una fides,unum baptiſma, unus deus & pa-

ter omnium,qui ſuper omnes eſt,& per omnes,& in omnibus nobis.] Adhuc unitatẽ commendat,ut quia unitas eſt ad quam uocamur, in nullo diſſentiamus. Si enim unus
Matth.13 eſt dominus,id eſt Chriſtus,ſicut & ipſe ait in euangelio: Quia magiſter ueſter unus eſt Chriſtus: Vna fides,unum baptiſma, unus deus & pater omniũ qui ſuper omnia eſt,& per omnes,& in omnibus credentibus:unus debet eſſe &animus populi,quia hęc quę enumerat,unitatis ſunt.Concordant enim in omnibus.Patrem tamen deum,quia nulli debet quod eſt, ſuper omnia eſſe dixit,& per omnes. Ideo per omnes, quia ex eo omnes:& neceſſe eſt ut ſuper hæc omnia ſit,quæ ex eo ſunt:Et in omnibus nobis, id eſt,fidelibus.In nobis eſt enim per confeſſionẽ, quia eum fatemur, & quia ſpiritũ ſuũ dedit nobis,per quem ſine dubio in nobis eſt.In Paganis non eſt, quia pater Chriſti negatur
Rom.12 eſſe ab illis. Vnicuiq; autẽ noſtrũ data eſt gratia ſecundũ menſurã donationis domini noſtri Ieſu Chriſti.] Nunc,quia diuerſa in hominibus dona ſunt, ne putarentur officere unitati,hoc purgat nõ eſſe contrarium, quia in donis officiorum diuerſitas eſt,nõ naturæ. Vnicuiq; autem tantum dicit dari gratiæ,quantũ donare dignatus fuerit dominus:non tamen ſine æquitatis menſura:quia unicuiq; pro uiribus tribuit, ut tantũ hauriat quantum ſitit. Propter quod dicit: Aſcendit in altum,captiuam duxit captiuitatem,dedit dona hominibus.Hoc ſcriptum eſt in Pſalmo ſexageſimoſeptimo. Dona tamen hæc poſt triũphos cœpit largiri. Vincens enim mortẽ exaltatus eſt in cruce, ſicut
Ioan.12 ipſe dixerat.Ait enim: Cũ exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me.Expoliauit infe ros,cum captiuos quos ex præuaricatione Adæ, aut propriis captos peccatis in condi tione tenebant,abſtulit conſentiẽtes ſibi,& aſcendẽs inde in cœlos induxit.Ex quibus aliquanti reſurgentes in corporibus,multis apparuerunt ad teſtimoniũ euictæ mortis, ut qui forte Chriſti reſurrectionem crediturí nõ eſſent, ex horum reſurrectione quos mortuos ſcirent,rei fierent.Hos enim uiderunt quos agnoſcerent dudum uixiſſe.Quã uis captiui inuiti & alieni ducantur,ſaluator tamen & ſuos duxit,& uoluntarios.Apparentia enim ſua dum laceſſit deſiderantes liberari,cepiſſe illos dicitur. Quod autem aſcendit,quid eſt niſi quia etiã deſcendit in inferiora terræ?] Verũ eſt,quia ideo deſcendit,ut aſcenderet,non ſicut homines,qui ad hoc deſcenderunt,ut illic remanerent. Ex ſentẽtia enim tenebant apud inferos:quæ ſententia ſaluatorẽ tenere non poterat,quia uicit peccatum.Triumphato ergo diabolo deſcendit in cor terræ, ut oſtenſio eius prædicatio eſſet mortuorum,ut quotquot cupidi eius eſſent,liberarentur. Nec poterat nõ aſcendere,qui ad hoc deſcenderat,ut ui poteſtatis ſuæ calcata morte,cum captiuis quorum cauſſa pati ſe permiſit, reſurgeret. Qui deſcendit, ipſe eſt & qui aſcendit ſu-
Ioan.3 per omnes cœlos,ut impleret omnia.] Hoc eſt quod dicit dominus: Nemo aſcendit in cœlum,niſi qui deſcendit de cœlo, filius hominis qui eſt in cœlo. Quod quidem & in
Pſalm.18 Pſalmo continetur.Ait enim: A ſummo cœlo egreſſio eius, & regreſſus eius uſque ad ſummum eius. Hic ergo deſcendens è cœlis in terram, homo natus eſt, pòſt mortuus deſcendit ad inferos,ex quibus tertio die reſurgens, ante omnes mortales aſcendit ſuper cunctos cœlos,ut illuſam mortem oſtenderet creaturæ. Et ipſe dedit quoſdam quidem Apoſtolos,quoſdam autem Prophetas,alios uerò Euangeliſtas,quoſdam uerò paſtores & magiſtros, ad cõſummationẽ ſanctorum in opus miniſterij.] Apoſtoli, epiſcopi ſunt. Prophetæ uerò explanatores ſunt ſcripturarum, quamuis inter ipſa primordia fuerint prophetæ,ſicut Agabus,& quatuor uirgines prophetantes, ſicut continetur in Actis Apoſtolorũ,ſed propter rudimenta fidei cõmendanda: nunc autẽ interpretes Prophetæ dicuntur. Euangeliſtæ,diaconi ſunt, ſicut fuit Philippus. Quamuis non ſint ſacerdotes,euangelizare tamen poſſunt ſine cathedra,quemadmodum &
Act.7 Stephanus & Philippus memoratus. Paſtores poſſunt eſſe lectores, qui lectione ſagi-
Act.21 nent populum audientem: quia non in pane tantum uiuit homo, ſed in omni uerbo
Matth.4 quod procedit ex ore dei. Magiſtri uerò exorciſtæ ſunt, quia in Eccleſia ipſi compeſcunt & uerberant inquietos: ſiue ij qui lectionibus imbuendos infantes ſolebant imbuere,ſicut mos Iudæorum eſt,quorũ traditio ad nos tranſitum fecit,quæ per negligentiam obſoleuit.Inter iſtos poſt Epiſcopum plus eſſe intelligitur,qui propter reſeratum occultum ſcripturarum ſenſum prophetare dicitur, præſertim quia futuræ ſpei uerba depromit.qui ordo nũc poteſt eſſe presbyterij.Nam in Epiſcopo omnes ordines ſunt,

quia

quia primus ſacerdos eſt, hoc eſt, princeps eſt ſacerdotum, & propheta, & euangeliſta, & cætera adimplenda officia eccleſiæ in miniſterio fidelium. Tamen poſtquam omnibus locis eccleſiæ ſunt conſtitutę: & officia ordinata: aliter compoſita res eſt, quàm cœperat. Primùm enim omnes docebant, & omnes baptizabant, quibuſcunq; diebus uel temporibus fuiſſet occaſio. Nec enim Philippus tempus quęſiuit aut diem quo Eunuchum baptizaret, neq; ieiunium interpoſuit. Neque Paulus & Sylas tempus diſtulerũt quo Optionem carceris baptizarent cum omnibus eius. Neque Petrus diaconos habuit, aut diem quæſiuit quando Cornelium cum omni domo eius baptizauit, nec ipſe, ſed iuſſit fratribus qui cum illo ierant ad Cornelium ab Ioppe. Adhuc enim præter ſeptem diaconos nullus fuerat ordinatus. Vt ergo creſceret plebs, & multiplicaretur, omnibus inter initia conceſſum eſt & euangelizare, & baptizare, & ſcripturas in Eccleſia explanare. At ubi autem omnia loca circumplexa eſt Eccleſia, conuenticula conſtituta ſunt, & rectores, & cętera officia in eccleſiis ſunt ordinata, ut nullus de clero auderet qui ordinatus non eſſet, præſumere officium quod ſciret non ſibi creditũ uel conceſſum, & cœpit alio ordine & prouidentia gubernari Eccleſia: quia ſi omnes eadem poſſent, irrationabile eſſet, & uulgaris res & uiliſsima uideretur. Hinc ergo eſt unde nũc neq; diaconi in populo prædicant, neq; clerici uel laici baptizant, neq; quocunq; die credentes tinguntur, niſi ægri. Ideo non per omnia conueniunt ſcripta Apoſtoli ordinationi quæ nunc in Eccleſia eſt, quia hæc inter ipſa primordia ſunt ſcripta. Nam & Timotheum presbyterum à ſe creatum Epiſcopum uocat, quia primum presbyteri Epiſcopi appellabantur: ut recedente uno, ſequens ei ſuccederet. Denicq; apud Aegyptum presbyteri conſignant, ſi præſens non ſit Epiſcopus. Sed quia cœperunt ſequẽtes presbyteri indigni inueniri ad primatus tenendos, immutata eſt ratio, proſpiciente concilio: ut non ordo, ſed meritum crearet Epiſcopum, multorum ſacerdotum iudicio conſtitutum, ne indignus temere uſurparet, & eſſet multis ſcandalum. In lege naſcebantur ſacerdotes ex genere Aaron Leuitæ. Nunc enim omnes ex genere ſunt ſacerdotali, dicente Petro apoſtolo: Quia eſtis (inquit) genus regale & ſacerdotale. Ideoq; ex populo poteſt fieri ſacerdos. 1.Pet.2

In ædificationem corporis Chriſti.] Eccleſiæ ordinationem ad compaginationem humani generis, in profeſsionis unitate dicit compoſitam, ut diuerſi dignitate, in Chriſto omnes unum caput habentes Chriſtum, hoc eſt, authorẽ uitæ. Donec occurramus omnes in unitatem fidei, & agnitionẽ filij dei.] Tandiu dicit manere ordinationẽ, quamdiu cuncti deſtinati ad uitam unius ſint fidei in cognitionẽ Chriſti. In uirum perfectum, in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti. Ita elaborandũ hortatur ut perfectio fidei apprehendatur. Cuius hæc ratio eſt, ut Chriſtum perfectum & plenum deum teneat fides, ne menſura humana metiatur, ſed in plenitudine diuinitatis quaſi perfectus deus habeatur. Nec enim perfectũ dicens uirum, temporali ætate & menſura ſignificat, ſed per hoc dictũ perfectos nos uult fieri in plenitudine intellectus diuinitatis filij dei. Vt ultra nõ ſimus paruuli neq; fluctuantes, & circunferamur omni uento doctrinæ in nequitia hominũ in aſtutia ad remediũ erroris.] Fundatos & ſtabiles eſſe nos uult in diſciplina fidei catholicæ, quam Petrus apoſtolus reuelante deo profeſſus eſt, nec uentilari nos ob errãtes per diuerſarum hæreſum peſtilentioſas aſſeuerationes nequitia humana inuẽtas, ut per has fallentis inimici ſub ueri nomine error poſſit afferri. Hoc enim remediũ eſt falſitatis, ut ſub prætextu ueritatis inducat errorẽ. Et non ſolum ſub ueri nomine, ſed & ne ſicut ante acceptã fidẽ ſenſu humiles uagabamur per diuerſos errores, fideles facti diſcurreremus fragiles & dubij: de ſpe promiſſa cõmonet, quia iam Chriſtiani facti fundati eſſe debent, quia ambiguitas in fide noſtra non eſt, cõmendatur eñ uirtute prodigiorũ. Veritatem autẽ facientes in charitate, augeamus in ipſum omnia, qui eſt caput Chriſtus.] Hanc dicit eſſe ueritatẽ, ut amorẽ Chriſti reſpiciẽtes quo dilexit nos, & tradidit ſe pro nobis, omnia ſubijciamus ei, ſcientes quia omnium author eſt uitę, ut quaſi capiti membra ſubdantur, ut ſi alij errore uel maleuolentia non fatentur omnia caput habere Chriſtum, quia ab ipſo facta ſunt uoluntate patris: nos tamen qui catholicæ fidei adhæremus, hoc omni deuotione & cura agere debemus, ut huic fidei non damnum, ſed lucrum afferamus, perſeuerantes in hac aſſeueratione, ut comprimantur prauæ mentis colloquia aduerſus ueritatem armata. Matth.16

Ex quo totum corpus compactum & connexum per omnem iuncturam subministrationis, in mensuram uniuscuiusq; partis incrementum corporis facit, ad ædificationem sui in charitate.] Qua ratione Christum caput esse omniũ dixerit, docet. Ex ipso enim, inquit, omne corpus, id est, omnis chorus archangelorum & potentiarum, principum & potestatum subsistit: Quamuis enim singula hæc numeros proprios habeant, & sint legiones, ut ipse dominus dixit: quia ab uno tamen per unum sunt, simul omnia unum corpus appellat. Sicut enim membra cum sint unius corporis, diuersa tamen sunt actu & dignitate: ita & creatura condita est à deo per Christum, ut à Cherubim & Seraphim potentijs quæ sub sede dei sunt, & angelis quos ipse dominus sanctos appellat, quasi quædã concatenatio sit, usq; ad firmamentum ordinata descendens, ut totum & iunctũ sit, & meritis tamen discernatur. Meritis dico, non solum officiorum, sed & naturarũ. Nec enim quia iuncta dicit omnia, unius erunt naturæ. Sed quod in corpore membra faciunt discreta officijs, non natura: ita & in his omnibus non membra, sed naturæ ipsæ faciunt distinctiones. Hoc est ergo quod laboratur, ut ad unum sensum redigat creatura, & in sensu unum sit corpus, dum omnium una professio est, ut concordet in charitate creatoris ad suum profectum. Reædificat enim se in templum domini, destructa enim fuerat dementia & furore diaboli. Hoc ergo dico & testor in domino, ut nõ amplius ambuletis sicut & Gentes ambulant in uanitate mentis suæ, obscurati intellectu, alienati à fide dei per ignorantiam quæ est in ipsis.] Manifestato creatore, & ratione ostensa quã sequi debeat creatura, in fide dei dumtaxat, contestatur illos in deum, ut non aliter incedant uel sentiant quàm docentur, ne similes Gentilibus inueniantur, qui nec fidem recipiunt, nec conuersationem quam mandat lex, obscurum habentes sensum, ne cõtemplentur diuini nominis ueritatem. Vana enim sectantes quæ sunt idololatria, infrænantur à diabolo, ne unius dei iter incedant, ut socios illos suæ perditionis efficiat. Propter ignorantiã, quæ est in illis, & duritiam cordis illorum, qui desperantes semetipsos tradiderunt impudicitijs, in operationem immunditiæ omnis & auaritiæ.] Gentiles futuræ resurrectionis desperatione cæcitatem cordis habere significat. Quasi enim ultra nõ futuri uitã suam contaminant turpissima operatione, nolẽtes se subijcere legi fidei, quia prohibet uoluptatẽ propter spem uitæ futuræ. Quam hi idcirco ridendam cẽsent, ut iure dehonestare se, & aliena appetere auida cupiditate uideãtur, quasi post hãc transpunctionem nulla sit uita. Vos autẽ nõ ita didicistis Christum, si tamen illum audistis, & in illo edocti estis, sicut est ueritas in Iesu.] Manifestum est Christianos non desperationem post mortem hãc didicisse, sed spem ad utrumq;. Fidelibus enim uita, perfidis uerò promittitur mors, quæ est pœna æterna, ut siue mors, siue uita in Christo discatur: quia qui eum sequitur, per eum resurget ad uitam: qui uerò discernit se ab eo, per eum mancipabitur gehennæ. ipso enim iudicante damnabitur. Et quoniam sunt quidam in Ecclesia qui sub nomine Christi non sequuntur Christi ueritatem, ideoq; sicut est, inquit, ueritas in Iesu: ut si ita docti sunt ut est ueritas in Iesu, tunc Christum didicisse, & illum audisse, & in illo docti esse uideantur. Christus enim de se docet quid sit, & quantus credendus sit, & quæ spes in eo sit, & quales debeant esse credentes. Qui enim didicit Christum scit illũ à mortuis resurrexisse, ut forma esset fidelibus, ideoq; magna esset spes pro ista morte amantibus deum. Vt exponatis secundum priorem conuersationem ueterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris.] Qui Christum audiuit, hoc didicit, ut recederet à conuersatione pristina, quam ueterem hominẽ nuncupat propter præteritum ignorantiæ tempus. Homo itaque unus atque idem est: qui si pristina uitia sequitur, uetus dicitur. si autem in nouitate uitæ ambulat alienus à seculari errore, qui est siue in affectu, siue in sensu rudis dicitur, non utique substantia carnis aut animæ, sed intellectu, & conuersatione uitæ. Corruptus tamen uetus homo dicitur, propter adulterum sensum, & turpem uitam. Renouamini autem sensu mentis uestræ, & induimini nouum hominem, qui secũdum deum creatus est in ueritate & iustitia.] Iustum & uerum est rectam uiam sequi. Hic autem rectam uiam sequitur, qui deuotus creatori suo in uoluntate eius ambulat, quam Gentilitas nescit. Innouatus enim spiritu mentis, nouum hominem dicitur indutus, qui est Christus. Christum enim induitur, qui per fidẽ renatus in Christo, æmulus est uitæ quã tradidit Christus, ut

Rom. 1

Coloſ. 3

Rom. 5
Coloſ. 3

ſtus,ut iuxta deum creatus uideatur.In eo enim quis creatur,in quo ſapit: & ideo ueritas & iuſtitia dei à gentibus ignoratur. Cum enim credentes deum agnoſcunt creatorem,ſeruantes mandata eius,& iuſtitia & ueritate creantur. Propter quod depoſito mendacio loquimini ueritatẽ unuſquiſq; cum proximo ſuo, quoniam ſumus inuicem membra.] Quia in ueritate & iuſtitia creati ſumus renati in baptiſmate:idcirco ut in eo maneamus,mendacium deponere iubemur,aſſumpta ueritate:nec dolo aliquid cũ fratre agere:ut quia unius corporis membra ſumus,cauſſis noſtris in ueritate inuicẽ fauea mus. Iraſcimini,& nolite peccare.] Quoniã iraſci quis non poteſt prohiberi:quippe cum ira motus ſit naturalis conceptus ex cauſſis,qui ſolet ad profectũ pertinere delinquentis:idcirco iraſcendum dicit,ſed commonet ne per iram peccetur. Solemus enim modum egredi dum iraſcimur,& inuenimur ipſi peccare, qui peccantes arguimus,dũ plus iraſcimur,& amplius oneramus peccantem,quàm meretur.Hoc ergo docet,ut ipſa ira cum moderatione ſit,neq; nimium quis iuſtũ ſe præbeat delinquenti: quia ſolent quidam ſic peccare,ut tantis plagis affici uideantur quantas nõ poſſunt ferre:& qui po terat forte corrigi,tollitur de uita,nõ ſine peccato iraſcentis. Hinc eſt unde Salomon, Noli,inquit,iuſtus eſſe multũ,quia eſt qui perit in ſuo iuſto. Sed imitatores dei eſſe debemus,qui temperatam habet iuſtitiam.Cum enim iuſtũ eſſet plecti iniquos,patientia ſua ſuffert eos,ut aliqui ex eis corrigantur. Noſipſos ſeruos ſuos peccantes patit̃,nec cito aliquẽ percutit. Sol nõ occidat ſuper iracundiam ueſtram,neq; locum detis diabolo.] Iram tranſire uult,nec retineri in pectore;ut die orta cum die decidat:quia ſi in animo manſerit,dat occaſionem diabolo gloriandi. Neceſſe eſt enim iratus animus male cogitet:quod cupit diabolus.Inuenit enim mentem paratam ad malum,cui ſe inſerens effectu ſuo decipit hominẽ factũ ad uitã,quia hominis cogitare eſt,diaboli implere.

Qui furabatur,iam non furetur, magis autem laboret operando manibus quod bonũ eſt,ut habeat unde tribuat neceſſitatem patiẽti.] Vt nouí hominis cõuerſatio maneat, hortatur ne rurſum ad præterita uitia & peccata redeatur: & nihil proderit nouum dici,quando uetus homo malis operibus approbatur.Non ſolum enim Chriſtianus aliena non tollere iubetur,ſed & de labore ſuo penuriam patientibus ſubminiſtrare, ut bonis operibus deditus repẽdat quæ prius abſtulerat, & de cætero theſaurizet ſibi in futurũ.Qui enim ceſſat à furto,ueniam poteſt habere,nõ gloriam. Quid enim magnum aut cuius meriti eſt ab alienis temperare? Ad meritum enim proficit cum quis de proprio tribuit egenis. Omnis ſermo malus de ore ueſtro non procedat:ſed ſi quis bonus ad ædificationem fidei,ut det gratiã audientibus.] In dei ſeruo omnia debẽt bona uideri,nec ex aliqua parte puritas eius debet maculari.Quid enim prodeſt mundam ui tam habere,& os ſordidũ? cum dicat dominus quod unuſquiſq; uerbis ſuis aut iuſtificabitur,aut condemnabitur.Nec credibile poteſt uideri bene uiuere eum qui male loquitur.Malè enim loqui ad multa trahitur uitia. Poteſt enim male loqui qui turpiter fatur, & qui bonis detrahit,& qui cum dolo fabulatur,& qui mentitur,hæc errorem præſtãt. Bonæ enim & ſobriæ fabulæ dant gratiam, dant exemplum audientibus, ut honorificent deum in uerbis eius ædificati in fide Chriſti. Et nolite contriſtare ſpiritũ ſanctũ dei in quo ſignati eſtis in die redemptionis.] Cũ bene agimus,gaudet in nobis ſpiritus ſanctus datus nobis,uidens monita ſua proficere utilitatibus noſtris, ſicut dictum eſt à domino:Ita gaudium erit in cœlo in uno peccatore pœnitentiam agente.Gaudet ergo ſpiritus ſanctus,ſaluti noſtræ,non ſibi,qui non indiget lætitia:ita econtrario ſi obedientes ei non fuerimus,contriſtatur, quia non habet profectum in nobis. Vult enim nos pertinere ad uitam.Non tamen ſic contriſtatur, ut patiatur, quippe cũ impaſſibilis ſit. Sed cum eum contriſtatum dicit noſtri cauſſa,hoc ſignificat quia deſerit nos, eo quod læſerimus eum contemnẽdo monita eius.Contriſtatio itaq; eius, indignitas noſtra eſt, quæ filios nos dei prohibet appellari. Ipſe eſt enim ſpiritus ſanctus qui ſignificat filios dei,manens in nobis. Omnis amaritudo,& ira,& indignatio, & clamor,& blaſphemia auferatur à uobis,cum omni malitia.] Omnia hæc quæ perniciem poſſunt præſtare animis,amouenda memorat. Per iram enim fit indignatio, per indignationem clamor,quaſi uox inſanientis,quæ aliena eſt à dei ſeruo.Per clamorẽ ſurrepit blaſphemia, quæ non poteſt non mala eſſe, hæc amaram præſtat uitam trahens ad mortem. Ideoq;

Hebr.12
1.Pet.2.& 4
Zach.8
Eccle.7
Luc.19
Matth.12

ab his

ab his omnibus cauendum. Timor enim dei temperare debet, & modum imponere ac cidentibus cauſſis. Sed quia poſſunt aliqui preſſa in animo ira & clamore retinere malitiam ad retributionem nacta occaſione, idcirco ſubiecit hæc auferri cum omni malitia: quia non ſolum blaſphemare malitia eſt, uerumetiam fingere pacem in facie, & in animo meditari diſcordiam. Eſtote autem inuicem benigni, miſericordes, donantes uobis, ſicut & deus in Chriſto donauit uobis.] Exemplo dei patris benignos & miſeri-
Luc. 6 cordes inuicem fieri exhortatur: ſicut & dominus, Eſtote, inquit, miſericordes, ut ſimiles ſitis patris ueſtri, qui in cœlis eſt. Si enim dominus per filium ſuum ſeruorum miſertus eſt, quantò magis ſerui ipſi inuicem ſui debẽt miſereri, & donare ſi alter in alterum peccet? Hæc præcepta eius ſunt qui miſeratus eſt: qui ſi in his contemptus fuerit, ſine dubio reuocabit ſententiam per quam miſericordiam dederat: & ita eueniet, ſicut ait dominus in euangelio de eo qui accipiens à domino miſericordiam, in conſeruũ ſuum impius deprehenſus eſt.

CAPVT QVINTVM.

E Stote imitatores dei, ſicut filij chariſſimi.] Hoc eſt quod ſuprà dixit, quia dei patris imitatores eſſe iubemur hac exhortatione, ut ſi obaudierimus filij dei chariſſimi habeamur. Hic enim chariſſimus patris eſt filius, qui bonorũ
Ioan. 13. et 15 eius imitator eſt. Et ambulate in dilectione, ſicut Chriſtus dilexit nos, & tradidit ſe-
Coloſ. 3 metipſum pro nobis hoſtiam & oblationem deo in odorẽ ſuauitatis.] Sicut dei patris imitatores nos eſſe uult in benignitate & miſericordia, ita & Chriſti filij eius in dilectione: ut ſicut ille dilexit nos, tradens ſe pro nobis, ita & nos inuicem pro nobis, etiam animas ponere debeamus. Quod etiam Ioannes apoſtolus dixit, exẽplo domini pro tribus animas ponendas. Si ergo Chriſti mors in odorẽ ſuauitatis eſt deo, mortem eius libenter accepit. Quod ſi uerum eſt, non peccauerunt qui illum ſecundum dei uoluntatem crucifixerunt. Sed non ita eſt, quia Chriſtus deo ſe dicitur obtuliſſe, dum occidi ſe paſſus eſt, in dei patris ſui uoluntate perdurans: quia qui iuſte occiditur diabolo ſe offerens, uoluntatẽ eius facit, ut occidi mereatur. Ita & Chriſtus dum dei uolũtati adhæret, diabolo diſplicuit: & ideo illum occidit, quia deo ſe obtulit iuſtitiam exequẽdo. In oblatione enim iuſtitia ſignatur & ueritas. Hanc enim reſpicit deus, & hoc eſt eius ſacrificium acceptum. Itaq; immeritus qui occiditur, placet deo, non quia occiditur, ſed quia uſq; ad mortem iuſtitiam conſeruauit. Suſcepit enim hanc mortem deus Chriſtus ad
Rom. 8 uitam: unde & odor ſuauitatis appellatur deo. Ad Romanos tamen dicit: Quia deus illum tradidit pro nobis omnibus. Nunc quærendum eſt quomodo illum tradidit, aut quomodo ſe ipſe obtulit deo. Nam hoc quantum ad uerba pertinet, uidetur contrarium. Deus illum tradidiſſe dicitur, dum illum occidi permiſit, ſicut dicit dominus ad
Ioan. 19 Pilatum: Non haberes aduerſum me poteſtatem, niſi data tibi eſſet deſuper. Data eſt enim ei, ſed uolenti, poteſtas, hoc eſt, permiſſum eſt illi facere quod uoluit, & hoc eſt tradere. Dum enim diſſimulat, tradit. Si enim noluiſſet permittere, non fuiſſet occiſus. Permiſit ergo occidi eum, ſed ab ijs qui eum uolebant non coacti ſed ſponte occidere. Non ergo immunes à pœna ſunt, quia hoc eis permiſſum eſt quod uolebant. Damnatio enim in eo competit quia uoluerunt. Quod ideo tamen permiſit deus, quia ſciuit iſtud aduerſum diabolum futurum pro multis. Dignum enim fuit ut quod inimicus impræſcius futurorum contra ſe quaſi pro ſe facere putabat, permitteretur ei, ut impræſcientiam ſuam ſibi imputans, facti ſui pœnitentia torqueretur. Quod autem Chriſtus ipſe ſe obtulit, aut deus illum tradidit, unum eſt, quia amborum una uoluntas eſt.

Fornicatio autem, & omnis immunditia, aut auaritia, nec nominetur inter uos, ſicut decet ſanctos.] Manifeſta ſunt quæ dicit. Quàm tamen grauis res ſit auaritia, à qua diſſimulamus, quando fornicationi & immunditiæ comparatur animaduertendũ eſt: & ſic à nobis uidetur quaſi quædam culpa nullius momenti, cum ſit graue peccatum. Sancti ergo eſſe nõ poſſunt in quibus aliquid horũ quæ prohibet, fuerit repertum. Aut turpitudo, aut ſtultiloquiũ, aut ſcurrilitas quæ ad rem non pertinet: ſed magis gratiarũ actio.] Quoniã quidam ſolẽt aliquid turpe agere, aut ſtultiloquijs iocũ mouere, quaſi
Prouer. 10 non ſit peccatũ: hoc prohibet, quia dei ſeruí ſemper ſobrij & modeſti debẽt uideri. Per
Matth. 11 ſtultiloquia eñ peccaẽ. Vnde Salomon: Stultus, inquit, per riſum agit mala. Et dominus in

tius in euangelio dicit: Quia omne uerbum ociosum quod locuti fuerint homines, reddent de eo rationem in die iudicij. Nec inulta possunt discerni quæ idcirco dicuntur, ut ad alicuius pertineant contumeliam, ideo ad rem salutarem non pertinent hæc. Quare hęc agenda & loquenda monet, quæ ad utilitatē proficiant nostram, & dei laudem, in cuius lege meditandū est die ac nocte, sicut scriptū est in Psalmo primo. Ex cōuersatione enim & moribus dei seruí etiã tacentes intelligendi sunt, ut quantū distat uerū à falso, tantū distent dei seruí à seruis diaboli. Hoc enim scitote, quod omnis fornicator, aut immundus, aut auarus, quod est idololatria, non habet hæreditatē in regno dei & Christi. Qua caussa amouenda sint hæc ostendit, quia quí talis fuerit, partem in regno cœlorum non habebit, quod est patris & filij. Vt auaritiam tamen rem periculosam esse doceret, idololatriam hanc nuncupat, qua nullū peccatum maius est. Videamus ergo cur auaritia idololatria dicatur. Idololatria dei honorificentiam usurpat, & uindicat creaturæ, cū in nomine diuinitatis, quod soli cōditori cōpetit, participē illi asserit eius facturā. Auaritia autē idcirco huic exæquata est, quia similiter ea quæ dei sunt sibi usurpat & recōdit auarus, ut quę usibus omniū cōcessit cōmuniter, auaritia deneget, quando idcirco hæc congregat apud se, ne alij utantur. Quæ res facit ut carè uenundent, ne pauperes uiuant. Si enim minime reconderentur, abundantia omniū rerū faceret utilitatem. Deniq; apud ueteres quia auaritia non erat, nec caritas. Recte ergo idololatriæ comparata est, quia multos lędit, creatori similiter inimica. Vult enim deus ac iubet de ijs quæ creauit, subueniri pauperibus: auaritia contradicit. Vide an sine diabolo possit esse. Nemo uos seducat inanibus uerbis. Propterea enim uenit ira dei in filios diffidentiæ. Nolite ergo effici participes eorū.] Inanes sermones uani sunt: uanitas autem idolorum cultura est, quæ utiq; non ex deo initium habet, sed de errore. Docet ergo ne horum uerbis assensus præbeatur. Perstrepunt enim semper, & seductione quadam falsaciæ contra fidem consuetudinem antiquitatis obtendunt, rationem præsentium non spem futurorum asserendā iudicantes. Ideo uenit super hos uindicta de cœlis, ut sciant uerum esse quod credere noluerunt. A qua uanitate dei seruos longe docet debere discretos esse, ne participes fiant pœnæ illorū. Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino.] Tenebræ, ignorantiæ sunt, quia nemo uidet in tenebris. Ignorantia uerò gentilitas est, siue perfidia, à qua dei gratia ad fidē tracti sunt, facti lux, id est ueritas, quia in luce manifestantur quæ sunt. Deniq; Pagani in tenebris mystica sua celebrātes in spelæo uelatis oculis illuduntur. Ex his Christiani facti cognita ueritate filij lucis dicuntur, quia deus lux est, cuius fidem in ueritate suscipiunt. Vt filij lucis ambulate. Nam fructus lucis in omni bonitate, & iustitia, & ueritate est.] Hoc dicit, ut sic conuersentur, ut non immerito filij lucis dicantur. Opera enim lucis palàm sine timore fiūt, tenebrarum autem opera in occulto, quia illicita sunt. omne enim peccatum palàm fieri timet. Probate quid sit quod placet deo.] Ex magnificentia sanctitatis & bonitatis perpendi potest quibus deus operibus delectet. Ipse enim dixit: Sancti estote, sicut & ego sanctus sum, dominus deus uester. Et dominus. Estote, ait, misericordes, sicut & pater uester. Hæc placent deo. In sanctitate enim purificatio, in misericordia uerò plena & perfecta iustitia est. Et nolite cōmunicare operibus infructuosis tenebrarum.] Monet ne malorum actibus per consensum polluamur, quia sunt infructuosi erga bonū, & quæstuosi ad malū. Magis autē & obiurgate quæ in occulto ab eis fiunt, turpe est etiã iam dicere.] Non solū alienos uult eos esse à malis actibus, sed & arguere mala facta eorū qui in occulto turpiter operantur. Tunc enim probant peccata, si arguātur, ut admirentur filios lucis, à quibus cum iustè arguuntur, contradicere nō poterunt, sed magis eos reuerebuntur. Omnia autē cum obiurgantur, manifestantur.] Verum est quia tunc uidentur peccata, cum obiurgantur: quia qui peccat, quamdiu non corripit, minime sibi uidet peccare. Omne em̄ quod manifestatur, lux est.] In manifesto ambiguitas non est, neq; excusari potest q̄d palàm delictū est. Sicut em̄ apparente sole diē esse negari iã non potest, ita & manifestato peccato obiurgatio falsa uideri. Propterea quod dicit: Surge qui dormis, & exurge de mortuis, & cōtinges Christū.] Dormitionē hāc, stuporē mentis significat quæ alienatur à uero. Alienatio uerò hæc species mortis est. Ex qua resurgere cōmonetur: ut resipiscens agnoscat ueritatem, quæ est Christus.

2. Thes. 2
Matth. 24
Ioan. 1
Leui. 19
Luc. 9

Perfidi

Perfidi ergo & uitiosi demersi in cœnum sub desperatione uitæ, ut resurgant siue emergant admonentur, & habeant partē cum Christo, ut de tenebris transeant ad lucē, & à
Colos. 4 morte ad uitā. Videte ergo quomodo cautè ambuletis, nō ut insipiētes, sed ut sapientes, redimentes tempus, quoniam dies mali sunt.] Quoniā superius perfidiam & uitia uitæ à dei seruis arguenda mandauit, nunc ut prudenter ea ipsa arguātur propter scandalum, subiecit, ut inter perfidos cū prudentia conuersandū sit, maxime tempore quo perfidi regnāt præsumētes de rege prophano: ut si uiderit Christianus inquietū & iracundū & contradictorē, dissimulet ab eo, ne eum quidē incitet ad blasphemiā & tempestatem mouendam: illic autē uerba faciat, ubi datur facultas. Quemadmodum enim inter potentes perfidos interrogatus quid sit, tacere non debet, nec negare quod est: ita & si metus est inter eos disputare, dissimulandū est: quippe cum detrimentū sit semināre supra spinas. Hoc est enim prudentis, scire quemadmodum unicuiq; respondeat. Est enim qui quamuis perfidus sit, non tamen penitus intractabilis est, ut nec audire se patiatur uerba fidei. Est iterum in quo sic feruet zelus perfidię, ut non tantum non cum illo, sed nec præsente illo tractetur de fide, perstrepente enim illo & blasphemante multis fit scandalum. Vnde Paulus & Barnabas cum aduersum se blasphemantes audirēt, excutientes uestimenta sua recesserunt ab eis. Ideo nolite effici imprudentes, sed in-
Rom. 12 telligentes quæ est uoluntas domini.] Dominus Iesus paci studendum monet. Et uas
1. Tim. 2 electionis, Si potest, inquit, fieri, quod ex uobis est, cum omnibus pacem habentes. Et ad Timotheum, Seruū, ait, domini nō oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes. Hæc est uoluntas domini, ut quæ agenda sunt à seruis eius, cum modestia agantur. Perturbatio enim & strepitus, siue contentio cum animositate, inimicitiam generat. Hæc ergo propter superiora subdidit, in quibus uult dei seruos corripere delicta hominum peccatorum, ut quia per hoc solet oriri dissensio & rixa, cum temperantia & mansuetu-
Rom. 12 tudine arguant peccatores, ne ad iracundiam prouocati insiliant ad litem. Ideoq; pru-
1. Thes. 4 denter istud curandum monet, ut sit profectus. Et nolite inebriari uino in quo est luxuria.] Sobrij possunt habere fiduciam arguendi. Bona enim conuersatio terrorem incutit delinquenti: nec poterit qui arguitur, asperè ferre, quia reprehenditur, quando scit optimā cōuersationē monētis se. Nā ubi ebrietas, & luxuria est: luxuria uero prouocat turpitudinem. Quamobrem sobrios esse conuenit, ut bonæ conuersationis iura seruentur. Sed impleamini spiritu loquentes uobis in psalmis, & hymnis, & canticis, cantantes & psallentes in cordibus uestris domino.] Rationabilem uitam diligit spiritus sanctus: quia si bene uixerimus, implebimur eo, ut memorat Apostolus, ad confitendum & extollēdum dei donum, diuerso uocis canore, ut laus in deum omni lingua canatur. In quo enim est spiritus, semper spiritalia meditatur, ut nō in labijs tantum sit,
Esa. 29 sed de corde prorumpat, propter uetus dictum domini per prophetā. Ait enim: Plebs hæc labijs me honorat, cor autem eorum longè est à me. Gratias agentes semper pro omnibus in nomine domini Iesu Christi patri & deo subiecti inuicem in timore Christi.] Deo gratias in omnibus donis eius agere iubemur, qui etiam adoptare dignatus nos est per Christum filium proprium, per quem cognouimus eum, & didicimus in spi-
Ioan. 4 ritu deum, quia deus spiritus est, adorandum, alter alteri se subijciens propter timorem
Colos. 3 Christi, qui humilitatem exequendam mandauit. Mulieres uiris suis subditæ sint, si-
1. Cor. 11 cut domino: quoniam uir caput est mulieris, sicut & Christus caput est Ecclesię, ipse sal-
Colos. 3 uator corporis. Sed Ecclesia subiecta est Christo, ita & mulieres uiris suis in omnibus.]
1. Pet. 3 Mulieres subditæ esse uiris naturali lege iubentur, quia mulieris author uir est. Vnde si-
Colos. 3 cut domino, inquit, ita uiris subditæ esse debēt. Hinc Sara dominum uocabat Abrahā. Sicut enim caput Ecclesiæ Christus est, ita & uir mulieris. A Christo enim Ecclesia sumpsit initium, unde subiecta est illi: ita & à uiro mulier, ut sit subdita. In eo tamen distat, quia mulier consubstantia uiro est, Ecclesia autem in nomine potest non in natura participari Christo. Viri diligite uxores uestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiā, & semetipsum tradidit pro illa, ut eā sanctificaret, mundans lauacro aquæ in uerbo, ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiā nō habentē maculā aut rugā, ut aliquid huiusmodi, ut sit sancta & immaculata, ita & uiri debent diligere uxores suas] Mulieres esse iubentur subditæ, & reuerentiā habere uirorū: Viri uerò ita diligere mulieres suas admonentur, ut

tur,ut etiam animas ſuas pro illis ponant,cauſſa dilectionis zelum habentes circa affectum earum & diſciplinam,ut religioſæ & ſanctæ ſint. Suum corpus diligit,qui uxorem ſuam diligit.] Naturali ratione mulier portio corporis uiri eſt,ac per hoc uir in mu liere ſeipſum diligit,quoniã ſi fornicetur,in ſe ipſum peccat,quia duo in carne una ſunt. *Geneſ.2* Non ergo perſonæ ſubſtantiã diuidunt, ut per perſonas numerus fiat naturæ, ſed ſunt in unitate naturæ. Nemo enim unquã carnem ſuam odio habuit, ſed nutrit & fouet eam,ſicut Chriſtus Eccleſiã.] Exemplo ſaluatoris uiros uxores ſuas dilígere hortatur,ſi cut Chriſtus corpus ſuum nutrit & fouet,ita & uir mulierem,quia caro eius eſt. Quoniam membra ſumus corporis eius,& de carne ipſius,& de oſſibus.] Hoc ſpiritaliter intellígendum eſt.In eo enim dixit nos eſſe membra eius,quia caput eſt ipſe totius Eccleſiæ,ut quia per ipſum eſſe cœpimus,caput noſtrum dicatur,quaſi ex quo omne corpus ſubſiſtat,ut membra eius omnis ſpiritalis creatura ſit,ſi tamen in nomine eius genu flectat. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem,& adhærebit uxori ſuæ,& erũt *Geneſ.2* duo in carnẽ unã.] Ad unitatẽ commendandam unitatis dedit exemplũ, ut ſicut uir & *Matth.19* mulier unum ſunt per naturã,ita & Chriſtus & Eccleſia unum intelligantur eſſe per fi- *Marc.10* dem. Myſterium hoc magnum eſt,ego autem dico,in Chriſto & in Eccleſia.] Myſterij ſacramentũ grande in unitate uiri ac fœminæ eſſe ſignificat. Nec hoc prodit, ſed aliam cauſſam quæ non diſcordet à memorato myſterio flagitat,quã ſcit ad profectum humani generis pertinere,hoc eſt,Eccleſiæ & ſaluatoris,ut ſicut relictis parentibus homo uxori ſuæ adhæret,ita & relicto omni errore Eccleſia adhæreat,& ſubijciatur capiti ſuo,quod eſt Chriſtus. Veruntamen & uos ſinguli unuſquiſq; ſuam uxorem ut ſe diligat,mulier autem ut timeat uirum.] Quoniam una natura in uiro & fœmina eſt,idcirco uir quaſi ſeipſum ita mulierem dilígere commonetur:mulier autem quia perſona inferior eſt conditionis cauſſa,non naturæ,uiro ſubiecta timere eum iubetur.

CAPVT SEXTVM.

Ilij obaudite parẽtibus ueſtris, hoc enim iuſtum eſt:Honora patrem tuũ,& *Coloſ.3*
F matrem.] Lex datur filijs, ut quia parentibus authoribus conſtant,obediãt *Exod.20*
eis.Iuſtum eſt enim ut reuerentiam exhibeant eis, per quos ſunt. Quod *Deut.5*
eſt mandatum primum promiſſionis, Vt bene ſit tibi, & ſis longæuus ſuper terram.] *Matth.15*
Promiſſio hæc in Exodo continetur,ut honorificẽt parentes,& bene eſſent, & proue-
ctioris fierent ætatis.Quomodo tamen hoc primum mandatum dixit? cum cõſtet primum mandatum ita contineri:Non ſint tibi alij dij præter me. Deinde: Non facies tibi ſimilitudinẽ ullã quæ ſunt in cœlo ſurſum,& in terra deorſum. Tertium:Non ſumes nomen domini dei tui in uanum.Quartum:Obſeruabis,inquit,ſabbata mea.Quintum autem:Honora patrem & matrem,&c.Sed quia prima quatuor mandata ad deum pertinent,hæc in prima tabula contineri ſubintelliguntur.Cætera ad hominem, ut honoret parentes,non occidat,nõ fornicetur,non furetur, non falſum teſtimonium dicat, neq; quicquam proximi ſui concupiſcat.Hæc ſex mandata in ſecunda tabula uidentur ſcripta,quorum primum eſt,Honora patrem & matrem,Hac cauſſa ergo dixit, Quod eſt mandatum primum in promiſſione, ut diſcerneret inter mandata quæ ad deum, & inter ea quæ ad hominem pertinent. Et patres nolite ad iracundiam prouocare filios ueſtros,ſed educate illos in diſciplina & correptiõe domini.] Vt lex poſſit ſeruari qua cautum eſt ut filij honorificent parentes:parentibus quoq; alia lex ab Apoſtolo datur, ut ſic imbuant filios,ne mandata legis contemnant, quia ſi in timore domini fuerint enutriti,poterunt obſeruare quæ præcepta ſunt. Nam ſi ad iram prouocant filios,nec ipſi modum legis cuſtodiunt.Cogere enim eos uidentur ut præuaricatores inueniantur. In ira enim nemo agnoſcit quid ſit utile:idcirco temperantiam parentum exemplo debent addiſcere,ut quæ utilia ſunt ſectentur.Meminiſſe enim debent patres quia & ipſi fuerunt filij, & noluerunt utiq; exacerbari à patribus. Filij quoq; cognoſcere debent quod futuri ſunt patres,& nolunt inhonorari ab eis. Idcirco utriq; exhibeant inuicem quod exquirunt adinuicem. Serui obedite dominis carnalibus cum timore & tre- *Coloſ.3*
more,in ſimplicitate cordis ueſtri ſicut Chriſto.] Quoniam omnium ſublimior & ſola *ad Titum.2*
potens eſt religio noſtra, & quæ credentibus cœlorum regna pollicetur: ne hac igitur *1.Pet.2*
cauſſa ſuperbia naſceretur hominibus, omnes debita conditionum & officiorum præ

sentium iubẽtur exoluere,ut & magis incitent perfidorũ animos ad culturã dei, quã uidẽt & iustam & humilem. Videntes autẽ domini meliores se seruos,& in reddendis obsequijs fideliter profecisse,quod merẽtur cũ omni liberalitate exoluũt. Seruí quoq; dum cernunt mansuetudinẽ dominorũ,omni auiditate cõcupiscunt fidẽ,cuius tam placidis retinaculis gubernantur humana officia.Nã & qui in cõditiõe est, si habuerit famulum,non uult contemni ab eo:ideoq; nec ipse debet contemnere dominũ suũ: & sicut uult agere secum dominũ suum,ita & ipse agere debet cum seruo suo: & sic poterit placere deo. Non ad oculũ seruientes,quasi hominibus placentes, facientes uoluntatẽ dei ex animo,cum benignitate seruientes domino & nõ hominibus,sciẽtes quod unusquisq; quodcunq; fecerit bonũ,hoc consequetur à domino,siue seruus,siue liber.] Propter timorem dei iusta & fidelia uult hominibus exhiberi seruitia.Deo enim seruit,cuius iura in obsequis domini carnalis custodit, quem sibi pro iustis actibus in die iudicij uicẽ reddere & cæteris omnibus audit testari. Quæ res potest proficere etiã ad salutem dominorum.Vidẽtes enim,quod difficile est,seruos dei per gratiam factos fideles ministros,poterunt dei gloriã collaudare. Et uos domini eadẽ facite ad illos,dimittentes minas,scientes quod & uester & illorum dominus est in cœlis, & personarum non est acceptio apud deum.] Non ignorantes utiq; carnales domini, deum omniũ dominum esse cõmunem,talia exigant seruitia, qualia à se exigi nõ ferant ægrè. In qua enim quis mensura mẽsurauerit,remetietur illi.dominus enim iustus iudex causas discernit, non personas. De cætero confortamini in domino,& in potentia uirtutis eius.] Post omnia merita, & hortamenta, & disciplinæ ordinem traditum religiose,& dispositionem mysterij manifestã,robustos illos uult esse in fide,fiducia potestatis dei,ut scientes firmam esse spem promissionis,prompti sint circa obsequia dei,erigentes gubernacula cõtra fluctus excitos impudentia inimici.Tempestatẽ enim dei seruis cõmouet, sed ipse naufragium facit. Induimini uos armis dei,ut possitis stare aduersum nationes.] Arma dei fides est stabilis,per quam solam semper uictus est satanas. Quoniam non est nobis colluctatio aduersus carnẽ & sanguinẽ, sed aduersus principatus & potestates huius mũdi,aduersis tenebrarũ harũ rectores, aduersus spiritalia nequitiæ in cœlestibus.] Certus Apostolus quia exitia quæ à perfidis dei famulis irrogantur, autore diabolo ministrant,cuius altitudo grandis & hominibus impossibilis est,monet aduersus hæc arma dei sumẽda,cuius solius uirtute superant & destruũtur omnia machinamenta eius.Ipse est enim cuius satellites sunt,quos tenebrarũ harũ dicit rectores,spiritus nequissimi qui degunt in cœlestibus in firmamento mũdi.Hi sunt erroris duces,tenebrarum rectores,hoc est,ignorantiæ & perfidiæ præpositi.Rectores eñ tenebrarũ in peruersum intelligendi sunt gubernare,quasi incredulitatis magistri. Ideo accipite uniuersitatẽ armorũ,ut possitis resistere malo, & in omnibus perfecti stare,succincti lumbos uestros in ueritate,& induti loricã fidei, & calciati pedes in præparatione euãgelij pacis.Super his omnibus assumentes scutũ fidei, in quo poteritis omnia tela malignita extinguere,& galeã salutis,& gladiũ spiritus,qui est uerbũ dei.] Quoniã contra atrocissimos hostes & omni tergiuersatione callidos bellũ gerimus,idcirco omni cautela & solicitudine uigilare debemus, ut quacũq; tẽtauerint, munitos nos & præparatos inueniãt.Necesse est eñ ut & deus adiuuet quos uiderit in precib.uigilare,& de armis eius expectare uictoriã.In huiusmodi aũt bello sobria mente opus est,& pura conscientia,quia nõ cõtra carnalia nequitiæ,sed aduersus spiritalia dimicat.Contra terrigenos enim hostes corpus sagina roborat,& poculis mens incitatur,ut repugnãdi sumat audaciã.Aduersus enim spiritalia nequitiæ spiritaliter repugnandum est,& sobrietatis & abstinentiæ arma sumẽda sunt, ut infusi sancto spiritu immũdos & erraticos spiritus deuincamus.Sic itaq; succingemus lumbos nostros in ueritate,si parati sumus errori resistere.Omnis enim qui operari uult succingit se, ut ablato impedimento diligẽtius operetur. Per omnem orationem & precem orantes in omni tempore in spiritu,& in ipsum uigilantes,in omni perseuerantia & obsecratione pro omnib.sanctis,& pro me ut detur mihi sermo in adapertione oris mei,exerte notũ facere mysteriũ pro quo legatione fungor in catena,ut in ipso exerta libertate utar prout oportet me loqui.] Si recte cõuersemur,spiritus sanctus manet in nobis:& q̃ postulamus, possumus imperare.

Hoc

Hoc est ergo in spiritu semper orare, munda conscientia & fide integra precem ad deū dirigere. In carne enim orat, qui polluta mente precatur iterum peccaturus, non de euentu aut subreptione, sed de proposito. Sed potest non peccari ad mortem, si perseueranter oretur, ut animus sedula mente intentus sit semper in dei legē, ea meditās die noctuq; quæ amat deus. tunc & pro sanctis possunt orare. Non est enim indignū ut pro inuicem solicita sint membra, nec temerarium poterit uideri si pro magistro discipuli idonei interpellent, adiuuantes eum, ut postpositis impedimentis libertate utatur ad prædicandum, sicut traditum est ab auctore, ne pressus ui tribulationum, ipsa formidine acumen doctrinæ obtundat, amissa seueritate. Duplici igitur genere pro se orandū hortatur, ut & sensus eius impleatur spiritu ad eloquendū plene mysterium, & facultas illi detur audaciæ in asserendo, quam utiq; precem libēter audit deus. Videt enim legationem suam in Apostolo despici, unde utiq; indignatus in caussa sua non legabit effectū. Si enim consuetudo & lex est, legatis hominum non inferre exitia: qua præsumptione & audacia legatis dei non solum exitia, sed & mors irrogatur? Quare & dicit: Pro quo legationem fungor in catena. Non enim permittebatur libere loqui, sed in subiectione & necessitate uerba dei referens, uinculis, plagis subijciebatur, & mortibus: & lapidatus est, & ad bestias pugnauit Ephesi. Vt aūt sciatis & uos ea quæ circa me sunt: quid agam, plene notum faciet uobis Tychicus dilectus frater, & fidelis minister in domino, quem misi ad uos in hoc ipsum ut cognoscat quæ circa uos sunt, & consoletur corda uestra.] Per Tychicum Ephesii discunt quid agat Apostolus, & idem cognoscit quid agerent Ephesii. De Apostolo, quia diuina erant quæ agebat, dubium nō erat: sed hoc sciendum erat de eo quid ageret inter perfidos, & insidias eorum. De Ephesiis uerò hoc cognoscendum, si proficerent, necne. Vt ergo obedirent, & libenter audirent uerba Tychici, hunc commendat, & fratrem istum dilectissimum uocans, & ministrū dei idoneum. Pax fratribus & charitas cum fide à deo patre, & domino Iesu Christo.] Pacem quæ est ianua dilectionis, optat esse cum fratribus, & charitatem cum fide, ut ingressi per pacem possint manere in charitate, quæ est ex fide. Hæc est enim dei patris, & filij eius domini nostri Iesu Christi. Gratia cum omnibus qui diligunt dominum nostrum Iesum Christum in incorruptione.] Præscius Apostolus multos futuros desperatæ fidei sensum habentes de domino nostro Iesu Christo, cum ijs æternam gratiam dicit mansuram, qui diligunt Christum, recte de illo & cum dei patris uoluntate sentientes. Qui enim degenerem hunc dicunt, data illis gratia auferetur.

DIVI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI COMMENTARII IN EPISTOLAM BEATI Pauli ad Philippenses.

PRAEFATIO.

PHilippensibus uerbum fidei Apostolus tradidit. Somnio enim monitus est sicut continetur in Actis apostolorum, ut accederet ad eos, & aperiret aures eorum ad recipiendum sermonem domini. Multis ergo diebus commoratus apud eos, instruxit eos doctrina domini: & quia post discessum eius nō sunt translati ad aliud, sicut Galatæ, sed permanserunt in fide, non recipientes pseudoapostolos, per epistolam collaudat eos, gaudens in proposito cordis eorum. In horum laude aliorum uituperatio continetur. Corinthij enim multo tempore audientes Apostolum, recedente eo à diuersis pseudoapostolis fuerant euersi, unde isti iure laudantur.

CAPVT PRIMVM.

AVLVS & Timotheus ſerui Ieſu Chriſti.] Apoſtolũ ſe tacet, quia ijs ſcribit qui de illo recte ſentirent, ideo dignitatem ſuã ſupprimit. erat enim his manifeſta. Conditionẽ uerò fatetur, quia qui Chriſtũ cõfitetur dominũ, hic magis liber eſt, & habet ſalutẽ. Omnibus ſanctis Chriſto Ieſu.] Sanctis ſcribit more ſuo, ſed qui in Chriſto Ieſu ſancti ſunt, id eſt, qui deũ & hominẽ Chriſtũ fatẽtur. Fotinus eñ Chriſtũ deũ negat, & Manichæus hominẽ: ideoq; immundi ſunt. Non ergo ijs ſcribit qui mendacijs propríjs ſupprimũt ueritatẽ. Qui ſunt Philippis.] Quibus ſcribat ſignificat. Cum epiſcopis & diaconibus.] Hoc eſt cũ Paulo & Timotheo, qui utiq; epiſcopi erãt, ſimul & ſignificauit & diaconos qui miniſtrabant ei. Ad plebem enim ſcribit. Nam ſi epiſcopis ſcriberet & diaconibus, ad perſonas eorũ ſcriberet, & loci ipſius epiſcopo ſcribendum erat, nõ duobus uel tribus, ſicut & ad Titum & Timotheũ. Gratia uobis & pax à deo patre, noſtro, & domino Ieſu Chriſto.] Manifeſtũ eſt deum patrem eſſe: Chriſtum uerò Ieſum dominum noſtrũ. Nunquid non uidetur plus dominus eſſe quã pater? Sed inter homines in mũdo, apud deum uerò patrem, & apud Chriſtum dominũ concordia eſt. Hic enim, hoc eſt in mundo ideo plus eſt dominus quàm pater, quia aut & ipſius patris dominus eſt, aut pater filium non ſuæ cõditioni generat, ſed alienæ. Deus autem ſic genuit ut in poteſtate eius
Ioan. 17 ſint quos genuit, ut nati ingenui, ſerui tamen eius ſint, cum hos tradit proprio filio facit illos etiam ſeruos filij ſui, ut ſit dominus eorum, ſicut dicit: Pater, quos dediſti mihi, tui erant, & mihi eos dediſti. ut in patre & filio ſerui ſint dei unius. Ego quidem gratias ago deo ſuper omni memoria ueſtri, ſemper in omni oratione mea pro omnibus uobis cum gaudio orationem faciens ſuper communicatione ueſtra in euangelio.] Primùm quidem domino gratias agit, cuius nutu proſperè omnia cedunt fidelibus, in omni ora tione ſua memor eorum cum exultatione, quod participes facti ſunt euangelij, ſicut di
2. Pet. 1 cit Petrus Apoſtolus, inter cætera dicens: Vt ſitis, inquit, cõſortes diuinæ naturæ. A prima die uſq; nunc.] Præuidit enim Apoſtolus deuotionem illorũ & fidẽ ratam exiſtimans principijs, & gauiſus eſt in eis ſemper ſciens multis exẽplo futuros. Confidens in hoc ipſum quod qui inchoauit opus bonũ, perficiet uſq; ad diẽ Chriſti Ieſu, ſicut eſt iuſtum mihi hoc ſentire pro omnibus uobis, eo quod habeã uos in corde tam in uinculis meis quàm in defenſione & confirmatione euãgelij, quoniam omnes mihi participes gaudij eſtis.] Securus de bonitate & iuſtitia dei, & de horũ fide non ambigẽs, confidit quòd dei auxilijs adiuti, perſeueraturi ſint in fide uſq; ad diem domini, in quo remunerandi ſunt perſiſtentes in fide. Nec aliud debuit de his ſentire quos ſemper inflexibiles in deuotione dei expertus eſt, tam directum & infatigabilem curſum eorũ uidẽs, ut cogitaret dignos hos ſibi participes gaudij eſſe. Vnius enim fidei homines cõgaudere oportet de ſpe futuræ immortalitatis & gloriæ. Teſtis enim mihi eſt deus quemadmodum deſiderẽ omnes uos in uiſceribus Ieſu Chriſti.] Deũ teſtatur, ut affectũ cõmendet. Qui enim multum de aliquo ſentit, ut credibile hoc faciat, teſtificatur. per quod & prouocat deſiderijũ illorum erga ſe, ut deſiderati deſiderẽt. Deſiderat ergo omnes hos, nõ humana cupiditate, ſed in amore Chriſti, non carnis affectu, ſed ſpiritus, ut participes hos habeat & in ſenſu myſterij diuinitatis, & incarnationis domini noſtri Ieſu Chriſti.

Et hoc oro, ut charitas ueſtra magis magisq; abundet in agnitione & omni ſenſu, in hoc ut probetis quæ ſunt utilia, ut ſitis ſynceri & inoffenſi in diẽ Chriſti, repleti fructu iuſtitiæ per Ieſum Chriſtũ in gloriã & laudẽ dei.] Deo adiutore ordinẽ diſciplinæ Chriſtianæ uult eos imbuere, ut quia firmati in fide ſunt, nõ ſint neſcij ſacramenti credulitatis ſuæ, & ſcientes diſcernere utilia à cõtrarijs, iuſtitiæ operibus ornent doctrinã domini, fructũ facientes immortalitatis ad abundantiam omniũ bonorũ, ut glorioſus in his appareat magiſter Gentium. Scire autẽ uos uolo fratres, quod quæ ad me attinent, magis in profectum Euangelij uenerunt, ita ut uincula mea manifeſta in Chriſto facta ſint in omni prætorio, & cæteris omnibus, & plures ex fratribus in domino confidentes, uinculis meis cœperunt magis audere ſine timore uerbum dei loqui. Alij quidem & propter inuidiam & contentionem, quidam uerò propter bonam uoluntatem Chriſtum

ſtum prædicant. Alij quidem ex charitate, ſcientes quod in defenſionẽ Euangelij poſitus ſum. Aliqui uerò ex contentione Chriſtum annunciant, non ſimpliciter, exiſtimantes quòd preſſuram ſuſcitent uinculis meis.] Hæc explanatione non indigent, tamen propter ſolicitudinem noſtram, ne qua in dubium ueniant, per ordinem apertius perſequamur. Quoniam ſuperius participes hos gaudij ſui pronunciauit, ideo quid profecerit prædicatio eius inſinuat, quaſi charis, ita ut omnibus innotuerint paſſiones eius pro Chriſto. Per hanc humilitatem glorioſum ſe indicat, ut habeant occaſionem gaudendi amatores eius, quia cuius uincula in Chriſto manifeſtantur, dignitas eius creſcit. In omni prætorio & in cæteris omnibus, id eſt in omni Iudaiſmo & per uniuerſas Eccleſias Gentium. Præeſt enim Iudaiſmus, quia ipſi facta promiſſio eſt, ſicut dicit dominus: Quia ſalus ex Iudæis eſt. Ideoq; plures ex fratribus exemplum ſuum ſecutos, auſos dicit fuiſſe loqui uerbum dei cum fiducia. Conſtantia enim eius multos animauit, ut non timerent euãgelizare, comperto exemplo Apoſtoli quod deus adeſt, ut tueatur diligentes ſe, ſed & alios falſos fratres, non fiducia neq; dilectione dei, ſed contentione zeli incitatos, dei uerbum dicit prædicare quaſi inuidos. Plures ergo è fratribus ſyncera quidem, ſed diuerſa uoluntate Chriſtum annunciabãt. Alij enim bona uoluntate hoc agebãt ad gloriam dei ſolius. Alij uerò charitate incitati Apoſtoli, certi de tuitione dei. Sic iterum econtra, alia duo genera ponit, quæ non ſyncero animo prædicabant. Quidam enim inuidentes Apoſtolo, contentione hoc agebãt, alij uerò aſtutia ſimulationis Chriſtum annunciabant, ut poſſent ſeditiones excitare Apoſtolo, quaſi authori huius ſectæ, qui multos aggregauerat ſuæ conſpirationi. Maior enim inuidia creſcebat Apoſtolo quando ex latere eius multi uidebantur docere. Quid enim? dũ tamen omni modo, ſiue occaſione, ſiue ueritate Chriſtus annunciet, & in hoc gaudeo, ſed & gaudebo. Scio enim quod hoc mihi procedit ad ſalutem per ueſtram precem, & ſubminiſtrationem ſpiritus Ieſu Chriſti, ſecundum contemplationem & ſpem meam: quia in nullo cõfundar, ſed in omni exerta fiducia ſicut ſemper & nunc magnificabitur Chriſtus in corpore meo, ſiue per uitam, ſiue per mortẽ. Mihi enim uiuere Chriſtus eſt, & mori lucrum.] Primum gaudiũ eius eſt in fratribus, qui bona uoluntate Chriſtum annunciant. Deinde etiam in eo ſe dicit gaudere, quod fallacia hominum aduerſus eum compoſitum erat, ut ad inuidiã & preſſurã eius Chriſtus prædicaretur. Hoc enim dicit ſibi ad uitam proficere, quod illi parauerant ad mortem. Hanc enim uitam ſuã dicit eſſe, ſi Chriſtus omnibus prædicetur, & ſe etiam mori paratũ, ut hoc poſſit impleri, ſciẽs magnam ſibi pro hoc uoto & efficacem dari poſſe mercedem. Imperita enim malitia aduerſum ſe ſemper machinatur dum neſcit. Ad calcãdam ergo horum maleuolentiã, qui tecti fallacia, inſidias uitæ eius tendebant, dei præſidijs ſe muniri teſtatur, ijs quos utiq; ſocios gaudij ſui dicit, adiuuantibus oratione propter cõmunem alacritatẽ, & ſancti ſpiritus ſubminiſtrationem, qui contra uoluntatem illorum, & uias aperiret prædicanti, dans gratiam & fiduciam uerbis eius, ut ortas ſeditiones compeſceret. In nullo ergo ſe dicit cõfundi in doctrina Chriſti, quia & ſpes magna promiſſionis eſt: & quia nihil in ea & turpe inhoneſtum aut fallax eſt, ſicut apud Paganos, ſed aperta ſimplicitas. Hinc eſt unde cũ omni cõſtantia nõ cedit aduerſis, ut magnificet Chriſtus in corpore eius, ſiue occidatur, ſiue cæſus euadat. Ex eo enim quæ & quanta ſpes in Chriſto eſt cõſideratur, quando non ſolũ cædi & affligi pro eo, ſed & mori paratus eſt. Vitam enim ſuam ſiue in præſenti, ſiue in futuro Chriſtũ eſſe dicit, ſicut & Euangeliſta Ioannes teſtatur dicens: Quod factũ eſt, in ipſo uita erat, & uita erat lux hominũ. Pro hac uita mortale corpus tradit, ut id recipiat in æternum: ac per hoc lucrum computat mori pro Chriſto. Si ergo uiuere in carne, hic mihi fructus eſt operis: & quid eligã, ignoro. Coartor autẽ ex his duobus, deſideriũ habens diſſoluí, & cũ Chriſto eſſe, multo enim melius eſt. Remanere autem in carne, ualde neceſſarium propter uos: & hoc certum habens, ſcio quia manebo & permanebo omnibus uobis in ueſtrũ profectũ, & gaudiũ fidei ut gloria ueſtra abundet in Chriſtum per meum aduentum iterum ad uos.] Manifeſtum eſt quod dicit, quia ſi in carne poſitus non ocioſum eſt quod uiuit, habet enim fructum operis ſui: Quid eligam, inquit, ignoro. Duabus enim ex cauſis urgetur. Habet enim deſideriũ excedere, & cũ Chriſto eſſe. multo melius exiſtimans ut iã præſens ſit apud deũ, ut ex-

Ioan. 4

Ioan. 1

ut exoptatis & promissis fruatur. In carne uerò ut sit adhuc necessariũ dicit propter instructionem credentiũ. Et cùm dissolui & cum Christo esse multo magis melius dicat: certũ tamẽ hoc scire se protestatur, quia manebit in carne ad profectũ fidelium, ut gloria eorum abũdet in domino, proficiens ad laudem Apostoli, cum iterum uiderint eũ. Crementum enim faciunt scientiæ, & plenius fundantur in fide. Quantum affectũ habuit circa credentes, ut hoc quod multo melius sibi esse dicit non eligat, sed hoc uelit quod expediat multis: certus etiam domino hoc placere, quod pro multorũ salute proficiat. Quis non tertij cœli cupidus sperneret omnem curam præsentem? Quis non paradisi superioris desiderio omnia hæc postponeret? Quis non uerborũ arcanorum memor humana eloquia deuitaret? Quis non post tanta exitia eligeret requiem? Sed quia charitatem omnibus antepositit, hoc secutus est, quod proficeret fratribus. Tantũ digne Euangelio Christi conuersamini.] Dignã conuersationem uult eos exhibere discipulinæ dominicæ, ne pœniteat eum uoluisse remanere in carne. Vt siue cum uenero & uidero uos, siue absens, audiam de uobis quod stetis in uno spiritu unanimes pariter cũ fide Euangelij, certãtes, & nõ paueſcentes in quoquã ab aduersarijs, quæ est illis ostentatio interitus, uobis autẽ salutis.] Vnanimes uult eos esse in fide & deuotione contra aduersarios, ut eadem audiat de illis absens quæ uidit & præsens: ut in nullo pauentes minas aut terrores aduersariorum, custodiant fidem: scientes quia eis qui pro Christo tribulantur, ad salutem proficit: illis uerò qui tribulant ad perditionẽ. Et hoc quia à deo donatũ est uobis pro Christo, non solum ut in eum credatis, sed etiam ut pro illo patiamini: idem certamen habẽtes quale & uidistis in me, & nũc auditis de me.] Quam dei gratiam extollat in omnibus, ad laudem tamen illorum proficit quod dicit, quia deus illis concessit pati pro Christo. Non enim cõcedit uel donat nisi amatoribus Christi. Ideo dicit, pro Christo donatũ est uobis, ut à patre deo donatũ sit diligentibus Christum, ut ad augmẽtum meritorum suorum patiantur pro Christo: & sequentes exempla doctoris sui, omni confidentia certent ad triumphandos infideles.

CAPVT SECVNDVM.

I qua ergo exhortatio in Christo, si quod solatium charitatis, si qua societas spiritus, si qua sunt uiscera & miserationes, implete gaudium meum ut idem sapiatis eandem charitatem habentes, unanimes, unum sentientes, nihil secundum irritationes, neque secundum inanem gloriam, sed in humilitate mentis, alius alium existimantes superiorem sibi: non quæ sua sunt unusquisq; contemplantes, sed quæ aliorum sunt.] Hoc dicit, quia si est uera exhortatio spei in Christo apud uos, qua nos inuicẽ consolamur: si solatium charitatis cõmunis, si participatio spiritus sancti per quam iungimur, in uno corpore nouo, si aliqua sunt uiscera, id est, si in animo uestro sum, sicut & uos in meo: si miserationes, hoc est, si affectus pietatis in amore est, implete gaudiũ meum. Hæc quæ enumerat, tunc uera probanda significat, si ista quæ subtermandat, fuerint seruata, ut unanimes sint, & spiritu humiles, non se inuicẽ prouocantes, sed in charitate gaudentes, ut gaudiũ plenũ sit in eis Apostoli. Sic ergo eos constringit, ut si hæc non custodierint, nec in cæteris probati uideantur: ut quia in alijs nolũt se im probatos uideri, ista quoq; seruent, ut perfecti sint. Sine dubio enim erant inter eos dissentientes & inquieti, & qui inani gloriæ studerent, contendere & uincere & uolentes cum animi atrocitate, ubi præmium non est, sed parit lites, & rumpit charitatẽ. Quę enim potest esse plebs in qua uasa aurea & argentea tantum sint, non & lignea & fictilia? Sed possunt exercitio boni immutata fieri aurea & argentea, quia non naturæ uitiũ est, sed uoluntatis. Hoc enim sentite in uobis quod & in Christo Iesu: qui cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualẽ deo.] Christus semper in forma dei erat, quia imago est inuisibilis dei. Sed Apostolus de dei filio cũ incarnatus homo factus est, tractat dicẽs: Hoc sentite in uobis quod & in Christo Iesu, id est deo & homine: qui cũ in forma dei esset, inter homines utiq; conuersatus gestis & operibus apparebat esse deus. Forma enim dei nihil differt à deo. Ideo enim forma & imago dei appellatus est, ut intelligeretur non ipse pater esse deus, sed hoc esse quod deus est. Hic ergo
Ioan. 10 non rapinam arbitratus est esse se æqualẽ deo. Sciens enim in forma dei se esse, non fu-
Ioan. 5 ratus est ut diceret, Ego & pater unum sumus. Et in Ioannis Euangelio: Propterea, inquit,

quit,persequebantur Iudæi Iesum, quia non solum soluebat sabbatum, sed & patrem suum proprium dicebat deum,æqualem se faciens deo.Iure ergo exæquauit se deo.Ille enim arbitratur rapinam,qui se parem facit ei à quo inferior est. Sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens,in similitudinem hominum factus:& habitu inuentus ut homo,humiliauit semetipsum factus obediens usq; ad mortem, mortem autem crucis.] Christus igitur sciens in forma dei se esse,æqualem se ostendit deo: sed ut humilitatis legem doceret,Iudæis se comprehendentibus,non solum nõ repugnauit,sed semetipsum exinaniuit.hoc est,potestatem suam ab opere retraxit, ut humiliatus ociosa uirtute infirmari uideretur.Formam serui accipiens,dum tenetur & ligatur, & uerberibus agitur,usq; ad crucem factus obediens patri cui se æqualem sciebat,non sibi defendit æqualitatem,sed subiecit se. Hanc patientiam & humilitatem imitari nos docet,ut non solum coæqualibus non nos anteponamus,uerum etiam inclinemus nos authoris nostri secuti exemplum.Formam tamẽ dei non accepisse dicitur, sed esse in forma dei, serui autem formam accepisse,dum quasi peccator humiliatur. Serui autem ex peccato fiunt,sicut Cham filius Noe,qui primus merito nomen serui accepit.Non enim mihi,sicut quibusdam,uidetur sic formam serui accepisse,dũ homo natus est. Vide enim quid dicat:Hoc sentite in uobis quod & in Christo Iesu,id est,deo & homine.Ante incarnationem enim aut Christus potest dici,aut Iesus,quia simul ambo nomina & hominis filium & dei filium significant.Nam ante natiuitatem quid dicit inter cætera? Petra autem erat Christus.&,Non tẽtemus Christum,sicut quidã eorũ tentauerũt. Vbi ergo aut deum aut hominem uult significare scriptura,unum è duobus ponit,aut Iesum,aut Christum.Dei enim filius homo natus,sic in forma dei erat,quia cum homo uideretur, opera dei faciebat,ut in gestis rebus appareret deus esse,qui tantum homo esse putabatur.Opera enim formam significabant,ut quia opera eius nõ utiq; hominis opera sunt hic qui in opere uel forma dei erat,deus intelligeretur. Forma enim dei quid est,nisi exemplum quo deus apparet dum mortuos excitat,surdis reddit auditum,leprosos mundat,& alia? Quomodo autem homini similis factus dicitur,si homo tãtum erat? & qua ratione habitu repertus ut homo est,si non esset & deus? nisi quia cum antequam se inclinari permitteret,semper in dei uirtute uisus sit, postea infirmatus in habitu hominis repertus est? Nam in monte utiq; quasi deus apparuit,& in mari pedibus ambulans nõ solum homo, sed & deus uisus & intellectus est. Denique qui erant in naui, quid dicũt? Vere filius dei est hic.Ista ergo uirtute cessante uelut homo uisus est.Ideo enim dicit quasi,ut illud significet,quia & deus est.Infirmitatis enim causa deũ dicit similem factum hominibus.Quod in subiectis aperit dicens:Humiliauit semetipsum factus obediens usq; ad mortem,mortem autẽ crucis.Hinc est unde habitu repertus ut homo est. Retinens enim uirtutem suã ne appareret in eo,ut homo uisus est & occisus, qui mori nescit. Propter quod & deus illum superexaltauit,& donauit illi nomen quod est super omne nomen:ut in nomine Iesu omne genu flectatur,cœlestium,terrestrium,& infernorũ:& omnis lingua cõfiteat quia dominus Iesus in gloria est dei patris.] Quid & quantũ humilitas mereatur,ostendit,ut magis hanc appeteremus calcata iactantia.Vnde dicit Salomon:Superbis deus resistit,humilibus autẽ dat gratiã.Quare & dominus, Qui se,inquit,exaltauerit,humiliabitur:& qui se humiliauerit,exaltabitur. Hæc est ergo humilitas,si sibi quis nec quod deberi nouit,defendat.Deniq; Pharisæus ille uera de se dicẽs,exaltasse se dictus est, ac per hoc humiliatus est. Christus autem plus fecit, qui cum deus sit,caro factus hominibus se inclinauit.Nunc uideamus quomodo donatum est Christo nomen quod est super omne nomẽ,quasi eguerit filius dei,aut imperfectus fuerit.Qui enim eget,imperfectus est.Si eẽ in forma dei erat, erat par & æqualis deo: quomodo donatũ est illi? Et eẽ donatũ dicit,qui se humiliauit,& quasi homo apparuit exinaniẽs se,factus obediẽs usq; ad mortẽ.Si ergo perfectus natus est,quomodo eguit? Perfectum dei filium natum de deo patre qui negat, Arrianus est. Nam ante passionẽ æqualem se deo patri ostendit, sicut & suprà memorauí. Vnde constat hunc natũ esse perfectũ.In natiuitate enim sua omnia consecutus uideẽ. In plenitudine eẽ diuinitatis est natus ad omnia agenda quæ gessit,ut prius donum accepisset quàm gereret ad quæ agenda natus est. Videẽ ergo donũ patris,hoc est esse filiũ, & nomen eius super omne

1.Cor.10

nomen sit, hoc est esse deum. Nomen enim dei, sed per naturam, non per solam appella
tionem super omne nomen est. Hinc est ut in nomine Iesu omne genu flectatur cœle-
stium, terrestrium, & infernorum: sicut ad Romanos significat, inter cætera dicens: Et
Rom. 9 ex quibus Christus secundū carnē, qui est super omnia deus benedictus in secula. Quæ
sint autem hæc omnia in epistola ista aperit dicens: Cœlestia & terrestria & inferna. A-
lia enim nulla sunt. Quibusdā tamen uidetur homini donatum esse nomen quod est su
per omne nomē, quod nullo genere, nulla ratione conuenit. Si enim Christus dei filius
idem ipse & homo est, non poterat deus homo factus, sed manens deus, his egere quæ
habebat: aut si secūdū quod homo erat, his egebat quæ dei sunt, ipse sibi dei filius deus
dedisset quæ deerant ei iuxta quod homo erat. Quod quidem ad insipientiā dicitur. Et
quare pater dicitur dedisse, cum ipse qui homo factus erat nihil debaberet? aut non po
terat filij diuinitas corpori suo & animæ præstare quæ deerant? Sed forte quia à deo pa
tre sunt omnia, ideo ipse dicitur dedisse. Si ergo à patre omnia, quare non dicatur cun-
cta filio suo per generationem dedisse? & quan uis æqualē sibi genuerit filium: ordo tā
men exigit ut in nomine patris agantur omnia. Hoc pater concessit filio, ut post crucē
Ioan. 17 omnia in nomine filij saluentur. Deniq; dicit dominus de discipulis ad patrem: Pater,
Ioan. 16 quos dedisti mihi, custodiui. Tui ēm erāt, & mihi eos dedisti. Et ad discipulos ait: Vsq;
modo nihil petistis in nomine meo petite, et accipietis. Hoc ergo natus accepit, ut post
crucē manifestaretur quid à patre dum generaretur acceperit. Nomen tunc accepit à
patre cum à creatura cœpit sciri. Cognoscitur enim quid propter hæc quæ gessit, ante-
Matth. 18 quā gereret acceperit. Deniq; ante crucem dixit: Omnia mihi tradita sunt a patre meo.
Quomodo ergo hoc ad corpus potest referri, ut dei nomē corpori sit donatum, cū con
stet Christū hominē esse deum? quia nec dignū est ut deus immutetur in carnem, neq;
caro hoc possit effici quod est deus. Sed forte ut in adoptionem deus esset, & hic color
est. Incipiet enim ex parte deus uerus esse Christus, & ex parte adoptiuus, aut duo dij:
sed aliud scriptura significat. Illi enim donatū significat, qui se exinaniuit, qui formā ser
ui accepit, qui in similitudine hominis factus est homo, qui patri obediuit. Si homo
deo patri obediuit, quid magnū est quod dixit Apostolus? Sed hoc magnū dicit, quia
cū æqualis esset, obediuit. Et quid laudis est si in similitudinē hominis factus est homo,
ut homini similis homo factus dicat? Sed nec potest fieri. Nemo ēm in similitudinē sit
alicuius, nisi alius sit antequā fiat in similitudinē cuius uult. Per causam enim similis fa-
ctus est, non per substantiā. Et quis est qui se exinaniuit? Homo. Ergo habebat. Et quo
modo accepit? sed qui poterat se exinanire homo res infirmat? Et in forma dei nūquid
homo erat? Sed forte homo in forma dei filius erat. Agè, filius dei in cuius forma erat?
Etsi iam homo in forma dei, hoc est, filius dei erat, iam ante passionē perfectus erat. Nō
ergo post passionē aliquid accepit. Sed uideamus quid de eo scriptū sit. Propter quod
superexaltauit eū deus, inquit, & donauit ei nomē quod est super omne nomē, ut in no
mine Iesu omne genu flectat, cœlestiū, terrestriū, & infernorū, & omnis lingua cōfitea
tur, quia dominus Iesus in gloria est dei patris. Consideremus nūc dicta, & sic aduerta-
mus uim elocutionis. Certe nomē quod super omne nomē est, dei nomē est. Sed si per
naturam non cōstat hoc nomē, non est super omne nomen. Appellatiuū enim nomen
in solo uocabulo est, nō in nobilitate naturę. Et adoptiuo deo nō flectit creatura genu,
sed uerò nō cōcreaturę. Et quomodo fieri potest ut homo sit in gloria dei patris? Etiā si
adoptiuus deus sit homo, in gloria dei patris nō potest esse. Nam ei hoc cōpetit qui na-
tus est de deo. In gloria ēm dei patris esse, nihil differre à deo est, ut una gloria sit patris
& filij per communem substantiam & uirtutem. Est enim hæc unitas naturæ. Quid ro
go contrarium est si filius donum à patre accepisse dicatur, cum omnia filij à patre sint,
à quo & cuncta esse creduntur? Substantiā autē dei idcirco naturā dicimus, quia natus
de illa Christus est. Itaq; dilectissimi mihi, sicut semper obedistis nō in præsentia mei
tantūmodo, sed multò magis nunc in absentia cum timore & tremore uestrā ipsorū sa-
lutem operamini. Deus est enim qui operat in uobis & uelle & operari pro bona uo
luntate.] Deū bonos conatus adiuuare testat. Omnem enim gratiam semper reportat
ad deū, ut nostrum sit uelle, perficere uerò dei. Nam quis uinceret principes ac potesta
tes, rectores tenebrarum harum, spiritalia nequitiæ in cœlestibus, nisi solus deus, quos

causa

cauſa inuidiæ inimicos habemus? Indignantur enim nos dici filios dei. Nonergo nouũ eſt quod hortatur, ſed ut more ſolito ſubditi ſint euangelio, curã propriæ conuerſationis habentes: bona enim cõuerſatio ſalutem operatur. Omnia facite ſine murmurationibus & hæſitationibus, ut ſitis irreprehenſibiles & ſimplices, ſicut filij dei immaculati in medio nationis prauæ & peruerſæ, inter quos lucetis ſicut luminaria in mundo, uerbum uitæ continentes in gloriã mihi in diem Chriſti, quia nõ in uacuũ cucurri, nec in irritum laboraui. Sed & ſi immolor ſuper ſacrificiũ & miniſteriũ fidei ueſtræ, gaudeo & gratulor omnibus uobis. Idipſum autẽ & uos gaudete, & cõgratulamini mihi.] Vt fidei & operũ ſuorũ fructus poſſint habere, cõmonet ut omnia quæ ad diſciplinã pertinent Chriſtianã, ſine hæſitationibus faciant & murmurationibus: quia ſi negligẽter & indeuoti aliquid agitur, ad effectũ nõ peruenit, quia in reprehenſionẽ cadit: ſed ut omni ſimplicitate operentur quaſi filij dei immaculati, ut memores profeſſionis ſuæ reſpõdeant, ut inter diffidentes tam clari appareant uita, cõuerſatione, moribus, quemadmodum ſol & luna inter ſtellas ſplendore ſublimes ſunt. Sicut eñ ſtellæ apparente ſole obſcurantur, ita & iniuſti & infidi præſentibus aut iuſtis turpes & deformati uidentur, ut gloria ſit Apoſtoli in aduentu filij dei, cuius plantatio tales edidit fructus. Labor enim & efficacia eius tũc probabitur nõ eſſe inanis. Ideoq; & ſi immolor, ait, ſuper ſacrificiũ & miniſterium fidei ueſtrę, gaudeo. Si enim oppreſſus fuerit à perfidis cur eos aggregauerit ſuæ conſpirationi, gratulandum ſibi ſignificat. ſcit enim effectum habere mortem ſuam. Magna enim mœſtitia eſt ſi patiatur quis pro eis in quibus nihil proficit. Quãobrem gaudere ſe in illis, & eos congratulari ſibi debere teſtatur, ut inuicẽ participes ſint gaudij cõmunis & plebs & magiſter idoneus. Spero aũt in domino Ieſu Chriſto Timotheũ in breui mittere me ad uos, ut & ego bono animo ſim, certior de uobis factus. Neminem enim habeo tam unanimẽ qui ſyncerã circa uos ſolicitudinẽ gerat. Nã omnes quæ ſua ſunt quærunt, non quæ Chriſti Ieſu. Probationẽ autem eius noſtis, quod ut filius cum patre mecum ſeruiuit in euangelio. Hunc ergo ſpero me miſſurum cõfeſtim ut uidero quæ circa me ſunt. Confido autem in domino quod & ipſe cito ueniam.] Ab ſoluta ſunt hæc, nec interpretatione egẽt. Poſt epiſtolam enim iſtam Timotheũ ſe miſſurum ſignificat, per quem ad fidem agnoſcat quæ circa hos agãtur. Erat enim Apoſtolo unanimus, quare & circa eos ſolicitior ſignatur, non ſicut quidã, qui dũ ſemetipſos commendare uolebant, negligentes erant de diſciplina & conuerſatione fratrũ: Non enim deuoto animo prædicabant, ſed propter propria lucra. Et quia Timotheus uir erat egregius, dicit quia probatum hunc habebãt, quia erat cum eo ut filius chariſſimus deſeruiens Euangelio Chriſti. Ideo hunc filiũ dicit, quia ab ipſo fuerat ordinatus. Hunc repromittit ſe mittere, ſe quoq; in breui uenturũ ad eos. Neceſſariũ uerò arbitratus ſum Epaphroditũ fratrẽ & cõmilitonem meũ, ueſtrum autẽ Apoſtolum & miniſtrum operis mei mittere ad uos, quoniam quidem deſiderabat uos, & impatienter ſolicitus erat, eo quod audieritis illum infirmatum fuiſſe. Etenim infirmatus eſt prope mortem, ſed deus miſertus eſt illius: Non ſolum autem eius, ſed & mei, ne triſtitiam ſuper triſtitiam haberem.] Omnia hæc manifeſta ſunt. Epaphroditum enim ſignificat miſſurũ ſe cum iſta epiſtola ad eos. Inuicem enim deſiderio ſui mœſti erant infirmitatis eius cauſa & populus & Epaphroditus, ut uiſo eo recrearẽtur de recuperata ſalute eius, & ille careret ſolicitudine uidendi eos quã gerebat. Erat enim eorũ Apoſtolus ab Apoſtolo factus, dum illũ ad exhortationẽ eorũ mittebat ad eos: & quia uir erat bonus, deſideraba tur à plebe. Quid ergo eſt ut præſente Apoſtolo qui mortuos ſuſcitabat, hic Epaphroditus infirmareť uſq; ad mortẽ? Nunquid nõ orauit pro illo Apoſtolus, & non impetrauit ut citius ſanaretur? Sed ſigna infideliũ cauſa fiunt. Nã huic non ad detrimentũ contigit ægritudo, ſed ad augmentũ: Probationes enim diuerſę ſunt credentiũ. Alius eñ per ægritudinem, alius amiſſione charorũ, alius per damnum pecuniæ, alius per tribulationes probatur, ſi in neceſſitate ſtabilis inueniatur, auxilium à diuerſa parte nõ quęrẽs, ut augmentũ faciat meritorum. Non ergo contempta eſt poſtulatio Apoſtoli, ſed melius prouiſum ei pro quo petebat. Quid autem illud eſt, ut cum de exceſſu fratrũ in alia epiſtola non contriſtari debere admoneat: in hac contriſtandum ſe ſi exiſſet Epaphroditus è corpore, ſignificat? Triſtitiam ſe, ſi exiſſet, habiturum dixerat ſuper triſtitiam

quam

1.Thes.4 quam habebat de infirmitate eius. Erat enim necessarius ecclesiis. Nam ad Thessalonicenses, Videte, ait, ne contristemini de dormientibus, sicut & cæteri qui nō habēt spē. Se autem sic tristem futurum dixerat de excessu Epaphroditi, quia solati ū eius & auxilium requirebat: non tamen ut quasi perditum lugeret. Solicitus itaq; misi eum ut cum illum uideritis, iterum gaudeatis, & ego meliore animo sim.] Affectionem habuit se Epaphroditum & plebem Philippēsium significat, quem uidentes iterum in lætitiā se excitarent, & Apostoli animus lætaretur, quia meliori animo fit qui ad charos suos mittit reuisendos. Excipite ergo illū in domino cum omni gaudio, & huiusmodi in honorem habete, quia propter opus Christi usq; ad mortem accessit, in interitum tradēs animā suā, ut suppleret id quod ex uobis deerat circa meū officiū.] Quanquā indidua esset charitas Epaphroditi & plebis: tamen etiā ab Apostolo cōmendatur, ut amplius chariorē illū faciat, maxime propter hos qui forte tam chari non essent circa eius affectū. In omni enim plebe diuersitas est. Hinc est unde & prælii eius memorat, quod non dubitauit propter opus euangelij emori. hoc est, non deterritus est minis & pressu ris infideliū, sed perstitit in exhortatione fidelium, ut impleret quod deerat plebi in traditione iuxta dispensationē Apostoli. Qui ergo à morte non retrahit animam suam, in

Matth.16 interitū hanc tradit iuxta uitam præsentē, sicut & dominus dicit: Qui enim uoluerit animam suam saluā facere, perdet eam. Perditio hęc interitus est, quia secundum mundū qui animam suam tradit pro Christo, amittit eam: in futurū tamen conseruabit eam.

CAPVT TERTIVM.

R Eliquum fratres mei gaudete in domino. eadē scribere uobis mihi quidem non est pigrum, uobis autem necessarium.] Ostendit solicitudinem suam quam gerit circa profectum illorū, quia impiger est ad scribendum eis quæ necessaria sunt utilitati illorū. Videte canes, uidete malos operarios, uidete concisionem. Hos designat qui inuidentes gentibus prauitate colloquiorum suorum euerterāt Galatas, suadentes eis ut circunciderentur. Quos omni genere uitandos & spernēdos docet, quasi canes qui primum oblatrant, dehinc morsu sæuo male operantur in carnē. Nos enim sumus circuncisio, qui spiritu deo seruimus, & gloriamur in Christo Iesu, & non in carne fiduciam habemus, quanquam ego habeam fiduciam & in carne.] Manifestum est quia credentes ipsi circuncidunt cor suum, ut amputata erroris nebula aspiciant & agnoscant dominum creaturæ. hoc est spiritu deo seruire & gloriari in domino Iesu Christo, qui legem spiritus dedit, ut carnis gloria exinaniretur. Apostolus tamē etiam hanc fiduciam habebat, ut si uellet, gloriaretur de carnis circunciſione: sed sciens uacuā esse hanc gloriā, repudiauit eam. Si qui uidetur confidere in carne, ego magis, circuncisus octauo die ex genere Israel, de tribu Beniamin, Hebræus ex Hebræis, secūdum legem Pharisæus, secundum æmulationem persequens ecclesiam, secundum iustitiam quæ in lege est conuersatus sine querela. Quæ mihi lucra fuerunt, hæc arbitratus sum propter Christum damna.] Quantū ad legis culturā pertinet, & ad iustitiā seruandam, & ad studiū hæresis Pharisæorū, & iuxta zelū traditionis paternæ in persequendo ecclesiā, hic parē non habuit. In cæteris enim erant cōsortes eius, qui similiter essent natura Iudæi. Sed quæ lucra uidebantur iuxta humanū sensum, cōparatione Christi inuēta sunt damna. Quare dāna? nisi quia iam tēpus non erat, ut lex seruaretur? Inania enim erant hæc omnia, & impedimenta ne accederetur ad gratiā: & quia hæc sunt carnalia, nostra uerò spiritalia. Ideo aūt de tribu se dicit Beniamin, ut genus suum extolleret, siue propter hos qui de patriarchis concubinarū Iacob filijs ducunt originē, aut propter illos qui erāt proselyti. Vnde dicit: Ego magis circūcisionē octaui diei ex genere Israel, ut ostenderet primū se esse inter Iudęos, sed hoc se cōtemnere propter spē promissam à Christo. Hebræi tamē propter Abrahā dicti sunt. Immutata est enim litera propter sonum, ut nō uocarentur Abræi, sed Hebræi, ut apud ueteres cū diceretur meridie, & esset absurdū, immutata est litera ut diceretur meridie. Si enim origo ex Abrahā est, ex ipso trahit & nomen, nō ex Heber, qui sexta generatione est super Abraham. Si enim in Abraham reformari cœpit genus hominū, & ipse est pater fidei, ex ipso & nomē & lingua Hebræa. Prima enim lingua quæ erat sine nomine, cum huic redditur, ex eo nomē accepit. Nam nulla causa est ut ex Heber trahat nomen. Abrahā tamen Chaldæus fuit,

non

non tamen Hebræi Chaldæam linguam habent. Verum quidem & omnia arbitror damnum esse propter eminentiã scientiæ Christi Iesu domini mei, propter quem omnia damna duxi, & arbitror stercora, ut Christum lucrifaciam, & inueniar in illo, nõ habens meam iustitiam quæ ex lege est, sed illã quæ est per fidẽ Christi, quæ ex deo est, iustitiam super fidem ad cognoscendũ eum, & uirtutem resurrectionis eius, & communicationẽ passionum eius cõformans me morti ipsius, siquo modo occurram ad resurrectionẽ quæ est ex mortuis.] Cũ superius de genere Abrahæ & de lege & de iustitijs eius & meritis obseruantiũ loqueretur, hæc omnia detrimentũ deputans ad comparationem promissionum saluatoris, nunc addit non solum hæc, sed & omnia damnũ esse propter eminentiã, inquit, scientiæ Christi Iesu domini mei. Post legem & iustitias eius quæ erunt hæc omnia? Quæ erunt nisi ut ipsi uitæ corporis animæq; anteponatur agnitio Christi? Si enim, sicut dicit ad Colossenses, In Christo sunt omnes thesauri sapientię & scientiæ absconditi, cuncta quęcunq; sunt, nullius momenti ducẽda sunt, ut ad excellentiam sapientiæ & scientiæ huius peruenire cõtingat. Sufficit ergo, imò exuberat iustitia quæ ex fide est, nõ ex lege ad salutẽ quę est ex cognitione Christi, gratia dei indulta est. Cognitio enim mysterij incarnationis, & passionis, & resurrectionis eius, perfectio uitæ est, & thesaurus sapientiæ. Vbi eñ sapientia, ibi est & uita: quia uita nõ est ubi stultitia est. Denicq; Salomon: Stultus, ait, in risu agit mala. Qui enim intelligit sui causa Christũ hominẽ factũ & passum, & uicta morte resurrexisse, cõtemptis & spretis omnibus hũc sequitur, cuius præsidio uidet se à morte liberatũ, quærens causas ad promerendum eum, ut uel in aliquo illi uicẽ possit reddere, ut adhuc maiora cõsequi mereat promissa in resurrectione. Nõ quod iam acceperim, aut iam iustificatus sim, aut iam perfectus sim: sequor autẽ si comprehendã, in quo & comprehensus sum à Christo.] Quoniam in tota epistola gaudere se testatur in eis, & laudat obedientiã eorũ & fidẽ, ne forte quasi homines inflatione, eò quod iam digni essent extollerentur, nũc per suã personam adhuc deesse sibi ad iustificationẽ implendã aperta uoce declarat, ut cõtendãt addere in operibus bonis. Si enim hic qui tanta præditus dignitate est, adhuc deesse sibi ad perfectionẽ cõfitetur: quanto magis hi intelligerent elaborandũ sibi esse ut iustificationum merita adipiscerentur. Ideo subiecit: Sequor aũt, inquit, ut cõprehendã, in quo & cõprehensus sum à Christo. Dum enim errore æstu mentis fluctuaret, de uia domini diffidens, misericordia dei quasi fugientẽ gratiam Christi, cõprehendit eum in uia, eum tem ad conturbandam & affligendã ecclesiam, ad hoc ut donum dei addisceret, & gratiam quam refutabat, & sciret pro hac etiam mori lucrum esse: ideoq; nõ se posse obesse credentibus, sed sibi se nõ crederet, qui rem salutarẽ per ignorantiam insequebatur. Ad hoc ergo comprehensus est, id est, à presentia dei requisitus inuentus est, & didicit mysterium Christi, ut omni uita augmentũ faciens meritorum, comprehendat destinatum præmium, promeritus eum quem didicit sui causa occisum. Fratres, ego me nõ arbitror comprehendisse adhuc: unum autem, quæ quidem retro sunt obliuiscẽs ad ea autem quæ ante me sunt extendens me, secundum destinatũ sequor ad palmam supernæ dei uocationis.] Hoc est quod supra dixit, quia ideo laborare se significat, ut quotidie in melius proficiat, semper extendens se ad potiora: ut illa quæ retrò acta sunt obliuiscens, meliora sectetur: nõ quia mala sunt, sed quia parua sunt ad meritũ collocandũ: in melius autem proficiendũ, ut ad destinatũ cœleste præmium occurratur. Causa enim tam admirabilis & inuisibilis præmij non leuiter utiq; certandum esse pronunciat. Quotquot ergo perfecti sumus, hoc sentiamus.] Superius perfectum esse se negat, sed iuxta promissum ut adhuc addatur ad meritum: ad cõparationem autem cæterorũ qui res diuinas negligentius curãt, perfecti dicendi sunt, qui adhibita solertia perfectionis iter ambulant. Hoc ergo sentiendum est, ut in melius proficiatur. Et si quid aliter sentitis, id quoq; deus reuelabit.] Hoc dicit, ut si quid amplius ad culturam melioratæ cõuersationis excogitauerint, dei existiment donũ esse, ne per hoc inflarentur. Verum tamen ad quod peruenimus, ut idem sapiamus, & in eo ambulemus.] Ne qua hinc oriretur præsumptio, & putaretur quod à deo non erat reuelatũ, ideo subiecit dicens: Ad quod peruenimus ut idem sapiamus, hoc est non extra regulã disciplinæ sapere in conuersatione fidei, sed hoc sapere quod commune sit, & modestum in euangelij ueritate.

Colos. 2

Prouer. 10

Imita-

Imitatores mei estote fratres, & considerate eos qui sic ambulant, sicut habetis formam nostram.] Vult illos solicitos esse, ne prauorum hominũ subtilitate capiantur, & notare unumquemq; qualiter & cõuersetur & doceat: ut his iungãtur in quibus sensum magistri sui agnouerint. Multi enim ambulant quos sæpe dicebam uobis: nunc uerò & flens dico, inimicos crucis Christi, quorũ finis est interitus, quorum deus uenter est, & gloria in confusione illorum qui terrena sapiunt.] Hi quos significat, è numero eorum sunt qui Galatas euerterant. Cum dolo enim ambulantes ecclesias dei subuertebãt, sub nomine Christi Iudaismũ colendũ prædicantes, quasi sibi Christus promissus sit. Quos cũ dolore & lachrymis memorat, quia saluti credentiũ obsistebant, de cibis edendis & non edendis quæstiones mouentes, quasi salus in esca sit, aut uenter deus, quẽ iuxta legem mundis escis delectari putabant, gloriantes in pudendis circuncisis, hoc est terrena sapere. Qui aũt spiritalia sapit, in fide, in spe, in charitate gloriatur. Ad locũ aũt hunc non pertinet ut quæstus causa aut gulæ dixerit, Quorũ deus uenter est. Nostra autem cõuersatio in cœlis est, unde & saluatorẽ expectamus dominũ nostrum Iesum Christũ, qui transfigurabit corpus humilitatis nostræ cõforme corpori gloriæ suæ secundũ operationem suã, qua possit etiã subjicere sibi omnia.] Spiritalia curantes, in cœlis agere dicuntur, cum ipsi adhuc sint in terris: quoniam mali principes & potestates cum sint ad huc ipsi in firmamento, cõuersatione tamẽ in terris sunt. Christianorũ ergo actus in cœlis sunt, ubi & spes salutis eorũ est, qui est Christus, quẽ omnis fidus expectat ad transfigurationem corporis carnis, ut quod ex humo est, indutum spiritali ueste conforme efficiat aduentu maiestatis suæ corpori gloriæ suæ, iuxta operationem suam, id est secundum uirtutem suã, qua possit subjicere sibi omnia: hoc est, quia per resurrectionẽ mortuorum & immutationem in gloria apparebit uirtus domini manifestata, comprimẽs omnes principes & potestates, ut manifestetur deus & dominus esse omnium.

CAPVT QVARTVM.

1 Taq; fratres mei charissimi & desideratissimi, gaudiũ & corona mea sic state in domino dilectissimi.] Commonet ut in eadem fide perseuerent. Gaudium enim eius constantia illorum ad præsens est, & in futurum corona. Discipulis enim in agone uictoribus, dignus erit corona magister. Euodiã rogo, & Syntychen obsecro, diem sapere in domino. Et te rogo germane compar, adiuua illas, quę laborauerunt mecum in Euangelio cũ Clemente & cæteris qui sunt mihi participes operum, quorũ nomina sunt in libro uitæ.] Euodiã & Syntychen ad prudentiam ample xandã hortatur, adiuuantibus quos memorat: ut sicut in operibus Euangelij proficerant, proficerẽt & in scientia & sapiẽtia dei. quos omnes merito fidei in libro uitæ habere pronunciat. Gaudete in domino semper, iterũ dico gaudete.] Lętus Apostolus in operibus & fide eorũ ad cumulandã alacritatẽ suã exoptat illos in hoc studio proficientes in domino semper gaudere. hoc est enim quod iterat, ut se uera affectione gaudere in illis ostendat. Modestia uestra nota sit omnibus hominibus. Dominus prope est. In nullo sollicíti sitis, sed per omnia oratione & prece, cũ gratiarũ actione postulatiões uestræ innotescãt apud deũ. Et pax dei quæ exuperat omnẽ mentẽ, custodiat corda uestra in Christo Iesu.] Nunc exẽplo eorũ alios uult lucrari. Cũ enim modestia eorũ manifestata fuerit, id est, rationabilis cõuersatio, lucebunt opera eorũ: & non deerunt qui imitentur bonũ illorũ, ut nõ solũ propriorũ gestorũ, sed & aliorũ augmentũ cõsequantur, ut (sicut dictum est) labores fructuũ suorum edant. Quando enim fructus operum ipsorũ alios acquirit ad opus bonum, labores eorum qui acquisiti sunt, proficient eis quorum exemplo bona opera imitari cœperunt. Dominus, ait, prope est, in nullo solicíti sitis. hoc est præparatos esse debere, & uigilare in oratione & prece, deo gratias agentes, seposita mũdi solicitudine illud sperare, & ante oculos habere qd dominus repromisit: unde & gratias ei agẽdas docet. Domino eñ imminẽte solicitudo seculi cessat. Vt quid eñ solicitus sit de re cito peritura? Ac per hoc postulationes uestrę notę, in quit, fiãt apud deũ. Quæ notitia assiduitate fit, & uigilãtia orationis. Tunc demũ munitionibus pacis suæ, quæ omnẽ exuperat mentẽ, ait, custodiat corda uestra in Christo Iesu. Hoc ideo dixit, quia cũ deo qui habet pacẽ, non timet omnẽ mentẽ aduersam. Tutus enim est pace dei omnis diligens deũ in Christo Iesu. Quis enim non metuat eum

quem

quem scit dei esse amicum. Reliquum fratres, quæcunq; sunt uera, quæcunq; magnifica, quæcunq; iusta, quęcunq; amabilia, quæcunq; laudabilia, si qua uirtus, si qua laus disciplinæ, hæc cogitate, quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & uidistis in me: hęc agite, & deus pacis erit uobiscum.] In conclusione, quæ reliqua erant ad imitationem perfectionis exponit, ut ea quæ non solum in uituperationem nō cadunt, uerùm etiam laude digna sunt, & cogitātes & agentes, secuti formam apostoli, deum pacis habeant secum. Deus noster uerè deus pacis est, qui non rogatus quasi potens, nō timidus quasi infirmus ad pacem hortatur, intantum ut & peccata in se cōmissa concedat, cùm possit utiq; terrore manifestatæ potentiæ, & ineffabilis magnitudinis suæ etiam inuitos nō ad pacem cogere, sed ad subiectionē. Sed huiusmodi pax mundi est, non dei, cuius ipsa natura pax est. Gauisus sum autem in domino magnificè, quòd tandem aliquādo reflouuistis, ad hoc ut pro me sentiatis in quo & sentiebatis. occupati enim eratis.] Nunc alacritatem suam propensiorem factam ostendit, quia in quo negligentiores facti fuerāt, adhibita solertia opus pristinum iterarunt, memores facti Apostoli sui, ut fructus suos ad eum mitterent condendos in horreo cælesti, ubi neq; tinea, neq; rubigo exterminat. *Matth. 6*

Non quasi propter penuriam dico. Ego enim cognoui in quibus sim sufficiens esse. Scio & abundare, & humiliari, ubiq; & in omnibus imbutus sum, & saturari, & esurire, & abundare, & penuriam pati. omnia possum in eo qui me confortat.] Non se sui causa in hoc eorum opere gaudere, sed in profectu eorum ipsorum, se ante omnia contētum deo adiuuante testatur, ut neq; de penuria cōtristaretur, neq; de abundantia exultaret, sciens quia & abundantia frequēter extollit, & tolerata penuria diuitias cælestes acquirit. Horū tamen opera in se benigna declarat. multorū enim necessitatib. profuit. Scitis autem & uos Philippenses, quia in principio euangelij, cùm profectus sum à Macedonia, nulla mihi ecclesia communicauerit in ratione dandi & accipiendi, nisi uos soli, quia in Thessalonica semel & iterum usibus meis misistis: non quia munus quęram, sed requiro fructum crescentem in rationem uestram.] Hęc idcirco cōmemorat, ut audientes in memoria & laude esse opera sua, non dubitent illa accepto ferri apud deū, sed magis studium fidei adhibeant. Percepi autem omnia, & abundo: repletus sum acceptis ab Epaphrodito, quæ à uobis missa sunt, odorem bonæ suauitatis, hostiam acceptabilē, placentem deo.] Non ociosè cōmonet debere fieri, & hortatur quod factum profitetur, nisi quia aut negligentius, aut minus copiosè, sicut solitum erat ab eis fieri, factum uidebatur, ut reminiscentes priorum, scirent se minus fecisse quàm cœperāt. Licet enim nō improbet factum, sed significet deuotiores illos ante in opere hoc fuisse: tamen gratum esse & acceptum fieri apud deum quasi sacrificium placidum. Deniq; dominus ait: Facite eleemosynā, & ecce omnia mūda uobis sunt. Quàm gratū ergo opus est, ut omnē maculam hominis & sordes emundet? Deus uerò meus impleat omne desiderium uestrū secundum diuitias suas in gloria in Christo Iesu.] Ideo discreuit dicens: Deus meus, ut secundum ea quæ præstabat meritis eius, auxilia adessent, & desiderijs eorum in copia magnitudinis bonitatis suæ in gloria Christi Iesu. Gloria est Christi Iesu, cum dei nutu Christianorum implentur desideria secundum euangelicam disciplinam. Deo autē & patri nostro gloria in secula seculorum. Amen.] Hic nō discreuit, sed generaliter ait: Deo & patri nostro gloria. Deus propter timorem, pater autem honoris causa, & quia ab ipso est omnis origo. Ipse enim dixit in Malachia propheta: Si deus ego sum, ubi est timor meus? Salutate omnem sanctum in Christo Iesu.] Hunc salutate in Christo Iesu, qui se sanctificat, ut Christus dignus habeatur, qui dixit: Sancti estote, quoniam ego sanctus sum, dominus deus uester. Salutant uos qui mecum sunt fratres.] Salutatio fratrum solatium inuicem præstat. quasi imagines enim exhibet diuulsorum. Salutāt uos omnes sancti, maxime qui de Cæsaris domo sunt.] Hos significat propensiorē affectum habere circa eos, qui de domo Cæsaris sunt. istos & potiores suprà memoratis ostendit fratribus, quia hos sanctos appellat. Gratia domini nostri Iesu Christi cum spiritu uestro.] Quoniam de saluatoris persona quæstiones oriuntur, hic ut soliditatem in eo diuinitatis approbet, tuitionem gratiæ eius spiritui nostro exoptat.

Luce 11

Malach. 1

Leuit. 19

DIVI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI COMMENTARII IN EPISTOLAM BEATI Pauli ad Coloſſenſes.

PRAEFATIO.

Coloſſenſes pſeudoapoſtoli euertere nitebantur, ut poſt prædicationem Epaphræ ſiue Archippi philoſophicis diſputationibus irretirent ſimplicitatem mentis eorum, ne ſpernerent rationes elementorum, quibus quaſi gubernatur uita humana. Idcirco hos Apoſtolus hortat̃ per epiſtolam, & admonet ne alicui præter Chriſtum aliquam eſſe ſpem putarent, & deciperentur.

CAPVT PRIMVM

PAVLVS Apoſtolus Chriſti Ieſu per uoluntatem dei, & Timotheus frater, his qui ſunt Coloſſis ſanctis & fidelibus fratribus in Chriſto: Gratia uobis & pax à deo patre noſtro.] Caput epiſtolæ ſolito more ſcribit ad eos, in quo & ſanctis & fidelibus & fratribus literas ſe ordinare proſequitur, quibus exoptat dei gratiam manere per Chriſtum. Gratias agimus deo patri domini noſtri Ieſu Chriſti, ſemper pro uobis orantes, audita fide ueſtra in Chriſto Ieſu, & dilectione quã habetis in omnes ſanctos, propter ſpem quæ repoſita eſt in uobis in cælis, quam antè audiſtis in uerbo ueritatis Euangelij, quod peruenit ad uos, ſicut & in uniuerſum mundum.] Quoniam dignum habuit deus credere iſtis filium ſuum, gratias ei refert in orationibus ſuis. Deinde propter charitatem quam habebant in ſanctos, fidi quia pro hac, ſpes firma eſt apud deũ, qua remuneraturus creditur credentes & diligentes ſe inuicẽ autore Chriſto, cuius nomẽ peruenit ad omnes gentes, ut multiplicentur in fide eius. Et eſt fructificans & creſcens, ſicut & in uobis, ex qua die audiſtis & cognouiſtis gratiam dei in ueritate, prout didiciſtis ab Epaphra dilecto conſeruo noſtro, qui eſt fidelis pro uobis miniſter Chriſti, qui etiam notam fecit nobis ueſtram dilectionem in ſpiritu.] Exemplum cęterarum gentium hos creſcere & fructum uitalem facere, alacri ſermone proſequitur: ut ex eo quod dei gratiam percepérunt, proficerent, & numero & opere adiungentes fidei ſuæ qui fierẽt fratres eorum in Chriſto. Exemplo enim bonorũ operũ illorũ attracti ſunt multi, teſte illis Epaphra, qui eis miniſtrauit gratiam Chriſti uice Apoſtoli, quam ſtatim imbiberũt ut potum ſpiritalem in domini charitate, quæ non in carne eſt, ſed in ſpiritu. Idcirco & nos ex qua die audiuimus, nõ ceſſamus pro uobis orãtes & poſtulantes, ut impleamini agnitione uoluntatis eius in omni ſapientia & intellectu ſpirituali, in hoc ut ambuletis dignè dño ad omne placitum in omni opere bono.] Audiens Apoſtolus deuotam ac promptam uoluntatẽ illorum circa fidem Chriſti, orat pro eis, ut propenſius agnita uoluntate dei, rationabili opere explerẽt deuotionẽ quam audita fide Chriſti didicerant, ne tam fidamentis ædificatio, & robur fidei, dum inconſultè aliquid imperitè cõficeret, laboris ſui fructum amitteret. Hoc enim libẽter accepto fertur, quod deuoto fit animo, & prudenter. Fructificantes & creſcẽtes in agnitione dei, in omni uirtute robur capiẽtes ſecundum potentiã gloriæ eius, in omnem patientiã & longanimitatem cum gaudio, gratias agentes patri, qui uocauit uos in partẽ ſortis ſanctorũ in lumine, qui liberauit nos à poteſtate tenebrarũ, & tranſtulit in regnum filij charitatis ſuæ.] Incrementũ operum eorũ cum ſcientia uult fieri, ut non ignorẽt fidei ſuæ ſpem. Tunc enim firmi & ſtabiles ſunt, ſi aduertãt quæ pro fide promiſſa ſunt, & quãta ſit potẽtia glorię maieſtatis dei in patientia, ut longa expectatione ſuſtineat humanũ genus, quod irreuerentia ſua nõ ſolum neglígit creatorẽ, uerùm perſequit̃ amantes eum, ut & ipſi ſimiliter patientes ſint, ut ſupportent probra & maledicta infideliũ, uel ſi illata fuerit preſſura, expectantes iudicium dei, nec dubitantes de eo: magis aũt gaudentes in promiſſa uita cum gratiarũ actionib. deo, qui dignatus eſt uocare & inducere gentes in promiſſionẽ Iudæorũ, quæ eſt lumẽ æternum

æternum,id est,uita æterna,ueritas perpetua. Liberati enim de cõditione tenebrarum, hoc est,eruti de inferno,in quo tenebamur à diabolo tam ex proprio quàm ex delicto Adæ,qui est pater omnium peccantiũ: translati sumus per fidem in regnum cęleste filij dei,ut ostenderet nobis deus quo amore diligit nos,quando attollens nos de imo tartari,induxit in cælos cum uero filio suo.Iam enim omnes credentes, qui fixa mente deuoti sunt,exeuntes de seculo duce dextræ partis angelo inducunt in cælos, quod ante deuictam mortem concessum non erat. In quo habemus redemptionem remissionem peccatorum.] In huius filij sui regnũ transtulit nos deus,per quem nos redemit, & manumisit.Remissio enim peccatorum liberos facit,ut liberati debitis,teneri obnoxij nõ possint.nam sine fide Christi nullus egressus de inferno est, quia obligatus peccatis exire ianuas tartari non potest. Qui est imago dei inuisibilis.] Inuisibilis dei imago uisibilis esse nõ potest,alioquin nec imago.Quod enim inuisibile est,pingi nõ potest. Nec enim uisibilis potest inuisibilem uidere. Aut enim corpus est quod uidetur, aut figura, aut aliqua informata substantia quam fert acies oculorũ, totum tamẽ corpus est. Deus autem qui ab his omnibus alienus est,quomodo potest imaginẽ habere uisibilem? Sed ideo sic dicitur,ut talis filius intelligatur,qualis est pater: ut quia de ipso est, & nihil distat ab eo in diuinitate naturæ,imago eius dicatur & forma,ne alius deus à perfidis crederetur,quamuis nomine ipso hoc contineatur.Ideo enim uerus dei filius dicitur,ut de ipso esse credatur.Sed propter malam intelligentiam etiam hoc additum est,ut & imago eius dicatur,ut cùm apparet,licet in figura humana,aut certe in igne,ut ad Moysen: non ipse pater intelligatur esse,sed filius: & per id quod imago eius dicit, nihil ab eo distare credatur. Vnde dicit ad Philippum:Philippe,qui me uidit,uidit & patrẽ:quomodo tu dicis,Ostende nobis patrẽ? Non credis quia ego in patre,& pater in me est? Hæc est unitas & substantialitas patris & filij,ut inuicem sint:ut qui uidet filium,uideat & patrem.Nũc uideamus quomodo uisus sit filius, ut proinde intelligamus qua ratione Philippus uidendo filium,uideat & patrem. Intellectu certe operum diuinorum uiderunt filium non carnalibus oculis. Quæ operatus est filius, dixit esse patris, ut unitatem uirtutis ostenderet.Eodem genere uisus est & à Iacob,unde nomẽ accepit Israel,id est homo uidens deum.Propter hoc ergo imago dictus est inuisibilis dei,ut ipse esse intelligeretur qui per intellectum uisus est deus. Patrem autem nunquam ullo modo apparuisse,sicut dictum est in Euangelio:Deum nemo uidit unquam. Primogenitus uniuersæ creaturæ.] Ante omnem creaturam genitum filium non creatum testatur,ut secerneret natiuitatem eius à creaturæ factura.Et ut hoc penitus clarescat,subiecit: Quia in ipso condita sunt omnia in cælis & in terra,uisibilia & inuisibilia,siue throni,siue dominationes,siue principatus,siue potestates, omnia per ipsum & in ipso cõdita sunt.] Nõ solum in eo magnificum & glorioſum significat Christum,quia antequam fierent omnia,natus est,sed & in ipso dicit omnia condita. hoc est, ut omnium potentia in eo esse credat̃,& deo perfecta,dum omnia fiunt per ipsum. hoc est caput esse totius creaturæ, quia ab ipso ut sint,esse cœperũt.Ideo aut quæ ab ipso facta sunt,per ipsum facta dicuntur:quia ad hoc natus est ut faceret creaturã. hoc est fecisse in eo, & per eum.Nec enim sibi natiuitas sua profecit,sed nobis,quia nõ eguit nasci qui in his erat:quomodo sit unicus dei patris & filij,quomodo ipse nouit quę ingenita sunt dei patris.Erat enim in deo qui processit de deo,ita ut unus esset deus.ac sic fit,ut neq; diminutio sit patris,neq; profectus filij dum nascitur. Et ut apertius tradat quæ & quanta sit potentia filij, ostendit quæ per ipsum sint,id est,throni,dominationes,& principatus,ac potestates: ut proinde omnino minus nihil in eo esse credat̃,q; in patre. Et ipse est ante omnes.] Ante omnes sic est, quia hic solus de deo patre natus est,de ingenita utiq; substantia dei. Hæc autem uirtute eius,quam per generationẽ habet à patre,subsiterunt, non ut cõmunio eis substantiæ sit cum eo,sed ex nihilo nutu dei patris filio agente cœperũt. Et cuncta in ipso constant.] In ipso cõstant,quia sine eo nihil sunt. Nisi enim huic fuerint subdita, errore deuia quasi perditioni fient obnoxia. Et ipse est caput corporis ecclesiæ.] Ecclesiæ caput est Christus,si tamẽ omnes unũ sentiant cælestes & terreni,ut sint ecclesia, hoc est unius fidei. Si quo minus truncati capite totius corporis,id est, à creatore suo seiuncti,amentia quadam & uanitate bacchantur. Qui est principiũ primogenitus ex

mortuis, ut fiat in omnibus ipse primatum tenens.] Quoniam omnia per ipsum sunt, per ipsum denuo negligētia quadam facta caduca reformanda fuerunt, ne ad iniuriam eius pertineret si opus eius per alterum instauratum fuisset: ut quomodo ante omnes natus est, sic iterum ante omnes primus esset ex resurrectione mortuorum reddita prima uita. Ante omnia enim natus est de deo, ut cuncta crearet quæ non erant. Iterum autem accepta carne de uirgine natus est, ut peccatum quod ex uirgine Eua intrauerat in mundum, aboleret. Natus ergo & mortuus resurrexit, ut quę primùm fecerat, postea iterum recrearet: quia per errorem fuerant uelut mortua, ut semper in omni uita sit primus & princeps. Quia in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare.] Plenitudo in ipso est & manet, quia omnia potest semper, ut nihil exceptum sit quod nō per eum possit præstari, ut & faceret, & reformaret, & lapsa erigeret, & mortua uiuificaret.

Iodn. 5 Vnde ait: Sicut habet pater uitam in semetipso, ita dedit & filio uitam habere in semetipso. Sicut enim pater suscitat mortuos & uiuificat, sic & filius quos uult uiuificat. Nec enim pater iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio. Quid tam iustum, nisi ut horum quæ fecit per illum, ipsi daret iudicium: ut ipsa omnis plenitudo diuinitatis habitet in ipso, per id quod diximus, omnem illum potestatem in se habere, hoc est, deum esse perfectum. qui enim hæc omnia non habet, non est deus. Et per eum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis eius, siue quæ in cælis sunt, siue quę in terra.] Hoc est quod suprà memorauí, quia ut ea omnia quæ fecit per illum, restauraret, cùm errore quodam discrepare cœpissent ab inuicē, necnon & ab autore, (est enim adhuc error in carnalibus cælis) humiliauit eum incarnādo illum, ut homo factus ostenderet ac doceret quomodo possint ea quæ in firmamento sunt, & super terram reconciliari creatori. Quod ut ad perfectum perduceret, occidi se passus est propter homines, ut quos apud superos docuerat, exeuntes hinc à morte secunda teneri nō possint, ut doctrina eius fructum haberet primæ institutionis, & omnia facta per ipsum uiuerēt in ipso quasi in autore, sicut Petrus fatetur in Actis apostolorum. Et uos quondam alienatos & inimicos consiliorum eius in operibus iniquis: nunc autem reconciliatos in corpore carnis eius per mortem, exhibere uos sanctos & immaculatos & irreprehensos in conspectu suo.] Quale donum dei sit erga gentes, memorat: ut ostendat eos debitores, & quidem multum in gratiarum actionibus deo: qui cùm inimici essent consiliorum eius quibus decreuit uisitare genus humanū per famulum suum Moysem, cuius doctrinam & potestatem non receperunt, deuoti idolis suis, imò operibus iniquis: adorauerunt enim opera sua quæ fecerunt, misericordia autem & prouidētia dei requisiuit eos, ut gratuito dei gratiam consequerentur, redeuntes ad eum in conscientia munda: ut in die iudicij dum nihil erroris ueteris inueniretur in his, accorporarētur creatori suo, qui ut prodesset humano generi incarnatus homo factus est, ut in carne sua uinceret mortem. Si quidē perseueratis in fide fundati, stabiles & immobiles à spe euangelij quod audistis, quod prędicatū est in uniuersa creatura quæ sub cælo est. Cuius factus sum ego Paulus minister, qui nunc gaudeo in passionibus pro uobis: & suppleo reliquias pressu rarum Christi in carne mea pro corpore eius, quod est ecclesia.] In tribulationib. quas patiebatur, exultare se fatetur, quia profectum suum uidet in fide credentium. Non est inanis tribulatio, quando eum pro quo patitur, acquirit ad uitam. Quas passiones Christo dicit inferri, cuius utiq; doctrinam persequūtur, ut & perfidos grauet impietatis suæ crudelitate, & fidelibus dei prædicet charitatem, cuius filius nunc usq; iniurias patitur pro nobis. Nunc igitur intelligi uult qua causa scribit ad eos, cùm dicit: Si tamen perseueratis in fide fundati: ut scirent tunc prodesse sibi passionem Christi, si in accepta fide manerent. Idcirco enim omnipotentia magnitudinis quanta sit Christi, & q̄ infinita, ab initio declarauit, ut doceret in ipso solo spem ponēdam, quia ipsius sunt omnia: & quia nihil sine ipso potest uiuere, neq; in cælis, neq; in terris. Ante omnes enim est, & cuncta ipsi constant, quia in omnibus ipse primatum tenet: ut si quis alicui elementorū aut angelorum uel potestatum deuotum se debere esse putet, errare se sciat. Hic enim unus est filius dei, caput omnis principatus & principij, cuius Euangelium prædicatum est in toto mundo, incipiens à Moyse, qui dixit Iudæis: Quia prophetam uobis suscitabit dominus deus uester ex fratribus uestris, tanquam me ipsum audietis. Erit enim, quicunque

Deut. 18

non

non audierit prophetā illum, exterminabitur de plebe. Vnde dominus ait Iudeis: Quia Ioan. 5
Moyses de me scripsit. Itaq; hic unus audiendus est, & colendus, nec ad hunc æstimandus est quisquam: quia qui caput tenet, reliquam partem subiectam habet. Nam qui se subiectis humiliat, totus errat: quia non tenens caput truncus est, ex quo totum corpus continetur ad uitam. Cuius factus sum ego minister secundum dispensationem dei, quæ data est mihi in uos, ad implendum uerbum dei in mysterio quod absc̄ditum fuit à seculis seculorum, & à generationibus.] Ministrum factum se esse euāgelij inter gentes à deo per Christum cum fiducia loquitur, ut mysterium cœptum à domino per idoneum & efficacem seruum possit impleri quod ignotum fuit à seculis. Nunc uerò declaratum est sanctis eius, quibus uoluit deus demonstrare quæ sunt diuitiæ maiestatis mysterij dei in nationibus, quod est Christus in uobis spes gloriæ, quem nos annunciamus.] Mysterium quod latuit à seculis, modo reuelatum asserit, id est, tempore apostolorum ostensum: quia & gentes admittendæ essent sine circumcisione carnis ad fidem Christi, qui promissus erat Iudæis. Prius enim ante prædicationem fidei circumcidi mandatum est gentiles, si uoluissent ad legem accedere. Nunc autem misericordia dei ita ut sunt suscipi iussi sunt ad fidem. Quod indignum putabatur Iudæis, ut Christus in quo spes erat Iudæorum, etiam gentes participes faceret gloriæ suæ. Monentes omnem hominem, & docentes in omni sapientia, ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo, in quo laboro certans secundum operationem ipsius quæ operatur in me in uirtute.] Hanc dicit ueram esse sapientiam quę est in disciplina dominica, cùm agnoscitur Christus. Quod seipsum Apostolus magna cum cura agere testatur: ut erudiens omnem hominem in hac sapientia, consummatum eum exhibeat deo in intellectum Christi, ut mysterium natiuitatis ex deo, & natiuitatis ex Maria, & totius operis eius cælestium & terrestrium assequatur. Cuius rei certamen contra perfidos habere se loquitur, adiuuantibus signis uirtutum, ut per hæc uita infidelitatis comprimatur. Qui enim uerbis subtilitate quadam diabolicæ uersutiæ ausus est contradicere, pudore correptus necesse est ut cedat uirtuti.

CAPVT II

V Olo enim uos scire quantam solicitudinem habeam pro uobis, & pro his qui Laodiciæ sunt, & quotquot non uiderunt faciem meam in carne, ut consolationem accipiant corda eorum cùm fuerint instructi in charitate, in omnes diuitias plenitudinis intellectus, ad agnitionē mysterij dei in Christo, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ abscõditi.] Non se minus solicitum pro his quos in carne minime uidit, quàm de illis erat, quibus præsens prædicabat testatur, ut scirent non minore affectu diligi se ab eo, quia eos non uiderat, q̄ cæteros apud quos erat diligebat, ut foueret animos eorum in charitate, & prompti fierent per epistolam, & agnitionem acciperent sacramenti dei in Christo, aduertentes has esse sapientiæ & scientiæ diuitias, si agnoscatur Christus in deitatis suæ plenitudine adorandus. Omne igitur mysterium sacramenti dei in Christo est. Hic est enim unus in quo omnis creatura nisi sperauerit, peribit, ut omnium potentia in eo sit: ut qui cognoscit istum, cunctorum quæcunq; sunt, cognitionem uideatur habere: ne colendus alius præter hunc requiratur, quia omnium potentiarum uirtus in eo est: ex ipso enim habēt omnes. Vnus enim cùm sit, omnia potest. Quare & caput omnium dicitur, ut per ipsum omnes subsistere uideantur. Dignè ergo omnes thesauri sapientiæ & sciētiæ in eo dicuntur abscon diti. Omnis enim scientiæ ratio totius creaturæ supernæ & terrenæ in eo ut sit oportet, qui omnium eorum caput est, siue angelorum, siue solis, siue lunę, siue stellarum, aut cæterarum rerum, omnis scientiæ peritia in autore illorum est: ut qui hunc agnoscit, nihil ultra requirat, nec sapientiam, nec uirtutem, quia agnouit eum in quo perfecta uirtus, perfectaq; sapiētia est. Quicquid enim alibi se putauerit inuenire, plene in hoc & abunde inueniet. Nam quid sapientius Salomone? quid prudentius Daniele? quibus idcirco deus præ cæteris sapientiam dedit, ut notum faceret infidelibus totius se sapientiæ esse autorem. Denicq; Nabuchodonosor dicit Danieli admirans super sapientiam eius: Vere deus uester ipse est deus uerus, & aperiēs mysteria. Quod quidem omnem increDan. 2
dulum latet, in Christo esse omnem sapientiam & scientiam: quia nō legunt in euange-

Iijs astrologiam,non in apostolo geometrica,non in propheta atithmeticam, nec musi
cam:quæ idcirco despecta sunt à nostris,quia ad salutem non pertinent,sed magis mit
tunt in errorem,& auocãt à deo,ut dum his studeant ratiocinationum disputationibus,
animæ suæ curã non agant.Quæ enim tam uera sapientia est, nisi cognouisse quod pro
sit,& despexisse quod obsit? Obest enim, quia impedit animam ne curam sui agat.Nõ
immerito ergo qui Christum agnouit,inuenit thesaurum sapientiæ & scientiæ. Agno
uit enim quod ei sit utile. Hoc dico, ut nemo uos circumueniat in subtilitate sermo
nis.Nam & si corpore absens sum,sed spiritu uobiscum sum, gaudens & uidens ordina
tionem uestram,& supplens id quod deest utilitati fidei uestræ.] Commonet ne malo
rum colloquijs & astutia iniquitatis sensus eorum traducerentur,quia sapientes mundi
arte quadam & minutijs disputationum irretire gestiunt simplicium animas,ut ratione
mundanarũ rerum abstrahant eos à spe quæ est in Christo. Vnde Apostolus spiritu se il
lic adesse dicit,ut reuerentiã eius ante oculos habentes abstinerent se ab huiusmodi ho
minibus.Si enim spiritus Helisæi prophetæ uidit fraudem Giezi euntis ad Naaman Sy
rum,ut acciperet sub nomine eius quæ illi mandata non fuerant, & descendentẽ prom
pto animo Naaman ei plus dedisse, quàm fuerat postulatus: quanto magis Apostolus
ea quæ dixit,poterat in spiritu uidere? Maior enim gratia fuit in apostolo, quàm in pro
phetis. Et ut promptiores illos faceret circa traditionem euangelij, gaudere se dicit in
dispositione conuersationis illorum,ut scientes unde deo placeatur,in eo fierẽt firmio
res,per quod digni effecti ad utilitatis profectũ,fidei suæ addiscerẽt sensum. Quem-
admodum enim accepistis Christum Iesum dñm,in ipso ambulate,radicati & ædificati
in ipso & confirmati fide,sicut & docti estis ambulantes in illa cum gratiarũ actione.]
Hoc monet & hortatur,ne deuotio eorum minueretur,& recederent à fide quam fue
rant assecuti,& prauis fabulis euersi aliter Christum acciperent quàm didicerant.Mul
ti enim corruptores fidei circumibant ad seducendos simplices, dolose & cum simula
tione annunciantes Christum:quos euitari monet magna cautela,& stabiles & firmi su
pra fundamentum trinitatis spe futurorum gratias uberes agerent super misericordia
dei. Videte ne quis uos deprædetur per philosophiam & inanem fallaciam,secundũ
traditionem hominum,secundum elementa huius mundi, & nõ secundum Christum:
quia in ipso habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter.] Philosophiam dicit ter
renam,per quam solent seduci qui cupiunt prudẽtes iudicari in mundo.Hæc argumen
tis & subtilitate minutiarum quorundam componitur,quasi physicas inuestigauerit ra
tiones,quædam habens admixta quæ hortamenta sunt bonæ uitæ uel documenta: ali
quando de mensuris, necnon de numeris, aliquando de elementorum qualitatibus &
quantitatibus ordinata. In cuius disputationibus qui inciderit, uix aut nunquã euadet.
Detinetur enim uerisimilibus causis, & cõmentitijs rebus, nihil tam uerum æstimans,
quàm conspicitur & intelligitur in elementis.Et quia quæ ad præsens sunt, & cernũtur
oculis,suauia & oblectabilia uidentur, aliquantos seducunt qui spiritalem rationẽ de-
spiciendam & ridendam putant desperatione futuri,omnem uim astris assignantes car
nali rationi obnoxij,ne grauia credenda sint sustolli in cælum posse, néue leuia uenire
ad terras,aut aliquid corporeum sine rerum admixtione generari,repugnantes poten-
tiæ ac prouidentiæ dei.Sciunt enim legi in diuinis ueteribus Hebræorum uoluminibus
multa gesta per Moysen,quæ humana ratio non capit:simili modo & in nouis libris fa
cta à domino,aut per apostolos,quæ tractatus carnalis prohibet credi.Hanc ergo phi-
losophiam fallacem & inanem appellat,quia non à potentia dei ordinata est, sed ab im
becillitate ratiocinationis humanę,quæ potentiam dei intra scientiam suam coartat,ne
aliter credatur facere cẽ carnalis se continet ratio,quia singulis elementis diuinitatis di-
uersitatem deputant ad culturam,ut obligent animos imperitorum, ne se ad deum ue-
rum extendant.Quamobrẽ cauendam monet traditionẽ istam,quia mundi cultrix est,
non dei,qui unus est:nec ad Christum,sed à Christo abstrahit,in quo perfectio diuinita
tis est.Omnia enim quę habet pater dedit filio,cùm illum in plenitudinis genuit diuini
tate corporaliter:ut quia ipse caput est,creatura aũt eius corpus est:quicquid putat pos
se cælestis creatura,hoc totum plenè in Christo esse credatur, ut nullus arbitretur quen
quam colendum.Quicquid enim in aliquo magnũ putauerit,plus in illo inueniet:quia
omnes

omnes ex ipso habent, sicut ex capite membra: ipse autem plenus est semper. Et estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus & potestatis.] Plus significat credentibus dari, & potest in elementis comprehendi: quia qui in Christo est, repletus est diuinitatis abundantia, quam elementa non habent. Denique in credentibus spiritus sanctus inhabitat, quod elementis concedi non potuit: quia indignum erat & incongruum, ut inuisibilis habitaret in substantia uisibili, & incorporeus in his quæ sensibilia sunt. Audiant ergo & ueniant cultores eorum, & credant in Christo, ut fiant maiores eorum quos nunc colunt.

In quo etiam circumcisi estis circumcisione non manufacta, in expoliationem corporis carnis in circumcisione Christi, una cum illo sepulti in baptismo, in quo & simul surrexistis per fidem operationis dei, qui suscitauit illum ex mortuis.] Hi circumcidunt in Christo, qui amputata totius traditionis humanæ cultura, Christo iunguntur, corde non carne circumcisi, id est in spiritu non in carne seruientes, ut à terrenis ad cælestia, ab humanis ad diuina, ab errore conuertantur ad ueritatem, capiti & autori suo copulati per charitatem. Cum quo & sepulti sunt in baptismate: resurrexerunt autem per fidem dei: in quo credunt quod exemplo Christi resuscitabit illos ex mortuis. Illic enim homo uetus deponitur, & nouus assumitur: peccatis moritur, ut uiuat iustitiæ: elementis abrenunciat ut Christo societur, resurrectionis futuræ tenes pignus exemplum saluatoris, qui resurrexit ex mortuis. Hæc igitur commonet, ut perseuerent in abrenunciatione pompæ & præstigiarum satanæ. Qui idcirco elementorum suadet culturam, ut à deo auocet, participes apostasiæ suæ uolens efficere homines. Quia enim sub nomine suo culturam suadere non potest. (horretur enim ipso nomine) sub alterius nomine suam conatur implere uoluntatem. Et uos cùm mortui essetis in delictis & præputio carnis uestræ, conuiuificauit simul cum illo, donans omnia delicta, deleto chirographo quod aduersum nos erat, decreti quod contrarium erat nobis, & illud tulit de medio, & affixit cruci: exuens principatus & potestates, ostentauit in autoritate, triumphans illos in idipsum.] Mortuos dicit gentiles fuisse. Primum quidem, quia legem quæ ad testimonium data est creatoris, & ad uitia condemnanda, recipere noluerunt. Deinde, quia impietatis peccatorum suorum indigni erant uita: ideoque discreuit hos à Iudæis, quasi qui fuerint inimici dei unius. Iudæi uero in unius dei confessione degentes adueniente Christo addiscunt mysterium dei, quod expectabant ad iustificationem suam, ut in eo quod subreptum illis fuerat, quia impossibile est esse sine peccato, acciperent remissionem. Vnde post causam gentilium inducit & Iudæos, dicens: Donans nobis omnia delicta: ut post specialem subiiceret & generalem, quia cunctis donauit omnia delicta. Sed quia, sicut dicit dominus: Cui plus donatum fuerit, amplius debet diligere: idcirco commonet gentes, ut Lucæ 7
considerantes causas malorum suorum, & qualem gratiam acceperint à deo in Christo tota deuotione soliciti sint circa obsequium eius, à quo à diuersa mortis pœna sunt liberati. Quomodo ergo donauit nobis omnia delicta? Deleto, inquit, chirographo quod erat aduersarium nobis. Et quid est, & quantum est delere, subiecit dicens: Et illud tulit de medio. Sic ergo deleuit, cùm tulit de medio. Sic autem tulit de medio, cùm affixit, ait, cruci. Affigere autem cruci, hoc dixit esse spoliare principatus & potestates publicè, & detriumphare illos in Christo. Hæc sicut uidetur, obscura sunt: ac per hoc adhibita cura dilucidanda sunt. Hoc est præsidium dei, quod per significatiam diuersarum causarum exponit Apostolus. Multa enim acta memorat ut genus hominum ad indulgentiam perueniret, ut non solum propria remitteret nobis delicta, sed & illud tolleret peccatum, quod ex Adæ erat præuaricatione, quod appellauit chirographum in decretis: quod nos a mortuis resurgere non sinebat: quia si non & hoc tulisset de medio, exeuntes hinc qui acceperant remissa, illic tenerentur apud inferos. Porrò autem ideo omnia delicta concessa sunt, ut resurgerent à mortuis. Quia enim ex peccato mors, sublato peccato fit resurrectio mortuorum. Quod quidem fieri minime potuisset, nisi peccatum affixisset cruci. Dum enim non peccando saluator uincit peccatum, quod hominem tenebat obnoxium: insuper & occiditur ab eo innocens: sic crucifigitur peccatum. Deuictum enim peccatum, mortificatum dicitur. Crux enim non saluatoris mors est, sed peccati. Innocens enim sic qui occiditur, reos illos facit à quibus occiditur. Peccatum autem principes & potestates intelligamus, quorum studio peccauit primus Adam. Ad autores enim refe

rendum est nomen hoc, quorũ mortem in expoliatione significauit. Mors enim ipsorũ
hæc est, quia uicti à saluatore dum expoliantur animabus quas tenebant in captiuitate,
mortificantur. Rei enim facti sunt, quia cum hac autoritate animas tenerent, quia pecca-
uerant, ipsi inuenti sunt amplius peccatores, dum illum qui illos nõ peccando uicerat,
occiderunt. Et sic iustè expoliati sunt, sicut dixit, publicè, id est in cruce: quod est palam
detriumphari à deo in Christo. Ille enim detriumphatur, qui palàm uincitur, & spolia eius
publicantur. Ostenditur enim omnibus prostratus, qui cęteris insultabat. Decretũ autem
quod dicit, non est hoc quod Pagani fatum appellant: quia illud non omnibus contra-
rium asserũt: quia quosdam dicunt ex hoc felices, alios infelices. Hoc enim decretũ om
nibus dicit fuisse contrariũ. Sententia enim erat cunctis aduersa hominibus. Nemo
igitur iudicet uos in cibo uel in potu, aut in parte diei festi, aut in neomenijs, aut in sab-
bato, quod est umbra futurorum, corpus aũt Christi.] Quoniam omnis spes in Christo
est ac fiducia, nulli superstitioni aut legi subiacere nos debere præcepit. Quamobrẽ per
strepentes, aut aliquid quod ad fidem Christi nõ pertinet susurrantes, contemnendos:
istum autẽ solum sequendũ, per quem deuicta mors est, & reddita resurrectio mortuo-
rum. Quidam enim Iudęorũ solent iudicare fideles, quòd ea quæ interdicta per Moy-
sen sunt, edant de cibis, cùm omnia deus mũda fecerit. Indigni autem iudicati Iudæi de
his edere, prohibiti sunt à melioribus. Solent iterum reprehendere nos, quia dies festos
eorum spernimus, aut quia initia mensium nõ obseruamus, quæ neomenias uocant: ma
xime autem quòd dies sabbatorũ non custodimus, ut ocio & epulis cum luxuria transi-
gantur: quod magis ad offensam pertinet, quàm ad gratiam. Hæc autẽ omnia sunt cor-
pus Christi, quia elementorum per effectus sunt uocabula. Hinc est unde in Euangelio
Matth. 12 dicit: Dominus est enim, inquit, filius hominis etiã sabbati. Per ipsum enim omnia. quæ
quidem sic data sunt per Moysen, ut umbra essent uel figura futurorũ, ut apparente ue-
ritate figura cessaret. Sicut enim absente Imperatore imago eius habet autoritatẽ, præ
sente non habet: ita & hæc ante aduentũ domini tempore suo obseruanda fuerunt, præ
sente autem carent autoritate. Nunquid aliquis uicem domini agens, ipso præsente do
minatur? Si præfectorũ uicarij præsentibus eis priuati sunt, quanto magis seruí præsen-
te domino etiã ipsi in obsequio debent uideri? Nemo uos deuincat uolens in humili
tate animi, & superstitione angelorum ea quæ uidet, extollens se fruſtrà, inflatus mente
carnis suæ, & non tenẽs caput illud ex quo omne corpus per cõpagines & coniunctio-
nes subministratũ & compaginatũ crescit in augmentum dei.] Quod superius sub no-
mine philosophię cauendũ monuit, nunc apertius docet obseruandũ ab ijs qui terrenę
sapientiæ studentes, hæc colenda asserunt, quæ obtutibus adiacent uel apparent, ut ho-
rum detentæ culturis animæ sub firmamento obligatæ teneantur, ne se supra firmamen-
tum tendant ad superiores cælos ad deum omnium adorandũ. Quod opera efficit inimi-
ci, ut semper animas super terras humiliatas detineat, ubi se scit semper de cælis deie-
ctum futurũ iusto iudicio dei religionẽ simulans, cùm sit maximum sacrilegium. Inflan
tur enim motum peruidentes stellarũ, quas angelos uocat, nõ autoritate diuina, sed su-
perstitione humana, quæ ad nihilum proficit nisi ad damnũ: nolentes tenere fidẽ Chri-
sti, qui omniũ creator & dominus est. Ex ipso enim omnes originẽ habẽt, quare & cor-
pus eius dicuntur, si tamẽ agnoscant eum. Ad ipsum enim conuersi reædificantur, com
paginati fide eius: subministrãte euangelio adunantur cuncti quasi membra corporis in
charitate Christi, ut augmentum faciant deo. Cùm enim redeunt ad illum, qui per erro-
rem deseruerant illum, minuentes copias diuitiarũ eius, dum denegant eius se esse, cre-
mentum faciunt deo, quia ex perditis acquiruntur deo. Rursum de Iudæis dicit, quia &
ipsi sub elemẽtis seruiunt, non elementis. Hoc loco de Paganis. Si ergo mortui estis
cum Christo ab elemẽtis huius mundi, quid tanq̃ uiuentes in hoc mundo decernitis?]
Omnis qui baptizatur in Christo, moritur mundo. Cunctis enim superstitionum erro-
ribus abrenunciat, ut solam colat fidem Christi. Amotis enim quæ naturali iustitiæ acci
dunt, relinquitur disciplina data à deo, per quam uiuitur deo per spem quæ est in Chri-
sto. Moritur autem his quibus subiectus fuerat per errorem, dum negat illos quos præ-
sumpserat esse. Et ita fit, ut per inimicitiam abrenunciationis inuicem sibi mortui dican
tur homo & elementorum cultura. Mundum enim dicens, errorem carnis significat.

Omne

Omne enim quod uidetur, carni deputat. Hinc est unde & Ioannes apostolus: Nolite, inquit, diligere mundum, neq; ea quæ in mundo sunt: id est, neq; elementa quibus compactus est mundus, neq; errores quos humana adinuenit traditio, diligamus, sed solum Christum, qui mortuus est pro nobis, ut corpori suo nos sociaret ex perditis. Qui ergo consepulti sunt Christo, mortui sunt elementis, ut nihil curent ex his. Superna enim dicerũt tenenda, quæ possunt uitam donare perpetuam. Hæc enim nec præsentẽ dant, & impediunt ne apprehendatur futura. Qui autem post baptismum ambigit de aliquibus, putans quædam de ueteribus ueneranda, uiuere se ostendit elementis, quæ decernit colenda, aut dubitat contemnenda: hic remanebit intra circulos mundi, alienus à deo: quia ueteri indutus homine, carnalia transire non poterit. Ne tetigeritis, ne gustaueritis, ne contrectaueritis, quæ sunt omnia in interitum & corruptionem per abusionem secundum præcepta & doctrinas hominũ.] Prohibet omni genere ab spe mundanorum, quia inanis est, ne colant, ne assentiant, ne cogitent: quia quæ promittũt, corruptionis sunt. Vsus enim culturæ ipsorum interitum generat, quia præcepta & doctrinæ non dei, sed hominũ sunt, in quibus uana spes est: quippe cùm aduersus creatorem inuenerit hæc error humanus, ut prohibens ab unius dei fide, multorum deorum superstitionem inducat. Quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ simulatione religionis, & humilitate animi, ad uexationem corporis, non in honore aliquo ad saturitatem & diligentiam carnis.] Hinc se sapientiæ rationem habere putant, quia traditioni humanæ nomen religionis applicant, ut religio appellet, cùm sit sacrilegiũ: quia quod contra autorem est, sacrilega mente inuentũ est. Nomen ergo fingit, ut falsa quæ sunt, possit uera assumere, & humanas mentes in terra humiliat, ne se erigant ad superna: aut terrena colentes, excidant à supernis cœlestibus, & obsint corpori, cuius caput Christus est secundũ primæuæ rationis facturã. Hinc enim grauati nõ poterũt sursum iungi capiti suo, ut instaurent in illo, & honorati effecti quasi prima parte corporis truncati, totos se dantes mundo ad sensum carnis explendum. Sagina enim carnalis sensus, traditio humana est, quę hoc dicit sufficere, quod carnis tradidit prouidentia. Rationẽ enim uidet habere sapientiæ iuxta carnem, quia ex elemẽtis est omnis corporalis natiuitas: ac per hoc non esse incongruum inquiunt, his inclinari quorũ gubernaculis humanũ regitur genus: ut his se subijciat quæ uidet mundi clarissima, nec requiri debere spiritalia: quia his solis, inquiũt, ducibus uti concessum est. & per hanc rationem negligũt autorem.

1. Ioan. 2

CAPVT III

Si enim consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est ad dexteram dei sedẽs.] Hos cum Christo resurrexisse asserit in baptismo, qui supercœlestia cogitant, ubi sedes est Christi, ubi deus pater filio suo tradidit dexteram, ut regnet & iudicet. Iudicis enim in sinistra sedere non est. Resurrectio tamen duas habet formas, ut primo animo de terris resurgat ad cælos, deinde recepto corpore resurgat raptus obuiam Christo. Quæ sunt sursum sapite, non ea quæ super terram.] Supernorum cælorum, qui æterni sunt, habitacula nos petere exhortatur: ab his autem omnibus quę in firmamento & sub firmamento sunt, dissimulandum. Quisquis enim his se superstitionibus occupauerit, impedimẽtum patietur. Non enim poterit hæc transcendere, quibus se inclinauit ut dominis. Mortui enim estis, & uita uestra abscondita est cum Christo in deo.] Apud mundi sensum mortuus Christus uidetur, & discipuli eius, cùm constet uiuere illum cum his omnibus. Idcirco carnalibus ac mundanis abscondita est uita Christi & suorum in deo extra mundum in regno eius cælesti, in quo uiuunt. Cùm Christus apparuerit uita uestra, tunc & uos apparebitis cum illo in gloria.] Vita nostra Christus est, quia legimus in Actis apostolorũ hunc esse uitæ autorem, qui à perfidis nõ creditur futurus iudex. Cùm autem aduenerit in uirtute cælesti, & uisus fuerit esse quod minime credebatur, tunc apparebunt cum illo etiam qui crediderunt in illum, & manifestabit omni perfidiæ, quia uiuit cum suis in gloria. Hæc consolatio fiduciam spei parit, ut securi de futura uita omnia postponentes, Christum sequant. Mortificate ergo membra uestra quæ sunt super terrã, fornicationem, immunditiã, libidinẽ, concupiscentiã malã, & auaritiã, quæ est idolorũ seruitus.] Quoniam omnia simul peccata corpus esse in epistola ad Ro. significat, idcirco nũc singula

delicta

delicta describens, membra ea appellat, ut post acceptã & seruatam euangelicã de sal-
uatoris plenitudine rationẽ, bonæ uitæ operam darent, abstinentes se ab omni turpitu
dine & desiderio malo, quo possint peritiæ diuinæ fructum non amittere. Multũ enim
obest scire ueri rationẽ, & minime factis illam prosequẽtibus affirmare. Hinc est unde
Lucæ 12 & dñs inter cætera ait: Qui autem, inquit, scit uoluntatẽ domini sui, & non paruerit ei,
uapulabit multis. Auaritiã tamen idololatriæ comparauit, ut nihil illa scelestius demon-
straret. Sub uno nomine duo pessima & impia genera designauit, quæ omni ratiõe mo
net fugienda. Primum enim & pergraue crimen est idololatria. Quid enim tam perni-
ciosum, tamq; funestum, q; ad iniuriam creatoris dei, lignis & lapidibus uel alijs metal-
lis honorificentiæ eius nomẽ tribuere: cùm ipsi non patiant ut seruus nomine dñi nun-
cupetur, quem non natura utiq;, sed quædam conditio subijcit seruituti? Aliud econtrà
crimen est auaritiæ, non dispar malitia, sed diuersum in nomine. Vnde ad Timotheum
1. Tim. 6 ait: Radix enim omnium malorũ est auaritia. Omnium enim capax est delictorũ, ut aui
ditatis suæ quod impossibile est, impleat desiderium, semper bibens, & semper sitiens.
Non immerito ergo sub uno nomine utrumq; malum ostendit. Penè enim uno explen
tur opere, quia sicut idololatria uni deo auferre nititur gloriam, ne quod eius peculiare
est, solus habeat nomẽ diuinitatis sibi soli condignũ: ita & auaritia in dei se res extẽdit,
ut si potest fieri, unus & solus creaturã eius sibi usurpet, quam deus omnibus fecit. Vn-
Aggæi 1 de dicit deus per prophetã: Meum est aurũ, & meum est argentũ. Vtraq; igitur deo est
inimica. ambæ enim deo abnegant quæ eius sunt. Propter quæ uenit ira dei.] Malo-
rum memoratorũ causa uenturũ dicit iudicium dei, ut uindicet in hos qui contempto
deo & lege eius, interdicta sequi maluerunt. In quibus & uos ambulastis aliquando
cùm uiueretis in illis.] Quantũ beneficiũ præstiterit gratia dei per Iesum Christum, nõ
tacet, ut gratulent euasisse se iram quæ uentura est repente super infideles totius terræ,
& tales semetipsos præbeant, ut parere possint præceptis eius à quo à morte secunda
sunt liberati. Nunc uerò deponite & uos omnia, iram & indignationẽ, animi malitiã,
blasphemiã. turpiloquiũ de ore uestro nõ procedat. Nolite mẽtiri inuicẽ. Exuite uos ue
terem hominẽ cum actibus suis, & induite nouum, qui renouatur in agnitionem secun
dum imaginem eius qui condidit illum, ubi non est Græcus & Iudæus, circumcisio &
præputiũ, Barbarus & Scytha, seruus & liber, sed omnia & in omnib. Christus.] Nunc
ab his prohibet quæ minora peccata uidẽtur, ne forte quia superius quæ grauiora sunt,
mortificanda mandauit: hæc admittenda, aut quasi nõ periculosa nõ fugienda putaren
tur: simul etiam ut exuti ueterem hominẽ, id est tam uerbo q; actu incontaminatos se ui
dent, noui facti in Christo per agnitionem ueritatis, quę olim latuit: modo autem mani
festata est per nouam legẽ credentibus, ut similes fiant imaginis eius qui creauit illos.
Imago hæc in conuersatione bonæ uitæ intelligenda est, sicut dicit ad Corinthios in e-
1. Cor. 15 pistola prima: Quemadmodum portauimus imaginem eius qui de terra est, ita porte-
mus & imaginem eius qui de cælo est. Ipse est ergo creator hominis, cuius imaginẽ por
tare nos iubet in sanctitate & bonis operibus, quæ de filij dei agnitione descendũt. Ne-
mo enim potest bonam & mundam habere uitã, nisi habeat cui hanc exhibeat: à quo si
non præmium, certe uel laudem expectet. Sed apud deum & laus & præmium speran-
tur, quia non patitur dei iustitia eũ qui carnis uitia uicerit, minime coronari. In hac itaq;
agnitione nullus ut indignus excipitur, quasi non mereatur accedere ad fidem Christi.
Omnes em̃ accedẽtes unũ fiũt, deleti quid fuerint, & scripti quid esse cœperint, ut quia
unius fidei sunt, in eo ipso unius sint & meriti: ut quos fides iungit, non possint discerni,
propter quod diuersi natura & gente siue conditione sunt. Omnia enim & in his omni
bus Christus est. Quia enim cuncta eius membra sunt, omnia Christus est: ut dum una
confessio eorum est de spe eius, in omnibus Christus: & sic omnia corpus eius sunt, ut
professio eorum & natura concordet. Alia est tamẽ imago hæc quam de agnitione sal-
uatoris dicit creari, & alia imago ad quã factus est primus homo. Ista enim imago est &
in fœmina, cùm agnoscit eũ qui se creauit, & obtemperãs uoluntati eius abstinet à uita
turpi & actu peruerso. Illa aũt imago in solo uiro est, sicut idem dicit in epistola ad Co-
rinthios prima: Vir quidem non debet uelare caput, cùm sit imago & gloria dei. Si autẽ
1. Cor. 11 & mulier non uelaret caput, esset & ipsa imago dei. Sed incongruum erat ut facto uiro

subiecta

ſubiecta diceret eſſe imago dei. Nam & in Geneſi ita ait: Et fecit deus hominẽ, ad imaginem dei fecit eum: ut ſicut deus unus eſt, unus ab eo fieret homo: ut quomodo ex deo uno omnia, ita ex uno homine omne genus eſſet ſuper faciem totius terrę. Vnus igitur unum fecit, qui unitatis eius haberet imaginẽ. Et ipſe in uiro & muliere ſimilitudo myſterij patris & filij. Barbarũ tamen ab Scytha ſegregauit, ſicut ſeruum à libero: nõ utiq; in Chriſto, in quo omnes unum ſunt: ſed in morum feritate, & in gentis immanitate. Peiores enim hos Barbaris intelligi uoluit antequam credant, cùm Græcorũ libri iuſtitiã eorum prædicent, quam duce natura ſequebantur. Intantũ magnum apud eos peccatũ furti habebatur: quod Græci magna cum induſtria, inquit, & doctrina iuſtitiæ ſemitas inueſti garunt, hos naturaliter apprehendiſſe collaudant. Sed quomodo degenerãt omnia, poſtea magis uituperabiles eſſe cœperunt, q̃ fuerant antea laudabiles. Poſtquam enim mulieres eorum lege uiri uti cœperunt, quas Amazonas primitus aſſerunt appellatas, totam Aſiam contra naturam ſubijcientes, ſic contigit ut & uiri canum more rabidi efficerentur, immanes, ſylueſtres, inculti plus quàm Barbari, intantum immutati, ut carne humana ueſcẽda imbuerent. Quid mirum, cùm & ipſi Romani longè aliter fuerint, q̃ nunc ſunt? Nam & mulieribus eorum caſtitatis cauſa uini uſus incognitus fuit, ſicut nunc aqua. Intantum enim uigebat diſciplinæ autoritas, ut ſubiectum uas non faceret quod uolebat. Induimini ergo ut electi dei ſancti & dilecti uiſcera miſericordiæ, benignitatem, humilitatem, ſenſus manſuetudinem, longanimitatẽ, præbentes uobis inuicem patientiã, & donãtes alius alij, ſi quis aduerſus aliquẽ habet querelam: ſicut & Chriſtus donauit uobis, ita & uos facite.] Vt lucrum poſſint habere, ad hæc eos faciendа hortatur, quæ meritum collocant apud deum. A peccatis autem abſtinere timor facit. ueretur enim ne mala faciens pœnis ſubdatur. Hæc autem quæ nunc facienda monet, ad profectum pertinẽt meritorũ. ex uoluntate enim fiunt, nõ ex neceſſitate. Qui ergo ab illicitis ſe abſtinet, habet laudẽ: qui uerò à licitis temperat, & laudẽ habet & præmium. Super hæc autẽ omnia charitatẽ, quod eſt uinculum unitatis, & pax dei exultet in cordibus ueſtris: in qua & uocati eſtis in uno corpore: & grati eſtote.] Quia enim omnium maior eſt charitas, huic magis ſtudendum hortatur. Tunc enim omnia quę ſuprà mandauerat ſeruanda, ad effectum prę̃miorũ poterunt deduci, ſi duce charitate iter ambulent legis. Tota enim mente operatur, qui de amore aliquid facit. Hypocriſis & ſimulatio non eſt in charitate. Quare & Ioannes apoſtolus: Timor, inquit, nõ eſt in charitate. Qui enim timet, perfectus non eſt. Perfecta enim dilectio foras mittit timorem. Vnde & dominus amari ſe mauult, quàm timeri. Hæc eſt enim quæ complectitur unitatem, hæc eſt quæ omnes unum corpus facit, hæc eſt quæ ueram habet pacẽ, quã corde puro cuſtodit. Poteſt enim pax dici, & non habet charitatem: charitas enim ſemper ſecum habet pacem. Verbum Chriſti habitet in uobis abunde in omni ſapientia: docentes & monentes uoſmetipſos pſalmis, hymnis, canticis ſpiritalibus in gratia cantantes in cordibus ueſtris dño.] Hæc meditanda monet ſemper, quæ ſonẽt Chriſtum. Hæc in corde habenda, quæ deo patri ſemper gratias referãt, ut uox canora illi ſeruiat, illum laudet pſalmus, hymnus extollat. Et huic ſoli notũ ſit, qui occulta peruidet mẽtis, à quo ſperatur & præmium. In cordibus illi cantari mandauit, ne fauore hominũ fieret, & fructum amitteret. Omne quodcũq; facitis in uerbo, aut in opere, omnia in nomine domini Ieſu, gratias agentes deo, & patri per ipſum.] Quoniam ſuprà in corde deum laudari, & illi gratias referri præcepit, nunc tam in uerbo quàm in opere totius cõuerſationis noſtræ nomen domini Ieſu laudari & exaltari hortatur: ut cùm uerba noſtra carent reprehenſione, & opera noſtra bona ſunt, magnificetur dominus Ieſus, cuius magiſterio inuituperabiles ſunt diſcipuli. Tũc enim ueras gratias agimus deo per ipſum, ſi modum præceptorũ eius cuſtodiamus. Mulieres ſubditę eſtote uiris, ſicut oportet in domino.] Ita præcipit mulieres ſubditas eſſe debere uiris, ſicut mandauit deus inter cætera dicẽs ad mulierẽ: Et ad uirũ tuum conuerſio tua, & ipſe tui dominabit. ut ipſo ritu & diſciplina timeat uirũ ſuum quaſi dominũ, ex quo cœpit eſſe. Viri diligite uxores ueſtras, & nolite amari eſſe ad illas.] Rigorẽ uirilis legis emollit, ne poteſtate qua præualet, nimius quis ſit in dominatu uxoris: ſed debet reſpicere ad affectum, quia mulier caro eius eſt: ne plus illam humilians exacerbet, & contraria cogitet. Filij obedite parentibus

Gen. 1

1. Ioan. 4

Gen. 3

rentibus per omnia.hoc enim placet deo.]Non potest aliud placere deo, nisi quod iustum & pium est. Tunc possunt filij deum habere propitium, si debitam honorificentiã rependant parentibus, circa obsequium illorũ faciles, in cõtemptu difficiles, scientes filij nunquam aduersus parentes prouidere. Patres nolite ad iram prouocare filios uestros, ne pusillo animo fiant.]Modestos præcipit patres debere esse filijs, ne coartati ab eis delinquãt in illos, & deum offendãt: quod nolunt: Ira enim inconsiderata res est, in tantũ ut aliquãdo nec sibi parcat qui irascit. Debent enim recordari patres quia fuerũt & ipsi filij: considerare aũt filij quia futuri sunt patres: ut æquo librato consilio utriusq; patris, & filij subiecti sint, & patres modesti. Serui obaudite per omnia dominis carnalibus, nõ ad oculum seruientes quasi hominibus placentes, sed in simplicitate cordis timẽtes dominũ.]Quoniã deo aliter seruiri nõ potest, q̃ puro corde. occulta enim uidet animorũ. sic & hominibus præcepit seruire debere. Qui enim ad oculum seruit, in occulto aliud facit. qui enim ex animo, talis est foris, qualis & intus. Si ergo in hoc obsequio fuerit fidelis, promerebit̃ dominũ, quia ipse dixit: Qui in minimo fidelis est, & in magno fidelis est. Si enim ei qui ad præsens uindicat, fidelis nõ fuerit: qui fieri poterit ut illi fidem exhibeat, quem post mortẽ audit iudicaturũ? Idcirco in domini carnalis causa iustum uult esse seruũ & obsequentẽ, ut possit & in dei rebus & fidelis esse & obsequẽs. Si enim in præsenti idoneus fuerit, ubi scit nulla esse nisi corruptibilia præmia: quanto magis propẽsior erit in dei deuotione, quem scit fidelibus immortalia daturũ præmia?

al. proteruire

Lucæ 16

Quicquid facitis, ex animo operamini ut domino, nõ hominibus, certi q̃ à domino recipietis retributionẽ hæreditatis domini Christi, cui seruitis. Qui enim iniquè gerit, fert id quod gessit iniquè, & non est personarũ acceptio apud deũ.]Vt promptos illos in obsequio & fide faciat, mercedem illos bonorũ operum accepturos promittit à deo in regno Christi. Quod ut probatũ sit & acceptũ, sic illos uult obsequi sicut domino, à quo mercedem expectant. At si iniquè egerit, non solum hominem offendet, sed & deum, quem in admissa fraude carnalis domini contempsit. Si autem bene egerit, non erit apud deum seruus hominis quasi despectior, sed remunerabitur quasi liber inter homines, seruus autem Christi, quod dignitatis est nomen.

CAPVT IIII

Ephes. 6

Omini quod iustum est & æquum seruis præbete, sciẽtes quod & uos dominum habetis in cælis.]Ne domini temporales superbia extollant̃, præsumentes de dominatu, mitigat & cohibet animos illorũ, ut adhibita consideratione humani generis, animaduertãt autorem deum nõ seruos & liberos, sed omnes ingenuos condidisse. Sed hoc mundi iniquitate factum est, ut dum alter alterius fines inuadit, tunc captiuos ducit ingenuos. Vnde & manu capti dicti sunt à ueteribus inde mancipia. Hic casus & conditio etiam nunc apparet. alij redimunt̃, alij remanent

Gen. 9

serui. Apud deum autem hic seruus habet̃, qui peccauerit. Denicp̃ peccati causa Cham seruus audiuit: Maledictus puer Chanaam: seruus seruorũ erit fratribus suis. Cui sententię ueteres assensere, ita ut definirẽt omnes prudẽtes esse liberos, stultos aũt omnes esse seruos: quia prudens abstinet à peccatis. ut hic ingenuus sit, qui recta sequit̃: seruus aũt, qui per stultitiæ imprudentiã subijcit se peccato. Vnde & Cham propter stultitiã, quia risit nuditatẽ patris stultè, seruus est appellatus. Ostẽdit ergo dominis, quia nõ ueri sunt domini, sed quasi per imaginẽ. corporũ enim non animorũ sunt domini. Solus enim dominus, & autor rerũ inuisibilis deus tam corporibus q̃ animis dominat̃: ut hæc considerantes, iusta ab eis exigant seruitia, talia utiq;, qualia & à se exigi uolunt à dño cõmuni. Nam cùm ipsi nõ ut dignũ est deo seruiant, quem nõ negant omnium potestatẽ habere, cuiusq; quotidiana dona per ministeria creaturæ humanis usibus exhiberi: à paribus suis, nõ dicam fratribus, tam grauia exigunt seruitia, ut ferri nõ possint, nõ ponentes in

Ephes. 6

animo quia & ipsi uelint nolint serui sunt, & uiderint cuius meriti.

1. Thess. 3

Orationi instate, uigilantes in illa, orantes simul & pro nobis, ut deus aperiat nobis ostium uerbi ad loquendum mysteriũ Christi: propter quod etiã uinctus sum, ut manifestẽ illud prout oportet me loqui.]Iam prudentibus mysteriũ domini Christi in euitandis uitijs peccatorum orationi instandũ ostendit, ut meritis crescat deficientibus tentationib. aduersarij. Quos intantũ dignos habet, ut iudicet eos etiã se posse precib. adiuuare ad asserẽdũ audacter

dacter euangelium, ad quod manifestandum legationē acceperat. In sapiētia ambulate ad eos qui foris sunt, tempus redimentes. Sermo uester semper in sale gratia sit conditus, ut sciatis quomodo oporteat uos singulis respondere.] Quoniam necesse est ambulare nos inter infideles, & colloquia miscere causa conuersationis mundanæ: hoc est quod cōmonet, ut cum sapientia sit ipsa conuersatio propter scandalum gentiliū ne occasionē accipiant per nos blasphemādi, & incitētur ad persequendū. Quid enim opus est loqui cum eo quem scias intractabilem, & obstinatæ mentis, paratum ad contumeliam faciēdam? Ideo hæc monet, ut opportuno & loco & tempore, magistra modestia, religionis uerba promantur: aut si persona talis in medio est, quę perstrepat, reticendū. Aliter enim cum potentibus mundi, aliter cum mediocribus, & aliter cum humilibus agendum est. Aliter iterum cum mansuetis, aliter cum iracundis, quibus cedi oportet. hoc est redimere tempus. Cùm enim insidiāti dominicis uerbis, & furenti temporis audacia cedis, iniurias infesti temporis lucrifacis. Nam si caput, id est rex assentit, corpori est libertas loquendi uerba dei cum mansuetudine, ut prouocentur ad bonum. Perstrepentibus tamen & animosis ad conuitia semper cedendum. Vincis enim dum cedis. *Ephes. 5*

Quæ circa me sunt, omnia nota faciet uobis Tychicus dilectus frater, & fidelis minister, & conseruus in domino, quē misi ad uos ad hoc ipsum, ut cognoscat quæ circa uos sunt, & consoletur corda uestra cum Onesimo charissimo & fideli fratre, qui est ex uobis. Omnia quæ hic sunt, nota faciet uobis.] Ad hoc se dicit fratres misisse, ut inuicē sibi nota fierent quæ agerent ab inuicem. Quamuis superius dicat spiritu se præsentē apud eos, & uidere quæ agerent, internuncijs tamē opus est. Solicitior enim fit quis quando uidet ad se uenire ad considerandum conuersationē suam. Plus enim ueretur, si speculetur se uideri quę agat. Nam cùm deus omnia uideat, & sciamus omnia illi nota esse: quia non tamen uidemus nos uideri ab eo, contraria facimus. Salutat uos Aristarchus comes captiuitatis meæ, & Marcus consobrinus Barnabæ, de quo accepistis mandatum, ut si uenerit ad uos, excipiatis illum: & Iesus qui dicitur Iustus: qui sunt ex circūcisione. Hi soli sunt adiutores mei in regno dei, qui mihi solatio fuerunt.] Hic Aristarchus bonæ conuersationis ac meriti uidetur, qui deuotione dominica particeps & socius laborum Apostoli designatur. Marcum autem ut cōmendet quid sit non tacet: ut cùm laudabilis uiri Barnabæ affinis addiscitur, honorabilis habeatur. Addit & Iesum, quem Iustum nomine uocari appellat. Quibus solis testimoniū perhibet, quia hi ex circuncisione adiutorio fuerūt ei, assentiētes & participes sententiæ eius, ut iam circūcidi ulterius non debere prædicarent. ideo participes illos dicit suos in regno dei. Circuncidendum autem esse, & sabbata & neomenias seruandas prædicare, non spiritale est, sed terrenū.

Salutat uos Epaphras, qui est ex uobis, seruus Christi.] Chariorē illis facit epistolam, quando ei qui ex ipsis est, testimonium reddit. Semper solicitus pro uobis in orationibus, ut stetis perfecti, & abunde expleti in omni uoluntate dei.] Tam salutaria se illis exoptare testatur, ut illum qui ciuis illorū est, & affectu unanimitatis charissimus, participem suæ deuotionis in profectu eorum ostendat. Testimonium enim adhibeo illi, quia habet multum laborem pro uobis, & pro ijs qui Laodiceę sunt, & Hierapoli.] Vt solicitos eos salutis suæ faciat, aliorum uigilantia quanta sit pro his ostendit. Solicitior enim quis fit pudore, quando in causa sua alterum uiderit laborare. Salutat uos Lucas medicus charissimus, & Demas.] Verè charissimus Apostolo fuit Lucas, quia omnia postponens, Apostolum semper secutus est, qui & Euangelium & Actus apostolorum scripsisse perhibetur. Salutate eos qui sunt Laodiceæ fratres, & Nympham, & domesticam eius ecclesiam.] Quoniam simili modo & pro ijs qui Laodiceæ sunt solicitus erat, in eorum epistola hos salutandos monet, Nympham chariorem existimans, cuius & domum salutat. Tam enim deuota uidetur fuisse, ut omnis domus eius signo tutulata esset crucis. Et cùm lecta fuerit apud uos hæc epistola, facite ut & in Laodicensium ecclesia legatur, & ut uos Laodicensium legatis.] Quia generales sunt institutiones Apostoli, & ad omniū profectum ecclesiarum scriptæ epistolæ: idcirco etiam Laodicensibus epistolam hanc legi præcepit, ut per hanc quid agendum sibi esset, addiscerent: & Colossenses ut eorum legerent iuxta sensum supradictum. Et dicite Archippo: Vide ministerium quod suscepisti in domino, ut illud impleas.] Præpositum illorū

per eosipsos cõmonet,ut sit solicitus de salute ipsorum. Et quia plebis solius causa scribitur epistola,ideo non ad rectorem ipsorum destinata est, sed ad ecclesiam. Post eum enim Epaphras qui illos imbuit,hic accepit regendam eorũ ecclesiam. Ipsa salutatio mea manu Pauli. Memores estote uinculorũ meorum. Gratia uobiscũ.] Vt confirmet epistolam manu sua subscriptã dicit,memorans ut in mẽte habeant exitus eius quos patiebatur pro salute gentiũ: & tales se præberent,ut nõ ferret ægrè pati pro his iniurias.

DIVI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI COMMENTARII IN EPISTOLAM BEATI Pauli ad Thessalonicenses primam.

PRAEFATIO.

Thorum,id est Thessalonicensium exemplo alios exhortetur ad fidei incrementa,istos laudat eo quòd in accepta gratia permanẽtes,ad profectũ præmij aucti sunt meliora sectando,ut & ad perfectum tenderent,ut eorũ uirtutibus quæsita dignitas cæteros prouocaret. Tantæ enim fidei imbiberãt spiritum, ut spe futurorum etiam ciuium suorum Macedonum persecutiones illatas pro nomine Christi deuoto animo paterentur. Vt horum ergo meritum, & suam ex eorum profectu lætitiam literis signet,ita scribit ad eos:

CAPVT PRIMVM

PAVLVS, & Syluanus, & Timotheus ecclesiæ Thessalonicẽsium in deo patre,& in domino Iesu Christo gratia uobis & pax.] Triũ quidem episcoporũ nomina literæ continent, sed sensus & uerba solius Apostoli sunt. Quia enim cõmuni gaudio exultant in profectu illorũ,ex consensu ad plebem epistola scribitur in exultatione, dei patris & domini Iesu Christi pacem & gratiam his exoptans.

Gratias agimus deo semper pro omnibus uobis,memoriã uestri facientes in orationibus nostris, sine intermissione memores operis fidei uestræ,& laborũ charitatis, & expectationis domini nostri Iesu Christi coram deo & patre nostro.] Quoniã omnia bona à deo sunt, idcirco ei primũ gratias referunt in profectu illorũ, qui dignatus est solum donũ suum dare hominibus sub peccato constitutis,sed in filios hos adoptare,simul adiuuãs eos ad omnia exitia tolerãda, ut dignio res fiant. Quamobrem meminisse horum dicunt se in orationibus suis,eo quòd crebrescerent in opere fidei cæteris ecclesiis, ut nutu dei perficerent opus cœptum, prompti in studio charitatis & patientiæ,& spei aduentus domini ante deum,qui dignatus est filium suum incarnare pro salute humana. Placitũ enim dei est,si proficiatur in Christo.

Scientes fratres dilecti à deo,electionẽ uestram,quia Euangelium nostrum non fuit ad uos in uerbo solũ, sed & in uirtute, & in spiritu sancto, & in plenitudine multa, sicut scitis,quales fuerimus in uobis,uestri causa.] Humiles se fuisse inter eos significãt,ut ilis formã darent mansuetudinis,non quòd defuerint quæ ad fidem illos hortarentẽ malignalia: quia doctrinæ euangelicæ robur,uirtus præstabat signorum & prodigiorum,in spiritu sancto: id est,nõ in phantasia,sed in ueritate plenitudinis, ut nulli necessitati deesset auxilium,sed superabundans gratia uideretur & in doctrina, & in conuersatione, & in ægris curandis,ut perfectum opus spiritus sancti appareret in Thessalonicensium ecclesiis,ut in nullo se minores uidentes Iudæorum ecclesiis, gauderẽt in dono dei,qui participes illos facere dignatus est promissionis Abrahæ. Et uos imitatores nostri facti estis,& ipsius domini,susципientes uerbũ in pressura multa cum gaudio spiritus sancti,ita ut fueritis uos exemplũ omnibus credentibus in Macedonia,& in Achaia.] Cupidi credulitatis probra & iniurias à ciuibus suis passi tolerarũt fiducia futurorũ. Vnde æmuli dicuntur Apostolorũ,& ipsius domini: quia & dñs eadem passus est à Iudæis, & apostoli sequentes fidem dei,persecutiones passi sunt, gaudẽtes quia digni habiti sunt

pro

pro nomine domini contumelias pati, scientes pro his magna fore præmia repromissa. Idoneus enim seruus probatur, quando pro amore domini sui inimicos eius offendit. Cuius rei memores gauisi sunt spe promissionis in pressura. Itaq; magna exhortatio est ad profectum, cùm similes illos factos dicit & Christi, & apostolorum, ad formã prębendam cæteris credentibus illis in locis quibus fama illorum ambulabat. A uobis enim diffamatus est sermo domini non solum in Macedonia & in Achaia, sed & in omnem locum fides uestra quæ est ad deum processit.] Tale est hoc, quale & illud ad Romanos, cùm dicit: Quia fides uestra prædicatur in uniuerso mundo. Sed in his amplius, quia nõ solum fides, sed opus fidei illorũ peruenit in omnem locum. Ita ut nõ necesse habeamus nos aliquid eloqui. Ipsi enim de nobis annunciant qualem introitũ habuerimus ad uos, & quomodo conuersi estis ad deum ab idolis ad seruiendũ deo uiuo & uero, & ad expectandum filium eius de cælis, quem suscitauit à mortuis Iesum, qui eripuit nos ab ira ueniente.] Sic peragrasse dicunt famam introitus sui, & conuersationis eorũ cum prædicatione euangelij, ut non esset necesse ea dicere. Superfluum est ea fari, quæ nota sunt. Ad omnes enim in circuitu peruenerat, ita ut & annunciarent cæteris qua de uotione susceperant apostolos. Et quia ad omnia quæ audierant ab eis, fuerant promptiores, relinquentes deos mortuos: expectarent autẽ Christum de cælis, quẽ humanæ salutis causa mortuum audierant, & resurrexisse deuicta morte, ut cum carne assumptũ in cælos ministra nube, ad confusionem prudentium mundi, qui consideratione habita mundanorum, carnis naturam, quæ grauis est, putant nõ posse fieri ut sustollatur in cælos. Hoc effectu fit spiritus sancti, ut erubescant terrigenæ prudentes. Rom. 1

CAPVT II

1 PSi enim scitis fratres introitum nostrum ad uos, quia nõ inanis fuit, sed antè passi, & contumelijs afflicti, sicut scitis, in Philippis, exerta libertate ausi sumus in deo nostro loquendo ad uos Euangelium dei in magno certamine.] Hanc pressurã quam nunc memorat, passus est in Philippis cum Syla propter spiritum Pythonẽ quẽ à puella eiecerat: quod iam suo loco dictũ est. Cui pressuræ nõ cessit, sed fortior inuẽtus est, dum audet prædicare, nec loqui timet, spe utiq; promissi pręmij: ut & hi securi essent in persecutionibus gaudẽtes propter futurã mercedẽ. Signũ ergo deuoti & fidelis prædicatoris hoc dicit esse, si in pressura loqui uerbũ dei nõ timeat: inanem illum significãs, qui terrore præsenti formidinẽ patiẽ prædicãdi. Qui enim securus est de promissa spe, nõ cedit ut coroneẽ. Nam exhortatio nostra nõ ex fallacia, neq; ex immunditia, neq; in dolo, sed sicut probati sumus à deo, ut crederemur nobis Euangeliũ: ita loquimur, nõ ut hominib. placẽtes, sed deo, qui probat corda nostra.] Hoc propter pseudoapostolos dicit, qui dolo & fallacia prædicabant nõ missi, ut circumuenirẽt gentes ad seruiendum legi factorum. Iste autem electum se & missum prædicare multis probat rebus: quia & in pressuris fortior inuẽtus est, & in conuersatione irreprehẽsibilis, ut nihil esset in hoc quod minus deo uideretur dignum prosequentibus signis. Quidã enim quæstus causa Christum prædicabant, fauori hominũ seruiẽtes: quia & in arguendo remissiores erant, quippe cùm nec autoritas esset: & in tribulatione infirmi, quia non ex corde, sed in fallacia erat sermo eorum. Omnis enim qui aliquid sine spe agit, orta tribulatione succumbit. Neq; enim unquam in uerbo adulationis conuersati sumus, sicut scitis, neq; in occasione auaritiæ, deus testis est.] Nunc aperit quod suprà significauit, cùm dicit: Non in occasione auaritiæ, deum dans testem: quia istud ex corde faciebat, nõ in hypocrisi, quasi contemnens pauca, ut forte plura offerrent. Vnde & ipsos cõuenit, scientes ac probantes quia nulli fuerat adulatus. Pseudo enim apostoli formam auaritiæ dari sibi optabant, ut ipsa occasione, dum ueros apostolos omnia illata uident accipere, possint ipsi sine inuidia simpliciores homines deprędari. Nec quærẽtes ex hominibus gloriã, neq; à uobis, neq; ab alijs, cũ possemus honori esse, ut Christi apostoli.] Intantũ grauat pseudoapostolorũ causam, ut se abnuere dicat, cùm liceret illi obsequia requirere, ad cõprimendos eos quibus nec facultas erat, nec pudor, & tamen honorem sibi poscebant. Se enim potius quàm dei doctrinam cõmendari uolebant Apostolus aũt qui gloriã nõ ad præsens, sed in futuro requirebat, se humilẽ faciebat, ut dei prædicatio exaltaret. Sed fuimus paruuli in medio uestrũ, tanq; si nutrix foueat filios suos, ita

desiderantes uos cupimus impartiri uobis nõ solum Euangeliũ dei, sed etiã animas nostras, quia charissimi nobis facti estis.] Tantum affectum habere se circa illos ostendit, quem, quia uerus est, non uerbis magis quàm rebus probatum uult uideri. Potest enim in uerbis latere fallacia, ut his exhortationibus prouocati omnem sensum suum in dilectione haberent apostoli. Meministis enim fratres laborẽ nostrum & fatigationem, nocte ac die operantes ad hoc, ne quem uestrum grauaremus.] Hoc est quod dicit in Actis apostolorũ: Omnia, inquit, quæ mihi, & ijs qui sunt mecũ, fuerũt necessaria, laborauerunt manus istæ. Vnde & in alia epistola dicit: Qui non laborat, nec manducet. Et hoc contra pseudoapostolos, ut qui ociosi manducarẽt, prædicatores se fingebant esse. Vt ergo exemplum daret, quemadmodũ gubernãda sit uita Christiana, & simulatores proderet, labori insistebat humano, offuscãs pseudoapostolos: propterea quia qui labori insistunt, à malis cogitationibus declinãt, occupãtes animum suum, & à periculis prohibentes. Prædicauimus uobis Euangeliũ dei, uos testes estis, & deus, q̃ sanctè & iustè, & sine querela uobis qui creditis, facti sumus sicut scitis, quomodo unumquemq̃ uestrum ut pater filios obsecrãtes uos, & consolantes, ad hoc ut ambuletis dignè deo, qui uocauit uos in suum regnũ & gloriã.] Manifesta sunt hæc. Commonet enim illos quomodo crediderint sibi prædicanti, & qualem eum fuerint experti, & quæ præcepta dederit eis, ut digni fierent deo, qui illos uocauit de terris ad cælos, ut exsuscitet lætitiã illorum. Ideoq̃ & nos gratias agimus deo sine intermissione, quod cùm accepissetis à nobis uerbum auditus dei, suscepistis non ut uerbum hominum, sed sicut est uerè, uerbum dei, quod & operatur in uobis qui credidistis.] Deo gratias referunt, qui aperuit sensum illorum ad recipiendum Euangelium suum. Gloria enim prædicantiũ est, quando audientes facile credunt. Tanta enim deuotione receperunt uerbum, ut probarent se intellexisse dei esse doctrinam. Vos enim fratres imitatores facti estis ecclesiarum dei, quæ sunt in Iudæa, quæ sunt in Christo Iesu: quia eadem passi estis & uos à cõtribulibus uestris, sicut & ipsi à Iudæis, qui & dominũ interemerunt Iesum, & prophetas, & nos persecuti sunt, & deo non placuerunt, & omnibus hominibus aduersantur, prohibentes nos gentibus loqui ut saluẽtur, ad hoc ut suppleant peccata sua semper: sed prætenuit ira dei super eos usq̃ in finem.] De impietate atq̃ crudelitate queritur diffidentium Iudæorum, qui non solum suæ salutis inimici sunt, uerumetiam aliorũ, prohibentes ne credant, & salui fiant, ab initio parricidæ. uel domino enim communi parcere debuerant, qui conseruis & præpositis suis nõ pepercerunt. ut repleantur peccata eorum intantum, ne aliquando misericordiam consequi mereantur. Ideo Thessalonicenses à ciuibus suis eadem passos dicit, imitatos patientiã sanctorũ, & domini nostri Iesu Christi: cuius sceleris autores inducit Iudæos, ut & quanta gloria digni sint qui pro nomine domini patiũtur, & quæ ultio infestis & infidis præparata sit dinoscatur. Nos autem fratres desolati à uobis ad tempus horæ, facie, nõ corde, abundãtius festinauimus faciẽ uestram uidere in multo desiderio. Quapropter uoluimus uenire ad uos, ego quidem Paulus & semel & iterũ, sed impediuit nos satanas.] Non animo, sed corpore diuulsos se dicũt ab eis. Charitas enim nõ diuidit nec separat, sed propter maiorẽ instructionẽ, etiã faciem eorũ cupere se dicunt uidere. In rebus enim diuinis deficiũt articuli comprehendere quæ possunt dici. Nec enim sufficit dies stylo his quæ una hora possunt depromi, ut nõ dicã quędã esse mystica religionis nostræ, quę propter carnales sensus, ne scandalum patiantur, facile publicari nõ debeãt: quia nõ omnibus dicenda sunt omnia, sed pro uniuscuiusq̃ captu moderãda sunt dicta: aliter rudibus, aliter fundatis. Idcirco præsentia corporis requiritur, quia sic perficitur ueritas charitatis. Quamuis enim charitas non diuidat, desideriũ tamẽ facit absentia corporis. Deniq̃ osculis & amplexibus animorum expletur uoluntas. Cui rei impedimento asserit fuisse satanam, qui etiam apostolis obuias manus tendebat, ne ueritatis ratio hominib. panderet. Accendebat enim perfidorũ mentes, ut eos uerberibus ac uinculis detinerent, ne loquerent uerbum dei. Dixerũt enim maiores Iudæorũ apostolis: Nónne præcipientes denunciauimus uobis ne loqueremini in nomine Iesu ulli hominũ? Sed quia quod nõ est à deo, stare non potest, dissoluunt impedimenta satanæ. Quæ est enim nostra spes, aut gaudiũ, aut corona glorię? nónne uos corã dño nostro Iesu in aduẽtu eius? Vos enim estis gloria nostra &

Act. 20
1. Cor. 4
1. Thess. 3

Act. 5

& gaudium.] Manifestum est, quia perfectio discipulorũ, gaudium & corona magistri est. Hi enim sunt qui labores fructuũ suorũ edituri sunt. fructus enim magistri, discipulus est obediens: cuius dum bona conuersatio proficit magistro, fructus sui edit laborẽ. Labor enim discipuli in opere bono, coronam dat magistro, iudice Christo.

CAPVT TERTIVM.

1 Dcirco iam nõ tolerantes, optimum duximus ut Athenis soli relinquere-
mur, & misimus Timotheũ fratrem nostrum, & participẽ operis dei in Eu
angelio Christi ad hoc ut & uos confirmet, & deprecet pro fide uestra, ne
quis moueat in his pressuris. Ipsi enim scitis quia ad hoc positi sumus. Nam & cũ apud
uos eramus, prædicabamus uobis passuros nos pressurã, sicut factum est, & scitis.] De-
siderij suprà memorati causas expressit. Idcirco enim præsentes esse apud eos uolebãt,
ut animos eorũ firmarent, ne quis ex his scandalum pateretur de pressuris apostolorũ,
ut qui tanta signa facerent, aliquando infirmarentur, ita humiliati, ut uerberibus & uin
culis subijcerentur. Ad quam rem excusandam Timotheum missum testatur, idoneum
doctorem, qui ostenderet hinc merita crescere Christianis, si pro nomine domini passi
gratias agant, à quo huius rei mercedem expectant, simulq; preces deo funderent ut sta
biles essent. Quam persecutionẽ idcirco se passuros prædicauerant, ut per id quod præ
scientiam huius rei habere se protestarentur, posse se effugere & declinare has iniurias
approbarent: sed quia spes magna in his est, ideo illatas sufferre quidem libenter.

Ideo & ego nõ tolerans amplius, misi ad hoc, ut cognoscerẽ fidem uestrã, ne quo mo
do attẽtauerit ille tentator, & inanis fiat labor noster.] Istud propter quosdam dicit qui
possint seduci astutia satanæ, quia in omni plebe est pars firma, & infirma: quorũ causa
solicitus erat ne amitteret fructũ credulitatis eorũ. Et quia diutius passus nõ est nescire
se quid certius ageret circa illos, misit Timotheũ episcopũ à se creatũ, à quo posset cer-
tum scire. Modo autem cùm uenisset Timotheus ad nos à uobis, & annunciasset no-
bis fidem & charitatem uestram, & quoniã memoriã nostri habetis bonã, semper desi-
derãtes nos uidere, sicut & nos uos: ideo consolationẽ sumus adepti fratres in uobis su-
per omni necessitate & pressura nostra per uestrã fidem, quia nunc uiuimus, si uos stete
ritis in Christo.] Declarauit cur alacri sermone scribat ad eos. Ideo enim nũcio uenien-
te, & firmitatem deuotionis illorum in fide & dilectione Apostoli declarante, lætus fa-
ctus de cõmuni concordia, scribit ad eos securũ habens fructum fidei & bonæ conuer-
sationis eorũ. Quam enim gratiarũ actionẽ possumus referre deo de uobis super om
ni gaudio quo gaudemus propter uos corã deo nostro, noctu dieq; abundantissime o-
rantes, ut uideamus faciẽ uestrã, & suppleamus ea quæ desunt fidei uestræ.] Nihil dicit
tam dignũ, quod sufficere possit ad compensationẽ acquisitæ salutis gentiũ. Et quoniã
prouexerãt se perseuerãtia fidei, & actu uitæ melioris, magis ac magis cupit eos uidere:
ut ea quæ ad perfectionẽ illorũ pertinẽt, ediscãt, sacramẽta scilicet rerũ spiritualiũ, quæ
facile publicari nõ debent, ut scirent quis & q̃s immensus est quem iudicem sperabant.
Aliud est enim fidẽ accipere, & aliud expositionẽ fidei. Alia enim disputatio est de na-
tura patris & filij & spiritus sancti, & alia de personis. Pater ingenitus est, filius uerò ge-
nitus. Quantũ ad personas pertinet, diuersum uidet, cùm sit indiuidua unitas naturæ.
Vnitas enim non in persona est, sed in substantia. Spiritus aũt sanctus non degener pu-
tetur, quia tertius ponitur. Qui ergo de secunda persona nõ ambigit, admittit & tertiã.

Ipse autem deus, & pater noster, & dominus noster Iesus Christus dirigat uiam no-
stram ad uos.] Integro ordine iter suum disponi postulat: primum à deo patre, quia ab
ipso sunt omnia: deinde à domino Iesu Christo, per quem sunt omnia: ut uirtus atq; pro
uidentia patris & filij aduentum eius commendet, ut acceptabilis fiat audientibus se,
& impedimenta diaboli soluerentur ad dirigendum iter eius. Vos autem dominus
multiplicet, & abundare faciat charitate in inuicem in nos, & in omnes, sicut & nos in
uos, ad confirmanda corda uestra irreprehensa in sanctimonia coram deo & patre no-
stro in aduentu domini nostri Iesu Christi cum omnibus sanctis eius.] Vt gaudium suũ
quo de eis gaudet, cumulet, in omnibus bonis multiplicari illos exoptat: ut ueniens ad
eos, plus inueniat in eis quod laude dignũ sit, q̃s à Timotheo audierat, ut irreprehensibi
les inueniant cum sanctis in charitate dei patris, & in aduẽtu domini nostri Iesu Christi

cùm cœperit ante tribunal eius examinatio singulos approbare. Deum uocat propter terrorem maiestatis eius: Patrem uerò propter benignitatem, qua dignatur credentes sibi adoptare in filios: quod in aduentu domini manifestabitur.

CAPVT IIII

QVod superest itaq; fratres, rogamus uos & obsecramus in domino Iesu, ut quemadmodũ accepistis à nobis qualiter oporteat uos ambulare, & placere deo, sicut & ambulatis, ut abũdetis magis.] Hoc est quod suprà dixi, quia ad cumulandũ gaudium suum crescere illos uult in bonis operibus secundũ mandata apostolica. Scitis enim quæ præcepta dederim uobis per dominum nostrum Iesum. Nam hæc est uoluntas dei, sanctificatio uestra, abstinere uos à fornicatione, scire unumquemq; uestrum suum uas possidere in sanctimonia & in honore, non in passione desiderij, sicut & gentes quæ ignorant deum: ut ne quis supergrediatur, neq; circumueniat in negocio fratrem suum, quoniam uindex est dominus de his omnibus, sicut & prædicauimus uobis, & testificati sumus.] Quamuis laudet eos in tota epistola, tamen cõmonet ne aliqua surreptione ad illicita deducant, ut incurrant uindictam quam ultricem malorũ didicerunt: scientes hoc deo placere, si corpora intaminata custodiant, sed & cum fratribus simpliciter agant, ne similes gentibus inuenti, adoptionis nomine abdicentur. Non enim uocauit nos deus in immunditiã, sed in sanctimoniam. Quapropter qui spernit hęc, nõ hominẽ spernit sed deum, qui dedit spiritũ sanctum in uos.] Ut fortius astringat ad ea quæ docet, dei interponit personã, dicens: Non hominẽ spernit, qui præterit præcepta, sed deum. Quem ideo dicit spiritũ sanctum nobis dedisse, ut sancte uiuamus: quia in corpore subdito peccatis non habitat spiritus sanctus. Sap. 1 De affectione aũt fraternitatis nõ habemus necessitatẽ scribendi uobis. Ipsi enim uos à deo docti estis ad hoc ut uos inuicẽ diligatis. Nam & facitis illud in omnes fratres per uniuersam Macedoniã.] Etiam hoc cùm facere illos laudat, cõmonet tamẽ ut propensius hoc agant. Quos enim ab ipso deo doctos dicit, prõptiores esse debere in fraterna dilectione significat. Propter multam enim charitatem deus misertus est nostri, cuius imitatores effecti nõ immerito adoptatos nos ostendimus à deo in filios. Hortamur aũt uos fratres abundare magis, & eniti quiescere, & uestrum negocium agere, & operari manibus uestris, sicut uobis præcepimus, ut honestè ambuletis ad eos qui foris sunt, & nullius desideriũ sit uobis.] Iterum eadem hortatur, ut data opera abundẽt bonis actibus. Vt enim significet uerè hoc esse, quod placet deo frequenter hoc monet. Iustitiæ enim uia tenenda est, ut ad misericordiam iure ueniatur: ut qui sunt inferiores substantia, manibus laborent, ut ipsa intẽtione tollantur à uulgari inquietudine, & à praua cogitatione, ut disciplina eorum etiam ab infidelibus laudetur, & prouocari ad fidem possint.

Nolumus autem uos ignorare fratres de ijs qui dormiunt, ne contristemini, sicut & cæteri qui spẽ nõ habent. Nam si credimus q; Iesus mortuus est, & resurrexit: sic & deus illos qui dormierũt per Iesum, adducet cum eo.] Manifesta est ratio, quia si resuurectio creditur mortuorum futura, non sunt lugendi qui cum signo crucis exeunt. Lugẽdi autem uerè sunt infideles, qui hinc transeunt in gehennam: ut ediscant uerum esse quod credere noluerunt. Fideles autem resurgẽt ad gloriam, ut qui in seculo stulti habiti sunt propter fidem, uideantur prudentes. Prouiderunt enim sibi gloriam. Hi sunt qui per lesum, id est, sub spe fidei huius exeuntes adducentur cum eo in aduentu eius, ut ab hominibus uideantur. Cùm tamen ipse defuncti exeessum lugendum prohibeat, ipse alibi dicit: Philip. 2 Ne tristitiam haberem. Sed iam suo loco solutum est. Hoc enim uobis dicimus in uerbo domini, quia nos qui uiuimus, qui subrelicti sumus in aduentũ domini, non præueniemus eos qui dormierunt, quia ipse dominus in iussu & in uoce archangeli & in tuba dei descẽdet de cælo: & hi qui mortui sunt in Christo, resurgẽt primi: deinde nos qui uiuimus, qui relinquimur, unà cum illis rapiemur in nubibus obuiam domino Christo in aera: & sic semper cum domino erimus. Quare consolamini uos inuicem in his uerbis.] Sensu domini loqui se profitetur, cùm dicit: Hoc uobis dicimus in uerbo domini. Vt enim fidam spem & ratam gloriã resurrectionis sanctis promissæ demonstret, ordinẽ ipsum quomodo futura sit, exponit, nutu iudicis Christi, sancto spiritu intimante: ut ipsa spe qui charos suos præmiserunt, non doleant, addiscentes quia in aduentu domi-

domini priores resurgent qui in Christo moriũtur. Ipse enim Christus dominus uoluntate patris quasi primus angelus dei cum exercitu cæleſti, sicut continetur in Apocalypsi Ioannis apostoli, descendet de cælo ad gerendum bellum nomine dei contra Antichristum. Quo extincto, iussu eius resurgent mortui. Hoc est ergo in tuba dei descendere, nomine dei bellum gerere. Est enim, ut ipse dixit ad Iesum filium Naue, dux & princeps exercitus domini: propter quod archangelus dicitur. Cùm autẽ in tuba dei descendet, deus est: quia utrumq; continent scripturæ, sicut in Exodo, quem angelum in flamma apparuisse Moysi legimus, statim ipsum in subiectis esse deum agnoscimus, id est, filium dei, dicente eadem scriptura: Et accedens, inquit, Moyses, auertit se, quia non potuit cõsiderare in faciem dei. Deus ergo est, quia filius dei uerus est. Dux autem & princeps ideo, quia caput omnium est, quia per ipsum omnia. Resurgentibus ergo primis qui in Christo mortui sunt: deinde nos qui uiuimus, rapiemur una cum illis baiulis nubibus obuiam Christo in aera, ut cum domino omnes ueniant ad prælium, & quos occiderat, uideat uiuos: quia sicut domino famulatę sunt nubes, ita & his quos fratres suos dignatus est appellare. Et sic semper cum domino erimus. Ipso enim raptu mors proueniet, & quasi per soporem, ut egressa anima in momento reddatur. Cùm enim tollentur, morientur: ut perueníentes ad dominum, præsentia domini recipiant animas, quia cum domino mortui esse nõ possunt. Hac spe consolari se inuicem iubet eos qui adhuc more gentili charorum suorum excessum putabant lugendum. Iosue 5 Exo. 3

CAPVT V

De temporibus autem & momẽtis fratres nõ est necesse uobis scribi. Ipsi enim diligẽter scitis, quia dies domini ut fur in nocte sic ueniet. cùm dicẽt, Pax & firmitas, tunc repẽtinus eis superueniet interitus, quemadmodum dolor partus prægnãti: & nõ effugient.] Hoc est quod in Euangelio dominus locutus est dicens: Vigilate, quia nescitis horam qua dñs uester ueniet. Et iterũ: Si quis uobis dixerit, Ecce hic Christus, aut ecce illic: nolite credere. Subito enim & ex insperato apparebit, sicut coruscatio apparet ab oriẽte in occidentem, habens secum militiã exercitus dei patris ad perditionem Antichristi & satellitũ eius. Cùm enim securi fuerint perfidi de regno diaboli, interfectis sanctis, id est Enoch & Helia, & læti de uictoria inuicẽ sibi mittẽtes munera, sicut dicit Apocalypsis: tunc illis subito ueniet repẽtinus interitus. In aduẽtu enim suo Christus hos oẽs disperdet, ut uidentes sancti qui euaserint, glorientur. D

Vos aũt fratres nõ estis in tenebris, ut uos dies ille tanq; fur comprehendat. Omnes enim uos filij luminis estis, & filij diei: nõ estis noctis neq; tenebrarũ.] In tenebris ignorantiam significat & mendaciũ: in die autem scientiã & ueritatem. Idcirco Christianos non in tenebris esse dicit, gentiles aũt uel incredulos Iudæos filios tenebrarũ, quia cultores sunt mendacij. Quamobrem fideles securos esse debere significat, quia non ignorant futurum aduentũ domini, sed expectant solliciti ut ueniat. Qui autẽ ignorant diffidentes de eo, repente illos comprehendet improuidos, & interficiet. Igitur non dormiamus, sicut & cæteri, sed uigilemus & sobrij simus. hi enim qui dormiunt, nocte dormiũt: & qui inebriant, nocte sunt ebrij. Nos aũt qui diei sumus, sobrij simus: induti thoracem fidei & charitatis, & galeam spem salutis, quia nõ posuit nos deus in iram, sed in acquisitionẽ salutis per dominũ nostrum Iesum Christum, qui mortuus est pro nobis, ut siue dormiamus, siue uigilemus, simul cum illo uiuamus. Propter quod exhortamini inuicẽ, & ædificate alterutrũ, sicut & facitis.] Apertũ est quod dicit. Commonet enim ne securi de nomine saluatoris negligenter agamus: ideoq; tribus propugnaculis nos muniri debere, id est, fidei, & spei, & charitatis. Dum enim fides manet, spẽ excitat: spes autẽ necessario solicita est de promissione, nec dormit: charitas autem deuotum offeret deo. Nihil enim aduersum admittit charitas. Idcirco eã mortuus pro nobis dominus Iesus, & resurrexit: ut siue uigilemus, hoc est uiuamus, siue dormiamus, id est moriamur, una cum illo æterna uita fruamur. Hoc est quod suprà dixit, quia fideles in aduentũ domini tam mortui q; uiui obuiam tollentur domino, & sic semper uiuent cum eo. In hoc meditandum docet, ut inuicem se in eo ædificent sensu. Rogamus autem uos fratres, ut cognoscatis eos qui laborant in uobis, & præsunt uobis in domino, & monent uos, ut illis summum honorem habeatis in charitate propter opera ipsorum. Pacem habete

1.Tim.5 inter uos.] Hoc est quod dicit & in alia epistola, presbyteros duplici honore honorandos, qui laborant in uerbo & doctrina. Potest enim pigere eum, qui inopiã patit, exercitium facere quod prosit audientibus. Quid enim prodest honorem sine fructu habere? aut quid magnũ est offerre ei carnalia, qui tribuit spiritalia? Sicut enim diuitię negligentiam pariunt salutis, ita egestas dum saturari quærit, à iustitia declinat. Hinc Salomon

Prou.30 nec nimis diuitẽ se petit fieri, nec egestosum. Hoc ipsum tamẽ in charitate fieri debere, ut honorificentia sacerdotis non de timore magis sit, sed de amore, ut etiã illi proficiat qui facit. Res enim quæ sponte nõ fit, ad effectum nõ peruenit. quamuis ad pręsens proficiat sumẽti, nihil tamẽ proderit in futuro danti. Et quia dissensio multa generat mala, pacificos eos esse hortat. Rogamus aũt uos fratres, corripite inquietos, consolamini pusillanimes, opitulamini infirmos, patiẽtes estote ad omnia. Videte ne quis malũ pro malo alicui reddat, sed semper quod bonũ est sectamini in inuicẽ, & in omnes. Semper gaudete in domino, sine intermissione orate, in omnib. gratias agite. Hæc est enim uoluntas dei in Christo Iesu in uobis.] Quoniã necesse est quosdam in plebe esse immodestos, quosdam aũt pusillanimes, hoc est timidos, quosdam uerò fide infirmos: ideo hos qui modesti sunt & magnanimes, & fide fundati, hortat cum prece, ut his consulant, ut possint proficere sufferentes eos, ne si retributio fiat malorum, peiores se fiant. Idcirco nihil aliud quàm bonum sectandum hortatur, nõ solum in causa fratrũ, sed & in omniũ. Possunt enim bonis operibus attrahi infideles ad credulitatẽ, ex qua semper gaudeatur in domino, hoc est in bonum. Orandum autem sine intermissione. Sedulæ enim preces prouocant animum iudicis ad dandam misericordiam. In omnibus uerò actibus bonis deo gratias agendas qui hanc tribuit doctrinã in Christo Iesu domino nostro. Spiritum nolite extinguere, prophetias nolite spernere. Omnia probate, quod bonũ est tenete: ab omni specie mala abstinete uos.] Hoc dicit, ut non facile alicui per spiritum loquenti interdicatur. Extinguitur enim, si incipientis loqui feruor contradictione sopiat, ne forte non intelligentes dici ab eo spiritalia, iniuriam faciant spiritui sancto, & peccẽt per ignorantiam: neq; aliquem qui quasi scripturas reuelet, nõ audiri patienter debere, sed omnia dicta examinari, & sic iudicari, ne forte gratiam datam fratri dum respuunt, autori repugnent. Omnia ergo quæ dicuntur, probanda monet: & quicquid sobrie & bene dictũ fuerit, retinendũ. Quæcunq; enim apostolorũ & ipsius domini dictis congruunt, ea benedicta habenda sunt & retinenda: ab his autem quæ inimica fidei uidentur, abstinendum. Solent enim spiritus mundi fallaciter quasi per imitationem dicere bona, & inter hæc subinducere praua, ut per hæc quæ bona sunt, accepto ferãtur & mala, ut quia unius spiritus dicta putantur, non discernantur ab inuicem: sed per id quod licitum est, commendetur illicitum, autoritate nominis, non ratione uirtutis. Solent enim sub apostolorum nomine & ipsius domini nefanda docere & aduersa: ideoq; omnia probanda monet, quia nõ possunt eloquia domini esse diuersa. Hinc est unde &

1.Ioan.4 annis Apostoli epistola: Nolite, inquit, omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex deo sunt: quia si multa bona dicat, in aliquo autem quod fidei aduersum est promat, sciatur non esse spiritus sanctus. Nihil enim erroris in spiritu sancto poterit reperiri. Sed aut per exercitium eloquij quædam spiritalia, quædam uerò carnalia, quia omnis error carni deputatur, aut certe cõmento quodam astutiæ bona fingit, ut his inferat mala, sicut suprà memorauí: quemadmodũ in Montano & Priscilla & Maximilla prophetis Cataphrygarum spiritus mundi imitatione quadam boni simulat, ut per multa uerisimilia necnõ & uera mentiretur se esse spiritum sanctum. Ipse autem deus pacis sanctificet uos per omnia perfectos: & integer spiritus uester & anima & corpus sine querela in aduentu domini nostri Iesu Christi seruetur.] Deus pacis Christus est. Ait enim:

Ioan.14 Pacem meã do uobis, pacem meam relinquo uobis. Quippe cùm omnia quæ habet pater, filij sint, hunc sanctificare nos optat Apostolus, ut nos illustret pietate clemẽtię suę, & omne uotũ nostrũ dirigat in perfectione, ut integer sit spiritus datus nobis. Tunc enim integer est, si bonæ uitæ studeamus, animã habentes mundam, & corpus sine querela, ut totus homo sit perfectus. Potest eẽ corpus mundũ esse, & anima inquinari per malum cogitatũ: ideoq; spiritum in homine mundum dicit esse debere. Si aũt mala uita uel cogitatio intercedat, non erit integer spiritus, quia deserit hominem peccatis obnoxium

xium. Dum enim dissentit anima & corpus, quãuis sine sensu sit, alieni ab eo efficiunt, & uelut perdens eos nõ erit integer spiritus. Ad hoc enim dat homini, ut maneat in eo, & sit quasi caput eius. Integer ergo nõ erit, quia perdit membra dũ recedit ab eo homo, ea agẽs quę odit spiritus sanctus. Fidelis est qui uocat uos, qui & faciet. Fratres, orate pro nobis.] Fidelem deũ dicit in promissis suis, ut securi de præmio recte uersentur. Et quia qui recte uiuunt iuxta euangelium, facile poterũt impetrare quæ postulant: idcirco orare eos pro se hortatur. Facile enim multi impetrant quod desiderant. Salutate fratres omnes in osculo sancto.] Sancta oscula sunt in salutatione Christiana: cętera carnalia sunt: quia quicquid sine Christo fit, carnale est, ac per hoc & mortale. Qui enim autorẽ uitæ contẽnit, in morte est. Adiuro uos per dominũ, ut legatur epistola hæc omnibus fratribus.] Astringit eos ut soliciti sint ad legendam epistolam cunctis fratribus, ut cognoscant & laudes & admonitiones suas, per quas fiant perfecti. Gratia domini nostri Iesu Christi uobiscum.] Sic illos in bonis operibus uult proficere, ut gratia domini nostri Iesu Christi permaneat in eis in æternum. 1.Cor.1

DIVI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI COMMENTARII IN EPISTOLAM BEATI Pauli ad Thessalonicenses II.

PRAEFATIO.

QVoniam in prima epistola ad Thessalonicenses data, inter cætera etiam de aduẽtu domini quædam scripsit, & de resurrectione sanctorum: nunc aliam scribit ad eos, in qua significat, licet obscurè, neq; enim posset apertè scribere, de abolitione regni Romani, & de Antichristi apparentia & damnatione, & de quorundam fratrum inquietudine.

CAPVT PRIMVM

PAVLVS & Syluanus & Timotheus ecclesiæ Thessalonicensium in deo patre nostro, & domino Iesu Christo. Gratia uobis & pax à deo patre nostro, & domino Iesu Christo.] Solennib. uerbis scribit ad eos. Solito enim more sermonum caput continetur epistolæ, & idem ipsi tres sunt, quorum nomine scribitur, sicut & prima epistola. Gratias agere debemus deo semper de uobis fratres sicut dignũ est, quoniã superexcrescit fides uestra, & multiplicatur charitas uniuscuiusque omnium uestrum in uos inuicem.] Deo se debitores de horum profectu in gratiarum actione profitentur, & ut non qualecunq; esse debitum ostenderet sicut dignum est, ait: ut pro tam infinito dono satis magnas gratias referendas deo testarentur. Post acceptam enim primam epistolam meliores esse quàm fuerant perstiterunt, ita ut in eo copiosi & abundantes uiderentur, quod post domini & dei deuotionem habemus mãdatum, ut diligamus nos inuicem. Ita ut nosipsi in uobis gloriemur in ecclesiis dei pro patientia uestra & fide in omnibus persecutionibus uestris & pressuris quas sustinetis in exemplum iusti iudicij dei, in hoc ut digni habeamini regno dei, pro quo & patimini.] Gloriam esse suam in horum conuersatione & persecutione toleranda testatur, intantum ut apud cæteras ecclesias exempla eorum proferantur, ut imitatione eorum crescant in deuotione passionum pro Christo, ut mereantur consequi quæ promissa sunt sanctis in die iusti iudicij dei, cuius amore mundũ spernere non dubitarunt. Ipsæ enim pressuræ exempla sunt futurorum meritorum in his qui patiuntur, ad gloriam: in illis autem qui persequuntur ad perditionem. Siquidem iustum est apud deum retribuere eis qui uos deprimunt pressuram: & uobis qui pressuram sustinetis, requiem nobiscum in reuelatione domini Iesu de cælo cum angelis uirtutis eius in igne flammæ dantis uindictam in eos qui non nouerunt deum, & in eos qui non obaudiunt Euangelium domini nostri Christi, qui pœnas soluent in interitum æternum à facie domini, & à gloria uirtutis eius.]

Quoniam

Quoniam exemplum iusti iudicij dei apparere dicit siue in bonos, siue in malos, idcir-
co subsecutus ait: Siquidem iustum est apud deum, ut reddat unicuiq; secundum opera
sua. Quid tam iustum, q; ut hi qui in seculo deprimunt bonos, & extorres faciunt perse-
cutionibus, in futuro eadem patiantur quæ faciunt: illi autem ut sint in requie cum cæte
ris sanctis, qui de magna tribulatione uenientes, regnum accipient æternum in aduen-
tu domini de cælo, cùm cœperit uenire cũ cælesti exercitu suo, & ministro igne ad dan
dam uindictam in Paganos, qui ignorant deum patrem esse Iesu Christi, & ludæos, qui
dicẽtes se deũ scire, nõ credunt euangelio Christi, quod dedit illi pater deus ut traderet
seruis suis? Quos omnes præsentia dñi, & gloria maiestatis eius ignis exuret, ut debi-
tas reddant pœnas interitus in æternum, semper sentientes, non tamen penitus defici-
entes, ut ipsa pœna illos quodammodo generet semper, quo consumantur. Cùm ue
nerit clarificari in sanctis suis, & mirificari in omnibus qui crediderunt, quia fidem ha-
buit testimonium nostrum super uos in die illa aduentus domini.] Duplicem continet
sensum. Aduenier enim punire malos, & glorificare bonos. Ipse enim clarus & mirabi-
lis uidebitur in eos qui credunt exemplo & fide apostolorũ, cùm fuerint coronati, testi
monium reddente illis euangelio in die domini. Seuerus autem apparebit incredulis,
cùm æternis pœnis coartari cœperint. Corona enim discipulorum, magistri est gloria,
& ueritas eius incredulorum est pœna, quia quod prædicabatur, non crediderunt. In
quo & oramus semper pro uobis, ut uos dignos habeat uocatione sua deus noster, &
impleat omni placito bonitatis & opere fidei in uirtute, ita ut clarificetur nomen domi
ni nostri Iesu Christi in uobis, & uos in ipso secundum gratiam dei nostri, & domini Ie-
su Christi.] Gaudio addit & preces, ut quia deuoti sunt, dignetur deus adiuuare eos, ut
perficiant opus cœptum ad claritatem domini nostri Iesu Christi, ut perseuerantia disci
pulorum testimonium sit magistro ad gloriam. Autoritas enim magistri in discipulorũ
est fiducia, cùm se in accepta gratia faciunt digniores.

CAPVT II

Rogamus autem uos fratres per aduentũ domini nostri Iesu Christi, & no-
stræ cõgregationis in ipsum, ne facile moueamini à sensu uestro, neq; con
turbemini, neq; per spiritum, neq; per uerbum, neq; per epistolam tanquã
Ephes. 5 à nobis missam, quasi instet dies domini. Ne quis uos seducat ullo modo: quoniam nisi
uenerit defectio primum, & reuelatus fuerit homo ille peccati, filius perditionis, qui ad
uersatur & extollitur super omne quod dicitur deus, aut quod colitur, ita ut in templo
dei sedeat, ostendens seipsum quasi sit deus.] Obsecrat eos ne leuiter & facile de aduen
tum aliquis uelut propheta fuerit locutus, credi ei nõ debeat, neq; sic per tractatum, aut
epistolam nomine forte apostolorum scriptam, assensum tribuendum. Solent enim ter
giuersatores, ut fallant, sub nomine clari alicuius uiri epistolam fingere, ut autoritas no
minis possit cõmendare quod per seipsum recipi non potest. Hoc ideo, ne ipsa pertur-
batione dum incauti inuenirent, possint seduci ad adorandum diabolum, qui idcirco
hæc iactabit, ut sub saluatoris nomine apparens ac fallens sanctos, uelit se adorari, ut de
cipiat credentes in Christũ. Sed ut locũ aut occasionẽ fallendi quam se putat habere, nõ
habeat impudentissimus satanas, tempus & signa aduẽtus domini designauit: quia nõ
prius ueniet dominus, q; regni Romani defectio fiat, & appareat Antichristus, qui in-
terficiet sanctos, reddita Romanis libertate, sub suo tamẽ nomine. Sciẽs enim uenturũ
dominũ ad se comprimendũ, nomen eius sibi usurpabit: & ut regnum eius uerũ uideat,
attrahet secum qui simul cum eo pereant, ut in domo domini in sede sedeat Christi, &
ipsum deum se asserat, non filium dei. Vnde in Euangelio ad ludæos dominus ait: Ego
Ioan. 5 ueni in nomine patris mei, & non me recepistis: si alius uenerit in nomine suo, illum ac-
cipietis. Quamobrem ex circumcisione aut circumcisum illum uenire sperandum est,
ut sit ludæis credendi illi fiducia. Itaq; cùm Thessalonicensibus scribit Apostolus, do-
cet omnes in re huiuscemodi cautos esse debere. Non meministis quòd me adhuc
apud uos agente hæc dicebantur uobis? Et nunc quid detineat scitis, ad hoc ut reuele-
tur ille in suo tempore.] Hoc superesse dicit, ut reueletur ille qui ante dominum uen-
turus est, ut iam speretur & dominus uenturus, quod supra quasi sub uelamine factus
est,

est,dicens:Nisi uenerit defectio primum, & regni Romani abolitionẽ superius intelligendam memorauí:ut cùm defecerit & uenerit Antichristus, tunc aduẽtus domini íminere credatur. Nam mysteriũ iam operatur iniquitatis, tantum ut qui nunc tenet, teneat donec de medio fiat.] Mysterium iniquitatis & à Nerone inceptum est, qui zelo idolorum & apostolos interfecit instigante patre suo diabolo, usq; ad Diocletianũ, & nouissime Iulianum,qui arte quadam & subtilitate cœptam persecutionem implere non potuit,quia desuper concessum nõ fuerat.His enim ministris utitur satanas,ut interim sub turba deorum ad seducendos homines unius ueri dei manifestatione illudat, quamdiu steterit regnum Romanũ:hoc est quod dicit:Donec de medio fiat. Et tunc reuelabitur ille iniquus,quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illuminatione præsentiæ suæ:cuius est aduentus secundum operationẽ satanæ,in omni potestate,& signis,& prodigijs mendacij.] Post defectum regni Romani apparituru Antichristum dicit,sicut memoratum est. Nouissimo enim tempore sciens diabolus immínere sibi interitum,deficiente autem regno Romano,& ille de cælis mittetur deorsum proiectus in terram, sicut dictum est in Apocalypsi Ioãnis apostoli, subornabit sibi in quo & per quem signa quædam uirtutis permissu iusti dei faciens, se cõmendet ut adoretur quasi sit deus.Imitabitur enim deum, ut sicut filius dei diuinitatẽ suã homo natus uel factus signis ac uirtutibus demonstrauit:ita & satanas in homine apparebit,ut uirtutibus mendacij ostendat se deum,sicut supradictum est.Reuelatio uerò mysterij iniquitatis hæc est.Cùm enim apparuerit Antichristus, cognoscetur ipse esse quasi eorũ deus quos prius nutu eius ut deos coluit uulgus,quorum sit ipse primus, aut summus, quod signorũ uirtutibus faciet credibile.Ideo portenta mendacij dixit, quia hoc se uult credi per signa quod nõ est, ut decipiat quos circumuenturus est. Quod sanctis ideo prædictum est,ut sciant quid caueant. In omni fallacia iniquitatis ijs qui pereunt, pro eo q; dilectionẽ ueritatis nõ susceperũt ad hoc ut salui fierẽt.] Iis dicit fallaciã iniquitatis pro digiorum eius proficere, qui periturí sunt.Quia enim ueritatis charitatem spreuerunt, per quam saluarí potuerãt apostolis prædicantibus:traditi sunt diabolo.nolentes enim saluari,deseruntur à deo. Et idcirco mittet illis deus operationẽ erroris,in hoc ut credant mendacio, quatenus iudicentur omnes qui non crediderunt ueritatí,sed consenserunt iniquitatí.] Operatio erroris est,falsis fidem committere,ut qui claritatem luminis diem esse consentire noluerunt,putent tenebras dici debere,ut possint propensiori delicto rei facti sine contradictione damnarí ueritatis inimici, fautores autem iniquitatis. Nos uerò debemus gratias agere deo semper de uobis fratres dilecti à dño, quia assumpsit uos deus à principio ad salutem in sanctificationem spiritus, & fidem ueritatis,in quam uocauit uos per Euangelium nostrum in acquisitionem gloriæ domini nostri Iesu Christi.] Hoc loco præscientia dei personat,qui scit omnium mentes antequitatem eorum.Nec enim latet illum qui credituri sunt.Idcirco à principio scit hos fideles fore qui credentes augmentum fidei faciunt, non detrimentum. Sanctificati enim per fidem ueritatis Euangelij filij dei acquiruntur ad augmentum glorię corporis Christi, sicut in alia epistola ait: Vt crescant, inquit, omnia in incrementum dei. Quicunque enim deserto diabolo confugiũt ad fidem Christi,augmentũ faciunt deo in corpore Christi, qui prius fecerant detrimentum. Itaque fratres, state, & tenete traditiones nostras quas didicistis, siue per uerbum, siue per epistolam nostram.] Vt præscientia dei maneat in salutem illorum, idcirco in traditione Euangelij standum ac perseuerandum monet, ut sollicití sint, ne desidia & ocio torpentes in operibus dei, non impleant quod cœperunt. Sic enim præscit credere & posse manere, si crebra admonitione pulsentur. Ipse autem dominus noster Iesus Christus, & deus pater qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam, & spem bonam in gratiam, consoletur corda uestra, & stabiliat in omni opere & uerbo bono.] Quoniam pater & filius una uirtus, unaq; diuinitas & substantia est: ideo non dubitauit primum dominum nostrum Iesum Christum nominare,deinde deum patrem nostrum,dignatione eius, non ueritate naturæ:qui intantum dilexit nos, ut filium suum daret pro nobis, deum pro hominibus,pro seruis dominum,pro adoptiuis filium uerum:ut mors eius,uita nostra sit:& resurrectio eius, iustificatio nostra: secundus autem aduentus eius, requies uitæ nostræ,

Esaiæ 11

&

& gloria in æternum, ut ista spes consolatio sit præsentium pressurarum, per quam fundati crescerent in bonis operibus doctrina.

CAPVT TERTIVM.

Quod reliquum est fratres orate pro nobis, ut uerbum domini currat & clarificetur, sicut & apud uos, & liberemur ab importunis & nequã hominib. Non enim omnium est fides.] Decętero orandũ hortatur ut dignetur deus doctrinam suam infatigabili cursu dirigere, & trãsfundere per os Apostoli sui in aures audientium, & ut compesceret & sedaret malorum hominum seditiones qui diffidunt ueritati: & loquendi fiducia crescceret Apostolo ad eius fructũ, & conuersionẽ multorum. Fidelis autẽ deus, qui stabiliet uos, & custodiet à malo.] Quoniã deus fidelibus & bonæ uitæ hominibus auxiliũ suũ non defuturum in necessitate promisit ad confirmationem illorũ, ĩ autem tam in fide quàm in opere æmuli erant bonorũ: idcirco fidelem deum dicit in promissis eius, quia prouidẽtia eius esset circa eos. Confidimus autem in domino de uobis, quoniã quæ præcipimus, & facitis & facietis.] Propter quod mereri illos, ut dei defensione tutos præstari cõfideret, idcirco ea quæ illis præcipiebat in nomine domini, fieri ab illis & futura esse non dubitat. Dominus autẽ dirigat cor da uestra in dilectione dei, & expectatione Christi.] Hoc illis exoptat à deo, quod nõ ambigit posse præstari, ut in dei charitate cor eorũ proficeret ad expectandũ aduentũ domini, ut contempto seculo, desideretur aduentus eius qui seculum uicit. Denũcia mus autẽ uobis fratres in nomine domini nostri Iesu Christi, secernere uos ab omni fratre intemperanter ambulante, & nõ secundũ traditionẽ quã acceperunt à nobis.] Quoniam in omni plebe non omnes obedientes sunt uerbo doctrinę, non legis, sed suũ placitum & consilium sequentes: propter hoc declinandũ ab his præcepit, ut cognoscant semetipsos errare. Act. 20 Ipsi enim scitis quemadmodũ debeatis imitari nos, quoniã non in 1. Cor. 4 temperanter uiximus inter uos, neq; gratis panẽ edimus à quoquã, sed in labore & fati 1. Thes. 2 gatione nocte dieq; operantes, ad hoc ne graues essemus cuiquam uestrũ: non quia nõ habuerimus potestatẽ, sed ut nosmetipsos formam daremus uobis ad imitandos nos.] Non illos dicit ignaros operis & laboris sui, quẽ sedulo exercitio operabatur, ne pane indigeret alieno, ut exemplum daret eis ad imitandũ illum. Neq; enim reprehensibile esset si panem ab his reciperet ad corporis curam, qui animis illorũ escam spiritalẽ præbebat, quæ etiam corpori immortalitatem cum gloria procuraret. Tunc etenim exerta potest esse libertas, si semetipsum quis uentris caussa aut pecuniæ nulli subiĩciat, suo pane contentus, maximè quod ad laudẽ magis proficit, si cũ liceat, & sit sumẽdi potestas, contineat. Hic talis prodesse potest audiẽtibus se. Reuerẽtiã enim habebũt rigoris huius: & ea quæ ab hoc mandant, prætermitti non poterunt. Nã cũ essemus apud uos, hoc præcipiebamus uobis: quod si quis nõ uult operari, nec manducet.] Non solũ uerbis docebat, sed hortabat & factis. Idonei enim magistri est, si ea quæ uerbis docet, operibus expleat. Tunc etenim addiscentes uera esse, sciunt quę audiũt, si negligi illa nõ uiderint à doctore. Quãuis enim manifeste uera esse non ignorentur quę docentur: tamen si negligi cœperint à magistro, difficile proficiẽt audiẽtibus. Magis eñ opera suadent, quàm uerba. Quamobrẽ magis premĩjs remunerandi sunt, qui negligentibus magistris, de solis uerbis proficiũt tam in opere q̃ in sensu. Forma ergo erat ĩjs qui mediocris uel tenuis erãt substantiæ in plebe, ut discerent quatenus libertatẽ suã non amitterent. Prouer. 25 Vnde & Salomon, Raro, inquit, inferes pedem ad amicũ tuũ, ne saturatus tui oderit te. Qui enim frequenter ad alienam mensam conuenit, ocio deditus aduletur necesse est pascẽti se: cum religio nostra ad libertatẽ homines aduocet. Ideoq; si quis, inquit, manducare spernit, cesset à labore ut quia nullus sine cibo potest uiuere, det operam laborandi, ut arbitrio suo uiuens deum possit habere propitiũ. Audiuimus enim quosdam ambulare inter uos intẽperanter, nihil operantes, sed curiose agentes.] Qui ocio- si esse desiderant, id agunt quatenus occasio nascatur, qua introitũ suũ desiderabilẽ faciant domibus diuitũ, ambulantes gesta & opiniones uerborũ subtiliter colligũt, scientes quid de quo uelint audire, ut libenter & requisiti pascantur. Quod factum ualde abhorret disciplina dominica. Horum enim uenter, deus est, qui fœda cura necessaria prouident. His igitur huiuscemodi denunciamus & exhortamur in domino Iesu Christo, ut

sto,ut cum quiete operantes suum panem manducent.] Vt eis facilius suadeat, interposito nomine domini Iesu Christi exhortatur eos,ut obaudiant quod eis sit utile. Vos autem fratres, nolite deficere in benefaciendo. Quòd si quis non obaudit uerbo nostro per epistolam,hunc notate,& nolite cum eo uersari,ut reuerentia confundatur. Non uelut inimicum existimetis,sed monete consilijs ut fratrem.] Propter quod superius unumquemq; suum panem manducare debere præcepit:ne forte quidam illorum occasionem parcitatis & humanitatis captarent,ideo statim subiecit: Vos autẽ,inquit, Gala.6 fratres,nolite defatigari benefacientes. Necp enim in reprehensionem uenit qui humanus & largus est,sed hic qui cum possit laborem ferre, ocio uult uitam agere. Quem si epistolæ authoritas non corrigit,notandum hunc, & nec conuersandum cum eo præcipit,ut confusus quia ab omnibus euitatur, subijceret se præceptis Apostoli. Quod tamen sine iracundia & contumelia uult fieri,ut patienter declinetur ab eo:ita tamẽ,ut si res attulerit loqui cum eo, monendum illum ut patiatur se corripi, nec ultra præcepta Apostoli contemnenda: familiaritatẽ quoq; tamdiu cum eo non habere,quamdiu obaudiẽs fiat.Nam si ad iracundiam contumelijs lacessatur,peior se fiet.Incitatur enim ad contentionẽ,& incipiet erratum suum uelle defendere, post autem erubescere emendare se:ne quod prius excusabat,postea fateri uideatur. Ipse autem deus pacis det uobis pacem semper in omni loco.Dominus cum omnibus uobis.] Semper quod suum est,bono uoto illos prosequitur quasi charissimos filios, optans semper cum illis pacẽ manere,quæ est dux ad uitã æternam. Cum his enim dominus se esse promisit qui fuerint pacifici. Ipsa salutatio mea manu Pauli,quod est signum in omni epistola,ita scribo.] Propter interpolas & adulteratores scripturarum, semper se manu sua in omni epistola sua salutationem subscribere testatur, ut sub nomine eius epistola accepto ferri non possit,quæ non fuerit manu eius subscripta. Gratia domini nostri Iesu Christi cum omnibus uobis. Amen.] Hęc salutatio manu Apostoli conscripta est,qua gratiam domini nostri Iesu Christi optat esse cum eis. Amen.

DIVI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI COMMENTARII IN EPISTOLAM BEATI Pauli ad Timotheum I.

PRAEFATIO.

Timotheus filius fuit mulieris Iudææ fidelis,patre Græco,cuius caussa paruulus circuncidi non potuit. Qui studio matris suæ sacras literas didicit,quibus operam dans,bonam sibi uitam instituit.Hunc Apostolus cum uoluisset assumere sciens idoneum fore dispensatorem euangelicæ ueritatis, caussa Iudæorũ compulsus est circuncidere eum instantibus eis,ut qui matre Iudæa natus esset,incircũcisus assumi nõ deberet ad magisterium propter testimonium generis. Hunc ergo iam creatum Episcopum instruit per epistolã quomodo deberet ecclesiam ordinare. Act.16

CAPVT PRIMVM.

PAVLVS Apostolus Christi Iesu secundum imperium dei saluatoris nostri,& Christi Iesu,spei nostræ,Timotheo germano filio in fide,gratia,misericordia pax à deo patre,& Christo Iesu domino nostro.] Patris & filij imperio apostolum se factum ostẽdit, ut in deo patre salutẽ,& Christo filio eius spem prędicaret: ut quia nemo negat salutẽ esse in deo,nec quisquam dubitaret spem esse in Christo Iesu,quem à mortuis excitatum exemplũ huius spei dedisse cognosceret.Hoc modo scribit Timotheo, ut securus esset de sua ordinatione,quia imperio patris & filij electus est ad docendũ. Quem uerũ filiũ appellat, sed in fide,sicut dicit ad Corinthios:In Christo enim Iesu,inquit, per Euangelium ego uos 1.Cor.4

genui. Hæc uera & firma generatio est, quæ nescit occasum, nescit morbos & pestilentiã, & quæ ignorat famẽ & sitim. Dicit aũt in regno dei nullius egere, quia futura est dono dei immortalitas gloriosa in regno dei & Christi, quorũ gratiã & misericordiã & pacem exoptat cũ isto manere. Sicut rogaui te subremanere Ephesi cũ irẽ in Macedoniam, ut denuncies quibusdã ne aliter doceant, neue intendant fabulis, & genealogijs infinitis, quæ quæstiones præstãt magis q̃ ædificationẽ dei, quæ est in fide.] Filius a patre rogari non debuit, sed propter charitatis affectũ, & ut illi formã humilitatis ostenderet, obsecrat Episcopus ҫoepiscopũ suũ ne pateretur ludæos aliter populũ quàm ab Apostolo tradebatur docere, ne oblectarentur fabulis quas narrare cõsueti sunt ludæi de generatione suarũ originũ, de Abrahã, & Isaac, & cæteris patriarchis, & de circuncisione & his quæ postea tradita sunt à Moyse: ne circunuenirẽt ad hæc colenda quæ carnaliter data fuerant. Quid enim opus est, generationũ, quas constat esse infinitas per traducem, facere mentionẽ, & quid & quatenus factũ est sub unoquoq̃ eorũ & nõ potius compendio per fidẽ salutẽ quærere? Inde enim quæstiones oriuntur, cũ quid, & quando, & quomodo, & quare factũ est, tractatur: quæ res impedit salutẽ. Finis autẽ præcepti est charitas de corde puro, & conscientia bona, & fide non simulata: à quibus quidam errãtes cõuersi sunt in uaniloquiũ, uolentes esse legis doctores, non intelligentes neq̃ quæ dicunt, neq̃ de quibus affirmãt.] Quoniã omniũ maior est charitas, hãc finẽ esse dixit, id est perfectionis consummationẽ omniũ præceptorũ, si tamen ex corde puro sit & bona conscientia. Vera enim charitas non potest malã uitam agere, nec simulatam fidem habere, in quibus omnis lex impletur & prophetæ. Quidã autem ludæorũ mysterium legis ignorantes & prophetarum, quia usq̃ ad Christum seruanda sunt tradita, errauerunt, putantes prædicato Christo etiã legẽ factorũ in Neomenijs & circuncisione & escis discernendis seruari debere. Idcirco in uaniloquiũ dicit eos conuersos, quia uolebant docere quæ ignorabant. Scimus autem quia bona est lex, si quis ea legitime utatur, certum habens hoc, quòd iusto lex non est posita, iniustis uerò & inobe- Rom. 7
dientibus, impijs & peccatoribus, scelestis & prophanis, patricidis, & matricidis, & fornicatoribus, homicidis, masculorũ concubitoribus, plagiarijs, mendacibus, periurijs, & si quid aliud sanæ doctrinę aduersat̃ quę est secundũ Euangeliũ gloriæ beati dei, quod creditum est mihi.] Bonã esse legem quæ per Moysem data est, nõ negat, ita tamen, ut sensus eius sciatur, & quomodo data est accipiat̃. Hic enim scit legem, & qua caussã data sit, qui prædicato Christo deserit illã ex parte qua lex factorum appellatur: circa dilectionẽ autem dei utitur ea, asserens & affirmãs quæ à saluatore dicta sunt in lege & prophetis. Hic enim legitimè utitur lege, qui potest discernere ea quę ad tempus data sunt ab ijs quæ perpetua sunt: & quæ ad Christi pertinent sacramentũ, seruari iam in futurũ non oportere, quasi uẽturus credatur qui iam uenit. Si enim omnia locis suis accipiantur, bona sunt: si quo minus, mala erunt peruerse asserenti. Peccare est enim unaquæq̃ minime locis suis exponere. Prẽterea quia iustis lege nõ opus est, id est ijs qui accepta remissione peccatorũ iustificati sunt, ne iã uiuant sub lege, à qua liberati sunt dono dei per fidem Christi, ut de cætero seruata lege naturæ, quæ creatoris cognitionẽ recipit, et non peccari hortatur: iudicij diem expectent, in quo iusti remunerandi sunt, custodien tes legem naturalem: quã si humanum genus ducem habuisset, lex in literis per Moysem data non esset. Sed quia contemptui ducta est quasi nullius esset authoritatis, scriptura firmata est, ut sciretur quod seruanda esset & propter tẽpus prẽsens, & quia requisiturus est in futurũ qui illã firmauit, à quibus neglecta, & à quibus seruata est. Itaq̃ non solum propter malos actus & uitia corporis legem datã dicit, sed & propter perfidiam qua spernebant creatorem, ut bene uiuere addiscerent, & gratias agerent conditori. Et gratias ago ei qui me confortauit Christo Iesu domino nostro, quod fidelẽ me existimauit, ponens in ministeriũ qui prius eram blasphemus, & persecutor, & contumeliosus: sed misericordiã cõsecutus sum, quia ignorans feci nondũ credens. Superabundauit autẽ gratia domini nostri cũ fide & dilectione quæ est in Christo Iesu.] Propter q̃d omnis incredulus infirmitatem animi patitur, cõstrictus carnali ratione ne credat spirituali: idcirco se Christo gratias dicit agere, quia apparentia maiestatis suæ imbecillitatẽ mentis suæ roborauit: quæ impossibile putabat esse q̃ de domini potestate & gemina nativita-

natiuitate & resurrectione & spe prędicabatur. Confirmatus autē talis uisus est qui dignus esset ac posset esse dispensator sacramenti dominici, ut ea uera per legē firmaret, quæ prius amore legis incredibilia iudicabat, & in persecutionib. gauderet, quas prius quasi iuste credentibus inferebat: dolēs quia fecerat: lętus quia patiebatur. Tantā enim spē didicerat in eo quē antè negabat, ut plus gauderet in patiendo, quàm prius exultauerat in persequendo. Non enim malitia hoc agebat, sed errore, cui facile potuit cū resipuit ignosci. Qui autem scit uera esse quæ negat, hic non errore hoc agit, sed maleuolē tia. huius incurabile uulnus est. Inuidia enim compellitur falsum appellare quod scit uerum. Humanus sermo, & omni acceptione dignus, quia Christus Iesus uenit in hunc mundū peccatores saluos facere: quorū primus sum ego. Sed ideo misericordiā cōsecutus sum, ut in me ostēderet Iesus Christus omnē magnanimitatē & patientiā ad exemplum eorū qui credituri sunt illi in uitā æternam.] Quid tam gratum, tamq; iucundum, quàm peccatoribus indulgentiā prædicare? Quis enim sine peccato est, ut hoc munus non cum omni gratiarum actione suscipiat, deū authorē huius præferens, & collaudās in Christo? Qui ut hominē peccatis ablueret, de cœlestibus ad terrena descendēs carnem peccati accepit: terrenis se admiscuit, ut eū cœlestē efficeret: mori se passus est, ut illum morte erutum paradiso redderet immortalē. Quis hæc beneficia non in infinitum extollat, quæ deus præstitit homini, dominus seruo, conditor creaturæ? ut plus esset adhuc in beneficijs humanis, quàm cū fecit quæ nō erant posteaquā fecit? Etenim dereli ctus ab his & cōtemptus, & cōtumelijs appetitus, addit ad beneficia nō requisitus, ut gratior esset, & plus præferēdus dū reparat, quàm cum fecit: ut ostenderet unum se esse qui hęc omnia possit. Igit sic Christus præsidiū tulit homini, ut puritatem suam nō uiolaret, nec amitteret potestatem. Hominē enim se nasci uoluit, pro certo habens carnis contactu minime se uiolari. Conuersationi humanę se miscuit, sciens peccatis se corrūpi non posse. Occidi se passus est, non nescius mortem sibi dominari nonposse, sed eam sua opprimere potestate. Hæc ergo gessit, ut omnia se posse doceret, Humilitas em̄ ista non ad diminutionem eius proficit, sed ad gloriam: & non solum eius, uerum etiam in ipsum credentium. Dignitas est enim seruum esse potentis. Cum ante Apostolum multi utiq; credidissent Iudæorum ex ijs qui ipsum dominum occiderunt, Apostolus tamē ut se humiliet adhuc dolens de sua incredulitate, primum se omnium peccantium uocat. Quoniam enim præ cæteris sacramēto se imbuit saluatoris, propius ad cognoscendam magnificentiam eius accedens, accusat se magis, qui tantum boni tarde agnouit, nec ultrò, sed misericordia eius præuentus, ut ipse testis esset diuinitatis eius, quē prius ut hominē mortuū æstimabat. Hæc accusatio eius est, laus uero saluatoris, qui ad exemplum cæterorum credentium persequentem se uocauit ad gratiam, ut per patientiam suam & magnanimitatem in eo ostenderet cæteris, qui inimico tam beneuolus extiterit, qualis esset futurus ad se decurrentibus. Regi autem seculorum immortali, inuisibili, soli deo, honor & gloria in secula seculorum, amen.] Hæc ad dei patris personam pertinent, quem immortalem ideo solum & inuisibilem appellat, quia omnis immortalitas ab ipso est, ut ipsi soli magis competat in ueritate, quia quisquis immortalis est, nō à se hanc habet, sed ab illo. Simili modo & in Euangelio legitur dicente domino: Quia nemo est, inquit, bonus nisi unus deus. Et iterum ipse dicit: Bonus homo de bono thesauro profert bona. Nemo tamen nisi unus deus bonus est, quia ipse fons bonitatis est, ex quo cæteri potantur ut boni sint. Ipse est & inuisibilis solus deus, quia nulli unquam uisus est. Omnia enim agit per filium, quem idcirco uisum dicimus, ut licet aliter quàm est apparuisset, tamen illum significemus. Honorificentiam ergo & gloriam deo patri in ueritate pronunciat, cuius pietate & prouidentia Christus liberauit peccatores ex morte. Hoc præceptum commendo tibi fili Timothee, secundum præcedentes super te prophetias, ut milites in illis bonā militiam, habens fidem & bonam conscientiā quam quidam repellentes, circa fidē naufragauerunt, ex quibus est Hymenæus & Alexander, quos tradidi satanæ, ut discant non blasphemare.] Postquam dei patris & Christi filij eius quæ & quanta beneficia sint circa peccatores homines memorauit, qui cū essent puniendi, non solum ignouit eis, sed & iustificauit, & in filios sibi adoptauit, quo ordine populum disciplina ecclesiastica imbueret in subiectis ostendit, commonens ut me-

Matth. 9 Marc. 2

Marc. 10 Matth. 12

ut memor electionis suę sanctus Timotheus id ad quod prędestinatus est, impleat. Prædestinatus est enim quando ad hoc ab Apostolo assumptus est, ut ordinaretur dignus iudicatus futurus episcopus, ut impleret militiam euãgelicam in fide, & pura conscientia. Qui enim fideliter docet, non potest malã habere conscientiam. Tunc enim fidem exhibet prædicationi, si se abstineat à contrarijs omnibus, quia exemplo bonorũ operum multos lacessit ad credulitatẽ, fidentes de spe prædicationis. Nam qui fidem spernit: proculdubio malæ est cõscientiæ. Aut enim hypocrita prædicatur, aut apertus blasphemus, sicut erat Hymenęus & Alexander, qui deserentes fidem, naufragi facti sunt, id est nudi ueritate, aut priuati uita. Quid est enim ueritas nisi uita? Quos tradidisse se dicit satanæ, ut emendarentur caussa blasphemię. Traditio autem hæc est, quia commotus Apostolus blasphemijs eorum sententiam protulit in eos, Diabolus autem qui ad hoc paratus est, ut auersos à deo accipiat in potestatẽ: audita sententia corripit eos, ut
Ioan. 5 intelligerẽt hac caussa se pœnis astringi, quia blasphemauerant. Hinc est unde in Euangelio dictũ est inter cætera: Iam noli peccare, ne quid tibi deterius contingat. ostendẽs caussa peccati aliquando infirmitates inferri corporibus. Et quia ministro diabolo fiũt,
Luc. 13 declarauit dominus, dicens inter multa: Hæc autem cum sit filia Abrahæ, quam alligauerat satanas decem & octo annis, non oportuit solui à uinculo die sabbati?

CAPVT SECVNDVM.

E Xhortare ergo primum omniũ fieri deprecationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, & pro omnibus qui in sublimiori loco positi sunt, ut placitam & quietam uitã degamus in omni pietate & castitate. Hoc enim bonum & acceptum est coram saluatore nostro deo, qui omnes homines uult saluos fieri & in agnitionem ueritatis uenire.] Hæc regula ecclesiastica est tradita à magistro Gentiũ, qua utuntur sacerdotes nostri ut pro omnibus supplicent: deprecantes pro regibus huius seculi, ut subiectas habeant Gentes, ut in pace positi, in tranquillitate mentis & quiete deo nostro seruire possimus. Orantes etiam pro ijs quibus sublimis potestas est credita, ut in iustitia & ueritate gubernent
Psalm. 103 rempublicam, suppeditante rerũ abundantia, ut amota perturbatione seditionis, succedat lætitia. Panis enim confirmat cor, & uinũ lætificat mentem. Postulãtes uerò pro ijs qui in necessitate uaria sunt, ut eruti & liberati, deum collaudent incolumitatis autho-
rem. Referentes quoq; gratiarum actiones pro ijs quæ nobis quotidie dei prouidentia præstantur ad uitam, ut in his omnibus pater collaudetur deus, ex quo sunt omnia: & filius eius, per quem sunt omnia: ut sopitis omnibus quæ huic imperio infesta & inimica sunt, in affectu pietatis & castitatis deo seruire possimus. Perturbatio enim & captiuitas nec pietatẽ seruat, nec castitatẽ. Vnde enim pius qui nudus est? & unde castus, ubi potestatis suæ non est? Vt hæc ergo seruari possint, quies necessaria est, ut placita deo reddantur obsequia, qui omnes homines saluos uult fieri, & cognoscere ueritatẽ. Hæc
Ioan. 17 est, inquit, uita æterna, ut cognoscant te solum uerum deum, & quẽ misisti Iesum Christum. Si deus, utiq; qui omnipotens dicitur, omnes homines saluos uult fieri: cur nõ impletur eius uoluntas? Sed in omni locutione sensus est, conditio latet. Vnde dicit Pe-
2. Pet. 1 trus Apostolus: Omnis scriptura indiget interpretatione. Vult eñ deus omnes homines saluos fieri, sed si accedant ad eum. Non enim sic uult, ut nolẽtes saluentur: sed uult illos saluari, si & ipsi uelint. Nã utiq; qui legẽ omnib. dedit, nullũ excepit à salute. Nunquid nõ medicus idcirco proponit in publico, ut omnes se ostẽdat uelle saluare: si tamẽ ab ęgris requiratur? Nõ est uera salus si nolenti tribuatur, nec gaudere potest in percepta salute qui inuitus, si tamen fieri potest, accepit medicinã: ut non dicã quia medicinę effectum habere nõ potest, nisi ad illam æger animũ cõmodauerit, quia hæc medicina non est corporalis, sed spiritalis, quia neq; dubijs proficit, neq; inuidis. Fides est enim quę dat salutem: quam nisi mens tota susceperit uoluntate, non solum nihil proderit, sed & oberit. Fidei etenim gratia hanc habet potestatem, ut deuotis sibi diuinam infundat medelam, indeuotis uerò conferat morbum, per quem totus homo intereat. Vnus enim deus, unus & mediator dei & hominum, homo Christus Iesus.] Dei & Christi unam significat esse uoluntatem in saluandis hominibus: Vnde deũ patrem, quia ab ipso est omnis authoritas, unũ esse fatetur, & unũ mediatorem dei & hominũ Christũ Iesum.

Iesum. Missus enim à patre factus arbiter reconciliauit deum & homines, reformando eos ad agnitionem eius. Quia enim unus est pater & filius, non persona, sed indifferentia naturę ut arbiter esset dei & hominum, filius dei assumpta carne homo natus est, ut mediator dei & hominum homo esset Christus Iesus, id est non sine diuinitate, quia in deo homo erat, & deus in homine: & ut ex utroq; esset mediator, & ut utrumq; reconciliaret, in se primum hoc fecit. Non enim poterat unitatem dei custodiens, mediator dei & hominum uocari, quasi alius esset deus qui dissidentem hominem à deo in gratiam reuocaret: sed homo qui legem datam non præteriret, factus est arbiter inter eum qui peccauit, & inter illum qui peccare ignorat, ut hic ignosceret, & homo decętero in dei fide maneret. Qui dedit semetipsum redemptionē pro omnibus. Cuius testimo- 2. Tim. 1
nium temporibus suis datum est, in quo positus sum ego prædicator & apostolus, ueritatem dico, non mentior, magister Gentiū in fide & ueritate.] Quoniam homo reconciliatus iam deo, obnoxius erat morti infernæ, ne ad deum cui recōciliatus erat, possit ascendere: saluator ut arbitrium suum ad effectum perduceret, mori se passus est cōtra ius, ut descendēs ad inferos mortem & de impietate quam in eo gesserat, damnaret, auferens ei quos tenebat, ut decætero quisquis signum eius haberet, ab ea teneri nō posset. Cuius rei testimonium tempore quo resurrexit, ostēdit. Destructio enim mortis, resurrectio mortuorum est. Qua spe missus est hic Apostolus gentibus prædicare, ut ab eo discerent quæ spes esset in Christo. Hic enim datus est magister, ut fidem doceret & ueritatem. Volo itaq; orare uiros in omni loco, leuantes sanctas manus sine ira & 1. Pet. 3
disceptatione.] Pacificum animum in oratione esse debere, ut ad effectum deducatur oratio. Sanctæ enim manus sunt, quando cor mundum est. Sic tamen in omni loco orandum præcipit, ut competens locus intelligatur, non utiq; in inoportuno aut sordido loco: quippe cum prohibeat dominus uulgo orare: sed hoc monet, ne in sola ecclesia putarent orandum. Similiter & mulieres in habitu ordinato cū uerecundia & pudicitia, ornātes semetipsas nō tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, aut uestę pretiosa: sed (quod decet mulieres) profitētes pietatem per opera bona.] Humili habitu mulieres orare debere monet, non in iactantia. Qui enim uult audiri, inclinare se debet, amota à se pompa, ut misericordiā dei prouocet. Habitus enim superbus nec impetrat, nec recta de se facit credi. Quis enim prudentium iactanter ornatam mulierē non horreat? Quanto magis author deus, qui corpus à se liberum factū, obligatum metallis uidet? Humilis habitus bonæ professioni congruit, ut possit non aliud æstimari, quā cernitur. Quæ autem in domo dei cum pompa se mauult uideri, non utiq; propter deum, sed propter homines consequitur quod uult, ut gloriosa uideatur, nihil consecutura à deo nisi maculam. Quanto enim hominibus splendida uidetur, tantò magis despicitur
à deo. Mulier in silentio discat, in omni subiectione. Docere autem mulieri non per 1. Cor. 14
mittitur, neq; dominari uiro, sed esse in silentio.] Non solum habitum humilem habere debere mulierem, uerumetiam authoritatem ei denegandam & subijciendā præcipit uiro, ut tam habitu quā obsequijs sub potestate sit uiri, ex quo trahit originem. Adam Genes. 2
enim primus creatus est, deinde Eua: & Adam non est seductus: mulier autem seducta Genes. 3
facta est in præuaricationem: salua autem erit per filiorū generationem, si manserint in fide & in dilectione & sanctimonia cum pudicitia.] Præfer uirū mulieri, propter quod primus creatus est: ut inferior sit mulier, quia post uirum & ex uiro creata est. Adijcit et aliud, quia diabolus non uirum seduxit, sed mulierem. Vir autem per mulierem deceptus est: ac per hoc nulla illi concedenda audacia est, sed esse debet in humilitate: quia per illam mors intrauit in mundum. Salua autem erit, inquit, per filiorum generationē si tamen in fide manserint & charitate & pura uita. Hos enim filios dicit qui regenerantur per fidem Christi: quia si in generatione sua perseuerauerint, cum his liberabitur resurgens ex mortuis: non quo ab illis liberabitur, sed per illorum generationem, cū credunt qui destinati sunt in uitam æternam, peruenitur ad resurrectionem ex mortuis, & fiet salua credentibus illis, & uitam castam agentibus. Tamdiu enim resurrectio suspensa est, quamdiu omnes credant prædestinati ad salutem.

CAPVT TERTIVM.

ad Titum. 1 Vmanus sermo est. Si quis episcopatum desiderat, bonũ opus desiderat.]
H Quoniam episcopum bonæ uitæ esse oportet: idcirco qui episcopatum cupit, bonum opus desiderat. Hoc enim cupiens, bonã uitã appetere uidetur, si tamen nõ ab ijs declinet quæ in subiectis habent, ne ambitione & desiderio pecuniæ hoc egisse uideat. Oportet ergo episcopum irreprehẽsibilẽ esse.] Qualis episcopus debeat esse describit, ut nemo episcopatũ appetat, nisi fuerit fidus, qui ab omnib. cõtrarijs abstinere se potest, ut non indignus sit sua professione. Vnius uxoris uirum. Quamuis secundam numero uxorem non sit habere prohibitũ: ut tamen quis dignus ad episcopatum sit, etiam licitam debet spernere propter sublimitatem ipsius ordinis: quia cæteris melior debet esse qui cupidus est sedis illius. Sobrium, pudicum, ornatum, hospitalem, docibilem: non obnoxium uino, non uerberatorem, sed modestum, non litigiosum, non asperum, domum suam bene regentem, filios habentem subditos cum omni charitate.] Talem hominem qui hæc custodiat quæ enumerat bona, creari dicit debere episcopũ. Hæc enim signa sunt dignitatis episcopalis. Si aũt quis potiora sectatus, & corpus & animã suam deo dicauerit ne se copulet matrimonio, tãto magis dignus fiet. Ideo enim inferiorẽ posuit, ut de potiore nemo dubitaret. Si quis aũt domui suæ præesse nescit, quomodo ecclesiæ diligentiam habebit?] Manifestum est, quia tunc potest idoneus rector futurus probari, si prius domum suam recte gubernauerit. Qui enim in
Luc. 1 minimis fidelis est, & in magnis fidelis est. Non neophytum, ne in superbiam elatus in iudicium incidat diaboli.] Verum est, quia rudis in fide solet extolli superbia, maximè si accipiat ordinem. Nouitate enim & potestate inflatur arbitrans se præ cæteris dignorem. Videns enim primo anno natiuitatis collatum in se honorem, putat non magis ad suum, sed ad aliorum profectum se uocatum, quasi beneficium religioni det magis quàm accipiat ab ea: per quam rem elatus incurrit laqueum diaboli. Inuenta enim occasione superbiæ illius satanas præcipitat eum. Ideoq; in Salomone legitur: Superbis
Galat. 6 deus resistit. Vnde & in alia epistola idem Apostolus ait: Qui se putat esse aliquid, seip-
Luc. 14 sum seducit. Et dominus, Qui se, inquit, exaltauerit, humiliabitur. Oportet autem eum & testimonium habere bonum ab ijs qui foris sunt.] Sensum dominicum secutus ait oportere futurum episcopum testimonium bonum habere ab extraneis: quia qui in minimis fidelis est, & in magnis, sicut dicit dominus. Si in alieno mammona fideles nõ fuistis, quod uestrum est quis dabit uobis? ut is qui in mundanis rebus & conuersatione humana fidelis minime inuenitur, dubium non sit quia & in diuinis rebus idoneus nõ erit. Si aũt hominibus fidẽ exhibuerit, multo magis deo. Ne in opprobriũ incidat, & laqueum diaboli.] Si timorem dei ante oculos non habuerit episcopus, tempori magis se cõmendans: hũc quasi infidelẽ & pseudoprophetã deserit deus, & deformis uidebitur omnibus & maculosus, quia aliter facit q̃ prædicat, uerbis suis ipse se accusans, quia deputatus est gregi satanæ. Tunc enim uera se probat prædicare, si ea conetur & gerere. Magna ergo cura eligendus est qui domum dei regendam accipiat. Si enim terrestriũ rerũ dispensatores idonei quærendi sunt, quanto magis cœlestiũ? Diaconos pari modo pudicos, nõ bilingues, nõ uino multo deditos, nõ turpibus lucris uacantes, habentes mysteriũ fidei in cõscientia pura: & hi autẽ probentur primũ, & sic ministrent si ne crimine.] Qui tanta cura diaconos eligẽdos præcipit, quos cõstat ministros esse sacerdotũ: quales uult esse episcopos, nisi sicut ipse ait, irreprehensibiles, negocia tamen publica, turpia, uilia lucra nõ habentes? Scit enim ideo negociari, ut capiant lucra, nec aliud profitent quàm gerũt. Turpia autẽ lucra hæc dicit esse, si sub pia professione quæstibus studeatur. Turpis enim deprehenditur, cum se purũ ostentat. Post episcopum tamen diaconi ordinationẽ subijcit. Quare? nisi quia episcopi & presbyteri una ordinatio est? uterq; enim sacerdos est. Sed episcopus primus est, ut omnis episcopus presbyter sit, nõ omnis presbyter episcopus. Hic enim episcopus est qui inter presbyteros primus est. Deniq; Timotheum presbyterum ordinatum significat: sed quia ante se alterũ non habebat, episcopus erat. Vnde & quemadmodum episcopum ordinet, ostendit. Neq; enim fas erat aut licebat ut inferior ordinaret maiorem. Nemo enim tribuit quod non accepit. Mulieres similiter pudicas, non studentes discordiæ, sed sobrias, fideles in om-

in omnibus.] Quia sanctum præcepit creari episcopum, adæque & diaconum: non utiq; disparem uult esse plebẽ: quippe cum dicat dominus: Sancti estote, quia & ego sanctus sum. Ideoq; etiam mulieres quæ inferiores uidentur, sine crimine uult esse, ut munda sit ecclesia dei. Sed Cataphrygæ erroris occasionẽ captantes, propter quod post diaconos mulieres alloquitur, etiam ipsas diaconas ordinari debere uana præsumptione defendunt, cum sciãt Apostolos septem diaconos elegisse. Nunquid nulla mulier tunc idonea inuẽta est, cum inter undecim Apostolos sanctas mulieres fuisse legamus? Sed ut hæretici animum suum uerbis non sensu legis astruere uideantur, Apostoli uerbis contra sensum nituntur Apostoli, ut cum ille mulierem in ecclesia in silentio esse debere præcipiat, illi econtra etiã authoritatẽ in ecclesia uindicent ministerij. Diacones sint unius uxoris uiri, filios bene regentes, & domos proprias. Qui enim bene ministrauerint, gradũ bonũ sibi acquirunt, & multam fiduciã in fide quæ est in Christo Iesu. Ea quæ minus dixerat de ordinatione diaconatus, nũc subiecit. Ostendit etiã ipsos uniũs uxoris uiros esse debere, ut hi administerium dei eligantur, qui non sunt egressi constitutum dei. Homini enim unam uxorem decreuit deus, cum qua benedicatur. Nemo enim cum secunda benedicitur. Qui si filios bene gubernauerint, & domos suas, id est, uernaculos aut domesticos, poterunt digni fieri sacerdotio, & fiduciam habere apud deũ, ut sciant se posse impetrare quod postulant, iam decętero se ab usu fœminæ cohibentes. Veteribus enim idcirco cõcessum est leuitis aut sacerdotibus uxores ad usum habere: quia multũ tẽpus ocio uacabant à ministerio aut sacerdotio. Multitudo enim erat sacerdotũ, & magna copia leuitarum, & unusquisq; certo tempore seruiebat diuinis ceremonijs secundũ institutũ Dauid. Hic enim uiginti & quatuor classes constituit sacerdotũ, ut uicibus deseruirẽt. Vnde Abia octauã classem habuit, cuius uice Zacharias fungebatur sacerdotio, sicut cõtinetur in Paralipomenon, ita ut tempore quo nõ illos cõtingebat deseruire altari, domorum suarum agerent curã. At ubi autem tempus imminebat ministerij, purificati aliquantis diebus accedebant ad templũ offerre deo. Nunc autẽ septẽ diaconos esse oportet, & aliquãtos presbyteros, ut bini sint per ecclesias. & unus in ciuitate episcopus, ac per hoc omnes à conuẽtu fœminæ abstinere debere, quia necesse est eos quotidie prẽsto esse in ecclesia, nec habere dilationẽ ut post conuentũ legitime purificent sicut ueteres. Omni enim hebdomada offerendũ est, etiã si non quotidie peregrinis, incolis tamẽ uel bis in hebdomada: & si non desint qui prope quotidie baptizentur ægri. Nã ueteribus ideo cõcessum est, quia multo tempore in tẽplo non uidebant, sed erant priuati. Si enim plebeis hominibus orationis causſa ad tempus abstinere se prẽcipit, ut uacent orationi: quãto magis leuitis aut sacerdotibus, quos die noctuq; pro plebe sibi commissa oportet orare? Mundiores ergo esse debent cæteris, quia actores dei sunt. Hæc tibi scribo, sperans cito me uenire ad te. Si autem tardauero, ut scias quemadmodum oporteat te in domo dei conuersari, quæ est Ecclesia dei uiui, columna & firmamentũ ueritatis.] Quantũ ad scientiam eius pertinebat, hoc erat in eo quòd citius illũ uisurus esset. Sed quia solet aliud placere deo cuius prouidẽtia ipsi soli cognita est: idcirco ne forte, inquit, tardẽ, scribo tibi ut scias quomodo ecclesiam ordines, quæ est domus dei, ut cum totus mundus dei sit, ecclesia tamen domus eius dicatur, cuius hodie rector est Damasus. Mundus enim in præuaricatione est diuerso turbatus errore. Ideo illic necesse est dicatur esse domus dei & ueritas, ubi secundũ uoluntatem suã timetur. Hoc profitẽtibus de eo seruis, quod ipse dignatus est edocere, ne forte uerba eius negarentur esse, uirtutibus hæc signauit, quæ à nullo alio fieri possunt, ut his infidelitas accusata inexcusabilis pereat. Firmamentũ em̃ ueritatis huius signa sunt & prodigia. Et quidem omnium confessione magnũ est huius pietatis mysterium.] Nullum fideliũ admirari negat sacramentũ ueritatis in ecclesia prædicatæ, quam pietatem appellat. Magnanimitatem enim & clementiam suã cognoscentibus se diuina tribuit dona, excepta remissione peccatorũ quã hic in præsenti largitur. Quod declaratum est in carne, iustificatum est in spiritu, uisum est angelis, prædicatũ est gentibus, creditũ est in hoc mundo, assumptũ est in gloria.] Sacramentũ mysterij dei, quod est Christus in carne, dicit manifestatũ quod latebat in spiritu. Natus enim homo filius dei, qui in secreto erat apud deũ, opere & prædicatione declarauit se creaturæ. & hoc est iusti-

2. Para. 13

ficatum esse in spiritu, operibus & uirtute claruisse eum qui erat in carne quis esset: de inde apparuisse angelis, non iã in forma humilitatis, sed in potestate. Tãdiu em̃ aspectu humilis uisus est per carnẽ, quãdiu deuicta morte resurgeret à mortuis, & uideret̃ maiestas eius qui natus ut homo, nõ erat totus homo: ut agnoscẽtes angeli mysterium quod prius latuit, declaratũ in carne, genu illi flectẽtes quasi deo gratias agãt, quia didicerũt ueritatẽ quæ gentibus prædicata est, ut ab errore liberarent̃: in quo mũdus proficit, ut nõ damnet̃. Ideo em̃ creditũ est mũdo dei sacramentũ, ut perfidia eius ueniã erroris me-

Ioan. 15 reri nõ possit: sicut dicit dominus de Iudæis: Si nõ uenissem, & locutus eis fuissem, peccatũ non haberent: nũc autẽ excusationem non habent de peccato suo, quia quod uelut infirmum & deforme cõtempserunt, assumptum est in gloria. Post crucẽ manifesta persona & uirtute sua saluator palã famulantibus nubib. ascendit glorioſus in cœlos.

CAPVT QVARTVM.

Spiritus autem manifeste dicit, quia in nouissimis temporibus recedent quidam à fide, attendentes spiritus fallaces, doctrinas dæmoniorum in simulatione falsiloquorum, cauteriatam habentium conscientiam suã, prohibentium nubere, abstinere à cibis quos deus creauit ad percipiendum cum gratiarũ actione fidelibus, & ijs qui cognouerunt ueritatẽ, quia omnis creatura dei bona, & nihil reijciendũ quod cũ gratiarũ actione percipitur. Sanctificatur enim per uerbum dei, & oratione.] Quæ sibi spiritus sanctus futura reuelauerit ad instructionẽ ecclesiarũ & cautelam, non tacet: ut præmonitæ ecclesiæ solicitæ sint ne ab huiusmodi possint circuueniri hominibus. Quid enim tam clarũ tamq; apertũ ad euitandos aut magis condemnandos doctrinæ huius pestiferæ uiros potuit manifesta uoce præfari: nisi ut assuerationem eorum, fallacem ac simulatam doctrinam dęmoniorũ nuncuparet: ut cũ huius assueverationis sermones audiũtur, à diabolo composita esse doctrina hæc sciretur, quã prædixerat spiritus sanctus, quæ de incarnatione saluatoris asserit falsa, quæ nunc in Marcioniſtis, quamuis penè defecerint, & Patritianis, aut maximè in Manichæis denotatur. Hi enim & Christũ natum negant, & nuptias prohibent, & abstinendum à cibis tradunt. Quorũ cauteriatã dicit conscientiã, hoc est simulatione corruptam, quia sicut cauterium coriũ corrumpit, & notam infligit: ita & fallacia conscientiam quæ dolo malo leuolentiæ aliud scit, & aliud profitetur, denotat ad perditionem. Iam enim hos imitari negat, ut saluentur: quia sicut cauteriũ immutari non potest, ita nec eorũ animus emendari. Nihil enim peius simulatione. Tales enim ij sunt, quales & Iudæi illi qui intelligentes Christũ dei uirtute operari, in Beelzebub hæc ab eo fieri dicebant. Vt enim fabricatorẽ hominis male tractent, cũ natos se nõ doleant, nuptias tamẽ prohibentes, Christo carnẽ subtrahunt, & ut ad eius iniuriã proficiant, ab ijs quæ usibus nostris instituit, abstinendũ docens, ut per id quod despiciunt̃, mala esse, & à malo authore inuenta uideãtur. Hinc est unde Apostolus omnia à deo bona facta ostẽdit: si tamẽ cũ gratiarũ actione sumantur. Immũda enim erunt ei qui nõ laudat in his creatorẽ. Nec enim possunt bene illi proficere, qui sic illa sumit ut male tractet authorẽ eorũ. Hæc igitur proponẽs fratribus bonus eris minister Iesu Christi, enutritus uerbis fidei, & bonæ doctrinæ quã assecutus es.] Quid tam uerũ, quid tam clarũ & prouidũ, nisi ut disciplina Christiana in corrupta tradat̃, ut fructus eius in area dominica fertilis ac firmus collaudet̃? Hoc est, ut in die iudicij nõ reprobus & igni cõburendus cẽseatur. Hoc boni doctoris est atq; idonei ministri domini nostri Iesu Christi quippe cũ enutritũ hũc dicat uerbis fidei & bonæ doctrinæ quã ab infantia hũc assecutũ asserit. Qui em̃ integrè omnibus Hebræorũ libris imbutus erat, accepta fide perfectũ fecit doctorẽ. Prophanas autẽ & aniles fabulas abnue, exercens temetipsum ad pietatẽ, Corporalis enim exercitatio ad modicũ utilis est, pietas autẽ ad omnia utilis est, promissionẽ habens uitæ præsentis & futuræ.] Prophana uerba aduersa intelligunt̃. Aniles autẽ fabulæ delyramẽta quędã sunt. Hæc quorundã perstrepentiũ uocibus solẽt in cõtentionẽ deduci, ut quasi tractatus habeat̃ rei inanis, cuius effectus nullus est nisi uanitatis. Ab ijs ergo quæ cõtraria sunt, declinãdũ monet, simili modo & ab illis quę anilia sunt uanitate quadã cõposita. Sunt enim alii qui quí calore animi mittũt se in disputatiões huiusmodi. Pietati aũt operã dandã commonet, quia grandẽ habet profectũ. Qui enim misericordiæ studẽt senioribus uicem reddentes

reddentes parentibus,& in præsenti uita auxilia dei nõ deerũt illis,& in futuro immortalitatẽ habebunt cũ gloria.Exercitiũ autẽ corporale ad modicũ utile dicit. Ieiunare enim & abstinere à cibis manente authoritate creatoris non multũ prodest,nisi addatur huic pietas,cuius opera multorũ precibus adiuuatur ad dominũ promerendũ. Deniq; illos qui fratribus largi sunt,& uarijs titulis obsequentes,in uitã æternã proficere euangelicus sermo testatur:dissentiẽtes autẽ ab hoc opere,in æternũ ignẽ. Corporis autem exercitiũ nihil aliud q; carnis frena sunt. Si quis ergo, quia misericordia magna res est, lubricũ tamen carnis patiatur,huiusmodi quid fiet? sine dubio uapulabit, quia illud oportuit fieri,& hoc minime prætermitti.Si autẽ solũ corporis habuit exercitiũ, perennes pœnas patietur,sicut in euangelio dominus repromisit. Omnis em̃ summa disciplinæ nostræ,in misericordia & pietate est.Aliud tamen exercitiũ corporis habent carnales,& aliud spiritales.Carnales em̃ sagina & dapibus nutriunt corpora sua,ut celeri motu proficiant ad perditionẽ.Spiritales autẽ ieiunijs & abstinentia tẽperant corpora sua ut pigra facta circa desideria, possint digna esse futura resurrectione. Hic em̃ propter spẽ futurã castigat corpus,ille uero propter futuri desperationẽ fouet, curã eius agens ad tempus,ut moueatur citius ad peccandum. Fidelis sermo & omni acceptione dignus. Ad hoc enim laboramus,& persecutiones patimur, quia speramus in deũ uiuum qui est salutaris omniũ hominũ,maxime fideliũ.] Dignũ est plane & accepto ferendũ pro spe quæ est in deo,pati persecutiones,quia in præsenti uita spes caduca est, in promissione autẽ dei firma atq; stabilis.Ipse est enim salus omniũ,quia ex ipso & per ipsum uiuunt quantũ ad præsentẽ uitã pertinet,omnes: quantũ uerò ad promissam salutẽ,fideles.Cognoscẽtibus em̃ se,post hanc uitã quæ morte finitur,aliã se daturũ promisit,quæ immortalitate uigebit.Ideo ergo ait,maximè fideliũ. Præcipe hæc & doce.Nemo iuuentutẽ tuã contemnat,sed forma esto fideliũ,in uerbo,in cõuersatione,in charitate,in fide & castitate.] Timotheus quantũ ad ætatẽ pertinet,iuuenis erat:quantũ ad mores & conuersationẽ,senior & grauis.Quẽ ideo sic monet, ut profectus eius per omnia exemplũ esset bonorũ operũ,ut in adolescente mirabilis uideretur & grauis disciplina,ut actus eius excusarẽt ætatẽ: & nõ quasi iuuenis,sed quasi senior haberetur,& erubescerent maiores natu nisi se exhibuissent iuxta formã huius,cõuersatione & moribus graues:iuuenes autẽ coæuũ suũ haberent magistrũ.Mirabilis adolescens sanctissimus Timotheus,cuius exẽplo indisciplinata coercenda iuuentus est,& seniorũ irreuerẽtia punienda. Dum uenio,attende lectionẽ,exhortationẽ,ac doctrinã.Noli negligere gratiam quę est in te, quæ data est tibi per prophetiã cũ impositione manuũ presbyterij.] Intentũ uult esse & deditũ exercitio lectionis, ut omni cura diligẽtiaq; hoc enitatur,ut exhortet & doceat.Exhortatio est, cùm miti uerbo aliquos prouocamus ad opus bonum.Docere uerò,quando ea quæ latent,intimamus mẽtibus audientiũ. Si em̃ rector populi ab his dissimulat,negligit gratiã datã sibi. Ad hoc enim creatur dux populo,ut huius salutis solicitudinẽ gerat,admonẽdo,docendo, ut fructũ habeat ordinatio: quẽ ad hoc utiq; deus cõstituit,ut proficiat saluti plebis suæ.Qui ergo in hac authoritate positus indiligens fuerit,dei contẽptor habebit̃,minimus in regno cœlorũ uocatus.Neq; enim poterit facere,qui nec docere dignat̃. Gratiã tamẽ dari ordinatoris significat per prophetiã,& manuũ impositionẽ.Prophetia est qua eligitur quasi doctor futurus idoneus:manus uerò impositiões uerba sunt mystica quib. cõfirmat̃ ad hoc opus electus, accipiẽs authoritatẽ teste cõscientia sua,ut audeat uice domini sacrificiũ deo offerre. Hæc meditare,in his esto,ut profectus tuus manifestus sit omnibus. Attẽde tibi,& doctrinæ:insta illis.Hoc em̃ faciendo,teipsum saluũ facies,& eos qui te audiunt.] Vt forma sit omnibus nõ solũ in bonis operibus, uerumetiã in doctrinæ exercitio,admonet. Apparere em̃ debere significat exercitij profectũ,in doctrina dũtaxat,& in gestis. Bona enim arbor bonos facit fructus:similiter & bona doctrina mala opera habere nõ potest.ut cum uisa fuerint bona opera, diuini magisterij fructus esse intelligantur,& audi tores possint proficere. Tum uera enim & metuenda esse intelliguntur quæ dicuntur, quando ab eo ipso qui docet,magna ueneratione ob seruari uidẽtur.Quod rectori plebis duobus proficit modis.Et suorum enim bonorum operum, & audiẽtium mercedẽ accipiet:quomodo si negligens fuerit,tam pro se quàm pro eis redditurus est rationẽ.

Matth. 5

Matth. 7

CAPVT

CAPVT QVINTVM.

Seniorem ne increpaueris, sed exhortare ut patrẽ: iuniores, ut fratres: anus, ut matres: adolescentulas, ut sorores in omni castitate.] Propter honorificẽtiam ætatis maiorẽ natu cum mansuetudine ad bonũ opus prouocandum, ut facilius suscipiat admonitionem. Potest enim uereri cõmonitus ne postea corripiatur, quod turpe est seniori. Nam apud omnes utiq; gentes honorabilis est senectus. Vnde & synagoga, & postea Ecclesia seniores habuit, quorũ sine cõsilio nihil agebatur in ecclesia. Quod qua negligentia obsoleuerit nescio, nisi forte doctorum desidia, aut magis superbia, dum soli uolunt aliquid uideri. Iuniores quasi fratres censet admonendos cũ dilectionis affectu: ut uidẽtes amoris causſa se cõmoneri, facilius se corrigant, quippe cũ uideant non discrepare opera eius à prædicatione. Anus uero quasi matres: ut dũmiti sermone doceri se uident nõ asperè accipiant, quia honorifice proficiunt. Asperũ est enim senibus cũ corripiuntur à iunioribus. Quod temperamento quodã leniri uult ut profectus sit & dicenti & audiẽti. Adolescentulas ut sorores admonet edocẽdas: ut prompte possint bonæ cõuersationis susc ipere disciplinã. Quando enim non cũ impetrio insinuari sibi uidet quæ ad bonã pertinent uitã, consentit, humilẽ se præbens admonenti. Blanditijs enim solent obtineri quæ authoritate non possunt. Nã animalia quando mẽbra sua zelanti blanditijs tamẽ cedunt. Viduas honora quæ uerè uiduæ sunt.] Has uiduas dicit honorandas quæ data opera uiduæ sunt: quæ cum possent nubere: ut meliores essent, & dignæ deo, secundas nuptias respuerunt, scientes semel benedici cõiugium: æmulæ sanctissimę Annę, quę ieiunijs & obsecrationibus deo seruiebat noctu dieq;, unius uiri experta concubitum. Siqua autem uidua filios uel nepotes habet, discat primum domũ suã pie tractare, & mutuã uicem gratiarum reddere parentibus, hoc enim acceptum est coram deo.] Viduam prius in hac uita & conuersatione dicit probandam, ut tunc demũ digna sit uidua ecclesiæ nuncupari, quæ non quæstus causſa magis quã defensionis ecclesiasticæ succumbat disciplinæ. Præire enim debent merita, ut accedenti meritus honor tribui uideatur. Quæ cm affectus suos pie tractauit, & domũ bene gubernauit, dei legẽ seruabit, digna effecta remuneratione ecclesiæ. Nam quæ uerè uidua est & desolata sperat in deo, & instat orationibus noctu dieq;.] Viduã filios aut nepotes habentẽ non facile admittendã ad stipendia ecclesiæ: quia si pie & solicite domum suam gubernauit, necesse est reddi illi uicẽ à suis, sicut & illa reddidit propinquis. Si aũt, ut assolet, impietas fuerit operata ut anus despiciatur à suis, quos pie tractauit dignũ esse hãc suscipi ab ecclesia, quia in domini lege fideliter cõuersata est. Vidua igitur desolata, & à suis contẽpta, sperat in deo. Videns em ex nulla parte se habere suffragiũ, toto animo deuota est deo, de quo solo auxiliũ uitæ salutisq; expectat. Nam quę in delicijs est, uiuens mortua est.] Viduã, propter quod uidua dicitur, talẽ esse debere significat, ut ad dominũ promerendũ orationibus uacet, deo seruiens noctu dieq;, ut ostendat se idcirco nuptias secundas cõtempsisse, ut instaret disciplinæ dominicæ. Si em sub nomine uiduæ delicijs uacet aut luxuriæ, uiuẽs mortua habenda est, quia impostura genus est aliud agere, & aliud profiteri: nõ obsequia & deuotionẽ dei, sed honorẽ uidue uolentes habere: cũ nominis ipsius professio hoc indicet, quia spreto uiro deũ eligit: cui seruiat tota mente propter uitã promissam. Et hęc præcipe, ut irreprehensibiles sint.] Tantam diligentiam actuum ac morum uiduã uult habere, ut reprehendi non possit. Amota enim à spe mũdanę conuersationis, & corporis curandi officio, propter hoc se ad deũ cõtulit, ut probabilẽ agat uitã. Sublatis enim occasionibus quę aditus solent aperire peccatis, potest bona cõuersatio incolumis permanere. Si quis aũt suorum & maximè domesticorum curam non habet, fidẽ negauit, & est infideli deterior.] Hanc uiduam quę negligẽs fuit circa suos affectus ut educaret eos in disciplina & correctione domini, inhonorandam dicit: quia sicut perfidi, legi domini non obediuit, ut peior habeat. Necesse est enim ut deterior sit, qui sub lege & timore agens, cõemptor est, cq; qui nõ subiectus est legi. Hic em nescit, ille aũt scies contẽnit Vidua eligat annorũ nõ minus sexaginta, quę fuerit unius uiri uxor, in operibus bonis testimoniũ habens, si filios enutriuit, si hospitio recepit, si sanctorũ pedes lauit, si pressurã patientibus ministrauit, si omne opus bonũ subsecuta est.] Si prærogatiua præteritorũ operũ uidua

commen-

commendatur, eligendã hanc docet. Domini enim iudicio adscribitur nomen eius ecclesiasticis monimentis, quã dignã uetus uita declarat. Imbuta enim diuinis obsequijs, & in his uitã atterens suscipienda est in sinus ecclesiæ cuius olim se uouit legitimis seruitijs. Iuniores aũt uiduas deuita. Cum enim in delicijs egerint, in Christo nubere uolunt.] Prohibet adolescentulas uiduas in hac suscipi professione. Lubricæ enim ætati fides facile adhiberi non debet, quippe cum quarundã exempla præcedãt quæ post professionẽ uitæ deliciarum oblectatione nomen nõ opera uiduitatis habent, & conuersę nuptijs solicitantur. Qui enim putat se in Christo uitam delicijs agere, minime innocẽs perseuerat. Luxuria enim trahit illum ad sua membra, ut subijciatur peccato: delicię enim ianuæ sunt peccati. Non enim quo tendat ignoratur qui fluidã amat uitam. Habentes damnationem, quia primã fidem irritam fecerũt.] Quid maneat tales ostendit, ne facile audeant quod implere difficile est: aut si animus est huic deuotioni deditus, apud se interim teneat, quia dicit temerariũ esse profiteri, quod adhuc iuuenili ætati credi non debet. Damnationi enim fit obnoxius qui ab hoc declinat quod rectè fecerat. Quantum enim laudabile est si impleat quod ultra uires eius creditur: tantò magis puniendus erit si hoc audeat sibi imponere præsumptione temeritatis, quod ferre nõ possit: nec ad ueniam debet pertinere, qui à primordio infidelis inuentus est. Simul autẽ & ociosæ discũt circumire domos: Non solũ autẽ ociosæ, sed & uerbosæ & curiosæ, loquentes quæ nõ oportet.] Quædã uirgines uel uiduæ commendante professione (gloriosum est enim huius rei uocabulũ) acceptabiles sunt domibus diuitũ, quæ id agũt, ut pareant uoluntatibus eorũ, ambulantes & quærentes quæ perferant ad illos quibus delectentur, ut ociosæ muneribus afficiantur. Et malo more plus quærunt fabulas quàm quæ operantur manibus, ut elatæ procedant & cõpositæ contra professionẽ suã agentes. Quæ res solet illis etiã in hac uita esse cõtraria. reuelatur em̃ id quod semper occultum putant. Quid est enim, ut ea loquantur quæ nõ oportet? Nuptiarũ enim sunt proximæ, multorũ secretorũ participes, adulatrices, seruorũ querulæ. Volo itaq; iuniores nubere, filios procreare, matres familias esse, nullã occasionem dare aduersario maledicti gratia. Iam enim quædam deerrauerunt post satanam.] Quoniã quæ supra dixit de huiusmodi contraria & illicita, perducent eas ad mortẽ: idcirco consiliũ dat & præcipit ea fieri quæ licita sunt. Melius est enim domus curã suæ gerere, quàm in aliena domo adulari. Et multũ expedit nubere, quã sub bona & pia professione notabiliter incedere. Plus autẽ est cũ pudore manibus uictum quærere, quã inuerecundè cũ ocio aliena utẽsilia expectare. Sic enim inuenit occasionẽ satanas quomodo subuertat animas inconsultas, cũ pia profitentes iniuste uersantur. Nihil enim tã periculosum est, quàm si professioni gesta repugnent. Apertum enim malum non zelatur satanas, quia gaudet in illo: iustum uero quem uidet fallere, id agit, ut manifestet illum suum filium esse, non dei: quod factum non displicet deo. Si quis fidelis, uel si qua fidelis habet uiduas, sufficienter subministret illis, ut non grauetur ecclesia, ut ueris uiduis sufficiat.] Quid mirum si apostolica potestas futura potuit præuidere? Nam apparet quod dixit, quia fidelium uiduæ nunc multũ grauant ecclesiã, & eorũ qui locupletes uidentur mundi quia per senectutis caussam desistentes eas ab opere lanificij, retrahunt eis & uestimentũ & uictum, non totum, tamen ex parte, ut illæ ipsa inopia ad ecclesiam conuertantur ut uiuant. Quos oportebat non solũ suis indigentibus largiri, uerũ etiam alias inopes pascere & contegere. Quod multum obest. Cum enim his datur, cæteris aut minus, aut non datur quibus magis dandũ est, quæ dignæ sunt ecclesiæ sumptibus ministrari. Sic autẽ grauatur, cũ cogit uestire multos, quæ deberet uestire paucos: & plebs quæ libẽter & frequenter possit ministrare paucis, cogitur plures dimittere, ut aut murmuret, aut tardius occurrat. Nam cũ præcipiat unius uiri uxorẽ eligi uiduã, nunc inueniuntur inter eas non tantum duum aut trium maritorum uxores, sed & quæ turpius uixerint: quod aliquando per negligentiã fit, aliquando potentatu insinuantis. Qui bene præsunt presbyteri, duplici honore habeant̃ digni, maxime qui laborãt in uerbo & doctrina.] Boni dispensatores ac fideles nõ solũ honore sublimi debẽt digni iudicari, sed & terreno, ut nõ contristentur indigẽtia sumptuũ, sed magis gaudeant fide sua & doctrina. Instantior enim fit si nõ humilietur inopia: & crescit in illo authoritas cum uidet se etiam

in præ-

in præsenti laboris sui fructū percipere, nō ut abundet, sed ut nō deficiat. Dicit enim scriptura: Non infrænabis bouē triturantē, dignus est operarius mercede sua.] Tanta merces debet esse euangelizanti regnum dei, qua neq; contristetur, neq; extollatur. Aduersum presbyterum accusationem ne receperis.] Quoniam huius ordinis sublimis honor est, huiusmodi enim uicarij Christi sunt, idcirco non facile de hac persona accusatio debet admitti. Incredibile enim debet uideri istum qui dei antistes est, crimino se uersatum, sicut credibile est scænicum esse turpissimū. Delinquentes autem corā omnibus argue, ut cæteri metū habeant.] Quoniā enim non facile credi debet de presbytero crimen, si probetur tamen, aut sit manifestum quia irreuerenter uersatus est, publice præcipit arguendum, ut cæteri terreantur: quod non solū ordinatis proficit, sed et plebi. Quando enim uident dignitosum uirū erroris causa corripi, necesse est ut sibi caueant. Testor coram deo, & Christo Iesu, & electis angelis, ut hæc custodias sine prę iudicio, nihil faciens in partē aliā declinans. Manus cito nemini imposueris, neq; communicaueris peccatis alienis. Temetipsum castū custodi.] Cōtestationē deponit apud deum patrem, & Christum filium eius, & electos angelos, quos dominus in euangelio sanctos appellat. Hi ergo electi sunt, quia sunt alij reprobi qui sunt non dei angeli, sed diaboli, assentientes apostasiæ eius. Sub testatione ergo ea quæ ad ordinationē ecclesiæ mandat custodiri, præcipit nihil fieri sine præiudicio, ne facile aliquis accipiat ecclesiasticā dignitatē, nisi prius de uita eius & moribus fuerit disputatū, ut dignus approbatus minister aut sacerdos constituatur, ut non postea si reprehensibilis uideatur, pœniteat fortè principē populi non ad liquidum præiudicasse quid mereretur, quē improbabiliter ordinauit: nec illū cuius peccata ad suspicionē ueniūt, ordinandū, ne commaculetur ordinator uitijs & delictis eius. Si ergo omnino latētia sunt delicta, immunis erit rector, quia conscientia eius libera est. Suspicio enim trepidum facit. Peccat enim si nō probat & sic ordinat. Melior enim cæteris debet probari qui ordinandus est. Nō enim sufficit si sine crimine sit, quia merita eius debent præire bonorū operum, ut dignus habeatur ad ordinationem. Hæc episcopus custodiens, castū se exhibebit religioni: cuius rei in futuro præmium consequetur. Iam noli bibere aquam, sed uino modico utere propter stomachū, & crebras tuas infirmitates.] Nunc speciale consiliū dat, ut seipsum salubri regat doctrina. Prudenter enim deus sibi seruiri uult, non ut nimietate sua debiles fiant, & postea medicorum suffragia requirant. Temperandum enim est, ut si fieri potest, cœptū obsequiū gradatim prouehatur, quàm per inconsiderantiam minuatur. Intemperantia enim ipsam animam inquietā facit, ut cum de infirmitate solicita est, nō tantum dedita sit diuinis seruitijs. Damnum ergo affert improuidentia. Anima enim in tranquillitate posita, totum cor extollit ad deum, integro cōsilio obsecrans quæ petenda sunt. Quorundam hominum peccata manifesta sunt præcedētia in iudiciū, quosdam uero & subsequuntur. Pari modo & opera bona manifesta sunt: & quæ aliter se habent, abscondi non possunt.] Nullam excusationē uult intelligi fore eorum qui his adhærent quorum peccata propalā sunt, ut cum euitandi sint, magis honori sint. Hoc ergo significat, ut homo dei ab his secernatur, maxime dispensator Christi, qui etiā corripiendi eos habet authoritatem: qui si se emendare promittunt, retinendi sunt. Alios uerò subsequi mala opera illorū ostendit, quia cū uiuentes æstimantur boni, mortui deteguntur: ut qui prius ostendebant se idoneos, postmodū declarentur impostores. Superiore ratione sicut mala, ita & facta bona manifesta sunt. Bona em̄ uita & actus modesti abscōdi nō possunt, quæ adhibita pietate faciūt perfectos. Sed sicut quædā mala occulta ad præsens sunt, ita & bona. Nemo enim omnia in hominib. potest scire, sed ex ijs quæ uidet & audit, probat & iudicat. Perpēdit em̄ an ea quę dicunt cōueniāt ei de quo dicuntur, siue bona, siue mala. Quæ aūt occulta fuerint hominibus, in die iudicij palam fient. Propter hoc ergo dicta sunt, ut sciāt huiusmodi grauiorē se caussam habere prę cęteris. Peior est enim qui se, cum sit malus, bonum ostendat: q̄p ille qui aperte est malus.

CAPVT SEXTVM.

Quotquot sunt sub iugo serui, dominos suos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen domini & doctrina blasphemetur.] Seruorum obsequijs dominos deo gratias uult referre. Cum enim per dei disciplinam fidelia illis exhibue-

exhibuerint seruitia, forte huic etiã ipsi se subijciãt disciplinæ. Qui uerò fideles habẽt dominos, nõ contemnãt, quia fratres sunt: sed magis seruiãt, quia fideles sunt & dilecti qui beneficiũ percipiũt.] Si profanis dominis seruiẽdũ tota solicitudine imperat, quanto magis fidelibus? Tunc enim probat se timori dei subiectũ, si fideli & temporali dño toto animo fuerit obsecutus. Nec contemnendũ putet, quia frater dicit̃ causa cõmunis fidei, quia magis corripiẽdus erit qui fidelẽ dñm contemnendũ putauerit. Hæc doce & exhortare.] Doctrinã dominicã manifestari uult, ut obtrectatores ei studeant, quia nõ est quod reprehendat̃ in ea, considerãtes pariter quæ in sacris eorũ sint occulta turpia, & erubescãt per quod inexcusabiles erũt. Si quis aliter docet, nõ acquiescit sanis sermonibus dñi nostri Iesu Christi, & huic quæ secundũ pietatẽ est doctrinæ, superbit aũt, & nihil sciẽs, sed languẽs circa quæstiones & pugnas uerborũ, ex quib. fit inuidia, contentiones, blasphemiæ, suspiciones malæ, cõflictiones hominũ qui corrupti sunt mẽte, & ueritate caruerũt, existimãtes quæstũ esse pietatẽ, & dei culturã: discede ab huiusmodi.] Discrepãtes à disciplina catholica spernẽdos præcipit, maxime qui cõuicti & correpti acquiescere nolũt perturbatione mẽtis prauæ, qui cõtentionibus delectant̃ & pascunt̃. Elatus enim uinci se nõ patit̃, quippe cũ ad fauorẽ quærendũ in cõflictũ prorumpat, quod à mansuetis & bonis uiris uitandũ est. Contẽtio enim nunq̃ est sine lite: & parum esset si lis sola oriret̃, sed blasphemiæ & inimicitiæ: quod à dei seruis alienũ est. Ab his aũt qui corrupti mẽte, ueritate priuati sunt, utile iudicat̃. Dei enim culturã & pietatẽ quæstũ existimãt, nõ de futuro aliquid sperãtes, sed quomodo in præsenti se transigant prouidentes, sicut & mũdanæ sectæ, quas cõstat propter præsentia lucra inuẽtas, nõ ne sciũ quosdã hoc libẽter audire, quod in hac uita florendũ sit, ideoq̃ desistendũ ab huiusmodi. Est aũt quæstus magnus pietas cũ sufficientia.] Magnas diuitias & acquisitionem in eo dicit, si quis fidelis suo contẽtus sit. Pius enim & in semetipso & in cæteris est, qui misericordiã dei acquisiturus ad futurã uitã, ad præsens sufficere sibi putat quod habet, nõ dubitãs ex eo ipso largiri. Omnis enim auarus impius est, & sibi & cæteris nocens. Nihil enim intulimus in mundũ, uerũ quia nec auferre possumus quicquã. Habentes aũt alimẽta, his contẽti simus.] Frustra mortales homines copiæ studere, & locupletes fieri uelle aperta uoce declarat, cùm sciant nihil se propriũ habere in mundo. Cui rei proficit humana cupiditas, nisi quia ipsa sibi inimica existit? Nihil enim intulit mundo, nihil auferre poterit. Quid sibi incutit solicitudinem, & quærit congregare? Talis hinc exiet, qualis uenit. Quod etiã scribit Iob, & in sua passione fatẽ dicens: Nudus exiui de utero matris meæ, nudus reuertar in terrã: sit nomẽ dñi benedictũ. Quod si auari nõ retinerent in perniciẽ suam, pauci conderẽt quod pluribus possit proficere cũ eorũ ipsorum emolumẽto. Nam qui uolunt diuites fieri, incidũt in tentationẽ & laqueũ, & desideria multa, & inutilia, & nociua, quæ demergũt homines in exitiũ & interitũ. Radix enim omniũ malorũ est auaritia: quam quidã appetẽtes errauerũt à fide, & inseruerũt se doloribus multis.] Nihil tam asperũ, tamq̃ pernicioſum est, q̃ si eccleſiasticus, maxime qui in sublimi loco est, diuitijs huius seculi studeat: quia nõ solum sibijpsi, sed & cæteris obest. Contrariã enim formam dat hominibus, necesse est enim multos imitatores eius existere ad perditionẽ. Quanto enim honorificẽtior ordine est, tanto magis suadet imitandum se, maxime in hac re quę in ista uita procliuis est. Auaritia enim omnia mala potest admittere. Ideo radix omniũ malorũ est, quia ut desideria sua expleat, quod impossibile est, & maleficia, & homicidia, & obscœnitatẽ, & quicquid sceleris est perpetrat, nec ad præsens secura, quia semper cupida, & in futuro dãnata. Tu aũt homo dei hæc fuge.] Abscindere se hominẽ dei ab hac hortat̃ & præcipit, ut & hic securus sit, & in futuro præmijs remuneret̃ diuinis. Non enim immerito coronãdus est qui hanc spernit, quę multis suadet. Sequere aũt iustitiã, pietatẽ, fidem, charitatẽ, patientiã, tranquillitatẽ animi. Certa bonũ certamẽ fidei, apprehende uitã æternã, ad quam uocatus es, & confessus es bonã confessionẽ corã multis testibus.] Quoniã auaritia res iniqua est, hominẽ dei ut ab hac dissentiat, iustitiã sequi iubet atq̃ pietatẽ, & alia quę memorat. Non eñ poterit hanc euitare, nisi his adhæserit quę auaritię aduersa sunt. Quomodò aũt fieri potest ut auarus fidelis sit, qui operibus negat, quod uerbis fateri uidet̃? Vnde aũt amator fraternitatis, cuius manus sunt aridæ? Quomodo uerò patiens, qui semper ad aliena se tendit?

Iob 1
Eccli. 5
Iob. 1

tendit? Aut quatenus quietem animi possit habere, qui die noctuq; auiditate cupiditatis incendit? Sed quia ab homine dei Timotheo iniquitas hæc aliena erat, bonum certamen fidei aggredi iubetur. Fidei enim uictoria est, cùm omnia uitia & crimina subiugantur, ut ad æternæ uitæ præmia ueniat: cuius confessio inter ipsa rudimẽta fidei teste interrogante & respondente monimẽtis ecclesiasticis continet. Præcipio tibi in conspectu dei, qui uiuificat omnia, & Christi Iesu qui testatus est sub Pontio Pilato bonam confessionẽ, ut serues mandatum immaculatũ, irreprehensibile usq; in aduentũ domini nostri Iesu Christi, quẽ suis temporibus ostendet beatus ille & solus potens rex regnantium, & dominus dominantiũ, qui solus habet immortalitatẽ, & lumẽ habitãs inaccessibile, quem uidit nemo hominũ, nec uidere potest: cui honor & potestas æterna, amẽ.] Apoc. 17. 19 Magna uigilantia atq; prouidentia præcepta dat rectori ecclesiæ. In huius enim persona totius populi salus consistit. Non solicitus de cura Timothei, tam circumspectus est, sed propter successores eius, ut exẽplo Timothei ecclesiæ ordinationẽ custodirent: ipsi quoq; futuris formam tradentes à semetipsis inciperent. Denicq; ut serues, inquit, mandatum immaculatũ usq; ad aduentum domini nostri Iesu Christi. Quod sic adstringit, ut coram deo & Christo hoc se mandare testetur. Et ut terrorẽ incutiat, passionẽ Christi memorat. Cuius passionis reus necesse est fiat, qui hoc spernit propter quod passus est Christus. Nec diem iudicij tacuit, quod prędestinato tempore futurum est dei nutu, quem solum beatum & potentem & regem regum & dominum pronunciat. Solus est enim ipse qui propriam & à nullo habet acceptam beatitudinem atq; potentiã, dominatum & regnum, necnon immortalitatem. Hæc omnia habet pater, similiter & filius à patre. Lumen autem inaccessibile solius patris est, quia nulli unquam apparuit. Denicq; subiecit: Quem uidit nemo hominum, nec uidere potest, non quia aliud lumen filij sit, quippe cùm in Psalmo scriptum sit: Et in lumine tuo uidebimus lumen, hoc est lumen patris esse in filio. Sed quia nemo uidet patrem, ac per hoc inaccessibile habitat lumen. Non est enim ordo alicui uidendi deum patrẽ, nisi Christo, qui de deo est, hic uidit deũ. Filius autem, quia omnia ipse agit, & apparere dicitur & uideri. Illud ergo peculiare patris est quod suprà dictũ est, cui honor & potestas æterna, amẽ: hoc est, uerũ. Diuitib. huius seculi præcipe non superbè sapere, neq; sperare in incerto diuitiarum, sed in deo uiuo, qui præstat nobis abundanter ad fruendum in uoluntate operum bonorum, diuites esse factis bonis, faciles ad impertiẽdũ, cõmunicatores, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendat uerã uitam.] Vera uita illa est quam speramus futuram, quę non occasu, non temporibus terminatur. Æterna est enim, & ideo merito uera appellatur. Hæc enim præsens imago uitæ est, non ueritas. Et quia imago non omnino inanitas est, in hac uita illa acquiritur: & ut ad illam festinaretur, ex imagine quam præcellat ueritas, addiscitur, quæ neq; superbia, neq; spe diuitiarũ attingitur, sed humilitate & spe dei qui hanc promisit. In ipso enim sperandum est, quia ipse præstat quæ usibus sunt necessaria, non in ipsis copijs, sed in autore earum. Quæ enim spes uidetur in re caduca atq; incerta? quippe cùm aliquanti ex his discedant, qui autem in his manere uidentur, nullum lucrum ex his capiunt in futurũ, sed damnum, nisi cùm indigentibus patiantur. Neq; enim æternæ sunt, ut futuræ uitæ præponant. Sic superbos faciunt, qua si immortalitatem polliceantur. Resurrectionis exemplũ habemus in Christo, & à multis non sic diligitur Christus sicut diuitiæ, quarum nullum exemplum uidetur quod aliquem à morte liberarint. Christus nos redemit, non diuitiæ. Ipse enim futurę uitæ instar ostendit, ut his omnibus spretis ipsum sequamur, ut ad immortales & cælestes diuitias ueniamus. Quare hoc enitì debemus, ut bonis factis diuites simus, & his terrenis copijs spiritales diuitias acquiramus. Seminemus in terra, ut metamus in cælis, ubi thesaurus collocetur æternus. O Timothee cõmendatum custodi, deuitans prophanas uocum nouitates, & oppositiones fallaces nominis scientiæ, quam quidam promittentes circa fidem exciderunt. Gratia tecũ.] Eadem admonet, ut ea quæ suprà dicta sunt, seruentur, contraria autem religioni euitanda, quæ nomen tantum scientiæ usurpãt, fallaces in professione, ut decipiant simplices. Fidem enim simulant, à qua exciderũt, ut perfidiam inferant. Et manu propria subscripsit, dicens: Gratia tecum.

1 Apoc. 17. 19
1 Ioan. 1
1 Psal. 35
1 Lucæ 12
1 Ioan. 1

DIVI

DIVI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI COMMENTARII IN EPISTOLAM BEATI PAVLI AD Timotheum secundam.

PRAEFATIO.

A Liam epistolam scribit Apostolus ad Timotheum, ut iam eruditum eccle siastica disciplina, & quæ spes sit promissionis, suo exemplo ad martyriũ prouocet: & quia futurum est ut quidam à sana doctrina, eo quòd dura illis uideatur, ad fabulas conuertantur, id est, ad humana commenta.

CAPVT PRIMVM.

PAVLVS Apostolus Iesu Christi per uoluntatem dei, secundum promissionẽ uitæ, quæ est in Christo Iesu, Timotheo dilecto filio.] Huius rei gratia Apostolum se Christi Iesu dei uoluntate appellatum significat, ut quæ & quanta promissio in futuro in fide Christi sit edoceret, ut prædicatione eius crementum faciat in saluandis disciplina dominica. Idonei enim serui sunt, qui instantia sua & fide negocia dominorũ suorum exaggerant. Quod ideo huic quasi charissimo filio scribit, ut huius rei imitator existat, eadem cæteris tradens, ut per traducem successionem indeficiens sit idoneus doctor, per quem asserta ueritas multos acquirat ad uitam promissam. Gratia, misericordia, pax à deo patre, & Christo Iesu domino nostro.] Gratiam huic patris in miseratione exoptat, ut assit ei & Christi Iesu domini nostri, quia deus gratiam suam per Christum largitur, ut una gratia sit utriusq; Gratiam habeo deo meo cui seruio à proauis in conscientia pura, quod indeficientem habeam tui memoriam in precibus meis, nocte dieq; multum desiderãs te uidere, memor lachrymarum tuarum ut gaudio replear, recordationem accipiens eius quæ est in te synceræ fidei, quæ habitauit primùm in auia tua Loide, & matre tua Eunice, certum autem habeo quod & in te.] Quoniam dignum est meminisse bonorum, id circo deo gratias agit, quia memor erat Timothei uiri mirabilis, ut etiam hoc ipsum dei donũ dei. Non enim sine merito est qui cogitat de bonis uiris. Et quia idem deus Christianorum est qui erat Iudæorũ, ei se gratias referre testatur, cui à proauis famulatus est. Quando enim hoc sperabant progenitores eius quod hic cœperat prædicare, una eorum fides est. Et quia in parẽtum successit seruitia, & quia in his erat adhuc cùm illi deo seruirent, recte ait: Cui à proauis seruio. Quomodo? In conscientia pura, inquit. Sic enim aliquando persecutus est ecclesiam, ut dei amore hoc ageret non maleuolentia. Nam si mili modo & in epistola ad Hebræos scriptum est, quia Leui qui decimas accepit, decimas dedit Melchisedech, quia in Abrahæ, inquit, lumbis erat Leui quando decimas obtulit Melchisedech. Ita & hic à proauis deo se dicit seruisse, quia & Leui in proauo decimas dicitur obtulisse. Est enim pater Leui Iacob, auus Isaac, proauus Abraham. Multũ ergo se memorem Timothei profitetur, & auidè illum desiderare propter lachrymarũ eius recordationem, quas amore fuderat Apostoli, sicut intelligitur, recedẽtis à se. Non immerito ergo amantem se desiderat, ut gaudio impleatur ex communi lætitia causſa fidei synceræ, quam & in auia eius, & in matre fuisse significat, certissime & in eo. Omnis itaq; hic affectus propter fidem est, quæ erat in eis inuiolata. Qua de causſa admoneo te, ut recrees donum dei quod est in te per impositionem manuum mearum. Non enim dedit nobis deus spiritum timoris, sed uirtutis, & dilectionis, & sobrietatis.] Propterea se parentum eius synceritatem fidei significat memorasse, ut fortiorem hunc faceret. Quis enim laudem illorum audiens, quorum in eo ipso particeps est, non crescat, addens animum huiusmodi uiribus? Sic ergo recreat in se donum gratiæ dei acceptum per ordinationem magisterij, dum animum suum confouet mentis alacritate, gaudens in semetipso sicut in nouitate ordinationis gaudeẽ. Deniq; subiecit: Nec enim, inquit, dedit nobis spiritũ timoris, sed uirtutis. Innouatus enim homo exit de timore, accipiẽs

Heb. 7

Rom. 8

ſpiritum lætitiæ propter iuſtificationem, quia omnis iniuſtus in timore eſt, non fortis, ſed infirmus: non in dilectione, ſed in odio: nec in mentis ſobrietate, ſed errore ſaucius. Si autem his caruerit, per fidem & fortis, & dilectus, & ſobrius erit. Noli itaque erubeſcere in teſtimonium domini noſtri, neque in me uinctum eius.] Conſtantiam habendam docet, nec trepidare debere in profeſſione. Non eſt enim unde erubeſcatur in ea: quia ſi homo uiſus eſt Chriſtus, geſtis tamen apparuit deus: & ſi crucifixus eſt, reſurrexit tamen à mortuis, & multis uidentibus ſuſcipiente eum nube in cælum aſcendit. Non eſt ergo infirmitatis cauſſa, ſed poteſtatis: quia ubi putatur imbecillitas, ibi apparet potentia. Itaq; ſtultè infirmatus dicitur, qui uiciſſe probatur. Hoc modo nec in Apoſtolo eſt quod ad ruborem pertineat: quia ſi preſſuris & cædibus humiliatus dicitur, ex illa parte confundit obtrectatores ſuos qua in ſignis ac prodigijs nutu mirabilis peruidetur: ut intelligatur non infirmitate humiliari, ſed uoluntate ad quendam meritorum profectum. Idcirco enim deus ſeruos ſuos ab iniquis humiliari permittit, ne illis iniuſtè præmia dare uideatur. Sed collabora in euangelio ſecundum uirtutem dei, qui nos ſaluos fecit.] Quoniam uirtute dei uicta eſt mors, ut nos ſalui eſſe poſſimus: iuxta hoc conuenit uicem nos ex aliqua parte reddere redemptori. Quia enim ad omnia ei beneficia reſpondere non poſſumus, uel legationem eius fideliter & inſtanter agamus. Et

Tit.3 uocauit uocatione ſancta.] Vocatio ſancta eſt, cùm electi ſunt ad gubernandum populum ſanctum dei. Ad ſanctum autem ſenior uocatur, qui dux eligitur ſanctitatis. Nō ſecundum merita noſtra.] Verum eſt, quia ſi ad liquidum quæras, nullus hominum dignus poteſt uideri uicarius eſſe Chriſti. Omnes enim quos elegit, prius fuerant peccatores. Quantum ergo ad comparationem cęterorum pertinet, hi digni inuenti ſunt: quantum uerò ad rem ipſam, omnes indigni ſunt. Sed ſecundum propoſitum ſuum, & gratiam quæ data eſt nobis in Chriſto Ieſu ante tempora ſecularia.] Quoniam dignatione ſua deus olim decreuit peccatores ſaluos facere. Præſcius enim fuit deus quid futurum eſſet in homine antequam faceret eum, & peccaret, quomodo redintegraretur præde-ſtinauit, quo tempore, & per quos, & qua ratione ſaluari poſſint: ut neq; merito ſuo qui ſaluantur, neq; horum per quos uocantur, ſed dei gratia iſtud donum præſtari uideatur per fidem Chriſti. Nunc uerò declarata per illuminationem aduentus ſaluatoris domini noſtri Ieſu Chriſti.] Donum dei quod ante tempora ſecularia latebat in myſterio, incarnatione & aduentu Chriſti declaratum teſtatur, quando cœperunt homines re-

1.Tim.2 miſſam peccatorum accipere. Qui deſtruxit quidem mortem, illuminauit autem uitam æternitate per Euangelium, in quo poſitus ſum ego prædicator, & apoſtolus, & magiſter gentium.] Qua ratione ſaluum fecit populum ſuum Chriſtus, oſtendit dicēs, quia mortem deſtruxit, quę erat hominis inimica, ne ab inferis poſſet reſurgere: tum demum uitam illuminauit æternitate, ut reſurgens à mortuis iam mori non poſſit. Obſcura enim uita eſt, quæ tempore definitur, dum ſoporatur, dum ignorat, dum male uerſatur. Et quomodo illuminetur uita oſtendit, quia per Euangelium credentibus datur æternitas, magiſtro gentium prædicante. Quam ob cauſſam & hæc patior.] Prædicās dei donum, diabolum patitur inimicum, ut preſſuras ei exuſcitet, quia populum de faucibus eius eruit. Sed non confundor.] In hoc ſecurus, quia pro tribulationibus magna promiſſa merces eſt, non confunditur, ſed gloriatur in preſſuris. Scio enim cui credidi, & certus ſum quia potens eſt depoſitum meum cuſtodire in illa die.] Hoc eſt quod dicit: quia ſpe & fiducia magnificentiæ ſaluatoris ſecurus eſt, quia quod commendat illi, in tuto eſt. Quid autem illi commendat, niſi ſalutem ſuam, ut hic pro illo patiēs, ſalutem inueniat penes illum cùm cœperit iudicare, ut puniēs infideles, iſtum dignum æterna uita pronunciet? Formam habens ſanorum uerborum, quæ à me audiſti in fide & dilectione quæ eſt in Chriſto Ieſu, bonum commendatum cuſtodire per ſpiritum ſanctum qui habitat in nobis.] Præcepta ſua cum geſtis formam appellat ſalutaris doctrinæ: quam iſtū ſequi mandat, ut cuſtodiat ea ſpiritu ſancto fauente. Scis hoc quod auerſati ſunt omnes à me qui in Aſia ſunt, ex quibus eſt Phygelus & Hermogenes.] Hi quos memorat, fallacia pleni erant. Simulabant enim amicitias Apoſtolo, ut adhærentes ei addiſcerent unde illi calumniam facerent, aut per alios immitterent. Qui poſteaquam uiderunt manifeſtatos ſe, receſſerunt ab eo. Det miſericordiam dominus

Oneſiphori

Onesiphori domui, quia sæpe me refrigerauit, & super catenam meam non erubuit.] Duplici genere refrigerium hoc intelligendum est, quia & in necessitate custodiæ solatio suo refrigerauit eum, & siqua illi opus erant, siue indigentibus ministrauit. Spe enim eorum quæ promissa sunt, non puduit illum accedere & requirere hominem positum in custodia. Illi enim quos suprà memorat, quia erubescebant de cruce Christi, in necessitate deseruerunt Apostolum. Sed cùm esset Romæ, solicitè me quæsiuit & inuenit. det illi dominus inuenire misericordiam apud dominum in die illa.] Romam ueniens Apostolus, cùm appellasset Cæsarem, à militibus custodiebatur. Tunc enim eum Onesiphorus charitatis caussa & magisterij, magna diligentia requisitum inuenit. Cuius uisitatio tam acceptabilis fuit Apostolo, ut eum sic domino cõmendet, ut inueniat misericordiam apud dominum in die iudicij: ut sicut Apostolum requirens inuenit, ita & misericordiam quærens inueniat apud iudicem. Hoc enim orat, ut præstet ei dominus pater cæli & terræ inuenire gratiam apud dominum humani generis, filium scilicet. Tale est hoc, quale & illud in Genesi: Et pluit, inquit, dominus sulphur & ignem su per Sodomam & Gomorram à deo de cælo. Cap. 19 Quanta autem Ephesi ministrauerit: melius tu nosti.] Quoniam solent quidam personis magis quàm caussis seruire, uolentes gratificari maioribus, ideo Apostolus Onesiphori domum generalem ostendit, ne uideretur forte personæ se commendasse dum Apostolo ministrauit, cùm constaret illum magnanimum omnibus fuisse.

CAPVT II

T Vergo fili mi, confortare in gratia quæ est in Christo Iesu: & quæ audisti à me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere.] Constantem hunc & robustum esse præcipit in docendo gratiam dei, quæ data est in Christo Iesu, & non solum in gratia, sed etiam in mysterijs quæ sunt de Christo. Arcana fidelibus & dignis tradi uult, qui alios possint docere, non passim uulgaribus ac negligentibus. Magna enim cura eligendus est doctor.

Labora ut bonus miles Christi Iesu. Nemo enim militans deo, obligat se negocijs secularibus, ut placeat ei cui se probauit.] Manifestũ est quod dicit, quia nemo potest du- Matth. 6 obus dominis seruire. Negocia enim secularia auaritiæ seruiant necesse est: & nisi mentiti fuerint, transigi se non possunt. Est ergo, sed leue peccatum. Ecclesiasticus autem id circo deo se probat, ut huic deuotus, officium impleat quod spopondit, in dei rebus solicitus, à seculari negocio alienus. Non enim conuenit unum, duplicem professionem habere. Et nisi certet quis, non coronatur, nisi legitime certauerit.] Dei militem tam exercitatum uult esse in dei operibus, uel officio deputato, ut possit ad gloriæ meritum peruenire: tota mente uigilantem diuinis obsequijs, præsentia spernentem, cælestia diligentem. Ad hoc enim se probauit, ut hic laborans remuneretur in cælis. Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere. Intellige quæ dico, dabit enim tibi dominus in omnibus intellectum.] Tantæ abstinentiæ sanctus fuit Timotheus, ut etiam à licitis se temperaret. Hoc enim uult intelligi, quia à participatione gazophyla- 1. Cor. 9 cij se abstinebat, cùm hoc dominus decreuerit, ut qui Euangelium annunciant, de Euangelio uiuant. Ideo Apostolus prius hunc sumere præcipit, qui primus est, & sic cæteris distribuere. Memor esto Christum Iesum resurrexisse à mortuis ex semine Dauid secundum Euangelium meum, in quo laboro usque ad uincula quasi latro, sed uerbum dei non est alligatum.] Quoniam multi futuri erant filij diaboli, qui filium dei incarnatum negarent: idcirco hoc memorat, quoniam fallaciter sub nomine apostolorum hoc asseuerare nituntur. Subiecit, secundum Euangelium meum, ut excluderet malæ mentis falsa colloquia. Nec enim plus hæreticis credendum est de apostolis, quàm his ipsis de prædicatione sua testantibus, quam prædicationem cum labore se agere queritur. Pressuris enim tribulabatur & carceribus, eo quòd tam Iudæos quàm Gentiles offenderet, sicut illis uidebatur, incredibilia prædicando. Iratos enim habebat Iudæos propter legem, quam cessare docebat. Gentiles autem inimicos faciebat, quia unum deum prædicabat in Christo. Vnde quasi latronem hunc tractabant, alligantes, claudentes, si posset tacere, nescientes quia uerbum dei alligari non poterat. Denique sæpe clausus non dispendium fecit, sed lucrum. Neq; enim defuit cui prædicaret in carcere, ut quos libere

inuitare ad fidem non posset, in uinculis positus pasceret dei uerbo. Ideo omnia sufero propter electos, ut & ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Iesu, cum gloria cælesti.] Vt prædicatione sua saluaret homines prædestinatos ad uitam, exitijs erat subiectus, sciens profectum se habiturũ quæsitæ salutis illorũ. Si enim cõmortui sumus, & cõniuemus: si sustinemus, & conregnabimus.] Sic posse ad immortalitatem & gloriam Christi peruenire significat, si in forma baptismatis manserimus, ubi omnia delicta moriũtur, ut innouati omnia uitia uetera & crimina fugiamus, ut autoris secuti uestigia, peccatis mortui uideamur. Si uerò additum fuerit ad caussam, ut & tribulationes ac pressuras non ægrè pro nomine domini patiamur, sustinentes hæc simul cum illo regnabimus. Dignum est enim ut qui pro illo opprobria patitur & exitia, in regno eius glorioſus appareat. Si negamus, & ille negabit nos.] Verum est, quia si minime confessi illum fuerimus coram hominibus, tunc dicet & ipse nobis in illa necessitate futuri
Matth. 25 iudicij: Nescio uos. Hæc est punitionis significatio. Si non credimus, ille fidelis permanet: negare semetipsum non potest.] Nemo potest domino auferre quod habet. Quis enim illo fortior est, per quem omnia extiterunt? Nec addi potest perfecto, quia non illi aliquid præstat qui credit in illum: quomodo nihil aufert ei qui non credit in illum. Quicquid ergo agit, ad profectum nostrum pertinet, ne in ignorantia maneamus. Nec enim à nobis firmatur, cùm ipse ex se & apud se firmus sit. Hæc admone, contestans coram domino, noli uerbis pugnare. Ad nihil enim utile est, nisi ad subuersionem audientium.] Contentiones uitandas monet, præcepta autem danda sub dei timore & terrore: quia contentio potest adhuc minus stabilitis generare scrupulum. Solent enim in contentione talia opponi elimato maleuolentiæ ferro, ut moueant animos incipientium fratrum. Solicitè cura temetipsum, ut probabilem exhibeas deo operarium, nõ impudoratum, recte tractantem uerbũ ueritatis.] Quoniam sunt aliqui qui dicant contentionem audientibus prodesse, Apostolus autem sciens magis obesse, hoc mandat, ut unusquisq; hoc curet, ut spreta altercatione semetipsum probabilem faciat, impudoratos appellans eos, qui contentionibus nituntur. Necesse est enim ut contentio extorqueat aliquid, imò multa quæ dicũtur contra conscientiam, ut intus in animo perdat, foris uictor abscedat. Nemo enim patitur se uinci, licet sciat uera quæ audit. Recte autem tractat, & bona conscientia, qui uolentibus loquitur & pacificis. Collatio ergo inter deiseruos esse debet, non altercatio. Prophanas autem uocum nouitates deuita, plurimum enim proficient ad inanitatem. Sermo enim eorũ sicut cancer serpit.] Hoc idem adhuc prosequitur, ut contentiones uitentur. Nec enim congruit unius fidei uiros habere contentionem, sed in tractatu patiantur se inuicem, & consentiant bonis dictis. Si quid autem improbabile uidetur, cum pace dissimuletur. Aduersarij enim & dissidentes solent se inuicem prouocare, ex quibus unus catholicus est, & alter prophanus. Hic ergo catholicus, cui Apostolus mandat ut spernat & declinet à fabulis inanibus, quietus debet esse, ut semper de conscientia uerba emittat, nec patiatur se coram impia uerba deprimi. Dant enim quibusdam occasionem ut in peius proficiant. Non enim desunt qui audientes prophana, concipiant cogitatum malum: ideoq; obest contentio.

Ex quibus est Hymenæus & Philetus, qui deerrauerunt à ueritate, dicentes resurrectionem iam factam esse, & fidem quorundam subuertunt.] Nunc ipsorum quorũ cauſa uitandas contentiones monet, prodidit nomina, quos & prophanos & impios desi-gnauit, errantes à ueritate. Hoc enim negabant quod palmarium est Christianorum, ut credant se in futurũ à mortuis resurgere. Hi autem, sicut ex alia scriptura docemur, in fi-lijs fieri resurrectionem dicebant, quibus nõ deerat qui assensum præstaret peruersum contra fidem quam in primordio fuerat consecutus. Firmum tamen fundamentum dei stat, habens hoc signaculum. Cognouit dominus qui sunt eius, & discedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen domini.] Fundamentũ dei fides est, quæ continet quæ promisit deus, quæ fides non poterit infringi perfidorum & hæreticorum commentis. Quamuis enim hi negent futura quæ credimus, deus tamen dabit quæ credimus datorum illum, teste promissione eius. Signaculũ itaq; promissionis dei, fides nostra est, quę firmat dei uerba. In die iudicij cognoscet deus qui habent signũ eius, dissentientes à perfidorũ & hæreticorũ iniquitate, quæ dei promissionem infirmare se putat. Nihil enim

tam

tam iniquum, quàm dei fidei contraire. Sic & Dathan, & Abiron, & Chore dictum est à Moyse, cûm contra dei præceptum offerre sacrificia præsumerent. Cognouit itaq; dominus qui sunt eius. Quo dicto ostendit quę pernicies maneret eos qui dei uerba inuerterent. In magna autem domo non solum sunt uasa aurea & argẽtea, sed & lignea & fictilia: & quædam in honorem, quædam autem in contumeliam.] Hoc dicto significauit in ecclesia diuersos esse homines. Quosdã bonos & summos uiros, quos in auro intelligi uult. Quosdam bonos tantum, quos in argento designat. Alios uerò non bonos, quos uasa lignea & fictilia appellat, quod nulli ambiguũ puto. Nam in Corinthiorum hoc ecclesia probat frequens sermo obiurgantis Apostoli. Nunc autem in ecclesia nostra palàm est, & in templo Hierosolymis, in quo typus erat ecclesiæ, manifestis lectionibus approbatur. Erant enim ibi Sadducæi, ex quorũ radice erat Hymenæus & Philetus. De quorũ praua sententia cùm Apostolus esset locutus, statim hoc subiecit, ut non esset mirabile in ecclesia uideri homines dissentientes. Nam & in Corinth. ecclesia, de qua dixi, quidam erant qui dissentientes resurrectionẽ negabant. Insanus tamen Nouatianus, ut errori suo blandiatur, aliter hoc intelligendum tradit, ut domus magna totus mũdus significari credatur, quia habet hominũ diuersitatem: cûm constet Apostolum exemplo usum domus diuitis & opulenti, quæ quamuis copiosa sit, habet tamẽ uasa lignea & fictilia. Hoc modo & Ecclesia quanquã sancta dicatur, habet tamen & uitiosos & praua sentientes, sicut superius memorauí. Quos contumelia dignos ostendit, nõ tamen perituros, sed purgandos per ignẽ, quia domui ex aliqua parte necessaria sunt. Nouatianus autem elatus superbia, ut ecclesiæ suæ ueritatẽ & sanctitatẽ generalem defenderet, hoc modo intelligendũ decreuit, quasi ecclesia penes ipsum sit, & cũctos habeat purificatos propter illas caussas quibus nos nocẽtes accusat. Sed quid opus erat hoc loco de mundo aliquid dicere, aut ut quid affirmaret mundum domum magnam significans? Nam dicit dominus apostolis: Non estis de mundo, ego aũt elegi uos de mundo. Ioan. 15
Quomodo igitur intra mundũ concludendi sunt, qui negant de mundo esse? Et idem Apostolus: Quo, inquit, mihi de ijs qui foris sunt, iudicare? Nam in una domo omnes sub uno sunt nomine. Vno enim domini sui nomine censent omnes. Mundus aũt diuersæ professionis continet homines, ita ut dispares profiteant se habere & deos & dominos. Non ergo domũ magnam mundũ dixit, sed Ecclesiam, in qua omnes sub unius domini sunt nomine. Si quis ergo purgauerit semetipsum ab istis, erit uas in honorẽ sanctificatum, utile domino, ad omne opus bonum præparatũ.] Nunc alia hæresis fraude sua conuincitur, quæ asserit animas quasdam natura esse malas, quæ ad bonum cogi nõ possint: cùm hic dicat posse malos mutari in bonum, & sordidos purificari. Poterant enim Hymenæus & Philetus mundare sensum suum si uoluissent, ut fierent uas sanctificatum preparatum in honorem. Iuuenilia autem desideria fuge.] Iuuenilia desideria aduersa sunt. Sunt enim uoluptates mundanæ, quæ omnibus illecebris mancipatę sunt ac per hoc dei seruo fugiendæ sunt. Sectare uerò iustitiam, fidem, charitatem, pacem cum ijs qui inuocant dominũ de puro corde.] Hæc sectanda iubet, quæ iuuenili ætati deuia uidentur & aspera. Qui enim iustitiam elegit, ei nihil facit contrarium: & qui fidem diligit, seruat mandata. Qui autem charitatem sequitur, omnibus humilis est. Pacis uerò custos nullum lacessit ad iurgium. Stultas autem & ineruditas quæstiones deuita, sciens quia generant lites.] Insensatæ quæstiones partim infidelium, partim hæreticorum sunt, aliorum ex parte fidelium, quæ modestos homines cogunt ad litem. Immutantur enim nimia contradictione impietatis eorum, & irati dicunt aliquid contra præpositum suum. Nam solent quidam, hæreticorum patientiam fingere, quamuis à catholico non possint audire aliquid asperum, ut commendent praua sua colloquia, ideo dissimulandum ab his est. Seruum autem domini non oportet litigare, sed mitẽ esse ad omnes, docibilem, patientẽ, modestum, corrigentẽ eos qui diuersa sentiunt, nequando det illis deus pœnitentiam ad agnitionẽ ueritatis, & resipiscant à diaboli laqueis, capti ab eo ad ipsius uoluntatẽ.] Hæc nulla indigent interpretatione. sunt enim manifesta. quantũ tamen prosit modestia, declarauit. Si enim hoc in quibusdam hæreticis placitum est, quia humiles uidentur: quanto magis laudabile & fructuosum erit in catholico si fuerit mitis, in quo & sensus utilis, & grauitas imitanda perspicitur? Num. 16 1. Tim. 4 Tit. 3

CAPVT III

1.Tim.4 2.Pet.3 Iudæ 1

HOc aũt scio, quia in nouissimis diebus instabũt tempora periculosa. Erunt enim homines sui tantũ amatores, auari, insolentes, superbi, blasphemi, parentibus non obsequẽtes, ingrati, impij, sine fide, sine dilectione, criminatores, incontinentes, immites, bonorũ inimici, proditores, proterui, tumidi, amatores uoluptatũ magis q̃ dei, habentes formam pietatis, uirtutẽ eius abnegantes: & hos deui ta.] Prophetia est hæc sancti Apostoli, in qua præuidit quanta mala futura essent hæreticorũ & Iudæorũ. In his enim omnia istis quæ inimica fidei sunt denotantur. Ipse enim

1.Cor.5 Apostolus dixit: Quo enim mihi de ijs quæ foris sunt iudicare? Qui enim male de deo sentiunt, & non timent quod ad iniuriã eius pertinet profiteri, quomodo in conuersatione humana possunt esse beneuoli? Ideo enim dixit: Habentes formã pietatis, uirtutẽ aũt eius abnegãtes, quia profitentẽ quidem semetipsos Christianos, cùm sint & nequissimi opere, & sensu peruersi. Non enim in professione magis q̃ in gestis laus dei & uirtus est. Ex his sunt enim qui irrepunt in domos, & captiuas ducũt mulierculas oneratas peccatis, quæ ducunt̃ uarijs desiderijs, semper discentes, & nunquam ad scientiam ueritatis peruenientes.] Quamuis omnibus hæreticis hoc conueniat, ut subintrantes domos mulieres subdolis & uersutis uerbis capiant, ut per eas uiros decipiant more patris sui diaboli, qui per Euam Adam circumuenit: Manichæis tamen præ cæteris congruit. Nulli enim tam importuni, tam fallaces, tam captiosi sunt q̃ ipsi, quos constat aliud colere, & aliud profiteri, aliud intus gerere, & foris aliud uindicare. Nam sanctimoniam defendunt, & lege sua fauente turpiter uiuunt. Misericordiam laudant, cùm interse iniusti deprehendantur. Mundum spernendum asserunt, & semper accurati procedunt. Ieiunijs insistere se iactanter prædicant, cùm omnes saginati uideantur, tantum quod arte quadam pallidi cernunt̃, ut fallant. Hæc ergo Apostolus maxime de his prophetauit, quos constat apostolorũ tempore non fuisse, sicut nec Arrianos, quippe cùm Diocletianus imperator constitutione sua designet, dicens: Sordidam hanc & impurã hæresim quæ nuper, inquit, egressa est de Persida. Hi inueniũt mulieres præ uanitate nouum aliquid desiderantes audire, & per ea quæ placida sunt, suadent illis fœda & illicita. Cupidæ enim sunt discendi, cùm iudicium non habeant probandi, hoc est semper discere, & ueritatis scientiam non habere. Quemadmodũ autem Iannes & Mambres

Exo.7 restiterunt Moysi, ita & hi resistunt ueritati, homines corrupti mente, reprobi circa fidem, sed non proficient amplius. Ignorantia enim eorum euidens erit omnibus, sicut & illorum fuit.] Exemplum hoc de apocryphis est. Iannes enim & Mambres fratres erant magi uel uenefici Ægyptiorum, qui arte magiæ suæ uirtuti dei quæ per Moysen agebatur, æmulatione commentitia resistere se putabant. Sed cùm Moysi uirtus in operibus cresceret, humiles facti confessi sunt cum dolore uulnerum, deum in Moyse operatum. Vnde similiter & hos non amplius proficere in impietate assertionis suæ dicit, quia imperitia eorum palàm fiet & seductio: & licet inuiti, confitebuntur tamen suam imperitiam in ultimo. Tu autem assecutus es doctrinam meam, institutionẽ, propositum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam, persecutiones, passiones.] Eorũ uult esse æmulum quæ enumerat. Hæc enim in ultimo non ad pœnitentiã, sed ad lætitiã proficiẽt. Qualia mihi facta sunt Antiochiæ, Iconij, Lystris, quales persecutiones sustinui: & ex omnibus eripuit me dominus. Sed & omnes qui uolunt piè uiuere in Christo Iesu, persecutionem patient̃. Nequam autem homines & deceptores proficient in peius, ipsi errantes, atq; alios erroribus inuoluentes.] Ideoq; & quanta passus sit memorat, ut auxilia dei ostendat quibus defendit & tutos præstet seruos suos ab impudentia satanæ, ut securos illos faciat, & erigat, ne timeant quę irrogari possunt à perfidis, sed in persecutione alacres sint, certi quia omnes qui in Christo recte cõuersant̃, odio habent̃ etiam à corporis sui membris. Mali autem in deterius proficiũt, dum uident multos sibi dare assensum, ita ut cæteros in errorem mittant. Dum enim sciuntur esse mali & deceptores, & nihilominus florere & prosperari in mundo, attrahunt quosdam, ut imitatores eorum efficiantur, nõ solum in propriis erroribus puniendi, uerumetiam in horum quos exemplo suo deperdunt. Tu uerò perseuera in ijs quæ didicisti, & quæ tibi cre-

2.Pet.1 dita sunt, sciens à quibus didiceris, & quia ab infantia sacras literas nosti, quę possunt te erudire

erudire ad salutem.] Multum prodesse significat ueteris testamenti habere notitiam. Ipsas enim sacras literas dicit, quæ Christi personam insinuant, & incarnationem eius ad salutem hominum redimendam declarant. Hortatur aũt eum, ut in his proficiat. Antiquitas enim hæc robur est nouitatis: sciens quia à quo didicit, firma est autoritas. Signa enim & prodigia uidit facta per eum, quibus omnis sermo succumbit. Omnis scriptura diuinitus inspirata utilis est ad doctrinam, ad correptionem, ad redintegrationẽ, ad eruditionẽ quæ est in ipsa iustitia, ut paratus sit homo dei ad omne opus bonum consummatus.] Manifestum est, quia omnis scriptura cuius deus autor ostẽditur, utilis est. Ad hoc enim data est, ut proficiat imperitis, & instauret deformes, attrahẽs iniquos ad iustitiam, ut homo dei in omni opere bono perfectus sit. In nouo enim homine gradatim proficiens constituit illum hominem dei.

CAPVT IIII

T Estor coram deo & Christo Iesu, qui iudicaturus est uiuos & mortuos, & aduentũ ipsius, & regnum eius, prædica uerbum, insta opportunè, importunè, argue, hortare, increpa, in omni magnanimitate & doctrina.] Tam solicitè mandat inuiolatè prædicandum dei donũ, ut cum testatione dei patris & Christi filij eius hoc moneat curandũ, instandumq; in eo, ut assidua prædicatione & crebra obiurgatione cum opportunitate prouocet ad meliorem profectum: & ut facilius arguenti assentiant, sine amaritudine hoc agendum hortatur. Erit enim tempus cùm sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria magistros sibi aggerent, prurientes auribus: & à ueritate quidem auditũ auertent, ad fabulas uerò conuertẽtur.] Et hæc simili modo prophetia est sancti Apostoli, qui præscius futurorũ instandũ in doctrina solicitè præcipit, ut formati in fide, & bonis operibus eruditi in disciplina sana, robusti maneant, ut postremo tempore cùm quidam à ueritate ad errorẽ cõuerti cœperint, immobiles perseuerent. Tales enim futuros dicit qui pro desideriis suis doceri se uelint, ut à magistris constantibus atq; ueracibus ad hos conuertantur qui hæc illos doceant quę libenter audiant, quia ueritas illis aspera uidebitur, ut relicta sana doctrina fabulis uacent. Nolunt enim argui maligna opera sua, quare tales uolunt magistros qui seruiant moribus eorũ. Pruriunt enim aures eorum ut audiant fabulas uanitatũ compositas sub nomine doctrinæ: quibus delectentur. Quod nullis tam propriũ est q̃ Manichæis, qui nescio quæ habent diuersa cõmenta inflatis nominibus nuncupata, cùm sint res friuolæ, & quædam delyramenta. Tu uerò sobrius esto, in omnibus patiens, opus fac Euangelistæ, ministeriũ tuum exple. Ego enim iam delibor, & tempus solutionis meæ instat.] Admonet & hortatur ut uigilet, in disciplina ecclesiastica uiriliter agat, scripturas explanet, ut prudentes & eruditi inanes fabulas uitẽt. Apostolus enim sciens passionẽ suam imminere, exemplum piæ conuersationis & sanæ doctrinæ in sancto Timotheo uult relinquere, ut per traducẽ nunquam deessent doctores idonei: passionem tamen suam delibationẽ appellat. Deo enim immolat̃, qui pro eius iustitia patitur. Certamẽ bonum certaui, cursum consummaui, fidem seruaui: quod reliquũ est, reposita est mihi iustitiæ corona, quam reddet mihi dominus in illa die iustus iudex. Non solum aũt mihi, sed & ijs qui diligũt aduentũ eius.] Omnia quæ sibi & cæteris utilia essent & prospera, seruasse se memorat. Non solum enim in uerbis, sed & in operibus formã se præbuit audientibus, ut & autori suo ueritate prædicationis fidelis dispensator existeret, & contra mundi principes & potestates omni solicitudine & peritia colluctatus, exemplum quomodo uincerentur relinqueret ut inuiolata doctrina, & agonis legitimũ certamen dignos illos faceret coronari, quia deus iustus iudex dabit amplissima præmia diligentibus se, & expectantibus filium eius de cælis. Solicitus esto uenire ad me q̃ primum. Col. 4
Demas enim me dereliquit, diligens hoc seculũ, & abijt Thessalonicã: Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiã. Lucas est mecum solus. Marcum assume, & adduc tecum. est enim mihi utilis in ministerio. Tychicũ aũt misi Ephesum.] Cùm constet omnẽ instructionem uiri ecclesiastici in epistola contineri, propter multã tamen charitatẽ præsentiam eius desiderat. Marco autem idcirco testimoniũ dat, quia memor est preteritorum eius laborũ. Penulam quam reliqui Troade apud Carpum, ueniens affer, & libros, maxime aũt membranas.] Apostolus natura Iudæus fuit, nec quicquã habuit alienum.

Vnde

Vnde ergo illi penula? Sed quia erat à Tharso, quos constat in societatẽ Romanorum receptos, ut decætero appellarẽtur ciues Romani, idcirco necesse est eos & curiam habere, in quam more Romanorum penulati conueniant. Quicunq; enim illo tempore cum muneribus obuiam exissent Romanis, immunitate perpetua donati, ciues Romani & fratres eorum nuncupabantur, teste eodem Apostolo. Potest ergo fieri, ut si non suam, quia totum se legi dederat, patris sui haberet penulam. Alexander ærarius multa mala mihi ostendit. Reddat illi dominus secundum opera sua: quem & tu deuita. ualde enim resistit uerbis nostris.] Alexander iste & Demas supradictus collegæ fuerunt. Hi prius cum Apostolo erant simulantes illi amicitiam: & quia fallaces tempore probabantur ambo, ab eo recesserunt. Hic autem ærarius, qui audacior erat in malis, sic ab eo recessit, ut & contradictor uerborum eius existeret. Qui ergo Apostolo ausus erat contradicere, non immerito euitandum hunc admonet, dei iudicio istum dimittens.

In prima mea defensione nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt. non illis imputetur.] Pressuras & tribulationes sibi illatas, defensionẽ suam nuncupat. Passio enim Christianis uita est, & persecutio defensio. Pressura enim illata pro iustitia, defendit illũ in die iudicij, reos constituens perfidos. Inter ipsa ergo initia illatæ pressurę derelictum se conqueritur: & quia scit hanc esse consuetudinem, non illis uult imputari, quia & dominum à Iudæis apprehensum discipuli reliquerunt: quippe cùm scriptum sit in propheta: Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis. Dominus autem mihi astitit, & confortauit me, ut per me prædicatio impleretur, & audirent omnes gẽtes.] Propter quod domini nostri auxilijs munitum se dicit, & auctum uirtute, ut prædicatio impleretur in omnibus gentibus: idcirco ignosci petit eis à quibus derelictus est in necessitate: ut bene acceptus à deo, uindictam nõ quærat. Hac enim caussa amplius adiutum se credit à deo, quia derelictus est ab hominibus. Et liberatus sum de ore leonis. Liberauit me dominus ab omni opere malo, & saluum faciet in regno suo cælesti: cui gloria in æternum. Amen.] Similiter dicit & Petrus coapostolus eius: Quia aduersarius noster diabolus circuit fremens, sicut leo quærẽs quem deuoret. Sed quia in Apostolo occasionem non inueniebat qua illum deciperet, per filios suos pressuram illi incitabat & pœnas: ut si non quasi peccator, uel quasi iustus, de hac tamen tolleretur uita, ne multos hortaretur ad fidem. Quod cùm propè impleret, dei prouidentia liberatus Apostolus insultat illi, infirmum illum testificans, quia de ore eius ereptus est: quia quod cupiuit implere, non potuit. Igitur dei auxilijs morti se ereptum gratulatur, & de prouidentia dei tam securus est, ut & de futuris tentationibus liberari se credat: & non solum liberari ad præsens, uerùm etiam saluum se futurum in die iudicij, & regnaturum cum domino Christo in æterna secula. Saluta Priscillam, & Aquilam, & Onesiphori domum. Erastus remansit Corinthi. Trophimum autem reliqui infirmum Mileti. Solicitus esto ante hyemem uenire.] Aquila & Priscilla hi sunt apud quos hospitatus operabatur manibus. Onesiphorus autem hic est, cui testis est in prima epistola. Quid est tamen ut præsente Apostolo qui mortuos excitabat, Trophimus infirmaretur? Sed signa propter incredulos facta: & quia ex diuersis causis meritum collocatur apud deum, ut siue qui in tribulatione, siue in ægritudine deo gratias agit, nec ab aduersa parte suffragium quærit, ut proficiat meritis apud deum. Propter imbres autem & frigora commonuit ut autumno ad se ueniret. Salutat te Eubolus, & Pudens, & Linus, & Claudia, & omnes fratres.] More consueto completa est epistola salutatione fratrum. Dominus Iesus Christus cum spiritu tuo. Vale.] Hæc subscriptio Apostoli est: quod signum esse dicit in omni epistola. Et quia filius dei idem filius hominis est, & Iesus dicitur & Christus: ut & homo significetur & deus, duobus nominibus nuncupatur. Vtroq; tamen nomine dignitas designatur: qua ratione sunt posita nomina.

Zach. 13

1. Pet. 5

DIVI

DIVI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI COMMENTARII IN EPISTOLAM BEATI Pauli ad Titum.

PRAEFATIO.

TItum Apostolus consecrauit episcopum, & ideo commonet eum ut sit sollicitus in ecclesiastica ordinatione, id est, ad quosdã qui simulatione quadam dignos se ostentant, ut sublimem ordinem teneãt; simulq; & hæreticos ex circumcisione corripiendos.

CAPVT PRIMVM

PAVLVS seruus dei, Apostolus autem Iesu Christi, secundum fidem electorum dei, & agnitionem ueritatis eius quæ secundum pietatẽ est in spem uitæ æternæ, quam promisit deus uerax ante tempora secularia: manifestauit autem temporibus suis uerbum suum in prædicatione, quod creditum est mihi secundum præceptũ saluatoris nostri dei. Tito germano filio secundum cõmunem fidem, gratia & pax à deo patre, & domino Iesu Christo saluatore nostro.] Decretum donum à deo, quod ante secula promiserat, tempore saluatoris in prædicatione apostolorũ manifestatum declarat, sic enim promiserat. Quod etiam sibi creditum dicit, ut gentibus insinuaret prædestinatam misericordiam dei, ut & Titus uerus eius filius, id est, secundum euangelium, (hoc est enim uerum quod æternum est) hanc dei uoluntatem & sollicitè suscipiens prædicaret gratiam dei & pacem, ut accepto dono pacifici fiant cum deo patre, quia omnia ex ipso sunt, & Christo Iesu saluatore nostro, quia ipse liberauit nos à morte. Huius rei gratia reliqui te Cretæ, ut ea quæ desunt corrigas, & constituas per ciuitates presbyteros, sicut & ego tibi disposui. Si quis est sine crimine, unius mulieris uir, filios habens fideles, non in accusatione luxuriæ, aut inobsequentes. Oportet enim episcopum sine crimine esse, sicut dei dispensatorem, non proteruum, non iracundum, non uino deditum, non percussorem, non turpia lucra appetentem, sed hospitalem, benignũ, prudentem, iustum, sanctum, continentem, tenacem eius sermonis qui secundum doctrinam fidelis est, ut potens sit exhortari in doctrina sana, & contradicẽtes reuincere. Sunt enim multi non obedientes, uaniloqui & seductores, maxime ij qui sunt ex circumcisione, quos oportet redargui, qui uniuersas domos subuertunt, docentes quæ nõ oportet turpis lucri gratia.] Manifesta sunt quę lecta sunt. Episcopũ enim & sanctum in operibus, & uerbis prudentẽ ordinari uult, ut & fratres exhortari possit, & cõtradicentes conuincere, maxime eos qui erant ex Iudæis, qui sub nomine Christi Iudaizare docebãt, quos alibi falsos fratres appellat. Renati eñ in Christo nõ puri erant Christiani: partim enim legẽ, partim Christũ uenerari uolebãt. Hos dicit quia domos subuertebãt praua ista doctrina. Duplici enim genere turpibus lucris studebant, quia ideo hæc magis agebãt, ut placerent Iudæis, à quibus sumptus sperabant ut pecuniam lucrifacerent & præputiũ. Hi erant quæstus eorũ, sicut dominus dicit Iudæis: Ambulatis mare & aridam, ut faciatis unum proselytũ. Hæc duo turpia lucra appellat, quia qui sub nomine dei docet, non deuotionis causa sed quæstus, turpis lucri captator est. Similiter & qui per circumcisionem aliquẽ uult acquirere. Vnde alibi ait: Et gloria in pudendis eorũ. Dixit quidam ex ipsis proprius eorũ propheta: Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, uentres pigri. Testimoniũ hoc uerum est.] Quidam ex Cretensibus melioratus per disciplinã dominicam, quid sentiendum esset de Cretensibus indoctis expressit, quod & mali essent & ociosi uellent comedere. Malitia enim pasci uolebant. qui cùm nihil prosint, gestiũt & nocere. Duplex ergo malum est. Tales erant & Cretenses, unde istum prophetã appellat, sed in causa Cretensium. Tam uera enim hunc de illis asserit locutũ, ut prophetã. Falli enim prophetam impossibile est. Quam ob causam argue illos durè, ut sani sint in fide, non intendentes Iudaicis fabulis, & mandatis hominũ auersantiũ se à ueritate.]

1. Tim. 3

Matth. 23

Philip. 3

Epimenides

Insi-

Insistendum præcipit in correptione illorum, ut conuerti possint, & illa sectari quæ iusta sunt, & lege dei cõdigna, auertentes se à Iudaicis fabulis: quia in lege nemo iustificatur apud deum, quanto magis in mandatis hominũ. Quicquid enim aduersum ueritatẽ opponitur, humana inuentio est: Nescientes enim uim scripturarũ, & interiora uerborum legis, colorem sequuntur, non saporem. Ideo fabulas dicuntur narrare, non ueritatem. Putant enim nunquã recedendum ab ijs quæ Moyses tradidit, utputa de escis, aut coniugijs, aut neomenijs, aut sanguine mustelæ, uel domo immunda diebus septẽ, cùm sciant primores suos Abraham, Isaac, & Iacob sine his iustificatos, & dei amicos appellatos: & Ezechiele propheta contestante, quia propter quod legem dei & iustificationes eius profanauerint, præcepta acceperint & mandata non bona, in quibus iustificari nõ possent. Vnde & dominus ait Iudæis: Quia hæc ad duritiam cordis uestri scripsit Moyses. Hinc est unde & Petrus apostolus: Quid imponitis, inquit, iugum supra ceruices fratrum, quod neq; patres nostri, neq; nos potuimus portare? Nam si utilia fuissent, tunc data essent quando lex in tabulis data est. Sed quia post tanta signa prodigiorum & legem editam irreuerentes & diffidentes & ceruicosi inuenti sunt, talia ac tanta acceperunt mandata, in quibus respirare nõ possent. Hinc factũ est ut & boni laborarent cũ malis, accepturi mercedem. Hæc ergo pro uindicta data sunt, ita ut tempore quo promissum aduenit donum dei, misericordia dei relaxaret omnia quæ prius interdixerat. Quod nõ intelligentes Iudæi, sub iugo permanẽt: & quorundam libertatem his uolunt uinculis obligare. Ideoq; hos obiurgandos admonet, ut ab his auertantur. Omnia munda mundis: his uerò qui contaminati sunt & sine fide, nihil mundum, sed inquinata est eorum & mens & conscientia.] Istos mundos esse significat, qui & qua causa interdicta sunt norunt, & qua causa concessa sunt postea. Nam si in Genesi legimus, quia omnia quæ fecit deus, bona sunt: dubium non est quia & munda sunt. Qui uerò non intelligunt, immundi sunt, accusatores enim scripturæ sunt. Si enim bona facta leguntur, cur interdicuntur quasi execrabilia? Si execrabilia non sunt, quia bona sunt: propter duritiam cordis interdicta noscuntur, quia indigni habiti sunt tota uti dei creatura. Nam qui à melioribus prohibiti uidentur, horum mens & conscientia inquinata est, quia creaturam dei accusant, ut excusent semetipsos. Deum fatentur se nosse, factis autem negant, quoniam sunt execrabiles & inobedientes, ad omne opus bonũ reprobi.] Quamuis ad omnes hæreticos pertineat dictum, hoc tamen de Iudæis intelligitur locutus, qui se Abrahæ deum solum dicunt scire, operibus uerò abnegant, sicut dicit dominus: Si filij Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis. Quomodo ergo possunt deum Abrahæ scire, qui mysterium & fidem eius ignorant, non euangelij opera sectantes, sed legis factorum, in neomenijs & circumcisione, & cæteris, perturbatores impij & irreuerentes? Hæc sunt opera quæ deum nesciunt.

Exech. 20

Mar. 10

Act. 17

Rom. 14

Gen. 1

Ioan. 8

CAPVT II

TV autem loquere quæ decet sanã doctrinã.] Hæc est domini, quæ appellatur sana doctrina. Dei enim doctrina salutaris est. Seniores sobrios esse, graues, prudentes, sanos fide, dilectione, patiẽtia.] Qui sint sanæ doctrinæ ostendit, ut minus sobrios, minus graues, infideles, sine charitate, impatiẽtes, insanæ doctrinæ discipulos significaret. His enim operibus nescitur deus, neq; iustitia eius.

Anus pari modo in statu religione digno, nõ criminatrices, nõ uino multo seruientes, bona docẽtes, ut instituãt adolescentulas uiros suos diligere, amare filios, prudẽtes, pudicas esse, castas, domus curã habentes, subditas propriis uiris, ne uerbũ dei blasphemetur.] Tales præcipit esse seniores, ut exẽplo sint bonæ cõuersationis iunioribus, ut si infideles uiros habeant, cõgaudeant eis magis q; blasphemẽt nomẽ dei: dum uident quia propter dei timorem propensius obsequuntur suis uiris. Iuniores simul hortare continentes esse, per omnia teipsum prębens exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in grauitate, uerbum sanum, irreprehẽsibile, ut is qui ediuerso est, reuereat, nihil habens dicere de nobis dignum reprehensione.] Quoniã iuuentus solet modum egredi, imò promptior esse ad lapsum, idcirco salubribus retinaculis contineri iubetur, ut infrenata diuinis legibus gubernetur. Quod ut effici nõ sit arduum, aut difficile, magistrum formã esse præcepit, ut ea quę docet, quomodo fiant ostendat: ut ij qui profani

sunt

sunt & inimici fidei, erubescant, uidentes quia quæ uerbis docet, uera esse probat factis.

Seruos dominis suis subditos esse in omnibus optimos, non responsatores, non fraudantes, sed omnem fidem bonam ostendentes, ut doctrinam saluatoris nostri dei ornēt in omnibus.] Bonis operibus & fide doctrinam dicit ornari dominicam. Tūc enim plaEphe. 6 Colos. 3 1. Pet. 2 cita est & decora, si hic qui eam profitetur, non illam exosam faciat abnegans factis, sed amabilem & ueram. Non potest enim indecorum esse quod uerum est. Cum ergo dicta sequentibus factis implentur, ostenduntur uera, ac per hoc decora. Tunc possunt domini seruos suos non tantum à fide non prohibere, uerum etiam gaudere, quia fidem eorū etiam sibi uident proficere. Nemo enim fidem dei custodiens, infidelis potest esse hominibus. Illuxit enim gratia dei saluatoris nostri omnibus hominibus, erudiēs nos, ut abnegata impietate & secularibus desideriis, temperanter & iustè & pie uiuamus in hoc seculo.) Donum dei illuxisse hominibus dicit per Christum, id est, ueritatē unius dei manifestatam in Christo, ut pia professione creatorē prędicemus in trinitatis unitate: quod prius latuit humanum genus, nunc autem misericordia dei illuxit, ut erroris tenebras euitantes, id est, ignorantiam & impietatem mundanorum fugientes, pij inueniamur in parentem omnium deum, profitentes eum in ueritate, quam tradit Euangelium filij eius: & ut huius rei mercedem habere possimus, bona opera faciamus. Quomodo enim illi qui solum patrem prædicat, spes nulla est si non profiteatur in eadem ueritate & filium: ita & huius spes frustrata est, qui solam professionē fidei habet sine bonis operibus.

Expectantes beatam spem, & aduentū gloriæ beati dei, & saluatoris nostri Iesu Christi, qui dedit semetipsum pro nobis, ut redimeret nos ab omni iniquitate, & emundaret sibi populum abundantem, æmulatorem bonorum operum.] Hanc esse dicit beatā spē credentium, quia expectant aduentū glorię magni dei, quod reuelari habet iudice Christo, in quo dei patris uidebitur potestas & gloria, ut fidei suæ præmiū consequantur. Ad hoc enim redemit nos Christus, ut puram uitam sectantes, repleti operibus bonis regni dei hæredes esse possimus. Hæc loquere & exhortare, & argue cum omni imperio. Nemo te contemnat.

A Dmone illos principatibus & potestatibus subditos esse, obedire, ad omne opus bonum paratos esse.) Quæ spes credētium sit admonet, ut manifestet, cum arguuntur, ut sciant cui bono præparantur, ut non aspere accipiant: certi quia pro salute sua corripiuntur, & ut ad malum tardi sint, ad bonum uerò parati, non nescij quid singulis persoluí oporteat. Neminem blasphemare, non litigiosos esse, sed modestos, ostendentes omnem mansuetudinem ad omnes homines.) Christianos omnibus hominibus humiles uult uideri. Sic enim possunt perfidi ad futuram spem uocari.

Eramus enim quondam & nos inconsulti, inobsequentes, errantes, seruientes desideriis & uoluptatibus uariis, in malitia & inuidia agentes, odibiles, odio nos inuicem habentes.] Hæc bona quæ incredulitas non habet, Christianis data memorat: ut in omni iustitia elucentes, manifesti fiant quòd dei cultores sint. Cum enim quondam inconsulti, nunc uidētur per omnia sani esse consilij, laudatur in his deus. Cum uerò bonitas & humanitas illuxit salutaris dei nostri, non ex operibus iustitię quæ nos fecimus, sed secūdum misericordiam suam saluos nos fecit per lauacrum regenerationis & renouationis spiritus sancti, quē effudit in nos abunde, per Iesum Christum saluatorem nostrum, ut iustificati gratia illius, hæredes efficiamur secundum spem uitę æternæ.] Hoc bonū quod in Christianis florere uidetur, de radice pietatis diuinæ oritur. Deus enim misericordia sua saluos nos fecit per Christum, cuius gratia renati, spiritum sanctum accepimus abunde, ut bonis operibus inniti possimus, ipso nos in omnibus adiuuante, ut per hæc hæreditatem regni cœlorum assequi possimus. Quamobrem omni deuotione huic obsequi debemus, & præceptis eius parere: quia quicquid in nobis pulchrum est, spiritalibus lineamentis ipse depingit. Fidelis sermo. Et de his uolo te confirmare, ut solliciti sint ad effectum bonorum operum ij qui crediderūt deo. hæc sunt bona & utilia hominibus.] Nihil tam apertum, quia misericordia atq; humanitas bona est ad præsens, & utilis in futurum. Et hic enim habet laudem, & in iudicij die coronam. Omnis enim deo credēs misericordiæ debet studere, per quam uiuit. Vt in hæc ergo esset solicitus rector populi admonetur. Stultas autem quæstiones, & originum enumerationes, & contentionem

& pugnas legis deuita. sunt enim inutiles & uanæ.] Stultas has quæstiõnes appellat, quę salutis effectum non habent, neq; aliquam tribuunt scientiæ peritiam ad utilitatem. His uerbis multorum hæreticorum denotat dogmata. Quamuis omnia quæ uera non sunt, stulta dicenda sint: alius tamen est qui res fabulosas inducit, & alius qui calliditate tergiuersationis rem ueneno plenam proponit, ut est Arrius & Fotinus. Fabulosa autem nõ lex, sed hæresis est, quantum ad tempus pertinet illud ludæorum, dum quidam eorum sibi uindicarent prærogatiuam originum patriarcharum, quæ de matrimonijs ortæ sunt, cum ex hoc nullum meritum sit apud deum. Quidam uero urceorum & cæterorum uasorum baptisma, & sanguinem mustelæ magna cura expiandum: & quia ideo Moysi sepultura abscondita est, ne à Magis excitaretur. quod si uerum esset, & cęterorum sanctorum abscondenda fuerat sepultura. Et quia Salomon adiutorio dæmoniorum templum ædificauit, in quo opere ingens multitudo laborauit. quid tam fabulosum? Hæreticũ hominem post primam correptionem deuita, sciens quod peruersus est huiusmodi, & delinquit à semetipso damnatus.) Hæretici hi sunt qui per uerba legis legẽ impugnant. Proprium enim sensum uerbis astruunt legis, ut prauitatem mentis suæ legis authoritate commendent. Sciẽs enim impietas authoritatem legis multum ualere, fallaciam sub nomine eius componit: ut quia res mala per semetipsam acceptabilis esse nõ potest, bono nominis commendetur. Idcirco huiusmodi homines ut inexcusabiles sint, semel correpti oportere dicit. Frequentius enim correpti, exercitatiores fient in malo. Cogere autem illos uidetur qui sæpe corripit, ut solicitiores fiant ad perditionem multorum: ideo dimittendos, ut negligentiores effecti, uel soli forte depereant. Cum misero ad te Arteman aut Tychicum, festina ad me uenire Nicopolim. ibi enim statui hyemare.] Post epistolam datam etiam ipsum uidere uult affectus causa, & ut plenius illum firmaret in ecclesiastica disciplina. Zenam legisperitum & Apollo solicite præmitte, ut nihil illis desit. Discant autem & nostri bonis operibus præesse ad usus necessarios, ut non sint infructuosi.] Vterq; nobilis est sapientia & operibus, & idcirco iubet sumptus illis necessarios dari ab ijs qui crediderant, ut refrigerarent: quia dignum erat ut qui spiritalia tradebant, non illis deessent carnalia. Quamuis enim Zenam legisperitum uocitet, Apollo tamen perfectus erat in scripturis: sed quia Zena huius professionis fuerat in synagoga, sic illum appellat. Salutant te omnes qui mecum sunt.) Propter compendium simul omnes consalutare significat. Saluta eos qui nos amant in fide.) Illos salutatione sua dignos uideri uult, qui fideliter illum diligunt affectu Christi domini nostri. Gratia dei cũ omnibus uobis. Amẽ.] Nũc generaliter oẽs salutat fratres & domesticos Titi.

DIVI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI COMMENTARII IN EPISTOLAM BEATI PAVLI AD PHILEMONEM.

PRAEFATIO.

PHilemon nulla erat ecclesiasticæ ordinationis prędītus dignitate, sed uir laudabilis, unus ex plebe. Cui causa Onesimi serui eius familiares literas facit, ut non solum ignoscat ei, sed & deo gratias agat, quia talem illum recepit, ut nõ seruum æstimet, sed dilectissimum fratrem.

PAulus uinctus Christi Iesu, & Timotheus frater Philemoni dilecto fratri & laborum nobis participi, & Appiæ sorori charissimæ, & Archippo cõmilitoni nostro, & domesticæ eius ecclesiæ: Gratia uobis & pax à deo patre nostro, & domino Iesu Christo.] Vt dignitatem epistolæ à se missæ faceret, ab iniuria sua cœpit. Sicut enim peccati causa uinciri opprobrium est, ita ecõtra pro Christo custodiæ uincula sustinere, maxima gloria. Eo enim tempore quo hanc epistolam misit, in custodia erat. Quamuis clericus

ricus non fuerit Philemon, tamen intererat ecclesiasticis necessitatibus causa deuotionis. unde participem hunc dicit laborum. Sunt enim multi, qui cum sint digni, excusant tamen, infimos semetipsos iudicantes tanti ministerij: unde uere digni apparent. Gratias ago deo me, semper mentionem tui faciens in orationibus meis, audiẽs fidem tuam & charitatem quam habes in dominum Iesum, & in omnes sanctos, ut communicatio tua accepta fiat in agnitione omnis boni, quæ in nobis est in Christo.] Gaudere se dicit, & deo gratias referre in precibus suis, quia firmus erat in fide, & bonis operibus insistebat. Qui enim diligit Christum, probare hoc debet in seruos eius, sciens dominũ sibi imputaturum quicquid constiterit erogatum in seruis. Apostolus tamen hoc se dicit addere precibus, ut operatio eius cum cognitione fiat bonitatis, hoc est, ut tali hoc mẽte operetur, ut in futurum huius rei expectet mercedem. Gaudium enim magnum habui & consolationem super charitate tua, quia uiscera sanctorum requieuerunt per te frater.] Manifestum est quia idcirco se significat lætum esse, quia sanctorum necessitatibus utẽ filia ministrabat, unde plus gaudet, certus ex hoc quia obsequeretur & mandatis eius quem constat esse potiorem. Quapropter multam fiduciam habens in Christo imperandi tibi quod ad rem pertinet, propter charitatem magis deprecor, cum talis sis sicut Paulus senex, nunc autem & uinctus Christi Iesu.] Quantum ratio exigebat, dignũ erat imperare discipulo magistrum, & fiducia Apostolicæ authoritatis: sed quia uir bonus erat Philemon, per affectum illum prouocat obaudire, quasi coæuum ætatis, & uinctum Christi Iesu, id est, obligatum negocijs dominicis, uel propter nomen eius subiectũ uinculis, sicut erant & ipsi Apostoli. Tales enim fuerũt Iudas & Sylas, qui cum ex plebe essent primores inter fratres, obligauerant semetipsos dominicis actibus, ut unà cum Apostolis coagonizarent propter fidem dei. unde Sylas particeps laborum inuenitur Apostoli. Obsecro te de meo filio, quem genui in uinculis Onesimo, quondam tibi inutili, nunc uero tibi mihiq; utili, quem remisi ad te. Tu autem illum, id est, sicut mea uiscera suscipe, quem ego uolueram apud memetipsum retinere, ut pro te mihi ministraret in uinculis euãgelij: sed citra tuũ consiliũ nihil uolui facere, ut nõ uelut ex necessitate bonum tuum esset, sed uoluntarium.] Non magnum est humilem inclinare se, laudabile uerò sublimem uirum humiliare se. Ideo Apostolus rogat eum cui imperandi habet potestatem, ut in omnibus forma sit ad profectum meritorum. Onesimum ergo profugum decurrentem ad diuinum auxilium, cum esset in custodia urbis Romæ, baptizauit Apostolus, uidens in illo utilitatis spem. Quem sic commendat, ut suum animum in illo significet idoneum ex inutili factum tam secularibus quàm diuinis obsequijs. Forsitan enim idcirco secessit ad horam, ut æternum illum reciperes, non iam uelut seruum, sed pro seruo dilectum fratrem, maximè mihi: quanto autem magis tibi, & in carne, & in domino?] Onesimus offenso domino proprio confugit longa peregrinatione ad Apostolum, ut ostenderet se nõ ad hoc recessisse, ut delicti esset obnoxius, sed ut obliteratis peccatis utilis reuerteretur, intantum ut non solum domino suo æqualis fieret meritis, sed & ipsi magistro frater. Et ne Philemon aliquod, ut assolet, quasi dominus aduersum seruum fastidium inflationis pateretur, humiliat illum, cum dicit illum fratrem & in carne & in domino: ut sublata humanæ conditionis causa, quia omnes ex uno sumus Adã, fratres nos cognoscamus, maxime cum fides accedit media, quę omnem superbiam amputat. Si ergo habes me socium, assume illum sicut me.] Tantum se affectum habere circa Onesimum ostẽdit, ut tunc Philemonem, quem superius laudat, participem suum dicat, si istum sic susceperit sicut Apostolum. Hoc est enim quod dixit Salomon: Seruo sapienti liberi seruient. Quod dictum terrori est Philemoni, ut saltem uel hac causa assumeret eum, si charitate flecti non posset. Sin autem aliquid læsit te, aut debitor est, hoc mihi imputa.] Nunc excusationem iracundiæ conuellit, ne forte sic læsum se esse ab eo quereretur, ut illi ignoscendum minime uideretur. Quod si esset, sibi imputãdum dicit, per quem regni cœlorum hæredes futuri sunt qui antè peccauerunt. Ego Paulus scripsi manu mea. ego reddam, ut non dicam tibi quod etiam teipsum mihi debes.] Si qua offensa est Onesimi, cautionem suam testatur esse idoneam, ut pro illo satisfaciat. Et ut uerum loquatur, suberigit se & dicit, quia minus ab illo exigit quàm debere probatur. In seruo enim cogitur satisfacere qui seipsum debito onerat. Ita frater sic ego te fruar

Eccle. 10

in domino, refoue uiscera mea in Christo. Fiduciam habens obauditionis tuæ scripsit tibi, sciens quia super quàm dico facies.) Modo blanditur, ut obauditio eius uolũtaria sit, ut possit fructum habere. Sic enim prouocat eum, ut amplius faciat quàm postulatur ab eo. Solet enim fieri, ut qui uidet bene de se sentiri, meliorem se præbeat. Simul autem præpara mihi hospitium. spero enim quod per orationes uestras donabor uobis.) Vt solicitiorem illum faciat, & magis obediat, uenturum se esse illis significat. Solent enim absentes contemni. Et ut quid Apostolus hic adhuc esse non dedignatur, qui semper tędia passus est & exitia, cædes, persecutiones, ac uincula, & cuius requies non erat nisi in solo Christo? Sed propter profectum credentium, ut & inimicos crucis Christi confunderet, ad dei gloriam augmentandam carnem suam passionibus offerebat, ut animę suę & corpori coronas immortalitatis acquireret. Salutat te Epaphras concaptiuus meus in Christo Iesu, Marcus, Aristarchus, Demas, Lucas, adiutores mei.) Hos omnes participes gloriæ suæ testatur. Gratia domini nostri Iesu Christi cum spiritu uestro. Amen.] Hæc subscriptio Apostoli est confirmantis epistolam missam.

DIVI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI COMMENTARII IN EPISTOLAM BEATI PAVLI AD HEBRAEOS.

PRAEFATIO.

Qua ratione, quo'ue consilio scripserit beatus Paulus genti suæ populo Hebræorum, ex ipsius uerbis deprehenditur. Timuit eis ne superati tentationi bus, ad infidelitatem relaberentur. Nulla enim gens obstinatioribus animis repugnabat Euãgelio Christi, quàm Iudæorum, qui beato Paulo erãt infensissimi, quòd se gentium apostolum profiteretur, quas Iudæi ut prophanas & impias abominabãtur: quodq; legem Mosaicam, quam illi sacrosanctam habebant, & euangelij uice per uniuersum orbem spargi cupiebãt, antiquare uideretur, adeò ut essent inter hos quoq; qui Christi doctrinam receperant, qui putarent legis obseruationem cum euangelio miscẽdam. Hierosolymis igitur qui crediderãt, uarijs calamitatibus afficiebantur ab ijs qui resistebant euangelio. nam penes hos erat publica authoritas: conijciebantur in uincula, cædebantur, diripiebantur illorum bona. Hos itaq; consolatur Paulus partim exemplo ueterum sanctorum, quorum plericq; similibus, aut grauioribus calamitatibus exerciti sunt, quò uirtus illorũ esset exploratior, spectatiorq;, ac præcipuè exemplo Christi: partim spe præmij cœlestis. Deinde declarat, coruscante iam euangelio Christi, cessasse umbras legis Mosaicæ, multa repetens ex ueteri testamento, & ad Christum accõmodans. Docet non ex obseruatione legis, ad tempus datæ & imperfectæ, sperandam esse salutem, sed ex fide, qua ueteres, etiam illi probatæ sanctimoniæ uiri, quorum memoria ludæis erat sacrosancta, deo potissimum placuissent. Tandem tradit præcepta quędam ad patientiã & mores Christianos facientia. Quare autem Apostolus morẽ suum peculiarem scribendi & phrasin non seruarit, uel nominis sui, uel apostolatus dignitatem subticuerit, conspicuũ est: ut ad eos qui ex circũcisione crediderãt, quasi gentiũ apostolus & nõ Hebræorũ, sciens quoq; horũ fastum, suam humilitatẽ exhibens, officium suum noluit ostentare. Sunt qui aiunt Paulũ hanc epistolam sacra lingua scripsisse & misisse.

CAPVT PRIMVM.

Vltifariè & multis modis olim deus loquens patribus in prophetis.] Tota intentio beati Pauli Apostoli fuit in hac epistola, Hebręos, id est, gentem suam, ad Christi conuocare fidem, eminentiamq; gratiæ, quæ per filiũ data est à legalibus discernere umbris, quæ angelicis ministrationibus exhibitæ fuerũt. Idcirco primò posuit prophetas diuersis modis patribus locutos esse, dicens: Multifariè multisq; modis olim deus

locutus

locutus est patribus in prophetis, significans quod alibi dictum est, Ego enim uisiones multiplicaui, & in manibus prophetarum adsimilatus sum. Proinde non secundum hoc solum eminentia noui testamẽti declaratur, quia patribus quidem prophetæ missi sunt, nobis autem filius. Sed etiam quod prophetarum uel patriarcharum nemo nisi in simili tudine uidit deum, filium uerò unigenitum incarnatum esse, atq; in ea carne uisum constat, qua idem homo à uerbo dei susceptus unigenitus est filius dei. Ideo mox addidit: Nouissime diebus istis locutus est nobis in filio.) Dicendo enim, in filio, tantum ualet quasi diceret, per filium suum, quia in præpositio, pro per accipitur, sicut multis in locis suarum epistolarum inuenitur his præpositionibus indifferenter uti. Tacuit adhuc de Christi nomine, quia plurimos illorum sciebat negasse Christum filium dei esse. Non enim dixit, Christus locutus est: qua magis ipsum locutum constet esse. Ita necdum Iudæos aperto nomine tetigit. Nam fermè omnes quibus prophetæ locuti sunt, malignos esse nefariosq; constabat. Et necdum de istis, rationem mouere uoluit: sed interim generali sermone de muneribus disputat, quæ illis diuina largitate donabantur. Quem constituit hæredem uniuersorum.) Quid est, quem constituit hæredem uniuersorum? Hic incarnatum dicit filium, de quo superius locutus est: sicut etiã de eo in secũdo legitur Psalmo, Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam. Non iam portio domini tantũ Iacob, & sors eius Israel, sed omnes prorsus nationes. Hoc est, hunc filium dominũ constituit uniuersorum. Hæredis autem utitur nomine: ut duo quædam per hoc adstruat & ostendat: quod proprius sit filius, & quod dominationis illi nulla contingat amissio. Hæredem autem omnium dicit, id est, mundi totius: deinde ad altiora sermonem conuertit, dicens: Per quem fecit & secula.] Vt ostenderet eundem nouissimis diebus uenisse in mundum, per quem fecit & mundum: magnitudinem eius ostendẽs, qui fuit noui testamenti lator & auctor. Post hæc quibusdam gradibus dignãter utẽs, peruenit ad id quod omnibus istis quæ supra dixit, multò maius est, & insonuit, dicens: Qui est splẽdor gloriæ & figura substantiæ eius.] Vbiq; quidem religioso nobis opus est intellectu: maxime autem ubi de deo uel loquimur, uel audimus. Quoniam neq; ad loquendum dignè de deo lingua sufficit, neq; ad percipiendum præualet intellectus. Oportet enim ubi uel sermo deficit, uel cogitatio explicari de deo non poterit, tunc magis glorificare nos deum, quod talem deum habemus: qui & intellectum transcendit, & cogitationis intuitũ. Merito splendorem eum dixit gloriæ, ut pote qui ipsum sciebat dicentem: Ego sum lux mundi. Ostendens enim lumen de lumine, sicut deum de deo esse, animasq; nostras illuminantem: & patrem nobis insinuantem. Per splendorem quippe unitatem declarauit essentiæ cum deo patre, & mirabili modo sic unam substantiam ostendit: ut duas personas aperiret in gloria & splendore. Vnde etiam subiungit: Qui est figura substantiæ eius.] Figura quippe altera est ab eo, cuius refert formam. Altera autem nõ in omnibus, sed secundum personam. Nam & hic figura, æqualitatis omnino præbet indicium ad illud cuius figura ostenditur: & suspicionem uel paruæ dissimilitudinis proculdubio non recipit. Hic enim figuram dixit, quod alio loco formã nominat, ubi ait: Qui cum in forma dei esset. Forma uidelicet uel figura unam declarat essentiæ æqualitatem. Sequitur: Portans omnia uerbo uirtutis suæ.] Portans, id est, gubernans omnia eo uerbo uirtutis suæ, per quod fecit omnia. Non enim minus est gubernare mundum, quàm creare. Nam in creando quidem, ex nihilo rerum substantiæ productæ sunt: in gubernando uerò ea quæ facta sunt, ne ad nihilum redeant, continentur. Ergo dum hæc omnia regunt, & adinuicem sibi repugnantia, coaptantur, magnum & ualde mirabile plurimæq; uirtutis dei iudicium declaratur. Post hanc diuinæ maiestatis in filio claritatem, ad humilia incarnationis descendit, dicens. Purgationem peccatorum faciens.] Duo quædam significans, id est, curam nostri generis, in eo quod ait: portans omnia uerbo uirtutis suæ. Quod uerò adiunxit purgationem peccatorum faciens, id est, peccata nostra mundat. In his duobus maxime Apostolum gloriari uidemus, quòd hæc per filium nobis allata esse demonstrat. Et cum nos commouisset crucis & passionis eiusdem filij, per quæ nobis purgatio peccatorum ministrata est, confestim de resurrectione atq; ascensione eius instituit nos ad cœlestia erigere, & intueri inenarrabilem eius gloriam. ait enim, Sedet ad dexteram maiestatis eius, in excelsis.] Per dexteram, non deum corporaliter deformauit,

Osee 12

Psal. 2

mauit,ſed magnitudinem demonſtrauit honoris.Dum dixit,in excelſis,oſtendit eũ om
nibus altiorem & ſupereminentem eſſe,qui etiam uſq; ad ipſum peruenit ſolium pater-
næ claritatis.Sicut enim pater in excelſis eſt,ſic & filius.Conſeſſus enim nihil demõſtrat
aliud niſi honoris æqualitatem.Si enim minorationem uellet oſtendere,nunquam dice
ret,à dextris:ſed potius,à ſiniſtris eum ſedere.Adhuc excellentiam eiuſdem filij oſtẽde-
re adgreſſus eſt,dum dicit: Tantò melior angelis effectus,quantò differentius præ il-
lis nomen hæreditauit.] Angeli ſunt miniſtri & famuli:ille quidem filius & hæres.Tan-
tò,inquit,melior angelis effectus.Hoc eſt,honorabilior atq; præclarior,quantò melius
Pſal.2 hæreditauit nomen.Sequitur, Cui enim dixit aliquando angelorũ, Filius meus es tu,
2.Reg.7 ego hodie genui te?Et rurſum:Ego ero illi in patrẽ,& ipſe erit mihi in filiũ.) Hoc enim
abſq; ulla dubitatione de incarnatione filij dicitur.Ideo uerbum futuri temporis poſuit,
Ero illi in patrem,& ipſe erit mihi in filiũ.Quòd uero dixit, filius meus es tu, ego hodie
genui te:apertè manifeſtat quod idem de quo ait, Ero ei in patrẽ, ex ipſa eſſentia patris
ſit genitus.Ideo præſenti tempore poſuit hodie: quia deo nihil præteritum aut futurum
eſt,ſed ſemper præſentia cuncta. Poteſt enim & ſecundum carnem hoc accipi dictum:
quia caro communicat altioribus, ſicut & diuinitas humilibus cõmunicare dignata eſt.
Hoc itaq; loco perſpicue duas naturas in Chriſto oſtendit. Hæc uerò ad ſalutis noſtræ
exempla referamus.Si enim ipſe cum deus eſſet & dominus,deiq; filius, non reſpuit for
mam ſerui ſuſcipere:multò amplius nos oportet cuncta perficere, quæ iuſſa ſunt nobis,
& humilia quæq; tolerare.Recordemur dominũ dicentem:Cum feceritis omnia:dicite,
Luc.17 quoniam inutiles ſerui ſumus. Et cum iterum introducit primogenitum in orbem ter
rarum dicit:Et adorent eum omnes angeli dei.)Paulus autem introitũ Chriſti uocat aſ-
ſumptionem carnis: de qua ipſe dominus in euangelio ait,Exiui à patre,& ueni in mun
dum.Hoc loco Chriſtus incarnationem ſuam exitum uocat: quam Paulus hic introitũ
nominat.Quærendum eſt quare unam rem diuerſis nominibus Chriſtus & Paulus no-
minare uoluerint.Significationes quidem dictorum manifeſtę ſunt,& ſecundum quid,
alterutrum dicatur,apparet.Chriſtus quidem meritò exitum uocat:foris enim eramus à
deo,ſicut qui ſunt extra regales aulas in uinculis colligati, & qui habent apud regẽ pro
culpis offenſam,huiuſmodi quippe à regali aula foris excluſi ſunt. Qui enim uoluerit i-
ſtis ueniam impetrare,nõ primũ ipſos in aulã regis inducit,ſed ipſe foras egreditur,ibiq;
cum eis communicat ſermocinãdi negocium,uſq; dum eos correctos reddat, & dignos
efficiat,quo regis uultui repræſentari mereantur.Sic etiã Chriſtus efficit.Egreſſus quip
pe ad nos,hoc eſt, carnem ſumens,& conlocutus nobiſcum præcepta nobis intonuit.Et
ſic nos à peccatis emundans,et ad deum conuertens,in aulam regalem uelut aduocatus
optimus introducens.Propterea ergo exitum uocat ſuæ incarnationis aduentum. Pau-
lus autem introitum nominat ex metaphora hęreditantium,& ius dominandi in aliqua
poſſeſſione ſumentium.Dicendo enim,iterum introducit primogenitum in orbem ter
rarum,hoc ſignificat,cum ei committit orbem terrarum.Tunc enim totum orbem poſ-
ſedit,cũm ab uniuerſis eſt agnitus. Et adorent eum omnes angeli dei.) Ad altiora quę
dam eleuans mentem noſtram,ut ſciamus illum qui carne indutus eſt, & paſſus eſt pro
nobis,ab angelis adoratum.Vt diſcerneret autem maieſtatem filij ab angelorum mini-
ſtratione,mox ſequutus adiunxit: Qui facit angelos ſuos ſpiritus,& miniſtros ſuos flã
mam ignis.)Non enim ſolos angelos hoc ſermone ſignificat, ſed omnes uirtutes mini-
ſterijs ſupernis fungentes.Sciendum eſt enim quod angelus,nomen eſt officij, nõ natu
ræ.Qui etiam ſemper ſunt ſpiritus:ſed non ſemper angeli uocari poſſunt. Quæris huius
naturæ nomẽ?ſpiritus eſt.Quæris officij?Angelus.Ex eo quod eſt,eſt ſpiritus: ex eo ꝙd
agit,angelus,quia angelus Græcè,nuncius Latinè dicitur. Sicut homo nomen naturæ,
miles uerò nomen officij,ſic enim qui erant iam ſpiritus conditi à creatore deo,facit eos
Leuit.10 angelos mittendo eos nũciare quod iuſſerit. Et miniſtros ſuos, flammã ignis.) Legi-
mus apparuiſſe ignẽ in Rubo. Legimus etiã miſſum ignem deſuper Apoſtolos, & im-
pleſſe quod pręceptũ erat illis.Poteſt dici, quando leuia nũciare mittunt, angelos eſſe:
quando ad uindictam mittuntur,miniſtros eſſe,id eſt,ignẽ ardentẽ.Sunt etiam hæc offi
cia in eccleſia præſenti.Nam prædicatores ſancti,quando ſpiritualia prædicant,& gau-
dia regni dei annunciant:angeli dicuntur.Quando uerò terrorem gehennæ ignis præ-
dicant,

dicant, ministri sunt: ut terreant peccatores comminatione ignis illius qui nunquam extinguetur. Ad filium autem, Thronus tuus deus in seculum seculi: uirga æquitatis, uirga regni tui.) Hic de eo dicit, qui secundum carnem est, de quo etiam ipse dominus in euangelio ait: Pater non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio: ut omnes honorificent filium. Et paulò post, Potestatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est. Hic enim thronus dei, ad iudiciũ pertinet futurum. In quo forma hominis uidebitur, iudex uiuorum & mortuorũ, & quo iudicio omnia ueraciter Christus moderatur, examinat, atq; iudicat. In seculum seculi ait, quia nouissimũ iudicium inter bonos & malos externa discretione stabit, eo ipso testante in euangelio, qui iudicaturus est. Tũc, inquit, ibunt hi in ignem æternum, iusti autem in uitam æternã. Virga æquitatis, uirga regni tui.) Virgam uerò regulam diuinæ significat æquitatis, quæ ueraciter recta dicitur, quia nulla prauitate curuatur. Virga ista iustos regit, impios percutit. Hæc uirga nempe fortitudo inuicta est, & æquitatis rectissima atq; inflexibilis disciplina. Hæc enim uirga regij honoris insigne sceptrum dicebatur antiquitus, designans in ea uirtutem, regem, dominum saluatorem. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem.] Ipsa est uirga recta amare æquitatem, odisse nequitiam. Nemo enim perfecte diligit iustitiã, nisi qui & actus pessimos abominatur: quia ueritatis amor, odium est falsitatis. Sed huic amori bonitatis, & odio iniquitatis, quæ præmia sint reddita, subter exponit, dicens: Propterea unxit te deus, deus tuus.) Vnctus Christus, & regem significat, & sacerdotẽ, quia dignitates istæ sumebantur per sacratissimas unctiones. Nam & ipsum nomen Christi, a sancto chrismate uocatur. Sed in illa natura unctus dicitur, quia dispensatione & natus & mortuus, & resurrexisse ueraciter Christus dicitur. Cæterũ diuinitas eius nullo munere, nullo honore indiguit adiuuari. Repetitio autem ista qua dicit deus, deus, præconiũ magnæ dilectionis ostendit. Oleo exultationis præ participibus tuis.) Duplici modo unctionẽ illam sanctam proueniſſe significat. Oleum lætitiæ est peccati maculam non habere. Vnde se cõscientia semper exhilarat: quando nulla recordationis asperitate mordet. Præ participibus tuis.) In filijs hominum dicit: quos & ipse in euãgelio fratres appellat. Ideo aũt dictum est: Præ participibus tuis, quoniam hanc benedictionem supra omne humanũ genus, siue reges, siue sacerdotes in ueteri testamento, etiã Apostolos & martyres in nouo agnoscit accepisse: ut unctus singulariter ceteros ungere debuisset. In illo em̃ fons benedictionis, prout ipsi uisum fuerit, per uniuersos electos cõpetẽter emanat. Sed hæc omnia carni conueniunt, cui perfectissimũ & gloriosissimum uerbum unitum est pro salute sanctorum. Hoc unguentum in alio dicitur psalmo descendisse in barbam, barbam Aaron: usq; in oram uestimenti eius. Et paulo post: Quoniam illic mandauit dominus benedictionem: & uitam usq; in seculum. Post humanitatis eius igitur excellentiam iterum ad æternitatem diuinæ in eodem filio dei naturæ conuertit se Apostolus, testimonia alterius Psalmi inducens. ait enim, Et tu domine in principio terram fundasti: & opera manuum tuarum sunt cœli.] Cum dicit, in principio terram tu fundasti domine, ostendit quod à sanis mẽtibus nõ potest abnegari: quia creator à creaturis suis sine aliquo cognoscit extitisse initio. Et opera manuũ tuarum sunt cœli.] Hic manum uirtutem iussionis dei debemus accipere. Alio enim loco dicitur, Quoniã ipse dixit & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt. Ipsi peribunt, tu autem permanes.) Pereũt enim ab eo quod sunt, dum immutantur in melius creaturæ. Tu autem permanes. ut sicut æterni tatem domini ostẽdit antequam crearet omnia, sic post cœlos mutatos ipsum diceret in maiestatis suæ gloria permanere. Et oẽs ut uestimentũ ueterascent.) Ipsum enim uetera scit, quod uestis more, morte consumitur: sicut caro humana, quæ tamen in melius resurrectione immutabitur, addidit, Et uelut amictum mutabis eos: & mutabũtur.) His uerbis forsitã cœlorum mutationem propheta intelligi uoluit, qui similiter ut cætera elementa commutãtur, sicut in alio legitur propheta: Et erit cœlum nouũ, & terra noua. Vt facta domini ostenderet iam sub æternitate mansura, dicit: Mutabis eos, & mutabũtur: quia nunquã erunt ad hoc corruptibile redituri. Tu autẽ idem ipse es, & anni tui non deficient.) Immutationẽ eiusdem naturæ designat, ipse uerò idem est quod est, uelut Moysi famulo suo dixit, Ego sum qui sum. Sic istis tribus uersibus commutatio creaturarum, & æternitas domini mirabili breuitate descriptæ sunt: post maiestatem diuinæ

Psal. 44

Ioan. 3

Matt. 24

Psal. 28

Ioan. 20

æternitatis in filio, iterum beatus Apostolus ad humanitatis eiusdem glorificationẽ ser-
monem direxit, dicens: Ad quem enim angelorum dixit aliquando: Sede à dextris
Psal.109 meis? Victori filio, & per sanctam incarnationem totius mũdi triumphatori, post resur-
rectionis gloriam honorabilis confessus paternæ maiestatis offertur: ut per hunc situm,
susceptæ humanitatis gloria declaretur: quæ nemini angelorum deferri debuit. Quo-
adusq; ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.] Per pedes enim domini stabi-
litas æterna significatur: ubi ille tanquam uestigijs positus omnipotentiæ suæ uirtute cõ-
sistit. His pedibus constat esse subdendos qui quotidie uitiorum contrarietate derelicta
reuertuntur ad dominum, & tanquam scabellum pedibus, ita eius prædicationibus in-
clinantur. Sine dubio de illis inimicis dicitur, qui conuersi ad dexteram collocantur. Nõ
enim hic aduerbium quousq;, alicuius finem temporis designat, sed æternitatis poten-
tiam demonstrat. Nón ne omnes sunt administratorij spiritus, in ministerium missi pro-
pter eos qui hæreditatem capiunt salutis?] Quid miraris si filio ministerium exhibẽt an
geli, quum etiam nostræ salutis ministros eos constet effectos? Mentes eorum ad quos
loquitur, subleuare uolens, dicit angelorum functiones humanæ salutis causa à domino
directas esse. Filius uerò sicut dominus saluat: isti uero sicut serui saluti prędestinatorum
deseruiunt. Cuius rei pleni sunt ueteris testamenti uel noui ubiq; libri. Nam & pastori-
Luc.2 bus angeli euangelizauerunt, & angelum legimus ad uirginem Mariã missum: & in re-
Matt.28 surrectione domini angeli mulieribus apparuerunt, & alia multa in diuinis legũtur scri-
Ioan.20 pturis. Intellígite ígitur nunc, quantus honor nobis exístit, ad quos sicut ad amicos, ita
ministros angelos suos destinat deus. His ita introductis de angelorum ministerio, per
quos etiam & ipsa lex ministrata est, mox subiungit de excellentia gratiæ, quæ per dei fi
lium nobis allata est, dicens:

CAPVT SECVNDVM.

Propterea abundantius oportet obseruare nos ea quæ audiuimus, ne forte
P pereffluamus.] Quare abundantius dixit? hoc est, magis quàm quod in lege
solebamus audire. Hortatur itaq; eos diligentius ijs intendere quæ per dei fi
lium audierunt, quàm eis quæ per angelos dicta sunt: more suo suam illis coniungẽs per
sonam: in eo quod dixit, audiuimus, atq; pereffluamus, nolens ab auditis per inania ef-
fluere audientium sensus: quod etiam sequẽtibus uerbis plenius explicauit, dicendo: Si
enim qui per angelos dictus est sermo, factus est firmus, & omnis præuaricatio & inobe
dientia accepit iustam mercedis retributionẽ.] Quid est, factus est firmus? uidelicet ue-
rus, tanquam diceret, fidelis in opportuno tempore, uolens intelligi eam quæ per ange-
los data est lex, suo tempore firmiter custodiendam. Nam legem per angelos datam es-
se, plurimis ostenditur in locis: attamen non custodientem, iustam mercedis retributio-
nem accepisse testatur. Quare dixit mercedis retributionem? Merces enim in bonis po
ni solet: sed iste Apostoli est mos, ut nõ magnam uerborum habeat rationem, sed indif-
ferenter quæ uel in bono dicuntur, uel quæ in malo, pro alterutro ponere: sicut alibi di-
xit, In captiuitatem redigentes omnem sensum, ad obediendum Christo. & hic merce-
dis retributionem pro supplicio posuit. Et quomodo nos effugiemus, si tantam negle
xerimus salutem?] Per hæc uerba significat, quia non erat tanta salus in ueteri testamen
to, quanta est in gratia dei quam dei filius nobis attulit. Non enim nobis nunc sicut illis
terræ diuitias, sed cœli gratiam promisit deus. Non uindictam de terrenis hostibus, sed
de spiritalibus concessit. Non uitam fœliciter temporalem, sed perpetuam æternaliter
beatam donauit. Hæc quipe omnia breuiter intimauit, dicens: Si tantam neglexerimus
salutem. Deinde supereminentiam eorum quæ per dei filium dicta sunt, adiunxit: Quæ
cum initium accepisset enarrari per dominum. Non enim hæc quæ dicimus, ab homi
nibus, uel etiam ab angelis nobis allata sunt: sed ipse filius unigenitus nobis impartiuit.

Ab eis qui audierunt, in nos confirmata est.] Quid est confirmata est? credita est, atq;
perfecta, quia salus quæ per eundem filium nobis data est, perpetua manet in æter-
num. Hoc idem etiam contestante deo signis & portentis, & uarijs uirtutibus, & spi-
ritus sancti distributionibus.] Affluentiam significans gratiarum, quæ non erat apud
antiquos, quæ fuit data postquam glorificatus est Iesus. Testatur hoc euangelista, ubi
ait: Nondum erat spiritus datus: quia Iesus nondum erat glorificatus. Quod uerò
addidit:

addidit: Secundum uoluntatem suã.] Diuinæ uoluntati atq; eius consilio cuncta contribuit: ne quis in suis meritis confideret, quasi diceret: Ipse nouit quid cuique prosit, uel cui quid sit accommodum: quapropter ipse gratiam unicuiq; secundum suæ uoluntatis præscientiam contulit. Sequitur, Non enim angelis subiecit deus orbem terræ futurum de quo loquimur.) Non enim salutem nostram, quę in nouissimo tempore facta est in orbe terræ, angelis subiecit, quę à prophetis futura esse olim prędicta est, sed filio suo, *Psal.8* ad quem uox paterna (sicut superius demonstratũ est) sonuit: Filius meus es tu: ego hodie genui te. Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam. & hoc propheticis cõfirmat exemplis, dicens: Testatus est in quodam loco quis dicẽs.) Cur non hic nomẽ prophetæ posuit, sed abscondit? Facit hoc etiam in alijs testimonijs sicut supra dictũ est. Existimo non abscondentis affectu, sed ostendentis intuitu, eos multam habere scientiã scripturarum, ut nec opus haberet nomen posuisse dicentis: ueluti diceret manifesta se & in promptu constituta inducere testimonia. Quid est homo quòd memor es eius, aut filius hominis quoniam uisitas eum?) Quid est homo? cum despectu pronunciandum est, id est fragilis & caducus Adæ sequax, qui in ueteri sit peccato generali prauitate deuinctus. Huius memor est dominus, quãdo ei peccata dimittit, & misericordię suæ dona largitur. Aut filius hominis, quoniam uisitas eum?) Huic iam uoci assurgẽdum est, quòd dominum significat saluatorem: quia non ut cæteri mortales, ex duobus hominibus natus est, sed ex spiritu sancto, & beatæ Mariæ semper uirginis utero tanquã sponsus gloriosus de thalamo suo processit. Et considera quod superius dixit, memores: subiecit autem, uisitas. Memor fuit, cum patriarchis de cœlo misertus est. Visitauit, cũ uer- *Ioan.1* bum caro factum est, & habitauit in nobis. Nam uisitare dicitur, quando medicus ad infirmos ingreditur, quod in aduentu domini reuera constat impletum. Minuisti eum paulò minus ab angelis: gloria & honore coronasti eum.) Hinc iam domini saluatoris humilitas narratur & gloria. Minoratus est enim nõ necessitate ministratoria, sed pietatis suæ spontanea uoluntate: sicut Apostolus ait: Semetipsum exinaniuit, formam serui *Philip.2* accipiens. Sequitur, Paulo minus ab angelis.] Qui crucem pro omnium salute susceptit, ex ea siquidem parte creator angelorũ minor factus est angelis. Bene autem dixit, Paulo minus, quia etsi mortale corpus assumpsit, tamen peccatum nõ habuit. Gloria & honore coronatus est, cum post resurrectionem nimis mirabilem, mundi credulitatem deus in eo quòd homo factus est, exaltatus accepit. Gloria coronatus est in resurrectione & ascensione, & honore in confessione paternæ maiestatis. Et constituisti eum super opera manuũ tuarum, omnia subiecisti sub pedibus eius.] Superius de gloria eius & honore narratum est: nunc ponitur & potestas, ut cognoscatur Christi domini maiestatis perfectissima plenitudo. Dicẽdo enim super opera manuum tuarum, omnis creatura illi subiecta monstratur: quia sicut à domini opere nihil est exceptum, ita nec à potestate Christi aliquid probatur esse diuisum. In eo enim quòd ei omnia subiecit, nihil dimisit non subiectum ei.] Dicendo enim omnia, nec terrena uidetur excepisse, nec cœlestia. Quem prius propter humilitatem carnis paulò minus ab angelis dixerat esse minoratũ, post ascensionẽ dicit pedibus eius omnia fuisse subiecta, ut ista distinctio & dubietatem titubantibus auferat, & gloriam suę incarnationis ostẽdat. Sub pedibus ait, ut omnis creatura merito ipsum colat, atq; adorare uideatur. Nunc aũt necdũ uidemus omnia subiecta ei.) Hoc itaq; ait de non credentibus in eum: quia necdũ omnia euangelica obtinuit prædicatio. Superius dixit nihil dimitti sibi non subiectũ: & hic adstruit necdũ omnia sibi subiecta uideri: quia illic uniuersalẽ sibi uoluntariã siue necessariã subiectionẽ designat, hic tantũ uoluntariã eorũ, qui fideliter credũt in eum. Eum autẽ qui modico quàm angeli minoratus est, uidemus Iesum propter passionẽ mortis eius gloria et honore coronatũ: ut gratia dei pro omnibus gustaret mortẽ.) Hic ostendit quia gloria & honor crux est Christi, pro qua modicũ minoratus est ab angelis, sicut ipse dominus eũ semper uocat, dicens: Vt glorificetur filius hominis. Si ille ea quæ pro seruis passus est, gloriam uocat: multò amplius tu homo quæ pro domino pateris, tibi ad gloriã pertinere sempiternam dubitare non debes. Addidit, Vt gratia dei pro omnibus gustaret mortẽ. Ipsum uerò gratiam nominat, qui pro omniũ salute gustauit mortem, Nõ enim debebatur nobis, ut filius dei pro nobis gustaret mortẽ, sed gratia hoc fecit. Ipse quidem pro

omnibus

omnibus mortuus est. Quid autem si non omnes credunt? Ille tamē quod suum erat impleuit. Propriè dixit, gustauit mortem: quia breui tempore in illa fuit, ut ea deuicta confestim resurgeret. Decebat enim eum, propter quem omnia, & per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, authorem salutis eorum per passionem consummare.] Id est perficere omnium salutem. Per quem omnia, id est per eius mortem, siue quæ in cœlis, siue quæ in terris, restaurata sunt: per quem etiam & omnia creata sunt. Vides quantum est in medio nominū. Et ipse filius, & nos filij: ille prius, nos adoptiui. Sed ille saluat, & nos saluamur. Vides quomodo nos & cōiungit & discernit. Multos filios, inquit, inducens in gloriam. Illic coniunxit auctorem salutis eorum, hic discreuit. Qui enim sanctificat, & qui sanctificantur, ex uno omnes.] Ecce iterum quomodo coniungit, honorans & consolans, & Christi fratres eos nominans, secundum quod ex uno eos esse dicit. Deinde muniens sermonem suum, & ostendens quoniam de eo qui secūdum carnem est, dixit: Qui enim sanctificat, inquit, hoc est Christus: qui sanctificātur, hoc est, nos. Intueris quantum interest. Ille sanctificat, sanctificamur enim nos. Addidit, Ex uno omnes. Vnus est enim deus, à quo omnia: sed ille aliter, aliter & nos. Ille quasi prius filius, nos uerò quasi adoptiui: attamē unum habemus patrem deum. Ille quasi prius filius sanctificat: nos sicut adoptiui sanctificamur. Propter quam causam non confun-

Psal. 21 ditur fratres eos uocare, dicens: Nunciabo nomen tuū fratribus meis.) In eo enim quod dixit, Non erubescit fratres eos uocare: demonstratur nō eius naturæ esse fraternitas nostra, sed misericordiæ eius, & humilitatis multę, qui nos fratres elegit sibi: & hoc prophetico affirmat testimonio, ne quasi nouum putaretur, & non multo antè prædictum. Ait enim: Annunciabo nomen tuum fratribus meis. Post sacram passionem & resurrectionem dicit gloriam diuinitatis toto orbe uulgandam. Nunciabo enim dicit, id est narrari

Ioan. 20 faciam: sicut in euangelio mulieribus dixit: Ite dicite fratribus meis. Fratres autem dicūtur, & qui diligunt, & qui diliguntur. Addidit uerò: In medio eccleſiæ laudabo te.) In

Luc. 10 medio sanctorum laus domini resonat per eum qui ait: Confiteor tibi pater cœli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudētibus, & reuelasti ea paruulis. Laus enim domini uera, non solum ore, sed etiam corde amantibus & perficientibus præcepta do-

Psal. 97 mini narratur. Et iterum: Ego ero fidens in eum.] De suscepto homine hoc dictū est, cuius confidentiam totam in deo patre esse non dubium est, sicut in euangelio ipse ait

Ioan. 17 pro quibus supplicabat dicens: Volo pater, ut ubi ego sum, et isti sint mecum. Quos etiā ut confidentiam haberent, exhortabatur dicendo: Confidite, ego uici mundum. Et

Esai. 8 rursum: Ecce ego, & pueri quos dedit mihi deus.) Hoc testimonium de Esaia protulit Apostolus, ad Christum & ad Apostolos referens, quos propter innocentiam pueros

Matt. 14 nominauit, de quibus ipse dominus ait: Sinite paruulos uenire ad me: talium est enim regnum cœlorum. Quia ergo pueri communicauerunt carni & sanguini, & ipse similiter participauit ijsdem.) Hic adstruit fraternitatē ueram, & humanitatem in Christo nō ficiam. Sicut enim pueri carne & sanguine constant, & ille participauit carni & sanguini: ut haberet unde gustaret mortem pro puerorum salute. Cuius dispensationis effectū & causam subiungens, Vt per mortem, inquit, destrueret eum qui habebat mortis imperium, hoc est diabolum.) Hic admirabile quiddam demonstrat, quia per quod potestatem habuit diabolus, per hoc uictus est. Arma quæ fuerāt illi fortia aduersus mundū, hoc est, mors, per eam illum Christus percussit. Hic magnitudinem uirtutis eius qui uicit, insinuat ostendendo quantū bonū operaretur mors. Vt liberaret, inquit, eos, qui timore mortis per totam uitam obnoxij erant seruitutī.) Quare tremitis, quare timetis eā, quæ iam condemnata est? Iam terribilis non est, sed optabilis, quasi laborum finis, & requiei initium. Cur, ait, timore mortis per totam uitam obnoxij erāt seruitutī? Serui si qui dem fuerant omnes mortis: quia mortem timebant. Necdum erant soluti à timore mortis, cuius legibus tenebantur. Nunc itaque sancti derident eam, qui agone transacto, &

Philip. 1 morte deuicta ad regnum transituri sunt. Vnde & ipse Paulus ait: Cupio dissolui, & esse cum Christo. Nusquā enim angelos apprehēdit, sed semen Abrahę apprehēdit: unde debuit per omnia fratribus similari.] Honorat hic patriarcham, eosq; qui eiusdē sunt generis, ad quos hæc epistola scripta est. Cōmemorat ergo de beneficijs dei, & de propinquitate carnali ad Christum, & de promissione quę data est ad Abraham, Tibi & semini

tuo

tuo dabo terram hanc. Quia ex uno omnes, id est, Abraham, Christus secundū carnem, & illi ad quos hæc loquebatur. Quod uerò superius ait, Quoniam ergo pueri communi cauerunt carni & sanguini, & ipse similiter participauit ijsdem: exequitur amplius hunc sensum, unde participarit carnem & sanguinem. Ideo ait: Non enim quenquam angelorum apprehendit, id est non cuiuslibet angeli naturam suscepit, sed semen Abrahæ apprehendit, Non enim angelis illa dignitas donata est, ut una persona dei filius eorum naturæ coniungeretur, sed honorem hunc & dignitatem humanæ naturæ deus dei filius contribuit, ut deus & homo una esset persona. Quare dixit apprehendit? quia nos quasi recedentes ab eo, & longe fugientes insecutus apprehendit, & in unam personam nostræ fragilitatis naturam sibi contemperauit. Mira coniunctio, dum æternus & immortalis mortali & temporali adunatus est. Quomodo uerò hoc esset, confestim subiungit, dicēs: Vnde debuit per omnia fratribus similari. Quid est per omnia? id est, natus est, educatus est, creuit, passus est etiā, & mortuus, ut per omnia similis esset fratribus, qui huiusmodi conditioni subiecti sunt absq; peccato. Superius enim dixit splendorem eū gloriæ, & paternæ substantiæ figuram, per quem secula fecit. Iste tantus & tam mirabilis & tam gloriosus, tātam nostræ salutis curam habuit, ut frater noster in omnibus fieret. Propter hoc, angelos quodammodo reliquit, aliasq; cœlorum uirtutes, ut nos apprehenderet ouem perditam, passione sua inuentam, & humeris impositam reportaret ad cœlestia regna. Hic uerò tantus & talis sacerdos noster uoluit apud patrem seipsum offerre pro nobis. Proinde secutus est & infert: Vt misericors fieret & fidelis pontifex ad deū, ut repropitiaret delicta populi.) Non itaq; alia fuit causa illi per omnia fratribus assimilari, nisi ut fidelis pontifex esset in nobis, nostrisq; propitiaret peccatis. Non est altera totius huius mirādæ dispensationis causa, quàm hæc sola. Vidit quippe humanum genus humi iacens, peccatorum uinculis ligatum, mortis obnoxium, tyrannidi, & misertus est eius, sicut fidelis pontifex: fidelis dicit, hoc est, uerus & potens. Ministeriū scilicet sacerdotis est, fidelem esse, ut possit eos quorum est sacerdos, liberare à peccatis. Proinde de eius potentia subsecutus adiunxit: In eo enim in quo passus est ipse & tentatus, potēs est & eis qui tentant, auxiliari.) In eo, id est homine in quo passus est, potens est uinctos liberare, tentatosq; adiuuare, ne uincantur: quia tentationes nostras non solū sicut deus, sed etiam sicut homo in seipso per experimentum cognouit. Licet enim deus in sua natura sit impassibilis, tamē in nostra quam assumpsit, idem dei filius passibilis fuit, nostræ naturæ consimilis. In ea uerò carne quā suscepit, multa sæua passus est. Nouit ergo quid rei sit ista tribulatio patientium. Ipse tentatus est, sed non superatus.

Luc. 15

1. Cor. 4

CAPVT TERTIVM.

VNde fratres sancti uocationis cœlestis participes considerate Apostolum & Pontificem confessionis nostræ Iesum, qui fidelis est ei qui fecit illum, sicut & Moyses in omni domo illius.) Adhuc etiā de incarnationis Christi loquitur mysterio. Nam in Euangelio ipse testatur se missum non esse nisi ad oues perditas domus Israel. Apostolus igitur Græcè, Latinè missus dicitur. Cognoscite quis sacerdos est Iesus, & qualis, & non habetis opus consolatione alia, neq; solatio. Pontificem enim eū dixit confessionis nostræ, id est fidei nostræ, cui iste populus nouus cōmissus est, sicut & Moysi prior populus in requiem datus est: sed huic maiora uel longe meliora commissa sunt. Vult enim beatus Paulus erigere animos Israelitarum ad excellentiam promissionum dei, ut intente parent accipere, quod deus benignè illis promisit afferre: nominans eos fratres charissimos ad cœlestia uocatos participes cum Christo hæreditatis dei, qui fidelis est ei, id est deo patri, qui fecit eū. De humanitate dicit eius qui factus est ex semine Dauid secundū carnem: non de diuinitate quæ facta non est, sed genita à patre unius substantiæ cum eo, sicut Moyses ait, fidelis est in domo sua. Præpositurus eum Moysi sē subiecit, hunc sermonē induxit, asserens eum fidelem cundum cōparationem in lege sacerdotij, hunc sermonē induxit, asserens eum fidelem esse in domo sua. Fidelem, id est deuotum, defendentē ea quæ sunt eius, non permittentem corrumpi: quæ domus nos sumus, sicut in consequentibus dicit: Sicut Moyses fidelis fuit in domo sua, id est populo priori. Confestimq; consecutus ostendit quomodo domus illius esse debeamus. Ait enim: Quæ domus sumus nos, si fiduciam & gloriam spei usq; ad finem firmam retineamus: Quia qui perseuerauerit usq; in finem, hic saluus erit.

Num. 12
Matt. 15

Matt. 10

Domum

Domum enim dicit pro his qui cõuocantur in ecclesia. Intulit: Dei domus sumus nos, id est, factura dei, creati in Christo Iesu. Huc usq; comparationẽ fecit de incarnatione Christi cum Moyse, de hinc se ad altiora eius narranda conuertit, dicens: Amplioris enim gloriæ iste prę Moyse dignus habitus est, quantò ampliorẽ honorem habet domus, qui fabricauit illam.] Nõ dixit quantò maiorem honorem habet ab operibus artifex, sed cuius domus, qui construxit eam. Vides quoniam de templo non dixit, sed de omni populo primo, quem Moyses de Aegypto eduxit, & deinde de eo quem Christus de diabolica liberauit seruitute, sibiq; in domum acquisiuit. Omnis nanq; domus fabricatur ab aliquo: qui autem omnia creauit, deus est.) Hic factorẽ à factura discernit, utriusq; domus auctorem deum esse intelligi uolens, sed aliter illius cui Moyses præfuit, aliter alius cui Christus dux esse & dominus agnoscitur. Ideo subsecutus ait: Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo eius tanquã famulus, in testimoniũ eorũ quæ dicẽda erãt: Christus uerò tanquam filius in domo sua, quę domus sumus nos, quòd fiduciam & gloriam spei usq; in finem firmam retineamus.) Iste autẽ, id est Iesus, in paternas res, sicut filius ingreditur: ille autem, id est Moyses, sicut famulus dei. Hic iterum eos hortatur stare fortiter, & non subrui. Domus quippe dei erimus, si fiduciam spei & gloriam usq; in finem firmã retineamus. Bene dixit fiduciam spei nostrę, quoniam omnia bona sanctis in hac uita in

Rom. 8 spe sunt, donec ad speciem perfectæ beatitudinis perueniãt. Spe enim salui facti sumus. Bona enim quę nobis promissa sunt, in hac pœnali uita habere nõ possumus, nisi in spe, & patienter illa expectantes, usq; ad finem firmam spem retineamus. Quapropter sicut dicit spiritus sanctus: Hodie si uocem eius audieritis, nolite obdurare corda uestra, si

Psal. 94 cut in exacerbatione secundum diem tentationis in deserto, ubi tentauerunt me patres uestri, probauerunt & uiderũt opera mea quadraginta annis. Propter quod infensus fui generationi huic, & dixi: semper hi errant corde, ipsi autem non cognouerũt uias meas, quibus iurauí in ira mea, si introibunt in requiem meam.) Locutus est beatus Apostolus de spe in superioribus: quia oportet nos sperare quæ futura sunt. Spes autem quæ uidetur, non est spes. Historia uerò quam propheta hic rememorat, notissima est. Quum

Num. 14 enim egressi essent de terra Aegypti, & multam uiam perambulassent, & multa indicia uirtutis dei accepissent, in Aegypto, in mari rubro, in eremo, consilium fecerunt, ut mitterent speculatores, qui deberent inspicere naturam terræ, quæ promissa est eis. Illi uerò pergentes ac reuersi, terram quidem ualde uberem, & optimorum fructuum procreatricem esse dicebant, sed uirorum inexpugnabilium esse illam prouinciam, & fortiũ. Israelitæ uerò ingrati & insensati, quos oportebat recordari tantorũ dei beneficiorũ, & quomodo eos clausos in medio tanti exercitus Aegyptiorum eripuit de periculis, & fluuiorum fontes sine defectu donauit, & manna tribuit, & alia miracula quæ operatus est eis: ne sic quidem deo crediderunt, nec horum aliquid rememorati sunt, sed timore perterriti dixerunt: Reuertamur in Aegyptum. Deus igitur iratus eis, qui sic citò oblíti fuerant

Ibidem beneficiorum mirabiliumq; eius, iurauit ut non intraret generatio illa in requiẽ promissam olim patribus: & sic omnes perierunt in eremo, præter duos tantummodo. Tres ita que requies apostolus memorat in hac epistola: Vnam sabbati, qua dominus requieuit ab operibus suis. Secundam in Palæstina, in quam ingressi Israelitæ requieturi erant ex miseria multa & laboribus. Tertiam, quæ uera est requies, hoc est regnum cœlorum: ad quam quos peruenire contigerit, reuera requiescunt à laboribus & difficultatibus suis: de qua hic Propheta loquitur ad ueros Israelitas, dicendo: Hodie si uocem eius audieritis, ne obduretis corda uestra, ne similia patiamini, qualia progenitores uestri passi sunt, & priuati sunt requie promissa. Aliquando enim audierunt patres uestri uocẽ illius per Moysem, & obdurati sunt. Ergo tunc per præconẽ locutus est, quando obduraſtis corda uestra. Per se nunc loquitur, molestans corda uestra. Qui præcones ante se mittebat, ipse uenire dignatus est. Ore suo hic loquitur, qui loquebatur per ora prophetarum. Ad eius ergo uocem qui præconẽ misit, & nunc per se clamat: nolite claudere corda uestra. Recordamini quomodo obdurati sunt patres uestri, & quomodo non introierunt in requiem promissam, sed amaricati murmurantes contra deum perierũt, Patres uestri erãt, qui perierunt, nolite imitati eos. Patres uestri erant, sed si imitati eos non fueritis, patres

Matt. 3 uestri non erunt, quamuis de his nati sitis, scientes quia deus potens est de lapidibus suscitare

ſcitare filios Abrahæ. Quadraginta annis offenſus fui generationi huic.] Multis modis eos caſtigat: ipſi tamen ſemper corde errauerũt. Quadraginta diebus dominus in deſerto ieiunauit, ut triũpharet de eo per quẽ illi quadraginta annis murmurauerũt contra dominũ in eremo. Poſtq; conſummatã in paſſione & reſurrectione totam uictoriæ gloriã, quadraginta diebus fuit cũ diſcipulis antequã cœlum aſcenderet. Primis quadraginta diebus tentationẽ huius peregrinationis oſtendit: poſterioribus quadraginta diebus conſolationem quam ſancti habituri ſunt in patria. Corpus enim eius, id eſt eccleſia, neceſſe eſt tentationes patiatur in hoc ſeculo: ſed nõ deeſt ille conſolator qui dixit: Ecce ego uobiſcum ſum uſq; ad conſummationẽ ſeculi. Quibus iurauí propter infidelitatẽ ſuã, non introituros in requiẽ meam. Loquí dominũ, magnum eſt: quanto magis iurare? Iurationẽ confirmationem fieri uoluit. Per quẽ iurat deus, niſi per ſeipſum? Non enim habet maiorẽ per quem iuret. Per ſeipſum cõfirmat præcepta ſua, per ſeipſum cõfirmat manus ſuas. Sicut uerum eſt, quod promittit: ſic certũ eſt, quod minatur. Iurauit, ut nõ intrarent in requiẽ ipſius: & tamen oportet intrare aliquos in requiem ipſius. Illis ergo reprobatis nos intrabimus: quia ſi aliqui ex ramis propter diſſimilitudinem & infidelitatẽ fracti ſunt, nos propter fidem & humilitatẽ inſerimur. Sequitur enim exhortatio Apoſtolica ad populũ de requie introeunda. Dicit enim: Videte fratres ne forte ſit in aliquo ueſtrũm cor malũ incredulitatis diſcedendi à deo uiuo.) Quippe per duritiã cordis, infidelitas naſcitur. Sicut enim obdurata corpora & dura nõ obſequũtur manibus medicorũ: ſic & animæ obduratæ non obſequũtur uerbo dei. Sí enim patres ueſtri, inquit, quia nõ ſperauerunt ſicut oportebat ſperare, hæc paſſi ſunt quę leguntur in hiſtoria, cuius ante me minimus, & perierunt in deſerto propter duritiã cordis: multo amplius nobis talia timẽda ſunt, ſicut illis accidêre. Ad illos enim iſte ſermo factus eſt, qui in præſentia fuerũt, uel futuri ſunt. Ideo dicit, hodie. Hodie nanq; ſemper eſt, donec conſtat mũdus. Infert enim amplius dicere de hodie, & ſubiungit dicens: Sed adhortamini uoſmetipſos per ſingulos dies, donec hodie cognominatur, ut non obduretur quis ex uobis fallacia peccati.] Hoc eſt, ædificate inuicem, corrigite uoſmetipſos, ne cõtingant uobis ſimilia: ne obduretur quiſquã ex uobis decipiente peccato infidelitatis. Attendis quia infidelitas peccatum fecit. Sicut enim infidelitas malignã uitã procreat: ſic etiam anima quãdo in profundum malorũ uenerit, contẽnit. Contemptus autem neq; credere patitur, ut ſe à timore mortis perpetuæ liberet. Deinde infert Apoſtolus: Participes enim Chriſti effecti ſumus.) Quid eſt, participes effecti ſumus? participamur ex eo, inquit, id eſt, unum effecti ſumus cum illo. Siquidem ipſe caput eſt, & nos membra, cohæredes & concorporales illi ſecundum ſpiritualem hominem, qui creatus eſt cum ipſo. Sí tamen initiũ ſubſtantiæ eius uſq; ad finem firmum retineamus.) Quid eſt initium ſubſtantiæ? Fidem ſignificat, per quam ſubſiſtimus, & deo nati ſumus in filios: & eſſe tales, ut ita dicam, facti ſumus. Quod diligentiſſimè obſeruandũ eſt, ne cuiuslibet doctrinæ macula corrũpamur. Deinde ſubinfert Apoſtolus de hodie adhuc dicere. Dum dicitur, inquit, Hodie ſi uocem eius audieritis, nolite obdurare corda ueſtra, quemadmodum in illa exacerbatiõe. uſq; ad id: Ex his quæ audierunt.] Hic uerò Apoſtolus propheticum teſtimoniũ intrat uſq; ad id: Ex his quæ audierunt. Hic uerò Apoſtolus propheticum teſtimoniũ intrat explanare, quod ſuperius poſuit. dixit enim: Hodie ſi uocem eius audieritis, ne obduretis corda ueſtra ſicut in amaritudine. Quòd obduratorum mentionem facit quorũdam infidelium, nón ne eorum quorum cadauera proſtrata ſunt in deſerto? Quod eñ dicit, quale eſt? Audierunt & illi, inquit, ſicut & nos audiuimus. Sed quid profuit illis ſermo auditus? Non ergo putetis quia ex auditu tantũ prædicationis introitus ſit ad requiem dei, quia & illi audierunt per Moyſen, ſed nihil utilitatis ex auditu habuerunt: quoniam nec crediderunt, nec ſermo auditus fide contẽperatus eſt. Diſcreuit eos qui crediderũt prędicationis uerbo, ab illis qui non crediderunt. Ait enim. Sed non uniuerſi. Caleph enim & Ioſue qui non conſenſerunt infidelibus, effugerũt pœnam quæ illis illata eſt: nec ſolum illis donatum eſt mortẽ euadere, qua cæteri perierunt, ſed etiam donatum eſt illis terram repromiſſionis intrare, eamq; laudabiliter pro ſua portione poſſidere. Timeamus nos uerò illorum perditionem, & iuſtum dei iudicium metuamus: qui reddet unicuiq; ſecundum opera ſua, requiem ſempiternam fidem habentibus, eam tamẽ quæ per dilectionem operatur: non credentibus, pœnam perpetuam, ne forte relicta pollicitatione

tione quam dedimus deo in baptismo, iterum reuertamur ad opera infidelitatis quæ ab dicauimus coram multis testibus. Vnusquisq; pro se ipso laboret, ne forte minus dignus inueniatur introeundi in regnum dei. Etenim nobis nũciatum est quomodo intrare debeamus in requiem dei, sicut & illis. Nobis tamen per filium: illis uerò per famulũ. Confestimq; uerba exhortationis subiungit Apostolus, dicens:

CAPVT QVARTVM.

Psal. 94 1 Ngrediemur enim in requiem qui credidimus, quemadmodum dixit: Quibus iurauí in ira mea, si introibunt in requiem meam.) Nos uerò hortamur intrare in requiem: ne forte nobis dicatur sicut illis: Si introibunt, id est, non introibunt in requiem meam. Festinat autem ostendere aliam esse requiem ad quam uocati sumus, id est regnum cœlorum. Nec nos dicit illam quę in Palæstina est, intraturos, sed illos non intraturos, propter obdurationem cordis sui, nec in Palæstinã, nec in requiem cœlestẽ. Addidit itaq; de prima requie loqui, dicens: Et quidem operibus ab institutio

Gene. 2 ne mũdi factis. Dixit enim quodã loco de die septima sic, Et requieuit deus die septima ab omnibus operibus suis.) Confestimq; secundam subiunxit, quæ promissa est populo dei. Et in isto, inquit, rursum, si introibunt in requiem meam.) Si uerò coniunctio, pro affirmatione, pro negatione, pro dubitatione accipi potest. Superius uerò pro negatione posita est, ubi ait propter incredulitatẽ illorũ iurasse deũ non introire eos in requiem promissam. Addit, si introibũt: id est, nõ introibũt. Hic uerò potest intelligi pro affirmatione positum esse, quasi diceret: Si introibunt, bene habebunt. Ideo addidit: Quoniã supereſt quosdam introire in illam.] In illam uidelicet quæ in Palæstina fuit, pauci introierunt, id est duo tantum, Caleph & Iosue, ex omnibus illis qui de Aegypto perrexerũt. Proinde ait, Et ij quibus prioribus annunciatum est, non introierũt propter incredulitatem.] Eos significãs qui de Aegypto profecti sunt, quorũ cadauera prostrata sunt in deserto. Deinde infert de tertia quæ Christum credẽtibus promissa est, quãuis obscurè, disputare. Iterũ, inquit, terminat diem quendam hodie in Dauid, dicendo sicut post tãtum temporis supra dictum est: Hodie si uocem eius audieritis, nolite obdurare corda uestra. Nam si eis Iesus requiem præstitisset, nunquam de alia loqueretur.) Hic ostendit tertiam quandam esse requiem, de qua Dauid dixit, Hodie: non illam significans ad quã Iesus populum introduxit: sed aliam quandam multo excellentiorem illa ad quam non typicus, sed uerus Iesus introduxit eos qui sunt eius. Audiamus si hoc certum sit. Post tãtos annos, inquit, iterum dicit Dauid: Hodie si uocẽ eius audieritis, nolite obdurare corda uestra. Si enim Iesus ueram præstitisset requiem populo, cuius ductor fuit, neq; de alia requie Dauid loqueretur postea. Certũ est ergo, quia futurũ est quosdam accipere requiem quæ per illam significata est quæ est in Palæstina, ad quam uerus Iesus ducturus est populum suum. Itaq; relinquitur sabbatismus populo dei. Qui enim ingressus est in requiem eius, etiam requieuit ab operibus suis, sicut & à suis deus.) Requies uerò dei, operum perfectio intelligenda est, dum sexto die finita primordiali creatione, in septimo cessauit à nouarum creatione naturarum. Per illam uerò requiẽ dei, quæ æterna est, nos ad æternam studiosè prouocat requiem: quam sabbatismum nominauit, quia uidelicet Iudæis locutus est. Non dixit hoc loco requiem, sed sabbatismum, proprium nomen ad quod gaudebant & concurrebant, sabbatismũ regnum dei uocans, sicut cum sabbato, ab omnibus malis abstinere præcepit, seruare quæ ad obsequium dei pertinent, quæ sacerdotes efficiebant, & quę animã iuuabant, & nihil aliud. Nec tale uult sabbatũ in regno dei, ut iterum quis exinde reuertatur ab opera laboriosa, sicut in sabbato carnali fecerũt. Istud uerò sabbatũ dei quicunq; intrat, requieuit perpetuò ab operibus suis sicut à suis deus. Volens itaq; eos de resurrectione instruere, & de requie sempiterna, hodie sæpissimè interposuit, ut nunquam desperarent se intraturos: quasi diceret, si quisquã peccauerit usq; hodie, spem habeat reuertendi. Nullus igitur desperet usquequo uiuit. Festinemus ergo ingredi in illam requiem, ut ne in idipsum quis incidat incredulitatis exẽplum.] Magna quidem res est fides, & salutaris, & sine hac non est saluari possibile ali-

Infr. 11 cui, sicut dictũ est. Sine fide impossibile est deo placere. Sed sola fides nõ sufficit, operari per dilectionem fidem necessarium est, & conuersari dignè deo. Proinde etiam Paulus commonet eos qui dignè ministerium susc ipere meruerũt, dicens: Festinemus ingredi in

in illam requiem. Festinemus, inquit, quoniam non sufficit fides, sed debet addi & uita fidei condigna, & multum studium debet adhiberi, ne fides sit ociosa. Si enim illi terram intrare non meruerunt qui murmurati sunt contra deum: quomodo nos cœlum merebimur intrare, indifferenter uiuentes sicut gentes? Opus est quippe omni uolenti cœlum possidere, fidem operibus bonis ornare. Nec hoc solum damnũ habet male uiuẽs, quod non intrat in regnum dei, uerũetiam quod maioris est terroris, pœnę perpetuæ mãcipari. Ideo addit: Vt ne in idipsum quis incidat incredulitatis exemplũ. Eorum interitus qui perierunt in deserto, terruit audientes, ne in illorum inciderent iudicium: quasi diceret, sufficienter ex parentibus nostris docemur ne in similia incidamus, ne eadem patiamur quæ illi passi sunt, hoc est, in idipsum exemplũ infidelitatis. Deinde ut maiorem peccantibus incuteret formidinem, subiunxit. Viuus est enim, inquit, dei sermo, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti.] Hic ostendit eũdem nos habere iudicem, qui illos propter incredulitatẽ eorum dãnauit. dixit enim: Viuus est sermo dei. Sermo dei, filius est dei, qui de seipso ait: Si quis sermonẽ meum seruauerit, mortem non uidebit in æternum. Sicut illi si seruarent sermonem dei, uiuerent, terramq; promissionis intrarẽt: sic & nos si seruauerimus sermonem eius, uiuemus, requiemq; cœlestem intrabimus. Viuus est ẽ dei sermo & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti. Gladius enim potest membra diuidere à corpore, & penetrare secreta, & naturam carnis: sed eò multo penetrabilior est sermo dei. Pertingens usq; ad diuisionem animæ ac spiritus, compagum quoq; ac medullarum, & discretor cogitationum & intentionum cordis.) Anima uiuimus, spiritu intelligimus, uita nobis carnalis cum bestijs communis est, rationalis & spiritualis cũ angelis. Tam efficax est iudicium dei, ut discernat inter carnalia peccata & spiritualia, quis quid quo agat animo, uel quo desiderio seruiat in corde: tam penetrabilis est eius intuitus, ut omnia nostra quę agimus uel cogitamus, certius agnoscat, q̃ nosmet ipsi. Illum semper habeamus testem actuum nostrorum uel cogitationum, quem iudicẽ habituri sumus. Timeamus eius potentiã, cuius præsentiam nullatenus effugere ualebimus. Dixit enim, ut discretor sit sermo dei, id est prouidentia dei, cogitationũ etiã & intẽtionũ cordis, quo loco ostendit quia omnia nostra interiora uel exteriora dijudicabũtur ab eo qui omnia nostra nouit, & totus per totum penetrat hominem. Nec mirum si totus ubiq; totam suam agnoscat creaturam, siue spiritualem siue carnalẽ, quia nihil quod factum est, sine eo factum est. Ideo addidit, Et non est ulla creatura inuisibilis in cõspectu eius: omnia autem nuda & aperta sunt oculis eius.) Hic maxime eos terruit, forte ad huc nequiter seruiles, non cum integra satisfactione perficientes fidei opera: quia ipse quæ in corde sunt examinat & considerat, reddens unicuiq; secundũ merita sua. Et quid dicemus de hominibus? Ac si angelos dicas, ac si archangelos, ac si cherubim, ac si seraphim, ac si aliam quãlibet creaturã, omnia reuelata sunt oculis eius, omnia aperta & manifesta. Quid est quod tũc possit latere? omnia nuda & aperta sunt oculis eius. Ad quẽ nobis sermo.] Quid est ad quẽ nobis sermo? hoc est, ipsi reddituri sumus rationẽ actuũ nostrorum. Habentes ergo pontificem magnũ, qui penetrauit cœlos, Iesum filiũ dei.] Paululum enim ante de diuinitate eius differens ait: Omnia nuda & aperta sunt oculis eius, nunc autem quia de carne loquitur, de pontificatu disputat illius, qui semetipsum offerebat nostræ causa salutis: & quomodo prior omniũ intrasset in requiẽ, dicẽs: Habemus enim pontificem magnum, qui penetrauit cœlos. Ergo Moyses ductor populi, cui promissa est requies transitoria, non introiuit in requiẽ quã sæpius populo promisit. Iste uerò sacerdos noster melioris promissionis sponsor, uiam faciens credentibus in se, primus intrauit in requiẽ populo sibi credito promissam, ostẽdens eum magnũ sacerdotẽ, quia sempiternum haberet sacerdotium, semper uiuens ad interpellãdum pro nobis. Et hunc filium dei ostendit, dum dixit, Iesum filium dei: quod nusquã de Moyse dicere uoluit, sed eum famulum proferebat, in superioribus testificãs eum sub nomine Iesu, quod nomen angelus à deo directus uirgini annunciauit filium dei esse uerum, & ideo magnum sacerdotem. Teneamus spei nostræ confessionem, non enim habemus pontificẽ qui non possit compati infirmitatibus nostris.) Qualem confessionẽ dicit? Quoniã filius dei est, quoniã Christus deus est, sepultus est, passus est, resurrexit tertia die deus, ascẽdit in cœlum, sedet ad dexteram dei patris, inde uenturus iudicare uiuos & mortuos:

Ioan. 8

Luc. 1

1. Cor. 3

per quem omnia bona habemus, redemptionem, resurrectionem, hæreditatem cum eo
sempiternam, hæc confiteamur. Quia uerò hęc uera sunt, manifestũ est ex eo, quod pon
tifex in interiora uelaminis, intrat in sancta sanguine aspersus proprio, non alieno, sicut
Num. 19. pontifices priores qui sanguine uaccæ rubræ aspergebantur. Non enim habemus pon
tificem qui non possit compati infirmitatib. nostris. Non ignorat quę nostra sunt. Venit
enim per uiam humanæ conditionis, per omnia sine peccato, nihil secum afferens unde
Ioan. 1. morti debitor esset, sicut ipse in euangelio testatur, dicens: Venit enim princeps mundi
huius, & in me non habet quicquam. Nulli pontifices ignorant eos qui in tribulatione
constituti sunt, neq; quæ sit tribulatio, in quolibet scientes. Impossibile quippe est scire
afflictiones afflictorum ei qui per experimentum afflictionem non habuit, & sensibili-
ter omnia sustinuit. Pontifex enim noster competenter omnia sustinuit quæ fuerunt hu
manæ miseriæ illata post peccata primi hominis, & tunc in interiora uelamina ad thro-
num paternæ maiestatis ascendit. Tẽtatum autem per omnia pro similitudine carnis
absq; peccato.) Tentatus est siquidem diuersis modis, sed non superatus. In omnib. pro-
batus, ubiq; uictor gloriosus. Tentatus est siquidem pro similitudine carnis absq; peccą
to. Similitudinem itaq; carnis peccati habuit, quæ tamen caro illius absq; omni peccato
fuit. Hæc est tentatio qua tentatus est: persecutionem plurimorum passus est, sputa susce
Marc. 14. 15. pit, accusatus est, detractionẽ sustinuit, calumnias passus est, repulsus est à propria gen-
te, in finem crucifixus est. Iuxta similitudinem, inquit, carnis sine peccato, quia naturæ
quam ueram susceperit, similis est carnis nostræ: peccata uerò nequaquam habuit, quæ ca
rò nostra de parentibus contraxit: quia tale fuit originale peccatum in carne primi ho-
minis, unde & pœna & remedium fieri potuisset. Pœna & peccatũ in omni humano ge
nere, præterquam in Christo, in quo solo salus & remedium fuit. non enim præiudicata
est caro peccatrix, ut inde fieri remedium non potuisset. Præsciebat potentia dei quali-
ter ex illa massa, iustitiæ æquitas, & misericordiæ pietas potuisset prouenire. Adea-
mus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ, ut misericordiam consequamur, & gratiã in-
ueniamus in auxilio opportuno.) Adeamus ergo cum fiducia, hoc est, adeamus per fi-
dem ad thronum gratiæ eius, habeamus fiduciam quamuis peccatores sumus, eius gra-
tiam recuperare posse, si tamen fructus dignos fecerimus pœnitentiæ, & fidem firmam
usq; in finẽ retineamus. Nunc uerus sedet põtifex noster Iesus Christus filius dei in thro-
no gratiæ, paratus indulgere peccatis nostris. In auxilio opportuno. Nunc uere oppor-
1. Corin. 6. tunum tempus auxilij, & misericordiæ illius, sicut iste doctor egregius alio loco dixit
Esa. 40. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Et propheta multo ante hoc auxi
lium opportuni temporis significãs, Tempore, inquit, opportuno audiui te, & in die sa-
lutis adiuui te. Nanq; & quòd nunc post baptismum peccantes inuenire possunt miseri-
cordiam si pœnitentiam egerint, gratia est illius qui sedet in throno gratiæ: quòd uerò
opportunus factus est pro nobis, magnum est humilitatis indicium, quam ex nostra su-
scepit natura, nõ sua substãtia, quam habet triumphaliter cum patre, cui nos fidem cum
fiducia bonitatis suę offeramus hoc opportuno tempore, cum sedet in throno gratię, &
omnia tribuit quæ nobis ad salutem prouenire certissimũ est. Modo tempus est dono-
rum, nemo de seipso desperet. Timeamus thronũ æquitatis eius cum uenerit dijudicare
omnia secundum iustitiam: & tunc erit desperationis tempus, non uolentibus conuerti
ad sedem gratiæ cum thalamus erit clausus, tantumq; cum sponso remanebũt qui lucer-
nas bonis operibus ferent lampades. Vult ostendere iam beatus Paulus, quoniam mul-
to melius est testamẽtum hoc, quàm uetus: quia nihil in hoc est imaginarium, utputa nõ
templum corporale, nõ uictimæ carnales, nõ obseruationes legales, sed altiora & perfe
ctiora omnia: quia totũ quicquid est in spiritalib. est huius testamẽti ratio. Sed quia spiri
talia nõ sic introducũt infirmos, sicut corporalia, de corporalib. incipit disputare dicẽs:

CAPVT QVINTVM.

OMnis nanq; pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus cõstituitur.) Definit enim primum quid sit pontifex, & domonstrat quæ pertineant ad pontificem, & quod sit eius ministerium, & quę sunt signa põtificatus: id est, ut offerat dona & sacrificia pro peccatis, & ut condolere possit ijs qui ignorant & errãt, quoniam & ipse circundatus est infirmitate. Oportebat enim de excellentibus terrenis

fidem

fidem facere, ut ad excellentiora spiritalia peruenire possent, & ut cõsueto sacerdotum more, qui in lege fuit, ad altius, id est Christi sacerdotiũ eos perduceret, qui adhuc infirmi fuerunt: & propterea mundum carnalis põtificis introducit. Põtificis itaq; officium est, inter deũ stare & populũ, & deum deprecari pro populi delictis. hoc enim Christus fecit, seipsum offerens pro peccatis nostris, semper uiuus ad interpellandũ pro nobis, semel assumptus ab hominibus, sed semper pro hominibus interpellãs. Ponit hic Apostolus quædã cõmunia Christo cum sacerdotibus, quædã uerò altiora. Quod itaq; ait: Omnis nanq; pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in ijs quæ sunt ad deũ.] Hoc cõmune est, quòd pro hominibus cõstituitur, ad hoc, ut offerat dona & sacrificia pro peccatis: & hoc, sed non totũ. Reliqua uerò non sunt cõmunia: Qui potest cõdolere ijs qui ignoranter peccant.] Hic iam excellentia est, de qua superius in priori sentẽtia latius disputauit. Quod uerò adiũxit, Et propterea debet, quemadmodũ pro populo, ita etiam pro semetipso offerre pro peccatis.) Hoc ad sacerdotes legales magis pertinet, q̃ ad Christum, nisi forte quis dicat unũ esse corpus Christi ecclesiam, ut dũ offert pro ecclesia, pro suis etiã membris offerat: sed hoc uiolenta interpretatio uideri potest. Deinde disputare aggreditur quõ quis ad sacerdotiũ accedere debeat. Nec quisquã, ait, sumit sibi honorẽ, sed qui uocatur à deo tanquã Aaron.) Hic etiam percutit sacerdotes honoris cupidos, & sacerdotij auidos, nõ pro salute populi, sed propter ambitionẽ seculi. Igitur Aaron uocatus est à deo, signo florẽtis uirgæ, & demõstratus est sacerdos à deo esse electus, etiã & incendio eorũ qui eius pontificatui inuidere uoluerũt. 1. Paral. 13

Sic & Christus nõ semetipsum clarificauit, ut põtifex fieret: sed qui loquutus est ad eũ: Filius meus es tu, ego hodie genui te.) Hoc est quod in euãgelio ipse ait: Nõ enim à meipso ueni: sed ille me misit. Et iterũ: Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est. Est eñ pater qui glorificat me. Notandũ est, quòd glorificare & honorare & clarificare, tria qui dẽ sunt uerba, sed una res est, quod Græcè dicitur δοξάζειν: sed interpretũ uarietate aliter atq; aliter positũ est in Latino. Quod in euangelio dictũ est, glorifico, hic Apostolus clarificationem nominat. Clarificatus est ergo filius à patre, quãdo super baptizatum uox patris audita est: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Quæ clarificatio si ue glorificatio multò ante per prophetam spiritu sancto inspirante prædicta est: Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Dominum significat patrem. Attendamus autem quod posuit, Dixit ad me, Filius meus es tu: quod etiam ei dicturus erat post baptismũ: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Hic itaq; ut Christum unam personam sentires, & unigenitum dei filiũ, adiecit, Ego hodie genui te. Hoc iam nihil habet cõmune cum cæteris qui filij dicuntur, qui sacerdotes appellãtur, de quibus dictum est: Ego dixi dij estis, & filij excelsi omnes: sed totum est unigenito filio proprium. Quemadmodũ & in alio loco dicit: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.] Melchisedech secundũ legalia mandata non fuit sacerdos, sed secundũ cuiusdam singularis sacerdotij dignitatẽ, panem offerens deo & uinum, non brutorum animalium sanguinẽ: in cuius ordine sacerdotij Christus factus est sacerdos, non tẽporalis, sed æternus: ad quẽ dictũ est: Tu es sacerdos in æternũ secundum ordinẽ Melchisedech. Omnes enim sub lege erant sacerdotes, iste solus secundum ordinẽ Melchisedech, ex eo quòd natus est de utero uirginali ante Luciferum, non secũdum id quod natus est ex patre deus apud patrem, coæternus gignenti & consubstantialis: sed sacerdos propter carnẽ quã assumpsit, aut propter uictimã quam pro nobis offerebat à nobis susceptam, id est carnẽ & sanguinem: de qua uictima ipse in euangelio ait: Nisi mãducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, nõ habebitis uitam in uobis. Sed in ista carne & sanguine nihil cruentum, nihil corruptibile mens humana concipiat: ne, sicut dicit Apostolus, qui corpus domini indignè manducat, iudicium sibi mãducet, sed uiuificatricem substantiam atq; salutarem in pane & uino: per quæ si digne sumãtur, nobis est peccatorũ remissio, & regni dei possessio collata. Huius ordinẽ sacrificij per mysticam similitudinem Melchisedech iustissimus rex instituit, quando domino panis & uini fructus obtulit. Constat enim pecudum uictimas perijsse, quæ fuerunt ordinis Aaron, non Melchisedech: sed hoc manere potius institutum, quod toto orbe in sacramentorum erogatione celebratur. Sacerdos autem dicitur præcipue Christus, qui semel se

Pſal. 2 Ioan. 8

Luc. 3

Pſal. 2

Ibid. 109

Ioan. 6

pro nobis obtulit immolandũ, sicut semel de Melchisedech in sancta legitur scriptura, & eius sacerdotio. In æternũ uerò cũ dicitur, ipse significatur dominus Christus, qui per manet in gloria sempiterna. Qui in diebus carnis suæ preces supplicationesq; ad eum qui posset saluũ illum à morte facere, cum clamore ualido & lachrymis offerens, exaudi tus est pro sua reuerentia.] Quid uerò in sacerdotio pontifex noster egisset, certius hic exprimit Apostolus, dicens: Qui in diebus carnis suæ. Dies quippe carnis dñi nostri, di- es sunt in quibus carnem assumpsit, in quibus tẽtatus est, passus est: in quibus preces sup plicationesq; ad eum qui posset saluũ illum facere à morte, offerebat. Totum uerò quic- quid egit Christus in carne, preces sunt & supplicationes pro peccatis humani generis. Sãcta uerò sanguinis eius effusio, clamor ualidus est, in quo exauditus est à deo patre, p reuerẽtia eiusdẽ passionis suæ. Sine peccato. Nostræ enim salutis causa perpessus est, qui nullũ habens peccatum, peccatũ pro nobis factus est, id est oblatio pro peccatis nostris. Hoc enim totum in magna reuerentia & perfectissima charitate peregit, qui prior dile- xit nos & tradidit semetipsum pro nobis hostiã deo acceptabilem: quiq; ideo exauditus est à deo, quia hostiam acceptabilẽ obtulit deo, id est semetipsum. Simile est itaq; quod dicitur hic, Qui preces supplicationesq; ad eum qui posset saluum facere illum à morte,
Matt.26 cum clamore ualido & lachrymis offerens ei: id quod in euangelio legitur eũ dixisse: Pa
Mar.14 ter, si fieri potest, transfer calicem istum à me. ueruntamẽ non mea uoluntas, sed tua fiat.
Luc.22 Qui enim non uenit facere uoluntatẽ suam, sed eius qui misit illum: uolũtatem paternæ dispensationis præposuit uoluntati carnis suæ, ut ueram ostẽderet in seipso humanitatis nostræ naturã. Beatus Paulus hic dicit preces eum & supplicationes fundere, nõ timore
Infr.11 mortis, sed nostræ causa salutis. Vnde & in alio loco etiã dicit sanguinem Christi melius clamasse pro nobis, quàm sanguinem Abel, qui ad accusandum fraternum scelus, de ter ra clamauit. Christi uerò sanguis ad interpellandũ pro nobis de terra clamat ad patrem.

Et quidem cũ esset filius dei, didicit ex eis quæ passus est, obedientiam, & consumma tus factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ, appellatus à deo põti fex iuxta ordinẽ Melchisedech.] De similitudine põtificatus Melchisedech superius sa tis dictũ arbitror. Nunc uideamus quid uult intelligi Apostolus in eo quod ait: Qui cũ esset filius dei, didicit ex his quæ passus est, obedientiã. Hanc obedientiã quam hic didi-
Philip.1 cisse filiũ dei dicit, hoc est, uolũtarie suscepisse, alio quoq; loco ostẽdit, ubi ait: Factus est obediens patri usq; ad mortem, mortem aũt crucis: propter quod & deus exaltauit illũ. In eo uerò quod ait, Consummatus factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salu tis æternæ. Consummatus, id est, perfectus. Ostendit quãtum lucrum sit eius passio, quæ omnibus credentibus sufficit ad salutem sempiternam. Igitur si obedientia filij causa est salutis humanæ, quanta nobis necessitas est obedire deo, ut digni inueniamur eius salu- tis, quam nobis per filium proprium donauit? De quo grãdis nobis sermo est, & non interpretabilis ad dicendum, quoniã imbecilles facti estis ad audiendum.) Causam red- dit cur sermo quem de filio incarnato instituit, difficilis ad interpretãdum esset, nempe quia illi imbecilles erant & fragiles sensu ad intelligendum profunda dei mysteria. Qui enim pro tempore magistri debuerant esse, facti sunt quibus lac opus est, non solidus ci bus. Illa itaq; difficultas interpretandi, in illorum fuit tarditate, non in Apostolica sapiẽ tia, cui reuelata sunt mysteria à seculis abscondita, sicut in epistola ad Ephesios plenissi- mè demonstrat. Deinde subiunxit: Etenim cum deberetis magistri esse propter tem- pus, rursum indigetis ut uos doceamini quæ sunt elementa exordij sermonum dei, & fa cti estis quibus lacte opus sit, non solido cibo.) Ad eos itaq; loquitur, qui exercitatũ sen sum per legem & prophetas de aduentu Christi, & gratia quæ per eum allata est creden tibus, habere debuerunt: qui etiam magisterio alijs per mysteria dei quæ data sunt illis, poterant esse, si credidissent. Nunc aũt tales facti sunt ut infantes, quibus prima elemen- ta literarum traduntur ad legendum. Dum illorum fuit fortes esse in fide, & alacres in scientia, ad solidum cibum sapientiæ percipiendum, qui est perfectorum, nũc facti sunt quibus est lacte opus. Lac enim humilem sermonem uocat, quo eos indiguisse testa- tur, qui ad altiora dei mysteriorum secreta ascendere non poterant. Exempli gratia,
Ioan.1 qui non potest intelligere quod euangelista ait, Verbum caro factum est: quomo- do potest ad altitudinem eius sermonis peruenire ubi ait: In principio erat uerbum, &

uerbum

uerbum erat apud deum, & deus erat uerbum? Omnis enim qui lactis est particeps, expers factus est sermonis iustitiæ: paruulus enim est. Perfectorum autem est solidus cibus, eorum qui exercitatos habent sensus ad discretionẽ boni & mali.] Palatũ etenim sapores discernit ciborum, anima uerò uariarũ probat sermones doctrinarũ, de quibus in sequentibus huius epistolæ dicit: Doctrinis peregrinis nolite abduci. Sicut enim paruulus inter cibum & cibum discernere nescit, & sæpe in noxijs sumendis periclitatur, si non prohibeatur à sua matre: ita indoctus quisq; si discretionẽ doctrinarũ nescit, facile decipitur, & in uia erroris periclitatur. Quod in lacte & solido cibo, hoc in indocto & sapiente differt. Sicut lac paruulis congruit, & solidus cibus ætate perfectis: ita indoctis humilis sermo, & sapientibus arcanum dei mysterium nosse conuenit, qui exercitatos habere uidentur sensus. Quomodo igitur poterunt sensus nostri exercitati esse? utique ex usu, & frequenti lectione sanctarum scripturarum. Vnde beatum uirum Psalmista dicit esse, qui in lege domini meditabitur die ac nocte. *Psal. 1*

CAPVT SEXTVM.

Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonẽ, ad perfectionẽ feramur.] Quapropter, id est, quia exercitatos sensus in lege domini decet nos habere, intermittamus inchoationis Christi sermonẽ. Quis est sermo inchoationis Christi, nisi fidei initium? Sicut enim eum qui in doctrinam literarum adducitur, elementa oportet primũ audire: sic & Christianus primũ omnium de fide catholica erudiri debet, quod est fundamentũ nostræ salutis. Si autem opus habet de fide doceri, necdum fundamentum habet. Firmum enim oportet & fixum esse hoc fundamentum in corde Christiani, ut inde dignus fiat ad perfectionem aliarũ transferri uirtutum. Si autem quisquam uerbum ueritatis audiuit, & baptizatus est, & post annos aliquot de fide iterũ audire opus habet, quia credere oportet eum de resurrectione & futuro seculo, necdum fundamentũ habens, rursum initium Christianitatis quærit. Quia enim fides fundamentum est, cætera uerò superædificationes sunt: quod beatus Paulus sequentibus uerbis ostendit, dicendo: Non rursum iacientes fundamentũ pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fidei ad deum.] Perfectũ enim illum uocamus, qui cum fide uitam habet rectam. Et si cui horũ unum quodlibet deerit, perfectus nõ erit. Si uerò ambo desunt, meritò paruulus dici potest, & quasi infans literis, sic etiam iste iterũ in fide erudiendus est. Latenter autem legem infirmare uult, & ad gratiam Christi suos reuocare auditores. Qui autem ad uirtutem iturus est, primũ malitiam debet culpare & abijcere, & opera mortis per pœnitentiã purgare, & sic accedere ad dominũ. Baptismatum doctrinam, impositionis quoq; manuum, & resurrectionis mortuorum, & iudicij æterni.] Non enim sufficit per pœnitentiã mundos facere peccatores, nisi cõfestim baptizentur, sicut in Actibus apostolorũ beatum Petrum respondisse legimus: Pœnitentiam agite fratres, & baptizet unusquisq; uestrum in nomine Iesu: quia impossibile est operari hominẽ per se hoc, quod per dei gratiã in baptismate accipere potest. Quid est nanq; baptismatũ doctrina? Non tanquam multorũ baptismatũ debet intelligi, sed unius: quia sicut una fides est, ita & unũ baptisma est: sed pro uarietate causarũ accipientium baptismũ, dixit. Impositionis manuũ, per quam spiritus sanctus accipi posse creditur: quod post baptismũ ad confirmationẽ unitatis in ecclesia Christi à pontificibus fieri solet. His igitur perfecte in ecclesia perceptis, fides resurrectionis & iudicij futuri habenda est. Viuere quippe sicut angeli, & nullius egere eorũ quæ in ista uita sunt, huius uitæ promissio nobis facta est per spiritũ sanctũ. Fructus aũt huius promissionis, eiusdẽ præsentia uitæ est: quæ duo, id est, fides & iudiciũ, semel baptizato restant, non iterũ baptizari. Et hoc faciemus, si quidem permiserit deus.] In hac quippe fide baptismatis, & resurrectionis, & iudicij futuri, uos deo permittẽte pleniter instruximus. Ne uerò ullatenus quis secundũ uel tertiũ æstimaret post peccata posse fieri baptisma, mox subiungit, dicẽs: Impossibile est enim eos qui semel sunt illuminati, gustauerunt etiã donũ cæleste, & participes sunt facti spiritus sancti, gustauerunt nihilominus bonum dei uerbum, uirtutesq; seculi uenturi, & lapsi sunt, renouari rursus ad pœnitentiã, rursus crucifigentes sibimetipsis filium dei, & ostentui habentes.] Impossibile est, inquit, non difficile. Impossibile, inquit. In desperationẽ eos misit, secundo baptizari non posse: quia im-

possibile est, quod fieri nō potest: difficile uerò, quod quamuis cum labore, fieri tamen
potest. Si semel, inquit, illuminati estis per gratiā sancti spiritus, & gustastis donū cæle-
ste, hoc est remissionē peccatorū accepistis, & participes facti estis spiritus sancti, in di-
1. Cor. 12 stributionem donorum dei, quæ in Epistola ad Corinthios beatus Paulus enumerat, &
bonū gustastis uerbum dei. Hic doctrinā dicit euangelicā. Et uirtutes uenturi seculi co-
gnouistis. Quæ reuelatio futuri seculi, nisi resurrectio & uita beata, quæ sanctis promit
titur? Hæc omnia si in doctrina fidei in gratia dei per baptismū illuminati accepistis &
cognouistis, scitote certissimè, si in peccata iterū incidetis, impossibile esse uos renoua-
ri iterum ad pœnitentiā. Ad pœnitentiam dixit, hoc est, per pœnitentiam. Quid ergo?
excluſa est pœnitētia post baptismum? Absit. Sed renouatio per sacri baptismatis laua-
crū, secunda uice fieri non pōtest. Renouari dixit, hoc est, nouū fieri. Nouū quippe face
Psal. 102 re hominē, sacri baptismatis est: de quo propheta ait: Renouabit ut aquilæ iuuētus tua.
Cuius uirtus, id est baptismatis sacri, in cruce & sepultura Christi constat. Proinde sub-
Rom. 8 iunxit: Rursum crucifigentes sibimetipsis filium dei, & ostentui habentes. Hoc est, ue-
tus homo noster simul crucifixus est cum Christo, sicut alio loco ait: Conformes enim
Col. 2 facti simus mortis eius. Et iterum: Consepulti enim per baptismum in mortem. Sicut e-
nim impossibile est secundò crucifigi Christum, hoc enim est ostentui eum habere, qui
secundò se baptizari posse putat, secundò Christū crucifigere quærit, qui crucifixus est
& mortuus, & uictor mortis resurrexit, atq; cum triumpho gloriæ cælos ascendit. Sicut
enim semel Christus mortuus est carne in cruce: sic nos semel morimur in baptismate,
non carne, sed peccato. Atq; sicut ille iterū mori non poterit, ita nec nos baptizari pos-
sumus, nisi fortassis lachrymis pœnitentiæ, non lauacri regeneratione. Quid ergò est,
inquis, non est pœnitentia? Est utiq; pœnitentia, sed baptismum aliud nō est. Pœniten-
tia uerò est, & multam habet fortitudinem, etiam in eum qui peccatis ualde demersus
est. Si uoluerit, potest eum liberare ex onere peccatorum: & periclitantem in tuto con-
stituere, & si ad ipsum profundum iniquitatis peruenerit. & hoc ex multis manifestum
Psal. 40 est testimonijs. Ideo addidit: Nunquid enim qui cadit, non resurget? aut qui auertitur,
non reuertetur? Quale ergo est medicamentum pœnitentiæ, aut qualiter conficitur?
Psal. 13 Primùm exculpando proprium peccatum. Iniquitatem, inquit, meam domino non ce-
laui, & pronunciabo aduersum me iniquitatē meam, & tu abstulisti impietatem cordis
mei. Secūdo multa humilitate plāgere peccata sua, fructusq; dignos exinde facere pœ-
nitentiæ: quatenus nullatenus in eadem iterū corruat peccata. Deinde multis eleemo-
Prou. 13 synis redimere se incipiat, qui seculi habet potestatē. Sicut enim scriptū est: Diuitiæ uiri
redemptio animæ illius. Postremò opus est nulli irasci, neq; malum pro malo reddere,
Luc. 6 omnibus dimittere peccantibus in se, dicente ipsa ueritate: Dimittite, & dimittetur uo-
bis. Terra enim sæpe uenientem super se imbrem bibens, & germinans herbam op-
portunā illis à quibus colitur, accipit benedictionem à deo. Proferens autem spinas &
tribulos, reproba est, & maledicto proxima, cuius consummatio in combustionē.] Cū
timore audiamus sermones dei: Non sunt hæ minæ Pauli, nō sunt hominis uerba: Spiri
tus sancti sunt, Christi sunt loquētis in Paulo. Comparationē hic fecit de proficiēte ani
ma in doctrina dei, & negligente salutē suam. Fructiferæ terræ, cælestibusq; imbribus
irrigatæ adæquauit proficientem animā in sanctorū germinū floribus, dicens: Terra e-
nim sæpe uenientē super se imbrem bibens. Hic declarat, quòd hi ad quos eius sermo
fuit, susceperūt & combiberunt uerbum cælestis doctrinæ, & sæpius per legē, per pro-
phetas perceperūt, & nec sic prompti facti sunt germina fidei proferre. Adhuc addidit
de bona terra, in quam cecidit semen uerbi dei. Germinans ait herbam opportunā. Ni-
hil sic opportunum sicut fides in filium dei, & uita optima. Hæc uerò talis terra accepit
Matth. 13 benedictionē à deo, ut ferat tricesimum, sexagesimum, etiā & centesimum fructum. Et
hoc notandum est, quòd omnis abundantia in frugibus terræ, in fructibus arborū, non
aliter nisi per dei benedictionem cultoribus ad uoluntatem respondere poterit. Neq;
enim agricolarum est terram excitare ad fructus, sed imperium dei, sicut alibi beatus
1. Cor. 1 Paulus ait: Ego plantaui, Apollo rigauit: sed deus incrementum dedit. Hoc ergo de a-
nima florente in uirtutibus & dei benedictione, dignè protulit exemplum: moxq; sub-
iungit aliud paradigma de ea quæ suam negligit salutem, dicens: Proferens autē spinas
&

& tribulos, reproba est, & maledicto proxima, cuius consummatio in cõbustionẽ. Quis nanq; est ab istis spinis mundus? At si essemus mundi, neq; sic præsumptuosos nos oporteret esse, sed timere & tremere ne fortè pullulent in nobis spinæ peccatorum. Quomodo anima uel caro spinis plena superbire poterit? Nunquid non maiori solicitudine extirpare eas opus haberet? Quæ sunt ergo spinæ? Audiamus Christum de spinis dicentẽ: Quia cura seculi huius & deceptio diuitiarum præfocant uerbum, & infructuosum efficitur. Proferens dixit spinas, non generans, maledictioni proxima est. O quãtam habet consolationem hic sermo. Maledictioni, inquit, proxima, non maledicta. Qui autẽ necdum in maledictionem incidit, sed proximitatẽ, longe fieri poterit. Et non hoc solo consolatus est, sed etiam in eo quod sequitur. Non dixit reproba, & maledictioni proxima, quæ combureretur: sed quid? cuius cõsummatio in combustionem. Hæc combustio nõ erit, nisi quis usq; in finem permaneat in peccatis suis: Quia in quacunq; die conuersus fuerit peccator, ita uiuet, & non morietur. Si uerò abscindamus spinas, per pœnitẽtiam poterimus mille bonis perfrui, & fieri probabiles, & benedictionis dei participes. Postquam autem increpauit eos sufficienter, & terruit & percussit, curat eos iterum, ne desperatos faciat, neq; in omnibus adulatur, neq; in omnibus percutit. Nec hęc dicimus uelut putantes uos spinis plenos, sed timẽtes ne tales efficiamini. Melius est enim uos uerbis terrere, ne rebus ipsis doleatis. Confidimus autem dilectissimi de uobis meliora et uiciniora saluti, tametsi ita loquimur.) Quia beatus Paulus nõ habuit unde eos ad quos scripsit, de præsenti laudaret, incipit eos de spe futurorum consolari, dicens: Cõfidimus fratres de uobis meliora, & uiciniora saluti, quamuis ita dicamus, quasi diceret: Optima quædam de uobis confidimus, & quæ saluti uestræ proficiant: non utiq; quod superius dixi de reproba terra, et combustioni proxima: non de uobis hoc diximus, quia meliora de uobis credimus. Adduxit quoq; eis in memoriam præterita, ut ex præteritis eos adliceret ad bona quæq; ideo subiunxit: Nõ enim iniustus deus, ut obliuiscatur operis uestri, & dilectionis quã ostendistis in nomine ipsius, qui ministrastis sanctis, & ministratis.) Ecce quomodo recreauit animas eorum & cõfortauit, antiqua eis in mentem reuocans. Tunc fecit eis ut non æstimarent obliuisci deum, & præterita eius beneficia in eos. Necesse est enim eũ peccare, cui spes deerat futura. Deinde hortatur eos omnibus modis sperare futura. Eũ enim qui desperat de præsentibus beneficijs dei, quòd à deo nõ habeat: de futuris quis poterit eum cõfortare? Simile quid Galatis improperat, dicens: Cur rebatis bene, quis uos fascinauit? atq; iterum: Tanta passi estis sine causa? ut posset mitigare eandem sententiam, mox subiunxit: Si tamen sine causa. Sic etiam hoc loco temperauit sententiam suam, dicens: Non enim iniustus deus, ut obliuiscatur operis uestri, dũ tantam charitatem ostendistis in sanctis eius. Volumus enim uos imitari opera eorum, qui per fidem & patientiam hæreditaturi sunt promissiones. Quale uerò desiderium haberet de salute eorum, sequenti ostendit allegatione, dicens: Cupimus enim unũquenque uestrum eandem ostentare solicitudinem ad expletionem spei usq; in finem, ut non segnes efficiamini.] Desideramus uerò, inquit, non tantum circa uerba, sed etiam in uirtutibus conuersari, non quasi priora uestra culpantes, sed ut de futuris soliciti sitis, admonentes: hoc est, quales fuistis primum, tales uos cupimus & modo esse, & in futurum. Et non dixit, Volo, quod est auctoritatis doctrinæ: sed quod erat paternæ dilectionis. Hoc est, cupimus unumquenq; uestrum eandem quam olim habuistis solicitudinẽ, ad expletionem spei habere in æternam resurrectionem. Verũ imitatores eorum qui fide & patientia hæreditabunt promissiones.) Hortatur enim auditores suos, ut fide non ficta, & patiẽtia perfecta expectẽt promissiones dei, & hereditates quas sanctis suis promisit. Et hoc firmius exemplis corroborare nititur, cum dicit: Abrahæ nanq; promittens deus, quoniam neminẽ habuit per quem iuraret, maiorem, iurauit per semetipsum dicens: Benedicens benedicam te, & multiplicans multiplicabo te: & sic longanimiter ferens, adeptus est promissionẽ.] Mira est sapiẽtia beati Pauli. Per uices enim laudibus extollit eos ad quos scribit, per uices terroribus accidẽtis historiæ terret, ne infideles essent, & minus creduli promissionis dei. Per uices uerò eorũ exemplis hortatur ad patiẽtiam & fidem: & ut indubitanter credant, non solum deo dicente, uerumetiam iurante per semetipsum. Et dũ ei multa suppeterent exempla sanctorum, qui per patientiam hæreditarent

Matt. 13

Ezech. 18

Gala. 3

Gene. 22

reditarent promiſſiones dei:præcipuè fidelis Abrahæ uſus eſt exemplo propter dignitatem perſonæ illius,& propter quod maximè in eo iſtud contigerit, qui longanimiter ferens adeptus eſt in filijs ſuis promiſſiones non modò præteriti temporis,quę in populo dei impletæ ſunt,ſed magis etiam in futurum pronuncians in filios fidei Abrahæ, cuius filij ſunt,quos bonitas dei de lapidibus gentium ſuſcitauit, & fecit eos in fide eſſe filios Abrahæ. Promiſſioni enim dei cooperata eſt longanimitas in audientes & expectātes hæreditatē promiſſam:quā quidē puſillanimes & increduli uerbo dei nō fuerūt adepti: ſed plurima eorū in deſerto perijt multitudo.Quàm impiū eſt deo iuranti non credere? Iurauit enim deus per ſemetipſum,quia neminē habuit maiorem per quem iuraret. Poteſt hic perſona in hoc iuramēto,dei patris intelligi, qui de filio ſuo eidē patriarchæ pro
Gen.22 miſit,dicens:Et in ſemine tuo benedicentur omnes gentes. Non dicit in ſeminibus, ut beatus Paulus in alia demonſtrat epiſtola,ſed in ſemine tuo,quod eſt Chriſtus. Iurat em̄ & idem Chriſtus in euangelio dicens:Amen,amen dico uobis. Et ipſe per ſemetipſum: quia nec ipſe habuit maiorē per quem iuraret:Benedicens benedicam te,hoc eſt in ſtellis cœli,per quas ſancti deſignantur de eius ſemine futuri,intelligi poteſt dictum.Multiplicans multiplicabo te,& hoc in arena maris,per quā peccatores populi illius deſignari poſſunt.utraq; enim dominū dixiſſe legitur,ubi ait:Et erit ſemen tuum ſicut ſtellæ cœli,& ſicut arena quæ eſt in littore maris. Homines enim per maiorem ſe iurant:& omnis controuerſiæ eorum finis ad confirmationem eſt iuramentum.)Si igitur hominibus
Pſal.115 in futurum credendum eſt,de quibus dicitur per Prophetā,Omnis homo mendax: quāto magis dei iuramento credi debet,qui eſt ueritas,qui nec falli nec mentiri poteſt:Homines enim per maiorem ſe iurant, & omnis controuerſiæ eorum finis ad confirmationem eſt iuramentū:prout ſi diceret:Ex hoc ſoluitur totius controuerſiæ diſceptatio, nō unius cuiuslibet,ſed totius. Oportebat quidem ſine iuramento credere deo, ſed iurare deum dicit. In quo abundātius uolens deus oſtēdere pollicitationē hæredibus immobilitatemq; conſilij ſui,interpoſuit iuſiurandum.)Proptrea enim huius repromiſſionis mentionem facit quæ ad nos communis facta eſt, quoniam apud homines hoc uidetur fidele eſſe,cum iuramentum intereſt controuerſiis eorum. Nō tamen æquale eſt homi-nem per ſe iurare,& deum.Homo enim ſui poteſtatem non habet,deus autem poteſtatem habet omnium quæ ſunt.Sed quia incredulum eſt humanū genus,condeſcendit ad nos,ſi certe iurat propter nos:quamuis indignum ſit non credi ei, ſicut ſuperius dictum eſt:& didicit ex his quæ paſſus eſt,quoniam homines hoc putant maxime eſſe cum fide, ut per experimentum quis tranſeat ad fidem. Vt per duas res immobiles, quibus impoſſibile eſt mentiri deum:fortiſſimū ſolatium habeamus, qui confugimus ad tenendā propoſitam ſpem,quam ſicut anchorā habemus animæ tutam ac firmam.] Duas res dixit,dei patris promiſſiones de filio ſuo,& aduentum filij in hunc mundum pro ſalute noſtra.Propoſita uerò ſpes,ueritas eſt rerum geſtarū quæ patriarchis promiſſæ ſunt & reditæ,ut ex tranſactis futura credamus.Quā ſpem habemus ſicut anchorā,inquit, animæ tutam ac firmam.Sicut enim anchora iacta è naui non permittit eam circunferri,licet uē ti commoueant eam,ſed iacta firmam facit nauē:ſic & fides ſpe roborata,introducit nos in rerum ſpeciem,quam modo in fide & ſpe tenemus.ideo addidit dicens: Et incedentem uſq; ad interiora uelaminis.) Tempeſtas enim & multus imber cōmouet ratem,anchora aūt non permittit eam dimergi. Sic etiam noſtra ſpes quam habemus fixam in interiora uelaminis, nulla infidelitate mergi poterit, ſi cum Propheta ueraciter dicamus, Iacta in deum curam tuam,& ipſe te enutriet.Si hanc non habemus, omnino dimerſi eramus,non tantum in ſpiritualibus,ſed etiam in carnalibus:Quia qui arat, inquit Apo-
2.Cor.9 ſtolus,in ſpe arat:& omnis labor noſter in ſpe mercedis quemlibet noſtrum conſolatur. Spes uerò penetrat interiora uelaminis, dum cœleſtia abſq; ulla dubitatione credit, & ſperat & amat,operibusq; oſtendit,utpote qui credit quod ſperat. Vt firmiorem itaque ſpem nobis adderet,ſubiunxit, Vbi præcurſor pro nobis introijt Ieſus ſecundum ordinem Melchiſedech,pontifex factus in æternum.] Præcurſor autem, quorundam eſt præcurſor,ſicut Ioannes Chriſti. Non enim dixit ſimpliciter introijt, ſed ubi præcurſor pro nobis introijt,ueluti abſq; dubio nos oporteat proſequi præcurſorem noſtrum.Præcurſorem ſiquidem & conſequentem in eadem etiam uia eſſe conuenit. Hoc autem de

eo

eo qui ſecundum carnem eſt, dicitur, qui ſemetipſum obtulit ſacrificium deo in odorem ſuauitatis. Pōtifex eſt factus ſecundū ordinem Melchiſedech. Oportet itaq; & illis quorum pontifex eſt, meliores eſſe: ut quantum eſt inter Aaron & Chriſtum, tātum eſt quodammodo inter Iudæos & Chriſtianos. Superiora etiam & ſacrificia. Talia uidelicet offeramus ſacrificia, quæ in illud ſanctuarium cœleſte offerri poſſunt: nō iam pecudem, & bouem, non ſanguinem & adipē. Omnia hæc ſoluta ſunt, & pro eis introductū eſt ratio nabile obſequiū. Quid aūt eſt rationabile obſequiū? quod per animam, quod per ſpiritū offertur deo. Spiritus, inquit, deus eſt: & eos qui adorant eum, in ſpiritu & ueritate oportet adorare. Quid eſt deū in ſpiritu adorare, niſi in charitate & fide perfecta, & ſpe indubia, & ſanctis animæ uirtutibus quas Apoſtolus alio loco abundanter enumerat? Ioan. 4

CAPVT SEPTIMVM.

H Ic enim Melchiſedech, rex Salem, ſacerdos altiſſimi, qui obuiauit Abrahę regreſſo à cæde hoſtium, & benedixit ei, cui decimas omnium diuiſit Abraham.] Tradunt Hebræi hunc eſſem Sem primum filium Noe, et eo tempore quo ortus eſt Abraham, habuiſſe antiquitatis annos ducentos nonaginta. Nec eſſe nouum, ſi Melchiſedech uictori Abraham obuiam proceſſerit, & in refectionē tam ipſius quàm pugnatorum eius panem uinūq; protulerit, & benedixerit ei quòd abnepoti ſuo iure paternitatis dederit, & decimas prædæ atq; uictoriæ acceperit ab eo, ſicut ſacerdos excelſi dei: qui fuit etiam rex Salem. Salem etiam, ut Ioſephus & noſtrorum plurimi arbitrantur, eſſe Hieruſalem, nomen ex Græco Hebræoq; compoſitum, quod abſurdum eſſe linguæ peregrinæ mixtura demonſtrat, ſed oppidum iuxta Scythopolim, quod uſque hodie appellatur Salem: & oſtenditur ibi palatium Melchiſedech, ex magnitudine rimarum ueteris operis oſtendens magnificētiam. Ad quam ciuitatem etiam legitur Iacob deſcendiſſe, quæ fuit in terra Chanaan, regionis Sichem. Conſiderandum quoq; eſt quòd Abrahæ à cæde hoſtium reuertenti, quos perſequutus eſt uſq; Dan, non in uia erat Hieruſalem, ſed oppidum Metropolis Sichem, de quo in euangelio legimus: Erat autem Ioannes baptizans in Ennon, iuxta Salem, quia aquæ multæ erant ibi. Primum quidem, quia interpretatur rex iuſtitiæ, deinde & rex Salem, ſine patre, ſine matre, ſine genealogia, neq; initium dierum, neq; finem uitæ habens: aſſimilatus autem filio dei, manet ſacerdos in perpetuum.] Sæpius beatus Paulus eundem Melchiſedech in typo dei Saluatoris introducit. Quāuis enim omnes penè ſancti & patriarchæ ac prophetæ prioris temporis in aliqua re figuram expreſſerint Saluatoris, hic tamen Melchiſedech ſpecialius, qui quoniam non fuit de genere Iudæorum, in typum præceſſit ſacerdotij filij dei: de quo dicitur in centeſimonono Pſalmo: Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech. Ordinem autem eius multi interpretantur, quòd ſolus & rex fuerit, & ſacerdos, & ante circunciſionem functus ſacerdotio: ut non gentes à Iudæis, ſed Iudæi à gentibus ſacerdotium acceperint: neq; unctus oleo ſacerdotali, ut Moyſi præcepta conſtituunt, ſed oleo exultationis, & fidei puritate. Neque carnis & ſanguinis uictimas immolauerit, & brutorum ſanguinem animalium dextera ſuſceperit, ſed pane & uino ſimplici, puroq; ſacrificio Chriſti dedicauerit ſacerdotium. Nec tamen credendū eſt quòd iſte Melchiſedech ſine patre aut ſine matre eſſet, cum Chriſtus quoq; ſecūdum utranq; naturam & patrem habeat et matrem: ſed quòd ſubitò introducatur in Geneſi occurriſſe Abrahæ à cæde hoſtium reuertenti, & nec antea, nec poſtea huius nomē uel genealogia inueniatur ſcriptum. Affirmat autem huius exemplo Apoſtolus, quòd ſacerdotium Aaron, id eſt populi Iudęorum, & principium habuerit & finem: Melchiſedech autem, id eſt, Chriſti ſacerdotium & in præteritum & in futurum æternum ſit. Hic uerò Melchiſedech interpretatur rex iuſtitiæ. Quis eſt uerus rex iuſtitiæ, niſi dominus noſter Ieſus Chriſtus? Deinde rex Salē, hoc eſt, rex pacis: quod pertinet ad Chriſtum. Iſte nāq; nos iuſtos efficit, pacificans omnia quæ in cœlis ſunt, & quæ in terris, qui ſolus eſt rex iuſtitiæ & pacis, dñs noſter Ieſus Chriſtus, qui ſecundū diuinitatē ſine initio, ſine fine, rex eſt ſempiternus, ex æterno patre æternus, quāuis ex tēporali matre tēporalis eſſet. Sicut ēm iſtius Melchiſedech nō legimus initiū uel finē in ſcriptura ſancta, propter q̄d nō eſt ſcriptū: ſic nō nouimus filij dei initiū uel finē, quia nō habet. Et in hoc eſt ſimilitudo, q̄d nec illius nec iſtius initium uel finis legatur. Illius quidē, quia non eſt ſcriptum: iſtius autem, Genes. 14 Coloſ. 1

tem,quia omnino non est. Intuemini quantus hic sit, cui decimas dedit de præcipuis Abraham patriarcha.] Conuertit itaq; sermonem ad eos qui gloriãtur se filios esse Abrahæ,& de origine eius nobilitatẽ eorum descẽdisse,quem diuinis exaltare laudibus contendunt,& in euangelio eũ domino præposuisse leguntur,dicentes: Nunquid tu maior es patre nostro Abrahã? quasi dicerẽt: Quem uos excellentiorẽ omnibus æstimatis, hic decimas offerebat Melchisedech,& hoc de præcipuis uictoriæ, qui assimilatus est filio dei,pontifex factus in æternum. Quoniam de filijs Leui sacerdotium accipiẽtes,mandatum habent decimas sumere à populo secundũ legem,id est,à fratribus suis,quanquã & ipsi exierint de lumbis Abrahæ.] Tanta quippe est sacerdotij excellentia, ut etiã qui similes essent,à progenitoribus,eundem haberent progenitorem, tamẽ multò amplius meliores essent fratribus suis,ij qui sacerdotio digni efficerentur,ueluti Aaron inter uiuos ac mortuos ut dei iram placaret quæ exarserat,stare legitur: quod propterea ex populo facere poterat,licet omnes unum haberent progenitorẽ, quòd sacerdos esset. Proinde ipsi Abraham nullo modo alienigenæ decimas dedisset,nisi plurimus & excellens eius esset honor, cui decimas excubiarum dari,deo placere comperisset, ostendens etiã incircuncisum sacerdotem,sacerdote circuncisо multo esse sublimiorem. Quomodo ergo hoc? Ostendit quia ipse Leui, ex quo sacerdotale genus ortum est, decimatus est in lumbis progenitoris sui. Cuius autem generatio nõ adnumeratur in eis,decimas sumpsit Abraham: & hunc qui habebat repromissiones,benedixit. Sine ulla autem contradictione,quod minus est,à maiore benedicitur.] Ille autem qui sine genealogia est, in Abraham decimatus est,non solum Leui,uerumetiam & ipse Aaron,qui decimas solebat accipere à populo,& per eum omne sacerdotium Leuiticum. Nec hoc loco contendentis est stare,sed adhuc maiori honore exaltauit eum qui alterius generis fuit, dicens:

Iodn. 8

Et eum qui habebat repromissiones,benedixit.] Ostendit & honorabiliorem esse illum ex communi omnium iudicio. Et sine ulla cõtradictione (inquit) hoc est,omnibus luce clarius uidetur,quòd minor à maiore benedicitur. Proinde melior est typus Christi etiam ab eo qui promissiones habebat. Quis est qui uiuit? Ille etiam qui secundum ordinem factus Melchisedech est sacerdos in æternum. Secundum ordinem Melchisedech. typum gerentis pontificis nostri, qui semetipsum obtulit hostiam deo placentem, non ex necessitate qualibet,sed ex uoluntate propriæ potestatis,designat: qui nihil morti debuit,idcirco pontificali sacrificio sui corporis, omnium abluit peccata. Si ergo consummatio per sacerdotium Leuiticum erat (populus enim sub ipso legem accepit) quid adhuc necessarium fuit secundum ordinem Melchisedech alium surgere sacerdotem,& non secundum Aaron dici? Translato enim sacerdotio necesse est ut & legis translatio fiat.) Hinc iam incipit ueteris nouiq; testamenti differentias ostendere, dicens: Si enim consummatio,id est perfectio, per sacerdotium Leuiticum fuit, quid necesse fuit alium surgere sacerdotem? Nam Aaron primum post datam legem sacerdotem de tribu Leui esse nulli dubium est. Ideo sacerdotium quo functus est, Leuiticum nominauit sacerdotium. Quo sacerdotio Leuitico multo melior Melchisedech in ordine sacerdotali factus est, qui typum gerebat sacerdotis nostri,id est domini saluatoris mundi. Nequaquam enim dixisset, Secundum ordinem Melchisedech,si illud sacerdotium Aaron melius esset,sub quo populus Iudæorum legem susceperat. Si igitur sacerdotij translatio est, necesse est & legis esse translationem. Neq; enim sacerdos potest sine testamento esse,& sine lege,& sine præceptis. In quo enim hæc dicuntur, de alia tribu est de qua nullus altario præsto fuit. Manifestum est enim quòd ex Iuda ortus est dominus noster: in qua tribu nihil de sacerdotibus Moyses loquutus est.] In quo enim ait,id est,de quo hæc dicta sunt,dominum scilicet significans saluatorem. Dum id translatum est sacerdotium, simul & testamentum translatum est. Non autem ordine tantummodo, neque præceptis, sed etiam tribu. Oportebat quippe ut etiam mutaretur. Et quomodo translatum est sacerdotium? ex tribu ad tribum,de sacerdotali ad regalem,ut eadem ipsa sit & regalis & sacerdotalis. Et intuere mysterium. Primũ fuit regale sacerdotium Melchisedech, secundum consequentiam huius sermonis. Secundum etiam fuit sacerdotale in Aaron. Tertium in Christo fuit iterum regale, qui rex erat semper,sacerdos autẽ factus est quando carnem suscepit,quando sacrificium obtulit. Vides mutationem rerum. Quæ enim

per

per translationē facta ſunt,hæc ueluti ex rerū cōſequentia quaſi noua redire uidentur.

Et amplius adhuc manifeſtum eſt,ſi ſecundū ordinem Melchiſedech exurgeret alius ſacerdos,qui non ſecundū legem mandati carnalis factus eſt,ſed ſecundū uirtutem uitę inſolubilis.Conteſtatur enim,quoniā tu es ſacerdos in æternum ſecundū ordinē Melchiſedech.] Aliam hoc loco differentiā inſtruit inter ſacerdotium Aaron,& ſacerdotiū Chriſti: quia illud carnale,hoc uerò ſpirituale.Illud temporale,hoc uero ęternū eſt.Dicit enim de ſacerdotio Aaron,ſecundū legem carnalis mandati.Lex quippe illa ex multa parte carnalis erat,in circūciſione carnis,in mundatione carnis,in hoſtijs & oblationibus carnalibus,in diſcretione ciborū,dierum,temporū, etiam & in retributione,quibus benefacientibus,& legē cuſtodientibus,pax & ſecuritas,& proſperitas, & frugum abundantia,& regni potentia promiſſa eſt,quæ omnia morte finienda erant.Sed nō ita ſacerdotiū Chriſti,quod ſecundū uirtutem uitæ inſolubile eſt. Quis iſte eſt ſacerdos talis? non Aaron,nec Melchiſedech,ſed ille cuius Melchiſedech typum gerebat: de quo deus ipſe pater iureiurando teſtatur: Tu es ſacerdos in æternū ſecundum ordinem Melchiſedech,hoc eſt,intemporalis,neq; finem habens, ſed ſecundum potentiā inſolubilis uitæ. Vitā uerò in ſeipſo habens inſolubilem,quāuis ad tempus mortuus eſſet in carne, tamen in æternū diuinitate & humanitate mediator inter deū & homines, ſemper uiuens eſt ad interpellandū pro nobis. Reprobatio quidē fit precedentis mandati propter infirmitatem eius & inutilitatē.Nihil enim ad perfectum adduxit lex.] Quid enim profuit lex? Profuit ſiquidem,ſed nihil ad hoc profuit,ut perfectos facere potuiſſet ſeruientes in ea.Idcirco eius reprobatio fuit,ut gratiæ daretur locus, dum ueniret in quo perfectio fieret. Vtilis quippe fuit lex,ſed illis qui fidem habuerunt in Chriſto:non illis qui totam ſuam ſpem in ea firmauerunt. Introductio uerò melioris ſpei,per quā proximamus ad deum.Et quantū eſt,non ſine iureiurando:alij quidem ſine iureiurando ſacerdotes facti ſunt.] Introductio,inquit,melioris ſpei.Habuit quippe & lex ſpem, ſed non talem.Sperabant enim bene placentes,& legem dei cuſtodientes, poſſidere terrā, nihil ærumnoſum pati,proſperè uiuere,ſicut dictum eſt: Qui fecerit eā, uiuet in ea.Hic aūt ſperamus,quia deo placentes,& euangelica præcepta cuſtodientes,non terrā poſſi debimus,ſed cælū.Magis aūt,quod cęlo multo melius eſt,ſperamus proximi deo conſiſtere,ad ipſum paternū ſoliū peruenire,& miniſtrare ei cū angelis.Hoc uerò ſacerdotiū per quod hanc gloriam poſſeſſuri ſumus, non erit ſine iureiurando, ut firmam dei promiſſionem credamus:quia hæc omnia nobis in filio proprio promiſit, quem pro nobis omnibus tradidit,ut per eum hæc omnia poſſideamus,de quo dictū eſt: Tu es ſacerdos in æternū ſecundum ordinē Melchiſedech. In tantū melioris teſtamēti ſponſor factus eſt Ieſus:& alij quidem plures facti ſunt ſacerdotes, idcirco quòd morte prohiberentur permanere:hic aūt eo quòd maneat in æternū,ſempiternū habet ſacerdotiū.)Duas ponit differentias,quia nō habet finē ſacerdos noſter,ſicut legalis. Hoc aūt facit ex perſona Chriſti,qui ingreſſus eſt,inquit,ſecundū uirtutē uitæ inſolubilis: & hoc iureiurando teſtatur,ſicut ſuprà dictū eſt.Sicut ille permanet,ſic etiā & lex quam attulit,permanſura eſt,in qua eſt uera peccatorū remiſſio, & perpetuæ perceptio gratiæ. Si enim illa prior propter imbecillitatē ſui,quæ nihil ad perfectū ducere potuit,excluſa eſt: iſta aūt quam Chriſtus pontifex magnus attulit,ualet & fortis eſt,& manet.Oſtendit aūt hoc ex pontifice. Quomodo? quia unus eſt. non enim unus eſſet,niſi eſſet immortalis.Sicut enim multi ſacerdotes in lege fuerūt,quia mortales fuerunt: ſic unus,quia immortalis: qui in tantū melioris teſtamenti ſponſor factus eſt,ſecundum quod iuratū eſt deo ſemper eſſe manſurū. Vnde & ſaluare in perpetuū poteſt accedentes per ſemetipſum ad deū,ſemper uiuens ad interpellandum pro nobis,)Intueris quia de eo qui ſecundū carnē eſt,iſta dicit.Quando enim ſicut pontifex eſt,tunc etiā interpellat:quia ex ea natura qua pontifex eſt,interpellat pro eis. Quis eſt qui interpellat, niſi humanæ naturæ diuinitati illius coniunctio,quam paterno ſolio aduexit? Semper uiuus,ad ſaluandū idoneus,Alij uero pontifices qui ſemper nō erant,ſemper nō interpellabant. Hic uero nō ſolū in hac uita ſaluat per interpellationē humanitatis ſuę,ſed etiam in futurū glorificat, dum tradet regnum deo patri,& perducet ſanctos ad uiſionē paternæ maieſtatis. Talis enim decebat ut nobis eſſet pontifex, ſanctus, innocens, impollutus, ſegregatus à peccatoribus,

Ezech.10

Chriſti ſempiternum ſacerdotium.

Sacerdotij Chriſti & legalis diſcrimen.

Ioan.15 & excelsior cælis factus.] Talis etiam illis decuit esse pōtifex, de quibus ipse ait: Iam nō dicam uos seruos, sed amicos: quia omnia quęcunq; audiui à patre meo, nota feci uobis. Videlicet serui legales pōtifices habuerūt mortales peccatores pro semetipsis offerentes. Filij uero & amici dei pontificē habēt immortalem, segregatū à peccatoribus, id est prioribus sacerdotibus: qui est innocēs & sanctus. Innocēs, quia sine malignitate: quod

Esa.33 dicit propheta: Nec dolus inuentus est in ore eius. Sanctus, quia in omni bonitate pręcipuus. Impollutus, quia nihil habuit peccati. Excelsior cælis factus, quia adorant eū omnes angeli dei. Qui non habet quotidie necessitatem, quemadmodū sacerdotes, prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populo. hoc enim fecit semel se offerendo.] Hic enim magnitudinem sacrificij ostendit, quamuis illud uiuum esset, & sic oblatū sufficit in sempiternū. Et tantū prævaluit, quantū cætera omnia nō prævaluerunt. Et quod offerebat, nō pro se offerebat, sed pro populo. Nec enim hoc pro populo quotidie offerendū erat, sed tantæ sanctitatis & honoris apud deū fuit hoc sacrificiū, ut semel oblatū, in æternū profuisset populo dei. Lex enim homines cōstituit sacerdotes infirmitatem habentes.] Propterea pro se, sicut & pro populo semper offerebant. Iste aūt tam potens est, ut semel oblatus suæ carnis sacrificio, nil opus esset cuiquam credētium offerre plus pro eo. Sermo aūt iurisiurandi, qui post legē est, filiū in æternū perfectū.] Hic etiā filij nomē ad dictionē seruorū qui fuerūt in lege positū est, quia serui infirmi fuerūt, siue quia peccatores mortales erant. Sed hunc filiū perfectū esse demōstrat, quia semper uiuit, & semper sine peccato est. Vtrūq; Apostolus ait, & mirifice cōsolatur audiētes, & minaciter terret negligentes. Consolatur in eo, quia ad sacerdotē magnū potenti sacrificio proximati sunt. Terret in eo ne peccēt, quia illud sacrificiū nunq; pro peccatis iterū oblatū erit. nō est aliud sacrificiū. unū uero nos purgauit. post hoc iudiciū erit. Quotquot redēpti sumus, isto sacrificio redēpti sumus, ideo permaneamus in generositate nostra & honore.

CAPVT VIII.

C Apitulum aūt super ea quæ dicuntur: Talem habemus pontificē, qui consedet in dextera sedis magnitudinis in cælis, sanctorū minister & tabernaculi ueri, quod fixit deus, & non homo.] Quod itaq; ait, Capitulū in ijs quę dicta sunt, significat sermonē summū & magnū, quasi præcedētis disputationis recapitulatio nem, ad rem ipsam deducens auditorē. Talem, inquit, habemus pontificē, qui sedet ad dexteram sedis maiestatis. Humilia excelsis, humana diuinis cōmiscens, eundem deum ostendens, quem & pontificē. Nec aliū esse qui sedet ad dexterā dei, nisi eum qui est minister sanctorū & tabernaculi ueri, quod fixit deus, & non homo. Hoc tabernaculū animæ sanctorū sunt, quibus æterna gaudia ministrat, & uelamen cæli pontifex magnus, qui sedet ad dexterā maiestatis in excelsis patris. Dum audis eundē sedere à dextris dei, & ministrare sanctis: sedere dignitatis diuinæ est, misericordiæ uero multæ, ministrare, & amoris magni, quem nobis impendit. Mirabile sacramentū est eundē sedere in diuinitatis gloria, quem persecutores in cruce pendentē uiderūt. in qua cruce passio illius ministratio est salutis nostræ. Hoc enim gestū credimus, hoc nobis ad salutē proficere nouimus. Sed quid carnalis mens humana æstimet in eo q; sedere dicit eum à dextris dei? Conscendit enim sancta scriptura nostræ infirmitati, nostræq; consuetudini, quatenus imbecilla instrueretur humanitas, quando usq; ad illam secretam gloriā diuinitatis hominū non poterat cogitatio peruenire. Igitur uictori filio, & per sanctā incarnationē totius mundi triumphatori, post resurrectionis gloriam honorabilis confessus offertur: ut per hunc situ susceptæ humanitatis gloria declaretur. Nam hoc uerbo sedere, illud designatur, ut caput nostrū, Christus, ad patris cognosceretur dexterā collocatū, id est diuinæ maiestatis sublimatū: in qua parte ponendi sunt, qui à perfidis eiusdē saluatoris munere segregantur. Omnis enim pontifex ad offerenda munera & hostias cōstituitur, unde necesse est & hunc habere aliquid quod offerat.] Pontifices ueteris instrumēti sta tuti sunt legalia offerre munera, hostias pro suis, sicut superius dixit, uel etiam pro populi peccatis. Vnde necesse est saluatorē nostrū in dieb. carnis suæ aliquid habere ad offerendū pro nobis. Dum enim in sempiterna diuinitatis suę natura non habuit quid offeret, sumpsit ex nobis quod pro nobis offerre potuisset, id est carnem humanā. Quid tam aptum immolationi, q; caro mortalis pro mortalibus? Et quid tam mundum pro mundandis

dandis uitijs mortaliũ, quãm sine ulla contagione carnalis concupiscentiæ caro nata ex utero uirginali? Et quid tam gratè offerri & suscipi possit, q̃ caro sacrificij nostri corpus effectum sacerdotis nostri? Et quoniã quatuor considerantur in omni sacrificio, cui offeratur, à quo offeratur, quid offeratur, pro quibus offeratur. Ergo nec alicui sacrificiũ debetur, nisi soli uero deo. Proinde põtifex noster pro nobis semetipsum offerebat, idẽ sacerdos & sacrificiũ. Si ergo esset super terram, nec esset sacerdos, cũ essent qui offerrent secundũ legem munera, qui exemplari & umbræ deseruiũt cælestiũ.] Si igitur esset terrenus pontifex, sicut Aaron, nõ esset utiq; sacerdos secundũ ordinẽ Melchisedech in ęternũ. Aaron quippe mortuus est, & non est sacerdos. Christus uerò quia uiuit in ęternum, sacerdos est sempiternus, nõ talis quales illi fuerũt, qui exemplari & umbrę deseruiunt cælestiũ. Omnes uero sacerdotes in lege cõstituti, exẽplare & umbratile sacerdotium gerebant cęlestiũ, id est spiritaliũ, significantes uerũ & sempiternũ Christi sacerdotium. Nõne altare est cæleste fides nostra, in quo offerimus quotidie orationes nostras? Nihil habẽs carnalis sacrificij, quod in cineres resoluatur, nec in fumos extenuetur, nec in uaporationes diffundatur. Hęc uero sacrificia clara & festiuiora efficiuntur. Quomodo cælestia non celebrant sacrificia, quibus dicitur: Accipite spiritũ sanctũ: quorũ remiseritis peccata, remittuntur eis, & quorũ retinueritis, retenta sunt? Horũ enim sacrificiorũ omnia Leuitici sacrificia signa fuerunt: quia lex per Moysen data est, gratia & ueritas per Iesum Christũ facta est. Sicut responsum est Moysi, cum consummaret tabernaculũ: Vide, inquit, omnia facito secundũ exemplar quod tibi ostensum est in mõte.] Quoniã auditus noster minus aptus esse uidetur ad disciplinã percipiendã, q̃ uisus (nõ enim ita animo cõmendamus quæcunq; audimus, quomodo illa quæ ipso uisu percipimus) ideo dicit: Vide ut omnia facias sicut tibi in monte demonstratũ est. Sed hic quæri potest, de quibus dixisset omnia, siue de tabernaculi constructione, siue de hostijs & sacrificijs, quæ in eo oblaturi essent, sed de utroq; melius intelligitur. Nunc aũt melius sortitus est ministeriũ, quanto melioris testamẽti mediator est, quod melioribus repromissionibus sanctificatũ est.] Vides, inquit, quanto istã melior illa celebratione. Siquidem illa exemplar & forma, ista uero ueritas, sicut dicitur in Euãgelio: Lex per Moysen data est, gratia & ueritas per Iesum Christũ facta est. De qua gratia subsequenter hic significat Apostolus, dicens: Quod in melioribus repromissionib. sanctificatũ est. Quanto meliora sunt cælestia terrenis, æterna tẽporalibus, tanto melioris est mediator sacerdos Christus deus testamenti, transiens de loco, & à sacerdote & sacrificio. Tunc demũ & testamenti differentiam ponit, hic aũt ad cælũ nos eleuans, & ostendens quia pro tabernaculo cælũ habemus in repromissionibus dei. Nam si illud prius culpa uacasset, non utiq; secũdi locus inquireretur. uituperans enim eos, dicit:] hoc est, si inculpabiles essent obseruatores sui, nunq; secundi locus relinqueretur: sed quia illud non fuit perfectum, inuentus est locus aptus secundi testamenti, sicut per prophetã dicit dñs. Ecce dies uenient, dicit dñs, & cõsummabo super domũ Israel & super domũ Iuda testamentum nouũ, non secundũ testamentũ quod feci patribus eorũ in die qua apprehendi manum illorũ ut educerẽ eos de terra Aegypti: quoniã ipsi non permanserũt in testamẽto meo: & ego neglexi eos, dicit dñs.] Hic aũt discretè posuit de quibus dictũ est q̃ nõ permanserunt, dum dixit: In die qua apprehendi manũ illorũ, ut educerẽ eos de terra Aegypti. De lege hoc dixit data in monte Sinai, quam quinquagesima die datã cõstat: in qua nõ permanserunt patres eorũ, sed fecerunt uitulũ in Oreb, & adorauerunt illum. Nõ enim de illo quod patribus eorũ proposuit, id est Abraham, Isaac, & Iacob: & omnes filij fidei, filij Abraham dici possunt, sicut ipse dominus in Euangelio dicit: Dico aũt uobis, q̃ potens est deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Et hoc est testamentũ nouũ quod cõsummabit deus, id est, perficiet super omnes gentes, ut quicũq; crediderint in Christũ, filij Abrahę secundũ spiritalẽ generationẽ uerè sint. Quia hoc est testamentũ quod disponã domui Israel post dies illos, dicit dominus: dando leges meas in mentem eorũ, & in cordibus eorũ superscribam eas: & ero illis in deũ, & ipsi erunt mihi in populum: & nõ docebit unusquisq; proximũ suũ, & unusquisq; fratrẽ suũ, dicens: Cognosce deũ: quoniam omnes scient me à minore usq; ad maiorẽ: quia propitius ero iniquitatibus eorũ, & peccata eorũ non memorabor amplius.] Et hic magna distantia est inter

Ioan. 20.
Ibid. 1
Exod. 23
Act. 7
Ioan. 1
Hier. 31
Exod. 10
Ibid. 2
Deut. 4
Hier. 31

legem & legem, inter scripturã & scripturam, inter literam & gratiam. Nam litera legis
Exo.32 scripta est in tabulis lapideis, quas Moyses ipse fregit, dum uidit populum ante uitulũ
ludentẽ. Gratia uero data est in corda credentiũ per spiritum sanctum, per quem chari
tas diffusa est in cordibus credentiũ. Quod uero in litera latebat, & legebatur à popu-
lo per magistrorum traditiones, hoc spiritus sanctus adueniẽs docebat per apostolos.
Hier.31 Et hoc est quod ait propheta: Et non docebit unusquisq; proximũ suum, & unusquisq;
fratrem suum, dicens: Cognosce dominũ. Omnes enim scient me à minore usq; ad ma-
Lucæ 24 iorem eorum: sicut in Euangelio de domino legitur: Tunc aperuit illis sensum, ut intel-
ligerent scripturas. Dicendo autem nouũ, ueterauit prius: quod autem antiquatur
& senescit, prope interitum est.] Sumens autem à propheta fiduciam Paulus, amplius
in illud testamentũ inuehitur, cõmode ostendens quoniam nostra nunc florent, illa ue
tusta sunt, & prope interitum. Sed renouabitur sicut aquilæ iuuentus nostra, si ad fontẽ
uitæ recurramus, si alas & oculos ad solem iustitiæ extendamus.

CAPVT IX.

Habuit quidem prius iustificationes culturæ, & sanctum seculare. Taber-
H naculũ enim primũ factum est, in quo erant candelabra & mensa, & pro-
Exo.26 positio panũ, quæ dicitur sancta.] Legimus enim in Iosepho, tabernaculũ
ad instar esse huius mundi factũ: exteriora uero huius seculi figuram habebant. Idcirco
quotidie ministrant sanctis sacerdotes accendentes lumẽ doctrinæ, & pascentes popu
lum dei pane, qui super mensam à sabbato usq; ad sabbatũ præsto debet esse, id est à sab
bato spei nostræ, in qua quasi in Christo, & ab huius mũdi turbinib. securi agimus, usq;
in illud sabbatũ, quo re teneamus, quod nunc in spe habemus. Candelabra uero dona
spiritus sancti sunt, quæ in ecclesiis lucẽt intelligentibus, per eum super quẽ requiescet
spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij & fortitudinis, spiritus scientiæ & pie-
tatis, & spiritus timoris dñi. Interius uero tabernaculũ, quod dicit sancta sanctorũ.]
Ipsum cælum significat, uelamentũ autem cælum est: intra quod sacerdos noster Chri-
stus nõ sine sanguine intrauit. Thuribulum aureũ habens.] In quo offeruntur oratio
nes sanctorũ. In quo Cherubim gloriæ obumbrantia propitiatoriũ.] Hoc est, multi-
tudo scientiæ. Apte propitiatoriũ super arcã positũ esse dicit, quia ipsi mediatori dei &
hominũ specialiter à deo patre donatũ est ut esset propitiatio pro peccatis nostris. Vn
Rom.18 de etiã Paulus dicit: Christus Iesus qui mortuus est, imò qui & resurrexit, qui est ad dex-
teram dei, qui etiam interpellat pro nobis. Et arcam testamenti.] Hæc est caro salua-
toris nostri, in qua urna aurea habens manna diuinitatis, & tabulę duorum testamento
rum, & uirga Aaron quæ floruit in sacerdotio Christi, de quibus non est modo per sin-
gula dicere. His uero ita compositis, in priori quidem tabernaculo semper introibãt
sacerdotes sacrificiorum officia consummantes.] Quod uero suprà dixit sanctum secu
lare esse, hoc modo lucidius ostendit, id est, in quo tabernaculo sacrificia fecerunt secu
laria nihil ad perfectum deducentes seruientes in eis. In secundo autem semel in an-
no solus pontifex, non sine sanguine quem offerret pro sua & populi ignorantia.] Iste
uero põtifex ex parte significat illum qui semel ingressus est cælũ intra uelum in sancta
sanctorũ, ut adsistat uultui dei pro nobis. Quod uero ait: Vt offerret pro sua & populi
Matth.27 ignorantia, hoc est quod ipse ait in cruce: Deus deus meus, quare me dereliquisti? lon-
ge à salute mea uerba delictorũ meorũ. Quæ sunt uerba delictorũ suorum, nisi corporis
sui? Hoc significãte spiritu sancto, nondũ propalatã esse sanctorũ uiam adhuc priore
tabernaculo habente statũ, quæ parabola est temporis instantis, iuxta quam munera &
hostiæ offerũtur.] Propterea, inquit, ista ita cõstructa sunt, ut discamus quia sancta san
ctorum, hoc est cælum, quod inaccessibile mortalibus soleret esse, iam adiri posset. Nec
putemus illud ingredi non posse, ubi pontifex noster prior intrauit non sine sanguine,
Esaiæ 63 sicut prædixit propheta: Quis est iste qui uenit de Edom tinctis uestibus de Bosra? Sed
patienter expectamus tempus resurrectionis nostrę, in quo cũ apparuerit, apparebit &
quid erimus. Scimus enim quia similes ei erimus, hoc est immortales. Sicut illi mors ul-
tra nõ dominat, nec caro nostra dominata erit. Quæ non possunt iuxta conscientiã
perfectũ facere seruientẽ, solũmodo in cibis, & in potibus, & uarijs baptismatibus & iu
stitijs carnis, usq; ad tempus correctionis impositis.] Hæ uero iustitiæ carnales in cibis

&

& potibus & uarijs baptismatibus, usq; ad tempus correctionis impositæ sunt. Attende quid hoc est. Nihil enim ad perfectum deduxit lex, sed secundũ mandatũ carnale sordes & ignorantias potuit emẽdare: de adulterio uerò et capitalibus criminibus nihil potuit purgare, sed digna rependebat absq; misericordia. Ideo adulteram mulierem pharisæi proposuerunt ante Iesum, ut possent eum accusare, si contra legem absoluere iuberet: aut laudabilem consuetudinem amitteret, si legis iussionẽ custodire præciperet. Sed utrumq; cauebat sapientia dei, quasi dixisset: Iusta est quidem lex, si iustos haberet ministros. Qui festucam de oculo alterius tollere uult, iustum est ut prius trabem de proprio tollat oculo. De baptismatibus Iudæorum plenius in Euangelio secundum Marcum legitur, ubi pharisæi uituperabant dominum & discipulos non lotis manibus manducantes. Frustra aũt pharisæi, frustra omnes Iudæi lauant manus, & à foro dum ueniũt, baptizantur, quàm diu contemnunt fonte saluatoris ablui. Sed pharisęi spiritualia prophetarum uerba carnaliter accipientes, quæ illi de cordis & operis castigatione præcipiebãt, dicentes: Lauamini, mundi estote, & mundamini qui fertis uasa domini: isti de corpore solummodo lauando intelligi putabant, cum certum sit Moysen & prophetas, qui uasa populi dei uel aqua dilui, uel igne purgari, uel oleo sanctificari quacunq; ex causa iusserunt, non in hac materialium rerum emundatione, sed mentium potius & operis castigatione, sanctimoniam atq; animarum nobis mandare salutem. Christus aũt assistens pontifex futurorũ bonorũ, peramplius & perfectius tabernaculũ nõ manu factũ, id est, non huius creationis.] Tabernaculum nõ manu factũ, cælum significat, unde nos futura bona speramus nobis dari, id est æterna, quę nõ transeunt. Neq; huius creationis, hoc est non huius tabernaculi species, quã in eremo fixit homo: sed longe aliter ab ipso deo creatũ est spiritualiter, nõ carnaliter. In quo tabernaculo modò sunt animæ iustorum, & angelorũ spiritus, expectantes donec compleatur numerus conseruorũ suorũ. Neq; per sanguinem hircorũ & uitulorũ, sed per propriũ sanguinem introiuit semel in sancta æterna redẽptione inuenta.] Omnia quippe permutata sunt: ibi sanguis hircorũ diluit peccata carnis, hic sanguis Christi abluit peccata spiritus: quia æterna redemptione inuenta, ostendit in prioribus sacrificijs & legalibus ceremonijs non esse ęternam retributionem. Si enim sanguis hircorũ & taurorũ, & cinis uitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi, qui per spiritũ sanctum semetipsum obtulit immaculatũ deo?] Si enim carnẽ, inquit, potuit mundare sanguis taurorum, multo amplius animæ sordẽ diluit sanguis Christi. Ne enim audiens sanctificationem, perfectam esse ablutionẽ existimet quis, mox subiungit causam differentiæ, dicens: Qui per spiritũ sanctũ semetipsum obtulit immaculatũ deo, hoc est, sacrificiũ Deo immaculatũ. Erat quippe mundũ à peccatis hoc sacrificiũ, hoc est, per spiritũ ęternũ, nõ per ignẽ, nõ per aliena quædã. Emundauit conscientiã nostrã ab operibus mortuis ad seruiendũ deo uiuẽti.] Bene dixit ab operibus mortuis. Si quis enim tangebat mortuũ, polluebatur. Et hic si quis tetigerit opus mortuum, contaminatur per conscientiã. Opera mortua sunt peccata. Qui enim tetigerit picem, inquinabitur ab ea. sic qui pœnitentia ablutus est ab operibus mortuis, si eadẽ iterum agit, peius contaminabitur: sicut ait apostolus Petrus, Canis reuersus ad uomitũ. ita qui iterat stultitiam suam. Ad seruiendũ (inquit) deo uiuenti. Hic manifestat quia opera mortua habẽtes, nõ possunt seruire uero & uiuo deo: quia illa mortua sunt & falsa. Et meritò nullus opera mortua habens ingreditur huc. Si enim eum qui corpus mortuum tangebat, nõ oportebat intrare in templum: quanto magis is qui opera mortua habet, non potest introire in cælum? Mortua quippe sunt omnia opera quæ uitam non habent. Et ideo noui Testamenti mediator est, ut morte intercedente, in redemptionẽ earum præuaricationũ quæ erant sub priori testamento, repromissionẽ accipiant qui uocati sunt, æternæ hæreditatis. Vbi enim testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris. Testamentũ enim in mortuis confirmatum est. alioqui nondum ualet dum uiuit qui testatus est.] Fortasis enim possent multi qui infirmius ædificabantur, ex eo maximè quòd mortuus est Christus, non credere promissiones eius. Paulus igitur ex abundantia hæc ponit exempla ex communi assumens consuetudine. Dicit enim quasi dubitante corde responderet. Propterea igitur oportebat considerare, quia nõ uiuentibus testatoribus, sed mortuis, tunc firma sunt testamenta

Ioan. 8

Mar. 7

Esa. 1. 52

Leuit. 16

1. Pet. 1

1. Ioan. 1

Apoc. 1

1. Petr. 3

Rom. 5

Num. 19

Eccl. 13

1. Pet. 2

ſtamenta,& fortitudinem accipiunt. Teſtamentum enim circa nouiſſimum diem fit de
Ioan. 8 functionis: defunctio ſimul debet habere teſtamentũ. Aduerte eum dicentẽ: Ego ſum
qui teſtimoniũ perhibeo de meipſo,& teſtimonium perhibet de me qui miſit me pater.
Et in lege ueſtra ſcriptum eſt, quia duorum hominum teſtimoniũ uerum eſt. Si duorum
teſtimonium non eſt ſpernendũ, quanto magis patris & filij etiam & ſpiritus ſancti, de
quo dicitur: Ille teſtimoniũ perhibet de me? Et de apoſtolis: Et uos quidem teſtimoniũ
perhibebitis de me, quia ab initio mecum eſtis. In offenſione quippe eramus, mori nos
oportebat. Miſit filium ſuum factum ex muliere, qui mori potuiſſet pro debitorib. mor
tis: qui mortuus eſt pro nobis, & deuicta morte effecit nos dignos teſtamenti, & hæredi
tatis promiſſæ. Hoc modo firmum factum eſt teſtamentum. Tantum fuit peccatum no
ſtrum, ut ſaluari non potuiſſemus aliquando, niſi unigenitus filius dei pro nobis more-
retur. Quod uero ait, infirmum eſſe teſtamentum uiuente teſtatore: hoc ſignificat quòd
quàm diu uiuit teſtator, poteſt immutare ſententiam, & alios atq; alios hæredes addu-
cere in hæreditatem ſuam. Vnde nec primum quidem ſine ſanguine dedicatum eſt.]
Vnde dixit, nec primũ teſtamentum ſine ſanguine dedicatum eſt, id eſt firmũ factũ eſt,
roboratum eſt. Quod aũt dixit Vnde, tale eſt quaſi diceret: Propterea oportebat teſta-
menti ſolennitatem compleri etiam per mortem Chriſti. Lecto enim omni mandato
legis à Moyſe uniuerſo populo, accipiens ſanguinem uitulorum & hircorũ cum aqua,
& lana coccinea,& hyſſopo, ipſum quoq; librum & omnem populum aſperſit, dicens:
Hic eſt ſanguis teſtamẽti quod mandauit ad uos deus. Etiam tabernaculum, & uaſa mi-
niſterij ſanguine ſimiliter aſperſit: & omnia penè in ſanguine mundantur ſecundum le-
gem, & ſine ſanguinis effuſione non fit remiſſio.] Quid eſt quod liber & populus & ta
bernaculum ſanguine aſperſus eſt? niſi quòd precioſus ſanguis Chriſti ſaluatoris noſtri
ab initio, illo ſchemate prænunciatus eſt. Quare hyſſopo? Hyſſopus enim herba humi-
lis eſt, & in petris naſcens. humilitas Chriſti ſignificatur per hanc herbam, & fortitudo
qua interiora noſtra purgantur. Nam hoc genere herbę pulmonum uitia purgari ſolẽt.
Quare aqua? Oſtendit mundationem futurorũ per aquam baptiſmi. Quare lana cocci-
nea? Vt retineret ſanguinem. Oſtendit hoc loco, idem eſſe & aquam & ſanguinem. Ba
ptiſmum etiam noſtrũ paſſio eius eſt. Ideo idem Paulus dicit alio loco: Conſepulti enim
eſtis cum illo in baptiſmo. Quod uero ait, Sine ſanguinis effuſione non fit remiſſio: qua
re hoc dixit? quia in illis non fuit plena remiſſio, ſed ſemiplena. in minima parte. Nunc
aũt hic eſt, inquit, ſanguis noui teſtamenti, qui pro nobis effuſus eſt in remiſsionem pec
catorũ. Quis eſt liber qui aſperſus eſt ſanguine myſtico, & quæ ſunt uaſa unctionis, &
quod tabernaculũ, niſi populus? Ipſi enim ſunt liber, uaſa, & tabernaculũ. Ideo dicit do-
minus: Inhabitabo in illis, & inambulabo inter eos. Sed illius fuit tota ueteris teſtamen-
ti corporalis mundatio, nunc autẽ ſpiritualis eſt mundatio ſanguinis Chriſti. Ideo dicit:
Matt. 26 Hic eſt ſanguis noui teſtamenti, in remiſsionẽ peccatorũ. In illis quidem in ſuperficie a-
ſpergebatur, & iterum diluebatur aſperſus. Neq; enim cruẽtatus ſemper deambulabat
populus. In anima uero nõ ita eſt, ſed ipſius eſſentiæ cõmiſcetur ſanguis, fontẽ illum fa-
ciens mundũ, & inenarrabilem pulchritudinem producens. Propter hoc agni occiſio
fuit: & ſanguis eius ſuperliminaribus liberandorũ illitus eſt. Propter hoc etiam omnia
ſacrificia ueteris teſtamenti leguntur, ut hoc unũ ſacrificium deſignaret, per quod uera
eſt remiſsio peccatorũ, & mundatio animę in æternum. Neceſſe eſt ergo exemplaria
quidem cæleſtium his mundari, ipſa aũt cæleſtia melioribus hoſtijs quàm iſtis. nõ enim
in manufacta ſancta Ieſus introiuit exemplaria uerorũ, ſed in ipſum cælum, ut appareat
nunc uultui dei pro nobis.] Quomodo exemplaria ſunt eorum quæ in cælis ſunt? Cæle
ſtia quidem nominauit hanc conuerſationem noſtram, cuius conuerſationis & exem-
plar fuit & ſignificatio quæcunque gerebantur in ueteri teſtamento. Vnde & Paulus:
Conuerſatio noſtra in cælis eſt. In cælis ergo ſunt iſta quæ noſtra ſunt, & hæc noſtra cæ-
leſtia, quamuis in terra celebrentur. Quæ eſt iſta conuerſatio noſtra? hæc eſt uera philo
ſophia quam Chriſtus docuit, quam apoſtoli ſecuti ſunt, quæ ducit ad cæleſtia. Vnde &
Apoſtolus: Primus homo de terra terrenus, ſecũdus de cælo cæleſtis. Qualis terrenus,
tales & terreni: & qualis cæleſtis, tales & cæleſtes. Melioribus (inquit) ſacrificijs,
quàm hæc ſunt. Quod melius eſt, bono aliquo melius eſt. Bona ergo fuerunt exempla,

quæ

quæ in cœlis sunt: sed ipsa cœlestia longè excellunt exempla sanctorum, quibus significantur. Si ergo cœlestes sumus nos, & tãtum sacrificium adepti sumus: timeamus permanere in terra. Esse autẽ in terra & non esse quodammodo uidemur, dum uolũtate in cœlo sumus, licet corpore in terris: Si ergo nos animo appropinquamus deo, in cælo sumus. Quid enim mihi curæ est cœlum, cùm uideo dominum cœli cùm ego efficior cœlum? Veniemus, inquit, ego & pater, & mansionem apud eum faciemus. Cœlum quidem quod perserenum est & mundum, non hyeme non nocte mutatur. Proinde & nos neq; in tribulationibus seculi, neq; in aduersitatibus diaboli hoc pati timeamus, sed maneamus immaculati & mundi. Habet quidem cœlum solem: habemus & nos Christum solem iustitiæ semper lucentem in cordibus nostris. Neq; ut sæpe offerat semetipsum quemadmodum pontifex intrat in sancta per singulos alienos in sanguine alieno.) Superius dixit exemplaria uerorum, exemplaria omnia nominans hæc etiam uera quæ intrat pontifex. Hoc uerò unum templum fuit in toto mundo uenerabilius, ad quod homines undiq; confluebant, sicut in actibus Apostolorum legitur, die sancto Pentecostes, quando spiritus sanctus datus est Apostolis in omnibus linguis loquentibus, constitisse ex diuersis partibus mundi, & cœleste audisse miraculum, & uidisse. Sed huic templo totum oppositit cœlum Paulus, & non hanc solam differentiam ostendit, sed etiam pontificem magnum, ut assistat uultui dei. Proinde non cœlum tantum, sed etiam ex ingressu rem uenerabiliorem facit. Non enim simpliciter, sicut hic per signa quædã, sed ipsi deo assistit semper uiuus ad interpellandũ pro nobis. Intuere quantæ differentiæ, sæpe, & semel: in sanguine alieno, & in sanguine proprio. Multũ itaq; interest. Ipse ergo & sacrificium & sacerdos & hostia est. Alioquin oportebat eum frequenter pati ab origine mundi. Nunc autem semel in consummatione seculorum ad destructionem peccati per hostiam suam apparuit. Et quemadmodum statutum est omnibus semel mori, post hoc autem iudicium sic & Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata. Secundo sine peccato apparebit omnibus expectantibus se ad salutem.] Christus nõ continuò passus est, sed postquam multi erant peccatores, morte merito digni, apparuit: quod etiam alibi dicit: Vbi abundauit delictum, superabũdauit & gratia. Si semel oblatus non sufficeret omnium in se credentium peccata exhaurire, oportuisset eum sæpius pati ab origine mundi. Quod ne fieret, semel in consummatione mundi passus est ad multorum exhaurienda peccata. Quare multorum, & non omniũ? quia non omnes credunt. Pro omnibus mortuus est, hoc est, quantum in ipso. Eius momenti est unius, cuius momenti est omniũ perditio. Non enim omnium peccata abstulit, propter quod credere noluerunt. Statutum est quippe omnibus semel mori, & post mortem iudicabitur unusquisq; secundũ merita sua. Sic & Christus semel mortuus est pro peccatis alienis. Et ideo quia uoluntarie, & non necessarie mortuus est, secundo quippe aduentu apparebit sine peccato. Omnis quippe hostia pro peccato, dicitur peccatum. Non enim erit tunc hostia pro peccato, quia peccatum non erit, sed iustitia, siue in remuneratione iustorum, siue in retributione peccatorum.

Rom. 5 1. Pet. 3

Rom. 5

CAPVT X.

VMbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum.] Hoc est, nõ ipsam ueritatem. Vsquequo enim uelut in pictura aspiceret quis lineamenta umbrarũ, significans quid pingere uelit, umbra quędam est, sed non imago. Si enim flores ipsos quis colorũ intinxerit, & imposuerit super lineamenta, tũc imago efficitur. tale quiddã erat etiam lex umbra ueritatis. Per singulos annos eisdẽ ipsis hostijs quas offerunt indesinenter, nunquã potest accedentes perfectos facere. alioqui cessassent offerri, ideo quòd nullã haberent ultrà, quàm conscientiam peccati, cultores semel mũdati. Sed in ipsis cõmemoratio peccatorũ per singulos annos fit. Impossibile est enim sanguine taurorũ & hircorũ auferri peccata.] Vna est, inquit, ista hostia: illæ autem multæ sunt. Propterea enim nec fortes erant, quia multæ. Quid aũt opus erat multis, dic mihi, una sufficiente? Proinde quòd multę & semper offerebantur, ostendit nunquam eos purgari, Sicut enim medicamentũ quãdo fuerit forte, & salutis efficax, & ualens cunctã ualetudinem repellere, semel impositũ totũ operatur. Si ergo semel impositũ totum operatum fuerit, ostendit eius uirtutem, ut non ulterius

Leuit. 16

terius apponatur. Si uerò ſemper apponitur, manifeſtũ indiciũ eſt minus illud præua-
luiſſe. Medicamenti quippe uirtus illius eſt, ut ſemel apponatur, & nõ frequenter. Sic e-
tiam hic, qua ratione eiſdẽ ſacrificijs ſemper curabãtur. Si enim omnibus eſſent liberati
peccatis, nequaquã per ſingulos dies offerret quis ſacrificia. Proinde cõmemoratio pec
cati fuit, nõ abſolutio, quia quotidie ĩſdem purgabãtur hoſtijs etiã & ipſi ſacerdotes, &
populus pariter. In Chriſto ecõtrario ſemel oblata eſt hoſtia potens ad ſalutẽ ſempiter-
nam. Quid ergo nos, nónne per ſingulos dies offerimus? Offerimus quidẽ, ſed recorda
tionem faciẽtes mortis eius, & una eſt hæc hoſtia, non multæ. Quomodo una eſt, & nõ
multæ? quia ſemel oblata eſt in ſancta ſanctorũ. Hoc aũt ſacrificiũ exemplar illius eſt, id
ipſum ſemper offerimus, nec nuncquidẽ aliũ agnũ cras, aliũ hodie, ſed ſemper id ipſum.
Proinde unũ eſt hoc ſacrificiũ. Alioquin hac ratione quoniã multis in locis offertur Chriſti
ſunt? nequaquã: ſed unus ubiq; eſt Chriſtus, & hic plenus exiſtens, & illic ple-
nus, unũ corpus. Sicut enim qui ubiq; offert, unũ corpus eſt, & nõ multa corpora: ita e-
tiam & unũ ſacrificiũ. Pontifex enim noſter ille eſt, qui hoſtiã mundantem nos obtulit.
Ipſam offerimus & nunc, quę tunc oblata quidem cõſumi nõ poteſt. Hoc aũt quod nos
1.cor.11 facimus, in cõmemorationem fit eius quod factũ eſt. Hoc enim facite, inquit, in mei cõ-
memorationem. Non aliud ſacrificium, ſicut pontifex, ſed ipſum ſemper offerimus, ma
Pſal.59 gis aũt recordationem ſacrificij operamur. Ideo ingrediens mundũ dicit: Hoſtiam &
oblationes noluiſti: corpus aũt aptaſti mihi. Holocauſtomata & pro peccato nõ tibi pla
cuerunt: tunc dixi, ecce uenio. In capite libri ſcriptum eſt de me, ut faciam uoluntatem
tuam deus. Superius dicens quia hoſtiam & oblationes & holocauſtomata pro pecca-
to noluiſti, nec placita ſunt tibi quæ ſecundũ legem offeruntur: tunc dixi, ecce uenio, ut
faciam deus uoluntatem tuã.) Ablata ſunt ſigna promittentia, quia exhibita eſt ueritas
promiſſa. Ideo ait: Holocauſtomata & ſacrificia noluiſti, corpus autẽ aptaſti mihi. Hoc
eſt, peccatũ humani generis legalia ſacrificia non potuerunt expiare. Corpus aũt apta-
ſti mihi, hoc ex perſona dicitur eius, qui corpus ſuſcepit noſtræ mortalitatis, ut pro no-
bis haberet quid offerret. Tũc dixi, ecce uenio. Dum tempus fuit ut ablata eſſent ſigna,
& ueritas promiſſa ueniret, tunc dixi ecce uenio. Ablata hæc, illa oblata. Hæc impleta
ubi ſunt, ſacrificia iudæorũ tranſierunt, & nõ ſunt in eccleſia Chriſti: quia uenit ille qui
figurabatur illis ſacrificijs: de quo in capite ſiue in capitulo libri ſcriptũ eſt. Cuius libri
Pſal.1 utiq; Pſalterij, ubi dicitur: Beatus uir qui non abijt in conſilio impiorũ, & in uia pecca-
torum non ſtetit, & in cathedra peſtilentiæ non ſedit, ſed in lege domini uoluntas eius.
Qui Pſalmus capitulũ libri totius dicitur à quibuſdam. Ideo Apoſtolus hic dicit: In ca-
pite libri ſcriptum eſt de me, ut faciã deus uoluntatem tuam. Hoc eſt quod in Euãgelio
Ioann.6 dicitur: Non ueni, inquit, facere uoluntatẽ meã, ſed uolũtatem eius qui me miſit. Au-
fert primũ, ut ſequens ſtatuat.) Id eſt primum teſtamentũ quòd Moyſi datũ eſt in mon-
te Sinai, ut ſequens ſtatuat, hoc eſt, Euangeliũ quod per Chriſtũ oblatũ eſt, firmum ſta-
tuat. In qua uolũtate ſanctificati ſumus per oblationem corporis Chriſti Ieſu ſemel.)
Hęc oblatio ſemel oblata eſt, ſed ſemper potens eſt abluere omnes credẽtes, & omnes
optantes in ea mũdari. Ideo plenius ſubiunxit, & plenè exponens idem beatus Paulus
uirtutẽ huius hoſtiæ. Et omnis quidẽ ſacerdos præſtò eſt quotidie miniſtrans, & eaſ-
Pſal.109 dem ſæpe offerens hoſtias, quæ nunquã poſſunt auferre peccata. Hic aũt unam pro pec
catis offerens hoſtiã, in ſempiternum ſedet ad dexteram dei, decętero expectans donec
ponantur inimici eius ſcabellũ pedum eius. Priores enim oſtendit inutiles eſſe hoſtias
ad integram mũdationem: ſed formam magis eas eſſe & multo minus habere. Sed quia
occurrebat ei adhuc, id eſt ſi formæ erant, quomodo ueritate ueniente non ceſſauerunt
neq; diſceſſerunt, ſed adhuc celebrantur? Adhuc ergo de his ait oſtendens quia non ce
lebrantur, neq; uelut formæ. Non enim eas acceptabiles habet deus, & hoc ſoli habent
qui ſemper ſpiritui ſancto reſtiterunt. Quapropter prophetico teſtimonio redarguit
Pſal.39 eos dicens: Holocauſtomata & pro peccato noluiſti. De nullo alio niſi de Chriſto hoc
dicitur. Et quid mirũ, ſi nunc nõ eſt uoluntas dei in ſanguine hircorũ & taurorum, dum
Eſa.1 per prophetam Eſaiã dicitur: Quis quęſiuit hæc de manibus ueſtris? Dum hæc noluí-
ſti, tunc dixi, ecce uenio. In qua uolũtate ſalui facti ſumus: Quomodo ſalui facti ſumus?
Id eſt per oblationem corporis Ieſu ſemel. Et omnis quidem ſacerdos præſto eſt quo-
tidie

tidie miniſtrans. Miniſtrare aũt famulorũ eſt, ſedere uero dominorũ. Vnde & dicit. Sedet ad dexterã dei. Quapropter unam offerens hoſtiam quę ſaluare poteſt in perpetuũ, ſedet ad dexteram patris, decætero expectans donec ponantur inimici eius ſub ſcabellum pedum eius. Qui ſunt inimici eius? Iudæi ſcilicet, & omnes infideles, qui in die iudicij damnandi ſunt ab eo. Et hic nimietatem potentiæ ſignificat. Non dixit ſubijciantur, ſed ut ponantur ſub pedibus eius. Non igitur efficiamur ex numero inimicorũ. Non enim ſoli inimici, qui infideles ſunt, ſed etiã qui uita immunda pleni ſunt. Prudentia aũt carnis inimica eſt deo, legi enim dei nõ eſt ſubiecta, nec enim poteſt. Vna enim oblatione cõſummauit in ſempiternum ſanctificatos. Cõteſtatur aũt nos & ſpiritus ſanctus. Poſtquam enim dixit: Hoc eſt autem teſtamentũ quod teſtabor ad illos. Poſt dies illos, dicit dominus, dabo leges meas in cordibus eorum, & in mentibus eorũ ſuperſcribam eas, & peccatorũ & iniquitatum eorum non recordabor amplius. Vbi aũt horum remiſſio, iam non eſt oblatio pro peccato.) Vna quippe oblatio corporis Chriſti perfectos facit ſanctificatos, quæ remiſſionem integrã facit peccatorũ. Hoc autem & ex teſtimonio probat prophetico, dicens: Conteſtatur aũt nobis & ſpiritus ſanctus. Hoc eſt aũt teſtamentum quod teſtabor ad illos, poſt dies illos, dicit dominus, dabo leges meas in cordibus eorũ. Non ita ut ſcripta fuit lex in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carnalibus perpetualiter ſcribebat illam. Quę eſt iſta lex quę in cordibus ſingulorũ ſcripta eſt, utiq; charitas, ut ea quæ nolimus nobis fieri, alteri nõ faciamus. Hæc eſt quæ coperit multitudinem peccatorũ, ſicut in Euãgelio dicitur: Omnia quęcunq; uultis ut faciãt uobis homines, hæc eadem & uos facite illis. Quapropter non eſt neceſſe quotidie ſacrificijs quotidianis purgare, ſicut in ueteri lege. Habentes itaq; fratres fiduciam in introitu ſanctorum in ſanguine Chriſti, quã intrauit nobis uiam nouã, & uiuentem per uelamen, id eſt, carnem ſuam, & ſacerdotem magnum ſuper domum dei.) Hic oſtendit diſtantiam pontificis & ſacerdotis, & hoſtiarum, & tabernaculi, & teſtamenti, & repromiſſionis, & multam differentiam. Siquidem illa fuerunt temporalia, hæc autem æterna. Illa quidem ad horam parentia, hæc permanentia. Illa infirma, hæc perfecta. Illa formæ, hæc ueritas. Hoc enim teſtamentum nouũ habens remiſſionem peccatorum, illud autem nihil huiuſmodi. Illud autem manufactum, hoc aũt non manufactum. Illud quidem ſanguinem hircorum habens, hoc autem domini. Illud quidem ſtantem ſacerdotem habet, hoc aũt ſedentem. Quoniã igitur cum illa minora ſint: hæc aũt maiora. Habentes igitur, inquit, fratres fiduciã. Vnde ſicut enim cõfuſionem faciũt peccata, ſic fiduciam remiſſio peccatorũ, & quod cohæredes effecti ſumus: & quòd tanta dilectione fruimur. In introitu, inquit, ſanctorum. Hic cœlũ dixit, & acceſſum ad ſpiritalia. Quam dedicauit. Hoc eſt quam cõſtruxit, & initiauit. Dedicatio quippe dicitur initiũ utendi. Quam præparauit, inquit, & per quam ipſe perrexit uiam nouam & uiuã. Per uelamen, inquit, carnis ſuæ. Hæc quippe caro primò penetrauit uiam illã, & dedicauit illam, hac ratione, quoniã ipſe in ea perrexit. Velamen aũt meritò uocamus. Cum enim eleuatus eſt in cœlũ, tunc apparuerunt cœleſtia. Accedamus, inquit, cum uero corde in plenitudine fidei, aſperſi corda à conſcientia mala, & abluti corpus aqua munda.) In quo accedamus, ſcilicet fide & ſpirituali cultura, in ueraci corde, ſine ſimulatione, in ſatisfactione fidei, quia nihil eſt uiſibile horum, neq; ſacerdos, neq; ſacrificiũ, neq; altare. Propterea, inquit, in plenitudine fidei ſic oportet credere, quomodo certi ſumus. De uiſibili etenim adhuc amplius certi ſumus. Hic enim aliquando carnis ſenſus errant in ijs quę uidentur, illic autem nequaquam, quia ſpiritu ſpiritualia percipimus, & non licet hæſitare de eis. Ideo ait, aſperſi corda à cõſcientia mala. Oſtendit quia nõ fides ſola, ſed etiã uita cũ uirtute quæritur: quia fides ſine operibus ociosa eſt. Illi autem corpora mundabant, nos conſcientiam. Et abluti, inquit, aqua munda. Lauacrum baptiſmatis in hoc loco dicit. Baptiſma enim corporis mũdatio nõ eſt, ſed animæ: ſi fides adeſt baptizato, ſiue parentũ, ſiue ſui ipſius ſi ad rationabilẽ ætatem peruenerit. Teneamus ſpei noſtrę cõfeſſionẽ indeclinabilẽ. Fidelis eſt enim qui repromiſit.) Nihil ſcruteris, nihil rationis expectes: fide opus habẽt hæc omnia: quia ſine fide impoſſibile eſt placere deo. Sicut deus fidelis eſt in promiſſis ſuis, ita fideles uult nos in promiſſis noſtris quę uouimus, diabolo cõtradicere, & Chriſto obedire. Et cõſideremus inuicẽ in prouocatione charitatis

Rom. 8

Hier. 31
Supra 8

Matth. 7
Luc. 6

tatis & bonorũ operum, non deserentes collectionem nostram, sicut est consuetudinis quibusdam.) Quid est, Intelligamus inuicem? Si uirtute creditur, hũc, imitemur in eum intendamus, ut diligamus, & diligamur. Ex dilectione quippe bona opera fiũt. Magnũ quippe bonũ est congregatio. Ipsa nanq; charitatem operatur feruentiorẽ, & ex ea cuncta opera bona generantur. Nihil nanq; bonum est, quod non per charitatem fit. Istam igitur confirmemus inuicem, quia plenitudo legis charitas est. Non enim laboribus opus habemus, aut sudoribus, si dilexerimus inuicem, spontanea nobis uia prosternitur, ducens ad uirtutem, & ad cœlestia. Sicut est consuetudinis quibusdam.] In hoc loco non solũ admonuit, sed etiam culpauit & terruit unitatem charitatis scindentes. Sed cõsolantes tanto magis, quãto uideritis appropinquãtem diem.] Quem diẽ designat? nisi diem iudicij, in quo singulorũ merita examinantur: uel etiam extremum diem uitæ nostræ. Dicit enim alio loco: Dominus prope est, nihil sollliciti sitis, id est, de terrenis. Et item: Nunc propior est salus nostra, quàm cũ credidimus. Tempus enim abbreuiatũ est.

Matth. 24
Rom. 15

Voluntariè enim peccantibus nobis post acceptam notitiam ueritatis, iam nõ relinquitur pro peccatis hostia.] Sponte nanq; peccantibus nobis postquã accepimus ueritatis agnitionem ultrà nõ relinquitur hostia pro peccatis, sicut in ueteri lege donatũ fuit hostias offerre sæpius pro peccato. Neq; enim Christus ipse iterum immolãdus est pro peccatis nostris, hoc enim semel factũ est, & secũdo nõ est opus, sed magis opus est post acceptã gratiam permanere in fide & ueritate bonorũ operum. Mundatus es, liber es à criminibus, factus es filius dei. Si ad primũ uomitũ reuersus fueris, aliud te expectat iudiciũ, nisi per pœnitentiã renouatus fueris. Ideo subsequenter ait: Terribilis autem quædã expectatio iudicij, & ignis æmulatio, quę cõsumptura est aduersarios.] In hoc non pœnitentiã excluſit, neq; propitiationem quæ fit per pœnitentiam, neq; repellit & deijcit per desperationem delinquentem: non enim ita est inimicus nostræ salutis. Sed quid? secundũ excluſit lauacrum baptismi. Non enim dixit. Non est ultrà pœnitentia: neq; dixit, Vltrà non est remissio, sed hostia, inquit, ultrà non est, hoc est, crux secunda ultrà non est. Vna nanq; perfecit in perpetuũ eos qui sanctificantur: non sicut Iudaicæ: cautos nos uolẽs efficere, ne ultrà uel crucem Christi, uel hostias Iudaicas expectemus pro peccatis. Et quicunq; pœnitentiæ medicamentum neglexerit, ignis æmulatio deuoret eum. Quapropter unusquisq; ad pœnitentiæ (dum tempus habet) medicamentum confugiat, ne igni tradatur æterno. Irritã quis faciens legem Moysi, sine ulla miseratione duobus uel tribus testibus moritur.] Terrorem enim incutit Christianis de pœnis eorum qui sub lege peccauerunt. Sine miseratione, inquit, ut nulla sit uenia, nulla sit misericordia: quoniã Moysi esset illa lex. Si duo, uel tres, sicut ille dispoſuit, testificantur super eum, cõfestim iudices populi iudicant eũ ad mortem, si legi cõtrarius fuit aut inobediens. Et si hoc ita est in ueteri lege, ubi lex Moysi irrita fit: Quanto magis, putatis, inquit Apostolus, deteriora mereri supplicia, qui filium dei cõculcauerit, & sanguinem testamẽti pollutũ duxerit, in quo sanctificatus est, & spiritui gratiæ contumeliã fecerit?] Quantò maior est Christus quàm Moyses, gratia quàm lex: tãto maiora mereberis supplicia. Et quomodo cõculcat quis filiũ dei? quãdo enim eo indignè participatur per sacramenta nónne grãde peccatũ cõmittit? nónne illũ conculcat? nónne ipsum cõtemnit? Sicut enim ea quæ cõculcamus, nullius momenti pendimus: sic & qui liberè peccant absq; timore & absq; pœnitentia, Christum nullius momenti existimãt, nec eũ iudicem futurum formidãt. Factus est per gratiã corpus Christi, & seipsum facit corpus diaboli: & sanguinem Christi polluit, in eo quod mundatus est, & ad uomitum reuertitur pristinum: & seipsum per pœnitentiã iterum mundare neglexerit, spiritũ gratię iniurians. Qui uero beneficiũ dantis grata mente non suscipit, iniuriã facit benefacienti. Ille facit te filium, & tu uerò uis fieri seruus peccati. Venit enim ad habitandum apud te, tu uero nõ præparas ei domum dignam habitationis suæ, alium, id est diabolum, tibi habitatorem concilians. Scimus enim qui dixit: Mihi uindictam, & ego retribuam. Et iterum: Iudicabit dominus populũ suum.] De inimicis hoc dixit, & de negligentibus per pœnitentiã se purgare, sed securi male faciunt. Iudicare enim intelligitur plebem suam, separando de ipsa plebe sua bonos à malis, fideles ab infidelibus. Horrendũ est incidere in manus dei uiuẽtis.) Incidit in manus dei in die iudicij, id est, in potestatẽ eius iudicij

Deut. 32
Rom. 12

dicij, qui reddet unicuiq; ſecundū merita ſua. Qui nō uult modo præuenire in cōfeſſione & pœnitentia faciē eius, dū tempus habet, ſi non pœnituerit de peccatis ſuis, incidit in horrendū iudiciū omnipotētis dei. Rememoramini aūt priſtinos dies in quibus illuminati magnū certamē ſuſtinuiſtis paſſionū.) Poſtquā Paulus cōcuſſit animos eorū, dicendo: Horrendū eſt incidere in manus dei uiuentis: fidem faciens quòd omnimodis oportet perire iniuriantē gratiā dei, & ſpiritui ſancto contumeliā facientem: & hoc ex lege Moyſi docet. Proinde ne multo timore deſperātem à triſtitia & deſperatione abſorberi faceret, cōſolatur eos per laudes, & orationes & æmulationem domeſticam eis proferens. Illuminati, id eſt, confortati per gratiam diuinā. Magnum certamen ſuſtinuiſtis paſſionū. Non dixit ſimpliciter certamen, ſed addidit, magnū. Nec dixit tētationes, ſed pugnā: quod quidem multæ laudis eſt, & noſtrarū prædicatio laudū, pro Chriſti nomine pati. Et in altero quidem opprobrijs & tribulationibus ſpectaculum facti: in altero autem ſocij taliter cōuerſantiū effecti. Nam & uinctis cōpaſſi eſtis.] Modo minutatim per partes proſequitur laudes eorū, dicens eos non ſolùm uiriliter ſuſtinere paſſiones pro Chriſto, uerumetiam & uinctis cōpaſſos eos eſſe annunciat, & tribulationibus opprobrijſq; ſpectaculum factos. Grauis quippe res eſt opprobrium, & idonea ad fortitudinem animæ ſubuertendā & excæcandā mentem potens. Quoniā enim ualde appetens eſt gloriæ genus humanū, propterea etiā & opprobrijs facile captatur. Et nō ſimpliciter dixit opprobrijs, ſed etiā augmentum fecit, dicens: Spectaculum facti. Cum enim quis ſecretè exprobratur, cōtriſtatur quidem: ſed multo amplius cum coram hominibus. Et rapinam bonorum ueſtrorū cum gaudio ſuſcepiſtis.) Mirabiliter laudat eos in fide: quia ſi fidem non haberent meliora recepere pro hac ſubſtātia abrepta, non cum gaudio ſuſcepiſſent rapinā eius. Proinde ſubiungit fiduciam fidei. Cognoſcentes, inquit, uos habere meliorem & manentem ſubſtantiā.) Quaſi diceret: Veſtras futuras uidiſtis diuitias, ſuſtinuiſtis cū gaudio: quod necdum apparet, quaſi preſens appareret, cernebatis. Hoc enim totum apoſtolicū eſt opus, & dignū illis fortibus animabus ut flagellis gauderent. Ibant, ſicut in actibus Apoſtolorū legitur, à concilio gaudentes, quia digni habebantur pro nomine Ieſu contumeliā pati. Cognoſcentes, inquit, uos habere meliorem & manentem ſubſtantiā, prout diceret firmā & ſubſtantialem, quæ perire nō poſſit, ſicut iſta terrena perit. Deinde laudans eos, dixit: Nolite itaq; amittere confidentiā ueſtram, quæ magnam habet remunerationem apud deum.) Apparet aūt quia in magna confidentia erant ad deū, quam ne amitterent, inſtantiſſime eos hortatur. Facilius enim integra conſeruantur, quàm amiſſa recuperantur. Nihil enim uobis neceſſariū eſt, niſi ut ſtetis firmiter, & permaneatis in fortitudine ueſtra, quæ magnā habet remunerationem apud deum. Patientia enim uobis neceſſaria eſt, ut uoluntatem dei facientes, reportetis promiſſionem.) O quanta magnitudo exhortationis iſtius & cōſolationis. Vnum quippe opus habetis, id eſt, ut perſeueretis in agone, donec recipiatis coronā condignā labori ueſtro: quia non qui cœperit coronabitur, ſed qui perſeuerauerit in certamine uſq; in finem, hic ſaluus erit. In patientia ueſtra ſiquidē poſſidebitis, dicit dominus, animas ueſtras. Reportetis, id eſt, accipiatis promiſſiones dei. Adhuc enim modicū aliquantulumq; qui uenturus eſt, ueniet & nō tardabit.] Non minima conſolatio eſt laboris, citò ſperare uenturum iudicem, & remuneratorem, & conſolatorem remuneraturū certaminis conſtantiam. Iuſtus aūt meus ex fide uiuit. Quod ſi ſubtraxerit ſe, nō placebit animæ meę. Nos autem nō ſumus ſubtractionis filij in perditionem, ſed fidei in acquiſitionem animæ.] Hoc propheticū intulit Apoſtolus teſtimonium, ad exhortationē fidei. Sicut diſplicebit qui dubitat, ita qui crediderit, uiuet in fide ſua recta. Quapropter credamus uenire uelociter iudicem Chriſtū, & præparemus nos obuiam in bonis actibus, ne ſimus ſubtractionis filij à luce ſempiterna, ſed acquiſitionis in gloriam cum ſanctis, in die magno audientes uocem deſiderabilem: Venite benedicti patris mei, percipite regnum quod paratum eſt uobis ab origine mundi.

Act. 3

Matth. 10

Abac. 2
Rom. 10
Galat. 5

Matth. 25

Reliqua in hanc epiſtolam deſiderantur.

DIVI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI
TOMI QVINTI ET VLTIMI FINIS.

ILLVSTRISS. HVMANISSIMO QVE PRINCIPI AC DOMINO D. IOANNI RODOLPHO STOER, Murbacensis & Lutrensis collegij Abbati dignissimo, Michael Martinus Stella S. D.

TAM inde statim ab eo tempore quo rerum humanarum longa ægritudinis exercitatione uehementer pertesus, superos petijt Sigismundus ille Gelenius, utriusq; linguæ ad prodigium usq; peritus, nihil appetentius desideraui, quàm laborum meorum aliquid ad tuam celsitudinem mittere. Nam haud iniquum me facturum rebar, quem sibi passim optimi quiq; & docta pietate & pia doctrina præditi, præcipuum studiorum suorum Mecœnatem experiuntur: etiam mihi, quoad eius fieri posset, pio & honesto labore, amicum reddere. Huc sanè cùm alij multi, tum Ioannes Huoberus liberalium disciplinarum ac Medicæ artis iuxtà peritissimus, atq; T. C. & inclytæ urbis Basileæ Physicus doctissimus accesit, ut laudum tuarum buccinator præclarissimus: ita quæ facio ut facerem fuit autor præcipuus. Habebam unum quiddam, exiguum quidem illud licet, pium tamen, nisi me mea fallat opinio, in epistolam Paulinam ad Romanos, proxima apud me fœtura natum, T. C. inscribendum, nisi me Horatianum illud prudens consilium deterruisset, quo uel in decennium potius ut maturescant fœtus premendos censet, quàm inconsultò emittẽdos. Cui ea de causa libẽs parui, ne & mihi parũ cõmodè facti mei ratio constitisse uideretur: neúe cõtingeret, quod multis usuenire uideo, quos præproperi partus sui serò sanè nimium ac turpiter pœnitet, dum ceu abortiuum quoddam multo relictu, per iugulum reuocare coguntur, atq; quæ primo quoque nixu ceu sacrosanctissima omnibus uel inuitis fortiter impudenterq; obtruserant, mox meliora docti in totum mutent, & temerariæ suæ stultitiæ, & stultæ temeritatis pœnas pro lucro ferunt. Itaque malui proximis his diebus, semotis pone tergum tantisper meis lucubrationibus, dum plus otij, temporis, addam etiã audacter & eruditionis nactus fuero, Ambrosianæ lectionis dulcedine animum pascere, atque adeò hunc, quem T. C. inscriptum Elenchum uides, condere: ut & meæ non obessem saluti, & omnibus legere non dedignantibus longæ inquisitionis labor abesset. Proinde & in castigatione, si unquam aliàs, certe in hoc tam præclaro quàm pio authore, quàm fieri potuit, dedi operam maximè, ut in Theologorum manus ueniret quàm correctissimus. At quantum solicitudinis, quantum laboris, denique quantum tædij deuorandum fuerit, aliorum esto iudicium. Certè exantlati laboris immensi haudquaquam pœnitebit, si T. C. hilari fronte, hunc qualemcunque laborem excepisse intellexero. Cæterùm ne epistolæ modum excedam, non alia ratione hunc laborem T. C. consecratũ optaui, quàm ut Christianæ philosophiæ usque memor etiam & hunc Ambrosium nostrum amplecti non dedigneris: atque T. C. bibliothecæ inditum commilitonibus omnibus tam insignem & eruditum, quàm disertum & pium authorem legendum præbeas: quo sese crebra eius lectione oblectent & pascant: pasti uerò, mẽtis & corporis castimoniã sanctimoniamq; sectentur: quo tam hoc ipsum quod dici uolũt, esse sedulò studeant, quàm mutuum amorem apud omnes augeant, & apud deum fidem. Vale studiosorum omnium unice Germaniæ nostræ Mecœnas. Basileæ, xij. Calend. Martias 1555.

ELENCHVS DICTIONVM, SENTENTIARVM, ET RERVM MAGIS MEMORABILIVM, IN QVO prior numerus tomũ, alter uerò paginam indicat.

A

Aaron in deserto mortuus tom. 4. 734
Aaron iratum fratrẽ placat 3.64
Aaron stat in medio morientium, mortem cohibens 3.68
Aaron typus Christi 2.52
Aaronis consilium cur magis sequutus Moyses quàm proprium 3.63
Aaronis & Christi collatio 5.437
Aaronis lapsus 4.380
Aaronis laus describitur 3.201
Aaronis uirga floruit 5.246
Aaronis uirga nucea 1.100
α & ω primus & nouiss. deus 3.62
Abacuc prandiũ fert Danieli 4.485
Abana flu. Damasci 5.54
Abba pater qui quomodo clamare possunt 5.210
abdicatio liberorum sola in homine 4.65
Abel cur deo placuerit, & displicuerit Cain 3.100
Abel iustus & fortiss. 4.96
Abel pastor ouium 4.122
Abel quid mystice designet 4.114
Abel quid 4.115
Abelis & Caini officiorum quæ fuerit distantia 4.117
Abelis oblatio cur Deo placuerit, & Caini displicuerit 4.283
Abelis quæ nam fuere oblata deo munera 4.126
Abelis sanguis quomodo clamet ad deũ 4.125. & 137
de Abele & Cain consideratio 4.114
Abessalon fratrem Ammonem in conuiuio iubet occidi 5.224
Absalon in patrem insurgit 1.48 & 4.664
Absalon interfectus à patre defletur 4.702.
Absalon quis armauit in furorem contra patrem 4.617
Abessalon, uide Dauid
Abessalonem cur primò puerũ uocarit Dauid, mox filium 4.726
Abessalonem extinctum fleuit Dauid, & cur 2.27
Abias rex infidelis 3.49
Abigail à studio uindictæ reuocat Dauid 1.13
Abigail uxor Dauid, cuius typum gessit 3.84
Abigea Dauidem placat iratum 3.84
Abimelech assumit Saram in uxorem, ac mox diuino iussu marito restituit 4.183
Abimelech quia ignorantia peccarat, facile ueniam impetrat 5.339
Abiron schismaticus 3.201 & 4.419. & 5.414
abnegans semetipsum iustus est 1.18
abominanda quæque quomodo Aegyptijs immolanda 3.65

abominationis desolatio num facta sit an adhuc futura speretur 5.149
abortus interdum melior quàm partus 4.366
abortiuum spirituale quando quis facere dicatur 5.150
Abraham bellum init, & Loth liberat de manu regum 4.175
Abraham benedicitur 4.191
Abraham confirmatur frequentibus promissis 4.173
Abraham conuiuium in ablactatione Isaac facit 4.183
Abraham credentium omnium pater. to.5.338
Abraham cur cum ancilla Agar concubuerit 4.176
Abraham cur meritò dies dictus tomo 4.195
Abraham cur iustificatus 5.184
Abraham decimas offert Melchisedecho 4.4
Abraham defenditur ab adulterij crimine 4.176.177
Abraham de terra sua exire iubetur 4.172
Abraham etiam in principio imperfectior 4.174
Abraham & moralis doctor & propheta 4.187
Abrahã ex fide iustificatus est 5.336
Abraham exit de terra & cognatione & domo sua 4.191
Abraham factus est hæres mundi non merito legis, sed fidei 5.190
Abraham factus est pater multarũ gentium non ob circumcisionem, sed ob fidem 5.190
Abraham filio prouidit de uxore tomo 4.187
Abraham hospitum explorat aduentum 4.179
Abraham in legem non peccat cõcumbens cum Agar 4.176
Abraham in oblatione filij Christianis proponitur imitandus 3.37
Abrahã in sinu suo recipit animas defunctorum 4.242
Abraham nepotem Loth de captiuitate liberat 1.14
Abraham nihil petit earum quæ sunt rerum Sodomorum 4.201
Abraham nobis præponitur imitandus 4.176
Abraham pacificus 4.107
Abraham pastor pecorum 3.65
Abraham pater electionis 4.209
Abraham pater multarũ gentiũ 4.4
Abraham pater omnium gentium, sed credentium tantum 5.191
Abraham patientissimus 4.96
Abraham per circuncisionẽ non est iustificatus, sed per fidem 5.188
Abraham quam à deo mercedem contendat 4.175
Abraham quam filio Isaac reliquerit hæreditatem 4.121
hanc ipsam mystice interpretatam reliquit Christo, quomodo 4.122
Abraham quo ætatis suæ tempore de Charra exierit 4.191
Abraham quomodo in Christum credidit 4.123
Abraham quomodo beatus 1.36
Abraham quomodo uiuere dicatur tom. 5. 92
Abraham quot benedictiones à domino acceperit 4.186
Abraham tentatione factus illustrior tom. 4.93
Abraham tres uidit, & unum adorauit 4.179
Abraham ut filium generaret in senectute cõsiderare ætatẽ noluit 3.48
Abraham dicit uxorem sororem esse tom. 1.14
Abrahæ cur facta promissio mercedis bello, & non priusquam bellum iniret 4.201
Abrahæ cur prælatus Dauid à Matthæo Euangelista in geenealogia Christi 5.36
Abrahæ desiderium de hærede & filio 4.201
Abrahæ dignitas quanta 5.444
Abrahæ discessus ex Aegypto, quid mystice 4.194
Abrahæ diuitiæ quæ fuerint 4.194
Abrahæ fides cur laudabilior cæterorum 5.191
Abrahæ fides pulchre describitur 1.14
Abrahæ fides quanta 4.172
Abrahæ filij non omnes boni 5.216
Abrahæ filij in scripturis qui dicantur to.4.498.& 5.184.335.447
Abrahæ filij qui sint, & qui non sint tom. 2. 8
Abrahæ filij si sumus, eius opera facia mus oportet 4.173
Abrahæ humilitas & Lothi insolentia demonstratur 4.198
Abrahæ munus cur deo acceptũ 4.123
Abrahæ promissio facta in Christo impleta 5.336
Abrahæ puer quàm pulchrè suo fungatur officio 4.188
Abrahæ quantæ infuerint uariæ uirtutes 5.68
Abrahæ quomodo promissus Christus to.5.26.216
Abrahæ quo tempore apparuerit deus tom. 4.192
Abrahæ semen quõ dicamur 3.183
Abrahæ soror quõ dicta Sara 4.173
Abrahæ tentatio describitur 4.184
Abrahæ uaria exercitatio 4.173
Abrahæ uictoria contra quinque reges 2.39
Abrahæ uirtutes summariè narrantur 1.14.& 4.174
Abrahæ uita sub compendio describitur 3.37
Abrahæ uxor moritur 4.186
Abrahamus filium Isaac ad immolandum abducit 3.36
Abrahamus non ideo uera humilitate caruisse dicẽdus, quia dines 3.214
Abrahamus trinitatem agnouit 3.36
Abrahami uita omnibus imitanda proponitur 4.172
absinthij herbæ utilitas 4.30
abstinentia bonum uelamen 4.324
abstinentia cur indicenda corpori tomo 3.259
abstinentia filiorum Israel in deserto to.3.261
abstinentia gemina à nobis exigitur, quæ 4.209
abstinentia multorum patrum describitur 3.199
abstinentia nihil pulchrius 3.198
abstinentia Niniuitarum 3.267
abstinentia peccatorum bonorum imitium 4.463
abstinentia pro corporũ qualitate moderanda 1.148
abstinentia qui misericordiam meruerint 3.311
abstinentia uia nostra quomodo 2.69
abstinentiæ arma minime abijcienda. 3.251
abstinentiæ meritum nullum esse dicere hæreticorum est 3.196
abstinentiæ quæ utilitates 3.263
abstinentiam docet Paulus 3.196
abstinere etiam à licitis magna gloria 5.318
abstinere & pauperib. nihil dare quid prosit 3.260
abundare in omni opere bono quid. to.5.312
abyssus abyssum inuocans in scripturis quid 4.412
abyssus duplex 4.480.
abyssus quid 4.13
ἀκατεργασου quid 2.74
accedere & recedere à deo qui dicantur 2.34
accipenser 4.51
de Accipitribus speculatio 4.65

accola, aduena, incola quid differant tom. 4 530
accolæ & habitatoris differentia quæ tom. 4 200
accusare electos dei nemo potest 5.213
accusatus dominus apud Pilatum an tacuerit 3.275
accusatus falso, non debet metuere tomo 4 250
Achab cur inter genitores Christi à Matthæo collocetur 4.400
Achab cur non adeptus uenia 4.514
Achab humiliatus auertit iram domini 4.284
Achab noluit intelligere ut bene ageret 4.479
Achab rex egentissimus 3.78
Achab rex licet, miser tamen 1.36
Achabi regis misera mẽdicitas, et mendica miseria pulchrè describitur tom. 4 273
Achaia gemina 5.311
Acherontem cum sua cimba inter poetarum fabulas reijcit autor 4.238
Achinaas Iezraelites Dauidis uxor, cuius typum gessit 3.84
Abimelech ab honesto laudatur 1.69
Achitophel à consilijs Absaloni tomo 4. 617
Acholij & Helisæi collatio 3.161
Acholij mira in itinere peragrando celeritas 3.162
Acholij uita per Ambrosium descripta 3.160
aconita inter fructus utiles reperiuntur 4.30
actio & intentio quomodo in uno cohæreant 5.8
actio finis est intentionis ibidem
actio interdum causa licet intentio multa præcesserit 5.9
actio nihil prodest, nisi fiat ut oportet 4.504
actionis bonæ genitrix fides 2.16
actionis & intẽtionis exemplar in sororibus Christum excipientibus hospitio 5.9
actionem præcedat cogitatio 4.653
actus boni studiũ simul cum ætate crescere debet 1.9
actus nostri causa etsi non omnib. redditur, examinatur tamen 1.29
actus nostri omnes quibus testibus implendi 3.270
actuum nostrorum testis publica æstimatio 1.31
actus nostros ad scripturam accommodare debemus 5.32
actus nostros malos quomodo crucifigendos censeat Paulus 5.199
actus omnes nostros in nomine Iesu agere debemus 5.32
in Actiua uita quæ considerandæ potissimum sint 1.14
adamantur nonnulli qui nolunt amari, quomodo 4.249
Adam ante peccatum cuiusmodi et qualis fuerit 4.81
Adam è paradiso eijcitur 4.641
Adam clausos quomodo oculos habere potuerit qui omnibus animantibus nomina indidit 4.110
Adam cur contra paradisum locatus est 4.106
Adam cur & quomodo lapsus 3.197
Adam cur primò increpatur, cum mulier antè gustauerit 4.111
Adam deceptus cum Christo non erat. tom. 4 535
Adam et Eua quomodo se nudos cognouerunt 4.109
Adam & Eua typus corporis & animæ, quomodo 5.57
Adam fõrma mortis, Christus uero uitæ 5.301
Adam gradus quosdam fecit, quibus intromissus in homine est spoliator. tom. 5 206
Adam in paradiso nõ cognouit Euam, sed expulsus 3.264
Adã irridetur à deo quomodo 4.324
Adam mystice quid 4.190
Adam non est seductus, sed mulier. tom. 4 104.108
Adam nudus quomodo dicatur 3.235 & 4.299
in Adam omnes peccato obnoxios esse certum est 3.217. 5.194
Adam per peccatum corruptus omnes quos genuit corrupit 5.194
Adam primus & nouissimus quis tomo 5 290
Adam primus & nouissimus quid discriminis habeant, quidq; utilitatis aut damni quisque suis contulerit. tom. 5 64
Adam primus soluit legem naturalem tom. 3 180
Adam quid significet 4.94. 600
Adã quomodo in umbra mortis & umbra uitæ fuisse dicatur 4.98
secundum Adam qui uiuunt moriuntur, quomodo intelligẽdum 5.210
Adæ in paradiso quæ præcepta data. tom. 4 97
Adæ peccanti quæ pœna constituta tomo 3 28
Adæ peccatum transitu posteris nocuit non exemplo 3.217
Adæ peccati & Christi doni distantia. tom. 5 196
sopor Adæ immissus quis fuerit 4.105
Adæ succinctorium de fici foliis, quid tom. 4 110
Adæ uestitus qualis, & quid denotet tom. 4 324
Adæ unde mors acciderit 4. 100
Adami & Christi collatio 3.264 & 5.47
Adami manus quando aruisse dicatur tom. 3 233
Adami natura sine uitio, per inobedientiam uoluntatis mala sibi contraxit 2.7
Adami peccantis & Christi saluantis collatio 5.194
adeps in sacrificijs quid 4.134
adhærere deo quõ dicamur 4.619
adhærere pauimento quis dicatur tomo 4. 622
adiutor dei quatenus qs dicatur 2.24
adiutores dei qui & quomodo dicantur 5.251
admonitio diuina sit multipliciter tomo 3 108
adolescens in quo uiam suam corrigat tom. 4 601
adolescens unicus uiduæ filius excitatur 3.34
adolescentis officia describũtur 1.9
adolescentes magis metu quàm ratione reuocantur à uitijs 4.256
adolescentes quos maxime sequi debeant 1.46
adolescẽtum bonorum est habere timorem dei 1.9 senum est graues esse ibidem
adoptatio filiorum dei quomodo fiat. tom. 5 192
adoptionis signum quod, & qui illud habere dicantur 5.302
adoptatos nos esse spiritus testis est tom. 5 339
adorare in spiritu & ueritate quid tomo 2 158
adorare quid debeamus, & quid non. tom. 2 157
adorare quis dicatur ibidem
adoratores boni & ueri qui dicantur. tom. 5 173
adoratur & pater & filius & spiritus sanctus 2.156
aduersa nisi explorentur cito occupãt tom. 1 24
aduersa patienti animo tolerare, quid utilitatis adferat 3.269
aduersa tolerare alij aliter solent tomo 4 729
aduersis non frangi prima uirtus tomo 4 468

aduersis non minus perfecti quàm prosperis, qui 4.293
aduersarius noster magnus, sine dei fauore à nobis uinci non potest 5.43
aduersarius noster quis 5.113
aduersarius noster quis & quõ non timendus 3.314
aduersarius noster subtilis & uersutus tom. 5 222
aduersarius. uide dæmon, satan, tẽtator
aduersarij inter sese dissidẽtes quæ mala generent 5.414
aduersarij nostri impudentia & altitudo quanta 5.214
aduersitatis culpam in nosipsos omnẽ nõ in deũ cõferre debemus 4.729
aduersitatibus multi sanctorũ facti fortiores 4.364
aduentus domini primus & secundus. tom. 5 149
aduentus domini signa quæ 5.151
adulator esse nõ debet episcop. 3.104
adulatio aliena ab officio episcopali tom. 3 104
adulationib. non attendendum 1.27
adulter diem refugit, quare 4.136
adulteri non intrabunt in regnum cælorum 5.259
adulteri qui dicantur Paulo 5.202
adulterũ religionis esse maius est quàm corporis 3.276
adultera quæ dicatur 3.130
ab Adultera quomodo cauendum, Salomonis hortatu 4.56
adultera uiperæ comparata 4.56
adulterium diuino iudicio punitur tomo 4 183
adulterium duplex 3.190
adulterium fugiendum 4.395
adulterium nõ omne damnandũ, quomodo 4.404
adulterium num Abraham commiserit 4.176
adulterium omnibus maxime cauendum 4.56
adulteriũ quomodo cõmittatur 4.599
adulteriũ quàm grãde peccatũ 3.291
adulterium quot secum mala conuehat tom. 4 716
adulteria naturæ procurantes, q̃ grauiter peccent 4.53
adulterina contagia nescĩt pisces tomo 4 53
adulterare opus dei quomodo quis dicatur 4.82
adulterare uerbum dei quid 5.299
adulteratores uerbi qui dicãtur 5.183
aer quõ cogitur in pluuias 4.18
aeris clementia quid utilitatis cõferat tom. 1. 8
aerem plerunq; mutari ad lunæ exortum quidam asserunt 4.48
de aere philosophorũ sentẽtia 4.204
Aetius hæreticus 2.43
ædificare cum iustitia aut non cum iustitia qui dicantur 3.82
ædificationis uia omnibus insectanda. tom. 5 236
æger si sanum se simulet, magis ægrotabit 3.64
ægroti quomodo consolandi 4.538
ægritudo, nõ malum dicendũ est 4.12
ægritudines & corporis et animæ, sed animæ grauiores 3.80
Aegyptus cur tam multis & tantis afflicta plagis 5.184
Aegyptus deprædatur domini uoluntate & permissu 4.205
Aegyptus domus seruitutis Iudæorum. tom. 5 196
Aegyptus fame laborat 4.253
Aegyptus fluuius qui apud ueteres Nilus 4.207
Aegyptus fornaci ferreæ cur assimilata 4.746
Aegyptus humilior cæteris terris tomo 4.24
Aegypti labor quis 4.512
Aegyptus quid 3.43
Aegyptus quõ fugienda 4.206
Aegypti regescõmuni nomine Pharaones appellantur 5.218
Aegypti regnum quo tempore potissimũ relinquendũ ueris Iudæis 4.6
Aegypti sterilitatem præcesserit annorũ septem fœcunditas 4.143
in Aegyptum descendere quid mystice 4.193
in Aegypto lasciua iuuenum luxuria. tom. 4 173
in Aegypto multa uenena quõ esse dicantur 5.99
ex Aegypto egressi omnes perierunt exceptis duobus 4.734
Aegyptiæ plagæ sub cõpendio narrantur 1.65
Aegyptij pastorem pecorũ abominantur, & cur 3.65
Aegyptij quæcũq; refugiunt, Christianus an amplectere debet ibidem
Aegypt. Hebræorũq; collatio 4.113
Aegyptiorũ primogenita media nocte occiduntur 4.656
Aegyptiorum sapientia æstimata pro stercore 1.16
Aegyptiorum simulacra quæ fuerint. tom. 5 177
per Aemiliam constituti episcopi instruuntur de celebritate paschali tom. 3 209
æmulari quid in scripturis 4.483
æmulator & æmulus quid differant. tom. 4 48
æmulatio & subæmulatio quid differimis habeant ibidem
æmulatio gemina in scripturis 4.483
Aesculapius mortuum reformasse dicitur, sed id negat autor 1.85
æqualitas patris & filij probatur tomo 4.264.533.541.553 & 5 28.32
æqualitas trium personarum probatur tom. 1.124. & 2.46. & 3.143 & 4.406. & 5.132
æquitas cùm omni loco tum in ecclesia maxime obseruanda 1.49
æquitatis mẽsura omnibus grata 1.62
æquitate imperia confirmãtur, iniquitate corruunt 1.46
ære alieno oppressus pulchrè describitur 4.341
æra duo à uidua paupere missa quid denotent 3.186
æstas in scripturis quid 4.636
æstas quando nobis est 4.45
ætas magis ad uitium lubrica quæ tomo 4 360
ætas nulla ad perdiscendum tarda & sera 3.118
ætas nulla infirma ad regnum dei tomo 5 122
ætas nulla obest quo minus ad Christũ ueniat 5.135
ætas omnis apta fidei 3.114
ætas quæ futura resurgentibus in finali iudicio 3.44
ætates decem in homine secundũ Solonem 3.141
ætates septem in scripturis quid denotent 3.141
ætates simplicitatis, infantiæ, meritorum 3.279
ætatibus singulis quid conueniat perquirendum 1.27
æterna corporalibus oculis uideri non possunt 4.736
æterna quæ dicantur 3.98.101
æterna uita. uide uita æterna
æthiopis color niger quid mystice designet 4.171
affabilitas quantum prosit 1.38
affectus & culpam meretur & præmium 4.589
affectus humanus necessitudine quadã in suos fertur 3.70
affectus in uitio aut in præmio semper est, non res 5.68
affectus nomen imponit operi 1.19
affectus noster non caro culpæ author tom. 4 288

affectus noster purus et sincerus sit oportet 1.63
affectus noster quomodo ad deum clamare debeat 4.125
affectus parētum in liberos qualis esse debeat 4.245
affectus puritatem quærit dominus nō obsequiorum speciem 5.95
affectus quatuor principales in homine 1.101
afflictio non uno fit modo 4.726
affluentia rerum mundanarum in iniustis multos mortaliū cōmouet 4.363
Africanus Scipio Annibalem deuicit. tom.3 118
Agabus propheta 5.279
Agar afflicta à domina sua fugiens, reducitur per angelum 4.177
Agar ancilla cum filio ejcitur 4.184
Agar quid 4.208
ager in scripturis quid denotet 5.132
ager multiplex uitæ æternæ describitur 4.296
ager plenus quis dicatur 4.30
in Agro constituti duo quid signent tomo 5 133
agro pleno iustus cur comparetur tomo 4 5.837
agro pleno nihil pulchrius 4.224
in Agrū exire quid mystice 3.11
agrum nostrum quomodo colere debemus 5.135
agricolæ boni officium 1.86
agricolæ boni qui dicantur 5.134
agricolam inter & operatorem agri quæ differentia 4.167
agricolarū reditus qui dicātur 2.93
agricolas quatenus imitari debeamus. tom.1 165
agricultura dei qui sunt & qui eius ministri & cultores 2.24
agriculturæ comparatur stultus & imprudens quare 3.74
Aggæus quid 3.82
agitator currus & ascensor quid differunt 4.283
agitatoris officium quod ibid.
Agnes præter Christum sponsum aliū non admittit 1.72
Agnes spōsum carnalē despicit 3.316
Agnes Vespasio iudice gladio cæsa moritur 3.319
Agnes uirgo custodem corporis habet angelum 3.318
Agnes uirgo & martyr 1.26
Agnes uirgo & martyr præfertur omnibus mundi philosophis 3.74
Agnes uirgo quia Vestæ sacrificare noluit lupanari addicitur 3.318
Agnes uirgo quo tempore ætatis martyrium passa 1.71
Agnes uirgo spoliata uestibus cælesti umbraculo tegitur 3.318
Agnetis uirginis & martyris post passionē suis apparitio 3.319
Agnetis uirginis interuentu liberata Constantia Constantini filia 3.320
Agnetis uirginis passio describitur tomo 3 316
Agnetis uirginis passio quo tēpore ætatis celebrata ibidem
Agnetis uirginis sponsus lecto sternitur 3.317
agnoscere & credere quid differant. tom.4 670
agnus non coquendus in lacte matris. tom.4 580
agni mysterium declaratur 4.132
agni quibus herbis pinguiores fiant, & lac salubrius 3.78
agno comparatur Christus, quomodo tom.4 574
agnum festinantes comedebant patres, quare & quid denotet 3.207
agnum qui potissimū sequātur 3.45
agniculi quō matres agnoscant 4.77
Agon locus in Palæstina unde dictus, & quare 3.177
in Agone contendens ab omnibus quæ obsunt se abstinet 5.270
Agricolæ martyris triumphus 1.104
Agrippa Iudææ rex 5.342
Aim litera Hebræa qd denotet 4.714
alacritas cui ætati maxime congruat. tom.1.9
alarū umbra quæ dicatur 4.46
in Alarum umbra quomodo sperare debeamus 1.102
Alcinoi horti 5.47
Aleatorū miseria describitur 4.345
Aleph quid 4.596
Alexander ærarius multa mala Paulo infert 5.418
Alexander traditus satanæ 5.400
Alexandri pueri mira patientia 1.85
alienigena à lepra curatus, gratias agit Christo 4.125
alienigena Iudæis quis dicatur 4.348
alimentum. uide Cibus
alimonia alens animam quæ 3.163
per Allegoriam multa dicta in scripturis 5.41
Alleluia quid 4.596
alligatura bona quæ dicatur 4.755
alliū non pro cibo sed pro medicamento sumi uult Ambrosius 4.78
alliū quō leopardum fuget 4.77
Allophylos quos appellabant Hebræi. tomo 1 18
aloe quid & quid denotet 5.164
altare Christi qui reliquit tradidit tomo 3 132
altaris minister uirtutibus ornatus sit. tom.1 31
altario Christianorum qui inseruiunt, de altari uiuunt 5.268
alta sapere quid 5.230
in Altum ducere quid in scripturis tomo 1 58.102
altitudo quid 5.353
Amalech quomodo dictus initium nationum 4.6
Amalech rex in scripturis quid ibid.
Amalech semen quid ibidem
Aman in crucem agitur 4.327
Amaonis & Cleophæ cor ardet, quomodo 3.225
amara optabiliora dulcioribus, quomodo 4.329
amare bene qui dicantur, & qui male tom.2.6
amare impatientius nōnulli erubescūt tom.3 26
amare quid sit 2.5
amare proximum quid 5.233
amantiū ardentiora desideria 3.26
amatoris improbi descriptio 4.674
amatores corporum quibus malis implicentur 4.192
ambitio detestanda 5.437
ambitionis inanis flabra prorsus despicienda 5.51
Ambrosio ab inimicis calumnia intentatur 3.127
Ambrosius à populo electus, à Theodosio confirmatus episcopus 3.122
Ambrosius asinæ pullo insidet 3.124
Ambrosius à tribunalibus ad sacerdotium raptus 1.1
Ambrosius breuitatis amator 4.8
Ambrosius certamini se offerre uult, sed non permittit plebs 3.124
Ambrosius crebro pro multis intercedit apud Theodosium 3.106
Ambrosius cum Auxentio Arriano in consistorio disputare renuit, quare. tom.3 121
Ambro. cur inuitus prædicaret 3.225
Ambrosius defert honorem martyrum corporibus 3.323
Ambrosius diuinitus admonetur ne sacrū faciat Theodos. præsente 3.108
Ambros. elementa Iudæorum non damnat 5.156
Ambrosius epistolis cum Sabino ludere gestit 3.151
Ambrosius fugere & ecclesiam desere re non nouit 3.123
Ambros. Gallorū episc. ob frequentes dissensiones adire non uult 3.6

Ambrosius natalem sacerdotij sui celebrat 5.138
Ambrosius ne episcopus fieret restitit, quare 3.203
Ambrosius ne litigare uideretur, contra Arrianos scribit 2.92
Ambrosius Niceni concilij autoritatem sequitur 3.122
Ambrosius non disputator Academicus 2.168
Ambrosius non nouit congregare thesaurum terrenũ 3.128
Ambrosius obligat se deo pro Theodosio 3.112
Ambrosius offert sacrificium pro salute populi 3.129
Ambrosius optat sibi studia mundari carbone candenti per Seraphim instar Esaiæ 2.51
Ambrosius osculum denegat Maximo tyranno 3.105
Ambrosius populũ reuocat à seditione tom.3 127
Ambrosius quatenus fugiat artem tractandarum rerum 1.15
Ambrosius quibusdam placet quibusdã displicet 3.229
Ambrosius quorum martyrum corpora inuenerit 3.320.321
Ambrosius quos potissimum in clerum non recipiebat 1.10
Ambrosius quot labores pro domo dei sustinuerit 3.189
Ambrosius Theodosii obitum deflet. tom.3 47
Ambrosius Romanæ ecclesiæ agnoscẽs reuerentiam se illi subijcit 3.194
Ambrosius Theodosiũ increpat quòd iusserit in episcopum & Christianos delatos animaduertere 3.108
Ambrosius Theodosium quomodo dilexerit 3.51
Ambrosius tyrannus appellatus 3.131
Ambrosius Valentinianæ mortis causa fuisse putatur 3.6
Ambrosius Valentinianũ defunctum deplorat 3.3
Ambrosius uasa ecclesiæ mystica confregit 1.50
Ambrosius uirginibus sacris Agnetem imitandam proponit 3.316
Ambrosii diuitiæ quæ 3.128
Ambrosii increpatio ad plebem 3.303
Ambrosii increpatio in Calẽdis Ianuarijs 3.243
Ambrosii mira constantia 3.123
Ambrosii mira humilitas 2.93 & 3.6. 104.124
Ambrosii oratio ad deum pro fidei cõfessione 2.113
Ambrosii pulchra & diserta ad Symmachi relationem responsio tomo 3 117
Ambrosii rogatu mercatores capti liberantur 3.129
Ambrosii uiscera reficiuntur Gratiani fide 3.104
Ambrosio minatur Maximus 3.8
Ambrosium quærentes milites cæcitate percussi 3.124
Ambrosius uadem pro se ad Christum postulauit Valentinianus 3.10
ambulare quõ debeamus 4.354 & 655
ambulatio dei quæ dicatur 4.110
ambulatio in utero quid mystice tomo 4 112
Amen amen dico uobis quid 2.80 87. & 5.178
Amen confirmationis uerbum in scripturis 4.545
amiantum quid & eius natura & efficacia 4.326
amicus dei quis uere dicatur 4.191
amicus, filius, mercenarius, seruus quid differant 5.124
amici definitio 1.70
amici dei ualde honorificandi, quomodo 3.323
amici faciendi de mammona iniquitatis 4.336. & 5.108
amici ueri censendi qui 1.69
amicorum cõmunia sunt omnia 1.139
amicos de iniusto mammona quõ nobis facere debeamus 5.126
amicitia angelis & hominibus communis 1.70
amicitia custos pietatis 1.69
amicitia ex beneuolentiæ fonte proficiscitur 1.22
amicitia nihil preciosius 1.70
amicitia qualis esse debeat ibid.
amicitia quatenus conseruanda 1.69
amicitia ut maneat quæ facienda tomo 4. 174
amicitiæ effectus uarij 1.69
amictus in scripturis quid designet tomr 4 703
Aminadab pater Naason 1.99
Aminadab quid 3.11. & 4.226
Ammon Dauidis filius intra domũ conuiuij occiditur 4.137. & 5.224
Ammonem extinctum fleuit Dauid, et filium paruulum non item, & cur tom.3 27
amor liberorum exemplo cornicum. tom.4 65
amor noxius unde originem traxit tomo 2. 7
amor liberorũ inter sese 4.245
amor paternus quando noceat liberis. tom.4 245
amor qui potest alio amore superari, quis 2.27
amor uerus constantia probatur tomo 3 143
amor, uide dilectio
amoris pignus osculum est 5.122
amorem Pyladis & Orestis inter fabulas reiecit autor 1.27
amore mutuo quare nos diligere debeamus pulchra ratio 4.197
Amos prophetapastor caprarũ 5.131
Amos rex infidelis 3.49
amphibia quæ dicantur 4.51
amphora in scripturis quid significet. tom.5 152
amphoram aquæ portare quid 5.152
amygdalis amaris quõ medentur agricolæ 4.35
Ananias ad Paulum missus 5.251
Ananias filius Azotti pseudoprophe/ta 5.7
Ananias fraudator de precio agri tomo 1 63
Ananiæ auaritia detestatur 3.284
acici locatio & uirtutum inter sese collatio 4.142
ancilla eijcienda 4.213
ancilla & filius eius expelli debet tomo 3 95
ancilla ostiaria cur diabolo compare/tur 3.273
ancilla ostiaria Petrum prodit 5.156
ancillæ ostiariæ & Euæ collatio tomo 3.272 & 5.156
ancillam eijcere quid 4.208
Andronicus à Paulo salutatur 5.240
angelus apparet à dextris altaris incensi 5.12
angelus custodit homines 3.318
angelus descendit in natatoriã tomo2.124 & 4.432
angelus doctor 5.26
angelus dux militiæ missus Iosuæ tomo 1 76
angelus è carcerib. ducit Petrum tomo3 125
angelus etiam sacerdos 4.429
angelus & minister quo differant tomo 5 427
angelus & spiritus quid differant tomo 5 426
angelus non condonat peccata 2.127
angelus promissor populis rursum apparet in Mamre 3.175
angelus quid 5.426
angelus quõ immortalis 2.66
angelus sacrificium uirga tangens succendit 2.115

angelus ſanat Thobiæ oculum 5.73
angelus typus ſpiritusſancti 2.124
angelus uetat Abraham à ſacrificatione filij 4.186
angeli ad miniſterium creati 4.666
angeli à nobis quomodo iudicandi tomo 5.258
angeli an ueſtiti ſint, & quibus ueſtimentis 3.235
angeli aſsiſtunt Heliſæo 4.599
angeli cernunt præeminentem dei gloriam 2.74
angeli confortatores 5.174
angeli cur hominis nomine & uocabulo notati 4.181
angeli cuſtodes noſtri 4.560
angeli educunt Loth è medio Sodomorum in montem 4.182
angeli electi & reprobi 5.408
angeli & cœlites quomodo noſtri cauſa ingemiſcunt 3.99
angeli famulatores 5.169
angeli floribus comparantur 5.109
angeli gaudent in conuerſione peccatoris 4.538
angeli gaudent in natiuitate domini tom.3.238
angeli honorantur dignitate domini ſui 2.74
angeli in adiumentum hominũ deſcendunt 1.124
angeli in figura hominum ſæpe uiſi tom.2.174
angeli in paſsione Martyrum lætantur 4.689
angeli in ſcripturis epiſcopi dicuntur 5.274
angeli militant pro uirginibus 1.76
angeli miniſtratores 2.90 & 5.26
angeli miniſtri ſunt, ſed filius hæres tom.5.426
angeli mirantur ſacramentum baptiſmi 4.438
angeli natura expers iniuriæ 5.109
angeli non aſſeſſores Chriſti, ſed miniſtratores 2.99
angeli occurrunt Iacobo domum remeanti 4.300
angeli orationes noſtras ad deum perferunt 3.323
angeli plerunq; in auxilium hominum mittuntur 3.313
angeli protectores 3.124
angeli quomodo eſſe dicantur 2.94
angeli quomodo miniſtri 5.428
angeli redemptione & conuerſione hominum lætantur 5.122
angeli ſtupent ad proſpectum corporis Chriſti 2.78
angelorum eſt obſequium præſtare tom.2.74
angelorum exercitus cantat in ortu noui regis 5.26
angelorum exercitus miſſus Heliſæo 1.76 & 3.312
angelorũ natura potuit mutari 2.122
angelorum panis quis 4.498
angelorum, poteſtatum, & dominationum authorem, quomodo quis facile intelligit 4.6
angelorum præſidium circa homines tom.5.109
angelis cõmunis cum deo operatio eſſe potuit, ſed non communis imago 4.80
ex angelis & mulieribus procreati, Gigantes appellati 4.144
angelis in cœlo ſimiles erimus, quomodo 2.124
in Angelis naturæ capacitas uitio obnoxia, ſed non obnoxia diſciplinæ 2.66
in angelis ſpiritualis ſanctitas 2.124
angelos ut plurimum uocat filios dei ſcriptura 4.144
angues uenenoſi in terris, in aquis innoxij 4.52
anguilla ibidem
anguſtiæ quæ dicantur 5.180
anima ab aduerſarijs læsi non poteſt tom.1.162
anima ab ſuo itinere lapſa, quomodo reparetur 3.91
anima ad imaginem & ſimilitudinem dei facta 3.51 & 82 & 472
anima aquiliæ cur comparata 4.234
anima attrahi cupit à uerbo 4.215
anima beata quæ dicatur 3.323
anima bona quæ 4.234
anima concipere & parturire quando dicatur 3.93
anima conformis domini Ieſu quomodo dicatur 4.82
anima corpori præferenda 4.126
anima corpori perſæpe compatitur. tom.4.236
anima, cur & quando miſera dicatur tom.1.176
anima cur ſons ſignatus appellatur. 4.222
anima cur muro comparata 4.234
anima currus dei, quomodo dicatur tom.4.608
anima cur ſanguis dictus eſſe 4.164
anima decora quæ, & indecora tomo 4.225
anima deficere, quomodo dicatur tomo 4.674
anima dum peccat quo nomine in ſcripturis cenſeatur 5.209
anima eccleſia filiæ quõ facta 3.94
anima & caro lege quadam coniugij copulantur 4.197
anima & corpus, cur duo dicantur tom.1.118
anima & munda & immũda motuum habet ſemina 4.153
anima Euangelica, quæ dicatur 3 94 & 95
anima fidelis, quomodo dicatur Bethleem 3.93
animæ effectus 5.435
anima imago dei 4.83
anima immortalis 3.26 & 4.233 239.240.667 & 5.270
anima incorruptibilis 4.621
anima infirma quæ dicatur, & quomodo firma reddatur 3.93
anima in periculis quæ ſubſidia habeat 4.94
anima inquinari poteſt 5.392
anima in ſcripturis multa ſignificat tom.4.82
anima inuiſibilis & intangibilis 3.97
anima interdũ pro ſpiritu et cõtrà ſpiritus pro anima in ſcripturis 5.249
anima iuſti, ciuitas munita 4.83
anima lapſui poteſt eſſe obnoxia tomo 4.106
anima maleuola, non acquirit ſapientiam 4.506
anima materiali gladio tranſuerberari uel occidi non poteſt 5.27
anima mori quomodo dicatur 2.66
anima mortis ſuperſtes 4.233
anima muro comparata 4.765
anima niſi ſemper rore uirtutum paſcatur, quæ mala continuo incurrat 4.155
anima non eſt de traduce 5.206
anima non eſt ſanguis, qui eſt corporis 4.214
anima non perit in æternum 4.703
anima non poteſt occidi 4.234
anima non ſignata, qualis æſtimetur tom.3.67
anima noſtra ad imaginem dei quomodo facta dicatur 4.81
anima noſtra à quibus qnomodo obſideatur 5.149
anima noſtra quando humiliari dicatur 4.639
anima noſtra quomodo à deo picta dicatur 4.81
anima noſtra quomodo in manib. noſtris eſſe dicatur 4.703
anima noſtra quos partus parturire debeat 4.127 & 128
anima noſtra ſoli Chriſto ſubijcienda 4.36

animá num tota in toto corpore an diuisa per partes 4.89
anima omne corporeum fugere gestit 3.26
quas anima alas habeat 1.102
anima passeri comparata ibidem
anima peccans, mori ur, quomodo? 3 28 & 4.104 & 230
anima peccatoris, in corpore, ceu cadauer in sepulchro 4.138
anima perficta quæ uere dicatur tomo 4.224
anima per fidem curanda 3.226
anima pertransire ferrum quomodo dicatur 3.70
anima plus peccat, quã corpus 5.206
anima pro manu in scripturis 4.538
anima pro toto homine in scripturis to. 5.199
anima quando non in carne esse dicatur 3.80
anima quatuor habet affectiões 1.101
anima quæq; cognoscere debet partus suos 4.118
anima quæ templum dei appellari meretur funditur secularium curarum fluctibus 4.193
anima quibus illusionibus impleatur 4.513
anima quibus locis à quo ducatur 3.95
anima quibus rebus ab homine uel redimi uel non redimi potest 4.559
anima quid 397. & 4.214
anima quomodo domus panis dicta tom. 3.92
anima quomodo exire dicatur 4.223
anima quomodo interitum pati dicatur, cum sit immortalis 5.256
anima quomodo sibi malorum est author 4.225
anima sapientiæ fructibus nutritur 4. 162
anima secundum Philosophos figuratè terra appellatur 4.196
anima secundum sui naturam optima est 4.214
anima sexum non habet 1.99
anima sine corpore in iudicium non uocanda 3.30
anima tres dignitates habet, quas? tom. 4.89
anima trinitatis habet imaginem ibid.
anima una naturaliter motus diuersos sibi repugnantes nõ recipit 4.196
animæ affectiones in corpore quot & quæ sunt 5.111
animæ author quis 4.472
anima nulla est, quæ non recipiat malarum cogitationum agrestes motus 4.156
animæ beatitudo in quibus consistat tom. 4.89
animæ cibus & amictus 3.78
animæ conuersione, nihil deo gratius 4.559
animæ damnum pecuniæ lucrum tomo 4.628
animæ dentes qui dicantur 4.719
animæ detrimentum magnum patitur quisquis fidem perdit 3.59
animæ & ciuitatis munitæ collatio 4.220
animæ ægritudines graues quæ 3 80 & 4.225
animæ essentiam quam nonnulli definierint 4.164
animæ & currus collatio 4.203
animæ & equæ collatio 4.217
animæ & luminis collatio 4.236
animæ & sua membra esse quomodo dicantur 4.699
animæ & uerbi nuptiæ 4.222
animæ infirmitatem pati quis dicatur 5.398
animæ labor magis, quàm corporis tom. 4.513
animæ lege, corpus gubernatur 5.210
animæ mortuæ aut gloriam expectantes aut pœnam, nec sine delectatione sunt, nec sine dolore 4.240
animæ mortuorum oblationibus domino commendandæ 3.75
animæ motus quot & qui 4.203
animæ natura preciosa 4.472
animæ nomine in scripturis & homo designatur 4.82
animæ nostræ diuisio, pulchre describitur 4.203
animæ nostræ & gubernatoris nauis collatio 4.131
animæ nostræ & patrisfamilias collatio 4.150
animæ nostræ & sensuum corporis collatio 4.202
animæ nostræ ætates quæ, & quomodo nutriendæ 4.128
animæ nostræ ianuæ custodiendæ tomo 4.514
animæ nostræ in rerum natura nullum æquiualens 4.81
animæ nostræ partus fides, nutrimenta uero præcepta doctrinæ 4.128
animæ nostræ pictura quæ 4.82
animæ nostræ preciosissimum quod 4.144
animæ nostræ quædam sunt ætates, tom. 4.637
animæ nostræ quæ mystica uulua tomo 4.127
animæ nostræ quæ primitiæ dicantur 4.126
animæ nostræ quidam & processus sunt 3.94
animæ nostræ substantia quomodo ante deum esse dicatur 4.529
animæ nostræ uirilitas quibus modis enerueturr & effœminetur 4.127
animæ oculus nonnunquam caligine uel iustis obducitur 4.207
animæ paruitas quædam quæ dicatur in scripturis 5.13
animæ peccatricis & Aethiopis collatio 4.171
animæ peccatricis & sepulchri collatio 4.168
animæ pedes quidam dicũtur fides & ieiunium quare 3.249
animæ processus uarij describuntur 4 214 & 216 & 219 & 222
animæ puritas, quomodo reparetur tom. 4.151
animæ redemptio fides 3.59
animæ redemptio misericordia ibidem
animæ sanitas quæ dicatur 4.156
animæ seruitutem, quæ inferunt: prorsus inutilia 4.131
animæ solisq; collatio 4.229
animæ species amabilis 3.86
pro animæ unius dispendio totus mundus exiguus 4. 234
animæ uocabulo totus homo in scripturis 5.209
animæ uolatus qui dicantur 1.101
animæ uirtus quæ 4.240
animam grauat terrena inhabitatio tom. 3.80
animam immortalem esse scripturarũ testimonijs cõprobatur 4.240
animam immunem passionibus, difficulter quis reperit 4.13
animam in uacuum accipere quid tomo 4.237
animam non interire cũ corpore probatur multis modis 4.239
animam nonnulli sanguinem dixerunt 4.164
animam pollutam habere in corpore mundo nihil prodest 5.265
in anima peccatum nõ habitat 5.206
in anima plus quàm in corpore sumus tom. 4.719
animarum alia amabilis alia odibilis 3.86
animarum bona mater quæ dicatur tom. 3.85
animarum curulia unde hauserint Philosophi 4.226
animarum in ecclesia alia fortis alia infirma, & illa stat hæc lapsa resurgit 3.91

animarum medicina amaritudo sermonum dei 3.227
animarum post hanc uitam quæ sit futura lætitia 4.241
animarum transitus à uitijs ad uirtutem quomodo faciendus 4.6
animas duas unus homo habere non potest 3.85
animas nostras post mortem nonnulli inferarum corpora transire asserunt 3.41
animas quasdam natura malas nõ esse ut quidam asserebant conuincitur to. 5.415
animæ trãquillitas superat omnem gloriam 3.83
quas animas uerus Isaac noster diligat 4.217
animal, generis est significatio, cui inest propriũ quid & excellẽs 4.26
animal nullum tam formidabile, quod non formidet aliud longe formidabilius 4.79
animal omne accommodum sexus sui habet speciem 3.87
animal quodque, generat sibi simile tom. 4.74
animalis homo nescit quæ sunt spiritus dei 4.106
animalis homo quis 5.250
animalia homini obsequium ferunt tom. 3.139
animalia muta norunt sibi medicamenta quærere 4.506
animalia norũt declinare noxia 4.31
animalia norunt quibus remedijs sese tueantur 4.31
animalia omnia in uentrẽ prona, homo solus sublimis fertur 4.74
animalia plura in mari quàm in terra 4.52
animalia quatuor mystica quæ & quid 4.206
animalia uenenata quatenus metuenda 4.79
animalium alia angustiora, alia prolixiora colla, quare? 4.78
animalium quatuor ab Ezechiele scriptorum explicatio 1.101
animalium quatuor formæ quid designent in scripturis 5.6
animalium mundorum septena & septena, immundorum duo & duo in arcam cur introducta 4.150
animalibus omnibus quantuncunq; minutis sua arma præsto sunt 4.77
animantia bruta quæ peccare non possunt, cur aquis diluuij perierint 4.149
quæ animantia & terrestria & aquatilia, quæ uitia habeant 4.59
animantium cerebra quando pleniora aut secus 4.47
animantium genera tria, scilicet 4.61
animantiũ maxime utilis aries 4.202
animantium omnia genera, paria paribus delectantur 1.17
animantiũ omniũ cùm sit mutua inter sese consuetudo, solus homo hominem ferre non uult 4.273
animantibus omnibus quomodo præscripta lex generationis & successionis 4.73
animus alitur cognitione rerum tomo 5.113
animus aut polluit aut sanctificat corpus 5.265
animus deo deuotus repugnare potest peccato 5.206
animus quando potissimum extollitur 4.664
animi quædam infantia 4.758
animus rationis capax, non est suarum passionum dominus 4.286
animi cibi qui? 1.21
animi corruptio, unde traxit originem 2.7
animi firmitudo incommutabilis in hoc mundo inueniri non potest tom. 2.35
animi functio quæ 5.439
animi motus in homine primo, non perdidit appetitũ, sed mutauit affectum 2.7
animi motus reprimendi 1.29
animi natura cõtraria corpori, & corporis contraria animi 3.189
animi nostri uires quæ, spiritu sancto adiuuante 5.207
animi uox quædam est corporis motus 1.10
animum nostrum perturbare quæ conantur multa sunt 4.757
in animo si peccatum maneret nunquam se homo agnosceret 5.206
animorum motus plerunq; in incessu cognoscitur 4.328
Anna uidua ieiunijs & obsecrationibus intenta in templo 1.142
Anna uidua prophetat de Christo tom. 5.27
Annibal sacris insultauit Romanis tom. 3.117
Annibalem quæ sacra ab Vrbe arcuerunt 3.116
Annibalem quis Romanorum deuicerit 3.118
Annulus aureus Gigis inter fabulas rejcitur ab authore 1.58
annulus digito Ioseph insertus quid? tom. 4.253
Annulus in scripturis quid dénotet 5 39 & 124
annus cuius imaginem exprimat 4.5
annus ex contrarijs cõponitur 4.162
annus unus est, mundi tempus 3.32
annos obseruare qui dicantur 5.339
anser pauido strepitu prodit hostes tom. 3.117
anserum natura describitur 4.62
ante in scripturis quid 2.50
antequam uox, in scripturis quomodo intelligenda 1.121
ἀνθρωπος quid 4.82
Antichristus, cur nocti comparatur tom. 5.133
Antichrist. diabolus cur dictus 5.149
Antichristus ex circuncisione aut circuncisus ueniet 5.394
Antichristus futurus de tribu Dan tom. 4.266
Antichristus quando futurus 5.149
Antichristus quibus modis effugatur tom. 3.254
Antichristus quis dicatur 5.248
Antichristus quis & quando uenturus 5.394
Antichristus regnaturus quomodo dicatur 3.254
Antichristus unde ascendet 4.574
Antichristi aduentus, cur sanctis prædictus 5.395
Antichristi apparitio post defectũ regni Romani futura ibidem
Antichristi tyrãnis describitur 4.266
in Antichristũ crediturí Iudæi 4.553
cum Antichristo quale futurum extremo tempore certamen 5.391
Antichristi dicuntur omnes hæretici quare 5.149
Antichristos quos designarit Ioannes euangelista 2.63
Antiochus à Machabæis uictus pacem petit 1.26
Antiochi sæuitia in Machab. 4.305
Antipater Heroduli filius ducitur in Idumæam captiuus 5.44
Antipater occiditur ob felicitatis inuidiam 5.44
anus in ecclesia quales esse debeant tom. 5.420
Anysius Acholij discipulus & successor 3.161
Anysium Acholij successorem instruit Ambrosius 3.162
Apeme scortum Darij regis 3.71
apium, herbæ genus, utiliter mandi tur 4.31
apis in similitudinem uaccæ colitur ab Aegyptijs 5.177

apis solertia in speculandis imbribus tom.1.101
apes quomodo pascantur 1.75
apum præstantia explicatur 1.75
apib. sacerdotes cur cõparentur 3.310
apibus pulcherrima cõtẽplatio 4.67
ἀεφὶω quàm Græci appellent 4.146
apices sine crimine sunt sensus omnis in crimine 2.53
Apollinaris error exploditur 3.143
Apollinaristarum error quis 3.152 & 5.290
Apollonius magnus stans ante Domitianum imperatorem subito nõ comparuit 3.46
Apollo Pythius longe post Mosem claruit 4.604
Apollinis Pythij oraculum unde sumpsit originem 4.80
apologia Dauid altera 4.393
Apœnini montes 3.75
apophoreta duplicia qui consequantur 5.172
apophoreta quãdo habere soleãt principes 1.104
apparere ut plurimum in scripturis de solis angelis aut deo dicitur 5.12
appetitus in Abrahamo, quomodo rationi parucrit 1.14
appetitus legi naturæ subiectus 1.29
appetitus officium quid 1.13
appetitus qui aliàs uoluntas sensualis 2.5
appetitus rationi non reluctet oportet 1.14
appetitum non perdidit homo, sed affectum mutauit 2.7
appositus est ad patres suos quomodo intelligendum 4.115
apprehẽdere in scripturis quid 5.431
apostata quid significet, & unde dictum 4.712
Apostolas quid significet tom.5 171 & 431
Apostoli cæsi à cõcilio lætãtur 4.706
Apostoli columnis comparati, quare 4.630
Apostoli cur turbati dicantur 5.169
Apostoli duodecim fidem suam symbolo condito declararunt 3.265
Apostoli ebrij & sobrij quomodo dicantur 3.297
apostoli equis comparantur 4.283 & 623
Apostoli fratres Christi 5.166
Apostoli imperiti linguis uarijs loquũtur dono spiritussancti 5.193
Apostoli in quales ex qualibus mutati in Christum credentes 3.246
Apostoli institutione communes sunt & generales 5.385
Apostoli in unum locum orant crucifixo domino 4.539
Apostoli in unum quomodo congregati dicantur 4.579
Apostoli lapidati 4.626
Apostoli multa patiuntur pro ecclesia dei 4.557
Apostoli montibus comparati 4.632
Apostoli musto repleti quomodo dicantur 3.297 & 4.480
Apostoli non æquum putant relinquere dei uerbum & ministrare mensis 5.103
Apostoli nõ in suo sed Christi nomine signa faciebant 5.50
Apostoli, non nisi ex reuelatione demonstrata sibi loquuti sunt 3.62
Apostoli nõ suo sed Christi nomine & dei uerbo fidem prædicabãt 5.242
Apostoli non suo, sed Christi nomine peccata remittunt 5.296
Apostoli omnia relinquentes quibus diuitijs abundarint 1.108
Apostoli pro Christo uapulant 1.112
Apostoli pueris comparantur 5.430
Apostoli quando & quomodo baptizati 3.287
Apostoli quando oculos clausos habuerunt 4.613
Apostoli qui ualde sunt qui dicantur tom.5.316
Apostoli quomodo dei adiutores 5.251
Apostoli quomodo dicti filij matris lo.4.603
Apostoli quomodo in Christo infirmari dicuntur 5.324
Apostoli quomodo omnia reliquisse dicantur 4.687
Apostoli quomodo spectaculum facti 5.254
Apostoli quomodo uarijs linguis loquuti intelligantur 3.288
Apostoli radijs solis comparantur to.3.242
Apostoli ramis arborum comparantur, quare 3.227
Apostoli salibus comparantur 3.314
Apostoli spiritũ uidere se putant Christum uidentes 5.163
Apostoli turribus comparantur 4.31
Apostoli uicarij Christi 5.252
Apostol. error nobis prodest 2.180
Apostolorum fides prædicanda, quare? 3.246
Apostolorũ fundamentũ quod 5.350
Apostolorum ministerium quomodo uituperatur 5.305
Apostolorum præcepta qui spernit, nõ apostolos sed deum spernit 5.390
Apostolorum sanctorumq; omnium martyrium, quomodo nobis prodest 3.292
Apostolorum umbra sanat infirmos tom.1.54
Apostolis diuinitus data quæ docerent 5.250
Apostolis quanta à Christo data potestas 1.157
Apostolis quanto fumus tempore tanto & meritis inferiores 3.246
Apostolis quæ potestas data 5.90
Apostolos post datum spiritumsanctũ nulla suscitauit macula 3.265
apostolatus signaculum quod 5.268
Apostolica à traditione quod discordat hæreticum & pseudoapostolicum 5.253
Apostolica retia quid denotent 5.58
ἀποτέλεσμαe quid 3.164
aqua animat & creat 4.52
aqua bona quæ 4.673 & 499
aqua consumens flammas quæ sit to. 3.257
aqua corpus abluit spiritus animam tom.3.31
aqua curata ab Helisæo 3.314
aqua cur matris nomine appellata tom.4.53
aqua cur super cœlos posita 4.18
aqua & sanguis à latere Christi exiens 4.265 & 574
aqua in olei formam quomodo mutetur 4.36
aqua in scripturis quid significet & denotet 5.152
aqua in uinum mutatur 3.245 & 301
aqua nobis imitãda proponitur 4.22
aqua omnium nutrix quomodo dicatur 4.36
aqua, quàm subito fœtus suos produxerit 4.51
aqua quomodo è petra producta 4.24
aqua quomodo peccatum abluit 4.27
aqua quomodo super cœlos esse dicatur 4.17
aqua una & eadem in diuersas pleriq; species mutatur 4.36
aquæ admixtio in calice sanguinis christi quid sibi uelit 4.41
aquæ altæ quæ dicantur 1.103
aquæ bonæ quæ 4.573
aquæ & ignis à conditore pulcherrima temperantia 4.19
aquæ diuersæ & mutæ cur appellatæ maria 4.25
aquæ frigidæ potus non irremuneratus à domino 4.179
aquæ gẽmæ in scripturis quæ 4.469
aquæ

aquæ laudes & myſteria declarantur 5.152
aquæ miraculum grande quod 4.24
aquæ omnes in uniuerſo orbe, quomodo in unum locum congregari potuerint? 4.25
aquæ quomodo à ſeſe diuiſæ 4.16
aquam in uinũ mutat Chriſtus 4.720
aquam ſpiritualem quomodo in uaſis noſtris tenere queamus 2.132
aquam ſupra firmamentum poſſe ſuſpendi, non mirandum ſi authorem ſpectes 4.18
de aquarum aſcenſu, & deſcenſu quæſtio 4.18
aquarum bonitas quæ dicatur 4.53
aquarum gratia quanta 4.52
aquarũ impetus ſolo metu diuino frangitur 4.24
aquarum origo unde ſit ibidem
aquarum quomodo dicatur una collectio 4.25
aquarum redundantia nullo modo ſuperflua 4.18
in aquarum ſubſtantia maxima quæq; ſacramenta deſignantur 5.152
aquas mundauit Chriſtus, non mundatur 5.31
de aquis Philoſophorũ ſentẽtia 4.17
in aquis quæ amamus timemus in terris 4.52
Aquila & Priſcilla coniuges Romam petunt 5.240
Aquila & Priſcilla Pauli famam deſerunt Romanis 5.174
Aquila Pauli amicus 5.418
Aquilæ translatio non admodum probata authori 3.191
Aquila colona, locum ad procreandos pullos non mutat 4.418
aquila cur inclementiæ in pullos arguatur 4.65
aquilæ comparatio cur omnimodo conueniat ſaluatori 3.288
aquilæ & animæ collatio 4.234
aquile innouatio deſcribitur 3.280
aquilæ iuuentus nobis imitanda quomodo 4.438
aquilæ natura deſcribitur 4.418
aquilæ uolãtis ueſtigia intelligere non poteſt Salomon 3.5 & 418
aquilarum conſideratio 4.65
aquilarum uis in odorando quanta 3.46
aquilis qui in ſcripturis comparentur 5.135
Aquilo uentus grauis 4.685
ara Chriſti ſua dona reſpuit, qui aram dijs erigit 3.114
ara uictoriæ in urbe ut conſtituatur, conſulitur 3.115
Aram ædificat diuino oraculo monitus Noe 4.161
Arã uictoriæ in Capitolio locutã quis imperatorum auferri iuſſit 3.121
aras dijs nemo erigere debet 3.113
aras dijs ſi imper. erigat, totus Chriſtianorũ ſenatus periclitatur 3.114
aranearum telis, ſimilis eſt ſcientia Gethliacorum 4.44
aratoris & iciunantis collatio 3.263
aratrum aratoris quomodo crucis ſignum æmuletur 3.282
arbiter idem qui mediator 5.337
arbitrium liberum probatur 4.198
arbitrium, Vide liberum arbitrium
arbitrij ſui qui nõ eſſe dicantur 5.260
arbor bona quæ dicatur, quæ mala 5.70
arbor non dat fructus, cuius exciſæ radices 5.179
arbor non faciens fructum bonum excindenda 4.522
arbor pomifera quæ dicatur in ſcripturis 4.442
arbores quando fœcundiores aut infœcundiores 4.48
arbores quomodo imitari debeamus 5.30
arbores quomodo iuſſu dei ſubito extiterunt 4.32
arborum alia ad fructum alia ad uſum data 4.34
arborum ætas quomodo deprehendatur ibidem
arborum lachrymæ quomodo inter ſeſe diſcrepent 4.36
arborum ortus deſcribuntur 4.32
de arborum uarietate deſcriptio 4.34
arborũ utilitates uariæ recẽſenturibid.
arboribus cur cõparati homines 5.30
Arcadius quo tempore factus Imperator 3.49
arca intus & foris cur bitumine illita 4.146
arca Noe quando inſederit montibus 4.157
arca Noe typus fuit eccleſiæ 2.28
arca quantis cubitis altior cunctis montibus ferebatur 4.154
arca teſtamenti quid ſignificet 3.67 & 5.448
arcæ à Noe ædificatæ & corporis humani collatio 4.145
arcæ fœderis deſcriptio, & quid deſignet 3.304
arcæ inferiora bicamerata & tricamerata quid ſignent 4.148
arcæ Noe deſcriptio, & quid myſtice deſignet 4.145
arcæ Noe, & arcæ Moyſis collatio 4.146
arcæ Noe, & corporis noſtri collatio 4.154
arcæ oſtium peracto diluuio quando apertum 4.156
arcæ tactum denudatum quid myſtice 4.160
arcæ teſtamẽti deſcriptio, & quid continuerit 3.68
arcam cur niſi iuſſus Noe non fecerit 4.160
arcam ingredi iuſſus Noe triplici modo exponitur 4.150
arcam Noe cur dominus à foris clauſerit 4.154
arcam Noe ingredientes à generatione abſtinent 4.161
arcam Noe intrantium & exeuntium cur non idem ordo ſeruatus, myſtice exponitur ibidem
Archippus Coloſſenſium præpoſitus 5.385
ἀρχὴ ἐμὴ quid 4.211
ἄρχεσθαι quid ibidem
Archiſynagogæ filia excitatur à morte 3.34
architectus ſapiens quis 5.251
arcus dei quis 4.553
arcus in ſcripturis quid 4.490
arcum ſuum cur ſe poſiturum in nubibus ait dominus 4.166
ardeæ natura deſcribitur 4.62
area, quid myſtice 4.129
argentum bonum quod, & quod malum 5.156
argentum in eccleſia qui 2.93
argentum in ſcripturis quid 3.83
arguere mundum & patri & filio & ſpiritui ſancto competit 2.153
argumentis omnibus potior fidei ſimplicitas 4.8
arida ab terra quid differat 4.26
aridam cur exiſtere iuſſerit Deus & non potius terram? 4.26
aries cur aeri comparatur 4.202
aries immolatur pro Iſaac 4.186
arietis in ſigno ortum eſſe quid protendat 4.43
arietis quanto præ cæteris animantibus utilitas 4.202
Arimenſi concilio quæ perfidia enituit 5.68
Ariſtarchus concaptiuus Pauli 5.385
Ariſtot. Abrahamo poſterior 4.208
Ariſtot. mundũ perpetuũ aſſerit 4.3
Ariſtotelis de principijs rerum ſententia 4.3
Ariſtotelis error de deo refellitur 1.7
Ariſtotelis error pulchre refellitur 1.7

arma carnalia & spiritalia quæ 5.314
arma dei quæ 362
arma duplicia & iustitiæ & peccati, quæ dicantur 3.74
arma duplicia spiritualia & carnalia quæ 1.145
arma dum in hostes expediuntur, de quib. admoneri debeamus 3.315
arma fidei quæ dicantur 3.241
arma iusti quæ? 1.3
arma nostra quomodo exploret diabolus ibidem
arma nostra spiritualia quæ nam sunt 3.312
armis spiritalibus muniri debemus 3.315
Arrius cur Antichristus dictus 5.149
Arrius & hæretici timeis comparantur 2.132
Arrius & ipsius erroris sequax mirũ in modũ paucis cõstringitur 2.61
Arrius hæreticus 2.43 & 419 & 5.128
Arrius non dicendus sapiens, quare? 1.15
Arrius prior Zabulo 2.114
Arrius quantum in se est Christum occidit 2.50
Arrius timeæ comparatur, quare? 5.9
Arrij argumenta intolerabiliora quàm diaboli tentamenta 2.67
Arrij error eliditur 5.59
Arrij error qualis 2.40 & 54.76.4.108 & 622
Arrij perfidia damnata 2.50
Arrij peruersitas notatur 2.51
Arrianus quis uere dicatur 5.367
Arriani Antichristi 2.63
Arriani amentiæ pleni 2.86
Arriani conuincuntur 2.101
Arriani dum filium minorem patre inducunt duos deos statuunt 2.96
Arrianus error destruitur 4.492
Arriani & reliqui hæretici à spiritu sancto damnati 2.109
Arriani & reliqui horum similes hæretici suæ fidei habituri sunt præmium 2.88
Arriani ex litera sibi calumniam parant 2.90
Arriani Gentilibus & Idololatris peiores 2.47
Arriani infidelibus deteriores 2.63
Arriani quibus argumentis negent spiritus sancti adorationem 2.157
Arriani quibus comparentur 5.129
Arriani quo argumento probare contendunt deum non esse substantiam 2.171
Arriani quo pacto in errorem suum ruerint 4.761
Arriani reprehenduntur 2.41 & 4.20 & 398 & 739
Arriani sacros codices corrumpunt 2.155
Arrianorum argumenta quibus inæqualitatem patris & filij probant refutentur 2.83
Arrianorum argumenta quibus suum errorẽ defendũt subuertũtur 2.170
Arrianorum error uincitur 3 143 & 427
Arrianorum error ubi, quando, à quibus condemnatus 2.50
Arrianorum errores enodantur 2.42
Arrianorum error de filio exploditur 5.34
Arrianorum error de trinitate reprehenditur 4.80
Arrianorum de filio dei quæstiones refutantur 2.42
Arrianorum hæresis confutatur firmissimis rationibus 2.168
Arrianorum multi cum ecclesia in gratiam redeunt 5.145
Arrianorum zizania cauenda 3.150
Arrianis in quibus conueniant Iudæi & Gentiles 3.122
Arrianos decepit scriptura perperam intellecta 2.48
Arriana decreta quibus concilijs adempta 3.123
Arriana hæresis omniũ pessima 2.63
Arriana hæresis quomodo intromittitur 2.168
Arriana impietas seipsam prodit 2.86
Arriana perfidia reprehenditur 5.28
Arrianæ hæresis mysterij totius apertio 2.174
Arrianæ sectæ proceres enumerantur 2.43
arrogantia quid mali pariat 4.616
ars ipsa, artis principium 4.5
ars scribendi ex ijs sumpta qui non secundum artem sed gratiam scripserunt 3.164
artis duplex diuisio secundum authorem 4.7
artis excellentia, declarat insignem artificem 4.4
artem tractandarum rerum quatenus fugiat author 1.15
in arte scribẽdi tria requirũtur 3.164
artiũ aliæ actuosæ, aliæ theoricæ 4.7
artificis boni consuetudo 4.9
artificis & dei collatio 4.21
artificem non potest latere opus suum 1.7
artifices oẽs à quo artẽ acceperint 4.8
artificum consuetudo in operando quæ 4.20
arteriæ corporis describuntur 4.86
arũdo in scripturis quid denotet 5.73
arundo quid denotet 5.160
arundines fluuios amant 5.73
arundinibus cur, qui, cõparentur 5.73
Aruspicinæ disciplina reijcitur 4.202
Asa rex Iuda ingratitudinis arguitur 5.186
Asæ regis facta sub compendio 3.49
Ascalon urbs capitur à latronibus Idumæorum 5.43
ἄσκιοι qui dicantur & quare 4.46
Aser benedicitur 4.267
Aser quid 4.267
asina angelum uidens loquitur 5.143
asina animal laboriosum 4.131
asina loquuta 5.280
asina non despicienda, quare 5.143
asina typus populi Gentilis 4.185
asinæ equiq; coitio nõ procurãda 4.53
asinæ & ouis collatio 4.131
asinæ Gentiles quomodo comparentur 5.142
asinæ pullo insedisse Christum quid significet 4.132
asinam oue mutare quomodo debeamus 4.132
asinus pigritiæ notatur 4.74
asino qui populi comparentur 3.235
asinorum equarumq; coitio non procuranda 4.53
ἀσυνετοῦντας quid 4.753
Aspasius Sempronij uicarius Agnem flammis addixit 3.319
aspectus noster quando mentiri dicatur 4.47
aspectus nostri caligo quãta sit 4.47
aspectus nostri infirmitates non ascribendæ rebus uisis 4.47
assensus, quædam est participatio 5.179
assentatores nunquam fidi amici 1.48
assentator apud quos potissimum uersetur 1.70
assentire in scripturis, quid propriè significet 5.179
assecurationem paucorum non elegit deus 5.247
assumptus à deo quis dicatur 5.234
Assyrius quid significet, & quid denotet 5.114
Assyrij ignem pro deo colunt 5.269
Assyrij quid 4.95
Assyriorum exercitus ab Heliseo cæcitate percussus captiuus abducitur 3.313
Assyriorum rex quorum typum gerat 4.756

astronomiæ obscura ars 1.16
astutia serpẽtina proponitur nobis imitanda 4.55 & 317
Atlantici maris singularis commendatio 4.59
Ateſis fluuius 4.52
athleta uide Luctator
athletæ boni officium 4.336
athletæ & iusti collatio 4.315
athletæ exemplum omnibus proponitur 4.487
athletæ nobis imitandi 4.495
athletæ officia quænam sint 3.137
athletæ sancti, cur multis tribulationibus exerceantur 4.378
athletarum spectatorumq; collatio 1.8
athletis similes esse iubemur quomodo? 4.686
atomos constituentium error explo-ditur 4.4
attrahi si uelimus à uerbo, quæ facta necessaria 4.215
auarus aliena lucra sua damna putat 4.342
auarus bona nescit, nisi quæstuosa 4.277
auarus deo subditus esse non potest 4.236
auarus hæredis ob curam assidet insano 1.31
auarus nescit cui substantiam congregat 4.527
auarus non habet partem in regno dei 5.359
auarus omnis pauper, quõ 4.280
auarus omnis seruus 4.249
auarus quando benedici uideatur 4.588
auarus quæ bona perdit & mala acquirat 5.410
auarus semper eget 3.285
auarus siluco comparatur 4.54
auarum digna cõsumit pœna 4.279
auaro nihil miserabilius 5.68
auaro omnes desunt uirtutes 3.308
de auaro prouerbium. perdrix congregat diuitias non cum iudicio 3.155
auaro soli sterilitas quæstuosa est 4.277
auari fugiendi 5.257
auari mire reprehenduntur 4.277
auari non intrabunt in regnum cœlorum 5.259
auari quibus feris bestijs comparentur 3.285
auari utplurimum cupitis fraudantur 1.63
auarorum miseri affectus pulchre describuntur 3.308
auaris nihil pauperius nihil miserius 3.308
in auaros increpatio 4.58
auaritia cur cæcitas appellata 3.285
auaritia fidem frangit 4.469
auaritia fugienda 4.413
auaritia idololatriæ cõparatur 5.359
auaritia languor pessimus 4.276
auaritia mortis incendium 3.256
auaritia obstruit aures diuitum ne audiant clamores pauperum 3.308
auaritia omnia mala admittere potest 5.409
auaritia omnium malorum radix 5.409 & 466
auaritia quàm grãdis laqueus 4.704
auaritia quàm grande peccatũ 3.284
auaritia quàm grande scelus 5.358
auaritia quantum malum, & quæ mala inferat 1.50
auaritia quæ mala faciat, & quæ bona impediat 1.18 & 5.108
auaritia quid, & quæ mala pariat 4.427
auaritia quid mali infrat 4.629
auaritia refugit consortia plurimorum 4.62
auaritia res iniqua 5.409
auaritia spiritui malo comparata 4.752
auaritia summe fugienda secundũ Apostolum, quare? 5.120
auaritia uitiorum radix, beatus qui hanc resecuerit 3.149
auaritiæ definitio quædam & eius mala pulchre describuntur 4.121
auaritiæ & cupiditatis mala 1.25
auaritiæ & Iezabelis collatio 4.278
auaritiæ malum quàm ingens 3.307
auaritiæ qui mali effectus 3.149
auaritiam quomodo quis deserere poterit aut non poterit 5.409
audacia impunitate nutritur 4.149
audire cur subinde iubemur in scripturis cùm hoc ipsum à natura sit omnibus? 4.706
audire & auribus percipere quid differant 4.583
audire quisq; potius quam loqui debet 10.12
audire quis uere dicatur 2.63
audire quomodo dicatur 4.20
de auditu consideratio 4.86
auersio à deo non diuinæ constitutionis sed nostræ est uoluntatis 2.27
Augustus Cæsar quibus non imperabat 5.23
Augusto Cæsare bella sedata 4.756
Augustus commune nomen Romanorum imperatorum 5.218
auis & hominis collatio 4.82
aues carne uescentes quales 4.62
aues cum cubitum eunt latiores cantus edunt 4.60
aues descendisse super diuisa corpora quomodo dictum 4.204
aues etiam gratiarum actores quomodo 3.270
aues gregatim uolantes quæ 4.62
aues loquaces quæ 4.63
aues nocturnæ quæ imitandæ & quæ respuendæ 3.270
aues non indulgentes concubitui quæ 4.66
aues peregrinatrices quæ 4.62
aues prædatrices copula non gaudent 4.62
aues propter homines factæ non homo propter aues 4.69
aues qui alit deus, sine dubio alet & homines sperantes in se 4.739
aues semine uescentes quales 4.62
auium aliæ astutæ, aliæ simplices 4.63
de auium integritate 4.66
auium natura describitur 4.60
auium nocturnarũ consideratio 4.70
auium nullum genus caret pedibus 4.62
auium unum nomen, sed genera diuersa 4.62
aulæa in scripturis quæ dicantur 4.23
auris abscissa quid denotet 5.155
aurem abscissam restituit dominus ibidem
aurem subula pertundere nihil prodest 4.691
aures audiendi quæ dicantur 4.583
aures nostræ quando potissimum claudendæ 4.567
aures nostræ quomodo mundandæ ad auditum oraculorum 4.40
aures nostræ spinis sepiendæ quare 2.43 & 4.762
aures qui habere, & qui non dicantur 5.155
aurium sinuatio, quid designet 4.86
de auribus consideratio 4.86
aurum, argentum, & reliqua nostra, tandem & corpus auferri potest uerum anima & Christus non potest 3.269
aurum bonum: quod 4.475
aurum cur habeat ecclesia 1.51
aurum & argentum non natura sed hominum uoluntas pretiosum fecit 3.266
aurum in ecclesia quid 2.93
aurum in scripturis quid 3.83
aurum materia offensionis quàm commendationis est magis 4.281

aurum optimū cur dictus Enos 4.96
aurum optimum ubi 4.94
aurum Salomoni uero, quomodo afferre debeamus 4.359
aurum ut fieret quod tangeret omne rogauit quidam suos deos rex 5.88
auri plurimum qui possident, nō abundant quomodo 1.20
auro martyres comparantur 4.609
author omnium rerum per quæ facile intelligi potest 4.6
authorem creatoremq; suum agnoscere colere & reuereri primum officium est 1.16
authoribus bonis acquiescendū 5.119
autūnusquādo nobis esse incipit 4.46
Auxen cur dictus Euphrates 4.95
Auxentius hæreticus 2.43
Auxentius hæreticus cōdēnatur 3.193
Auxētius idem qui Mercurinus 3.126
Auxentius Iudæ proditori comparatur 3.126
Auxentius Mediolanensem ecclesiā & armis et exercitu oppugnat 2.155
Auxentius nomen cur mutarit 3.126
Auxentius per antiphrasin Christo collatus 3.125
Auxentius rebaptizator 3.128
Auxentius Scytha 3.126
Auxentius dixit se esse episcopum, non Ambrosium 3.125
Auxes, qui & Iesus Naue 5.218
auxilium diuinum omnibus necessarium 5.32
auxilium in tentationibus tribulationibusq; unde petendum 4.671
auxilium pollicetur omnibus certantibus deus 4.671
auxilium quando & quomodo implorandum 4.539
auxilium quando potissimum implorare satagimus 4.664
auxilium quibus potissimum deus largiatur 5.304
auxilium unde nobis in periculis petendum 4.737
axem cœli & elementorum spacia metiri, nihil saluti cōferre pōt 4.684
azyma quid & unde dictum 5.257

B

Babel turris ædificatio dissoluitur 2.28
Babylon quid 4.464
Babylonis calix aureus quid mystice 4.119
Babylonis flumina quid 4.469
Babylonij Iudæam uastarunt 5.43
Babylonij regni initium à quo cœpit 4.171
de Babylone quomodo exire debeamus 4.223
Babylonia captiuitas quid denotet 4.722
Babylonia captiuitas fornax ferrea cur dicta 4.746
baculus nuceus Hieremiæ quid 4.529
Balaam iustorū mortem petit 4.719
Balaam qua morte mori uoluit, dum diceret: moriatur anima mea morte iustorum 5.97
Balaam, quomodo mori optarit 3.29
Balaam unde quæ prophetabat habuerit 3.135
balena 4.52
in balneis lauaturis quæ olim consuetudo Romæ 1.11
balsami gutta, alia alijs in locis 4.37
baptisma Ioannis habuit pœnitentiam 5.33
baptisma nullo modo iterandū 1.166
baptisma quàm gratiam tribuit baptizatis 3.257
baptisma quid 5.440
baptisma unum ecclesiæ omnia baptismata legis euacuauit 1.166
baptisma unum non multa 5.439
baptismatis & diluuij collatio 3.247
baptismatis & eleemosynæ differentia 3.258
baptismatis efficacia 1.67
baptismatis forma dominici in quo figuretur 5.143
baptismatis iterationem molichantur Nouatiani 1.169
baptismatis sacramentum, iustitiæ nostræ origo 2.14
baptismatis sacramentum præuidit Dauid 4.388
baptismatis typum demonstrauit Helias, quomodo 4.337
baptismatis typus transitus maris rubri 5.72
uno baptismate, Christus omnia baptismata euacuat 5.139
in baptismate nullus plus minu sue alio accipit 5.254
baptismate omne peccatum oblitera tur 5.189
baptismatum doctrina quæ 5.439
baptismus apostolorum quis & quando accidit 3.287
baptismus aquilæ innouationi comparatur 3.280
baptismus consilium dei 4.434
baptismus cur in nomine trinitatis consummetur 4.424
baptismus duplex, scilicet 4.611
baptismus euacuat peccatum originis 2.13
baptismus gratis dandus 5.143
baptismus Ioā. cuiusmodi fuerit 4.387
baptismus Ioannis unde fuerit 5.145
baptismus in nomine patris & filij & spiritussancti fieri debet 3.143
baptismus in quem finem inuentus 4.433
baptismus in trinitatis nomine fit, nū eius qui baptizat 5.245
baptismus mors peccati 5.198
baptismus paruulorum negligentissime ageretur, si non baptizati omnes saluarentur 2.33
baptismus perfidorū nō sanat 4.423
baptismus quem habeat effectum 1.31
baptismus quo nos baptizamur et quo baptizatus est Christus quid differentiæ habeat 3.268
baptismus uide sacramentum
baptismi aqua quid designet 2.123
baptismi Christi quantæ efficaciæ 3.258
baptismi cōsecratio à sacerdote 4.433
baptismi effectus uarius & multiplex 3.217 & 261 & 4.434 & 631 & 5.130 & 259
baptismi forma describitur 2.40
baptismi forma quæ 4.423
baptismi gratia describitur 3.268
baptismi gratia non ad homines sed ad deum referenda 5.245
baptismi gratia quanta 4.276
baptismi mysteriū declaratur 4.423
baptismi necessitas 4.210 & 211
baptismi sacramentum non pontifices aut baptizantes confirunt sed ipsorum seruitio solus deus 2.117
baptismi sacramenti excellentia quanta 4.438
baptismi sacramenta quando maxime frequentabantur olim 1.109
baptismi typus diluuium 3.260
baptismi typus mare rubrum 4.431
baptismo ab omni peccato liberamur & purgamur 5.199
in baptismo alia quàm quæ uidentur consideranda 4.430
in baptismo aliud quod uisibiliter, aliud q; inuisibiliter geritur 3.217
in baptismo cur ungamur & de abrenunciatione tunc facta 4.424
in baptismo non aqua, sed consecratio mundat 4.430
in baptismo non deest trinitatis mysterium 3.247
baptismo omnia peccata remittuntur 4.276 & 422 & 5.227
in baptismo quæ necessaria 4.423
in baptismo quæ promisimus 4.422
in baptismo quid muneris geratur diligenter animaduertendum 3.217

baptiſmo totus homo redimitur 3.190
in baptiſmo trinitas adeſt 5.34
in baptiſmo triplex immerſio quid 4.434
baptiſmo uetus homo innouatur 5.233
ad baptiſmũ cur uenerit Chriſtus 3.50
baptiſmum paruulorũ non euacuat aſſertio liberi arbitrij 3.217
baptiſmorum uaria genera, ſed Apoſtolo unum ſolum 4.432
baptizatus in eccleſia non debet rebaptizari 5.139
baptizatus qui non eſt non ſaluatur 4.423
baptizatus, relinquit principem huius mundi, exemplo Iudæorum, mare tranſeuntium 4.6
baptizati amplius peccare non debent 5.198
baptizati ante paſsionem & poſt reſurrectionem utrum æqualem gratiam receperint 5.192
baptizati à peccatis omnibus ſecuri liberantur 5.208
baptizati Chriſto cõſepulti ſunt, quomodo 5.198
baptizati, Chriſtum induiſſe dicuntur 5.338
baptizati cur candidis ueſtimentis induebantur olim 4.425
baptizati in Moſe qui quomodo dicantur 5.270
baptizati non rebaptizandi 3.128
baptizati oẽs Chriſtũ induunt 5.302
baptizati qui non ſunt ad nullum ſanctorum pertinent conſortium 2.32
baptizato Chriſto cælũ aperitur 5.31
baptizatos non debere peccare crebro repetit Paulus 5.199
baptizatos non intendere debere uirtutum diſciplinis qui dicant hæretici ſunt 3.198
baptizandum quo tempore eſt 5.355
baptizare in initio eccleſiæ & euangelizare omnibus cõceſſum 5.355
baptizari multi diuerſimode dicuntur 4.718
baptizari pro mortuis 5.288
baptizari qui uoluit ſanus, ſed morte præuentus, non admittit baptiſmi gratiam 3.9
baptizari uolens, ſed morte præuentus non caret gratia 3.7
baptiſterij & ſecundi tabernaculi collatio 4.437
Barach quid ſignificet & quid denotet 1.145
Barbari omnino non timendi 3.311
Barbari qui à Paulo dicantur, qui item Græci 5.175
Barbatianus hæreticus 3.196
Βάρβαρος quid 4.582
Barnabas adorari non uult 1.101
Barnabæ conſobrinus Marcus 5.385
Barrabas latro dimittitur 5.169
Barrabas quid ſignificet, & quid denotet 5.159
Baſilica beatæ Agnes à Conſtantino patre & Conſtantia filia Romæ ædificatur 3.320
Baſilica Portiana tradi iubetur 3.129
Baſilica ſacra ad ſacerdotem non ad imperatorem pertinet 3.130
Baſilicarum ſacrarum dedicatio unde originem ſumpſit 3.315
Baſilides hæreticus auſus eſt etiã Euangelium ſcribere, quod ſecundum Baſilidem inſcribitur 5.7
Baſiliſcus noxius ſerpens uiſa interficit 4.669
Bathuel quid ſignificet, & quid denotet 3.174 & 313
Bauto comes, fidelis Imper. ſuo 3.105
beatus in hac uita quomodo quis eſſe queat 1.36
beatus quis dicatur 1.35 & 4.517
beatus qui eſſe uolet, quid facere debeat 4.464
beatus uir qui dicatur 4.462 et 463
beati qui dicantur & qui non 4.84
beati qui potiſsimũ cenſeantur à Chriſto 1.8
beati quomodo dicantur ſitientes & eſurientes 4.120
beati qui uere dicantur 3.7
beati, uel in morte multi patrum recenſentur 4.302
beati uiri definitio optima 4.467
beatum quæ faciunt hominem 1.35
beatum quem uocat Paulus 5.236
ad beate honeſteq; uiuendum quæ maxime conducunt 1.16
beatitudo animæ quando perfecta aut imperfecta 4.89
beatitudo in quibus conſiſtat 1.35
beatitudo in quo æſtimanda 1.6
beatitudo ligno arboris cõparata, quomodo 4.469
beatitudo omnis in domino 4.629
beatitudo perfecta ex quibus conſtet 4.207
beatitudo tertia cur data peccata deflenti 5.66
beatitudinis definitio ſecundum Philoſophos 1.34
beatitudinem debilitas impedire non poteſt 4.303
beatitudinem uitæ periculis non amitti multis exẽplis probatur 4.295
beatitudines octo quomodo in quatuor complexus eſt Lucas 5.67
beatitudines quatuor cur Lucas poſuerit Matthæus uero octo? 5.66
Beelzebub princeps dæmoniorum 5.104
in Beelzebub dæmoniorum principe nõ eijcit dæmonia Chriſtus 5.104
in Beelzebub eijcere dæmonia Chriſtũ Iudæi arguunt 5.108
bellum adornant Palæſtini in tribum Iudam 3.177
bellum aduerſus Titanas 1.23
bellum Iabaonitis indictum 1.68
bellum inteſtinum membrorũ noſtrorum qui euaſerit beatus 4.197
bellum Iſraelitarum contra Beniamineos 3.171
bellum multiplex nobis 3.88
bellum quis niſi laceſſitus inferre debet 1.23
bellum nobis aduerſus nequitias ſpiritales 4.654
bellũ nobis aduerſum quos potiſsimum eſt & eſſe debeat 3.38
bellum quotidianũ omnib. pijs 4.205
bellum uide prælium
belli opiniones uarias nemo metuere debet 5.148
ad bellum acu non utitur qui telo grauiori inſtruitur 5.189
bella multorum narrantur 4.576
bella patrum fide magis quàm uirtute militari facta 2.39
quæ bella ſuſtinet uir Chriſtia. 5.148
bellicam gloriam qui patrum noſtrorum retulerint 1.23
bellicam uirtutem noſtris non eſſe inuſitatam 1.25
bellici tumultus & hoſtes non timendi 3.314
bellico tumultu de quibus præmoneri & cauere debeamus 3.315
bellatoris uirtus, difficilioribus locis maxime neceſſaria 4.143
Beniamin benedicitur 4.270
Beniamin Pauli typus apoſtoli 4.270
Beniamin quid ibidem
Beniaminis & Pauli doctoris gentium collatio 4.256
Beniamincæ tribus prope extincta in caſtitatis uindictam 3.169
Beniamincorũ inſignis ſupbia 3.171
benedictio ad Abraham à Deo facta 4.191
benedictio duorum filiorum Noe & Chanaam maledictio 4.170
benedictio Ioſeph qualis à Moyſe data 4.20
benedictio morituri ueniat ſuper me, cur hunc uerſum uſq; in memoria

habendum censet author 4.238
benedictio plena esse nõ potest nisi per spiritum sanctum 2.124
benedictio quandoq; pro maledictione in scripturis 4.279
benedictio una & eadẽ et orientis & occidentis fluẽta sanctificat 3.268
benedictiones à domino factæ Abrahamo, quotẽ 4.186
benedictiones filiorum Iacob 4.303
benedictiones Patriarcharum describuntur 4.261
benedicere deus homines & homines quomodo dictum 5.346
benedicere deum in scripturis quid significet 4.700
benefacta, quando etiam coram deo mala æstimentur 5.11
beneficentia, eadem est quæ & liberalitas & benignitas 1.17
beneficentia in quot diuidatur 1.18
beneficentiæ partes beneuolentia & liberalitas 1.18
beneficium in quo maxime consistit 1.49
beneficium qui non grato animo suscipit, iniuriam danti facit 5.455
beneficium quomodo reddendum 1.20
beneficium usu atq; arte fit debitum 3.117
beneficia dei irrita qui facere conantur 5.236
beneficia in nos collata à deo, multo maiora tormentis quæ quis pati potest 5.214
beneficiorum acceptorum gratiæ usq; reddendæ 5.393
beneficiorum acceptorũ memores esse debemus 5.350
beneficiorũ diuinorum nulla unquam obrepere debet obliuio 4.123
pro beneficijs acceptis nemo non debet gratias agere 5.399
beneficijs exhibitis rependendum obsequium quomodo 4.291
beneficus quis dicatur 5.69
beneuelle: non satis, nisi adsit & benefacere 1.18
beneuolentia in cœtu ecclesiæ, qualis 1.22
beneuolentia quatenus liberalitate potior habenda 1.21
beneuolentia quid cõmodi adferat imperijs 1.46
beneuolentiæ effectus 1.22
beneuolentiæ & solis collatio ibidem
ex beneuolentiæ fonte proficiscitur amicitia ibidem
beneuolentiæ laudes recitantur ibid.
beneuolentiæ ordo seruandus ibidem
beneuolentiam qui aufert, solem è mundo aufert 1.22
beneuolentis consilio magis quàm sapientis consilijs creditur 1.21
benigni inuicem esse debemus 5.358
benignitas dei latissime patet 5.69
benignitas dei, quando in seueritatem uertitur 3.305
Bezeliel tabernaculũ diuino iussu conficit 4.143
bestiæ agri ad Adam adductæ quid mystice significent 4.105
bestiæ cum natura hominis nihil habent commune 4.165
bestiæ norunt sua remedia 4.77
bestiarum in numerum qui potissimum hominum censeantur 1.7
de bestiarũ naturis consideratio 4.72
bestias agri & uolatilia cœli cur adduxerit ad Adam deus 4.105
Beth, quid 3.93 & 4.601
Bethania locus 5.141
Bethania quid 3.95
Bethania quid significet, & quid denotet 5.77
in Bethaniam duci quis quomodo dicatur 3.95
Bethel quid 4.173 & 193 & 210 & 301
Bethphage locus 5.141
Bethleem eadem quæ ephrata 3.92
Bethleem quid 3.91 & 193
Bethleem quomodo dicatur anima uniuscuiusq; fidelium 3.93
Bethsabee cur in catalogo genitorum Christi ponatur 4.400
Bethsaida cur condemnata 4.616
bibere ad æquales calices quid mali pariat 4.330
bibere Christum quomodo debeamus & possimus 4.469
bibere ex scripturis quid primò, quid secundò quid tertiò 3.147 & 4.468
bibere scripturam quomodo dicatur 4.469
bibere uerbum & sermonem dei quomodo quis possit ibidem
bibere utriusq; testamenti poculũ quomodo debeamus & possimus ibid.
bitumen quid & eius natura 4.146
blasphemari dei nomen quomodo dicatur 5.183
blasphemari quomodo dicatur bonum nostrum 5.235
blasphematores traduntur Satanæ 5.400
blasphemia inter gentes à quibus orta 5.183
quæ blasphemia irremissibilis dicatur 5.108
Bononia urbs 3.75
bonus quando iusto præponitur, & contrà 5.193
bonus quis uerè dicatur 5.399
bonus quõ solus deus dicatur 5.137
bonus sit oportet qui ualt uidere deum 4.229
bonus, uox, non excludit Christum ab unitate patris 2.53
bonum dei nemo blasphemet 4.20
bonũ esse bonũ scire non possumus nisi & malum sciamus & cõtra 4.93
bonum & iustum quid discriminis habeat 5.193
bonum nullum nisi & honestum secundum scripturas 1.35
bonum omne decorum contrà malum indecorum 4.224
bonum omnino morte non amittitur, sed perpetuo manet 4.233
bonũ operari semper tẽpus est 5.345
bonum opus, uide opus bonum
bonum quibus potissimum faciendum to. 5.345
bonum quod penetrat omnia summopere ambiendum 4.317
bonum si contra uoluntatem fiat malum est 5.177
bonum summum in quo constituerint Epicurei 4.192
bonum summum omnibus solum inquirendum 4.216
bonum summum, uide summum bonum
boni definitio 4.229
boni et mali scientia si nõ esset, boni maliue discretio æque esset nulla 4.93
boni qui dicantur 5.219
in bono illo summo quãta bona 4.243
ad bonum nemo cogi, sed ex malo bonus fieri quis potest 5.415
bona, bona sunt scientibus uti, nescientibus rectè mala 4.227
bona facienda hilariter & non inuite 1.19
bona nulla sunt sine gratia dei 2.13
bona omnia unde procedant 5.386
bona prouidere quomodo quis dicatur 5.231
bona quæ sunt etiam mala quo pacto esse possunt 5.398
bona quæ uulgo uidentur, nõ bona, contra quæ mala non mala 1.36
bona quòd præmittitur diuinum est, quod uerò mala subsequantur, nostrum uitium 4.143
bona ubi potissimum sunt 4.242
bonorum initium abstinentia peccatorum 4.463
bonorũ nihil à nobis, sed à deo 4.236
bonorum

bonorum nostrorum quis uerè author tom. 4. 122
bonorum omnium author deus 3.66 & 4.225
bonorum omnium causſa in uno bono 5.186
bonorum operum principium quod? 4.5 & 13
bonorum quod primum, quod secũdum deniq; quod tertium & nouissimum 4.198
bonis malè fieri, & malis bene, quibus potissimum displicet, Lazari & Pauli exemplo satisfieri potest 1.8
ex bonis orta mala quomodo 4.224
bonitas ceu mater quædam omnes uirtutes amplectitur 4.317
bonitas dei cõprobatur & Christi 2.53
bonitas plus cogit, quàm scueritas 3.246
bonitas supra mundum 1.101
Boos proauus Dauid Ruth accipit uxorem Moabitidem 5.42
Botrus in phalanga suspensus quid tom. 3.297
bos in scriptura quid 4.366
boues quomodo præsentiant cæli mutationem 4.75
boum uenditores qui dicantur 5.143
de bobus num deo curæ esse possit tom. 5.268
brabium unus tantum accipit, multorum in stadio currentium 5.270
brabij terreni & cœlestis multa distantia 5.270
brachæ lineæ olim fiebant sacerdotibus ueteris testamenti 1.11
brachia peccatorum & iustorum quid differant 4.490
de brachiorũ officijs descriptio 4.87
breuitatis amator Ambrosius, potissimum in rebus fructuosis 4.8
brixillum, opp. 3.75
buxus semper uirens, quid significet 4.34
buxo olim scribebatur 4.34

C

Cadere retrorsum quid in scripturis 4.543
cæcus à natiuitate sanatur 3.184
cæcus cæco quid conferat 4.450
cæcus lumen recipit interuentu martyrum 3.320
cæcus sanatur 3.222 & 5.139
cæcus unus Lucas an duo, ut Matthæus refert illuminetur à Christo 5.139
cæcum sanaturus cur miserit ad Siloe fontem cum reliquos uerbo solitus sit curare Christus 4.436
cæcorum hominũ duo genera 5.224
cæcitas cur facta Israelis 5.225
cæcitas in Israel ex parte, quomodo? tom. 4.372
cæcitas maxime uiget in libidinosis 4.182
cæcitas Thobiæ 4.339
cæcitati ob maleuolentiam qui dicantur 5.226
cæcitate nonnulli percussi diuinitus tom. 3.124
cæcitate percutitur exercitus Assyriorum 3.313
de Cæsariè capitis consideratio 4.85
Cæsaris quæ sunt reddenda Cæsari, & quæ dei deo 3.61 & 232 & 5.146 & 232
Cain cur de fratre Abele interrogetur à deo 4.137
Cain à facie dei profugus 4.641
Cain contumax 4.137
in Cain cur fugæ signum posuerit dominus 4.317
de Cain & Abel consideratio 4.114
in Cain & Abel, cur non idem sit ordo nominum qui fuit naturæ 4.117
Cain & Abelis officiorum quæ fuerit distantia ibidem
Cain fratrem occidit 4.484.499
Cain gemens & tremens profugus agitur 4.132
Cain impœnitens 4.712
Cain in oblatione sua quomodo peccarit, et quot peccata ad missa 4.122
Cain negat se fratris sui custodem tom. 4.137
Cain non obtulit primitias deo 4.126
Caina oblatio cur deo displicuit 2.27
Cain operarius terræ 4.10 & 122
Cain ordinem rectum confudit in sua oblatione 4.136
Cain primogenitus quidem, sed nõ sanctus 4.130
Cain prior natus & deinde Abel quid mystice significet 4.117
Cain quid 4.115
Cain quid mystice designet 4.114
Cain qui occiderit septies uindictam exoluet 4.138
Cain quomodo admonitus auxerit insolentiam 4.136
Caina responsio plena desperationis tom. 4.138
Cain sacrificium, cur reprobatum tom. 4.134
Cain sacrificio, quæ uirtus defuerit 4.135
in Cain signum positum ne occideretur 4.138
Caiphas propheta 4.702
Caiphas prophetat, non proprij meriti, sed ordinis causſa 5.279
Caiphæ domus quid denotet 5.155
calamitatum uices sunt 4.736
Calami epistola præclara ad Alexandrum 3.74
Calami responsum Alexandro magno datum ludatur 3.73
calceamentũ soluere in scripturis quid 2.71 & 4.264 & 314 & 650 & 735 & 5.42.99.124
calceamenta cur suis uetat portare Christus 5.99
calceare quo pacto & quibus rebus se quisq; debeat 4.725
calceati cur agnum edere iubentur in Aegypto patres nostri 5.99
Caleb obsistit detractorib. terræ promissionis 1.61
calix aureus Babylonis, quid mystice 4.119 & 332
calix benedictionis quid 5.272
calix dæmoniorum quis ibidem
calix domini, quid denotet in scripturis 4.755
calix iræ dei quis 4.509
calicis uocabulo in scripturis quid significetur 5.105
calices duo in scripturis 4.509
caligo aspectus nostri quãta sit 4.47
caligo ultra solitum tenebrosior, nonnunquam magnorum uirorum mortem renunciat 3.47
Calligonus præpositus cubiculi Ambrosio minatur 3.131
calorem suum unde habeat sol 4.19
calumnia & tentatio, quid differant 4.726
calumnia omnibus reprimenda 1.55
calumnia qui opprimitur, non facile potest seruare mandata 4.726
calumniatores mali animo fugiendi 4.717
camelus per foramen acus transiens quid 4.605
camelus quid significet in scripturis, et qd uestitus ex pilis eius 3.290
camelus typus populi Gentilis 5.138
cameli descriptio 4.78
cameli gibbus quid denotet 3.229
camelo diues cur comparetur ibidem
in campum ire quid mystice 4.136
cancer 4.452
cancer quo pacto cibum uenetur, & quibus insidijs 4.56
cancri & hominis collatio ibidem
de cancro ibidem
candelabrum in scripturis quid dicatur 4.698
candidum in scripturis, quid dicatur 1.112

canicies non annorum sed morum laudanda 3.118
canicies reuerenda quæ 3.162
canis cæditur ut leo paueſcat 4.129
canis comes Tobiæ & angeli 4.75
canis in heros gratitudo 4.75
canis ſagacitas ibidem
per canem detectum Antiochæ homicidium 4.77
canes alere et homines deſpicere quam grande peccatum 3.259
canes beati qui dicantur 5.129
canes captos lepores clamante homine innoxios ſeruant 3.139
canes hominibus imitandi proponuntur 4.75
canes maritimi 4.52
canes memores beneficiorum 4.77
canes muti, non ualentes latrare qui dicantur 4.75
canes qui Paulo 5.379
canum natura deſcribitur 4.75
de canum ſagacitate & uigore ſenſus pulchra conſideratio 4.76
in canibus quanta fidelitas 4.77
cantare quæ et quomodo debeamus & ubi 4.643
cantare quis uere poſsit 4.762
cantabiles quomodo dicantur iuſtificationes dei 4.643
cãtica in ſcripturis qui cãtarint 5.76
quæ cantica, qui patrum ueterum deſcripſerint 4.460
cantus quomodo moderandus 1.9
cantus utilitas & effectus 4.644
canti, & cantiani, & cantianillæ feſtiuitas & martyrium deſcribitur tom. 3 299
Caph quid 4.673
in Caphernaum quomodo quis duci dicatur 3.95
capilli capitis ſuperflui quid deſignent tom. 3 85
capilli in ſcripturis, quid ſignent 1.172 & 5.78
capilli noſtri, quomodo numerati dicantur 5.107
capillorum noſtrorum numerum quomodo ſcire dicatur deus 3.252
de capillis totius corporis conſideratio 4.88
capra animal audax 4.718
capra unde, & cur ſic dicta 4.202
caprarum & ſenſuum iuſtorum collatio 4.202
caprarum natura deſcribitur 4.718
capris cur ſimilis eccleſia ibidem
captiui redimendi 1.50
captiua omnis opulentia & paupertas libera 4.280
captiuare intellectum quis dicatur tom. 5 314
captiuitas Babylonia cui comparata in ſanctis 4.746
captiuitas gemina hominis & diaboli 3.288
captiuitas Iudæorum 4.470
captiuitas Iudæorum in Babyloniam defletur 4.722
captiuitas uerè dolenda quæ 4.715
captiuitatis aduerſa quoſdam emendant 4.181
caput in ſcripturis quid 4.562 & 5.78
caput integrum inſtar ſerpentis in omni periculo ſeruandum 3.145
caput mouere in ſcripturis quid tomo 4 708
caput noſtrum ſeptiformem habet gratiam, ſcilicet 3.140
caput omnia membra corporis ſouet 4.744
caput uerum omnium capitum quod 4.745
caput ungere quid 4.328
caput ut ſeruẽt ſumme laborant ſerpentes 4.745
capitis commotio quid 4.562
capitis gratia quanta 4.85
capitis præſtantia in homine 4.84
capitis præſtantia præ cæteris membris quanta 4.149
capite reciſo corpus ſine nomine manet 4.744
in capite omnes ſenſus habentur, quomodo? 4.169
de capite pulchra cõſideratio 4.146
capitulum in ſcripturis quid 5.446
carabus quid 4.52
carbũcul. lapis ubi reperiatur 4.469
carbunculus ubi inueniatur 4.95
carbunculo comparatur Enoch 4.96
quæ caro à deo maledicta 4.632
caro cauſa fuit animæ corrumpendæ 4.145
caro Chriſti, uera caro 4.505
caro corrupta quõ dicatur 5.207
caro corrumpitur mortuo homine tomo 4.191
caro domini uerus cibus 5.134
caro & anima lege quadam coniugij copulantur 4.197
caro habet in natura ut intereat ſpiritus ut maneat 5.256
caro in ſcripturis multa ſignificat 5.19
caro interdum pro homine carnali in ſcripturis 4.145
caro interfici poteſt anima nõ 4.592
caro licet innocens tamẽ plerunq; peccati miniſtra 1.162
caro non inimica dei ſed ſapientia carnis 5.208
caro nõ mala dicitur in ſcripturis, ſed quod in carne habitat peccatũ malum eſt 5.205
caro noſtra coercenda 4.740
caro noſtra perpetua ac diuturna eſſe non poteſt 3.75
caro noſtra quomodo cõſedere dicatur Chriſto in cœleſtibus 3.88
caro omnis non eadem caro 5.289
caro omne peccatum appellatur, quare 5.210
caro omnis, quæ Paulo dicatur 5.187
caro omnis quomodo uiam ſuam corruperit dicatur 4.145
caro quõ totus mundus dicatur 5.209
caro ſine affectu immunis culpæ & præmij eſt 4.589
caro ſubdi poteſt, mens nunquam niſi uolens 4.249
carnis Chriſti & noſtræ quanta diuerſitas originis 2.188
carnis cura quatenus à Paulo prohibita 5.233
carnis deſideria, quæ & perfidia tom. 5.348
carnis & diuinitatis in Chriſto differentia 5.348
carnis facta qui mortificat uiuit 3.99
carnis illecebra prona in uitiũ 4.666
carnis inquinamentum multipliciter intelligendum 5.306
carnis iſtius fragilitates non timendæ 4.573
carnis multiplex diuerſitas 3.44
carnis natura diſciplinæ repugnat 4.143
carnis nomine, quid cenſeat ſcriptura 4.619 & 5.349
carnis noſtræ & uitulæ collatio 4.202
carnis omnis actus extra legem quomodo eſſe dicatur 5.210
carnis opera quæ 5.343
carnis paſsionibus extinctis aut domitis quæ utilitates ſuccedant 3.77
carnis prudentia quæ dicatur 5.208
carnis ſimilitudo quæ dicatur ibidem
carnis quæ ſunt, qui ſapere dicantur to. 5.208
carnis ſenſus & ſapientia erubeſcere cogitur deo iudice 5.247
carnis tribulationes quæ Paulo 5.264
carni deputatur omne uiſibile 5.209
ſecundũ carnem ambulare quid 5.208
carnem crucifigere quando 5.343
carnem crucifigere, quomodo dicantur 5.199
carnem edere & non edere æque bonum 5.236

Carnem edere quatenus aut conceſſerit aut uetuerit Paulus 5.266
Carnem humanã quomodo deus aſſumpſit 2.190
Carnem occidere qui poſſunt nõ timendi 3.124
In Carne ambulare, & non ſecundum carnem militare quid 5.314
In Carne confidere quid Paulo 5.370
De Carne edenda & non edenda quæſtiones Romæ motæ 5.170
In Carne eſſe omnis incredulus dicitur quomodo 5.202
In Carne eſſe quid Paulo 5.202
In Carne nihil præſumendum, quare tom. 4 81
In Carne placere qui dicantur 5.345
In Carne poſiti, quomodo non in carne dicantur 5.209
In Carne qui eſſe dicantur 4.650
In Carne qui eſſe dicantur, & cur deo diſpliceant 5.209
In Carne qui ſunt deo placere non poſſunt, quare 4.569
Carnes edere quatenus ſine uitio licet. tom. 5 234
Carnium eſu fratres non ſcandalizandi 5.266
Carnium ut eſt multiplex differentia, ita et reſurrectiõis erit caro 5.289
Carnalis eſt, de homine auxilium qui ſperat 5.251
Carnalis qui eſt, in Chriſto eſſe non poteſt, ſed noua creatura 3.76
Carnalis ſenſus quis dicatur 5.202
Carnalem quẽ appellet Paulus 5.204
Carnales qui dicantur 5.250
Carnales qui 5.202
Carnale quid Paulo 5.393
Carnalia cur dicta opera 5.343
Carnalia qui ſeminat, metet & carnalia 5.135
Carnalium & ſpiritualium hominum differentia quanta 5.405
Carpus Pauli diſcipulus 5.417
Carthago à quib. condita 4.335
Caſta quæ uere dicatur 1.72
Caſtellũ in ſcripturis quid 5.141
Caſtellum quid myſtice 3.12
Caſtigatio & flagella in hac uita proſunt poſt mortẽ minimè 4.371
Caſtigatio omnis ad tempus amara uidetur 4.661
Caſtigatio uniuſcuiuſq; ſummopere neceſſaria 4.644
Caſtigatio utplurimũ ad ſalutem profi cit 4.664
Caſtigat dominus omnem quem recipit 4.518
Caſtigantur qui recipiuntur 4.679
Caſtimonia quanta eſſe debeat in miniſtris altaris 1.31
Caſtimoniam quia docuit Petrus, Gentilium animos excitauit 3.125
Caſtimoniam uindicare quos maximè deceat 4.262
Caſtitas comes pudicitiæ & uerecundiæ 1.10
Caſtitas etiam apud Gentiles in precio fuit 3.116
Caſtitas facit angelum 1.76
Caſtitas in piſcibus pulchrè deſcribitur tom. 4. 53
Caſtitas Ioſephi quomodo facta longe illuſtrior 4.93
Caſtitas omnes corporis ſordes abluit. tom. 4. 95
Caſtitas promiſſa cuſtodienda 3.291
Caſtitas ſupra modum 1.101
Caſtitas uirginis matris declaratur tomo 1 10
Caſtitas. uide Pudicitia
Caſtitatis domus eccleſia 4.636
Caſtitatis quanta olim fuerit cura patribus 3.169
Caſtitatis ſpeculum Ioſeph 4.245
Caſtitatis triplex uirtus, quæ 1.142
Caſtitatis uictoria prima quæ 3.119
Caſtitatẽ nec lupanaria infamãt 1.81
Caſtitatem nulli uſui eſſe dicere hæreticorum eſt 3.196
Caſtitatem num habuerint philoſophi tom. 1. 72
Caſtitatem profeſsi quibus operã dare debeant 1.114
Caſtitatem ſuperfluam eſſe dicere hæreticorum eſt 3.133
Caſtra ſua quõ mouebant Iudæi 3.39
Caſtulus presbyter Arrianus à fideli populo raptus rogatu Ambroſij liberatur 3.129
Caſtus quis dicatur & quis nõ 5.400
Caſtos eſſe decet qui domini paſcha celebrant 4.95
Cataphryges reprehenduntur 5.403
Cataphrygæ quõ iudicandi 5.182
Cataphrygarum error quis 5.403
Cataractæ cæli quomodo clauſæ dicantur 4.156
Cathedra peſtilentiæ quæ 4.464
Cathedræ quæ dicantur 3.126
Cathedras uendentiũ colũbas cur euerterit dominus 5.143
Catechumenis aquæ frigidæ ſimilis, quare 3.248
Catechumenis quæ auditu maxime neceſſaria 3.243
Catonis pulchra de fœneratore ſententia 4.347
Catuli nomine qui in ſcripturis cenſeantur 4.568
Caudæ nomine qui cenſeatur in eccleſia 4.709
Caupones in ſcripturis qui dicantur tom. 3 307
Cauſa ceſſante ceſſat et effectus 4.156
Cedrus deſcribitur 4.32
Cedrus cui rei potiſſ. ſeruiat 4.34
Cedri natura & effectus 4.621
Cedris Libani qui comparẽtur 4.504
Celſus puer occiditur 3.323
Cenſus ſub Auguſto Cæſ. habitus quid denotet 5.23
Cenſus unicuiq; ſoluendus 5.58
Centuplum quomodo acceptur i dicamur in hoc ſeculo 4.648
Centurio agnoſcit Chriſtum crucifixũ tom. 4 359
Centurio confitetur dei filium 5.163
Centurio eum confitetur quem Arrianus negat 2.50
Centurio ſynagogam ædificat 5.342
Centurio uiſis ſignis deum confitetur Chriſtum 5.172
Centurionis laus ſynagogam ædificantis 3.316
Centurionis ſeruus à domino curatur. tom. 5 70
Cerberum inter poetarum fabulas refert autor 4.238
De Cerebro conſideratio 4.86
Ceremoniarum parua utilitas legalium tom. 4 692
Certamen alijs uictoriam, alijs pœnam ignominiamq; parit 1.8
Certamen grande inter noſmetipſos circumferimus 4.752
Certamen nobis contra inſidias ſpiritales 5.52
Certamen noſtrum quod 4.323
Certamen. uide Lucta
Certamina quo maiora, hoc excellentior corona dabitur 5.6
Ceruicis duræ cur dictus populus Iudæorum 4.262
Ceruus æger unde ſibi remedium uenetur 4.30
Cerui ueneno paſcuntur 4.31
Ceruorum ſimplicitas cuiuſmodi tomo 4 409
De Cetis pulchra narratio 4.58
Chaldaicis errorib. qui inflectitur, deũ uidere non poteſt 4.192
Chaldæi ſuperſtitioni maxime obnoxij tom. 4 176
Chaldæi ſiderum curſus exaltatores. tom. 4 464
Chaldæorum error 4.192
Chaldæorum ſcientia telis araneorum collata 4.44

Chaldæorum ſtudium in quo potiſsimũ conſtabat 4.202
Cham à patre maledictus 3.70
Cham cur dictus pater Chanaan, quũ natus nondum fuerit 4.168
Cham cur in medio Sem & Iaphet locatus 4.141
Cham generatio cur explicata 4.167
Cham nudatum patrem Noe ridet tomo 1.11. & 4.168
in Cham profunda quædam mentis cæcitas 4.169
Cham quid ſignificet 4.167.170
Chã quõ dicatur filius iunior, qui paulo antè dictus eſt medius 4.170
de Chamæleonte conſid. 4.69
Chanaan cur maledictus, cũ huius pater Cham peccarit 4.170
Chananæus quid 4.126
Chanaan quid 4.167.170.192
Chananæi cur ſuis finib. electi 4.126
Chananæi nobiles & inquieti 4.126
Chananæi quomodo ex Cham eſſe potuerint 4.167
Chananæorũ de ſemine non uult uxorem filio ſuo Abrahã 4.187
Chananæos quomodo quiſq; à ſe exigere debeat, & poſt exactos eos quid facere 4.127
chariſmatum dona cuacuanda quomodo dicantur 5.281
chariſmatũ gradus in officijs eccleſiæ. tom. 5 277
chariſmata meliora quæ Paulo 5.340
Charra quid 4.190.313
de Charran exire quid myſtice 4.173
charitas cælo nos inſerit & ſuperioribus connectit 4.33
charitas cæteris uirtutibus maior tomo 5 169
charitas clauos ſuos quomodo habere dicatur 4.714
charitas cur dicta præcepti finis tomo 5 398
charitas damnũ neſcit 3.103
charitas dei patris & filij eius quæ tomo 5 363
charitas ædificare quõ dicatur 5.266
charitas eſt præcepti finis 2.63
charitas & lex quàm diuerſe inter ſeſe imperent 5.69
charitas etiam ſeruitutem quõ habere dicatur 3.96
charitas expellit timorem 4.659
charitas fructus eſt ſpiritus S. 3.103
charitas magis expetenda quæ 3.121
charitas non diuiditur, nec ſeparatur. tom. 5 388
charitas non æmulatur 5.54
charitas omnibus ſectãda 5.235.281
charitas perfecta et imperfecta quæ dicatur 3.184
charitas perfecta foras mittit timorẽ. tom. 3 52
charitas plenitudo legis 4.626
charitas quomodo maior fide & ſpe dicatur 5.281
charitas quomodo ordinanda in nobis ſit 5.69
charitas ſine fide eſſe non poteſt 1.95
charitas ſupra mundum 1.101
charitas unde naſcatur 1.17.95
charitatis alæ quæ decantur 4.228 742
charitatis bona quæ 1.39
charitatis bonæ effectus uarius et multiplex 2.30. & 3.184.220. & 4.228.660.722. & 5.69.
charitatis & gratiæ factus hæres Ioã. Euangeliſta quomodo 3.8
charitatis humilitatis q; eadem & una connexio 3.220
charitatis iacula quæ dicantur 1.112
item uincula ibidem
item uulnera ibidem
charitatis in nos dei cõmẽdatio 5.193
charitatis officia quæ 1.17.et 5.391
charitatis perfectio patientia 5.67
charitatis pignus quomodo habere dicamur 5.192
charitatis præmia fides 3.184
charitatis q̃ grandes effectus 4.713
charitatis quanta uis & effectus tomo 5 280
charitatis ulla apud deũ utrum ſit differentia 3.84
charitatis unio docetur 3.233
charitatem firmi Chriſtiani nulla poſſunt tormenta ſuperare 5.214
charitatem noſtram nulla debent proferre aduerſa 4.292
charitatẽ ueram nulla extinguere poſſunt 4.757
à charitate in Chriſtum nulla nos auertere debent 5.214
charitate nihil melius 3.80
ſine Charitate nihil prodeſt 5.280
ſine Charitate quælibet dona facilè perire poſſunt 2.27
charitate refrigeſcente quæ mala futura 5.149
charitate tota lex impletur, quõ 3.96
Cherubin quid 4.373
chlamys coccinea quid denotet 5.159
Chorath quid ſignificet & quid denotet 3.294
Chore filij boni qui 4.577
Chore filij pſallendi periti 4.547
Chore ſchiſmaticus 3.201.et 5.414
Chriſtus abolitio criminũ 4.234
Chriſtus accuſatur 3.275
Chriſtus aceto potatur 5.162
Chriſtus adorandus, non lignũ in quo pependit 3.53
Chriſtus adoratur à magis 2.69
à Maria Magdal. 2.157
Chriſtus adiutor 3.270
Chriſtus adiutore non eget 3.37
Chriſtus adulteram abſoluit 3.160
Chriſtus aduocatus 1.124
& 2.23. & 3.142. 286. & tomo 4.750
Chriſtus affectus humanos ſuſcepit 749
tom. 4
Chriſtus agitator currus noſtri 4.283
Chriſtus agnus occiſus à conſtitutione mundi 5.285
Chriſtus agnus 2.173. & 3.153. & 5.196
Chriſtus agricola 2.91. & 4.266
Chriſtus alba ueſte ab Herode induitur 159
tom. 5 1.100
Chriſtus alimentum 4.614
Chriſtus altare 1.103
Chriſtus altus 1.70.et 5.103
Chriſtus amicus uerus 5.222
Chriſtus angelus 4.602
Chriſtus apoſtolos ex piſcatoribus ſacit 5.65
Chriſtus apoſtolos ſelegit 3.246. & 4.420
Chriſtus aquam in uinum mutat tomo 4.532
Chriſtus à quibus expectatus 2.178. & 3.280
Chriſtus aquila 287. & 4.418. & 5.6
Chriſtus aratrum 2.173
Chriſtus argentum noſtrum 4.255
Chriſtus aridam manum curat 3.232
Chriſtus aſcendit ad patrem, quomodo & quibus 3.284
Chriſtus aſcendit in cælum 5.435
Chriſtus anteferri niſi uolẽtibus poteſt 3.269
Chriſtus auriga animarum noſtrarum tom. 4 263
Chriſtus autor omnium 4.7
Chriſtus auxilio alterius nõ eget 3.90
Chriſtus baptizatur 3.50.244.248 & 5.31.33
Chriſtus bonus 2.53
Chriſtus botrus 3.297
Chriſtus brachium 2.173
Chriſtus calamus 5.73
Chriſtus caput eccleſiæ 4.270.312 & 5.375
Chriſtus caput omnium 4.745
& tom. 5.356
Chriſtus cæcum illuminat 5.140
Chriſtus carnem ſuſcepit 2.60
Chriſtus cenſum ſoluit 5.146

Christus chirographum delicti affixit cruci 1.166. & 4.248. 651. 711
Christus chlamyde coccinea à militib. induitur 5.159
Christus cibus noster 4.733
Christus circumcisus quare 3.184 & 5.26.47
Christus clarificatus 5.437
Christus clausis ostijs ad discipulos transit 3.46
Christus cælorum regnũ 3.241
Christus cognitionis incrementa non suscipit 2.185
Christus cognoscit pœnitentes 4.226
Christus comprehenditur 5.155
Christus ad conuiuium cæleste nos inuitat 4.441
Christus cornu nostrũ est 4.186
Christus creatus uel increatus quomodo dicatur 4.628
Christus crucem suam baiulat 5.160
Christus crucẽ suam quõ ascẽdat ibid.
Chr. crucifigitur in seruulis suis 3.125
Christus crucifixus diaboli consilio tom. 5. 249
Christus crucifixus semel, iterum crucifigi non potest 3.125
Christus crucifixus 1.127. & 2.60 97. & 4.610. & 5.236
Christus castigat suos 4.745
Christus cur ex radice Iesse et nõ Boos aut Obed descendisse dicitur 5.238
Christus cur asinæ pullo insederit. tom. 4. 132
Christus cur circumcisus 3.61
Christus Dauid filius quomodo 5.37
Christus ex Dauid semine natus tomo 5.172
Chr. dæmonia subiecit nobis 4.678
Christus debitorem exuit 4.248
Christus de hoc mundo nihil sibi uendicat 4.205
Christus delictorum remissio 5.130
Christ. derelictus propter nos 3.228
Christus deus 5.435
Christus deus & homo 4.535
Christus deus pacis 5.325
Christus deus super omnia benedictus to. 5.367.
Christus deus uerus 2.79. & 4.246
Christus dextera 2.173
Christus dextera nostra 4.227
Christus ad dexteram dei sedet 5.348
Christus diaboli opera soluit 5.175
Christus diabolum spoliauit 4.756
Christus diabolum uicit 5.49
Christus discipulis infensus ob seueritatem 1.164
Christus dispensator 5.123
Christus disputat in templo, audiens et interrogans 5.27
Christus diues 4.267
Christus diues pro nobis pauper factus 4.47. & 5.310
Christus diuitiæ nostræ 2.173
Christus docet in templo 5.53
Christus dolet 2.56. & 3.101
Christus dolet & tristatur 5.154
Christus dominus noster 5.213
Christus dominus omnium 5.171
Christus dona dedit hominib. 5.354
Christus dormire cur uideatur 3.237
Christus ecclesia 5.80
Christus ecclesiam diligit 5.78
Christus ecclesiam ædificat 5.3
Christus ecclesiæ caput 5.260.360
Christus ecclesiæ sponsus, & solus uir. 4.264
Christus eiectus extra ciuitatẽ, in montem præcipitandus 5.55
Christus erroris obliuio 4.234
Christus est heri & hodie 4.623
Christus esurit 1.127. & 2.65.97
Christus euanuit ex oculis aspicientiũ, & cur 3.46
Christus exactor 5.114
Christus excludit neminem 5.23
Christus expectatio gentium 4.264
Christus factus est omnia in omnibus tom. 4 572
Christus fallere non potest 3.35
Christus fatigatur 2.97
Christus fatigatur ex itinere 4.246
Christus fermento comparatur 3.230
Christus fidelis patri 5.431
Christus fides nostra 1.86
Christus fide quæritur 4.253
Christus fide tangitur 5.83
Christus fidei nostræ finis 5.89
Christus filius dei 3.201
Christus filius dilectus patris audiendus 5.183
Christus filius noster 4.469
Christus finis 3.201. & 4.627 & 5.18
Christus finis omnium 4.689
Christus flagello mercatores è templo eijcit 5.144
Christus flet 3.263.287
Christus flos campi 1.75
Christus fœnerator duorum debitorum 5.79
Christus fœneratorẽ remouit 4.248
Christus fons 1.100. & 2.132.173
Christus fons omniũ uitæ 4.229
Christus fons uitæ æternæ 3.256 & 4.94.481
Christus formam serui accepit 5.366
Christus in formã dei 5.365
Christus fortis illius uasa diripuit 5.31
Christus frater noster 4.213 & 5.263
Christus fratres Christianos uocat tomo 5 166
Christus fratruelis cãdidus & rubicundus quare 3.45
Christus fundamentũ nostrum 3.182
Christus in Galilæa uidetur 5.170
Christus genus humanum redemit tom. 4 615
Christus gigas 4.557
Christus in gloria est dei patris 5.367
Christus granum 3.287
Christus granum sinapis 5.117
Christus granum tritici 5.118
Christus grates agit patri 5.87
Christus gratias agit 2.83
Christus gratiarũ assumptio 4.234
Christus gubernator nauis 3.95
Christus hæres 5.144
Christus hæres patris 4.7
Christus hæres quia filius dei 5.425
Christus hæreditas nostra 4.705 & 5.436
Christus hæreditatem non uult diuidere 5.108
Christus hoc obtulit quod induit, hoc induit quod antè non habuit 2.183
Christus heri & hodie est 2.94 & 3.141
Christus homo 2.173. & 5.6
Christus homo, & homini similis factus 5.366
Christus homo quomodo agnoscitur fuisse 4.589
Christus homo super oẽs cælos 5.348
Christus homo uerus 5.154
Christus hortolanus 5.167
Christus hospes 3.258
Christus hostia triumphalis 3.223
Christus ianua 4.765. & 5.141
Christus ianuam pulsat 4.501.682
Christus ieiunat quadraginta diebus, & totidem noctibus 2.65. & 3.248.252.262. & 5.47.
Christus illacrymatur pro mortuo Lazaro 1.173
Christus imago dei 5.153
Christus imago dei inuisibilis 5.365
Christus imago legis 3.62
Christus imaginem suam reparauit tom. 3 43
Christus innotescit quotidie 1.80
Christus imperator noster 4.625
Christus imperat 2.81
Christus imperat uento et mari 5.81
Christus incantator quomodo dicatur tom. 4 49
Chr. infantes et pueros suscipit 1.93
Christus inferos subegit 5.352.354

Christus ad inferos descendit 5.307
Christus infirmus 2.60
Christus inimicitias carnis nostræ tulit 5.40
Christus initium & finis 4.426
Christus iniurijs afficitur 2.60
Christus in quibus maxime requiescat 4.218
Christus inter mortuos liber quomodo 3.37
Christus inuenitur à quærẽtib. 4.736
Christus inuitat omnes 5.121
Christus à Ioãne primũ agnitus 3.46
Christus Ioseph filius quomodo 5.35
Christus irridetur 5.84
Christus ex Iuda ortus 5.182
Christus iudex uiuorum & mortuorũ 2.60. 98. & 5.114. 435
Christus iustitia nostra 1.100 & 3.79.196
Christus iustitiam omnẽ implet 5.31
Christus laborantes quosq; & onerati pie ad se uocat 4.131
Christus laborantium subsidiũ 4.722
Christus lacrymatur 5.154
Christus lacrymis mouetur 5.71
Christus lapis angularis 2.81 & 95. & 173. & 315. & to. 5. 33.220.350
Christus lapis quem reprobauerũt ædificantes 4.412
Christus latroni sancto paradisum tribuit 3.271
Christus lauit in uino stolã suã 4.247
Christus Lazarum excitat quatriduanum 1.173. & 2.83. & 5.154
Christus Lazarum resuscitaturus, cur iusserit remouere lapidem 4.10
Christus lædi aut honorari quomodo dicatur 3.92
Christus lectus sanctorum, quomodo 4.221
Christus legis dominus 5.60
Christus legis finis 3.61. & 4.649 735. & 5.95.183
Christus legis finis, & umbræ 4.392
Christus legem non soluere sed adimplere uenit 5.11
Christus legibus obsequitur 4.750
Christus leo 2.173. & 5.6
Christus Leuita 4.614
Christus Leuites cur dictus 4.132
Christus liber solus 2.67
Christus liber inter mortuos 4.636
Christus ligatur 5.155 homo, nõ non deus ibidem
Christus lilium conuallium 5.110
Christus lux uera mundi 1.100 & 2.69. & 3.34.142.185. 237.278. et 4.253.515. et 5.89
Christus magister omnium 4.702
Christus maledictus non remaledixit. tom. 5.69
Christus maledictum factus 2.60 & 3.127.153.184. & 4.304 & 5.335
Christus manducat cum publicanis & peccatoribus 5.61
Christus manifestari primò cur noluerit 5.89
Christus manus dei & digitus 4.762
Christus mannæ comparatur 3.228
Christi manus quæ dicantur 3.10
Christus margarita 2.173
Christus margaritæ cõparatur 3.231
Christus ex Maria uirgine nascitur æqualis patri 3.143
Christus matris curam habet 5.163
Christus matrem discipulo cõmendat. 1.108
Christus matres multas habere quomodo dicatur 5.150
Christus medicus 1.100. & 2.29 & 3.253.263. & 4.476.505 613.755. & 5.57.61.102
Christus medicina 2.127
Christus medicinam non exercet cum sanat omnes 3.185
Christus mediator 5.337
Christus merces nostra 4.266.648
Christi messis multa, sed operarij pauci 3.68
Christus mitis et humilis corde 4.131
Christus mons 5.141
Christus mortuus et resurrexit 5.285
Christus mortuus est semel pro peccatis nostris 4.736
Chr. mortuus pro omnibus 2.30 & 5.350
Christus mortuos suscitat 2.56
Christus moritur 1.127. & 5.62
Christus mortem destruxit 5.220 291.412
Christus mundum redemit 4.234
Christus mundũ saluare uenit, nõ perdere 4.610
Christus nascendo plus contulit quàm culpa obfuit 1.128
Christus nascitur in Bethleem Iudæ tomo 5.23.26
Chr. natus nobis nõ hæreticis 4.469
Christus nauem conscendit Petri 5.57
Christus natura bonus, non propter præmij cupiditatem 4.375
Christus nauem gubernat 5.81
Chr. negare seipsum nõ potest 4.750
Christus nobis omnia donauit 4.221
Christus nõ agnitus à discipulis 3.46
Christus non omnibus sed perfectioribus suam gloriam ostendit 4.224
Christus non sibi sed nobis descẽdit & exinaniuit 4.48
Christus non umbra sed imago 3.39
Christus nostra fides 4.242
Christus nostra possibilitas ibidem
Christus nostrum præmium ibid.
Christus nuptias uino honorat 3.246
Christus obediens 2.59. & 4.401
Christus oblatus 1.30. & 4.132. 569. & 5.327
Christus oculus noster 4.227
Christus omnia habet 1.100. et 5.90
Christus omnes ad se inuitat 3.40 & 4.512
Christus omnes suo sanguine redemit. 4.210
Christus omnibus omnia factus 5.24
Christus omnipotens 2.40.54
Chr. operarios iniquitatis reijcit 5.96
Chr. operatur omnia in omnibus 5.6
Chr. opes nostræ 2.173
Christus opprobrium factus est 3.153 184. & 4.305
Christus in oratiõe pernoctat 4.739 750. & 5.65.81
Christus orat 2.81
Chr. orat pro peccatoribus 5.154
Chr. ostium pulsat 4.742.743
Christus palpatur post resurrectionem 5.168
Christus panis cæli 4.733
Chr. panis de cælo descendẽs 5.129
Chr. panis uiuus 5.89
Chr. panes multiplicat & pisces ibid.
Christus parabola 4.562
Christus pascha nostrum 1.163 & 2.190. & 4.557. & 5.227
Christus pastor 2.54. & 3.79. 252. & 4.587.750. & 5.102 121
Christus pascit omnes 5.86
Christus passus 5.435
Christus passus quando uoluit, & non ante nec post 3.125
Christus patitur 2.56
Christus ex patre idem qui ex uirgine matre, quomodo 4.589
Christus pauper factus cum dives esset 1.125. & 4.349.528.537
Christus pax nostra 1.18 & 3.79. 111. 196. & 5.337. 350
Christus pacis dator 4.725
Christus pacis minister 5.192
Christus pacem offert 5.168
Christus peccatum mundi tulit to. 4. 304.381
Christus peccatũ non nouit 2.127
Christus peccatum pro nobis factus 4.635.5.304. & 5.438

Christus

Christus peccata remittit 5.327
Christus peccata aufert solus 5.42
Christus peccata non sua sed nostra tulit 4.265
Christus peccata solus remittit 3.187 & 5.18
Christus peccata nostra damnauit tomo 4 506
Christus peccata nostra portat 5.102
Christus peccatores uenit saluos facere 5.399
Christus peccatores uocat 2.29
Christus peccatores uocare uenit, non iustos 4.672
Christus peccatorũ remissio 4.243
Christus peccatorũ redẽptio 4.722
Christus perfectus deus 2.40
Christus per medios hostes præcipitare ipsum uolentes transit 3.46
Christus perire nullum sinit 4.745
Christus persecutoribus ueniam impetrat 5.69
Christus petra 2.81.173 & 3.262.273. & 4.419.627 & 5.89.220.270
Christus Petrum titubantẽ in fluctibus seruat 4.359
Christus Petrum respicit 4.381
Christus phantasma non fuit 3.46
Christus plenitudo diuinitatis 4.243
Christus portio & possessio nostra tom. 4 647
Christus portio nostra abundans ad omnia 4.375
Christus potus noster 4.733
Christus põtifex 5.435.445.448
Christus præceptor 5.80
Christus preciũ nostrũ 4.255
Christus primus, secundus, denique nouissimus quomodo dicatur 1.124
Christus primogenitus in multis fratribus 5.213
Chr. primogenitus mortuorũ 4.199
Christus principiũ 2.60.86. & 3.201. & 4.627. & 5.18
Christus promisit nobis hæreditatem perpetuam 3.35
Christus propheta uerus 4.657
Christus propitiatio pro peccatis nostris 4.585
Christus propitiator 5.187
Christus in propria uenit, & sui eum non receperunt 5.126
Christus protector 3.312
Christus puer natus ex uirgine 4.636
Christus puer noster 4.469
Christus pueros uocat 5.135
Christus pulsat ianuam cordis nostri. 4.222
Christus purgator noster 4.610
Christus quando & quõ caput suum à nobis auertere dicitur 4.82
Christus quõ quærendus 4.645
Christus quicquid fecit nobis fecit, & passus est 4.624
Christus quib. nexibus teneatur 1.97
Christus quomodo miracula exercuit: tom. 4 15
Christus quomodo sese initium esse dicat 4.6
Christus quomodo ueturus ad iudiciũ finale 3.46
Christus quos alligat liberat, quos adstringit absoluit 4.575
Christus quos potissimũ sanarit 3.64
Christus quos saltus fecerit in hũc mundum ueniens 4.219
Christus rapitur multifarie 5.75
Christus rector noster 4.226
Christus reconciliator noster 5.304
Christus redemit de maledicto legis tom. 3 182
Christus redemit nos, nõ emit 4.289
Christus redemptio nostra 2.65 & 4.748. & 5.436.335
Christus remissio captiuorum 4.234
Christus requies nostra 3.141
Christus resurrexit 4.132.165. 435
Christus resurrectio mortuorũ 3.34
Christus rex noster 4.37.44.231
Christus rogat patrem non pro se, sed pro nobis 5.65
Christus rogat pro omnibus 1.101
Christus sacerdos in æternum 3.142 201. & 4.263.614. & 5.6.37 60. 431
Christus sacerdos magnus homicidam inuitum in patriam sua morte restituens 4.311.312
Christus sacerdotũ princeps 4.757
Christus sacramentorũ autor 4.438
Christus sacrificium 4.614
Christus sagitta 4.626
Christus saliens super ecclesiã 4.633
Christus Samaritanus hominẽ lapsum inter latrones curat 3.45
Christus sanat imperatiuè 2.81 & 3.185
Christus sanat ubiq; 1.93
Christus sanguine suo mundauit delicta uniuersorum 3.63
Christus sapientia dei 2.68.173 & 3.79
Christus scandalum 5.246
Christus scarabæus 5.161
Christus scientiæ omnis clauis 3.233
Christus sedet ad dexteram patris tomo 2.61. & 3.285. & 5.435
Christus sempiternus 2.40
Christus sepelitur 2.97. & 5.164.435
Christus in sepultura aliena 3.285
Christus serpens 3.281. & 4.418
Christus seueritate offenditur, misericordia placatur 1.164
Christus serui formam accepit 3.152
Christus seruitutem mũdi repulit in libertatem 4.248
Christus sexum utrũq; liberaturus aduenit 5.55
Christus sinapis grano comparatur. tom. 3 226
Christus signaculum 4.227
Christus sitit 1.127. & 2.97 & 3.256
Christus sol iustitiæ 3.227.242
Christus soluit parietem inimicitiarũ. tom. 4 219
Christus solus & non solus quomodo dicatur 5.18
Christus solus non est captus seculi huius uanitate 4. 117
Christus solus soluere potis est pugnas corporis nostri membrorũ 4.196
Christus solus soluit quod omnes debebamus 4.248
Christus spes nostra 1.86
Christus spiritum paracletum misit apostolis 3.285. & 5.168
Christus spiritũ patri cõmẽdat 5.126
Christus sponsus 2.71
Christus stare & sedere quomodo dicatur 3.286
Christus stella 3.141
Chr. Stephano stans apparet 4.592
Christus stultitia 5.246
Chr. subiectus matri et Ioseph 4.486
Christus summum bonum 3.79.80
Christus surrexit nobisomnib. 4.706
Christus tacet coram Pilato 5.159
Christus tangi & non tangi à quib. nolit & uelit 4.577
Christus tauro comparatur, quomodo tom. 4 552
Christus templum 5.148
Christus tẽporalis & æternus 5.148
Christus tentatur 2.60
Christus tentatur à diabolo 5.49
Christus thesaurus 2.173. & 3.79
Christus thesauros absconditos habet. tom. 4. 681
Christus tradita habet omnia à patre tom. 5 101
Christus traditus pro nobis omnibus tom. 4 291
Christus transfiguratur 5.92.251
Chr. tritici grano cõparatur 3.230
Christus triũphator 3.288. et 5.433
Christus tumulũ non habet 5.164

Christus in turba non uidetur 5.140
Christus turbatur 2.56 & 3.154
Christus ubique est 5.102
Christus ubicunque est, ibi etiam sunt omnia 3.68
Christus ubique locorũ totus est 5.34
Christus ubi quærendus 4.548
Christus ubi inueniatur, & ubi minimè 4.220
Christus ubique totus & integer est, quòmodo 5.19
Christus uendentes & ementes eijcit è templo 5.144
Christus uenditus 4.247
Christus uerbum dei 3.262
Christus ueritas signa omnia aboleuit. 4.178
Christus ueritas 2.69.87.94 157.et 4.242.623.678.707 735
Christus uermis 3.153.& 5.10
Christus uermiculo se cõparat 3.228
Christus ueste sua quos uestiat 5.161
Christus uia 1.100.& 2.69.87 157.173.& 3.70.241.& 4.242.598.623.627.707.& 5 25.141
Christus uicit mundum 4.219
Christus uictor 2.60.& 3.288 & 5.247
Christus uictima totius mundi 4.270 580
Christus uinum ex aqua facit 4.720
Christus uirga nunc utitur, nunc flagello 5.144
Christus uirginum corona 1.124
Christus ex uirgine matre nascitur to.2.68.97.& 4.132.612
Christus uirtus 1.100.& 2.173
Christus uirtus dei æterna 5.176
Christus uirtutis autor 2.69
Christus uir 4.420
Christus uir Ecclesiæ 5.128
Christus uisus post resurrectionẽ multis 5.286
Christus uita nostra 1.100 & 2.69.87.157.& 3.34.73.301.& 4.231.242.243.310 491. 612. 623. 707. 743. & 5.92.97.348
Christus uitis uera 2.90.& 4.264 & 5.89.145
Christus uitulus 2.173.& 5.6
Christus uiuens apud mortuos non est quærendus 4.220
Christus unguentum eximanitũ 1.96
Christus uocat ad se omnes 2.14 & 4.700.711
Christus uox nostra 4.227
Christus uua 5.70
Christus uulnerum cicatrices retinet, quare 5.168
Christus uult omnes saluos fieri tomo 4.249
Christus Zachæum uocat 5.140
Christus. uide Dominus, Iesus, & Saluator
Christi adiutores & uicarij qui 5.251
Christi alimento qui satiantur 5.85
Christi altare relinquere qui statuit ipsum tradit 3.123
Christi aduentus cõturbat aduersarias potestates 4.575
ante Christi aduentũ quomodo hyems dicatur fuisse 4.46
Christi beneficia humano generi præstita 5.72
Christi beneficia sub compendio recensentur 5.399
Christi beneficiorum in nos collatorũ nemo mortaliũ assequi potest profunditatem 5.353
Christi bonitas multis testimonijs comprobatur 2.53
Christi caput unguento ungere, pedes lauare lacrymis debemus 5.78
à Christi caritate nulla nos grauia auocare debent 4.292
Christi caro inoperata 1.127
Christi caro per arcam testamenti designata 5.448
Christi caro sine peccato nata 5.208
Christi caro tantum gustauit mortem. 2.181
Christi caro uera, non tamen eo modo facta ut nostra in utero 5.208
Christi caro unius nobiscum naturæ 2.91
Christi cibus quis 1.21.& 3.65 135
ad Christi cœnã qui uocẽtur 5.81.85
Christi cohæredes qui dicantur, & quare 5.210
Christi cohæredes sumus 4.291
Christi cohæredem esse quantæ dignitatis 5.210
Christi confessus ubi 5.446
Christi corpus cur sindone inuolutum 5.164
Christi corpus Ecclesia 2.134
Christi corpus nos quomodo dicamur 5.279
Christi corpus quomodo à quib. sepultum 5.164
Christi corpus. uide Eucharistia & sacramentum corporis
Christi corporis qui augmentũ uel detrimentũ qui facere dicãtur 5.395
Christi crucem quæsitum abijt Hierosolymis Helena Constantini Magni imperatoris mater 3.52
Christi dilectio supra hominum scientiam habenda omnibus 5.353
Christi diuinitatis & corporis aliã & aliam esse naturam 2.179
Christi diuinitatem & carnem nõ esse eiusdem naturæ 2.182
Christi diuinitatem non minuit uox Factus 3.126.
Christi doctrinæ cõfirmatio, ipsius est resurrectio 5.359
Christi de plenitudine nos omnes accepimus 4.48
Christi domini & naturæ nostræ unitas declaratur 2.88
Christi doni & Adæ peccati distantia quanta 5.196
Christi æstimatio apud multos inæqualis 4.247
Christi Ecclesiæ quæ dicantur 5.242
Christi & Aaronis collatio 5.437
Christi & Adami collatio 3.264
Christi & Belial nulla communicatio 4.134
Christi & Ecclesiæ ad inuicem conuersionis mysterium 4.111
Christi & Ecclesiæ mysterium magnũ 5.361
Christi & Ioseph collatio 4.247
Christi & medici collatio pulchra. 4.132
Christi & Mosis collatio 5.435. & 455
Christi & Moysis sepulturæ collatio 4.116
Christi & satanæ nulla conuentio tomo 5.306
Christi & solis collatio pulchra 4.40
Christi exitus quid, & quid introitus 5.426
Christi fratres sumus 4.243
Christi fratres qui dicantur 5.182
Christi fimbriam tangere quid 5.83
Christi genealogia retexitur 5.35 aliter per Matthæũ, aliter per Lucam 37
Christi generatio admirabilis tam ex deo quàm ex uirgine 2.46
Christi generatio non discutienda tom. 5.89
Christi generatio super omnem sensum est 2.45
ad Christi gloriam et immortalitatem quomodo quis peruenire possit. 5.413
Christi gloriam nisi uigilantes uident to. 5.94
Christi gratia remedium mortalitatis nostræ 3.29

Christi ieiuniorum causa quæ 3.264
Christi imitatores quomodo esse debeamus 4.760
Christi immortalitas in morte, impassibilitas in passione 2.181
Christi incarnatio cur mysterium Paulo dictum 5.248
Christi incarnationis autor pater, filius, & spiritus S. 2.138
Christi incarnationis mysterium intelligere quantæ utilitatis 5.371
Christi in nos dilectionis effectus tomo 5 353
Christi iniuria non uendenda 3.123
Christi iudicati & Susannæ collatio. tom.3 276
Christi lacrymarum effectus 2.60
Christi latus post mortem & non ante mortẽ cur demũ confossum 5.164
Christi legis quanta utilitas 5.270
Christi lumine, non suo, fulget Ecclesia 4.49
Christi membra & corpus quomodo dicamur 5.361
Christi membra quomodo corpora nostra 5.260
Christi misericordia in omnibus prædicanda 4.132
Christi mors omnibus profecit 5.187
ad Christi mysterium quomodo perueniendum 3.283
Christi natalis. uide Natalis
Christi natiuitas non omnibus prodest tom.2 69
Christi nomẽ quomodo uocatum ab Esaia 4.756
Christi nomen super omne nomen, nec aliud in quo nos oporteat saluos fieri 4.581
Christi nomini cur toties in scripturis addita hæc uox Ipse 3.37
in Christi nomine quicquid petierimus fiet nobis 2.98
in Christi nomine signa faciebant, non in suo Apostoli 5.50
Christi obedientia nõ de diuinitate sed humanitate dicta 2.59
Christi oblatio facta secundum nostrã naturam, non diuinam 2.182
Christi opprobriũ nostra uirtus & sapientia 4.133
Christi passio sola, totius trinitatis operatio & charitas 2.129
de Christi passione quæ à quibus prædicta 5.285
Christi passionũ compendium 5.436
Christi pater quomodo & quare faber appellatur 3.243
Christi plaga nostra medicina 2.127
Christi præcepta quàm longo interuallo philosophorum superent 5.69
Christi quomodo grata mors 5.334
Christi resurrectio cur in horto facta. tom.3 287
Christi resurrectionis efficacia 3.278
Christi sacerdotium æternum 5.445
Christi sanguis nostrum est precium. tom.4 132
Christi sapientia nostra libertas est tom.3 70
Christi stare & sedere quid differant. tom.2 76
Christi sepultura quid notet 3.278
Christi sermo quàm efficax & operatorius 4.439
Christi spiritum qui non habere dicantur 5.209
Christi tentatio prima 5.49 secunda 4.50 tertia ibidem
Christi triumphus de diabolo 5.433
Christi triumphus martyres 1.104
Christi triumphus qualis 5.160
Christi typus Isaac 5.340
Christi typus lex 5.452
Christi uelle, fecisse est 4.242
Christi uerba nunquam præteribunt, tametsi cælum & terra præteribũt tom.4.9
Christi uera domus Christiani 5.432
Christi uestimenta diuiduntur, & sors in uestem missa 5.161
Christi uestimenta quæ dicantur 5.94
Christi uictoria, uictoria libertatis est tom.2 122
Christi uoluntas nunquam non implebitur 3.124
Christi uoluntas ut saluemur 4.242
sine Christo apud deum nulla salus tomo 5 222
Christo bonus odor quomodo dicamur tom.5 296
in Christo carnis & diuinitatis facienda distinctio 2.58
Christo configurari debemus quomodo 4.113
pro Christo confundi gloria 3.133
Christo consedemus in cælestibus quomodo 3.88
Christo cur propensius seruire debeamus 5.261
Christo data omnis potestas in cælo et in terra 4.258
sub Christo esse cõditio optima 4.288
in Christo gemina substantia 4.269
in Christo generatio gemina 5.27
in Christo Iesu qui sunt nullam habent damnationem 5.207
Christo illatæ iniuriæ nullo modo ferendæ 4.77
ex Christo nati quõ dicamur 2.90
Christo nato quanta prodigia facta tom.3.238
Christo nemo fortior 5.414
pro Christo nihil non perpeti fortes debemus 5.211
à Christo nulla nos separare debẽt tomo 4 557
Christo obedire iustum est 5.200
in Christo omnia bona habemus tomo 5 435
Christo omnia tradita à patre 5.338
in Christo peccata nostra nobis donata 4.389
in Christo princeps mundi inuenit nihil 4.360
Christo quicquid datum est perire non potest 3.45
pro Christo quæ patimur non ad mortem sed ad uitam proficiunt 3.124
sine Christo quod est, immundum est tom. 5 307
Christo quõ subijci debemus 5.253
Christo quõ subiecta omnia 5. 348 & 426
Christo resurgente omnia innouantur & lætantur omnes creaturæ tomo 3.278.279
Christo serui nomen quatenus competat 2.75
nisi Christo soli & non alteri seruiendum 1.124
in Christo solo salus 5.241
in Christo spes omnis est 5.397
in Christo spes nostra collocanda tomo 5.436
Christo subiecta sunt omnia 2,89 & 4.269
Christum alij aliter & aliam ob causam prædicabant 5.387
Christum clarificare in corpore nostro quid 5.261
ad Christum collata omnia nihili æstimanda 5.371
Christum cognoscere uita æterna & uera 5. 199
in Christum credentes omnes à lege et morte eruuntur 5.202
Christum cur dicant creaturam Arriani 2.48
Christum diligentibus perpetua gratia 5.363
Christum diligere quando uere dicimur 5.229
Christum esse uerum Messiam probatur contra Iudæos 4.397
Christum alium nemo admittere debet 5.316
per Christum facta sunt omnia 5.34
Christum filium credere dei non satis est, nisi et unigenitũ credideris 2.52

in Christum Iesum omnes qui credunt sancti 5.364
Christum ignorantes in tenebris uersantur 5.233
Christum induere qui dicantur ibid. & 302
Christum male intelligere qui dicantur 5.326
Christum natũ esse scire possumus, quomodo uero non possumus 2.45
Christum non diuidimus cum eius et diuinitatẽ & carnẽ adoramus 2.185
Christũ non suscepisse carnem qui sentiunt pulchre refelluntur 2.183
Christum nostræ salutis causa infirmitates tulisse probatur 2.65
ad Christum omnia nostra referenda tom. 1 87
Christum omnimode à quouis annunciari permittit Paulus 5.365
Christum perdere qui dicantur 3.241
Christum per fidem habitare in cordibus nostris quomodo dicatur 5.352
Christum portare quomodo debeamus tom. 5 142
Christum quatenus cognouerũt dæmones 5.249
per Christum quæ mundo dona illuxerint 5.421
Christum quem qualemue multi accipiant 5.245
Christum qui corpore uiderunt non uiderunt, quomodo 5.8
in Christum qui credunt uere sapientes 5.175
Christum quis negare dicatur 4.752
Christum qui phantasma putarũt exploduntur 2.182
Christum qui primi receperunt 3.100
Christum quisquis negarit qua pœna multandus 5.414
Christum qui recipit sapiens 3.72
Christum qui uerè uiderint, qui minimè 5.8
in Christum quòd credimus dei donum est 5.244
per Christum renouata sunt omnia tomo 5 303
per Christum salus omniũ 5.429
Christum secundum carnem non nosse quomodo se dicat Paulus 3.76.303
Christum sepelire qui non possint, & qui possint 5.165
Christum tangere quid 5.167
Christum tangere qui non possint tomo 3 283
Christũ tentare non debemus 5.367
Christum uarij uario annunciabãt modo 5.365
Christum ubi, quomodo, quando sequi debeamus 1.94
Christũ ubi requirere debeamus 1.111
per Christum uelamen legis auferendum 5.298
per Christum omnia nobis præstat pater 5.353
Christum utplurimum dominum uocat scriptura ubi patri deo coniungitur 5.215
Christianus pop. cur appellatus pauper 4.405
Christianus populus mari cõparatur, quomodo 4.23
Christianus in quibus primo instituendus 5.439
Christianus si rogetur cur Christianus est, respondere potest, Ita uisum est mihi 5.9
Christianus sub lege uiuẽs in carne esse dicitur, quomodo 5.202
Christiani & Iudæi collatio 3.297
Christiani hominis dignitas quanta. tom. 5 52
Christiani populi non est finis 1.125
Christiano quid præscribatur 3.61
à Christiano tria potissimũ requirũntur, quæ 4.121
Christiani cur filij dei uocẽtur 5.192
Christiani diuersa à Christo sentientes quõ iudicandi 5.182
Christiani gregibus comparantur, episcopi pastoribus 3.309
Christiani imperatores quàm sint gentilibus fortunatiores 3.54
Christiani litigare non debent 5.258
Christiani omnes unũ quomodo dicantur & sint 5.272
Christiani raptoribus comparantur, quare 3.241
Christiani uera Christi domus 5.432
Christianorum arma quæ nã sint tomo 3 3.312
Christianorum & Iudæorum collatio typica 5.435
Christianorum est de resurrectione nõ dubitare 5.356
Christianorum gloria ubi constituitur 5.346
Christianorum perfectio qua in re consistat 5.439
Christianorum persecutores qui ex Imperatoribus 5.394
Christianorũ solennitas longe præstantior Iudæorum 3.238
Christianorum totus senatus periclitatur, si Imperator aras erigat dijs tom. 3 114
Christianis directa patrimonia 3.119
Christianis omnibus proposita hæreditas 3.95
Christianis omnib. una est domus 1.12
à Christiana disciplina discrepantes deuitandi 5.409
Christiana disciplina incorrupte tradenda 5.404
Christiana disciplina iam inde ab initio mundi fuit, error nouiter inuentus est 5.247
Christiana disciplina quæ dicatur tomo 5 198
Christiana libertas quanti æstimanda. tom. 3 214
Christiana prædicatio nõ indiget pompa sermonis 5.245
Christiana religio quos errores extirparit 5.248
Christiana uita quemadmodum gubernanda 5.388
Christianæ disciplinæ forma gradatim exponitur 5.246.248
Christianæ disciplinæ summa in quo consistat 5.405
Christianæ fidei regnũ nõ ijsdẽ quibus Romanũ includitur terminis 2.30
Christianæ institutionis prima disciplina quæ, quæ item secunda 1.140
Christianitatis summa quæ 3.235
Christianismus nõ subditur legi factorum 5.201
sub Christianismo qui sunt, adulteri nõ sunt 5.202
cibus bonus & malus quis 3.262
cibus bonus quis 3.96
cibus bonus simplicitas 4.56
cibus Christi quantæ uirtutis & fortitudinis 5.86
cibus Christi quis 3.65.263
cibus credentium non est uenalis 5.85
cibus non omnis corporalis aut materialis 4.324
cibus noster mysticus quis 4.134
cibus noster spiritualis quis 4.134
cibus perfectorum & imperfectorum in scripturis quis 4.480
cibus prophetarum quis 5.29
cibus qualis fuerit primis patribus tomo 4 28
cibus refectionis quis dicatur 5.134
cibus solidus robustis cõmodus quis dicatur 5.85
cibus solidior in scripturis quis dicatur tom. 5. 69
cibus. uide Esca
cibi interdum nocẽt antè sumpti quàm cogniti 4.108
cibi necessitas 4.87
cibo multi perierunt male sumpto, ut Adam, Esau, Iudas 3.262
in cibo nec uirtus nec uitium 4.102
quem Cibũ esurire debeamus 3.263

cibum omnia animantia expectant à Deo 4.156
ciborum qualiter delectus habẽdus tomo 4 164
quibus cibis delectetur deus & anima. tom.4 235
M.T.Cicero quid potissimum in disputatione laudarit 1.6
Cicero scripsit de Officijs 1.4
ciconia cur pia auis à Romanis dicta. tom.4 64
ciconiæ parentes senio fractos alunt. tom.4 64
ciconiarum bellum, & coturnicum auxilium ibidem
ciconiarum descriptio 4.63
de Ciconijs pulchra consideratio tomo 4 64
Circes fabula elucidatur 5.47
Circes suis poculis in varias formas homines mutare solita 3.41
Circeis poculis debriati quæ absurda nonnunquam statuant 3.41
circuitus principiũ sensu colligere impossibile 4.5
circumcisio carnis figura est circumcisionis cordis 5.237
circumcisio cordis laudabilis apud deũ tom.5 184
circumcisio corporalis nihil prodest. tom.3 184
circumcisio cui potissimum imperata. tom.3 190
circumcisio cur data patribus 4.178
circumcisio Aegyptiorũ quæ et quando fiat 4.209
circumcisio gemina præcipitur 4.209
circumcisio in figura data suo tempore sua merita habuit 5.220
circumcisio in ueteri testamento imperata cur in nouo repudietur 3.187
circumcisio nihil habet dignitatis, sed signum est tantum 5.190
circumcisio nullam apud deum laudem meretur 5.184
circumcisio num bona, & num abijci debeat 4.178
circumcisio num præcipiẽda erat, nec ne 3.189
circumcisio occidebat nonnullos infantulorum ibidem
circũcisio occulta, nõ manifesta, summopere omnibus necessaria 3.190
circumcisio occulta quæ nã dicatur, & quæ manifesta ibidem
circumcisio optima quæ 5.326
circumcisio præcipitur 4.209
circumcisio quando cessarit, & quare tom.4 178
circumcisio quando primum præcepta tom.4 177
circumcisio quatenus adhibenda tomo 4 209
circumcisio quid 4.627
circumcisio quid denotet 5.26
circumcisio quid significet apud Paulum 5.183
circumcisio quomodo dicantur Christiani 5.370
circumcisio uniuersorum in Christi sanguine celebrata 3.188
circumcisionis & præputij differentia 5.188
circumcisionis gemina defensio, & duplex accusatio 3.188
circumcisionem cordis futuram prædixit Moses 5.184
circumcisionem cur præceperit fieri deus 3.189
circumcisionem euacuat Paulus cum suis 5.385
circũcisione quæ gẽtes utantur 3.188
circumcisus, debitor est legis implendæ 5.342
circumcidendũ cor est, nõ caro 5.237
circumcidenda est caro nostra, quomodo 4.210
circumcidere cor non carnem credentes debent 5.370
circumcidere quomodo nos debeamus. tom.4 210
circumcidi infantes cur octauo die lex præceperit 4.210
cithara unicuique sumenda, quomodo tom.5 77
citharæ inuentor Iubal 4.10
ciuis in scripturis quis dicatur 5.123
ciuis mundi quis dicatur 5.122
ciuitas dei Ecclesia 4.713
ciuitas dei munita quæ 4.582
ciuitatis munitæ & animæ collatio tomo 4.220.234
ciuitatis portæ quando uerè munitæ dicantur 3.315
ciuitati non nisi ob ciuium uitia infertur exitium 3.311
ciuitatẽ dei qui ingressuri sunt 4.374
ciuitates refugij quot, quæ, & ubi locatæ, & quid mystice significent. tom.4 133.309.310
ciuitates decem in scripturis quæ appellentur 2.93.& 5.141
clamare patres ad deũ quomodo dicantur 3.155
clamare operibus bonis ad deum debemus potius quàm uoce 4.125
clamor grandis quis 4.738
clamor non tam corde quàm ore fit. tom.3 302
clamor noster ad deum cuiusmodi esse debeat 4.125
clamor taciturnus & taciturnitas clamosa 4.738
clamor taciturnus in patribus ad deum tom.3 155
clarificare quid 5.437
Claterna oppidum 3.75
Claudia Pauli amica 5.418
claudus ex utero matris sanatur tomo 4 647
clauis quid in scripturis 3.291
claues à Christo & Paulus & Petrus accepit, quomodo ibid.
claues regni cælestis 3.95.263
claues scientiæ qui habere dicantur tomo 5 224
clauus spiritalis quis 4.713
claui timoris & fidei 2.127
clauorum crucifixi Christi inuẽtio, & quid de ijs factum 3.53
Cleophas agnoscit Christũ in fractione panis 4.525
Cleophæ dubitatio describitur 5.172
Cleophæ cor igne ardet 4.228.690
Clerici ab officio leui causa desistentes increpantur 3.90
Clericorum error intolerabilior cæterorum hominum ibid.
Clericorum tempore Ambrosii etiam persecutio 3.119
cælestibus relictis terrena captare, nihil stultius esse potest 3.91
cœlibatus in ministris altaris 1.31
cœlibatus quæ apud Ethnicos constituta pœna, & quare 1.150
cælum cameræ comparatur 4.8
cælum cur currum uolucrem appellarit Plato 4.203
cælum & terra uno eodemq; momento facta 4.9.& 48
cælum ferreum quando dicatur 4.20
cælum in scripturis quid significet tomo 4 682
cælum nomen commune 4.19
cælum non semper serenum quid significet 3.25
cælum nouum & terra noua quando erit 3.37
in cælum os ponere quid 4.371
cælum quomodo claudi dicatur 4.19
cælum præteribit 4.5
cælum quomodo petendum, & quibus dabitur 4.670
cælum rorem suum quando nõ dare dicatur 3.82
cælũ unum sit an plures quæritur tomo 4 16
cæli & cometæ collatio 4.8.13
cæli & firmamenti differentia tomo 4. 19

cæli & tabernaculi collatio 4.8
cæli, mentisq;, & corporis sensuum collatio 4.154
cæli ornamentum à plerisq; Sol nuncupatum 4.41
cæli qualitatem quomodo quibusq; uerbis exprimat Esaias 4.6.19
de cælo fertilitatis causa 4.20
cæli plurimi, scripturæ sunt testimonio tom. 4 19
cælorũ nomine quid designetur in scripturis 4.628
cælorum regnũ à diebus Ioannis Baptistæ cogitur 4.118
cælorum regnum fermento comparatur 3.229
cælorum regnum qui potiss. intraturi sunt, & qui minimè 1.16
cælorum regnũ. uide Regnum cælorũ.
cælos innumeros quidam sibi statuunt. tom. 4 16
cœnaculum in scripturis quid denotet. tom. 3 292
à Cœna domini nullus reijcitur uenire uolens 1.156
cœna infidelium non respuẽda 5.273
à Cœna magna domini triplex hominum genus excluditur 5.120
cœptis bonis congratulandũ 5.173
coactũ omne non diuturnum 4.9
Coba quid 4.200
Coccus in manu per obstetricem ligatus, typus crucis & sanguinis Christi 5.40
Coccus pro igne positus in scripturis. tom. 4 732
Cocyti flumen inter poetarum fabulas reijcit autor 4.238
codices diuersi à Latinis habent nonnulli Græcorum 5.196
codices Græcorum à Græcis hæreticis corrupti ibid.
codicum Latinorum probatur sinceritas ibidem
cogitatio bona & mala in homine se inuicem accusans 5.182
cogitatio omnis dum fòras prorumpit, incurrit delictum 5.210
cogitatione præuia omnia facienda, quare 4.652
cogitationes duæ sibi inuicem contrariæ in homine 5.182
cogitationes immundæ quibus comparantur 4.163
cogitationes nostræ à quo sciri possunt tom. 5 249
cogitationes uanæ quæ Paulo 5.252
cogitationum officium quod 1.13
cogitationũ nostrarũ & messis alicuius collatio 4.129
cognatio nostra quæ dicatur 4.190
cognati in scripturis qui dicantur tomo 1.139. & 5.35
cognitio diuinitatis et fructus bonæ operationis, summũ bonum, secundũ scripturas 1.34
cognitio gemina in scripturis 4.719
cognitio in homine quid 2.145
cognitio mali sæpe prodest 4.108
cognitio patris & filij & spiritus sancti uitam acquirit æternam 2.93
cognitio rerum unde potissimũ petenda, cum ratio in operto est 3.116
cognitio ueritatis nõ datur cuiusq; meritis, sed dei tantũ munere 2.22
cognitionem dei nõnulli extenuare curant 4.99
non cognoscere bonum & malũ, à paruulo, non distat ibidem
cognoscere quid proprie ibid.
cognoscere qui seipsos non dicantur. tom. 4 226
cognoscere quõ dicatur deus 4.490
coitus ignara animalia quæ 4.739
colaphizari quid 5.255
collectæ in pauperes quomodo instituendæ 5.291
collectio una quõ dicatur de aquarum multitudine 4.25
ad Colloquiũ uocare inferiorem, superioris est 4.256
colloquij praui assiduitas quæ mala pariat 5.289
colluctatio sanctorum quæ & aduersum quos 4.738
color in deo nullus 2.188
Colossensiũ episcopus Archippus tomo 5.358 & post hunc Epaphras 386
coluber ceruum fugit 4.31
coluber leonem interficit ibid.
columba cur reuersa & coruus minimè in arcam dicatur 4.158
columba denuo emissa non reuertens, quid mystice 4.159
columba oliuæ ramũ uirentem in arcã ad Noe defert 4.158
columbæ ad uesperam reditus quid mystice designet ibidem
columbæ non est latentes sub aquis fructus eruere 4.159
columbæ quid 3.126
columbam & turturem cur non diuiserit in sacrificio Abraham 4.204
columbam remeantẽ Noe extenta manu in arcam recipit 4.158
columbarum descriptio 4.63
columbarum uenditores qui dicantur. tom. 5 143
columna nubis præcedit ecclesiã, quomodo 4.626
columnæ orbis terrarũ quomodo motæ dicantur, & confirmatæ 4.359
coma in muliere indicium uelaminis. tom. 5 275
comam nutrire quib. quatenus permittit Paulus ibidem
comam nutrire quõ honestum uel inhonestum 3.87
cõmendans seipsum non statim probatus 5.316
cõmendare seipsos qui dicantur 5.215
cõmendatio maxima probatis adhærere 1.46
ad Cõmendationem nostri quæ potissimum conducant 1.39
comessatiões quas uocet Paulus 5.233
cõmodum, quomodo metiantur Christiani 1.4
cõmodorum seculi huius & Christianorum differentia ibidem
cõmotiones in pueris plus gratiæ q̃ adolescentiæ habent 1.12
cõmune quod est omnibus, exceptũ in singulis esse non potest 3.29
cõmunia quõ fuerint fidelib. omnia in primordio ecclesiæ Christ. 3.233
cõmunicatio corporis & sanguinis domini 5.272
cõmunicatio nos aut meliores aut peiores facit 4.239
cõmutatio in scripturis quid 4.559
cõpassio quæ bona operetur 1.50
compati in scripturis quid 5.211
concilij Ariminensis autoritas 3.123
concilium Ariminẽse quatenus sequendum 3.126
concilium Capuanũ, Nicenũ 3.192
concilij Niceni authoritas, & quid de Christo tractarit 2.182
concilij Niceni autoritatẽ quæ prouinciæ sequantur 3.123
concilij Niceni contra Arrij sententiã decretum 2.50
in Cõditoris nomine creatura salutem habet 5.219
cõditoris potestas est qualem uelit condere creaturam 5.218
conclusio quid sit, & q̃ periculosa res sit concludere 4.737
concordia dominorũ seruulorum rixis plerunq; soluitur 4.174
concubitus quando non est tempus tomo 4 161
concubitui quæ non indulgeant aues. tom. 4 66
concupiscentia & desideriũ quid differant 4.515
concupiscentia prohibita à lege, quomodo 5.263

Concupiscentia prohibita à lege, quomodo 5.203
sub Concupiscentiæ nomine omnia peccata Paulo designantur 5.203
concupiscẽtes terrena, pereũt propter iniquitatem suam 4.373
confabulatio qualis habenda 1.13
confessio Dauidis 4.388
confessio delictorum probatur 4.111
confessio erroris non sufficit, nisi addatur correctio 4.620
confessio Iudæ qualis 3.65
confessio omnibus necessaria tomo 3 93
confessio operit & extinguit peccata. tom. 3 94
confessio peccatorum 4.136 380.381.384
confessio peccatorum compendium est pœnarum 4.137
confessio peccatorum cuiuis necessaria 4.360
confessio perfecta quæ 4.752
confessio propria delictorum necessaria 4.436
confessio rara in hominibus 3.64
confessio ubi fuerit, culpa ueniabilis. tom. 4 111
confessionis filiæ cur exultare dicantur 4.581
confessionis utilitas quanta 1.170
confessionem puram & simplicem habentes sanauit potissimum Christus tom. 3 65
in Confessione peccati absolutio tomo 1 120
confessores uiolis comparantur 5.110
confessorum suffragia deposcit autor tom. 4 459
confessus nisi quis fuerit delictum, iustificari non potest 4.111
confitens peccatum proprium iustificatur 4.124
confitenti nunquã negauit ueniã Theodosius 3.49
confitentẽ peccata quæ bona subsequantur 4.388
confitẽdo quis negare, & negãdo confiteri quomodo quis dicatur 5.255
confiteri crimen pœnitentiæ non ultima portio 4.137
confiteri delictum, quàm bonum tomo 4 111
confiteri peccatũ nemo erubescere debet 3.75
confidentiam in quo habuerint Patres nostri 4.550
confidenti in domino nihil terrori esse potest 4.79
confugere in necessitatibus ad quẽ potissimum debeamus 4.126
confusio gemina in scripturis 4.565
confusio in scripturis quid significet. tom. 1 169
confusio quædam cur dictus homo tomo 4 130
congregatio omnis in nomine domini congregata, habet dominum medium 1.118
congregatio quomodo magnum bonum 5.454
congregationes olim multæ, modò uerò congregatio una 4.22
conium tritico connascitur 4.30
conio libido temperatur 4.31
conio uescuntur sturni 4.30
coniunctio nullam habet diuisionem. tom. 2 140
coniunctio nunquam separat, quomodo 2.93
coniugium bonum, & sancta copulatio 4.388
coniugium cur statim ab initio mundi à deo copulatum 5.13
coniugium duplex in scripturis tomo 4 563
coniugiũ inter dispares deuotione non contrahendum 3.175
coniugium inter filios non coniungendum 3.172
coniugium inter quos coire potiss. debeat ibidem
coniugium num ullo pacto solui possit. tom. 5 127
coniugium quando solui licitè potest. tom. 5 261
coniugium uinculum est 1.107
coniugium. uide Nuptiæ
coniugij autor quis 5.262
coniugij copula unde seligenda tomo 3 174
coniugij lex quæ 5.127
coniugij necessitate alter alteri subijcitur 1.147
coniugij præsul deus, quomodo 4.173
coniugij stipendia sunt liberi 5.13
in Coniugio non culpa, sed lex 1.31
in Coniugio quæ potissimum ambienda 4.173
in Coniugio quomodo se habere debeãt coniugati 5.261
coniugia alienigenarum quàm multa mala ingerant 3.175
coniugia cuiusmodi ambienda 4.175
coniugia munda licet sint, tamen à copula interdum abstinendum 5.261
quæ Coniugia prohibita à deo 3.173
coniugia quatenus copulari possunt. tom. 5 262
coniugia quomodo & quærenda & hominì ineunda 4.55
coniugiorum uincula quæ 1.147
de Coniugijs quid sanxerit Theodosius imperator 3.173
coniuges fraudare inuicem non debent tom. 5 261
coniuges quatenus abinuicem discedere possint aut non possint 5.261
coniuges quatenus amandæ 4.710
coniuges quomodo amare debeamus. tom. 4 55
coniuges quomodo inter sese uiuere debeant ibid.
coniuges quõ sui corporis potestatem non habere dicantur 5.261
coniuges sese mutuò diligant 5.360
in Cõiugibus quatenus amor & timor habendus 5.361
coniugibus quod quare à Paulo datum consilium 5.261
conquisitor huius seculi quis Paulo tomo 5 246
conscientia impura & insincera quid mali pariat 3.65
conscientia nostra deo aperta 1.6
conscientia nostra quibus modis macu letur 5.267
conscientia reatum suum semper tacita nemine arguente accusat 3.290
conscientia testis locuples 3.184
conscientiæ bonæ & malæ discrimen. tom. 5 306
conscientiæ bonæ indicium 4.525
conscięti æ criminosæ proprium latere uelle 4.173
conscientiæ culpa quàm grauis 1.176
conscientiæ iudicio quique percutimur tom. 1. 1
conscientiæ malæ quis esse dicatur tomo 5 400
conscięti æ male sanæ nihil temere committendum 3.64
conscientiæ nostræ testimonium maximè uerendum 4.644
conscientiæ obnoxiæ uis quãta 4.386
conscientiæ uniuscuiusq; iucunditas in seipso quærenda 4.33
conscientiæ uniuscuiusque testis Deus. tom. 5 234
conscientiam bonam habet qui bene docet 5.400
conscientiam cauteriatam qui habere dicantur 5.404
cõscius quisquis sibi bene est, falsis moueri non debet 1.3
consensus ubi non est, nec uirtus nec uitium est 2.34
consensus unde originem habeat ibid.
consilium bonis datur, correptio errantes coercet 1.20

consilium bonum ut sit quæ potissimũ necessaria 1.39
consilium dei hominibus inscrutabile. tom. 5 16
consilium Dei spretum à pharisæis & scribis 5.76
consilium & præceptum quàm multis inter se differant 1.148
consilium unum & idem tribus in deitate personis 2.135
consilia iusti qualia sint & esse debeant 4.618
consilia pœnitenda unde originẽ sumpsere 2.7
consilijs salubrioribus quando magis credimus 4.601
consiliarij mali quæ mala faciãt 1.45
cõsiliarios quos nobis adhibere debeamus 4.692
consistorium quibus de rebus iudicare debeat 3.121
consolatio qualis esse ut uera sit debeat tom. 4 516
consolatio quibus potissimum necessaria 4.728
consolationis optimum genus à culpa uacare 4.358
consolationes spiritales præponderant perturbationibus 4.356
consuetudo conuersationis quantũ hominibus conferat 1.46
consuetudo homini dominatur 5.206
consummatio quid 4.759
consummatum in scripturis quid significet 4.689
consummata malicia & consummata uirtus quomodo in scripturis dicantur 4.689
constantia cuiuis necessaria 4.126
constantia omnibus habenda 5.412
ad constantiam exhortatio 4.48
Constantia Constantini filia ab infirmitate liberata interuentu Agnetis tom. 3 320
Constantinus Imperator liberũ permisit sacerdotib. de fide iudiciũ 3.123
Constantinus Mag. imperatorum primus fidelis & Christianus 3.52
Constantini diadema clauo uno Christi contectum, altero frenum 3.53
Constantini mater Helena crucem Domini Hierosolymis quærit 3.52
Constantius Imp. nõdum sacris initiatus aram uictoriæ abstulit 3.121
consummatus quid 5.438
contagio ne serpat resecandũ quod putruit 2.76
cõtemnere præsentia magni apud deũ meriti 5.132
contẽptibilia mũdi quæ dicãtur 5.192
contemptum rerum docet psalmus trigesimusoctauus 1.4
contentio & collatio quid discriminis habeant, & quibus eis uti licitum. tom. 5 414
contentio pertinax cum in omni re, tũ in familiari colloquio maxime absit oportet 1.12
contentio quæ mala faciat 5.414
contentionem habere quos potissimum non deceat ibidem
contentiones omnes summopere uitandæ ibidem
contentiones quas habuerint Corinthij tom. 5 244
contentiones stultæ Christianis uitandæ tom. 2. 92
contentionum formæ an obsint uel prosint 5.414
in contentionibus quæ opponi & accidere soleant ibid.
contentus quisque proprijs esse debet. tom. 4 56
contentus qui suis sit nemo inuenitur. tom. 4 272
contentum esse suis rebus, quantum bonorum secum conuehat 4.56
continentia à deo datur hominib. 2.18
continentia mater fidei, & perfidiæ ebrietas 4.329
continens quis uere dicatur 1.149
continentem facit uoluntas, non infirmitas ibidem
continentes non sunt qui ferro coercẽt luxuriam ibid.
contrarium & diuersum quid differant 1.166
cõtraria iuxta si posita magis illustrantur 4.475
contristatur & pater & filius & spiritus sanctus quomodo 2.154
contritio bona quæ 4.359
contumax quis 3.270
contumeliam qui facit stultitiæ arguitur 1.57
contumelijs affici quid 5.177
conuẽtio nulla Christi et satanæ 5.306
conuersatio bona arguit delinquentes. tom. 5 360
conuersatio nostra cum sapientia esse debet, præsertim apud aduersarios. tom. 5 385
conuersatio nostra in cælis esse debet. tom. 4 17
cõuersationis electio maxime unicuiq; habenda 1.27
conuersationes noxiæ quæ 3.66
conuersio nullius nunquam desperanda est 4.35
conuertentes sese nõ debemus contemnere 5.122
conuerti ad deum in iuuentute debemus 4.740
conuitiator Dauidis Semei filius Gemini 1.3
conuitijs cõmoueri non debemus ibid.
conuiuium Christianorum cuiusmodi esse uoluerit Apostolus 3.270
conuiuium ferale Herodis describitur. tom. 1 87
conuiuium Helisæi quale, & quibus constabat 4.73
conuiuiũ in ablactatione Isaac 4.183
conuiuium luxuriosorum & meretricum describitur 4.118
conuiuium pauperis non respuendum & inde tom. 4. 72 4.120
conuiuiũ sapientiæ describitur 4.120
cooperatores dei quomodo esse debeamus & possumus 3.219
conuiuij luxurioſi fructus 5.233
ad conuiuium qui potissimum uocandi tom. 1 49
à conuiuio sese excusantes qui nã sint. tom. 1 156
conuiuia extraneorum cum omnib. uitanda, tum maxime ecclesiasticis personis 1.12
conuiuia extraneorum quid conferant ibidem
conuiuia gentilium infesta pijs mentibus, & cur 3.67
conuiuia illicita præparãtes reprehenduntur 4.331
conuiuia inire cum gentibus non prohibemur 5.61
conuiuia lubricorum hominum describuntur 4.330
cõuiuia luxuriosa cõdemnãtur 5.233
conuiua pauper non reprehendendus. tom. 4 72
quæ Conuiuia potissimum euitanda sint 5.233
conuiuia præliatorum qualia 4.330
conuiuiorum luxus pulchrè describitur 1.87
conuiuiorũ quanta inquietudo 4.326
coracina sacra habent pagani 5.177
cor circumcidere quomodo & quibus dictum est 5.184
cor contritum & humiliatum deus nõ spernit 1.138. & 4.124
cor contritum sacrificium deo 4.253
cor duplex, & subtile & coagulatum. tom. 4 663
cor hominis cõfirmatur sermone, quomodo & quo 4.235
cor mundum ut habeamus summopere laborandum 4.390
cor nostrũ dilatandũ 4.622

cor nostrum quale ut fiat à deo postu-
lare debeamus 4.680
cor nostrum quomodo maculatum aut
immaculatum redditur 4.673
cor nostrum ubi potissimum esse inten-
tum debeat 3.51
cor quomodo coagulatum dicatur to-
mo 4.663
cor suum qui terræ etiam uiri infō-
diant 4.200
cordis humani surditas reprehenditur
tom. 4.38
cordis meritum non carnis Deo gra-
tum 5.184
cordis nostri infantia & pueritia quæ-
dam & reliquæ ætates quibus nu-
triendæ 4.128
de corde descriptio 4.86
corde mundato quæ bona subsequan-
tur 4.390
Corinthus Metropolis Achaiæ 5.292
Corinthij Achaici sunt 5.311
Corinthij à Pseudoapostolis corru-
pti 5.244
Corinthij, cur contristati ab Aposto-
lo 5.295
Corinthij eloquentia inflati 5.243
Corinthij exemplo Macedonum inui-
tantur ad largitionē quæ fit in pau
peres 5.309
Corinthij nimio fœtore fœtidi, qua-
re 1.172
Corinthij nobiles quomodo 5.255
Corinthij post reprehensionem, quo-
modo in Paulum affecti 5.308
Corinthij quibus erroribus et uitijs in-
uoluebantur 5.324
Corinthij, quō fortes dicantur 5.255
Corinthij, quomodo epistola dican-
tur 5.297
Corinthij quomodo sese submittebant
pseudoapostolis 5.319
Corinthij regnare per ironiam quo-
modo dicantur 5.254
Corinthij uarijs erroribus fluctuant
tom. 5.316
Corinthiorum æmulatio reprehendi-
tur 5.251
Corinthiorum de Paulinis epistolis iu-
dicium 5.315
Corinthiorum ecclesia quosdam habet
inter se dissidentes 5.415
Corinthiorum epistolæ missæ quæ caus
sæ 5.243
Corinthiorum in emendandis uitijs bo
na uoluntas 5.309
Corinthiorum mala lætitia & gloria-
tio mala reprehenditur 5.257
Corinthiorum mira inflatio & super-
bia 5.255 & 256
Corinthiorum multi de quibus quare
gloriabantur 5.303
Corinthiorum pœnitentia 5.309
Corinthiorum quidam inflati 5.317
Corinthiorum quorūdam error num
quid futurum post mortem 5.289
Corinthiorum quorundam fornicatio
pessima 5.256
Corinth. temeritas arguitur 5.251
Corinthijs diuersum quoddā ac Philip
pensibus in fide accidit 5.336
Corinthijs quæ & quanta gratia à deo
data 5.244
pro Corinthijs qui potissimum soliciti
fuerint 5.309
Corinthios iniquos fuisse duplici gene-
re arguit Paulus 5.258
apud Corinthios quæ dissentiones fue-
rint 5.243
Cornelius Centurio primus ex gentib.
credidit 3.293
cornicū exēplo amandi liberi 4.65
cornicum pietas in ciconias 4.64
cornua bona quæ 4.552
corona nulla nisi ubi lucta certaminis
tom. 4.740
corona nulla, si nullus est aduersarius
tom. 3.120
corona perfectorum est 1.9
corona quibus danda 4.487
corona quos potissimū deceat 4.729
corona spinea, quid denotet 5.159
corona una sed pugnæ multæ 1.23
corona gloriæ quomodo dicatur eccle-
sia 4.708
quas coronas sancti possideant ibid.
coronari nemo potest sine certamine
tom. 4.120
coronari nemo potest, nisi legitime cer
tans uicerit 5.52
coronari nō debet nisi qui legitime cer
tauerit 5.47
Corozaim cur condemnata 4.616
corpus æthereum an sit, necne 4.9
corpus aliquando carnaliter aliquando
spiritualiter operatur 5.302
corpus animæ lege gubernatur 5.210
corpus aut polluitur, aut sanctificatur
pro statu animæ 5.265
corpus corrumpi non potest, nisi fuerit
mens ante corrupta 1.134
corpus Christi nō unus aut duo sed om
nes Christiani sunt 5.260
corpus Christi traditiones scriptura-
rum 5.80
corpus Christi, non erat corpus mortis
quomodo 4.567
corpus corruptibile aggrauat animam
tom. 1.99
corpus deo dicatum quid muneris ex-
pectare debet 5.259
corpus et anima curdeo dicātur 1.118
corpus humanum ex quatuor elemen-
tis constat 2.53
corpus in scripturis quid 5.356
corpus mortis, quodnam Paulo dica-
tur 5.206
corpus mundum habere & animā pol
lutam nihil prodest 5.265
corpus nostrum castigandum 4.
644 & 5.62
corpus nostrū colere et castigare quo-
modo quare debeamus 3.74
corpus nostrum, cur appellatum cor-
pus mortis 4.232 & 5.209
corpus nostrum inimicus noster cur ap
pellatur 4.679
corpus nostrum mortale ex Adæ delic-
to, futurum immortale ex Christi
gratia 5.199
corpus nostrum nauigio comparatur
tom. 4.629
corpus nostrum, quomodo castigan-
dum 4.337
corpus nostrum ut castigemus quate-
nus laborandum 4.113
corpus nullius momenti est sine ocu-
lis 4.85
corpus primi hominis quomodo cor-
ruptum dicatur 5.205
corpus sit necesse est quod palpari po-
test 5.168
corpus totū hominē significat 5.209
corpus unum & multa 5.278
corpus unum quomodo omnes dicamur
tom. 5.229
corporis accidentia quæ 4.207
corporis Christi & nostri eadem ue-
ritas 3.100
corporis humani, & arcæ Noe colla-
tio 4.154
corporis infirmitas non obest perfe-
ctioni 4.294
corporis in pulchritudine non glorian
dum 4.48
corporis membra à capite uigorem su-
munt 4.744
corporis mala non imminuūt uitæ bea
tæ munus 4.292
corporis motus uox quædam est ani-
mi 1.10
corporis necessitas multas occupatio-
nes gignit 4.232
corporis nostri delectationes quæ ne-
cessariæ 4.130
corporis nostri & arcæ Noe collatio
pulchra 4.145
corporis nostri, & animalium mun-
dorum & immundorum collatio
tom. 4.151

corporis nostri membra infirmiora, maxime necessaria 1.11
corporis nostri membra num ad similitudinem dei facta? 4.81
corporis nostri partes aptè natura omnes explicuit 1.10
corporis nostri partes ignobiliores, magis necessariæ 4.147
corporis nostri penè omnia membra diuisa 4.203
corporis nostri sensus describuntur, & mystice declarantur ibidem
in corporis pulchritudine non ponenda uirtus 1.11
corporis sensibus imperare posse, præstantius quàm populos regere & urbibus præesse 4.122
corpori superuiuit anima 3.26
corpore mundum esse animo inquinato, parum prodest 5.392
in corpore nostro quomodo natura seruarit decorum & honestum 1.11
in corpore qui sunt, sunt alter alterius membra 5.212
in corpore quomodo & quur Paulo esse dicamur ibidem
corpora in scripturis homines appellantur 5.209
corpora nostra incontaminata seruare debemus 5.228
corpora nostra mẽbra Christi 5.260
corpora nostra templum spiritus sancti 5.252
corpora quæ mori non queant 5.209
corpora quando contaminari & contumelijs affici dicantur 5.177
corpora uiua quæ dicãtur, quæ mortua in scripturis 5.228
corporum alia terrestria, alia cœlestia 5.289
corporũ aliud mortis aliud uitæ, quomodo 5.206
corporum diuersitas in resurrectione quæ futura 5.289
in corporum doloribus quæ factu necessaria 3.94
corporum uitia non corpora perimenda 5.228
corporalia cuncta temporum processu marcescant oportet 4.80
corporeum omne anima nostra fugere natura gestit 3.26
correctio in paucis, in pluribus uerò error est 3.5
correctio multorum est unius punitio tom. 4.730
ad correctionẽ quæ necessaria 4.268
correptio amica plus proficit quàm accusatio turbulenta 5.129
correptio fraterna radicem habet sui pœnitentiam 4.159
corripiendus quomodo & quatenus quisq; est 4.652
corrumpuntur omnia quæ sub tempore cadunt 4.162
corruptio unde habet originem 2.7
corruptibile inducet incorruptelam, quomodo? 4.470
corruptibilia deseramus oportet si Christum sequi uolumus 4.172
corruptibilia in nobis quæ dicantur tom. 4.173
ex corruptibilibus compositum omne, corrumpatur necesse est 4.9
cortices malorum punicorũ quid 3.4
coruus emittitur ex arca 4.156
coruus emissus ex arca, quid mysticè 4.157
coruum cur non rediisse in arcam dicat scriptura 4.157
corui aũt Heliam ad torrentem Chorath 3.204
coruis comparantur fideles 4.666
κοσμοπολίτης quid 3.145
coturnices helleboro uescuntur 4.31
coturnicum & fœminarum collatio, notatu digna 4.65
crapula summopere cauenda 5.50
κρᾶσις quid 4.721
crateres in scripturis, quid significent 3.63
κρωτισον quid 4.480
creator & pater & filius, & spiritus sanctus 2.136
creator iniuria affici, quando quare dicatur 5.235
creator reprehendi non potest si utilibus noxia miscentur germinibus tom. 4.30
creator, uisa creatura laudãdus 4.40
creatori seruit omnis creatura 3.154 & 4.41
creatorem suum qui non agnoscunt bestiarum in numero censentur 1.7
creatura à creatura differt 2.51
creatura legem non tribuit, sed accepit 4.8
creatura nostri caussa uanitati subditur 5.211
creatura noua in Christo quæ dicatur 5.303
creatura noua quæ 5.345
creatura omnis capax mortis & corruptelæ etiam si non peccet aut moriatur 2.66
creatura omnis certis suis circumscribitur limitibus 2.123
creatura omnis cui subiecta 5.428
creatura omnis data in usus hominum 5.236
creatura omnis laudat creatorem suum quomodo 4.20
creatura omnis munda tom. 5 273 & 420
creatura omnis mundana resoluenda 4.48
creatura omnis mutabilis 2.122
creatura omnis quomodo ingemiscere dicatur 3.99
creatura per peccatũ captiua per Christum libertati donatur 5.235
creatura quomodo liberari dicatur à seruitute corruptionis 3.310 & 4.9 & 5.211
creatura quod uanitati subiecta dicatur, nõ sibi, sed nobis prodest 5.211
creatura quomodo parturire dicatur tom. 5.211
creatura quomodo uanitati subiecta dicatur 4.48 & 5.211
creatura sanctificatur, non sanctificat 2.123
creatura subdita uanitati quæ 3.98
creaturæ decor non oculis æstimandus 4.27
creaturæ honorem deferre relicto creatore quàm grande delictum 5.177
creaturæ impossibile est profunda dei inuestigare 5.249
creaturæ nomine quæ animalia censeantur 3.98
creaturæ nouæ proprietas quæ 2.18
creaturæ qui seruiunt potius, quàm creatori diuino iudicio dãnati 2.49
creaturæ totius domini factus homo tom. 2.190
creaturarum aliæ uisibiles, aliæ inuisibiles 2.187
creaturarum quæ sunt, non sunt applicanda diuinitati 2.46
creaturis singulis, quædam donata à creatore prærogatiua 4.79
creatum & genitũ, quid differt 2.48
creata omnia sunt ualde bona 5.236
credẽs & baptizatus saluabitur 4.79
credentes cur potissimum præmijs afficiendi à deo 5.212
credẽtes omnes quomodo Abrahæ semen 5.338
credentes opprobrio sunt infidelibus, quomodo 5.335
credentium à iuuentute uel pueritia, uel alia ætate, apud deũ utrum ulla charitatis differentia 3.84
credentium in domino quæ signa sequantur 4.79
credentium nulla distantia, quomodo 5.338
credentium salus in resurrectione Saluatoris 5.348

credentibus omnia à deo conferuntur tom. 5.109
credere & agnoscere, quid discriminis habeant 4.670
credit quis duobus modis, uel uisu, uel auditu 5.58
credulitas in fidelibus, gradibus quibusdam crescit 4.11
creditor quid potissimum imitari debeat 4.350
creditores qui dicantur 4.341
Crescens Pauli discipulus 5.417
Κρησόν quid 4.661
Cretenses quales ut plurimum sint uel Epimenidis testimonio 5.419
Cretensium episcopus à Paulo constitutus Titus 5.419
crimina nostra confitenda 1.165
criminũ multitudo unde originem sumpsisse uidetur 2.7
criminantibus falso aut bene precandum aut tacendum 1.30
crimium nomine qui censentur in ecclesia 4.709
crocodilus 4.51
crudelitas hominem maxime dedecet 4.74
crudelitatis non arguendus deus si quẽ condemnet 4.661
cruditas quæ mala inferat 3.145
crux Christi gladius quo Goliæ caput amputatum est 3.53
crux Christi Iudæis offendiculũ Græcis stultitia 4.532.573.758
crux Christo portanda imponitur tomo 5.160
crux domini nostra sapientia 2.67
crux domini salutem contulit generi humano 3.281
crux quomodo scandalum afferre potest 5.73
crux saluatoris quomodo peccatum & maledictum 5.336
crux triumphus fidelium, scandalum Iudæorum, Græcorũ stultitia 5.93
crucis beneficia quanta 3.282
crucis Christ. effectus multiplex 3.281
crucis Christi encomium 3.280
crucis Christi & nauis collatio 3.281
crucis Christi efficacia 3.216
crucis Christi inuentio 3.53
crucis Christi inuentæ historia retexitur sub compendio 3.52
crucis domini effectus 2.69
crucis insigne olim præfiguratum tomo 4.248
crucis lignum non adorandum, sed is qui in ligno pependit Christus 3.53
crucis prædicatio, indicium est euictæ mortis 5.175
crucis signum & aratores, quomodo usurpari dicantur 3.282
crucis signum in aratro ibidem
crucis signum in cœlo ibidem
crucis signum in homine ibidem
crucis signum in Mose ibidem
crucis signum præferre, quid utilitatis adferat 3.270
crucis signũ qui habent, non audet detinere diabolus 5.208
in crucis signo opera nostra incipienda 3.270
crucis trophæum laudatur 2.126
crucis umbraculo tegimur in hac uita 4.612
crucem Christi arguit titulus à Pilato scriptus 3.53
crucẽ Christi cur alienigena pro Christo portarit 5.160
in crucem domini qui non crediderit uæ, quare? 5.136
crucem suã quisq; tollere debet 5.160
crucem tollere & Christum sequi debemus 4.375
crucem tollere quid sit 5.80
in cruce domini gloriãdum 5.80.90
sine cruce domini salus non est 3.189
sine cruce ecclesia quomodo stare non posse dicatur 3.282
crucifigi quomodo debeamus 2.127
crucifixi omnes & consepulti in Christo sumus 3.188
cubiculum nostrum quod 4.555
cubiculum nostrum oraturi quomodo intrare iubemur, & quod nam illud sit 4.126
culex 4.51
culicum contra morsus, remediũ 4.30
culpa latens tolerabilior quàm quæ palam fit 4.183
culpa nullum tempus uacat, ideo remedio semper est opus 4.210
culpa uacare, quàm grandis consolatio 4.358
culpa ueniabilis, quam sequitur confessio delictorum 4.111
culpa unde manauit inde facta recuperatio 4.589
culpæ author non corpus, sed affectus tom. 4.288
culpæ & innocentiæ discrimen in homine 4.291
culpæ nostræ author animus 1.162
culpam aboleuit gratia 4.247
culpam malignorum sacerdotes auferre non possunt 3.65
cultus dei nulli importabilis, quomodo? 5.201
cupiditas auri, quæ mala faciat 1.50
cupiditas igni comparatur 3.148
cupiditas in hominib. quanta & quàm uehemens 4.58
cupiditas quæ mala faciat 4.466
cupiditas quosdam gradus habet tomo 4.273
cupiditas ubi est, ibi et paupertas 3.78
cupiditas. uide diues
cupiditati nullæ sufficiunt diuitiæ tomo 3.206
cupiditate uictores spoliorum à uictis uincuntur 1.25
cupiditates illicitæ, unde originem ducunt 2.7
cupiditatibus prauis non obtemperandum 3.35
cupressus cui rei magis accõmoda 4.34
cupressus describitur 4.32
cura & scientia, quid discriminis habeant 6.107
curam nostri usq; habet deus 5.195
curam rerum huius mundi deum nõ habere qui credant 5.246
curarum inutilitas uel inutiles curæ, unde originem ducunt 2.7
curari qui uelit, quæ potissimum seruanda 4.520
curiositas multorum reprehenditur tom. 4.362
currus Aminadab quid 1.92
currus in scripturis quid 4.608
custodia humana nihil prodest, si deus non custodit 3.124
custodire & diligere, quid differant tom. 4.753
custodire & operari, quid differant tom. 4.97
custos fratris sui, num sit rogat Cain 4.137
cygnus, cur proceriore collo utatur tom. 4.68
Cyprianus martyr quo tempore passus 3.297
Cypriani martyris uirtutes & laudes enarrantur 3.296
Cyrus Persarum à quo uictus 3.121

D

Dagon deus Palæstinorum 3.179
Dalet quid 4.618
Dalila Samsonem decipit 1.50
Damaris uxor Dionysij Ariopagitæ 3.198
damnatio Adæ & serpentis quatenus eadem & similis 4.113
damnatis ut non est iusta querimonia, sic nec saluatis uerax arrogantia 2.22
Damonis & Pythiæ historia narratur Pythagoreorum 1.82
Damasus Romanæ ecclesiæ sacerdos, iudicio dei electus 3.114

Damulæ & hominis collatio 4.82
Dan benedicitur 4.266
Dan quid 4.266 & 542
Daniel ab Abacuc in carcere pastus ministerio angelorum 4.49
Daniel draconem interficit 5.177
Daniel etiã inter leones beatus 4.304
Daniel ieiunans clausit ora leonum tom.3 167
Daniel iuuenis sapientior multis senioribus 4.605
Daniel sapientissimus 4.96
Daniel Susannam defendit 4.497
Daniel uir desideriorum 4.326
Danielis abstinentia & suorum describitur 3.199
Danieli cõparatur Valentinianus 3.5
Danubius fluuius 4.18
Darius rex Apemes scorti sui seruus tom.3.71
Dathan schismaticus 3.201 & 4.419 & 5.414
Dauid Abessalonem filium defunctum deflet 1.175. & 4.702 & 726
Dauid adulterium commisit cum Bethsabea 4.701
Dauid à persequutoribus oppressus ad deum clamat 4.738
Dauid armatus incedere nõ potest contra Goliam 3.315
Dauid à studio uindictæ cohibetur ab Abigail 1.13
Dauid Bethsabeæ commiscetur 4.377
Dauid classes sacerdotum instituit tomo 5.403
Dauid confitetur peccatũ suũ 4.642
Dauid cur flagellatum se fuisse asserat 3.27
Dauid cur moriturum filium defleuit, mortuum uero non item 3.9
Ammonem & Abessalonem fleuit occisum, quare ibidem
Dauid, cur se nycticoraci comparet tom.4.315
Dauid deflet mortem Saulis & Ionathæ 1.61
Dauid delicta iuuentutis suæ ne meminerit, rogat dominum 3.5
Dauid dolet legẽ dei dereling 4.642
Dauid filius, quomodo dictus Christus 5.37
Dauid filium Abessalonem fugit tomo 4.729
Dauid finem suum sibi notum fieri postulat 3.27
Dauid fugiens à Semei filio Gera maledicitur 4.664
Dauid Goliam prosternit 3.315 & 4.700 & 756
Dauid incolatum suum deflet, quare? tom. 4.525
Dauid inimico Sauli cum nocere posset pepercit 1.61
Dauid interdum ex persona unius loquitur, interdũ plurimorũ 4.564
Dauid lachrymatur 4.728
Dauid Imperatori cõparatur 4.462
Dauid magni Imperatoris præco tomo 4.462
Dauid maledicit montibus Gelboe ob interfectum Ionatham 4.137
Dauid moriturum filium cur defleuit, mortuum uero non item? 3.26
Dauid nunquam nisi lacessitus bellum intulit 1.23
Dauid optio datur trium rerum ab Gad 4.508
Dauid quõ paruulus dicatur 5.100
Dauid pastor pecorum 3.65
Dauid peccatum confitens ueniam impetrat 5.295
Dauid peccatum suum cognoscit 3 107 & 4.508
Dauid penè commotus uidens peccatorum pacem & bonorum passiones 4.370
Dauid per singulas noctes lachrymis rigat lectum 1.172
Dauid Psalmi quo modo dicantur desciſſe 4.369
Dauid pulici se comparat 3.228
Dauid quanta pericula tolerauerit tom. 4.369
Dauid quid 4.401
Dauid quomodo beatus in amissione trium liberorum 1.37
Dauid quomodo homini non peccasse dicatur 4.386
Dauid quomodo tentatus 4.640
Dauid rex in imperio seruus, quomodo & cui? 3.72
Dauid saltat ante arcã fœderis 3.248
Dauid Sauli parcit 4.702
Dauid Solomoni designat locum ædificandi templi 5.350
Dauid spretis suis fratribus à deo in regem eligitur 4.641 & 732
Dauid uir sanguinarius à Semei filio Gera appellatur 4.664
Dauidis apologia 4.377
Dauidis adulterium et homicidium & alia uitia narrantur 4.377
Dauidis confessio 4.388
Dauidis & Heliſæi collatio 4.294
Dauidis humilitas 3.56
Dauidis laudes compendio recensentur 1.38
Dauidis peccatum & eius pœnitentia 4.380
Dauidis in Vriam peccatum explicatur 5.180
Dauidi quomodo promissa Saluatoris Christi natiuitas 5.36
Dauidi psallentes uirgines occurrunt reuertenti à cæde Goliæ 4.701
dæmones clamantes non ferunt præsentiam martyrum 3.320
dæmones maxime in ecclesijs uincuntur 3.318
dæmones martyres confitentur 3.321
dæmonia eijcere non hominis, sed dei uirtus est 5.281
dæmoniorum doctrina quæ 5.404
dæmoniorum legio aquis præfocata 4.574
dæmoniorum non uult nos esse participes Paulus 5.272
dæmonior. princeps Beelzebub 5.104
dæmoniorum uoluntates non faciendæ 4.13
dæmonũ legio eijcitur in porcos 5.82
dæmonum malitia facile occulta deprehendit 5.17
dæmonum tentamenta uaria 4.235
dæmoniacus curatur 5.81
debilitas corporis nõ obest ad regnum cœlorum properanti 5.121
debet plura cui plus cõmittitur 4.41
debitor quid potissimum declinare debeat 4.350
debitoris misera & sera pœnitentia tom. 4.342
debitores duo quid denotent 5.79
debitores cui potissimum simus 5.210
debitores inuicem quarum rerum simus 5.393
debitores omnes sumus, quõ 5.79
debitores qui appellentur 4.341
debitores semper sumus qui semper dona accipimus 3.50
debitum nobis dimitti, si non petierimus uæ nobis 5.79
debitum omne facilius deo quàm homini soluitur 1.174
debitum quid? 4.443
debita omnia quomodo & quæ soluenda 1.32
debita omnibus reddenda 5.232
debitorum liberos sub hasta uenditos uidit author 4.343
decimæ & primitiæ, quid differant tomo 3.100
decimas quomodo quisq; afferre debeat 4.201
deceptionum multarum, multæ uiæ serpenti 4.112
deceptores maxime contemnit dominus 3.148
decor non magnopere in uxore quærendus, quare? 4.173

decor omnis creaturæ non oculis æstimanda 4.27
decorus quis uere dicatur 4.249
decorum cum honesto ita coniungitur ut partiri non queat 1.28
decorum & honestū quomodo in corpore nostra seruarit natura 1.11
decorum illud, in quorum uita potissimum excellat 1.29
decorū in quo situm dicat Cicero 1.11
decorum in ueritatis inuestigatione quod seruandum 1.16
ob decorum multa esse creduntur 3.30
decorum omne quod bonum, indecorum quod malum 4.224
decorum quomodo metiantur Christiani 1.4
dedecoris occulta quomodo abdicanda & quare 5.299
dedicatio basilicæ sacræ 3.315
dedicatio quid 5.453
de, & ex, quid differant 2.137
deficiens in uia non Christi uitio, sed suo ipsius deficit 5.85
deficere in scripturis qui dicantur tomo 4.367
deficere quid in scripturis 4.674
defunctus uide mortuus
defunctorum usq; habenda memoria tom. 3.8
degenerare quid 5.349
delectatio cur serpenti comparata, & quæ mala pariat 3.144
delectatio naturalis omnibus animalibus inest 4.460
delectatione omnia genera animantium mulcentur 4.56
delectationem instar serpentem fugere debemus 3.145
delectationum corporearum aliæ necessariæ, aliæ non 4.130
delectant unumquemq; sua propria 4.459
dele in scripturis quid 4.407
delere proprie quid sit 4.152
delicati reprehenduntur 3.266
deliciæ, ianuæ sunt peccati 5.407
delictū incurrit omnis cogitatio prorumpens foris 5.210
delictum omne foris ex sensibus nascitur ibidem
delictum quomodo cōtra nos esse semper dicatur 4.385
delicto unius cunctorum merita quatiuntur 3.237
delictorum quædam mater impietas est 4.136
delictorum pondera nimis grauia tomo 3.92
delictorum quædam mensura 5.204
delinquentes non coercerī, quid malī inferat 4.622
delphin 4.52
delphinas parturiens non doluit natura 4.52
Demas Pauli amicus 5.385
Demas Pauli desertor & amator seculi 5.417
Demetrias uirgo nobilis multis laudibus euehitur 3.213
Democriti de mūdo sententia quæ 4.3
Democrito, plurimum de physicis uetustas detulit 4.3
Demophilus hæreticus 2.43
denarius & drachma, quid differant tom. 3.62
dens pro dente in scripturis quid 1.29
dentes à lacte candidos qui habere dicantur 4.265
dentes in scripturis, quid designent tom. 4.719
dentium descriptio 4.87
dentium nomine qui censeantur in ecclesia 4.709
de dentibus 4.54
deorsum ut se mittat quis, uox est diabolica 5.50
depositio apud sanctos doctores, quid significet 3.295
depositum bonum, quod 4.351
depositum quatenus seruandum 1.52
depositum quomodo seruandum 1.32
desertus locus quis 4.221
desertum in scripturis quid 1.94
desertum mystice quid 3.12
deserto cur mundus cōparatus 5.73
deserta loca quæ dicantur in scripturis 5.81
deseri quando potissimum dicamur tomo 4.556
desiderare quid in scripturis 4.615
desiderium & cōcupiscentia quid differant 4.515
desiderium in scripturis quid ibidem
in desiderio tria potissimum necessaria 5.174
desideria iuuenilia quæ Paulo 5.415
desperationis genus gaudere cum debeas plorare 3.267
desperare segniciei materia est, contrà
desperare incentiuum laboris 4.609
desperare nemo debet de cuiusuis conuersione 4.35
desperare nemo debet 3.92 & 4.749 & 5.436
desperandum non est 1.137
desperandū nulli est de dei regno 3.87
desperandum nulli de diuina gratia 4.166
detrimentum nullum exiguum 3.207
deuotio celebrata, quos fructus habeat tom. 4.179
deuotio cuiusq; continua debet esse & perpetua 4.123
deuotio nostra impigra esse debet, instar Abrahami 4.123
deuotio primus fert partes in homine 4.174
deuotio quanta fuerit fidelibus in primordio ecclesiæ christianæ 3.234
deuotionem præcedit fides 4.259
deuotione nobis mercemur regnum cœlorum 4.266
ἀντεξόπρωτον quid 4.577 & 5.63
Deus ab omni passiōe immunis 5.180
Deus agonē instituit, quomodo 3.137
Deus agricola quō dicatur 5.145
Deus amare in nobis quid potissimum dicatur 2.6
Deus amicus 5.103
Deus à munere suo nullum uult esse alienum 5.301
Deus à nobis iudicari etiā uult 4.502
Deus apud Christianos unus & solus 5.266
Deus aspernator inuidorum 5.53
Deus author idoneus qui suo operi legem daret 4.17
Deus auxilium pollicetur certantibus 4.671
Deus bonus esse nunquam non potest 2.40 & 53
Deus bonus & seuerus quibus 5.226
Deus bonus solus 5.136
Deus bonorum omnium author tomo 4.224
Deus Christianorum idem qui Iudæorum 5.411
Deus conditor bonus 2.22
Deus coniugij præsul 4.183
Deus summe conqueritur de populo suo 4.373
Deus cor contritum & humiliatū non spernit 4.124
Deus credētibus quomodo omnia confert 5.109
Deus cui loquebatur, cum diceret: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram 4.80
Deus cum loquitur fidelis est, cuius sermo sacramentum est 4.126
Deus cùm omnia opera sua bona dixerit, qui fit ut de homine nihil simile dixerit? 1.119
Deus cum uult omnes saluos fieri, cur non omnes saluentur? 5.400
Deus cur filium suum misisse dicatur tom. 5.208
Deus cur hominem condiderit 5.349

Deus an iniquus iudex existimetur 1.7
Deus cur iurare dicatur 4.126
Deus curam habet operis sui 4.205
Deus deserere quos cõsueuerit 4.671
Deus diligentibus se, non quod mereantur homines, sed quod sua dignum est maiestate donare consueuit tomo 5.192
Deus dissimulare, quomodo dicatur 5.180
Deus dormire quando dicatur & quibus 4.555
Deus, deus uiuorum est, non mortuorum 3.36
Deus est qui operatur omnia in omnibus 4.551
Deus genuisse filium, quomodo dicatur 5.364
Deus humanã carnem assumpsit, quomodo 2.190
Deus humana curat, alioqui ruitura omnia 4.374
Deus imperat naturæ 4.16
Deus incorporeus & inuisibilis 4.80
Deus in deo non duo dij 2.41
Deus in quib. requiescere dicatur 4.83
Deus in templis manufactis non habitat 4.397
Deus irasci quomodo dicatur 5.180
Deum ire per omnia qui potissimum sentiant 1.7
Deus iudicium suum misericordia temperat 4.751
Deus iurare quomodo dicatur 5.442
Deus iustus à patribus omnibus in aduersitatibus suis dictus 4.729
Deus iustum non derelinquit 1.24
Deus lucis author 4.13
Deus lucem inhabitat inaccessibilem to. 4.13
Deus magnus & laudabilis quomodo dicatur 4.578
Deus malum nullum condidit aut creauit 4.12
Deus liberat debite neminem 2.22
Deus iustificari quomodo dicatur 5.76
Deus imperfectus esse nõ potest 2.40
Deus hominum omnium bonus conditor 2.22
Deus homines omnes num uelit saluos fieri 2.2 & 22
Deus diligi uult potius quàm timeri 3.182
Deus figulus cur dictus 3.27
Deus damnat indebite neminem 2.22
Deus bonorum omnium author 2.17
Deus dubitare non potest 5.149
Deus gratiam suam cur det uni, & non alteri homini 2.11
Deus memor est omnium suorũ 3.252
Deus ne minima quidẽ negligit 4.28
Deus nihil indigens donat sua sine dispendio 4.149
Deus non cogitat ut homines, ut noua aliqua illi succedat sentẽtia 4.144
Deus non corpus 2.158
Deus non creauit malitiam 4.12
Deus non est incuriosus rerum humanarum 5.179
Deus, non fallitur 6
Deus non laborat in maximis, nec fastidit in minimis 4.52
Deus nonnullis preciosior, nonnullis uilior 4.247
Deus non potest non esse dominus, ita et dominus intelligitur deus 5.267
Deus nõ repellit plebẽ suã 4.554
Deus non sanguine, sed pietate placatur 3.37
Deus non solum implet, quin & excedit omnia 5.353
Deus non totum à nobis exigit qui omnia donauit 4.127
Deus nos sui imitatores esse uult, in quibus, & quomodo? 4.10
Deus non uult mortem peccatoris 1 137 & 4.139 & 151
Deus nouit omnia 3.192
Deus nullis corporibus locisq; includitur 2.128
Deus occultorum solus cognitor 3.49 & 4.111 & 125
Deus omnia docet, quæ 4.136
Deus omnia sua pascit gratia 4.28
Deus omnia regit 1.7
Deus omnia uidet & cognoscit omnia 1.6 & 4.23 & 5.385
Deus malus esse non potest 2.40
Deus in manufactis quomodo manere non dicatur 5.136
Deus mundat solus 3.217
Deus mũdum certa lege, potestate, modo regit & gubernat 5.191
deus naturæ alienæ capax nõ est 5.119
Deus naturas mutare potest 5.29
Deus omnium creator 5.228
Deus omnes saluos esse uult 4.472
Deus omnibus adest & uidet omnia 4.743.744
Deus omnibus ex æquo suam alimoniam prouidit 4.37
Deus omnipotens 2.40
Deus operator naturæ 4.15
Deus operatur omnia in omnib. 2.36
Deus opus suum zelatur 5.179
Deus ordinator iustus 2.22
Deus parens omnium per Christum tom. 5.199
Deus pater 5.124
Deus peccatum solus tollit 3.217
Deus peccati immemor & uirtutũ remunerator 4.151 & 160
Deus peccata solus dimittit 5.8 & 61. & 169
Deus peccatis nostris irascitur, sed pietatis non obliuiscitur 4.151
Deus percutit & sanat 4.664
Deus perditione hominum non delectatur 5.122
Deus peregre profectus quomodo dicatur qui ubiq; est 5.144
Deus perfectus 2.40
Deus per se iudicaturus est 5.197
Deus personarum acceptor non est tom. 3.302
Deus præscius rerum omnium 5.395
Deus principium & finis 3.62
Deus promissa potens est præstare tom. 5.191
Deus promissis suis & iuramento stetit, quomodo? 4.127
Deus pro nobis est 4.502
Deus prouidet & prouisit usq; omnibus 2.6
Deus quàm misericors 3.50
Deus quando requieuisse primum dicatur 4.83
Deus quando uisus Abrahæ 4.192
Deus quibus cibis delectetur 4.235
Deus quid 4.90
Deus, quid sit, caro an spiritus 4.80
Deus quid sit, & num illi aliqua ãdhiberi possit similitudo 2.172
Deus quod est non inane aut uacuum tom. 2.171
Deus quod est, semper est 2.169
Deus quomodo audire dicatur 3.50
Deus quomodo cognoscere & perquirere quasi nescions dicatur 4.181
Deus quomodo dicatur cognouisse opus suum esse bonum 4.20
Deus quomodo dicatur noster 4.573
Deus quomodo dicatur uidere 4.20
Deus, quomodo dictus ignis consumens 4.42
Deus quomodo & quando inuocandus 3.50
Deus quomodo irasci dicatur 4.144
Deus quomodo loqui dicatur 4.111
Deus, quomodo loquutus dicatur, qui os non habeat 4.13
Deus quõ prospicere dicatur 4.49
Deus quomodo respicere dicatur tomo 4.724
Deus quomodo se manifestasse dicatur 5.176
Deus quomodo solus dictus 5.410
Deus quos dicatur derelinquere tomo 4.600
Deus rector mundi huius 3.140

Deus repellere quos dicatur 4.605
Deus requirere quõ dicatur 4.568
Deus rerum nostrarum non incurio/ sus 5.193
Deus omnium rerum initium & mun= di author, & creator materiæ 4.3
Deus rogandus ut faciem suam auer/ tat à peccatis nostris 4.389
Deus sapientiam & disciplinam do/ cet 4.288
Deus scrutator cordium & renum 1 7 & 3.102
Deus sempiternus 2.40
Deus semper quærendus 4.683
Deus semper rogandus ut Principum bonitas in filijs reluceat 3.52
Deus si pro nobis testimonium tulerit, nemo accusari poterit 5.213
Deus, sine initio 4.4
Deus solus adorandus 4.112
Deus solus bonus 1.84
Deus solus immortalis & inuisibilis quomodo 5.399
Deus solus nullius eget 5.228
Deus solus omniũ nouit consilia 5.228
Deus spiritus est, & in spiritu illi ser= uitur 5.173
Deus stare, sedere, iudicare, quomodo dicatur 3.196
Deus suos multis modis exercet 4.378
Deus suos semper consolatur, & quo/ modo 5.292
Deus suos uisitat uel in carcere 4.250
Deus testamenti ueteris & noui unus & idem 4.408 & 5.7
Deus tres personas habet, tamen non tres dij 4.89
Deus uelle & nolle pro bona uolunta/ te operatur 3.219
Deus uere iustus 5.179
Deus uidet omnia 3.82 & 144
Deus uideri quomodo & quando pos/ sit 5.12
Deus uidetur quando uult, & quando non uult non uidetur ibidem
Deus uocat ad sui cognitionem quos di gnatur 5.95
Deus unum & simplex & incompo/ situm est quicquid est 3.90
Deus unumquemq; proprio merito aut coronat aut condemnat 5.181
Deus unus & non multi dij 3.145
Deus unus & solus Christiancrum to= mo 5.267
Deus unus est omnium hominũ 5.188
Deus unus non tres dij 2.40
Deus unus ex quo omnia 5.137
Dei ambulatio quid 4.110
Dei amicus quis uere dicatur 4.191
Dei aspectus, nostra salus 4.575
Dei auxilium quibus potissimum lar= giatur 5.304
Dei auxilium quomodo omnibus ne/ cessarium 2.7
Dei bonitas in quo maxime declara= tur 5.226
Dei bonitas nullum perire uult 5.193
Dei bonitas super omnes homines ge= neralis 2.36
de Dei bonitate securi esse qui debeant tom. 5.364
Dei clementia terra fructus suos fert, non solis beneficio 4.28
Dei consilium immutabile 2.8
Dei consilium profundum in quo po/ tissimum elucet 4.28
Dei ueri cultus si non adsit etiam uir= tus peccatum est 2.7
Dei & artificis collatio 4.21
Dei & figuli collatio 3.45
Dei & ignis collatio in remissione pec cati 4.42
Dei & medici collatio 5.400
Dei & Melchisedechi collatio 4.4
Dei & solis collatio 1.8
Dei eloquia quibus credita 5.184
Dei erga nos affectus quantus 5.349
Dei essentia nõ ex corporis nostri in= firmitate metienda 2. 84
Dei est, neq; dubitare, neq; falli 2.112
Dei est quicquid potest mortalis infir/ mitas 4.127
Dei filius, cur in hunc mundum uene/ rit 5.248
Dei filius num carnem suscipere po/ tuit 4.399
Dei filius, num Christus, an quisquam ex patribus 4.398
Dei filium crucifixum stultum mundo uidetur 5.247
Dei filium & crucifixum & de Vir/ gine natum non credere hæretico/ rum est 5.248
Dei filium incarnatum non cognoue/ runt dæmones 5.249
Dei filij qui 5.210
Dei filij qui dicantur in scripturis to= mo 4.144
in Dei filios qui potissimum adepten/ tur 5.192
Dei forma quid 5.367
Dei forma nihil à deo differt 5.366
Dei genus sumus 5.270
Dei gloria quando maxime in fideli/ bus manifestatur 5.294
Dei gloriam quomodo cœli enarrent tom. 4.19
Dei hæredes qui dicantur, & quare 5.210
Dei imaginem ut uidere possimus, quid facto opus 3.39
Dei in homines benignitas quanta to/ mo 3.270
Dei in nos quãta misericordia 4.581
Dei inuisibilia per ea quæ facta sunt, intelligi possunt 4.6
Dei iudicium non retractandũ à quo= quam 5.217
Dei iudicio omnia fiunt 4.669
Dei iustitia colligitur ex tanta beneuo= lentia 5.218
Dei iustitiam nostra peccata non au/ gent si nobis ignoscatur 5. 185
Dei lõganimitas in quo eluceat 5.219
de Dei maiestate argumento discutere nihil insipientius 2.82
Dei manus quæ dicatur 4.666
in Dei manu omnia continentur 2.18
Dei magnificentia larga erga homi= nes 3.42
Dei natura à passionib. aliena 5.180
Dei natura simplex 1.120
Dei nomen & patri conuenit & filio tom. 2.65
Dei nomen quis primus homini indi/ cauit 5.56
Dei notitia, quomodo ex quibus rebus manifestata 5.176
Dei nomen quomodo blasphemari di= catur 5. 183
Dei nomen quomodo super omne no/ men 5.368
Dei opus perire non potest 3.41
Dei patientia in quo probatur 5.219
Dei præscientia non incerta 2.8
Dei promissio nunquam falsa ibidem
Dei proprietas uera quæ 4.553
Dei proprium est ut bonus sit 4.662
Dei prouidentia fit pluuia, non alia ui ulla lunæ aut syderum 4.48
Dei prouidentia uel in minimis 4.38
Dei sapientia, per quid potissimum ma nifestatur 4.7
Dei secreta inscrutabilia 4.480
Dei solius est esse qui solus est 5.157
Dei solius est, nihil peccare non homi nis 3.64
Dei stultum quomodo dicatur 5.247
Dei substantia quæ 2.171
Dei substantiam atq; naturam cõpro/ bat author 2.185
Dei uirtuti nihil impossibile 2.82
Dei uirtus etiam in uirgultis conspici/ tur 4.37
Dei unius in trinitate confessio, quid utilitatis adferat 5.238
Dei uoluntas causa est gratiæ percipi/ endæ hominibus 2. 13
Dei uoluntas, fundamentum est uniuer sorum 4.9

Dei uoluntas immobilis 4.592
Dei uoluntas non est inefficax 2.8
Dei uoluntas quæ 3.65
Dei ut magna iustitia ita & seuera uindicta 4.373
Deo appropinquare claresc̃ere est tomo 3.214
à Deo bona omnia 5.386
in Deo creatura esse non potest 2.49
Deo gratiæ quantæ agendæ 5.134
Deo inimica quæ dicantur 5.208
Deo iniuriam, quando facere dicamur tom. 5.210
Deo loquuntur cogitationes nostræ nõ uerba 4.125
deo magis, quàm ulli alij credendum tom. 3.118
de Deo, manens ex manente, plenus è pleno 2.41
ex Deo nati quomodo dicamur 2.90
in Deo nihil corporeum, aut terreum 4.80
Deo nihil difficile 4.16
Deo nihil impossibile 2.80 & 4.18 & 5.250
Deo nihil inuisibile 4.10
Deo nihil occultum esse potest 4.8 & 5.213
in Deo nõ denegãda substantia 2.74
in Deo nulla quantitas 2.173
in Deo nullus est gradus 2.103
in Deo nullus motus accidens 2.37
Deo nullus præferendus hominum est tom. 3.113
in Deo num aliqua adhiberi potest rerum similitudo 2.172
Deo num curæ sint res mundi huius tom. 5.268
Deo resisti non potest 5.218
Deo omnia bona, nihil nobis imputandum 4.173
ex Deo omnia quomodo esse dicantur 5.304
in Deo omnia sempiterna 2.84
Deo omnia sunt nuda secreta 5.57
Deo omnia sunt præsentia 4.221
de Deo patrum definitio 2.50
Deo placere nemo sine deo potest 2.7
Deo plena sunt omnia 3.115
Deo prudenter seruiendum 5.408
Deo quæ sunt futura præsentia sunt tomo 2.48
à Deo quomodo bona & mala esse dicantur 2.12
in Deo semper ueritas 5.294
Deo seruiendum in bono, ut diabolo in malo 5.201
Deo seruire, quomodo, ubi debeamus tom. 5.173
Deo seruire regnare est 3.214
Deo soli, necis uitæq; nostræ potestas 1.16
Deo uelle pro facto est 3.39
Deum Apostolos triumphare quomodo dictum 5.296
apud Deum cessat adulatio, & personarum acceptio 5.179
Deum credere incuriosum rerum nostrarum esse, quæ mala pepererit 5.178
Deum cur & quomodo fidelem dicat Paulus 5.272
Deum diligendum esse ex lege naturali, quomodo sciri potuit 5.176
Deum diligentibus omnia in bonũ concurrunt 4.82
Deum & Christũ cur frequenter nominet Paulus 5.243
Deum incuriosum rerum mundanarum qui putent 5.246
Deum inhonorare qui dicantur 5.183
Deum iudicem fore, facta præterita in peccatores testantur 5.195
Deum mentiri non posse non infirmitatis est 3.135
Deum nihil curare multi putant, & quare? 1.7
apud Deum nihil futurum 5.285
Deum nihil latere solis exemplo probatur 1.8
Deum nihil præterire multis testimonijs comprobatur 1.7
Deum fallere nemo potest 3.113
Deum nemo uidit unquam 4.269
Deum non esse substantiam, quomodo quidam probare conentur 2.171
Deo omnia debemus 4.298
Deum omnium principium qui fassi sint 5.176
Deum omnibus præferre debemus tomo 4.174
Deum operantem nemo uidit 4.4
Deum portare in corpore nostro quomodo dicamur 5.261
ad Deum promerendum suffragatore non est opus 5.177
Deum putari omne id quod fieri potest nefas est 3.118
Deum qualem esse credere debeamus tom. 2.40
Deum qui habent ad dextram nõ commouentur 4.374
Deum qui nescit non prudens, nec sapiens dicendus 1.15
Deum qui non sint uisuri 5.12
Deũ qui reprehendere dicãtur 5.209
Deum quisquis nescit, nescit & mundi gubernatorem 4.4
Deum quomodo inuestigare poterimus qui aeria non possumus? 2.86
Deum scire non sufficit 4.687
Deum sequere, unde hanc Philosophi sententiam hauserint 4.191
Deum timere, gaudere est 3.214
Deum ueracem esse, quis negare dicatur 5.176
Deum uerum cognoscere, cur non datum omnibus hominibus 2.15
Deum ueteris alium, alium noui testamenti quidam hæreticorum dixerunt 2.121
Deum unum esse quæ testentur 2.42
Deum unum trium principiorum statuit Plato 4.3
Deum utrum prætereat scientia 1.7
Dij cœlestes à paganis qui dicantur & qui terrestris 5.267
Dij Gentium pereunt, & maledicuntur 4.4
Dij multi sunt qui dicantur, sed non sunt 4.684
Deorum gentilium facta ficta 5.88
Deos multos dici, nõ esse tamen 2.94
dextera in scripturis quid 5.425
dextra in scripturis quid, & sinistra significet 4.714
à dextris in iudicio stantes: quarũ rerum actione laudentur, & item à sinistris quarũ uituperentur 2.25
diabolus aliter tentat, aliter deus tomo 4.184
diabolus à quo quomodo uictus 5.187
diabolus curari nullo modo põt 5.225
diabol. cur princeps potestatis 5.348
diabolus etiam mysteria cœlestia nouit 5.280
diabolus etiam scripturarum seriem nouit 3.262
diabolus Euam de pomo & Christum de pane, non de carne tentauit tomo 4.457
diabolus iam inde ab initio peccator tom. 5.178
diabolus Iobi fecit esse clariorem patientiam 4.93
diabolus in cõsilio angelorum 4.510
diabolus indignatur nos dici filios deĩ tom. 5.368
diabolus interdum peccatum in scripturis dicitur 5.204.205
diabolus intrat, unde Christus exit, & contrà 5.56
diabolus iustis paradisum non præripuit, sed ad inuadendũ magis promptior fuit 4.94
diabolus illusor 4.513
diabolus leoni comparatur 5.261
diabolus malitiæ præses 4.514
diabolus mortis cur sortitus imperium tom. 2.190

diabolus mille rerum artifex 4.106
diabolus multas uias habet, quibus hominem decipiat ibidem
diabolus mutauit regna mundi tomo 4.494
diabolus nemini nocere pōt, nisi permissus 5.50
diabolus nihil in hominem poterat ante prævaricationem 5.205
diabolus nihil potest nisi impetrata potestate 4.670
diabolus nisi accepta potestate neminem tentare potest 3.124
diabolus nocere non potest sine permissione dei 5.107
diabolus non ausus fuit aliquando se deum dicere 5.378
diabolus non cum hominibus iudicabitur 4.748
diabolus non gladio, sed uerbo dei uincitur 4.523
diabolus nostris nos iaculis impugnat tom. 5.199
diabolus nox omnium peccatorum tomo 3.254
diabolus num in paradiso fuerit 4.94
diabolus, num modo pœnis subiectus sit, & quibus 4.748
diabolus per bonam occasionem accepit malefaciendi, quō 5.204
diabolus per quod habuit potestatem per hoc uictus est 5.430
diabolus præliator 4.753
diabolus potestatē sibi in homines tradi expoſcit 5.178
diabolus præter peccatum nihil habet quod suum est ibidem
diabolus propria uoluntate lapsus est tom. 4.49
diabolus prorsus non metuendus, quarē 4.94
diabolus qua hora potissimum insidiatur nobis 4.656
diabolus quando in hominem accepit potestatem 5.205
diabolus quæ machinamenta adhibeat ut nos subuertat 5.214
diabolus quibus maxime insidiatur tom. 3.216
diabolus quibus modis potissimū ejicitur 3.251
diabolus quibus technis primum hominem deceperit 5.205
diabolus quibus tentamentis quos tentare consueuit 3.252
diabolus, quid causæ habuerit, ut inuideret homini 4.106
diabolus, quomodo Christi natiuitate deceptus ceu piscis hamo 5.48
diabolus quomodo & reus factus & uictus dicatur 5.184
diabolus quomodo mortuus fuisse dicatur 5.203
diabolus quomodo nostri peccati fœnerator 4.344
diabolus, quomodo prodesse dicatur bonis hominibus ad salutem 4.93
diabolus quomodo regna mundi dare potest 4.120
diabolus quomodo tentādi potestatem acceperit 4.94
diabolus quo nos telo maxime uulnere 4.639
diabolus quo telo potissimum uulneratur 4.756
diabolus quos potissimum fugiat tomo 5.208
diabolus quos potissimum tentet tomo 3.251
diabolus semper nocere uult, si permitteretur à deo 1.161
diabolus sonum quærit, Christus silentium 4.574
diabolus superbiæ author 3.216
diabolus tentandi mille artifex 5.52
diabolus tentare nullum nisi habita à deo facultate potest 4.510
diabolus tentator noster 1.161
diabolus tentat diuersis modis 1.130
diabolus tentat dominū Iesum 4.119
diabolus uerè uirtuti cedere cogitur 5.52
diabolus unde tentandi fecit in Christo exordium 5.49
diabolus utitur etiam scripturarum testimonijs, quomodo? 5.50
diabolus. uide Sathan & tentator
diaboli arma quæ dicantur 4.556
diaboli astutia magna 4.112
diaboli astutia, quæ mala peperit tomo 5.205
diaboli calliditas 3.216
diaboli & ancillæ ostiariæ collatio tom. 3.273
diaboli & perdicis collatio 3.155 & 4.74
diaboli filij qui 5.210
diaboli imitatores qui dicantur 5.178
diaboli iudicium, cur tantopere differatur 4.748
diaboli malitia etiam prodest hominibus ad salutem 4.93
diaboli nequitia, pulchrè inimica nostrā dicitur 3.94
diaboli peruersitas quanta 5.198
diaboli tela præcipue tria 5.49
diaboli tentamenta multiplicia tomo 4.107
diaboli tentamenta plena mendacij tom. 4.109
diaboli tentamēta tolerabiliora, quàm argumenta Arrij 2.67
diaboli tentamentorum initium quod fuerit 3.197
diaboli uas quodnam dicatur 4.756
diaboli uersutia declaratur 5.203
diabolo authore neces iustis hominibus uidentur præparari 4.93
diabolo longe peiores Iudæi inuentiuntur, quomodo? 5.56
diabolo multò peiores hæretici 2.67
diabolo nec ad momentum obediendum etiam si bona sunt quæ suadeat 3.262
diabolo qui tradantur 5.177
diabolo tollere debemus omnem excusationem 4.112
diabolum in paradiso fuisse non reprehendendum 4.94
diabolum latuit natiuitas Christi 5.17
diabolū qui potissimum patiuntur inimicum 5.412
diaboli quid in Christo scierūt & nescierunt 5.249
diabolis ministris interdum infirmitates ingeruntur nostris corporibus 5.400
diabolica uox mitte te deorsum 5.50
diaconus cuiusmodi eligendus 5.409
diacones septem ab Apostolis electi tom. 5.403
diaconi boni est, non diu abesse à suo munere 3.157
diaconi, ministri sacerdotum 5.402
diaconi ordinatio 5.402
diaconi ordinationē, cur episcopi subijciat Paulus ibidem
diacones quales esse debeant 1.31
diaconij electio & ordinatio, in ecclesijs 5.403
dialectica diuitijs uerborum tantum fluit 4.490
dialectica quatenus sectanda 2.42
Dianæ fabulam inter poetica mendacia reijcit author 1.84
διαπαντὸς quid 4.627 & 637
de dicendi ratione multa Philosophi tom. 1.14
didrachma regale pendendum 5.58
didrachmum cuius dimidium offerre debet Iudæus, quid? 3.59
didrachmum quis in lege soluere cogebatur 3.61
dies alter in scripturis, quis dicatur tom. 5.102
dies ante solem factus, quomodo 4.14
dies annorum Iacob quanti 4.231
dies boni & mali, in scripturis qui tom. 4.491
dies breues qui dicantur 4.46

dies diuersimode intelligitur in scriptu ris 4.526
dies domini cur dictus magnus & non breuis 4.46
dies domini non debet fidelib. esse terrori 5.394
dies domini quando 5.149
dies domini, quibus cur ire dicatur tom. 5.180
dies domini, sicut fur ueniet 5.391
dies duos generales comprehendit scriptura 3.141
dies humana quid 5.253
dies immaculatorum qui 4.491
dies in quibus magna & mirabilia operata sunt, qui 4.548
dies in scripturis quid 1.93
dies iudicij cur dicta mala 4.491
dies iustorum pleni iniustorum uero inanes 5.21
dies maligni qui dicantur 4.46
dies mortis usq; memoria tenendus tom. 4.69
dies natalis domini duplici fulgore uestitur, quomodo 3.237
dies nocti præfertur, secundum scripturas 4.14
dies nouus & uetus, quis dicatur tomo 3.242
dies primus cur dictus unus 4.15
dies primus quando factus 4.7
diei primi creata quæ 4.15
dies quando crescere, & quando decrescere incipiant 3.237.242
dies quando maiores quandoq; minores habeant umbras 4.46
dies, quib. semper esse dicatur 4.685
dies quis dicatur 4.151
dies super Christianos, nox super Iudæos quãdo & quomodo incubuisse dicatur 3.238
dies temporis est portio 4.7
dies totum tempus, quomodo significet 5.123
dies una mundi est tempus 3.32
diei ecclesia, nostri Synagoga comparata 1.103
diei & uiri collatio 4.152
diei horæ duodecim, quid designent tom. 5.123
diei secũdi opera admirãda quæ 4.15
diem an potissimum peccatores refugiunt 4.136
diem & noctem, quomodo futura dicat ad Noe dominus 4.162
diem inter diem iudicare, quid Paulo 5.234
diem quartum cur pleriq; cauendum putent 4.49
diem unum & non primum, cur dixerit scriptura 4.14
in die quis uersari dicatur 4.549
die tota in scripturis quid 5.223
dies obseruare quid 5.339
qui dies potissimum honorandi 3.210
diebus quatuor facto epilogo repetuntur 4.51
difficile quid potissimum in hac uita homini 3.64
difficilia creduntur quæ non uidentur, quare? 4.465
difficultas rerum, unde habet originem 2.7
diffidens dei promissis & mendax est & deum mendacem facit, quomodo 5.184
diffidens non solum ut adipiscatur indignus, sed & adepta ut amittat dignus 5.271
diffidentium maximi qui semper fuerint 5.223
à diffidentiæ crimine nemo excusari potest ibidem
diffidere de dei omnipotentia sensus carnis est 5.247
digitus dei quis 2.151 & 4.564
digito dei Mosis tabulæ scriptæ 2.151
digitorum eadem opera quæ manuum tom. 2.152
dilatare in scripturis, quid significet tom. 4.690
dilectio casta quæ dicatur 3.220
dilectio coniugum 4.55
dilectio etiam inimicorum præcipitur tom. 4.709
dilectio fraterna summopere præcipitur 5.229
dilectio malum non operatur 5.233
dilectio mutua patrum & liberorum tom. 4.76
dilectio necessaria, non diuturna 1.4
dilectio proximi, legis est impletio tom. 5.232
dilectio quatenus interdũ obest 4.296
dilectio quomodo præcepta, si præcipiatur odium parentum? 4.709
dilectio satisfacit pro omnibus mandatis 5.233
dilectio si inter homines perseueraret, peccatum nullum esset 5.232
dilectio uide amor
dilectionis efficacia 5.233
dilectionis ianua pax 5.363
dilectionis inimica dissensio 5.343
dilectionis plenitudo, solutio peccati 4.740
dilectionis ueræ modus describitur tomo 5.230
diligendi etiam inimici 3.80 & 4.523
ad diligendũ gratia uehementior quàm natura 1.4
diligens filium suum corripit & castigat 3.92
diligentis affectus, qui & quales tomo 4.691
diligentem diligere nihil magis instum naturæ 1.39
diligentibus deum, quomodo omnia in bonum concurrere dicantur 4.82 & 5.213
diligere deum, quõ debeamus 5.34
diligere & custodire quid discriminis habeant 4.753
diligere inuicem, quomodo debeamus 3.52
diligere maxime utile 1.38
diligere nos inuicem debemus 4.22
diligere plus est, quàm custodire tomo 4.758
diligere proximum iustitia est, & diligere inimicos perfecta iustitia tomo 5.233
diligere quomodo & quatenus debeamus 4.468
diligimur à domino, etiam castigati ibidem
diligi, maius imperio est 3.115
qui diligit inimicos, dei patris imitator est 3.80
diligentia adminiculum ingenioſi tomo 4.192
diluuium animæ nostræ, quomodo minuendum 4.156
diluuium baptismi typus 4.432
diluuium cur demum septimo die factum ab ingressu Noe in arcam tom. 4.151
diluuium cur inundauerit terram ibid.
diluuium cur quadraginta diebus duarit 4.152
diluuium diminutum & terram siccatam, quomodo dicat scriptura tom. 4.160
diluuium grande mysticum in homine, quando non improprie dicatur 4.154
diluuium non amplius futurum, quomodo intelligendum 4.166
diluuium quãdo minui coeptũ 4.157
diluuium quanto dierum tempore duarit, & quid mystice significet 4.151 & 152
diluuium quomodo & à quo exsiccatum 4.156
diluuium quo Noe tempore factum tomo 4.153
diluuium typus baptismi 3.260
diluuij aquæ quando & quomodo minui cœptæ 4.156

diluuij cauſſa primaria quæ 4.161 & 5.132
diluuij defectionẽ unde cognorit Noe tom. 4.159
diluuij & baptiſmatis collatio 3.247
in diluuio cœlum & terra pariter cõmota 4.154
διμερὴς quid 4.173
Dina filia Iacob deflorata 4.301
Diocletianus Chriſtianorum perſequutor 5.394
Diocletiani Imperatoris conſtitutio in Manichæos 5.416
Diodori error de ſummo bono 1.34
Dionyſius cum uxore Damari credidit Paulo prædicante 3.198
Dionyſius epiſcopus fidei ergò exilio multatus & defunctus 3.125
Dionyſij Siracuſani dicteria & facta in Apollinem & Aeſculapiũ 1.82
diſceptatio Apoſtolorum contra Petrum 5.238
diſceptatio omnis ſine ira fiat 1.12
diſceptationis lucra & effectus 5.235
diſcere potius, quàm docere debemus tom. 5.26
diſcere primo dei iuſtificationes, mox facere debemus 4.620
diſcere ſemper & non proficere qui dicantur 5.416
diſcendi ardor primus eſt nobilitas magiſtri 1.79
ad diſcendum nulla ætas ſera eſſe poteſt 3.118
diſcendum prius quàm loquendum omnibus 4.170
diſcunt prius homines quod alios doceant 1.1
diſciplina duplex, moralis & myſtica 3.62
diſciplinæ præſtãtiores etiam in Euangelijs reperiuntur 5.5
diſciplinã à deo doceri ſcripturis probatur 4.288
diſcipulus obediens magiſtri boni fructus 5.389
diſcipuli bini & bini à Chriſto deſtinantur 3.250
diſcipuli duo tantum aſinam ſoluturi, cur miſsi, & qui nam ſint 5.142
diſcipuli omnes in paſsione domini trepidarunt 3.272
diſcipuli propter metum occulti, poſtmodum tamen officium ſuum præſtantes non abijciendi 5.95
diſcipuli triſtitia, gaudium eſt magiſtri 3.311
diſcipulorum fiducia magiſtri author itas 5.394
diſcipulos ſuos, cur binos miſit ante ſe Chriſtus 5.97
diſceſsio quando futura 5.149
diſcordia iniuſtitiæ totius exordium tom. 5.233
diſcordia nulla eſſe poteſt, ubi una uocatio 3.89
diſcordia unde potiſsimum proueniat tom. 5.236
diſcordia ut ceſſet quæ potiſsimum facienda 5.235
diſcordiarum tumultus omnino fugiendi 5.89
diſcordibus, nulla ſatis magna ſunt ſpacia 4.196
diſcretio eſt inter maiorem & minorem 2.58
diſpenſator bonus quis dicatur 5.102
diſpenſator quid 5.242
diſpenſatores qui dicantur 2.92
in diſpenſatione operum diuinorum multa ſunt quæ fiunt, ſed cur facta ſint neſcitur 2.11
diſputatio qualis inter Chriſtianos habenda 4.151
quæ diſputationes Ambroſio inutiles & ſuperuacaneæ & abijciendæ tom. 4.8
diſputationes pro rerũ locorumq; qualitate faciendæ 3.186
diſputationibus honeſtis, indecoræ non miſcendæ 4.151
diſputationibus uanis intenti, ſuis contentionibus relinquendi 4.9
in diſputationibus ſanare uelle nõ uincere quiſq; debet 2.59
diſputando quibus argumentis uel teſtimonijs ſtandum 2.42
diſſenſio fidelium apud Corinthios tom. 5.243
diſſenſio ubi eſt, nihil rectũ eſt 5.275
diſſenſionis mala quanta 5.343
diſſenſionis ſeminarium ſubito à nobis auferendum 4.174
diſſenſiones multæ in eccleſia Ambroſij tempore 5.145
diſſenſiones omnino fugiendæ 5.89
diſſenſiões ſeminare inter fideles pſeudoapoſtolorum eſt 5.275
diſſidium interdum in eccleſijs eſſe nõ mirum 5.415
Ditem cur dicant Gentiles inferorum deum? 4.276
diuina audire incipit qui deſinit ſecularia 4.205
diuina diuinis conferenda ſunt, quo rectius intelligantur ſcripturæ tomo 3.137
diuina generatio indiuiſa, non diminuta, non deriuatoria, non creata 2.62
diuina nõ ex humanis æſtimãda 2.46
diuina qui maxime uidere poſſunt tomo 1.147
diuina qui uiolarit ab humanis non facile temperabit 4.146
diuinæ maieſtatis inſigne mundus 4.7
diuinæ naturæ conſortes, quomodo eſſe poſsimus 5.364
diuinæ naturæ conſortes uult nos eſſe Petrus 2.51
diuinæ proprietatis indicia quæ 2.52
diuinæ ſimilitudinis indicia quæ ibid.
diuinæ unitatis indicia quæ ibidem
diuinis ſemper poſt habenda humana negotia 5.96
diuinitas expers iniuriæ 4.399
diuinitas expers paſsionis in Chriſto, corpus tantum paſſum eſt 5.48
diuinitas gradum neſcit 2.61
diuinitas nec fatigari poteſt nec ſitire 2.97
diuinitas uita ſempiterna 2.87
diuinitatis & carnis in Chriſto differentia 5.48
diuinitatis & carnis in Chriſto ſemper facienda diſtinctio 2.58
diuinitatis & humanæ naturæ communio 2.96
diuinitatis humanitatisq; ſacrum commercium in Chriſto 3.42
diuinitatis iniuria ubi fit, utilitas noſtra reſpuenda 5.136
diuinum auxilium nũquam defuturum fidelibus 5.396
diuiſio eſſe non poteſt rei indiuiduæ tom. 5.104
diuiſio quædam in omni prope rerum naturâ 4.203
diuiſio quæ mala pariat 5.104
diuiſiones animæ & corporis noſtri à ſummo deo factæ, quæ & quomodo 4.203
diuiſi qui nam non ſint 4.204
diuidere in ſcripturis quid 2.177
diuidi quod poteſt non eſt perpetuum tom. 5.10
diues beneuolus humanusq; quos ſibi debitores conſtituat 4.282
diues camelo cur comparatur 3.229 & 5.138
diues cui ſimilis dicatur 3.235
diues diuinis beneficijs ingratus quàm uehementer peccet 3.395
diues eccleſia quibus redditibus tomo 3.103
diues Herodes caput pauperis Ioannis ad menſam afferre iuſsit 4.275
diues in eccleſia quis uere dicatur tomo 3.206
diues in inferno cruciatur qui micas

Lazaro denegabat 5.139
diues inexplebilis, diuitiarum gurges 4.276
diues nescit quàm sit pauper 4.273
diues non se iactare debet in suis diuitijs 5.137
diues nõ tantum opibus, sed potius uirtutibus quis dicitur 3.77
diues omnis auarus 5.140
diues proprij affectus sententia, pauperum patitur miserius 4.274
diues purpuratus in inferno sepultus tom. 5.128
diues quis uerè dicatur 3.66 & 77 & 88 & 4.194 & 485 & 5.164
diues quomodo dicatur unaquæq; uirtus 3.77
diues solus hoc tempore honore dignus putatur 1.50
diues sine macula benedicitur: & quis tandem ille est? 4.281
diues uerbum dei quomodo 3.182
diues uiuus cor suũ terris infodit, quomodo 4.300
diuitis cuiusdam mira & misera miseria narratur 4.274
diuitis cuiusdam ob exactionem pauper filium distrahere cogitur tomo 4.275
diuitis et gubernatoris collatio 3.206
diuitis & gulosi comparatio 3.305
diuitis & pauperis collatio 4.84
diuitis & siluri collatio 4.54
diuitis mali & insani collatio 3.307
diuitem non census, sed animus facit tom. 3.206
diuitem non diuitiæ, sed uoluntas prauum efficit 3.229
quæ diuitem potissimum deceat prædicatio 4.281
diuitem uelle fieri quæ mala inferat tom. 5.409
pro diuite iniquo nemo intercedere uult 3.307
diuiti nihil miserius 4.274
diuites admonentur, ut timeant tomo 4.278
diuites bonis factis ut simus summe enitendum 5.410
diuites contristantur si aliena rapere nequeant 4.278
diuites cum suis diuitijs seruiunt tomo 4.280
diuites dispensatores conseruorũ suorum sunt 3.305
diuites dormiunt somnum suum, & nihil inueniunt in manibus suis tomo 4.276
diuites egenui ut plurimũ sunt 3.305
diuites in quibus rebus esse debeamus tom. 4.748
diuites magis alienum quàm suum panem edunt 4.274
diuites nescit natura quæ omnes pauperes generat 4.272
diuites non metuendi 4.587
diuites prudentes, quid facere debeant 3.307
diuites quibus in periculis uersentur tom. 4.716
diuites qui Patrum, quomodo dicantur tom. 3.77
diuites, quomodo pauperibus subditi tom. 4.282
diuites serui sunt diuitiarum 4.281
diuites sua exagitat cupiditas 4.276
diuites uerbis Philosophi 4.4990
diuites ut cessent à flagitijs & domino confiteantur admonitio 4.283
diuites ut nihil intulerunt ita nihil efferent 5.409
diuites utplurimum terra non capit tom. 4.174
diuitum cupiditati nihil satis ibidem
diuitum ingens cupiditas 4.170
diuitum insana cupido incessitur 4 272 & 273 & 274
diuitum mensa multorum pauperum sanguine instruitur 4.274 & inde 274
diuitum miseria quanta 3.305
diuitum subitaei & potentum huius seculi mutatio 4.573
diuitum superbia, quàm stulta sit tomo 4.280
diuitum stulta insolentia ibidem
diuitibus confessio, & creatio deuota summe necessaria 4.283
diuitibus longe præstantiores serui tomo 4.276
diuitibus quibusq;, mors ingrata, quare? 3.29
diuitibus uæ 1.36
diuitiæ cur alienæ dicantur 5.126
diuitiæ, cur magis dentur infructuosis 3.305
diuitiæ custoditæ in malum possidentis 4.366
diuitiæ diuitum pauperum esse quomodo dicantur 3.309
diuitiæ diuitibus magis cõmissæ quàm concessæ sunt 3.305
diuitiæ duplices, & dei & peccatoris tom. 4.489
quæ diuitiæ salutares, quæ noxiæ tomo 4.684
diuitiæ & malæ & bonæ 4.490
diuitiæ etiam inter media ponuntur ut nec malæ sint nec bonæ 5.68
diuitiæ gloriæ dei quæ dicantur 5.219
diuitiæ incertæ cur appellatæ 3.266
diuitiæ non nostræ, sed Dei sunt tomo 4.283
diuitiæ non sunt in crimine, sed affectus 5.68
diuitiæ non uirtutis præmium, nec pauertas peccati pœna est 4.372
diuitiæ nostræ non sunt, quomodo? tom. 5.108
quæ diuitiæ nostræ potissimum censeantur 3.77
diuitiæ nullũ à morte liberant 4.472
diuitiæ nullæ prosunt in fati necessitate 4.276
diuitiæ nullum redimunt 5.410
diuitiæ quatenus acceptandæ 4.595
diuitiæ quæ hic relinquuntur non nostræ 3.77
diuitiæ quæ mala inferant 4.170
diuitiæ quid mali importent 4.704
diuitiæ quomodo dispensandæ 3.306
diuitiæ somnio comparatæ 4.357
diuitiæ si uni plus alteri minus datum est, non ideo deus iniustus, quare igitur datæ? 3.308
diuitiæ superabundantes quæ. 5349
diuitiæ uel utiles, uel inutiles, quomodo 3.148
diuitiæ ueræ quæ 5.349
diuitiæ ut impedimenta improbis, ita bonis alimenta præbent uirtutis. tom. 5.140
diuitiæ uide possessio
diuitiarum bene largitarum quæ utilitates sequantur 3.306
diuitiarum in incerto non sperandum tom. 3.215
diuitiarũ superflua in hoc mundo quid prosunt 3.149
diuitiarum uir quis secundum authorem 4.282
diuitiarum uiros quos appellat scriptura ibidem
diuitiarum ut nihil in hunc mundum intulimus, ita nihil efferre licebit 3.308
ex diuitijs bene partis quanta gloria succedat 3.306
diuitijs non confidendum 3.206
diuitijs non cor apponendum, quomodo? 4.276
diuitijs nullum inest uitium, sed affectibus male utentiũ illis 5.149
diuitijs qui bene usi sunt multi in populo dei fuerunt 3.214
diuitias contemnere, quàm magnum sit 4.648
ob diuitias conturbari uanissimum tomo 4.528

diuitias & opes qui non ambire potiſſimum debeant 5.133
diuitias infamat luxuria 5.128
diuitias miſere congregans uane cõturbatur 4.527
diuitias qui ſuas peſsime collocant tomo 3 327
diuitias qui uere habere dicantur tomo 4 586
diuitias ſuas qui pauperibus diſtribuere ignorarit, ſtultus 4.282
doctor bene docens conſcientiam bonam habere dicitur 5.400
doctor debet excellere eum quem docet 1.78
doctor quilibet quo pacto doctrinam ſuam inſtituere debeat 5.90
doctoris boni eſt ſanare uelle, non uincere 2.59
doctoris boni officium 2.92 & 5.236.425
doctores eccleſiæ quomodo cooperatores dei dicantur 2.93
doctores inter & docentes quid differentiæ ſit 4.693
doctores non intelligentes multi ſunt. tom.4 693
docere & exhortari quid differant. tom.5 405
docere iniquos quis potiſsimũ debeat. tom.4 391
docendi officium imponit ſacerdotij neceſsitudo tom.1.1
docendi munus qui inter filios ſuſcipit, non debet uideri arrogans ibid.
doctrina bonis operibus decoranda. tom.5 421
doctrina fidei bonis operibus ornanda tom.5 364
doctrina mala & adultera cui comparata 5.252
doctrina ſalutaris quæ 5.412
doctrina ſana quæ 5.417
doctrina ſine exercitio nulla tomo 1.5
doctrina ſine uita bona integritatem non habet 4.596
doctrina ſine uitæ integritate ad nihil utilis 4.598
doctrina ſpiritus quæ dicatur tomo 5 250
doctrina ſpiritus non diſcitur, ſed datur ibid.
doctrinæ & paruulorum collatio tomo 5 439
doctrinæ ſanæ quæ ſunt 5.420
doctrinis uarijs nemo abduci debet tomo 5 439
Doech proditor ſacerdotum quid denotet 5.64
dolere melius quàm non dolere, quomodo 4.515
dolentis ſolatium plerunq; dolere eſt. tom.3 3
doloris incrementum, ſcribere quod doleas ibidem
dolus interdum bonus, quomodo tomo 4 297
dolo congregata qui habet uæ 3.148
Dominus cur dolere dicatur 5.154
Dominus cur ſic dictus in ſcripturis. tom.2 40
Dominus eſt pater, & filius, & ſpiritus ſanctus 2.159.160
Dominus idem qui Ieſus Chriſtus tomo 5 364
Dominus maieſtatis idem qui dei filius tom.2 56
Dominus maieſtatis quomodo crucifixus dicatur 5.249
Dominum quando potiſſ. Paulus Chriſtum uocet 5.215
Dominus quando reſurrexerit 5.165
Dominus quomodo confirmare & ungere ſuos dicatur 5.294
Dominus quos potiſsimum ſe dicat ne ſcire 5.303
Dominus omnipotens 2.54
Dominus omniũ quomodo potiſſ. diues dicatur 5.222
Dominus ſpiritus quomodo dicatur tomo 2 135
Dominus uidet, mons 4.186
Dominus unus & unus Chriſtus tomo 5 354
Domini æternitas breuiter probata tomo 5 428
Domini maieſtas et pietas in quo facto maximè miranda 5.154
in Domino qui gloriatur, confundi nõ poteſt 5.247
Domini diuerſi diuerſa nos opprimũt aut ligant ſeruitute 4.205
Domini & ſuorum & aliorum delicto rei qui dicantur 3.259
Domini quatenus ſe habere debeant in ſeruos 5.421
Dominorum in mancipia & dei in homines non diſsimilis poteſtas amandi aut reuocandi 3.26
Dominorum in ſeruos quatenus uerſetur poteſtas 5.362
Dominis duobus nemo ſeruire poteſt. tom.3.114 & 5.200.413
Domina quæ uere dicatur 4.250
dominandi libido quid pepererit mali tom.4 63
de Dominicæ incarnationis ſacramẽto pulchra diſſertio 2.177
Dominicam diem qui nõ celebrat, quid peccet 3.218
Dominica die qui ieiũnare uult, reſurrectionem non credere arguitur. tom.3 210
Dominicis non intereſſe ſacramentis, quid mali ſit 3.225
domus dei omnibus communis 4.84
domus dei quæ, & quomodo nos eſſe poſsimus 5.432
domus iuſtorum ubi 4.586
domus magna eccleſia eſt, non mundus 5.415
domus noſtra quæ dicatur 4.190
domus panis quæ dicatur in ſcripturis. tom.3 93
domus terreſtris quæ Paulo 5.301
domus una eſt Chriſtianis 1.12
de domo noſtra quomodo exire debeamus 4.190
in domo uaſa uaria quid 5.414 & inde
Donatiani quomodo iudicandi in finali iudicio 5.182
Donatianorum error quis 5.245
donationes dei & gratia ipſius ſine conatu tribuitur 5.7
donationes ſuas quomodo quiſque in cœtu fidelium diſpenſare debeat. tom.5 229
Donec uox, quomodo intelligenda in ſcript. 1.21. & 4.157. & 5.17
donum dei ut abundet, non peccatis inſiſtendum 5.198
in dono plus dantis quàm accipientis conſideranda ratio 5.192
dona etiam non petita à deo donantur quare 2.25
donorum dei unum flumen, ſed meatus diuerſi 2.132
donorum ſuorum cur noluerit Deus in omnibus eſſe æqualem menſuram. tom.2 25
Dorcadis uiduæ laus 3.307
dormiendum non eſt totis noctibus. tom.4 645
dormientem nemo cuſtodit niſi ſolus deus 3.270
dormientes quõ Chriſtum perdere dicantur 3.241
dormire quõ dicatur & quare Dominus 3.237. et 4.555
dormire. uide Somnus
Dothaim quid 4.246.319
δοξάζειν quid 5.437
δοξων 2.89
δοξασον ibidem
drachma bona quæ 3.62
drachma & denarius quid habeãt diſcriminis 3.62
drachma quæritur à mulicre 3.59

draco elephantem ligat 4.31
dracones in aquis 4.52
dubia quæ dicantur in scripturis, & nũ ea facienda 4.694
dubitasse diuinis oraculis nũ uirgo mater Maria & Abrahã patriarcha credendi sint 4.202
dux exercitus domini quis 5.391

E

Ebrius quis uere dicatur 4.169
ebrietas bona quæ 3.296 & 4.695.755
ebrietas gemina, bona & mala, quæ tom. 4 468. 480
ebrietas gemina, carnalis & spiritualis 4.695
ebrietas ignorabatur in principio generis humani 4.325
ebrietas Noe nobis suadet sobrietatem. ibidem
ebrietas perfidiæ mater, & fidei continentiæ 4.329
ebrietas quæ mala pariat 3.145
ebrietas reprehenditur 4.38.168 & 5.233.360
ebrietas si non fuisset, seruitus non esset 4.325
ebrietas ubi est, ibi & luxuria 5.360
ebrietatis effectus uarij 4.332
ebrietatis magna detestatio ibid.
ebrietatis mala quæ 4.325.329
ebrietatis species gemina est 4.168
per ebrietatem cõmittimus, quæ sobrij cauemus 4.182
ebrietatem somno discutiunt homines. tom. 4 169
in Ebrietate quæ cautio adhibenda tomo 4 168
ebrioſi natura quæ 4.168
ebrioſi non intrabunt in regnum cælorum 5.259
ebrioſorum forma & species describitur 4.182
ebrioſorum in potando sacramenta. tom. 4 333
de Ebrioſis Esaiæ testimonium describitur 4.331
ebur unde habeatur 4.78
ecclesia capris comparata 4.718
ecclesia aquarum malarum uitio ante aduentum Christi quomodo laborasse dicatur 3.314
ecclesia catholica & uniuersalis corpus Christi 5.260
ecclesia Christi hæreticis non tradenda 3.125
ecclesia Christi sanguine redempta. tom. 4 210
ecclesia ciuitas dei quomodo dicta tomo 4 713
ecclesiæ crines qui dicantur 4.709
ecclesia corpus Christi 2.134 & 3.215. & 3.80
ecclesia cur aurum habeat 1.51
ecclesia cur gregi tonsarum comparata 4.425
ecclesia cur mari potissimum comparetur 4.27
ecclesia cur sterilis appellata 3.314
ecclesia deserto comparatur, & quare tom. 5 28
ecclesia domus castitatis 4.636
ecclesia domus magna 5.415
ecclesia egenos pascit 5.139
ecclesia equitatui comparatur tomo 4 608
ecclesia & cælum dicitur, & mundus, quomodo 4.685
ecclesia ex multis sanctorum constat. tom. 5 78
ecclesia fermentantis officium quõ implere dicatur 5.119
ecclesia forma quædam iustitiæ, quomodo 1.18
ecclesia fidelium per Hierusalem designatur 3.3
ecclesia fulget non suo, sed Christi lumine 4.49
ecclesia gallinæ comparatur 3.303
ecclesia diei comparatur 1.103
ecclesia habet multos currus, quomodo tom. 4 608
ecclesia horto comparatur 5.164
ecclesia hospitio comparatur 3.258
ecclesia naui comparatur 1.102
ecclesia illa sequenda, in qua fides est uera 5.84
ecclesia imago cælestium 4.410
ecclesia intercedit pro peccatoribus. tom. 5 124
ecclesia inter fluctus habitans nõ commouetur tamen 4.267
ecclesia in tribulationibus fundatur tomo 4 583
ecclesia iustorum tabernaculũ 4.193
ecclesia lilio comparata 4.624
ecclesia magna quæ 4.536
ecclesia malo granato assimilata 4.35
ecclesia mater uiuentium quomodo dicatur 5.32
ecclesia maxime in operib. requiescit bonis 4.218
ecclesia monti comparata 4.633
ecclesia mulieri comparatur, & quare tom. 3 239
ecclesia nõ ab homine cœpit, sed à uerbo 5.28
ecclesia non armis secularibus sed spiritualibus uincit 1.145
ecclesia nullum reijcit uenire uolentem tom. 1 156
ecclesia obumbrari potest, perire non potest 4.41
ecclesia oẽs ad se ac proinde ad Christum inuitat 3.40
ecclesia omnes inuitat ad se 4.685
ecclesia potissimum in Mesopotamia inuenitur, quomodo 4.188
ecclesia precatur pro peccatis aliorum tom. 5 60
ecclesia quadripartito mũdi latere surrexit 4.206
ecclesia quando & ubi ædificatur tomo 5 34
ecclesia quando in maxilla percussa tomo 3 4
ecclesia quantos insidiatores habebat tempore Ambrosii 3.112
ecclesia quas habeat diuitias 4.600
ecclesia quatenus sterilis uideatur tomo 4 208
ecclesia quid 5.348.353
ecclesia quibus modis & telis pugnet. tom. 4 549
ecclesia quõ ante secula 2.70
ecclesia quomodo assumpta & synagoga relicta dicatur 4.123
ecclesia quomodo congregata 4.700
ecclesia quomodo corona gloriæ dicta tom. 4 708
ecclesia quomodo & cur domus dei dicatur 5.403
ecclesia quomodo & ortus suos & defectus instar lunæ habere dicatur. tom. 4 49
ecclesia quomodo fusca & decora tomo 4 49
ecclesia quomodo libera dicta 5.41
ecclesia quõ molere dicatur 5.133
ecclesia quõ speciosa dicta 4.725
ecclesia quomodo super aquas fundata sit 4.23
ecclesia recipitur, synagoga reijcitur. tom. 4 219
ecclesia Romana. uide Romana
ecclesia Samaritanæ mulieri similatur tom. 3 257
ecclesia semper fuit 4.208
ecclesia sine cruce stare non potest tomo 3 282
ecclesia sola nouum & uetus nouit tenetq; testamentum 4.764
ecclesia sola unguento ungit Christum. tom. 5 78
ecclesia speciosa ut luna, & quomodo tom. 4 49
ecclesia stipatur duobus fluminibus, & quibus & quomodo 4.188
ecclesia super maria quomodo fundata 4.55

ecclesia supra petram ædificata inter tot freta mũdi immobilis permanet. tom.3 147
ecclesia torculari comparatur 2.115
ecclesia tota suscipit onus peccatoris. tom.1 163
ecclesia tribus nominibus appellata in uenitur, nuptæ, uiduæ, & uirginis. tom.1.141. & ubi unaquæq; harũ reperiatur 142
ecclesia ubi sit 4.226
ecclesia uictrix 4.549
ecclesia uita est, quomodo 4.492
ecclesia uiti comparatur 4.33
ecclesia unguento comparatur 4.610
ecclesia uxor Christi, quõ 5.128
ecclesia. uide Templum, & Basilica
ecclesiæ ad officium accedentes, quæ facere deceat 1.24
ecclesiæ ancilla Synagoga 4.208
ecclesiæ arma quæ dicantur 1.145
ecclesiæ bene præesse quis iure credi potest 5.402
ecclesiæ bonis non parcendum tempore necessitatis 1.50
ecclesiæ caput Christus, quõ 5.260
ecclesiæ caput quodammodo sapientes tom.3 4
ecclesiæ Christi quæ dicantur 5.242
ecclesiæ columnæ Apostoli quare dicti tom.4 630
ecclesiæ cur dicatur hyems abijsse tomo 4 46
ecclesiæ data bona reuocare, sacrilegium 1.174
ecclesiæ & Christi adinuicem conuersionis mysterium 4.111
ecclesiæ & ciuitatis munitæ collatio. tom.4 83
ecclesiæ & lunæ collatio 5.151
ecclesiæ & synagogæ collatio 3.301 & 4.45. 115
ecclesiæ & Zabulonis collatio 4.267
ecclesiæ fidem qui non accipiãt 4.188
ecclesiæ filia quomodo dicatur anima. tom.3 94
ecclesiæ flores qui dicantur 1.133
ecclesiæ genæ quæ dicantur 3.4
ecclesiæ ius ligandi & soluendi peccata 1.153
ecclesiæ lilia quæ dicantur 3.4
ecclesiæ maxillæ & genæ plenæ lacrymis quid mystice significent 3.3
ecclesiæ nauis quæ 3.236
ecclesiæ oculus quis iure dicatur tomo 4 698
ecclesiæ oculi qui dicantur 3.4 & tom.4 709
ecclesiæ ordines enarrantur 3.89 & 100
ecclesiæ populus quos cibos operetur. tom.3 96
ecclesiæ pulchritudo in quibus potissimum consistat 4.214
ecclesiæ quidam pudor & uerecundia est imperatorum fideliũ 3.4
ecclesiæ Rom. prærogatiua 4.436
ecclesiæ sacramenta antiquiora q̃ synagogæ 4.426
ecclesiæ spes quæ 5.33
ecclesiæ thesaurus quis 1.51
ecclesiæ typus arca Noe 2.28
ecclesiæ typus Hierusalem 4.392
ecclesiæ typus luna 3.120. & 4.48
ecclesiæ typus Maria uirgo mater tomo 5 17
ecclesiæ typus Maria Magdalena tomo 4 669
ecclesiæ typus Rachel 1.99. & 3.92 & 4 507
ecclesiæ typus Sara, quomodo, & in quo 4.180
ecclesiæ typus uinea Nabuthæ Iezraelitæ 5.144
ecclesiæ uasa mystica quatenus confringi licita 1.51
ecclesiæ uasa non temere laicis tradenda 3.124
ecclesiæ ubera quæ dicantur 3.12
ecclesiæ uiscera qui dicantur 5.71
extra Ecclesiam catholicam quicquid est, contrarium est 5.252
ecclesiam multi tentant 4.49
ad Ecclesiam omnes uocantur 4.583
ecclesiam qui appetit, Christum appetit 3.92
per ecclesiam uita æterna acquiritur. tom.1 119
ecclesiam unam habere debemus 4.22
in ecclesiam unam ut congregetur populus pulchra exhortatio ibid.
ecclesiam ut ædificent, qui potissimum missi 5.33
in ecclesia alij fortes alij infirmi, & illi stant, hi labũtur & resurgunt 3.91
pro ecclesia dei sancti multa passi sunt tom,4 517
in Ecclesia omnes qui sunt, deo militãt. tom.3 67
in Ecclesia omnibus ex æquo una libertas 4.33
in Ecclesia plantati num eradicari & aliò plantari possint 4.482
ex Eccclesia qui eijciendi 3.126
in Ecclesia qui principes sint 4.265
in Ecclesia quos non patitur esse Christus 3.126
ab Ecclesia reijci omnino cauere debemus 4.543
in Ecclesia uera exultatio 4.22
in Ecclesia uaria uasa quid denotent. tom.5 258
in Ecclesijs obstrepentes increpãtur tomo 1 85
ecclesias inter se dissidere non mirum. tom.5 415
ecclesiasticæ prædicationis forma quæ tom.5 352
ecclesiastici officij rarus imitator 1.27
echidna quid & cur fœneratorib. comparata 4.346
echineis piscis uelificantem nauem sistens 4.59
echinus maritimus 4.57
echinus terrestris qui & hericius, quõ insidias præcauet 4.76
echini cautela describitur 4.76
echini maritimi prænotio 4.57
echo unde 4.86
edacitas summe resuenda 4.74 & 120
Eden quid 4.94
Edes, cur dictum sit, ubi de omni ligno Edetis uero, ubi de ligno scientiæ boni & mali mandatum dedit deus quæritur 4.97
educere foras quid 4.201
effœta quid 4.421
Effrem benedicitur ab Iacob 4.261
Effrem in benedicendo cur prætulerit Manassi Iacob ibidem
Effrem quid ibid.
effundere in scripturis quid 4.595
egere qui patiũtur fideles, quàm grau de peccatum incurrant diuites tomo 1 19
eget alter alterius ope 5.229
egredi foras quid in scripturis 5.540
Eleazar Machabæus sub occiso elephãte corruit 1.25
Eleazari Machabæi sacerdotis martyrium & constantia 4.304
electio libera inest omnibus iustos ne an iniustos sequatur 4.465
electio terræ inter Abraham & Loth tom.4 174
electionis dei præfinitio cur ab hominibus abscondita 2.38
electi dei à nullo accusandi 5.213
eligenda quæ potissimum nobis sint. tom.4 198
eligere quæ potissimum debeamus tomo 5 154
electrum unde in tantam duritiem deueniat 4.37
eleemosyna à peccato liberat 4.324
eleemosyna & angelorum & sanctorum gratiam parit 5.126
eleemosyna hilari animo præstanda. tom.3 266

eleemosyna omnia mundat 3.256
eleemosyna omnibus ex æquo necessaria ibid.
eleemosyna qua intentione & quomodo facienda 1.174
eleemosyna quibus quatenus largienda 5.239
eleemosynæ efficacia quanta 5.106 & 440
eleemosynæ utilitates 3.206
eleemosynam ut faciat monetur Thobias iunior 4.339
eleemosynarum quantæ utilitates tomo 3 266
eleemosynis deo appropinquamus tomo 3 267
elephantus metuit murem 4.79
elephanti pro muscis 4.78.79
elephanti quem in bello usum præbeant ibid.
elephantorum dentes ad quid commodi 4.79
elephantorum descriptio 4.78
elephantis quæ insidiæ parentur, & quare ibid.
elephantis quæ uitæ longitudo 4.79
elephas à dracone ligatur 4.31
elephas eminentior cunctis 4.78
elephas non tam mirandus quàm mus tom. 4 79
elementi cuiusque proprium principale quódnam sit 4.26
elementa cur sic dicta 4.26
elementa etiam propter hominum scelera damnantur 4.137
elementa infirma & egena quæ Paulo 5.339
elementa inter sese confusa in homine, quomodo 4.130
elementa omnia cum solicitudine operas suas exhibent 5.211
elementa omnibus in commune donata 4.84
elementa quæq; propriam suam habẽt qualitatem 4.26
elementa quot, & quando facta 4.7
elementorum adinuicem cõbinatio & connexio 4.26
elementorum cõtrarietas quomodo nõ in confusionem abeat 4.162
elementorum & hominis collatio tomo 4 22
de elementorum qualitate multa & acute disputare parum prodest 4.8
elementis nemo imperare potest, nisi solus deus 4.734
ex elementis quatuor omnes constamus 2.53
elementis omnib. unus motus aptus esse non potest 4.9
sub elementis seruire qui dicantur tomo 5 338
Elim locus duodecim fontes habet, & quid denotet 3.250
Elizabeth concepit filium in senectute 5.13
Elizabeth iusta ante deum 5.10
Elizabeth occultat se mensibus sex. tom. 5 15
eloquentia Corinthiorum 5.243
eloquia dei quomodo dulcia dicantur. tom. 4 694
Elymas magus per Paulum deijcitur. tom. 4 49
emendatio nascitur exempli antecedentis reprehensione 3.115
emendatio sera & contumeliosa quæ. tom. 3 116
emendationis probatio quæ 5.310
emendari qui non uult è medio tollendus 4.729
emendi & uendendi num idem contractus 4.558
ἐμπορικοὶ qui uocentur Græcis tomo 4 504
emere quasi non possidentis quid tomo 5 264
Emerentiana uirgo Agnetis collactanea lapidibus obruta 3.319
ἐν ἀκωρίᾳ quid 4.740
enneadecaterida quid 3.209
Enoch à quo quando interficiendus tomo 5 391
Enos auro optimo comparatur 4.96
Enoch cur carbũculo cõparatur ibid.
Enoch cur raptus dicatur 4.716
Enoch & Christi collatio 4.397
Enoch & Helias uenturus ut occidatur 5.254
Enoch quomodo diues dictus 3.77
Enoch raptus septima generatiõe quid denotet 5.130
Enoch translatus 2.78. & 3.10.36 & 4.574.641
Enoch uenturus ad prædicandum ante finem seculi 5.254
ἐνοντία quid Græcis 4.207
Enos Chaldæorum lingua quid 4.213
entelechia quid 3.97
ἐνσεοπὴ quid 4.565
Epaphras Colossensis Pauli amicus tomo 5 385
Epaphras Philippensibus mittitur tomo 5 369
Epaphræ & Philippensium mutuus amor 5.370
Epaphræ solicitudo pro Colossensibus. tom. 5 358
Epaphroditus infirmus mœstitiam parit & magistro & discipulis reliquis 5.369
Ephesii à quo in fide instructi 5.346
Ephesiorum epistola plus reliquis bene dictionis continet 3.88
Ephrata quid 3.91
Ephrata eadem quæ Bethleem 3.92
Ephren quid 3.95
episcopus adulator ne esto 3.104
episcopus à laico doceri non debet tomo 3 122
episcopus cur in populo creatur tomo 5 405
episcopus est, qui in presbyteros primus est 5.402
episcopus futurus bono testimonio muniri debet 5.402
episcopus magna cura & solicitudine eligendus 5.402
episcopus num uxorem habere debeat tom. 3 203
episcopus omnis sacerdos, sed non omnis sacerdos episcopus 5.402
episcopus pastor gregis 3.309
episcopus qualis in regimine esse debeat 3.202. & 5.402.419
episcopus quomodo omnibus personis cuiusq; ætatis sese accommodare debet 5.406
episcopus Ticinensis passus ob seruatum depositum 1.52
episcopus. uide Sacerdos
episcopi boni officium quæ doceat facere 5.405
episcopi & sacerdotis una ordinatio. tom. 5.402
episcopi in religione castitas 5.408
episcopi munus neophytus accipere nõ debet, quare 5.402
episcopi officium quod 3.174
episcopi olim imperatores iudicabant, non imperatores episcopos 3.222
episcopi proprium munus, docere populum tom. 1.1
episcopi ueri formula succincta tomo 4 449
episcopi ueri munus quod 1.31
episcopi ueri uera descriptio tom. 5 402.419
episcopo obediendum 1.49
episcopo quæ potissimum sectanda. tom. 5 415
episcopum olim non ordo sed meritum creabat 5.355
episcopum sanctum operibus & uerbis prudentem uult ordinari Paulus 5.419
episcopum uera prædicare quãdo credere possumus 5.402
de episcopo præfectus secularis iudicare non debet 3.102

episcoporum locus non est consistorium 3.105
episcopos felicius persequuntur imperatores quàm diligunt 3.8
episcopi angeli nomine in scripturis designantur 5.274
episcopi cùm alios multos, tũ maxime pupillos debent defendere 3.105
episcopi de laicis in ecclesia, non laici de episcopis in consistorio iudicare debent 3.121
episcopi Gallorum crebris dissensionibus inquieti 3.6
episcopi olim à fidelibus occurrentibus exosculabantur 3.260
episcopi presbyteri olim appellabantur 5.355
episcopi quatenus honorandi 5.391
episcopi quæ fidei aduersantur æquo animo ferre non debent 3.114
episcopi, sacerdotes, diaconi ab uxoribus cur tẽperare debeant 5.403
episcopi singuli in singulis ciuitatibus tom. 5 403
episcopi suo officio non respondentes detestatione digni 4.450
episcopalis consideratio quem cui officio præponat 1.50
episcopalis dignitas quo excellentior, hoc magis ruinæ exposita 4.449
episcopalis dignitatis signa 5.402
episcopalis uel alia ecclesiastica dignitas quibus tribuenda 5.408
episcopatus quatenus desiderari ab unoquoq; possit 5.402
Epathar quid 1.66
Epicuri error de summo bono 1.34
Epicuri error reprehenditur 3.197
Epicurum cur è suo consortio secludant philosophi 3.198
Epicurum qui potiss. irrideant philosophorum 1.7
Epicurei assertores uoluptatis 3.197
Epicurei noui qui dicantur Ambrosio. tom. 3 196
Epicurei unde summum suum bonũ traxerint 4.211
Epicureorum error 4.191
Epicureorum error, qui deum nihil curare dicunt 1.7
ἐπήλπισα Græcis quid 4.710 & 740
Epimenidis de Cretensibus testimoniũ tom. 5 419
ἐπιούσιον quid 2.75
ἐπιθυμία quid 4.515
ἐπιτραχήλια quid 4.725
Epænetus primas Asiæ à Paulo salutatur 5.240
in Epiphania domini cur summopere lætandum 3.224
Epiphania domini etiam Natalis dicitur, & quare 3.244
Epiphania domini quæ habeat mysteria declaratur 3.244
Epiphania quid significet 3.245
epistolarum usus quis 3.143
equus fluuialis 4.52
equo Christus comparatur 4.542
equi asinæq; coitio non procuranda. tom. 4 53
equi boni, agitatoris Christi, apostoli. tom. 4 283
equi boni & mali qui mystice dicantur 4.226
equi calcaneum mordere quid 4.266
equi Christi qui dicantur 4.226
equi & peccati collatio 4.200
equi inter se dissidentes qui mystice. tom. 4 226
equi mali & boni quatuor, qui ibid.
equi natura 4.200
equi nostris iussis obtemperant humana cura 4.129
equi uariorum colorũ Christum sequentium quid designent 3.45
equis comparantur apostoli 4.623
equis & mulis similes homines esse nõ debent 4.74
equitatum omnem quomodo Abraham reduxisse scribatur Sodomorum. tom. 4 200
equæ & animæ collatio 4.217
æquor unde appellatum 4.24
Erastus Pauli discipulus 5.418
Erat uox in scripturis quid 2.44
error Aristotelis refellitur de deo 1.7
error eorum qui mundo æternitatẽ & diuinos honores tribuunt, refellitur tom. 4 3
error Fotini & suorũ quis 3.54
error gentilium quando uere abluitur. tom. 4 302
error in plurib. est, in paucis uerò correctio 3.5
error multorum de Christo reprehenditur 4.398
error multorum etiam sanctorum describitur 4.380
error multorum hæreticorum explodi tur 4.419
error Nouatianorũ quis 1.153.156
error. uide Marcionita
erroris operatio quæ dicatur 5.395
errorem suum non agnoscere, furentis est proprium 4.386
errorem suum quia cognoscit, perire non potest 4.764
quos errores extirparit Christiana religio 5.348
errores multi circa Christi & humanitatem & diuinitatem enarrantur. tom. 2 182
errores sacrilegi unde originem ducunt 2.7
errores uarij de summo bono 1.34
errores uarij hæreticorum destruuntur 4.492
errorum nebulam fides auferre quomodo potest 5.184
erranti facilius datur uenia, quàm improbe in alium iudicanti 4.749
errare & errasse quid differant tomo 4 759
erratum corripientis est 3.64
eructare hymnum qui uere dicantur. tom. 4 762
Esaias ætate anteceſsit Pythagoram. tom. 4 602
Esaias in carcerem coniectus 4.687
Esaias offert seſe prædicationi 4.246
Esaias serra diuisus lignea 4.617 & 5.144
Esaias uidet deum sedentem 3.62
Esaiæ forte responsum diabolo datum. tom. 4 687
in Esaiam etiam scripsit author noster tom. 5 26
Esau fratris seruituti subijcitur 4.298
Esau minatur fratri mortem 4.296
ex Esau nati non omnes mali filij tomo 5 216
Esau ociosus primatum amisit 3.207
Esau primatus sui perdit honorem tomo 4 117
Esau quid 4.655
Esau quid mystice designet 4.115
Esau quomodo & cur sua primogenita perdiderit 4.135
Esdras reuelatione dei multa scribit. tom. 4 4.242
Esdras uxores quatenus dimittendas censuit 5.262
Esse omnia multis modis creduntur, scilicet 3.30
Essentiæ quintæ introductores refelluntur 4.9
Essentiam quintam nonnulli philosophorum inducere conantur ibid.
Est, de quo proprie dici possit 2.95
est, in scripturis quomodo intelligendum 2.94
est, uox, soli deo proprijssima tomo 4 553.623
esca ad horam dulcis quomodo postmodum amara 4.329
esca ab Iacob cocta perdidit primitias Esau 3.262
esca impinguans animam & mentem reficiens quæ ibidem

esca nobis summe necessaria quæ tomo 3 262
esca nostra nullus omnino tristitia afficiendus 5.235
escà propter hominem facta, nõ homo propter escam 5.236
esca qualis à nobis quærenda 4.323
escæ nobis à deo definitæ 4.30
per escam nemo deo displicet nec placet 5.235
escarum laquei quanti 4.326
in escis aut potibus nemo iudicandus. tom. 3 38
esurientes & sitientes quo pacto beati 4.120
&, coniunctio, habet etiam distinctionem, quomodo 4.734
Eua cur sub Adæ potestate 4.111
Eua non de carne sed pomo tentata tomo 4 457
Eua mystice quid 4.190
Eua typus ecclesiæ 1.119
Eua typus sensuum nostrorum 4.112
Euæ & ancillæ ostiariæ collatio tomo 3.272 & 5.156
Euæ excusatio 1.120. & 4.100
Euæ mendacium 4.107
Euæ peccatum cur ueniabile 4.112
Euam serpens seduxit 5.316
Euangelista. uide Prædicator
Euangelistæ quatuor euangelium quisque suum sine conatu & incepit et impleuit 5.7
Euangelistarum dictorum nulla diuersitas 5.35
Euangelistis nõ omnibus eadem impertita gratia 5.87
Euangelistis nulla defuit sapiẽtia, cum alius alio dicendi genere præstiterit 5.5
euangelizans uerbum dei, qualis esse debeat 5.84
euangelizãtes bona qui dicãtur 3.79
euangelizantes de Euangelio sumptus sumant 5.269
euangelizantium pedes quomodo dicti speciosi 4.314
euangelizare maius quàm baptizare. tom. 5 245
euangelizatum mittũtur discipuli sine auro, argento, pecunia, uirga et sacculo, quare 4.259
Euangelium ad omnium hominũ uocationem missum 2.23
Euangelium aliud ab illo quod Paulus euangelizauit, anathema 5.328
per Euangelium cælestia patent mysteria 4.220
Euangelium cuiusq; singulari quodam splendore præ cæteris eminet 5.9
Euangelium cur datum 5.171
Euangelium cur mare dicatur 4.55
Euangelium currere aut stare quando dicatur 3.256
Euangelium erubescere qui dicantur. tom. 5 175
Euangelium habere & secundum illud iudicare nolle magnus pudor 5.258
Euangelium in uniuerso mundo prædicatum est 5.223
Euangelium Lucæ prolixius aliorum Euangelistarum euangelijs 5.9
Euangelium omnibus ex æquo missum tom. 5 173
Euangelium quando uerè prædicari dicatur 5.148
Euangelium quid 5.171
Euangelium quod, quis scripserit, & quod receptum & quod reiectũ ab Ecclesia 5.7
Euangelium quomodo pignus bonum dicatur 5.9
Euangelium unum & idem & mortis & uitæ quomodo dictũ 5.207
Euangelium unum, quatuor libris diuisum, quomodo 4.545
Euangelij dispensatio quæ 5.351
Euangelij & legis discretio quanta tomo 3.182. & 5.41.153
Euangelij & maris collatio 4.55
Euangelij efficacia quanta 3.256
Euangelij prædicatio ut augeatur rogat Paulus 4.125
Euangelij prædicator omnibus omnia fieri debet 5.84
Euangelij qui potissimum contradicto res sunt 5.222
in Euangelio num aliqua occulta reperiantur 4.568
Euãgelio perfectiora quàm in lege seruantur 3.181
in Euangelio quid potissimum considerandum 3.38
Euangelia multa multos inchoasse, sed gratia dei destitutos non consummasse proœmio suo Lucas refert. tom. 5.7
Euangelia multi conscribere aggressi, sed rerum ueritate destituti non recipiuntur ibid.
Euangelia multa composuit hæresis diues 5.129
Euangeliorũ quatuor nulla discrepantia aut contrarietas 5.6
Eubolus Pauli discipulus 5.418
Eudoxius Arrianæ perfidiæ assertor. tom. 2.3
Eudoxius hæreticus confutatur 2.44
Euglyphus quid 4.721
Euilath regio aurifera 4.469
Eunomius hæreticus 2.43
Eunomius hæreticus confutatur 2.44
Eunomius non dicendus sapiens, & quare 1.15
Eunomiani reprehendũtur 4.20.29
Eunuchus Candacis reginæ baptizatur à Philippo 5.142
Euphrates fl. 4.94.188.469
Euphrates cur dictus Auxen 4.95
Euphratis origo ubi 3.174
eutratus quis proprie dicatur 4.165
Eusebius filiam Ambrosiam deo deuouit 1.117
Eusebij depositio celebratur 3.295
Eusebij Vercellensis uita describitur, & exitus 3.294
Eustorgius confessor 3.125
Eutychus adolescens è tecto cadit tomo 4 496
eucharistia ante consecrationem uerborum Christi panis est, post uerò corpus & sanguis est 4.439
eucharistia caro & sanguis Christi. tom. 5 275
eucharistia corporis et sanguinis Christi multis in locis oblata non multa, sed una, quomodo 5.452
eucharistia in altario 4.429
eucharistia medicina spiritalis 5.275
eucharistia. uide Sacramentum
eucharistiæ celebratio mysterij, non est cœna 5.275
de Eucharistiæ cõmunione 4.426
eucharistiæ consecratio quibus modis & uerbis fiat 4.439
eucharistiæ mysterium à Christo inter cœnandum celebratum 5.275
eucharistiæ sacramentũ non panẽ esse, sed carnem & sanguinem Christi, probat pulchrè, nota 4.427
in Eucharistiæ sacramento plus datum fidelibus, quàm Iudæis in manna. tom. 4 438
ad Eucharistiæ sacramentum qualiter accedatur 5.276
eucharistiæ sacramentum sacræ orationis mysterio conficitur 2.88
eucharistiam indignè sumere ægritudines & morbos parit 5.276
eucharistiam qui suscipiunt, ab uxoriũ complexu debent abstinere 3.267
eucharistiam quis indigne sumere dicatur 5.276
exactor in scripturis quis dicatur tomo 5 113
exaltans se humiliabitur, & contrà. tom. 5 367
exasperatur pater & filius & spiritus sanctus 2.154
in Excelsis in scripturis quid 5.425

excessus prophetis fieri solet 4.204
excommunicatio 3.194.& 5.257
excommunicatio à quo & quando in-stituta 5.256
excommunicatio nisi fiat, nõ fit saluus spiritus ecclesiæ ibid.
excommunicatio olim qualis erat to-mo 1 163
excommunicatio quatenus exerenda. tom. 1 50
excommunicatio quid 1.163
excommunicatio tempore Ambrosii. tom. 3 169
exercitatio & naturæ dos sibi inuicem opitulentur oportet 4.192
exercitatio in omni re quid utilitatis adferat 4.135
exercitium corporis quid Paulo to-mo 5 405
exercitium quid utilitatis pariat 1.5
exercitijs domesticis augetur omnis res 1.5
exercitus angelorum in monte conspi citur 3.313
exercitus domini princeps qs 5.391
exercitus ducendi ratio 4.623
exercitus Syrorum cæcitate percussus captiuus abducitur ab Heliseo to-mo 3 124
Ex & de quid differant 2.137
exemplar, unum est trium principio-rum, secundum Platonem 4.3
exemplum fastidire non debet, qui spe clat præmium 5.69
EXEMPLA VIRTVTVM uitiorumq;, ordine alphabetico.
Abstinentiæ in Hebræis in deserto to mo 3.261 in Niniuitis 3.267 in Timotheo 5.413
abstinentiæ uini in matre Sampsonis. tom. 4 325
æquitatis & iustitiæ in Mose 4.3
affabilitatis in Dauid 1.38
amicorum mutuo amantiũ in Dauide & Ionatha 1.39.69.& 4.701
amoris coniugalis in Sara 4.177
amoris fraterni in Ruben & Iuda to mo 4 247
amoris in liberos in coturnicib. 4.65
amoris in pastorem, in plebe Mediola nensi 3.127
amoris in proximum in Ambrosio to mo 4 447
amoris mutui in Ambrosio & Valen-tiniano 3.6
amoris mutui in Damone & Pythia Pythagoræorũ pro sese mutuo mo ri uolentium 1.82
amoris mutui in Mose 1.17
amoris magni in Paulo quo in discipu los afficiebatur 5.255.365
amoris maximi in Magdalena 4.354
appetitus refrenandi in Abraham to mo 1 14
astutiæ bonæ, hoc est serpentinæ 4.55
astutiæ in perdice 4.74
auaritiæ extirpandæ in Iob 1.25
auaritiæ punitæ in Anania & Sapphi ra 3.284
auaritiæ uiolentæ in piscibus 4.54
belli iuste inferendi in Dauid 1.23
beneficij accepti memoris in agris to mo 1 21
beneficij immemor in spadone pincer-narum princi pe 4.252
beneuolentiæ in Paulo 5.255
castitatis defensæ & uindicatæ in Su-sanna 3.275
castitatis in Gratiano 3.12
castitatis in Ioseph 1.9.& 4.245 249.287.686.708
castitatis in Iudith 4.64
castitatis in piscibus 4.53
item in Scorpena ibid.
castitatis in uirgine matre 1.10
castitatis in Valentiniano 3.5
castitatis uidualis in turture 4.66
castitatis uindicatæ in Gabaonitis to mo 1.68.& 3.169 & in Phi nees Eleazari filio filij Aaronis to mo 4.730.& 5.271
cæcitatis remediandæ in serpẽte 5.75
cæcitate à deo percussorum in militib. tom. 3 124
cautelæ in echino terrestri 4.76
cedentis ultro iracundo, in Iacob Ge-nes. 27 tom. 1.12
charitatis fraternæ in Gratiano & Va lentiniano 3.10 & in Petro tom. 4 691
communitatis inter sese in fidelib. pri-mitiuæ ecclesiæ 3.234
concordiæ charitatisq; in mundi consti tutione 4.15
confessionis delictorum in Dauide to mo 4 380
coniugij bene seruãdi in uipera & mu rena 4.55
conscientiæ ob peccatum timorosæ, in Adam 4.173
consilij infirmioris in Loth 4.175
constantiæ in Ambrosio 3.123
in Eleazaro sacerdote Machabæo to. 4.304 in Esaia serra lignea diuiso 5.144 in Ioanne Bapti-sta 5.73 in Iob 4.357.671 687 in Maria matre Domi-ni 1.122 in Naboth Iezraelita. tom. 5.144 in Onia sacerdo-te 1.52 in Paulo 4.561.253 289.100 in Sebastiano mar-tyre 4.751
constantiæ maximæ uel in mortẽ usq; in Susanna 4.198.701
constãtiæ uirginalis in Agnete 3.317
cupiditatis extinctæ in Iob 1.25
debiti non subito & furiose exigendi, in Tobia 3.174
nõ desperandi in Dauide 4.380
deuotionis summæ in Abrahamo to-mo 3 146
deuotionis excitandæ in auibus 4.60
deuotionis incitandæ in Pharaone & Abrahamo 4.174
dilectionis in Ambrosio 3.51
in Epaphrodito 5.370 in Theo dosio 3.49
diuitiarum contemptus in Rachele & & Lia 3.66
ducis strenui in Theodosio 3.48
ebrietatis, in patribus 4.325
ferocitatis in leone 4.74
fidei in Petro 4.708
fidei impigræ in Abrahamo 4.245
fidei magnæ in pastoribus 5.26
fidei immensæ in muliere Chananæa. tom. 5 75.129
fidelis in domino, in Abrahamo 3.37
item in Gratiano 3.12
fidelissimi serui, in puero Abrahami. tom. 4 188
fidelitatis in canibus 4.77
item in Timotheo 5.255
fiduciæ in Susanna 1.65
fortitudinis bellicæ in Eleazaro Macha bæo 1.25 in Gedeone ibidem in Iesu Naue ibid. in Iuda Ma chabæo ibid.& 26 in Macha bæis 1.25
fortitudinis ecclesiasticæ in Aarone. tom. 1.36 in Abrahamo 1.26 in Agnete uirgine 1.26.& 3.73 in apostolis 1.26 in discipulis ibid. in Iob 3.269 in Lau-rentio martyre 1.26 in Moyse 1.35.& 4.96 in Pelagia 3.73 in Stephano 1.26 in Tecla 3.73
fortitudinis & patientiæ in Barbaro puero Alexandri 1.85
fortitudinis maternæ 1.8
fortitudinis uirgineæ ibid.& 134
fortitudinis in Pythagoræa uirgine to mo 1. 73
fortunæ instabilis in humana natura. tom. 4 28
fraudis punitæ in Anania & Sapphi-ra 3.234
fraudulentiæ in uulpe 4.74
frugalitatis in patribus 4.28
fugientium hunc mundum 4.316

exemplum gloriæ contemnendæ 1.25
gratiarũ actionis in creaturis 3.270
gratitudinis in canibus 4.75
homicidij proditi in canibus 4.77
honestatis saluti etiam prælatæ in Caleb filio Iephone 1.61 in Dauide ibid. in Ioanne Baptist. 1.65 in Iosue filio Nun 1.61 in Iudith 1.64 in Nabuthe Iezraelita 1.62
hospitalitatis in Abrahamo 1.47 in Abimelech sacerdote 2.117 & 3.36. & 5.64.230 & 4.179 in coturnicibus 4.64 in Gabaonitis 1.67 in Loth 1.47. & 3.208 in Abrahamo 4.180 in Rhaab 3.208 in Tobia 1.66
hospitij uiolati uindicta in Beniaminijs tom. 3. 175
humanitatis in Iob 4.339 in Pharaone 4.258 in Thobia 4.339 in terra 1.21
humilitatis in Abrahamo 4.198 747 in Ambrosio 2. 93 & 3.321.124 in Christo 3.50.228.et 4.567.734.747 & 5.33.70 in Dauide 1.38 & 3.50.228. & 4.374.700. in Hieremia 4.702 in Ioanne Baptista 3.290 in Ioseph tom. 1.9.45. & 3.149. & 4.700 in Maria matre domini tom. 5.19 in Magdalena 4.353 in Maximo episcopo Taurinensi 3.274 in Moyse animali irrationali se comparanti 3.228 & 4.374 in Paulo 5.253 & 4.747. & 5.255.388.286 351 in Petro 5.59 in publicano 1.10. & 4.124 in Valentiniano 3.8
Imperatoris boni in Theodosio 3.48
impiæ mulieris in Iezabele 4.278
impij patris in Saulo 1.39
impietatis in Absalone 1.30
impietatis ultæ in Iudæis 4.38
impudicitiam uindicantis in Phinees. tom. 3 175
incredulitatis punitæ in Zacharia tomo 3 289
industriæ in formicis 4.75 in hirundine 4.56
ingenij fraudulenti in Polypo 4.56
ingenij uarij et mutabilis in pardo tomo 4 74
ingratitudinis in Asa rege 5.186
inimicitiarum immemoris in Dauide. tom. 1 61
iniuriæ æquanimiter tolerãdæ in Christo 5.159
iniuriam proximo factam uindicantis in Moyse 4.3
iniuriam remittentis 1.9
iniuriarum perferendarum, in Moyse. tom. 1 38
intercessoris boni in Paulo pro Onesimo intercedentis 5.423
iræ cohibendæ in Dauide 1.13 item in quodam philosopho ibid.
insolentiæ, in Loth 4.198
inuidiæ crudelissimæ in fratres Ioseph tom. 4 247
inuidiæ fraternæ in Cain 4.111.484 in Esau 4.298 in Saul 4.484
iræ deponẽdæ in uipera & murena notatu dignum pro coniugibus 4.55
iudicis optimi in Valentiniano 3.5.8
iustitiæ in patribus noui Testamenti. tom. 4 96
iustitiæ in Paulo 4.708
iustitiæ seueræ in Anania & Sapphira 4.730
laboratoris seduli in Paulo 5.255
laboris in Iacob 4.576
libertatis ueræ in Iosepho uendito tomo 3 70
libidinis fugiendæ in Ioseph 4.249
libidinis uindicatæ in Beniaminea tribu prope extincta 3.175
lugentis mortuos, in Honorio principe patrem Theodosium lugentis 3.47 in Ioseph patrem Iacob sepelientis. ibidem in filijs Israel qui Moysen mortuum lugent ibidem
luxuriæ grauissimæ punitæ, in Iudæos tom. 5 271
magistri strenui in Paulo 5.256
mansuetudinis in Gratiano 3.12
mariti boni & fidelis in Abrahamo. tom. 4 180
matris bonæ in Rebecca 3.207
medici boni & periti 4. 662
mentis sinceræ in Isaac 4.245
mercatores è templo eijcientis in Christo 3.126
militaris disciplinæ in Abrahamo tomo 4 175
miserationis in Maria matre uirgine. tom. 4 720
misericordiæ immensæ in deo 4.151
moderationis magnæ in sole 4.47 item in luna 4. 48
mortificationis propriæ in Paulo tomo 4 232
muliebris fortitudinis in matre septem fratrum Machabæorum 4.305
munificentiæ in Macedonibus 5.317
murmuratiõis castigatæ in Maria Aaronis sorore 3.202
item in Iudæos 5.271
obedientiæ in aquis & elementis 4.22 in Christo 4.392 in Esaia 4.246 in Ioseph 1.9 & 4.246 in Simeone 4.246 in Zacheo 246 tom. 4
operationis in Abrahamo 4.576
pacifici uiri in Abrahamo 4.197
parsimoniæ in primis patribus 4.28
patientiæ magnæ in deo 4.181 in Christo 5.366 in Dauid 1.3 30.253.517 in Iacobo 1.15 & 4.245 in Iob 1.25.115. & 4. 468. 663 in Ioseph 1.9.15 in matre & septem filijs & Eleazaro sacerdote Machabæis 4.304 in Paulo 1.30 & 4.637 in Susanna 4.517
patrisfamilias optimi in Abrahamo. tom. 4 187
perseuerantiæ in athletis 4.72 in sole, luna, & stellis 4.682
persequutionis uindicatæ in Pharaone tom. 4 730
pietatis in alienos in Fulica 4.66
pietatis in Ambrosio 1.50 & 3.254 in Dauide Absalonem extinctũ deflentis 4.702 in coturnicibus 4.64 in Gratiano 3.12 in Honorio principe, & sancto Ioseph 3.47 in Iosepho & Nicodemo 164 in Iobo 4.238 in liberos in tigridibus 4.73
pietatis maternæ in Maria uirgine matre 5.163 in matre filiorũ Zebedæi 2. 97 in matre Thobiæ iunioris 4.674.675 in Rebecca 4.313
pietatis in mortuos in Tobia 3.302 in mulieribus sanctis 5.166
pietatis in parentes in ciconijs 4.64
pietatis in partus in ursa 4.75
pietatis in pauperes in Ioseph 3.306
pietatis in pauperum subsidio, in Macedonibus 5.309
pietatis in piscibus 4.52 in filijs Noe Sem & Iapheth 4.169 in Samaritano hominẽ Hierichuntinum inter latrones lapsum curantis 3.45 in Sysinnio, qui filio pepercit interuentu Ambrosij tomo 3.146 in Tobia 1.66 in Valentiniano 3.5
pietatis in uxorem, in Abrahamo Saram sepeliente 4.186
pœnitentiæ in Dauid 4.504.664
posteritatis quærẽdæ, in Sara, in Lia, in Rachele 4.177
prædicatoris boni in Paulo, qui facit quod

quod docet 5.276
Exemplum prænotionis pluuiarum, in bobus 4.75
preſſuram æquanimiter tolerantis tomo 4 637
prudentiæ, in Abrahamo 1.15
in Abel et cæteris patribus ſuæ ætatis 4.69
pudicitiæ, in turture, & alijs animalibus 4.739
pudoris, in Ioſeph 4.249
pudoris fœminei in Maria matre Domini 5.18 in Elizabeth 5.15 in Sara 4.180 & in Suſanna tom. 4 198
raptoris depoſitorum caſtigati 1.52
reconciliationis in Iacob 1.12
item in pueris ibidem
Reipublicæ bene inſtituendæ in apibus tom. 4 67
reſpuentis terrena in Abrah. 4.201
reuerentiæ ſacrificiorum, in puero Alexandri 1.85
ſacerdotis ueri in Aaron 3.201
ſacrilegij puniti in Anania & Sapphira tom. 3. 234
ſacrilegos interficientis, in Phinees. tom. 3 175
ſagacitatis in canibus 4.75
ſchiſmatis puniti, in Chore Dathan & Abiron & ſuorũ 3.24. & 4.64
ſedulitatis in Maria uirgine 5.20
ſedulitatis maternæ in filios in hirundine 4.64
ſerenitatis explorandæ in formica tomo 4 75
ſilentij & taciturnitatis, in Suſanna. tom. 1. 9
ſilentij, in ramis iuſſis à ſacerdote ſilere 1.85
ſimplicitatis in columba 4.705
ſobrietatis in Heſter 4.327
item in Iudith ibidem
ſocietatis humanæ tenendæ in Moyſe. tom. 1 17 & inde
ſolertiæ diligentis in apibus 4.67
ſolicitudinis, in elemẽtis omnib. 5.211
ſolicitudinis & uigiliarum in gruibus. tom. 4 63
ſuperbiæ in Corinthijs 5.255
item in leone 4.74
taciturnitatis in Chriſto 4.523
in Dauid 4. 518. 521. 528
in Iob 4.521 in Moyſe 4.523
in Pythagorea uirgine 1.73
in Suſanna 1.65.115. & 4.518
temperantiæ in Abraham, Iſaac & Iacob 4.96.287
item in igne & aqua 4.19
temperamenti magni in ſole 4.47
in tentatione ſuccumbentis, ſed mox reſipiſcentis, in Petro 3.27
timẽtis deum, in Iſaac & alijs patriarchis 1.9
uerbum dei ſedulo audiendi, in Maria Magdalena 5.9
uerecũdiæ in Elizabeth matre præcurſoris domini 5.15
item in Ioſeph 1.9
uiduitatis in Anna filia 1.142
uigilãtiæ in paſtoribus gregum 5.25
uigiliarum ſeruandarum in gruibus. tom. 4 63
uindictæ cupidi in Ioab filio Saruiæ. tom. 1. 3
uindictæ non expetendæ in Ioſeph tomo 4 245
uindictæ remittẽdæ in Chriſto 5.100
uindictam cohibentis in Dauid & Abigail 1.13
uirginitatis extincta ſubita extinctiõe punitæ 1.78
uirginitatis ſeruandæ in multis uirginibus ibidem
uirginis timoratæ in Maria matre Domini 5.18
uirgineæ fortitudinis in uirgine Antiochena & Melite pro ſeſe mutuò obire & interfici uolentium 1.81
uoti cito ſoluendi in Abraham 4.123
uxoris optimæ 4.173. 180
Hactenus exempla.
exẽplo bonæ uitæ ſingulis ſinguli eſſe debemus 5.211
exemplo multa eſſe creduntur 3.30
exemplis facile inclinamur 5.263
exhortari & docere quid differant. tom. 5 405
exiliũ omni hoſtili metu grauius 3.312
exire à quibus & quomodo debeamus tom. 4 216
exire uox quid in ſcripturis 2.49
exitus & introitus in ſcripturis quid. tom. 5 426
exiſtimationi bonæ ſummopere danda omnibus opera 3.148
exiſtimationem noſtram omni modo ut commendemus enitendũ 1.38
experta quæ nobis non ſunt & explorata, natura formidamus 4.98
explorare & tentare quid differant. tom. 5 49
exultatio uera ubi 4.22
exultatio uniuerſæ terræ quæ apud prophetam 4.578
exultare quomodo & quatenus debeamus 4.698
extollentia unde potiſsimum naſcatur. tom. 4 664
exurgere quid 4.220

F

FAber cur appellatur Chriſti pater 3.243
fabri officia quæ ſint 5.35
fabula de hydræ ſatis dentibus diſſeritur 3.33
fabulæ aniles deuitandæ 5.404
fabulæ uitandæ 1.12
fabulis non debemus intendere 2.63
fabulis omnino non tendendũ 5.398
fabulis quatenus utendum eccleſiaſticis uiris 1.14
facere & uelle perfectorum eſt 1.20
facere prius quàm docere debemus tomo 3 244
facere quid primo debeamus, mox uenuſtare 4.10
factum eſſe non ſemper ad creationem refertur 2.67
factum omne mente diſcernendũ 5.95
facti ratio antè interroganda quàm aliquid facias 3.172
facturam propriam non curare, ſumma inclementia 1.7
factus uox quomodo filio cõpetat tomo 2.66. & 3.126
à facie dei proijci quid 4.390
in faciem reſiſtere quid 5.333
facinoroſos cohabitare pijs non abſurdum 4.133
fallaciæ odium, amor eſt ueritatis tomo 5 427
fallacia omnis meretrici comparatur. tom. 3 148
falſus teſtis. uide Teſtis.
fama bona melior quàm pecunia tomo 3 148
famæ noſtræ trahenda ratio 1.114
fames amica uirginitatis 3.264
fames Aegypti quid 4.253
fames horrenda 4.7
fames ingens in Samaria 1.68
fames ingẽs in terra Iſraelitica 3.265
fames in ſcripturis quæ dicatur 5.123
fames in terra Iacobi tempore 4.302
fames magna in omni terra Iſrael tomo 1 141
fames miſerabilis impietatis immenſæ uindex 4.38
fames optimum condimentũ 4.328
famis tempore num peregrini ab urbe arcendi ſunt 1.60
famis tempore ſubueniendum pauperibus 1.59
famis utilitas & commodũ 4.328
famem qui ſuſtinet, ſuæ ſegniciei, non Chriſto aſcribat 4.254
familiaritas bonorum quid boni conferat 1.46
familiam domeſticam qui curare negligit,

gligit, est infideli deterior 3.215
familiaritas quid boni conferat 1.46
famulo sapienti multi seruiunt liberi. tom. 3 71
Farfar fluuius Damasci 5.54
farinæ hydria triennio non deficit tomo 1 36
fascinatio quid 5.334
fati necessitas pulchre ridetur & explodituꝛ 4.42
fata nulla sunt 2.12
fatale decretum nullum est 4.144
fauere honoratioꝛib. maxime solemus tom. 1 49
fauor patris aut matris in filios quosdam quatenus interdū obsit 4.296
fauoris diuini remedio semper utendum 4.158
fauores plus pauperibus quàm diuitibus erogandi 1.49
fauus melle in corpore leonis repertus to. 3. 176
fauus quis, & quid in scripturis dicatur 4.695
Faustinus ob obitum sororis acerbè dolet tom. 3. 75
Faustinus ob obitum sororis acerbe dolet, & ab Ambros. consolatur. ibid.
Febris animi quàm corporis longe uehementior 5.56
febres uariæ enumerantur spirituales ibidem.
febres unde potissimum nascantur tomo 5 121
felicitas in quibus bonis æstimetur 1.6
de Felicitate regni æterni, & quibus modis eò contendere debeamus. tom. 4 242
Felix hæreticus 3.193
Felix hæreticus condemnatur ibid.
fœmineum sexum num quis frustra accuset tom. 1 115
femur Iacob obstupefactum, quid significet 3.37
fenestræ nostræ aperiendæ ut lux intret, quomodo 4.743
fenestræ nostræ quæ 1.97 & inde & 4.219.683
fenestras nostras ut lux intret quomodo aperire debeamus 4.697
fermentum in scripturis quid significet tom. 3.230. & 5.257
fermentum in scripturis quid significet & ex quo fiat 5.119
fermentum modicum massam corrumpit, quid 5.342
fermentum Pharisæorum & Sadducæorum quódnam sit, & quid significet 1.163
fermentũ phari sæorũ quod 5.119
fermenti efficacia quæ 3.230
fertilitas terræ cui potissimũ ascribenda, deo ne an soli 4. 41
fertilitatis causa unde potissimum procedat tom. 4. 20
festus domini dies quomodo à nobis celebrandus 4.130
festi dies sine tubis esse non possunt, & quare 3.39
festiuitates Iudæorum, festiuitatum cælestium umbræ quomodo 3.38
festiuitates sanctorum quomodo celebrandæ 3.292
festiuitates sanctorum increduli et perfidi ferre non possunt 3.320
festiuitates sanctorũ quomodo & quare celebrandæ 3.298.299
Fiat, uox est iubentis, non æstimantis tom. 4. 16
ficulnea consideranda proponitur, & quare 5.152
ficulnea duplicem habet figurã 5.152
ficulneæ folium quæ mysteria prætendat to. 4. 36
ficus arbor quid denotet, & quam habeat naturam 5.114
ficus folia consuere quid in scripturis significet 4.110
ficus inculta à Domino inuenta, quid mystice ibidem
ficus infœcunda iubetur exscindi, & quare 4. 636
ficus quomodo inserenda 4. 35
fici arboris cur totiens meminerit scriptura 5.114
fici arboris & synagogæ collatio tomo 5.114. & 116
in ficubus resurrectionis typus 5.70
fides abundare facit, ubi deesse aliquid uidetur 4. 73
fides animæ redemptio est 3. 59
fides ante omnia nos deo commendat, & quomodo 4. 130
fides aquæ comparata 1.103
fides aufert nebulam erroris 5.184
fides auget ætatem 3.48
fides aut præcedit operibus, aut opera præcedunt fidem 2. 53
fides bona quæ 3. 48
fides bonæ uoluntatis genitrix 2.16
fides bonis operibus ornanda 5.364
fides charitate muniri debet 5.342
fides Christiana est iustitia legis tomo 5. 183
fides Christiana quando maxime profecit 3. 118
fides cibo comparatur, quomodo 3. 96
fides cibus animæ ibidem
fides constat ex sacris literis 2. 53
fides credentium dei donum 2.16
fides cuius causa esse dicatur, & cuius causa lex 5. 192
fides cur sinapis grano comparetur. tom. 5 117
fides dei fundamentum 4. 414
fides diuinæ est gratiæ, non humanæ. tom. 1 159
fides ecclesiæ fides sola, quomodo & quare dicta 3. 97
fides etiam hostibus seruanda integra. tom. 1 18
fides & ieiunium pedes quidam sunt animæ nostræ, & quare 3.249
fides est opus legis 5.181
fides fecit esse præmium quod perfidia putat esse supplicium 3. 118
fides fundamento quur comparata ab Apostolo 5. 119
fides grano sinapis comparata 5.130
fides habet uitam æternam 1.35
fides inexercitata languet 4. 679
fide in filium Dei nihil opportunius. tom. 5 440
fides in omnibus decora 1. 62
fides inutilis, quæ charitate non exercetur 2.25
fides in symbolo Apostolorum concepta 3.265
fides iustitiæ fundamentum 1.18
fides legi præponitur à Paulo 5.190
fides legem non euacuat, sed adimplet. 5.188
fides lucernæ comparatur 5. 105
fides lumini comparata 4. 657
fides maior quàm lex, quomodo tomo 5 187.192
fides mater martyrij quomodo 3.322
fides multorum patrum describitur. tom. 4 511
fides non cogitur, sed docetur 5. 99
fides nõ debet esse perfunctoria 2.40
fides non excludit opera 5.106
fides non est in lege & quare 4.687
fides non humanæ sed diuinæ est gratiæ to. 1 159
fides non in animis, sed in sensibus inuenitur 3.317
fides non necessitatis, sed uoluntatis est to. 5 294 & inde
fides non solum Abrahæ, sed credentibus omnibus reputatur ad iustitiam 5.192 & inde
fides nostra promissionis dei signaculum 5.414
fides nos domino coniungit 5.302
fides nostra ad deum clamare debet, et quomodo 4.125
fides nostra altari comparata 5.447
fides nostra ceu igne probata feruere debet 4.135

fides nostra nisi auditu non constat,& uisu 3.247
fides nostra non tantum signis, sed uerbo atq; ratione subsistit 5.7
fides nostra precium scripturæ 3.186
fides nostra quodam gradu crescit, & quomodo 4.10
fides nostra signaculum promissionis. tom.5 414
fides nostra victoria mũdi est 2.20
fides ob merita præcedẽtia non datur, uerùm gratuitũ dei donũ est 2.17
fides ociosa quæ 5.454
fides omnib. seruanda 1.62
fides peccata cooperit 3.272
fides Petri super aquas ambulabat, non corpus 3.46
fides proditionem quando inuenisse dicatur 2.7
fides perfectio legis quomodo dicatur. tom.5. 220
fides perfecta grano sinapis comparata tom.4 573
fides perfecta quæ dicatur 3.272
fides per paucos ad plures peruenit. tom.5 72
fides plena quæ 5.353
fides præcedit deuotionem 4.259
fides præuia charitatis 3.184
fides principium Christiani, plenitudo autem iustitia 4.754
fides qua iustificatur impius non nisi ex dei munere habetur 2.17
fides quid 5.176
fides quid iuxta Apostolum 3.48
fides quõ saluare dicatur 3.100
fides res æterna quomodo 5.297
fides si desit, non est patientia 4.711
fides sine adulatiõe prædicãda 5.255
fides sine operibus bonis nihil prodest tom.5 421
fides sola in charitate iustificat 5.342
fides sola iustificat confugientes ad se. tom.5 207
fides solã nõ satis ad perfectionẽ 3.62
fides solã non sufficit 5.434
fides sola quæ in Euangelio 3.96
fides suo censu diues, sibiq; satis abundat 3.148
fides suffragatur ad ueniam 4.763
fides Theodosii describitur 3.48
fides ubi est, ibi & doctrina integra. tom.3 237
fides uera quæ 4.573
fides uera rationem præuenit 4.176
fides uera secundum opera 5.434
fides uia nostra, & quomodo 2.69
fides uirtutum omnium stabilimentum tom.4 537
fides una noui & ueteris Testamenti. tom.2 42
fides unde nascatur 2.16
fides ut prodest, ita & obest, & quomodo 5.400
fides, uide Abraham
fidei arma quæ 3.241
fidei bonum & meritum donum dei est tom.2 16
in fidei catholicæ disciplina fundatos nos uult Paulus 5.355
fidei clauus ut in naui ita in persequutione tenendus 3.147
fidei causa in ecclesia agenda 3.123
fidei causa securi esse debemus 5.213
in fidei causis qui quo in loco, quibus iudicibus debeant cõuenire 3.121
fidei definitio secundum Apostolum. tom.1 167
fidei dei cõtraire nihil iniquius 5.414
fidei domestici qui 5.343
fidei doctrina bonis operibus ornanda tom.5 364
fidei documentum Christianis primò necessarium 5.439
fidei & legis differentia 5.192
fidei efficacia quanta 3.104 & 5.131.192
fidei expositio 2.40
fidei firmitas uetus Testam. 5.129
fidei fundamentum maximum quod. tom.4 259
fidei fundamentum ueritas 4.754
fidei generatio prima & secunda quæ. tom.4 684
fidei hæreditatẽ qui nobis reliquerint. tom.3 48
fidei impugnatores qui dicãtur 4.691
fidei iustitia quæ 5.337
fidei lex quæ 5.203
fidei lex quomodo dicta, Liberator hominis 5.207
fidei magnitudinem non capiunt angusta impiorum pectora 2.162
fidei medicina cui nõ proderit 3.226
fidei non præiudicat syllaba 2.140
fidei non præiudicant uerba 3.143
fidei nostræ & peregrini hominis collatio 5.193
fidei nostræ principium quod 2.52
fidei nostræ ratio humanis uerbis astrui non ualet 5.193
fidei officium quod 5.391
fidei prædicatio quomodo alijs odor uitæ, alijs mortis fuit 5.207
ad fidei præmia qui peruenire nõ possint 5.192
fidei prærogatiua est de benefactis mercedem poscere 4.609
de fidei præstantia pulchra speculatio tom.1.100 & 4.172
fidei propugnacula quæ dicantur tomo 4 637
fidei quidam clamor 5.15
fidei simplicitas præcellit omnibus argumentis 4.8
fidei spiritus quis 5.300
fidei sunt quidam lapides 3.82
fidei thoracẽ inducere debemus 5.391
fidei uerbum non omnes ubique capiũt tom.5 301
fidei victoria quæ 5.410
fidei uirtus quanta 3.265. & tom.4 689
fidei zelator magnus quis iure habeatur 4.391
fidem accipere aliud est, & aliud fidei expositionem 5.389
per Fidem anima curanda 3.226
per Fidem cum domino sumus 5.302
fidem habens, à uenia nullus excluditur to.1.159
fidem impedire non possunt lapsus amoris 5.72
per Fidem iustificati meritum suum habent, quomodo 5.183
fidem nemo deserere debet metu periculi 1.24
fidem qui amiserit, magnum animæ detrimentum patitur 3.59
fidem qui exigit, fidem astruat 5.20
fidem qui spernit, iustificari non potest 5.220
fidem quomodo quis seminare dicatur tom.5 118
ad Fidem quomodo inducti sumus, per naturám ne an per legem 5.200
per Fidem scientia assumitur 4.661
per Fidẽ solã Satanas uincitur 5.362
ad Fidem uenientes quomodo primum nutriendus 5.87
ad Fidem uenientes, quomodo instituendi 5.90
fide Christus quærendus 4.253
à Fide deficiens duo grauia scelera admittit 3.134
de Fide disserere non potest, qui fidem non habet 3.112
ex Fide euangelica nostram pendere salutem 5.424
de Fide in ecclesia ab episcopis & sacerdotibus coram plebe disserendũ tom.3 123
fide iustificamur, sine operibus legis. tom.4 399
fide mercemur regnũ cælorũ 4.266
fide nihil in homine preciosius 4.511
fide nulla uerior patria 4.723

in Fide num simus quomodo scire possumus 5.325
sine Fide opera nihil prosunt 5.187
de Fide orthodoxa pulchra autoris assertio 2.168
fide potius quàm operibus salutem nostram quæri voluit Deus, & quare tom. 4 551
de Fide qui iudicare debeant 3.112
ex Fide quod nõ est peccatũ est 5.236
ex Fide quomodo viuere iustus dicatur tom. 5 176
in Fide quorundam feruor describitur tom. 5 309
de Fide scripsit author 5.42
de Fide si conferendum est, sacerdotibus id est non laicis concedendum. tom. 3 123
fide sola iustificati sumus gratis dono dei, nihil operantes 5.187
in Fide unanimiter viuendum 5.365
ex Fide vivit iustus 3.48
fide vulneratur diabolus 4.756
fideiussoris gratia non negligenda tomo 4. 335
fidi aut infidi q tandẽ sint futuri 1.48
fidelis quomodo dictus deus 5.272
fideles & Christiani, quomodo dicantur cibus Christi 3.65
fidelis etiam sine legis operibus saluari potest 5.188
fidelis vino forti & rubro comparatur, & quare 3.248
fideli nihil deesse potest 5.109
fideli totus mundus possessio est, & quomodo 3.148
fideles cruis comparantur 4.666
fideles maxime non decet esse simulatores 5.229
fideles quique cur tantis passionib. subiaceant 5.389
fideles templo dei comparãtur 3.252
fidelium alia pars firma, alia infirma tom. 5 389
fidelium mater patientia 3.67
fidelibus nunquam defuturum diuinum auxilium 5.396
fidelibus semper manent certamina et afflictiones 4.207
fidelibus ut tria magnifica promittuntur, ita infidelibus tria pœnalia intentantur 5.180
fiduciã nimiam ne nobismetipsis imponamus serio admonemur 5.210
quam Fiduciam ueteres, & quam in deum apostoli habuerint 5.297
figulus etiam deus dicitur, quomodo et quare 3.277
figulus quis in scripturis 5.158
figuli & dei collatio 3.45
figura in deo nulla 2.188
figura non una sola, sed multiplex. tom. 5 134
figura pro forma, & contrà, in scripturis 5.425
figura nostri fuere patrum facta tomo 4.178.279 & 5.271

FIGVRAE PATRVM utriusque Testamenti.

VETERIS:

Figura Aaronis, & eius cultus sacerdotalis Exod. 28 to. 2. 52
Aaronis fabricantis deos Exod. 32 tom. 3 158
Aaronis stantis in medio morientium. Num. 16 3.68
Abelis, offerentis primitias Domino, Genes. 7 1.117
Abessalonis cõtra patrem Dauidis consurgentis 2. Reg. 15 1.48
Abigail iratum Dauid reuocantis 1. Reg. 25 1.13
Abrahæ credentis promissis dei de semine Gen. 26 5.216
Abrahæ cum Agar ancilla concumbentis Gen. 16 4.178
Abrahæ debellantis reges, & nepotem Loth liberantis Gen. 14 4.200
Abrahami de sua terra & cognatione exire iussi Gen. 12 1.14
Abrahæ duos filios habentis Gen. 7. tom. 4 379
Abrahæ Isaac ad immolationem ducentis. Gen. 22 3.36. 4.130. 184
Abrahæ & Saræ uxoris & Agaris ancillæ Gen. 16 5.340
Abrahæ & trium illi apparentium angelorum prope quercum Mambre Gen. 18 3.36
Abrahami filium immolari iussi Genes. 22 tom. 1.15
Abrahami reuertentis à cæde regum. Gen. 14 5.443
Abrahæ Sodomorum omnem equitatũ reducentis Gen. 14 4.200
Achabi dimittẽtis regem Syriæ 3. Regum 20 4.284
Achab & Iezabelis & Heliæ 3. Re. 17 tom. 4 19
Achabi signum petere iussi Esai. 7 tom. 4 653
Achabi vineã Nabuthe petentis 3. Regum 21 4.273
Acham uestẽ & regulam auream sufurantis Ios. 6. 7 1.50
Adæ assuentis folia ficus Genes. 3 tom. 4 110
Adami de paradiso eiecti Genes. 2 tom. 5 47
Adæ & Euæ coniugiũ Gen. 2 4.56
Adæ Euæq; à serpente deceptorum Genes. 3 tom. 4. 535
Aegyptiorum deprimentium Israelitas Exod. 3 4. 131
Agag captiui & Saul miserantis 1. Reg. 15 4. 651. 622
Amalech regis Amalechitarũ. Nu. 24 6 tom. 4.
aquarum in sanguinem conuersarum. Exod. 7 1.65
arcæ Noe Gen. 7 3.237
auium descensus super sacrificiũ Abrahæ Geen. 15 4.204
Balaam prophetæ asino insidentis. Num. 23 3.135
Babyloniæ non curatæ Hierem. 2 tom. 4 248
Beniamin quinq; partes donatæ Genes. 43 4.765
Beselielis & Ooliabi artificum. Exod. 36 4. 612
Botri à nuncijs filiorum Israel in castra delati Num. 13 3.297
ciuitatum selectarum refugij. Ios. 20 tom. 4 309
circumcisionis Gen. 17 4.209
columnæ ignis per noctem lucentis Exod. 13 4.228
conditionum trium Dauidi oblatarum. 2. Reg. 24 4.383
corui ex arca dimissi & non reuersi. Gen. 3 1.131
Dauidis acquiescentis cõsilijs Ionathæ. 1. Reg. 19 1.22
Dauidis ante arcam domini saltantis. 1. Reg. 6 1.27
Dauidis contra Giganteum semen pugnantis 1. Reg. 17 4.383
Dauidis desiderantis aquam Bethleemiticam 2. Reg. 23 4.286
Dauidis duas uxores habentis Achinaã Iezraelitem, & Abigail. 1. Reg. 25 84 tom. 3
Dauidis electi & Saulis reprobati 1. Reg. 23 5.217
Dauidis & optionũ trium à Dathano datarum 3. Reg. 24 3.50
Dauidis Goliam interficientis 1. Reg 17 1.23 & 3.53 & 315 & 4.231 & 392
Dauidis numerare iubentis populum 2. Reg. 12 4.377
Dauidis propositionum panes comedentis 1. Reg. 21 5.64
Dauid saltantis ante arcam 2. Reg. 6 3.304 & 133
Dauidis, spretis suis fratribus, à domino in

no in regem electi 1.Regum 18. tom.4.379
figura Dauidis uultum suũ ante regem Achis mutantis 1.Reg.21 1.27
Danielis & suorum, non adorantiũ imaginem regis Daniel.3 3.61 & 4.414
Danielis Susannam à falso crimine liberantis Dan.13 4.302
Debboræ & Barach Iud.4 1.145
Dei in rubo Mosi apparentis Exod.3 tom.4.552
diluuij uniuersalis Genes.7 1.67 & 3.247 & 260
diuitis inuadentis ouem pauperis 2. Reg.12 4.380 & 404
Docch proditoris sacerdotum domini 1.Reg.22 1.63 & 4.252
Enoch, in nubibus rapti Genes.5 tomo 3.10 & 36
Esau Iacobo mortem minantis Genes. 27 4.296
Esau primatum uendentis Genesis 25 tom.4.745
Euæ ex latere Adæ factæ Gen.2 5.32
exitus filiorum Israel de Aegypto Exod.13 4.623
exploratorum Mosis botrionem portantium Num.15 2.91
Ezechiæ ægrotantis & flentis Esa.38 tom.4.540
Ezechiæ ostendentis thesauros Babylonijs Esa.39 4.607
Ezechielis uidentis quatuor animalia. Ezech.1 4.203 & 418
Ezechielis prophetantis in campo magno, plenoq; ossibus mortuorum & subito resurgentiũ Ezec.24 3.32
famis magnæ in Samaria 4.Regum 6.tom.1.68
farinæ hydriæ triennio non deficientis 3.Reg.17 1.36
fratrum Ioseph de Aegypto in Chanaam profectorum & patrem Iacob ad Ioseph ducentium Genesis 45 4.259
ferri natantis præcepto Helisæi 4.Regum 6 4.24
filiorum Israel mare rubrum transeuntium Exod.12 4.6.18 & 22
filiorũ Israel, Mosem flentiũ post mortem eius Deut.34 3.47
filiorum Noe inter sese dissidentium. Genes.1.22
filiæ Ieptæ deflentis uirginitatem suam Iud.11 3.9
filiarum Salphæ Num.37 9.88
fontis Maræ per lignum dulcorati Exod.1.121
figura fontium duodecim & palmarũ in Elim Exod.15 3.50
fornacis fumigantis Gen.15 4.207
fugæ Iosephi relicto uestimento Genesis 39 4.250
Gad ad Dauidem missi 2.Paralip.21 tom.4.508
Gedeonis & uelleris Iud.6 1.141 & 2.116.130 & 3.239
Giezi lepra percussi ab Helisæo 4.Regum 5 4.450 & 5.55
Hebræorum exitus de Aegypto Exod. 13 tom.5.32
Hebræorum exitus de Babylone Esa. 48 4.223
Heliæ & uiduæ Sarepta 3.Regum 17 tom.1.141
Heliæ filium uiduæ suscitantis 3.Regum 17 3.34
Heliæ in curru igneo rapti 4.Reg.2 3.36 & 4.228
Heliæ sacrificium suũ aquâ tertio perfundentis 3.Reg.18 1.67
Heliodori thesaurum auferri cupientis 2.Mach.3 4.542
Helisæi cæcitate percutientis Syros. 4.Reg.6 1.18.54 & 64 & 3.124.161 & 4.498
Helisæi mortui, mortuum excitantis 4.Reg.13 3.34
Helisæi, parantis conuiuium filijs prophetarum herbis amaris 4.Regum 4. 4.73
Helisæi sterilitatem aquæ sanantis 4 Reg.2 3.314
Helisæi uiduæ filium excitantis à mortuis 4.Reg.4 1.125 & 4 179 & 5.73
Hester Aman in patibulum agentis. Hest.14 4.327
Hester reginæ Assuerũ placantis Hester 2 1.69
Hieremiæ in domum figuli descendentis 4.411
Hieroboal messem excutientis Iud.6 tom.2.115
hirci diuinitus exusti & duorũ aliorum, unius pro peccato oblati alterius uero in desertum dimissi Leuitic.10 3.65
horreorum apertorum ab Ioseph Genes.41 4.253
Iacobi adaquantis oues Rachelis Genes.29 4.179
Iacobi benedicentis duodecim patriarchas Gen.48 4.221
filiorũ dei destinatus numerus 5.211
à filiorum generatione ut abstineamus hortatio 5.264
filiorũ nomine qui in scripturis censeantur 4.560
filiorum pietas in parentes 3.71
filiorum piorum est contra parentum decreta nihil tentare 3.114
in filios dei qui potissimum adoptari dicantur 5.192
filios dei, ut plurimum scriptura angelos uocat 4.144
filios quos uocet scriptura 4.366 & 5.401
filia Christianorum non locanda, uel Gentili uel Iudæo 4.187
fimbriam tangere uestimenti Christi, quid sit 5.83
finis disciplinæ quis 4.373
finis ex principio pendet, non principium ex fine 2.46
finis in scripturis quid 4.588
finis noster quis 4.525
finis quando & quis rerum omnium tom.4.373
finem ut cognoscamus omnibus in consuetudine est 4.588
fines & principia omnibus in rebus præstantiora sunt 3.137
fiscus inimicorum spolijs non sacerdotum damnis augendus 3.116
fiscalia quæ dicantur 5.232
firmamentum quando factum 4.7
firmamentum quid 4.17
firmamentum si bonum, multo melior eius creator 4.20
firmamentũ unde nuncupatum 4.19
firmamenti, & cæli differentia quæ tom.4.19
flagellum de uestibus factum, quid denotet 5.144
flagella Christi quid denotent 5.159
flamma bona quæ, et quæ mala 5.156
flendi quædam uoluptas inest pijs affectibus 3.8
flere ad tempus debemus, ut in æternũ gaudeamus 1.171
flere debemus cum flentibus 5.230
flere unusquisq; suos debet quos habet mortuos 5.66
flos de radice Iesse quis 2.136
florum multorũ uarius describitur ornatus 4.30
floribus qui comparentur 5.109
flumina quatuor paradisi, quatuor uirtutes principales denotant 4.46
flumina uaria in scripturis 3.147
fluminis & fontis num aliqua in diuinitate diuersitas 2.132
fluminis impetus in scripturis qui dicantur 4.574
fœcunditas nõ solum corporis, sed ani-

mæ quæritur 4.217
fœcunditas terræ, quibus comparatur tom.3.25
fœcundum omne decorum, indecorum infœcundum 4.224
in fœminis quantus pudor esse debeat tom.4.180
fœnum in scripturis quid denotet 3.78
fœnus bonum, quod, & Christianis necessarium 3.68
fœnus cum alijs in rebus tum in terrenis prouentibus 4.29
fœnus non accipiendum 4.443
fœnus peccati graue 1.106
fœnus quanti mali causa 4.344
fœnus quid 4.341
fœnus quodnam malum 4.339
fœnoris & hami collatio 4.343
fœnore multi populi sæpe occiderunt tom.3.174
fœnerare bene quis dicatur 3.77
fœnerare gentibus quomodo dicantur patres 4.350
fœnerare quomodo iustus semper dicatur 3.77
fœnerare quomodo dicantur sacerdotes 4.351
fœnerare secundum Catonem est hominem occidere 4.347
fœnerãdum quid & quibus secundum legis statuta 4.349
fœnerandum quibus sit secundum seruatoris sententiam 4.348
fœneratio duplex in scripturis, quæ tom.4.499
fœnerat.bonus, & cœlestis quis 5.79
fœnerator irreprehensib.quis 4.349
fœnerator mari comparatur, quare? tom.4.346
fœnerator peccati nostri diabolus tomo 4.344
fœneratoris, & idololatriæ collatio tom.4.348
fœneratoris & leonis cõparatio ibid.
fœneratoris & Iudæ & diaboli collatio 4.348
fœneratoris nequitia quanta 4.342
fœneratoris odibilis exactio describitur 4.346
fœneratori qui se obligat, se uendit. tom.4.344
quem fœneratorem imitari debeamus 4.354
fœneratorum duritia & sæuitia & auaritia detestanda 4.340
fœneratorum, & echidnæ collatio. tom.4.346
fœneratorum mira calliditas pulchre depingitur 4.340 & 342
fœneratorum pecunia nunquam quiescit 4.341
fœneratores boni qui dicantur 2.93 & 4.499
fœneratores boni quomodo esse possimus 4.349
fœneratores doctorum iudicio diabolo comparantur 4.340
fœneratoribus num aliqua prosit excusatio 4.354
fœcæ 4.51
fŏlia à uento decutiuntur, & quid denotet 4.471
fŏliorum diuersitas describitur 4.35
fons amarus ligno immisso dulcescit. tom.4.433
fons in paradiso quid mysticè 4.94
fons sapientiæ omnibus sitientibus expositus & obuius 4.160
fons uitæ apud patrem quis 4.481
fontis & fluminis differentia 5.87
fontis et increpatiõis similitudo 3.311
fontis uox tribus ex æquo personis in deitate conuenit 2.131
de fonte cum quis haurire potest, nõ est opus riuulo 3.274
fontes aquarum quomodo clausi dicantur 4.156
fontes ecclesiæ qui dicantur 4.718
foris qui esse dicantur 4.540 & 5.415 & 416
foris quomodo fuisse dicamur 5.426
foris stare, quid significet in scripturis tom.5.81
forma dei quid 5.367
in forma dei esse, & formam accepisse quomodo dicitur 5.367
forma in deo nulla 2.188
forma rerum factarum ad Christum nos deducere debet quõ 4.628
formica pigris proponitur imitanda to.4.75
formicæ natura describitur ibidem
formicæ prænotio ad seruitutem aeris tom.4.75
formidine uincuntur supplicia grauiorum suppliciorum 1.24
fornicatio dirimit matrimoniũ 5.262
fornicatio, & fornicaria fugienda. tom.4.395
fornicatio ex filijs dei diaboli facit filios 5.260
fornicatio grauissimũ peccatũ 5.260
fornicatio malo spiritui comparata. tom.4.752
fornicatio non omnis mala 4.420
fornicatio pessima apud Corinthios. tom.5.256
fornicatio quàm graue peccatũ 5.255
fornicatio quid mali faciat 5.260
fornicatio summè fugienda 4.121
fornicarij fugiendi 5.257
fornicator Corinthius 5.243
fornicator in corpus suũ peccat, quomodo? 4.513
fornicator non habet partem in regno dei 5.359
fornicatores non intrabunt regnũ cœlorum 5.259
forte, uox nõ dubitatiua semp 1.169
fortis uiri officium quod 1.24
fortis quis uere dicatur 3.66
fortitudo à deo datur hominibus 2.18
fortitudo excelsior cæteris, sed nunquam incomitata uirtus 1.23
fortitudo gemina, bellica, & domestica to.1.22
fortitudo in excelsi animi magnitudine uersatur 1.15
fortitudo iustitia temperanda 4.207
fortitudo quæ uera dicatur 5.68
fortitudo sanctorum, in fide consistit tom.1.23
fortitudo sola defendit ornamenta uirtutum omnium 1.25
fortitudo ut plurimum coniunctam sibi habet iracundiam 4.95
fortitudinis effectus 1.101 & 4.95
fortitudinis definitio quæ 1.17
fortitudinis magnum munimem prouidentia 1.24
fortitudinis officia præcipua quæ 1.25
fortitudinis stipendia quæ 1.24
fortitudinis uirtus quibus modis & quibus in rebus censeatur 1.23
fortitudini nihil tam cõtrarium quàm lucris uinci 1.25
fortitudinem bellicam nostris non esse ibidem inusitatam
fortitudinem non solum in uincendo, uerum & tolerando constare 1.26
fortitudinem ueram quis habere dicatur 1.23
fortunæ poculum 4.328
fortunæ uolubilis præclarum exemplum 4.8 & inde notatu dignissima
forum in scripturis quid 4.645
forum quatenus fugiendum 1.94
Fotinus blasphemator 5.183
Fotinus hæreticus 2.44 & 4 419 & 5.128
Fotinus mire constringitur 2.62
Fotinus reprehenditur 5.364
Fotinus tineæ comparatur 5.9
Fotini error explodituꝛ 2.40 & 3.54 & 4.108 & 5.59 & 255.327.334 & 364
Fotinianorum

Fotinianorum error 2.101 & 144 & 398
fragilitas ætatis lubricæ meretrici comparatur 3.148
fragilitatem suam quisq; cognoscere debet 4.360
frater fratris uxorẽ quando in matrimonio sibi copulare poterat 5.38
frater fratrem lædens, quatenus tractandus 3.235
frater fratrem non redimere potest, quare? 5.38
frater meus mihi, & ego illi, cur tertiò in Canticis sponsa repetiuerit. tom. 4.226
frater noster quis dicatur 5.213
frater uerus qs meritò dicatur 3.234
frater quis dicatur 3.259
fratris nomine qui censeãtur 4.165
fratris salus quanti omnibus æstimanda 5.235
fratri peccanti quoties remittendum. tom. 4.495
fratrem qui persequitur, à lege secernitur 4.742
fratrem suum, quomodo Lothum uocauit Abrahamus? 4.196
fratres Christi qui dicantur 5.182
fratres in scripturis qui 4.552
fratres Ioseph ueri qui dicãtur 4.269
fratres inter se dissidentes 1.22
fratres non scandalizandi 5.266
fratres quatenus amandi 4.710
fratres qui dicantur, & quos appellet Paulus 1.22.174 & 5.244
fratres quinq; in scripturis qui sint & quid denotent 5.128
fratres quomodo omnes homines dicantur 4.196
fratres uterini qui dicantur 3.173
fratrũ duorũ nomine, duæ sectæ inter sese pugnantes designãtur 4.115
fratrũ odia frequentiora 4.165.710
fraternitas Christi maior est quàm sanguinis 3.233
fraternitas Christi & sanguinis quanta distantia 3.234
fraternum nomen, pluribus cõe 1.122
fratruelis candidus & rubicũdus, quid designet 3.45
fraus interdum pia esse potest, quomodo? 4.297
fraus omnis turpis, quare? 1.62
fraudes cum alios omnes Christianos, tum maxime clericos dedecere ibi.
fraudare alter alterum non debet. tom. 3.174
fraudator alterius mercedis, & ipse fraudabitur 3.148
fraudulenti ut plurimum fraudantur concupitis 1.63
fraudulentis etiam fides seruãda 1.62
frigus in scripturis quid 5.156
frugalitatis bona quæ 4.120
frumentum uenditur in Aegypto tomo 4.302
frumenta noua in Aegypto quãdo secantur 3.211
frumenta ubi optime cõdenda 4.277
frumenta uendere necessitatis tempore & famis nummalum sit 1.59
fructus uentris in scripturis quis dicatur tom. 5.21
fructus boni qui & qui mali 4.471
fructus iusti & spiritus, qui nam sint tom. 4.167
fructus maturos habere debemus, quomodo 4.34
fructus teneriores, crassiora tegmina habent 4.36
fructuum tempus in scripturis quod tom. 5.144
fucum qui facere dicantur 2.50
fuga bona pœnitentia 4.316
fuga Dauidis à facie Absalonis 4.313
fuga gloriosa quæ ibidem
fuga Hebræorum ab Aegypto ibidem
fuga Iacobi consulente matre Rebecca in Mesopotamiam ibidem
fuga Ionæ in Tharsis à facie domini tom. 4.313
fuga Mosis à facie Pharaonis ibidem
fuga malorũ quid boni inferat 4.234
fuga nostra ne fiat hyeme aut sabbato, quare? 4.621 & 5.151
fuga nostra qualis esse debeat 4.229 & 316 & 320
fuga quid 4.313
fuga sibi infirmi in persequutione consulere domini permissu possunt. tom. 4.766
fuga uera quæ 4.214
fugæ nostræ causa quæ 4.317
fugere animo & si corpore hæreamus possumus, quomodo 4.310
fugere hinc quomodo possimus 4.319
fugere in scripturis quid 4.317
fugere quæ potissimum debeant iusti tom. 3.67
fugere quomodo debeamus 4.214
fugere terrena cur debeamus 4.314
fugere præsidium quibus permissum. tom. 5.92
fugiendum ex hoc seculo quare 3.80
fugientes ex hoc seculo quomodo crebro retrahantur 4.308
fulicæ auis pietas in abiectam aquilam to. 4.66
de fulicis descriptio 4.62
fullo quis dicatur 5.94
fumo iniquitas, cur comparetur tomo 4.129
fundamentum uniuersorum uoluntas Dei 4.9
funes in scripturis qui dicãtur 4.654
funeris officium quibus quando prohibeatur 5.96 & 97
furiarum agmina inter poetarum fabulas reijcit author 4.328
fur qua hora uenturus sit nescitur. tom. 1.175
fur in scripturis quid 2.132
fur quis dicatur 5.183
fures non intrabunt in regnum cœlorum 5.259
fures qui potissimum metuẽdi 4.300
futura & temporalia, quomodo sibi contraria 4.243
futura non facile agnoscuntur 3.6
futura non præsentia consideranda. tom. 4.588
futura pro præteritis dicere scripturæ consuetudo 2.70
futura omnia, Deo sunt præsentia, tomo 2.48
futura quomodo nostra dicãtur 5.253

G

Gabaonitæ, cur non deleti ab Israelitis 1.18
Gabaonitarum inhospitalitas & petulantia 1.67
Gabriel archangelus ad Mariam uirginem mittitur 2.124 & 5.16
Gabriel archangelus natiuitatum nuncius Christi, & Ioannis Baptistæ tom. 3.289
Gad benedicitur 4.267
Gad Propheta ad Dauid mittitur tomo 4.508
Gad quid 4.267
Gaius Pauli hospes 5.242
Galaad quid 4.248 & 718
Galatæ à Christo in legem deficiunt tom. 5.335
Galatæ, cur ad Iudaismum conuersi. tom. 5.337
Galatæ à Paulo primò instituti 5.339
Galatæ à pseudoapostolis circumuenti tom. 5.328
Galatæ à quibus subuersi fuerint post discessum Apostoli 5.170
Galatæ duplici genere subuersi 5.339
Galatæ insentati cur dicti 5.334
Galatæ insipientes à fide desciscere parant 4.579
Galatæ Iudæorum inuidia subuersi. tom. 5.340
Galatæ Paulũ quomodo euangelizantem exceperint ibidem
Galatarum in Paulum affectus ibidem

Galatarum quàm graue peccatum fuerit ostenditur 5.399
Galatarum reprehensio 5.328
Galatas quomodo beatos dicit Apostolus 5.340
galea spei salutaris 5.391
gallinæ ecclesia comparatur, quare tom.3.303
gallum gallinaceum, quomodo uereatur leo 4.77
de gallo gallinaceo & eius cãtu 4.70
gaudendum cum gaudentibus, & flendum cum flentibus 4.456
gaudendum semper in domino 5.370
gaudere cum plorandum sit desperationis genus 3.267
gaudere debemus cũ gaudentib. 5.230
gaudere inter sese qui potissimum debeant 5.364
figurá Iacobi cum deo luctantis Genes.33 4.301 & 552
Iacobi Effrem & Manassem benedicentis Gen.48 4.703
Iacobi & Esau Gen.25 4.693
Iacobi furori fratris sui cedentis Genes.27 1.12
Iacobi in Mesopotamiam ire iussi ut inde uxorem sumeret Genes.28 3 174 & 4.298
Iacobi Labanum fugientis & patriam suam repetentis Gen.31 3.66
Iacobi primatum Esau inuadentis Genes.25 4.287
Iepte filiam sacrificantis Iudicum 11 tom.1.32 & 110
ignis alieni oblati à sacerdotibus, & exustorum à domino Abiud & Nadab Leuit.19 3.64
Iobi tentati Iob.1 & 2 tom.3.129 & 4.588
Ionæ & cucurbitæ Ion.4 4.60
Ionæ fugientis Ion.1 & 2 tom.4 334 & 569
Iordanis diuisi ad ingressum filiorũ Israel Ios.3.33 & 4.18
Iosaphat & amicitiæ Iosiæ regum Israelitæ Iudæ 3.Reg.10 4.580
Iosephi distracti à fratribus & Ismaelitis Gen.37 4.248 & 732
Iosephi à fratribus uenditus 2.163
Iosephi à patre plus cæteris adamati Gen.37 4.245
Iosephi, Iacobũ patrem sepelientis Genes.50 3.47
Iosephi missi à patre ad fratres in Dothaim Genes.37 4.246
Iosephi petiti ad adulteriũ ab hera Genes.39 3.149 & 4.287
Iosephi somniantis somnia sua, & eadem explicantis Gen.37 1.9
Iosephi relicta ueste fugientis Gen.39 tom.4.299
Isaac à patre immolati Genesis 22 tom.4.185
Isaaci benedicentis filium iuniorem Genes.25 4.281
Isaaci & Rebeccæ certantiũ inter sese pijs affectibus pro liberis Gen.27 tom.4.297
Isaaci & Rebeccæ sibi inuicem occurrentium Genes.24 4.213
Isaaci nouos puteos effodientis & ueteres restaurantis Gen.28 3.53
Ismaelitarum Iosephum ementium & rursum distrahentium Genes.37 tom.4.247
Iudæ à Iacobo cæteris prælati Genesis 49 ibidem
Iudæ & Thamaris concubitus Genes.38 tom.5.38
Iudith Holophernem obtruncantis Iudith per totum 1.64 & 144
Labanis supellectilem omnem Iacobi perscrutantis Gen.31 1.30
Leuitæ qui occisam uxorem dispartiunt Iud.19 1.67 & 3.169
Leuitarum à Mose exceptorum in diuisione terræ Num.3 1.131
Loth concumbentis cum filiabus uinó madentis Gen.19 4.182
Loth fugientis atq; Angelorum ductu à Sodoma exeuntis in montem Genes.19 4.182
Madianitarum ad internecionem occisorum & Gabaonitarum seruatorum Num.31 & Ios.9 1.18
meretricum duarum apud Salomonem contendentium 3.Reg.3 1.39 & 5.150
Micholis reprehendentis saltantẽ Dauid 2.Reg.6 4.643
Mosis abijcientis uirgam & rursum caussa apprehendentis Exod.4 3 33 & 4 613
Mosis Aegyptium interficientis Exo. 2.tom.1 23
Mosis faciei resplendentis Exod.34 tom.4.726
Mosis frangentis tabulas legis & denuo alias reficientis Deu.9.4.152
Mosis in aula Aegyptiorum regis nutriti Exod.2 4.3
Mosis interficientis Aegyptium Exo. 2 tom.4.133
Mosis leuantis manus ad deũ & Aaronis & uiri sustinentium eas Exod.17 4.550
Mosis manus in candorẽ uersæ & rursum in pristinũ statũ mutatæ 3.45
Mosis montem cõscendentis, & deum uidere cupientis Exod.33 4.570
Mosis serpentem æreum in eremo suspendentis Num.21 4.418
mulieris captiuæ adamatæ Deuteron. 21 tom.3.85
Namã Syri in Iordane lauati, & à lepra curati 4.Reg.5 4.423 430.432 & 5.54
Nabalis Carmeli & Abigeæ uxoris 1.Reg.25 4.512 & 515
Nabuthe & Achabi & Iezabelis 3. Reg.21 3.125 & 4.479.487
Niniuit. ieiunantium Ionæ 3 3.267
Noe arcam fabricantis Genesis 6.7 & 8 tom.1.16
Noe inebriati à uino Gen.9 3.152
Noemi & Ruth Ruth.1 1.143
Nubis Iudæos contegentis Numer.9 tom.5.270
obstetricum Aegypt. Exod.1 4.319
Oniæ sacerdotis & Heliodori 1.Machab.3 1.52
Oseæ conducentis sibi meretricem Oseæ 3 3.141
Paschatis celebrati in Aegypti finibus Exod.4 687
patrum in mari baptizatorum & in nube Exod.15 4.422.431
petræ percussæ & uomentis aquã Exod.17 4.407
Pharaonis submersi in mari rubro Exod.5 4.460 & 730
Phinees sacrilegos occidentis Num. 25 tom.3.175
portæ clausæ & non aperiendæ Ezechi.44 1.123
primogenitorum in Aegypto occisoriũ Exod.12 4.656
Prophetæ rogantis alium ut ipsum occidat, & uolentis ire domum, à leone interfecti 3.Reg.20 4.284
puerorum Hebræorum in fornace ardenti missorum Dan.3 4228
puteorum effossorũ ab Abrahamo & Isaaco Gen.26 4.217 & 5.5
Rhaab meretricis nũcios Iosue recipientis Ios.2 4.420 & 5.218
Rachelis & Liæ patrẽ patriamq; deserentium & Iacob maritũ sequentium Gen.31 3.65
Rachelis flentis in occursum Iacobi Genes.29 1.85
Rachelis idola patris sterquilinio occultantis Gen.32 4.300 & 315
Rachelis parturientis Gen.35 3.92
Rebeccæ ad fontem cum aquæ hydria properantis Gen.24 4.213
Rebeccæ occurrẽtis puero Abrahæ & adaquanti camelos eius 4.188
Rebeccæ sese obuelãtis Gen.24 1.85

Roboami consilium iuuenum sequentis 2.Reg.12 1.45
rotæ in medio rotæ Ezech.1 3.256
Rubenis cum concubina patris cõcumbentis Gen.49 4.261
Rubi ardentis Exod.3 2.130
Ruth Moabitis Ruth 1 5.41
scalæ à Iacobo in somnio uisæ Genes. 28 4.463
Sampsonis alienigenam adamantis. Iud.16 3.175
Sampsonis proponentis problema sodalibus Iud.14 2.134 & 4.348
Sampsonis uulpes in sata mittẽtis Iud. 15 4.680
Sarræ muliebria habere desinentis Genes.37 4.319
Saulis indicentis ieiunium 1.Reg.14 tom.3.251
Saulis in medio prophetarum prophetantis 1.Reg.10 1.27
Saulis persequentis Dauidẽ 1.Reg.16 1.58 & 4.382
serpentis ærei in palo fixi Num.21 tom.4.379
Sodomorum regis obuiam exeuntis Abrahæ Gen.14 4.201
solis fixè stantis Ios.19 3.242
Solomonis & reginæ Sabæ 3.Reg.10 tom.1.40
somniorum Ioseph Gen.37 4.246
Susannæ accusatæ Daniel.13 2.153 & 4.250
transitus maris rubri Exod.1 4.55
Tobiæ iunioris & Raphaelis angeli Tob.6 2.38
uaccarum bis septem & totidem spicarum à Pharaone uisarum Gen.41 tom.4.253
uiduæ mittẽtis in gazophylacium duo æra Luc.21 1.142
uirgæ Iessæ Esa.11 1.123
uiri duas uxores habentis unam dilectam alteram odiosam Deuter.21 tom.4.118
uiri soluentis calceamẽtum suum cum nollet ducere uxorem proximi Deuter.25 4.563
uxores Loth in statuam conuersæ Genes.19 4.495 & 556

FIGVRAE NOVI TESTAMENTI

Ananiæ Sapphiræq; extinctorũ Act.6 1.19 & 63
animalium quatuor à Ioanne uisorum Apoc.5.6
agri figuli empti à Pharisæis Matth. 27 3.77
arboris fici excindẽdæ Luc.13 5.114
archisynagogæ filiæ mortuæ Marc.5 tom.4.821
baptismi Ioannis Luc.2 5.50
cæci à Christo sanati Io.9 4.260
cæci à natiuitate sanati Io.9 3.184
cæci illuminati Luc.18 5.139
cæcitatis Paulinæ Act.7 4.255
cameli transeuntis foramen acus Mat. 19 3.228 & 5.138
Christi baptizati Mat.3 5.51
Christi eijcientis nummularios &c. Luc.19 3.126
Christi lauantis discipulorum pedes tom.2.116
Christi in naui dormientis Matth.8 tom.4.568
Christi nauem Petri conscendentis Lucæ 4 5.57
Christi super asinam sedentis Matth. 21 4.274
Christi super fontem sedentis Ioann. 4 2.132
Christi tentati de numismate Matth. 22 3.127
dæmoniaci curati Luc.8 5.81
debitorum duorum, quorũ uterq; dum nõ est soluendo debitum remittitur Luc.7 4.354 & 5.79
diuitis amplificãtis horrea sua Luc.12 1.19 & 3.304 & 276
diuitis epulonis & pauperis Lazari Luc.16 1.8
diuitis purpurati & Lazari mendici Luc.17 5.128
drachmæ perditæ & inuentæ Luc.15 tom.5.121
duarum molentium Luc.17 5.133
fermẽti missi in farina Luc.13 3.229
ficulneæ triennio infœcundæ Luc.13 1.141 & 4.110 & 219 & 286 & 5.14
filij prodigi &c. Luc.15 4.643
grani sinapis Luc.133.225.5.117
hominis descendentis ab Hierusalem in Hiericho Luc.10 1.156 159 & 2.59 & 4.544 & 697 & 5.101
Herodis & Herodiadis filiæ saltatricis Matth.6 1.32.63 & 2.25 & 3.92 & 4.478
Iesu Christi super fontem sedentis & Samaritanæ petentis aquam Ioan. 4 4.218
Iesu linientis luto oculos cæci nati Ioan.9 5.8
Lazari mendici & diuitis auari Luc. 16 4.512 & 587
Lazari mortui, & à Christo excitati 1.171 & 4.10 & 238.474
Magorum ad Christum ueniẽtium & alia uia in patriam remeantium Matth.2 5.25
Marthæ ministrantis & Mariæ uerbum domini auscultantis Luc. 10 4.471 & 5.9 & 103
minarum seruis decem datarum Lucæ 19 5.140
mulieris à profluuio sanatæ Marc.5 tom.4 583
mulieris Chananeæ pro filia deprecantis Mat.15 4.560
mulieris & fermentĩ Luc.13 5.118
mulieris fimbriam Iesu à tergo tangentis Marc.5 4.100
mulieris fluxu sanguinis laborantis & sanatæ 5.83
mulieris in adulterio deprehensæ Ioan.8 5.160 & 185
mulieris incuruatæ Luc.13 3.92 & 4.33
mulieris pedes domini lachrymis lauantis & capillis tergentis Luc.7 1.112 & 3.112
Nathanaelis sub arbore uisi Ioan. 1 tom.4.227
oblationis domini nostri Iesu Christi per matrem Virginem in Hierusalem Luc.1 4.203
ouis unius perditæ relictis in montibus nonagintanouẽ Luc.15 4.764 & 5,121
panum quinq; & duorum pisciculorum Mat.15 1.84 & 5.89
patrisfamilias operarios in uineã conducentis Matt.20 2.13
Petri Ananiam sanantis Act.3 4 253 & 480
Petri claudum ante fores templi sanantis Act.3 4.248 & 646
eiusdem puellam mortuam excitantis Act.9 4.248
Petri didrachmum soluentis Matt.17 tom.4.585
Petri in extasim rapti & linthei submissi Act.10 3.292
Petri in mari titubantis Mat.12 4 60 & 359 & 698
Petri piscantis Luc.5 1.102
Petri staterem in ore piscis inuenientis Mat.17 1.31 & 4.54
Petri ter Christum negantis Ioann.21 tom.4.434
Pharisæi & Publicani in templũ ascendentium Luc.18 4.615
piscinæ Hierosolymitanæ Io.5 4423
Pauli Elymam magum cæcitate ferientis Act.13 4.489
Pauli ad Christum conuersi Act.7 tom.4.256
prodigi filij Luc.15.5.122

Publicani, & Phariſæi in tẽplo aſcendentium ad orandum Luc. 18 1.10 & 4.124
retis miſsi in mari & ex omni genere piſciũ cõgregantis. Mat. 13. 4.54
ſaltantium & lamentantium puerorum Luc. 7 5.76
Samaritani duo æra proferentis ſtabulario Luc. 21 1.116
ſerpentis aſtuti Mat. 10 4.55
ſocrus Simonis Petri à febre liberatæ Luc. 4 5.55
ſpiritus deſcendentis in ſpecie ignis Act. 2 4.525
ſpiritus immundi exeuntis & remigrantis Luc. 11 5.104
ſurculi mali in bonam arborem inſerti Rom. 11 5.225
tentationis Iudæorum num liceat dare tributum Cæſari Mat. 22 4.267
tranſfigurati domini Ieſu in mõte Mat. 17. 1.36 & 4.389 & 571
ueli ſciſsi in templo Luc. 11 4.248
uiduæ filij defuncti Luc. 7 4.221
uineæ plantatæ & locatæ Lucæ 20 tom. 5.144
uini ex aqua facti Ioan. 2 1.121
uitis & palmitum Ioan. 15 4.33
uolatilium cœli & aliorum animalium non metentium Mat. 6 4.28
Zachariæ taciturnitate mulctati Lucæ 1 5.15
Zachæi feſtinanter deſcendentis de ficu & dominum lætus excipientis Luc. 19 1.194 & 123 & 246 & 570 & 5.139
Figurarum Veteris & Noui teſtamenti finis
Filius in deitate altera perſona
filius, amicus, mercenarius, ſeruus, quid differant 5.124
filius à patre non ſeparãdus 2.40.93
filius chariſsimus patris quis 5.358
filius coæternus patri ex Maria uirgine carnem ſuſcepit 3.143
filius dei & imago & ſplendor & character dicitur 2.52
filius dei idẽ qui filius hominis 5.418
filius dei non eſt creatura 2.42
filius dei non eſt diſsimilis patri 2.42
filius dei non eſt inter omnia, ſed per eum omnia 2.89
filius dei omnipotens 2.54
filius dei quomodo uelit uideri 2.103
filius dei ſempiternus 2.44
filius æque ut pater creator omnium tom. 2.90
filius & deus & dominus maieſtatis 2.104
filius & ſpiritus ſanctus unum 2.130
filius ex patris ſubſtantia natus, an ex aliâ? 2.85
filius ex Virgine matre principiũ non habuit 5.12
fil. flumen & fons uitæ æternæ 2.122
filius hæres, ſed angeli miniſtri 5.246
filius in deitate quid 2.173
filius non minor patre 4.264
filius nõ plus habet quàm pater 2.145
filius num deum patrem adoret 2.97
filius operum ſuorum locis non conclu ditur 2.127
filius paracletus dictus 2.130
filius patrem, quomodo uidere dicatur 2.82
filius qua ratiõe patri ſubditus 2.106
filius quomodo imago patris dicatur 4.7 & 80
filius quomodo factus dicatur 2.66
filius quomodo minoratus 2.57
filius quomodo neſcire dicatur 5.131
filius quomodo ſine adiutorio factus dicatur 2.67
filius rogari uult per patrem 2.40
filius ſine patre, & pater ſine filio eſſe non poteſt 2.44
filius unius cum patre ſubſtantiæ 2 85 & 88
filij ad dexteram ſeſsio patris, non arguit maiorem uel minorẽ eſſe 2.61
filij à patre miſsio non arguit eius inæqualitatem 2.101
filij & patris nulla diſsimilitudo 2.42
filij patriſq; ſimilitudo probatur multis teſtimonijs 2.43
filij & patris una & eadem æqualitas & poteſtas 5.364
filij et ſpiritus ſancti æqualitas 4.264
filij & ſpiritus ſancti ut una eſt dignitas ita una & eadẽ iniuria 2.121
filij iniuria non eſt honorificentia boni patris 2.42
filij patriſq; unitas comprobatur contra Arrianos 2.93 & 4.80 & 242 & 5.34 & 147
filij potentia declaratur 5.59
de filij potentia homines dubitaſſe non mirum cum & angeli non potuerint cognoſcere 2.77
filij ſempiternitas probatur multis teſtimonijs & argumentis 2.44
filij uita quæ 2.87
filium cum patre coæternum eſſe comprobatur 2.178
filium dei & uerbum dei nonnulli diuerſum poſuerunt 2.182
filium dei ex tempore cœpiſſe dicunt Arriani 2.42
filium dei incarnatum multi negant tom. 5.413
filium dei non eſſe creaturam probatur 2.47 & 104
filium dei perfectum natum de deo qui negat Arrianus eſt 5.367
filium dixiſſe non ſatis, niſi addideris unigenitum Chriſtum 2.52
in filium & ſpiritum ſanctum una & eadem offenſa 2.121
filium genuiſſe, quomodo pater dicatur 5.364
filium qui negat, negat & patrẽ 2.51
filium quando ut plurimum dominum uocat ſcriptura 5.215
filium unicum pro nobis tradidit pater 3.62
in filio num ſeruitus quicquam obfuerit, aut num ideo patre minor dicendus 3.153
filio eadem quæ patri cõueniunt 2.66
Filius homo purus & non deus
filius iunior, num ſeniori præferendus 4.296
filius prodigus peccauit peccatum ad mortem 1.167 & 5.131
filij Abrahæ aut Iſaac aut Iacob qui uere dicantur 5.216
filij adulterorum qui dicantur 4.588
filij dei qui dicantur in ſcripturis tomo 4.144
item qui filij terræ ibidem
filij dei qui dicantur, & quare 5 192 & 210
filij dei conformes qui dicantur 4.82
filij dei quomodo dicamur 3.99 & 5.205 & 338
filij diaboli qui dicantur 5.210
filij Euangelici non minus, quàm coniugum diligendi 1.2
filij fidei filij ſunt Abrahæ 5.447
filij lucis & diei qui dicantur 5.391
filij matris noſtræ qui dicãtur 4.216
filij peccantes à parentibus caſtigandi 5.257
filij per adoptionem nos dicimur 2.51
filij quàm patribus debeant ferre reuerentiam 4.261
filij tenebrarum qui dicantur 5.391
filiorum alius per naturam alius per gratiam 2.187
in filiorum amiſsione quæ factu neceſſaria 3.94

G

Gaudere malis alienis quàm grande peccatum 5.226
gaudere quaſi non gaudere quomodo poſsimus 5.264
gaudia iniuſta unde originem ſumpſere 2.7
Gazæi inſidias ponunt Sampſoni tomo 3.178

gazophylacium quid sit, & quid deno tet 3.186
Gedeonis mysteria explicãtur 2.116
Gelboe montes à Dauide dãnantur ste rilitatis pœna ob mortem Iona thæ 4.137
gelu quando magis rigescit 4.45
gemitus uarius in scripturis 3.101
geometriæ ars obscura 4.16
genæ ecclesiæ quæ dicantur 3.4
genæ rubentes à lachrymis quid signi ficent 3.3
genarum nomine qui censeantur in ec clesia 4.709
genealogijs interminabilibus non in tendendum 2.63 & 5.398
generatio gemina in Christo 5.27
generatio quarta quæ 4.206
generatio uera et germanaquæ 5.397
generatio, uide diuina generatio
generationis abstinentia quando ser uanda 4.161
generationis latũ significatum 2.45
generationis lex omni animanti præ scripta, quomodo 4.73
de generatione dei non ferendæ quæ stiones, quare 5.88
à generatione liberorum abstinent in gredientes arcam 4.161
generationes duodecim tantum nume rãtur ab Iechonia usq; Ioseph 5.45
generationes ter quatuordecim quo modo Matthæus posuerit, cum to tidem non sint ibidem
generandi studium non cocundi inest omnibus animalibus 5.16
generatorum, alia esui, alia potui, alia alij nascuntur usui 4.30
Genethliaci irridentur, & eorum er ror exploditur 4.43
Genethliacorũ error telis aranearum similis 4.44
Genialis hæreticus condẽnatur 3.193
genitus & ingenitus non possunt esse eiusdem naturæ 2.187
genitum & creatum quam habet dif ferentiam 2.48
de genitalibus instrumentis 4.88
gens magna ecclesia 4.191
gentes ad deum conuersæ crucis oppro brium non auersantur 4.560
gentes ad ecclesiam uocantur 4.582
gentes cohæredes spiritui, quomodo dictæ 5.351
gẽtes cur oleastro cõparentur 5.225
gentes cur soli diuinum honorem tri buerint 4.28
gentes duæ in utero Rebeccæ tom.4 115 & 217
gentes duplici genere significantur à Paulo 5.182
gentes idololatræ quæ mala incurrant tom.5.178
gentes interdum Christiani dicun tur 5.181
gentis nomine qui appellandi 4.484
gentes non humana liberantur ope, sed diuina 5.83
gentes num iustitiam Dei cognoue rint 5.179
gentes omnes non in Isaac, sed in Chri sto benedicuntur 5.190
gentes omnes, ut stillicidium æstima tæ 4.473
gentes quæ ante Christi aduentum pe rierint sunt inexcusabiles 2.28
gentes quam iustitiam comprehende rint 5.220
gentes quid sentiant de mortuis 3.9
gentes quomodo arma diaboli dican tur 4.756
gentes quomodo molam asinariam uer sare dicantur 3.235
gentes sola misericordia saluatæ sunt tom.5.237
gentes statuæ & stillicidio compara tæ 4.473
gentes terræ promissionis, quomodo uincendæ 4.549
gentes uiti comparatæ quare? 4.264
quas gentes ecclesia uicerit 4.549
gentiũ aliæ fideles aliæ infideles à Pau lo describuntur 5.182
gentium error in simulachris colen dis 5.178
gentium populus asino cur compare tur 3.235
de gentium uocatione pulchra autho ris assertio 2.5
gentium uocationis mysteriũ prophe tis non incognitum 2.31
gentibus nullam gratiam defuisse ad cognitionem dei 2.28
gentibus quis deorum multitudinem abstulerit 5.337
gentibus quomodo salus facta 5.225
gentilis filius Abrahæ, quomodo fiat tom.5.183
gentilis populus cur dictus est esse non immundus 5.132
gentilis quomodo molam asinariam uo lucre dicatur 5.136
gentilis grauius punietur Iudæo in fi nali iudicio, quare 5.183
gentiles credentes, nõ credentium gen tilium iudices 5.181
gentiles cur camelo & alijs bestijs com parentur 5.138
gentiles, cur dicti populus confusio nis 4.46
gentiles, cur tantam cæcitatem incur rant 3.356
gentiles in maius omnia sua efferre so lent 1.13
gentiles Iudæos quo pacto condemna turi sunt 5.183
gentiles non credentes duplici genere rei, quomodo 5.181
gentiles quo pacto sese cõsolẽtur 3.30
gentilium conuiuia infesta pijs menti bus, & cur? 3.67
gentilium deorum facta ficta 5.88
gentiliũ dijs nullæ aræ erigendæ 3.113
gentilium error in cultu deorũ 3.111
gentilium error plures sibi deos fin xit 2.40
gentiliũ error post mortem sensum nõ esse, corripitur 4.233
gentilium quidam gloriantur de admi nistratione incruẽtam securius re pertasse 3.160
gentilibus non locandæ nostræ filiæ tom.4.187
genus immortale uidetur, persona mor talis 4.191
genus immortale est, ut homo, spe cies uero interit ut ullus, quo modo? 4.211
genus non mutatur ullis contractibus ementium uendentiumq; 3.71
de genu consideratio 4.88
Geon fluuius 4.94.207.469
Geon quid 4.95
Gerarim quid 4.217
Geraseni Christum è finibus suis abire iubẽt 5.55
Geraseni oculis ægris comparati, qua re? 4.194
Geraseni præsentiam Christi non fe runt 3.126
Gerasenorum insania petentium, ut Christus ab eis discedat tom.4 668 & 5.82
Gerasenis qui similes, imò peiores qui sunt 3.126
Germinator hæreticus condemnatur tom.3.193
Germinum uariæ species enucleantur tom.4.29
in Germinibus quæ miracula specten tur ibidem
Geruasij & Prothasij sanctorum cor pora quando & à quo inuenta 3. 222 & 320
gesta maiorum sunt nobis typus & fi gura 4.562
de gutturis officio consideratio 4.87
Giezi lepra percutitur ab Heliseo tom.4.450
Giezi puer Helisei uidit exercitũ an gelorum

gelorum 3.313
gigantes qui & terræ filij in ſuperos pugnam cient 4.144
gigantium ætate Noe uiuentium & hominum luxui deditorum nõ inepta collatio ibidem
gigantum, & luxui deditorum collatio ibidem
gigantum pugnam inter fabulas reijcit author 4.171
gignentia omnia, aut ſemina habent, aut aliquid uim eius obtinens 4.37
Gimel quid 4.609
glaciei cauſſa quæ 4.20
gladius dei nos protegens & defendẽs quis 4.550
gladius duplex in ſcripturis, Dei & diaboli 4.489
gladius in ſcripturis quis 5.153
gladio noſtro quando uulneramur 1.3
gladium, cur emendum cenſuerit dominus 5.153
gladios duos emendos, cur uoluerit dominus ibidem
gloria humana fœno cõparatur 4.28
gloria humana quos potiſsimum decipiat 3.216
gloria noſtra uera quæ 4.752
gloria patris, gloria eſt filij & ſpiritus ſancti 2.59
gloria ſeculi non deſcendit cum peccatore 4.587
gloria uera quæ, & ubi ſumenda 3.51
gloriæ appetentia ſummopere cauenda tom. 1 25
gloriæ dei diuitiæ quæ dicantur 5.219
gloriam ab hominibus qui ambiũt, mercedem ſuam acceperunt 1.34
gloriandi quo maior ingerit ſe facultas hic quiſque humilior eſſe debet 3.220
gloriandum in quo ſit 5.253
gloriandum tantum in domino 5.316
gloriari in domino non noſtris operibus bonis debemus 3.219
gloriari in domino proprie piorum eſt tom. 2 6
gloriari in domino tantum debemus. tom. 4. 554
gloriari in quo potiſsimum debeamus tom. 4. 290
gloriari nullum decet 4.493
gloriari poteſt quis etiam ſine iactantiæ uitio, quomodo? 5.303
gloriari quatenus liceat de ſe & ſuis rebus 4.745
gloriari ſecundum carnem quid 5.318
gloriatio bona quæ 4.745
gloriatio mala quæ Paulo 5.257
glorificare quid 5.437
Gog, quid & quem deſignaſſe putet author 2.63
Golias lapide percuſſus, quid denotet 3.315
Gomorra & Sodoma regio ſicut paradiſus dei 4.198
Gomorra quid 4.159.182
Gomorra, quomodo retro eſſe dicatur 4.182
Gomorræ facta cur in ſcripturis relata 5.179 & 195
Græci ex Hebræis leges acceperunt. tom. 5. 201
Græci quomodo ſub peccato eſſe dicantur 5.185
Græci ſapientiæ ſtudioſi 5.246
Græcorum codicibus non ſemper fidendum nec eorum opinioni ſtandum 5.196
Græcorum hiſtorijs quatenus uti liceat Chriſtianis 5.91
Græcorum quorundam notatur peruerſitas in corrumpendis codicibus 5.196
Græcos quos uocet Paulus, quos barbaros 5.175 & 185
γραμματεῖς qui dicebãtur 4.563
Gratianus à Maximo tyranno occiditur 4.592
Gratianus Auguſtus uocat Ambroſium ad ſe, ut doceat de fide to. 2 39 & 3.103
Gratianus Auguſtus ueteris hiſtoriæ imitator 2.39
Gratianus occiditur 4.593
Gratiani Auguſti humilitas 3.103
Gratiani perſequutor Maximus tyrannus 4.593
Gratiani mors, non mors, ſed peccati fuga fuit 4.592
Gratianum occidit Maximus tyrannus 4.588
ſine gratia, bona nulla ſunt hominibus tom. 2. 13
gratia Chriſti remedium noſtrũ, quomodo 3.29
gratia culpam aboleuit 4.247
gratia cum quibus potiſs. eſt 5.173
gratia dei amicta paſcit 4.28
gratia dei digni & indigni qui dicantur 5.412
gratia dei donum eſt non merces debita operi 5.224
gratia dei & donationes ſine conatu tribuuntur 5.7
gratia dei in omnibus iuſtificationibus ſingulariter præminet 2.34
ſine gratia dei, nihil inchoari profici nec perfici poſſe 2.21
gratia dei niſi tota ſuſcipitur, tota repellitur 3.215
gratia Dei non datur pro meritis tomo 3.217
gratia dei plene, & ueraciter confitenda 3.215
gratia dei prædeſtinata in tempore Chriſti 5.304
gratia dei qui merito exuantur 3.66
gratia dei, quomodo liberari dicatur homo à corpore mortis 5.206
gratia dei ut manifeſtaretur, non priora tempora quaſi incapacia neglecta ſunt, ſed iſta electa 2.29
gratia domini noſtri Ieſu Chriſti ſola ſoluere poteſt pugnas membrorum noſtrorum 4.196
gratia duplex in nos dei 5.224.347
gratia etiam nequiſsimos, uel in uitæ exitu iuſtificat 2.13
gratia & libertas, quomodo conueniant 3.258
gratia illis affluit à quibus expetitur. tom. 2. 15
gratia liberantur omnes non ſuo merito 2.33
gratia maior uirtutis, quàm naturæ. tom. 4. 427
gratia, non loci, non generis dignitate, ſed uirtutibus acquiritur 4.96
gratia omnibus Euangeliſtis non eadem impartita 5.87
ſine gratia dei qualis ſit humana natura 2.14
gratia quantum homini & utilitatis & conſolationis attulerit 4.290
gratia quo d adoptet habet, non habet unda quod diluat, uox deteſtabilis & reproba 2.33
gratia quomodo nunc regnare dicatur 5.198
gratia ſaluamur per fidem 2.38
gratia ſi ſit, quomodo liberum eſſe poſsit arbitrium, & contrà, ſi liberum arbitrium, quomodo gratia? tom. 2. 5
gratia ſola redempti ſumus 4.564
gratiæ agendæ ſummo mane, antequam ad actus procedamus corporales 3.270
gratiæ dei corporales eſſe debemus & quomodo 3.219
ad gratiæ diuinæ donum referẽda ſunt omnia quæ hominem Chriſtianum faciunt 3.218
gratiæ diuinæ, nihil poteſt obſiſtere tom. 2. 37
gratiæ diuinæ tribuendũ quicquid boni fecerimus 4.122
gratiæ & legis datione, quantum homini collatum 4.289

gratiæ & legis discrimen 4.551
gratiæ & legis inter æmulatores, quid sit discriminis 5.61
gratiæ largitas unde potissimum ostenditur 2.17
gratiæ percipiendæ omnibus hominib. caussa uoluntas dei 2.13
gratiæ quõ & quando agendæ 3.50
gratiæ regnum qui auferre dicantur tom. 5.198
gratiæ semper deo donorum acceptorum agendæ 5.349
gratiæ typus in geminis Thamaris tom. 5.39
gratiam cur uni homini dat deus & alteri minime 2.11 & 12
gratiam dei nemo præuenit merito suo tom. 3.218
gratiam dei pro meritis dari, qui asserunt, quam grande incurrant peccatum 3.217
ad gratiam dei per quem aditum habeamus 5.192
gratiam dei qui sperat uincit 3.50
gratiam dei ut teneamus summopere laborandum 4.290
gratiam & charitatem quomodo quis hæreditare potest 3.8
quã gratiã consequuti dicamur 5.210
gratiam qui non refert, durissimus est 1.21
ad gratiam qui non uocentur 3.62
de gratia dei tria potissimum consideranda 2.22
gratiarum actio authoris in fine operis Hexaemeron 4.88
gratiarum actio omnibus necessaria tom. 5.392
gratiarum actio de donis acceptis reddenda deo 5.226
gratiarum actio in creaturis conspicitur 3.270
gratiarum actio faciẽda pro donis acceptis 5.173
gratiarum actio non seruis, sed domino ferenda 5.251
gratiarum actio præ donis acceptis agenda 5.360 & 400
gratiarum actiones habendæ in ecclesijs 5.400
gratiarum actiones referendæ largitori bonorum omnium deo 3.269
gratiarũ diuisiones multæ sunt 5.161 & 169 & 277
in gratiarum uicissitudine, quæ potissimum considerandæ 4.136
gratias pro beneficijs acceptis agere debemus 5.393
gratis accepta gratis danda, quomodo 5.54
grati uiri officium quod 4.192
gratitudo ingens canũ in heros 4.75
graues esse in omni actu debemus 1.12
grauitas conuenit potissimum senibus 1.9
gressus qui dicantur in scripturis tomo 4.724
gressus uiri à deo diriguntur 4.495
grex Christi partim lacte, partim solido cibo nutriendus 1.148
grex omnis debet pascere suum pastorem 3.309
gregis curam qui habet quæ facere debeat 3.78
grossis labentibus cur comparentur Iudæi 5.116
gruis descriptio 4.63
grues uigilias suas, quomodo obseruent 4.63
de gruibus pulchra consideratio ibid.
gubernare seipsum qui nequit, ne alios quidem poterit 3.202
gubernator quis potissimum laudandus 4.654
gubernatoris et diuitis collatio 3.206
gubernatoris, & hominis collatio. tom. 4.238
gula plurimos occidit, nullos frugalitas 4.120
gula quæ mala faciat fecerit q; 4.324
gulæ non omnia creari debuerũt 4.30
gulæ persuasor serpens 4.324
gulosi & diuitis comparatio 3.305
gustare primò deinde uidere quã suauis sit dominus 4.626
Gyges fabula narratur de annulo aureo tom. 1.57
gymnosophistæ Indorum quæ uerbis præclare præstiterũt nostri martyres factis longe præclarius 3.74

H

HAbere quid, et habere posse, quàm longe inter se differant 2.25
habitare quibus in locis quare debeamus 3.81
habitus humilis, quid utilitatis inferat 5.401
habitus uirorum & mulierum, quales esse debeat ibidem
hæmorrhousa curata tactu fimbriæ. tom. 5.85
hæmorrhousæ à sanguinis profluuio sanatio 3.64
hæres patris Christus 4.7
hæres quis quomodo dicatur 5.210
hæres regni cœlestis qui esse non possit 4.205
hæres secundum adoptionem quisnam sit 3.182
hæredes qui dicantur 5.339
hæredes Christi, quare nos sumus tomo 3.183
hæredes Christi, quomodo dicamur tom. 4.705
hæredes Dei, quomodo omnes scripti sumus ibidem
hæredes Dei sumus, cohæredes uerò Christi 4.641
hæredes fidei quàm generationis præstantiores 3.183
hæredes sine re & amore, qui dicantur & sint ibidem
hæreditaria possessio nostra quæ 3.51
hæreditas Christi quæ dicatur 4.705
hæreditas Dei proposita fidelibus omnibus 3.95
hæreditas Dei, quæ quomodo dicatur tom. 5.210
hæreditas Dei quibus debeatur 3.66
hæreditas domini quæ dicatur 5.223
hæreditas diuina quæ 3.95
hæreditas filij dei, quæ 4.473
hæreditas nõ ex lege data, sed ex promissione 3.182
hæreditas nulli obuenit, nisi moriatur testator 4.149
hæreditas uera quæ uerè dicatur 3.66
hæresis Apollinaristarum explodiatur 3.152
hæresis de spiritu sanc. destruitur 5.34
hæresis diues multa Euangelia composuit 5.129
hæresis Iouiniana & suorum de uirginitate superflua sub Syricio pontifice condemnata 3.193
hæresis multa nomina habet, sed una perfidia est 2.43
hæresis Nouatiana 1.152
hæresis Pelagiana 2.16
hæreseos ut plurimum superbia caussa est 5.415
in hæresim ut plurimum & leui motu cadunt in fide fluctuantes 5.9
hæresis esse oportere, quomodo dicat Paulus 5.275
hæresim omnium quæ pessima 2.63
hæreticus omnium grauissimus hostis 4.731
hæreticus, quam pœnam mereatur. tom. 3.276
hæreticus quando uitandus tom. 2 43 & 5.85
hæreticus quando uitandus 5.130
hæreticus, quomodo superflua narrare dicatur 4.678
hæreticus tineæ cõparatur, quare 5.9
hæret. uide Propheta falsus & Vulnus
hæreticum cum alia multa tum potissimum prodit superbia 4.640
hæretici ab ecclesia abscindẽdi 4.651

hæretici cauendi 4.108
hæretici Christum diuidentes 5.245
hæretici cõmenta erroris sui quomodo & cuius titulo cõmendent 5.252
hæretici conuincuntur 2.135
hæretici cur Antichr. dicantur 5.149
hæretici cur diuites appellentur in scripturis 5.68
hæretici cur tineis cõparantur 2.132
hæretici diuersi recensentur 4.419
hæretici etiam sub Christi nomine docent 5.252
hæretici ex litera nuda sibi calumniam pariunt 2.90
hæretici fratres Iudæorum cur dicti tom. 5.128
hæretici grauiter increpantur 2.114
hæretici inimici prophetarum, quomodo dicantur 4.691
hæretici licet sibi uideantur Christum non habent 5.90
hæretici lupis comparantur, quare? 4.635 & 5.98
hæretici multi recensentur 4.622
hæretici non homines, sed portenta. tom. 2.62
hæretici non respuendi modo sincerè conuertantur 4.35
hæretici nullos fructus habent bonos. tom. 4.471
hæretici omnes quomodo iudicandi in finali iudicio 3.182
hæretici pereunt, dum uerborum tantum superficiem & non sensum requirunt 2.67
hæretici perturbatores semper quæstiones mouent 5.196
hæretici quæ mala faciant & fecerunt tom. 2.63
hæretici quomodo tractãdi, iuxta Ambrosij sententiam 4.197
hæretici, quomodo uulnerati dicantur 5.132
hæretici se subijcere nõ norũt 4.486
hæretici uarij, à Paulo futuri prænunciantur 5.404
hæretici uel diabolo lõge peiores 2.67
hæretici uetus testamentum non recipientes Christ. non habent 4.627
hæretici unde occasionem sumant non unum deum sed duos ut dicant de patre & filio 2.173
hæretici uulpibus comparãtur 2.134 & 3.305 & 5.96
hæreticorum cõmunio uitanda 5.84
hæreticorum consuetudo pessima quæ tom. 3.251
hæreticorum corrũpentium libros notatur peruersitas 5.196
hæreticorũ detestabilior quam Iudæorum peruersitas 3.321
hæreticorum doctrina, cui rei comparata 5.252
hæreticorum est Dei filium, & ex Virgine matre crucifixum negare tom. 5 248
hæreticorum magna congeries enumeratur 2.177
hereticorum minæ non timendæ, sed blanditiæ 2.75
hæreticorum morsus, cur graues dicantur 5.98
hæreticorum opinio de deo ueteris & noui testamenti 2.121
hæreticorum quanta in ecclesia futura mala prædictio 5.415
hæreticorũ quanta peruersitas 5.416
hæreticorum quorundam error reprehenditur 4.20
hæreticorum uersutia in quo maxime constat 2.42
hæreticorum uersutia pulchre describitur tom. 5.98
hæretici cur noctuis cõparẽtur 3.271
hæreticis non est natus Christus, sed nobis quare 4.469
cum hæreticis num disserendum 2.92
hæretici quibus multa nobiscum paria nihil periculosius 2.168
in hæreticos quæ nobis circunspectio obseruanda 5.145
halcyonis natura & effectus 4.61
hami & fœnoris comparatio 4.343
Hamilcar Carthaginensium dux sacrificijs maxime deditus 3.121
harmonia quid & quæ dicatur 5.127
harmonia mundi num uere sit, necne tom. 4.16
harmoniæ cœli sonum cur dicant nos non audire posse philosophi 4.17
Hebræus dimidium didrachmi offerre præcipitur, cur & quid significet tom. 3.59
Hebræus quot annis seruire cogebatur 4.614
Hebræus sermo in multis uicinus Syro tom. 4.11
Hebræus sex annis seruit 4.625
Hebræus uerus quis 3.61
Hebræum populum, cur liberare uoluit deus per transitum maris rubri & Iordanis flumine 4.18
Hebræi per mare rubrum siccis pedibus transeunt 3.274
Hebræi pueri in ignem fornacis missi tom. 4.732
Hebræi reprehenduntur prolixa & uaria oratione utentes 5.283
Hebræi subditi, Palæstinis seruiunt. tom. 3.175
Hebræi unde dicti 5.370
Hebræorum Aegyptiorumq; collatio 4.113
Hebræorum duo tantum ex Aegypto in terram promissam intrauerunt tom. 4.758
Hebræorum nullus ex Aegypto egressorum intrauit terram promissam exceptis duobus 4.734
Hebræorum pueri flammis incensis nõ uocantur 3.296
Hebræorum seruitus in Aegypto fornaci ferreæ comparatur 4.746
Hebræis bona rapta 5.455
ad Hebræos epistola cuius sit, & an Pauli nomen non præferat 5.424
He, quid 4.623
helcana, quid significet 1.111
Helena Constantini Imperatoris mater stabularia 3.52
Helena quid lucrifecerit, quærendo crucem domini 3.54
Helenæ Constantini matris crucem domini quærentis historia retexitur tom. 3.52
Helenæ Constantini matris & Mariæ uirginis collatio 3.53
Helias ab angelo pastus 4.490
Hel. à ceruis pascitur in deserto 3.292
Helias angelus, quomodo 4.323
Helias cælum clausit annis tribus & mensibus sex 1.54 & 3.265 & 4.322 & 433. 479 & 491 & 5.54
Helias curru igneo cœlum inuectus 1.72 & 3.36 & 299 & 313 & 4.116 & 641
Helias cur à quibusdam Christus putatus 3.311 & 5.93
Helias cur uisus in trãsfiguratione domini 5.93
Helias diues quomodo dicatur 3.77
Helias & Moses apparet cum domino in monte Thabor 2.99
Helias fugiens Achab regem ad torrentem Chorath, quid denotet 3.204 & 4.316 & 5.224
Helias increpat regem Achab 4.517
Helias in deserto à coruo pastus 5.29
Helias in fortitudine cibi ab angelo dati quadraginta diebus ambulat. tom. 5.86
Helias ieiunus manet quadraginta diebus & totidem noctib. 3.80. 264
Helias ignem de cælo descendere fecit 3.77
Helias Iordanis fluenta diuisit 5.14
Helias mortem suscitat non imperans, sed orans 2.67 & 4.179 & 5.73

Helias non tenebrosa captat ad manendum loca 3.82
Helias pluuiam impetrat 3.265
Helias quando & à quo interficiendus 5.391
Helias quomodo Achab regem inuenisse dicatur 4.280
Helias quomodo baptismatis typum ostenderit 4.337
Helias raptus 2.78 & 5.33
Helias uenturus ad prædicandum ante finem seculi 5.254
Heliæ discipulus Helisæus 4.273
Heliæ & Christi collatio 3.247
Heliæ & Mosis collatio 4.294
Heliæ ieiunium 3.199.254
Heliæ laus magna recensetur 5.14
Heliæ spiritus duplex in Helisæo resedit 3.313
Heliæ tempora considerandа, quare? tom. 5.149
Heliam coruus pascit 1.36
Heliam persequitur Iezabel 3.130
Heliam quis pauperem dicat uel cũ ad uidua mittitur, qui eius filium excitat? 3.77
Helim quid 4.624
Heliodorus uiduarum depositum rapturus cæditur 1.52
Heli sacerdos peccantes filios non castigat 5.257
Helisæus ab exercitu cælesti protegitur 3.312
Helisæus castra uidet angelorum 1.76
Helisæi & Dauidis collatio 4.294
Helisæus ferrum natare facit 4.433
Helisæus Heliam sequitur relictis bubus 4.273
Helisæus mortuum suscitat, non sua sed Christi nomine 2.67 & 5.14
Helisæus Naaman Syrum à lepra mundat tom. 5 54
Helisæus non tenebrosa captat ad manendum loca 3.82
Helisæus typus domini 3.90
Helisæi prophetæ gratia describitur. tom. 3.313
Helisæo adest exercitus angelorum uidente Giezi seruo suo 3.223
Helisæo quantum contulerit Heliæ consuetudo 1.46
Helisæo præsto sunt angeli 4.599
helleborum coturnicum esca 4.31
helleborum inter nutrimenta uitæ reperitur 4.30
helleboro uetustæ corporis ægroti passiones soluuntur 4.31
herbarum omnium utilitas 4.35
herba. succi salubres describũtur 4.30
herbas cognoscere medici debẽt 4.35
heri in scripturis quid 2.94
Hermogenes à Paulo deficit 5.412
hermonim quid significet, & quid designet 4.411
Herodes Antipatris filius sub Antonio Iudæis imperat 5.44
Herod. Christ. alba ueste induit 5.159
Herodes cupit Christum uidere ibidem
Herodes & Pilatus inter se reconciliantur ibidem
Herodes & Pilatus principes conspirant in Christum 5.162
Herodes Ioannes Baptistã petente Herodiadis filia saltatrice obtruncat tom. 5.224
Herodes nobis summopere cauendus, quare 5.25
Herodes perturbatus Christum natum quærit ut occidat ibidem
Herodes rex Iudæorum 4.264
Hero. sacra uolumina exusit ne ignobilitatis eius notitia uulgaretur 5.44
Herodes stultus iurator 4.479
Herodes uulpi comparatus tom. 4 601 & 680
Herodis furor quantus in innoxios pueros 3.92
Herodis regis & Iudæ proditoris collatio 4.479
Herodis filia saltatrix ibidem
Herodionem cognatum suum, uocat Paulus 5.241
Hester Amam in crucem agit 4.327
Hester ab honestate laudatur 1.69
Heth, quid 4.646
Hetrusci iuuenis factum narratur quo fœminarũ amorem auerteret 1.115
Hexaemeron scripsit adolescens Ambrosius 3.144
Hialech uxor Aber Cinæi occidit Sisaram 1.145
Hierapolis ciuitas 5.385
Hieremias cur putabatur à quibusdam Christus 5.89
Hieremias fuit antequam natus 2.87
Hieremias in lacum mittitur tom. 4 617 & 629
Hieremias in utua matris sanctificatur 4.497
Hiericho ciuitas describitur 5.101
Hiericho typus mundi ibidem
Hieroboam regis sacrificantis contracta manus aruit, extenta cum rogaret 5.65
Hieroboam uitulos adorat 1.169 & 5.177
Hieronymus philosophus in quo posuerit uitam beatam 1.34
Hierosolyma obsessa ab exercitu Romano quæ mala passa 5.149
in Hierosolymam quis quomodo dicatur tom. 3 95
Hierosolymorum muri depicti, quomodo dicantur 4.706
Hierusalẽ à Romanis uastata 4.757
Hierusalẽ bona mater animarũ 3.85
Hierusalem cælestis quare dicta, & quæ sit 5.241
Hierusalem ciuitas mater omniũ quæ tom. 4.229
Hierusalem ciuitas quas portas, quos muros, quos custodes habeat 1.98
Hierusalem ciuitas ubi 5.443
ab Hierusalem descẽdere quid 4.755
Hierusalem duplex & inferior & superior 5.258
Hierusalem gemina in terris & in cælis 5.105
Hierusalem mater nostra, quomodo tom. 5.341
Hierusalem muri, quid 4.392
Hierusalem muros depinxit dominus, quomodo 4.374
Hierusalem muri picti, quomodo dicantur 1.113
Hierusal. quàm insolens facta 4.664
Hierusalem quid significet, & quid denotet 5.222
Hierusalem quomodo dicatur, anima uniuscuiusq; fidelium 3.93
Hierusalem spiritualis quæ 5.149
Hierusalem typus ecclesiæ 4.392
Hippocrat. medicinæ magister 3.141
Hippopotamos quid 4.52
hircus pro peccato à quo olim manducabatur 3.64
hirundo humano gaudet commercio. tom. 4.65
hirũdines quam in filios solicitudinem gerant 4.64
hirundinum natura describitur ibidem
Hismaelitæ Iosephum emunt ac rursus distrahunt 2.163
Hispani omnium prope ultimi Christũ receperunt 5.230
historicam disciplinam iuncta naturali cõplectitur Lucas Euang. 5.5
hœdus oblatus quid 2.115
hœdos pascere quid 4.217
hodie in scripturis quid 2.94
holocaustomata non requirit dominus 4.316
Holopher. ebrius obtruncatur 4.327
Holophernes in lecto ab Iudith uidua obtruncatur 5.224
Hom. uersus Illiad. 3 exponitur 1.169
Homeri uersus Odyssæ ξ. explicatur tom. 4.207
Homo ab Hierusalem in Hiericho descendens curatur 5.98

homo ad imaginem dei factus, quomodo? 3.155.166 & 547
homo aliquam habet omnium rerum portionem 3.140
homo à proceritate, gloriari nõ debet, nec à cæteris corporis accidentijs, quum multa sint præstantiora in anima 4.81
homo animalis nescit quæ sunt spiritus Dei 4.106
homo animalis quis & quãdo uere dicatur 2.6 & 5.250
homo ante mortem, cur minime laudari debeat 1.119
homo athletæ comparatur 3.137
homo cui comparatur 4.705
homo bonus solus sibi satis est & abundans 4.216
homo captiuus diaboli quomodo in libertatem assertus 3.288
homo carne constat & anima 5.207
homo cælo cõparatur, quõ 3.138
homo cõmune uocabulum 4.553
homo cõtra quos inimicos certare cogitur 3.137
homo, corpore bestijs, animo cælestibus annumeratur 3.138
homo creatus ad similitudinem dei, quomodo 4.90
homo cur à deo conditus 5.349
homo cur post quam omnia creata sunt postremo factus 3.137
homo decem secundum Solonem ætatibus constat 3.141
homo diuersimodis in scripturis uocibus nuncupatur 5.209
homo, & de anima & corpore dicitur 4.214
homo ex anima constat, & spiritu. tom 4.130
homo ex sese nihil potest sine adiutorio diuino 5.32
homo ex qua parte sui laudandus tomo 1.119
homo facile in deteriorẽ partem pertrahitur 3.193
homo duplex in homine tom. 3.77 & 5.206
homo fœno comparatus 4.28
homo geminus interior & exterior 1.118 nouus & uetus ibidem
homo geminæ substantiæ quis 4.667
homo genus est & immortale, species uero ullus & mortalis, quomodo? tom. 4.221
homo hoc appellatur ut plurimũ quod sentit 5.209
homohomini adiumẽto essedebet 1.17
homo iam inde ab utero naturaliter in melius proficit, quomodo? 4.117
homo in Christo, quomodo intelligendum 4.492
homo in homine spem ponens maledictus 4.681
homo imprudens agriculturæ comparatur 3.74 & 4.196
homo in paradiso locatus 4.92.99
hominis in peccando, nõ necessitas ulla arguenda 4.136
homo in primo homine non perdidit appetitum, sed mutauit affectũ 2.7
homo in scripturis quid 4.584 & inde 591
homo interdũ pluratiue significat multos homines 2.96
homo interior & exterior, quid differat 4.214
homo interior, quomodo custodiendus tom. 1.2
homo in terris manẽs sine peccatis esse non potest 4.144
homo inuitus peccare non potest tomo 5.205
homo lapsus inter latrones à Samaritano curatur 3.45
homo liberari quomodo gratia dei dicatur 5.206
homo moritur multipliciter 4.149
homo mortalis in immortalem cõuerti potest 3.245
homo nihil habet quod non acceperit aliunde 4.83
homo non est qui in Deum non speret 4.213
homo non in solo pane uiuit 3.261 & 4.129
homo nõ maledictus, sed serpẽs 4.113
homo non pecudum instar uiuere debet tom. 4.74
homo non tam uultu quàm affectu admiratione dignus 1.119
homo non uoluntate, sed uoluntatis sanitate spoliatus fuit 2.7
homo num uerè infelix dicendus est. tom. 5.206
homo omnis mendax 4.571 & 5.184
homo omnis sub peccato nascitur 1 154 & 4.567
homo omnium animantium preciosissimus 4.540
homo opus est dei 5.236
homo passeri comparatur, quare? tomo 5.107
homo piscium instar super undas huius seculi, ut exiliat pulchra admonitio 4.55
homo pecudi quando comparatur tomo 3.267
homo qualiter primò conditus 1.28
homo quando se deseri potissimum putat tomo. 4.556
homo quantum debeat conditori suo tom. 4.89
homo qua ratione creaturæ totius factus dominus 2.190
homo qua ratione iumento similis. tom. 4.374
homo quibus modis iustificetur 4.178
homo quicquid potest dei est 4.127
homo quid sit 4.80.213
homo quodammodo dei portio 3.198
homo quomodo à deo cõstitutus 4.83
homo quomodo cõfusio dicatur 4.130
homo quomodo dictus octauus 4.138
homo quomodo piscis dicatur 4.54
homo quomodo seipsum noscat oportet & quare? 4.80 & 85
homo, quomodo sibi ipsi atiendere debet 4.83
homo quõ uanitati subiectus 3.98
homo rationem amittens, quæ mala incurrat 4.138
homo seipsum intuetur necesse est, ut sciat qui sit 4.213
homo semper meminerit beneficiorum dei oportet 4.90
homo sexto die factus 5.63
homo sibi non cauet bestijs sibi pulchre cauentibus 4.77
homo si deum non potest, saltem terram imitetur 3.306
homo sine auxilio dei, quomodo nihil posse dicatur 2.7
homo sine muliere non habet laudem 1.119
homo si spiritus uel aer intercludatur, an statim moritur 4.53
homo solus abdicat filios 4.65
homo solus à Deo factus dicitur tomo 4.665
homo solus aliũ non sustinet, cùm fœtus inter se conueniat ursis 4.273
homo ab Hierusalem in Hiericho descendens curatur 5.98
homo solus in cæteris animalibus habet scientiam 3.144
homo solus sublimis fertur cætera animalia in uentrem prona 4.74
homo sui ipsius dignitatem agnoscat tom. 4.83
homo super terrena omnia à Deo constitutus 4.163
homo tanto fit Deo proximior, quãto sese magis uirtutibus exercet 4.90
homo terrenus & cælestis quid significet 5.290
homo totus interdum corpus interdum anima in scripturis interdum caro 5.209

homo uanitatis quis 4.214
homini tantum pedes duos esse, & cur tom. 4 88
homo totus quomodo curatus dicatur. tom. 5 60
homo uanitati similis factus, & quomodo 4.526
homo uetus quis Paulo dicatur 5.199
homo unde dictus 1.56
homo uoluntarie se peccato subiecit. tom. 5 205
homo unus & sapiens & stolidus, ex qua parte cui seruiat 5.207
homo ut bene imperet, cæteris deo subditus sit oportet 4.668
hominis ad usum omnia creari, homines uero hominis causa creatos uolunt Stoici 1.17
hominis ætates in scripturis describuntur 4.496
hominis conditio misera 4.357
hominis creatio describitur 4.72
hominis definitio secundũ autoris sententiam 4.144
hominis descriptio 4.665
hominis dignitas & prærogatiua tomo 4 665.666.744
hominis dignitas sumpta à ratione similitudinis 4.90
hominis & auis collatio 4.82
hominis & cancri collatio 4.56
hominis & ciuitatis munitæ collatio. tom. 4 83
hominis & damulæ collatio 4.82
hominis & elementorũ collatio 4.22
hominis & ferri collatio 4.433
hominis & gubernatoris nauis collatio 4.238
hominis & lunæ collatio 4.48
hominis & piscis collatio 4.54
hominis & uulpis collatio 4.82
hominis exercitium terra quomodo dicatur 3.137
hominis gemina generatio 4.163
hominis gressus à domino diriguntur, & quomodo 4.475
hominis iciuni sputum serpentes necat tom. 4 78
hominis interior pars ab anima sumit denominationem 4.90
hominis interioris & exterioris differentia quanta 3.77
hominis interiora comprehendere nihil difficilius 4.141
hominis laus nõ foris sed intus existit tom. 1 119
hominis liberator, quomodo dicta lex fidei 5.207
hominis membra quadrata esse author asserit 4.145
hominis mẽte nihil profundius 1.119
hominis multiplex tribulatio 4.360
hominis natura contrariorum capax. tom. 4 151
hominis natura deo familiaris et quasi domestica 4.116
hominis nobilitas consideratur 4.89
hominis nobilitas in quo maxime consistat 1.119
hominis nomen quando amittimus tomo 4 666
hominis occulta etiam hominibus patere posse 5.30
hominis omnis quomodo tẽpus uenisse ante deum dicatur 4.144
hominis os quõ fouea dicatur 4.82
hominis prærogatiua in cætera animalia 4.163
hominis præstantissimum mens 1.7
hominis proprium est, rationabile tomo 4 26
hominis pulchritudo ab irrationabilibus longe superatur 1.119
hominis quàm ingens fragilitas, & quàm multis casibus obnoxia 4.28
hominis uita quàm leui motu transeat. tom. 4 360
hominis uita quibus comparetur 4.32
hominis uox quantæ in feras uirtutis. tom. 3 139
homini cur præ cæteris animantiũ generibus dignitas tanta 4.89
homini cur tantum pedes duo 4.88
homini quur tardius sit creatus cibus, quàm pecori pabulum 4.28
homini quantum collatum sit, datione legis & gratiæ 4.289
homini quantum sit dedecus, si sui conditoris imaginem deserat aut deturpet 4.91
homini satis est habere quod sufficit. tom. 4 84
homini soli laborandi præceptum datum est 5.6
homini subiecta sunt omnia, & quomodo 3.138. & 4.149
homini ut inuideret diabolus, quid causæ habuit 4.106
hominem carnalem quem dicat Paulus tom. 5 204
hominem coinquinantia quæ 4.102
hominem cõuersum sine peccato posse uiuere author probat 5.10
hominem cur deleuerit à facie terræ in diluuio deus 4.144
popter hominem omnia facta 3.137 & tom. 4 140
supra hominem esse, quomodo intelligendum 4.650
hominem grauiter coinquinantia quæ tom. 1 10 & inde
hominem infelicem cur appellarit Paulus 5.206
hominem infirmum esse ad præcepta legis obseruanda, quomodo dicatur tom. 5. 205
quem hominem manus Dei fecerint. tom. 4 667
hominem multa latent 5.253
hominem postremo omnium creari decuit, quare 3.137
hominem qui se cognoscit, quid facere debeat 4.491
hominem se uere agnoscit, qui nouit ignoscere 3.41
hominem solum deus ueluti manibus fecisse dicitur, reliqua uerbo ut fierent imperata 5.32
hominem solum esse non est bonũ, quo modo dictum 4.104
hominem ut decipiat diabolus multiplex uia 4.106
in homine duæ cogitationes sibi inuicẽ contrariæ 5.182
ab homine duo potiss. requiruntur, custodire & operari 4.97
homine in terra nihil precioſius tomo 4. 665
homine nihil locupletius, & quomodo 1.119
homine nihil miserius, quomodo tomo 1.119. & 3.27
in homine nulla spes ponenda 5.251
cum homine omnia perire debuerunt, quæ propter hominem creata fuerant 4.153
in homine omni tria potissimum reperiuntur, quæ 4.202
in homine perfecto gemina uirtus est, & quæ 5.8
in homine potissimum sunt tria 3.43
ab homine quid potissimum requiratur 4.316
in homine quid pulchrius quàm in cæteris creatis æstimatur 4.665
in homine septem uiscera 3.142
homines à deo originẽ ducere quomodo dicantur 5.270
homines antequam nascerentur fuerũt quomodo 2.86
homines duo in uno homine, exterior & interior 4.449
homines duo ut sunt, ita conuersatio gemina, interior & exterior 3.190
homines erunt ut angeli dei post resurrectionem 5.109
homines & iumenta saluat dominus, quomodo 4.374
homines esse quod Christus est, quomodo & cuius gratia possunt 3.230

homines hominibus conferre subsidiũ maxime prouocantur 4.5
homines in officio ministerij quatenus honorandi 5.251
homines omnes unius naturæ partus sunt 4.196
homines pisces Petri hamum ne metuant 4.54
homines quadrati qui 4.145
homines qua ratione singula quæq; facta sunt, intelligere non possumus. tom. 4 93
homines quæ foris sunt probant, Deus uerò quæ in mente 4.150
homines quæ sint, & quæ item hominum, & quæ circa homines 4.80
homines quõ dei templũ dicãtur ibid.
homines quõ filij dei dicãtur 5.205
homines sibi inuicem conciliat necessitudo 2.57
homines si pereunt, sua culpa pereunt, non Christi, qui omnes saluos cupit 4.535
homines uitæ huius, nauigatoribus in naui dormientibus comparantur, et quomodo 4.465
homines unius fidei inter sese gaudere debent 5.364
hominum genus non amplius funditus destruendum 4.162
hominum ingenia diuersa 4.174
hominum intemperantiũ consortia uitanda 1.11
hominum nullus aut sibi soli uiuit, aut moritur 5.234
hominum nullus sine peccato 4.436
hominum omnium bonus cõditor deus tom.2 22
hominum perditione non delectatur deus 5.122
hominum præsumptio magna reprehenditur 5.218
hominũ propter scelera etiam elementa damnantur 4.137
hominum quanta cupiditas 4.58
hominũ tria genera iniurias accipientium 1.29
ad hominũ uictum creata à natura geminæ gratiæ sunt, multo uberioris quæ ad animi 4.172
hominum uita per septem ætates ad senectutem transcurrit 3.141
hominũ usu cuncta creata sunt 4.153
hominibus bonus esse non potest, deum qui læserit 4.136
hominibus cuiuscunq; sortis, nunquam defuit diuina prouidentia 2.6
hominibus longe alia quàm piscib. uiuendi ratio 4.58
hominibus si propter peccata eueniant mala, cur impijs tam multa obueniunt bona 4.365
hominibus spiritus & aer est, quod piscibus aqua 4.53
homicida inuitus ubi nam tutus queat consistere 4.310
homicida inuitus quò fugere debeat, et quid mystice sit, & facere debeat. tom.4 133
homicidium cur tam grauiter puniatur 4.165
homicidium detectũ per canes 4.77
homicidio inuitus facto cur fuga ciuitatum refugij consultum sit, quadruplex causa designatur 4.309
homousion num in scripturis inueniatur 2.170
homousion quid 2.75
honestas etiam saluti præferẽda 1.61
honestatis cura nobis habenda 4.14
honestatis amorem non habere nihil turpius 1.61
honestatis formulæ quæ 1.62
honestati nihil præferendum 1.69
honestatem qui contemnant, quæ mala tandem incurrant 1.61
honestatem semper sequitur utilitas. tom. 1 64
honestate uita acquiritur beata 1.34
honor omnis aut merito aut ætati tribuitur 5.232
ad honores quo pacto nitendũ 1.48
honorare quid 5.437
honoratioribus fauere maxime sumus proni 1.49
honestum & decorum quid differant. tom. 1 37
honestum & decorum uoce tantum nõ re differunt 1.28
honestum & utile apud Christianos unum est 1.55
honestum illud & decorum quomodo in corpore nostro seruarit natura. tom. 1 11
honestum quodcunque, id & utile & iustum 1.37
honestum unde potissimum metiantur Christiani 1.4
de honesto pulchra consid. 1.28
Honorius quo tempore factus Imperator 3.49
Honorij fletus ob Theodosii patris mortem 3.54
Honorij principis & sancti Ioseph collatio 3.47
horæ Canonicæ, ut uocãt, septem in die dicendæ 1.86
horæ duodecim quid denotent 5.123
horoscopi consideratio irridetur et explodit 4.42
hortus Iouis quis, et unde ad Platonem irrepsit 4.234
horti & ecclesiæ collatio 5.164
horti uarij in scripturis qui 5.109
hortorum amœnitas describitur 4.60
hortorũ multiplex gratia 4.37
hospes qualis esse debeat 3.175
hospitis boni & ueri officium quale esse debeat ibidem
hospitem quum quis suscipit, deum suscipit 4.179
hospitales esse debemus peregrinis tomo 1. 12
hospitalitas bona quando & quomodo tom.4 57
hospitalitas mala quæ 5.120
hospitalitas omnibus obseruanda, cum omnes hospites simus 1.140
hospitalitas quanti apud deum æstimetur 4.179
hospitalitas quæ bona pariat 4.179
hospitalitatis iura pescribuntur 3.258
hospitalitatis laus describitur 1.47
hospitalitatis quanta utilitas 3.208 258. & 5.84
hospitalitatem sectare debemus, exemplo Abrahæ & Loth 5.230
hospitij iura uiolata quàm grauiter punita 3.175
hospitio comparatur ecclesia, et quare tom.3 258
hostia pro peccato cur peccatum dicta tom.5 451
hostia uiua quæ Paulo dicatur 5.228
hostis grauissimus omnium, qui omnũ autorem pro hoste habet 4.731
hostis domestici insidias euitare, magnæ est solertiæ 5.207
hostes belli tempore non metuendi, & quare 3.313
hostes carnales omnino non metuendi. tom.3 268
hostes domestici qui dicantur 4.752
hostes nostri intra nos sunt 3.251
hostes nostri qui 5.362
hostes nostri quomodo et quibus armis uincendi 3.252
quos hostes potissimum cauere debeamus 4.752
hostes quib. uirib. ab urbe pulsi 3.118
hostibus uehementioribus ultionem uehementiorem inferre permisit deus tom.1 18
humanum genus reum est lege naturali tom.5 176
hum. cordis furditas reprehẽditur 4.38
humani corporis fabricæ et mundi collatio 4.84
humani corporis forma cæteris omnibus uenustior ibidem
humani

humani corporis miseria quanta sit describitur 4.81
humani corp. præstantia 4.84
humana conditio quando uere redempta 3.10
humana inuentio & traditio quæ Paulo tom.5 420
humana iustitia nihil inuenit quod discernat 2.13
humana naturâ quæ & qualis sit sine gratia 2.14
humana semper posthabenda diuinis. tom.5 96
hum.uarietas quid operetur 3.181
humanæ creationis series describitur. tom.4 80
hum.naturæ dignitas quãta 4.83.89
humanæ res uicissitudines patiuntur. tom.3 121
humanã fragilitatem præter cæteros pulchrè deplorant Iob & Dauid. tom.4 408
humanarum rerum despicientiam qui potiss.habere debeant 1.24
humanarũ rerum nihil quod non sit resoluendum 4.48
humanarũ rerum nulla potest esse cum diuinis comparatio 2.41
humanitatis diuinitatisq; sacrum commercium in Christo 3.42
humanitatis officiũ quódnam præstantissimum 4.339
humilior quisq; hoc esse debet, quo maior se ingerit facultas gloriandi. tom.3 220
humiles esse debemus 1.12
non humiles omnes semper laudabiles. tom.3. 213
humilib.consentire debemus 5.230
humiliare in scripturis quid 4.566
humilians se exaltabitur 4.524
humiliantur aliqui in bonũ, in malum item aliqui 4.567
humiliari cur suos permittat dominus. tom.5 412
humiliari quando dicatur anima nostra 4.639
humiliati non deijciamus animum. tomo 4. 663
humiliauit se Theodosius agnito peccato 3.50
humilitas bona quæ 4.700
humilitas Christi quanta 3.50
humilitas cõmendat orationẽ 4.124
humilitas cõmendatur 4.83
humilitas Dauidis magna agnito peccato 3.50
humilitas & de aduersis intelligi potest 4.662
humilitas etiam superbos solet incli-
nare 5.344
humilitas in mundo contẽnitur, sed iudicio dei comprobatur 4.616
humilitas in paradiso defecit 4.734
humilitas non semper uirtus 4.686
humilitas omniũ uirtutũ est fortitudo & firmamentum 3.220
humilitas omnibus ex æquo necessaria 3.235
humilitas plerunque ex desolatione nascitur 4.665
humilitas quàm uehementer omnibus necessaria 3.213
humilitas qualis esse debeat 1.45
humilitas quõ addiscenda 4.288
humilitas rara inuenibus 4.734
humilitas soluit quod Adam & Eua cõnexuit 3.180
humilitas spiritus, diuitiæ uirtutũ sunt tom.5 67
humilitas uera nunquam potest sui esse dissimilis 3.215
humilitas uera quæ 1.50. & 3.149
humil. uirtutũ omniũ caput 4.745
humilitatis bonæ qui fructus 4.681
humilitatis causæ uariæ 4.662
humilitatis & charitatis una & eadẽ connexio 3.220
humilitatis effectus 4.734
humilitatis indicium patiẽtia 4.664
humilitatis multiplex qualitas 3.213
humilitatis nullum dispendiũ, sed contrà ingens cõmodum 4.747
humilitatis prima ratio in quo potiss. uersetur 3.213
humilitatis principiũ Christus 2.69
humilitatis speciem multi habent, sed uirtutem non habent 3.149
humilitatem qui docere possit, & qui minime 4.700
humilitatem quisq; sequitur magis quo fuerit sanctior 4.673
humilitatem suam cur multi uideri cupiant sanctorum 4.746
humilitate nihil preciosius 4.666
in humilitate quæ potissimum insint. tom.3 215
humilitate qui gloriatur beatus 4.700
humilitate quisq; peruenit ad regnum cælorum 3.235
humilitate uera etiam multi patrum, tametsi diuites fuerint, caruisse dicendi non sunt 3.214
humilibus deus dat gratiam 5.303
Hunni populi quomodo se fœneratoribus subdant 4.345
hydram in tartaris ad poetarum fabulas reijcit author 4.238
hyems cur dicatur ecclesiæ abijsse tomo 4 46
hyems erat ante aduentum Christi, & quomodo ibid.
hyems in scripturis quid 4.636
hyems quando nobis est 4.45
hyemis natura describitur 5.151
hyemem & æstatem quõ futuram dicat dominus Noe 4.162
hyle quid Græcis 2.187 & 3.164. & 4.3.9
hylen unde sumpserint sibi philosophi. tom.4 10
Hymenæus desertor fidei 5.414
Hymenæus traditus satanæ 5.400
Hymenæus Sadducæus 5.415
hymni sacri in ecclesia canendi 3.128
hypocrisis in quibus potissimũ regnet tom.5 251
hypocrisis nunquam impunita 5.179
hypocrita describitur 4.328
hypocritæ reprehenduntur 1.173
hyssopi uis & effectus 5.450
hyssopo mundari quid 4.388

I

Iabes Galaad urbs exscinditur cum omni populo, exceptis uirginibus 3.171
Iacob ablegatur à matre Rebecca ad Labanum 4.298
Iacob adaquat oues Rachelis 4.179
Iacob adorat Esau fratrem septies tomo 3 208
Iacob cum angelo luctatur usq; ad obstupefactionem femoris 3.37
Iacob cum deo luctatur 4.301
Iacob cur ad Labanũ missus, cum is sanctus, alter iniquus fuerit 4.315
Iacob cur sic uocatus 5.171
Iacob cur tantam gratiam apud deum meruit 1.12
Iacob ditatur apud Labanũ 4.299
Iacob fratri indignanti pie cessit 1.12
Iacob fratrem supplantat 4.497
Iacob fugit Labanum & cur 3.66
Iacob laboriosus apud utrunq; parentẽ gratiam inuenit 3.207
ex Iacob nati non omnes boni 5.216
Iacob nõ ideo uera caruisse humilitate dicendus, quia diues fuerit 3.214
Iacob non reprehendendus qui plus amarit Ioseph 4.245
Iacob omnibus proponitur imitandus. tom.3 37. 67
Iacob pastor pecorum 3.65. et 4.299
Iacob patriarcha synagogæ typum plerunque in uita exprimit 4.46
Iacob præuidit mysteria incarnationis Christi 4.246
Iacob quanto tempore penes filium Ioseph in Aegypto uixerit. tomo 4 302

Iacob quid mystice designet 4.115
Iacob quomodo beatus etiam in exilio tom. 4 295
Iacob quomodo iratum fratrem sibi reconciliarit 1.12
Iacob sapientiæ merito prælatus fratri seniori 3.70
Iacob scala quid 3.37
Iacob septies fratrem adorat, & quare tom. 4 300
Iacob somnijs filij non incredulus tomo 4 246
Iacob supplantat fratrem Esau 4.542
Iacob typus Christi 3.37
Iacob uir exercitatus cur Sichē Ioseph dono dederit 4.192
Iacobi mors describitur 4.302
Iacobi uirtutes narrantur 1.14
iactantia fugienda 1.58. & 4.314 400. & 5.96.131.153
iactantia quàm grande malum 1.19
iactātia quib. in rebus uersetur 3.216
iactātiæ malū quō conteratur 4.471
iactantiæ uitio num laborarint sancti, cum dicunt se fecisse iustitiam, aut sua reliquisse 4.715
iactare potest quis dona in se dei, etiā sine uitio, & quomodo 5.303
iacula plerunq; in ipsos qui iaciunt cadunt 4.489
quæ iacula iusto nocere nō possint tomo 4 282
Iairus princeps synagogæ 5.82
ianua nostra quæ 1.98. & 4.683
Ianuarius hæreticus cōdēnatur 3.193
Iapheth cur prælatus patri seniori tomo 3 152
Iapheth generans cur primo loco positus, generatus uero ultimo 4.143
Iapheth quid significet & denotet tomo 3.152.143.170
Icarus uolare dum gestit interijt 3.41
Icari fabula quid denotet 1.102
ictus oculi quid 5.29
idea non usus est deus in creatiōe mundi to. 4. 3
Idithum uir canendi peritus 4. 521
idolum quō uanitas appellata 5.186
idola cur sub lentisco ab Iacob sepulta tom. 4 302
idola uenerari & ligna nihil magis in decorum 1.16. et 3.317. et 5.272
idolorum sacrorum dum potentia prædicatur infirmitas proditur 3.117
idolis immolata edere licet, sed nō ædificant 5.272
idolis immolata quatenus aut sumēda aut respuenda 5.266
in idolio edere inimicum deo, & quare tom. 5 271
idolia in opprobrium unius dei à diabolo deducuntur 5. 273
idololatræ & fœneratoris collatio tomo 4 348
idololatræ fugiendi 5.257
idololatræ non intrabunt regnum cælorum 5.259
idololatræ primi Babylonij, & quomodo 5.177
idololatræ qui patrū fuerint 5.195
idololatræ quomodo inexcusabiles dicantur 5. 176
idololatram esse, perditio est maxima tom. 5 178
idololatrarum omnis societas fugienda 5.272
idololatria omne uitium in mundo genuit 5.178
idololatria quàm grāde delictū 5.177
idololatria quo pacto patretur ibid.
idololatria reprehēditur 3.243
idololatriæ autor quis 4.109
idololatriæ caput est uoluntas imperij mortis 5.196
idololatriæ delictum per passionis grauitatem inhonestatemq; declaratur tom. 5 178
idololatriæ malum qui excogitarint, et cuius instinctu ibid. & 272
propter idololatriā quæ mala deus immittat 5. 178
Iechonias cur inter genitores Christi à Matthæo collocetur 4. 400
de iecore consideratio 4.88
ieiunium certamen nostrum 4.323
ieiunium et fides pedes quidam animæ nostræ dicuntur, & quare 3.249
ieiuniū falsum & malū quod 4.278
ieiunium Hebræorū in deserto 40. annis quid denotet 3.261
ieiunium interpolatū & non continuū in Quadragesima nihil prodest. tom. 3 260
ieiuniū inutile & inane quod 3.258
ieiuniū muro comparatur 3.251
ieiuniū Niniuitarū describitur 3.267
ieiunium nos Deo commendans quódnam sit 5.26
ieiunium operimentū bonum 4.371
ieiuniū puerorū trium in camino ignis exustorum 4.326
ieiunium Quadragesimale 3.248 & tom. 5 49
ieiunium Quadragesimale obseruandum 3. 261
ieiunium Quadragesimale qui patrum obseruarint 3.264
ieiunium quadraginta dierum unde habeat originem 4.536
ieiunium quadraginta dierum cur obseruandum 3.248
ieiunium quæ bona habeat 4. 120
ieiunium quale eligat dominus 4.278
ieiuniū quale remediū præstet 4.78
ieiunium quando & cur nesciat Ecclesia to. 5.130
ieiunium quid 3.43
ieiunium quo caro castigatur non relegatum à Christo 5.62
ieiunium salutare quod 3.259
ieiunij & arationis terræ ad sementem collatio 3. 263
ieiunij laudes recitantur 3.195
ieiunij meritum qui excludunt hæretici & magistri noui sunt 3. 197
ieiunij origo & antiquitas 4.324
de ieiunij præuaricatione prima pœna quæ 4.324
ieiunij quadragesi. efficacia 3.254
ieiunij quanta uirtus 4.323.326
ieiunij tempus, tempus cælestis medicinæ quomodo 3.259
ieiunij tempore à quibus rebus potiss. abstinere debeamus 3.264
ieiunij ueri forma describitur 3.258
in ieiunio non luxuriandū ibid.
ieiunio qui à tribulationis pressura liberati 3.311
ieiunio qui claruerunt patres 3.203
per ieiunium uobis salus uenit 2.65
ieiunia dissoluere à domino consecrata, non graue delictum 3.251
ieiunia legationis ad deū pro nobis funguntur officio 3.267
ieiunia multorum patrum describūtur. tom. 3 80. 197
ieiunia nostra mansionibus comparantur 3.249.250
ieiunia nostra quibus exercitijs exerceri debeant 3.262
ieiunia superflua esse dicere hæreticorum est 3.193.196
ieiuniorum diebus quæ opera potiss. facienda 3.259
ieiuniorum diebus utplurimum tentamur 3.252
ieiuniorum fructus multiplex 3.261
ieiunijs domandum corpus nostrum. tom. 4 337
ieiunans & peccans quid lucrifecerit. tom. 3 259
ieiunandum si non est docendum, cur Christus ieiunarit 3.197
ieiunare cunctis temporibus bonū est, sed melius eo quo Christus tempore tom. 3 260
ieiunare cur Christus etiam uoluerit. tom. 3 263
ieiunare cur nō dicātur fideles post festū paschæ usq; in diē pentec. 3.286

ieiunare quibus diebus debeamus, & quibus minime 3.10
ieiunos non uult dimittere Dominus, quos 5.88.86
Iesus Christus dominus omnipotens. tom.3.124.& 5.364
Iesus Christus quomodo pauper et quo modo diues 3.7
iesus Chr.solus incarnatus 2.80
Iesus dominus fideli mente inuocandus tom.2 40
Iesus cur circumcisus 3.184
Iesus lilium Christianorũ 3.10
Iesus, qui dicitur Iustus, Pauli adiutor tom.5 385
Iesu Chr.ad peccatores quæstus 2.62
Iesu Chr. incarnationis mysterium qui intelligit,stultus quõ fiat 5.252
Iesu Christi nomen solũ esse in quo nos oporteat saluos fieri 2.95
in Iesu Chr.qui sunt, nullam damnatio nem incurrunt, quomodo 5.207
Iesum dominum qui non amat, anathe ma 5.343
Iesus Naue facta sub compendio recen= sentur 4.532
Iesus Naue & Caleb filius Iephonæ ob sistunt obtrectatoribus terræ pro= missionis 1.61
Iesu Nauæ quantum contulerit Moysis consuetudo 1.46
Iesus Naue, qui aliàs Auxes dictus to mo 5 218
Iesus Naue solem sistit 1.25
Iesus Naue uidet ducem militiæ 1.76
Iesus Naue.uide Iosua
Iepte filiam occidit, uoto suo satisfa= ciens 1.110
Iepte filia quantũ tẽporis pro fletu uir ginitatis postularit 3.9
Iesse radix quæ 2.136
Iethro quid 4.122
Iezabel à canibus deuorata 4.279
Iezabel cui comparata 4.316
Iezabel inflammat Achab regẽ in per= niciem 4.284
Iezabel inimica ueritatis canum mor= sibus lacerata 3.83
Iezabel persequitur Heliam 3.130
Iezabel quid 1.108.et 3.205
Iezabelis & auaritiæ collatio 4.278
Iezabelis in prophetas dei crudelitas. tom.5 316
ignaui meritò exuũtur gratia dei 3.66
ignis aqua facta, & quomodo 1.67
ignis alienus à sacerdotib.oblatus quid tom.3 64
ignis bonus quis dicatur 4.690
ignis calefaciens appropinquantes si= bi,sui uim caloris nõ amittit 4.159
ignis consumens & urens in scripturis quis 4.690
ignis consumens quomodo dictus deus. tom.4 42
ignis contra naturæ suæ uim deorsum cogitur 4.9
ignis examinatorius quis 4.746. 754.& 5.252
ignis inferni inextinguibilis 3.35
ignis in terra cõclusus quid faciat 4.18
ignis omnia exureret, nisi aquarũ ui cohiberetur 4.19
ignis omnia probabit, & quomodo. tom.4 746
ignis purgatorius 5.252.415
ignis purgatorius & perpetuus quos purget aut semper afficiat 5.252
ignis quibus rebus nonnunquam ex= cutitur 4.8
ignis sacer typus spiritus S. 1.66
ignis saluatoris quis 3.296
ignis sermonis dei triplex 4.732
ignis uarius & multiplex in scriptu= ris 4.525
ignis ubi reperiatur 4.7
ignis uox tribus ex æquo personis in deitate conuenit 2.130
ignis affectus uarij mystice declaran= tur 4.228
ignis & aquæ pulcherrima à condito= re temperantia 4.19
ignis & cucurbitulæ medicorum col= latio ibidem
ignis & Dei collatio in remissione pec cati 4.42
ignis in terras à deo missi effectus to mo 4 228
ignis proprietas & natura quæ & cui comparata 4.42
ignẽ alienũ inferentes pereũt 1.66
quem ignem missurus uenerit in terrã dominus 4.690.732.& 5.110
quem ignem afferre debeamus, si à cul pa liberari uelimus 3.64
ignem pro deo qui nam gentium colãt. tom.5 269
ignem sacrum quo in loco cõfutati sint Machabæi 1.66
ignẽ transire omnes debemus 4.746
igne alij exurũtur,alij urũtur 4.490
in igne cur uenturus ad iudicium domi nus 5.110
igne omnes examinabimur 4.489
ignes multi in scripturis 4.691
ignobilia mundi quæ dicantur 5.247
ignobilitas non inter mala annume= randa 4.12
ignorans ignorabitur 4.535. & tom.5 285
ignorantia causa laboris est 4.373
ignorantia incredulitatis Iudæorum causa 5.221
ignorantia quõ mors dicatur 5.200
ignorantia unde duxerit originẽ 2.7
ad ignoscendum faciles esse debemus. tom.3 49
ignoscere qui nouit,nouit se esse homi nem ibidem
ignoscitur alijs aliorũ merito 5.60
ilicis descriptio 4.32
illecebra ante hominẽ creata 4.51
illecebra uel fortissimos quosque cupè posse 1.12
imago dei & hominis quid differant. tom.5 382
imago dei quid sit 4.80
imago dei quæ 2.189
imago dei in ciuitate quæ 4.374
imago & gloria dei uir perfectus,quo modo 4.312
imago in scripturis quid 2.43
imago inuisibilis dei quæ 5.375
imago patris quis & quomodo dica= tur 4.80
imago patris quõ dicatur filius 4.7
imaginis & umbræ collatio 4.527
quam imaginem arripere & quam fu gere debeamus 4.81
imaginem Cæsaris qui habeant & qui non habeant 5.146
imaginẽ dei considerare qui uelit quid facere debeat 3.39
ad imaginem dei factus homo quomo= do dicatur 4.527.547.629 744.649.651.665.667
ad imaginem dei quomodo creati su= mus 1.113
ad imaginem dei limacius enucleatur. tom.4 81
imaginem dei quomodo in nobis seruã re debeamus, ne suam in nobis ad= uersarius inueniat 1.30
imaginem suã Christus reparauit 3.43
quam imaginem uenerari debeamus. tom.4 528
in imagine dei ambulare quid 3.43
imaginum aliæ mundi,aliæ dei 5.145
imber in scripturis quid 4.636
imitari nemo debet quod in alio repre hendit 5.99
imitatores dei quomodo esse possimus. tom.4 701
immolatorũ carnes quatenus bonæ uel malæ 5.266
immortalitas à quo 5.399
immortalitas quõ magis oneri quàm usui 3.29
immortalitatis alia quæ donatur, alia sine immutabilitate ex sese perma= net tom.2.66

immortalitatẽ q̃ adepturi sint 4.534
immundus quis uere dicatur 4.756
immundus non habet partem in regno cælorum 5.359
immundus quis in scripturis 4.243
immunda quæ potissimum apud deum sint 1.62
immundum quid 5.307
immundicia omnis uitanda 5.358
Imp. ferat leges quas primus ipse subeat tom. 3 122
Imperator in ecclesia non supra ecclesiam est 3.128
Imperator nullus sine exercitu, nõ exercitus sine Imp. 5.278
Imperatoris boni & iusti uiri collatio tom. 4 150
Imp. boni officium 4.625
Imperatoris & piscĩ collatio 4.58
Imperatores fideles quanto beatiores infidelibus 3.54
Imperatores quos puniant, & quos minime 4.749
Imperatorũ primus fidelis & Christianus Constantinus Mag. 3.52
Imperatoribus quatenus obsequendum tom. 3 124
imperia quibus modis & confirmẽtur & corruant 1.46
imperio maius est coli, diligi, amari. tom. 3 115
imperiti cum mansuetudine docendi. tom. 5 236
impetus bonus quis 4.727
impietas mater quædam delictorũ est. tom. 4 136
impietas præter naturam 4.472
impietas pulueri comparata ibidem
impietatis malum num secundũ an contra naturam ibidem
impius in hoc mundo superexaltatus q̃ cito pereat 4.503
impij cur pulueri cõparantur 4.171
cum impio etiam abolenda impietatis exempla 3.112
impij propria confessione se damnant tom. 3 87
impiorum q̃ miserabilis portio 4.368
impiorum successus somno comparatur 4.640
impossibile aliud natura, aliud per naturam, aliud per infirmitatẽ 2.81
impossibile in deo non infirmitatis est tom. 3 135
impossibile nihil illi qui dedit posse quibus uoluit 4.18
impossibilia quæ hominibus uidentur, deo sunt possibilia 1.166
impossibiliũ exempla narrãtur 2.81
impossibilitatũ multæ differẽtiæ ibid.
improbitas usu & exercitatione auge tur 4.149
improborũ consuetudo de societate fa/cinorosorum gaudere 4.169
improbis num prosit absolutio et mors obsit 4.729
improuisus hostis ut difficulter sustinetur, sic item & mala 1.24
imprudentes quæ potissimum ambiant tom. 4 198
inanis gloria cum alijs in rebus tũ plerunq; orationi obrepit 4.125
incarnatio dominica describitur tomo 2. 177
incarnationis sacramenta non obstant quo minus filius dei sit æternus tomo 2 180
incæsti origo quæ 4.325
incitatores ad mala cauendi 1.3
inclementia summa, non curare quod feceris 1.7
incõmodis alienis nostra lucra nõ quærenda 1.57
incomparabilis quis dicatur 2.59
incorporalis in loco esse nõ põt 4.93
incredulus omnis quomodo in carne esse dicatur 5.202
incredulus quæ mala patiatur 5.398
incredulitas q̃ grande peccatũ 5.223
incredulitatis Iudæorum causa quæ tomo 5 221
increpationes domini plenæ gratiæ & charitatis 1.115
increpationis & fontis similitudo tomo 3 311
indecorum quid aut turpe ne quid sentiamus, duo potissimum nobis obseruanda 1.16
indigẽtibus cum possis non dare, et ab ijs qui habent ui rapere æquale uitium est 3.309
indignatio non semper mala in Deo. tom. 1 155
indignatio procul à religiosis arcenda. tom. 5 96
indignationis diuinæ indicia quæ tomo 4 590
indulgentia domini magnis effertur præconijs 4.57
infantia quædam non ætatis sed simplicitatis 3.279
infantes à Christo non arcendi 1.93
infantes qui dicãtur in scripturis 3.96
infantium cur tanta pereat non baptizatorũ multitudo 2.32
infelicẽ cur se appellarit Paul. 4.197
in inferno etiam prædicatus Christus. tom. 5 221
infidelitas cur mundus dicatur 5.254
infidelitas unde nascatur 5.433
infidelitatis effectus ibid.
infidelium cœna non respuẽda 5.273
infirmitas ad salutem quæ dicatur tomo 4. 755
infirmitas Christiana fortitudo est. tom. 3 251
infirmitas corporis interdum ad salutem est 3.76
infirmitas nostra à quo quomodo adiuuetur 5.212
infirmitatem nescire, nihil potentius. tom. 3. 135
infirmitates cur & quib. ministris inferuntur humanis corporib. 1.152
infirmus in scripturis quis 5.340
infirmus quis Paulo dicatur 3.97 & 5.234.267
infirmum dei quõ dicitur 5.247
infirmum mundi & dei quod ibid.
infirmũ qui labi fecerit plus constringitur quàm is qui labitur 3.109
infirmi non tentandi 5.136
infirmi quiq; in fide lacte potãdi sunt, non solido cibo 3.230. & 5.69
infirmos firmare doctores debent tomo 5 236
inflari quo pacto quis dicatur 3.220
ingemiscere quis dicatur 3.100
ingeniosus hæreticus cõdẽnatur 3.193
ingenioso adminiculum fert diligentia tom. 4 192
ingeniũ suũ quisq; noscere debet 1.27
ingenia nostri temporis sunt meliora ueterum patrum 2.29
ingratus non solum ut adipiscatur aliquid indignus, uerum & adepta ut amittat dignissimus 5.271
ingratus quis & quando dicatur tomo 3.269. & 4.161
ingrati donorum dei quæ mala incurrimus 5.210
ingratitudine nihil iniquius 4.476
inimicus domesticus quis 4.679
inimicus noster maximus quis to. 4 236.556
inimicus quantumuis paruus, non contemnendus 4.79
inimici carnales quõ uincẽdi 1.3
inimici etiã diligendi 4.709. et 5.69
inimici obsequijs deliniendi 5.231
inimici proprij prius uincẽdi quàm ad alienorũ transeamus 3.251
inimicis ingruentibus non metuendum tom. 4 299
inimicos diligere, est deum patrẽ imitari 3.80
inimicos quatenus diligere & odisse debeamus 4.710
inimicos quos habeant prophetæ tomo 4 691
inimica

inimica nostra quæ dicatur 3.94
inimicitiarum causa inuidia 4.106
iniquus quis uere dicatur 4.586
iniquitas ad tempus sibi uincere uidetur to.5.247
iniquitas fumo comparatur, & quare. tom.4 129
iniquitas nostra et calcanei nostri quid differant 4.584
iniquitas quæ mala faciat 4.512
iniquitas quid 5.180
iniquitas semper in malũ uelox 3.64
iniquitas uestimentũ malum 4.371
iniquitatem inter & peccatũ quæ differentia 4.386
iniquitatem qui iuste facere dicantur. tom.4 672
iniquitatem suam quis agnoscere dicatur 4.385
initium omnium quomodo dictus Christus tom.4.6
iniuria magna est, deserere quod feceris to.1.7
iniuria unde accreuerit in omni animante 4.54
iniuriarum cumulus nõ præiudicat bonæ conscientiæ 4.365
iniuriarum patientes esse debemus tomo 4 466
iniustus & sibi et alijs inutilis 4.477
iniustus quicquid dicit facitq; peccatum est ibidem
innocentia non homini arroganda est tom.4. 372
innocentia quid boni pariat 4.504
innocentiæ & culpæ discrimen in homine 4.291
innouari quomodo quisq; & quando potiss. debeat 3.280
innouationis definitio ibidem.
in inobedientes increpatio 4.22
inopia in scripturis quid 4.570
de inopia nemo quærere debet 4.65
In, præpositio loco Perponitur 5.425
insani & diuitis peruersi comparatio. tom.3 307
insipientia nonnunquã melior quàm sapientia, quomodo 4.513
insipientia plena quæ, & quæ semiplena 5.318
insipientiæ remedio introducta seruitus 3.70
insipiẽs quis iure dicatur 4.528
insipiẽti negata libertate iugum imponitur, & quare 3.70
insipientiũ cõuersationes noxiæ 3.66
insolita quæ interdum fieri permittat Deus 2.23
instabilitas omnis uitanda 4.48
institutio recta & iusta quid utilitatis adferat 4.129
institutio etiã uincit naturã ibidem
integritatis decorum & honestũ 1.37
intellectus à domino postulandus tomo 4. 668.736.760
intellectus à deo datur hominib. 2.18
intellectus, bonus bene utentibus, cõtrà non bene 4.282
intellectus geminus, ad uitam, inquã, et mortem 4.760
intellectus gratia spiritalis est 4.737
intellectus initium pietas in deum tomo 1.16 & 4.736
intellectus noster thesauro comparatur 4.681
intellectus prudẽtium quomodo reprobatus 5.246
intellectum captiuare quid 5.314
intellectum sibi à domino dari petierũt Dauid & Salomon 4.736
intelligentia necessaria ad iustificationem 5.186
intelligentia quando cæca fuisse et esse dicatur 2.7
intelligere inuicem quid 5.454
intelligere quæ potissimum in Christo debeamus 4.537
intelligere qui iubet, primo credat oportet to.5.250
intẽperanter uiuẽtes declinãdi 5.396
intẽperantia accendit libidinẽ 4.148
intemperãtia quæ mala pariat 4.334
intemperantia summe reijciẽda 4.74
intemperans quo animo declinandus. tom.5 397
intẽperantis pulchra descript. 4.194
intemperantium hominum cõsortia uitanda 1.11
intentio omnis præcedit actionẽ 5.8
interitus non consummatã absumptionem carnis significat 1.165
interitus quando imminet non est uacandũ concubitu & delicijs 4.161
interpretes LXX. multa addiderunt in sacris literis 4.626
interpretum LXX. authoritas magna 4.662
de intestinis consideratio 4.88
introitus & exitus in scripturis quid. tom.5 426
inuasores qui dicantur 3.232
inuerecundi in Clerum non recipiendi tom.1 10
inuidia causa inimicitiarum 4.106
inuidia cito sequitur prosperitatem. tom.4 184
inuidia oriente quomodo sese quis gerat 4.299
inuidia quantũ mali inuexerit 4.456
inuidia summopere fugienda 4.313
inuidiæ causa fratrum Ioseph quæ tomo 4. 268
inuidiæ diabolicæ causæ quæ 4.106
per inuidiam quis facile consenescit. tom.5. 125
inuidere alienæ uirtutis fructibus, q̃ ingentis sit peccati & criminis 5.53
inuisibile à uisibili uideri non potest. tom.5 375
inuisibile nullum deo 4.10
inuisibile secundum quosdam quod speciem non habet 4.27
inuisibilis quõ terra dicta est 4.10
inuitus nemo ad cultũ cogẽdus 3.113
inuitus qui quid facit remunerationem non accipit 5.269.392
inuitè quod fit, difficultatè habet, quã tumuis facile 4.63
inuocare deũ quando & quomodo debeamus 3.50
inuocatio fontis locus quare sic dictus. tom.3 178
Inuocatio martyrum & sanctorũ quid prosit 3.323
Ioannes Baptista ab Herode in carcerẽ missus occiditur. 3.288.289 290. & 5.224
Ioannes Bapt. angelus 5.74
Ioannes Baptista cur lucernæ comparatur 3.238
Ioannes Bapt. cur plus quàm propheta dictus à domino 5.74
Ioã. Bap. cur putabatur Christus 5.89
Ioannes Bap. cur uoci cõparatur 5.29
Ioannes Bapt. duos mittit discipulos ad Christũ rogatũ quis esset 3.113
Ioannes Bapt. exultat in utero matris ad salutationẽ Mariæ uirginis tomo 4. 497 & 5.20
in Ioanne Bap. finis prophetarũ 5.74
Ioannes Baptista fuit antequam nasceretur 2.87
Iannes Bap. Heliæ comparatur 5.14
Ioannes Bap. increpat Herodẽ 1.65
Ioannes Bap. in deserto uersatur 5.28
Ioannes Baptista Iudæorum personam refert 5.31
Ioannes Bap. legis & prophetarũ personas quomodo gessisse dicatur tomo 3 237
Ioannes Bap. num Christũ uinctus ignorauerit, quem ostenderat liber & solutus 5.71
Ioannes Bapt. orto domino decrescere quomodo dicatur 3.237
Ioannes Baptista propheta altissimi uocatur 5.22
Ioannes Bap. quibus escis pastus to.4 290.323. & 5.28
Ioan. Bap. quõ magnus dictus 5.13

Ioannes Baptista se Christum esse diffitetur 5.31
Ioannes Bapt. ubi baptizarit 4.505
Ioannis Baptistæ infantia cur omissa, Christi uero minime 5.24
Ioannis Baptistæ laudes prædicantur. tom. 3.288. & 5.10
Ioannes Euangelista factus hæres charitatis & gratiæ, quõ 3.8
Ioannes Euangelista mortuus est 3.30
in Ioanne Euãgelista quæ mysteria spectanda 4.602
Ioannes Euangelista recumbit in pectore Christi 3.63
Ioannes Euang. substituitur pro Christo custos matris 1.122
Ioannes tonitrui filius 4.492
Ioannes Euang. uno Euangelij sui cap. quos hæreticos contriuerit 2.44
Ioannes Euangelista uxorem non duxit tom. 5 316
Ioanne Euangelista nemo sublimius loquutus est hominũ 5.5
Iob à diabolo tentatur 3.130. 4.510
Iob aduersitatib. factus fortior 4.364
Iob amissis omnibus perstat inconcussus 4.357
Iob diei suæ maledicit 3.27. et 4.230
Iob ex Esau originem ducit 3.214
Iob quantũ morti tribuerit 4.238
Iod quid 4.664
Iob sanctus quo pacto resurrectionem futuram credidit 3.32
Iob Sophocle longe antiquior 3.73
Iob uitæ huius deplorat miseriã 4.233
Iobi diuitiæ et facultates quãtæ 3.214
Iobi laudes recensentur 4.281
Iobi patiẽtia quo pacto facta multo clarior 4.93.468
Ionas licet inuitus ad Niniuitas mittitur 5.269
Ionas typus Christi 4.569.582
Ionathas ab honesto cõmendatur 1.69
Ionathæ ob mortẽ montes Gelboe damnantur à Dauide 4.137
Iordanis diuisio quid significet 5.14
Iordanis quid 4.198.507
Iordanis quid, & eius origo 4.411
Iosedech sacerdos magnus cuius typum gesserit 3.83
Ioseph ab Arimathia & Nicod. Christum sepeliunt 5.135.164
Ioseph ab hera in adulterium impetitur 1.162. 4.686
Ioseph à fratribus in Aegyptum distractus 4.732
Ioseph benedicitur 4.268.303
Ioseph castitas quomodo facta longe illustrior 4.93
Ioseph castitatis & pudicitiæ speculũ. tom. 4 245
Ioseph decorus aspectu 4.249
Ioseph Aegyptum totam seruituti subdidit 3.70
Ioseph Aegyptijs cæterisq; gentib. alimenta distribuit 4.686
Ioseph errat quomodo 4.246.319
Ioseph filius senectutis quomodo dicatur to. 5 20
Ioseph fratres qui 4.269
Ioseph frumentum uendit 4.485
Ioseph futuræ fami prospexit 3.70
Ioseph humilis quõ dicatur 4.700
Ioseph in lacum mittitur siccũ 4.137
Ioseph secundus à rege factus 4.252
Ioseph patriarcha typus Saluatoris. tom. 2.163. & 4.268
Ioseph quanti uenditus 4.247
Ioseph quomodo beatus etiam in seruitute 1.36
Ioseph relicta ueste aufugit 4.299
Ioseph somniat somnia uaria 1.9 & tom. 4 264
Ioseph tunica sanguine tincta 5.74
Ioseph & in carcere beatus 4.304
Ioseph uenditur à fratribus ac in Aegyptum ducitur distrahiturq; 4.248
Ioseph origo cur ab Euangelistis descripta, & non Mariæ uirginis matris tom. 5 35
de Ioseph sancto pulchra & sancta speculatio 4.245
Iosephi & Christi collatio 4.247
Iosephi & fratrum mutua cognitio. tom. 4 257
Iosephi & Honorij collatio 3.47
Iosephi laudes sub compendio recensentur 3.70.150
Iosephi pia fraus, ut fratrem detineat. tom. 4 257
Iosephi uirtutes enarrantur 1.9.15
Iosephi historiographi de paradiso sententia 3.144
Iosias rex probatus 3.112
Iosias rex quàm diu regnarit 3.49
Iosue facta sub compendio 1.62
Iosue Naue quomodo potestatem habere dicatur supra 5. ciuitates 2.93
Iosue solem statuit 5.151
Iosua typus saluatoris 4.582
Iosuæ uictoria 2.39
Iouinianus hæreticus damnatur 3.193
Iouis hortus quis 4.234
ira dei cuiusmodi, & eius effectus tomo 4 509
ira & innocentes plerunq; in discrimẽ adducit 4.259
ira nonnunquam pro uindicta ponitur in scripturis 4.509
ira quæ mala faciat 4.445 & 5. 231.357.361.487
ira quõ coercenda to. 1.2. & 4.259
ira uindictam parit 5.232
iræ cedere debemus 1.12
iræ mala quæ 4.456
iræ quatenus indulgendum 4.487
iram cohibere consilio præclarum est. tom. 5 66
per iram cõmissis impunitatem dabãt philosophi 3.49
in iram non sumus positi 5.391
iram sibi thesaurizare qui dicantur. tom. 5 180
iracundia quæ mala generet 3.202
iracundia ratione reprimenda 1.12
iracundiam temperare non posse aut uelle, non hominis sed beluæ est. tom. 3 202
iracundiam qui comprimit, præstãtior eo est qui urbes capit 4.197
irasci, naturæ effectus est, non potestatis tom. 1.2
irasci quatenus liceat 3.202.5.357
irasci sine culpa quãdo possumus 1.13
irascendum quõ sit Christianis 3.49
iratus philosophus seruum cur noluerit ferire 1.13
irati hominis species describitur tomo 4 488
Iris num arcus dei de quo ad Noe dictum est 4.116
irrationalis impetus mala 3.64
irrationabilia etiam institutione humana iussa faciunt 4.129
irritatores cauendi 1.3
Isaac ablactatur 4.183. & 5.150
Isaac cur sic uocatus 5.171
Isaac filij qui & quare dicantur 3.95
Isaac immolandus à patre abducitur. tom. 4 184
Isaac typus dominicæ incarnationis tomo 4.116.213. & 5.340
Isaac humilis quamuis diues 3.214
Isaac morituri Christi typus 4.185
Isaac pastor pecorum 3.65
de Isaac pulchra speculatio 4.213
Isaac puteos fodit 4.217
Isaac quid 4.213
Isaac quõ uiuere dicatur 5.92
Isaac Saræ filius hæres 3.95
Isaaci & Mosis collatio 4.116
Isaaci & Rebeccæ pium affectus certamen 4.297
Isachar benedicitur 4.266
Isachar quid ibid.
Ismael cur non hæres Abrahæ 4.175
Ismael filius Abrahæ Iudæorum figura tom. 5 340
Ismaelem optat uiuere in conspectu domini Abraham 4.179
Ismaelitæ

Ismaelitæ quid 4.247
Israel filij quo tempore Aegyptum reliquerint 4.6
Israel quod quærebat non inuenit, quomodo 4.559
Israel uel Iacob quomodo dictus primogenitus 4.6.130
Israelita uerus quis 5.11.215.219
Israelita quid 5.216
Itali capti à Barbaris propter Valentinianum liberi remittuntur 3.3
Italorum luctus ob Theodosii mortem. tom.3 54
iter prosperũ quodnã dictũ 5.174
Iubal demonstrator Psalterij & citharæ tom.4 10
iucunditas nulla in hac mortalitate esse potest 3.62. & 4.660
Iudaicæ fabulæ quæ Paulo 5.420
Iudaici populi quantus in Christum furor 2.29 quantus in suos apostolos ibidem
Iudas benedicitur à Iacobo mystice tomo 4 263.303
Iudas Christi typus 4.247
Iudas cur paterna benedictione prælatus ibidem.
Iudas & reliqui fratres flentes rogant pro Beniamin 3.146
Iudas seruare cupit Iosephum 4.247
ex Iuda ortus dominus secundum carnem 5.182.218
Iudas Machabæus Antiochi duces uincit 1.25
Iudas proditor 4.522.534.540 541.573.579.704
Iudas proditor Christum deserens, fatanam suscepit 4.134
Iudas pro cibo sacro male sumpto exit à Christo & cœna 3.262
Iudas proditor quur indignus remedio fuerit 3.65.et 5.158
Iudas prod. distrahit quem latro sanctus confitetur 3.271
Iudas proditor etiam audiuit, Vos estis lux mundi 4.717
Iudas prod. filius perditionis 5.224
Iudas proditor in quo grauius articulo peccarit 1.70
Iudas prod. laqueo perit 1.37 & 2.163. & 4.478
Iudas prod. leuauit calcaneũ suum contra dominum Iesum 4.266
Iudas proditor noluit intelligere ut bene ageret 4.479
Iudas proditor non fert unguentum effusum 1.172
Iudas proditor num & ipse à Domino lotus 4.542
Iudas pr. osculo dominũ prodit 5.155
Iudas proditiõis preciũ retulit 4.591
Iudas proditor quæsiuit malum, & inuenit 4.479
Iudas prod. quomodo calcanei delictũ habuisse dicatur 4.584
Iudas proditor seipsum accusat & damnat 3.276.277
Iudas prod. serpẽti cõparatur 4.542
Iudas proditor typus infidelium populorum 4.544
Iudas proditor ubiubi fuerit, ibi et perfidia erit 3.237
Iudæ proditoris cur infructuosa pœnitentia 1.168.et 3.65
Iudæ quam horrendum facinus 5.155
Iudæ quæ uirtus defuerit 4.135
Iudæa duplex 1.105.et 5.132
Iudæa quid significet ibid.
Iudæa uastata à Babylonijs 5.43
Iudææ fortes quãdo abstulisse dominus uisus sit 4.707
Iudæus cur Græco à Paulo semper in epistolis antefertur 5.180
Iudæus Gentili grauius punietur in iudicio, quare 5.183
Iudæus legem non audit 4.756
Iudæus non est secundum adoptionem hæres 3.182
Iudæus populus contumax 3.141
Iudæi cognomen est populi Israelitici tom.5 182
Iudæi & Christiani collatio 3.297
Iudæi abeũtes retrorsum cadũt 5.155
Iudæi accepti beneficij & ingrati & immemores 5.271
Iudæi apostolorum tempore etiam Romæ habitarunt 5.170
Iudæi Christum in cruce pendentẽ deridebant 4.247
Iudæi Christum non uiderunt 5.8
Iudæi contra legem à Christo exigunt didrachmum 3.61
Iudæi crediturí in Antichristũ 4.553
Iudæi cur cognominati 5.182
Iudæi generationi uiperarum comparati 5.29
Iudæi cur in Christum non crediderũt. tom.5 221
Iudæi de generatione originum suarũ multa narrare consueti 5.398
Iudæi de patre diabolo quõ et quare dicantur 5.210
Iudæi detestandi quare 2.68
Iudæi dum sensum scripturæ contẽnunt perierunt 2.67
Iudæi dura seruitute opprimuntur ab Aegyptijs 4.131
Iudæi æmulatores cur dicãtur 5.223
Iudæi & fraudis & auaritiæ arguuntur 5.126
Iudæi filij Abrahæ 5.184
Iudæi gemino testamento damnantur. tom.3 187
Iudæi grossis labentibus comparantur tom.5 116
Iudæi incredulitatis causa inimici dicũtur 5.227
Iudæi idololatræ 5.271
Iudæi in quo maxime Deum læsisse dicantur 1.141
Iudæi leproso peiores quomodo 5.61
Iudæi lucernæ comparantur 4.516
Iudæi nõ ita offenderunt ut nõ possint resurgere 5.225
Iudæi prophetas occidentes reprehenduntur 4.586
Iudæi prostrati in deserto 5.271
Iudæi quando dici cœperunt hoc nomine 5.175
Iudæi quando suum regnum perdiderint 4.264
Iudæi quomodo dicti Christiani, et Christiani Iudæi 5.218
Iudæi quomodo Gentibus præponãtur tom.5 184
Iudæi quomodo sua castra mouebãt, & eius rei interpretatio 3.39
Iudæi quot Christianorum ecclesias exusserint 3.109
Iudæi sacrilegi cur appellati 4.152
Iudæi sibijpsis causa fuerunt perditionis tom.5 223
Iudæorum diuersa religio 4.159
Iudæorum consilium uanum, quomodo tom.4 269
Iudæorum & Christianorum collatio. tom.5 435
Iudæorum & Gentilium disceptatio de lege obseruanda 5.170
Iudæorum error de Christo 4.246 691. & 5.420
Iudæorum error de trinitate reprehenditur 4.80
Iudæorum fratres cur dicti hæretici tomo 5 128
Iudæorum festiuitatrs umbræ festorum cælestium, quomodo 3.38
Iudæorũ imprudentia & impietas confutatur 5.158
Iudæorum in Babylonia captiuitas ab Hieremia defletur 4.722
Iudæorũ in Christũ peruersitas 5.336
Iudæorum ingens in Euangelium & fideles inuidia 5.340
Iudæorum laus ex hominibus quomodo dicatur 5.184
Iudæorum luxuria quanta, & q̃ grauiter punita 5.271
Iudæorum patres quomodo in nube baptizati dicantur 5.270

Iudæorum peccatum grauius Iudæ proditoris, in quo 4.591
Iudæorum pertinacia mira describitur tom.4.159 & 5.299
Iudæorum populus cur dictus primogenitus 4.262
Iudæorum populus cur diues appellatus 4.405
Iudæorum populus in fine deum cognituras 4.260
Iudæorum populus muto similis, quomodo 5.15
Iudæorum prærogatiua describitur tomo 5 184
Iudæorũ prærogatiua quanta 5.215
Iudæorum quanta perfidia 4.534
Iudæorum regnum in quo regum defecerit 5.43
Iudæorum in Aegypto seruitus qualis. tom.4.576.591
Iudæorum superstitio reprehenditur. tom.5.106.220
Iudæis à quibus usuras exigere licitum tom.4 348
Iudæis cognomen tripartito genere à Paulo significatur 5.182
Iudæis nõ locandæ nostræ filiæ 4.187
ex Iudæis salus esse quomodo dicatur. tom.5 365
in Iudæos quæ circumspectio nobis obseruanda 5.145
Iudex in finali iudicio qualis quib. apparebit 5.394
iudex in principio creationis laudandus 4.662
iudex iniquus deus à multis æstimatur, & quare 1.7
iudex in script. quis dicatur 5.113
iudex qui sedeat, cum quo sedeat, et ubi sedeat considerandum 2.61
iudici quando iniuria fieri dicatur tomo 5 253
iudicans alium & eadem agens, inexcusabilis 5.179
iudicandus ab homine nõ est, quẽ deus iustificauit 4.377
iudicandi oĉs in corpore sumus 5.302
iudicandi religio quæ 3.97
iudicandum temere non est, & quare. tom.5 70
iudicabimur omnes in corpore, non anima sola 5.199
iudicare alij alios temere non debemus tom.5 234.253
iudicare alterũ qui debeant 4.749
iudicare ante tẽpus nõ debemus 4.568
iudicare de alio quàm graue sit 4.749
iudicium à domo dei incipit 4.748
iudiciũ aliud sanctis aliud iniquis futurum ibidem
iudicium dei iustum 5.217
iudicium dei nemoo mortaliũ effugere potest 5.179
iudicium dei omnino futurum, & per Christum 5.302
iudtciũ domini geminum 4.749
iudicium finale 5.391
iudicium finale futurum à Christo duplicem ob causam 5.180.244
iudicium finale sine dubio futurũ probatur 4.473
iudicium iustũ probatur dei de Dauide & Saule 5.217
iudicium mundi huius qui euadit, non euadet futurum 5.179
iudiciũ omne delatum filio 2.32
iudiciũ omne prouidũ esse debet 3.64
iudicium præposterũ multorũ de uirtutibus & uitijs 4.162
iudicium suum misericordia temperat dominus 4.751
iudicij dies cur dicta mala 4.491
iudicij dies expectanda ne quis quem temerè iudicet 5.253
iudicij dies qui & quæ forma sententiæ tom.2 62
iudicij dies uictoriarum coronæ similes dicti, quare 4.240
iudicij diem scire nihil prodest 5.147
iudicij diem cur nos latere uoluit deus. tom.2 111
iudicij diem quis scire possit 2.150
iudicij finalis diem quis sciat 5.131
iudicij finis iustitia 4.716
iudicij formam diuini seruare debemus tom.4 751
iudicio finali & boni illustrãdi, & mali puniendi 5.394
in iudicio finali nihil occultum erit tomo 5 254
iudicia bonorum negligere non debemus 1.29
iudicia dei & hominum quàm longe inter sese dissident 4.699
iudicia dei iusta, licet humano iudicio secus uideatur 4.198
iudicia dei summopere custodienda. tom.4 641
iudicia dei qui qui uera esse non crediderit, cito à lege dei declinat ibid.
iudicia quæq; meritis formantur 3.70
iudicia secularia quæ 5.258
iudiciorum dei altitudo hominib. prorsus impenetrabilis 2.22
Iudith abstinens Holophernem obtruncat 3.199
Iudith quot triumphos egerit de Holopherne 1.64
Iudith in ornatu non peccat 1.81
iugum bonũ ac leue habemus 5.41
iuga boum quinq; quid denotẽt 5.120
iugũ Christi super nos tollendũ 4.131
iugum Domini à iuuentute portandum tom.4 740
iugum domini quomodo suaue reddatur 3.4. & 4.582. & 5.201
iugũ quod Hieremias graue dixit, cur dominus leue dicat 3.4
iugum uerbi dei quibus graue uideatur tom.3.4
Iulianus Imp. Christianorum ecclesias succendi permittit 3.109
Iuliana liberos omnes Deo consecrat. tom.1 111
Iuliana matrona ædes sacras ædificat. tom.1 105
Iulianæ uiduæ oratio ad liberos post mortem mariti 1.106
iumentum homo dicitur comparatione rerum cælestium 4.374
iunior non tantum ætate, sed & sensu dicitur 4.170
iuniores, senes & cani qui dicti ibid.
iurare cur deus dicatur 4.126
iurare cur uetuerit Christus 1.87
iurare quatenus liceat 1.113
iurare quid 3.114. & 5.442
iurare quis bene & quis male dicatur 699 tom.4
iurandum quomodo 4.380
iuramentum temerarium quæ mala inferat 1.63
iurgium interdum prodest 3.103
ius commune natura, ius priuatum uerò fecit usurpatio 1.17
ius diuinum humanis autoritatibus deputatum 5.232
iustitia ad quid potiss. referatur 1.17
iustitia auro comparatur, iniustitia luto, quare 4.475
iustitia concordiam secum uehit uirtutum cæterarum 4.95
iustitia cur aquilæ comparata 1.102
iustitia dei quæ dicatur Paulo 5.175
iustitia dei quõ reuelari dicatur 5.176
iustitia dei testimoniũ habet ex lege et prophetis, quomodo 5.183
iustitia etiam hostib. seruanda 1.18
iustitia & in bello ualet ibid.
iustitia finis iudicij 4.716
iustitia in quo uersatur 1.15. & 5.33
iustitia mater omnium uirtutum 4.96
iustitia omnibus grata 1.62
iustitia plus quàm licentia apud omnes ualere debet 3.117
iustitia quanta ex quibus colligi potest tom.1 18
iustitia sine prudentia esse non potest. tom.1 16
iustitia supra mundum est 1.101

iuſtitia uera ut ſit quid exigat 4.735
Iudæi omnes ex quo originẽ duxerint. tom.5 216
Iudæi quomodo ſub peccato eſſe dicantur tom.5. 185
Iudæi quotiens ad eccleſiam uocentur, ſed recalcitrent 4.259
Iudæi habent zelum, ſed non ſecundum ſcientiam 4.630
Iudæorum fallacia notatur 3.111
Iudæorum falſitas conuincitur 5.104
Iudæorum inſania Chriſtum eijcientiũ declaratur 5.55
Iudæorum mira cæcitas & pertinacia tom.4.591. & 5.299
Iudæorum mira hypocriſis ibid.
Iudæorum obſtinatio notata 4.255
Iudæorum perfidia notatur 3.53
Iudæorum malitia quãta mala illatura ſit in eccleſia prædictio 5.415
Iudæorũ quidam Chriſtiani effecti qui falſa docebant 5.419
Iudæorum quidam quomodo in Chriſtum credebant 5.351
Iudæorum uicini qui fuerint 4.559
Iudæis nihil oberit ſi illorum multi increduli alijs credentib. ſunt 5.184
iudicare temere inuicem non debemus tom.5 234
iudicium Dei non cum arrogantia hic diſcutiendum 2.36
iudicium finale quale futurũ 5.180
iudicij dies cur dicta mala 4.474
iudicij finalis dies quomodo & quando futurus 5.391
Iudith uidua Holophernem conficit tomo 1.144. & 5.224
iugum domini ſuaue 4.582. et 5.201
Iulianus imperator Chriſtianorũ perſequutor 5.394
Iuliana filijs uirginitatem ſuadet, non imperat 1.106
iurare in ſcripturis quid 5.442
iuſtitia Chriſtianorum, Phariſæorum, & Scribarum quæ dicatur 5.230
iuſtitia Dei & miſericordia quæ dicatur 5.187
iuſtitia dei quæ Paulo dicatur ibid.
iuſtitia eſt bonum ſingulare, iniquitas uero parit diuiſionem 4.151
iuſtitia omnes uirtutes complectitur. tom.4 207
iuſtitia uera quæ dicatur 3.260
iuſtitiæ definitio non inelegans 5.33
iuſtitiæ dei efficacia quanta 5.200
iuſtitiæ officium quod 1.17
iuſtitiam dei num homines antè nõ cognouerint 5.179
iuſtitiam ut ſectemur exhortatio 3.45
iuſtitia temperata eſſe debet 5.357
iuſtitiæ effectus 1.102. & 5.200
iuſtitiæ & liberalitatis collatio 1.17
iuſtitiæ & ſapientiæ contubernium in diuiduum 1.40
iuſtitiæ, fidei & legis differẽtia 5.221
iuſtitiæ forma ubi tenenda 4.651
iuſtitiæ fundamentum fides 1.18
iuſtitiæ imago omnibus ſeruanda, quo modo 1.30
iuſtitiæ laudes recenſentur 4.477
iuſtitiæ mundanæ & ſpiritualis differentia 5.200
iuſtitiæ opera permanẽtia non omnes facere poſſunt 4.735
iuſtitiæ partes quot & quæ 1.16
iuſtitiæ prima forma ſecundum philoſophos quæ 1.17
iuſtitiæ primũ munus à philoſophis inductum à nobis excluſum 1.17
iuſtitiæ quædam forma eccleſia, quomodo 1.18
iuſtitiæ tempus quando potiſſ. eſſe uel fuiſſe uideatur 4.16
iuſtitiam dei nõ agnoſcere malorũ omnium ſumma 5.179
iuſtitiam in tres partes diuiſerunt & philoſophi 5.69
iuſtittam nemo cognoſcit, niſi norit et iniquitatem 4.475
ad iuſtitiã ut perueniamus ſcientia neceſſaria 4.288
de iuſtitia diuina nemo conqueri poteſt 2.33
iuſtificatio mẽtis eſt nõ corporis 4.82
iuſtificatio noſtra gratuito fieri, nõ meritis præcedentibus, quomodo dicatur 2.13
iuſtificatio num ſecundum corpus an ſecundum animam conferatur 4.82
iuſtificatio unde deriuetur ibid.
iuſtificationis ſignum in homine quod tom.5 209
iuſtificationes dei quomodo cantabiles dicantur 4.643
iuſtificari quis non poterit, niſi delictũ antè confeſſus 4.111
iuſtificari quis in ſcripturis quõ dicatur 5.76
iuſtus accuſare alios non nouit 4.250
iuſtus agro pleno cur comparetur tomo 4. 587
iuſtus ex fide uiuere quomodo dicatur tom.2.48. & 5.176
iuſtus in ſcripturis quis 4.523
iuſtus diuino cuncta committit imperio 4.160
iuſtus non debet timere 4.489
iuſtus nunquam à deo derelinquitur tomo 1.24. & 4. 497
iuſtus quando bono æqualis aut etiam præponendus aut poſthabendus. tom.5 193
iuſtus quid potiſſ. fugere debeat 3.67
iuſtus quos fructus habeat 4.167
iuſtus terrenis omnib. imperat 4.163
iuſtus uere diues quomodo 3.66
iuſtus uir patriæ murus 4.181
iuſti arma quæ 1.3
iuſti cognomine recte Noe appellatus. tom.4 160
iuſti & athletæ collatio 4.315
iuſti & boni quæ differentia 5.193
iuſti & peccatoris collatio 4.110
iuſti & ſerui differentia 4.153
iuſti mens arcæ tecto comparatur, & quomodo 4.160
iuſti officium quod 4.173
iuſti officia deſcribuntur 1.15
iuſti uiri & boni imperatoris collatio. tom.4 150
inter iuſtum & uulgum in tolerando aduerſa quid interſit 4.729
iuſtum qui iniuſtum, & cõtrà iniuſtum iuſtum dicit, uterq; apud deum execrabilis 1.16
iuſtum quodcunq;, id & honeſtum & utile 1.37
iuſti cur potiſsimum malis afficiantur, & contrà 1.8
iuſti etiam tentantur ſecularibus afflictionibus 4.195
iuſti multi uidentur hominibus, pauci uerò deo 4.150
iuſti plerunque malis huius mundi affliguntur 1.6
iuſtorum actio potiſsima in hac uita, & quæ 4.231
iuſtorum fulgor Soli comparatur, & quare 5.290
iuſtorum numerus multũ populis præeſt 4.132
iuſtis non eripuit paradiſi habitationem diabolus, ſed magis profuit. tom.4 94
Iuthungi populantur Rhetias 3.106
iuuenis & deſpectus quis in ſcripturis dicatur 4.732
iuuenus in iuuentute ſenes, & contrà ſenes iuuenes, qui 4.498
iuuentus bona quæ ibidem
iuuentes in ſcripturis probata quæ dicatur 4.605
in iuuentute ad deum conuerti nos oportet 4.602
Ixionis perpetuam uertiginem inter poeticas recenſet author fabulas. tom.4 238

K

Kvph litera Hebræa quid significet 4.737

L

Laban idololatra 5.194.195
Laban persecutatur supellectilem Iacobi 1.39.& 4.299
Laban quid 4.300.315
labia munda & immunda qui habere dicantur tom.1.2
labiorum nomine qui censeantur in ecclesia 4.709
labi infirmum qui coegerit, plus astringitur quàm is qui lapsus est 3.109
laborandum potius quàm rerũ mundanarum copia affluere 4.637
laborantibus, non ociosis merces debitur 4.118
laborare qui non uult, nec manducare debet 5.388
labor processus est uirtutis 4.131
labor soli homini præcipitur 5.6
laborem nostrum purus simplicitatis cõmendat affectus 4.131
laborum bonorum nobilis fructus 5.6
laborum suorum fructus qui nam sunt edituri 5.389
laboribus insistendum 5.390
lacrymæ frequenter mentem pascunt, & pectus refrigerant 3.8
lachrymæ panes 4.410
lacrymæ quid utilitatis pariant to.1 175.& 5.66
lachrymarum arborum inter se differentiæ 4.37
lacrymarum bonarum quantus effectus 3.273
lacrymarum fructus 4.507
lacrymarum piarum utilitas multa tomo 1.172.& 4.728 & inde
lacrymis mouetur Christus, & quare tom.5 71
lacrymis multis opus est peccata sua lugentibus 1.175
non lacrymas nudas, sed & fidem exigit deus 5.167
lactis natura quæ, & cui comparata. tom.4 663
sub lactis nomine quid in scripturis sinfin ficetur 5.438
lactis potus infirmis necessarius quid denotet 5.438
lactis succo sui ingenij exerceant infantiam, qui cibo grandiorum non possunt 3.147
lact. Euangelico quibus potissimum opus est 5.69
lacte primum, mox solido cibo nutriendus, qui ad fidem uenit 5.87
lacte qui potissimum potandi 5.250
lacus uarij enumerantur 4.25
lædens alterum, sibijpsi laqueum parat to.4.54
lætitia ibi deesse non potest, ubi patientia præsto est 3.67
lætitia in uindicta impiorum qualis sit tom.4 643
lætitia mala reprehenditur 5.257
lætitia nostra qualis esse debeat 1.87
lætitia salutaris quæ 4.391
lætari in quo potissimum debeamus. tom.4 216
laici à quibus iudicandi in negocio fidei 3.122
in Lamech septuagies septies peccatur quomodo 4.139
Lamed litera Hebræa quid significet. tom.4 4.680
languoris causas agnoscere est medicinæ principium 4.156
Laodicea ciuitas 5.385
lapis cur dictus Christus 4.412
lapis offensionis in scripturis quis dicatur 5.220
lapides loquuturos arguit Christus, si homines taceant 5.143
lapides precioſi qui 5.252.280
lapides precioſi in Ecclesia qui dicantur tom.2 93
lapides precioſi qui, & quid significent to.2.52
lapides precioſos qui tantũ offerre debeant 2.53
lapidibus cur comparati Gentiles populi 5.29 & inde
lapsus amoris, non impedit fidem tomo 5. 72
lapsus cõmunis non offendit 3.121
lapsus non est lapsus, nisi animus quoque inclinetur 4.169
lapsus multorum etiam sanctorum describitur 4.380
lapsus omniũ intolerabilior, quàm unius sacrificium idolothitum 3.113
lapsus prioris corrigit sequentem, & quomodo 3.115
lapsus sanctorum quas in nobis utilitates operentur 4.378
lapsus suos quis ritè intelligere possit. tom.4 385
lapsui, quàm diu quisque uiuit, obnoxius 4.238
in lapsu communi non est offensa tomo 3 121
lapsorum nullus à uenia excluditur, si redierit 1.159
lapsis reseruatur misericordia Dei tomo 5 226
à lapsibus quibuslibet facile surgit qui opem à reparatore flagitat 3.226
laqueus aduersarij nostri quis dicatur tom.1 3
laqueus multus in mundo 4.243
laqueus quibus & quomodo absconda-tur 4.82
laqueus quomodo dicatur uoluptas. tom.5 107
laqueo nostro quomodo capimur 1.3
laquei iniquitatis in ciuitate qui dicantur 4.704
laquei nulli in hoc seculo ibidem.
laquei qui nam sint in nobis ipsis tomo 4 236
in laqueorum medio quomodo ambulare dicamur 4.219
laqueorum plenum seculum 4.635 758.& 5.48
laqueorum plena esse in hoc mũdo pulchrè declaratur 4.235
quos laqueos pluat dominus super peccatores 4.705
largienda quæque quomodo & quibus sint 1.19
largitas probabilis quæ dicatur in scripturis ibidem
largitio in pauperes sine simulatione fieri debet 5.310
largitio magis uoluntate quàm facto æstimatur 5.310
lateres formare in Aegypto, quid significet 4.206
latere cuius proprium sit 4.173
Latini patres Græcis quibusdam in seruanda scripturarũ interpretatione seduliores 5.196
latitudo quid 5.353
latum in scripturis quid significet & denotet 4.690
latro diem refugit, & quare 4.136
latro paradisum ingreditur 4.470 509.534.541.574.684. & tom.5 49
latro sanctus quare prælatus Petro apostolo 3.272
latro sanctus quare primus à Saluatore in paradisum iutroductus 3.271
latro sanctus paradisum ingreditur, promissore Christo 3.271
latronis sancti quàm magna fides ibid.
latroni paradisus promittitur 3.95 281.& 5.161
latroni uenia donata 1.122
de latrone sancto sancti Ambrosii uel Maximi speculatio 3.271.272
latrones duo cũ Christo crucifixi quid denotent 5.162
latrones in scripturis qui 5.101
laus

laus Iudæorum uel Gentilium ex quibus esse dicatur 5.104
laus uera etiam pijs omnibus onerosa tom.3.221
laus uera quæ 5.430
laudis cupiditas, quid mali generet. tom.3.216
laudem nobis exigere non debemus, nec possumus, quare? 5.131
laudem nemo alteri, inuidere debet. tom.4.132
à laude dei non cessandum 4.554
laudes deo septies in die dicendæ sunt tom.1.86
laudare nemo se ipsum debet 3.97
laudare quem potissime debeamus tomo 5.182
laudare, quomodo aliquos debeamus tom.4.662
laudãdus Deus, & in aduersis & prosperis 4.663
laudandus nemo ante mortem, quare & cur 4.238
laudandus uter uideatur, an qui peccatum euaserit, an qui uirtutum munus impleuerit 4.463
Laurentius ecclesiæ thesauros quomodo dispensarit 1.51
Laurentius martyr grano sinapis, cur comparatus 3.226
Laurentius martyr in craticula tostus 3.226
Laurentius martyr omnibus gymnosophistis præstantior 3.74
Laurentij martyris uirtus & fortitudo 1.26
Laurentij martyris uita & martyrium describitur 3.296
laurus describitur 4.32
laurus insigne uictoriæ 4.34
lauro uictorum olim capita coronabantur 4.34
Lazarus pauper & humilis in sinu Abrahæ dives uero in inferno sepultus 4.734 & 5.128
Lazarus pauper dives 4.405.671
Lazarus mendicus ad ianuam diuitis 4.512
Lazarus quatriduanus resuscitatur 1.171 & 3.34
Lazari exemplum quibus potissimum proponitur 1.8
in Lazaro resuscitato quæ facta legimus, in uno quoq; peccatore sunt facienda 1.172
Lazarum resuscitatum interficere uolebant Iudæi, ut Nouatiani pœnitentes ibidem
lectio frequens, quid utilitatis adferat 4.672
lectionis sacræ quanta utilitas 3.262
lectioni quatenus intendendum 1.2
lectus in scriptura, quid significet & denotet 3.255
lectus paralytici quid denotet 5.61
lectus sanctorum Christus 4.221
in lecto uno duo cubantes, quid denotent 5.133
leem quid 3.93
legatis non inferenda exitia 5.363
legenda sunt uel aliena uel falsa multis ob causis 5.7
lentiscus arbor infructuosa, quid denotet 4.302
leo æger quomodo sibi medetur 4.77
leo gallum quomodo metuat ibid.
leo noster aduersarius quis 5.418
leo raptam prædam clamante homine relinquit 3.139
leo scorpionem metuit & gallum gallinaceum 4.79
leo superbus & ferox 4.74
leo ut pauescat, canis cæditur 4.129
leonis natura & ingenium 4.74
leoni diabolus comparatur 5.269
leonem interficit coluber 4.31
leones etiam uirgines mirantur 1.80
leones hominibus institutione dicto audientes 4.129
leones maritimi 4.52
leones emptorum uelint nolint leonum sunt serui 3.71
Leopardus æger, quomodo sibi medetur tom.4.77
Leopardus quare allium fugiat ibidem
leporis mutatio secundũ tẽpora 4.69
lepra duplex & mentis & corporis, quæ? 5.59
lepra quando & quomodo mundata dicatur 4.156
leprosus à Christo mundatur 55.9
leprosos lex tangi uetuit 5.60
lepusculus marinus formidabilem corruptelam infert 4.59
letalia cum utilibus, cur etiam generentur 4.30
Leuitas excepit dominus à possessione terrena 1.31
leuitati adiuncta uitia, quantum noceant 4.200
Leui benedicitur 4.262.303
Leui cur primogenitus nuncupatur. tom.4.270
Leuita quid 1.31 & 4.132
Leuites minister remissionis est, quomodo 4.133
Leuites nunquam à quoquam deserendus 4.271
Leuites uxorem in partes dissecat 1.67 & 3.171
Leui quid 4.646
Leuitæ cur electi ad occisionem proximorum 3.158
Leuitæ cur redemptores cæterorum appellati 4.133
Leuitæ nõ habent cum plebeia possessione consortium 4.130
Leuitæ cur primogeniti appellati ibid.
Leuitæ pro primogenitis filiorum Israel deputantur 3.86
Leuitæ terrenis non debent teneri cupiditatibus 1.31
Leuitæ ueri qui 1.33
Leuitarum ciuitates homicidis patent quid 4.310
Leuitarum officium 1.32
Leuitarum potissimum officium quod tom.4.132
Leuiticæ tribui, nõ datur terrena possessio, quare 4.646
lex amara sine crucis mysterio 3.249
lex annunciatrix Christi 4.721
lex bona, quomodo & quibus dicatur 5.398
lex duplex carnis, scilicet & mentis tom.4.129
lex Christi est lex Dei, & Dei est Christi 5.269
lex Christi omnes saluos uult fieri. tom.5.344
lex circumcisis data 5.342
lex cui bona, & cui item mala 5.40
lex cuius causa data est, & cuius fides 5.192
lex cur data 5.297.326 & 337
lex cur frustra obseruetur 5.185
lex cur mortis dicta 5.202
lex diei quomodo ueritas dicta 4.735
lex diuina quæ 5.187
lex duplex in nobis, quæ 3.28
lex charitatis quàm diuersa inter sese imperent 5.69
lex & legis opera non iustificant hominem 4.178
lex exemplar est & umbra cælestium tom.4.468
lex ex fide non est quomodo 4.687
lex ex usu facta 4.23
lex factum damnat non aufert malitiam 4.317
lex factorum nihil prodest 5.327
lex factorum quæ dicatur 5.187 & 190 & 337
lex futuræ redẽptionis indicium 4.721
lex fidei liberator hominis, quomodo? 5.207
lex fidei maior quam Mosis 5.298

lex fidei, quæ aliàs fecuritatis 5.210
lex fidei quæ dicatur 5.203
lex gemina, naturalis & ſcripta 4 312 & 501
lex imperatorum non eſt ſupra Dei legem 3.122
lex in cordibus ſcripta quæ 5.453
lex iugo comparatur 5.335
lex membrorum quæ dicatur 5.206
lex mentis repugnat legi corporis. tom. 1.149
lex mortis quæ in ſcripturis 5.207
lex Moſis quæ lata dicatur 3.180 & 5.227 & 3.98
lex Moſi, cur lex mortis appellata. tom. 5.207
lex Moſis excluditur lege fidei 5.188
lex Moſis num neceſſaria fuerit, nec ne 3.179
lex Moſis qd utilitatis attulerit 3.181
lex naturalis non inſcribitur, ſed innaſcitur 3.179
lex naturalis per Moſem partim reformata, partim inſtaurata 5.187
lex naturalis quæ 5.187 & 194 & 206
lex naturalis quæ ſit, & eius effectus qui ſint 3.179
lex naturalis tres partes habet 5.195
lex naturæ cõmunis utilitas uniuerſorum 1.57
lex naturæ & diuinæ 4.710
lex naturæ num ſuffecerit, niſi adderetur & lex Moſis 4.290
lex nihil mandat credendum 5.335
lex non deſtruitur à Paulo, ſed illi fides libere præponitur 5.190
lex non eſt inimica promiſsionis Dei tom. 5.337
lex non eſt ex fide 5.335
lex nõ mala quæ iuſte irãinfert 3.202
lex non mala, ſed melius Euangelium tom. 5.173
lex non neceſſaria ubi Legislator adeſt 4.532
lex non ſuperflua, quomodo 3.96
lex pacem dare non potuit 4.758
lex pædagogus quomodo dicatur 3 96.183 & 338
lex peccatum non eſt, ſed peccati index 5.203
lex peccatum ut oſtendere potuit, ita donare non poteſt 5.28
lex peccati cognitio 5.80
lex peccatorum index 5.202
lex peccatorũ neſcit remiſsionẽ 5.80
lex peccati quæ Paulo dicatur 5.206
lex perfectum à peruerſo diſtinguit. tom. 5.184
lex per fidem non eximinatur, ſed adimpletur 5.188
lex per occulta myſteria oſtendit Chriſtum 4.649
lex pigra et ocioſa quõ dicatur 3.255
lex prænũcia eccleſiæ quomodo 5.28
lex præuaricationũ gratia data 3.182
lex promiſsionem Abrahæ factam nõ poteſt infirmare 5.336
lex propter quid data 5.171
lex prorſus neceſſaria, quare 5.197
lex qua ſpe tutos ſeruabat ſuos cultores 5.338
lex quæ doceat 4.468
lex quæ nocuiſſe uidetur, quomodo profuiſſe dicatur 3.180
lex quomodo ceſſare debuit 5.188
lex quando euacuari cœpta 3.237
lex quare data 5.19
lex quatenus prodeſſe dicatur 5.335
lex quibus dominetur 5.343
lex quibus poſita dicatur 4.717
lex quibus potiſsimũ loquatur 5.186
lex quid operetur in homine 4.289
lex quid potiſsimum annunciet 3.63
lex quomodo dicta eſt uſq; ad Ioannem 5.126
lex quomodo non ſuffecerit, niſi adiuncta gratia 4.290
lex quõ uiuificare non poteſt 4.687
lex quos potiſsimum accuſatura eſt. tom. 5.181
lex ſecuritatis eadem quæ fidei, quomodo 5.210
lex ſine fide nihil prodeſt 5.187
lex ſpiritalis & lex ſpiritus, quid inter ſe differant 5.207
lex ſpiritus uitæ, cur ſic appellata ibid.
lex ſpiritus uitæ, eadem quæ fidei ibid.
lex ſpiritalis eſt 4.756
lex ſpiritalis etiam Moſi lex, quomodo 5.207
lex ſpiritalis quomodo dicatur 5.204
lex ſpiritualis quæ, & quur ita dicta tom. 5.205
lex ſpiritualis quæ dicatur 5.206
lex ſucceſsionis generationiſq; omni animanti præſcripta 4.73
lex triplex, quæ 5.187
lex typus Chriſti uenturi 5.452
lex typus Euangelij 5.26
lex ueritatis exemplar quõ 4.735
lex uetus quõ & quare dicta 5.203
lex uita eſt 4.743
lex umbra Chriſti 4.625
lex una & eadem quomodo & uitæ & mortis eſſe poſsit 5.207
lex ut ceſſaret miſericordia dei exhibita 5.174
legis auditores non, ſed factores iuſti tom. 4.335
legis amici quõ fieri dicamur 5.208
legis authoritas quos conſtringat & quos abſoluat 5.200
legis Chriſti quanta utilitas 5.270
legis debitores qui 5.342
legis effectus & officium 3.255 & 4.641
legis & Euangelij differentia quanta 3.182 & 5.42 & 173
legis & fidei differentia 5.192
legis & gratiæ datione quantum homini collatum ſit 4.289
legis & gratiæ inter æmulatores quid ſit diſcriminis 5.61
legis & gratiæ quàm ingens interuallum 1.148 & 4.551
legis ex oper. nemo iuſtificatur 3.180
legis finis charitas 5.398
legis finis, quomodo dicatur Chriſtus 3.61 & 4.649 & 5.183
legis imago Chriſtus 3.62
legis iuſtitia fides eſt Chriſtiana 5.183
legis iuſtitia non magna 5.227
legis iuſtitia quæ quare dicatur 5.200
legis meditatio, quid utilitatis adferat 4.681
legis Moſaicæ effectus 3.186
legis officium quod 4.109 & 5.28 & 187
legis opera non iuſtificare, quomodo dicantur 5.186
legis perfectio fides 5.220
legis præcepta pleraq; ſunt quæ præſenti tempore ceſſant 3.181
legis præcepta ut obſeruet homo infirmus, quomodo 5.205
legis præuaricatores, cur & qui dicantur 5.183
legis promiſsio quæ 5.182
legis promulgatio quid profuit 4.290
legis ueteris & nouæ diſcrimẽ 5.453
legi fides lõge à Paulo præponitur, ſed non tollitur 5.190
legi mori, eſt deo uiuere, quõ? 5.202
legi præſtantior fides, quõ 5.187
legi qui legitimè uti dicantur 5.398
legem diligentibus multa pax 4.757
quam legem euacuarit & ceſſare iuſſit Apoſtolus 5.350
legem factorum obſeruans male ſentit de Chriſto 5.326
legem inter Chriſti & Moſis, quid interſit 5.298
legem iuxta literam obſeruans ſaluari non poterit 4.564
legem Moſi, cur ſpiritalem appellet Paulus 5.204

per legem nemo iuſtificatur 5.335
legem nulla comitatur uirtus ibidem
per legem nulla iuſtitia 5.334
ante legem num peccatum ignorari potuit 5.194
legem qui, quomodo ſcire dicantur. tom. 5.201
legem qui uere cuſtodire dicantur tomo 4.649
legem ſcire debent qui quæ legis ſunt exigunt 3.62
legem ſeruare quõ quis dicatur 5.181
ſecundum legem ſpiritalem ambulandum 4.627
legem ſub Euangelio obſeruandum qui putent adulteri ſunt 5.202
legem naturalem Adam primus ſoluit quomodo 3.180
legẽ naturalẽ q habere dicãtur 5.200
legem naturalem ſi bene obſerues, nõ opus alia lege 3.179
in lege dei meditari, quid utilitatis adferat 4.671
ſub lege eſſe quando dicamur 5.200
à lege factorum exutus Chriſtianiſmus quomodo 5.201
in lege gloriari qui dicantur 5.183
in lege iuſtificari qui uolunt à gratia dei excidunt 5.342
lege longe antiquior reprorriſio 3.95
à lege mortis exuti ſumus ut legi fidei ſeruiamus 5.203
in lege nemo iuſtificatur 4.687 628 & 5.221
de lege nemo ſibi blãdire debet 5.188
lege naturali omnia licent, ſed non expediunt 5.272
ſub lege plus peccatum, quàm ante legem 5.204
in lege quæ præcipiebantur, nonnulla Euangelium quomodo & cur euacuat 3.181
ſub lege qui adhuc etiam num eſſe dicantur 5.269
à lege qui potiſs. declinent 4.641
lege quibus opus non eſt 5.398
in lege ſalus quõ eſſe poſsit 5.183
ex lege ſperare hæreditatem, quid mali inferat 5.190
in lege ſtare qui dicantur 5.224
ſine lege uixiſſe quid 5.203
in lege uoluntatem ſed ſecũdum legem meditat. habere debemus 4.467
leges duæ in homine interiore inquam & exteriore 5.206
leges duas nob. ineſſe probatur 5.134
leges peccati & Dei inuicem ſibi contrariæ 5.343
leges quatuor à Paulo nominatæ tomo 5.206
leges ueluti ex conſuetudine uendun-tur 3.232
legem Dei, & humanarum differen-tia 3.122
legum repugnantia in homine 3.50
quibus legibus potiſsimum ſeruire debeamus 5.210
legalium ceremoniarum parua utilitas 4.692
Legiſperiti qui ſibi uidentur explodũtur 5.101
Lia concubitum mariti exegit mandragoris filij 4.741
Lia & Rachel diuitias paternas, cur non requirat 3.66
Lia lippis oculis Synagogæ typum gerit 4.741
Liæ & Rachelis in Labanum patrem cõmotio & ira 3.66
Liberij uiri ſanctiſsimi præcepta ab authore explicantur 1.84
libri caput quid 4.533
libri in futuro iudicio aperiendi, qui. tom. 4.474
de libro uitæ qui deleantur 4.155
liberi amandi exemplo cornicũ 4.65
liberi noſtri quibus locandi in matrimonio 4.187
liberorum abdicationem ſolus nouit in omni natura homo 4.65
à liberorum procreatione quando abſtinendum 4.161
liberis procreandis ſuum tempus 5.15
in liberis agnoſcitur defunctus pater tom. 3.48
liberos habere non mediocre eſt Dei munus 5.13
libera mater quæ quorũ dicatur 3.95
libera ſeruitus quæ dicatur 3.96
liber is ſolus, qui intra ſe liber eſt 3.71
liber non eſt, qui ſeruit deſiderijs & paſsionibus 3.74
liber omnis ſapiens ſecundum Philoſophos 3.70
liber ſeruus Chriſti 3.96
liber ſeruus, et ſeruus liber quis 5.263
liber ſit oportet q alios liberat 4.585
liber quis uere dicatur 2.67 & 3.37.61.71.95 & 4.250
liberi & ſerui differentia 5.201
liberum arbitrium datum eſt homini tom. 4.541
liberum arbitrium non habere ſe putare debet, etiam ſi quis ſpiritu dei agatur, quare & quomodo 2.7
liberum arbitrium non negandum, ſed omnino aſſerendum 2.5 & 4.288
liberum arbitrium non perdidit homo tom. 2.7
liberum arbitrium iuuatur ſpiritu ſancto non auſertur 3.218
liberum arbitrium uide uoluntas
liberi arbitrij aſſertio nõ euacuat baptiſmum paruulorum 3.217
liberi arbitrij nimia confidentia in primis parentibus quæ mala peperit tom. 3.217
liberalitas eadem eſt quæ & beneficentia & benignitas 1.17
liberalitas perfecta quæ 1.19
liberalitas quæ potiſs. reſpiciat 1.20
liberalitas in pauperes ſumme neceſſaria 3.240
liberalitas ut bona ſit, qualis eſſe debeat 1.19
liberalitatis fructus qui 1.47
liberalitatis officium quod 1.17
liberalitati quæ accidant 1.19
liberalitate quatenus beneuolentia notior tom. 1.21
in liberalitate quæ requirantur 1.19
in liberalitate quis ordo ſeruãdus ibid.
libertas Chriſtiana non minimi æſtimanda 3.214
libertas & gratia, quomodo conueniant 3.258
libertas etiam in uernulis & ſeruis. tom. 4.249
libertas maculis, plena quæ 5.201
libertas noſtra non in occaſione carnis habenda 5.343
libertas noſtra quando obnoxia 5.338
libertas noſtra, quomodo iudicatur ab aliena conſcientia 5.273
libertas noſtra uera quæ, & in quo conſiſtat 3.70
libertas omnibus in eccleſia ex æquo cõmunis 4.33
libertas parit charitatem 3.96
libertas ſumma interdum in ſeruitute tom. 3.72
libertas uera in Euangelio in lege ſeruitus ibidem
libertas uera, ubi nulla formido ibidem
libertas uera quæ quare dicta 3.95
libertas uera ubi 5.299
libertatis ſacrificium à quibus cui deferendum & quodnam illud ſit 3.96
libertatis ueræ definitio pulchra 3.71
de libertate pulchra diſſertio 5.69
libertatẽ nobis reſtituit mors 3.26
ad libertatem omnes uocat religio noſtra 5.396
libertatem quomodo pauperes ſeruare poſſunt ibidem
in libertatem, quomodo uocati dicamur 5.343
libido cur feſtucæ cõparata 3.187
libido febre longe eſt flagrãtior 5.57
libido ingens Sodomorum 4.182

libido

libido maxime subijcit seruituti hominem 4.148
libido nunquam quietum sinit manere affectum 4.121
libido omnis cæca 4.182
libido quibus rebus & modis pascitur tom. 1.162
libido temperatur conio 4.31
libidini fomes uini ebrietas 4.121
libidinis forma pulchre describitur cũ collatione equi 4.200
libidinis furor ubi deflagrarit, quàm multa appareant deformia 5.57
libidinis incentiua cauenda 1.3
libidinis incentiua quæ 5.233
libidinis mater luxuria 3.198
libidini subditus, iure seruus dicitur. tom. 4.249
libidinẽ accendit intẽperantia 4.148
licent multa, at non decent 1.37
licet uox, quomodo intelligenda in scripturis 5.259
à licitis etiam temperandum 5.264
de liene speculatio 4.88
lignum ponere in panem quid 4.476
lignum scientiæ boni & mali cur in paradiso locatum 4.93
ligna syluarum quomodo exultare dicantur 4.92
ligni uitæ, & sapientiæ fructus qui tom. 4.470
lignum uitæ in paradiso 3.144
lignum uitæ in medio paradisi, quid significet 4.469
lilia ecclesiæ quæ dicantur 3.4
liliorum candor describitur 4.30
lilijs uirgines comparantur 5.110
lincis in uidendo uis 3.46
lingua in scripturis quid 4.392
lingua nemo non labitur 1.1
lingua nostra prorsus cohibẽda 1.115
lingua omnibus reprimenda, at auditio præparanda 4.170
lingua quid cõmoditatis adferat 4.87
lingua quomodo cohibenda 1.12
lingua sapientium aurea 3.117
linguæ malæ, & item bona quanta. tom. 4.456
de linguæ officio speculatio 4.86
lignum sapientiæ 4.470
linguarum cognitio donum spiritus sancti 5.193
linguar. et Prophetiæ discrimẽ 5.283
linguarum septuaginta duarum confusio 2.28
linguis diuersis loqui, quid 5.28
linguis loqui, quando prosit uel obsit tom. 5.281
Linus Pauli discipulus 5.418
ex litera nuda calumniam struere perfidorum est 2.90
litera occidere, & spiritus uiuificare quomodo dicatur 2.24 & 4.504 & 5.401.146.297
Lithostratus 4.52
lites quæ potissimum pariãt 5.236
litigandi consuetudinem ecclesia dei non habet 2.92
litigantes in concordiam rediguntur. tom. 3.102
litigatores reprehenduntur 5.258
litigare seruos dei non decet 2.92 & 3.258 & 253.360.415
logos apud Græcos quid 2.172 & 3.63
locuples quis uere dicatur 3.234
locust. unde sibi remedia uenẽtur 4.30
locustarum natura quæ 5.29
de locustis consideratio 4.69
longe qui facti esse dicantur in scripturis 4.749
longitudo quid 5.353
loquax silentium quod 1.54
loquendi tacendiq; modus 1.5
loquendo periculum sæpe incidimus, tacendo uix unquam 1.1
loquendo quàm multi peccarint, sed tacendo minime 4.521
loqui male quis quõ dicatur 5.357
loqui quomodo dicatur deus 4.13
loquutio dei quæ? 4.111
Loth ambulabat cum Abraham, quomodo intelligendum 4.195
Loth eligere nescivit 4.198
Loth emendatur captiuitate apud Sodomitas 4.181
Loth filiabus proprijs concumbit 4 176 & 182
Loth fugit Sodomitanam terrã 4.321
Loth generos suos monet, ut fugiant tom. 4.182
Loth incæstum committit 1.77 & 4.325
Loth insolentiæ arguitur 4.198
Loth quantum contulerit Abrahæ consuetudo 1.46
Loth quid 4.175.191.196.198
Loth quomodo diuitem scriptura dicat 4.195
Loth uxor conuersa in statuam salis tom. 4.308
Loth uxoris exemplum perpetuò memoria tenendum, quare? 5.133
Lotophagi suauitate baccarum tenuerunt Vlyssem 5.47
Lucas cui Euangeliũ suũ dedicarit 5.9
Lucas Euangelista non omnia scripsit Christi facta, sed multa ex omnibus ibidem
Lucas Euangelij conscriptor 5.385
Lucas medicus Pauli amicus ibid.
Lucas Pauli pedissequus 5.385.417
Lucæ Euangelium, cur uitulo comparatum 5.6
Lucæ Euangelistæ liber quo stylo descriptus ibidem
lucerna in scripturis quid 4.697
lucerna nostra, oculus noster 3.59
lucernæ cur cõparata fides 5.105
lucernæ Iudæi comparantur, & quare? 4.516
lucernam accendit mulier drachmam quærens 3.59.
lucernam nostram quomodo accendere debeamus ibidem
lucernas multas habere dicimur, quomodo? 4.698
lucra turpia quæ appellentur 5.419
lucris turpib. qui potiss. student ibid.
lucta multiplex 4.487
lucta uaria nobis aduersus Sathanam & suos satellites 5.205
luctatorum ætates in scripturis describuntur 4.496
luctatorum astutia 4.542
luctatorum consuetudo 4.539
ludi uani prorsus declinandi 4.628
lumbi nostri præcingendi quõ 4.513
in lumbis nostris semina generationis sunt 4.110
lumen de lumine quid 5.410 & 425
lumen omnium uerum, quod? 4.515
lumen solis & lumen diei, quomodo differant 4.41
lumen uidere in lumine quid 4.481
luminis & animæ collatio 4.236
luminis uox tribus æque personis conuenit 2.130
lumine nihil uirtuti familiarius 4.159
luminaria cæli quam ob causam facta 4.41 & 45
luminaria cæli, quomodo in dies, in annos, & in tempora esse dicãtur 4.45 & 46
luminaria quõ facta in signa 4.42
luminaria duo, quomodo magna dicantur 4.46
luminaria maiora, cur duo esse uoluerit deus 4.42
luna ecclesiæ typus 3.120
luna in scripturis quid 3.52
luna, largire rorem asseritur 4.47
luna nõ mutationem daret, nisi magna uirtute à deo prædita esset 4.48
luna quando & quomodo obscurari dicatur 5.151
luna quinta decima passus est dominus septimadecima resurrexit 3.211
luna quanto tempore cursum suũ absoluere dicatur 4.46

luna q[illegible]minuere, ppriè dicatur 4.41
luna unde defectum patiatur 4.48
luna typum habet ecclesiæ 4.48
lunã magicis carminibus posse deduci ridiculum 4.49
lunã quo pacto beatã dicat author ibi.
ex luna & sole quæ signa colligantur tom. 4.42
in luna grande mysterium 4.48
lunæ auctus aut defectus quid quib. cõferat aut obsit 4.47
lunæ cursus differentia secundum Romanos & Hebræos 4.46
ob lunæ defectionem clamor ortus in plebe unde & corripitur ab episcopo 3.309
de lunæ defectus mysterio notatu digna 4.48
lunæ defectus quomodo æstimãdus ibi.
lunæ diminutio uel auctio quomodo fieri dicatur 4.47
lunæ & solis collatio ibidem
lunæ & hominis collatio 4.48
lunæ exortu aerẽ solere mutari quidã asserunt ibidem
lunæ globus omnibus æqualis est, quomodo? 4.47
lunæ frater sol, quomodo dicatur ibid.
lunæ mysteria uaria declarantur ibid.
lunæ officia describuntur ibidem
lunæ globus unde incipiat scitu impossibile 4.5
lunæ orbis omnibus ex æquo similis uidetur 4.47
lunæ ortus aut defectus, non infirmitatis sed rationis est 4.48
lunæ quæ corpora comparentur in regno cœlorum 5.290
lupus homini quomodo uocem intercipiat 4.77.669 & 5.98
lupi natura declaratur 5.98
lupi in ecclesia qui dicantur 4.635
lupi uenientes in uestitu ouium omnino cauendi 1.148
de Luscinia 4.70
lutum colligit amnis exundans 1.2
lutum se esse cur dixerit Iob 4.233
lux diuinitatis cur dicta magna 4.46
lux primum facta 4.136
lux, primus mundi ornatus 4.13
lux quomodo fuerit tribus diebus ante factum solem 4.40
lux si desit, nulla domus nostræ gratia 4.13
lux splendorem generat, & non splendor lucem 2.85 & 86
lux tenebras generare nõ potest 4.12
lucis amorem amare debemus 4.14
lucis author deus 4.13
lucis æternæ comparatione omnia tenebræ 4.572
lucis & tenebrarũ nulla societas 4.42
lucis filij qui 5.359
lucis filij qui & qui tenebrarũ 5.391
lucis natura describitur 4.13
lucis opera quæ 5.359
lucis tenebrarũq; uicissitudo quid nos doceat 3.25
lucem primò explorat, qui domum ædificandam statuit 4.13
lucem qui potissimum fugere nitantur tom. 4.486
in luce quis esse dicatur 4.568
luxuria humana quibus quantisq; rebus egeat 4.58
luxuria imprimis comprimenda, & quid mali faciat 4.457
luxuria ingens in Aegypto 4.173
luxuria mater libidinis 3.198
luxuria omnimodis ab omnibus resecanda 3.74
luxuria quantum malorum secũ conferat 3.134
luxuriæ incentiua cauenda 1.3
luxuriosi, quid de se sperare debeant tom. 4.334
luxuriosorum conuictus qualis 4.118
luxuriosorum cura, quæ nam sit maxima 5.123
luxus multorum epheborum reprehenditur 4.512

M

Machabæorum diligentia in contutando sacro igne 1.66
Machabæorum fratrũ & matris ipsorum beatitudini non obfuit tyrannis Antiochi 4.304.305
Machabæorum fratrum mater cur sub Antiocho cum filijs passa 1.132
Machabæorum septem fratrum cũ matre martyrium describitur 1.26
Machabæorum uirtus & fortitudo fratrum pulchre depingitur 1.26
Machab. septem fratres præferuntur omnib. gymnosophistis Ind. 3.46
Macedonia Achaiæ pars 5.311
Macedones pietatis maximi authores tom. 5.309
Macedonum ecclesiæ quantæ datæ à Christo gratiæ ibidem
Macedonum in fide Christiana feruor ibidem
Macedonum in Paulum magnificentia 5.317
Macedonum laus 5.291
in Macello omne quod uenit edendum tom. 5.273
maceriã nostrã ut integram seruemus summopere laborandum 5.40
Madianitæ ad internecionem usq; cur deleti & Gabaonitæ minime 1.18
Madianitæ solicitant Iudæos ad idololatriam & scortationem 5.271
magistratus in scripturis, quis dicatur tom. 5.113
magister uerus unus est, qui solus nõ dicit, quod omnes doceret 1.1
magistri authoritas fiducia discipulorum 5.394
magistri boni fructus discipulus obediens 5.389
magistri censura pietas est 3.229
magistri persequutio discipulorũ gloria est 5.352
magistri tribulatione discipuli scandalizari non debent ibidem
magistro appropinquare, quid significet 4.760
magistro non obsunt mali discipuli, sed sibijpsis 5.306
à magistris qui negliguntur, difficulter proficiunt 5.396
Magi ad Christum uenientes unde originem ducunt 5.25
Magi de thesauris suis protulerunt munera Christo domino ibidem
Magi stella duce ueniunt ad Christum tom. 3.242
Magorum ex Oriente aduentus describitur 5.24
magica carmina, cui nocere non possint 4.49
magnes lapis quam uim habere dicatur 3.145
magnus quomodo dictus dominus Iesus & quõ Ioannes Baptista 5.18
maledicta quem non permouent beatus 4.634
maledicentia omnis summopere uitanda 5.230
maledicentib. non maledicendũ 1.115
cum maledicimur nõ remaledicendum sed ridendum potius 4.365
maledici non intrabunt in regnum cœlorum 5.259
maledictus & maledictum, quomodo differant 5.336
maledictus quis dicatur 3.216
sub maledicto qui agere dicãtur 5.335
maleuoli os fouea altæ comparatur. tom. 3.148
maleuoli qui peccare dicantur 5.399
malignorum (hoc est, qui studio delinquendi tenentur) peccata sacerdotes auferre non possunt 3.65.
malignitas omnibus ex æquo fugienda tom. 3.205
malignitas, quæ mala generet 5.178
malignitas ubi est, ibi mandatorũ obseruantia non est 4.711

malitia

malitia caput omnis iniquitatis 1.78
malitia omnis in constitutione mundi sequestranda 4.11
malitia qua maxime ætate crescit hominis 4.162
malitia quid 4.12.223
malitia tempore præcedit uirtutem. tom. 4.117
malitia unde primum exorta 4.11
malitiam deus non creauit 4.12
malitiæ & uirtutis collatio 4.158
malitiæ radix quæ 4.225
malitiæ semine sublato, nequitiæ fructus facile arescunt 5.179
malitiam ex hominum pectoribus qui conatur auferre cui comparetur. tom. 4.162
malo granato, cur assimiletur ecclesia tom. 4.35
mali, sæpe prodest cognitio 4.108
mali nulla est omnino natura 2.38
malum deus non creauit 4.12
malum etiam quæritur ut inueniatur 4.478
malum cuitare non magnum, nisi & bono quis adhæreat 5.229
malum pro malo non reddendum 1.115 & 5.230
malum unde 4.317
à malo declinandum & bonum faciendum 4.499
mala æquaminiter toleranda & aliquando declinanda 1.24
mala faciens & facienti consentiens uterq; eodem in uitio uersatur 5.179
mala in hoc mũdo, unde ueniãt? 4.12
mala omnia quando interibunt 5.252
mala orta ex bonis 4.225
malorum granatorum fluxus, quid mystice 3.4
malorum omnium causa in uno malo tom. 5.186
malorum quis creator dicatur 4.717
Mambres & Iannes resistunt Mosi. tom. 5.416
Mambres magus conuictus 3.233
mammona cur iniquũ dicatur 5.126
de mammona iniquitatis nobis faciendi sunt amici quomodo 4.179
Manasses benedicitur ab Iacob 4.261
manere quid 2.126
manet, uox quid in scripturis 2.45
mãdatum dei potius quàm sacrificium faciendum 3.108
mandatum dei qui præuaricatur, spoliatur, quomodo 4.110
mandatum de manducando & nõ manducando, cur dederit homini deus tom. 4.102
mandatum domini quomodo abscondi dicatur 4.616
mãdatũ maximũ in lege quod 4.691
mandatum quõ latum dicatur 4.690
mandati forma pura & simplex manda 4.107
mandata dei quomodo plena testimoniorum 4.705
mandatorum dei descriptio 5.361
in mãdatis dei credere aliud, quàm credere mandatis 4.661
à mandatis dei qui declinant maledicti 4.616
mandragora, somno conciliando utilis 4.31
mandragoris, num sexus insit 4.741
Manichæus non dicendus sapiens, & quare? 1.15
Manichæi conuincuntur 2.101
Manichæorum fallacia à Paulo prædicta 5.404
Manich. quæ maxime propria 5.417
manna pluit in deserto 5.270
mãna quod patribus depluit deus, quid & cuius formæ fuerit 3.163
manna typus corporis Christi 4.440
manna uermiculos procreat 3.228
mansiones apud patrem quæ 4.242 non solis Apostolis præparatæ, sed & cæteris credentibus ibidem
mansiones multæ apud patrem quæ. 4.240 & 626
mansueti esse debemus 1.12
mansueti qui uere dicantur 4.488
Manue Sampsonis pater, angelum prolis promissorem uidere desiderauit 3.175
manus dei quæ dicantur 4.666
manus dei quid 4.510
manus dextera totius corporis præclarior, pars quomodo et quare 3.233
manus diuina tangit quidem, sed non uulnerat 4.490
manus domini fortiter cædit, et eadem cito sanat 4.529
manus impositio quid 5.405
manus imponi solita fidelibus ab episcopis 3.222
manus in scripturis multis modis dicitur 4.703
manus leua & dextra, quid designet tom. 4.703
manus nomine, quid in scripturis designetur 5.427
manus nostra semper extendenda, ne arescat 5.65
manui dexteræ scribæ Iudæorum comparantur quare 3.233
in manu arida curata, totus mundus curatus uidetur 3.233
manus nostræ, quatenus & quomodo laudandæ 4.673
manus nostræ, quomodo ad deum leuandæ 4.550
manus sanctæ quæ dicantur 5.401
manuum humanarum singulare præconium 4.87
manuum impositio in priori ecclesia tom. 5.405
manuum impositio tempore Ambrosij 3.321
manuum impositioni spiritus sanctus dabatur 5.251
manuum opera eadem & digitorum 2.152 & 4.87
mara quid 4.624
Marcellina Ambrosij soror 1.70
Marcion hæretic. & eius error 2.55 101.106.189 & 4.691 & 5 128.255 & 404
Marcion hæreticus unde traxit suum errorem 5.248
Marcion non dicendus sapiens, & quare 1.15
Marcionis error quis, & unde processerit 4.12
Marcus consobrinus Barnabæ 5.385
Marcus Pauli discipulus 5.417
mare, cur bonum dictum est esse 4.27
mare cur salsum & amarum 4.19
mare definitur uario modo 4.27
mare peruium fecit hominum intemperantia 4.334
mare plura habet animalia, quàm terra tom. 4 52
mare rubrum diuisum esse non naturæ opus fuit sed diuinæ maiest. 4.18
mare rubrũ pelago Aegyptio cõiungẽ requidã uoluerũt, sed irrito 4.24
mare rubrum quid 4.431
maris recessus & accessus unde contingat 4.48
maris utilitates uariæ recẽsentur 4.27
mari comparatur ecclesia & quare? 4.27 & 55
mari, cõparatur populus Christianus & flumini, quomodo? 4.23
maria, cur appellatæ aquæmultæ 4.25
margaritas mittere ante porcos quid tom. 1.130
margaritæ nõ mittẽdæ porcis 4.607
Maria Aaronis soror & Mosis in deserto mortua 4.734
Maria Magdalena Christum in sepulchro quærẽs reprehẽditur 4.586
Maria Magdalena Christum tangere quando prohibeatur & cur 5.167
Maria Magdalena mittit unguentũ in pedes domini 1.172
Maria Magdalena obiurgata à Christo, quare? 3.283

Maria

Maria Magdalena omnibus conuerti cupientib. magisteriu tribuit 1.172
Maria optimam partem quomodo dicatur elegisse 4.676
Maria Magdalena prima resurrectionem domini uidit 3.227
Maria Magdalena quando Christum agnouit 3.46
Maria Magdalena reprehenditur quod uiuentem apud mortuos quærat. tom. 4.577
Maria Magdalena uerbo Dei sedulo intenta 5.9
Maria Magdalena sanata à dæmonijs tom. 4.420
Magdalenæ in Christum amor & dilectio 4.354
Maria & Martha geminam uitã designant 4.471
Maria quid significet 1.120
Maria Mosis soror & Aaronis dux agminis Hebraici 3.199 et 4.380
Maria soror Mosis & Aaronis tympano sonat canticum domino 1.110
Mariæ Mosis Aaronisq; sororis error in Aethiopissam 3.63
Mariæ multæ in scripturis 1.120
Maria Christi mater nullo temeranda conuitio 3.192
Maria uirgo ancillam se domini profitetur 5.19
Maria uirgo angelum uidens expauescit 1.113
Maria uirgo diabolum uicit 3.53
Maria uirgo Elizabethã inuisit 1.79
Maria, uirgo etiam post partum 3. 228 & 5.17.24
Maria eundem carnem peperit qui ex patre quomodo 4.589
Maria non dubitauit in dictis angeli Gabrielis 5.19 & 21
Maria mater adstat filio in cruce pendenti 5.163
Maria mater arcæ fœderis comparatur 3.304
Maria uirgo mater aulæ regali comparata 1.125
Maria mater conseruat omnia dicta factaq; filij in corde 1.33.85 & 4.680 & 5.26
Maria mater, cur desponsata uiro Iosephõ 5.16
Maria mater de germine Dauid processit 3.248 & 5.36
Maria mater à spiritu sancto concepit sine uirili semine 5.221
Maria mater ex tribu Dauid electa ut Christum pareret 1.173
Maria mater intercedit pro uino in nuptijs 4.721
Mtria Ioanni cur cõmendata 3.193 & 5.163
Maria mannæ comparata 3.228
Maria mater nubi comparata 1.108 125 & 4.623
Maria uirgo mater originem ducit de tribu Iuda 5.35
Maria uirgo mater pluuiæ comparata tom. 1.125
Maria uirgo mater portæ comparata 1.123 Item horto concluso ibid. Item fonti signato 124
Maria uirgo mater quomodo concepe rit & peperit credi potest explicari non potest 2.46
Maria mater typus ecclesiæ 5.17
Maria uirgo mater uelleri comparatur & quare 3.239
Maria mater uirginitatis signum erexit 1.221
Maria ut pareret non desunt qui calumnientur 5.209
Mariæ uirginis anima magnificat dominum 5.21 & 4.580
Mariæ matris uirginis animam pertransiuit gladius 4.683
Mariæ castitas declaratur 1.10
Mariæ uirginis & Helenæ Constantini matris collatio 3.53
Mariæ uirginis matris partus, opus est spiritus sancti 2.136
Mariæ uirginis matris partus quando fuerit 4.268
Mariæ uirginis partus ante in lege promissus 5.26
Mariæ uirginis matris salutatio nunquam ante audita 5.18
Mariæ uirginis matris ubera benedicta, cur? 4.269
Mariæ uirginis & matris uteri & monumenti collatio 3.282
Mariã matrem humana morte obijsse sacris literis probari nõ põt 5.27
Mariã uirginem peperisse mundo stultitia uidetur 5.247
Mariam uirginem stetisse legit author fleuisse minime 3.8
marmora confracta quomodo solidantur 4.248
maritus quomodo cum uxore uiuere debeat 4.55
mariti boni officium quod 4.180
maritum eligere, non est uirginalis pudoris 4.188
maritum gubernatorem uxoris esse uoluit deus non tyrannum 4.55
Martha fluxu laborans sanguinis sanata 4.420
Martha solicita est ad frequens obsequium 5.9
Martian. hæreticus condẽnatur 3.193
martyrem inuocans exauditur ab illo qui in martyre honoratur 3.323
martyres auro igne probato comparantur 4.609
martyres Christi patroni quomodo dicantur 5.148
martyres cur diuersis mundi partibus pati uoluit deus 3.300
martyres & sancti omnes, cur colendi 3.322
martyres imperant dæmonijs 3.320
martyres etiam nobis uixerunt 3.300
martyres, quibus modis nobis prosunt ibidem
martyres rosis comparantur 5.110
martyrum corpora quia possidet quis lætari debet 3.321
in martyrum festiuitatibus Lætandum, quomodo & quare 3.298 & 299
martyrum memoria, quatenus celebranda 3.231
martyrum passio quomodo nobis prodest 3.292 & 322
martyrum preces petit hic noster author 4.459
martyrum uictoria quæ 3.300
martyrum uox quæ 4.705
in martyrib. Christus occiditur 5.300
martyrium agricolæ & Vitalis recensetur 1.104
martyrium bimulorum 1.26
martyrium multi ambiunt sed nõ permittit deus 3.101
martyrium uino comparatur quomodo 3.297
martyrij mater fides 3.302
martyrij præmium quoddam palmæ. tom. 3.250
masculinum omne quod aperit uuluam domino sanctificandum 4.127 129 & 5.26
masculi in masculos turpi desiderio ardentes 5.178 & illorum pœna ibidem 259
materia quid significet in scripturis. tom. 5.40
materia, unde & à quo originem duxerit 4.7
materiam, unam statuit trium principiorum Plato 4.3
mater comedens filium 1.68 et 4.53
mater quatenus odio habenda 5.121
matris bonæ officium 3.207
matrem & patrẽ quomodo quisq; relinquere iubetur 5.80
matrẽ qui pascere noluit filius ab Ambrosio corripitur 5.139
matres multæ quæ Christum pariunt tom. 5.150

matres plus amant liberos quos pro-
prijs uberibus lactarint 4.183
matris erga liberos affectus quatenus
se debeat protendere 4.296
matrimonium quando præstat uirgi-
nitati 5.265
matrimonium quatenus dirimi potest
tom.5.262
matrimonij gratiã quæ soluant 4.184
Matthæus Publicanus à Christo uo-
catur 5.61
Matthæus Christo conuiuium & suis
exhibet 5.63
Mathias sorte electus in locum Iudæ ef-
ficitur 1.109 & 3.88 & 5.11
Mathiæ Euangelium nouisse se dicit au
thor sed reiectum 5.7
maxilla ecclesiæ quid mystice 3.3
maxillæ humescentes lachrymis, quid
significent ibidem
Maxillæ interfectio locus, cur sic di-
ctus 3.177
maxillam unam percutienti obuerten-
da altera 4.664
Maximilla hæretica 4.419
Maximus minatur Ambrosio 3.8
Maximus quidam accusator, uirginem
inspici uult 3.166
Maximus tyrannus Gratianum occi-
dit 3.106 & 4.588.593
Maximus tyrãnus Iudæ & Pilato cõ-
paratur 4.594
Maximi tyranni superbia 3.105
mediator idem qui arbiter 5.337
medicamentum æger alteri ferre non
potest 5.67
medendi perita animalia quæ 4.77
medendi perita ursa 4.75 uulpes
ibidem. hirundo, ibidem
medicina omnib. & locis & horis est
necessaria 1.93
medicina quomodo, & cur inuenta
tom.4.504
medicina uera, quæ 4.505
medicinæ principiũ est lãguoris caus-
sas cognoscere 4.156
medicinam non exercet sanans omnes
Christus 3.185
medicus ineptus abijciendus 4.622
medicus putrida membra abscindens
non reprehendendus 4.661
medicus quando potissimum maxime
desideretur 4.720
medici boni consuetudo optima quæ.
tom.4.158
medici boni & dei collatio 4.132
664 & 5.400
medici boni officium quod 3.101
151 & 4.487.589.662.664
medico quibus maxime opus sit 4
737 & 5.61
medicum maxime ægroti rogent opor
tet 4.613
medicorũ est herbas cognoscere 4.35
meditatio mandatorum dei omnib. ne-
cessaria 4.638
meditari quomodo & in quibus debea
mus 4.692
meditatio quotidiana tollit stuporem
tom.5.229
Melchisedech quid 4.175
Melchisedech quomodo sine patre &
matre dicatur 5.443
Melchisedech typus Christi 3.201
214 & 5.443
Melchisedech dignitas quãta 5.444
Melchisedech & dei collatio 4.4
Melchised. sacerdotiũ quale 5.437
mel & lac habere sub lingua quid si-
gnificet 4.696
melius in scripturis quid 5.262
meliora semper præferenda deterio-
ribus 1.148
in melle syluestri, quid designetur in
scripturis 5.29
Mem quid denotet 4.690
membrum unum non præoccupat offi-
cium alterius 1.56
membra animæ quæ dicantur 4
699 & 724
mẽbra Christi & diaboli qui 4.482
membra corporis nostri penè omnia
diuisa 4.203
membra corporis nostri sua & diuer-
sa habent officia 1.56
membra nostra mortificanda, quomo-
do? 1.24 & 5.199
membra nostra quomodo arma uel bo
na uel mala dicantur 3.75
membra nostra quomodo operari non
posse dicantur 4.699
membra nostra sibi inuicem compa-
tiuntur 5.279
membra omnia à capite fauorem ha-
bent 4.744
membra pro inuicem ut sint solicita
pulchrum 5.363
membra putrida aut sananda, aut pror
sus abscindenda 1.50 & 4.622
membrorum corporis humani pugnas
Paulus sedare non potuit 4.196
membrorum corporis mutua inter sese
humanitas & solicitudo 1.56
membrorum nostrorum cõparatio ad
unitatem 5.228
mendax, quid iure dicatur 4.735
mendacem deum quis facere dicatur.
tom.5.184
mendacem quo pacto dicat omnem ho
minem Paulus ibidem
mendacium turpe in uerbo & nesti-
tu tom.3 87
mendacium omne fugiendum proba-
tur 4.478 & 5.357
mendacium omne sitim habet, quomo-
do? 4.592
mendacium Sarræ 4.173
mentiri deus non potest 3.135
mendicus quis uere dicatur 4.249
mensa malorum maledicta, quare to-
mo 5.224
mensis nouarum frugum quomodo ob-
seruandus 4.721
mensium ordo apud Hebræos quis to-
mo 4.157 & inde
mensem primum, quid scriptura ap-
pellet 4.6
mẽsem unde ueteres obseruabãt 4.553
menses obseruare quid 5.339
mensura omni in re seruanda 3.50
mens bona & sobria corporis omnes
passiones cohibet 4.150
mẽs boni maliq; notitiã recipit 4.151
mens bona, omnia præuidere studet.
tom.3.64
mens humana exiguis momentis huc
atq; illuc impelli potest 5.48
mens in anima quod paterfamilias in
domo 4.150
mens incircuncisa morietur 4.211
mens iusti, cur arcæ tecto comparata
tom.4.160
mẽs libera quæ esse uerè dicatur 3.220
mens nisi uolens subdi non potest, cor-
pus autem contra 4.249
mens nullius tam sancta est, quæ non
recipiat malorũ cogitationũ agre-
stes motus 4.156
mens nostra quando maxime inspicẽ-
tiæ tenebris obfuscatur 4.194
mens nostra quando sobria dicatur.
tom.4.169
mens nostra, quomodo per corporis
sensus uidere dicatur 4.157
mens nostra sic alitur sapientiæ inuen-
tis, ut oculus diei lumine 4.193
mens si uigorem suum perdat, quæ ma
la incurrat 4.213
mens superba, quibus malis afficia-
tur 4.194
mens, totũ gubernat hominem 4.199
mentis bonæ præstantia 4.150
mentis & oculi collatio 4.193.194
mentis & sensuum corporis collatio
tom.4.154
mẽt. nostræ domus sermo noster 4.191
mentis speculum potissimum in uerbis
refulget 1.9
mentis perfectæ, est nihil terrenũ ap-
petere 4.201

mentis nostræ quantæ uires 3.139
mentis stimulus, caro nostra 4.193
mentem nostram quid potissimum oneret 4.33
mente connecti plus est, quàm corpore copulari 3.121
mente hominis nihil præstantius 1.7
mẽte hominis nihil profundius 1.119
mentes duas nos habere probatur tomo 5.134
mentium sapientis & stulti quãta differentia 4.156
mercatores Mediolanẽses rapti in uincula sed liberati 3.129 & 131
mercatorum uana cura 1.31
mercenarius, amicus, filius, seruus quid differant 5.124
mercenarij qui dicantur 3.148 & 5.123
merces copiosa promissa bonis 5.102
merces diuersa diuersis uirtutib. propositа est 1.148
merces nostra non in terra, sed in cælo reddenda 1.8
merces pro qualitate meriti reperditur 5.428
merces si datur operi certe nulla necessitas sit oportet 4.45
merces nostra in futurum seruanda. tom. 4.758
mercedem ut actipiat bonã unusquisq; cniti debet 2.93
Mercurinus idem qui Auxẽtius 3.126
μετεώρους quas uocent Græci 4.43
meridies in scripturis quid 4.603
mergi natura describitur 4.62
de meritis ante mortem nemo iudicare potest 3.27
meritum suum quomodo fideles habere dicantur 5.183
meritorum distinctio in futuro 4.582
meritorum diuersa præmia 4.259
meritorum omnium discretio in iudicio finali 3.36
meritorũ ordo post mortem 4.241
meritorũ præmia suppliciaq; post mortem manent 1.8 & 4.473
meritorum quædam sunt ætates, quæ tom. 3.279
meretrix fugienda 4.395 & 629
meretricis cantus quis dicatur ab Esaia 4.335
meretric. & synagogæ collatio 4.251
meretricis coactæ lachrymæ quid ualeant 3.178
meretricis mulieris indicia multa describuntur 4.118
meretricis oculus, laqueus amatoris. tom. 1.162
meretrici comparata fragilitas lubricæ ætatis 3.148
meretrices bonæ quæ 4.335
meretrices quæ mala faciant 4.395
merulæ 4.52
merularum descriptio 4.63
in Mesopotamia ecclesia inuenitur, quomodo 4.188
Mesopotamia unde dicta 4.94
Messiam uenisse confitetur Samaritana 5.269
messis Christi multa, sed operarij pauci tom. 3 68
messis incensa 4.380 & 680
messis nostra uera quæ 3.120
messem & semen quomodo dicat dominus ad Noe futura 4.162
metus extremi iudicij tolerantiam inducit 1.24
metus seruilis & liberalis 3.213
metu coactus persequutionis postea resipiscens non est reijciendus 5.95
micæ sermones sunt scripturarũ 5.129
militaris disciplina docetur 4.175
militare suis stipendijs gratis nemo cogitur 5.268
militans deo non obliget se negotijs secularibus 3.232
militant deo, omnes qui sunt in ecclesia 3.67
militia cælestis quæ 1.72
miles non sui est, sed Imperatoris iuris 4.623
militis boni officium quod 4.678
militis dei officium quod 4.678
milites à secularibus negotijs se abstinent 1.24
milites Christi qui dicantur, & quid officij habent 3.232
milites non tantum qui arma ferunt, sed & Christiani reliqui dicuntur, quomodo? ibidem
milites quibus sese intrepidi periculis obiectẽt laudis et lucri ergò 5.211
militum quorundam fidelitas 3.129
militibus à Ioanne Baptista, quale datum consilium 5.30
militibus, cur comparentur Christiani 4.466
mina non liganda in sudario, sed nũmulariorũ mensis promenda 4.493
ministrare & sedere, quid differant tom. 5 453
ministri ecclesiæ, quomodo quibus se cõmendare debent 5.305
miraculum grande, aquarum perpetuo cursu mare adimpleri 4.24
miracula facere, non hominis, sed Dei uirtute fit 5.281
miracula in Christi morte 3.83
miracula per martyres sanctos patrata 3.223
miracula quomodo perpetrarint Christus & Moses et sancti quiq; 4.16
miser quis dicatur 1.176
miserabiliores quomodo sumus omnibus hominibus 5.287
miseriarum multitudo unde originem sumpsisse uideatur 2.7
misericordia abundans quæ 5.349
misericordia aliter angelus, aliter homo eget 4.652
misericordia cum omnibus debeatur, tum maxime quĩ magis egent 1.19
misericordia cur indignus Iudas 3.65
misericordia cur uni præstetur, & alteri minime, non inuestigari potest tom. 2.12
misericordia dei est, misericordiã eius quærere 3.218
misericordia dei in quo potissimũ consideretur 5.300
misericordia dei iusta misericorsq; iustitia nunquã defuit hominib. 2.26
misericordia dei nunquam sine iustitia: nec iustitia sine misericordia tom. 5.227
misericord. dei nulli denegatur 5.226
misericordia dei omnes indigẽt 5.186
misericordia dei quæ dicatur 5.247
misericordia diuersimode accepta in scripturis 5.671
misericord. dei è cælo petenda 4.480
misericordia domini magna ualde 4 384 & 581
misericordia domini nunquam uel ad momẽtum deserit hominem 4.90
misericordia domini ubiq;, quomodo? 4.658
misericordia duabus ex causis concedit 5.198
misericordia gemina, hoc est, iusta & iniusta 4.651
misericordia in scripturis, nonnunquã pro iustitia ponitur 5.313
misericordia in stateris quomodo esse dicatur 4.751
misericordia iustitiæ portio 4.650
misericordia maxime cõmendat Christianum 1.5
misericordia medici, quomodo quærenda 4.335
misericordia nonnunquam mala fieri potest 5.11
misericordia omnib. ꝓmittitur 1.160
misericordia proximo exhibẽda 5.30
misericordia quanta apud deum 3.50
misericor. qui eget peccator est 4.652
misericordia quomodo exhibenda 1. 5 & 5.229
misericordia quomodo mundare dicatur

tur peccata 5.105
misericordia simpliciter & cum gaudio fieri debet 5.229
misericordia superabundat, ubi superabundant peccata 3.50
misericordiæ aut exhibitæ aut non exhibitæ à dextris uel sinistris stantes laudantur uel uituperãtur 2.25
misericordiæ dei efficacia 3.216
misericordiæ diuinæ insigne ex ramo oleæ colligitur 4.159
misericord. domini præstãtia 4.749
misericordiæ effectus quantus 3.256
misericordiæ humanæ incentiuum maximum quod 1.50
misericordiæ principium, quod potissimum sit 4.5
misericordiam ponderare quomodo dicatur deus 4.751
misericordiam potius petere quàm sapientiam debemus, quare? 4.720
misericordiam qui accipiunt, misericordiam præstare debent 5.239
misericors homo dum alijs subuenit sibi consulit 3.49
misericordes misericordiam consequentur 3.307
missus, non semper coactionem alienæ potestatis significat 2.60
mites esse debemus 1.12
mittere in scripturis quid 2.149
Moabitæ ab ecclesiæ introitu arcendi, quomodo & quare 4.588 & 5.41
Moabitæ quando non intrant ecclesiã, & quare 5.55
moderatio omnium uirtutum pulcherrima 1.152
modestia cur dines appellatur 1.10
de modestia & eius partibus 1.27
modestia profectum parit 5.353
modestia spiritus, ante deum est locuples 1.10
modus seruandus in rebus 1.48.28
modulatoris & animæ collatio 4.236
mœror omnis aut mature deponendus aut absorbendus 3.25
mœstitiã ob mortuos amicos, ratio potius quàm dies leniat ibidem
mola asinaria collo suspensa, quid denotet 5.136
mola nõ obligãda q̃d designet 4.354
molæ saxeæ similes dij gentiliũ 3.236
molæ lapides duo, quid significent. tom. 3.255
molere ecclesia aut Synagoga quomodo dicatur 3.256
molentes duæ in pistrino, quid denotent 3.230
molesti qui potissimũ in scripturis dicantur 4.523
molitionis effectus quis sit 3.255
mora nulla Deo est, in opere faciendo tom. 4.4
monachi puerulis comparantur 3.235
monachorum instituta, quid utilitatis adferunt 3.204
monachos fuisse Ambrosij tẽpore certum est 2.31
monachalis & secularium sacerdotum uitæ collatio 3.204
monastica uita angelorum est militia tom. 3.205
monasticæ uitæ utilitates quantæ? ibid.
monasterij cõtinentia necessaria episcopo 3.203
monasteria relinquentes quæ mala plerunq; admittant 4.495
monasteria uirginum fuere Ambrosij tempore 3.168
monile in scripturis q̃d designet 5.39
μονότης quid 2.46
Montanus hæreticus 4.419
mons in scripturis quid 4.581 & 5.132
mõs modicus cur dictus Christ. 4.412
montem ascendere, quid in scripturis denotet 5.93
montes aromatum qui dicantur in scripturis 4.766
montes in scripturis qui dicantur 4.578 & 5.65
montes in scripturis quid 4.633
montes inuetera scere, quomodo dictum 4.358
mõtes quomodo dicãtur sancti 5.132
montes uarij in scripturis, quid denotent 4.480
montibus cur cõparati patres 4.358
in montibus quæ utplurimum mysteria fiant 3.313
moralis disciplina per quæ in lege significata 3.62
moralis disciplina ubi tractatur 5.5
moralem disciplinã in Euangelio Matthæi inueniri ait author ibidem
morus arbor & fructus, quam habent efficaciam & speciem 5.131
morus num arbor an fructus 5.130
mors animæ nostræ nocere non potest tom. 4.234
mors à principio non instituta, sed pro remedio data 3.29
mors apud quos sit 4.237
mors à uita generari non potest 4.12
mors corporalis omnino non timenda 5.106
mors cur bonum & non malum pulchre concluditur 4.233
mors cur cuiq; ætati ueniat nemo scrutari potest 2.33
mors de terra est 5.302
mors domini nostra redemptio 2.67
mors duplex uirtut. et corporis 3.114
mors etiam nunc regnare quomodo dicatur 5.196
mors fidelibus, cur non metuenda 3.9
mors finem facit peccati, quomodo? 4.434 & 5.198
mors illata pro Christo etiam in lucro ponenda 5.214
mors improbis prodest, obest absolutio secundum Philosophos 4.729
mors in quos potissimum uim suam exeruit 5.196
mors intrepide pro Christi nomine subeunda cũ tempus postulat 3.52
mors inuidia diaboli intrauit in orbem terrarum 5.196
mors iustorum perpetua non est 3.32
mors libertatem nobis restituit 3.26
mors lucrum, quando facere dicatur. tom. 5.202
mors lucrum, quando & quibus? 3.28
mors, meta pœnarum nostrarũ ibid.
mors, malum non est 3.26
mors miseratione domini, quies esse cæpit 5.61
mors multorum non mors sed fuga peccati 4.592
mors mundum redemit 4.234
mors naturalis, quæ 3.28
mors necess. diuino operi nõ fuit 3.29
mors nõ amara gentibus, quõ? ibidem
mors non formidabilis, quomodo uel quibus ibidem
mors, non gratiosa diuitibus ibidem
mors, non ignaua fortibus ibidem
mors, non improuisa sapientib. ibidem
mors non iniusta senioribus ibidem
mors, non perpetua fidelibus ibidem
mors, nõ inter mala cõnumerãda 4.12
mors non terribilis, sed opinio 4.237
mors non timenda nec dolenda 3.30
mors nostra, quomodo dicatur 5.233
mors nulla naturæ, quomodo? 3.29
mors nulli recusanda 5.154
mors nulli timenda 3.9
mors omniũ nouiss. destruetur 5.130
mors omnibus hominibus semel oppetenda 5.92
mors peccatorum pessima 4.238
mors pœnalis quæ? 3.28
mors pro ignorantia & infidelitate, in scripturis 5.199
mors prima quæ dicatur, quæ item secunda 5.194.
mors primæuæ ætatis nõ dolenda, nec proinde flenda 3.9
mors rori comparata 3.32

mors quatenus bona uel mala dici debeat 4230
mors quæritur & non inuenitur, quando & ubi 3.28
mors, quomodo in mundum intrauit 2.191 & 3.29
mors quid 4.233 & 237
mors quomodo regnasse dicatur ab Adam usq; ad Mosem? 5.195
mors quomodo regnasse non in omnes dicatur ibidem
mors quotuplex in scripturis sanctis inueniatur 5.97
mors sanctorum non mors est, sed uita tom.3.293
mors sanctorum præciosa in conspectu domini 3.29
mors sola, nobis immortalitatem peperit ibidem
mors somno comparatur 3.32
mors spiritualis quæ? 3.28
mors transitus uniuersorũ est 4.233
mors triplex secundum scripturam, quæ? to.3.28
mors uera quæ 3.293
mors uicta dei uirtute 5.412
mors uicta saluatoris passione 5.192
mors una in successione animæ & corporis, sed plures in metu huius uitæ 4.139
mors unde acciderit Adæ 4.100
mors unde homini 4.53
mortis autor quis 4.472
mortis bona uaria numerãtur 4.237
mortis bona sub compendio enarrantur 4.239
de mortis bono, pulchra consideratio tom.4.230
mortis cõmoditates uariæ recensentur tom.3.29
mortis definitio quæ 5.194
mortis definitio secundum scripturas tom.4.231
mortis destructio resurrectio mortuorum est 5.401
mortis dies semper memoria habendus 4.69
mortis genera tria describuntur, quæ? tom.4.230
mortis imperiũ diabol. fortitus 2.190
mortis meditatio philos. optima 3.28
mortis metus nonnullis morte grauior tom.3.41
mortis metus non ad mortem, sed ad uitam referendus 4.237
mortis regnum in quo non competebat olim 5.195
mortis regnum quodnam sit 5.196
mortis regnum quò loci primùm destrui cœptum ibidem
mortis sagitta quæ 5.291
mortis secundæ rei facti qui dicantur tom.5.178
mortis speciem unusquisq; in hac uita, quomodo imitari dicatur 4.232
mortis uitium non est si paucos delectet 4.230
mortem aliorum non ferentes, quibus in malis subinde corruerint 3.25
ob mortem amicorum quatenus dolendum 3.74
mortem bonam esse uariè probatur. tom.4.233
mortem cohibet Aaron, ne ad uiuos transeat 3.68
mortem cur passus sit dominus subintrare 4.233
mortem deus non fecit, quis igitur ibi.
mortem duabus ex causis insipientes timent 4.238
post mortem manent & præmia & supplicia 1.8
ante mortem nemo laudandus, quare? tom.4.238
mortẽ nescire quid in scripturis 2.73
post mortem nihil futurum esse quorundam repellitur error 5.289
non mortẽ nostram sed pœnitentiã uult dominus 5.296
post mortem num uisus sensus? 3.8
mortem non esse timendam 4.234
mortem quare patimur 5.194
mortem qui non metuit, nec arma quidem 3.124
mortẽ quis imitari uerè dicatur 4.232
mortem qui reformidet seruus 3.73
mortem qui timet insipiens 4.238
mortem qui timet oppetere pro Christo fuga sibi consulat licet 5.92
post mortem quò sumus ituri 4.242
mortem quo pacto cœpimus non timere 4.695
mortem solus uicit Christus 5.200
morte moriemini, cur dixerit Deus Adæ 4.103
morte odia inimicorum soluũtur 3.29
à morte nemo sese redimere potest 3.9
in morte quomodo segentes consolentur 3.9 & 30
morte unius mundus redemptus 3.29
mortalitas unde traxit originem 2.7
mortale induet immortalitatem, quomodo? 4.470
mortale quomodo absorbendũ 5.302
mortalis quis uerè dicatur 5.199
morimur in Adam omnes, sed in Christo resurgimur 3.35
cũ morimur peccato deo uiuimus 3.28
mori pro alijs qui potissimum appetant 5.193
mori pro bono ualde difficile ibidem
mori pro Christo timere non debemus cùm ipse prior pro nobis mortuus est 3.228 & 5.300
mori pro inimicis qui uoluit, quanta pro amicis facturus sit intelligi debet 5.193
mori mundo debemus, ut Deo uiuamus 4.677
mori multis profuit, quibus uiuere obfuit 3.29
mori naturale est omnibus animantibus nedum homini 4.540
mori non potest quem Christus reduxerit 4.764
mori peccatis quando dicamur 3.253
mori peccato debemus, sed Deo uiuere 4.191
mori quis dicitur multis modis 4.149
mori quod corpus non possit 5.209
mori quotidie, quomodo se dicat Paulus tom.3.28
mori seculo quõ debeamus 5.154
mori uitæ quid 4.103
moritur caro, sed uiuit gratia mortuorum 4.103
moritur grauissime qui peccato uiuit tom.4.149
moritur quis domino, quomodo? 3.28
moritur quis peccato quomodo 4.230
moriendum intrepide multa ratione tom.4.242
moriendi quidam quotidianus usus in nobis esse debet, quomodo? 3.28
mortificari qui dicantur in scripturis tom.5.210
mortuus delatus à quatuor quid denotet tom.5.71
mortuus mortuum suscitans Helizæus, quid? 3.34
mortuum esse ad tempus quid 5.193
mortuum quid 5.348
mortuo homine caro corrumpitur tamo 4.191
mortui infideles uerè lugendi 5.390
mortui quando resurrecturi credantur tom.3.32
mortui qui 5.290 & 348
mortui, qui & quomodo deflẽdi 5.67
mortui quomodo de regno diaboli esse dicantur 4.264
mortui quomodo lugendi 3.25
mortui seculi qui dicantur 4.502
mortui sepeliendi à mortuis 4.204
mortui uerè qui à Deo alienantur. tom.5.349
mortui uiuentes, & uiuentes mortui qui dicantur 5.92
mortuorum corpora, quid inter sese differant 4.84

qui mortuorum nõ sint lugendi 5.390.
mortuorum regio quæ 4.239.243
mortuorum tumulos, receſſus quoſdam dicit eſſe ſanctus Iob 3.32
mortuis non diu inhærendum 4.186
mortuis quæ & quatenus officia impendenda 3.25
de mortuis quid gentes ſentiant 3.9
mortuis quod exhibetur omnium præſtantiſsimum officium 4.339
mortuos, cur impenſius deſideremus cauſſæ 3.25
mortuos cur magis laudarit quàm uiuos Eccleſiaſtes 4.230. & 237
mortuos liberos non defleuit Dauid, morituros uero maxime 3.26
inter mortuos non habitandũ 4.586
propter mortuos quatenus contriſtandum 4.292
mortuos qui ſuſcitarunt, non ſuo, ſed Chriſti nomine ſuſcitarunt 2.67
mortuos reſurrecturos quidam ſtultum putant credere 5.289
mortuos ſuſcitat & pater & filius & ſpiritus ſanctus 2.165
mortuos ſuos fleant mortui 5.84
Moſes adoptatur à filia Pharaonis à flumine ſublatus 4.3
Moſes animali irrationali ſe comparat 3.228
Moſes ad Pharaonem miſſus tom.5 251 & 269
Moſes clamat tacens 4.738
Moſes conſcendit montem 4.558
Moſes cur fratris potius quàm ſuũ ſequutus conſilium 3.63
Moſes cur proximum proximos occidere uoluerit 3.158
Moſes cur Sodomæ Gomorræq; facta memorauerit 5.179
Moſes cur tabulas & uitulum in pulue rem redactum populo bibendũ dederit 3.158
Moſes cur uiſus in transfiguratione domini 5.93
Moſes Pharaonis deus dictus 2.170 & 3.60 & 4.649
Moſes in Aegypto theſauros reſpuit tom.4.528
Moſes eruditus in omni ſcientia Aegyptiorum 1.16 & 4.373 & 96
Moſes & Helias apparent cum domino in monte Thabor 2.99
Moſes extra caſtra habebat tabernaculum quare 3.208
Moſes fidelis in tota domo dei 4.255
Moſes fontem amarum dulcem facit. tom.4.433
Moſes frangit tabulas legis 4.460
Moſes iciunans legem accepit 3.197 & 3.264 & 4.325
Moſes in deſerto moritur 4.734
Moſes in monte ſtat apud deum 4 593 & 707
Moſes interficit Aegyptium 4.133
Moſes traſcitur filijs Aaron, & quare? tom.3.64
Moſi manus in candorem uerſa & rurſum in priſtinum ſtatum mutata quid 3.45
Moſes multorũ philoſophorũ de mundo refellit errores 4.3
Moſes nobis proponitur ſequendus, qui authorem mundi cognouit & gubernatorem 4.4
Moſes non habebat incognita pro cognitis 1.16
Moſes nõ imperauit elementis, ſed impetrauit ut ſeruirẽt electis 4.734
Moſes nõ ſua ſed infuſa gratia ſcripſit tom.3.140
Moſes pro populo orans petit deleri tom.2.156
Moſes Prophetarum ſanctiſsimus 3.62 & 4.4
Moſes quandiu in monte cum domino uerſatus 5.49
Moſes quomodo deum uidiſſe dicatur tom.4.555
Moſes quõ glorioſus dictus 5.298
Moſes quomodo poteſtatem habere dicatur ſupra decem ciuitates 2.93
Moſes quot annorum curriculo in deſerto populum Hebr. duxit 3.261
Moſes quot ann. mortuus eſt 4.624
Moſes quot manſiones habuit in ſolitudine cum populo Hebræorum 3. 249 & 150
Moſes regnum Pharaonis contemnit tom.4.648
Moſes ſolus montem conſcendit, plebs in imo eſt 4.744
Moſes typus legis, & populi Iudæorum tom.5.15
Moſes ubi ſepul. ſit nemo nouit 4.116
Moſes uultum dei uidere deprecatur tom.4.649
Moſis & Aaronis precibus flexus dominus parcit multitudini 3.202
Moſis et Chriſti collatio 5.435.455
Moſis & Iſaaci collatio 4.116
Moſis & Chriſti ſepulturæ collatio ibi.
Moſis & Heliæ collatio 4.294
Moſis in Aethiopiam fuga 4.3
Moſis ſinceritas declaratur, & præſtantia 4.4
mos ſuus cuique eſt, ſuus cuiq; ritus tom.3.115
mores boni quẽ corrumpãtur 4.672
mores bonos corrumpunt colloquia prauа 5.289.
mores modeſti abſcondi non poſſunt tom.5.408
morum tranquillitas uſu quodam in naturam uertenda 1.12.
morſus bonus & amarus qui dicantur 3.141
motus proprius cuiq; rei ſuus eſt 4.9.
motus unus elementis omnibus aptus eſſe non poteſt ibidem.
motus ſunt gemini & cogitationũ & appetitus 1.13.
mulier cur caput obnubit 1.161
mulier cur ſub uiri poteſtate locata tom.4.111
mulier cur uiro ſocia facta 4.104.
mulier data uiro ad adiumentũ 1.17
mulier decepta ab angelo malo 1.120.
mulier de uiro ſumpta 5.274
mulier diſcere non docere debet 5.23.
mulier diuiſa quomodo dicatur 5.265.
mulier docere non debet 5.401
mulier drachmam quærens eccleſia. tom.5.122
mulier & uirgo quid differant 3.62.
mulier euangelica curua, cuius typum gerat 3.92
mulier excuſatur à peccato, uir non item 1.120
mulier fluxu ſanguinis laborans, fimbriam Chriſti tangit 5.83.
mulier in eccleſia orare quomodo debeat 5.274
mulier in eccleſia tacere debet 3.87
mulier inclinata ſpiritu infirmitatis, quid ſignificet 4.33
mulier in præda adamata quomodo tractanda 3.85
mulier intra paradiſum uir uero extra paradiſum cur factus 4.96
mulier locum non habet in adminiſtratione gratiæ dei 5.241
mulier mulierem turpi uſu appetit. tom.5.178
mulier omnium malorũ cauſſa 3.264
mulier peccatrix in domo Simonis leproſi quæ fuerit 5.77
mulier portio uiri eſt 5.361
mulier prima omnium dominicæ uidet myſterium reſurrectionis quomodo & quare 4.180
mulier primo ſeducta non uir 4.97
mulieres quatenus uiris ſubijciantur tom.5.401
mulier quæ mala faciat 4.251
mulier quomodo corporis ſui poteſtatem non habere dicatur 5.261
mulier quomodo & quatenus aſpicienda 4.653
mulier quomodo orare debeat 3.87

mulier saluabitur per filiorum generationem 5.401
mulier seducta est, non uir 4.104
mulier sola post conceptum coitus appetens 5.16
mulier uiri adiutorium 4.104
mulieris alienigenæ asciuisse copulam quàm ingētia mala ingerat 3.175
mulieris caput uir 4.97.269
mulieris Chananææ fides 5.75
mulieris est uiro subdi 5.360
mulieris & noctis collatio 4.152
mulieris & serpentis & utriusq; seminis dissidium 4.318
mulieris & uiri officia 4.105
mulieris grauitas & pudicitia quid cõmodi conferat 4.446
mulieris uterũ ferentis molestiæ quantæ 1.73
mulieri cur uir præpositus 4.55
mulierem uidere ad concupiscendum. tom.1 161
muliere nihil perfidiosius 3.176
mulieres cur inaures aureas deponere ab Aarone iussæ 3.158
mulieres diligant uiros suos 4.177
mulieres flent ad sepulchrum Christi. tom.2 60
mulieres in ecclesiis non ordinandæ. tom.5 5.403
mulieres in ecclesia taceant, multo magis uirgines 1.98.461
mulieres in luctu quos gestus edant tomo 3 25
mulieres intẽperantes notatæ 4.483
mulieres num à consortio beatitudinis excludantur 4.462
mulieres ornatum nimium quærentes reprehenduntur 1.74
mulieres quatenus aspiciendæ 4.714
mulieres quomodo orare debeant, & sese ornare 4.445
mulieres quo pacto uiros mortuos lugere debeant 3.25
mulieres sese depingentes reprehẽduntur 1.74.& 4.82
mulieres subiectas uiris uult Petrus, et quomodo 4.96
mulieres unde hauserint texturæ sapientiam 4.8
mulierum deuotarum obsequia circa sepulturã Christi describũtur 5.165
mulierum nomine interdum uirgines significari in scripturis 5.262
mulierum ornatus qualis esse debeat. tom.1.112.& 5.401
mulierum partus & piscium collatio. tom.4 59
mulierum uirorumq; intemperantium consortia uitanda 1.11
mulieribus, si intemperãtius fleant aut doleant, facile ignoscitur 3.25
ad mulieres uiduas exhortatio 4.66
muliebria opera uir facere non debet. tom.3 87
multiloquium reprehenditur 4.621
à multiloquio peccatũ nõ deest 4.125
munera data Rebeccæ & parentibus suis à puero Abrahæ 4.188
munificentia larga dei in homines tomo 3 42
munimenta crassiora quibus fructibus sint 4.36
mundus à deo factus 5.270
mundus an peribit nec ne 5.265
mundus certa lege & potestate gubernatur 5.191
mundus cur deserto comparatus 5.73
mundum cur condiderit deus 4.151
mundus diuinæ maiestatis insigne 4.7
mundus & omnia quæ in ea sunt, quomodo autoris loquantur maiestatẽ. tom.2. 24
mundus ex quibus constet 4.11
mundus geminus, inferior & superior tom.5 258
mundus gratiam nullam haberet, nisi uario cultu eum author ornasset. tom.4 11
mundi huius figura quomodo præterire dicatur 5.265
mundus hic fugiendus 4.503
mundus hic non est deus, cum sit factus & creatus 4.192
mundus hic omnibus Christianis pelagus est 5.212
mundus hic plenus laqueorum 4.235
mundus hic quantumuis aliquid uideatur esse, nihil est 4.314
mũdus hic quomodo noster, & ea quæ in eo sunt 5.253
mundus in præuaricatione diuerso errore constitutus 5.403
mundus quid 3.127
mundus omnis quis Paulo dicatur tomo 5 186
mundi partes quot & quæ 4.206
mundus principium habet 4.4
mundus pro hominibus in eo manentibus 5.246
mundus quomodo in nobis iudicari dicatur 5.258
mundus sex dierum tempore factus tomo 3 140
mũdus totus exiguus pro unius animæ dispendio 4.234
mundus totus quõ caro dictus 5.209
mundi autor quis 4.151
mundi ciuis quis 5.122
mundi corruptibilia quisquis sectatur, infatuatur & stulteſcit 4.5
mundi ægritudines quæ 5.148
mundi & maris collatio 5.212
mundi fabrica quõ ingerat nobis dei notitiam 5.176
mundi finis esse modo uidetur 3.142
mundi gubernatorem ignorat quisquis deum nescit to.4.4
mundi harmonia à philosophis confecta, ab autore destruitur 4.16
mundi huius et humani corporis fabricæ collatio 4.84
mundi huius & stadij collatio 4.336
mundi huius solicitudo maxime mentẽ nostram onerat 4.33
mundi huius uisibilis inuisibilis rector tom.3 140
mundi imago omnibus relinquenda. tom.3 81
mundi imaginem exprimit annus 4.5
mundi ornatus unde primum inceperit tom.4 13
à mundi solicitudine requiescere debemus 4.141
mundi tempora in quatuor potissimũ diuiduntur 4.96
in mundo quæ sunt, omnia uana to.4 532.& 5.211
in mundo supra mundum esse quomodo quis possit 1.101
in mundo tria præclara 5.252
mundum à deo factum colligitur ratione physica 5.270
supra mundum ascendat qui saluus esse uult 4.309
mundum gubernare non minus quàm creare 5.425
mundum ex quo factũ putet Plato 4.3
mundum factum à deo credere, sed eius curam non habere nihil stultius tomo 5 246
mundum in tres diuisum qui potissimũ rentur 1.7
mundum omne est, quod Domini est. tom.5 273
mundum perpetuum Aristoteles asserit to.4.3
mundum qui condidit, tuetur incolas mundi 4.373
mundum qui non diligunt, non dicuntur in carne esse 5.209
mundum rotundum aiunt nonnulli philosophorum 4.17
mundum superiorem deum appellant Chaldæi ibidem.
mundos infinitos posuerũt philosophi tom.2 80
munda omnia mundis 5.420
munda omnia quibus fiunt immunda. tom.5 404

munda omnia uiro industrio 4.150
munera offerũt fratres Ioseph 4.255
murem metuit elephas 4.79
murena 4.52
murenæ & uiperæ copula describitur tom. 4 55
muro comparãtur sanctorum animæ. tom. 4 765
murmurandum nulli est 5.271. 369
murmuratio castigata 3.202
mustela 4.52
mutabile quicquid est, sempiternũ non est 2.126
Mutina ciuitas 3.75
mutus quis uere dicatur 5.15
mutuũ omnino nõ accipiendũ 4.354
mutuum recipientes reprehenduntur. tom. 4 353
myricæ, improbæ calliditatis figuram præbent 4.38
Myroclis confessor 3. 125
myrrha quid, & quid denotet 5.164
myrrhæ fontis amaritudo ligni immersione dulcescit 3.249
mysterium grande in anima 4.48
mysteriũ incarnationis qui inuestigat, quomodo stultus 5.252
mysterij iniquitatis reuelatio quid denotet 5.395
mysteriũ magnum Christi & ecclesiæ tom. 5 361
mysterium passionis Christi 2. 67
mysterium quid Paulo 5.248
mysterij uenditi quàm grandis culpa. tom. 5. 55
mysteria cælestia per Euangelium patent 4.220
mysteria indignis qui reuelat, peccat. tom. 4 606
quæ mysteria in Ioãne Euangelista speculanda 4. 602
mysteria omnia ne angelis quidem patent 4.220
mysteriorum profunditas maxima ubi minima putatur 4.126
mysteria quæ præuiderit Iacob 4.246
mysteria quando abscõdere debeamus tom. 4 125
mysteria quatenus reuelanda aut abscondenda 4.180
mysteria scire non possumus, nisi deus reuelauerit 4. 720
mysterijs sacris initiandi quæ seruare debeãt 4. 421
mystica disciplina per quæ in lege significata 3.62
mystica quomodo deo libantur 3.63

N

Naaman Syrus à lepra mundatur. tom. 4.432. & 5.54
Naasson quid 4. 226
Nabal quid 3.84
Nabuthe ab Achab rege occisus ob denegatam uineã 1.62. & 4.479
Nabuthe ditior Achabo rege, & quomodo 3.78
Nabuthe falsis testibus condẽnatur ad mortem 4.279
Nabuthe lapidatus licet, beatus tamen tom. 1 36
Nachor idololatra 5.195
Naid quid 4.332
Naim ciuitas 5. 71
nasci nãturale est omnibus animantibus 4.540
nascimur proprie ubi renascimur tomo 4 227
Nathan ad Dauid mittitur 4.378
natalis Christi dies cur Sol nouus ab omnibus appelletur 3.242
natalis Christi dies Imperatoris aduentu comparatur 3.239
natalis Christi quanta efficacia ibid.
natalis domini quõ celebrãdus 3.237 238.239.240.242
natiuitatis cuiusq; uis non cogit ullum ad bonum uel malum 4.43
natiuitatum qualitates exprimere conantes refutantur 4. 42
naturalia omnia pulchra, decora, honesta 1.28
naturalis sapiẽtia in Ecclesiastes libro tractatur tom. 5. 5
naturalis usus quando immutari dicatur 5.178
natura boni operis magistra 4.312
natura diligentia uincitur 4. 500
nat. humana cõtrariorũ capax 4.151
natura humana in primi hominis peccato uitiata 2.6
natura ius cõmune generauit 1.17
natura manet, quomodo 3.29
natura non doluit parturiens delphinas to. 4. 52
natura diuino nutui seruit in excitatione Lazari 3.34
natura nulla mali est 2.38
natura omnes liberos fecit, insipientia seruos 3.70
natura omnes similes creat 4.272
natura omnium est eadem, sed disciplina diuersa 4. 598
natura perfecte corporis nostri partes explicuit 1.10
natura præstantior artificio 4.30
natura semper primum institutum ordinem seruat 4.38.129
natura uerecundiæ magistra 1.11
de naturæ admiranda uirtute 4.76
naturæ bonum omnib. inest 4.141
naturæ dos & exercitatio sibi inuicem opem ferant oportet 4.192
naturæ duritia multis modis temperari potest 4.35
naturæ & pineæ collatio 4.38
naturæ & Solis collatio 4.40
naturæ ius uel Barbari norunt 4.174
naturæ lex maior quàm scripta ibid.
naturæ mors nulla 3.29
nãturæ nostræ cũ Christo unitas 2.88
naturæ ordo non soluendus aut mutandus to. 3.29
naturæ præstantior gratia in quibus. tom. 4 427
naturæ quomodo uim facere possimus. tom. 5. 126
naturæ quicquid est, eius est qui secundum naturam uiuit 4.199
naturæ reformationem credere debent Christiani 3.33
naturæ secretum omne non potuit Salomon explicare 4.37
naturæ uis gemina 1. 29
naturæ uirtus, sermo dei est 4.17
naturam cito inflectit usus 1. 12
contra naturam ne quid sentiamus, duo potissimũ necessaria 1. 16
naturam nemo nisi creator mutare potest 3. 88
nauis eadem cur diuersimodè agitetur tom. 3 237
nauis quæ Petrum habet non turbatur. tom. 5. 57 turbatur autẽ quæ Iudam habet ibidem
nauis & crucis Christi collatio 3.281
nauis nauigantis semitæ, intelligi non possunt tom. 3. 5
naui cur ecclesia comparata 1.102
naues duæ quid signent 3. 236
naues in scripturis quæ dictæ 4.580
naues Tharsis quis habere quõ dicatur 3. 95
nauium utilitates describuntur 4.60
quibus nauibus nauigare Christus dicatur 3.95
Naucleri & diuitis collatio 3.206
nauigio similes sumus, & quõ 4.629
nautæ tempestatem futuram quomodo præcauent 4.57
nauti quomodo sese periculis obijciant lucri ergò 5.211
Nazareni nomen quis primus in scripturis dixisse inueniatur 5.56
Nazaræi cincinnos alebant, & quare. tom. 1 97
Nazaræi comam pascere cogebantur. tom. 3 178
Nazaræi qui dicantur 2.134
Nazaræorum quæ lex & obseruantiæ ritus 3. 175

Nazarius quibus parẽtib. ortus 3.322
Nazarij & Celsi martyrium describitur 3.321
necessitas genitalis reprobatur 4.45
necessitas nulla nos cogit 4.101
necessitas nulla, sed mẽs hominis in peccato arguenda 4.136
necessitas nulla sit oportet, si merces ulla est operis 4.45
necessitas nulla urget quenquam peccare 2.38
necessitas salutis omnẽ superat necessitatem 3.220.266
necessitas ulla si est, uanæ sunt leges omnes & præcepta 4.45
necessitas. uide Liberum arbitrium
necessitatis fatum pulchrè irridetur et exploditur 4.42
necessitatem peccandi qui introducere conantur, diuina arguere uidentur. tom. 4 137
necessitate si quis deliquerit coactus, frustra sunt leges constitutæ 4.45
in necessitatib. nostris ad quem potissimum confugere debeamus 4.126
negare confitendo & confiteri negando, quõ quis dicatur 5.255
negans deũ sermone, uictus multis supplicijs corde tamen credens, etiam ueniam meretur 1.154
negare quis dicatur Christum 4.752
negligentia omnis detestanda 5.229
negligẽtia rerum, ne minimarũ quidẽ non cadit in deo 4.28
negligentia summe excutienda 5.391
Nemroth gigas uenator cor̃ domino, prouerbium 4.171
Nemroth initium dedit regni Babylonici 4.171
Nemroth quid 4.171.655
Neophytus cur ordinari sacerdos prohibeatur 3.203
Neophyti q̃ et cur nuncupẽtur 3.280
neptis auunculo suo nubere non debet. tom. 3 173
Neptalim quid 3.78. & 4.268.303
Nero persecutor Christian. 5.394
Neronum ritus odio habendi 3.118
neruus in scripturis quid 4.552
de neruis speculatio 4.86
Nicanor uictus à Machabæis 1.25
Nicenum concilium 3.192
Niceni concilij statutũ de sacerdotio suscipiendo 3.203
nidos esse in humano corpore quomodo intelligendum 4.145
nihil quid proprie in script. 4.300
Nilus fl. hippopothamos generat 4.52
Nili & harmoniæ cælestis collatio tomo 4 17
Nili exundatio certis temporibus quid utilitatis adferat 4.153
Nillũ ueteres Aegyptũ uocarũt 4.207
Niniuitæ ab imminente periculo ieiunantes liberantur 3.267
Niniuitæ à pressura tribulationis ieiunio liberantur 3.311
Niniuitæ typus ecclesiæ & pœnitentium 5.105
Niniuitarum regis sapientia grandis. tom. 3 267
nix in scripturis quid 4.389
niuis causa quæ 4.20
niuis utilitas quæ 5.94
nobilitas generis parum utilitatis adfert 5.29
de nobilitatis prosapia iactantia stulta tom. 4 280
nocitura cum profuturis etiam cur generentur 4.30
nocere singulis interdum quod potest, prodest in cõmune sumptũ 4.94
nocere quatenus permissum serpenti. tom. 4 112
Noe ad renouandum semen humanum reseruatus 4.141
Noe benedicit filijs suis 4.170
Noe & Adæ collatio 4.167
Noe cum domo sua à diluuio seruatur, & quare 4.160
Noe cur lapidi prasio cõparetur 4.96
Noe extenta manu columbã accipiens remeantem, quid mystice 4.158
Noe filiorum nomina quid significent. tom. 4 141
Noe in arca seruatur à diluuio 4.641
Noe inebriatus nudatur 4.325
Noe introire iussus arcam triplici modo exponitur 4.150
Noe quare maledixerit filio iuniori. tom. 3 70
Noe nihil agit nisi à deo monitus tomo 4. 161
Noe non est autor uitis, sed plantator & cultor 4.38
de Noe patriarcha pulchra considera tio tom. 4. 141
Noe post diluuiũ q̃ diu uixerit 4.170
Noe quando arcæ ostium aperuerit tomo 4 156
Noe quid 4.141
Noe quomodo gratiam inuenisse dicatur 4.144
Noe uineam plantat post diluuium, & unde eam nactus 4.167
Noe uir agricola 4.38.167
Noe unde diluuij defectionem cognouisse potuerit 4.159
nolentibus nulla inest uirtus 2.34
nomen bonum quomodo unicuique parandum 1.114
nosce teipsum 4.81.83
nosce teipsum unde hauserit Apollo Pythius 4.604
nota quæ sunt, superfluum est ea fari tomo 5 187
notitia patris & filij & spiritus sancti 2.144
Nouatiana hæresis quæ 1.152
Nouatianus insanus quomodo suo errori blandiatur 5.415
Nouatianus reprehenditur 5.324
Nouatianus schismaticus cur factus tomo 1.164. & 5.281
Nouatiani cur sese ab ecclesia secluserint 1.163 & inde
Nouatiani error exploditur 2.46 & 4.530. & 5.260
Nouatiani perditio ex superbia orta. tom. 5 415
Nouatiani quomodo iudicandi in iudicio finali 5.182
Nouatianorũ error destruitur 1.152
nouissimus in scripturis quis 4.556
nox in scripturis quid 1.93. & 3.185. & 4.645. & 5.133 164.233
nox quomodo super Iudæos, dies super Christianos incubuisse dicatur 3.238
noctis & mulieris collatio 4.152
nocti dies præfertur secundum scripturas 4.14
nocti synagoga, diei ecclesia comparata 1.103
noctem & diem quomodo deus Noe dicat futura 4.162
nocte cur etiam orandum esse præceperit propheta 4.665
nocte quæ maximè in corpore nostro aguntur ibidem
nocte surgendum media ad confitendũ domino 5.39
de noctua 4.70
noctuæ comparantur hæretici, & quare tom. 3 271
noxia quæq; omnibus innatum est præcauere 1.7
noxia sibi norunt declinare animalia. tom. 4 31
nubes bona quæ 4.422
nubes Christum suscipiens quid significet 3.287
nubes contegit Iudæos, & quid denotet 5.270
nubes leuis cur dicta Maria 1.125
nubes quæ dicantur in script. 5.151
nubibus cur cõparentur sancti 5.152
nudus quis dicatur in script. 4.250
nudus quomodo quis esse dicatur tomo 3 235

nudos se esse homines quando cognoscant 3.134
nudatio gemina sapientis quæ 4.168
nudatur quis bene & male, & quomodo 4.223
nuditas nostra unde primum apparcat tom.4 169
nummularij qui dicantur 5.143
nummulariorum mensa euertitur ibid.
nummulariorum qui excludēdi, quiue recipiendi ibidem
numerus pluralis pro singulari positus in scripturis 5.162
numerus binarius in scripturis quid. tom.1.118. & 5.97.103
numerus ternarius 1.118. & 4.185 & 5.14.27.93
numerus quaternarius 1.171. & 4.49. & 5.59.66
numerus septenarius 3.140.186 208. & 4.150.505. & 5.66. 105.130 octonarius 3.140 186. & 4.109. & 5.66.93. 116 decimus 4.208.116. duodecimus 5.27.83 tertiusdecimus 4.211 quartusdecimus 5.38.141.186 septimusdecimus 5.38 uigesimusquintus 4. 247 quadragesimus 3.260. & 5.49 quinquagesimus 3.38 & 4.179.384. & 5.79 septuagesimus 4. 191 septuagesimusseptimus 5.130 octogesimusquartus 5.27 centesimustertius 4.170 trecentesimus 4.247.258. & 5.80 quingentesimus 5.86 centenus millenus 3.38 ter millenus 3.158 quingentenus millenus 5.85
eisdem numeris omnia resoluuntur quibus incipiunt 4.157
numeri mysterium explicatur 3.52
numerum quo pacto nonnulli nominarunt 3.62
nunciorum Iesu Naue fortitudo & constantia 5.101
Nun litera Hebræa quid significet tomo 4 696
nubere in domino quid 5.262
nubere melius est quàm uri 5.262
nuptiæ inuitæ utplurimum male succedunt 5.266
nuptiæ primæ à deo institutæ, sed secundæ carent gloria ibidē
nuptiæ quæ non spernendæ 5.261
nuptiæ spiritales uerbi & animæ tomo 4 222
nuptijs sacris qui interesse non debeāt tom.3 45
à nuptijs qui excludantur 5.121
nuptialis uestis quæ dicatur 1.156 & 2.78. & 3.240. & 5.121
Nympha Colossen. Pauli amica 5.385

O

Obedientia laudatur 5.241
non obedire præceptis num semper malum 4.98
oblatio nostra qualis esse debet 4.135
oblationes fieri solitas in cœna domini cà fidelibus 5.275
oblationes nostræ quando perfectæ dicantur 4.130
oblationes pro defunctorum animabus tom.3 75
in oblationibus nostris quæ potissimū obseruanda 4.136
obseruantiarū alia prohibetur alia imperatur, quomodo 3.209
obsequium omne quod placet uoluntarium sit oportet 3.302
obsequijs malū omne uincendū 5.231
obsequijs mutuis inuicē præuenire debemus 5.220
obsessi à dæmonijs sanctorum autoritate liberantur 3.300
obsonatoris cuiusdam mira sedulitas pulchre describitur 4.326
obstetrices unde & cur dictæ 3.167
obstetricum officium ibid.
cum obstinatis non disserendū 5.385
ocium quæ mala inferat 4.679
ociosus quādo sibi minus uidebatur author 3.143
oculus ecclesiæ quis merito dicendus. tom.4 698
oculus geminus ecclesiæ quis secundum quosdam 4.718
oculus mysticus & moralis in quo differant 4.675
oculus omni in re præcedat oportet, et quomodo 4.482
oculus pro oculo quid 1.29
oculus suppliciorū & gratiæ 4.717
oculi cæteris membris uigorē prudentiamq; deferunt 4.85
oculi corporis & mentis qui 4.675
oculi cur in capite locati 4.146
oculi ecclesiæ qui dicantur 3.4
oculi nomine qui censentur in ecclesia. tom.4 709
oculi nostri quib. assuefaciēdi 4.229
oculorum officium quod 4. 714
de oculorum orbibus consid. 4.86
de oculorum pupilla ibidem
de oculorum situ consid. 4.85
sine oculis corpus nullius momēti ibid.
oculis quanta uis insit 4. 669
oculos à uino hilares qui habere dicantur 4.265.719
oculos clausos qui & quādo habere dicantur 4.613
oculos columbæ quomodo habere possimus 4.718
oculos leuare in scripturis quid denotet 5.65
occulta hominis interdum ab hominibus deprehenduntur 5.30
occulta multa nec efferenda nec intellecta in scripturis 4.568
occulta quæ deus esse uoluit, non sunt temere perscrutanda 2.15
occulta quæ reuelata Dauidi 4.571
pro occultis cur intitulatus Psalmus Dauidis 4.571
occultari ob metū nō semper uitio uertendum 5.164
odium nouercale quid mali pepererit. tom.4 53
odio habens fratrem suū ab homicida nihil dissidet 4.456
odisse quæ & quomodo absq; uitio possumus 4.696
odor bonus quis dicatur 5.296
odorandi uis max. in uulturibus 3.46
de odoratu descriptio 4.86
offensio quomodo posita dicatur in Siō tom.5 220
offerre recte & nō recte diuidere oblationem quid 4.134
officium ecclesiasticum quod 5.278
officium omne duplex 1.5.55
officium perfectum quod 1.5
officium plenum ac primū est authori studiū & reuerentiā præstare 1.16
officium unde dictum 1.4
officij diuisio quæ ibidem.
officij nomen quibus potissimum conueniat ibidem
officij totius primus fons quis 1.66
officio unicuique sua præscripta ætas. tom.5 15
officia media quæ 1.5
officiorum distantia in Cain & Abel quæ fuerit 4.117
officiorum genera unde proficiscātur tom.1 15
Officiorum libros multi cùm Latinorum tum Græcorū scripserūt 1.4
Officiorum primū linguæ moderatio ibidem
oleaster cur gentes dictæ 5.225
oleum ex quo fructu & ex qua arbore conficiatur 4.159
oleum geminum 4.329
oleum in scripturis quid 4.697
olei & aceti uis quid ualeat in apibus. tom.4 68
olei præstantia describitur 4.13
omnis non semper uox uniuersalis, sed particularis 5.186

omnem ueritatẽ docere quid 2.144
omnia non uni conceduntur 5.228
omnia quid ſignificet in deo 4.90
Oneſimus Pauli diſcipulus 5.385
Oneſiphorus Pauli amicus 5.418
Oneſiphorus Paulũ refrigerat 5.412
Oneſiphori præſtãtia & laus 5.412
Oniæ ſacerdotis conſtantia 1.52
operatio diuina nõ habet diuerſitatem perſonarum 0.136
operationum in trinitate nulla diſtãtia tom. 5. 6
operari & cuſtodire quid differãt tomo 4 67
operari qui non uult, nec manducet tomo 5 396
operarij in uineam conducti 5.123
operarij mali qui Paulo 5.370
operator nullus negligit opus ſuũ. 1.7
opes congregare uanum 1.30
opes & alia mundana deſpicere ualde difficile 1.25
opes terrenas ſpernere, nõ minimi aut ignaui eſt animi 3.214
opem à quo quærere debemus infirmi homines 4.126
opiniones populares peo mercede non acceptandæ 1.34
opinionibus uanis uõ abduci debemus. tom. 4. 4
opprobrium interdum prodeſt 4.528
opprobria pro quo potiſsimum ſuſtinenda 5.414
opus domini qui negligenter facit, maledictus 5.229
opus omne bonũ adminiſtratio eſt ſpiritus ſancti 2.18
opus pingue quod dicatur 4.134
operis ab excellentia operator cognoſcitur 4.4
operis boni efficientia à deo 2.19
oper. boni gratia per diuerſas plas placet formas 2.53
operis boni magiſtra natura 4.312
opera bona aliena laude nõ egẽt 4.13
opera bona neceſſaria ut promiſſam ſalutem adipiſcamur 5.349
opera bona quomodo uitam æternã habeant 1.35
opera epulatoria quæ dicantur 3.65
opera noſtra ad deum dirigẽda 4.131
opera noſtra coram deo lucere debent tom. 4 14
opera magis ſuadent q̃ uerba 5.396
opera non excludit fides 5.106
opera noſtra teſtimonium ſibi præbent tom. 4 121
opera ſecundo die facta à creatore omnium deſcribuntur 4.15
opera tenebrarum quæ 5.233
operum bonorum eadem uitæ merces æternæ, ſed non gloriæ 5.123
ad operũ bonorũ merita nũ ſuperfluò laboretur, ut multis uidetur 2.37
operum diuerſorum diuerſa præmia. tom. 3 194
operum merces probatur 5.428
operum merita à deo diſtinguuntur tomo 4 582
operum omnium quædam coram Deo uox eſt 5.15
operum omnium triplex modus 3.72
operum ſuorum merita quiſq; percepturus eſt 4.530. & 5.179
operib. bonis doctrina ornãda 5.421
operibus bonis ornanda fides 5.364
operibus bonis quãta mereri poſsimus tom. 5 210
in operibus dei tria præcipue conſideranda, & quæ 4.17
operibus malis nõ conſentire debemus tom. 5 359
operibus ſuis nemo gloriari debet, nec poteſt 3.181. & 4.290
operibus ſuis unuſquiſq; condemnabitur aut iuſtificabitur 5.232
oratio ab obſecratione & poſtulatione quid differat 1.118
oratio à quibus quare facienda. 5.239
oratio autoris ad dominum Ieſum Chriſtum 4.71
oratio authoris ſuper uirginem uelandam 1.128
oratio bona quæ 1.118
oratio bona quando ante deũ mala æſtimatur 5.11
oratio Chriſti pro omnib. facta 1.101
oratio generalis multorũ quid utilitatis afferat 3.125. 4.126. 539
quæ oratio in ſinum deprecantis conuertitur 4.524
oratio innocentium aſcendit 4.760
oratio matris ad filios Machabæos, ut forti animo tolerẽt martyriũ 4.306
oratio noſtra qualis eſſe potiſsimũ debeat 1.13. & 4.135
oratio noſtra quõ inſtituenda 5.174
oratio noſtra ſolis ortum præueniat. tom. 4 760
oratio quæ deo placeat, quæue diſpliceat 5.401
oratio quomodo alicui uertitur in peccatum 4.125
oratio quomodo & quando inſtituenda tom. 1 86
oratio ſanctorum quantum ualuerit. tom. 1. 54 & 3.292
oratio ubi & quibus modis facienda. tom. 3 293
orationis dominicæ expoſitio 4.442
orationis dominicæ cautè reuelãda myſteria 4.125
orationis & ſagittæ collatio 3.312
orationis frequentia & inſtantia præſcribitur 5.103
orationis imperitia nihil obeſt orantibus 5.213
orationis noſtræ infirmitas quæ Paulo dicatur 5.212
orationis ſedulæ effectus 5.392
orationis tempus quod 4.740
orationis uis quanta 3.319. 455
orationis uirtutes multæ quæ 4.444
orationi noſtræ etiam & facta correſpondere debent 1.113
orationi omnibus ex æquo & ſemper inſtandum 5.230
orationi plerunq; inanis gloria obrepit 4.125
orationi quis uacare dicatur Apoſtolo tom. 4 388
orationẽ commẽdat humilitas 4.124
in oratione clamor parũ utilis 4.125
in oratione maxime uerecundia commendatur 1.10
in oratione nemo ſe extollere debet. tom. 4 125
in oratione pernoctabat dominus, & quare 4.135
in oratiõe qui gradus ſeruãdi 4.446
in oratione quis ordo ſeruandus to. 1 118. & 4.761
orationes bene uiuentium facilimè exaudiuntur 5.393
orationes noſtræ ab angelis perferuntur in cælum 3.323
orationes multorum impoſsibile eſt nõ exaudiri à deo. 5.239
orationes pauperum defenſio noſtra. tom. 3 128
orationes pro quibus potiſsimum faciendæ 1.118
orationum alia ad uitam alia ad mortem 4.760
orationum dignitates quæ 4.761
orationum ſanctorum fumus aſcendit ad deum 4.221
orationum ſanctarum quantæ uirtutes tom. 3 323
orationibus aliorum adiuuari cupit apud deum Paulus 4.125
orationibus ſanctorum quomodo adiuuamur 3.300
orandi tempus mane 4.740
orndum ne fuga noſtra fiat hyeme, & quare 5.151
orandum nobis ubi ſit 4.444
orandum non tantum in die, ſed etiam in nocte 4.655
orandum omni tempore 5.103

orandum quomodo & qualiter nobis sit, secundũ Apost. 1.10.4.628
orandum ubi & quomodo 1.117
orandus dominus ut tribulationes ferre possimus 4.468
orare debet omnis plebs pro rectore suo 5.239
orare duplici genere, quomodo 5.363
orare in ecclesiis fideles quomodo debeant 5.274
orare ostio occluso quid 4.444
orare possumus omni in loco 5.401
orare pro quib. potissimum debeamus tom.4 125 & inde
orare quid oporteat nescimus 3.101
orare uolentem quæ deceant 4.456
orare quõ debeamus tacite an cum uociferatione 4.442.445.555. & tom.5 282
orare quomodo & quibus pro reb. debeamus 4.739. & 5.400
orare quõ nos doceat spiritus 3.101
orare quomodo uiri quomodo mulieres debeant 5.401
orare semper in spiritu quid 5.363
orare singuli pro omnibus, & contrà omnes pro singulis debemus 4.226
orare uiri in omni loco cur possint, & non mulieres 4.445
oratores seculi nostra suis libris inseruerunt 1.12
oraturi in montem conscendere debemus, & quomodo 5.65
orbis terrarũ quõ dispердẽdus 4.336
ordinata à deo esse omnia quæ sunt tomo 5. fol.5
ordinatio in ecclesia quàm diu duratura to.5 355
ordinationes ecclesiasticæ quomodo obseruandæ 5.408
ordinare inferior superiorem non potest 5.402
ordo cùm omni in re seruandus, tũ maxime in ecclesiasticis 4.33
ordo quid exigat 3.140
ordo in uita nostra maxime tenendus. tom.3 27
ordo rerũ maxime seruandus 1.14
ordo omnibus in rebus non omittẽdus. to.3.140. & 4.157
ordinis uis & potestas 5.279
ordinem confundere quid mali inuehat 4.136
ordines in ecclesiis 5.279.354
ordines in ecclesia quõ habẽdi 5.402
ordines ministeriorũ deus diuisit in ecclesia ut uoluit 5.251
Oreb quid significet 3.204
Oriens & Occidẽs sibi inuicẽ ex æquo distant 4.47
Oriens, Occidẽs, Septentrio, Meridies portiones sunt uniuersitatis 4.199
Oriẽs in scripturis quid signet 4.684
originale peccatum quàm grande fuerit to.2 32
originale peccatum solo Christi lauacro purgari potest 2.13
originis peccatum accipimus non nati tom.4 4388
originis peccatum euacuari posse quomodo probetur 2.13
Origenes in nouo quàm in ueteri testamento longe inferior 3.182
ornatus subitus cur non datus singulis uno eodemq; tempore rebus 4.10
orta omnia ad perfectionem ueniunt, & rursum ad imperfectionẽ 4.48
Osea ducit uxorem fornicariã 4.420
os in cælum ponere quid 4.371
os nostrum omni custodia seruandum, & quare 4.456
os nostrũ quomodo moderandũ 1.2
os oris in scripturis quid 4.499
de Oris officio consideratio pulchra. tom.4 86
ori custodia adhibita, quas utilitates proferat to.1.2
ori nostro ut custodiam adhibeamus, rogandus dominus 4.125
osculatur nos dei uerbum, quomodo et quando 4.215
osculũ mutui amoris indiciũ 5.78
osculum quale petat ecclesia 4.215
osculo olim inuicem sese salutabant homines 3.105.241. & 5.122
de osculo oris consideratio 4.87
in osculo salutari, est salutatio ecclesiastica 5.325
oscula sancta quæ, & quæ carnalia tomo 5 393
ossa humiliata quomodo exultare dicantur 4.389
ossa in scripturis quæ dicantur 4.389
de ossibus consideratio 4.88
ostia corporis nostri quæ & quomodo claudenda 4.125
ostijs comparantur corporis nostri sensus, & quare 4.157
ostream quõ decipiat cancer 4.56
ostreæ quãdo plenæ aut inanes 4.47
in ostreis margarita inuenitur 4.59
ouis sentiens hyemem se herbis ingurgitat 4.75
ut oues occisiõis qui æstimẽtur 5.214
ouium aliæ in dextris, aliæ in sinistris collocandæ 4.604
ouium uenditores qui dicantur 5.143
Padus fl. 4.18
pædagogus noster quomodo lex Moysis dicta 3.181
pædagogus quis, & eius officiũ 5.338
palati functio quæ 5.439
Palæstini à tribu Iuda Sampsonem petunt ad uindictam 3.177
Palæstini per Dalilã meretricem Samsoni insidias struunt 3.178
Palæstinorum celebris conuiuij exitus. tom.3 178
Palladius hæreticus 2.43
pallium in scripturis quid 1.94
palma insigne uictoriæ 4.34
palma quoddam martyrij præmium. tom.3. 256
palmæ septuaginta in Elim inuentæ qd denotent ibidem
palmæ sternũtur in uia Christo transeunte ibidem
in palmis sexus discretio 4.34
Pampini mysteria uaria quæ 4.36
Panætius scripsit De officijs 1.4
panis angelorum quis 4.498
panis cælestis non synagogæ sed ecclesiæ descendit 4.732
panis & uinum in carnem & sanguinem sacræ orationis mysterio trãsfigurantur 2.88
panis quomodo lætificare cor hominis dicatur 5.400
panes subcinericios coquere quid mystice 4.125
panes tres in scripturis qui dicantur. tom.5 103
parabola omnis in scripturis non absurda ratione composita 5.210
parabolarum explicatio à deo postulanda 4.668
parabolis cur frequenter usus Christus 4.561 & 5.283
paracleti nomen etiam & filio competit ut spiritui sancto 2.130
paracleti nomen non iniuriæ sed beneficij & honoris ibidem
paradisus in scripturis quid significet. tom.3 143
paradisus num terrenus esse possit, nec re tom.3 143
paradisus quæ ligna habuerit ibidem
paradisus quid Græce significet ibid.
paradisus ubi situs 4.92
paradisi autor deus ibid.
paradisi definitio 4.94
paradisi incola homo 4.92
paradisi quatuor flumina quid mystice designent 4.96
paradiso qui libri scripturæ sacræ cur comparentur 3.143
in paradisum quis quomodo duci dicatur tom.3 95
de paradiso authoris pulchra speculatio 4.91

in Paradiso cur locatus homo 4.96
de paradiso quam habuit Iosephus sententiam 3.144
in paradiso quomodo & serpēs et Tyri princeps dicantur fuisse 4.93
de paradiso terrestri quæ Authoris sententia 3.144
paralyticus per tectum submissus sanatur 5.60.& 132
paralyticus tollit lectum suum sanatus tom.3 255
παρανόμος quid significet Græcis tom.4 710
parati ad quiduis quod deo placuerit esse debemus 4.654
parcus quid Paulo 5.312
pardus in colore uarius quid denotet tom.4 74
pardi uocibus humanis & incitantur & reuocantur 3.139
parentis boni officium cito ignoscere tom.3 146
parentes capti à filijs redempti 3.71
parentes cum liberis impuberibus olim non lauabant Romæ 1.11
parentes debent filijs non filij parentibus thesaurizare 5.323
parentes filios ament 5.361
parentes in scripiuris interdum laudātur ut filij fiant nobiliores 5.10
parētes nostri qui iure dicātur 5.138
parentes quatenus amandi 4.710 & 5.138
parentes suos quisq; pascere quatenus cogatur. 5.138
parentum correptiones utiles 3.92
parentum in filios quanta necessitudo esse debeat,et cōtrà 4.53 et 245
parentum nonnulli pro liberis mori appetunt 5.193
parentum prærogatiua,filiorum disciplina est 4.267
parentum uitam unusquisq; seque appetit 1.27
parentibus filij obaudeant. 5.361
parentibus non obsequi quàm graue delictum 5.179
parentibus nostris quàm multa debeamus 5.28
parentibus quæ facta prima promissio tom.5 361
parere spiritualiter quomodo quis dicatur 5.150
paries inimicitiarum quid 4.591
paries in scripturis quid 4.591 & 5.350
parricidæ ullum fructū habere nō possunt 4.136
parricidam Abessalonem cur fleuerit Dauid 3.27
parsimoniæ utilitas quanta 3.198
parsimoniam primus docuit Christus tom.2 69
παρθενικὸς λόγος quis 3.84
participes Christi qui dicātur 4.657
parturire in scripturis quid 5.211
paturientum multiplex differentia tom.5 150
paruulus in scripturis quis dicatur tom.5 100
paruulus sua libertate quatenus uti nō possit 5.338
paruuli arbitrio parentum nōnunquā aut pereunt aut saluantur 2.33
paruuli in Christo qui 5.250
paruuli nō baptizati si saluarentur, dici non potest quanta esset omnium negligentia 2.33
paruuli qui dicantur 5.338
paruulorum alij cur pereant alij nō pereant uel renati uel nō renati,nulla ratio adferri potest 2.15
paruulorum quæ sunt quomodo nobis abijcienda 1.9
paruulos quales nos esse uelit Apostolus 5.101
pascha cur celeriter manducabant patres nostri 4.124
pascha domini celebrare quos deceat tom.4 95
pascha domini initio ueris celebrabatur 4.5
pascha domini quis uerè celebrare dicatur 3.52
pascha festinātèr celebrandū 4.297
pascha quid 2.190.& 3.299. & 4.6.& 124.& 430.& 5. 257
pascha quomodo celebrandum 4.721 & 5 257
pascha ubi à domino celebratū 5.152
paschatis Aegyptij descriptio 4.867 & 5 257
paschatis festum quo tempore celebrādum 3.209
in paschatis festo cur lætandū 3.278
paschæ mysterium declaratur 2.190
paschæ nomen unde descēderit 2.190
in paschæ solennitate duo potissimum obseruanda 3.210
paschalis temporis commendatio tom.2 190
paschali tempore qualia à deo facta tom.2 190
pascua bona in scripturis quæ dicantur 3.78
pascua nostra quæ dicantur 4.696
pascer bonus & malus qui dicantur tom.5 107
pasceri homo comparatur 5.107
pasceres duo,corpus & animā significant 5.107
pasceres quinque,quinq; corporis sensus 5.107
pascio Christianis est uita 5.418
pascio domini æmulos habere potest quidem,æquales uero non potest tom.5 153
pascio omnis seruilis. 4.298
passionē Christi lex præfigurat 3.63
passiones animæ coquendæ uerbi calore 4.125
ad passiones coercendas quid potissimum necesse sit 4.286
passiones corporis fortiter sustinendæ tom.4 513
passiones huius temporis collatæ cum futura gloria,nullæ 4.356. & 639
passiones nō solum corporis sed & animæ sunt 4.287
passiones nostræ ad deum clamare debent 4.125
passiōes uarias cur in ecclesia fieri permittat deus 5.389
passionum nostrarum ordo ac differentia quæ 4.287
pastor gregem pascens de grege etiam alimenta sumit 5.268
pastor inutilis quis dicatur 4.695
pastor percutiendus ut dispergantur oues 4.604
pastorem pecorum cur abominentur Aegyptij 3.65
pastoris definitio quæ 4.196
pastores concitantes rixam inter Abraham & Loth qui 4.196
pastores festinant uidere uerbum carnem factam 5.26
pastores in ecclesia qui dicātur 3.239
pastores pecorum cur odio Aegyptijs tom.4 122
pastores pecorum fuerunt sanctissimi quiq; ex ueteribus Patribus 3.65
pastores primi natum dominum agnouerunt 3.238
pastores uigilant nato domino 5.25
patiens qui seipsum continet,fortior illo qui urbes continet 4.522
patientes esse usq; debemus 1.12
patienter ferenda, quæ nobis communia cum multis 3.9
patientia fidelibus necessaria 3.235. & 4.521
patientia humilitatis indicium tom.4 664
patientia Iobi quomodo facta lōgè splēdidior 4.93
patientia,mater fidelium 3.67
patiētia nulla est si desit fides 4.711

patiẽtia, perfectio eſt charitatis 5.67
patiẽtia probationem operatur 3.67
patientia ubi eſt, ibi & lætitia 3.67
patientiæ effectus quis 5.192
patientiæ longanimitas quem nõ emendat pœna grauior emendat neceſſe tom. 5 180
patientiæ radix ſpes 4.711
patremfamilias quam grauiter angat cura uxoris & liberorum 5.265
aduerſus patremfamilias non murmurandum pro denario diurno 2.13
pater caſtigans filium eum uere diligit tom. 3 311
pater nunquam ridendus, ſed uerendus tom. 4 169
pater quatenus odio habendus 5.121
patri uel matri qui maledixerit morte plectendus 5.138
patrem & matrem filios & amicos quomodo relinquere iubemur tom. 5 80
patres, non patres, qui & quomodo tom. 5 432
patres quos appellat ſcriptura 4.206
patrum de Deo definitio 2.50
patrum facta prope omnia nobis in figuram fuere 4.279
patribus nomina pro ratione impoſita 5.171
in patribus quomodo ueritas fuiſſe dicatur 4.684
Pater prima in trinitate perſona
pater creator & filius & ſpiritus ſanctus 2.136
lumen ibid. 130. non tres dij, ſed unus ibid. 85. & 159. quomodo uita dicantur ibid. 131. unius eſſentiæ & ſcientiæ ibid. 145. mortuos ſuſcitant ibid. 165. ſeſe inuicem cognoſcunt ibid. 144. Omnipotentes ibidem 166. perfecti ibid. 189. quomodo ſancti ibid. 161. Eadem illorum uirtus ibid. 135. & 5.395. Quomodo uox fluminis illis conuenit ibidem 131
pater & filius quomodo deſcẽdere, uenire & uidere dicantur 2.128
pater & filius unũ ſunt 2.40. et 96
pater filij facit uoluntatem & filius patris 2.56
pater filium unicum pro nobis tradidit tom. 3 52
pater increatus, & filius & ſpiritus ſanctus 2.189
pater in filio ſibi complacet 4.551
pater ingenitus filius genitus nũ poſſunt eſſe eiuſdem naturæ 2.186
pater ingenitus in ſcripturis non inuenitur 3.185
pater iurare quomodo dicatur, quomodo & filius 5.442
pater malus, bonum filiũ generare nõ poteſt 4.168
pater melior cœleſtis 1.106
pater mortuos ſuſcitat ſic filius ſic & ſpiritus ſanctus 2.165
pater non eſt qui filius, nec filius qui pater 2.41
pater nobis omnia præſtat per Chriſtum 5.353
pater omne iudiciũ dedit filio 5.348
pater per filium rogari uult 2.40
pater quomodo filium genuiſſe dicatur 5.364
pater quomodo ſolus dicatur & quomodo ſolus filius 2.66
pater ſine ſua ſapientia & uirtute nihil condidit 2.82
pater uide Aequalitas
patris cœleſtis uoluntas, uita credentium 3.35
patris dignitas nobilitatur in filijs tomo 5 182
patris & filij concordat gratia & uirtutum facta non diſcordant 2.40
patris & filij una charitas 2.82
patris & filij unitas comprobatur tom. 5 147
patris & filij una diuinitas 2.73
patris & filij æqualitas probatur ſub compendio 2.113. & 5.327. & 364
patris & filij una & eadem gloria tom. 2 73
patris & filij inæqualitatem quibus argumentis conentur probare hæretici 2.83
patris & filij una maieſtas 2.73
patris & filij omnipotentia probatur 2.55
patris & filij unum & idem opus 2.82. & 5.294
patris & filij unum & indiuiſum eſt regnum 2.73. & 5.288
patris & filij una & eadem ſubſtantia 2.73. & 82. & 96. et 172. & 5.304
patris & filij una & eadẽ uoluntas 2.59. & 5.358
patris & filij & ſpiritus ſancti una et eadem adoratio 2.156
una diuinitas 5.395
de patris & filij & ſpiritus ſancti natura alia eſt diſputatio, & alia de perſonis 5.389
patris & filij & ſpiritus ſancti præeminentia oſtenditur 2.139. & 147. & 5.395
patris filijq; æqualitas pulchrè declaratur 4.80
patris filijq; unitas probatur 4.242
patris imago quomodo dicatur filius tom. 4 7
patris omnia quæ ſunt, ſunt & filij tom. 5 348
patris promiſsiones quæ 5.442
patrem & filiũ qui diſcutiat nullus arbiter eſſe poteſt 2.84
patrem inter & filium quid interſit tom. 5 348
patrem prædicare nihil prodeſt niſi et filium profiteare 5.421
patria quæ dicatur 1.73
patria non deſerenda ob timorem barbarorum 3.312
patria noſtra uera & omnium iuſtorum quæ 3.81. & 4.229
patria nulla uerior quàm fides 4.723
patriæ & Matris colatio 3.312
patriam cœleſtem omnes petere debemus 3.28
patriam deſerentes ob metum hoſtium plus pecuniæ ſuæ quàm ſibi conſulere uidentur. 3.312
patriam qui deſerunt aut ſeruant quibus comparentur 3.312
patrimonium num dici debeat ſubſtantia nec ne 4.200
patrimonium prodigere quid ſignificet 5.122
patrius uſus ſequendus 3.87
Patritianorum error denotatur 5.44
Paulinus Epiſcopus uenditis ſuis omnibus ſolitudinem elegit 3.133
Paulinus cultum mutat mundanum in religioſum 3.133
Paulus abortiuus 5.286
Paulus abſens præſens 5.256
Paulus abundantius omnibus laborat tom. 4 526
Paulus à Corinthijs cur nihil accipere uoluit 5.258. & 293
Paulus ad gentes miſſus 4.756. & 143. & 5.142
Paulus ad omnia toleranda pro Euangelio dei promptiſsimus 5.301
Paulus adorari non uult 1.101
Paulus ad tertium cælum raptus, audita loqui non audet 3.62
Paulus agit gratias pro Romanorum fide 2.16. tum item aliorum ibidem
Paulus agricola 2.91
Paulus aliena uitia ut ſua doluit tom. 5 174
Paulus anathema eſſe optat pro fratribus 4.692
Paulus à Nerone obtruncatur 5.394
Paulus angeli inſtar à diſcipulis excipitur 5.340

Paulus apud Agrippam se defendit tomo. 4 662
Paulus apud Corinthios hyemat, quare 5.130
Paulus apostolus cur se infelicem appellarit 4.197
Paulus apostolus per quem constitutus 5.327
Paulus apostolus quomodo os Christi dictus 1.172
Paulus apostolus uere liber 3.72
Paulus apostolus cæteris nõ inferior in licentia 5.259
Paulus architectus sapiens 5.251
Paulus bestijs obijci nõ timuit 5.289
Paulus Bithyniam petere uolens prohibetur 5.175
Paulus blasphematur 5.255
Paulus bonus athleta 4.107.& 336
Paulus bonus medicus 5.201
Paulus bonum certamen certauit tomo. 5 417
Paulus castigat corpus suum 1.160. & 3.196.& 5.50.& 270
Paulus cæcatur 4.675
Paulus Cæsarem appellat 5.174
Paulus Christum nescit secundum carnem quare 5.303
Paulus claues à Christo accepit scientiæ 3.291
Paulus cœlebs fuit 5.261
Paulus colaphisatur ab angelo sathana 1.163.& 5.255
Paulus collega piscatorum 5.253
Paulus consiliarius idoneus 5.264
Paulus conuersus, quomodo affectus tom. 5 399
Paulus Corinthijs minatur 5.256
Paulus crimen non factorem criminis prodit 5.256
Paulus cuius uoluntate Apostolus 5. 292.& 346.& 397
Paulus cui quomodo seruiat 5.173
Paulus cum Epicureis & Stoicis disputat 3.198
Paulus cur ante uocatus Saulus 5.171
Paulus cur Cæsarẽ appellarit 5.342
Paulus cur cõmotior in Galatas quàm Corinthios 5.334
Paulus cur inimicus Iudæorum habebatur 5.342
Paulus cur lupus dictus 4.270
Paulus cur se apostolum tacet scribens Philippensibus 5.364
Paulus cur se ignobilem uocat 5.255
Paulus cur se infirmum dicat 5.174
Paulus cur scribat Epistolam Romanis tom. 5 174
Paulus cur Stabularius dictus tomo. 5 102
Paulus cum stomacho loquitur Galatis 5.334
Paulus cur suis epistolis propria manu semper subscripserit 5.397
Paulus de bonitate dei securus 5.364
Paulus de sua conscientia certus tomo. 5 253
Paulus discordantes notat tacitis nominibus 5.254
Paulus dispensator cur dictus 5.102
Paulus dissolui cupit & cum Christo esse 4.610
Paulus dolet Israelitarum occæcationem 5.215
Paulus dolet propter Galatas 4.579
Paulus ecclesias spoliasse quomodo dicatur 5.317
Paulus Elymam cæcitate percutit tomo. 4 489
Paulus Elymam magum uolare conantem deijcit 4.49
Paulus eloquentiam quatenus spernat tom. 5 317
Paulus episcopus 5.364
Paulus & Apollo unum natura & fide quomodo dicantur 2.80
Paulus & Petrus uno loco, uno die, uno persequutore cæsi 3.291
Paulus & Silas media nocte orant tom. 4 656
Paulus etiam iuris peritus, quomodo 4.288
Paulus Euangelij causa omnia factus et passus 5.270
Paulus ex persequutore doctor 3. 76.& 253
Paulus flet aliena peccata 4.642. & 5.67
Paulus flos 4.624
Paulus fœnerator quomodo 4.499
Paulus fugit & per fenestram demittitur 4.321.& 5.321
Paulus gentium apostolus 5.225. & 419
Paulus gladio cæsus, Petrus crucifixus tom. 3 294
Paulus gladio cæsus lac pro sanguine fudit 3.294
Paulus gloriatur in infirmitatibus 4. 745.& 5.50
Paulus gratiæ excellentissimus prædicator 2.20
Paulus hæreticum quando iusserit uitare 2.92
Paulus hæreticos in ecclesia futuros prædicit 5.404
Paulus Hebræus 319.& 370
Paulus Hebræorum epistolæ cur suũ nomen non præfixerit 5.424
Paulus Hebræos consolatur 5.441
Paulus hierosolyma proficiscitur ut Petrum uideat 4.668
Paulus humanam iustitiam supergressus 5.253
Paulus ignarus duorum utrum eligere debeat, mori an uiuere 5.365
Paulus immolari super sacrificium fidei gaudet 5.369
Paulus incarceratus 5.319
Paulus in carne permanere cogitur, quomodo & quare 3.29
Paulus in cruce domini gloriatur 5. 283.& 345
Paulus ineffabilia uerba audiuit tomo. 3 101
Paulus infirmus omnia potest in Christo 4.18
Paulus infirmus sed infirmis, quare tomo. 5 270
Paulus in infirmitate fortior 4.378. 561.& 481.& 493. et 5.322
Paulus innocentiam suam contra Corinthiorum quosdam tuetur 5.303
Paulus in pressuris cur non deficiat tomo. 5 299
Paulus in terris manens in cœlo conuersatur 4.232
Paulus in tertium cœlum raptus 3.80. & 5.321
Paulus non circumuenit nec per se nec per alium quenquam, Corinthios
Paulus lapidatus 5.320 (5.323
Paulus laudat thessalonicenses, quare tom. 5 386
Paulus legatione fungitur pro Christo 5.351.& 363
Paulus legem uult antiquatam quomodo 5.171
Paulus legem commendat 5.204
Paulus legem non destruit, sed illi libere fidem anteponit 5.190
Paulus liberatus ex ore leonis 5.418
Paulus liber, omnium se seruũ fecit 4. 701.& 5.269
Paulus libertatem suam aduersus pseudoapostolos tuetur 5.268
Paulus loquitur metaphoricos 5.426
Paulus Macedonibus dei nutu prædicat 5.315
Paulus magister gentium 5.175.& 238.& 353 (322
Paulus magnis apostolis non minor 5.
Paulus manibus suis etiam sibi uictum quæritat, quare 5.255
Paulus medicus spiritalis 5.250
Paulus minimus sanctorum 5.351
Paulus minister Christi 5.319
Paulus monti comparatur speculatoris 4.578
Paulus mulierem sororem circumducere non

re non uult ut Cephas & cæteri apo=
stoli 5.268
Paulus multis die apud Philippos com
moratur 5.363
Paulus naufragus 5.320
Paulus naufragium passus ab angelo
confortatur 5.174
Paulus nihil minus facit à magnis apo
stolis 5.322
Paulus non adulator 5.255
Paulus non fuit coniugatus 1.107
Paulus non malitia sed errore Christia
nos persequebatur 5.399
Paulus non missus baptizare sed prædi
care 5.245
Paulus nulla commendatione egebat
tom.5 297
Paulus nulli nouit resistere 5.255
Paulus oblatus sumptus cur repudiat
tom.5 327 (293
Paulus omnium lingua loquebatur 5.
Paulus omniũ peripsema fact. 5.255
Paulus omnibus omnia factus, quomo=
do 4.701.& 5.270
Paulus optat omnes esse sicut ipse, quo
modo 5.339
Paulus orationum petit à fratribus suf
fragia 4.761.& 5.239.et 393
Paulus parturit suos donec Christus in
ipsis formetur 4.535
Paulus Pharisæus 5.370
Paulus persequutor ueniam impetrat
1.158.& 3.147.& 4.529.
535.578 (254
Paulus per Beniamin præfiguratus 4.
Paulus perfectus & imperfectus 1.55
Paulus Petro Antiochiæ quomodo resi
stat 5.333
Paulus pio patri similis ingratis filijs
bene optat 5.254
Paulus portionem nullam habet in hoc
seculo 4.647
Paulus prædicator idoneus 5.300
Paulus pro discipulorum salute genua
flectit 5.352
Paulus pro Onesimo interuenit 4.
701.& 5.423
Paulus pro Thessalonicensibus orat
tom.5 393
Paulus Psalterio cõparatur 4.584
Paulus pugnator 4.549
Paulus purgamentum quomodo dica=
tur 4.647
Paulus quæ in Christi corpore deerant
tribulationes, in suo corpore implet
tom.4 513
Paulus quæ signa quæue prodigia pa=
trarit 5.238
Paulus quæstiones seri nõ uult de gene
ratione filij dei 5.88
Paulus qualem uelit in Episcopum eli=
gi & ordinari 5.419
Paulus quaspe tantis laboribus insuda
bat 5.301
Paulus quantis passus pro Euangelio
Christi 5.293.& 305.& 416
Paulus quantis in periculis uersatus 5.
319.& 320
Paulus quarum rerum uelit esse æmulũ
Timotheum 5.416 (413
Paulus quasi latro male multatur 5.
Paulus quas personas Romanis cõmen
det 5.240
Paulus quem se debitorem & quorum
dicat 5.393
Paulus quibus in locis Euangeliũ præ=
dicarit 5.238
Paulus quibus qualis debitor 5.175
Paulus quinquies quadragenas accepit
tom.5 319 (225
Paulus quo affectu Iudæos dilexerit 5.
Paulus quõ dictus Apostolus 5.243
Paulus quõ uiuens mortuus 4.232
Paulus quosdã tradit Satanæ 5.400
Paulus quos fratres uocat 5.174
Paul. quos habuerit discipulos 5.417
Paulus quos baptizarit 5.245
Paulus quotidie moriebatur 3.28
Paulus ramus quomodo dictus 5.118
Paulus raptus in tertium cælum 2.45
& 4.16.& 216
Paul. rogat aperiri sibi octiũ 4.761
Paulus rogat pro Romanis 5.174
Paulus rogat Timotheũ ut Ephesi ma
neat, quare 5.398
Paulus Romanis quatuor modis scribit
tom.5 170
Paulus salutat tantum in Christo con=
cordes 5.241
Paulus semen Abrahæ 5.319
Paulus seruat uestes lapidantium Ste=
phanum 4.256
Paulus sciebat & humiliari & abun=
dare 4.524
Paulus scribendi authoritatem à quo
obtinuerit 5.238
Paulus scripturæ sacræ optimus inter=
pres 2.49
Paulus somnio admonitus ut Philippẽ
sibus prædicet uerbum fidei 5.363
Paulus suam dignitatem tuetur 5.316
Paulus suam imprudentiam parumper
sustineri uult, quare 5.316
Paulus sui accusatur 5.399
Paulus stimulo carnis laborat 4.616
Paulus talis absens qualis præsens to=
mo.5 313
Paulus terret & consolatur 5.446
Paulus testimonium perhibet diligen=
tiæ Lucæ Euangelistæ 5.9
Paulus Theclam uirginẽ instituit 1.80
Paulus Timotheum in uitus circumci=
dit 5.230.& 269
Paulus Titum Cretæ relinquit quare
tom.5 419
Paulus tribus Beniamincæ 5.370
Paulus uas electionis 5.351
Paulus ueniam dat peccãtibus 5.295
Paulus uinctus Iesu Christi 5.351
Paulus uirginitatem non præcipit sed
consulit 5.263
Paulus uirtutum magister 3.203
Paulus uisum uidet in templo 5.292
Paulus uniuersæ plebi ut plurimũ scri=
bit 5.364
Paulus uxorem nunquã duxit 5.261
Pauli adiutores ex circunsione qui fue
rint 5.385
Pauli aduersarij multi 5.291
Pauli affectus in Iudæos quãtus 5.221
Pauli Apostoli exemplum quibus imi=
tandum proponitur 1.8
Pauli Apostoli mira in dispensatione
uerbi solertia & prudentia 2.11
Pauli apostoli præ cæteris prærogatiua
tom.3 291
Pauli arma quæ & qualia 5.314
Pauli charitas declaratur 5.173
Pauli charissimus filius Timotheus
tom.5 255 (214
Pauli confidentia in Christo quanta 5.
Pauli consuetudo quantum contulerit
suis discipulis 1.46
Pauli corona quæ 5.388
Pauli desiderium uotumq; in Romanos
quale 5.174.& 364
Pauli encomiũ uirtutũ sub compendio
pulchre differitur 4.312
Pauli Euangelium quomodo opertum
dicatur 5.299
Pauli in Euangelizando Christum mi=
ra sedulitas 5.255
Pauli & Beniaminis collatio 4.256
Pauli & Petri cum Simone mago cer=
tamen & uictoria 3.292
Pauli & pseudoapostolorum quanta
differentia 5.387
Pauli exhortatio pro collectis quæ fiũt
in pauperes 5.312
Pauli facti Ambrosiana defensio 3.133
Pauli fama unde & per quos nota Ro=
manis 5.174
Pauli gaudium quod 5.295.et 325
Pauli gaudium pro Romanis quale fue
rit 5.173
Pauli gloria quæ 5.388
Pauli gloriatio testimonium conscien=
tiæ 5.293
Pauli humiliatio magna 5.317
Pauli defensio quæ 5.268

Pauli infirmitas quæ 5.325
Pauli legatio nõ per hominem sed per Christum 5.351
Pauli potestas quæ & cur illi à deo data 5.315
Pauli prædictio de Hæreticorum peruersitate & Iudæorum 5.416
Pauli præsentia cur Romanis necessaria 5.174
Pauli pugna cuiusmodi 5.270
Pauli sedulitas pro ecclesia Christi tomo.2 92
Pauli solicitudo 5.308
Pauli summa in omnes uigilantia diligentiaq; 5.304
Pauli zelus in Corinthios 5.310
Paulo apostolo non debemus nos putare sapientiores 2.11
Paulo Christus uti apparuerit 5.286
Paulo maior prærogatiua defertur quare 4.256
Paulo patefactum mysterium filij dei per reuelationem 5.351
Paulo pro minimo est ab humanis iudicari 4.377
Paulo quanta in Corinthios & reliquos Christianos potestas 5.315
Paulo quomodo dictum est: fœnerabis gentibus multis 4.350
Paulum circũfulsit lux de cælo 4.219
Paulo morsus uiperæ nihil obfuit, aliâs ualde noxius 4.79.& 5.99
pauper nemo nascitur sed fit 3.206
pauper non contemnendus 3.206
pauper spiritu quid boni habeat 5.66
pauper spiritu, quomodo diues censu tom.4 121
pauperis & diuitis collatio 4.84
pauperis inopia quantum illi conferat tom.4 84
pauperi largiens domino fœnerat, quomodo 4.282
pauperem qui se ex diuite fecit, quatenus pudere non debeat 1.19
qui pauperes beati dicantur à Christo tom.5 66
pauperes diuites qui 4.405
pauperes ecclesiæ thesaurus 1.51
pauperes esse à deo maledictos, qui asserunt reprehenduntur 4.278
pauperes qui uere dicantur 3.7
pauperes qui aut uestitu aut potu aut cibo nutrit Christum nutrit 3.307
pauperes secundum naturam nobis conformes 1.5
pauperes suos unusquisq; semper secũ habebit 5.79
pauperum memores esse debemus tomo.5 230
pauperibus benefacere quid utilitatis conferat 1.5
pauperibus Hierosolymitanis sumptus mittuntur 5.291 (4.282
pauperibus quomodo diuites subditi
pauperies non inter mala computanda quare 4.12
paupertas beata, si bona sua agnouerit tom.4 57
paupertas bona quæ 4.405
paupertas dines quæ 3.316
paupertas gemina & misera & gloriosa quomodo 5.99
paupertas media est, & bona & mala 5.66
paupertas omnis libera, cõtrà captiua omnis opulentia 4.280
paupertas sanctitate commendatur tomo.5 128
paupertatis unum est uocabluum, sed pauperum mens non una 3.213
paupertatẽ nemo uereri debet 4.253
in paupertate nonnulli abundant, qui tom.4 282
pauor quomodo sanctis conuenire dicatur 4.646
pauus 4.52
pax Christianis omnibus summopere amplectenda 4.301.& 5.235
pax dei cum quibus potissimum uersetur 5.173
pax dei super quos potissimum maneat tom.5 345
pax gemina & quæ habet offendiculũ & quæ minime 4.370
pax ianua dilectionis 5.363
pax in mundo nulla 5.222
pax per omnia quando 3.83
pax solida non in omnibus, sed in hominibus bonæ uoluntatis 3.238
pax super pacem quæ 3.83
pacis author Christus 5.240
pacis deus quis 5.325
pacis fœdera ut seruari possint quæ potissimum necessaria 5.231
pacis fructus qui 4.301
pacis studium sapienti, imprudenti uero amica iurgia 4.196
paci omnino studendum 5.360
pacem ambiunt credentes in Christum tom.5 222
pacem apud iudicem quis habiturus dicatur 5.181
pacem cum omnibus num habere possimus nec ne 4.690
pacem omnibus offerre debemus 5.173.& 232 (4.159
pacem petentes oleæ ramum præferũt
pacẽ quando quis habere dicatur 3.93
in pace prælium & in bello pax quibus 3.73
pacificus quis dicatur & quis impacificus 5.231
pacifici beati, unde & deum uidebunt 4.203.& 5.86
pacifico populo quæ potissimum necessaria 4.197
peccare in cœlum quis dicatur 4.713
peccare maleuolentia quis dicatur tomo.5 399
peccare nihil, solius est Dei 3.64
peccare quando quis sibi non uidetur tom.5 257
peccare utrum plus dicatur anima an corpus 5.206
peccans grauiora, in cætera leui motu labitur 4.136
peccantem qui non arguit, peccatum nutrit 3.231
peccantium multitudo non facit impunitatem criminum 1.137
peccantibus cur potissimum remittere debemus 5.308
peccantibus per ignorantiam facile ignoscitur 5.339
peccandi inueterata consuetudo & natura inuertit 4.466
peccandi nulla est necessitas 4.101
peccandum non est ut donum dei abundet 5.198
peccandi studium qua maxime ætate hominis crescat 4.162
peccator à deo desertus ceu grex à pastore in præceps ruit 4.138
peccator eget misericordia 4.652
peccator laudes dei quatenus pronunciare non debeat 4.392
peccator omnis insipiens 4.528
peccator omnis seruus 4.298 (73
peccator quãseruiat multis dominis 3.
peccator quando inueniri dicatur tomo.4 280
peccator quilibet, reliquos sui similes desiderat fieri 1.3
peccator quomodo cõuertatur 4.111
peccator sepulchro cõparatur 1.6
peccator seipsũ à deo separat 4.554
peccator sibijpsi pœna 1.6.et 4.641
peccator si conuersus ingemuerit saluus erit 1.155.& 3.65
peccator sua sponte labitur 4.94
peccatoris & Aethiopis collatio tomo.4 171 (& 173
peccatoris & iusti collatio 4.110.
peccatoris & somnij collatio 1.6
peccatoris locus quando non inuenietur amplius 4.488 (1.163
peccatoris onus tota susçipit Ecclesia
peccatoris os quõ claudatur 4.392
peccatoris remissio est regnum cœlorum 1.163

peccatori quoties remittenda culpa tomo.3 208
peccatorem cur interdum castiget hic dominus 4.472
peccatores cur plerumq; abundent opibus & contrà 1.8.& 4.370
peccatores cæli alij, & alij peccatores terræ 4.713
peccatores cum mansuetudine reuocandi 5.344
peccatores cur præter alia diem fugiunt 4.136
peccatores cur serpentibus comparati tom. 4.318
peccatores in terra scribuntur: Iusti in cælo 3.187
peccatores lucẽ exosam habẽt 4.138
peccatores quas sibi ex scripturis excusationes arripiant 4.110
peccatorũ tres sunt species, quæ 5.52
peccatorum causa nonnunquam in carne à diabolo uexamur 5.400
peccatorum confessio compendium pœnarum est 4.137
peccatorum impœnitentium & terræ infrugiferæ collatio 5.440
peccatorum impunitas nulla speranda tom.5 180
peccatorum pœnitẽtia, in quacunq; ætate facta, ueniam meretur. 3.4
peccatorum uincula quomodo soluenda 4.& 27.78
peccatorum uermis non moritur 3.35.& 45
pro peccatoribus si mortuus est saluator quid faciet pro iustificatis? 5.193
peccatum ad mortem etiam uenià meretur 1.167
peccatum à lege proditur 4.289
peccatum ante legem datam non latuit quomodo 5.204 (5.451
peccatum cur dicta hostia pro peccato
peccatũ cur dominatur nobis 5.205
peccatum cur gelicidio comparatum tom.4 677 (208
peccatum cur prudẽtia carnis dicta 5.
peccatum de peccato damnatum quomodo dicatur 5.208
peccatum esse peccatum qui patrũ non ignorauerint 5.194
peccatũ & eluitur & exuritur 1.67
peccatum & iniquitas quid differant tom.4 389
peccatum ferro comparatur 3.70
peccatum impellit hominem quasi captiuum 5.205
peccatũ in anima non habitat 5.206
peccatũ in spiritũ sanctũ quod 5.260
peccatum interdum diabolus dicitur tom.5 205
peccatum non deest in multiloquio tom.4 125
peccatum non imputare, tegere, remittere, quid differant 5.189
peccatum non trahit inuitos, sed uolũtarios 4.136
peccatum omne caro appellata in scripturis quare 5.210.& 349
peccatũ omne, aut deletur, aut cõdonatur, aut tegetur, quomodo 4.389
peccatum obnoxiam reddit nostram libertatem 5.338
peccatum omne pœnitentia & lachrymis tollitur 3.108
peccatum omne seruile 4.249
peccatum omne ut sit peccatum, uoluntarium sit oportet 4.288
peccatum peccato non adiungendum tom.3 108
peccatum per undam abluitur 4.27
peccatum quid 4.101
peccatum qui facit seruus est peccati 4.575.& 5.195 (381
peccatum quibus modis tegi post 4.
peccatũ quomodo contra nos esse semper dicatur 4.407
peccatum quomodo in carne habitare dicatur 5.205
peccatum quomodo nobis dominari nõ posse dicit Paulus 5.200
peccatum quomodo peccato damnatũ tom.4 506
peccatum reuixisse quomodo dicatur 5.204
peccatum si in animo habitaret, nunquam se homo cognosceret 5.206
peccatum suum nolle cognoscere desperantis est 4.386
ad peccatum uiuere grauius quam in peccato mori 4.237
peccati Adæ & Christi doni quanta differentia 5.196
peccati agnitio unde proficiscatur tomo.5 187 (199
peccati corpus quod Paulo dicatur 5.
peccati finis mors est 5.198
peccati fœnus graue 1.106
peccati fœtor grandis & intolerabilis tom.1 172
peccati fructus qui dicantur 4.288
peccati ianuæ delitiæ sunt 5.407
peccati incentiua quæ 4.100
peccati causa abundantia & inopia tomo.3 215
peccati nemo exors esse potest 5.33
peccati totius corpus tribus gradibus à Paulo notatur 5.189
peccati uictoria quæ 5.291
peccato alicuius non gaudendum sed flendum & quare 1.173
peccato cuiq; pro qualitate opus est remedio 1.137
in peccato hominis mens accusanda est 4.136
peccato omnes in Adam obnoxij 1.154.& 3.149.& 217.& 4.207.& 210.& 361.& 408.& 720
peccato quando mori dicamur 3.253.& 4.191.& 230
peccato renũciare, quis potissimum nequeat 4.5
à peccato resilire uolentibus, quæ factu necessaria 4.466
peccato subiectus facit quod non uult tom. 5.205
peccato subiectum esse quid ibid.
peccata cur plerisq; committimus tomo.5 385
peccata excusabilia, quæ & quæ item non excusabilia 4.137
ob peccata humana etiam iuste elementa damnari dicuntur 4.137
quæ peccata in iudicio punienda tomo.4 584
peccata multa unum corpus est, quomodo 5.206
peccata nostra duplici tegmento cõfessiones & operum bonorum tegenda 3.94
peccata nostra erubescere & confiteri debemus 4.136
peccata nunc occulta, in iudicio finali palam futura 5.408
peccata omnia uno modo obtinentur & donantur 5.189
pecc. per hominem in nomine Christi dimittuntur 1.157
peccata punire debet, qui exors peccati est 3.187
peccata quædam manifesta quædam occulta 5.408
peccata quorum & quæ sacerdotes auferre non possunt 3.65
peccata remittuntur per dei uerbum tom.4 133
peccata separant inter deum & hominem 3.252
peccata sequuntur iustos, malos autem præcedunt quomodo 4.381
ob peccata si hominibus mala eueniũt cur tam multa bona prorsus impijs obueniunt 4.365
peccatis descẽdimus quomodo 4.755
à peccatis liberatus eò etiã peccatores inuitare debet ut cõuertãtur 4.391
peccatis non immorãdum, sed mox resiliendum, quare 4.466
peccatis nostris quomodo uenditi dicamur in scripturis 5.205

in Peccatis quid potissimum seruandũ to. 4 168
peccatis subiecti, nõ uiui sed mortui dicuntur 5.228
pecori cur prius pabulum quàm homini cibus creatus 4.28
pectoris officium quod 4.88
peculium uerum & bonum 3.81
pecunia ad usuram minime danda tomo 3 174
pecunia domini cum usuris domino dominus restituenda 5.143
pecunia domini non in sudario recondenda 2.93
pecunia domini scriptura quomodo dicatur 5.143
pecunia male quæsita & animam & corpus commaculat 5.55
pecunia nunquam quiescit 4.341
pecunia redempti nunquam fidi 1.48
pecunia uilis, quando fit preciosa tomo 4 511
pecuniæ contemptus, iustitiæ formæ tomo 1 50
pecuniæ cupiditas quid mali pariat tomo 4 33
pecuniæ lucrum, damnum est animæ tomo 4 628
pecuniam sub fœnore accipientes quibus comparentur 4.341
pecuniarum thesauri hic non condendi to. 3 28
pedes cur non lauit in baptismo Romana ecclesia 4.435
pedes & corporis & animi qui 1.95
pedes homini cur tantum duo 4.88
pedes in scripturis quid designent tomo 5 222
pedes lauet oportet qui cũ Christo partem ambit 1.95
pedes nostros & quomodo & à quib. prohibere debeamus 4.694
de Pedum diuersitate & distinctione to. 4 68
pedum nomine in scripturis quid designetur 5.428
de Pedum nostrorum officio 4.88
pedibus lutulentis ne incedamus cauendum 5.142
Pelagia uirgo martyr Antiochena 1.88 & 3.74
Pelagiani cur damnari ab ecclesia meruerint 2.16
Pelagianorum error quis sit ibid.
Pe litera Hebræa quid denotet 4.722
pelagi & mundi collatio 5.212
pellicea tunica quid 4.250
pennæ significatio 1.252
quibus Pennis nobis fuga consulendum to. 4 315
pẽtecostes dies cur æquè celebris ac sancti paschatis 3.285
penula quid 5.417. & inde
peram cur suis uetat portare Christus to. 5 99
perdix confertur diabolo, quare? 3.155 & 4.74
perdicis astutia quid denotet 4.74
perdicis natura quæ sit explicatur tomo 3 155
peregrinandum nobis à corpore, quomodo 3.29
peregrinari à domino quomodo dicamur 5.302
peregrinus quis uerè dicatur 4.615
peregrini etiam fames tempore ab urbe non arcendi 1.60
peregrini hominis & fidei nostræ rationis collatio 5.193
peregrini qui dicãtur, & ubi sepeliendi 3.277. & 5.158
peregrinum sub tectum inducere quid utilitatis conferat 1.5
peregrini sumus omnes in hac uita, quomodo 4.373
perfectio ante aduentum Christi nulla to. 4 174
perfectio dum sperabatur, cur permissa est pars 4.178
perfectio uera ubi 3.52
perfectionis duplex forma 1.55
perfectus esse nemo potest sine fauore dei 1.166
perfectus qui esse uult, quæ faciat oportet 3.235
perfectus quis 4.99. & 5.439 & 504
perfecti Christiani esse debent 1.5
perfecti officium quod 4.191
perfectum nihil in hac uita 3.27
perfectum quando erit 1.9
perfectorum est corona ibid.
perfectorum est uelle & facere 1.20
perfectos quos appellarit autor 4.559
perfido nulla bona opera prosunt tomo 5 349
perfidorum fitis quæ est 4.592
perfidis etiam fides seruanda 1.62
perfidia amica diabolo, inimica Christo 5.325
perfidia confiteri potest, credere non potest 5.60
perfidia meretrici comparatur, quare to. 4 148
perfidia quæ mala pariat 4.284
perfidia summopere fugienda 4.313
perfidia ubi est, ibi & Christus dormire uidetur 3.237
perfidiæ signa potissimum cauenda tomo 4 548
perire quis uerè dicitur 5.125
de Periculis cauendis pulchra admonitio autoris 4.54
Peripateticorum error de summo bono 1.34
Persæ ignem pro deo colunt 5.269
persecutio Christianis est defensio tomo 5 418
persecutionem gratis quis ferre dicatur 4.755
persecutiones dupliciter patimur tomo 4 679
persecutiones pati propter deum laudabile 5.405
persecutor omnis Pharaonis exemplũ metuat 4.730
persecutores aliquot ex Romanis Imperatoribus describuntur 5.394
persecutores nostri qui dicantur 4.678 & 757
persecutores multos multi patiuntur to. 4 752
persecutores ut eadem in futuro quæ hic Christianis inferunt patiantur iustissimum est 5.394
perseuerandum omnibus nec retrospiciendum 3.81. & 5.202
perseuerare nihil aliud quàm tentationi non uinci 2.20
perseuerantia omnibus necessaria 1 115. & 4.195. & 531. & 5.345 & 455
perseuerantia boni propositi commendatur 3.94
perseuerantia quando & in quibus esse non potest 2.27
perseuerantiæ nostræ fortitudo à deo est 2.35
ad Perseuerantiam exhortatio 4.48
personarum acceptio nulla apud deum 5.216 & 218
perturbari leuiter nõ debemus 4.126
perturbatio quæ mala faciat 1.29
perturbatio ubi est, ibi & pœna tomo 5 208
perturbationis externa signa 1.29
pes iniquitatis quis dicatur 4.694
petitio gemina, exterior & interior to. 4 485
petitio omnis confidenter facienda tomo 4 609
petentibus datur 5.122
petra aquam euomuit 5.270
petræ scissæ in morte domini quid denotent 5.162
Petrus à Christo magister ecclesiæ constitutus 3.236. & inde
Petrus à Nerone obtruncatur tomo 5 394
Petrus castimoniæ prædicator 3.125

Petrus Christum dei filium confitetur to.5 88
Petrus Christum negat 3.185.& 4.70 & 558
Petrus Christum sequitur 4.628
Petrus claues accepit à domino 2.73 & 162. & 3.265 & 5.93
Petrus claudum erigit 3.293 & 4 702
Petrus crucifixus Romæ 3.125
Petrus cur Petra dictus 3.273
Petrus cur sibi pedes lauari petat to mo 4 425
Petrus cur tertiò à Christo rogatus, an ipsum diligeret 4.434 & 5 311
Petrus cur tria tabernacula ædificare in monte uoluerit 4.228
Petrus dives, aurum & argentum non habet 1.49.& 109 & 4. 363.405.& 646.& 663.& 5 99
Petrus è carceribus per angelum liberatur 3.125 & 5.292
Petrus ecclesiæ præponitur 4.558
Petrus & Andreas rogant pro socru febricitante 1.146
Petrus fidelis seruus à domino constitutus super familiam suam 2.92
Petrus fœnerator quomodo 4.499
Petrus fugiens occurrentẽ habet Christum 3.125
Petrus hominem negauit, non deum to mo 5 157
Petrus ieiunus mysteria uidet 3.197
Petrus in ecstasin raptus uisum uidet to.3 292
Petrus in mari titubat 4.60.609
Petrus nocte negauit, in die confitetur Christum 5.158
Petrus in superiora domus uidit mysteria 3.28 & 5.132
Petrus lachrymatur 4.371.514. 575.579 & 5.158
Petrus mortuum suscitat 4.634
Petrus mortem non timet 4.714
Petrus mortuus non mortuus quomodo dicatur 5.92
Petrus multa pro ecclesia patitur to mo 4 557
Petrus nec admonitus fidem custodiuit 3.272
Petrus noctem quando habuisse dicatur 1.103
Petrus non uult pati Christum, quare? to.5 27
Petrus omnibus antefertur 5.169
Petrus omnia sua relinquit 5.60
Petrus paralyticum curat 5.50
Petrus piscator hominum 5.58
Petrus piscatur hamo uel reti 1.102
Petrus post negationem lachrymis corrigit delictum 3.273
Petrus quomodo Christum negasse dicatur 5.156
Petrus Rom. sedis sacerdos 4.436
Petrus sacerdos electus 4.552
Petrus satanas 4.593
Petrus seruum pontificis cedit 5.155
Petrus staterem dat pro se & Christo 1.31 & 3.62
Petrus super mare ambulat 2.56.& 3.46.& 274 & 4.362.& 168 & 359
Petrus in mari titubat 4.55.& 575
Petrus tria tabernacula construenda in monte censet 3.80 & 4.228 & 5.39
Petrus ut tertiò negauit, ita & tertiò confitetur 2.92
Petri apostoli pœnitentia describitur to.3 272
Petri apostoli præ cæteris prærogatiua 3.291
Petri clauis quæ dicatur 3.265 & 291
Petri & Ioannis familiaritas 1.46
Petri & Phinees collatio 5.155
Petri feruor describitur 5.168
Petri fides quanta 3.273
Petri hamum non metuant pisces homines 4.54
Petri lapsus affectus teneriores sunt to.5 72
Petri piscatio ut duæ nauiculæ implerentur, quid denotet 5.58
Petri nauis non turbatur, turbatur autem Iudæ 5.57
Petri umbra sanat ægrotos 4.738
Petro dictum, Duc in altum 1.103
Petro cur nomen inditum 3.311
Petro cur prælatus sanctus latro to mo 3 272
Petro uisus est resurgẽs Christus 3.27
Petrum cur tentationi succumbere permisit Christus 3.27
Phamenoth mons 3.211
phanum quid 3.111
Pharao commune nomen regum Aegyptiorum 5.218
Pharao à deo tortus propter Saram, et Abimelech tantũ monitus 4.177 & 183
Pharao excusatur ab iniuria Iosephi 4.252 & inde
Pharao gaudet ob agnitionem mutuam Iosephi & fratrum 4.258
Pharao rex Aegypti ob raptam Sarã à deo punitur 4.173
Pharao rex Aegypti quid significet in scripturis 4.6
Pharaonis deus quomodo Moses 2. & 3.69 170
Pharaonis reprehensio describitur tomo 4 124
per Pharaonem, principem huius mundi intelligimus 4.6
Phares & Zara typus uitæ geminæ to mo 5 39
Phares quid 4.564.& 5.40
Pharmutius mensis 3.211
Pharisæus quid significet 4.708 171 & 5
Pharisæi à Christo cõsutantur 5.145
Pharisæi consiliũ dei spernunt 5.76
Pharesæi propria sententia se condemnãt de uinea locata colonis 5.144
Pharisæi quid significent, & unde dicta uox 5.40
Pharisæorum fastus notatur 4.711
Pharisæorum hypocrisis condemnatur 5.106
Pharisæorum murmur ob ingressum Christi ad Zachæum 4.134
Phasis fluuius 4.18
Phene quid 4.66
Philetus Sadducæus desertor fidei tomo 5 414
Philippus ad eunuchum Candacis regi næ missus 5.142
inter Philippenses etiam inquieti nonnulli 5.366
Philippenses in fide stabiles abigunt pseudoapostolos 5.363
Philippensibus quomodo & qua ratione Paulus euangelizarit ibidem
Philonis interpretatio de paradiso tomo 4 97
philosophia diues plures sibi deos composuit 5.129
philosophia inflati quì 5.243
philosophia mundana ad nihil utilis 4.684 & 5.82
philosophia non aurum, sed lutum uersat, quomodo 4.475
philosophia omnis ut plurimum circa elementa mundi uersatur 4.760
philosophiæ gemina species 4.203
philosophi de solis cæliq; cursu disputãtes, quid loquantur ignorant 3.35
philosophi diuites uerbis non rebus to mo 4 490
philosophi nonnulli irridentur 4.16
philosophi quæ tria præstantissima putant, apud nos inueniuntur 5.5
philosophi quid de uera libertate senserint, & unde eam sententiam hauserint 3.70
philosophi unde pleraq; sua hauserint 1.35.240.729.& 3.73.4.80 philoso-

philosophi unde summum illud bonum sumpserint 4.243
philosophorum adialecta seipsa superant 2.83
philosophorum de cælo & terra disputationes quæ 4.8
philosophorum error de principijs & mundo refellitur 4.3
philosophorum opiniones non sibi constare possunt 4.164
qui Philosophorum potissimũ irrideãt Epicurum 1.7
philosophorũ princeps quis 4.172
philosophorum quidam tria principia statuerunt 4.3
philosophis huius mũdi multo præstantiores uirgines martyres 3.74
philosophis importunis quid respondendum 4.18
philosophos nõ elegit dominus, sed pastores simplices 5.26
philosophica eruditione abundauit Aegyptus 4.208
phlomos quid, & eius utilitas 4.75
Phinees Eleazari filius furorem domini à populo auertit 4.730
scortatores impuros confodit ibid. & 5 95
Phison, qui et Feoison fl. 4.94.469
Phœben Cenchris ecclesiæ ministram cur tantopere commendet Paulus to 5 240
phœnix Arabiæ auis quomodo mortẽs reuiuiscat 3.31
de Phœnice consideratio 4.69
Photiniani reprehenduntur 4.29
Phrygia sacra quæ, & ubi inuenta 1.72 5.291
Phygelus à Paulo deficit 5.412
pictura quæ bona, quæ mala in homine to. 4 82
picturam animæ nostræ non delendam esse 4.82
pietas fundamentum omnium uirtutũ 1.16 & 37
pietas gemina quæ 4.464
pietas in deum initium intellectus 1. 16 & 4.736
Noe filiorũ in patrem 4.169
tigridis in prolem ibid.
ursæ in partus suos eod.
piscium ibid. 52
pietatis præcipui gradus 1.16 & 5 136
pietatis effectus uarius 4.736
pietatis exercitium nos exercere debet 1.24
pietatis formã habere & abnegare qui dicantur 5.416
pietatis speciem & non rem ipsam qui potissimũ habere dicantur 5.265
pietati omnibus studendum 5.404
pietatem quid appellat Paulus 5.403
pietatem qui quæstum putent 5.409
pictate & beneuolentia in peccatores nihil melius 1.163
pietate placatur deus, non sanguine to mo 3 37
pietate proximè ad deum accedimus to. 3 146
pignus reddendum ante solis occasum, quod 4.315
pignus triplex ibidem
pignora num liceat accipere mutuum danti 4.349
pigritia quàm grande peccatũ 5.229
Pilatus miscuit Galilæorum sanguinem sacrificijs 5.114
Pilatus non excusatur lauans manus 3. 275. et inde & 4.673. et 5.159
Pilatus Christum occidit 3.276
Pilatus Christum non uidit, quõ 5.8
pius quis dicatur, & quis non 5.400
piorum propriũ est in deo gloriari 2.6
pijs cohabitare facinorosos, & sacratis maculosos haudquaquam absurdum 133
pingue in scripturis quid 4.134
pinna quid 3.252
pineæ miraculum 4.38
pinus describitur 4.38
piraterium quid 3.265
piratæ qui maxime metuendi 3.269
piscari plebeni nemo sine deo potest to mo 1 103
piscatores domini qui dicantur in ecclesia 4.633. & inde
pisces & hominis collatio 4.54
pisces nouit pariendi tempus 4.50
pisces quomodo dicatur homo 4.54
pisces non ruminant ibidem
pisces oua generantes num nidos sibi auium instar construant 4.53
pisces quidam qua ratione sua loca mutent suis temporibus 4.57
pisces sine aqua uiuere non possunt to mo 4 53
pisciũ & hominis collatio 4.54
piscium aliud genus alio in mari, aliud in alio quouis loco nutritur 4.57
piscium castitas describitur 4.53
de Piscium dentibus 4.54
de Piscium diuersis generibus 4.52
piscium & Imperatoris collatio 4.58
piscium genera uaria enarrãtur 4.52
piscium in signo ortum esse quid portendat 4.44
piscium partus & mulierum collatio to. 4 59
piscium pietas quanta 4.52
piscium quorundam speciales uirtutes pulchrè describuntur 4.57
de Piscium uiolenta auaritia 4.54
piscium unumquodq; genus præscripta habet domicilia 4.57
piscibus aqua est, quod hominibus aer & spiritus 4.53
piscibus diuinitus infusum ingenium to mo 4 59
piscibus propria quædã ab alijs animãtibus discreta natura 4.53
piscibus quàm hominibus longè alia ui uendi ratio 4.58
πλατεῖα quid significet 4.690
plebs quomodo instituenda 3.147 & 174
plebis pars una firma, alia infirma in fide 5.295. & 389
Placentia opp. 3.75
placere hic nemo perfectè potest to mo 4 612
placendum proximo 5.236
planetas quas appellent philosophi to mo 4 44
plantatio bona quæ, et quæ mala 4.92
Plato quare in Aegyptum profectus to mo 4 729
Plato & eius discipuli quot principia statuerint 4.3
Platonis ideæ irrisæ à philosophis to mo 2 81
Plato in disputatione quid potissimum laudarit 1.6
Plato multa sumpsit è Mosis scriptis to. 4 729
Plato philosophorum princeps 4.172
Plato unde suum hortũ, quem Iouis hortum appellauit, hauserit 4.234
Platonis de anima sententia 3.97
Platonis de mundo sententia 4.3
Platonis Symposium unde potissimum sumptum iuxta autoris sententiam to. 4 235
pluuia unde speranda 4.48
pluuia in scripturis quid 3.79
pluuia quando potissimum funditur to mo 4 48
pluuia salutaris quæ 2.116
pluuia unde generatur 4.18
pluuiæ iuges, interdũ multa mala prænunciant 3.47
pluuiam non cecidisse in neomenia, ut quidam prædixerat, delectatus est Ambrosius, & quare 4.48
poetarum testimonijs quatenus uti possimus 2.64
poetas interdum pro testibus accersunt sancti ibid.
pœnarum nostrarum meta 3.28
pœnas post mortem non negat autor to. 4 228

pœnitentia cassa quæ 5.158
pœnitentia est delinquentis remedium 1.170
pœnitentia & lacrymis peccatũ omne tollitur 3.104
pœnitẽtia in ecclesia relaxatur 3.131
pœnitentia infructuosa quæ 1.168 & 174
pœnitentia non differenda 1.175
pœnitentia quibus prodest 1.166
pœnitentia omnibus necessaria 1.137 & 3.186 & 4.519 & 631 & 712 & 5.33 & 113 & 162 & 642 & 440 & 5.454
pœnitentia, optima fuga 4.316
pœnitentia per Ioannẽ Baptistam, gratia per Christum 1.170
de Pœnitentia Petri apostoli pulchra speculatio 3.272
pœnitentia qualiter facienda 1.169
pœnitẽtia quo affectu, quo studio agenda 1.170. & 174
pœnitentia rara in hominibus 3.64
pœnitentia sua habet etiam incrementa 4.728
pœnitentia Theodosii publica describitur 3.51
pœnitentia uera quæ 5.295
pœnitentia ut plurimum correptioni includitur 4.159
pœnitentiæ bonæ & ueræ quæ necessaria 1.168
pœnitentiæ digni fructus qui dicantur 4.717
pœnitentiæ fructus 4.384. & 517. & 660 & 5.105
pœnitentiæ habitus quis 4.673
pœnitentiæ lauacrũ qui negẽt 1.157
pœnitentiæ medicina quanta 1.170 & 5.440
pœnitẽtiæ portio, crimẽ fateri 4.137
pœnitentiæ quæ modò sacrificia, olim fuere pro delictis 3.107
pœnitentiæ subsidium omnibus relinquitur 5.100
pœnitentiam agere cuiuis difficile 3.62
pœnitentiam agens quæ dicere debeat 1.169
pœnitentiã faciendam esse optimè probatur 1.174. et 4.137. et 508 & 5.219
pœnitentiã agere pro peccatis sapientis est 3.64
pœnitentiam agentis affectus pulchrè exprimitur 4.727
pœnitentiam gerẽtibus grauissima peccata remittũtur 1.167. et 5.454
pœnitentiam gerere, uera medicina 4.505
pœnitentiam nostram expectat longanimitate sua deus 1.155
ad Pœnitentiam spacium præbet dominus 4.151
pœnitentiam subire qui noluerunt 4.712
à Pœnitentia nemo excluditur 1.168
pœnitere cor nescium qui habere dicantur 5.170
pœnitere tantũ est hominis 3.206
pœnitens ad quæ potissimum paratus esse debeat 4.507
pœnitentes Mosem imitari debent, ut exuant calceamenta 1.167
pœnitentes quomodo crucem suam ferre debeant 1.175
pœnitentes quos in quibus imitari debeant 1.175
pœnitentium dolor maximus si recordentur unde lapsi sint 1.176
pœnitentibus dominus sacramẽta promittit sua 1.170
pœnitentibus non deneganda misericordia 1.137
politia unde sumpserit initium 4.63
Polypus pulchrè describitur 4.52 & 56
poma qualiter coquuntur 4.35
pomorum simpliciũ differentia describitur ibidem
Cn. Pompeius à quo occisus 3.121
pontificis munia quæ 5.436
pontifices certos iudiciorum dies decreuerunt 5.253
pontificum ueterum functio 5.446
populus arbor apta conficiendis coronis 4.46
populus dei nõ persequendus 4.730
populi duo, credentium unus, alter infidelium 5.134. & 244
populi duo ex Abraham orti, quomo 4.178
populorum alius diues, alius pauper, quid mysticè 3.7
porci caput in templũ Solomonis coniecerunt Romani 5.149
porci mariti 4.52
porcis qui comparentur 5.82
portæ æternales quæ dicantur 2.70
portæ in scripturis quæ dicantur 4.502 & 683
portæ iustitiæ & mortis quæ 4.243
portæ mortis quæ & inferorũ 5.89
possessio bona quæ dicatur 3.206
possessio preciosa quæ 1.2
possessio nostra quæ uerè dicatur ibid.
possessio nostra spinis sepienda ibid.
possessionem suam quomodo quisq; colere debeat 1.2
possessor non est, qui non capit fructum 5.67
potestas mundana uana 4.492
potestas mundi non est mala, sed ambitio potestatis 5.51
potestas prona in uitium fertur 3.54
potestate uti quomodo bonum 5.51
potestates, dei ministri 5.232
potestates aeriæ quid mali nobis machinentur 4.235
potestates huius mundi à quo ordinatæ & cui subiectæ 5.234
potestates nobiscum colluctantes quæ 4.197
potestates non irritandæ 1.27
potestatum ordinatio non mala 5.51
potestatibus mundi obediendum 5.51 & 234. & inde
potestatibus sublimioribus obediẽdum 5.58 & 232
potentia mundana nulla 4.252
potentia omnis seculi somniũ 4.251
potentiæ cupiditas quæ mala faciat 1.18 & 4.33
potentiæ huius seculi multi anfractus 4.252
potentiorum uiolentiæ, omnes ubiq; inferiores subiecti sunt 4.54
potus necessitas 4.87
Prasius lapis ubi inueniatur 4.95 & 469
præceptor malus quæ mala faciat in discipulis 4.296
præceptum & consilium quàm inter se differant 1.184
præcepti finis charitas 5.398
præcepto non obedire utrũ semper malum 4.98
præcepta dei talento comparantur 3.301
præcepta non bona quomodo à deo data dicantur 4.717. & 5.200
præcepta perfectiora euangelio reseruata quomodo dicantur 4.717
precium nostrum, sanguis est Christi 4.132
præda omnis in potestate uictoris tomo 4 175
prædæ qui magis ubique locorum pateant 4.54
prædestinatio 5.347
prædones qui dicantur 3.232 & 269
prædicatio aliter & aliter apud alios haberi debet 5.385
prædicatio sine uirtute dei quæ dicatur 5.175
prædicationis eccclesiasticæ summa quæ 5.352
prædicationis munus indignis interdũ subtra-

ſubtrahendum 3.231
prædicantium gloria quæ 5.388
prædicator hoc libentius prædicat, quo ardentius auditor aduertit 3.246
prædicator quo pacto ad fidē accedentes inſtruat 5.90
prædicatoris boni & fidelis ſignum quod 5.387
prædicatores non ſua uirtute, ſed dei prædicare cognoſcuntur 2.22
prædicatoribus uerbi dei quæ utpluri/mum maxime neceſſaria 5.48
prægnantibus & nutrientibus cur uæ dicitur 5.149
prægnantibus omnis adhibenda ſedulitas 5.20
prælium grande contra carnem et ſanguinem 3.88
præliantium uictoria plerunq; incerta & mutabilis 4.131
præmium accipere quis potiſsimum debeat 1.8
præmium qui uult habere, certet etiam oportet 4.729
præmij ergo quæ à quibus patiantur 5.211
præmij quo maior ſpes eſt, hoc debet labor eſſe propenſior 5.210
præmia in futuro etiā ſoluēda 1.164
præmia non dormientibus, ſed uigilantibus promittuntur 4.118
præmia poſcere à deo quomodo quis poſsit 4.639
præmia poſt mortem manent 1.8 & 3.35
præmiorum collatione, paſsiones omnes minimæ æſtimandæ 5.211
præmiorū incrementa ſunt, ut ſunt uirtutum 5.67
præmijs cur afficiendi credentes dicantur 5.212
præmijs uirtus prouocatur 1.140
prænotio in animalibus quibuſdam 4.69. & 75
prænotio & præſcientia dei probatur 5.216
præparare in ſcripturis quid 5.219
πρέπον quid 1.4
præpoſiti quatenus honorandi 5.391
præputiū quid Paulo ſignificet 5.183 & 188
præputij & circumciſionis differentia 5.188 2.836 & 4.101 & 395
præſcientia dei 5.346. & inde
præſentes cum ſumus, quomodo abſentes eſſe dicimur 5.302
præſentior eſt qui animo, quàm qui corpore ſe ingerit 3.121
præſidere ſibijpſi quomodo unuſquiſq; dicatur 4.216
præuaricatio erroris oſtendit nuditatē noſtram 4.169
præuaricator & tranſgreſſor quid differant 4.712
in Presbyterum accuſatio non recipienda 5.408
presbyteri bene uiuentes quo honore digni ibidem
presbyteri boni eſt ſuum officium ſedulò agere 3.157
presbyteri quatenus honorandi tomo 5 391
presbyterorum ordinatio 5.402
primatus honor in ueteri teſtamento 4.745
primitiæ corporis quæ, & quæ item animæ 4.126
primitiæ & primogenita quid differant 3.100
primitiæ quæq; an tempore æſtimentur, an ſanctitate 4.130
primitiæ quæ domino offerendæ tomo 4 126
primitiæ quomodo Chriſtus dictus tomo 3 100
primitiarum & decimarum differentiæ ibidem
primitiarum offerendarum quæ uis & efficacia 4.130
in Primitijs maxime celeritas commendatur ibidem
primitias ſpiritus qui habere dicantur, & quid ſignificet 3.100
primitiua noſtra deo offerenda, quænā ſint 4.129
primitiua ouiū ab Abel oblata quæ myſticè 4.126
primitiuus quis dicatur 3.86
primitiui & primogeniti quæ differentia 3.86
primogenita & primitiæ quid differant 3.100
primogenita omnia non ſancta, quæ igitur? 4.130
primogenitus adaperiens uuluam quis 3.86 & 4.552 & 5.213
primogenitus cur dictus populus Iudæorum 4.262
primogenitus quid 2.43 & 4.6.130 & 5.213
primogenitus quomodo dictus Chriſtus 1.100
primogeniti cur appellati Leuitæ, cum Leui primogenitus non fuerit tomo 4 130
primogenitorum Iſraelis loco adoptati Leuitæ 3.86
princeps dei uicem gerit 5.232
princeps mundi in quo nihil ſuum offendit 4.646
princeps poteſtatis quis 5.348
principes cur in mūdo creātur 5.232
principes perſecutores qui dicantur 4.755
principes ſeculi non cognouerunt natū Chriſtum 5.17
principes ſeculi qui dicantur 5.248
principes ſedentes aduerſus ſanctos, qui 4.617
principes operis noſtri quomode quiq; dicamur 4.163
principibus quatenus placere debeamus 3.109
principium ad quid potiſsimum in ſcripturis referatur 4.5
principium quomodo dicatur Chriſtus 2.68 & inde
ex Principio finis pendet, non principium ex fine 2.46
principia duo inducit Manichæorum error 2.68. & 160
principia duo tantum ſtatuit Ariſtoteles 4.3
principia tria qui philoſophorum poſuerint 4.3
probatio operatur ſpem 3.67
probationis effectus quis 5.192
prodigalitas quid mali faciat 1.47
prodigiorum fallacia quibus potiſsimū nocere poteſt 5.395
profectus nullus ſine uſu 1.5
prohibitum quod non eſt, non ſtatim licet 3.173
promiſſum ſoluere interdū contra officium 1.32
promiſſa omnia non ſemper ſoluenda 1.64
promptuaria quid uocet ſcriptura tomo 4 240
pronunciatio qualis eſſe debeat 1.14
in Prophetando pax omnino ſequenda 5.284
prophetare præſtantius quàm linguis loqui 5.282
prophetare quando proſit uel obſit ib.
propheta quid 5.405
prophetiæ conſuetudo 2.48
prophetiæ et linguarū diſcrimē 5.283
prophetiæ patrum pluuiæ comparantur 2.116
prophetiæ utilitas 5.282
propheta nullus acceptus eſt in patria ſua 5.53
prophetam falli impoſsibile 5.419
prophetæ domini prudentiſsimi 4.96
prophetæ dupliciter intelligendi tomo 5 279
prophetæ feneſtris comparantur, quomodo, & quare 4.219

prophetæ

prophetæ, non nisi ex reuelatione demonstrata locuti sunt 3.62
prophetæ os Christi quare dicti 1.172
prophetæ quomodo dicti filij matris 4.603
prophetæ quomodo dicti usq; ad Ioannem 5.126
prophetarum finis Ioannes Baptista 5.74
prophetarum fundamentum quod 5.530
prophetarum in numerũ qui referrentur ad populum spectabat dispicere 5.7
prophetarum sanctissimus quis? 3.62 & inde & 4.4
prophetarum spiritus prophetis subditur 5.284
à prophetis falsis cauendum est omnibus 4.80
propositum quadruplex unicuiq; nostrum esse decet 4.641
secundum Propositum uocati qui dicantur 5.213
proprietatis diuinæ indicia multa 2.52
prosperitatem cito sequitur inuidia pag. 4.184
prospera quæq; non propria fortitudine aut uiribus eueniunt 2.313
in Prosperis gratum esse non magnum est 4.645
Prothasii martyris corpus ab Authore inuentum 3.222
Prouerbium, Aut piscem olet, aut florem 4.52
Prouerb. Cornicum oculi 3.155
Prouerb. In sinum abscondere 3.156
Prouerb. Perdix congregat diuitias nõ cum iudicio 3.155
prouidentia dei in fructibus cognoscitur 4.35
prouidẽtia dei omnibus ex æquo suam alimoniam prouidit 4.37
de Prouidentia dei quatenus disputandum 2.33. & 37
prouidentia dei quousq; descẽdat secundum quosdam 1.7
prouidẽtia diuina humanæ naturæ nunquam defuit 2.6
prouidentia magnum munimen fortitudinis 1.24
prouidentiam creatoris qui & quomodo reprehendant 4.73
proxima in scripturis quæ dicatur 1.117
proximus in scripturis quis dicatur 1.146. & 4.156. & 159. & 5.102
proximi deo quomodo esse possimus 3.267
prudentia carnis quæ Paulo dicta tomo 5 208
prudentia coniunctam ut plurimũ habet malitiam 4.95
prudentia gemina, ad mortem inquam & ad uitam 4.760
prudentia in ueri inuestigatione uersatur 1.15
prudentia perfecta unde acquiratur 3.145
prudentia seculi quæ dicatur in scripturis 4.760
prudentia sine iustitia nocet 4.207
prudentia spiritus quæ Paulo dicatur 5.208
prudentia totius officij fons primus 1.16
prudentia ubi possideatur 1.99
prudentia uera quæ dicatur & 195.228
prudentiæ definitio quæ 1.15
prudentiæ effectus 1.101
prudens quis uerè dicatur 1.15
prudentis & imprudentis collatio 4.198
prudentes apud semetipsos qui dicantur 5.230
prudentes mundi quibus contra nos armis pugnent 5.193
prudentes sapientesq; quæ potissimum ambiant 4.198
psallere quomodo debeamus 3.39
psallendi officium geminum 4.546
psallendi periti in Veteri testamento qui 4.547
psallendi peritissimus Idithũ 4.588
psalmus quinquagesimus nullo dierum intermittendus ut non legatur 1.538
psalmi canendi 4.60
psalmi Dauid quomodo defeciſſe dicantur 4.369
psalmi omni quotidie ætati canendi 3.370 & 4.461
psalmi quinquagesimi excellentia 4.384
psalmorum & medicinæ collatio 4.460
psalmorum decantatio in basilicis sacris 3.131
psalmorum inscriptio potissimum attendenda expositori, & quare 3.227
psalmorum liber profectus est omnium 4.460
psalmorum utilitas, fructus, & efficacia ibid.
psalterium in quinq; libros diuisum, quomodo 4.545
psalterij inuentor Iubal 4.10
pseudoapostoli à Philippensibus exacti 5.363
pseudoapostoli perstringuntur 5.238 & inde & 254
pseudoapostoli prudẽtes uideri nõ esse uolunt 5.252. & 287
pseudoapostolorum apud Corinthios prædicatio quæ 5.245. & 251
pseudoapostolorum peruersitas notatur 5.392
pseudoapostolos quos uocet Paulus 5.327
in Pseudoapostolos inuectio 5.318
pseudoprophetæ multi in ueteri & nouo testamento 5.7
pseudoprophetarum error & astutia 5.133
Psittaci descriptio 4.63
Publicanus præ Pharisæo iustificatur 1.10. & 4.673. 712. 745
Publicani & cameli collatio 5.138
Publicanis quale à Ioanne Baptista datum consilium 5.30
Pudens Pauli discipulus 5.418
pudenda nostra quæ dicantur 5.279
de Pudendis descriptio 4.88
pudicitia ab omnibus exigitur 4.183
pudicitia non est quæ cogitur 1.72
pudor non est transire ad meliora 3.118
pudor quantus esse debeat in fœminis 4.180
pudor quõ maxime seruatur 1.11
pudoris tentamentum est studium lucri 3.119
pudoris quanta gratia 4.136
pueritia in scripturis quæ significetur 5.135
puerum quomodo uocet Abraham deus 4.181
pueri à Christo uocantur, & benedicuntur 4.496
pueri in scripturis qui dicãtur 3.279 & 4.187 & 5.430
pueri Hebræorum in camino ardentes confitentur unum deum 2.46
pueri cuius naturæ sint, & eorum effectus 3.180. & 4.190. & 5.135
pueri non uetandi ut ad Christum ueniant 5.135
pueri omnino non contemnẽdi 1.12
pueri quatenus esse debeamus 4.180
pueri quærisimus, ea senes commemorare non decet 4.45
pueris similes quomodo nos uelit Christus 5.135
pugnæ multæ, sed una corona 1.23

pulchritudo corporis num uirtus 1.11
pulchritudo in homine quæ potissimũ & quatenus diligenda 4.237
pulchritudo uera quæ 4.21.214
puluerí qui potissimũ à propheta comparentur 4.171
punitio unius multos corrigit 4.730
de pupilla oculorum consid. 4.86
pupillos maxime debent tueri episcopi tom.3 105
purgari quare & quomodo debeamus tom.4 611
purgationem perfectam assequi qui cupit, quæ facienda 4.191
purgatorius ignis. uide Ignis
purpura non una intinctione perficitur 4.385
purpura quomodo dictus sanguis Christi 4.726
purpura ubi inueniri solita 4.52
purpuræ origo unde 4.59
puritas pectoris unicuiq; seruãda 1.13
pusillus in scripturis quid signet 5.13
pusilli non scandalizandi, imò ne minimi quidem 4.758
puteus aquæ uiuæ quid mystice 4.218
puteus inimicitiarum quid 4.217
puteus iniustitiæ quid ibidem.
puteus iuramenti quid ibidem
puteus latitudinis ibidem.
puteus uisionis quid ibid.
putei ab Abrahamo & Isaaco effossi, qui uocentur, & quid signent ibid.
ad puteos quæ ueteribus quibusque acciderint ibid.
putredo abscindenda, ne serpat contagio 2.76
Pythag. Abrahamo posterior 4.208
Pythagoras ætate posterior Esaia tomo 4. 602
Pythagoras ex Iudæis duxit originem ut pleriq; æstimant 3.68
Pythag. Socrate antiquior 1.4
Pythagoras unde hauserit silentiũ suũ quinquennale 4.602
Pythagoræ de mundo sententia retexitur & refellitur 4.3
Pythiæ & Damonis Pythagoræorum historia narratur 1.82
Pythagoricum præceptum explicatur tom.3 68
Pythonem spiritum quem appellẽt scripturæ 5.249

Q

Quadragesimale ieiunium nõ obseruans, uel uno die præterito quantum peccet 3.262
Quadragesimali tẽpore Christus omnino cibum non sumpsit 3.263
Quadragesimæ ratio quæ 3.248
quadrans quid, & quid signet 5.114
quadrantem in balneis olim loturi dare solebant ibidem
Quadratus mons ubi 4.157
quadratũ quid proprie dictũ 4.145
quadratos quos appellet uulgus ibidem
qualis haberi quisq; uult, talis sit oportet to.1.46
qualitas & substantia in quo differant tom.2 187
qualitates in deum non cadunt 2.188
quærens inuenit, siue bonum siue malũ tom.4.478. & 5.6
quæstionem omnium primus fecit serpens 5.61
quæstiones qui mouent de deo, de Christo, &c. deum odio habent 2.79
quæstiones qui serunt deuitandi 2.63
quas quæstiones deuitãdas censeat Paulus 2.63.92. & 5.170.404
quæstus uerus & bonus quis 5.409
quando in scripturis quid 2.50
Quinquagesimã obseruare non est institutum maiorum 3.260
quis, non semper quasi nullus in scripturis accipitur 1.15
quomodo, nõ semper dubitationis uox tom.4 202

R

Raab meretrix ciuis Hierichuntina 5.101
Rhaab meretrix etiam salutẽ inuenit. tom.1 81
Rhaab meretrix exploratores excipit hospitio 4.101.218.541
Rhaab meretrix multos præcedet in regno, & quare 4.481.482
Rhaab typus ecclesiæ 5.39.132
Rachel abscondit idola patris 1.30 & 4. 300.315
Rachel cur diuitias paternas nõ requirat 3.66
Rachelis oues adaquat Iacob 4.175
Rachel parturiens moritur 3.92
Rachel prõ mandragoris concedit fororí concubitum Iacobi 4.741
Rachel typus ecclesiæ 1.99. & 3.92
Rachel ubi sepulta 4.302
radices habent uim seminis 4.37
rami naturales qui dicantur 5.226
ramis arborum comparantur apostoli & quare 3.227
rana eodem quo balena tempore nata. tom.4 52
ranæ iussæ silere à sacerdote silẽt 1.85
ranunculi 4.51
rapaces fugiendi 5.257
rapaces non intrabunt regnum cælorũ tom.5 259
Raphael angelus Asmodæum dæmonẽ ligat 4.75
Raphael angelus Tobiæ comes ibid.
Raphidin quid 4.624
raptores regni cælorũ qui 5.75
raptoribus cur similes quidam dicãtur tom.3 241
rationalis disciplina in Prouerbijs Salomonis tractatur 5.5
rationabile in homine inducit cognitionem 2.145
ratio bona quæ 4.287
ratio cibus est mentis 5.112
ratio sola reddit nos cæteris animantibus præstantiores 1.16
rationem præuenit fides 4.176
ratione multa esse creduntur 3.30
Rebecca adaquat camelos pueri Abrahæ 4.188
Rebecca camelo uehitur ad Isaac tomo 4 189
Rebecca consulit oraculum 4.217
Rebecca occurrit seruulo Abrahæ ad fontem 4.187
Rebecca quid 1.12. & 3.207
Rebecca typus ecclesiæ 4.188
Rebecca uirgo speciosa ualde ibid.
Rebeccæ partus describitur 4.217
Rebeccæ quæ data munera à puero Abrahæ 4.188
rectores sapientes cur inconsultis populis præpositi 3.70
rectorib. quanta uigilãtia opus 5.410
redemptio nostra mors domini 2.67
redẽptio omniũ gratis facta 4.559
redemptionis nostræ preciũ quod nam sit 3.188. & 4.254
redemptor uniuersorum non opus habuit redemptione 3.61
redimẽdo plus nobis cõtulit deus quam creando 4.721
reflorescere quid proprie significet. tom.3 280
refrigerare quid 5.412
regenerationis nostræ testes quot, & qui 5.153
regina Austri typus ecclesiæ 5.105
regnare quãdo quis uere dicatur 3.52
regnum alteri non præripiendum tomo 4 382
regni cælestis raptores multi describuntur 5.75
regnum cælorũ cur sinapis grano comparatum 3.225.226
regnum cælorum est peccatoris remissio 1.163
regnum cælorum quibus quare disponitur 5.153
regnum cælorum quomodo cogi dicatur 3.241. & 5.557. & 5.78
regnũ dei quod dicatur 5.198

regnum dei qui posidere non posint. tom. 5 259
in regnum dei quos intraturos Paulus asserat 5.235
regnum diuisum corruit 5.104
regnum gratiæ dei qui auferre dicantur 5.198
à regno dei nemo nisi uolens excluditur 5.120
regna mundi quomodo posidet & dare potest diabolus 4.120
regna terræ in momento quomodo ostendi possint 4.120
Rhegium ciuitas 3.75
Rhenus fl. 4.18
Rhetia frugum ferax 3.120
Rhodanus fl. 4.18
Rhodani pericula narrantur ibid.
Rhodus à quo condita 4.170
religio ex omni parte mundi succreuit tom. 1 56
religionis insignia sunt sacerdotum arma 5.101
religionis studio alij in alios surgunt. tom. 5 133
religioni cõtraria sunt euitãda 5.416
pro religione dolor omnis contemnendus 3.189
reliquiæ sanctorũ honorandæ 3.321
reliquiæ. uide Martyres.
remissio peccatorum cur fructui comparata 4.625
remissio peccatorũ quib. detur 5.222
remissio peccatorum quomodo hæreditas Christi dicta 4.705
in remissione quis modus seruandus. tom. 1 48
remissus & incuriosus ab officio deijciendus 4.606
remittere, tegere, non imputare, quid differant 5.189
remuneratio futura factorum 4.473
remunerandi occasionem quærit Dominus 5.211
renes animæ & corporis qui 4.374
repellere in scripturis quid 4.554
repromissio ad quos facta 3.95
repromissio lege longe antiquior ibid.
repromissio parit libertatem 3.96
repromissionis ad fideles factæ efficacia ibid.
reptilia omnia quomodo homini data in escam 4.163
reptilia quæ dicantur 4.51
requirere quõ dicatur deus 4.568
requies optima in quo cõsistat 4.638
requies quæ iustis debetur 3.51
requies sabbati magna quæ ibidem
requies triplex in scripturis 5.432
requiem dei qui nõ ingrediantur 3.51
Res litera Hebr. quid denotet 4.744
quæ res salua & quæ perdita dicatur. tom. 5 256
rei cuiq; suus proprius motus 4.9
res omnes ante uerba sunt 5.248
rerum causæ in quo potissimum constitutæ 4.4
rerum nostrarum num curam habeat Deus 5.195
rerum omnium uicissitudo quædam tomo 3.121.150
rerum omnium uniuersitas in pondere & mensura constituta 4.18
rerum principia inquirenda, si earum notitiam habere uelimus 5.170
in rebus quot & quæ bona dicantur. tom. 4. 198
rebus singulis cur nõ subitum dedit ortum deus 4.10
Reipub. usus, leges esse communes omnibus 4.67
resina in scripturis quid 4.248
respicere post tergum quid 4.556
respiciendũ nõ esse à tergo instar uxoris Loth, quare 4.182
resurgentium diuersitas 5.289
resurgentium corporum Solis & lunæ & stellarum collatio 5.289
resurgentium ætas quæ futura 3.44
resurgentium ordo post hanc uitam tomo 4. 241
resurgere hic debemus ut et postmodũ resurgamus 4.474
resurgemus omnes quidem, sed non in iudicio 4.473
resurgemus omnes in corpore 5.302
resurget omnis caro ubicũq; lapsa fuerit 3.45
resurgere non potest qui non mortuus tom. 4 238
resuscitabimur sine ullo augmento aut detrimento 3.45
resurrectio Christi asseritur 3.54
resurrectio de cælis est 5.302
resurrectio mortuorum est destructio mortis 5.401
resurrectio mortuorum omnium futura, sed distinctus ordo meritorum. tom. 3 36
resurrectio mortuorũ si non erit, Christus frustra mortuus est 3.37
resurrectio, naturæ reformatio 4.434
resurrectio nisi à perfectiorib. uix capitur 5.167
resurrectio non est nisi mortui 5.92
resurrectio omnibus attributa 3.30
resurrectio quando & quomodo futura 3.32.43. & 4.176. et 5.290
resurrectio quomodo noua uita dicta. tom. 5 198
resurrectio uniuersalis quàm diu sustinenda 5.401
resurrectionis autor quis 2.101
resurrectionis Christi effectus 3.278
resurrectionis definitio 4.435
resurrectionis dies Domini cur modò primus habeatur 4.152
resurrectionis fides tribus potissimum modis colligitur & astruitur 3.30
resurrectionis forma & modus describitur 5.287. 410
resurrectionis meritum demonstratur. tom. 3. 254. & 5.285
resurrectionis multiplex diuersitas. tom. 5 289
resurrectionis mysterium describitur. tom. 5 290
resurrectionẽ credere, fidei nostræ maximum fundamentum 4.259
resurrectionem futuram credidit sanctus Iob 3.32
resurrectionem mortuorũ futurã Christiani credere debent 3.40
resurrectionem non credere, q̃ grande sacrilegium 3.37
in resurrectione alius alio inferior nõ erit 5.120
in resurrectione Christi elementa omnia gloriantur 3.278
in resurrectione num diuersitas sit futura sexus 3.44
in resurrectione quantũ quisq; gloriæ est consecuturus 5.299
de resurrectione qui dubitent, & qui non 2.89. & 5.356
in resurrectione quomodo Christo similes erimus 5.199
in resurrectione saluatoris credentium salus 5.348
in resurrectione unius carnis homines diuersæ erunt dignitatis 5.289
resurrectionum in claritate diuersitas. ibidem
rete in scripturis quid significet 1.102
retia non in sinistram sed in dextram mittenda 4.55
retrò quomodo quis ire aut uidere dicatur 3.81. & 4.182
reuerentia contumelioſa quæ 3.118
reuerentia quanta adhibenda sacris rebus 1.85
rex etsi legibus non tenetur humanis, deo tamen obnoxius est 4.386
rex quis uere dicatur 4.638
regis terreni constitutiones non soluendæ to. 5.58
reges boni qui dicantur 4.579
reges cur in seculo creantur 5.232
reges quinque contra reges quatuor pugnantes quid 4.200

reges quomodo Dei imaginem habere dicantur 5.232
pro regibus supplicandum 5.400
ridendū quatenus Christianis 4.457
risus in Sara quid denotet 4.180
rimam leuem qui offendit, figet aculeū quid 3.122
rixa inter pueros Abrahæ & Loth. tom.4 174
Roboam consilio iuuenum decipitur. tom.1 45
Romanæ ecclesiæ sedulitas & præstantia 3.194
Rom. sedis autoritas 3.192.193
Romanam ecclesiam in omnibus cupit sequi hic noster autor 4.436
Romani carnalem legis sensum tantum assecuti 5.174
Romani faciles ad credendum, quare. tom.5. 170
Romani Impp. cōmuni nomine Augusti appellantur 5.218
Romani penulati incedunt 5.417
Romani quō crediderunt 5.170
Romani quomodo legem scire dicantur 5.201.239
Romani regni defectione facta ueniet Antichristus 5.394
Romanū imperiū inter se crebris bellis collisum corruit 4.576
Romanorū cōsuetudo uetus in lauacris & balneis 1.118.4.160
Romanorū obediētia laudatur 5.241
roris administrator luna dicitur 4.47
rori mors cur comparata 3.32
rosa humanæ uitæ speculum quomodo præfert 4.32
rosarum ortus describuntur 4.32
rosis martyres comparantur 5.110
rota in medio rotæ quid denotet 1.102
Ruben benedicitur ab Iacob 4.261
Ruben seruare cupit Iosephū 4.247
Ruben reperit mandragoras 4.74
rudes qui dicantur Paulo 5.241
Rufus cur matri à Paulo prælatus tomo 5. 241
Ruffinus magister officiorū 3.157
rugire quid 4.514
ruina in scripturis quid 4.587
Ruth cur inscripta genealogiæ Christi tom.5 41

S

Sabaoth nomen etiam spirituisancto ut patri & filio cōpetit 2.166
Sabaoth quid 2.78
Sabbatum quid 4.505
Sabbati obseruatio in figura fuit tomo 5 220
Sabellius hæreticus 5.128
Sabellius tincæ comparatur 5.9
sacerdos angelus est 5.422
sacerdotis arma, sunt religionis insignia 5.101
sacerdotis & naucleri collatio 1.147
sacerdotis inuocatio quàm efficax in baptismo 4.433.436
sacerdotis non est subuenire in causis pecuniarijs 1.61
sacerdotis ueri formula succincta recensetur 4.449
sacerdoti seculari præscribere nō debet 3.168
sacerdotem non nobilitas corporis, sed morum nobilitas decet 3.201
sacerdote magno defuncto, liberatur refuga 4.309 (5.403
sacerdotes ab usu fœminæ se cohibeāt.
sacerdotes apibus cōparantur 3.310
sacerdotes nostri à Paulo traditam obseruant regulam 5.400
sacerdotes de fide iudicare debent, non laici 3.113
sacerdotes Dei ad quæ mala deuoluti. tom.4 452
sacerdotes impuri reprehēdūtur 1.32
sacerdotes in consistorio nō iudicandi. tom.3 105
sacerdotes iustitiæ quomodo omnes simus 5.135
sacerdotes Palladis num castæ dicendæ tom.1 72
sacerdotes quot quæque ciuitas habere debeat 5.403
sacerdotes rebus pauperes, uirtutibus diuites 4.49
sacerdotum arma lacrymæ sunt 3.123
sacerdotum autor in lege quis 4.262
sacerdotum damnis non augendus fiscus 3.116
sacerdotum est, soluere & ligare delicta 1.153. & 3.39. et 4.672
sacerdotū est peccata corripere 3.107
sacerdotum est quæ sentiunt libere dicere 3.109
sacerdotum etiam tempore Ambrosii proscriptio 3.119
sacerdotum lacrymas spectat deus ex arce siderea 3.117
sacerdotū princeps solus quis 4.757
sacerdotū principes de tribu Leui sunt tom. 4 263
sacerdotum quot Dauid classes instituit 5.403
sacerdotum summa laboris in quo constat 2.93
sacerdotum uestitus cuiusmodi esse debeat 3.112. 4.449
à sacerdotibus discere nemo uereri debet to.5. 26
in sacerdotibus diuina magis quàm humana gratia 3.202
in sacerdotibus nihil plebeium petitur aut populare 3.68
sacerdotib. quæ pœna intentatur, si delicijs sese dederint 5.110
sacerdotibus uetcribus cur permissum ducere uxores 5.403
sacerdotale iudicium prouidum esse debet 3.64
sacerdotalis uirtus quanta 3.202
& tom.4 448
sacerdotium duplex .444
sacerdotium Leuiticum quale ibid.
sacerdotij Christi & Aaronis collatio. tom.5 444
sacerdotij ordinem quis & à quo primus acceperit 5.443
sacerdotij uacare munerib. insigne ducitur 3.116
sacerdotio digni fieri qui possint tomo 5. 403
sacerdotio indigni, omnino repellendi ab officio 3.202
sacræ literæ quæ Paulo 5.416
sacræ scripturæ lectio quos potissimum deceat 4.672
in Sacrarijs Gentilium qui laborāt, de sacrarijs uictitant 5.268
sacramentum baptismatis antè à Dauid de præuisum 4.389
sacramentum magnū in Christo & Ecclesia 3.88. & 4.511. & 5.32. 81. 128
sacramentum mysterij dei quid 5.403
sacramentum regenerationis, iustitiæ origo est 2.14
sacramenti corporis Christi excellentia 4.440
in sacramēto altaris uerū corpus Christi 4.428.440
sacramenta ecclesiæ antiquiora quàm synagogæ 4.426.430
sacramenta testamenti ueteris non euacuantur 4.389
sacramentorū autor Christus 4.438
sacramentorum ornatus 1.51
de sacramentis multa & notatu dignæ tom.4 429
in sacramentis nō quæ uidētur sed quæ non uidentur attendenda 4.442
in sacramentis omnibus mysterium trinitatis connectitur 4.444
sacrificatis quomodo uti debeamus to tom.5 267
sacrificium acceptum deo quod 5.358
sacrificium aliud acceptum, & aliud reprobatum, quare 4.134
sacrificium diuinum esse nō potest, ubi est usus naturæ 4.127
sacrif. nostrū quale esse debeat. 4.123

Sacrificium pingue quódnam dicatur. tom. 4 134
Sacrificium pro populi offertur salute. tom. 3 129. 130
Sacrificium quod & cur deo displiceat tom. 4 337
Sacrificium uoluntarium quomodo offerre debeamus 4. 701
Sacrificij munus non alijs delegandum tom. 4 185
Sacrificia nostra quõ probentur 3. 39
Sacrificia pro delictis olim, nunc sunt sacrificia pœnitentiæ 3. 107
Sacrificijs qui maxime deditι 3. 121
Sacrilegium quod ueré dicatur 3. 234
Sacrilegi iudicũ quale esse solet 3. 276
Sacrorum ius quibus cõmissum 3. 130
Sadducæi qui & eorũ origo 5. 415
Sadducæi tentantes confutãtur 5. 146
Sagitta duplex in scripturis, dei scilicet & perfidorum 4. 489
Salem ciuitas quæ & Scythopolis ubi. tom. 5 443
Salpha quid 3. 88
Salim quid significet 4. 505. 718
Salix apta uitibus pangendis 4. 34
Salices num semmis aliquid habeant. tom. 4 37
Salomon cur tam grauiter errare permissus sit, ut idola confingeret et adoraret 5. 37
Salomon fecit sibi lectum ex lignis Libani quod 1. 86
Salomon naturas animalium cognouit tom. 3 155
Salomon nec diuitias nec paupertatẽ petit 4. 654. & 5. 392
Salomon propheta sapientissimus omnium 4. 417
Salomon quomodo dictus pacificus. tom. 4 397
Salomon sapientiam poposcit & meruit 4. 96. 571
Salomon se mortalẽ agnoscit 4. 648
Salomonis & Christi collatio 4. 397
Salomonis laus in iudicãdo iustè 1. 39
Salomonis libri quam doctrinam tenent 4. 118. & 5. 5
Salomonis sapientia sub compendio recensetur 3. 27
Salomoni tria intellectu difficilia, quæ tom. 3. 5. & 4. 522. 604
Saltatio honesta quæ dicatur 5. 77
quos saltus fecerit in hunc mundum ueniens Christus 4. 219
Saluator quomodo non sibimetipsi placuisse dicatur 5. 237
Saluator ut morte sua nos à diabolo eruit, ita & uita & iudicio 5. 194
Saluatoris descensus ad inferos quãtæ efficaciæ 5. 194
Saluatoris erga nos affectus & utilitas ex illius morte 5. 193
Saluatoris in resurrectione æternitatis securitas ostenditur 5. 199
Saluatoris nostri typus Ioseph patriarcha 2. 163
Saluatoris passio & iniuriæ cur infirma mundi & dei dicantur 5. 247
Saluatoris typus Melchisedech 5. 443
Saluatori obsequium reddere debemus. tom. 5 210
Salua quæ res dicatur, & quæ perdita tom. 5 256
Saluos nos esse omnes quomodo uelle dicatur deus 4. 506
Salus ex Iudæis est, quomodo 5. 365
Salus uera quæ dicatur, & quæ falsa. tom. 5 400
Salutis necessitas omnẽ superat necessitatem 3. 229. 266
Salutem suam tueri omni animantiũ generi innatum 1. 17
Salutare mutuò, opus est cõmunis gratiæ 5. 100
Salutantes olim sese mutuo osculabantur 3. 260
Salutatio quatenus quibus obseruanda. tom. 5 100
Salutare inuicem in uia quatenus expedit ibidem
Samaria quos deos coluerit 5. 177
Samaritana mulier typus Ecclesiæ tomo 3257. & 5. 269
Samaritanus alius in occulto, alius in propatulo 5. 102
Samaritani quomodo adhuc sub lege esse dicantur 5. 269
Samaritani quos scripturæ S. libros recipiant 5. 146
Samaritani unde originem duxerint. tom. 5 269
Samech litera Hebræa quid significet. tom. 4 706
Sampson adamatam alienigenam assumit in uxorem 3. 175
Sampson ex qua oriundus tribu, et quibus parentibus ortus ibidem
Sampſ. captus oculis priuatur 3. 178
Sampson moriens plures occidit quàm uiuens 3. 179
Sampson natus à matre sterili 4. 325
Sampson occasionem quærit, qua suos in libertatem à Palæstinis uindicet. tom. 3 176
Sampson Nazaræus tantisper inuincibilis dum cincinnos alit 1. 97
Sampsonis error & lapsus 4. 380
Sampsonis pulcherrima oratio ad uiros tribus Iudæ 3. 177
Sampsoni uires cur discesserint & decreuerint 3. 178
Samuel mortuus futura prædicit 5. 14
Sanctificari in quo nos maxime cupiat Apostolus 4. 130
Sanctificatio non traditur sed infunditur 2. 39
Sanctimonia omnibus à deo præcepta. tom. 5. 390
Sancti comparantur aquilis 5. 135
eodem stellis & nubibus
montibus 4. 776
Sancti cur dicti portæ æternales 2. 79
Sancti cur primogeniti appellati 3. 86
Sancti in Iesu Chr. qui 5. 364
Sancti pro nobis ingemiscere quomodo dicantur 3. 99. 100
Sancti qui dicantur & quõ 5. 174
Sancti quõ ante secula 2. 70
Sancti quomodo dicãtur esse supra omnem creaturam 4. 6
Sancti quorũ festiuitates curantur, nõ mortui sed uiui sunt 3. 293
Sancti suffragijs suis nos adiuuant tomo 3 300. 320
Sanctorum animus in omni bono est. tom. 5 309
Sanctorum authoritas in dæmones. tom. 3 300
Sanctorum cautela maxime necessaria 2. 116
Sanctorũ festiuitas celebrãda 3. 292
Sanctorum in ortu & generatione solennis lætitia est 5. 13
Sanctorum lapsus interdum non inutiles 5. 158
Sanctorum memorijs cõmunicare debemus, quomodo 5. 230
Sanctorum multorũ lapsus describuntur 4. 380
Sanctorũ ossibus consepeliri nũ prosit mortalibus 3. 300
Sanctorum uera patria quæ 3. 81
Sanctorũ uita non in terra, sed in cælo tom. 3 pag. 9
Sanctos humiliari cur permittat Dominus 5. 412
à Sanctis tantum intercessionis promeretur quantum uenerationis impenditur 3. 321
Sanctior quisque quo est, hoc est munitior 1. 76
Sanctissimi quique grauissima quæq; in hoc mundo perpetiuntur 3. 27
Sanctuarium dei intrare quid 4. 373
Sanguis Christi mundauit delicta uniuersorum 3. 63
Sanguis domini precium nostræ liberationis 3. 88
Sanguis domini uerus potus 5. 134

ſanguis non eſt anima, ſed eſt corporis humor 4.214 (4.125
ſanguis noſter ad deum clamare debet
ſanguis quomodo clamare dicatur to mo 3 290
ſanguinem humanum effundentiũ pœna to. 4 165
ſanguinẽ manducare cur uetuerit Moſes 5.275
ſanitas firmior quomodo recuperanda tom. 4 35
ſapere quatenus in quibus debeamus. tom. 5 228
ſapientia carnis inimica deo, non caro ipſa 4.106. & 5.208.247
ſapiẽtia diuina omnia penetrat 4.76
ſapientia duplex, ſecularis & ſpiritualis 4.208.630. & 5.76
ſapiẽtia huius ſeculi quæ 5.248.252
ſapientia mundi quõ ſtulta 5.246
ſapientia nihil melius 4.209
ſapientia nullo modo poteſt eſſe inſipientia 2.82.157. & 4.201
in ſapientia omnia facta ſunt 4.4
ſapientia omnes homines redempti, et quomodo 4.95
ſapientia omnium domina & poſſeſſor 4.199
ſapientia perfecta quæ & ubi inuenia tur 4.362
ſapientia quomodo iuſtificata à ſuis filijs dicatur 5.76
ſapientia ſapientum quomodo reprobata 5.246
ſapientia ſine iuſtitia eſſe non poteſt. tom. 1 40
ſapientia ſumma quãdo uenit 4.206
ſapientia triplex in trinitate indiuiſibilis to. 5.6
ſapientia uera quæ 3.70.69.208
ſapientia ubi quærenda 4.368
ſapientia unde hauriatur 1.110
ſapientiæ diſciplina triplex 4. 608
ſapientiæ diuinæ definitio 4. 80
ſapientiæ fons quis 4.213
ſapientiæ fructus qui 4.209
ſapientiæ imaginem quomodo ſeruare debeamus 1.30
ſapientiæ initiũ ſeculũ fugere 4.630
ſapientiæ inter homines diſtantia quæ tom. 1 55
ſapientiæ ſummus finis quis 4.757
ſapientiæ quanta utilitas 4.701
ſapiẽtiæ ueræ effectus multiplex 3.70
ſapientiam à deo doceri ſcripturis probatur 4.288
ſapiens & ſibi & alijs utilis 4.477
ſapiens forti uiro præſtantior 4.197
ſapiẽs, multa ſignificat, ſcilicet 4.106
ſapiens nõ afficitur, nec proſperis nec aduerſis 4.293
ſapiens nunquam exors propriæ uirtutis 4.158
ſapiẽs omnis qui Chriſtũ recipit 3.72
ſapiens omnis liber 1.15. & 3.71 & tom. 5 175
ſapiens quiſquis ſibi uidetur, ſtulteſcat oportet 4.760
ſapiens quomodo retrorſum ambulare dicatur 4. 169
ſapiens ſemper ſapiens 4.370
ſapientis affectu nihil ditius 3.78
ſapientis conſuetudo, alios ſibi adiungere 4.158
ſapientis eſſe omnia unde Stoici ſententiam hauſerint 4.199
ſapientis eſt & præterita & futura ex æquo conſiderare 4.169
ſapientis eſt emendare uitam 3.64
ſapientis eſt neque cogi neque prohiberi 3.72
ſapientis & inſipientis mens diuerſo bello exercitatur 4.206
ſapientis officia quæ 3.64
ſapientis totus eſt mundus 4. 199
ſapiẽtis uirtus & poteſtas quãta 3.73
ſapientes cur ſibi quidam eſſe uideantur 5.176
ſapientes & perfecti qui dicti 5.248
ſapientes inter ſeſe differunt 1.55
ſapientes mundi quos deos coluerint. tom. 5 177
ſapientes quodammodo caput Eccleſiæ tom. 3 pag. 4
ſapientes quos uocet Paulus 5.175
ſapientium cogitationes quomodo uanæ dictæ 5. 252
à ſapientibus nihil niſi honeſtum quod eſt petendum 1.57
ſapienter omnia quis uere facere dicatur 3. 72
Sarmatio hæreticus 3.196
Sara affligit Agar ancillam 4.177
Sara cur riſiſſe dicatur 4.180
Sara & Sarra quid & quantum differant inter ſeſe 4.211
Sara quomodo Abrahæ ſoror dicta to mo 4. 173
Sara typus eccleſiæ quomodo et in quo tom. 4 180
Saræ deſierant muliebria, quid myſtice ibidem. & 319
Saræ fructus benedictus 3.152
Saræ mendacium 4.173
Saræ mors deſcribitur, & eius ſepultura 4. 186
Saræ pudicitia ſæpenumero tẽtata, ſed ſemper tutata 4. 183
Saræ riſus quid 4.211
Saram cur & quomodo ſororẽ ſuam dixerit Abraham 4.193
ſartago Ezechielis quid 4. 529
per fata quõ quis duci dicatur 3.95
ſatan fulguri cur comparatus 4. 318
ſatanas per ſolã fidem uincitur 5.362
ſatanas nullã legem dare poteſt 5. 178
ſatanas quando & cur in homines poteſtatem ſuam exerceat 5. 206
ſatanas quibus miniſtris utatur tom. 5 205. 318. 395
ſatanas quõ peccatum dicatur 5.208
ſatanæ altitudo quanta 5.214
ſatanæ peruerſitas eſt, licita in illicita mutare 5.178
ſatanæ tradi quid 1.163. & 5.256
Saul à domino reiectus 4.579
Saulus quid ſignificet 5.171
Saulem quis concitarit in Dauidem to mo 4 617
Saul quomodo maliciam ſuam conſummaſſe dicatur 4. 689
Saul relicto deo ad idololatriam ſe contulit 4.689
ſcabellum quid 2.157
ſcandalum eſſe alicui ſummopere præcauendum 5. 266
ſcandalum omnino cauendum 5.150
ſcandalũ quis immiſerit in filios Iſrael in Iuda 3.136
à ſcandalo omnibus prorſus cauendum tom. 5. 73
ſcandala ut ueniant neceſſe eſt, & quomodo 5.275
ſcandalizantes infirmos qua pœna plectendi 5. 136
ſcandalizare neminẽ debemus 4.758
de ſcaro & eius proprietate 4.54
Schin litera Heb. quid denotet 4.754
Schiſmaticorum pœna 1. 64
Schiſmaticos terra dehiſcẽs abſorbuit tom. 3 201
ſcientia à domino deo eſt 3.218
ſcientiæ clauem qui habeant 4. 659
ſcientia cui utilis & inutilis 4. 109
ſcientia inflare quõ dicta 5.266
ſciẽtia quibus modis colligatur 2. 111
ſcientia quomodo uel proſit uel obſit. tom. 5 280
ſcientiæ boni & mali duplex intellectus 4. 99
in ſcientiæ cognitione excellere omnibus pulchrum uidetur 1. 16
ſcientiam boni & mali ſolus habet homo 3. 144
Scipionis dictum quale 1.54
ſcire quæ quomodo quis dicatur 2. 110
ſcopuli & foueæ in ſeculo 4.698
ſcorpenæ caſtitas quanta 4. 53
ſcorpius 4.52
ſcorpionem metuit leo 4.79

ſcortatio quantũ malorum agmen ſecũ uehat 4.730
ſcribæ conſilium dei ſpernunt 5.76
Scribæ de tribu ſunt Symeonis 4.263
Scribæ manui dexteræ cur comparentur 3.233
ſcribarum author quis 4.262
ſcribendi ars unde 3.164
in ſcribendi arte tria neceſſaria, quæ. tom. 3 164
ſcripta etiam aduerſariorum legenda multas ob cauſas 5.7
ſcripta ſua unumquemq; utplurimum fallunt 3.142
ſcriptura diuina mari cõparata 3.147
ſcriptura diuina quid utilitatis ſuggerat 4.12
ſcriptura dei cæteris antiquior 1.40
ſcriptura nonnunquam ſibi contraria uidetur, niſi ſane intelligatur 4.717
ſcriptura omnis ſincere interpretanda tom. 5 400
ſcriptura omnis ad noſtram diſciplinã ſcripta 5.237
ſcriptura quomodo utplurimum æſtimanda 4.15
ſcripturæ ſacræ codices à quib. uitiati. tom. 2 155
ſcripturarum altitudo et obſcuritas nõ cuiuſuis ingenio patet 4.93
ſcripturarum interpretatio ſoli Chriſto data 2.75
ſcripturarum ſanctarum utilitas & efficacia 5.237
ſcripturis ſacris multa addita à LXX interpretibus 4.16
ſcripturis ſanctis & diuinis nihil addendum 4.107
de Scripturis ſanctis nos maxime loqui decet 1.13. & 4.608
ſcripturas inuertentiũ pœna 5.414
ſcrutari deus quõ dicatur 2.145
ſcurrilitas omnis uitanda 5.358
ſcylla quõ declinanda 2.43
Sebaſtiani martyris hiſtoria retexitur tom. 4 751
ſectæ multæ tempore Pauli 5.243
ſecularis dignitas diabolicæ ſubiacet poteſtati 5.51
ſecularis ſolicitudo à nobis proijciẽda, quare 5.70
ſecularia iudicia quæ Paulo 5.258
ſecularia omnia pulchre in momento temporis demonſtrantur 5.50
ſecularia qui uidere deſinit, incipit audire diuina 4.205
ſecularibus poteſtatibus obediendum. tom. 5 51
ſeculum eſſe fugiendum ſcripturis probatur 4.309.696.630
ſeculum hoc mari comparatum, quare tom. 5 47.51
ſeculum relinquentis uox quæ 4.312
ſeculi hominibus deus uẽter eſt 1.130
ſeculi huius amatores quæ doceãt ibid.
ſeculi illecebras concupiſcere non poteſt qui manu dei regitur 4.375
ſeculi malignitas in quo cõſiſtat 5.327
ſeculi ſapientia diabolica 1.130
ſeculi uiæ non diligendæ, quare 3.69
ſeculo hoc quõ uti debeamus 5.264
in ſeculo multæ foueæ 4.698
in ſeculo nulla ſecuritas 4.724
ſeculo uigilantes, deo dormiũt 4.640
ſeculorũ fines qui dicantur 5.271
ſecuris ad radicem arboris poſita quid denotet 5.30
ſecurus quomodo quis eſſe poſsit et debeat 5.213
ſedere in ſcripturis quid 4.466
Seleucis quid 4.69
Selmon quid 4.411
Semei filius Gemini conuitiatur Dauid 1.3. & 4.522.528
Sem filius Noe primogenitus 5.443
Semi quid ſignificet & denotet 3.152
Sem & Iapheth nudatum cooperiunt patrem 4.169
ſemen & meſſem quomodo futura dicat deus 4.162
ſemen in ſcripturis quid 5.219
ſemen iuſti quod 4.498
ſemen uerum Abrahæ quod 4.205
ſeminis uim radices obtinent 4.37
ſemina iacta plerũq; degenerant 4.31
ſemina quando ſeminanda in agro tomo 4 157
ſeminum aliud Chriſti, aliud diaboli. tom. 4 32
ut ſeminamus, ita & metemus 5.312
ſeminare quomodo unuſquiſque noſtrũ debeat 4.29
ſeminator bonus quis 5.134
quis item & malus ibidem.
Sempronius præfectus urbis Ro. Agnetem exercet 3.317
ſenex beatus quis 4.302
ſenes cõmemorare non decet, quæ pueri riſimus 4.45
ſenes generare & parere nõ naturale. tom. 5 191
in ſenum conſilio non multum loquendum 4.545.693
ſenum conuerſatio quid utilitatis iuuenibus adferat 1.27
ſenectus bona quæ 4.498.5.169
ſenectus uirens quæ 4.302
ſenectutis bona quæ 4.12
ſeneſcere quis bene dicatur 4.206
ſeniores quales eſſe in Eccleſia debeant tom. 5 420
ſeniores quatenus increpandi 5.406
ſeniores qui dicantur in ſcripturis tomo 4 691
ſenſus diuerſi unde procedunt 4.129
ſenſus carnalis & ſpiritalis quid agãt. tom. 5 294
ſenſus corporis noſtri cur oſtijs comparentur 4.545
ſenſus noſtri cur Græcè fœminino uocabulo notentur 4.202
ſenſus noſtri & urbis alicuius ſine gubernatore collatio 4.129
ſenſus noſtri quõ errent 4.239
ſenſus noſtros quo pacto circumciſos lex uult 4.210
ſenſus omnis in capite, & quomodo. tom. 4 160
ſenſus utplurimum in ſcripturis ſpectatur 4.518
in ſenſu ſuo unuſquiſque abundat tomo 5 234
ſenſuum noſtrorum & caprarum collatio 4.202
ſenſuum noſtrorum præſtantiſsimus uſus 4.157
ſenſuum noſtrorum primitiua quæ tomo 4 129
ſententiam noſtri, maxime uirorũ bonorũ negligere non debemus 1.29
ſententiæ multorum anteponũtur paucorum ſententijs 5.247
ſententias ſcripturæ quæ utplurimũ euerſuare ſolent 5.137
ſeparationem quomodo mittere ſe dicit Chriſtus 5.111
ſepes in ſcripturis quid ſignificet 5.40
ſepelientes mortuos laudantur 3.302
Sepia quid 4.52
ſepties in die laus deo cãtãda 4.757
Septuaginta interpretes multa ſcripturis ſanctis addiderunt 5.135
ſepulchrum quid 3.282
ſepulchri & peccatoris animæ collatio 4.168
ſepulchra ædificantes reprehenduntur tom. 4 586
ſepulchra precioſa fruſtra ædificantur tom. 4 249
ſepulchra quid in ſcripturis 4.586
in ſepulchris ſanctorũ quæ oblatio ponenda 5.97
in ſepulchris uulnerati dormientes qui tom. 4 606
in ſepultura aliena cur locari uoluit dominus 3.282
ſepultura Chriſti quid denotet 3.278
ſepultura Moyſis quur ignorata, quur item & Chriſti de terra ſublata dicatur 4.116

Sepultura peregrinorum 3.277
de sepultura domini dissertio pulchra cum collatione Mariæ uirginis matris utero 3.274 & 282
Sepulturæ Christi, & Mosis collatio. tom. 4.116
Sepulturæ loca merito seligũtur 4.186
Sequundis rebus animus extolli solet. tom. 4.664
Serenitatis exploratio quomodo facienda 4.75
Sermo Dei habena, cur appellata tomo 5.142
Sermo dei, uirtus naturæ est, per quem facta sunt omnia 4.17
Sermo diuinus quõ mundet 4.385
Sermo dulcis quid boni pariat 1.29
Sermo fucatus quid mali pariat 4.365
Sermo duplex 1.12
Sermo noster quomodo proferẽdus 1.2
Sermo prudens ad quid potissimum necessarius 4.286
Sermo quomodo confirmet cor hominis 4.235
Sermo tædiosus iras excitat 1.13
Sermonis decorum tractatur ibid.
Sermonis collatio, quid utilitatis adferat 3.62
Sermonis sanctorum & philosophorum differentia 4.676
de sermone consideratio 4.87
Sermone multi decepti sunt 4.365
in sermone regnum dei non esse quomodo intelligendum 4.676
in sermone qui potissimum tractatus arripiendi 1.13
Sermones nostri ad mensuram proferendi 1.2
Sermones nostri, cuiusmodi esse debeant 1.13
Sermones uani qui dicantur 5.359
Sermonum inanes quæstiones omnino uitandæ 2.58
Sero uox in scripturis quomodo intelligenda 5.266
Serpens cur maledictus 4.318
Serpens geminus bonus & malus tomo 4.634
Serpens in paradiso non sine uoluntate dei fuit 4.93
Serpens maledictus non homo 4.113
Serpens quomodo dictus sapiẽtior cæteris bestijs 4.106
Serpẽs sibijpsi obest nõ homini 1.163
Serpens transfigurat se in angelum lucis 4.112
Serpens typus delectationis ibidem
Serpentis & mulieris & utriusq; semi nis dissidium 4.318
Serpentis uia in petra intelligi non potest 3.5
Serpenti cur dictum: In utero tuo ambulabis? 4.112
Serpenti multæ uiæ ad decipiendũ ibid.
Serpentem aspicientes contra morsum aspidis securi 3.281
Serpentem cauere potest, qui eius nouit insidias 1.164
Serpentes euangelici qui 2.76
Serpẽtes quib. modis interimãtur 4.30
Serpẽtib. cur similes peccatores 4.318
Seruare & suscitare idẽ in sensu significant in scripturis 5.218
Seruire deo libertas est 2.122
Seruire ex æquo tribus in diuinitate personis debemus 2.137
Seruire inuicem in spiritu debemus. tom. 5.343
Seruire prudenter, quomodo quis possit 5.408
Seruitus charitatis quæ 3.96
Seruitus etiam in imperio 3.72
Seruitus & seruitutis iugum, quid differant 3.96
Seruitus gemina in scripturis 3.72
Seruitus gloriosa quæ 4.609
Seruitus libera quæ dicatur 3.96
Seruitus misera cui ius uagũ est 5.142
Seruitus præciosa quæ 4.288 & 716
Seruitus insipientiæ remedio introducta 3.70
Seruitutis causa ebrietas 4.325
Seruituti nihil tam speciale quàm semper timere 4.249
Seruitute diuersa, diuersos suos astringunt domini seruos 4.205
in seruitute interdum etiam summa libertas 3.72
Seruitutũ differentia exponitur 3.96
Seruus, amicus, filius, mercenarius, quid differant 5.124
Seruus domini qs uere dicatur 4.475
Seruus duobus dominis seruire non potest 5.126
Seruus interdum pro ministro ponitur 5.253
Seruus liber, et liber seruus quis 5.263
Seruus, uox, in scripturis idem quod minister uerbi 5.300
Serui officium quod 4.720
Seruo libertatem non petenti, quid faciendum 3.61
Seruo sapiẽti multi liberi seruiũt 3.71
Seruum non facit conditio fortuita tomo 4.298
Seruum non facit natura 3.70
Seruum non facit uenditio 3.71
Serui, cuius, qui dicantur 5.200
Serui dei quid facere debeant, ne fiant serui diaboli ibidem
Serui dominis obaudiant 5.361
Serui etiam domino placere possunt, quomodo 5.71
Serui hominum qui dicantur 5.263
Serui idonei qui 5.411
Serui patrisfamilias malemultati & occisi pro uinea qui 5.144
Serui, quomodo omnes esse dicamur. tom. 4.685
Serui seniores etiam in scripturis pueri uocantur 4.187
Seruorum negligentia reprehenditur. tom. 5.110
Seruos suos quo pacto tractare debeat dominus 3.151
Seruuli nostri quõ instituendi 4.182
Sesostris Aegyptij & Darij Medi, irritus conatus 4.24
Seueritas dei in quo maxime eluceat. tom. 5.226
Seueritas nimia extorquet interdũ mendacium 3.182
in seueritate qs modus seruãdus 1.48
Seuerus quidam cæcus interuentu martyrum lumen recipit 3.326
Sexus diuersitas num futura, in futuro seculo? 3.44
Sibilare quid in scripturis signet, & quib. potissimum conuenit 4.707
Sichem quid 4.173 & 192
Sichima quid 4.262
Sichimam inhabitare, quomodo quis possit 3.67
Signa cælestia, quomodo dicãtur in dies esse 4.46
Signa cælestia num noxia sint, an innoxia 4.44
Signa in bellis ad quid exhibentur tomo 4.414
Signa Magorum non debent nos seducere à Christo 5.214
Signa patribus facta, etiam nobis facta sunt 3.246
Signa perfidiæ quæ dicantur & quando uentura 4.548
Signa qui potissimum petant 5.246
Si in scripturis pro nõ ponitur 5.434
Silentium ad omnia utile 4.524
Silentium bonum & malum, quomodo 4.607
Silẽtium & tutũ est & decorũ 4.522
Silentium loquax in multis patrum 1 54 & 4.724
Silentium negotiosum & otiosum 1.2
Silentium quando necessario seruandum tom. 1.3
Silentiũ quale sibi indixerit Dauid 1.2
Silentiũ quàm ualidũ scutum 4.521
Silentium quinquennale Pythagoricorum 1.5 & 4.602

ſilentium uerecundiæ non minimus actus tom.1.9
Silentij laude mirabilis Pſal.38 1.4
Silentij legem unde ſumpſerit Pythagoras ibidem
ſilere à bonis, quid 1.3
Siluri & diuitis collatio 4.54
de Siluro & eius proprietate ibidem
Similaginis menſuræ tres, quid myſticè 4.123 & 180
ſimilis fieri quõ quis dicatur 5.368
ſimilis ſimili gaudet 1.131 & 4.668
ſimilitudin. diuinæ indicia multa 2.52
ſimilitudines à rebus productæ num in deum cadant 2.172
ſi militudinum Chriſti prima, quid denotet 5.69 *quid ſecunda* 5.63 *quid tertia* 5.70
Simon quare à Petro reijcitur 5.143
Simon Magus à quibus ſuperatus & diſiectus Apoſtolis 3.292
Simon magus etiam ad pœnitentiam inuitatur 1.168
Simon magus quæ ſigna oſtentarit tomo 5.214
ſimoniaci ab authore grauiter notati tom.4.450
ſimplicitas animi ſatis ſeipſam commendat 1.48
ſimplicitas bonus cibus, quõ 4.56
ſimplicitas inter ſecularium negotiorum fluctus non inuenitur 4.158
ſimplicitas pectoris unicuiq; ſeruanda tom.1.13
ſimplicitas potiſsimum requiritur in lectione 4.12
ſimplicitas quæ bona in nobis comparet 4.159
ſimplicitas ſi bona ſit ſpiritalis ſit oportet 4.484
ſimplicitas ſine ratione non uirtus ſed uitium 5.95
ſimulachrum nihil eſt 5.272
ſimulachrorum cultus quæ mala pepererit 5.178 & 271
ſimulatio maxime dedecet fideles 5 106 & 229
ſimulatione nihil peius 5.404
ſindon quid & quid denotet 5.164
ſinus in ſcripturis uario modo accipitur 3.244
Sion quid ſignificet, & quid denotet tom.5.220
Sirenarum cantus & deceptio deſcribitur 3.280
Sirenarum ſuauitati uoluptas comparatur 4.281
Sirmienſis eccleſia à Valente & Vrſatio oppugnatur 2.155
Sitis perfidorum quæ 4.592
ſobrietas mire probatur 5.360
ſobrietas in oratione maxime comprobatur 1.10
ſobrietas quæ decet 1.114
ſobrietatis bona prædicantur 3.198
ſobrietatis ingens eſt quæſtus 3.149
ſobrius nemo ſaltat 1.87
ſobrij caucmus, quæ ebrioſi committimus 4.182
ſobrij quando qui uerè dicãtur 4.169
ſobrios cur nos eſſe deceat 5.360
ſobrios quomodo & quatenus nos uelit eſſe Apoſtolus 4.672
Sochoth quid 4.624
ſocietas mala quæ 5.306
ſocietatis ratio in quot & quas partes diuidatur 1.17
Socrates ſingulis diebus cùm cubitum iret tibicinem dulcius canere iubet tom.1.86
Socratis pulchrum reſponſum, rogatus qua pœna ſe dignum cenſeret tom.4.715
Socrate antiquior Pythagoras 1.4
Sodoma & Gomorra regio ſicut para diſus dei 4.198
Sodoma non perijſſet, ſi decem iuſtos habuiſſet 4.132
Sodoma omnibus relinquenda, quomodo 4.182
Sodoma quid 4.159 & 175
Sodoma retro poſita, quomodo dicatur 4.128
Sodomorum clamor quomodo ad deum ueniſſe dicatur 4.281 & *quis ille clamor fuerit* ibidem
Sodomorum mira libido 4.182
Sodomorum principes qui appellentur in ſcripturis, & quare 5.30
Sodomitæ percutiuntur ab angelis cæcitate 4.182 & 314
Sodomitarum facta, cur in ſcripturis relata 5.179
ſolennitas Chriſtianorum ſupergreditur longè ſolennitatem Iud. 3.238
ſoliciti ſemper eſſe debemus 4.219
ſolicitudo nimia mundi maxime mentem noſtram onerat 4.33
ſolicitudines ſeculi à nobis abdicandæ tom.1.101
ſolitudo, quid boni conferat homini. tom.3.143
ſolitudinis laus 3.189
ſolitudinem quando potiſsimum deſideramus 4.232
Solon decem ætates conſtituit in homine 3.141
ſol à pleriſq; ornamentum cæli nuncupatur 4.41
ſol à Septentrione nunquam eſt 4.46
ſol cur obſcuratur in morte domini. tom.5.162
ſol cur tãdẽ quarto die formatus 4.40
ſol & luna quomodo in poteſtatem dei facta dicantur 4.41
ſol interdũ madid. et rore plenus 4.19
ſol iuſtitiæ quibus oriatur & quib. minime, & quare 4.548
ſol non eſt author naſcentium 4.28
ſol nulli præſentior nulli propinquior, quomodo? 4.47
ſol, oculus mundi 4.40
ſol omnibus totius orbis populis ſemper eſt ſimilis 4.47
ſol oriens, omnes ſtellarum ignes ſuo aduentu euaneſcere facit ibid.
ſol quando minores in meridiano umbras facit 4.45
ſol quanto tempore curſum ſuum perficit 4.46
ſol quomodo aſpiciendus 4.39
ſol quõ lunæ frater dicatur 4.47
ſol quid cõmune habeat cũ ſtellis 2.95
ſol ſolus dici põt, quia alter non eſt ibi.
ſolis ardor quando acrior 4.45
ſolis calor unde potiſsimum procedat tom.4.19
ſolis claritatem uidere non poſſumus, multominus quis deũ uidet 4.241
ſolis & animæ collatio 4.229
ſolis & beneuolentiæ collatio 1.22
ſolis & Chriſti collatio 3.227 & 4.40 & 5.151
ſolis & lunæ collatio 4.47
ſolis & naturæ collatio 4.40
ſolis & reſurgentium corporum collatio 5.289
ſolis lunæq; curſus non cogit nos ad bonum uel malum 4.43
ſolis lunæq; & eccleſiæ collatio 4.41
ſolis inſtar fulgebunt iuſti 5.290
ſolis magna moderatio & temperamentum 4.46
ſolis magnitudo, quõ æſtimãda 4.47
ſolis radius nulli propinquior, nulli longinquior eſt ibidem
ſolis tranſitus quando aut uelocior aut tardior 4.45
ſolis uarij effectus deſcribuntur 1.8 & 4.40
ſoli cur gentes diuinum honorem impenderint 4.28
ſoli, deitas nulla tribuenda 4.40
ſoli quomodo & quare poſsimus eſſe & debeamus 3.144
ſolem mundi dignum fuit, ut faceret ſol iuſtitiæ 4.41
ſolem non eſſe calidæ naturæ, contendunt quidam 4.19
ſolem obſeruare quid 5.339

ante solem, quæ creata sunt, num præstantiora 4.40
sine sole etiam multa generantur ibid.
ex sole & luna quæ signa colligantur tom. 4.42
solstitialis annus quando esse dicatur tom. 4.461
solus de quo propriè dici possit 2.95
somnus duplex, carnalis & spiritalis 4.501
somnus ne nos opprimat summopere cauendum 4.266
somno quatenus indulgendũ 4.644
somnium suum quomodo dormire seculares dicantur 4.640
somnium uaccarum septem exponitur. tom. 4.253
somnio similes diuitiæ diuitum 4.251 & 357
somnia exponuntur 4.251
somnia quæ uerè dicantur in hoc mundo 3.150
sonus, quædam uocis est palæstra & exercitatio 1.5
Sophocles longe post Iobum 3.73
sors domini quomodo dicamur 4.648
sors iacta inter Apostolos 5.11
sors in scripturis quid 3.88
sors quid 4.341
sortem mittunt Apostoli 1.109
sorte legebantur in ueteri Testamento sacerdotes 5.11
Soreth quid 4.88
σωτὴρ quid 4.632
Soteris uita & martyrium sub compendio 1.114
Spadones qui faciant, quàm grauiter peccent 4.53
sphæræ initiũ inuentu impossibile 4.5
spectaculum qui, qualiter quibus facti 5.254
species nihil põt sine materia 4.225
specie quæ similia sunt discrepant naturæ distantia 2.188
speciebus diuersis una substantia ibid.
speculatoris boni officium quod 1.29
speculatores, cur dicantur sacerdotes. tom. 3.109
sperare in quo debeamus 4.551
sperare nonnunquam pro dubitare. tom. 5.272
quæ sperãtur uideri non possunt 3.101
spes hominũ in hoc seculo uanæ 3.150
spes in ijs quæ uidentur esse non potest 3.101
spes, non pudefit 3.67 & 4.711 & 5.192
spes nostra in quo maxime ponenda. tom. 4.129
spes quomodo saluare dicatur 3.100
spes radix patientiæ 4.711
spes relicta quando dicatur 2.7
spes rerum futurarum cui deest, peccet necesse est 5.441
spei bonæ effectus quis 5.192
spei definitio quæ 3.101
spei effectus quis & quantus 5.212
spei fixæ index tribulatio 5.192
spei nostræ confessio quæ 5.435
spei officium quod 5.391
spei Paulinæ & Mosis quanta differentia 5.298
spem in homine qui ponit maledictus tom. 3.216
spem in quo potissimum ponere debeamus 4.528
contra spem in spẽ credere quid 5.191
spe gaudere quid Paulo 5.230
in spe laborare quõ dicamur 5.268
spina humanæ uitæ præfert simulachrum 4.32
spinæ descriptio ibidem
spinæ in scripturis quæ dicãtur 3.298
spinæ quando nobis germinare dicantur 3.263
spiritus adoptionis quis Paulo dicatur tom. 5.210
spiritus contribulatus sacrificium deo tom. 4.124
spiritus & angelus qd differãt 5.426
spiritus & uirtus bene cõiunguntur in scripturis 5.14
spiritus fidei quis 5.300
quis spiritus fuerit exsiccans mare & adducens siccam 4.156
spiritus immundus, cur facere iubetur tom. 5.90
spiritus immundus eijcitur ex homine tom. 5.55
spiritus in scripturis quid 5.249
spiritus integer quis 5.392
spiritus malus quis dicatur 4.752
spiritus multipliciter in scripturis dicitur 5.13
spiritus non permanet cũ carne 5.89
spiritus noster idem quod anima in scripturis 5.249
spiritus nostri effectus 5.435
spiritus quibus modis aut instrumentis postulet pro nobis 5.212
spiritus quietus & modestus ante Deũ dines 3.77
spiritus rectus & spiritus sanctus quid differant 4.390
spiritus seruitutis in scripturis quis dicatur 5.210
spiritus timoris quis Paulo ibidem
spiritui omni non credendum 1.130 & 4.752 & 5.392
spiritũ extinguere quid Paulo 5.392
spiritu uiuere quid 5.344
à spiritibus malignis cauendum, quomodo 3.201
spiritualia non credere sensus est carnalis 5.202
spiritualia qui ministrat non magnum si recipiat carnalia 5.392
Spiritus san. tertia in trinitate persona
spiritus animam mundat aqua corpus tom. 5.31
spiritus dei & Christi unus & idem tom. 2.121
spiritus dei & spiritus mundi, quid significet 5.249
spiritus dei, etiam spiritus Christi dicitur & est 5.209
spiritus omnia scrutari, quomodo dicatur 5.249
spiritus primitias qui habere dicantur tom. 3.100
spirit. administrator omnis boni 2.18
spiritus sanctus à patre datur & à filio & à seipso 2.150
spiritus sanctus apud quos potissimum maneat 5.362
spiritus sanctus à sacerdote inuocatur quidem sed non datur 2.124
spiritus sanctus bonus 2.122 & 160
spiritus sanctus Christum quomodo miserit 2.149
spiritus sanctus cum datur non eximanitur 2.125
spiritus sanctus cur in sonitu uehementi auditus 3.14
spiritus sanctus descẽdere quomodo dicatur 2.128
spiritus sanctus digitus dei 2.151
spiritus sanctus etiam creator 4.11
spiritus sanctus & dominus & uirtus tom. 2.135
spiritus sanctus etiã omnipotẽs 2.166
spiritus sanctus etiam dominus Sabaoth ibidem
spiritus sanctus & seipsum nobis dedit & Christum 2.150
spiritus sanctus fõs bonitatis 2.222
spiritus sanctus gladium uerbi & uerbum gladius spiritus 2.154
spiritus sanctus gratiarum diuisor ut uult 2.18
spiritus sanctus in quo manere dicatur tom. 5.250
piritus sanctus inter creaturas non numerandus 2.126
spiritus sanctus non ab homine datur, sed à deo 2.124
spiritus sanctus nõ contristandus, quomodo & quare 5.226
spiritus sanctus non factus, sed procedens 2.118

ſpiritus ſanctus non inter omnia, ſed ſuper omnia 2.117
ſpiritus ſanctus non miniſter 2.120
ſpiritus ſanctus non mutabilis 2.122
ſpiritus ſanctus non permanet in ijs qui carnes ſunt, quare 4.80
ſpiritus ſanctus nullis finibus circumſcribitur 2.128
ſpiritus ſanctus deus quomodo 5.176
ſpiritus ſanctus omnis benedictionis effector & impletor 2.124
ſpiritus ſanctus omnia replet 2.123
ſpiritus ſanct. peccata condonat 2.127
ſpiritus ſanctus pignus charitatis in nos Dei 5.192
ſpiritus ſanctus quibus in corporib. habitare nolit 5.209
ſpiritus ſanctus quibus quando datus. tom. 5.169
ſpiritus ſanctus quomodo à quoquã recedere dicatur 3.215
ſpiritus ſanctus quomodo pro nobis poſtulare dicatur 3.101
ſpiritus ſanctus quos potiſsimum repleat 5.360
ſpiritus ſanctus rector hominum 1.26
ſpiritus ſanctus ſaluus eſſe in die iudicij quomodo dicatur 5.259
ſpiritus ſanctus ſempiternus 2.126
ſpiritus ſanctus unguentũ Chriſti ibid.
ſpiritus ſanctus uiſibili ſpecie apparet tom. 3.268
ſpiritus ſanctus uultus Dei & lumen tom. 2.131
ſpiritus ſancti claritas illuminare dicitur 2.158
ſpiritus ſancti diuiſio non pro hominis fit uoluntate 5.161 & 193
ſpiritus ſancti effectus uarius 2.124 4.164 & 5.210 & 277
ſpiritus ſancti fructus qui 5.343
ſpiritus ſancti et filij æqualitas 4.264
ſpiritus ſancti gratia inſeparabilis, ſeparatis datur 3.123 & 125
ſpiritus ſancti gratia qualiter & quibus detur 2.125
ſpiritus ſancti increata ſubſtantia ibid.
ſpiritus ſancti gratiã qui perdãt 5.335
ſpiritus ſancti uirtutes ſeptem principales ſunt 3.140 & 5.87
ſpiritum Chriſti qui non habere dicantur 5.205
ſpiritũ dei aut mundi ſi habeamus, unde ſcire poſſumus 5.249
ſpiritum ſanctum adorandum, cur negent Arriani 2.157
in ſpiritum ſanctum blaſphemia irremiſsibilis, quare 5.108
ſpiritum ſanctũ nihil poteſt præterire, nec fallere 2.124
ſpiritu dei quæ quomodo ſcripta dicantur 5.297
de ſpiritu ſan. hæreſis deſtruitur 5.34
in ſpiritu ſancto nihil erroris reperiri poteſt 5.392
in ſpiritu ſancto, quomodo ſignari dicamur 2.123
à ſpiritu ſancto ſeparanda omnis creatura è ſocietas & mixtio ibidem
ſpolia Iudæorum, quomodo Chriſtianus habere dicatur 4.756
ſpolia multa habet, uerbum dei qui habet quomodo ibidem
ſpolijs dum nimis intendunt uictores, à uictis uincuntur 1.25
ſponſus in ſcripturis, quis 2.71
ſponſi ſpiritalis diuitiæ quantæ 3.317
ſponſa lamentabilis quæ dicatur 3.84
ſponſa regis æterni uirgo 1.75
ſponſam quæ deceant munera 3.176
ſquillæ foliorum utilitas 4.78
ſtabulum quid ſignificet, & quid denotet 5.102
ſtabularia primo fuit Conſtantini magni mater tom. 3.52
ſtabularij qui dicantur in ſcripturis. tom. 5.102
ſtadij & mundi collatio 4.336
ſtadij noſtri ſumma quæ 4.745
in ſtadio currentium unus brabiũ accipit 5.270
ſtare debemus in hoc ſeculo 4.490
ſtare in ſcripturis quid 4.465 & 592 & 694
ſtare q ſe putat uideat ne cadat 5.271
ſtatera adultera abominatio eſt apud dominum 1.62
ſtateræ cur comparatæ gentes 4.473
ſtater quid, & quomodo eum non cognorint Iudæi 3.61
ſtaterem cur dari iubetur Petrus 3.62
ſtaterem quomodo habere dicatur homo in ore, inſtar piſcis 4.55
Statiuæ filiorum Iſrael 4.623
Stephanus lapidibus obruitur 1.112 & 3.80.265 & 4.55 & 5.58
uidit Ieſum ſtantem 3.62.196 & 4.592 & 5.12.167
ſtella dux magorum 3.242 & 5.25
ſtellæ omnes num noxiæ an innoxiæ tom. 4.44
ſtellæ quando & quomodo cadere dicantur de cælo 5.151
ſtellarum curſus non cogit homines ad bonum uel malum 4.43
ſtellarum obſeruatio uana 4.192
ſtellas à ſtellis differre quid? 3.44
ſtercoris uis & natura deſcribitur tomo 5.116
ſtercorare agrum noſtrum, quomodo dicamur 1.165
ſterilis facta fœcunda, & fœcunda ſterilis, quomodo & quid denotet. tom. 3.314
ſteriles quatenus beatæ appellandæ. tom. 1.74
ſterilitas cum omnib. prope obſit, tum ſolo auaro eſt quæſtuoſa 4.277
ſterilitas prælata fœcũditate quæ 1.75
ſtillicidio cur cõparatæ gentes 4.473
ſtimuli ſpiritales qui dicantur 4.713
Stoici quæ dicunt omnia ſapientis eſſe, unde hauſerint ſententiã 4.199
Stoici unde pleraq; ſua hauſerint 1.17
Stoicorũ ſentẽtia de rebus creatis ibi.
ſtola quid ſignificet 5.124
ſtomachi officium quod 4.88
ſtrepitus omnino fugiendi 5.89
ad ſtudiũ aliquod homines uel præmio uel fructibus incitantur 1.164
ſtudium omne torpeſcit dilatione tomo 1.164
ſturni conio ueſcuntur 4.30
ſtultilo quium omnibus cauendũ 5.358
ſtultitia quomodo dicta ſapientia huius mundi 5.252
ſtulta mundi elegit dominus, quomodo? 4.84 & 5.247
ſtultus fieri, quomodo quis debeat & poteſt 5.252
ſtultus quis uere dicatur 4.586
ſtultus ut luna mutatur 4.48 & 151
ſtultus omnis, ſibi ſoli ſtultus eſt, & ſapiens non ſibi ſoli, ſed omnibus ſapit 4.150
ſtultum dei quomodo dicatur 5.247
ſubcinericia facit Sara, angelis hoſpitibus 4.180
ſubiectio gemina in ſcripturis quæ. tom. 4.486
ſubſidium conferre hominibus maxime prouocantur homines 4.5
ſubſiſtere quod dat alijs rebus, non poteſt eſſe inſubſtantiuum 2.74
ſubſtantia aliquando diuerſis ſpecieibus una 2.188
ſubſtantia etiam in deo eſt 2.74
ſubſtantia & qualitas, quid differant tom. 2.187
ſubſtantia in ſcripturis quid 2.51
ſubſtantia noſtra uera quæ 4.200
ſubſtantia num dici debeat patrimonium, nec ne ibidem
ſubſtantia quid 2.171
ſubſtantiæ nomen aliter alijs creaturis competit ibidem
ſubſtantiæ unitas in patre & filio probatur 2.172
ſubſtantiam dolo congregatam qui habet uæ 3.148

ſubſtantiam erogare quando proſit uel obſit 5.281
ſucceſsionis lex omni animāti præſcripta, quomodo 4.73
ſuffragia aliorum, quid proſint ægris aut peccatoribus 5.60
ſuffragia eccleſiæ, quid utilitatis habeant 1.175
ſuffragia ſanctorum num proſint alijs 1.146.154.158 & 3.202
Sulamitis quid 3.82 & 4.226
ſummum bonum quid 1.36 & 3.79 & 4.243
ſummum bonum quod 1.34
ſummum in ſcripturis quid 4.514
ſum qui ſum ſoli deo competit 4.553
ſuperiora metire quid 3.82
ſuperſtitiōq; maxime obnoxij 4.176
ſurgere quo pacto quiſque debeat. tom. 4.234
Suſanna falſo accuſata 1.134 & 2.153.166 & 4.617.701 & 726 tacet 4.517 & 5.159 defenditur à Daniele 1.76 & 4.353 liberatur 3.275 & 4 198 302 & 320
Suſannæ iudicij & Chriſti collatio. tom. 3.276
ſuſceptio gemina in ſcripturis 4.43
ſuſpiciōi quilibet locū dare poteſt 1.12
ſuſurratio ſummopere deuitanda tomo 4.456
ſuperbia deijcit è regno cælorū 3.235
ſuperbia deſcribitur 4.155
ſuperbia eſt alta uelle ſapere 5.230
ſuperbia hæreſeos utplurimum cauſſa tom. 5.415
ſuperbia maius uitium, quàm adulterium 4.616
ſuperbiæ maximum in homine peccatum 4.639
ſuperbia maximè uirtutibus inſidiatur 3.216
ſuperbia omnium malorum noſtrorum principium, quomodo 3.180.216
ſuperbia ſtultiſsima maximè in diuitibus 4.280
ſuperbia ſummopere cauenda 4.482 & 5.136.226 & 271
ſuperbiæ author diabolus 3.26 & 4.615
ſuperbiæ inſtabilitas 4.482
ſuperbiæ mala quæ 4.482 & 640
ſuperbiæ uirus, quomodo ſuperandum tom. 4.640
ſuperbus cui ſimilis dicatur 3.235
ſuperbus omnis etiam immundus coram deo, quomodo 4.712
ſuperbus omnis humiliabitur 4.155
ſuperbus quantum mali faciat 4.716
ſuperbi à deo nihili æſtimātur 4.616
ſuperbi fruſtra uotis cælum fatigant. tom. 4.144
ſuperbis deus reſiſtit 5.303
ſupplicia grauiorum ſuppliciorum uincuntur formidine 1.24
ſupplicia poſt mortem manent 1.8
Syagrius Veronenſis eccleſiæ epiſcopus, uehementer corripitur ab Ambroſio 3.166
Sylas Pauli comes 5.300.387
ſyllaba non præiudicat fidei 2.140
Syloas quid 3.185 & 4.411.437
Syluanus epiſc. Pauli adiutor 5.386
ſyluæ quomodo ſubito iuſſu dei extiterunt 4.32
Symmachi relatio de cultu deorum ſeruando deſcribitur 3.115
ſymbolum Apoſtolorū Romana eccleſia ſemper ſeruauit illibatum 3 194 & 269
ſymboli myſteria cautè reuelanda tomo 4.125
Symeon benedicitur 4.246 & 262
Symeon domini expectauit aduentum tom. 4.749
Symeon iuſtus expectat redemptionē Iſrael 5.27 & 201.212
Symeonis carmen explicatur 5.27
Synagoga cur derelicta & condemnata 4.123.484 & 574
Synagoga eccleſiæ ancilla 4.208
Synagoga exuſta Iudæorum non ædificanda 3.109
Synagoga fugienda 5.84
Synagoga nihil ad ſalutem adfert auxilij 5.82
Synagoga nocti comparata 1.103
Synagoga Pſaltriæ Herodis filiæ comparatur 3.290
Synagoga ſeptem uiris deſponſa quomodo dicatur 5.146
Synagoga quomodo inutiliter molere dicatur 3.230
Synagoga quomodo ſeruanda 4.664
Synagogæ & eccleſiæ collatio 3.301 & 4.45
Synagogæ & fici arboris collatio 5 114 & 116
Synago. & meretricis collatio 4.251
Synagogæ traditio quæ 5.284
Synagogæ typū Iacob patriarcha plerunq; exprimit 4.46
ſynodus Capnienſis 3.101
ſynodorum authoritas 3.192
Syricius Papa, quid monet Mediolanenſes 3.193
Syricij papæ iudicium contra Iouinianum & ſuos ibidem
Syracuſana fabula de amœnitate horum 1.61
Syrus ſermo, uicinus in multis Hebræo tom. 4.11

T

TAbulæ primæ cur fractæ per Moſem 3.158
tabernaculum & arca teſtamenti & cætera ab Hier. abſconduntur 1.66
tabernaculū in ſcripturis quid 6.446
tabernaculum legis allegoricos exponitur 5.448
tabernaculum teſtimonij quid 4.698
tabernaculum ueteris teſtamenti quomodo factum 5.448
tabernaculi & cæli collatio 4.8
in tabernaculo cōſecrando quæ neceſſaria & quid deſignent 5.449
tabernacula in ſcripturis quid 4.604
tabeſcere in ſcripturis quomodo intelligendum 4.753
tabeſcunt alij in bono alij in malo ibid.
Tabita ſuſcitatur 3.34
tacere meritò qui debeant etiam accuſati 3.275
tacere quando potiſsimum debeamus tom. 4.517
tacere qui nouerit ſapiens 1.1
taciturnitas clamoſa 4.738
taciturnitas interdum pro conſenſu habetur 3.275
taciturnitas moderanda, quomodo 1.2
taciturnitas quantum bonum 4.365
taciturnitatis uirtutes quantæ 5.142
tacens, loquebatur Suſanna 1.2
Chriſtus operatur ſalutē noſtrā ibi.
tacendi loquendiq; modus 1.5
tacendi tempus, quādo 1.2 & 4.565
tacendi uirtus rarior, quàm loquendi tom. 5.142
tacendo fugimus periculum & diſcimus recte loqui 1.1
tacendo potiſsimum aduerſarios uincere poſſumus 4.518.511
de tactu conſideratio 4.86
talentum in terram abſcondere, quid tom. 5.141
talentū precioſum quod 2.93 & 3.30
talēta quæ fœnerāda 2.93 & 5.141
tangere dominum quis dicatur & quomodo tangendus 3.284
ταπείνωσις quid 4.746
tardiores quoſq; à perttioribus expectandi 4.223
Tau litera Hebræa, quid denotet tomo 4.759
taurus elephantum timet 4.79
tauri in ſigno ortum eſſe quid protendat 4.43
ταυτὸν 2.148
ταυτότης quid ibidem

tectum in scripturis, quid significet. tom. 5.132
tegumenta homini duplicia corporalia & spiritalia 4.168
telam araneæ texere quid 4.530
τελυτῶ, quid appellent Græci. tom. 4.238
τέλος quid 4.588.689
temperandum etiam à licitis, fidelibus 5.264
temperantia est correctionis præmiũ tom. 4.287
temperantia omnis ex alijs non ex se originem sumit 4.286
temperantia omnibus omni in re sectanda 5.408
temperantia quid 4.287 & 5.68
temperantia utplurimum intemperantiam sibi coniunctam 4.95
de temperantia & eius partibus 1.27
temperantiæ effectus 1.101 & 3.169 & 4.287
temperantiæ tempus quando potissimum fuisse uideatur 4.96
tempestas gemina interna & externa 4.572
tempestatis futuræ indicia 4.57
templum dei intra nos fidei lapidibus erigitur 3.82
templum dei corpus nostrum, quomodo? 4.698
templum dei non uiolandum 5.252
templum domini laicis tradi non debet 3.129
templum fidelium dei est 3.131
templum non est mercatorum diuersorium 5.143
templi Solomonis destructio prædicitur 5.147
è templo qui potiss. eijciantur 5.143
tempus non erat ante deum & dei filium 2.44
tempus omne mundi, quanti æstimatum 3.32
tempus omne rei proprium 4.720
tempus omne tripertitum 4.123
tempus pariendi impletũ esse, non nisi de sanctis scriptum reperitur 5.21
tempus quãdo primum inceperit 4.7
temporis oportunitas summe quærenda 1.14
tẽporis plenitudo quæ et quãdo 5.338
temporis portio dies 4.7
tempori seruire quid Paulo 5.230
tempora deo & seculo diuidenda quomodo 4.742
tẽpora in scripturis quæ dicãtur 4.45
tempora obseruare quid 5.339
tempora quæ dicantur ibidem
tempora sua sunt omni rei 5.15
tenebræ exteriores quæ dicãtur 5.121
tenebræ in morte domini, quid denotent 5.162
tenebræ in scripturis quid 4.359 & 486 & 577
tenebræ super fãciem abyssi quid 4.11
tenebrarũ et lucis nulla societas 4.42
tenebrarum filij qui, & qui lucis 4 373 & 5.391
tenebrarum hora, cur dictus Antichristus 5.133
tenebrarum lucisq; uicissitudo, quid nos doceat 3.25
tenebrarum opera quæ dicãtur 5.233
in tenebris qui potissimum uersari dicantur ibidem
tenebras, significare contrarias uirtutes secũdum quosdã refellitur 4.11
tenebrosa loca cur potissimum capiantur 3.81
tentamẽta diaboli multiplicia 4.107
tentamenta diaboli plena mendacij. tom. 4.109
tentamenta sanctorum uaria 4.470
tentamur alij alijs modis 3.130 & 4.758 & 752
tentamur aliter à Deo aliter à diabolo tom. 4.184
tentandi potissimũ qui non sint 5.136
tentare dominum qui & quare dicantur 5.271
tẽtare & explorare qd differãt 5.49
tentare quõ dicatur deus 4.670
tentari nemo plus, quàm ferre potest permittitur 5.272
tentari nos sæpe permittimur, quare? tom. 1.97
tentari quando potissimum dicamur tom. 3.252
tentatio Abrahamum reddidit illustriorem 4.93
tentatio à quib. plerũq; ueniat 4.516
tentatio auri, conflatorio comparatur tom. 4.662
tentatio domini Iesu, & eius uictoria describitur 4.119 & 470
tentatio & calumnia, quid differant tom. 4.726
tentatio fit multis modis ibidem
tentatio humana quæ dicatur 5.271
tentatio Iob quanta & in quo constituta 4.699
tẽtatio parit gloriam & coronã 5.52
tentatio Pharisæor. describitur 5.145
Item Sadducæorum 5.146
tentatio si cui aduenerit, nõ contristandum, quare 3.252
tentatio uarie accipitur in scripturis tom. 5.325
tentationi, cur succumbere permissus Petrus 3.27
tentatione gemina, utplurimum tentamur 3.219
tentatione non superari à deo datur hominibus 2.35
sine tentatione uirtus sanctorum friget tom. 5.53
tentationes non timendæ, quare ibid.
ad tentationes parati esse debemus. tom. 4.654
tentationes unde potissimum nascantur 4.662
tentationibus uarijs impetimur in hoc mundo 4.236
tentator malus, quas opiniones nobis inserit to. 1.3
tentator noster diabolus 1.161
tentator qua hora maxime errare consueuit 4.656
tentatoris fraudes & artes nouisse utilissimum est 4.94
tentatores nostri qui 4.679
tentator pater & filius & spiritus sanctus 2.154
tergiuersatorum consuetudo 5.394
terra ante solem creata est 4.28
terra captiuitatis & libertatis quæ. tom. 4.493
terra cur & quomodo inuisibilis 4.23
terra & cælum præteribunt 4.48
terra etiam sine sole potest sua germina proferre 4.40
de terra exire sua, quid mystice 4.173
terra gemina in scripturis 4.488
terra in scripturis nobis promissa quæ 4.485 & 502 & 632
terra in nihilum à deo suspensa 4.8
terra nostra quæ dicatur 4.190.205
terra nullis columnis fulcitur, licet legatur: Ego confirmaui columnas eius to. 4.8
terra noua & cælum nouum, quando erit 3.37
terra omnib. ex æquo cõmunis 1.140 & 4.650 & 5.126
terra omnia in usum hominum produxit 4.153
terra omnis quomodo corrupta fuisse dicatur 4.144
terra propriam habet qualitatem, ut & reliqua elementa 4.26
terra quam ob causam sicerit creata incomposita 4.11
terra quando spinas germinare dicatur 3.263
terra quatenus à deo maledicta 4.113
terra qua ui potissimum germinare queat 4.28
terra quomodo dicta non capere Loth & Abraham 4.196

terra quomodo ferrea dicatur 4.20
terra quomodo fundata & stare dicatur 4.684
terra recepta semina usurario fœnore restituit 3.30
terra super aquas librata 3.46
terræ & aridæ differentia quæ 4.26
terræ & hominum peccatorum collatio 5.44
terræ fertilitas unde procedat 3.25 & 4.20 & 41
terræ longitudinẽ, latitudinem, & ambitum geometricè æstimare parum utile 4.73
terræ motus in domini resurrectione quid denotet 5.165
terræ motus quid interdum prænunciet 3.47
terræ motus uehemens Romæ 3.319
terræ nomine qui censeantur 4.682
terræ speciem quam nonnulli uocent tomo 4 27
terram existere cur non dixerit deus, sed potius aridam 4.26
terram quando dicatur deus mouisse et moturus 4.590
terram quo in loco philosophorũ multi constituerint 4.8
terram siccatam, & aquam diminutã in diluuio quomodo dicat scriptura 4.160
terrarum genera melius est scire quàm spacia 4.73
in Terris quæ timemus, amamus in aquis 4.52
terrena curare non debent qui Christũ sequuntur 4.704
terrena fœcunditate qui indigni 4.38
terrena nisi defecerint, perpetua non subsequentur 4.375
terrena qui desiderat, cælestia amare non potest 4.165
terrena sapere qui dicantur 3.266 & 5 184
terrenæ corruptelæ causa quæ 4.144
terrenarum rerum nihil appetere perfectæ mentis est 4.201
in Terrenis morari non uult nos spiritus 3.101
terrigena quis dicatur 4.583
Tertius frater quã habeat pro Corinthijs solicitudinem 5.311
Tertullianus reprehenditur 5.281
quale Testamentum ad nos statuerit deus 4.150
testamentum nouum quomodo in uetteri fuisse dicatur 4.623
testamentum nouum num ueteri præstantius 5.436
testamentum quale condiderit Theodosius 3.48
testamentum uetus & nouum non sibi inuicem aduersantur 5.276
testamentũ uetus fidei firmitas 5.129
testamentum utrumq; ab inuicem separari nequit 4.468
testamentum utrumq; quomodo dicatur Veritas 4.684
testamenti noui quanta præstantia tomo 5 425
testamẽti ueteris habere notitiam prodest 5.416
testamenti utriusq; typus in quib. præcesserit 5.341
testamento utroq; uulnera nostra curantur 5.143
testamenta duo, duos populos designãt to.4 567
testamenta morientium perpetem uim obtinent 3.48
testis quando testimonij fidem rumpere dicatur 4.107
testes cuiusmodi sibi assistere uelit Christus 4.752
testes falsi quomodo puniendi 3.276 & 4 279
testes quos inuocet dominus, & quare to.4 705
testes tres in cælo et in terra qui 2.123
testibus duob. aut tribus stat omne uerbum 4.41
testudo 4.52
Teth quid 4.659
texturam suam unde & à quo hauserint mulieres 4.8
Thales ex aqua constare omnia asserit 4.3
Thamar cur in catalogo genitorum Christi locetur 4.400. & 5.38
Thamar peperit Iudæ geminos uno coitu 5.39
Thamar quomodo iustificata 1.173
Thamaris excusatio ab autore 5.38
Thara Abrahæ pater idololatra 4.172 & 5.195
Tharsis quid 4.580
Thecla uirgo et martyr 1.80 et 3.74
Theclæ uirginis martyrium sub compendio 1.80
Theodosius ad ignoscẽdũ facilis 3.49
Theodosius Imp. quo pacto pascha domini celebrarit 3.52
Theodosius in episcopum & Christianos animaduertere uolens, increpatur 3.108
Theodosius naturæ diuersæ fuit tomo 3 107
Theodosius quando se uerè regnare cognoscat 3.52
Theodosii & athletæ collatio 3.50
Theodosii & Iosiæ, Abiæ regum collatio 3.49.52
Theodosii fides declaratur 3.48
Theodosii Imperatoris pœnitentia publica 3.51
Theodosii lex coniugij inter patrueles to.3 173
Theodosii mortem totus defleuit mundus 3.47. & 49
Theodosii reliquiæ Constantinopolim translatæ 3.54
Theodosii testamentum quale 3.48
Theodosii uictoria 3.51
Theodosio locus psalmi centesimi decimiseptimi applicatur 3.49
Theologi nostri temporis cuiusmodi to.4 393
Thessalonicensium ecclesia, apostolorum æmula quomodo dicta 5.386
Thessalonicenses quãta deuotione uerbum Paulinæ prædicationis susceperint 5.388
Theophilus quid designet 5.9
Θεόπνευστος quid 2.161
Θεότητα quid 2.155
Theotimi cuiusdam dictum 5.56 & inde
theriacum antidotum unde conficiatur to.4 104
thesaurizandum ubi nobis sit 4.681
thesaurizare hic non debemus 2.132 & 3 28
thesaurus cæcus improprie hæreditas dicitur 3.66
thesaurus dei bonus in scripturis quis to.3 79
thesaurus æternus non transitorius ambiendus 4.485
thesaurus in uasis fictilibus 2.93. & 4.88 & 5.300
thesaurus noster quis esse dicatur 1.143 & 4.681
thesaurus quando bonus, & quando malus 3.148
thesaurus uerus quis 1.51. & 4.281
thesauri boni & qui in cælis seruantur qui sint 3.308
thesauri quales nobis appetẽdi 4.121
Thomas apostolus euangeliũ scripsisse fertur 5.7
Thomæ apostoli dubitatio quæ fuerit 5.167. & 539. & 578
de Thorace 4.53. & 5.391
thorus alienus minime affectandus tomo 4 173
tibicines cur funeribus adhibebantur olim 5.84
Ticinus fluuius 4.52
tigridis natura describitur 4.76
tigridum proles quomodo rapiantur à uenato-

uenatoribus 4.76
Tigris fluuij origo ubi 3.174.& 4.94.& 188 & 469
non Timens deum, peccato renuncia-re non potest 4.5
timere bene quis dicatur 4.694
timere quare & quomodo non debea-mus 4.243
timere semper, nihil tam seruile to-mo 4 249
timor dei, donum dei est 2.18
timor domini quomodo prodest to-mo 4 630
timor domini initium sapientiæ 1.1.9 & 15 & 2.34 & 4.630
timor domini quæ bona pariat 4.5
timor geminus, quomodo 3.213
timor omnis bono uiro abijciendus to-mo 4 299
timor prohibet peccatum 5.232
timor uanus unde originẽ sumpsit 2.7
timor ubi discesserit, quæ mala subse-quantur 1.39
timor unde nascatur 4.618
timoris effectus qui 3.183
timorem dei non esse ante oculos, & ti morem dei non habere, quid differ-rant 5.186
timorem expellit charitas 4.659
sub Timore qui quando fuisse dicantur to.5 216
Timotheus cuias fuerit, & cur circum cisus 5.269.& 333. & 397
Timotheus episcopus 5.364.et 368 & 402 & 405 & 255
Timotheus quantæ abstinentiæ fuerit to.5 413
Timotheus adiutor Pauli 5.242.& 292 & 389 & 397
Timothei laus 5.369
Timotheo quæ à Paulo data præcepta to.5 400
Timotheum quarum rerum uelit æmu lum Paulus 5.416
tinea quid 2.132
tineæ uirtũ & effectus 5.9.& inde
tineis qui comparantur 2.132.et 5.9
titulus à Pilato scriptus arguit ueram crucem Christi 3.53
titulus crucis Christi qualis 5.160
titulus cur supra crucẽ positus 5.160 & inde
Titus cur Cretæ à Paulo relictus to-mo 5 419
Titus quem erga Corinthios affectum habuerit 5.311
Titus Pauli germanus in fide filius to-mo 5 419
Titus solicitus est pro Corinthijs 5. 309.& 311 & 417.& 419
Titi solicitudo pro Corinthijs quanta to.5 311
Tityi cuiscerationem à uulture reijcit autor 4.238
Tobias cæcitatem incurrit 4.339.
Tobias mortuos sepelit, nec interdicto deterretur 3.302. & 4.166.& 339
Tobiæ comes angelus Raphael 4.75
Tobiæ uirtutes sub compendio recen-sentur 4.355
torcular in uineis quid denotet 5.144
τόκος quid Græcis 4.346
tolerãtia passionũ rara uirtus 4.690
tolerantiam inducit extremi iudicij me tus 1.24
tonitrui filij quomodo esse possimus 5. 92 & inde
topazion quid, & ubi primò inuentus sit historia describitur 4.721
torques quid 3.11
torrens in scripturis quid 4.480. & 481
trinitas declaratur 2.61
trinitas ecclesiam suam irrigat 1.73
trinitas in baptismo apparuit, quomo-do 3.268
trinitas incompositæ naturæ 3.90
trinitas omnia diuidens sola indiuisa to. 4 404
trinitas personarum & unitas potesta tum asseritur 4.481.& 5.137
trinitas spiritus 2.126
trinitas unus dominus, non tres domi-ni 2.159.& inde
trinitatis æqualitas 2.58.& 4.80. & 406.& 5.6.& 95.& 101 & 104 copula 3.247.& 4.743 imago & societas 2.140. & 4.89 mysterium 4.444. & 5.6.& 247 nulla diuersitas 2.120.& 132 operatio eadem 2.59.& 129.& 5.6 potentia & gratia 2.40.& 59.& 82.& 128.& 4.17 substantia incom-prehensibilis 2.84. & 4.204 uirtus eadem 2.40. & 96.& 103.& 122.& 132. & 143. & 144.& 165.& 5.125.& 148
trinitati ex æquo seruiendum 2.137
trinitati nihil ignotum 2.110.et inde
trinitati nulla creatura conferri potest to.2 95
trinitati unum & idem semper est con silium 2.135
trinitatem agnouit in typo trium ange lorũ Abrahamus 3.36.& 4.179
in Trinitate alia est de personis dispu-tatio, alia de natura psonarũ 5.389
in Trinitate omnis perfectionis sum-ma & consummatio 5.294
in Trinitate unus deus adorãd. 5.303
in Trinitate omnia ex æquo cõmunia 2.83.& 100.& 146.& 480 & 5.108 & 304
tractatus nostri qualeses esse debeãt 1.13
traditiones dei & hominũ qualiter ob seruandæ 5.139
trapezitæ degeneres 3.116
transfiguratio Christi quomodo quib. testibus facta 5.92.& 93
transgressio omnis spontanea est 2.38
transgressor et prævaricator quid diffe runt 4.712
transire in scripturis quid 1.162.& & 4.494 & 592
tranquillitatis marinæ indicia 4.57
trepidatio bona quæ dicatur 4.756
tres mensuræ in scripturis quid deno-tent 5.119
tribulatio bona quæ 4.736
tribulatio iustos quosq; reddit præstan tiores 4.253
tribulatio multiplex describitur to mo 4 360
tribulatio quæ in nobis bona operetur 4.468
tribulatio spei fixæ argumentũ 5.196
in Tribulatione constitutis cõpati de-bemus 5.230
tribulatione homines ad pœnitentiam inuitat deus 4.472
in Tribulatione patientes esse debe-mus 5.230
tribulationes carnis quas uocet Paulus 5.264
per Tribulationes oportet nos introire in regnum cælorum 4.751
post Tribulationes patientia 3.67
in Tribulationib. nõ deficiendũ 5.352
in Tribulationibus gloriandũ 5.192
ante Tribunal Christi omnes sistemur 4.473.& 754 & 5.86
tributum Cæsari soluendum 3.128
tributa, quæ aliàs fiscalia 5.232
tribus Israeliticæ in captiuitatem abdu ctæ 4.470
Triciæ & suorũ de anima falsa senten tia 4.164
Ttriphena & Triphosa à Paulo salu-tatur 5.241
tristes quatenus esse debeamus 4.683
tristitia gemina, quæ 4.456
tristitiæ mala quæ 4.465
tristitia quæ bona et quæ mala 4.113
tristitia uera quæ, & eius effectus to-mo 5 308
tristitia uertitur in gaudium, & cõtrà, quomodo & quando 5.149

tritico cur conium congeneretur 4.30
Troglodytæ populi 4.721
Trophimus Pauli discipulus 5.418
tructæ quæ uocentur 4.52
tuba canere in ecclesia quorũ officium potissimum sit 3.39
tuba in scripturis quid 3.37
tuba quãdo canere iussi antiqui patres 4.323
tubæ ductiles argenteæ, quid 3.38
tubæ duæ, fides & confessio 3.39
tubæ septimæ sonus quid signet 3.38
tubarum sonus in scripturis explicatur 3.38. & 39 & 4.323
tubarum tibiarumq; & linguarũ collatio 5.282
sine Tubis dies festi actitari non possunt 3.39
tubera uariæ significatiõis uox 3.156
tumulus in scripturis quid denotet tomo 5 71
tumulis qui comparentur in scripturis 5.81
in tumulis quos dicat Iob uigilare 1.9
tunica in scripturis quid signet aut denõtet 6.133
turba in humili loco consistit, nec montem conscendit 5.65
turba laudes Christo resonat 5.140
turba quæ uerè dicatur 5.140
turdi 4.52
turdorum descriptio 4.63
turpia lucra quæ Paulo dicãtur 5.402
turpia omnia cõtra naturã sunt 1.28
turtur quomodo suis à lupo præcauet 4.78
turturem & columbam cur non diuiserit in sacrificio Abraham 4.204
Tychicus frater dilectus Pauli 5.363 & 417
Tymallus 4.52
Tymalli bonitas pulchrè enarratur tomo 4 52
Θυμὸς quid 4.509
tyrannis in quos potissimum competat 3.131
Tyrus urbs luxui plurimum dedita tomo 4 334
Tyri princeps quomodo in paradiso fuisse dicatur 4.93

V

Vacare quid, & quomodo nobis applicanda uox & res 4.576
uacui qui dicantur, & qui nõ 4.753
uæ cur dictum diuitibus 1.6. & 149
Valens hæreticus 2.155. & 4.12 & 398 & 419
Valentinianus Ambrosium uadem ad Christum postulauit 3.10
Valentinianus quo tempore ætatis extinctus 3.4. & 9
Valentinianus contra quos, & quomodo pugnarit 3.11
Valentinianus quomodo sese ab errore & uitijs correxerit 3.5. & 9
Valentinianus soli & lunæ comparatur 3.11
Valentinianus ex persecutore amicus 3.132
Valentiniani & Danielis collatio 3.5
Valentiniani & Enoch compar. 3.10
Valentiniani mors quare deploranda 3.3
Valentiniani sepultura ab Ambrosio præparata 3.132
Valentiniani ultima uox quæ 3.9
uallis quid in scripturis 4.22
Vallis Titanum 5.47
uana quomodo dicantur quæ in mundo sunt 5.211
uanitas & ueritas quid differant tomo 4 622
uanitas huius mundi quomodo calcanda 1.30
uanitas omnis fugienda 3.28
uanitas quid Paulo 5.186. & 211
uanitas seculi è Psalmis probata tomo 4 369
uanitas sensuum quæ 4.629
uanitate seculi huius quis nõ captus fuerit 4.117
uasa sacra etiam rumpenda necessitatis ergò 1.50
uasa uaria in domo domini quid denotent 5.415
uasorum dei alia aurea, alia argentea 4.205
uasorum alia in honorem, alia in dedecus 5.218
Vau quid 4.632
ubera mystica quæ 3.12. & 4.215
uelamen bonum quod 4.324
uelamen quid 5.298
uelamen super cor Iudæorum quando auferendum 2.160. & 4.613
uelum in naui suspensum quid spiritualiter signet 3.281
uelum templi scinditur 4.248
uellus cur in area ponitur, & nõ in cãpo uel prato 2.116
uelle & facere perfectorũ est 1.20
uelle pro facto soli deo, & non homini 3.39
uenatores inutiles qui dicãtur 4.655
uenatores qui dicantur in ecclesia 4.633 & inde
uendidisse quomodo dicatur dominus populum suum 4.558
uenditus quomodo quis dicatur tomo 4 344
uenia danda omnibus, cum eam à deo precamur 4.125
ueniæ facilitas incentiuum malitiæ est 4.651
ueniæ spẽ nullus abijcere debet 5 121
ueniam dare peccantibus, nihil aliud quàm gratia 5.224
ueniam diu differre & parentib. acerbum, & liberis inutile 3.146
ueniam qui meretur 5.263
à Venia nullus fidẽs excluditur 1.159
uenenata cur crearit omnipotẽs 4.79 & 93
uentre quomodo dicatur deus 2.128
uenter credentium quis 4.536
uenter geminus & corporis & mentis 4.535
uenter quorum deus est 5.396
uentris ingluuies quid mali faciat tomo 4 457
uentri semper studere nihil deformius 4.148
uentrem nostrum quibus satiare debeamus 4.113
de Ventre consideratio 4.88. & 140
uentilare in scripturis quid 4.551 & 558
uetustas omnia uisibilia cõficit 5.147
uer quando nobis est 4.45
ueris efficacia describitur 5.151
ueris initium quando 4.157
uerbum caro factum quis unquam intelligere potuit 4.419
uerbum dei adulterantes qui 5.299
uerbum dei cibus, quomodo 4.634
uerbum dei in quo potissimum permanere uideatur 4.683
uerbum dei lucerna quomodo dicatur 4.697
uerbum dei non est alligatum 4.215
uerbum dei, non opus, sed operans, quo modo 4.124
uerbum dei nostris meritis in nobis aut uiuit aut moritur 3.84
uerbum dei num factum 2.68
uerbum dei omnia nobis factũ 4.572
uerbum dei quantæ excellentiæ 4.37
uerbum dei quas utilitates nobis adferat 4.756
uerbum dei quibus dulce est, & quibus amarum 4.695
uerbum dei quibus prædicandũ ibid.
uerbum dei quomodo diues appelletur 3.182
uerbum dei quomodo permanere dicatur, cùm creata omnia transeunt tomo 4 681
uerbum dei quos effectus habeat tomo 4 251

uerbum dei, regulare est, quomodo 4. 216 item morale ibidem item mysticum ibid.
uerbum domini argento auroq; compa ratur 2.93
uerbum domini talentum precioſum to mo 2 93
uerbum unum quomodo multa ſunt to= mo 4 612
uerbum unum qui cognorit, facile co/ gnoſcet omnia ibidem
uerbi auditor quomodo tractandus to= mo 4 125
uerbi caiore coquendæ noſtræ paſsio/ nes ibid.
uerbi cæleſtis alimentum quibus impar tiatur 5.85
uerbi dei adulteratores qui dicantur to mo 5 183
uerbi dei duplex cauſa, quæ 4.202
uerbi & animæ nuptiæ ſpiritales, quæ 4.222
uerbi dei & capreolæ collatio 4.219
uerbi dei natura immutabilis 2.183
uerbi ueſtimenta quæ dicantur 5.94
pro Verbo ocioſo reddenda ratio to= mo 5 359
à Verbo non ab homine cœpit eccleſia to. 5 28
de Verbis non contendendũ, ubi de re= bus conſtiterit 5.24
uerbis noſtris iugum & ſtatera impo/ nenda 1.2
Vercellenſis eccleſia carens epiſcopo inſtituitur 3.195
uerecundas maxime decet eſſe uirgi/ nes 1.117
uerecundia habet ſuos ſcopulos 1.11
uerecundia in oratione maxime com/ mendatur 1.10
uerecundia in quo maxime eminet to mo 1 11
uerecundia quibus in rebus potiſsimũ ſeruanda 1.10.& 26
uerecundiæ bonum in quibus ſanctis e= micuerit 1.9
uerecundia comes pudicitiæ 1.10
uerecundiæ locus in genis 3.4
uerecundiæ magiſtra natura 1.11
uerecũdiæ magna cura ſanctis 1.15
ueritas fundamentũ fidei 4.754
ueritas in deo ſolo manet 5.178
ueritas in ſempiterna ſecula perſeuerat 5.352
ueritas in utroq; teſtamento, quomodo to. 4 684
ueritas manet, umbra præterit 4.707
ueritas neſcit mendacium 2.8
ueritas niſi per ueritatẽ procedere po= teſt 3.89
ueritas quid 5.355
ueritas quomodo dicta lex dei 4.735
ueritas quomodo in patribus fuiſſe di/ catur 4.684
ueritas quomodo commutetur in men/ dacium 5.177
ueritas uero minor eſſe nõ poteſt 2.94
ueritatis amor, odium eſt falſitatis to= mo 5 427
ueritatis cognitio, dei munus eſt 2.22
ueritatis impugnãdæ libido multis in/ eſt 4.19
in Veritatis inueſtigatione quid ſeruã dum 1.16
ueritatis participes eſſe poſſunt qui uo lunt, quomodo 2.15
ueritatem cùm quis perquirere ualt, ſo lus eſſe cupit 4.232
ueritatẽ ſupernã oculis corporeis com prehendere nemo poteſt ibidem
uerum à ſancto proficiſcitur 5.277
uerum in falſum quõ mutetur 5.177
ueruũ inueſtigare omnibus hominibus ſecundũ naturam inceſt 1.16
uerum inueſtigari uno itinere non po/ teſt 3.116
ueruũ quod eſt ſummo ſtudio perquiren dum 1.16
uermis Indici conſideratio 4.69
uermis non moriens quid 3.35
uernum tempus primi menſis appella= tione deſignatur 4.6
de Vertice capitis conſideratio 4.83
ueſper quid in ſcripturis 4.181
ueſpere cur paſſus Chriſtus 4.575
ueſpera in ſcripturis quid 4.535
de Veſpertilione 4.70
ueſtimentum bonum quod 4.325
ueſtimentũ malum iniquitas, ſed opti/ mum ieiunium 4.371
ueſtimentũ nuptiale quod 2.78
ueſtimentũ ſapientiæ quod 4.353
ueſtimentũ ſordidum quid in ſcriptu/ ris 2.60
ueſtimenta delicioſa quæ ſint, & quid denotent 5.74
ueſtimenta diuiſa quid denotẽt 5.161
ueſtimenta in deſerto non inueterata per quadraginta annos 2.54
ueſtimenta in ſcripturis ut plurimũ uir tutes ſignificant 5.142
ueſtimenta uaria Adami & Phariſæo rum 4.371
ueſtem noſtram integram ſeruare debe mus, quare 5.62
ueſtem nuptialem quis non habere di/ catur 3.45.& 240. & 5.121
ueſtibus candidis qui potiſsimũ induan tur 3.45
ueſtitu muliebri non utatur uir, nec mu lier uirî 3.87
in Veſtitu ſequẽdus mos patrius 3.87
uiatores ſumus in hac uita, quomodo 4.465
uia bona quæ dicatur 4.707. et 759
uia gemina ad Chriſtum, & ad Hero/ dem 5.25
uia in ſcripturis quid 2.69. et 4.465
uia iniquitatis quæ ſit 4.621
uia multiplex in ſcripturis 4.598
uia publica non ambulandũ 3.68 & 4 626
uia teſtimoniorũ quæ 4.627
Via, Veritas et Vita ego ſum, pulchrè & multipliciter expon. 4.242
uia ueritatis quæ 4.622
in Via dei qui ambulare non queant to mo 4 598
uiæ duæ in hoc mũdo, quæ 4.465
uiæ hominis quæ dicantur 4.522
uiarũ aliæ carnis, aliæ dei 4.619
uiarum alias ſequimur, alias cuſtodi/ mus 2
uias domini non agnoſcentes, qua pœ/ na plectendi 3.51
uias noſtras quomodo cuſtodire poſsi/ mus 1.2
uias quas norit dominus, & quas non to. 4 475
uias ſeculi diligere non debemus, quare 3.69
uicarij in eccleſia Chriſti qui 5.251
uices eſſe in hoc mũdo rerũ omniũ mul ti patrum declarant 3.150
uicinia in ſcripturis quid 4.559
uicini gratia nonnunquam ſuperat fra ternam charitatem 3.151
uiciſsitudo quædam ineſt rebus omni/ bus 3.121
uictoria cui potiſsimum arroganda to mo 4 175
uictoria munus eſt nõ poteſtas 3.120
uictoria nulla, ſi nullus aduerſarius ib.
uictoria uera quæ dicatur 3.261 & 4 323
Victoriæ ara in Capitolio locata, à quo ſublata 3.121
uictoriæ palmam qui obtinere non qui uerint 4.226
uictus unde nobis quærendus 5.255
uidemus plus animo quàm corpore to= mo 1 162
uidere num in deum cadat 2.82
uidere poſſumus dupliciter & oculo ex terno & interno 3.76
uidere uox in ſcripturis etiã de reb. ad alios ſenſus ſpectãtib. profertur 5.8
uidet omnia, qui paſcit omnia 4.57
uiduã uiuens quæ mortua dicatur 3 293 & 5.406

uiduæ ab ecclesia quæ suscipiendæ tomo 5 406
uiduæ iuniores quatenus & cur uitandæ ibid. & inde
uiduæ quales esse debeant 1.142
uiduæ quæ uerè uiduæ sunt honorandæ 1.105 & 140
uiduæ uirginibus exemplo sunt uirginitatis seruandæ 1.159
uiduarũ deposita quatenus conseruanda 1.52
uiduarum officia quæ 1.150
uiduis duplex pietatis affectus inesse debet 1.140
uiduis quibus quomodo ecclesia grauatur 5.407
uiduis ueris quæ uirtutes necessariæ tomo 1 140
quas Viduas honorandas Paulus censeat 5.406
uiduas lædere grauissimum peccatum 1.141
uiduitatis etiam pœna apud Ethnicos constituta, quare 1.150
uiduitatis decorũ atq; honestũ 1.37
uiduitatis laus non simplex 1.139
uiduitatis gratia quanta 4.66
uiduitatis quanta utilitas 1.150
uigilandum omnibus momentis 5.103 & 289 & 291
uigilantes seculo, deo dormiunt, quomodo 4.640
uigilantibus nõ dormientibus præmia promittuntur 4.118
uigilare in tumulis quid 1.9
uigiliæ noctu seruari solitæ in sacris ædibus 3.222
uigiliæ quando potissimum obseruandæ 3.260
uim quis facere dicatur 5.126
uinci qui timẽt, ambiũt defendi 5.159
quæ Vincula amplectenda, quæ abijcienda 4.655
uincula legis quæ dicantur 4.754
uincula multa in hoc seculo nos ligantia, quæ 4.615
uincula nos constringentia uaria sunt 4.655
uincula nostra quæ, quomodo soluenda 4.654 & inde
uindemia Christianorũ quæ 5.145
uindicta omnibus prorsus fugienda 3 205 & 4.686
uindicta non expetenda 4.245. & 487. & 524 & 5.455
uindicta ne sit festina 1.114
uindictæ auidus Ioab Saruiæ filius 1.3
uindictam qui deo reseruat duplici genere proficit 5.231
uinea ecclesia 4.765
uinea fructifera in scripturis quæ tomo 4 487
uinea gemina Iudæorum & Gentium 4.488
uinea Israel qui dicantur 3.297
uinea quãdo, cur primò, & à quo plantata 4.167
uinea recisa magis fructificat, neglecta luxuriatur 3.74
uineæ cultura quõ exercenda 5.145
uineæ quomodo populus Christianus comparetur 5.145
uineã quis primus plantauerit 4.325
uinum cor hominis lætificat 4.33
uinũ cum lacte bibere quid sit 4.120
uinum cur prohibeantur bibere potentes 4.327
uinum & oleum uulneribus infundendum 1.159
uinum ex aqua factum 5.88
uinum nouũ non mittendum in utres ueteres quare, & quid denotet 5.63
uinum prius quàm infundas, uasa abluenda 4.39
uina quos potissimũ tentent 4.325
uini ebrietas fomes libidinis 4.121
uini mutati natura melior quàm nati, quomodo 5.88
uini uis quanta 1.77. & 4.168 & 331
uini nimij indulgentia mala 4.182
uino modico utendum 1.82. & 162 & 4.168 & 5.408
uiolarũ pulchritudo describitur 4.30
uiolis cõfissores cõparantur 5.110
uiperæ definitio 4.55
uiperæ & adulteræ collatio 4.56
uiperæ & murenæ copula quæ 4.55
uiperæ recens mortuæ os calcatum interficit 4.59
uiperarũ comparatio ad quos potissimum spectet 5.29
uir & mulier unius sunt substantiæ tomo 2 79
uir extra paradisum, mulier uerò intra paradisum cur facti 4.96
uir infidelis quomodo per uxorem sanctificetur 5.262
uir perfectus quis dicatur 3.89
uir quid facere debeat deprehenso uxoris adulterio 5.17
uir quomodo sui corporis potestatẽ nõ habere dicatur 5.261
uir ubi non est in domo, facile peccatur 4.118
uiri caput Christus 5.274
uiri & diei collatio 4.152
uiri & mulieris officia 4.105
uiri uxoris q; & legis collatio 5.201
uiri non fœminæ originem quærit scriptura 5.35
uiri sancti propositũ quale esse debeat 4.641
uiri uias in iuuentute sua uix quisquam intelligere potest 3.5
uiro bono quatuor insint oportet 4.197 & inde
uirum bonum non decet à uero declinare 1.63
uirum facere opera muliebria ualde deforme 3.87
uiri quatenus mulieribus deferre debeant 4.97
uiri uxores diligere debent Christi exemplo 3.208 & 5.361
uirorum mulierumq; intemperantium consortia uitanda 1.11
uiris subiectas uult mulieres Petrus, quomodo 4.96. & inde
uiros diuitiarum quos appellet scriptura 4.282
uirga de radice Iesse quæ 2.136
uirga æquitatis quid in scripturis tomo 5 427
uirga in serpentem uersa quid significet 3.33
uirga nucina Aaronis 4.255
uirga nucina quid designet 4.299. è platino sumpta ibidem item storacina quid ibidem
uirgæ officium quod 5.427
uirgam tollere cur suis uetat Christus 5.99
Virgilij locus in Bucolicis Aecloga prima explicatur 4.187
uirgo columbæ comparatur 1.81
uirgo corrupta quæ mala incurrerit 1 133. & 134 & 136
uirgo deuota Christi sponsa dicitur tomo 1 130
uirgo & mulier quid differant 3.62
uirgo flos ecclesiæ 1.133
uirgo habitaculum spiritus sancti ibid.
uirgo in omni tẽpore debet habere uestimenta candida 1.112
uirgo mulieri quantũ præstat 5.265
uirgo nubens non peccat 5.264
uirgo Pythagoræa linguam morsu abrumpens in faciem tyranni despuit 1.73
uirgo quantæ felicitatis 1.77
uirgo quanto castior, tanto humilior to. 5 10
uirgo resurrectionis typus 1.77
uirgo sit sobria 1.114
uirgo ut se uirginem probet suis dotib. sufficit 3.166
uirginis Antiochenæ forte & pulchrũ facinus 1.80
uirginis corruptæ quantus pudor & uere-

uerecundia 1.134
uirgini corruptæ quod adhibendũ re/medium 1.136
pro Virginis deo dicatæ corruptione quatenus & qui lugere debeant to mo 1 133
uirginis in sacris qui mores esse debe/ant 1.85
uirgini cùm alia multa, tum fides maxi me necessaria 1.84 & 118
uirginem deo dicatam uehementer flet autor corruptam 1.133
uirginẽ elocare bonũ, uerũ castam & integram seruare melius 1.110 & 117
uirginem esse beatũ est, quo 5.266
ad Virginẽ lapsam exhortatio 1.138
uirginem non decet saltare 1.88
uirginem parere posse aut peperisse, stultũ mundo uidetur 5.247
in Virgine uelanda quæ obseruari soli ta 1.134
uirgines Ambrosii tempore etiam uela bantur 1.128 & 3.118
uirgines auro conferũtur 1.133
uirgines angelis comparantur 1.73 & 106 & 3.4
uirgines consecrandæ ex quib. locis ad Ambrosium uenerint 1.77
uirgines decet solitudo 3.168
uirgines deo sacratæ 3.114
uirgines interdum mulieres in scriptu ris appellantur 5.165
uirgines lilijs comparantur 1.126 & 5 110
uirgines olim sacris altaribus consecra bantur 1.75 & 93
uirgines quales esse debemus 5.316
uirgines quando coniunctioni habiles 4.465
uirgines quæ sese ex alto præcipitarũt ut castitatem seruarent 1.88
uirgines quibus escis uti debeant 1.85 & 132
uirgines solicitatæ de stupro, quib. refu gijs sibi consulere debeant 1.135
uirgines sponso seruare debent fidem, quam sub tantis testimonijs pollici=tæ sunt ibidem
uirgines ueluti stellæ sunt in manu do/mini 1.133
uirgines Vestales num uirgines & ca stæ dicendæ 1.72
uirginũ consecratarũ præpositus quã diligentiã exhibere debeat 1.136
uirginum est trepidare ad cuiusuis uiri ingressum 5.18
uirginũ lætitia qualis esse debet 1.113
uirginum monasteria Ambrosii tempo re 3.168
uirginum officia quæ 1.132
in Virginibus angelorũ uita in terris uidetur 1.128
uirginũ raptus sine uitio 3.172
uirginibus in exemplũ proposita uir/go mater Maria 1.79
pro Virginibus militãt angeli 1.76
de Virgimib. pulchra cõsideratio 1.70
uirginibus ueris etiã onerosa uera lau=datio 3.221
uirginitas apibus cõparatur 1.750
uirginitas apud deũ dignior quàm con iunctio maritalis 5.265
uirginitas auro comparata 1.75
uirginitas corporis anima corrupta ni hil prodest 5.265
uirginitas dicata saluti reip. 3.116
uirginitas gratuita 3.118
uirginitas habet sua præmia, habet & uiduitas & coniugium 3.200
uirginitas horto comparata 1.76
uirginitas precio non emitur 3.118
uirginitas olim uouebatur 1.88
uirginitas præfertur matrimonio mul=tis modis 1.75
uirginitas sola suaderi potest, impera=ri non potest 1.106
uirginitas uera quæ 3.220
uirginitas uineæ comparata 1.108
uirginitatis amica fames 3.264
uirginitatis gloria quanta 3.199
uirginitatis laudes recensentur 1.76 & inde & 107
uirginitatis merita enumerantur 1.73
uirginitatis piæ libertas quãta 3.74
uirginitatis præstantia 3.194
uirginitatis seruãdæ nullum præceptũ sed consilium 5.263
uirginitati nonnunquam præstat ma/trimonium 5.265
uirginitatẽ esse superfluam dicere hæ=reticorum est 3.193
uirginitatem impedire qui uoluit, subi tò extinctus 1.78
uirginitatem professæ quid potissimum seruare debeant 1.113
uirginitatem quis primus docuit 2.69
uirginitatẽ suam quanto tẽpore defle/re postularit Iepte filia 3.9
uirginitate nihil præstantius 5.264
uirginalis pudoris non est eligere ma=ritum 4.188
in Virginitate magna dei uirtus cõspi=ci potest 4.37
ex Virgultis remedia uaria describun tur 4.30
uirtus æquè ut bellator exercitatione crescit 4.118
uirtus est genus, quæ diuiditur in pluri mas species 4.155
uirtus & spiritus in scripturis bene cõ iunguntur, quare 5.14
uirtus etiam in doloribus 1.36
uirtus etiam peccatũ esse potest, quan=do & quomodo 2.7
uirtus hoc eminentior, quo status infe=rior 3.149
uirtus inducitur ceu persona quædam luxuriosum deducens à uitijs to/mo 4 119
uirtus in relatione nescit tenere mensu ram gratiæ 5.68
uirtus intrat, ubi uitium excluditur to=mo 4 133
uirtus nulla sine labore 4.131
uirtus nullis nisi uolentibus inesse po/test 2.34
uirtus omnis cunctatrix 3.64
uirtus perfecta non habet ultionis stu/dium 5.96
uirtus proprijs magis quàm alienis la=certis nititur 1.23
uirtus prouocatur præmijs 1.149
uirtus quælibet quomodo diues dicatur to. 3 77
uirtus sine exercitatione esse potest nul la 4.118
uirtutis & maliciæ collatio 4.158
uirtuti incentiuum summum quod to=mo 4 459
uirtutis insignia nulla apud ignauos to mo 4. 117 & inde
uirtutis nostræ principium quis 2.69
uirtutis opus qui potissimum detesten=tur 3.65
uirtutis principale est, inchoare à bene ficijs 4.143
uirtutis totius germen à deo esse nemo dubitare potest 2.25
uirtutis totius processus est labor to=mo 4 131
uirtutis typus uxor odiosa, quomodo 4.118
uirtuti cælum patet 3.37
uirtuti nihil lumine familiarius 4.159
uirtuti ut nihil dolore discedit, sic cor/pori nihil uoluptate accedit 1.36
uirtutem beatam quam asserat scriptu ra 1.35
ad Virtutem gradus qui 4.479
uirtutem tempore præcedit malitia to=mo 4 117
uirtute propria nemo efferri debet to=mo 4 28
uirtutes aquis comparatæ 4.574
uirtutes cardinales quot, quæ, in quib. claruerint 1.1. & 16. & 4.95. & 101 5.67
uirtutes faciunt hominem deo similem to. 4 90

uirtutes ideo à deo non dantur, ut uitijs non oppugnemur 2.38
uirtutes indifferentes quæ 4.141
uirtutes omnes esse indiuiduas probatur 1.40
uirtutes omnes à domino dantur hominibus 2.18
uirtutes plerunq; in uitia remigrant tom. 4 162
uirtutes principales quomodo in Patribus claruerint 1.15
ad uirtutum disciplinam, quæ potissimum necessaria 4.286
uirtutum ætates in scripturis 4.496
uirtutum & disciplinæ gradus multi, & qui 4.463
uirtutum merita pollicentur 4.207
uirtutum munera ociosa esse non possunt 2.38
uirtutum omnium abundãtia apud Dominum 3.50
uirtutum omnium firmamentũ & fortitudo quæ 3.220
uirtutum omnium fundamentum Pietas 1.16
uirtutum omniũ mater Iustitia 4.96
uirtutum principiũ, profectus, consummatio à deo 2.20.& 69
uirtutum ut sunt incrementa, sic sunt præmiorum 5.67
uirtutibus ascendere quomodo dicamur 4.755
uirtutibus diuersis diuersa merces proposita 1.148
uiscera & animæ & corporis quæ tomo. 4 390
uisibile omne carni deputatur 5.209
uisibilia omnia temporalia sunt inuisibilia æterna 5.310
uisibilia omnia contemnenda 4.216
uisitare in scripturis quid 5.429
uisus exterior & interior in scripturis 5.8
uisus noster reliquis corporis sensibus præstantior, quomodo 4.157
Vitalis martyr 1.104
Vitalis unde dictus 1.105
uita ad quos potissimum referenda tomo. 4 237
uita antè quærenda quàm doctrina tomo. 4 596
uita beata in quo consistat secundũ scripturas 1.35
uita bona abscondi non potest 5.408
uita bona etiã sine doctrina habet gratiam 4.596
uita bona moribus probanda 5.344
uita bona post mortem, quõ 4.232
uita bona quando prodest 5.346
uita duplex carnalis & spirit. 5.455
uita est cognoscere Patrem & filium & spiritum sanctum 2.135
uita est, quicquid in Christo factum est tom. 4 492
uita æterna expectatio nostra 4.711
uita æterna quomodo acquirenda tomo. 1 35
uita gemina actiua & speculatiua tomo. 4 471
uita hæc mors potius dicẽda quàm uita, & quare 3.268
uita hæc nihil perfecti habet 3.27
uita hæc non uita 4.763
uita hæc nostra non ad quietem sed ad laborem data 3.268
uita hæc plena anxietatis 3.26
uita hæc quibus comparetur, & quàm leui motu transeat 4.360
uita hæc quid habet delectationis tomo. 4 230
uita maiorum nobis pro speculo proponitur imitanda 1.15
uita indiscreta quæ dicatur 4.103
uita iustorum perpetua iniustorum autem nulla 4.139
uita non generat mortem 4.12
uita noua quæ appelletur 5.198
uita obscura quæ dicatur 5.412
uita pœna, quibus & quando 3.28
uita perfecta quæ & ubi 4.292
uita perpetua quomodo à quibus acquirenda 5.201
uita præsens quomodo nostra dicatur 5.253.& 410.& 610
à uita quomodo absorbendum mortale tom. 5 302
uita sanctorum non in terris, sed in cœlo 3.9
uita sempiterna Diuinitas 2.87
uita turpi atq; ignorantia quã sibi mortem consciscant homines 5.200
uita uera quæ dicatur 5.199.& 410
uita uitijs obsita, non uita sed mors dicenda 4.233
uita uiuere in scripturis quid 4.103. & 615
uitæ beatæ munus non imminuunt corporis mala 4.292 & 5.349
uitæ huius finem cur tantopere sancti desiderarint 3.27
uitæ huius principium mortis exordiũ est 2.32
uitæ huius uariæ molestiæ describuntur tom. 4 236
uitæ humanæ fragilitatem qui præter cæteros aptius deplorarũt 4.408
uitæ longitudo quæ in Elephãtis 4.79
uitæ militia primo excercenda, mox cognitio rerũ perquirẽda 4.597
uitæ præsentis et futuræ collatio 3.40
uitam æternam pro stipendio qui potissimum accipiant 5.201
uitam hanc solam & unicam qui putãt redarguuntur, ac refellũtur 4.139
uitam hanc sancti quiq; fugiunt 3.28
ad uitam honestam quæ maxime proficiant 1.16
uitia adiuncta leuitati quantum noccãt tom. 4 200
uitia carnis persequutoribus comparantur 4.752
uitia coercenda 4.217
uitia corporum non corpora perimenda 5.228
uitia omnia extra hominem nascuntur quomodo 5.210
uitia omnia nos persequuntur 4.313
uitia omnia unde in mundo nata tomo. 5 178
uitia perturbantia quæ animũ 4.593
uitia plerunq; pro uirtutibus habentur 4.162
uitiosi quicquid oderũt, hoc apud pios sincerum est 3.65
uitia quomodo nostra dicãtur 4.688
uitia uirtutibus obliterantur 1.62
uitiorum in hoc mundo origo 4.682
uitiorum omnium fontes quot & qui sunt 5.52
uitiorum omnium radix quæ 3.149
uitijs etiam in cœlo locus 4.682
quibus uitijs qui patrum tentati sint tomo. 4 716
uitis cur ablaqueanda 4.268
uitis Ecclesiæq; collatio 4.33
uitis odore nihil gratius ibid.
uitis quomodo colenda ibid.
uitis remissa quid in scripturis 4.268
uitis singularis commendatio 4.33
uitis uera quæ 2.90.& 91
uiti comparantur Gentes, quare tomo. 4 264
uites quomodo arbores amplexentur tom. 4 33
uitium plantator nõ author Noe 6.38
uitium primus cultor quis 4.38
uitula indocta quo magis ligatur hoc recalcitrat magis 4.654
uitulus cur exierit ex conflatione auri tom. 3 158
uitulus domino offerendus qualis esse debeat 4.180
uitulus occisus typus Christi 2.116
uitulus, sacerdotalis victima 5.6
uituli maritimi 4.52
uituli natura quæ 1.169
uitulo cur comparatur Lucas Euangelista 5.6
uitulum mactare domino quid mystice tom. 4 180

uiuificare deus quomodo dicatur tomo. 2 136
uiuendi bene quæ cauſſa 4.292
uiuentes apud mortuos non quærendi tom. 4 220
uiuentes mortui, & mortui uiuẽtes qui dicantur 5.92
uiuere alias alia cauſa cupit 4.744
uiuere deo et mori qui dicãtur 5.198
uiuere diu quis uere dicatur 4.206
uiuere iuxta legem mẽtis qui dicantur tom. 5 208
uiuere morti quid 4.203
uiuere peccato, grauiſsime mori eſt tomo. 4 149
uiuere quãdo quis uere dicatur 1.110
uiuere ſibi quis dicatur 4.549
uiuorum regio quæ & cur ita dicta 3.51. & 239. & 243
ultionis cupiditas non decet magnanimos 5 96
ultionem quomodo ponderare dicatur deus 4 751
Vlyſſes cera claudit aures ſuorũ ne Syrenum cantus audiant 5.47
Vlyſsis error decennalis deſcribitur tomo. 3 280. & 5.46
Vlyſsis errorem inter fabulas reijcit author 3.281
umbilicus tornatus quid myſtice tomo. 3 11
umbra alarum quæ dicatur 4.46
umbra & imago quid differant tomo. 5 451
umbra mortis quæ dicatur 4.46
umbra præterit ueritas manet 4.707
umbra quando nulla meridianis temporibus 4.46
umbra quid 4.625
in umbra quomodo hic uiuere dicamur tom. 4 612
umbra ſalutis quæ dicatur 4.46
umbræ & imaginis collatio 4.527
umbræ maiores quando ſunt 4.46
per umbrã multa facta à Chriſto tomo. 4 737
unicornui quur dicti ſancti 4.270
unctio capitis quid denotet in ſcripturis 1.112
unctio cur fiat in Baptiſmo 4.424
ungere quomodo & quid debemus tomo. 4 697
unicus quid proprie ſignificet 5.137
unitas alia communis alia generalis tomo. 2 16
unitas non diuiditur nec ſcinditur tomo. 2 40
unitas numerus non eſt 2.41
unitas regit & coercet omnia 4.596
unitas uehemẽter cõmendatur 5.353
unitas uera ubi 5.304
unitatis diuinæ indicia quæ 2.53
unus quis uere ſit 5.62
unum eſſe ad Dei ſimilitudinem debemus 3.62. & 4.97
unum putari quod omnes colunt æquũ eſt 3.116
unum quod non eſt, diuiſum eſt 2.40
unum quod eſt per ſubſtantiæ proprietatem, ſeparari non poteſt 2.146
unum quod eſt, diſsimile non eſt 2.58
in unum quomodo congregati dicantur Apoſtoli 4.579
unguentum cur in capite accipiũt baptiſati 4.435
unguentum geminum 4.328
unguentum in ſcripturis quid denotet tom. 1 172
unguentum olere, luxurioſi eſt hominis 5.79
unguentum piſticum quod 5.164
unguentum quo Chriſtus ungitur ſola eccleſia habet 5.28
unguento eccleſia cõparatur 4.610
quo unguento uncti Patres 1.96
unguenta ſpiritalia quæ dicantur tomo. 1 172
uocare in ſcripturis quid 5.213
uolatilia cœli non ſerunt neq; metunt tom. 4 739
uolatilia & terreſtria & reliqua omnia cur ante hominem creata tomo. 3 137
uoluntarie homo ſe peccatis ſubijcit tomo. 5 205 (4.710
uoluntarius miniſter præmium habet
uoluntaria oris noſtri quæ dicantur tomo. 4 701 (4.702
uoluntaria oris non in omnibus placẽt
uoluntarium ſacrificiũ quod ſit in ſcripturis 4.701
uoluntarium ſit obſequium ſi placere poſsit 3.302
uoluntas animalis quæ & quandiu dicatur 2.6
uoluntas bona homini à deo præparatur 2.26
Præparationis huius non unus effectus ibidem & inde
uoluntas declinandi ad uitia, nulli adempta 2.26
uoluntas dei, fundamentum eſt uniuerſorum 4.9
uoluntas Dei quæ 3.65. & 5.107
uoluntas hominis à deo dirigitur 2.18
uoluntas hominis gratiæ dei ſubiungitur & coniungitur 2.34
uoluntas hominis qualis facta uitiata natura poſt primum & principem præuaricationem 2.6
uoluntas humana & libera ſi tollitur, nulla eſt uirtutum origo 2.5
uoluntas in lege quomodo habenda tomo. 4 467
uoluntas melior quàm neceſsitas 3.72
uoluntas non omnis bona 3.71
uoluntas noſtra in bonis actionibus ſola non eſt, in malis uero ſola 2.27
uoluntas noſtra non niſi uolens boni aliquid agere poteſt 3.219
uoluntas opus aliquod bonum uel malum facit 5.177
uoluntas prima famula & receptrix donorum dei 2.34
uoluntas pro facto habetur 3.9
uoluntas quæ natura bona fuit, qualitate facta eſt mala 2.7
uoluntas quatenus ineſt infantibus & pueris 2.5
uoluntas ſenſualis quibus inſit ibid.
uoluntas ſola in laude aut uitio uerſatur 3.232
uoluntas ſpiritalis quæ dicatur 2.7
uoluntas una & eadem in trinitate tomo. 2 143
uoluntatis bonæ genitrix fides quomodo 2.16
uoluntatis bonæ qui ſunt homines ſoli pacem habent 3.238
uoluntatis Dei & hominis differentia tom. 5 154
uoluntatis humanæ gradus & motus qui & quot ſint inquiritur 2.51
uoluntatis per inobedientiam mala omnia contraxit Adam 2.7
uoluntatis proficſtus & defectus unde proficiſcatur 2.34
uoluntatis proprium eſt, aut credere, aut non credere 5.189
uoluntatis ſeries in deo, operationis effectus eſt 2.56
uoluntate propria auertimur à deo tomo. 2 27
uoluntates ultimæ perpetem uim obtinent 3.48
à uoluntatibus liberis facta eſt tranſgreſsio ſpontanea 2.38
uoluptas corporis cui comparetur tomo. 3 281
uoluptas laqueus 5.107
uoluptas optima et maxima quæ 3.80
uoluptas quid 5.348
uoluptatis typus uxor dilecta, quomodo 4.118
uotum cito ſoluendum 4.122
uotum ſuum iuſtus celeritate commendat 4.124
uotum uirginitatis 1.88
in uoto ſoluendo quæ ſummè neceſſaria tom. 4 123

uota nostra reddenda 1.111
non uouere melius erat, quàm uouisse & non reddere 1.131.& 4.122
uox dei, effectus operis 4.23
uox homini quomodo à lupo intercipiatur 4.77
uox magna quæ dicatur 4.738
Vrsacius hæreticus 2.155.et 4.419
ursa medendi perita 4.75
ursæ natura describitur 4.75
usia quid 2.51.& 187.189
usia quinta 4.204
usurpatio priuatum fecit, quod natura commune 1.17
usq; modo, quid in scripturis 5.211
usura diuina lege prohibita 4.347
usura etiam ab aleatoribus extorta tomo. 4 345
usura quàm grandis laqueus 4.704
usura summopere prohibetur 3.174
usura unde dicta 4.346
usuræ inexplebilis & insatiabilis partus 4.346
usuram ab alienigena accipere quid tomo. 4 348
sub usuris pecunias mutuo accipientes reprehenduntur 4.342
usus cito inflectit naturam 1.12
usus facit legem 4.23
usu multa esse creduntur 3.30
utile in scripturis quid 7.677
utilitas gemina secundum Apostolum & authorem 1.37
utilitas in quo censenda ibid.
utilitas quibus potissimũ rebus censenda 1.38
utilitas uarie accipitur in scripturis tomo. 4 628
in utilitate quis ordo seruandus 1.38
utilissima quæq; interdum maxime nocent 4.30
utilis definitio secundum ecclesiasticos tom. 1 4
de utili non quæstuoso sed iusto, & honesto 1.37
utile quodcũq; id & iustum sit oportet tom. 1 37
utile unde potissimum metiantur Christiani 1.4
utile quid uulgo 1.37 quid secundũ authorem ibidem
uulnus immedicabile ferro abscindendum 4.551
uulnus immedicabile, quod 4.622
uulnus suũ medico ostendat oportet qui sanari cupit 1.172
uulneri quæ imponantur 4.754
uulnera bona quæ 4.714
uulnera pro Christo accepta non occidunt sed uiuificant 3.124
uulpes fraudulentiæ notatur 4.74
uulpis & hominis collatio 4.82
uulpis natura 5.96
uulpis naturæ fallacia quanta 3.302
uulpi Herodes comparatur 4.680
de uulpe consideratio 4.74
uulpes nunquam mansuescunt 5.96
uulpes quibus modis sibi medentur tomo. 4 75
uulpibus qui potissimum comparentur tom. 3 302
uulturũ in olfactu maxima uis & efficacia, ut & trãsmarina cadauera olfaciant 3.46.& 4.69
de uulturibus consideratio 4.66
ultus in scripturis quid significet 4.726.& 727
uuæ & Christi collatio 4.265
uxor à deo præparatur 4.187
uxor bona laudatur sed uirgo præfertur 3.194
uxor infidelis à uiro fideli sanctificatur 5.262
uxor honesta potius quàm pulchra eligenda 1.120
uxor maritum quomodo debeat excipere 4.55
uxor nobilior, plerumq; offendit uirũ tom. 4 173
uxor quatenus dimittenda uel retinenda 5.127
uxor quatenus odio habenda 5.121
uxor tristis magna in domo amaritudo 5.265
uxor uiri comparatur 4.532
uxoris uoces & monita quatenus audiendæ 4.184
uxori quatenus adhærendum 5.396
uxorem habere perinde ac non habere quid 5.264
uxorem non ducere cur bonum dicatur 5.264
uxorem patris quidam duxit apud Corinthios 5.257
præter uxorem, non cognoscendã mulierem 4.183
uxorem qui deserunt quantorum malorum sunt causa 5.127
uxorem qui non habet quasi sine domo est 4.105
uxorem unam homini deus decreuit tom. 5 403
ab uxore quid exigendum 4.180
uxores Abimelech conclusæ ne pareãt tom. 4 183
uxores alienigenas expellit Esdras sacerdos 5.262
uxores duæ, una dilecta & altera odibilis quid 4.118
uxores ex apostolis qui habuerunt & qui minime 5.316
uxores nõ qui ducere debeant et quare tom. 5 403
uxorum nonnullæ pro bonis uiris mori appetunt 5.193
uxorum tribulationes quæ 5.264
uxoriæ rei solicitudo cæteris rebus grauior 5.265

Z

Zabulon benedicitur 4.267
in zabulõ fines quomodo quis duci dicatur 3.95
Zabulon quid 3.83.& 4.265
Zabulõis & Ecclesiæ collatio 4.267
zabulus dei filium confitetur 2.114
zabulus quid 2.95
zadic litera Hebræa quid denotet tomo. 4 728
Zacharias Barachiæ filius occiditur inter templum & altare 4.617
Zacharias cur uocem recepisse dicatur tom. 5 29
Zacharias impletus spiritu sancto prophetiæ dono donatur 5.22
Zacharias sacerdos typus domini Iesu, sacerdotis inæternum 5.11
Zachariæ taciturnitas quid denotarit tom. 5 15
Zachæus Christum hospicio excipit tom. 4 541 (4.134
Zachæi pulchra conuersio describitur
Zain quid 4.638
Zara filius Iudæ ex Thamar 5.39
Zara typus Christi domini 5.41
Zebedæi filij intercedente matre quid à Christo petant 2.98
Ζήτησον & Ζῆσον quid differãt et quid significent 4.763
Zelare sabbatum qui dicantur 5.226
Zelus duplex ad uitam & ad mortem tom 4 730
zelus multorum patrum sub compendio describitur 4.730
zelus maxime consumit hominem tomo. 5 223
zelus sine scientia dei obest 4.630
zelo qui excæcati dicantur 5.226
in zelo quæ disciplina seruanda tomo. 4 731
zelum aliqui habent, sed non secundũ scientiam 3.109.& 4.630
Zenonis stoici error de summo bono tom. 1 34
zona pellicea circa lumbos quid denotet 3.290.& 5.29
Zorobabel unus cubiculariorum Artaxerxis 5.265
zizania & triticum, ut nominibus, ita & genere differunt 4.32
zizaniorum seminator quis 5.134

LOCORVM VTRIVSQVE TESTAMENTI PRAETER CONTINVOS AVTORIS COMMENTARIOS, AB ipso passim toto opere explicatorum, Index.

In principio fecit Deus cœlum & terram Genes. 1 4.3.& 5
Terra autem erat inuisibilis & incõposita Gen. 1 4.9
Tenebræ erant super abyssum Gen. 1 tom. 4 11
Spiritus ferebatur super aquas Gen. 1 tom. 4 422
Et uocauit Deus diem lucem, & tenebras noctem Gen. 1 4.14
Germinet terra herbã fœni etc Gen. 1 tom. 4 5
Faciamus hominem ad imaginem nostram Gen. 1 1.17.& 4.462
Geneseos secundũ caput in libro de Paradiso 4.92
Erat fons qui irrigaret paradisum Genes. 2 4.94
Fons procedit ex Eden Gen. 2. 4.92
Et insufflauit in faciem eius spiritũ uitæ Gen. 2 4.164.& 664
Produxit Deus lignum speciosum ad aspectum, & bonum ad escã Gen. 2. 4.93
Non est bonum esse hominem solum faciamus ei &c. Gen. 2 1.17
Hæc uocabitur mulier quoniam de uiro suo sumpta est Gen. 2. 4.462
Erant ambo in una carne & in uno spiritu Gen. 2 1.22
Adam ubi es Gen. 3 3.130.& 273
Maledictus tu ab omnibus pecoribus terræ Gen. 3 4.318
Operaberis terrã, & non augebit uirtutem suam &c. Gen. 3 4.167
Ecce Adam factus est tanquam unus ex nobis &c. Gen. 3 4.106.et 324
Adam aũt cognouit uxorem suam etc. Genes. 4 4.114
Adiecit autem parere & Abel Gen. 4 tom. 4 117
Et factus est Abel pastor ouium, Cain autem operabatur terram Gen. 4 4.10.& 117
Vox sanguinis fratris tui clamat ad me Gen. 4 3.290.& 4.181
Iubal erat pater qui demonstrauit psalterium & citharam Gen. 4. 4.10
Raptus est ne malitia mutaret cor eius Gen. 5 5.17
Non permanebit spiritus meus in istis quoniam carnes sunt Ge. 6. 4.80
Et abijt Abraham & demoratus est in deserto Gen. 12 4.193
Non sit rixa inter me & te, & inter pastores meos et pastores tuos, quia omnes nos fratres sumus Gen. 13 tom. 4 174
Benedictus Abraham deo summo, qui fecit cœlum & terrã Ge. 14. 4. 4
Post hæc factum est uerbum domini ad Abraham in uisu dicens: Noli timere Abraham Gen. 15 4.175
Respice in cælum et numera stellas etc. Gen. 15 4.201
Credidit Abraham deo, & reputatum est ei ad iustitiam Gen. 15 1.15
Conclusit me dominus ut non pariam. Intra ergo &c. Gen. 16 4.408
Dedi ancillam meam in sinum tuum. Gen. 16 4.177
Ego sum deus tuus, emerere in cõspectu meo Gen. 17. 4.177
Augebo te ualde & ponam te in gẽtes, & reges de te erunt Ge. 17. 4. 209
Et dixit deus ad Abraham: Tu autẽ testamentum &c. Gen. 17. 3. 190
Si mihi centum annorũ nascetur filius Gen. 17 4.179
Exurgentes autem uiri conspexerunt in faciem Sodomæ & Gomorræ Gen. 18 4.181
Sedebat Loth ad portam Genes. 19 tom. 4 181
Ecce morieris propter mulierem cõmoratur enim cũ uiro Ge. 20. 4. 183
Ponam cælum æreum & terram ferream Leuit Gen. 29 3.154
Ecce odor filij mei, sicut odor agri pleni Gen. 27. 4.221.& 5.133
Reuertere in terram tuam & in gentẽ tuã et ego ero tecũ Ge. 31. 4. 299
Cognosce si quid tuorum apud me est Gen. 31 1.30
Castra dei sunt hæc Gen. 32. 4.300
Immisit oculos uxor domini eius in Ioseph Gen. 39 4.249
Ecce audiui quia frumentum est in Aegypto descendite illò & emite nobis escas Gen. 42 4.254
Parauerunt munera donec introiret Ioseph meridie Gen. 43 4.255
Ego sum Ioseph. Adhuc pater meus uiuit Gen. 45. 4.257
Catulus leonis Iuda ex germine fili mi ascendisti Gen. 49 4.263
Isachar bonum concupiuit requiescẽs inter medias sortes Ge. 49. 4. 266
Aser pinguis panis eius, & ipse dabit escam principibus Gen. 49. 267
Neptalim uitis remissa porrigens in germine decorum Ge. 49. 4. 268
Filius meus ampliandus Ioseph, filius ampliãdus relatus Ge. 49. 4. 268
Beniamin lupus rapax, mane edet adhuc &c. Gen. 49. 4.270

Ex Exodo.

Et cum uidisset Hebræum ab Aegytio Exod. 2 1.23
Ego exaudiui gemitum filiorum Israel quomodo Aegyptij Exo. 3. 4. 131
Qui est misit me ad uos Exo. 3. 4. 80
Primogenitus meus Israel Exod. 3 tom. 4 130
Vade ad Pharaonem & ego aperiam os tuum, & instruã te, quid debeas loqui Exod. 4 4.4
Proiecit uirgam, et serpens factus est qui deuorauit serpẽtes Aegyptiorũ Exod. 4 1.65
Posui te deum Pharaonis Exod. 7 tom. 4 116
Constitue mihi tempus quando pro te orem Exod. 8 4.12
Mensis hic initium mensium erit uobis Exod. 12 4.5
Et facies pascha domino deo tuo quartodecimo die mensis primi Exod. 12. 3. 211
Dextera manus tua domine glorificata est in uirtute dextera manus etc. Exod. 15 4.16
Qui multum, non abundauit, & qui modicum non minorauit Exod. 16 tom. 1 20
De ponite annulos & inaures uestras, quæ sunt mulierum uestrarũ Exod. 32. 3. 158
Miserebor cui misertus ero, & misericordiam præstabo cui misericordiã præstitero Exod. 33 5.217

Ex Leuitico

Anima totius carnis sanguis est Leuit. 17. 4. 164
Erit tibi cælum super caput tuũ æreum & terra tua ferrea Leu. 26. 4. 20

Ex Numeris

Moriatur anima mea in animis iustorũ Num. 23 4.234
Quia non mentitur deus nec est aduersator in Israel Num. 23 3.135
Initium nationum Amalech, & semen eius peribit Num. 24 4.6

Ex Deuteronomio

Honora patrẽ et matrẽ De. 5. 4. 709

Attende

Attende tibi ne obliuiſcaris beneficia domini dei tui, & nõ cuſtodias mandata & iudicia & iuſtitias illius quæ ego præcipio tibi hodie &c. Deut. 8 4.122

Ne dicas in corde tuo cum cõſumere coeperit &c. Deut. 9 4.123

Fœnerabis gentibus multis, tu autem non mutuaberis Deut. 15 3.71. & 4.298

Iuſtè quod iuſtum eſt perſequeris Deut. 16 5.11

Induces eam in domum tuam, & rades caput eius, & ſedebit in domo tua triginta diebus Deut. 21 3.85

Non poterit filium amabilis primitiuo præponere Deut. 21 3.86 & 4 118

Maledictus omnis qui pendet in ligno Deut. 21 3.154

Non erit res uiri ſuper mulierem, neq; induetur uir ſtolam muliebrem etc. Deut. 22 3.87

Non exiges à fratre tuo uſuram pecuniæ & uſurã eſcarum, & uſuram omnium rerum &c. Deut. 25 tom. 4 347

Sicut aquila protegit nidum ſuum & ſuper pullos ſuos conſidit Deut. 32 4.66

Percutiam & ego ſanabo Deut. 32 3.76. & 253

Furor draconum uinum eorum & ira aſpidum inſanabilis Deut. 32 tom. 4 331

Dilectus à domino habitabit fidens, & deus obumbrabit ſuper eum omnibus diebus Deut. 33 4.271

Qui uiſus eſt in rubo, ueniat ſuper caput Ioſeph & ſuper uerticem eius Deut. 33 4.551

Decem milia Ephraim & milia Manaſſe Deut. 33 4.270

Ex Ioſua

Stet ſol, et ſtetit. Ioſue 10 1.46

Diſponetis uobis ciuitates ad refugiũ, & erunt uobis refugia, quò refugiat homicida omnis qui percuſſerit animam inuitus Ioſu. 20. 4. 309. & 311

Ex Iudicum lib.

De manducante exiuit eſca & de forti dulcedo Iud. 4 4.329

Ex Regum lib.

Honorificantes me honorificabo, & contemptor mei honore priuabitur 1. Reg. 2 4.112

Et factum eſt in diebus illis conuenerũt alienigmæ in pugnã ad Iſrael 1. Re. 4. 1. 18

Fugit autem Dauid à facie Saul 1. Re. 21. 4. 214

Ego ero illi in Patrem, & ipſe erit mihi in filium 2. Reg. 7 5.426

Erat uinea Nabuthæ Iezraelitæ in Iſrael iuxta domum Achab regis Samariæ 3. Reg. 21 4.273

Clamauit ad eum Heliſæus Pater, pater agitator Iſrael & eques eius 4. Reg. 2 4.283

Domine aperi oculos eius ut uideat: & aperti ſunt oculi eius 4. Reg. 6 tom. 3 313

in Regnorum libris paſsim quod legitur: Et appoſitus eſt ad patres ſuos 4.115

Ex Iob.

Homo erat in Auſitide regione, cui nomen Iob. 1 4.10

Incipiens autem Dominus uulneret, in fine autem non perimat. Quæ enim mea uirtus qui ſuſtineo Io. 6. 4 357

Piraterium eſt uita hominis ſuper terram Iob. 7 3.269. & 4.233

In ueritate noui quia ita eſt. Quomodo enim erit iuſtus mortalis apud dominum Iob. 9 4.358

Multas contritiones fecit mihi, reſpirare me non ſinit. Impleuit me amaritudine Iob. 9 4.360

Manus tuæ fecerunt me & plaſmauerunt me Iob. 10 4.666

Vtinam ſit mediator noſter arguens et dijudicans inter utrumq; noſtrum. Dicam domino: quare ſic me iudicas Iob. 10 4.360

Vtinam in inferno conſeruares me, abſconderes autem donec deſinat ira tua Iob. 14 4.361

Audite uerba mea. Non ſit mihi à uobis conſolationem quareræ. Portate me, quia fortiora loquar Iob. 21 tom. 4 365

Conſummarunt autem in bonis uitam ſuam in requie autem inferni dormierunt Iob. 21 4.366

Columnæ cæli diſsiluerũt & timuerũt ab in crepatione eius Iob. 26 tom. 4 367

Saluum feci pauperem de manu potentis, & pupillum cui adiutor non erat adiuui Iob. 29 1.23

Oculus eram cæcorum, & pes claudorum &c. Iob. 29 1.5

Sicut terra expectans pluuiam: ſic & iſti ſermones meos Iob. 29 1.21

Foris autem non habitabat hoſpes, ianua mea omni aduenienti patebat Iob. 21 1.22

Vbi eras quando fundarem terras? Indica mihi ſi habes ſcientiam Iob. 38. 4. 8

Poſui eis fines, apponens clauſtra & portas. Dixi autem uſq; hic uenies Iob. 38 4.24

Concluſi autem mare portis Iob. 38 tom. 4 25

Accinge ſicut uir lumbos tuos ſuſpice altitudinem & uirtutem &c. Iob. 40. 1. 22

Ex Pſalmorum libro Pſalmi primi expoſitio 4.462

Beatus uir qui non abijt in conſilio impiorũ etc. Pſal. 1. 3.43. et 4.296

Non ſic impij non ſic, ſed tanquam puluis Pſal. 1 4.171

Filius meus es tu, ego hodie genui te Pſal. 2 5.426

Ego hodie genui te Pſal. 2 4.435

Poſce à me & dabo tibi gentes hæreditatem tua Pſal. 2 4.7

Quis oſtendit nobis bona? Signatum eſt ſuper nos lumen uultus tui domine Pſal. 4 3.79

Iraſcimini & nolite peccare Pſal. 4 1.2. & 13. & 114. & 286

Sepulchrum patens eſt guttur eorum Pſal. 5 3.282. & 5.164

Lauabo per ſingulas noctes lectum meum, lacrymis meis ſtratum meũ rigabo Pſal. 6 1.86

Confundantur & conuertantur omnes ualde uelociter Pſalm. 6 tom. 4 111

Omnia ſubiecisti ſub pedibus eius, oues & boues uniuerſas, inſuper et pecora campi Pſalm. 8 1.17 & 4.149

Qui exaltas me de portis mortis Pſal. 9. 5. 243

Eloquia domini, eloquia caſta, argentum examinatum Pſal. 11 1.2

In circuitu impij ambulant Pſal. 11 tom. 4 561

Pſalmi 13. bona pars exponitur tomo. 5 186

Dixit inſipiens in corde ſuo, non eſt Deus Pſal. 13 1.15

Dominus reſpexit ſuper filios hominum, ſi eſt intelligens, aut requirès deum Pſal. 13 4.10. & tom. 5 149

Domine quis habitabit in tabernaculo tuo? aut quis requieſcet in monte ſancto tuo Pſal. 14 1.158

Nec fecit proximo ſuo malum Pſalm. 14. 1. 62

Notas mihi feciſti uias uitæ Pſalm. 15 3.298

Dominus pars hæreditatis meæ & calicis

licis mei Psalm.15 1.31
Custodi me domine ut pupillam oculi Psal.16 4.86
Cũ sancto sanctus eris, cũ peruerso peruersus eris Psal.17 1.12
Vt lutum platearum delebo eos Psal. 17.4.475
Cœli enarrant gloriam dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum Psal.18. 3.222.& 4.6.& 19.& 203
Dies diei eructat uerbum Psal.18. 1. 103.& 3.278.& 320
Holocaustum tuum pingue fiat Psal. 19.4.134
Tribuat tibi secundum cor tuũ & omnes petitiones tuas confirmet Psal. 19.4.485
Psal.21.exponitur 3.227
Diuiserunt sibi uestimenta mea & super uestem meam miserunt sortem Psal.21 4.352
Nunciabo nomen tuum fratribus meis Psal.21 5.428
Et poculũ tuũ inebriãs: quàm præclarũ est Psal.22 4.168
Qui non accepit in uano animam suã Psal.23 237
Attollite portas principes uestras et elenamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ Psal.23 2.78
Anima eius in bonis demorabitur & semen eius hæreditabit terram Psal. 24.4.239
Quis ascendet in montem domini, aut quis stabit in loco sancto suo Psal. 24.1.158
Non sedi in concilio uanitatis Psal.25 3.200
Vnã petij à domino hanc requirã etc. Credo uidere bona domini, in terra uiuentum Psalm.26 3.79
Et refloruit caro mea, & ex uoluntate mea confitebor illi Ps.27. 3.280
Cõscidisti saccum meum & induisti me lætitia Psal.29 4.255
Beati quorum remiss.Psal.31. 169. 5.189
Nolite fieri sicut equus & mulus quibus nõ est intellectus Ps.31.4.74
Verbo dei, cœli firmati sunt Psal.32 tom.4 116
Immittet Angelus domini in circuitu timentium eum Psal.33. 4.33
Diuites eguerunt & esurierunt Psal. 33.3.78
Venite filij audite me, timorem domini docebo uos Psal.33 1.1
Cohibe linguam tuam à malo, & labia tua ne loquantur dolum deinde: Inquire pacem & persequere eam Psal.33 1.12
Oculi domini super iustos & aures eius in preces eorum Ps.33. 4.13
Mors peccatorum pessima Psal.33 4.238
Confitebor tibi in ecclesia magna in populo graui laudabo te Psal.34 4.536
Psal.35.exponitur 4.477
Homines & iumenta saluabis domine Psal.35 5.122
Apud te est fons uitæ, & in lumine tuo uidebimus lumen Ps.35. 3.256
In lumine tuo uidebimus lumen Psal. 35.1.111
Noli æmulari in malignantes, neq; æmulatus fueris facientes iniquitatẽ Psal.36 3.200
Desine à malo, & fac bonũ Psal.36 4.12.& 463
Et educet sicut lucem iustitiam tuam, et iudicium tuum sicut meridiem Psal. 36.4.41
Iuuenis fui & senui, & nõ uidi iustum derelictũ nec semen eius quærẽs panem Psal.36 1.24
Vidi impium superexaltatum & elevatum super cedros libani, & transiui & ecce non Psal. 36.4.120 & 471
Iniquitates meæ super posuerunt caput meum Psal.37 4.584
Dixi custodiam uias meas, ut non delinquã in lingua mea Psal.38. 1.1
Obmutui & humiliatus sum & silui à bonis Psal.38 1.3
Notum fac mihi domine finem meum & numerum dierum meorum qui est, ut sciam quid desit mihi Ps. 38 1.30.& 4.373
Psal.40.exponitur 4.538
Beatus qui intelligit super egenum & pauperem Psalm.40 1.5. & 4.463
Vniuersum stratum eius uersasti in infirmitate eius Psal.40 3.255
Psal.43 exponitur 4.546
Humiliata est in puluere anima mea, adhæsit in terra uenter meus Psal. 43.4.113
In te inimicos nostros uẽtilabimus cornu Psal.43 4.270
Lingua mea calamus scribæ, uelociter scribentis Psalm.44 4.392 & 5.73
Thronus tuus Deus in seculum seculi uirga æquitatis uirga regni tui Psal.44 5.427
Speciosus forma præ filijs hominum, diffusa est gratia in labijs tuis Psal. 44.3.78
Vnxit te deus, deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis Psalm. 44 tom.2 41
Eructauit cor meum uerbum bonum dico ego opera mea regi Psal. 44. 2.169.& 4.269
Fluminis impetus lætificant ciuitatem dei Psal.45 4.92
Memor ero Raab & Babylonis, scientium me Psal.86 4.481. & 482
Ibi dolores ut parturientis Psal. 47 4.482
Et homo cum in honore esset non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus et similis factus est illis Psal.49 4.90
Et species agri mecum est Psalm.49 4.30
Immola deo sacrificium laudis, & red de altissimo uota tua Psalm. 49 4.125
Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras iustitias meas Psalm.49 3.125
Os tuum abundauit malitia & lingua tua concinnabat dolos Psalm.49 tom.4 678
Sedens aduersum fratrem tuum detrahebas Psal.49 3.200
Psal.50.exponitur 4.384
Cor mundum crea in me deus Psal.50 tom.4 673
Vt iustificeris in sermonibus tuis & uincas cum iudicaris Psalm. 50 tom.3 275
Vidi iniquitatem & contradictionem in ciuitate & non defecit de plateis eius usura & dolus Psalm. 54 tom.4 340
Tu uero homo unanimis, dux meus et notus meus qui semper mecum dulces capiebas cibos Psalm.54 tom.1 70
Viuentes in inferna descendent Psalm. 54.1.6
In umbra alarum tuarum sperabo Psalm.56 1.102
Moab olla spei meæ Psal.59. 1.125
Nonne Deo subiecta erit anima mea Psal.61 4.236
Sicut in terra deserta inuia & inaquosa sic in sancto apparui tibi Psal.62. tom.3 264
Sicut adipe & pinguedine repleatur anima Psal.62 4.134
Te decet hymnus deus in Syon Psal. 64.1.428

Si dor

Si dormiatis inter medios cleros pennæ columbæ Psal. 67 4.95
Ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem Psal. 67 3.288
Laboraui clamans Psal. 68 3.90
Defecerunt oculi mei dum spero in deo meo Psal. 68 3.286
Detractiones exprobrantium te, ceciderunt super me Psal. 68 5.237
Psalmi 72. series exponitur 4.369
Et permanebit cũ sole Psal. 71 3.310
Descendet sicut pluuia in uellus Psalm. 71 3.239
Ex usuris liberauit eos. Psalm. 71 tom. 4.341
Mei autem penè moti sunt pedes &c. Psal. 72 4.370
Non est declinatio eorum & cum hominibus non flagellabuntur Psalm. 72 4.111
Dixi ergo, sine causa iustificaui cor meum Psal. 72 4.372
Ideo reuertetur populus meus huc Psal. 72 4.372
Domine, in ciuitate tua imaginẽ ipsorum ad nihilum rediges Psalm. 72 1.31 & 4.81
Perdidisti omnes qui fornicantur abste Psal. 72 4.554
Mihi autem adhærere deo bonum est Psal. 72 4.115
Ego confirmaui colũnas eius Psal. 74 4.8 & 359
Calix in manu domini uini meri plenus est mixto, uerùntamen fex eius nõ est eximanita. Psal. 74 4.509
Notus in Iudæa Deus, & in Israel &c. Psal. 75 4.282
Dormierunt somnum suũ, & nihil inuenerunt Psa l. 75 4.373
De cælo iaculatus est iudicium, terra tremuit & quieuit Psal. 75 4.10
Orate & reddite domino deo uestro. Psal. 75 4.283 & 284
Viderunt te aquæ deus, uiderunt te aquæ & timuerunt Psal. 76 4.22
Non in æternum proijciet deus, nec in finem misericordiam suam abscindet &c. Psal. 76 1.154
Panem angelorum manducauit homo Psal. 77 4.103
Deus uenerunt gentes in hæreditatem tuam Psal. 78 3.130
Vineã de Aegypto trãstulisti, & plantasti radices eius & arbusta eius & repleuit terram &c. Psalm. 79 4.33 & 442
Eripite pauperem & egenum de manu peccatoris liberate Psal. 81 1.9
Beatus uir cuius est auxilium abs te. Psal. 83 4.308
Sion dicet, homo factus est in ea, et ipse fundauit eam altissimus Psalm. 86 tom. 3.14
Quia repleta est malis anima mea, & uita mea inferno appropinquauit &c. Psal. 87 2.66
Tui sunt cæli, & tua est terra, orbem terrarum &c. Psal. 88 4.25
De fructu uentris tui ponam super sedem tuam Psal. 88 5.44
Sicut luna perfecta in æternum manebit &c. Psal. 88 4.48
Si iustitias meas prophanauerint, & mandata mea nõ custodierint &c. Psal. 88 1.160
Quia ipse dicit liberauit me de laqueo uenantium, & à uerbo aspero Psal. 90 tom. 1.3
Dominus regnauit & decorem induit Psal. 92 1.28 & 4.91
Fundauit terram super fundamentum eius, non inclinabitur in seculum seculi Psal. 92 4.8
Eleuauerunt flumina domine, eleuauerunt flumina uocem suam, à uoce aquarũ multarũ Psal. 92 4.23
Vsquequo peccatores domine, usquequo gloriabuntur? Psal. 93 1.7
Qui plãtauit aurem non audit? qui finxit oculũ nõ cõsiderat Psal. 93 1.7
Dominus nouit cogitationes sapientiũ, quoniã uanæ sunt Psal. 935 .252
In manu eius sunt omnes fines terræ Psal. 94 4.8
Exultabunt omnia liga syluarũ &c. Psal. 95 4.92
Dominus aũt cælos fecit Ps. 95 4.16
Et adorent eum omnes angeli dei Psal. 96 5.426
Adorate scabellum pedum eius, quoniã sanctum est Psal. 98 2.157
In matutinis interficiebam omnes peccatores terræ Psal. 100 3.227
In principio terram tu fundasti domine & opera manuum tuarum sunt cæli &c. Psal. 101 4.9
Renouabitur sicut aquilæ iuuentus tua Psal. 192 3.280 & 4.88
Qui facit angelos suos spiritus & ministros suos flammam ignis Psalm. 103 5.426
Super montes stabunt aquæ &c. Psal. 103 4.24
Fecit lunam in tempora, sol cognouit occasum suum Psal. 103 4.41
Quàm magnificata sunt opera tua domine, omnia in sapientia fecisti Psal. 103 4.7 & 76
Omnia in sapientia fecisti &c. Psalm. 103 4.4 & 166
Emitte spiritum tuum & creabuntur, & renouabis &c. Psal. 103 4.11
Qui aspicit terram, & facit eam tremere Psal. 103 4.8
Expandit nubem ad protegendũ eos Psal. 104 3.287
In seruum uenditus est Ioseph, humiliauerunt in compedibus pedes eius. Psal. 104 3.70
Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis Psal. 109 2.101
Donec ponã inimicos Psal. 109 2.61
Ex utero ante luciferum genui te Psal. 109 2.84
Iurauit dominus & non pœnitebit eũ, tu es sacerdos in æternũ &c. Psal. 109 4.127 & 175.312
Dispersit dedit pauperibus, iustitia eius manet in seculum seculi &c. Psal. 111 tom. 1.15
Mare uidit & fugit, Iordanis conuersus est retrorsum Psal. 113 4.22
Omnia autem quæcunq; uoluit fecit. Psal. 113 4.16
Placebo domino, in regione uiuorum. Psal. 114 4.243
Cõuertere anima mea in requiem tuã, quia dominus beneficit tibi Psalm. 114 3.51
Ego dixi in excessu mentis meæ: Omnis homo mẽdax Ps. 115 4.204
Præciosa in cõspectu domini mors sanctorum eius Psal. 115 3.29
Dirupisti uincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis Psal. 115 4.231
Dextera domini fecit uirtutem, dextera domini exaltauit me Psal. 117 tom. 4.87
Exarserunt sicut ignis in spinis Psal. 117 1.114
Castigans castigauit me dominus, & morti non tradidit me Psalm. 117 tom. 1.160
Hæc est dies quem fecit dominus, exultemus &c. Psal. 217 3.278
In quo corripit adolescentior uiam suã nisi custodiendo uerba domini Psal. 118 tom. 1.2
Portio mea dominus in terra uiuentium Psal. 118 3.206
Defecit anima mea in uerbum tuum. Psal. 118 4.115
Confirma me in uerbis tuis: Narrarunt mihi iniusti exercitationes &c. Psal. 118 4.15
Lucerna pedibus meis uerbum tuum Psal. 118 5.105
Septies in die laudem dixi tibi Psalm. 118 tom. 1.86

Declina cor meũ in testimonia tua, & nõ in auaritiã Psal. 118. to. 4. 308
Heu me quòd incolatus meus prolongatus est Psal. 119 4. 103
Cum odio habentibus pacem, eram pacificus, &c. Psal. 119 4. 663
Stantes erant pedes nostri in atrijs tuis Hierusalem Psal. 121. 1. 95
Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo uenantiũ Ps. 123 5. 48
Nisi dominus ædificauerit domũ, &c. Psal. 126 4. 97. & 5. 32
Vxor tua sicut uitis abundans in lateribus domus tuæ Ps. 127 4. 34
Benedictio domini super uos, benedicimus uobis Psal. 128 4. 319
Ecce nũc benedicite domino omnes serui domini Psal. 133 3. 200
Solem in potestatem diei, lunã & stellas, &c. Psal. 135 4. 46
Mirabilis facta est cognitio tua ex me Psal. 138 4. 83
Et nox sicut dies illuminabitur Ps. 138 tom. 4 359
Mihi ualde honorificati sunt amici tui deus Psal. 138 3. 323
Quid est homo quòd memor es eius, aut filius hominis quòd uisitas illũ Psal. 143 4. 214
Suauis dominus uniuersis, & miserationes eius super omnia opera eius Psal. 144 4. 90
Magnus dominus noster, et magna uirtus eius Psal. 146 4. 90
Laudate illum cæli cælorum, & aquæ quæ super cælos sunt laudent nomẽ domini Psal. 148 4. 17
Quia ipse dixit et facta sunt, ipse mandauit, &c. Psal. 148 4. 4. 13
Statuit ea in seculum seculi, præceptũ posuit, &c. Psal. 148 4. 17
Laudate eũ in firmamẽto uirtutis eius. Psal. 148 4. 20

Ex Prouerbijs.

Omni custodia serua cor tuũ. Prou. 4 tom. 1 pag. 2
Bibe aquam de uasis tuis, &c. Prou. 5 tom. 4 94
Ego eram cui applaudebat, cum lætaretur orbe perfecto Prou. 8 1. 29
Venite & edite de meis panibus, & bibite uinũ quod miscui uobis Prou. 9 tom. 4 94
De multiloquio non effugies peccatũ. Prou. 10 4. 165
Qui continet frumentum, relinquet illud nationibus Prou. 11 1. 59
Qui congreditur sapientibus, sapiens est, &c. Prou. 13 1. 46
Iustus in initio accusator est sui Pro. 18 tom. 4. 111. 386
Non transeas terminos quos statuerũt patres tui Prou. 22 1. 56
Si sederis cœnare ad mensam potẽtis, sapienter intellige ea quæ apponantur tibi Pro. 23 1. 21
Sicut agricultura est homo insipiẽs, & tanquam uinea homo egens sensu. Prou. 24 1. 21
Sapientes nõ declinant de ore domini, sed tractant in confessionibus suis. Prou. 24 1. 15
Eripe eum qui ducitur ad mortem. Prouer. 24 1. 123. & 4. 288
Claua & gladius, & sagitta ferrata, sic homo est testimonium dans falsum aduersus amicũ suum Pro. 25 tom. 1 69
Noli respondere imprudenti ad imprudentiam Pro. 26 1. 5
Qui deligat lapidem in fundibulo, similis est ei qui dat imprudenti claritatem Pro. 26 3. 73
Amicum salutare non erubescas Prouer. 27 1. 69
Melior est uicinus in proximo, quàm frater lõge habitãs Pro. 27. 1. 22
Meliora sunt amici uulnera, quàm uoluntaria inimici oscula ibidem.
Diuitias & paupertatẽ ne dederis mihi Pro. 30 4. 84
Vestigia aquilæ uolantis, uias serpentis super petram, etc. Pro. 30 tom. 4 417
Eiusmodi est iniqua uia mulieris meretricis, quæ cum se obtulerit, nihil se dicit fecisse prauum Pro. 30 tom. 3 257
Regis admonitio, quem eruditiuit mater sua Pro. 31 1. 106
Binas uestes fecit uiro suo Pro. 31 tom. 4 259

Ex Ecclesiaste.

Generatio uadit, generatio uenit, et terra stat in seculũ Ecclẽs 1. 4. 684
Omnes torrentes eunt in mare, & mare non adimpletur Ecclẽs 1. 4. 24
Nõ satiabitur oculus uisu, nec auris auditu Eccl. 1 4. 237
Feci mihi piscinas aquarum ad irrigandum, & his saltũ germinantem Ecclẽs 2 4. 218
Tempus tacendi & tempus loquendi. Eccl. 3 to. 1. 2
Stultus complexus est manus suas, & deuorauit uiscera sua Eccl. 4. 3. 134
Væ uni cum ceciderit, & non est secundus qui eum erigat Eccl. 4 3. 90
Spartũ triplex non corrũpitur Eccl. 4 tom. 3. 90
Cor sapiẽtis in domo luctus, & cor stultorum in domo epularum Eccl. 7 tom. 4 465
Noli iustus esse nimiũ Eccl. 7. 1. 152
Lætare adolescens in iuuentute tua. Eccl. 12 1. 113

Ex Canticis canticorum.

Cantici canticorum liber propè totus exponitur 4. 596
Osculetur me ab osculo oris sui Cant. 1 tom. 4 214. 441
Nigra sum & decora, filiæ Hierusalẽ. Cant. 1 1. 108. & 4. 402
Nisi scias te formosa in mulieribus. Cant. 1 4. 80
Annuncia mihi quem dilexerit anima mea, &c. Cant. 1 4. 45. 111.
Ego flos campi, & lilium conuallium, tanquam lilium in medio spinarũ. Cant. 2 1. 75. 94. 126
Vox turturis audita est in terra nostra Cant. 2 4. 219
In umbra eius concupiui & sedi, et fructus eius dulcis in faucibus meis. Cant. 2 4. 218
Hyems abijt, discessit sibi, flores uisi sunt in terra Cant. 2 4. 46
in cubili meo in noctibus quæsiui quem dilexit anima mea Cant. 3 1. 94
Egredimini filiæ Hierusalem, & uidete regem Salomonẽ in corona, etc. Cant. 3 1. 127.
Quæ est hæc quæ ascendit à deserto. Cant. 3 4. 220
Quàm modicũ, cum transiui ab eis inueni eum Cant. 3 4. 220
Vt cortex mali punici genæ tuæ Cantic. 4 4. 35
Ades huc à Libano sponsa, ades huc à Libano Cant. 4 1. 154. 221
Hortus conclusus, soror mea sponsa, hortus conclusus, etc. Cant. 4 1. 98.
Et odor uestimentorum tuorum super omnia aromata Cant. 4 1. 75
Exurge Borea, & ueni Auster Cant. 4 tom. 4 471
Vindemiaui myrrham meam cũ aromatibus meis, manducaui panem cum melle meo Cant. 5 1. 100
Manus meæ stillauerunt myrrham, & digiti mei pleni in manibus clausuræ Cant. 5 1. 95
Ego dormio, & cor meum uigilat Cantic. 5 4. 222
Exui tunicã meam, quomodo induam eam Cant. 5 4. 290
Aperui fratri meo, frater meus transiuit Cant. 5 1. 96
Fratruelis meus candidus & rubicundus Cant. 5 3. 45

fauces eius dulcedines, & totus desiderium Cant. 5 4.225
Quænam est hæc prospiciēs tanquam diluculum? Cant. 6 4.223
Posuit me currus Aminadab Cantic. 6 tom. 4.282
Conuertere Sulamitis, conuertere Cantic. 6 4.224
Speciosi facti sunt gressus tui in calciamentis filia Aminadab &c. Cantic. 7 1.126
Vmbilicus tuus crater tornatilis, non deficiens mixto Cant. 7 3.164
Nares tuæ sicut turris Libani prospiciēs faciē Damasci Can. 7 4.629
Dixi ascendam in palmam, & tenebo altitudines eius Cant. 7 4.34
Ego fratri meo, & super me conuersio eius Cant. 7 4.224
Veni frater meus exeamus in agrum, requiescamus &c. Can. 7 1.92
Inueniens te foris osculabor te Cant. 8 tom. 4.227
Tenui eum nec relinquam eum, donec introducam eum &c. Can. 8. 1.97
Aquæ multa non poterit excludere charitatem Cant. 8 4.292
Ego murus & ubera mea turris Cantic. 8 4.392
Fuge fraternus meus, & similis esto ceruo &c. Cant. 8 1.94

ex Sapientiæ lib.

Deus mortem non fecit, nec lætatur in morte uiuorum Sap. 1 4.472
Inijciamus lignum in panem eius Sapien. 2 4.476
Inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarum Sap. 2 4.106
Aetas senectutis, uita est immaculata Sap. 4 4.129
Senectus uenerabilis est, non diuturna neq; numero annorum computata. Sap. 4 4.206
Vapor est enim uirtutis dei Sapien. 7 tom. 4.169
Est enim splendor gloriæ paternæ, atq; eius imago substantiæ Sap. 7 4.7
Conclusi mare portis, & dixi: Vsque huc uenies, & non transibis Sapien. 2 4.8

ex Ecclesiastico

Initium sapientiæ timor domini. Eccles. 1 1.15
Sicut aqua extinguit ignem, ita elemosyna extinguit peccatum Eccl. 3 3.256 & 257
Eripe iniuriam patientem Ecc. 4 1.9
Est languor malus quem uidi sub sole, diuitias custodiri in malum possidentis eas Eccl. 5 4.121
Si feceris uotum non facias moram reddere illud &c. Eccl. 5 4.122
Ecce dedi ante faciem tuam uitam & mortem, bonum & malum Ecc. 15 tom. 4.230
Homo sapiens tacebit usq; ad tempus Eccl. 20 1.1
Et si mala mihi euenerint, per illū fusti nebo Eccl. 22 1.22.69
Erubesce Sydon, dixit mare Eccles. 23 4.45 & 335
Tenebræ & parietes operiūt nos &c. Eccl. 23 1.7 & 4.14
Ego ex ore altissimi prodiui Eccl. 24 2.84 & 4.269
Stultus sicut luna mutatur Eccl. 27. 3 309 & 4.48 & 151
Aequalis uita hominibus uinū in ebrietate. Bibas illud moderate ut sis sobrius Eccl. 31 4.330

ex Esaia

Væ genti peccatrici, semini pessimo. Esa. 1 5.186
Non est malagma ponere, neq; oleum, neq; alligaturam Esa. 1 1.2
Nisi dominus reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus &c. Esa. 1 4.159 & 5.219
Caupones uestri miscent aquam uino. Esa. 1 3.300
Auferam ualidam uirtutem, prophetam & consiliarium Esa. 3 5.15
Væ animæ ipsorum, quia cogitauerunt consilium malum aduersum se dicentes &c. Esa 3 4.263
Vinea facta est dilecto, in cornu in loco uberi & maceria circūdati &c. Esa. 5 4.33
Vinea facta est dilecto in cornu, in loco uberi Esa. 5 4.270
Expectaui ut faceret uuas & fecit spinas Esa. 5 5.144
Væ ijs qui iungunt domum ad domum, & uillam ad uillam Esa. 5 4.273
Et uidebit omnis caro salutare dei &c. Esa. 5 5.187
O miser ego, quoniam compunctus sum &c. Esa. 6 1.2
Ecce tetigit hoc labia tua, & abstulit &c. Esa. 6 2.127
Videntes uidebitis, & non uidebitis. Esa. 6 3.245
Ecce Virgo concipiet & pariet filium & uocabitur nomen eius Emmanuel &c. Esa. 7 3.43 & 4.117
Priusquam sciat puer uocare patrem &c. Esa. 8 4.99
Puer natus est nobis & filius datus est nobis &c. Esa. 9 3.14 & 5.36
Et erit quādo dicet abyssо: Deserta eris & oēs fluuios siccabo Esa. 9 4.19
Exiet uirga de radice Iesse & flos de radice eius ascendet Esa. 11 2.136 & 4.264 & 5.21
Ecce uenit dominus dissperdere orbem terrarum Esa. 13 4.336
Ponam thronum meum super nubes, & ero similis altissimo Esaiæ 14 tom. 4.478
Ecce dominus sedet super nubem leuem & ueniet in Aegyptū Es. 19. 1.108
Vlulate naues Carthaginis, quoniam perijt munitio uestra &c. Esaiæ 23 tom. 4.335
Beatus enim qui seminat super omnem aquam, ubi bos & asinus calcat. Esa. 23 3.182
In utero accipimus & parturiuimus spiritum salutis Esa. 26 4.127
Ego ciuitas munita, ego obsessa Esa. 27 tom. 4.83
Ecce mitto lapidem in fundamentum Syon Esa. 28 1.18
Perdam sapientiam sapientium, & intellectum prudentium reprobabo. Esa. 29 5.246
Audite me populus meus, qui scitis iudicium, quorum in corde lex mea est Esa. 31 3.127
Clama, quid clamabo? omnis caro fœnum &c. Esa. 40 4.28
Parate uiam domino rectas facite semitas eius Esa. 40 4.495
Quis mensus est manu aquam &c. Esa. 40 4.123
Ecce faciam noua quæ nunc orientur, & cognoscetis ea &c. Es. 42 2.8
Ego sum: Ego sum qui deleo iniquitates & memor non ero, tu autem memor esto &c. Esa. 43 4.151
Dic iniquitates tuas ut iustificeris &c. Esa. 43 4.111
Quoniā in te est deus & non est deus præter te, tu enim &c. Esaiæ 45 2.41 & 5.183
Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, Quid me feciſti sic? Esaiæ 45 tom. 5.218
Exi de Babylone fugiens à Chaldæis. Esa. 48 4.223
Ex utero matris uocauit dominus nomen meum &c. Esa. 49 3.154
Ecce posui te in testamentum generis mei, in lucem gentium, ut sis in salutem usq; ad extremum terræ. Esaiæ 49 tom. 1.96
Ante te ambulabo & montes planos faciam Esa. 49 4.25
Peccatis uestris uenditi estis Esaiæ 50 tom. 5.155

Dominus dedit mihi linguam eruditionis, ut sciam quomodo oporteat sermonem dicere Esa. 50 1.1
Tollite in cælũ oculos uestros & aspicite terrã deorsum &c. Es. 51. 4.11
Ego ipse qui loquebar ecce adsum. Esa. 52 2.55 & 3.79
Quàm speciosi pedes euangelizãtium pacem euangelizantium bona &c. Esa. 52 5.222
Lætare sterilis quæ non paris erumpe & clama &c. Esa. 54 1.74
Dilata locum tabernaculorum, & aulæorum: fige ne parcas &c. Esaiæ 54 4.23
Qui sititis ite ad aquam, & quicunq; non habetis argentum &c. Esa. 55 tom. 4.254
Quicunq; custodierint præcepta mea & elegerint quæ ego uolo &c. Esaiæ 56 1.106
Canes muti non ualentes latrare. Esaiæ 56 tom. 4.75
Telam aranei texunt Esa. 59. 4.350
Ecce qui seruiunt mihi manducabunt, uos autem esurietis &c. Esaiæ 65 tom. 4.328
Palam factus sum non quærentib. me, & inuentus sum inter eos &c. Esaiæ 65 5.223
Tunc lupi & agni simul pascentur, leo & bos simul paleas manducabunt. Esa. 65 4.52 & 98
Supra quem requiescam, nisi supra humilem & quietum & trementem uerba mea? Esa. 66 4.83
Nonne sterilem & parientem ego feci? Esa. 66 4.183
Cælũ mihi thronus est. Es. 66. 3.138

ex Hieremia

Me dereliquerunt fontem aquæ uiuæ. Hier. 2 4.213
Aut non timebitis me, dicit dominus, qui posui arenam fines mari? Hierem. 5 4.24
Turtur & hirundo, agri passeres custodierunt tẽpora introitus sui &c. Hier. 5 4.75
Si mutabit Aethiops pellem suã &c. Hier. 13 4.74
Ego sum scrutans corda & renes Hierem. 17 1.7
Clamauit perdix, cõgregauit quæ nõ peperit Hier. 17 3.154
Væ qui ædificat domum suã, non cum iustitia Hier. 22 3.82
Dabo illis testamentum nouum &c. Hier. 31 5.220
Sicut fletum Iazer defleo te uitis &c. Hier. 48 4.333
Calix aureus Babylon in manu domini &c. Hier. 51 4.332
Dij qui nõ fecerunt cælum & terram, peribunt à terra, & de sub cælo isto &c. Hier. 51 4.4

ex Threnis

Bonus est dominus sustimentibus eum, &c. Thren. 3 4.82
Bonum est uiro cum tollit iugum in iuuentute Thr. 3 4.601
Dabit percutienti maxillã suam &c. Thren. 3 4.664
De ore altissimi non exibunt mala. Thren. 3 4.681

Baruch

O Israel, quàm magna est domus dei & ingens locus possessionis eius &c. Bar. 3 4.84.120

ex Ezechiele

Et facta est illic super me manus domini, & uidi, & ecce spiritus urgens ueniebat ab Aquilone &c. Ezechie. 1 1.101
Anima quæ peccauerit ipsa morietur. Ezech. 18 4.104
In uoluptate paradisi factus es. Ezechie. 28 4.93
Suscitabo super eos pastorem unum et reget eos seruus meus Dauid &c. Ezech. 34 3.154
Porta hæc clausa erit, & nemo aperietur, & nemo transibit per eã &c. Ezech. 44 1.123

ex Osea

Dedi illis aurũ et argẽtũ Os. 2. 4.95
Vocabo non plebem meã, plebem meã et nõ dilectã, dilectã Os. 2. 5.219
Cõduc tibi fornicariam quindecim denarijs Oseæ 3 3.186
Et abij & conduxi mihi quindecim argenteis &c. Oseæ 3 3.141
Seminate uobis ad iustitiã, uindemiate ad fructum uitæ Os. 10. 4.218
Quid tibi faciam Effrem? aut quid tibi faciam Iuda? quomodo te constituam &c. Oseæ 11 1.155
Absorpta est mors in uictoria Ose. 13 tom. 5.291

ex Ioele

Lamentare ad me super sponsam præcinctam sacrã in uirum eius uirginalem Ioel 1 3.85

ex Amos

Pastor eram caprarum uellicans mora Amos 7 5.131

ex Michæa

Vt quid cognouisti mala? Nunquid rex non erat tibi? Mich. 4 3.91
Et tu Bethleem domus Ephrata, non es minima inter principes Iudæ Mich. 5 3.91. 141 & 4.193

ex Naum

Quàm speciosi pedes, euangelizantiũ pacem euangelizantium bona Naum 1 5.222

ex Aggæo

Si tempus est uobis, ut habitetis in domibus cælatis? Agg. 1 3.81
Surgite de cælatis & ascendite in montem & cædite lignum Agg. 1. 3.82
Quoniã quarto & uicesimo noni mensis die &c. Agg. 2 5.116

ex Zacharia

Ecce ego mittam seruum meum: Oriens est nomen ei Zach. 3 3.134
Ponam Hierusalem in omnibus gentibus Zach. 12 5.219

ex Malachia

Si dominus sum, ubi timor meus? Si pater ubi amor meus Malac. 1. 3.269

LOCORVM NOVI TESTAMENTI ex Matthæo.

Antequam conuenirent inuenta est in utero habens de spiritu sancto Matthæi 1 1.121
Et non cognouit eam donec peperit filium suum primogenitum Matth. 1 tom. 4.157
Vox audita est in Rama fletus & ululatus Matth. 2 4.507
Vox clamãtis in deserto: Parate uiam domini rectas facite semitas eius. Matth. 3 3.290
Iam securis ad radicem arboris posita est Matth. 3 4.206
Sine modo: Sic enim decet nos implere omnem iustitiam Mat. 3 3.268
Hic est filius meus dilectus in quo mihi complacui Mat. 3 4.20
Ego à te debeo baptizari, & tu uenis ad me Matth. 3 4.435
Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum Matth. 5 tom. 1.8
Beati mundo corde quoniam ipsi deum uidebunt Matth. 5 2.100
Qui uiderit mulierem ad concupiscendum eam iam adulterauit eam in corde suo Matth. 5 1.32
Si quis à te tunicam petit, dimittas ei & pallium Matth. 5 1.94
Qui te percusserit in maxillam, præbe illi & alteram Matth. 5 5.99
Diligite inimicos uestros & orate pro calumniantibus & persequentibus uos &c. Matth. 5 1.5
Amen dico uobis receperũt mercedem suam Matth. 6 1.34
Nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua Matth. 6 1.19

Cum

Cum autem ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes Matth. 6. 4.328
Vbi fuerit thesaurus tuus, ibi erit & cor tuum Matth. 6 4.299
Si oculus tuus simplex fuerit, totũ corpus tuum lucidum erit Matth. 6 tom. 4.452
Nemo potest duobus dominis seruire. Matth. 6 3.243
Respicite uolatilia cæli, quoniam non nent neq; metunt &c. Matth. 6 3.270 & 4.28
Nec Salomon in omni gloria sua uestiebatur, sicut unũ ex istis Matt. 6 tom. 4.30
Quærite primum regnum dei, & ecce omnia præsto sunt uobis. Matth. 6 tom. 4.118
Eijce primum trabem de oculo tuo &c. Matth. 7 4.86
Nolite sanctum dare canibus, neq; miseritis margaritas uestras ante porcos Matth. 7 1.174
Attendite à falsis prophetis, qui ueniũt ad uos in uestimentis ouium &c. Matth. 7 4.83 & 5.98
Non enim qui dixerit mihi domine domine, intrabit in regnum cælorum Matth. 7 1.16 & 4.688
Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem &c. Mat. 7 4.490
Vulpes foueas habent & uolucres cæli nidos &c. Matt. 8 3.302
Relinque mortuos sepelire mortuos suos Matth. 8 4.204
Et accedentes discipuli excitauerunt eum: & surgens imperauit uentis & mari Matth. 8 4.24
Quid cogitatis mala in cordibus uestris Matth. 9 4.125
In quamcunq; ciuitatem intraueritis, interrogate quis in ea dignus est, & ibi manete donec exeatis Matt. 10 3.258
Estote astuti sicut serpentes Matth. 10 4.55.317.404 & 506
Nolite timere eos qui corpus occidunt Matth. 10 4.81
Omnis qui me confessus fuerit coram hominibus &c. Matth. 10. 1.154
Qui diligit patrem aut matrem plus quam me non est me dignus Matt. 10 tom. 5 111
Quid existis in desertum uidere, hominem mollibus uestitum &c. Matth. 11 4.69
Regnum cælorum cogitur, & uiolenti diripiunt illud Mat. 11 3.241
Venite ad me omnes qui laboratis &c. Matth. 11 1.152
Tollite iugum meum super uos Matth. 11 4.226
Arundinem quassatam non confringet Matt. 12 5.74
Ideo ipsi uestri iudices erunt Matt. 12 tom. 5.181
Quod si in digito dei eijcio dæmonia. Matt. 12 4.564
Ex uerbis tuis condemnaberis. Matth. 12 tom. 1.1
Quæ est mater mea, et qui fratres mei Matth. 12 4.310
Qui habet dabitur ei &c. Matth. 13 tom. 3.303
Simile est regnum homini negociatori quærenti bonas margaritas Matt. 13 3.231
Simile est regnum cælorum reti misso in mare & ex omni genere piscium congregãti Matth. 13 4.54
Modicæ fidei quare dubitasti? Matth. 14 & 24 3.274
Munus quodcunq; est ex me tibi proderit Matth. 15 5.139
Omnis plantatio quam non plantauit pater meus &c. Matt. 15 4.92
Non quod intrat in os coinquinat &c. Matth. 15 4.127
Non ueni nisi ad oues perditas domus Israel Matth. 15 4.101
Non intelligitis quia non de pane dixi: Attendite à fermento Pharisæorum & Sadducæorum? Matth. 16 tom. 1.163
Vos autem quem me esse dicitis Matt. 16 3.311
Vade retro me Satana &c. Matt. 16 tom. 4.182
Quam dabit homo cõmutationem pro anima sua Matth. 16 4.8
Hic est filius meus dilectiss. ipsum audite Matth. 17 2.46
Et dixit dominus Petro: Reges terræ à quibus accipiunt tributum uel censum &c. Matth. 17 4.54
Nisi conuersi fueritis & efficiamini sicut pueri, nõ intrabitis in regnum cælorum Matth. 18 1.82 & 3.279 & 4.109
Quicunq; humiliauerit se sicut puer iste, hic maior erit in regno cælorum Matth. 18 3.235
Qui scandalizauerit unum de pusillis istis qui in me credunt, expedit ei, ut suspendatur mola asinaria collo eius & mergatur in profundũ maris Matth. 18 3.235
Vbi sunt duo uel tres congregati in nomine meo, ibi ego sum in medio eorum Matth. 18 4.130
Non omnes capiunt uerbum istud, sed quibus datum est Matt. 19. 1.106
Et sunt spadones qui seipsos castrauerunt propter regnum cælorũ &c. Matth. 19 1.92
Magister bone, quid faciendo uitam æternam possidebo? quid me uocas bonum? Nemo bonus nisi unus deus Matth. 19 2.53
Si uis ad uitam ingredi serua mandata. Dixit ille quæ? Iesus autem respondit illi: Non homicidium facies, non adulterabis, non facies furtum &c. Matt. 19 1.5
Si uis perfectus esse, uade uende omnia quæ habes, & da pauperib. & ueni sequere me Matth. 19 tom. 4 174 & 463
Facilius est camelum transire per foramen acus, quam diuitem introire in regnum cælorum &c. Matth. 19 3.228 & 235
Omnis qui reliquerit domum uel fratres aut sorores, aut patrem aut matrem aut uxorem, aut filios aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet & uitam æternam possidebit Matth. 19 1.35 & 4.648
Amice non facio tibi iniuriam: Nonne ex denario diurno conueniisti mecum? Tolle quod tuum est & uade Matth. 20 2.13
Calicem quidem meum bibetis, sedere autem ad dexteram meam uel sinistram, non est meum dare uobis. Matth. 20 2.97
Qui uult inter uos primus esse, sit omnium seruus Matth. 20 4.112
Proijcite in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium Mat. 22 3.266
Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo Matt. 22. 3.231
Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua Matth. 22 4.89 & 207
Orate ne fuga uestra fiat hyeme, uel sabbato Matth. 24 4.316
Propter electos breuiabuntur dies illi. Matth. 24 4.548
Cælum & terra præteribunt, mea autem uerba non præteribunt Matth. 24 4.9
Vna enim assumetur, & altera relinquetur Matth. 24 4.123
In carcere eram & uenistis ad me, nudus eram & operuistis me Matth. 25 tom. 1.47

Hoc est corpus meum &c. Matth. 26 tom. 4. 427
Tristis est anima mea usq; ad mortem Matth. 26 4. 236
Pater si possibile est transfer à me calicem hunc Matth. 26 2. 55
Et emerunt agrum figuli in sepulturam peregrinorum. Matt. 27 3. 277
Mundus ego sum à sanguine iusti huius Matth. 27 3. 275
Quia discipuli eius noctu uenerunt & furati sunt eum nobis dormientib. Matth. 28 3. 241
Iesum qui crucifixus est quæritis, non est hic, quia resurrexit. Matth. 28 tom. 1. 110
Ite baptizate omnes gentes in nomine patris & filij & spiritus sancti. Matth. 28 2. 129
Ecce ego uobiscum sum usq; ad consummationem seculi Matth. 28 2. 22

ex Marco

Surge tolle lectum tuum & ambula. Marc. 2 3. 255
Non licet tibi habere uxorem fratris tui Marc. 6 4. 478
De die autem illa & hora nemo scit, neq; angeli cælorum, nec filius, nisi solus pater Marc. 13 2. 110
Vigilate & orate, ne intretis in tentationem Marc. 14 4. 97

ex Luca

Euangelium Lucæ declaratur 5. 7
Factum est, ut impleti sunt dies officij eius, abijt in domũ suã Luc. 1. 1. 4
Quomodo fiet istud? quoniam uirum non cognosco? Luc. 1 4. 202
Et quod nascetur ex te sanctum uocabitur filius dei Luc. 1 2. 182
In quibus uisitauit nos oriens ex alto, illuminare ijs qui in tenebris & umbra mortis sedent Luc. 1 4. 46
Gloria in excelsis deo, & in terra pax hominibus bonæ uoluntatis Luc. 2 tom. 3. 238
Quia scriptũ est in lege ut darent hostiam, par turturum, aut duos pullos columbarum Luc. 2 4. 66
Nunc dimittis seruum tuũ domine, secundum uerbum tuum in pace Luc 2 4. 230
Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraueris me Luc. 4 4. 119
Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruies Luc. 4 4. 120
In diebus Heliæ clausum est cælum, annis tribus & mensibus sex Lucæ 4 tom. 3, 156
Duc in altum, & laxate retia uestra in capturam Luc. 5 1. 102
Exi à me domine, quia peccator sum ego Luc. 5 1. 100
Quid cogitatis mala in cordibus uestris? Luc. 5 1. 7
Vinum nouum in utres nouos condi debet Luc. 5 3. 301
Sciebat Iesus cogitationes eorum. Luc 6 to. 1. 7
Erat autem homo in Synagoga habens manum aridam Luc. 6 3. 232
Beati qui esuriunt & sitiunt, quia saturabuntur Luc. 6 4. 120
Væ uobis qui ridetis, quia flebitis &c. Luc. 6 1. 14
Domine non sum dignus, ut intres sub tectum meum Luc. 8 3. 316
Saltauimus uobis & non saltastis, lamentauimus & nõ plorastis Luc. 8 1. 170 & 3. 304
Quid enim prodest homini si hũc mundum lucretur, animæ uero suæ detrimentum patiatur. Luc. 9 4. 234
Videbam sathanam sicut fulgur de cælo cadentem Luc. 10 4. 94
Quis est horum proximus? qui fecit, inquit, misericordiam &c. Luc. 10 tom. 4. 187
Date eleemosynam, & ecce omnia sunt munda uobis Luc. 11 3. 256
Vos habetis clauem scientiæ, & neq; uos intratis, neq; alios sinitis introire Luc. 11 5. 224
Hominis cuiusdam diuitis, uberes fructus ager attulit Luc. 12 3. 304
Quid faciam? quod non habeã quò congregem fructus meos &c. Luc. 12 tom. 4. 276
Anima habes multa bona in annos multos reposita Luc. 12 4. 236
Dum uadis cum aduersario tuo ad magistratum da operam liberari ab illo ne fortè perducat te ad iudicem &c. Luc. 12 4. 344
Ecce anni tres sunt ex quo ueni quærẽs fructũ in ficulnia hac et nõ inuenio Luc. 13 4. 286
Simile est regnum cælorum grano sinapis Luc. 13 3. 225
Regnum cælorum simile est fermento, quod acceptum mulier abscondit in farina donec fermentatum est totum Luc. 13 3. 229
Zachæe festinans descende, quia hodie oportet me in domo tua manere, et ille festinans descendit, & accepit illum gaudens Luc. 19 4. 123
Sciebas quod ego homo austerus sum, tollo quod non posui, meto quod nõ seminaui, & quare nõ dedisti pecuniam meam ad mensam &c. Luc 19 4. 351
Omnis qui super hunc lapidem ceciderit conquassabitur, supra quem autem ceciderit emundabit eum. Luc 20 4. 543
Exurget gens contra gentem, & regnum aduersus regnum &c. Luc 21 3. 314
Væ prægnantibus & nutrientibus in illis diebus Luc. 21 4. 128
Cælum & terra præteribũt: uerba aũt mea non præteribunt Luc. 21. 4. 5
Venit autem dies in qua necesse erat immolari &c. Luc. 22 3. 209
Iuda osculo filium hominis tradis? Luc 22 4. 87
Pater dimitte illis, quia nesciunt quid faciunt Luc. 23 4. 358
Hodie mecum eris in paradiso Luc. 23 tom. 4. 534

ex Ioan.

Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil Ioan. 1 4. 11
Quod factum est in ipso, uita est Ioã. 1 tom. 4. 491
Erat lumen uerum, quod illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum Ioan. 1 4. 13
Vnigenitus filius qui est in sinu patris ipse enarrauit Ioan. 1 5. 12
Post me uenit uir qui ante me factus est Ioan. 1 2. 70
Medius autem uestrum stat quem uos nescitis Ioan. 1 4. 124
Super quem uideris spiritum descendentem de cælo & manẽtem super eum, hic est Ioan. 1 4. 143
Et manifestauit gloriam suam corã discipulis suis & crediderunt in eum. Ioan. 2 3. 245
Soluite templum hoc, & in triduo resuscitabo illud Ioan. 2 4. 580
Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit per aquam & spiritum &c. Ioan. 3 2. 156 & 4. 211
Qui male agit odit lucem Io. 3 3. 138
Qui habet sponsam sponsus &c. Ioan. 3 4. 264
Illũ autem oportet crescere me autem minui Ioan. 3 3. 237
Qui credit in filium habet uitam æternam &c. Ioan. 3 1. 159
Venit Iesus ad ciuitatem Samariæ quæ dicitur Sichar &c. Ioan. 4. 4. 218
Omnis qui biberit ex aqua hac, sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum Ioan. 4 3. 256
Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus Ioan. 4 2. 97

Meus cibus est ut faciam uoluntatẽ patris mei qui in cælis est Ioan. 4 tom. 4 165.168

Quia angelus domini descendebat secundum tempus in natatoriam, & mouebatur aqua Ioan. 5 tom. 4 423.432

Propterea uolebant eum Iudæi occidere, quia non solum soluebat sabbatum, sed & patrem proprium dicebat deum Ioan. 5 2.57

Non potest filius à se facere quicquã, nisi quod uiderit patrem facientem Ioan. 5 4.20

Amen amen dico uobis, nõ potest filius à se facere quicquam, &c. Ioan. 5 tom. 2 80

Pater meus usque modò operatur, & ego operor Ioan. 5 4.124.168

Ego sum panis uitæ. Patres uestri manducauerunt manna, etc. Ioã. 6 tom. 4 267

Nemo uenit ad me nisi pater qui misit me attraxerit eum Ioan. 6 2.34

Sicut misit me uiuens pater, & ego uiuo propter patrem: & qui manducat me, & ipse uiuet propter me. Ioan. 6 2.87

Qui credit in me, sicut dicit Scriptura flumina de uentre eius fluent aquæ uiuæ Ioan. 7 4.23

Vade et modò uide ne pecces Ioan. 8 tom. 4 176

Et dixerunt Iudæi: Tu quis es? Respondit: Initium quod et loquor uobis. Ioan. 8 to. 4. 3

Sicut audio iudico, et iudicium meũ uerum est Ioan. 8 4.20

Omnis qui facit peccatũ, seruus est peccati Ioan. 8 4.249.276

Vos ex patre diabolo estis Ioan. 8 tom. 4 pag. 6

Vos quod uidistis patrem uestrum facientem facitis Ioan. 8 2.104

Præteriens Iesus uidit à natiuitate cæcum, etc. Ioan. 9 3.184

Vade et laua in Syloam, etc. Ioan. 9 tom. 4 436

Potestatem habeo ponendi animã meã etc. Ioan. 10 4.240

Ego et pater unum sumus Ioan. 10 tom. 4. 80. 97. 481

Lazarus amicus noster dormit Io. 11 tom. 4 238

Sciebam enim quia semper me audis. Ioan. 11 4.20

Et clarificaui et clarif. Ioã. 12 4.111

Cũ exaltatus fuero à terra, omnia, etc. Ioan. 12 5.172

Qui in me credit, non credit in me, sed in eũ qui misit me Ioan. 12 2.103

Domine tu mihi lauas pedes? Ioan. 13 tom. 4 435

Non lauabis mihi pedes in æternum. Ioan. 13 4.424

Si nõ lauero tibi pedes, nõ habebis partem mecum Ioan. 13 1.95

Qui manducat mecum panem, leuabit super me calcaneum suum Ioan. 13 tom. 4 4.33

Ego sum uia ueritas & uita Ioan. 14 tom. 2 87

Philippe qui uidet me, uidet et patrem Ioan. 14 4. 80

Pacem meam do uobis, pacẽ meam relinquo uobis Ioan. 14 4.259

Venit princeps huius mundi, & in me inuenit nihil Ioan. 14 4.300

Ego sum uitis uera, & pater meus agricola Ioan. 15 2.90

Sicut palmes non potest facere fructũ nisi manserit in uite, sic nec uos nisi in me manseritis Ioan. 15 3.218

Manete in me & ego in uobis Ioã. 15 tom. 4 33

Cũ uenerit paracletus spiritus sanctus quem ego mittã uobis, qui à patre procedit Ioan. 15 2.127

Omnia quæ pater habet mea sunt Ioan. 16 2.35.83

Hæc est uita æterna, ut cognoscãt te solum uerum deum Ioan. 17 1.35

De hoc mundo nõ sunt, sicut & ego nõ sum de hoc mundo Ioan. 17 tom. 4 10

Non enim pro apostolis tantum rogo, sed & pro his qui credent per sermonẽ eorũ in me Ioan. 17 1.101

Volo pater ut ubi sum ego, & illi sint mecum Ioan. 17 2.100 & 4.97.614

Et redeuntes retro ceciderunt in terrã Ioan. 18 4.257

Quia exiuit de eo aqua & sanguis Iohan. 19 4.265

Magdalena aũt stabat ad monumentũ foris plorans, & ei dicunt angeli: Mulier quid ploras? quem quæris? Ioan. 20 1.91

Quid quæris uiuentem cum mortuis? Ioan. 20 3.285

Noli me tangere, nondum enim ascendi ad patrem meum ibidem

Ex Actis apost.

Credentium autem erat cor unum, & anima una, & erãt illis omnia communia Act. 4 3.234

Aurum & argentum non habeo, quod autem habeo hoc tibi do Act. 3 to. 3 206. 206. & 4.350

Domine tu es qui fecisti cælum & terram & mare, & omnia quæ in eis sunt &c. Act. 4 2.29

Quod deus probauit, tu cõmune ne dixeris Act. 10 4.20.5.97

In ipso enim uiuimus & sumus & mouemur Act. 17 3.138. 4.29.89

Ad Romanos.

Ad Rom. epistola cõtinuo cõmento explicatur 5.171

Ita quod in me est promptus sum et uobis qui Romæ estis euangelizare Rom. 1 4.311

Inuisibilia dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur Rom. 1 tom. 2. 6. & 4. 6

Scimus autem quoniam iudicium Dei est secundum ueritatem, in eos qui talia agunt Rom. 2 4. 311

Si enim Gentes quæ legem non habent naturaliter ea quæ legis sunt faciũt &c. Rom. 2 4.101

Lex enim iram operatur &c. Rom. 4 tom. 3 179

Vbi superabundauit peccatum, superabũdauit & gratia Ro. 5 4.291

morte ipsius baptizati sumus Ro. 6 tom. 4 290.434

Quòd aũt mortuus est peccato, mortuus est semel Rom. 6 5.97

Nescitis quoniã cui exhibuistis uos seruos ad obediendum, serui estis eius cui obeditis Rom. 6 4.288

Quæ sub uiro est mulier, uiuente uiro ligata est legi Rom. 8 4.563

Peccatum non cognoui, nisi per legem Rom. 7 4.99

Denique peccatum nesciebam, nisi lex diceret, Non cõcupisces &c. Ro. 7 tom. 4 109

Quod ergo bonum est, mihi mors est? Absit. Rom. 7 4.289

Ego carnalis sum, uenundatus sub peccato Rom. 7 4.214

Video legem carnis meæ repugnãtem legi mentis meæ Ro. 7 4.561

Deus misit filium suum in similitudinẽ carnis peccati Ro. 8 1.153

Sapientia carnis inimica est deo Ro. 8 tom. 4 106

Ipse spiritus reddit testimoniũ spiritui nostro Rom. 8 5.339

Indignæ sunt passiones huius temporis ad futurã gloriam Ro. 8 4.356

Spes aũt quæ uidetur nõ est spes Ro. 8 tom. 5 101

Miserebor cui misertus ero Rom. 9 tom. 4 671

Nunquid non habet potestatem figulus luti &c. Rom. 9 3.277

Vides ergo bonitatem dei & seueritatem: in eos quidē qui ceciderunt seueritatem, &c. Ro. 11. to. 4. 651
Concluſit enim deus omnia in incredulitate, etc. Rom. 11 4. 206
Quia cæcitas ex parte in Iſrael cōtigit Rom. 11 4. 372
O altitudo diuitiarū ſapientiæ et ſcientiæ dei, &c. Rom. 11 2. 89
Quis cognouit ſenſum domini, aut quis conſiliarius eius fuit Ro. 11 4. 4
Quoniā ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia Rom. 11 4. 7
Si fieri poteſt, quod ex uobis eſt, cū omnibus hominibus pacem habentes. Rom. 12 4. 197
Nox præceſſit, dies aūt appropinquauit Rom. 12 1. 103. & 3. 278
Quaſi in die honeſte ambulemus, &c. Rom. 13 4. 14. 28. 554

Ex I. Corinthiorum.

Elegit deus quæ nō ſunt, ut quæ ſunt deſtrueret 1. Cor. 1 5. 125
Animalis homo neſcit quæ ſunt ſpiritus dei 1. Cor. 2 4. 106
Qui plantat aūt & qui rigat unū ſunt 1. Cor. 3 2. 80
Si quis aūt ſuperædificauerit ſuper fundamentum, &c. 1. Cor. 3 3. 182
Templum dei ſanctū eſt, quod eſtis uos 1. Cor. 3 4. 80
Quid enim habes quod non accepiſti. 1. Cor. 4 4. 255
Tanquā luſtramenta huius mundi facti ſumus 1. Cor. 4 4. 647
Nā in Euāgelio ego uos genui 1. Co. 4 tom. 4 129
Quid uultis? in uirga ueniā ad uos etc. 1. Cor. 4 5. 99. 160
Expurgate uetus fermentū, ut ſitis noua conſperſio 1. Cor. 5 1. 163
Scripſi uobis in epiſtola, ne cōmiſceamini fornicarijs 1. Cor. 5 1. 164
Tollam membra Chriſti, & faciā membra meretricis? 1. Cor. 6 4. 82
Fugite fornicationem 1. Co. 6 4. 121
Bonum eſt illis ſi ſic permaneant: quòd ſi ſe, &c. 1. Cor. 7 4. 66
Denuncio non ego ſed dominus, uxorē à uiro nō diſced. 1. Cor. 7 5. 127
Seruus uocatus es, nō ſit tibi curæ. Qui enim uocatus eſt in domino ſeruus, &c. 1. Cor. 7 1. 104
Exiſtimo bonum eſſe propter inſtantē neceſsitatē, &c. 1. Cor. 7 1. 149
Precio empti eſtis, nolite fieri ſerui hominum 1. Cor. 7 3. 70. 5. 107
Iunctus es uxori, noli quærere ſolutionem 1. Cor. 7 4. 183
Nam quæ mulier innupta & uirgo, cogitat quæ ſunt domini, &c. 1. Co. 7 tom. 1 92
Virgo cogitat quæ Domini ſunt, ut ſit ſancta corpore & ſpiritu 1. Cor. 7 tom. 3 200
Quis plantat uineā, & de fructu eius non edit, &c. 1. Cor. 9 3. 309
Nunquid de bubus cura eſt Deo, &c. 1. Cor. 9 4. 562
Qui ſtat uideat ne cadat 1. Cor. 10 tom. 3 200
Hæc aūt in figura facta ſunt illis ad noſtrā correctionē 1. Co. 10 4. 379
Nūquid æmulamur dominū? 1. Co. 10 tom. 4 484
Qui manducat & bibit indigne iudicium ſibi manducat & bibit, &c. 1. Cor. 11 3. 228
Siue manducatis ſiue bibitis, ſiue aliud quid facitis, etc. 1. Co. 10 3. 270
Omnis uiri caput Chriſtus eſt, &c. 1. Cor. 11 2. 79. & 4. 329
Vnicuiq; datur manifeſtatio ſpiritus ad utilitatē 1. Cor. 12 3. 60
Quia omnia operatur unus atq; idem ſpiritus, &c. 1. Co. 12 1. 109
Si linguis hominum loquar, & angelorum, charitatem aūt non habuero, &c. 1. Cor. 13 3. 220
Charitas omnia credit, omnia ſuffert. 1. Cor. 13 3. 184
Charitas non cogitat malum 1. Co. 13 tom. 4 228
Ex parte enim ſcimus, et ex parte prophetamus 1. Cor. 13 2. 11
Inſipiens tu, ipſe quod ſeminas, nónne priùs moritur ut uiuificetur 1. Corinth. 15 3. 31
Non omnis caro eadem caro: ſed alia caro hominis, alia uolucrū 1. Corinth. 15 4. 126

Ex II. Corinthiorum.

Qui dedit nobis pignus ſpiritus 2. Corinth. 1 3. 232
Si cui quid donaſtis, & ego, etc. 2. Corinth. 2 1. 164
Litera occidit, ſpiritus autem uiuificat 2. Cor. 3 3. 181
Habemus theſaurum in uaſis fictilibus 2. Cor. 4 4. 188
Omnes enim nos manifeſtari oportet, 2. Cor. 5 1. 112
Quia neminem nouimus ſecundū carnem 2. Cor. 5 3. 74
Vetera tranſierunt, ecce facta ſunt omnia noua 2. Cor. 5 2. 8
Foris pugnæ, intus timores 2. Cor. 7 tom. 3. 73. & 4. 205
Chriſtus pauper factus eſt, etc. 2. Co. 8 tom. 1 19
Hilarem datorem diligit deus 2. Co. 9 tom. 1. 19. & 3. 206
Scio hominem in Chriſto ante annos quatuordecim, ſiue in corpore, etc. 2. Cor. 12 4. 493
Sufficit tibi gratia mea, &c. 2. Co. 12 tom. 4. 378. & P. 212
Cum autem infirmor tunc potens ſum. 2. Cor. 12 4. 12

Ex Galatarum.

Viuo autem iam non ego, etc. Gal. 2 tom. 4 103. 113
Abrahæ dictæ ſunt promiſsiones Gal. 3 tom. 4 187
Dies obſeruatis, & menſes, etc. Gal. 4 tom. 3 209. 243
Filioli mei quos iterum parturio, &c. Gal. 4 4. 128
Lætare ſterilis quæ non paris, &c. Gal. 4 3. 314
Ecce ego Paulus dico uobis, quoniam ſi circūcidamini, etc. Gal. 5 3. 184

Ad Epheſios

Ad Epheſ. epiſtola ſummariè perſtringitur tom. 3. 187
Quis enim poteſt facile eſſe diuini operis æſtimator Epheſ. 3 4. 17
Surge qui dormis, et exurge à mortuis Ephe. 5 5. 57
Nolite inebriari uino in quo eſt luxuria Epheſ. 5 4. 168
Filij diligite patres ueſtros Epheſ. 6 tom. 4 76

Ad Philippenſes.

Mihi uiuere Chriſtus eſt et mori lucrū Philip. 1 4. 231
Non rapinā arbitratus eſt eſſe ſe æqualem deo Philip. 2 2. 57 et 3. 153
In ſimilitudine hominis factus, ſpecie inuentus ut homo Philip. 2 2. 72
Noſtra autem conuerſatio in cælis eſt. Philip. 3 1. 95. & 4. 172
Cauete canes, cauete malos operarios. Philip. 3 4. 52
Ego autē didici in quibus ſum ſufficiēs eſſe Philip. 4 1. 45
Omniā poſſum in eo qui me confortat Philip. 4 4. 18

Ad Coloſſenſes.

Qui eripuit nos de poteſtate tenebrarum, & tranſtulit, &c. Coloſſ. 1 tom. 4 80. 227
Omnia namq; creata ſunt & condita, Coloſſ. 1 to. 4. 7
Conſepulti enim ſumus cū illo per baptiſmum Coloſſ. 2 3. 278
Quæ ſurſum ſunt quærite Coloſſ. 3 tom. 1. 98. & 2. 63. & 5. 166
Omne quodcūque facitis, in uerbo etc. Coloſſ. 3 1. 87

Vt aperiatur mihi ostium uerbi ad loquendum mysteriũ Christi Coloss. 4. tom. 4. 125

Ad Thessalonicenses.

Nolumus aũt ignorare uos frat. &c. 1. Thess. 4 4. 292

Mortui qui in Christo sunt resurgent, &c. 1. Thess. 4 3. 31

Ad Timotheum I.

Lex non est iusto posita, sed iniusto. 1. Tim. 1 1. 58

Volo autem uiros orare in omni loco. 1. Tim. 2 4. 444

Fidelis sermo: Si quis episcopatũ desiderat, &c. 1. Tim. 3 4. 447

Oportet episcopum irreprehensibilem esse ibidem.

Volo ergo iuniores nubere, &c. 1. Timoth. 5 4. 66

Qui solus habet immortalitatem 1. Timoth. 6 2. 95

Ad Timoth. II.

Nemo, nisi qui legitimè certauerit coronabitur 2. Tim. 2 4. 93

Cognouit Dominus qui sunt eius 2. Timoth. 2 4. 99

Omnes qui in Christo pie uolunt uiuere, persecutionem patiuntur 2. Timoth. 3 4. 678

Ad Titum.

Hæreticum hominem deuita, &c. Tit. 3 5. 98

Ad Philemonem.

Forsitan enim ideo discessit ad horam ut æternũ illũ reciperes 4. 243

Ad Hebræos

Nouissimis diebus locutus est nobis in filio, &c. Hebr. 1 2. 8

Obtulit Melchisedech panem & uinũ Hebr. 7 4. 438

Melchisedech rex pacis et iustitiæ, etc. Heb. 7 tom. 4. 4

Quoniam de Iuda ortus est dominus Iesus Heb. 7 4. 263

Erat aũt in secundo tabernaculo manna, &c. Hebr. 9 4. 437

Fides eorũ quæ sperãtur, &c. Heb. 11 tom. 1 1. 167

I. Petri.

Vos autem genus electũ, regale sacerdotium, &c. 1. Pet. 2 4. 437

Non enim sit extrinsecus capillorum implicatio 1. Pet. 3 3. 77

Aduersarius uester diabolus &c. 1. Petri 5 1. 30. & 5. 113

II. Petri.

Vt per hæc efficiamini diuinæ consortes naturæ 2. Pet. 1 3. 219

I. Ioannis.

Omnis qui facit peccatũ, & iniquitatem facit 1. Ioan. 3 4. 389

Nolite omni spiritui credere 1. Ioã. 4 tom. 5 392

Qui scit fratrem suum peccare, &c. 1. Ioan. 5 1. 158

Apocalypsis.

Ecce uenit cum nubibus, & uidebit eũ omnis populus, & qui eum cõpunxerunt, & plangent se super eũ omnes tribus terræ Apoc. 1 2. 51

Ego sum primus & nouissimus, initiũ & finis Apoc. 1 4. 6

Leo de tribu Iuda Apoc. 5 4. 264

Væ habitantibus in terra Apoc. 8 tom. 4 200

Et ascendit fumus incensorum ex orationibus sanctorũ Apoc. 8 4. 221

Vidi Michaelem & angelos eius in cælo pugnare cum dracone, &c. Apoc. 12 5. 347

Et portæ eius non claudẽtur per diem, &c. Apoc. 21 1. 98

Et ille deus cum illis erit, & delebit omnem lacrymam de oculis eorum, et mors non erit amplius, neq; luctus, neque clamor, neque dolor ulterius Apoc. 21 4. 195

FINIS.

Errata totius Operis, quorum prior numerus pagi-
nam, alter uersum signat.

TOMO I.

Pagina 122 uers. 27 enim 142. 49 tribuit

TOMO II.

12. 17 audientẽ 52. 52 enim, delendũ 54. 2 bonus Numerus pag. 93 106. 29 omnes Num. 118. 119. 121. 32 diuinitatem 183. 19 naturam

TOMO III.

Num. pag. 74 105. 24 nunc Num. pag. 11 118. 15 quid 33. uox 165. 28 ἅπαξ 183. ult. deseramus 188. 30 partis 233. 20 Christum 244. 2 Euangelica 246. 1 secularis. maiores Num. 249 251. 15 uidete 263. 27 Quoniam Num. 325

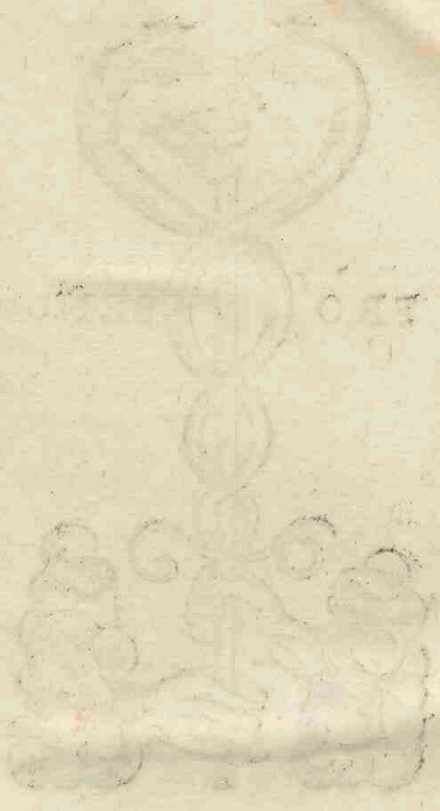
TOMO IIII.

57. 25 acceperit Num. 148 160. 13 mensis 179. 41 hospitio 188. 10 illuminatio 368. 8 aperuit 9 hoc Num. 712 764. 26 non

TOMO V.

7. 48 discriminant 22. 9 legimus 32. 39 relinquet 175. 32 tangit 231. 22 salutari 240. 32 fratrum Num. 252

BASILEAE, PER HIER. FROBENIVM ET NIC. EPISCOPIVM, ANNO M. D. LV.

FRO BEN.

Fremd 113

